

**LA CONSUETA DE LA SEU DE
VALÈNCIA DELS SEGLES XVI-XVII**

FACULTAD DE TEOLOGÍA SAN VICENTE FERRER

MONUMENTA ARCHIVORUM VALENTINA

X/I

**LA CONSUETA DE LA SEU DE
VALÈNCIA DELS SEGLES XVI-XVII**

**ESTUDI I EDICIÓ DEL
MS. 405 DE L'ACV**

Joaquim Martí Mestre
Facultat de Filologia. Universitat de València

Xavier Serra Estellés
Facultat de Teologia de València

València 2009

La transcripció del text de la Consueta que presentem en el segon volum d'aquesta obra, s'ha fet en el marc d'un conveni entre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Facultat de Teologia de València Sant Vicent Ferrer (Secció Diòcesi), a proposta de la Comissió de Texts Religiosos de l'AVL, que l'ha supervisada.

Coordinador de la Series *Monumenta Archivorum Valentina*:
Xavier Serra Estellés

EDITA:

FACULTAD DE TEOLOGÍA SAN VICENTE FERRER

Trinitarios, 3. 46003 Valencia (España)

Tel. + 96 3155800 / Fax: + 96 3155810

E-Mail: facultad.teologia@teologiavalencia.es

COMPOSICIÓN DE ORIGINALES:

SIPTEL (Servicio de Informática y Publicaciones de la Facultad de Teología)

Tel. + 96 3155803 / + 96 3926144

E-Mail: siftel@teologiavalencia.es

DISTRIBUYE:

EDICEP

IMPRESO EN ESPAÑA

I.S.B.N. (Obra Completa): 978-84-95269-42-3

I.S.B.N. (Tomo I): 978-84-95269-43-0

DEPÓSITO LEGAL:

ARTES GRÁFICAS SOLER, S.L.- LA OLIVERETA, 28 - 46018 VALENCIA – 2009

D. ROSAE ET VINCENTIO D.

I

MS. 405 DE L'ACV

ESTUDI

LA CONSUETA DE 1527 DE LA SEU DE VALÈNCIA
UN TESTIMONI VIU DE LA LITÚRGIA I
DEL VALENCIÀ DELS SEGLES XVI I XVII

La *Consueta* de 1527 de la Seu de València és un testimoni impagable de la història litúrgica i de la situació cultural i lingüística de la ciutat de València no sols de l'any en què la va confegir Pere Martí, subsagristà de la catedral de València, sinó de molts moments posteriors, ja que el mateix Pere Martí i un bon nombre de sotssagristans que el succeïren continuaren anotant-hi, fins a la darrereria del segle XVII, tota mena de costums i observacions sobre les celebracions litúrgiques que s'hi feien. Fou, per tant, un manuscrit viu fins que, a començament del segle XVIII, el mestre de cerimònies Herrera en féu una versió nova, ara en castellà. Tan viu, que els afegits i esmenes que ocupen els quatre marges de la majoria dels seus folis i de molts dels folis en blanc arriben a representar quasi el 50% del text que ens ha pervingut. Tota aquesta riquíssima informació hauria restat possiblement en l'oblit més complet si no fóra per la paciència i la determinació de Xavier Serra Estellés, que l'ha transcrit íntegrament, i per una circumstància que hi va ajudar decisivament: la convocatòria, per part de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, d'una beca per a l'edició de textos religiosos inèdits, a proposta de la seua Comissió de Texts Religiosos. De manera que ara, quatre anys després de la concessió de la beca als Srs. Xavier Serra i Romualdo Bertomeu Gómez, que en transcriviren una part, i tres anys després que l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer signaren un conveni bianual perquè el Sr. Serra poguera completar la transcripció i estudi del manuscrit, l'edició de la *Consueta* valentina és ja una feliç realitat.

Ara bé, l'últim any la transcripció i estudi del manuscrit no han dormit en la pau dels justos, a l'espera d'una oportunitat per a la publicació, sinó que ha experimentat uns canvis profunds en el conjunt del treball de cara a l'edició. Xavier Serra no s'ha conformat amb la faena feta i satisfeta. Era conscient que el treball s'enriquiria amb el concurs d'un filòleg professional que revisara la transcripció i l'ajustara a les pautes de l'edició filològica de textos. Em va demanar ajuda i no vaig dubtar ni un sol moment a recomanar-li el Sr. Joaquim B. Martí Mestre, professor de

la Facultat de Filologia de la Universitat de València i especialista en el valencià dels segles XVI-XIX, editor rigorós de textos i filòleg molt qualificat. Havent iniciat la col·laboració amb ell, Xavier Serra es va adonar de seguida que era la persona idònia per a arredonar el seu treball. I, efectivament, Joaquim Martí s'hi ha involucrat plenament, ja que no sols ha cotejat tota la transcripció amb el manuscrit original i l'ha revisada meticolosament, sinó que ha contribuït decisivament a anotar-la, a identificar els autors de la majoria dels afegits –no debades coneixia la lletra dels redactors dels *Llibres de Fàbrica* de la Seu de València i la dels redactors del *Llibre de Antiquitats* de la mateixa seu valentina, objecte de la seua tesi doctoral– i a enriquir-la amb uns detallats estudi lingüístic i vocabulari, fins al punt que el mateix Serra ha considerat que era just i pertinent fer-lo partícip ple del seu projecte. L'expert en paleografia i història eclesiàstica i l'expert en filologia i història de la llengua ens han oferit així un estudi i una edició de la *Consueta* de primera qualitat: el resultat és una obra d'imprescindible consulta tant per a la història de la litúrgia valentina com per a un millor coneixement de l'evolució històrica del valencià. Més encara, Xavier Serra –no debades doctor en història– ens ha oferit, a més a més, un panorama historicoreligiós de l'època de vigència de la *Consueta*, que ajuda a comprendre les actituds i valors culturals del moment. En aquest sentit, cal reconèixer que, en un exercici de responsabilitat i humilitat científica, Serra ha sabut deixar-se acompanyar per les sàvies orientacions de molts mestres i col·legues, entre els quals són d'esment obligat dos canonges de la catedral de València: el ja difunt mossén Ramon Arnau, que s'ocupà dels grans escriptors valencians del segle XV, i mossén Jaime Sancho, delegat diocesà de Litúrgia. El panorama històric traçat per Serra, no sempre lligat directament a l'estudi de la *Consueta*, és d'una perspectiva molt personal, en què Serra, un irrefrenable inconformista, impressionat per un ritualisme espiritualment fred, no s'ha estat de carregar les tintes sobre les misèries d'un món eclesiàstic massa sovint allunyat de l'ortopraxi evangèlica.

La tipologia textual de la *Consueta* valentina no era cap novetat per a tots dos investigadors. El 2003, Xavier Serra i jo mateix ja vam compartir el goig de treballar conjuntament per fer possible l'edició de la versió explicativa bilingüe en llatí i valencià del *Cànon* de la Missa, de fra Guillem Anglés, datable cap a 1350. De fet, aquest és el primer text litúrgic explicatiu escrit en valencià. Ara bé, es tracta de dos tipus molt diferents de text litúrgic. En el *Cànon* de fra Guillem Anglés es mirava d'explicar als preveres el sentit de cada una de les pregàries i accions de

la celebració eucarística. No importava tant la “consueta” de la missa com la “catequesi” sobre l'Eucaristia. En canvi, en la *Consueta* de 1527 predomina l'explicació de les cerimònies litúrgiques i paralitúrgiques auxiliars. A pesar de les diferències tipològiques entre el *Cànon* i la *Consueta*, tots dos textos comparteixen molts trets comuns. És per això que deia que no era la primera vegada que Xavier Serra s'ocupava de l'estudi i edició d'un text explicatiu de la litúrgia. El 1992, ja havia publicat, amb José Esteve Forriol, un minuciós estudi introductori al *Missale Valentinum* imprès el 1492, i, el 2005, editarà amb Antoni Tordera, la *Consueta o Instrucción de sacristanes y mui en particular para el de la parroquia de la villa de Xábea*. Xavier Serra era, per tant, la persona idònia per a portar a bon terme l'edició de la *Consueta* de 1527. L'avalua una rica experiència investigadora, que ultrapassa els interessos purament litúrgics o paralitúrgics. Xavier Serra, prevere i professor titular de la Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer, s'ha especialitzat en arxivística i història de l'Església, i és autor de contribucions importants en aquests camps. No debades ha estat professor invitat en diverses universitats europees i americanes i ha estat nomenat coordinador de la revista *Monumenta Archivorum Valentina*. Entre els seus nombrosos estudis, molts d'ells centrats en el Cisma d'Occident, ara em limitaré a citar tres dels més notables: *La «Constitutio Siciliana» del 1285. Il documento originale dell'Archivio del Reino de Valencia* (Palerm 1984), *Los registros de súplicas y letras pontificias de Clemente VII de Aviñón (1378-1394). Estudio Diplomático* (Roma 1988), i *l'Ordenamiento de los Archivos Parroquiales en la Diócesis de Valencia* (València 1998).

Per a Joaquim Martí no era tampoc cap novetat abordar un text com la nostra *Consueta*. Ja he avançat que la seua tesi doctoral és l'estudi lingüístic i edició del *Llibre de Antiquitats* de la Seu de València (València-Barcelona 1994), que començà a ser redactat a les acaballes del segle XV i finalitzà a la darrerria del XVII. Si calia buscar un filòleg experimentat en l'estudi d'un text i d'una època com la de la *Consueta*, Martí era sens dubte una de les persones més indicades. De fet, Martí ja s'havia familiaritzat amb molts altres textos dels segles XVI i XVII, com ara, a més del ja citat *Llibre de Antiquitats* de la Seu de València, les *Ordinacions de la costa marítima del Regne de València* (València-Barcelona 1991), i amb altres autors i documents històrics de la Seu de València, com l'edició i estudi de les *Ordenances del càrrec de sotssagristà* (1992) i l'estudi i edició parcial de l'obra en valencià del canonge magistral Melcior Maurici Fuster (1607-1686) (1995). Dins d'una altra orientació investigadora,

però sempre sobre el període del segle XVI al XX, s'han de destacar la seua edició d'*Els col·loquis valencians atribuïts a Carles Leon* (València 1998), el *Diccionari històric del valencià col·loquial* (València 2006), i la monografia sobre l'escriptor *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca* (Catarroja-Barcelona 2009).

Ara, en el seu minuciós estudi lingüístic sobre la *Consueta* de la Seu de València, Martí ha posat de relleu la presència d'un bon nombre de mots i expressions que no es troben en els grans diccionaris històrics d'Alcover-Moll i de Coromines i ha assenyalat els principals trets fonètics, morfològics i sintàctics del valencià de l'època. Martí ha destacat la correcció de la llengua utilitzada per Pere Martí i els seus successors del segle XVI, que considera genuïna i alhora moderna, si bé amb alguns arcaïsmes del període medieval (*mia, sua, huitén, dir-se-à, són restades, mas*, etc.), fruit de la transmissió consuetudinària d'unes cerimònies en part d'origen medieval. Ara bé, també ha posat de manifest que, conforme avança el segle XVII, però ja amb prou casos des de la segona meitat del XVI, s'hi introdueixen algunes actualitzacions i innovacions, entre les quals alguns trets dialectals i algunes influències castellanques més o menys esteses (*jagant, dumenge, dimats, mitat, ahí, amanéixer, assentar, despedida, escomençar*, etc.), que no impliquen, però, alteracions importants dels paràmetres de correcció i de genuïnitat de l'època anterior. Les grafies que reflecteixen la pronunciació apitxada que ja s'havia estés per la ciutat de València són a penes perceptibles. En canvi, ja s'observen al segle XVI casos de la grafia *ñ*, i al XVII, *ñy*. Tot i amb això, hi pesa la tradició de la llengua culta i del llatí, que preserva el valencià de la majoria de les interferències i vulgaritats que s'observen en altres textos valencians del XVII de to planer, com són els dietaris i els col·loquis. És per aquesta tradició que predominen encara els incoatius en *-eix*, si bé la pronúncia habitual era en *-ix*, i les desinències de subjuntiu en *-às, -és* i *-ís*, per a les conjugacions primera, segona i tercera, respectivament, si bé començaven ja a usar-se les acabades en *-ara, -era* i *-ira*. La *Consueta* és, per tant, una font impagable per a la història de les evolucions modernes del valencià.

La *Consueta* de 1527 i les correccions i addicions successives també ofereixen un immens cabal de notícies sobre la vida litúrgica i religiosa dels segles XVI i XVII. Els historiadors de l'Església, de la litúrgia, de les mentalitats, de les tradicions locals i de la llengua hi trobaran uns materials riquíssims sobre processons, imatges, capelles, ornaments, vestimentes, orfebreria, draperia, il·luminació, encensers, relíquies, cos-

tums, tocs de campanes, horaris, càrrecs, oficis i tota mena de circumstàncies que envoltaven la vida de la catedral de València. Tot hi quedava fixat i reglamentat. Tan reglamentat que els seus redactors es podien permetre calcular el temps amb expressions com ara “tant com anar fins a la Carneceria Nova y tornar...”, “dita de hun *Miserere* a bon esme”, “dita de hun *Credo*”, “tant temps com és pujar la escala del campanar, poch mes o menys”, “que de una a l'altra hi haja spay de una *Ave Maria* ben dita”, etc.

La *Consueta* permet fer-nos càrrec d'un ritual totalment codificat, fins en els mínims detalls: objectes, personatges, colors, quantitats, moments, gestos, genuflexions, inclinacions de cap, col·locació de les mans..., fins i tot per on cal començar a encendre els ciris. Tot això és descrit amb tant de detall i minuciositat, que no es deixa res a la improvisació o a l'espontaneïtat. A diferència dels textos litúrgics canònics, que es limiten a exposar les cerimònies i a reproduir els textos que han de fer servir els actors principals de les funcions litúrgiques, és a dir, els bisbes i preveres, la *Consueta* se centra més aïna en les funcions dels actors secundaris, és a dir, les dels sagristans, els campaners, els diputats –que hui en diríem escolans–, l'armarier, el cambrer, el pertiguer, el vedell i, en general, les de tots aquells que feien possible que les cerimònies litúrgiques dels actors principals resultaren perfectes. Més encara, la nostra *Consueta* permet aproximar-nos a l'estudi de l'organització i de les relacions entre eclesiàstics i laics. Més o menys crípticament –i de vegades sense embuts– descobrim la complexitat de relacions dels clergues entre ells mateixos: vanitats i enveges, obediències i desobediències, obligacions i devocions. Si és interessant la *Consueta* estricta de 1527, potser encara ho són més d'interessants les correccions i anotacions posteriors, que reflecteixen les mil cares de la cultura del Barroc: hi trobem descrits tota mena de cerimònies litúrgiques, els tapissos i domassos de les empallades, les processons multitudinàries, els terns i vestimentes amb el seu ric colorit, les creus, els frontals, els pal·lis i els bordons, les campanes i les campanetes, els orgues i altres instruments musicals que embaladien els assistents. Perquè d'això es tractava: d'impactar els fidels, tal com exigia la cultura de l'època.

Per això, el contingut del manuscrit de la *Consueta* de 1527 és més que el d'una consuetud litúrgica. Els seus redactors es complauen a reflectir el batec quotidià de la València del moment, com si foren uns notaris de la societat que gira al voltant de la catedral de València. Són totes aquestes notícies les que confereixen al manuscrit un interès no menys

sucós que el que tenen els millors dietaris valencians de l'època. Bastaran dues petites mostres per a donar una idea del to i de les característiques d'aquestes informacions. La primera, de 1604, fa referència a l'eterna qüestió del protocol:

“A 16 de abril 1604, Divendres Sant, a la adoració de la creu lo marchés de Villamisar, que sellavors era virrey de València, estant en un cadafalet al cantó de la navada del fossaret, a la part del chor, per estar contret que no podia anar ab sos peus, sinó que l'havien de portar en una cadira, son mestre de serimònies demanà als senyors canonjes li portasen a adorar lo *Lignum Crucis*, per hon en la hora se juntaren tots los senyors canonjes en la sacristia, y *nemine discrepante* resolgueren que de ninguna manera se podia portar lo *Lignum Crucis*, axí per ser expresament contra lo que està ordenat per la església y may haver-se acostumat tal a ningun altre virrey, com també per moltes altres rahons de molta consideració”.

La segona és un retrat colpidor dels excessos de la religiositat barroca:

“A 16 de març 1609, dilluns, a les dos hores de la vesprada, ixqueren en processó frares conventuals del monestir de Sent Joan de la Ribera per pregàries per aygua [...]. Nota que los dits frares anaven en dita processó tots sens capuchos, les cares totes cubertes de sendra y fanch; en lo coll y cintura unes cordes de spart molt grosses; molts d'ells portaven cadenes y grillons de ferro arrastrant, y uns ossos molt llarchs travessats per la boca; y cascú portava una calavera y un Christo o creu en les mans, que edificaren molt la ciutat. Y comogueren a penitència y quant clamaven 'Senyor, ver Déu, misericòrdia', se prostaven tot lo cos per terra”.

A pesar que les altes jerarquies eslesiàstiques, proposades pels sobirans de la Monarquia hispànica al Papa, eren predominantment de procedència forastera i de llengua castellana, i a pesar de la irrupció de la nova cultura espiritual del Barroc, el capítol catedralici servà fidelitat a la llengua i a les tradicions del Regne. La *Consueta* de 1527 n'és un testimoni excepcional. Només hi cal examinar el cerimonial de les dues grans festes del Regne: la del 23 d'abril, a sant Jordi, invocat com a patró del Regne per la suposada ajuda que hauria prestat al rei Jaume el Conqueridor en la presa de València, i la del 9 d'octubre, en què es commemora la consagració de la catedral de València a santa Maria, acte que s'ha considerat històricament com la data simbòlica del naixement del regne cristià de València.

Antoni Ferrando
(Universitat de València-AVL)

PROEMIUM

El capítol històric de la present monografia i una transcripció íntegra del text de la *Consueta* van formar part de la tesi doctoral en teologia històrica que un dels autors del llibre, Xavier Serra, va presentar en la Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer de València el 5 de novembre del 2009. Volem reproduir ací, parcialment, el “Proemium” que introduïa aquella tesi:

“A la tardor de 2006, vaig lliurar al nostre benivolgut mestre Ramon Arnau García, una transcripció parcial del magnífic manuscrit de l'Arxiu Capitular de la Catedral de València (ACV), *Ms. núm. 70*,¹ que té per títol: *Consueta de la Catedral de Valencia. Año 1527*, objecte de la present monografia. La seua lectura li va agradar en gran manera, i al mateix temps va concloure i va dirimir una qüestió i porfídia, que amigablement –permeteu-me l'expressió amb tan eximi professor i malgrat la nostra diferència d'edat– anàvem lliscant i esquivant durant anys. Efectivament, ell pensava i volia que el meu treball podria convertir-se ben bé en tesi doctoral en teologia històrica. Vaig tenir l'honor que acceptés orientar-me i dirigir el meu treball en aquesta tesi.

En 2007 la Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer de València, firmava un conveni amb l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) pel qual, com a professor de la Facultat, em comprometia a transcriure per complet la dita *Consueta*, segons unes normatives i terminis convinguts. No tinc dubte que aquell pas inicial de col·laboració entre l'AVL i la Facultat de Teologia serà continuat en el temps.

El 28 de novembre del 2008, amics i deixebles ploràvem la irreparable pèrdua d'en Ramon, professor de la Facultat i membre de l'Acadèmia.

Pocs dies després, desembre, la transcripció de la *Consueta*, així com una breu introducció i un glossari, van ser presentats a l'AVL, que es manifestà satisfeta amb el treball realitzat.

Al llarg del 2009 he confrontat per enèsima vegada el text de la transcripció amb el manuscrit original, i he donat cap a la definitiva introducció que acompanya el text transcrit.

¹ Actualment la signatura de la *Consueta* és *Ms. núm. 405*.

El resultat d'aquests quatre anys de no per eutrapèlic menys esforçat i intens treball, al voltant de 2500 hores comptabilitzades, és aquesta monografia que ara presente. Una riquíssima consuetat-manual, una col·lecció dels costums i funcions litúrgiques més importants que es feien en la Catedral de València al llarg dels segles XVI i XVII. Constitueix, també, la *Consuetat* un dels primers textos de contorn litúrgic escrits en valencià, encara que no siga el més antic. No ens cap dubte de l'interés que despertarà entre els filòlegs valencians i de l'àmbit català, la publicació d'aquest text, escrit en un valencià correcte però senzill. Tant de bo servisca, així mateix, la lectura d'aquest manuscrit per ajudar el clero valencià a recupear l'amor a la llengua pròpia, també en la vessant litúrgica.

La *Consuetat* és un immens cabal de notícies, un material de treball riquíssim que despertarà també, sens dubte, l'interés d'investigadors, de liturgistes, d'historiadors de l'Església, de la llengua, de la literatura i de la societat civil, de costumistes, etc. Relíquies, processons, imatges, capelles, ornaments, vestimentes, orfebreria i draperia, il·luminació, música i olors, orgues i encensos... Per a molts resulte, probablement, més atractiva la lectura sobre els servidors de la Catedral, els escolans, el de les *chiques*, el campaner (i la rica litúrgia entorn de les campanes), el segon, el vedell, l'armarier, els diputats, el fuster, etc., els seus treballs i els seus sous. El text ens permetrà acostar-nos als canonges i beneficiats, amb noms i cognoms, persones vives i actives: al domer, al sotsobrer, al sots-cabiscol, al sagristà i sotssagristà, etc. Però també als bisbes i arquebisbes, virreis, governadors, comtes... Temes com la malaltia de l'arquebisbe Ribera o l'interessant document sobre el Sant Calze del rei Martí, o el costum de traure "la bandera... *ad ofendendum et non precipue ad defendendum*", o les curioses i tradicionals mesures del temps, com per exemple "...cascuna vegada tant com anar fins a la Carneceria Nova y tornar...", "...dita de hun miserere a bon esme", "...dita de hun credo", "...tant temps com és pujar la escala del campanar, poch més o menys", "...que de una a l'altra hi haja spay de una avemaria ben dita", etc., etc., despertaran l'interés dels estudiosos.

Ho veurem, més avant, amb molt major deteniment?"

Finalment, els dos autors signants de la present monografia, al llarg del 2009 hem confrontat encara dues vegades més el text de la transcripció amb el manuscrit original, i hem elaborat la definitiva introducció històrica, l'estudi lingüístic i codicològic, l'anàlisi sobre els autors, l'índex onomàstic, i el vocabulari que acompanya l'edició de la *Consuetat* que oferim.

Volem agrair, ara i des d'ací, la bona disposició i ajuda que tanta gent ens ha prestat al llarg d'aquests quatre anys de treball.

Especialment a Rosa Sarrión i Vicent Torregrosa, a qui *dicavimus* aquest *donum*, per fer el nostre treball més fàcil, valga a dir que possible, perquè solucionen la nostra infraestructura, perquè saben conviure amb nosaltres.

Als canonges Salvador Vázquez i Vicent Pons, arxivers anterior i actual, respectivament, de la Catedral que ens van donar tot tipus de facilitats per a accedir al manuscrit original i a la seua còpia en CD, així com a Juan Ignacio Pérez i Juan Morales, que amb tota la paciència atenen els investigadors que acudim a l'Arxiu.

També a aquells que van estar disposats a auxiliar-nos en moments puntuals de transcripció i interpretació de termes més difícils, sobretot a Francesc Villanueva, musicòleg, el qual també ens ha proporcionat algunes referències puntuals molt oportunes, i a Mateu Rodrigo, historiador. A Miquel Navarro i Alfons Esponera, historiadors, els quals van formar part del tribunal de la lectura de la tesi i ens van indicar algunes observacions adequadíssimes, així com al canonge Jaime Sancho Andreu que, assumint l'encàrrec de continuar la labor iniciada pel plorat en Ramon Arnau, ens va orientar adequadament des de la seua talaia de liturgista; a ell devem bona part dels encerts de la present monografia.

Igualment expressem el nostre agraïment a Rosalina Segura, expertíssima i pacient maquetadora del text, i a Francesc Llop i Bayo, campaner de la Seu de València.

Volem, finalment, manifestar a l'AVL el nostre respecte i consideració per l'ajuda –també econòmica– que la Institució i els seus membres, especialment Antoni Ferrando, ens han prestat al llarg d'aquests anys, així com per l'interés que han mostrat pel nostre treball.

CAPÍTOL I: EL CONTEXTE HISTÒRIC. VALÈNCIA EN ELS SEGLES XVI-XVII

No és la nostra intenció en aquest moment fer, ni tan sols el mínim resum d'una història general o d'una història de l'Església de València, sinó únicament proporcionar algunes aproximacions i dades que ens permetran comprendre millor la nostra *Consueta*, a l'hora que la lectura d'aquesta ens facilitarà enfocar també amb una perspectiva més rica algunes vicissituds d'aquests quasi dos-cents anys de la nostra història.

El text primitiu de la *Consueta* es va acabar d'escriure en 1527. El mateix any 1527 i fins a finals del segle XVII, el text primitiu va ser utilitzat al mateix temps que glossat i corregit, conforme ens ho demostren les ca. 2.000 notes i afegits marginals que hi trobem. Quasi dos segles en què València va patir experiències traumàtiques i es va il·lusionar amb realitats esperançadores. Les dues guerres de Germanies i les seues cruels represàlies, les repetides i devastadores pestes, l'indigne i inhumà exili de nombrosíssims innocents valencians musulmans, la pobresa, la fam, la criminalitat, la injustícia, la corrupció, l'abús, la iniquitat, la immoralitat..., no són simples substantius i mers adjectius que adornen un llenguatge, sinó tristes realitats que responen a escenaris, entorns i situacions amb dates, persones i llocs concrets. El contrapunt, que permet la subsistència i evita la desesperació, el posen les bones obres socials, el treball ben fet, l'art, la música, la pintura, la poesia..., però sobretot els continuats esforços i realitats de renovació espiritual per part de multitud de persones, que van lluitar amb brava energia per mitigar aquells mals i reintroduir –una i altra vegada– en la vida dels valencians els grans valors humans i cristians, els grans ideals que ha buscat i busca l'home des de l'inici dels temps.

1. LA GUERRA CIVIL DE LES GERMANIES

“Crisi monetària, difícils relacions entre els senyors i els llauradors, progressiva concentració del poder (sobretot a la ciutat de València)

en mans d'una minoria controlada pel rei, expulsió dels jueus, bandositats que mai no assoliren la pau i finalment crisi gremial deguda, més que res, als mestres immigrants i a la competència de mercaderies estrangeres, sobretot italianes”.² Afegim-hi per a 1519 la pirateria nord-africana en les nostres costes –perill constant per als pobles riberencs i del Xúquer endins, i especialment difícil en aquest any– i un nou brot de la sempre temuda pesta. Els ingredients es donaven tots i el conflicte estava servit; al descontent i insatisfacció van seguir els intents inicials d'acord, que, en no trobar solució adequada, van desembocar finalment en revolta ciutadana i, poc després, en brutal guerra civil per tot el Regne. Els més dèbils van ser vençuts (1522) i després de la seua derrota, les represàlies per part dels més forts contra els agermanats van ser duríssimes i plenes de rancor. Les cròniques parlen de 150 ajusticiats, el *Libre de Antiquitats*³ de 800 sentenciats, divuit dels quals eren clergues. “Els carrers de València estigueren plens de forques amb penjats”.⁴ Diego Hurtado de Mendoza i Germana de Foix, successius virreis, van desplegar tota la crueltat que els va parèixer necessària per a accontentar la noblesa i sotmetre definitivament gremis i llauradors units en germania.

Entre les moltes funestes conseqüències de la guerra i del triomf dels poderosos –les habituals després de tot conflicte armat d'aquestes característiques– hem de comptar –en expressió de Reglà– la “poda” de l'ideal burgès “amb la decadència de la indústria i del comerç”,⁵ però també les menys conegudes de l'augment del bandolerisme i de la castellanització, i, sobretot, el començament d'una fortíssima rivalitat entre dues comunitats valencianes pertanyents a dues religions distintes, que a la fi conduiria a l'expulsió dels moriscs.

Fins a la guerra civil, la convivència entre valencians cristians i valencians musulmans havia estat –en línies generals– prou pacífica. Però en la guerra els musulmans esclavitzats s'havien posat de part dels seus senyors –no n'acabem de veure amb exactitud les raons últimes– i els cristians sublevats van arremetre contra els més indefensos. Per què els agermanats van batejar els musulmans amb tanta injustícia, tanta ràbia i tant d'abús? Només per a lesionar i perjudicar els interessos econòmics dels odiats senyors? Realment van arribar a creure –imbuïts de

² SERRA, X., *Una història...*, 168.

³ MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 87.

⁴ SANCHIS GUARNER, M., *La ciutat de València...*, 249.

⁵ REGLÀ, J., “I. Economia...”, 121.

mil·lenarisme— que així guanyaven el favor diví per a la seua causa? Tampoc ací no n'acabem de veure amb exactitud les raons últimes.

Molts rectors i religiosos, pròxims al poble, s'havien posat de part dels agermanats; amb seguretat, com afirma Cárcel, alguns frares es van extralimitar i van arribar a convertir-se en vertaders agitadors populars i a militar en partides armades.⁶ Absent, com estava, el príncep-arquebisbe, Erard de la Marca, el bisbe auxiliar, Carbonell, que regia la diòcesi en aquests moments, i el capítol de canonges es van posar de part de la noblesa. En 1527, un any després que Germana de Foix compartís virregnat amb el seu nou espòs, Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, s'acabava d'escriure la part primitiva de la *Consueta*.

2. L'EXPULSIÓ DELS VALENCIANS MUSULMANS

“La Mare de Déu de les Neus va plorar inconsolablement, quan el dia del seu sant de l'any de desgràcia de 1609...”⁷

L'expulsió dels moriscs en 1609-1610 va marcar profundament la vida religiosa, política, social i econòmica dels valencians durant dues centúries. És, segons l'expressió d'Ernest Belenguer, “tema axial de la València moderna”, i, sens dubte, l'esdeveniment més trist, cruent, inhumà i vergonyós de la nostra història —comparable únicament amb la Guerra Civil del 36—, i un dels que més desastroses conseqüències ens van ocasionar.

Els baptismes forçats, duts a terme pels agermanats,⁸ van tenir gravíssims efectes no prevists per ningú. Quan en 1525 els teòlegs, juristes i consellers reials van decidir que aquest baptisme era vàlid a causa de l'*ex opere operato* i perquè es considerava que en el moment del bateig bé es pogueren haver negat a rebre'l —encara que això els hagués suposat, en molts casos, la mort o l'exili—, a partir d'aquest moment aquells batejats eren cristians de ple dret i, per tant, objecte de la jurisdicció de la Inquisició. Per si no fos poc, en aquest mateix any les provisions reials havien ordenat la conversió de tots els mudèjars. Els que es negaren a

⁶ CÁRCCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 152.

⁷ SERRA, X., *Una història...*, 184.

⁸ Sense caure, però sense oblidar “el mito de las escobas y la acequia” (cfr. BENÍTEZ, R., *Heroicas decisiones...*, 28-65).

convertir-se en un termini determinat –termini que havien fixat els mateixos inquisidors– i “*in sua perfidia et cordis duritia posmanserint*”,⁹ hauran de ser expulsats. Batejats o no, els valencians musulmans no tenien escapatòria i queien davall les xarxes inquisitorials.¹⁰ “*Cuius regio eius religio*”, una vegada més, i una vegada més amb corollaris tan atziacs com dolorosos.

En teoria la unificació religiosa s'havia aconseguit, finalment, amb aquells batejos forçats i aquella conversió per decret llei, però la realitat era molt distinta, i els problemes no havien fet més que començar. “El morisco vivía dividido entre dos religiones: la cristiana, cuya práctica externa se ve forzado a cumplir, y el islam, a cuya doctrina sigue ligado y que practica secreta o abiertamente [...] doblez que exaspera a las autoridades religiosas cristianas”,¹¹ però que la *zaqiya*, en la legislació alcorànica, la permet en cas de perill. No és gens estrany que la majoria continués amb les seues més o menys ocultes tradicions. La *zalà* (oració), el ramadà i la circumcisió, significaven en la pràctica un delictes d'apostasia, que la Inquisició castigava amb la mort i amb la confiscació dels béns de l'apòstata. Però el problema sobrepassava l'àmbit religiós més estricte: els aliments *halal* o *haram* (permesos o prohibits), la llengua, el vestit, les festes, els matrimonis, els costums... significaven un enfrontament cultural continu entre valencians moriscs i valencians cristians. Fins i tot la higiene corporal, tan del gust del musulmà i practicada en els tradicionals banys públics o *hammamat*, es considerava sospitosa.

Amb un rerefons de vertaderes esperances de reconciliació i d'unitat religiosa –encara que ben sovint de mal dissimulat sotmetiment–, es va iniciar, doncs, un procés d'evangelització, però també d'aculturació, perquè “se ha asumido plenamente que la instrucción religiosa, sin cambio cultural amplio, resulta inútil”.¹² I van transcórrer –des dels batejos fins a l'expulsió definitiva– noranta difícils i complexíssims anys en què s'entremesclen campanyes d'instrucció religiosa amb repressió cultural i

⁹ Butla *Idcirco nostris* de Climent VII (1524), cit. per BENÍTEZ, R., *Heroicas decisiones...*, 98.

¹⁰ La majoria dels tractadistes del tema insisteixen en la concessió dels ‘quaranta anys’; durant aquest temps, la Inquisició no perseguiria els moriscs, fins que a poc a poc es convertissen en el seu fur intern i en les seues manifestacions més externes. Benítez Sánchez-Blanc, no obstant això, qualifica aquesta idea de mítica, i explica que la realitat era que no es procediria contra ningú sense tenir prèviament la seguretat que fos un heretge i sense haver-ne provat fefaentment l'apostasia (BENÍTEZ, R., *Heroicas decisiones...*, 102-112).

¹¹ BENÍTEZ, R. – CÍSCAR, E., “Segunda parte. Capítulo I. La Iglesia...”, 285.

¹² BENÍTEZ, R., *Heroicas decisiones...*, 143.

violències de qualsevol tipus, juntes i decrets expeditius amb indeterminacions i ambigüitats –també per part dels grans protagonistes, inclosos el rei Felip I de València i l'arquebisbe Ribera–, processos inquisitorials amb catecismes per a moriscs...

En 1526, va haver-hi ja un primer intent per organitzar una xarxa parroquial després de la conversió de les mesquites en esglésies; però és només en 1535 quan es van crear 190 noves parròquies de moriscs amb una dotació inicial –absolutament insuficient– de tan sols 30 lliures anuals per parròquia. La parca remuneració econòmica, així com l'absència de bons i preparats sacerdots, feia presagiar el pitjor. A més, aquests diners s'obtenien, en bona part, de les arque de les mateixes exmesquites dels mateixos exmusulmans, provocant el consegüent odi per part dels recentment *convertits*. Malgrat que l'arquebisbe Ribera, mitjançant un gran esforç personal de 5.000 ducats anuals –el capítol de la Catedral s'havia negat a col·laborar en les despeses– aconseguís augmentar aquesta renda a les 100 lliures, el fracàs estava més que anunciat des de l'inici. A més, els rectors deien la missa en llatí, predicaven –si predicaven– en valencià o en castellà (capellans vinguts de Castella), i desenvolupaven la seua activitat en un mitjà absolutament hostil, aïllats, fins i tot amb vertader perill per a la seua integritat física. No resulta estrany que les vacants fossen nombroses i l'efectivitat pràcticament nul·la.

El tema de la llengua va resultar, a més, un escull insalvable. Es va arribar a prohibir parlar en àrab; el bisbe d'Oriola afirmava que “cuando los pueblos están sujetos a un mismo imperio, los vasallos tienen obligación de aprender la lengua de su dueño”;¹³ el rei Felip I es va negar a crear una càtedra d'àrab en la nostra Universitat... En realitat eren coherents, perquè per a sotmetre un poble res millor que començar eliminant la seua llengua –en tenim exemples recents–. Altres, no obstant això, van dedicar una atenció especial i honesta al problema, sobretot els jesuïtes, que en una mesura considerable, van prestar la seua cooperació a les bones intencions dels arquebisbes Villanueva, Ayala i Ribera, i que van propugnar –infructuosament– fins al final, la integració dels moriscs. Ayala arribaria a publicar un catecisme bilingüe (àrab-castellà),¹⁴ però la seua

¹³ Cit. per REGLÀ, J., “I. Economía...”, 124. Coneixem, tanmateix, un canonge, Joan Martí Figuerola, doctor en teologia, que (ca. 1521) parlava l'àrab (cfr. Índex Onomàstic).

¹⁴ En realitat, la versió àrab deixava molt a desitjar, amb “torpezas gramaticales y frases ridículas y sin sentido”; una traducció que l'arabista Julià Ribera qualificava de “disparatada e ininteligible” i que si la proclamaven des del púlpit “los sesudos misioneros enviados por el arzobispo [...] ¿qué risa no provocarían en el pueblo morisco?” (cit. per PITARCH, V., *Llengua i Església...*, 82).

prematura mort (1566) va paralitzar, momentàniament, aquests esforços. Ni tan sols Ribera —a pesar de les seues formidables energies— va aconseguir veure realitzats els seus propòsits inicials de convertir-los realment a la fe catòlica. Tampoc no va tenir l'èxit desitjat la sèrie de campanyes intensives evangelitzadores de tipus missional, que es van repetir diverses vegades al llarg d'aquests 90 anys. L'última, en el mateix 1609, va resultar, com les anteriors, una absoluta decepció. Aquest va ser el darrer intent, ja no va haver-hi temps per a més. Tot havia estat en va.

L'evangelització va fracassar, doncs, rotundament. En realitat, ni uns sabien-volien-podien convertir ni altres desitjaven ser convertits. Per què i per a què anaven a fer-ho? Ni tan sols als nous convertits els quedava el badall, la possibilitat, l'avantatge d'eleva el seu nivell en l'escala social, ascens que els estava absolutament prohibit. La comunitat cristiana, per la seua banda, els rebutjava, els senyors feudals —pretenent defensar les seues rendes i les seues hisendes— els incitaven a abraçar la seua *antiga* religió, els intents honests d'evangelització ensopegaven amb l'escassetat de mitjans, així com amb freqüents i violentes repressions... La mateixa Inquisició havia mantingut una intolerància i un enduriment enfront del problema, que no va fer sinó dificultar-ne la possible solució pacífica (i no obstant això, l'expulsió deixaria les seues arques buides, perquè, per aquests temps, s'alimentaven fonamentalment de les confiscacions i multes als moriscs).

Sens dubte l'arquebisbe Ribera tenia una “preocupación sincera e intensa por la evangelización de los moriscos”,¹⁵ però prompte es va adonar que el problema no tenia solució, reconeixeria el seu fracàs i acabaria per defensar-ne l'expulsió com l'única resposta possible. L'argumentació final de Ribera és una pura perfídia i demagògia: els moriscs són cristians renegats; cristians, perquè estan batejats; renegats, apòstates, traïdors i maquinadors del dany públic, perquè segueixen amb les seues creences i pràctiques; per tant —segons la llei—, s'han fet mereixedors de la pena de mort; si els commutem la pena de mort per la de desterrament, únicament mostrem amb ells la nostra bona voluntat, generositat i munificència.

I no va haver-hi solució, perquè el problema dels moriscs era, sobretot, un problema polític, que s'excusava amb una religió polititzada. Passió d'unitat?, exclusivisme i fanatisme religiós? Les guerres de religió a

¹⁵ BENÍTEZ, R., *Heroicas decisiones...*, 313.

Europa, les mateixes revoltes dels moriscs andalusos, la por als turcs malgrat la victòria de Lepant,¹⁶ el fantasma del quintacolumnisme en suport als otomans, als berbers nord-africans, als portuguesos o als hugonots francesos... Amb seguretat que els valencians musulmans s'alegraven cada vegada que s'assabentaven de victòries turques o algerianes en l'àmbit mediterrani, que els feien confiar encara en un alliberament i en la ruïna del sempre considerat invasor cristià.

La majoria d'historiadors estan d'acord que en les juntes de Lisboa de 1581-1582 es va prendre la determinació ferma de l'expulsió dels moriscs, encara que es tardés quasi 30 anys a dur-se a terme. No obstant això, Benítez Sánchez considera aquesta opinió com un nou mite historiogràfic, perquè el rei Felip I mai no la va acceptar. El seu fill, Felip II de València, sí que va ser partidari de l'expulsió i en definitiva l'últim protagonista de “la heroica determinación [...] y del felice cumplimiento de ella”.¹⁷ Al final, era el general dels dominics, Javierre, confessor del rei, pràcticament l'únic que s'oposava a l'exili dels moriscs, i amb la seua mort i a pesar de l'interés dels jesuïtes, ja no quedava ningú que pogués o volgués impedir-ho. El 4 d'agost de 1609 el rei signa les instruccions definitives; al setembre es publica l'edicte i el radical ban d'expulsió: “...que todos los moriscos deste reino así hombres como mujeres con sus hijos, dentro de tres días...”. Els que no acompleixen l'orde incorren “en pena de la vida que se ejecutará irremisiblemente”.¹⁸ Alguns detalls del decret d'expulsió són vertaderament brutals, sobretot si se'n coneix el referons, per exemple, l'aparentment ben intencionada possibilitat que s'hi quedessen els xiquets menors de quatre anys d'edat, els pares dels quals “lo tuvieren por bien”. Però tenint en compte que s'havia especulat amb la possibilitat que hi romanguessen els menors de 15 anys, per a poder-los utilitzar com a galiots quan cresquessin —el mateix Patriarca afirmava que “justamente se pueden dar por esclavos”—,¹⁹ la norma adquireix aparences d'especial crueltat.

Molts dels moriscs van oferir dura resistència i es van refugiar en les muntanyes de l'interior (en la “serra d'Alaguar”, per exemple, mencio-

¹⁶ Lepant (1571) havia allunyat, però només momentàniament, el perill otomà. “Ens heu tallat els cabells, però ens tornaran a créixer” afirmava la Sublim Porta poc després de la derrota (cfr. SERRA, X., *Història...*, 182).

¹⁷ ESCOLANO, G., — PERALES, J., *Décadas...*, II, 832.

¹⁸ ESCOLANO, G., — PERALES, J., *Décadas...*, II, 788.

¹⁹ Cit. per BENÍTEZ, R., *Heroicas decisiones...*, 392.

nada en la *Consueta*); es van unir en guerrilles i van arribar a nomenar els seus propis reis; però no tardarien molt a ser vençuts. Els que no van morir en la guerra o van ser ajusticiats per intentar defensar la seua llibertat i la seua fe, van embarcar, finalment, en els ports d'Alacant, la Vila Joiosa, Dénia, Xàbia, València, Moncofa i Vinaròs. Aproximadament 125.000-150.000 valencians²⁰ van ser els exiliats. Els embarcaments es van dur a terme en 1609-1610 amb moltíssimes menys garanties de les promeses. Els abusos, violències i assassinats, comesos per part dels cristians des que es va conèixer el decret d'expulsió fins que els moriscs van arribar als ports, fins i tot en els mateixos vaixells, van ser innombrables. I ni tan sols els pobres i indefensos valencians que tan malparats van arribar a les costes nord-africanes, van poder comptar amb la bona acollida dels seus germans de religió, perquè les extorsions, robatoris i assassinats que havien patit a les mans dels cristians van continuar una vegada arribats a les costes del nord d'Àfrica. Molts valencians van ser exterminats o convertits en esclaus pels mateixos musulmans. El final d'aquesta llarga i dolorosa història no va poder ser més trist, atroç i inhumà.²¹

“¡Qué honra, qué autoridad, qué consuelo, qué descanso y qué alegría!”, afirmava el Patriarca després de l'expulsió, fent referència, sobretot, al fet que es pogués tenir l'exposició del Santíssim sense problemes en totes les parròquies, sense adonar-se de l'enorme contradicció teològica del seu pensament i de l'immens dolor de quasi una tercera part de la població valenciana, que constituïen els moriscs. El 27 de setembre de l'any de gràcia de 1609 predicava l'arquebisbe en la Catedral de València: “...pues había llegado a ver echados los moros de España que tanto había afanado, podía Dios enviarle contento a la otra vida, y cantar como Simeón, el cántico de *Nunc dimittis*”.²² La seua oració va ser escoltada i promptament atesa. El mateix Escolano diu que amb motiu de l'expulsió se “había estragado mucha parte de la afición y estima que le tenían los valencianos, empezó a sentir carcoma en su corazón y a acongojarse [...] dió en una lenta calentura que le vino a quitar la vida el día de los Reyes del año mil seiscientos once”.²³

²⁰ I altres tants de la resta de les Espanyes.

²¹ Vegeu un molt interessant documental sobre descendents dels moriscs en pobles de Tunísia en http://www.rtvv.es/alacarta/princiv.asp?idioma=0&id_video=1359

²² ESCOLANO, G., – PERALES, J., *Décadas...*, II, 835.

²³ ESCOLANO, G., – PERALES, J., *Décadas...*, II, 834-835.

L'expulsió dels valencians moriscs —el col·lectiu humà més treballador i productiu— sumada a la política financera i social dels reis espanyols, va suposar una forta i duradora regressió demogràfica i econòmica per al nostre país, a pesar de l'ampullositat i fast del Barroc amb què el comte-duc d'Olivares i sequaços pretenien emmascarar la depressió.

És cert que la noblesa valenciana, que en un principi s'havia mostrat poc inclinada a l'expulsió i al final l'havia acceptada (i molts de bon grat, perquè a ells passarien tots els béns immobles dels exiliats, fins i tot les seues propietats alodials, que no eren poques), va patir inicialment un dur crebant. El mateix Ribera veuria perillar les 13.000 lliures anuals de les rendes de la mitra. Però les poc equitatives i molt injustes legislacions posteriors no van fer sinó beneficiar els nobles, i la seua crítica situació personal va ser esmenada adequadament mitjançant favors i privilegis reials (fonamentalment gràcies a una política censalista funesta per a les classes mitjanes i la clerecia).

El benefici va ser únicament per a ells, per als nobles i poderosos terratinents, però no per a la generalitat dels valencians. Reglà parla d'una polarització social amb “una minoria de privilegiats i una massa d'humils”.²⁴ En 1613-1614, 1634 i 1649 va fer fallida la Taula de Canvis. Els valencians, amb la inestimable ajuda del comte-duc, cedien definitivament l'hegemonia en el Mediterrani i en la Corona d'Aragó, i, després de les Corts *valencianes* de Montsó de 1626 i del trist paper que el braç eclesiàstic hi va exercir,²⁵ perdien, també definitivament, tot paper significatiu en la política; els Furs valencians i les Corts es van convertir en pura entelèquia i *flatus vocis*. Només a finals del segle s'iniciaria una tímida recuperació.²⁶

En definitiva, i a pesar d'opinions en contra, que intenten mitigar la crueltat i els efectes negatius de l'expulsió, creiem fermament que a curt i a llarg termini, va ser vertaderament traumàtica. Sobretot per als expulsats.

²⁴ REGLÀ, J., “I. Economia...”, 140.

²⁵ REGLÀ, J., “II. Les estructures...”, 207. No obstant això, el capellà de Sant Martí ja s'havia adonat de les pretensions d'Olivares: “que totes les coronas y regnes de Aragó han de ser conforme la de Castella, no obstant los furs y privilegis de dits Regnes”, cit. per CASEY, J., “Del Reino a...”, 456.

²⁶ Basada fonamentalment en nous cultius, arròs, canya de sucre, morera o garrofera, i en un increment dels tradicionals, cereals, vinya i olivera.

3. L'ANET I LA MEL

“De esta manera y con estos pensamientos le pareció que habría caminado poco más de media legua, al cabo de la cual descubrió una confusa claridad, que pareció ser ya de día y que por alguna parte entraba, que daba indicio de tener fin abierto aquel, para él, camino de la otra vida”.²⁷

Amb el trist rerefons que hem recordat en els dos apartats anteriors, que van marcar –més que cap altre esdeveniment– tan profundament tot l'esdevenir de València durant dos segles, pensem que un breu recorregut per l'Església valentina d'aquests anys ens ajudarà, sens dubte, a comprendre millor els secrets, amagatalls i tortuositats de la nostra *Consueta*.

3.1. Els bisbes valencians

En 1527 la diòcesi de València estava en plena crisi absentista. Recordem. Cap a 1500 la vitalitat en el nostre bisbat era ben considerable. El segle XV havia estat –diuen– el gran Segle d'Or de València. Per a la nostra Església també va ser el gran Segle d'Or, però amb reserves, amb moltes reserves. És cert que la diòcesi podia competir en riquesa amb París o Utrecht, i els poderosos del món –el poder, trista vestidura de les criatures– se'n disputaven les prebendes, les pabordies i, si era possible, el bisbat. Com a paradigma del moment i importància de la nostra Església, siga suficient d'anomenar els pontífexs Calixt III, que no va renunciar a la seua diòcesi (entenem a les riqueses provinents d'aquesta) de València malgrat ésser papa, i Alexandre VI, que, com a cardenal i vicecanceller de l'Església Romana, havia aconseguit d'Innocenci VIII l'elevació de la diòcesi a rang de metròpoli (1492), ens va procurar el tan desitjat i necessari Estudi General (1499-1500) i, com a papa, nepotista acreditat, va lliurar la nostra Església en les indignes mans del seu fill Cèsar.

Però, a pesar de la seua riquesa –o potser a causa d'aquesta–, els bisbes que van seguir Hug de Llupià i Bages (difunt en 1427), van practicar un absentisme generalitzat. D'esquena a la seua Església i aliens a tota preocupació pastoral, es limitaven a percebre les riques rendes i dei-

²⁷ CERVANTES, M. de, *Don Quijote...*, II, 574.

xaven el govern diocesà en mans dels seus auxiliars o bisbes de gràcia. “Originarios de otras regiones ó países, venían a Valencia con ánimo sólo de disfrutar las pingües rentas de la prebenda, sin preocuparse en [...]. Cada obispo, después de posesionado de su Silla, dirigía todos sus esfuerzos a nombrar para las mejores piezas eclesiásticas a los deudos y amigos que traía. Lo mismo hacían los legados, magnates, cardenales y hasta pontífices, que sabedores de las riquezas que poseían la Catedral y principales iglesias de la diócesis, se esforzaban para que se concediesen los mejores cargos a las personas por ellos recomendadas”.²⁸

En el XVI continua l'hecatombe. Ara no el sacrifici de 100 bous, sinó el d'aproximadament 400.000 o 500.000 valencians, que van patir –els musulmans, ho acabem de veure– la intransigència més radical d'una majoria o –els cristians– la continuació del tradicional abandonament per part dels seus pastors.

Van ser cinc els prelats Borja que durant quasi una centúria van cedir el govern de la diòcesi als seus auxiliars: Alfons –Calixt III– i Roderic –Alexandre VI–, Cèsar, i, finalment, els germans Joan i Pere Lluís. Després van venir els poderosos, de nobles llinatges, que acumularen beneficis sobre beneficis i es posaren amb desvergonyiment al servei de la Corona espanyola, oblidant les seues obligacions amb la nostra diòcesi. Alfons d'Aragó, fill natural del rei Ferran, dit el Catòlic, mai no visitaria la nostra diòcesi, malgrat els greus moments en què es trobava, previs a la guerra civil dels agermanats. Quan en 1520 mor Alfons, els canonges valencians van voler fer valdre els seus antics drets, perduts en 1369,²⁹ i van elegir com a arquebisbe l'ardiaca major de la Seu, Gaspar Jofré de Borja Llançol de Romaní (el qual seria posteriorment bisbe de Sogorb); però Lleó X anul·laria l'elecció –poc després, en 1523, Adrià VI concediria a Carles I el dret de presentació de bisbes– i designaria el candidat de l'emperador, l'alemany Erard de la Marca. Erard, príncep-bisbe de Lieja, va seguir –més ric– residint en el seu principat.

Al príncep va succeir un altre príncep, Jordi d'Àustria –fill i oncle d'emperadors, Maximilià I i Carles I, respectivament–, el qual ni tan sols era sacerdot quan va ser nomenat arquebisbe de València. La veritat és

²⁸ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 29.

²⁹ Quan Urbà V va declarar nul·la l'elecció del capítol de València, que havia recaigut en el canonge Ferran Muñoz, i, a instàncies del rei Pere II, el Cerimoniós, va imposar com a bisbe el seu cosí germà Jaume d'Aragó, nét del rei Jaume II (cfr. SERRA, X., “Notas para una historia... La controvertida promoción...”, 755-756).

que, en alguns aspectes, el d'Àustria pot ser considerat com a precursor de Villanueva i Ayala, per exemple en els seus intents per una renovació del clero i per una catequesi a moriscs.

Un any abans de l'inici del Concili de Trento ve a València el primer arquebisbe reformador que realment i efectiva es va preocupar per la nostra diòcesi: Tomàs de Villanueva (1544-1555), agustí, fill de rics propietaris de Villanueva de los Infantes (Ciudad Real). Tornarem sobre ell més avant.

A Villanueva va seguir Francesc de Navarra, fill del mariscal Pedro de Navarra, que assistiria al Concili de Trento com a bisbe de Badajoz però no, després, com a bisbe de València. Segons Llin Cháfer, “destacó por su vida ejemplar y por su caridad para con todos”.³⁰ Ens crida l'atenció en el pontificat de Francesc de Navarra un dur enfrontament amb el governador militar Llorenç de Vila-rasa. En 1562 l'arquebisbe va posar en entredit la ciutat perquè un paborde de la Catedral, Dídac de Borja, havia estat empresonat inculpat d'assassinat. El de Borja seria decapitat aquest mateix any en el castell de Xàtiva.³¹

Aciscle de Moya, pertanyent al llinatge de la nobiliar família Contreras, primer bisbe espanyol a arribar a Trento, va morir al monestir de Montserrat als pocs mesos de ser nomenat arquebisbe, abans de tocar terra valentina.

Només dos anys va regir Martí Pérez de Ayala la nostra diòcesi, i, amb seguretat, va ser una pèrdua considerable la seua prematura mort (1566). Analitzarem més avant alguns aspectes rellevants del seu pontificat.

També l'octogenari Ferran de Loaces, patriarca d'Antioquia abans de ser arquebisbe de València, va tenir un excessivament breu episcopat de només uns mesos. Va ser un dels que van dictaminar positivament sobre la validesa del famós baptisme dels moriscs.

Joan de Ribera (1568-1611), fill natural del duc d'Alcalá, marquès de Tarifa, comte dels Molars i virrei de Catalunya i Nàpols, ens mereixerà una major atenció.

Isidor Aliaga, dominic, va regir la diòcesi per espai de 36 anys, temps en què el Barroc es va manifestar –amb les seues llums i les seues ombres– en tota la seua esplendor. Sempre preocupat pel compliment

³⁰ LLIN, A., *Arzobispos...*, 102.

³¹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, II, 250.

dels decrets de Trento, va celebrar un sínode en 1631 amb la pretensió de continuar el procés de reforma ja iniciat, empresa gens fàcil en una ciutat i diòcesi d'abundant clero de més que discutible moralitat. Va ser generós, molt generós, amb els més necessitats i es va ocupar especialment dels malalts durant la pesta de 1647.

Pere Urbina de Montoya, franciscà, virrei i capità general de València, es va preocupar com els arquebisbes anteriors, per ajudar els més necessitats, gastant en almoines cada any més de 20.000 ducats. Amb motiu de la finalització de la pesta que acabem d'esmentar, va posar Urbina, en 1652, la primera pedra de la capella votiva de la Mare de Déu dels Desemparats. Va dur a terme la visita pastoral per tota la diòcesi, insistint en l'atenta realització del culte i de la litúrgia, i intentant corregir –una vegada més– els abusos del clergat, la simonia, les supersticions... En finalitzar la seua visita pastoral, va convocar un sínode diocesà.

Martí López de Ontiveros, professor de cànons de la Universitat de Salamanca i, posteriorment, catedràtic en la de Granada, va governar la diòcesi de València en el cim de la religiositat barroca. Les festes dutes a terme durant el seu pontificat per motius religiosos –com ara el decret d'Alexandre VII sobre la Immaculada Concepció– van ser tan nombroses com fastuoses.

Els nostres tres últims arquebisbes del segle XVII van pertànyer, novament, a famílies nobles: Ambrosi Ignaci Spínola y Guzmán, emparentat amb el comte-duc d'Olivares, Lluís Alfons, del llinatge senyorial dels Cameros, i Joan Tomàs, de la noble família dels Rocabertí.

Ambrosi Spínola, que havia estat rector de la Universitat de Salamanca, va ser promogut a l'arquebisbat de València en 1667; la seua estada en la nostra diòcesi va ser brevíssima, perquè el traslladaren a Santiago de Compostel·la l'any següent i de nou, en el mateix any, a Sevilla. Durant el seu pontificat –seguim en ple Barroc valencià–, van finalitzar les obres de la capella de la Mare de Déu dels Desemparats.

Lluís Alfons de los Cameros es va interessar especialment en l'atenció als més necessitats, fundant l'Hospici de la Misericòrdia, per a pobres, minusvàlids, orfes i dones marginades. També va tenir ocasió de querellar-se amb els canonges, amonestant-los per la seua falta d'assistència al cor.³² Al seu temps València comença a recuperar-se de la crisi provocada per l'expulsió dels moriscs. L'incipient benestar que comen-

³² PAHONER, J., *Hallazgo...*, II, 43.

çava a experimentar la ciutat va permetre també uns extraordinaris festes religiosos amb motiu de la canonització del llegendari Pere Pasqual, de Francesc de Borja i de Lluís Bertran. Durant el seu pontificat es fundaria, en 1670, el Reial Seminari de Nobles.

Joan Tomàs de Rocabertí (1677-1699), mestre general dels dominics, professor de la Universitat de València abans de ser arquebisbe, inquisidor general, capità general i virrei de València, és vist per altres com “aristòcrata i botifler precoç”.³³ En 1683 fundaria el col·legi de Sant Pius V, per a l'educació de sacerdots. Un objectiu central d'aquest col·legi va ser la predicació: “Collegium Beato Pio V dicatum et a me erectum ad fovendum laudabile et salutare prædicationis et missionum exercitium”.³⁴ En 1687 va convocar un sínode diocesà, en el qual es va insistir novament en els decrets de Trento. Rocabertí va defensar en tot moment el seu clergat, fins al punt d'excomunicar el virrei de València, el duc de Veragua, i posar en entredit la ciutat, perquè havien condemnat a mort i executat un religiós.³⁵ Aquest arquebisbe va establir la tradició, que encara es manté avui en dia, de la devoció de les XL Hores.³⁶

Aquests van ser els arquebisbes que van regir els destins de la nostra diòcesi durant els dos segles XVI i XVII. Observem que la il·legimitat de naixement tampoc no suposava per a un gran senyor la mínima dificultat en l'accés al presbiterat i posteriorment a l'episcopat. La venalitat de l'Església permetia la concessió de l'oportuna dispensa amb extrema facilitat, i València, amb unes rendes anuals de 50.000 ducats, continuava essent, en aquests segles, una de les diòcesis més cobejades d'Espanya, i fins i tot d'Europa, assequible només als més poderosos.

³³ PITARCH, V., *Llengua i Església...*, 64.

³⁴ CÁRCEL, M^a.M., *Relaciones...*, II, 1024. El mateix arquebisbe es prenia molt seriosament, potser massa seriosament, la predicació. El sermó de la Palma de 1680 el va predicar ell personalment: “Se puso a predicar poco después de dadas las ocho, y tocaron las diez predicando, cuyo sermón fue lo menos de siete quartos cumplidos”, en PAHONER, J., *Hallazgo...*, VI, 241.

³⁵ PAHONER, J., *Hallazgo...*, II, 248: “Haviendo aparecido por la mañana de este día [12 septiembre 1680] el cadáver de fray Facundo Ribera, religioso, subdiácono, del orden de San Agustín, ahorcado de una reja de la torre de Serranos a la parte de dentro la ciudad, después de habersele dado garrote dentro la misma cárcel, con el motivo de haver sido encontrado por la justicia real sin hábitos y vestido de secular con armas de fuego [...] entredicho en todas las iglesias y oratorios de esta ciudad y sus arravales, el qual duró hasta el día 3 de octubre”. Pahoner repeteix el mateix succés en XI, 264. No era la primera vegada que Rocabertí excomunicava les autoritats civils. En 1677, i també amb motiu d'agafar pres un sacerdot, Pere Monsonís, van ser excomunicats l'alguatir del governador i altres ajudants (cfr. FUSTER, M., *Notables*, 409).

³⁶ Primícia a les Espanyes, per Breu d'Innocenci XII de 1697.

Però volem analitzar amb major deteniment i més de prop alguns moments més significatius de la situació eclesial d'aquella València, tan rica de llums i ombres.

3.2. *El clergat*

Una puntualització prèvia es fa necessària. Volem assenyalar que quan les fonts parlen de 'clergat', no es refereixen necessàriament a 'sacerdots', sinó també a simples tonsurats, que amb l'entrada en la clerecia, podien gaudir de moltes de les seues prerrogatives (fonamentalment fur eclesiàstic i rendes d'un benefici) sense necessitat de suportar algunes de les obligacions inherents als clergues ordenats *in sacris*, per exemple el celibat. No oblidem tampoc que els cavallers pertanyents als ordes militars també eren clergues i religiosos, encara que molt pocs feien vida conventual, i que per a la majoria d'ells els seus vots de pobresa i castedat –per mitjà d'alambinats subterfugis legals– s'havien convertit en meres farsa i ficció.

Fet aquest aclariment, esperem no caure en un maniqueisme tosc ni en la proposició de les dos esglésies, si afirmem la conveniència de distingir per a l'Església valentina d'aquells segles XVI i XVII, entre l'alt i el baix clergat.

A l'alt clergat (secular) pertanyen bisbes, dignitats, pabordes i canonges, actors principals de la litúrgia catedralícia objecte de la nostra *Consueta*, així com rectors de riques parròquies en la ciutat o en alguns pobles (Xàbia per exemple). Aquest alt clergat, de "fisonomia feudal",³⁷ era ben sovint vanitós, arrogant i altiu, i en defensa dels seus drets i/o privilegis arribaven a enfrontar-se les dignitats, pabordes i canonges entre si, i amb el seu bisbe o amb les autoritats civils.³⁸ Creiem més que probable que per a la primera meitat del XVI, al temps d'escriure's la *Consueta*, i fins a l'arribada de Tomàs de Villanueva, bona part de l'alt

³⁷ AZCONA, T., "Tercera parte. Reforma...", 165.

³⁸ Les desavinences amb les autoritats valencianes –ja n'hem vist algun cas– no eren escasses. De vegades per qüestions de pur protocol: "...no-s féu la processó, per pretendre los senyors de jurats que la creu de la Seu no havia de estar en lo cap del banch, a hon se acostumen seure dits senyors jurats..." (*Consueta*, 165v). En una certa ocasió, el patriarca Ribera va desafiar el mateix virrei, llavors el marquès de Mondéjar, perquè aquest presidia les processons i era encensat abans que el celebrant principal. Van recórrer al rei Felip II de València, que va decretar en favor del noble. L'arquebisbe va deixar d'assistir a qualsevol cerimònia en què participés el virrei, fins que Felip II va rectificar la seua decisió (cfr. OLMOS, E., *Los preladados...*, 187).

clergat valencià busqués més que la perfecció evangèlica i el seguiment del seu Mestre, una plataforma de benestar, prosperitat i privilegis, i que bé poden valdre les tristes i dures imatges d'Azcona sobre un clergat que freqüenta la caça i les cases senyoriales, l'ostentació i la despesa, els vestits luxosos i la vaixel·la sumptuosa, la cobdícia i l'avidesa, la concupiscència i la luxúria.³⁹ En el mateix sentit abunden les paraules que Olmos posa en la ploma de Vicent Ortí, biògraf de l'arquebisbe Villanueva de la primera mitat del XVIII: "...no tenían el menor reparo de [...] apeaar de los caballos para ir derechamente al coro a asistir a los divinos oficios, pasando con tan inconsiderada impropiedad del teatro de la vanidad y soberbia al de la devoción...";⁴⁰ o les del venerable Agnesi: "...l'estat eclesiàstic estava tan miserablement abatut i vilment abandonat [...] pares i fills obtenien prebendes en una mateixa església [...] passejaven pels carrers de la ciutat, el fill, clergue, al costat de son pare, també clergue...".⁴¹ No obstant això, ens permetreu de recordar que no tots els canonges eren sacerdots⁴² i que alguns ni tan sols residien a València (encara que sí que hi tenien els seus representants per a percebre les rendes). Dels que residien a la ciutat, efectivament, molts pertanyien a famílies de l'alta burgesia o de la noblesa valenciana, amb un ritme de vida luxosíssim i totalment laïcitzat, que enviaven substituïts a complir amb les llargues hores de cants i resos dels oficis litúrgics i altres obligacions capitulars. Els bisbes abandonaven les diòcesis, els canonges les catedrals, els rectors les parròquies i els religiosos els convents.⁴³ Quin panorama més desolador! Qui en aquestes circumstàncies pot recriminar gens ni miqueta al poble fidel les seues supersticions, les seues incredulitats o els seus paganismes!

I, desgraciadament, malgrat Trento i els esforços de Villanueva i Ribera, la situació de l'alt clergat valentí en el segle XVII no pareix que hagués millorat molt. Les mateixes disposicions del Concili, que reforçaven els poders dels bisbes, no van ser sempre ben acollides pel capítol de canonges, que més d'una vegada va interposar recurs davant Roma.⁴⁴

³⁹ AZCONA, T., "Tercera parte. Reforma...", 168.

⁴⁰ OLMOS, E., *Los preladados...*, 160-161.

⁴¹ Cit. per SANCHIS GUARNER, M., *La ciutat de València...*, 255.

⁴² "Habiéndose de ordenar de sacerdote el canónigo Francisco Chabert, por mano del señor arzobispo..." en FUSTER, M., *Notables*, 435.

⁴³ Cfr. CÁRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 154.

⁴⁴ En la *Visita ad limina* de 1617 se'ns informa que els canonges no estaven disposats a seguir ni el Missal ni el Breviari romans (cfr. CÁRCEL, M^a.M., *Relaciones...*, II, 783).

En 1622-1623 l'arquebisbe Aliaga va arribar a excomunicar diversos canonges arran de certs disturbis amb motiu de la famosa beatificació del vident Simó de Rojas. No és l'únic cas, ni de bon tros, de dissensions entre les màximes autoritats eclesiàstiques valencianes.

El baix clergat és abundant: hom calcula en la ciutat de València prop de 2.000 clergues (més d'un 10% de la població) i 2.500 religiosos/es per a l'any 1530. Només en la ciutat es comptem fins a 48 convents, quan a Barcelona per les mateixes dates en tenim referències únicament de 34.⁴⁵

L'abundància del clergat no seria, necessàriament, un mal en si mateix, si no fos perquè es trobava en un estat de decadència moral i espiritual que ja venia essent denunciat, per exemple pel mateix Eiximenis, des del segle XIV. El nostre –bé que gironí– eximi franciscà qualificava els clergues de tirans, cruels, homes dissoluts, ociosos, escandalosos, presumptuosos, orgullosos, avariciosos, venjatius, luxuriosos, maliciosos, zelosos, deshonestos “en gests e paraules”...⁴⁶ Quin espectacle! Sens dubte, el frare Eiximenis exagerava, però potser no tant.

Gran part d'aquests clergues –d'una ignorància tan descomunal com lamentable– subsistia amb les rendes d'un benefici menor (ja hem vist els sous dels rectors en les poblacions morisques), rendes ínfimes, superades fins i tot per les d'un peó agrícola al llarg d'un any. Aquesta penúria obligava molts d'ells a buscar altres complements econòmics, per exemple, en l'assistència a soterrars i funerals ben remunerats per rics burgesos o terratinents (quan no en altres activitats menys concordades amb la seua qualitat de clergues). Sabem que a l'enterrament en la Catedral –però també en altres parròquies– d'un membre de la classe alta valentina o d'un canonge, solien assistir fins a 50 sacerdots, a més, en el seu cas, dels companys canonges: “Als cossos, o remembrances o aniversaris que va la creu mijana a Sent Pere o fora la Seu, ab XX, o XXV o XXX capellans...”⁴⁷ La simonia era de vegades obligada per la mera subsistència. D'aquests clergues afirmava el mateix Concili de Trento: “Hay que poner remedio al número desenfrenado de sacerdotes que hoy, por su misma muchedumbre, se hacen despreciables”⁴⁸ Cárcel escriu que molts

⁴⁵ AZCONA, T., “Tercera parte. Reforma...”, 120. Plànol de la València conventual en SANCHIS GUARNER, M., *La ciutat de València...*, 312.

⁴⁶ Cit. per SANCHIS GUARNER, M., *La ciutat de València...*, 205.

⁴⁷ *Consueta*, 176r.

⁴⁸ Cit. per GARCÍA VILLOSLADA, R., “Séptima parte. Felipe II...”, 23. Va ser, precisament, per a posar fi a tan considerable adversitat, que determinarà el Concili en 1563 la creació dels seminaris diocesans.

preveres del baix clergat, proletaritzat i ignorant, “vivían estimulados por el odio hacia los canónigos y obispos que nadaban en la abundancia”.⁴⁹ I a pesar d'aquest estat miserable, la contingència d'arribar a aconseguir un benefici –encara el més humil– per a algun dels seus fills, i amb això un nivell social més elevat, resultava desitjable –i possible!– per a una família llauradora, no necessàriament acomodada. Sens dubte, en alguns pobles de València i, per descomptat, en la mateixa capital, existia també un clergat de nivell social mitjà, que en alguns casos intentava també acostar-se a l'estrat de vida superior, amb descuit dels seus deures pastorals.

Ens consta també, desgraciadament, l'existència de clergues mal-factors. El problema social i eclesial que representaven aquests clergues era tan greu que va haver-hi d'intervenir Roma, i en 1555 el papa Juli III va donar ordes pertinents per a procedir contra els que cometien delictes i portaven armes. De nou els esforços de Villanueva i Ribera pareixen infructuosos en aquest camp. En 1613 es publica un nou breu pontifici pel qual es prohibia als clergues valencians portar determinades armes de foc. No ens resultarà estrany que en la Guerra de Successió, ja a principis del XVIII, hi haja clergues que formen part de grups armats, com ja va ocórrer durant la guerra de les Germanies.

Per si no fos suficient, dos mals més afligien profundament el clergat valentí: l'absentisme dels rectors i una predicació inexistent o molt deficient. La predicació ha estat –i és– un dels pilars fonamentals de la pastoral de l'Església i la preocupació mostrada per alguns dels arquebisbes va ser notòria i digna d'encomi. Però la realitat, en molts casos, ni era tan notòria ni tan digna d'encomi.

Fadric Furió Ceriol, famós erasmista valencià (que propugnava com a objectiu principal del rei la consecució de la pau i la justícia), deia que en molts pobles no es predicava mai, potser una vegada a l'any (el dia de les festes patronals), i, com a màxim, caldria afegir-hi la predicació dels diumenges de Quaresma. Encara ens pareix que ressonen les queixes de Lluís Vives: “Los que ahora ejercitan el ministerio de la predicación, por lo general, son hombres indoctos, sin experiencia de la vida, y algunos sin pizca de sentido común...”.⁵⁰ Quant trigarien a arribar als pobles més apartats –i en quin estat tan deficient ho farien, si alguna vegada hi arribaven– les directrius de Trento i dels bisbes reformadors!

⁴⁹ CÁRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 153.

⁵⁰ Cit. per GONZÁLEZ, J.L., “Quinta parte. Religiosidad y reforma...”, 367.

La situació en la Catedral i en algunes importants parròquies valentines era distinta, la qual cosa no significa, necessàriament, millor. Sabem que els jurats de València nomenaven el seu predicador oficial per als denominats sermons institucionals (sermó de la Conquesta, sermó de Sant Vicent, etc.); dos dels més famosos predicadors oficials de la ciutat van ser els historiadors (amants, no obstant això, de la falla) Beuter, nomenat en 1530, i Escolano (aquest últim esmentat en la *Consueta* com el rector de Sant Esteve), elegit en 1606. Així mateix, es recorria a contractar predicadors famosos per als clàssics sermons de les festes litúrgiques més assenyalades (sobretot Setmana Santa), o per als de les grans oportunitats (visites dels reis, per exemple): “Lo sotsagristà té càrrech de haver lo sermó que sia dels millors de la ciutat”.⁵¹

Inicialment, els sermons institucionals, així com els sermons extraordinaris d'algunes confraries, eren en valencià, però la predicació es va anar castellanitzant, a l'hora que barroquitzant, progressivament.⁵² En el segle XVII un bell sermó en la Catedral s'havia convertit en un dels elements més importants per a mesurar la talla intel·lectual d'un clergue. I l'èxit n'estava assegurat si es feia “en lenguaje castellano, que es agora el que más corre”,⁵³ sobretot per als sermons “que exigien ostentació i exhibició de prestigi”⁵⁴ i que, en realitat, estaven plens de res, omplits de bizantinismes, retòrica, ampul·lositat i superficialitat, amb una gran “ausència de base doctrinal (Sagrada Escritura y Santos Padres)” i amb un únic “interés por deslumbrar con la frase más rebuscada, el uso de palabras y expresiones fuera del alcance del oyente y al margen de toda doctrina cristiana”.⁵⁵ I això sense comptar amb extravagàncies molt del

⁵¹ *Consueta*, 164r. Volem ressaltar ací el curiós cas que recull la nostra *Consueta* en la predicació del sermó de la Immaculada, del 8 de desembre. El predicador rebria XX sous pel seu sermó, a condició que no posés en dubte que la Mare de Déu havia estat concebuda sense pecat original: “en tal cars [...] no li sia donada creu ni mealla” (f. 164r). Teixidor refereix el succés d'un cert mestre Moner que va predicar contra aquesta devoció en 1530 (TEIXIDOR, J., *Episcopologio...*, 154). La devoció a València per la Immaculada era extraordinària, a pesar que el dogma només es definiria en 1854.

⁵² Des de la derrota dels agermanats, el valencià va començar a ser ridiculitzat en els ambients nobiliaris, i a ser considerat com a llengua del poble, enfront del castellà, llengua del príncep; el castellà, amb epicentre en la cort de Ferran d'Aragó i el recolzament de la predicació en la Catedral, “se nos entra por las puertas deste Reyno” (Martí de Viciana) o “por los mojonos de Valencia” (Escolano), cit. per PITARCH, V., *Llengua i Església...*, 36 i 37.

⁵³ Com s'afirmava en un certamen literari de 1592 convocat només per a obres en castellà (cit. per FUSTER, J., “I. Llengua i societat”, 227).

⁵⁴ PITARCH, V., *Llengua i Església...*, 196. Cfr. *Id.*, 191-234, “Sermons emblemàtics en valencià”; 235-264 “Predicadors eminents”; i 265-323 “La predicació rutinària”.

⁵⁵ MESTRE, A., “Segunda parte. Capítulo VII. Religión y cultura...”, 592.

gust de l'època: Gaspar Blai Arbuxech (1624-1670), natural d'Agullent, col·legial del *Corpus Christi*, barroquitzava els seus sermons amb extremismes, com per exemple una vegada a Ontinyent, que es va presentar amb hàbit de penitent, amb una corona d'espines al cap, una corda al coll i una creu a l'esquena. “El sermón de Arbuxech hizo su efecto y todos los asistentes comenzaron a llorar implorando misericordia”.⁵⁶

Lamentable predicació!, fatu *horror vacui!* I això malgrat Trento, Villanueva i Ribera.

En resum, clergat i predicació, que en molts, en massa casos, com a mínim tolerava –si no fomentava– entre el poble pla el culte desmesurat per les relíquies i les imatges (dulia, hiperdulia i latria a les mateixes imatges), la fe absoluta en un *deus ex machina* a base d'oracions, processons i rogatives, i, en definitiva, qualsevol classe de perniciosa i insana superstició,⁵⁷ que incitava, per posar un parell d'exemples, a creure sense la menor vacil·lació que “se li il·luminà la cara i mans de la figura de dit sant Vicent...”⁵⁸ o que la miraculosa imatge de la Mare de Déu processional l'havia pintada el mateix evangelista Lluc: “...portaren en processó lo mateix ymatge de Nostra Senyora que pintà sent Luch”.⁵⁹ El mateix Escolano creia –almenys escrivia– que el quadre estava pintat al viu de mà de l'evangelista.⁶⁰

Són molts els aspectes negatius amb què es revestien els pastors valentins; però també és el nostre deure i voluntat assenyalar ací els valors positius d'innombrables esforços d'eclesiàstics (sens dubte no exempts de paternalisme) per l'art, la cultura, l'ensenyament –primari, sobretot en convents i parròquies, però per descomptat també el dels estudis superiors–, l'atenció de malalts (hospitals i manicomi), l'atenció als més pobres i marginats... Institucions i centres que fins a les desamortitzacions

⁵⁶ PONS FUSTER, F., “Monjas y beatas...”, 245-246.

⁵⁷ Només en el segle XVIII emprendran els il·lustrats una crítica seriosa en contra de les supersticions.

⁵⁸ *Consueta*, 127r.

⁵⁹ *Consueta*, 14v i paral·lels. “En artístico marco de plata sobredorada, con delicadas filigranas, hállase pintada sobre vitela la imagen de la Virgen, la que es igual á la que existe en Roma, atribuida á San Lucas”, en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 401. Se'n pot veure una reproducció en *Id.* làmina 49. La imatge havia estat donada pel rei Alfons el Magnànim en 1437.

⁶⁰ No oblidem que les famoses *Dècades* d'Escolano, cronista oficial de la Generalitat, estan repletes de faules i fantasies. No per això l'obra deixa d'estar ben documentada en arxius i inscripcions, i constitueix junt amb les addicions de Perales, del segle XIX, el llibre clàssic de la història de València.

del XIX van funcionar amb les seues llums i les seues ombres, però en tot cas –i no deixa de ser lamentable constatar-ho– molt millor que quan van ser secularitzats. Més avant hi afegirem algunes puntualitzacions.

És cert que l'escàndol, la corrupció i l'abandó de les seues obligacions van afectar bona part de l'alt i del baix clergat. No obstant això, ho hem vist, no van faltar Amoses que en tot temps van denunciar, amb valentia, el luxe, el fast i la decadència dels grans com un “insulto para la miseria de los oprimidos, mientras que el esplendor del culto encubre la ausencia de una religión verdadera”,⁶¹ encara que la seua veu *tunc pronunc*, a penes es deixa sentir. És la sort dels profetes.

3.3. El poble

Abans de proporcionar unes breus pinzellades sobre la situació religiosa del poble valencià, volem reproduir aquestes encertades paraules de Vicente Cárcel: “Los autores se han limitado a repetir datos, afirmaciones y tópicos, insistiendo generalmente en los rasgos más negativos de la conducta moral y religiosa de nuestro pueblo, cuando en realidad falta todavía un estudio riguroso de las fuentes archivísticas, un análisis concienzudo de los sínodos diocesanos, una penetración a través de los sermonarios y una descripción detallada de las devociones y de las diversas formas de espiritualidad”.⁶² No obstant això, les dades que posseïm –recordem només Vives, el venerable Agnesi, Escolano, el mateix rector Salaia (o Celaya), que també criticarà la acumulació de beneficis i la simonia dels canonges, i tants altres, i per descomptat les repetides (senyal d'incompliment) disposicions sinodals– ens fan sospitar que, efectivament, la situació moral i religiosa de gran part del nostre poble estava, lògicament, d'acord amb la de gran part dels seus pastors.

La història de la societat valentina en els segles XVI i XVII (m'atreviria a dir que fins ben entrada la segona meitat del segle XX) es concep primordialment –i en molts casos exclusivament– en funció dels valors religiosos (o pretesament religiosos, encara que, crec, seria més encertat dir valors eclesiàstics). A manera de paradigma, observem com en zones muntanyoses, però sobretot en les valls i planures, els campanars de les

⁶¹ *Biblia de Jerusalén...*, 994.

⁶² CÁRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 138.

esglésies eren el punt de referència obligat –fins a l'arribada de les autopistes– per a, seguint les antigues senderes, construir camins de carros i carreteres d'un poble a l'altre. Creiem que aquesta referència física del campanar és perfectament transportable a tots els àmbits de la societat en general i de l'individu en particular. L'església i la veu de les seues campanes està present pràcticament en tots i cada un dels moments de l'activitat pública i privada. Diumenges, festes i processons, temples, ermites i creus de terme, noms de places i carrers, institucions, gremis i confraries, però també 'el Camí del Retor' (Elx), 'el Racó dels Flares' (Gandia), 'el Mas del Bisbe' (Casinos), 'el Barranc del Canonge' (Orba), 'la Casa Primícia' (Xàbia), 'la Casilla del Cura' (Venta del Moro), 'la Capellania' (Requena), i centenars de semblants topònims, no deixen de ser un testimoni del poder eclesiàstic present expressament o crípticament en l'ànima del pobletà. El fidel estava permanentment controlat pel seu rector; baptisme, primera comunió, matrícula, confirmació, matrimoni i, sobretot, defunció estaven perfectament vigilats, registrats i regulats.

L'últim sacrament i les diligències entorn seu s'havien convertit en un poderós mitjà de control i submissió. El més enllà interessava als predicadors més que el més ençà. L'aclaparador temor de la mort i l'Església com l'últim recurs, com la zelosa administradora del cel –cel que el pobre no podia aconseguir en la terra i el poderós intentava comprar després de la seua folgada vida en aquest món–,⁶³ estava sempre present en el conscient i el subconscient del creient i de qui no ho era. Sobretot en els freqüents i terribles assots de pestes periòdiques –l'esmentada de mitjan segle XVII va ser singularment espantosa i mortífera a València–,⁶⁴ que, consi-

⁶³ Domínguez Ortiz ens parla de fins a 75.000 misses que va encarregar Carlos Strata, un ric banquer genovés de Felip III de València, en aplicació per la seua ànima (en "Primera parte. Capítulo I. Aspectos sociales...", 5).

⁶⁴ La de 1647, en la qual van morir més de deu mil persones (PAHONER, J., *Hallazgo...*, XI, 312), quan a València es van organitzar processons de rogatives que despertaren la compassió divina, perquè els mateixos predicadors s'encarregaven d'entendre i manifestar l'epidèmia com un castic de Déu pels pecats dels homes: "Se pudo conozer con evidencia, ser azote de la divina justicia pues no tuvieron efecto los ruegos del pueblo implorando clemencia de Dios con processiones, ni mortificaciones públicas, ni secretas, que fueron innumerables, sacando en públicas rogativas las reliquias de tantos santos patronos..." (PAHONER, J., *Hallazgo...*, IV, 1). El 3 d'octubre de 1648 "resolvió el cabildo, se hiziese procesión de gracias por hallarse ya la ciudad libre del contagio" (*Ib.*). Per descomptat que a més de les processons es realitzaven heroics i memorables esforços per a ajudar els més necessitats. Les parròquies de Sant Martí i Sant Joan del Mercat van instal·lar infermeries i dispensaris, soterraven els difunts que ningú no volia soterrar, ajudaven els orfes i viudes més abandonats. En aquesta epidèmia va morir a València quasi una tercera part de la població i fins a un 40 % del clero, per damunt de la mitjana, sens dubte a causa, també, de la seua generosa dedicació.

derades com a càstig de la còlera divina, impactaven en els esperits i delmaven terriblement la població, deixant una infinitat d'òrfens indefensos i viudes desamparades, cuidats i protegits quasi exclusivament per les institucions eclesials. Precisament, les nombroses confraries –que van començar a aparèixer a València pocs anys després de la invasió del rei Jaume, però que es van desenvolupar fonamentalment en aquests segles XVI i XVII– solien tenir entre les seues comeses l'ajuda als més dèbils, tant entre els mateixos confreres com fora d'ells. No són poques en la nostra *Consuetta* les referències a aquestes confraries, així com a altres fundacions benèfiques, que s'encarregaven, posem per cas, de la dotació de donzelles òrfenes –“Y casaren-ne quatorze òrfenes”–⁶⁵ o del repartiment de pa entre els pobres –“...el dia de partir lo pa se fa lo dilluns...”–.⁶⁶

Un dels aspectes que més ressalten en la pietat dels valencians és la seua devoció pel culte eucarístic. La tradició és antiquíssima, iniciada ja en els temps de les invasions del segle XIII. Recordem els miracles eucarístics dels Corporals de Llutxent (s. XIII), el Nen Jesús de la venerable Agnès de Montcada o els Peixets d'Alboraia (s. XIV). La primera processó del Corpus s'havia celebrat a València probablement en 1355, en tot cas en la segona meitat d'aquest segle. El rei Alfons III de València havia fet lliurament del mitològic Sant Calze de la Santa Cena (un més dels famosos Sants Grials de tantes i tantes llegendes medievals) a la nostra Catedral en 1437, fet que va reforçar, sens dubte, la passió eucarística del nostre poble. Aquest succés queda arreplegat també en un document de la nostra *Consuetta*.⁶⁷ En la primera meitat del segle XVI –som en els anys previs al Concili de Trento– irromp amb major força encara el culte eucarístic. En la ciutat de València s'havia creat la primera confraria de la Minerva per a l'Adoració de l'Eucaristia, en la parròquia de Sant Martí, amb anterioritat a 1450.⁶⁸ Però va ser sobretot després de Trento i gràcies al patriarca Ribera quan la tradició eucarística rep el seu major impuls. “Tibi, post haec, fili mi, ultra quid faciam?” La tradició arriba fins els moments actuals, però amb quantes grans i contínues incoherències!, oblidant una vegada més les paraules del Mestre: “Adorar Déu en esperit i en veritat”.

⁶⁵ *Consuetta*, 151r.

⁶⁶ *Consuetta*, 160r. La confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de la Catedral s'encarregava de soterrar els difunts abandonats i de casar, a les seues despeses, joves òrfenes. La confraria de la Mare de Déu de la Seu és la que tenia a càrrec seu el famós hospital de sacerdots pobres i malalts.

⁶⁷ *Consuetta*, 202r-203r.

⁶⁸ CÀRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 139.

Una altra passió dels valencians foren les processons. D'aquestes, de la seua ordenació, recorreguts⁶⁹ i organització ens donen bon compte nombroses pàgines de la *Consueta*. Processons per les festes de sants patrons, processons commemoratives de successos extraordinaris, com ara natalicis, bodes⁷⁰ o defuncions d'alts personatges, processons per l'arribada de reis o preses de possessió d'arquebisbes,⁷¹ processons d'agraïment per algun esdeveniment important ocorregut –per exemple per la “Victòria dels moros de Alaguar”, esmentada, així mateix, en la *Consueta*–,⁷² processons de rogatives, per sequeres, *pro serenitate*,⁷³ per canonitzacions, per pestes... Molt menys vistoses són les múltiples processons *claustrals*, encara que el terme no signifiqui, ací, que la processó es duia a terme pel claustre de la Catedral; la nostra Catedral no té claustre. En realitat, amb aquesta terminologia s'estan indicant les processons per dins de la fàbrica de la Catedral.

Els jurats de la ciutat eren els responsables de “fer e publicar la crida” d'algunes processons, per exemple “per rahó de plujes”;⁷⁴ fins i tot és la mateixa ciutat qui proposa al capítol, i el capítol accepta, que “todos los años en la dominica segunda de mayo, en que se celebrava la fiesta de Nuestra Señora de los Desamparados, se hiziese procesión general [...duent a terme] la misma buelta de la procesión del Corpus”.⁷⁵ D'especial rellevància era –i és– precisament aquesta processó del Corpus, amb els seus personatges bíblics, els espectaculars gegants i cabuts, les roques, entremesos, multitudinària assistència del clergat, canonges, parròquies, comunitats monàstiques, ordes militars, confraries i gremis...

⁶⁹ Una exhaustiva informació sobre l'antiga denominació i ubicació dels carrers de València, que ens permet veure fil per randa l'itinerari de les distintes processons, la proporciona Orellana en el seu llibre *Valencia Antigua*...

⁷⁰ Van ser fastuoses la processó i festejos que van tenir lloc a València amb motiu del matrimoni –oficiat pel patriarca Ribera– de Felip II de València amb Margarida d'Àustria.

⁷¹ En 1539 fa entrada triomfal Jordi d'Àustria; el van rebre “el Obispo Auxiliar don Francisco Estanya vestido de pontifical, el Arcediano de Murviedro Miedes, revestido de diácono, y el Pavordre don Olfo de Próxima, de subdiácono [...] yendo a su derecha el duque de Calabria [...]. Siguió la Procesión por la calle de Serranos, la qual hasta la Diputación estava bien empaliada con muchas banderas y estandartes de los Oficios; y entró por la Puerta de los Apóstoles adornada de ricos brocados con muchos Escudos de las Armas del nuevo Arzobispo y varias poesías en honor suyo...” en TEIXIDOR, J., *Episcopologio*..., 102.

⁷² *Consueta*, 200r.

⁷³ Per exemple, les que es van dur a terme al gener i febrer de 1672, perquè no havia parat de ploure des del 10 de novembre de l'any anterior.

⁷⁴ ORELLANA, M.A. de, *Valencia antigua*..., III, 19.

⁷⁵ PAHONER, J., *Hallazgo*..., XI, 264. Acord del 18 d'abril de 1684.

Era la solemnitat religiosa més important de València.⁷⁶ L'ús de xicotets altars al llarg del recorregut d'aquesta processó (i d'altres)⁷⁷ és un costum que encara es manté avui en dia en alguns pobles, i s'ha de remuntar a 1432. En aquests altars es detenia la processó i es duia a terme una breu litúrgia eucarística.

Algunes processons de rogatives del segle XVII adquirien trets de vertader dramatisme, propi d'un barroc i una religió més pròxima a la superstició que a l'autèntic cristianisme: “A 16 de març 1609 [...] ixqueren en processó frares conventuals del monestir de Sent Joan de la Ribera per pregàries per aygua [...]. Nota que los dits frares anaven en dita processó tots sens capuchos, les cares totes cubertes de sendra y fanch; en lo coll y cintura, unes cordes d'espart molt grosses. Molts d'ells portaven cadenes y grillons de ferro arrastrant y uns ossos molt llarchs travessats per la boca, y cascú portava una calavera y un Christo o creu en les mans, que edificaren molt la ciutat y comogueren a penitència, y quant clamaven ‘Señor, ver Déu, misericòrdia’, se prostaven tot lo cos per terra”.⁷⁸

Potser serà ja de finals del segle XVII el costum dels rosaris cantats en processó pels carrers, el Rosari de l'Aurora, que perdura fins avui en dia en moltes parròquies de la ciutat de València.⁷⁹ Ens crida també poderosament l'atenció la bella i suggestiva imatge de la processó “defora la Seu per València”, de diversos dies de duració, tan interessant i rica en notícies i detalls, descrits en la *Consueta*.⁸⁰

Cal comptar, axí mateix, amb moltes altres processons de les parròquies, dels monestirs, de confraries i oficis, fins i tot de carrers... A València es poden comptabilitzar –a més de les claustrals de la Seu– més de cent processons al llarg d'un any. La participació en aquestes processons era nombrosíssima. En 1599, a la processó anual amb motiu de la festa de Sant Vicent Ferrer, van assistir ni més ni menys que 852 frares.

⁷⁶ Cfr. una bella processó del Corpus de València en: <http://www.youtube.com/watch?v=xgVv75XJPM4>

⁷⁷ Orellana ens parla de “premios y joyas que se daban a los que se aventajaban más en el esmero de iluminación y altares que ya se hacían antiguamente en la buelta de la procesión de San Vizonte Ferrer” en 1598, *Valencia Antigua...*, III, 32.

⁷⁸ *Consueta*, 94r.

⁷⁹ Tots els diumenges de l'any (excepte el diumenge de Pasqua) una imatge de la Mare de Déu ix d'una església de València a les 7 del matí i va en processó fins a una altra església, mentres es canta el rosari (cfr. www.rosariodelaaurora.com).

⁸⁰ *Consueta*, 93v-96r.

Encara que, també ací, volem tenir present que les processons i el seu fast poden, igualment, ser una demostració d'incoherència de l'esperit vertaderament evangèlic.

3.4. Sine qua non

“Tenga yo un querer y no querer contigo; y no pueda querer, ni no querer sino lo que Tú quieres y no quieres”.⁸¹

3.4.1. La *devotio moderna* i l'erasmisme a València

La *devotio moderna* va ser un moviment religiós de la Baixa Edat Mitjana, originari dels Països Baixos, que va suposar una revolució en profunditat de l'espiritualitat cristiana, però també, indirectament, de la ciència, la filosofia, la cultura i l'art. Aquest corrent de pensament, una espècie de simbiosi entre humanisme i cristianisme, que presumia una actitud molt personal de les relacions de l'home amb Déu, va influir poderosament en els moviments reformistes del segle XVI. Va ser el primer pas de la tan urgent i necessària renovació de la vida cristiana i eclesial, que conduiria més tard a Vives, Erasme, Ignasi de Loyola, Luter o al mateix Concili de Trento. La *Imitació de Crist* (1424-1427), de Tomàs de Kempis, constitueix la més perfecta síntesi de l'ànima d'aquesta *devotio moderna*. Un llibre, un manual d'íntima espiritualitat, que es va estendre ràpidament per totes les capes socials de l'Europa cristiana, la influència del qual encara es deixa sentir en l'actualitat. A València el seu influx va ser primerenc i ja al febrer del 1491 el poeta Miquel Pérez imprimia a la nostra ciutat una traducció del manual al valencià, amb el significatiu títol de “De la imitació de Iesuchrist e del menyspreu de aquest món miserable”.⁸²

No obstant això, molts van veure en aquesta *devotio moderna* i en els intents de reforma posteriors que d'aquesta font bevien, un perill per a la subsistència de les institucions eclesials, perquè es valoraven sobretot les virtuts evangèliques i no tant els sacraments i sacramentals, l'espiritualitat interior i no tant la comunitat cristiana organitzada, la recerca

⁸¹ KEMPIS, T., “Imitación...”, III, XV, 3.

⁸² Cfr. NAVARRO, M., “De la imitació...”.

personal de Déu i no tant la mediació de la jerarquia eclesiàstica. Evidentment, moltes de les seues manifestacions van fregar o van sobrepassar els límits de l'ortodòxia oficial i van ser considerades heretgies.⁸³

En el camp valencià –abonat també per aquest i altres moviments d'espiritualitat semblants, i amb la tribuna que suposava la creació de l'Estudi General, tan propici a les inquietuds humanistes– i coincidint amb la finalització de la guerra de les Germanies, van irrompre amb força els escrits i les idees d'Erasme, aquest gran pensador i reformador, que criticava la superstició i la ignorància dels clergues, i que desitjava planificar “la reforma cristiana desde la renovación de los estudios teológicos”.⁸⁴ En la base de l'espiritualitat erasmista, de la qual tants valencians es van alimentar, es troben els postulats següents: l'Església com a Cos Místic de Crist més que com a jerarquia; l'amor com a vincle fonamental entre els cristians més que l'obediència; el cristocentrisme i les Sagrades Escripures com a eix i font de la teologia; l'oració i la religiositat interior com a aliment de l'espiritualitat i la pietat; també la importància dels seglars, la crítica dels errors i excessos de l'Església, i per consegüent, com a conclusió, la necessitat de reforma. Pur ressò i esdevenir de la *devotio moderna*. És, en definitiva, el que es va anomenar *philosophia Christi*.⁸⁵

A València la van seguir molt de prop personalitats tan significatives com Joan Lluís Vives (València 1492-Bruges 1540), el nostre més prestigiós humanista, amic del mateix Erasme, Tomàs Moro o Budé. També va ser Vives un gran crític del clergat i dels ordes religiosos decadents, però la seua influència en la societat valenciana va ser més aviat reduïda, a causa del seu exili –voluntari, però forçat per les circumstàncies– a Bruges. Altres erasmistes acreditats foren els ja nomenats venerable Agnesi i el cronista Beuter –dels quals encara parlarem–, Joan Martí Cordero (rector de Santa Caterina), Pere Joan Núñez (qui dedica el seu llibre *Annotationes decem ad Sacram Scripturam* als canonges valencians, recordant-los que ells són els “garants de l'estudi de les bones lletres”), Pere Joan Oliver, el qual va haver d'emigrar a Oxford... Uns altres erasmistes valencians, que havien anat a estudiar a

⁸³ Però no oblidem que ambdós termes –ortodòxia i heretgia– tenen exactament el mateix contingut, depenent únicament de la talaia en la qual s'estiga en una conjuntura determinada. O com deia el defensor de Servet, l'humanista i biblista Sebastià Castiello: “Un heretge és aquell que no pensa conforme pense jo”. Fins i tot no són poques les heretgies, al llarg de la història, que el temps s'ha encarregat de convertir en ortodòxia, i al revés.

⁸⁴ CÀRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 157.

⁸⁵ RAUSELL, H., *Letras y fe...*, 146.

l'estranger i es concentraven principalment a París, no van tornar mai per por a la Inquisició.

També va haver-hi mecenes i valedors d'erasmistes, com el canonge Guillem Desprat, la cort dels Borja a Gandia, els primers marquesos de Cenete, mencionats en la *Consueta*,⁸⁶ Serafí de Centelles, comte d'Oliva, de qui va ser capellà el venerable Agnesi, Lluís Crespí de Vallaura, de la baronia de Sumacàrcer, etc., etc. Probablement gràcies al seu patrocini, i a pesar que la simple lectura de les obres d'Erasme fos considerada per molts com a sinònim d'heterodòxia –o almenys perillós per a l'ortodòxia–, l'erasmisme es va mantenir present a València durant tot el segle XVI, la qual cosa no indica que no hagués de fer front a persecucions i acaçaments per part de la Inquisició, recuats a partir de la mort del mateix Erasme en 1536. Joan Llorenç Salaia, a qui Menéndez Pelayo incloua en el grup dels “escolàstics degenerats i recalitrants” i que era braç dret dels jurats valencians, des del seu turó com a rector vitalici de la Universitat des de 1525, aconseguiria impossibilitar l'accés a les càtedres a qualsevol mínimament sospitós d'erasmisme, per exemple a l'esmentat Oliver.

3.4.2. El Tribunal del Sant Ofici de la Inquisició

La Inquisició ha estat qualificada per molts i bons historiadors de l'Església com un “instrumento de la intolerancia fanática”⁸⁷ en matèria de religió, que manipulava l'Estat per al seu propi benefici, malgrat que inicialment havia estat una institució eclesiàstica establida per a protecció de l'ortodòxia i persecució de l'heretgia, fins i tot per a defensa d'aquells injustament acusats d'heretges. El Tribunal es va establir en la Corona d'Aragó en 1249. En el seu segon període (des de 1478) es va implantar en tots els regnes de les Espanyes depenent directament de la Corona.

Aquest Tribunal es va mostrar particularment cruel des de finals del segle XV fins a 1530 (2.354 processats per a aquest període), quan més del 90% de les seues víctimes van ser els jueus, conversos jueus i judaïtzants; des d'aquesta data fins a l'expulsió dels moriscs, serien

⁸⁶ *Consueta*, 4r.

⁸⁷ Cfr. per exemple Henry Kamen, citat per Francisco Martín Hernández, catedràtic d'història de l'Església, professor emèrit de la Universitat Pontifícia de Salamanca, en una entrevista del 10 d'octubre del 2000 (http://www.cervantesvirtual.com/història/CarlosV/entrevista_francisco.shtml).

aquests principalment l'objecte de la intransigència del Tribunal denominat 'Sant' (més de 5.000 processats). En realitat processat significa enjudiciat, i més que probablement torturat, assotat, escarnit públicament i emprisonat, però no sempre ajusticiat. Els ajusticiats, també nombrosos (més de 500 en poc més d'un segle), eren cremats a la plaça de la Catedral.⁸⁸

Però també els erasmistes i luterans van dur una bona part de persecució i sacrifici. A Jeroni Conques, clergue beneficiat de la Catedral, li va ser prohibit l'accés al presbiterat però no a la presó –reclusió en un convent–, on va passar 18 mesos de la seua vida, perquè qualificava de sàtrapes els inquisidors (els inquisidors de tots els temps pateixen malament que els denuncien les seues vergonyes), ridiculitzava Salaia –anomenant-lo 'secretari de Déu'–, es burlava dels predicadors més en voga a València, de la pietat purament formal de laics i clergues, o de les cerimònies religioses hiperbarroquitzades de la Catedral i altres temples. Pitjor sort va córrer el seu amic Gaspar, senyor de Pedralba, de la noble família valenciana dels Centelles, cremat en 1564. Al final, els erasmistes valencians foren definitivament silenciats: "Fer penitència i callar" és la tristament famosa conclusió de Bataillon.

Posteriorment, per a València i durant el període de 1554-1598, el preu pagat a la Inquisició pels erasmistes va ser menor (es comptabilitzen únicament 10 processos contra luterans, enfront dels 51 de Barcelona o els 155 de Toledo),⁸⁹ perquè per aquests temps les ires dels inquisidors s'anaven dirigint principalment cap als moriscs.

La veritat és que el Tribunal s'havia convertit en un instrument poderós de govern i repressió en mans de Felip I de València, ben lluny d'un autèntic tribunal de fe, i que va ser la política religiosa i inquisitorial del rei, causada per la seua por als hugonots francesos, la que no va permetre que el protestantisme penetrés gens ni miqueta en la teologia i en la vida eclesial de les Espanyes del segle XVI, i consegüentment a València.

3.4.3. El Concili de Trento

En 1522 Joan Lluís Vives escriu al papa Adrià VI demanant la convocatòria d'un concili per a evitar un previsible cisma en l'Església.

⁸⁸ Cfr. ORELLANA, M.A. de, *Valencia Antigua...*, II, 553.

⁸⁹ GONZÁLEZ, J.L., "Octava parte. La Inquisición...", 238.

No era ni l'únic a fer una demanda d'aquest tipus, ni el primer. El nunci Aleander no feia més que recollir el sentiment de la cristiandat quan ja en el *Reichstag* de Worms (1521), al mateix temps que proscrivien Luter, anunciava: “Tot el món clama pel concili!”⁹⁰ No obstant això, encara van haver de transcórrer 24 anys abans de la seua obertura. Perquè el papa Climent VII tenia por dels conciliaristes, malgrat que, amb Espanya al capdavant, ja havien estat derrotats en el Concili Lateranense V (1512-1517). La por als conciliaristes i la guerra entre Carles I i Francesc I van provocar demores, dilacions i ajornaments continus del Concili.

L'emperador, seguint la política ja iniciada pels seus avis, instava sense parar davant de la Cúria Romana per una reforma del clergat, i va ser ell qui va exercir una influència concloent en la preparació i execució del Concili, influència tan decisiva com la del seu fill Felip en les fases finals. Fins i tot va ser el mateix Carles qui proposarà Trento com a seu de la magna assemblea. I així, després de nombrosíssims, obstacles, contratemps i contrarietats, Pau III per la butlla *Laetare Ierusalem* va poder anunciar l'obertura del Concili per a 1545 (encara que amb escassíssima participació inicial, només 31 membres amb dret de vot en la primera sessió conciliar).

Una de les principals comeses que es va proposar l'assemblea va ser l'eliminació de les discòrdies internes de l'Església; era el desig de Vives, dels erasmistes i de tants altres, davant de la dàmocles de Luter i les seues 95 proposicions en la porta de la *Schlosskirche* (capella de palau) de Wittenberg (1517). Però, malauradament, a aquest respecte, l'única cosa que va aconseguir el Concili i la seua facció més intransigent va ser la ruptura definitiva en 1552.

Un altre fi manifest del Concili era la tan desitjada renovació, *a capite usque ad pedes*. I així es va fer, amb efectivitat i durabilitat. I sabem que entre les nombroses reformes decretades, se'n troben algunes de les quals va ser precursor en la nostra diòcesi Tomàs de Villanueva; fonamentalment l'obligació de residència de bisbes en les seues diòcesis i de rectors en les seues parròquies, la creació de seminaris per a futurs sacerdots⁹¹ i la provisió de parròquies al candidat *magis idoneus*.

⁹⁰ “Alles schreit: Konzil, Konzil” (*Lexikon...*, col. 342, veu ‘Trient’).

⁹¹ En realitat, després de Trento, i malgrat que els seus decrets foren llei a les Espanyes, només es van fundar 17 seminaris en el segle XVI i 9 en el següent, la qual cosa significa que en 1700 la majoria de diòcesis espanyoles encara no havien seguit les directrius del Concili en aquest punt (cfr. DOMÍNGUEZ, A., “Primera parte. Capítulo I. Aspectos sociales...”, 28).

El Concili, que havia continuat el seu camí amb les mateixes dificultats, contrariatats i entrebancs amb què havia començat, acabaria en 1563 en condicions no molt distintes. L'elaboració de catecisme, missal i breviari romans, temes molt discutits i treballats, van ser encarregats directament al papa, perquè les sessions conciliars poguessen ser clausurades sense més dilacions. I així, posteriorment, sota Pius V es van publicar el Catecisme (1566), el Breviari (1568) i el Missal romans (1570). Amb reflex exprés del Breviari, nombroses vegades, en la nostra *Consueta*, en la qual s'arriba a indicar des de quan va començar a ser usat: “En lo any MDLXXI, fonch lo any que la nostra yglésia valentiana comensà a celebrar lo *Breviari Romà*”.⁹²

Trento va ser, sens dubte, el succés més significatiu i transcendent de l'Església –i de l'Església de València– en el segle XVI, i va marcar-ne definitivament el curs fins a l'actualitat. El Concili va aconseguir un potser insospitat, però en tot cas fantàstic, enfortiment de la vida eclesial, la possibilitat d'un renaixement a una autèntica mística, asceti i pietat, una renovació de la teologia, i també de l'art i de la cultura (el tan menyspreat però bellíssim Barroc és impensable sense el Concili), i, finalment, una transformació i reforma (per desgràcia, Contrareforma) tan profunda, que realment va iniciar una nova època en la història de l'Església.⁹³

Però també va suposar una ruptura i condemna definitiva amb una gran part de la cristiandat que pensava de forma distinta, així com un encadenament pels segles dels segles a estructures, decrets, lleis i dogmes –moltes vegades ofegadores–,⁹⁴ que el Vaticà I no va fer més que enfortir, el Vaticà II il·luminar amb una nova esperançadora llum, i els pontífexs més recents...

Els fruits del Concili de Trento es contemplaran en la nostra Església (sobretot amb l'arquebisbe Ribera) i les seues empremtes també en la nostra *Consueta*, no, evidentment, en el text primitiu de 1527, però sí en les correccions i afegits posteriors, que, volem ressaltar-ho, ocupen aproximadament la meitat del text transcrit.

⁹² *Consueta*, 147r.

⁹³ *Lexikon...*, col. 350, veu 'Trient'.

⁹⁴ La composició definitiva dels 73 llibres de la Bíblia Catòlica, els 7 sagraments o la presència real de Crist en l'Eucaristia no són més que una mínima mostra de les moltes conclusions a què va arribar el Concili.

3.5. Renovació i decadència

Hem vist, fins ara, moltes ombres en la clerecia valenciana, però també hi ha llums, i no poques. Però volem apuntar, prèviament, dues observacions.

Primera: els estudis sobre la renovació i la vida en l'Església valenciana, fins al present, són encara molt incomplets; continuem corrent el perill de generalitzacions i aproximacions, que potser no es corresponguen exactament amb la nostra realitat. Hem procurat en aquesta anàlisi abans el silenci que la informació no contrastada.

En segon lloc, creiem que únicament un examen seriós i rigorós des d'una perspectiva distinta, una hagiografia que no siga quasi exclusivament apologètica, podria acostar-nos més a la realitat d'aquelles persones que han estat *elevades als altars* per la seua vida exemplar i pròxima a l'Evangeli, i per tant proposades com a models de santedat. Recordem que fins i tot famosos *sants* valencians, a qui encara avui en dia se'ls ret devot culte, no han existit més que en la imaginació dels que –probablement amb bona intenció– els van idear. Altres –la majoria– van arribar als altars gràcies a un ingent esforç econòmic, generalment per part dels seus respectius ordes o institucions religioses, i exemples d'ells els tenim fins en els moments més recents. Dels sants de peu, dels sants que no han estat proclamats sants, no en sabem pràcticament res, encara que, sens dubte, foren majoria. La santedat dels sants oficials l'hauríem d'entendre, doncs, “cum mica salis”, com diria Plini, i, en concret, la del patriarca Ribera, “adobada”, com afirmava Bataillon. Sense un estudi, fora de prejudicis, de cada un d'ells, no ens atrevim a dir que l'abundància d'eclesiàstics, fins i tot de futurs bisbes d'origen valencià,⁹⁵ arribats o no als altars, fos garantia de res.

Fets aquests advertiments i sense pretendre erigir-nos com a àrbitres, recordem, una vegada més, Vicente Cárcel, el qual assegura que “la Valencia del siglo XVI fue semillero de santos”,⁹⁶ i cita, a més de Tomàs de Villanueva i Joan de Ribera, Francesc de Borja, Lluís Bertran i Pasqual Bailón, els beats Nicolau Factor, Francesc Gálvez, Andreu Hibernón i Gaspar Bono, afegint-hi una llarga llista de venerables. Grans personatges valencians que van tenir una influència decisiva en les re-

⁹⁵ Àmplia relació de bisbes i alts càrrecs eclesiàstics, d'origen valencià, en ORELLANA, M.A. de, *Valencia Antigua...*, II, 571-574.

⁹⁶ CÁRCCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 211.

formes que els dos grans arquebisbes de l'època, Villanueva i Ribera, van intentar i en bona part van dur a bon terme.

En realitat, la renovació de l'Església valentina, iniciada formalment per Tomàs de Villanueva, responia a una exigència i un clamor una miqueta més que aïllat, i en certa manera ja hi havia hagut conats de reforma amb anterioritat. Poc abans de la vinguda a València de l'arquebisbe, havien arribat els jesuïtes (1544), com a precursors de la tan desitjada renovació. El canonge valencià Domènech, jesuïta des de 1540, els havia preparat el camí. És el mateix canonge que en 1552 fundarà a València el famós col·legi de Sant Pau (actualment Institut Lluís Vives), el primer col·legi de la Companyia a Espanya, que va arribar a tenir en el segle XVII fins a 80 col·legials, i on es va fundar el ja esmentat Reial Seminari de Nobles. Francesc de Borja, instituiria, al seu torn, una universitat a Gandia (1545), i des d'allí van suposar els jesuïtes una eficaç, competent i valenta ajuda per al nou arquebisbe, amb excel·lents mestres de teologia i d'humanitats. Ells van començar per renovar aquella fonamental labor del clergat que en pitjor estat es trobava: la predicació. El duc jesuïta i virrei de Catalunya, fundaria també el Col·legi Romà, actualment Universitat Gregoriana.

Tomàs de Villanueva, 'mestre de vida interior', 'model de santedat', 'arquebisbe almoïner', 'pare dels pobres' –amb tots aquests qualificatius és conegut–, coherent amb la seua pròpia vida, es va proposar tres objectius primordials de la reforma que pretenia instaurar: dignificar el culte diví, millorar la conducta del clergat i fomentar la instrucció del poble.⁹⁷ I va començar, ell personalment, la visita pastoral pels pobles de València. Quan duia una miqueta més de tres anys com a arquebisbe en la nostra diòcesi, anys de plena activitat apostòlica, ja va celebrar un sínode (1548). Aquest fet, que hui ens pareix normal i corrent, va haver de despertar en el seu moment grans expectatives, perquè feia més d'un segle que no s'havia convocat un sínode a València; l'últim havia estat el d'Alfons de Borja (futur Calixt III) en 1432.

Trento no havia fet més que començar, i, malgrat que Villanueva no hi va assistir –al·legant, segons pareix, motius de salut; també es pensa que el va espantar l'estat de decaïment religiós en què es trobava València i va preferir no donar, novament, la impressió de l'arquebisbe absentista–, el nostre sínode va ser precursor del Concili de Trento en molts aspectes. L'assemblea valenciana, "...pluribus ac notoriis huius

⁹⁷ CÀRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 170.

nostrae dioecesis abusibus obviare cupientes”, pretenia una àmplia i profunda reforma, que en realitat mai no va ser prou satisfactòria: es va legislar sobre l'obligació de residència als rectors i de presència de canonges i beneficiats al cor, urgint el compliment de les obligacions annexes als beneficis i prohibint-ne l'arrendament, “quia beneficiorum arrendatari pecuniarum potius, quam animarum lucris incumbunt”;⁹⁸ es prohibia, així mateix, als clergues que convisquessen escandalosament amb dones i que es dediquessin a negocis mundans; el sínode va dictaminar, també, normes sobre els adúlter i laics amistançats, va reduir el nombre de festes de precepte (encara que amb poc d'èxit, o almenys amb eficàcia poc duradora: en el segle XVII en la ciutat de València es van crear 24 dies festius nous en poc més de 50 anys); es van decretar, igualment, normes sobre l'administració dels sagraments, especialment el del baptisme i el seu registre en llibres adequats,⁹⁹ intentant posar fre al costum perjudicial –recorde's el bateig dut a terme pels agermanats– de batejar sense una catequesi prèvia; també el sagrament de la confirmació va merèixer l'atenció del sínode, i el mateix arquebisbe confirmava en la Catedral tots els diumenges primers de mes. Finalment, es van donar normes concretes contra col·lectors que venien i fins i tot falsificaven documents pontificis o episcopals sobre indulgències i falses remissions de pecats. Aquestes disposicions ens permeten albirar, també, l'estat del clergat i dels cristians de València.

Però les reformes de Villanueva van trobar l'oposició dels qui no volien ser reformats, entre altres de bona part dels canonges. Olfó de Pròxida, canonge i sotsdiaca, havia donat mort (o potser només fos temptativa d'homicidi) a l'algutzir major del governador; aquest, incomplint el fur eclesiàstic, va manar detenir el canonge i el va empresonar en les torres de Serrans. El capítol va protestar i va acudir a l'arquebisbe, el qual va aprofitar la situació per a obligar els canonges a reconèixer la seua autoritat, que aquells discutien. Villanueva, que havia arribat a posar la ciutat en entredit,¹⁰⁰ va aconseguir que es traslladés el canonge assassí a les dependències arquebisbals i amb això la submissió del capítol.

⁹⁸ PÉREZ DE HEREDIA, I., *Sínodos medievales...*, 385-386.

⁹⁹ Ordenava que es tinguessen en les esglésies dos llibres, en un d'aquests s'havien d'inscriure els noms i cognoms dels batejats, i en l'altre els dels que es confessen i combreguen (llibre de matrícula parroquial). És important destacar que aquesta normativa es dictaminava *ut moris est*, és a dir, en algunes parròquies ja es duia a terme amb anterioritat.

¹⁰⁰ Encara que és ben conegut l'abús exercit amb entredits i excomunionis per part de les autoritats eclesiàstiques, que en desvirtuava el sentit i la finalitat pretesa.

Però també les seues reformes van trobar col·laboradors propicis en la mateixa Catedral. En 1547 seria el seu bisbe auxiliar, el canonge Segrià (citat sovint en la nostra *Consueta*), catedràtic de Sagrada Escrip-tura, qui va dedicar bona part dels seus esforços pastorals a l'evangelització dels moriscs. En 1568 seria nomenat arquebisbe de Sàsser i l'any següent de Palerm, però va morir abans de prendre possessió d'aquest arquebisbat. També el ja mencionat Pere Antoni Beuter, d'origen alemany, beneficiat de la Catedral i catedràtic de Sagrada Escrip-tura, conegut sobretot per la seua *Primera part de la història de València* (1538) i per la *Segona part de la crònica general d'Espanya* (1550).¹⁰¹ Beuter, preocupat per la formació del clergat, va escriure, així mateix, un manual litúrgic per a sacerdots titulat *Ceremoniae ad missam*, que havia dedicat a l'arquebisbe de la Marca, de qui havia estat secretari.

Un altre dels cooperadors insignes de l'arquebisbe en la tan necessària renovació eclesial, va ser el venerable Agnesi. Joan Baptista Anyés, que va nàixer i va morir a València, doctor en teologia, erasmista, beneficiat en la Catedral, i molt involucrat en la predicació als moriscs, va ser un model precursor d'altres tantes llums de l'Església valentina del segle XVI i fins i tot del XVII. Va mantenir relacions amb virreis de València, amb Francesc de Borja, amb Vicent Macip o Joan de Joanes, la qual cosa li proporcionava una talaia apropiada per a conèixer diversos horitzons de la realitat valentina. I així va estar en condicions d'escriure una *Elegia in mala nostrorum temporum*, que va dedicar al mateix Villanueva, als pocs mesos d'haver aquest pres possessió de la diòcesi. Escrivia el venerable a l'arquebisbe: “Quomodo strata iacet, pedibus calcata prophanis, heu! domus alta Dei, quae domina Orbis erat?”.¹⁰² I és que la situació –ja ho hem vist– era realment escandalosa. Aquesta postura, no li va impedir, no obstant això, defensar i apoligitzar els nobles involucrats en la guerra de les Germanies.

Una de les actuacions més conegudes de l'arquebisbe Villanueva va ser la fundació, en 1550, del primer seminari de València, avançant-se a les orientacions del Concili (Trento encara tardaria 13 anys a proveir els decrets corresponents). És el col·legi major de la Presentació de la Mare de Déu, el col·legi dels *tomasins*, que en el seu moment va suposar una autèntica innovació pedagògica i que encara avui en dia continua educant candidats al sacerdoci.

¹⁰¹ La tercera part està, encara avui en dia, extraviada.

¹⁰² “Derribada está por los suelos, pisada de pies profanos, la alta casa de Dios, antaño señora del Orbe”, citat i traduït per CÀRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 155.

Només onze anys va regir Villanueva la diòcesi de València. Poc de temps perquè les reformes iniciades per ell tinguessen una continuïtat efectiva. Tampoc els brevíssims pontificats d'alguns dels seus successors no van permetre'n l'adequada i necessària consolidació.

Destaca, no obstant això, l'activitat de Martí Pérez de Ayala, el qual a pesar d'haver residit a València únicament poc més d'un any, va tenir oportunitat de celebrar un concili provincial i un sínode diocesà. Pérez de Ayala és conegut sobretot pel ja al·ludit catecisme per a moriscs; és, no obstant això, el concili provincial de 1565-1566, convocat poc després de finalitzat el de Trento, el que es pot considerar com la seua obra magna en la renovació espiritual de València i en el compliment dels decrets tridentins. El concili va dictaminar un conjunt de disposicions sobre l'administració de sagraments i altres de contingut disciplinar per a la reforma del clergat, com mai no s'havia vist fins llavors, així com nombroses prohibicions –la qual cosa ens indica que no havien estat molt efectives les reformes de Villanueva–, posem per exemple la d'exhibir anells i vestimenta ostentosa, portar armes, acudir a determinades festes, cohabitar amb dones... Algunes de les normatives del concili provincial d'Ayala, com la provisió de parròquies mitjançant concurs, van estar en vigor fins a l'any 1941.¹⁰³ També va ser normativa d'Ayala, que va persistir fins ahir mateix, la catequesi als xiquets els diumenges a la vesprada (amb berena inclosa en èpoques de fams).

En 1568 és anomenat arquebisbe Joan de Ribera, de 36 anys d'edat. Bisbe de Badajoz als 30 anys, va ser virrei,¹⁰⁴ capità general –encara que tan sols poc més d'un any– i canceller de la Universitat de València (però amb escassa significació i escassos poders).¹⁰⁵

Ribera, ascètic, autoritari, caritatiu i magnífic,¹⁰⁶ va aconseguir fer triomfar l'esperit de Trento i la Contrareforma a València, sempre

¹⁰³ Aquesta normativa del concurs i l'adjudicació al candidat *magis idoneus*, que –com acabem de veure– ja practicava l'arquebisbe Villanueva, va ser decretada per Trento seguint l'exemple d'algunes diòcesis espanyoles, sens dubte València entre aquestes (cfr. *Lexikon...*, col. 349, veu 'Trient').

¹⁰⁴ Amb aspectes del seu breu virregnat tan interessants com la construcció dels pous per al blat o Sitges de Burjassot, "on és guardava el blat que la ciutat prestava per a la sembra als llauradors pobres, per tal d'alliberar-los dels usurers" (en SANCHIS GUARNER, M., *La ciutat de València...*, 277). El graner va ser utilitzat fins ben entrat el segle XX.

¹⁰⁵ Tan escassos que ni tan sols va poder aconseguir que els jesuïtes ocupessin les càtedres de teologia, com era la seua intenció, querellant-se amb la ciutat en un procés sobre dotze professors universitaris, amb intervenció de la mateixa Inquisició; cfr. SANCHIS GUARNER, M., *La ciutat de València...*, 260.

¹⁰⁶ Així el qualifica Sanchis Guarner en *La ciutat de València...*, 275.

amb l'ajuda de Felip I. Va convocar set sínodes, en els quals es va insistir en la disciplina del clergat –recidiva malaltia–, en l'administració de sagraments, en els llibres de registres sacramentals, en l'obligatorietat de residència dels rectors, en la correcta observança de les normatives litúrgiques i, particularment, en la predicació,¹⁰⁷ encara que mostrés la seua oposició, quasicríptica, al valencià com a llengua vehicular.¹⁰⁸ Va legislar, així mateix, sobre soterrars, sufragis i emoluments dels soterradors. També es va preocupar dels regulars, perquè, segons sembla, l'estat de ruïna i decaïment dels frares era pitjor que el del clergat secular. Va dictar normes sobre confessions, locutoris, visites, cartes, vida comunitària... Càrcel ens informa que durant el seu pontificat es van fundar en la diòcesi i fora d'aquesta, però sota la seua influència directa, més de 80 comunitats religioses.¹⁰⁹ I va ser també Ribera qui en 1590 va iniciar la sèrie de *Visita ad limina*, actualment una de les fonts documentals impreses més interessants per a l'estudi de l'Església valentina.¹¹⁰

També, a Ribera, el van ajudar bons bisbes auxiliars, alguns d'ells esmentats en la nostra *Consueta*: Coderos, Tomàs i Miquel de Espinosa (aquest últim primer rector del Col·legi del *Corpus Christi*), Ávalos, Monzonís i Gómez de Carvajal. I va comptar amb la fructífera amistat de Lluís Bertran, Francesc de Borja, Carles Borromeo, Pere de Alcántara, Pasqual Bailón, Alonso Rodríguez, Robert Belarmino, Llorenç de Bríndisi, fins i tot de Teresa de Jesús.

Els dos fets més coneguts de Ribera són dos paradigmes de les ombres i les llums –l' Janet i la mel– d'aquella Església valentina i del mateix patriarca: l'expulsió dels moriscs i la fundació (en solars de l'antiga jueria) de la Reial Capella del *Corpus Christi* –no podem deixar d'assenyalar els fabulosos frescos del genovés Matarana– i de l'annex Col·legi Seminari, d'estudiants becaris, on encara avui en dia es continuen formant seminaristes i sacerdots.

¹⁰⁷ Ell mateix “fue predicador asiduo en su Iglesia en todas las dominicas del año, de manera especial durante el adviento y la cuaresma, en cuyos tiempos solía también predicar en los lugares principales de su diócesis”, en ROBRES, R., *San Juan de Ribera...*, 311.

¹⁰⁸ Els seus 348 sermons (cfr. ROBRES, R. [ed.], *San Juan de Ribera... Sermones*, vol. I-V) més altres 128 predicats pels pobles i parròquies de València (vol. VI* i VI**), en espanyol, van contribuir enormement a la marginació més absoluta del valencià en la predicació. Sistemàticament i intencionadament obviava la clàusula tridentina de la predicació en “*vernacula lingua*” quan citava aquest passatge del decret de Trento (cfr. PITARCH, V., *Llengua i Església...*, 84-86 i 98-103).

¹⁰⁹ CÀRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 187.

¹¹⁰ Cfr. la magnífica obra ja esmentada de CÀRCEL, M^a.M., *Relaciones...*, indispensable per a un millor coneixement de la història de l'Església de València, amb riquíssima bibliografia.

Però amb la mort de Ribera i coincidint, pràcticament, amb l'expulsió dels valencians musulmans, la nostra diòcesi va entrar en un període de decadència espiritual i econòmica, que duraria quasi tot un segle. Cárcel afirma que amb Ribera “terminó el período más creativo, fecundo y apasionante de la historia eclesiástica valentina caracterizado por la renovación eclesial más ambiciosa que ha conocido nuestra diócesis”.¹¹¹

I tornem a les ombres de la mà del Barroc –en els seus vessants més negatius–, que per mitjà de l'adulació dels sentits, pretenia amagar la misèria: ampul·lositat, afectació, fatuïtat, solemnitat i grandesa... sense contingut. Un espectre amplíssim, que va des de l'arquitectura enganyosa fins a la devoció miraclera. Un opi del poble que es posava de manifest, especialment, en el culte a les relíquies i en multitud de festes, dites religioses, sobretot amb motiu d'esdeveniments importants: el segon centenari de la canonització de Vicent Ferrer en 1655, la canonització de Tomàs de Villanueva en 1659, el trasllat de la imatge de la Mare de Déu dels Desemparats al nou temple, acabat de construir en 1667, les canonitzacions de Francesc de Borja i Lluís Bertran en 1671, i un llarg etcètera.¹¹² En l'enterrament de l'arquebisbe Aliaga (1648) es va alçar “un túmulo muy grave y eminente, cuyas luces llegaban a 300 y entre ellas 100 antorchas dispuestas al rededor del túmulo [...] todo él tarazeado y variegado de negro y carmesí...”.¹¹³

És, també, l'art al servei de la política i de la política religiosa. Efectes lumínics, cortinatges, decoració policroma, daurats, orfebreria recarregada, música polifònica... i també arquitectura afalagadora i fal·laç, encara que bella i efectista. Quasi tots els temples valencians van ser transformats i adaptats als nous gusts del barroc. Recordem: Pérez Castiel, aragonés, autor del presbiteri de la Catedral, Ribalta, Ribera, Espinosa, el murcià Orrente, Palomino... La ja esmentada basílica de la Mare de Déu dels Desemparats és, sens dubte, el principal edifici religiós construït de nova planta en el segle XVII a València. Va ser obra del requenenc Diego Martínez Ponce de Urrana i es va alçar com a agraïment a la Mare de Déu, a qui es va atribuir el final de la ja coneguda i devastadora pesta de 1647.

És l'espai i context propici per a una religió que en molts aspectes va suposar vertadera deformació de l'“auténtica espiritualidad cristiana,

¹¹¹ CÁRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 223.

¹¹² Cfr. CÁRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 226.

¹¹³ TEIXIDOR, J., *Episcopologio...*, 124-125.

mezcladas de fanatismo, milagrería y superstición”,¹¹⁴ com va ser, per exemple significatiu, el desmesurat culte a les relíquies. Perquè la devoció a València per les nombrosíssimes relíquies¹¹⁵ és espectacular i ens en donen bon compte abundants notícies en la nostra *Consueta*. Volem assenyalar-ne, entre els centenars de relíquies –amb el seu recapte de sumptuosos reliquiariis– algunes de les més insòlites, perquè ens ajuden també a comprendre la falsedat que s’hi fomentava: una de les pedres amb què va ser apedregar sant Esteve protomàrtir, cendra dels ossos de sant Llorenç, una fletxa de les que van assaquetar el cos de sant Sebastià, dos ossos de la mà esquerra de sant Lluç evangelista, la pell de sant Bertomeu, la mirra dels Reis Mags, un Sant Innocent de la matança d’Herodes, una pinta de la Mare de Déu, un llenç amb sang del mateix Jesús... Hi havia una cerimònia especial el Diumenge de Resurrecció,¹¹⁶ en la qual s’exposaven les relíquies a la veneració del poble: “...e tres capellans ab capes y vels porten les relíquies de una en una, segons stan ordenades en lo libret que stà en la capsa dels librets [...]. E, axí, lo senyor bisbe pren en les mans, ab hun vel, la relíquia mostrant-la al poble”.¹¹⁷

Sabem l’origen de moltes de les relíquies que es conservaven en la Catedral, algunes donades per personatges mencionats en la *Consueta*: un tros de carn de sant Esteve protomàrtir el va regalar l’ardiaca major, Gaspar Tàpia; un os de sant Gregori Magne el va regalar la marquesa de Vélez i el reliquiari el canonge Honorat Figuerola... Sens dubte, la relíquia més valuosa és el ja esmentat Sant Calze, que s’utilitzava també el Dijous Sant, amb l’Hòstia consagrada, en el monument que menciona la *Consueta*.¹¹⁸

Que difícil resulta, de vegades, reconèixer els límits entre una autèntica espiritualitat i una pietat fàtua i buida! Que difícil separar una sana i fructífera devoció d’una perniciosa llegenda i superstició! Que difícil distingir els vertaders *sants* valencians que van basar el seu sentir, reflexionar i actuar en una autèntica vida d’acord amb el més pur pensa-

¹¹⁴ CÁRCCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 226.

¹¹⁵ Cfr. NAVARRO, M., “Las reliquias...”. Una relació exhaustiva de relíquies en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 371-426. Cfr. també *Nota de las reliquias...*

¹¹⁶ I no el Divendres Sant, com, pareix ser, era costum en el segle XV. Al temps de la *Consueta*, el divendres s’exposava, per a l’adoració dels fidels, la Veracreu (cfr. *Consueta*, 50r).

¹¹⁷ *Consueta*, 56v.

¹¹⁸ Aquest costum va finalitzar, perquè en 1744 va caure el Calze, es va trencar i van determinar els canonges no utilitzar-lo més per a aquest fi (cfr. SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 425).

ment cristià (preocupats per netejar de cucs la idea de Déu, com diria Víctor Hugo), d'aquells *sants* de rellamp més famosos i d'aquelles “colonias de los seudosantos o seudomísticos [...] la muchedumbre de beatas y de clerecía, regular y secular [...] alumbradismo [...] quietismo [...] desviaciones...”!¹¹⁹

Malgrat tot, no ens oblidem dels molts cristians –clergues i laics– que en els moments de més dificultat i depressió, en els moments de major desventura i misèria, en els moments de majors foscors, van saber estar amb excel·lent testimoni junt amb el més necessitat, fins i tot donant la seua vida per l'Evangelí. I quan la misèria es manifestava en conflicte armat, per exemple, en la denominada “Segona Germania” –ja al final del nostre període (1691-1693)–, no van dubtar a posar-se, potser amb excés, al costat del més necessitat, mentre la noblesa eclesiàstica –amb Rocabertí al capdavant–, unida a la noblesa local, insistia en el recte compliment de les normes establides, enfrontant-se així, l'arquebisbe, a molts dels seus mateixos sacerdots.

“Hay personas que necesitan espuelas, otras necesitan freno. Por ello los antiguos romanos quisieron sensatamente que el áncora fuera rodeada por el delfín”.¹²⁰

3.6. Els mites ocults, les arts i els protagonistes d'arts i mites

“Tan sols un ésser amb oïdes i ulls és capaç de percebre els tons i els colors”.¹²¹

No pretenem, en absolut, dur a terme en aquest apartat una descripció detallada de la Catedral o de la seua litúrgia en els segles XVI i XVII, sinó únicament proporcionar algunes dades que ens permeten comprendre millor aquell espai i el seu entorn, algunes referències que ens ajuden a entendre certa terminologia menys habitual, expressions, locucions, llocs i elements menys familiars utilitzats en la *Consueta*,

¹¹⁹ CÁRCEL, V., *Historia de la Iglesia...*, I, 237. Novament el punt de vista és excoent, entre ‘sants’ i ‘il·luminats’, i ens veiem obligats a preguntar-nos, amb curiositat: Com reconeixien la falsedat o autenticitat dels èxtasis i poders taumatúrgics dels il·luminats o dels posteriorment canoïtzats?

¹²⁰ ERASME DE ROTTERDAM, *Adagios selectos*, 66.

¹²¹ “Nur ein Wesen, das Ohren und Augen hat, kann Töne und Farben wahrnehmen”, en STEINER, R., *Wie erlangt...*, 35.

perquè aquell intricat món de gestos, cants i lloances a Déu, i per tant els amagatalls del seu llenguatge, ens pareix a vegades un tant críptic, no més assequible a coneixedors.

Volem assenyalar prèviament que en el pensament i en la idea renovadora dels arquebisbes reformadors va estar també sempre present l'intent de dignificar el culte. Crec que ens estarà permès suposar que la desídia i indolència es manifestaven en algun moment en les activitats litúrgiques de molts temples valencians (la qual cosa podria no estranyar, donades les condicions de penúria i precarietat de rectors i parròquies, sobretot en els pobles i llogarets de les muntanyes). La *Consueta*, no obstant això, ens evidencia amb tota claredat que la nostra Catedral podria ser una molt lloable excepció, perquè el manuscrit sembla acreditar que la litúrgia es feia bé, molt bé, diríem que excessivament bé,¹²² fins i tot es podia posar com a exemple per a altres parròquies, i en algun cas pareix contenir-se aquesta idea expressament en la nostra *Consueta*.¹²³

3.6.1. Les majors

Comencem per fer alguna indicació necessària sobre la fàbrica de la nostra Catedral.¹²⁴

En 1262 el bisbe fra Andreu d'Albalat col·locava la primera pedra de la Catedral. La seua construcció va ser lenta i es va prolongar durant segles, per la qual cosa observem en el nostre temple major una mescla d'estils artístics que van des de l'inicial romànic de la porta de l'Almoïna, fins al neoclàssic del XVIII, passant pel gòtic, el renaixement i el barroc. Al temps de la nostra *Consueta* ja feia més de segle i mig que s'havia construït l'antiga aula capitular –exempta–, poc més de cent anys que s'havia acabat la torre del Miquelet –exempta– i a penes uns decennis

¹²² Entenent per 'excessivament' la possibilitat, molt certa, que l'atenció al culte ben fet fos en menyscabament d'un altre tipus d'atenció més urgent per a un cristià. Avui com ahir, molts continuen entenent la litúrgia –pense's per exemple en les processons– com a fi en si mateix, primordial i a vegades exclusiu del quefer d'un cristià, i no com un mitjà i camí de servir Déu i el proïsme.

¹²³ Per exemple: "En los lochs on no tenen biblia..." (*Consueta*, 41r) està significant que escriuen també per a altres llocs fora de la Catedral.

¹²⁴ Les referències que hi fem són mínimes, perquè és inútil repetir tot allò que és de sobra conegut i el lector ho pot consultar en publicacions de què ja hem fet esment (sobretot SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*), o accedir-hi amb gran facilitat acudint a qualsevol de les nombroses pàgines de la xarxa que ens donen informació quasi exhaustiva (cfr. per exemple: <http://www.catedraldevalencia.es/> link en <http://www.archivalencia.org/>). Repetim que la nostra intenció és únicament explicar el context que ens permeta comprendre millor el text de la *Consueta*.

que s'havia completat l'última arcada del temple i amb ella la integració d'aula i campanar en l'espai de la Catedral.

La porta romànica és la porta del Bisbe, o de l'Arquebisbe, o del Palau, o de la Fruita, o dels Àngels o de l'Almoina (des d'ací es distribuïen les almoines i el pa que es menciona en la *Consueta*, i també es venia fruita i es feia subhasta de roba, almenys fins a 1582). Junt a la porta romànica hi havia bancs de pedra i graons, així com l'obligat *cavalcador*, és a dir, un pedrís que, entre altres usos, s'utilitzava per a baixar de les cavalcadures, però també per a treballs més humils: en el *cavalcador* de la porta del Bisbe “los escolans ab unes vergues primes espolsen totes les capes i dalmàtiques”.¹²⁵

La porta dels Apòstols tenia les estàtues policromades, amb corones daurades. En 1597 es van fer els bancs de pedra que emmarcaven la porta. També ací hi havia una *longeta* amb *cavalcadors* i unes reixes de ferro que tancaven “el semicircular recinto, al que daban acceso dos esbeltas puertas, también de reja”.¹²⁶ A finals del segle XVI es va destruir el mainell de l'entrada perquè pogués passar en processó el cos de sant Maure, enviat pel papa Climent VIII,¹²⁷ i en 1798 la mateixa *longeta*. Aquesta devia ser un espai semblant al que hi ha avui en dia davant la porta dels Ferros.

L'actual porta barroca dels Ferros és ja de 1703 (Rodolf Conrado), fora del límit cronològic de la *Consueta*, i en va substituir una de primitiva, també amb *longeta*. Aquesta estava davant la porta: “...y entren per la porta del Campanar. Y si arriben ans de exir la professó del cor, detenen-se en la longeta, davant la porta...” (f. 148r). Apareix citada ja l'any 1502 en el *Libre d'obres* de la Seu: “...per als banchs de la longeta de la porta del Campanar...”, “Ítem, paguí a Guillem Francés, manyà, per lo adob de la reixa que està en la entrada de la longeta de la porta del Campanar”.¹²⁸ Potser amb motiu de la construcció de la nova porta barroca, se cegaria la contigua al Miquelet, que es menciona en el nostre manuscrit.¹²⁹ El segon pis d'aquest campanar servia d'habitació per als escolans.

¹²⁵ *Consueta*, 77r.

¹²⁶ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 63; cfr. també MARQUÉS DE CRUILLES, *Valencia Antigua...*, I, 70-71.

¹²⁷ *Consueta*, 163v.

¹²⁸ ACV, Ms. 1486, *Libre de obres de 1502*, 79 i Ms. 1491, *Libre de obres 1389*, 27, cit. per SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 102.

¹²⁹ “E lo sotsagristà ab lo de les chiques tiren fins a la porta del Campanar, y tanquen-la dins y defora; d'aquí giren a les fonts y a la porta major, al costat del campanar, y tanquen-la axí mateix com havem dit de dels Apòstols” (*Consueta*, 190v).

Conforme llegim en la *Consueta*, hi havia almenys dues portes més per a entrar al Fossaret: “Y tanquen les portes del Fossaret ab los dos forrellats, y arriben a la porta del Bisbe, y tanquen-la axí mateix com les altres”.¹³⁰

Prop de la porta del Bisbe es trobava el passadís elevat que comunicava directament les dependències de l'arquebisbe amb la Catedral. El Marqués de Cruilles afirma que aquest passadís es va construir cap a 1357, en temps del bisbe Vidal de Blanes. A principis del segle XV es destruiria –quan es va derrocar el vell campanar– per a ser substituït per un de nou. L'altre passadís elevat, que uneix la Catedral amb la Mare de Déu, es va construir entre 1659 i 1667.¹³¹

El cimbori va començar a construir-se en 1404, renovant-se una primera vegada en 1581-1582. Hi havia una escala de caragol, de fusta, junt al pilar de la part de l'evangeli, que hi permetia l'accés per l'interior del temple: “...devers la escala del sembori...”,¹³² aquesta escala tenia una porta –“La missa se canta en lo altar major devers la porta del sembori...”¹³³– que es podia tancar amb claus.¹³⁴ El pilar que estava junt a l'orgue major es va restaurar en 1660-1661.¹³⁵ La campaneta del cimbori, el cimbalet, esmentada nombroses vegades en la *Consueta*, estava situada en la llanterna. S'hi va col·locar per primera vegada en 1448. En 1631 es va trencar i va ser substituïda el mateix any per una altra que va fer el famós fonedor Miquel Bielsa. Amb aquesta xicoteta campana, que es toca amb una llarga corda des de l'interior del temple, s'avisava els del campanar del Miquelet perquè es duguen a terme en el moment oportú els tocs corresponents.

La denominada encara en l'actualitat ‘obra nova’ són les arcades disposades en semicercle de la part exterior de l'absis, que donen a la plaça de la Mare de Déu. En part es va edificar sobre la capella antiga de la Mare de Déu dels Desemparats, i en part en un terreny abandonat i de vegades un vertader femer, on es col·locava un *cadafal* o *terradet* des d'on es predicava el sermó de la Palma del diumenge de Rams i des d'on eixia la processó aquest dia. En la plaça es col·locava, junt amb la reixa

¹³⁰ *Consueta*, 190.

¹³¹ Cfr. MARQUÉS DE CRUILLES, *Valencia Antigua...*, I, 71.

¹³² *Consueta*, 41r.

¹³³ *Consueta*, 97r.

¹³⁴ Cfr. ACV, *Lligall 1483, Fàbrica. Libros de la obra de 1470*, ff. 10v i 13r.

¹³⁵ FUSTER, M., *Coses notables*, 11bis.

de ferro de la porta dels Apòstols, un taulat amb seients per a les autoritats que escoltaven el sermó. La construcció d'aquesta 'obra nova' havia estat encarregada en 1566 pel capítol al pedrapiquer valencià Miquel Porcar. Des d'allí es va continuar predicant l'esmentat sermó, fins a 1693. També des d'allí, i fins fa uns anys, presenciaven els canonges i invitats els grans espectacles que es feien en la plaça.

En realitat, tot el perímetre exterior de la Catedral és molt irregular, responent a successives, parcials i arbitràries fases de construcció i remodelació. No sempre es corresponia amb el perímetre intern, perquè, adossades a l'altre costat de les capelles que donaven al carrer del Miguelet i pròximes al mateix campanar, s'havien construït algunes de les cases dels canonges (derrocades en 1970).¹³⁶ En alguns llocs, per exemple la plaça de la porta romànica, el nivell del sòl estava més per davall que el de l'interior del temple, potser fins a un metre (la qual cosa en facilitava la neteja).

Les últimes obres d'envergadura en la Catedral es van dur a terme en 1972, quan es va renovar el temple, recobrant-se l'antic gòtic, a excepció de les capelles de les naus laterals, transsepte i girola, així com de les petxines del cimbori.

Comptava la Catedral, segons la *Visita ad limina* de 1597, amb 68 capelles, incloent-hi les 16 sobre els murs exteriors del recinte coral. En la *Consueta* se'n citen moltes amb motiu, fonamentalment, de les processons per l'interior de la Catedral. Seria massa prolix i creiem que fins i tot inoportú donar relació ací de totes les capelles. D'algunes remetem a l'Índex Onomàstic i al Vocabulari, on oferim pertinent informació, que ens permet acostar-nos amb més seguretat al text de la *Consueta*.¹³⁷

¹³⁶ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 15-16, ens ofereix una relació de les 18 cases dels canonges i la seua localització. Hem escrit en cursiva els personatges i/o immobles que apareixen mencionats en la *Consueta*: "1ª, casa del *Artiaca major*, situada en la plaza del Miguelete, núm. 1; 2ª, casa de la *Cabiscolía*, en la plaza de la Almoína; 3ª, casa de la *Sacristía*, en la misma plaza; 4ª, casa del *Artiaconat de Xàtiva* en la calle Caballeros; 5ª, casa del *Deganat*, en la plaza de la Almoína; 6ª, casa del *Artiaconat de Molvedre*, en la calle del Reloj Viejo; 7ª, casa del *Artiaconat de Alcira*, en la plaza de las Moscas; 8ª, casa del Canonge Paloma, en la calle del Reloj Viejo; 9ª, casa de Micer Gauderich, en la plaza de la Seo; 10ª, casa de *Mosén Genta*, en la plaza de Manises; 11ª, casa de Mosén Johan Pelegrí, en los Hierros de la Ciudad; 12ª, casa del *Canonge Serra*, en la plaza de la Almoína; 13ª, casa del *Canonge Cortés*, en la calle del Palau; 14ª, casa de *Micer Eixarch*, en la calle del Miguelete; 15ª, casa de Micer Marroma, en la calle de Caballeros; 16ª, casa de la Pavordía de Març, en la plaza de las Moscas; 17ª, casa de la Pavordía de Agost, en la calle del Miguelete; 18ª, casa del *Mestre Climent*, en la calle del Palau". Sobre les cases canonicals cfr. també PAHONER, J., *Hallazgo...*, VII, 32-54.

¹³⁷ Per a major detall de les capelles, cfr. SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, pàssim. Relació de capelles per a l'any 1429, en *Id.* 125.

En l'antiga aula capitular –actualment capella del Sant Calze– estava el *Fossar* o cripta de soterrament dels canonges fins a 1563 (quan el panteó es va traslladar al cor). Junt a l'aula estava el *Fossaret*, on es trobaven els *vasos* o tombes dels feligresos de la parròquia de Sant Pere.¹³⁸ En part d'aquest *Fossaret* es construiria en 1433 la capella de Sant Esteve i la llibreria o arxiu nou. En aquesta aula capitular s'impartien també les classes de teologia i alguna vegada s'hi van celebrar Corts generals. Segons Sanchis Sivera,¹³⁹ es feia també ací el llavatori dels peus en les cerimònies del Dijous Sant. No obstant això, les diverses referències de la *Consueta* ens deixen clar que –almenys per a 1527– aquesta cerimònia es feia a l'altar major: “...lo molt il·lustre capítol acompanyat a l'altar major per al mandato y llavar los peus...”¹⁴⁰ Probablement fóra també ací, en l'esmentada aula, on el governador general del regne de València jurava el seu càrrec.

El presbiteri barroc es va acabar en 1682. Al centre penjava una aranya de cristall de roca –regal de l'arquebisbe Rocabertí– de 24 llums, que, segons Pahoner, constava de 82.284 peces. Des del presbiteri fins al cor es va construir una *via sacra* amb unes reixes de fusta¹⁴¹ i portes de bronze que separava els homes –a la dreta– de les dones –a l'esquerra–, separació que encara subsisteix –parcialment o totalment– en alguns dels nostres temples. Aquestes reixes eren de principis del segle XV, i van ser substituïdes per unes altres, probablement de ferro, en 1649, sufragades per l'administració que havia fundat el canonge Miquel Tomàs Gómez Miedes. També en 1460 s'havien construït unes reixes daurades entorn del presbiteri i altar major, les quals van desaparèixer en 1674.

El cor dels canonges estava en el centre de la nau central, a partir dels mateixos pilars del cimbori (amb la remodelació del segle XVIII, es traslladaria una arcada més cap al fons del temple), i separat de l'altar major per la mencionada *via sacra*. La façana posterior del cor –l'antic retaule d'alabastre, del segle XV, junt amb la porta d'entrada del rerecor, avui fornícula de la preada relíquia del Sant Calze– va ser recol·locada

¹³⁸ La parròquia de Sant Pere, esmentada sovint en la *Consueta*, es trobava junt a l'antiga aula capitular.

¹³⁹ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 247.

¹⁴⁰ *Consueta*, 204r.

¹⁴¹ Se'n pot veure una fotografia en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, làmines 13 i 31. La separació per mitjà d'aqueixes reixes la va deliberar el capítol en 1615 (cfr. PAHONER, J., *Hallazgo...*, VII, 259).

en un nou acoblament a l'aula capitular en 1777, i substituïda per una altra d'estil neoclàssic, avui perduda. El cadiratge primitiu era de finals del segle XIV, però se'n va dur a terme un de nou,¹⁴² que s'acabava en 1604, gràcies a l'esmentada administració del canonge Miedes. Estava a dos nivells i en forma d'una gran U, oberta a l'altar major. Comptava amb 142 cadires, que ben sovint es mostraven insuficients per als més de 250 que tenien dret d'assistència al cor.¹⁴³ Són freqüents les normatives sobre el lloc de cada un dels assistents, perquè cada dignitat, cada paborde, cada canonge tenia estipulada amb exactitud la cadira que havia d'ocupar, alçant-se ben sovint disputes entre ells per preferències en el seient. Les cadires de la dreta (mirant des de la creu de l'altar) eren 'el cor del bisbe' i les de l'esquerra 'el cor del cabiscol'. En 1412 seien en el primer cor per aquest orde: bisbe, ardiaca major, ardiaca de Xàtiva, ardiaca de Morvedre, 12 canonges i beneficiats; al segon: cabiscol, sagristà, degà, ardiaca d'Alzira, 12 canonges, els paborde i els beneficiats. Al llarg dels temps la distribució dels seients varia considerablement. En 1576 les dignitats, paborde i canonges seien en les cadires de la part de dalt i els cabiscols, diaca i sotsdiaca en les de baix.¹⁴⁴ Aquest cadiratge encara existia a principis del segle XX. En mig del cor dels canonges es trobava el faristol. Probablement era de fusta i de ferro. En el centre del cor estava també la tomba de Jaume III de Mallorca.

Hi havia dues sagristies, al lloc de l'actual emplaçament. La primera d'aquestes –ja existia en 1398– era espaiosa i reservada per als beneficiats; per aquesta es passava a la segona, la dels canonges. En 1519, “en tiempo de la revolución de las Germanías, para la mayor seguridad de los objetos allí guardados, hizo poner el Cabildo la puerta *caladisa*, la cual se abría de abajo arriba, como las portelas de las fortificaciones, por medio de cuerdas o cadenas que se arrollaban a un torno”.¹⁴⁵ En 1505 es tre-

¹⁴² Acord del capítol amb Domènec Fernández d'Ayarra, mestre fuster, per a la nova fàbrica de cadires, de 1594, en PAHONER, J., *Hallazgo...*, IV, 103.

¹⁴³ Cfr. una fotografia en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, làmina 33.

¹⁴⁴ Cfr. *Constitutiones sive ordinationes...*, 57-58, FUSTER, M., *Summa de las Constitutiones...*, 16, PAHONER, J., *Hallazgo...*, II, 289-296; cfr. també, nombroses vegades, a la *Consueta*: “Y respongué que li [*al bisbe de Pati, assistent a la cerimònia*] ornasen la sua [*de l'arquebisbe*] cadira y lo reverent bisbe Segrià, que segués a on acostumava, que és en la primera cadira del cor del senyor cabiscol. Emperò, ornant-se la cadira, foren los senyors preditions [*els canonges*] de parer que segués en la primera cadira del cor del cabiscol, y lo reverent bisbe Segrià en la segona cadira del mateix cor.” (f. 106v), “...la cadira és del cor del cabiscol la sisena, al costat de la del racó que és la del degà; y la sisena, que ve aprés, és de l'artiaca de Alzira” (f. 168v).

¹⁴⁵ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 255.

ballava ja en l'«escala de caragol» de la nova sagristia –a l'altra banda del deambulatori, és a dir a la part de l'evangeli de l'altar major– que finalment es va habilitar com a sagristia per als beneficiats en 1775.

Hi havia quatre púlpits o troncs de pedra llaurada, una en cada pilar del cimbori. Es van llevar en 1599 amb motiu de la boda del rei Felip. Hi havia dos faristols o troncs en l'altar major per a cantar en el de l'esquerre –de ferro– l'epístola i en el de la dreta –d'argent– l'evangeli (restaurats diverses vegades, una d'aquestes en 1566). Hi havia, almenys, dues *troncs* més, una de pedra i una altra de fusta, ambdues mòbils, i una altra més de fusta que s'utilitzava en els sermons a l'aire lliure, per exemple, en els sermons de Nadal, el del Diumenge de Rams o el de Pasqua, en el *terradet*.

* * * * *

València va ser un dels primers focus del Renaixement en la Península, gràcies als seus primerencs contactes amb Itàlia. Ja a finals del segle XV els Osona, Paolo de San Leocadio i Francesco Pagano deixen la seua empremta en l'art valencià. Com ens extasiem contemplant els frescos d'àngels músics i corona de serafins que rodejaven la clau de la volta del presbiteri, amb tota probabilitat l'Assumpció de la Mare de Déu, obra (ca. 1474) pintada per aquests, els nostres dos eximis italians, per Pérez Castiel velada en 1674-1682 als nostres pares i avis, i, finalment, en 2004 per atzar descoberta i dos anys després restaurada!

Giuliano Fiorentino –i els seus dotze baix relleus del preciós rerecor de 1524– i el valencià Damià Forment (1480-1540) –que treballaria fonamentalment en la Corona d'Aragó, però pràcticament gens (un parell de crucifixos) a la nostra Catedral– significarien el pas determinant de València cap a l'art del Renaixement. Volem, igualment, assenyalar el famós retaule d'argent acabat de construir en 1504, després de l'incendi de l'antic¹⁴⁶ en la nit de Pasqua de Pentecostés de 1469, encara que la imatge de la Mare de Déu fos la mateixa, ja que es salvaria de la destrucció.¹⁴⁷

Els artistes majors i menors que van treballar per a l'embelliment de la nostra Seu durant els segles XVI i XVII són nombrosíssims, entre els quals destaquen –a més dels ja mencionats– Llanos i Yáñez, amb les dotze taules de la vida de la Mare de Déu en les portes del retaule major,

¹⁴⁶ Segons el Marqués de Cruilles, va ser en 1370 quan el capítol va disposar la confecció de l'altar d'argent (cfr. *València Antigua...*, II, 375).

¹⁴⁷ Sobre l'altar, cfr. CHABÁS, R., *El altar de plata...* Reproducció del retaule de l'altar major en ID., 54, CASTELL, V., *La Catedral...*, 29, o en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, làmina 16.

de 1507, així com Vicent Macip i el seu fill Joan de Joanes (ambaixadors del rafaèlisme a València).

La pintura i l'escultura en la nostra Catedral ocuparien per dret propi un espai major que les escasses línies que ací hem dedicat, si ho requerissen les escasses notícies que sobre aquestes es referencien en la nostra *Consueta*. Remetem el lector interessat, una vegada més, a l'obra de Sanchis Sivera sobre la nostra Catedral.

3.6.2. Les menors, humils i fidels

Les denominades arts menors sí que ocupen un lloc privilegiat en el nostre manuscrit. Els preciosos treballs d'orfebreria –custòdies, calzes, portapaus,¹⁴⁸ reliquiaris, sacres, peveters, etc.–, els enreixats, cadiratge, armaris, altars, taules... estan presents de continu en la nostra *Consueta*. També destaquem l'important paper que tenen les creus en el manuscrit. En 1548 el mestre argenter Bernat Cetina finalitzava la creu gran, que va ser beneïda pel bisbe auxiliar Segrià. Hi havia una altra gran creu darrere del faristol del cor. En 1586 se'n va construir una altra de nova, de fusta, feta per Joan Calderón.

Menció destacada ens mereix la draperia: ornaments i altres peces litúrgiques brodades en seda, argent i or, representant imatges o escenes bíbliques o hagiogràfiques, pal·lis, frontals, dalmàtiques, estoles, almusses o draps de muscles, capes, terns, casulles, sobrepellissos, línies, tovalloles... Un vertader tresor, un desplegament impressionant per a una litúrgia impressionant, que ocupa l'atenció quasi en cada una de les pàgines de la *Consueta*, amb una descripció minuciosa de la classe, el color, la qualitat, etc., etc., dels draps usats.

Ens crida especialment l'atenció el tracte que la *Consueta* confeïx a les capes, a les dalmàtiques i als pal·lis. Sabem que els canonges i dignitats, en el moment de prendre possessió de la seua prebenda, estaven obligats a pagar 50 lliures, i que aquests diners es destinaven per a la confecció de capes.¹⁴⁹ Aqueixa capa era coneguda, moltes vegades, amb

¹⁴⁸ V. veu 'Donapau' en Vocabulari.

¹⁴⁹ En el segle XVII aquests diners es destinarien per a l'adquisició de candelers de plata. Sens dubte hi havia més capes de les necessàries. L'obligació de l'al·ludit pagament és ja de 1287, en temps del bisbe Jaspert de Botonac: "...honorabilem cappam sericeam emat et serviat ad opus Ecclesiae Valentinae valentem ad minus decem libras [...] vel solvat decem libras..." en *Constitutiones si-ve ordinationes...*, 24.

el nom del canonge donant. La majoria d'aquests canonges han pogut ser identificats amb seguretat. En algun cas, la denominació del nom de la capa resulta tan indeterminada que ens ha resultat impossible donar-ne més notícies, com ara “la capa del cardenal de Florença” o “la capa del cosí”. En quasi totes les pàgines de la *Consueta* s'al·ludeix a alguna capa.

Volem fer-ne relació: *de papa Alexandre, de tauris blava de papa Benet, de papa Calixte,*¹⁵⁰ *de domàs blava del cardenal de Florença, de brocat carmesí del paborde Artés, de brocat vert de l'artiacca Borja, de brocat carmesí de mestre Bou, de brocat carmesí de Climent, blava ab pinyes de or ab armes de Comuel, de brocat carmesí de Corella, d'Escrivà, de brocat carmesí de Exarch, de brocat carmesí de Figuerola, de carmesí de Figuerola de brocatel·lo, de brocat carmesí de mossén Genta, de brocat carmesí de Guitart, de Herèdia, de mossén Jover, blava de Lançol, verda de Martorell, de Martorell de tauris, de brocatel·lo de tauris vert de Martorell, de brocat de Miedes, de brocat carmesí de Monyós, de les de Pujol, de brocat carmesí de Romeu, de brocat blau de Romeu, de brocat negre de Rosell, verda de Sart, de brocat vert de Sart, de brocat carmesí de Vilarrasa, de brocat carmesí de la Maria, del nom de Maria, de sent Jaume, de brocat blanch, de brocat blanch de capítol, de brocat blau, de brocat blau de capítol, de brocat carmesí, de brocat carmesí de capítol, del cosí, de brocat del cosí, de brocat negre, de brocat negre brodades, de brocat negre de capítol, de brocat ras blanch, de brocat vert de capítol, de brocat vert de tauris, de brocatel·lo vert i blau, de chamellot de grana, de chamellot negre, de chamellot vermell, de domàs blanch, de domàs blau, de domàs blava, de porpra verda de les agulles, verda porprada, de seda verda, blanca de ceda, vermella de seda, blava de tauris, de tauris vert bisbal, de vellut blanch, de vellut blau, de vellut carmesí, de vellut negre, de vellut vert, vermella de vellut, de vellutat blanch, de vellutat carmesí, de vellutat vert, de la creu, de tela negra, de les pinyes grans, de les pinyes grans de carmesí, de les pinyetes, de les pinyetes chiques, vermella de les pinyetes, de les pinyetes chiques de brocatel·lo carmesí, de l'archabisbe, dels profetes de moltes colors, de les steletes, blanca, groga, morada, negra, verda, vermella, picholades verdes.*

També es llarga la relació de dalmàtiques: N'hi havia d'una gran varietat de teles i colors: *blanca, blanques dels disaptes, blanques feria-des, encarnades, blaves, envinagrada o morada, verda, verda ab collarets, verdes del Diumenge de Rams del papa Luna, verdes de les steletes,*

¹⁵⁰ Cfr. làmina 54 de SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*

de color vermell, de brocat blanch de capítol, de brocat blanch ras, de brocat ras, de brocat carmesí, de brocat carmesí de les pinyes grans, de carmesí de les pinyetes chiques, de brocat carmesí de papa Alexandre, de brocat negre, de brocat ras blanch, de cetí blanch, de cetí blanch de l'alba, de cetí carmesí, de domàs blau, de domàs vert, de porpra blanca, de seda, de tauris blau de mestre Climent, de tauris blau de papa Benet, de tauris o brocatel·lo vert del dia de Rams, de vellut carmesí del bisbe en Bages, de vellut vert, de vellutat blanch, de vellutat blanch de l'alba, de les agulles.

Més encara volem dir respecte als pal·lis. Avui en dia entenem per pal·li una mena de dosser col·locat sobre quatre o més vares llargues, davall el qual es porta processionalment el Santíssim Sagrament, o –en cas de vanitat extrema– un personatge de gran prestigi, com el rei o l'arquebisbe. Sota aquesta accepció apareix poques vegades en la *Consueta*, i és fàcilment identificable per les expressions utilitzades, de l'estil d'“el pali dels bordons”. No obstant això, la major part de les nombrosíssimes vegades que trobem el nom de ‘pali’ es tracta d'un drap més o menys ornamental –segons la festa– per al frontal de l'altar o del púlpit (sabem que n'hi havia també un de plata i un altre de marbre). En l'altar fa la funció de frontal o antependi, és a dir, un revestiment que es posa en el davanter de la base de l'altar. En realitat, la *Consueta* distingeix entre ‘pali’ i ‘frontal’: “lo pali brodat de himatges dels misteris de Jesuchrist, hon stà la Circuncisió; y no té frontal ni tovalloles”.¹⁵¹

Quan es menciona un pal·li, s'hi sol fer referència als colors, material, imatges brodades, el nom del donant, etc. Alguns ‘palis’ serien veritables obres d'art. Destaquem-ne alguns: “lo pali blanch del bisbe en Bages, qu'és lo de la Maria, seyta en cadira real” (f. 169v), “a l'altar major lo pali dels Reys” (f. 106v), “lo pali de mestre Climent, qui és de la Resurrecció” (f. 54v), “lo pali de la fèria és de cetí blanch ab franges de ceda blanca y hun nom de Jesús en mig” (f. 31r), “lo pali de la Passió, brodat ab personatges, renovat en lo any 1606 per lo senyor artiaça de

¹⁵¹ *Consueta*, 104v i paral·lels. Tanmateix, autors com ara Pahoner, que escriu només uns 50 anys després de finalitzat l'ús de la *Consueta*, o Sanchis Sivera, identifiquen pal·li amb frontal. Estem ja molt acostumats a les celebracions de l'eucaristia en un altar exempt, però no va ser així fins a les reformes litúrgiques conseqüents al Concili Vaticà II. Els altars estaven adossats a la paret del fons del temple (o de les capelles, com encara es poden veure avui en dia), davall un retaule. En molts casos, la superfície horitzontal de la taula de l'altar, adossada a la paret, estava a certa distància de la base del dit retaule. En el cas de la Catedral aquesta distància –una mena de predel·la– era aproximadament d'un metre. Estem certs que el pal·li cobriria el frontis de l'altar, i suposem que el frontal cobriria aqueixa pseudopredel·la.

Morvedre, lo doctor Pere Joan Andreu” (f. 151v),¹⁵² o el pal·li “de les ons” (que es posava per a la festa de la ‘Sapiència’; possiblement tenia brodada una o diverses ‘o’).¹⁵³

A més dels esmentats, hem volgut recollir tots els noms dels pal·lis que apareixen en la *Consueta*.

Alguns d'aquests són coneguts pel nom del donant: *de l'arquebisbe, de brocat de l'archabisbe, de l'archabisbe de brocat de pèl blanch, de brocat carmesí de Castellví, de brocat blanch o de brocat de pèl blanch de papa Calixte, de porpra verda de Rabaça, blanch de la Maria seyta en la cadira, en cadira real que-s diu del bisbe en Bages, blanch del bisbe en Bages, blanch bisbal, blanc bisbal de les corones, de Cruïlles, de mossén Cruïlles, dels Solers.*

La majoria eren indicats pel nom de les imatges que s'hi representaven: *blau dominical del Jesús, de brocat de himatges dels misteris de Jesuchrist, de la Magestat, de vellut carmesí de la Magestat, de domínica in Passione, brodat de la Passió, de la Passió brodat ab personatges, de ras de la Nativitat, de la festa de la Verge Maria, de la Anunciació, brodat dels reys hon stà també la Anunciatió, de brocat del nom de Maria, de domàs blanch ab lo himatge de la Verge Maria en mig, de la Verge Maria ab los profetes, de les pinyetes carmesí de sent Vicent, de sent Lorenç, de vellut, vellutat carmesí de sent Lorenç, groch ab sent Hieroni en mig, de domàs blanch dels profetes, blanch dels profetes, dels coloms, de domàs blanch de les corones, blanch bisbal de les corones, ab lo frontal de les corones, de les vinyetes, blau del leó, blau de durans e galls, blau del porcell,¹⁵⁴ de l'arbret, blanch de les parretes, negre dels papagays, dels martres, dels màrtirs, dels reys, dels bous, de les pinyetes, nou de domàs blanch brodat de himatges y la salutació en mig.*

Altres, per la seua ornamentació, etc.: *de brocat negre, de brocat ras, de brocat ras blanch, de brocat vert, de les esses, de les esses doble, doble de les esses, vermell de les esses, de porpra blanca, de porpra verda, blau de tauris, vert bisbal de tauris, de vellut, de vellut blau sense senyal, de vellut negre, de vellutat vert, de domàs, de domàs vert, de cetí, de cetí negre, de cetí blanch ab franges de ceda blanca, morat, envinagrat, de seda, blanch, negre, de carmesí, vert de tauris, de tauris vert, vert de brocat.*

¹⁵² Reproducció en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, làmina 53.

¹⁵³ V. veu ‘Sapiència’ en Vocabulari.

¹⁵⁴ Porc petit.

Els més impressionants serien, sens dubte, el de la Passió i el de la Resurrecció.¹⁵⁵ Sanchis Sivera s'admira que “no es posible representar en el poco espacio que ofrecen los *palis* ni más personajes ni mayor número de escenas, a pesar de los convencionalismos propios del arte flamenco [...] dichos frontales que nos atrevemos a calificar de verdadera maravilla fueron restaurados en 1607”.¹⁵⁶ En alguns moments, per tal d'estalviar temps, a l'altar és col·locaven dos pal·lis: “Lo divendres a mijanit, lo de l'altar ha de posar dos palis a l'altar major, lo hu damunt l'altre. Lo pali de davall ha de ésser de la domínica, blau (que-s diu del leó)... [*acabada la litúrgia*] los cambrés leven lo pali damunt, y resta lo de la domínica...”, “Davall lo pali blanch ha de star lo pali negre dels papagays, que-s diu dels Solers”.¹⁵⁷ El ja esmentat pal·li d'argent l'havia portat en 1677 l'arquebisbe Rocabertí de Roma. En el seu fris es podia veure una sèrie de sants dominics, i en el centre un alt relleu de Tomàs de Villanueva, santa Caterina i altres sants. En 1634¹⁵⁸ el canter Tomàs Leonart va construir el de marbre per a l'altar major.

Per altres ornaments litúrgics, com ara, *camís*, *casulla*, *gremial*, *línea*, *tovalla* o *tovallola*, v. *infra* en Vocabulari.

El resultat al llarg dels anys va ser una quantitat ingent de bell recapte litúrgic, del qual, malauradament, ha arribat fins a nosaltres una

¹⁵⁵ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XI, 17, i altres, afirmen que havien estat donats per dos mercaders valencians, els germans Medina, que els haurien comprats a Anglaterra, després dels expolis d'Enric VIII, però això és impossible. Sabem que el pal·li de la Passió havia estat restaurat en 1606-1607 –“Posa's lo pali de la Passió brodat ab personatges, renovat en lo año 1606...” (*Consueta...*, 151v)–, però ja estava en València amb anterioritat a la redacció de la *Consueta* (que és, recordem-ho, de l'any 1527), on es diu expressament que “lo pali de mestre Climent [...] és de la Resurrecció” (f. 54v). També al *Libre de Antiquitats* llegim: “Sia memòria que a cinch dies del mes de abril de l'any 1607 se acabaren de renovar los dos palis, lo hu de la Resurrecció i lo altre de la Passió, que foren fets per mestre Vicent Climent”, (MARTÍ, J., *El Libre de...*, 147). Cfr. també TEIXIDOR, J., *Antigüedades...*, II, 471, que cita Llorente: “He de citar, por su antigüedad, por su mérito artístico y también para deshacer un error muy admitido, dos frontales del altar mayor, que se usan en Semana Santa, y en los que están bordadas, con oro, plata y sedas, escenas de la Pasión y de la Resurrección [...]. Dijo Esclapés, y todos le han seguido, que pertenecieron esos frontales á la catedral de Londres, y que los compraron allí, al abolirse el culto católico, Andrés y Pedro de Medina, mercaderes valencianos. Contradice esta noticia el *Libre de Antiquitats...*”. Per l'estil de les figures brodades, evidentment flamenques (cfr. SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, làmina 55), i per la menció del mestre Climent, és més que possible que aquest canonge dugués d'Anglaterra, a més dels coneguts llibres del ritus sarum, els dos pal·lis esmentats (cfr. veu ‘Climent’ en Índex Onomàstic i veu ‘*Quia in cordibus...*’ en Vocabulari).

¹⁵⁶ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 435.

¹⁵⁷ *Consueta*, 29r i 33r.

¹⁵⁸ Cfr. PAHONER, J., *Hallazgo...*, I, 228 (algun autor ha transcrit incorrectament aquesta data i hi ha assenyalat 1684).

mínima part. En 1809, per precaució, a causa de la Guerra del Francés, es van traslladar al Grau de València quasi 60 calaixos amb tot l'or i la plateria de la Catedral: reliquiaries, joies, candelers, vaixel·la, setrills, campanetes, aiguamans, fonts, safates, encensers (n'hi havia almenys sis de plata), navetes, portapaus, hisops, bordons, hídrics, corones, peveters..., però també la custòdia, i el famós retaule de plata de l'altar major amb l'estàtua de la Mare de Déu. Va tornar el tresor a València, però novament va ser embarcat i traslladat a Alacant, on es va custodiar en el seu castell (de Santa Bàrbara); d'Alacant va passar a Mallorca. Finalment, les autoritats ho van confiscar i tot es va fondre per a convertir-ho, absurdament, en moneda.

3.6.3. Teatre i parateatre

Tenim escassos vestigis i mencions expresses en la *Consueta* d'actuacions teatrals: els 'entramesos' del Corpus¹⁵⁹ i, per Nadal, el cant de la Sibil·la,¹⁶⁰ inspirat en un escrit, que s'atribuïa a sant Agustí, sobre la vinguda del Messies anunciat per Eritrea. Els repetits intents, sobretot post-conciliars, per una eliminació de representacions profanes en la litúrgia, no van acabar d'obtenir els resultats abellits, i a finals del segle XVI el teatre continuava lligat al temple i, sobretot, a les processons. Ribera legislaria, finalment, prohibint tot tipus de representació en els temples. En el segle XVII "la relación entre el teatro y la iglesia dista mucho de aquella estrecha dependencia que de ella tuvo el teatro primitivo de los misterios y moralidades".¹⁶¹

3.6.4. La música¹⁶²

La música religiosa impregna tota activitat litúrgica de la Catedral i també fora d'aquesta. En realitat, com afirma l'especialista Rubio, "más

¹⁵⁹ *Consueta*, 73v. Volem ressaltar una nota marginal de 1528, en el f. 75r: "En l'any MDXXVIII vingué novament lo emperador don Karlos y rey, nostre senyor, a jurar en lo mes de maig, y feren-li lo Corpus lo divendres ans de la Assenció, ço és, los entramesos y la professó ab lo *Lignum Crucis* gran, del rey, en loch del Corpus".

¹⁶⁰ *Consueta*, 100v. Per a la solemnitat d'algunes festivitats amb representacions teatrals o parateatrals cfr. SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 461-482.

¹⁶¹ HORNEDO, R.M. de, "Segunda parte. Capítulo II. Teatro e iglesia...", 323.

¹⁶² Cfr. l'interessant article de VILLANUEVA, F., "Mateo Flecha..." i sobretot l'apartat 5.1 "Músicos al servicio de la catedral".

que de música religiosa [...] hauríem de parlar de música litúrgica”,¹⁶³ sense oblidar-nos de l'importantíssim, i molt detallat en la nostra *Consuetat*, corol·lari que suposaven les campanes.

Els músics dels segles XVI i XVII són, en la seua gran majoria, empleats o servidors de les esglésies. Compositors, instrumentistes, cantors, organistes, ministrils, campaners... treballen per a la Catedral, les parròquies, els convents, destacant, des de la seua fundació, la música en la capella del Patriarca. En temps de Tomàs de Villanueva es van fundar en la Seu quatre capellanies per a cantors, en 1562 unes altres quatre per a músics, i en 1611 es van crear vuit places de ministrils, malgrat que des de 1560 ja existien ministrils assalariats a la Seu.

La música està present de manera especial en la missa i en l'ofici diví o de les hores.

La missa és, des del punt de vista teològic, la funció litúrgica per antonomàsia, entorn de la qual s'articulen totes les altres. La missa bisbal, cantada, és la més solemne i és la que presideix l'arquebisbe o el bisbe auxiliar. A més de la missa major o conventual, cantada, a la qual assisteixen regularment els canonges i beneficiats, se celebren diàriament en la Catedral entre 80 i 90 misses més (la majoria d'aquestes eren 'missa baixa', és a dir resada, no cantada); cada any es cantaven més de 100 oficis de difunts i (abans de l'arribada de l'arquebisbe Ribera) fins a 828 aniversaris. La missa 'd'alba' era la primera, la missa de la Mare de Déu, i es cantava cada dia en l'altar major cap a l'eixida del sol i abans de l'ofici del cor.¹⁶⁴ La ben coneguda 'del gall' és la missa cantada solemne que se celebra a mitjanit de Nadal. La missa 'de rèquiem' i 'missa del cos present' són misses de difunts, també cantades. La 'missa de la vigília' és la missa pròpia d'una festivitat major i es cantava a última hora de la vespra de la dita festivitat. La 'missa de les plagues' o 'de plagis' és la missa commemorativa de les cinc llagues o plagues de Jesús, que es feia en divendres, probablement també cantada. S'entén per 'missa de fèria' o 'feriada', o 'missa de l'ofici', la pròpia del dia, probablement resada. La 'missa a la cartoxana' es refereix a una missa austera i sòbria, a similitud de l'ofici cartoixà que inclou molts temps de silenci i cap instrument musical. Tinguem en compte

¹⁶³ RUBIO, S., “Duodécima parte. La música religiosa...”, 555.

¹⁶⁴ Acord capitular de 1596: “Que la misa de la alba se cantase en el altar mayor al abrirse la aurora”, en FUSTER, M., *Notables*, 107.

que quan en la *Consueta* es parla de ‘missa solta’ no es tracta d'una missa, sinó de la recitació de l'ofici de nona.¹⁶⁵

L'ofici diví o litúrgia de les hores és l'oració oficial de l'Església Catòlica (de ritu llatí), els inicis de la qual s'han de remuntar al voltant de l'any 400.¹⁶⁶ Està compost l'ofici diví de: matines,¹⁶⁷ laudes, prima, tèrcia, sexta, nona, vespres i completes. Desconeixem amb exactitud quins moments de l'ofici (o de la missa) es feien simplement resant i quins moments cantant, però creiem no errar si suposem que gran part de l'ofici i d'altres cerimònies litúrgiques es realitzaven cantant, sobretot els grans dies de festa. En tot cas, hi havia, molt possiblement, composició polifònica per a la missa –ben coneguda– i per als següents resos de l'ofici litúrgic: En les matines hi ha una invocació inicial, un invitatori (amb antífona, salm i himne), un primer, segon i tercer nocturn (amb tres antífones, tres salms, versicle i resposta, tres lectures i tres responsoris per cada un d'aquests). En les laudes una invocació inicial, sis antífones, cinc salms, una lectura, un himne, un vers i la seua resposta, el benedictus, una salutació, una oració i el comiat. Probablement, en el rés de prima no hi ha composicions polifòniques. Per a tèrcia, sexta i nona l'estructura és semblant per a cada una d'aquestes: Invocació inicial, himne, antífona, tres salms, una lectura, una salutació i un responsori, finalment una salutació, una oració i el comiat. Per a vespres es repeteix l'esquema de laudes (canviant el benedictus pel magníficat) i per a completes, el de tèrcia.

A la missa i l'ofici cal afegir la sabatina (cant solemne marià que es celebrava tots els dissabtes de l'any), cants processionals, les lladànies, les oracions diàries¹⁶⁸ de la salve, l'àngelus, la del vespre, la de sant Sebastià, la del rei, i un llarg etcètera d'altres cerimònies litúrgiques, en les quals el cant i la música ocupa un lloc primordial.

Tota aquesta bella litúrgia cantada era acompanyada per dos orgues, anomenats ‘major’¹⁶⁹ i ‘menor’, de semblants característiques, dels quals ens consta l'existència almenys des del segle XV. Al llarg dels segles XVI i XVII van patir algunes restauracions, fins que en 1631 se'n va

¹⁶⁵ En el DCVB s'entén per tocar ‘a missa solta’, tocar una vegada acabada la missa. Tanmateix, per les múltiples referències que trobem en la *Consueta*, no tenim dubte que es tracta del toc de l'ofici de nona, que, normalment, es resava després de finalitzada la missa, però de vegades després de la processó.

¹⁶⁶ *Lexikon...*, col. 680, veu ‘Brevier’.

¹⁶⁷ Les matines es cantaven a mitjanit; hi assistien a penes alguns beneficiats.

¹⁶⁸ Cfr. *Vocabulari*, veu ‘oració’.

¹⁶⁹ Reproducció de l'orgue major en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, làmina 37.

encarregar la restauració definitiva, pràcticament una reconstrucció, al franciscà Antoni Llorens. Es van estrenar en 1633.

Volem, finalment, recordar alguns noms propis que van destacar en el nostre temple major: Ginés Pérez de la Parra, oriolà, mestre de capella de la Catedral des de 1581 fins a 1595; Ambrosi de Cotes, de Villena, “qui ens fa de pont entre els segles XVI i XVII i uneix la música del Renaixement amb la del Barroc”;¹⁷⁰ va exercir el magisteri des de 1596 fins a 1600. Joan Baptista Comes, actiu en la Catedral des de 1613 fins a 1618 i –després de Madrid i la capella del Patriarca– des de 1632 fins a la seua mort en 1643, famós compositor, la magnífica música del qual té sempre un caràcter de grandiositat;¹⁷¹ i Joan Cabanilles Barberà, sacerdot, nascut a Algemesí, il·lustre organista de la Catedral des de 1665 fins a la seua mort en 1712, considerat el major compositor per a orgue de València de tots els temps.¹⁷²

3.6.5. Els actors i la seua comanda

Vist l'escenari, comprendrem millor el paper i la tasca que van exercir els actors principals i secundaris de la litúrgia en el temple major, tal com ens ho relata la *Consueta*.

La Catedral, en 1597, compta amb 7 dignitats, 12 pabordes, 25 canonges i 212 beneficis.¹⁷³

Les set dignitats són: ardiaca de València o ardiaca major (primera dignitat després de la pontifical), cabiscol, sagristà, degà, ardiaca de Xàtiva, ardiaca de Morvedre, ardiaca d'Alzira (els tres últimes rebien les seues rendes dels fruits dels delmes i primícies de les seues esglésies parroquials annexes). Els quatre ardiaconats estaven vinculats a altres tantes canongies. Dues dignitats assistien normalment l'arquebisbe en les ceri-

¹⁷⁰ CLIMENT, J., “V. La música”, 349.

¹⁷¹ CLIMENT, J., “V. La música”, 349. Encara fa pocs mesos vam tenir ocasió d'escoltar el grup *Victoria Musicae* interpretant de forma extraordinària les famoses *Lamentationes* del profeta Jeremies, a 11 veus (cfr. www.victoriamusicae.com).

¹⁷² Relació d'organistes (des de 1396) i mestres del cor (des de 1564) en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 456, nota 1.

¹⁷³ *Visita ad limina* de 1597, en CÀRCEL, M^a.M., *Relaciones...*, II, 703; les xifres són molt paregudes per a les altres *Visita ad limina* (per exemple, en la de 1617 es compten 219 beneficis i 214 membres del cor; un benefici més en 1633; xifres semblants fins a 1699). Una relació exhaustiva de beneficis en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 487-507; cfr. també CÀRCEL, M^a.M., *La diòcesis de València...*, I, 248-262 per a les fundacions de beneficis en la Catedral.

mònies de pontifical. No necessàriament les dignitats eren canonges. En aquest cas no formaven part del capítol. Ni tan sols era necessari que fossen sacerdots: "...le seguía el canónigo más antiguo, con estola y capa, por no ser sacerdote el dignidad sacristán, a quien toca hacer esta función...".¹⁷⁴ En alguns casos hem comprovat, així mateix, que les dignitats eren quasi 'hereditàries'. En 1643, Josep Sanz, ardiaca d'Alzira, va fer 'conjunt' de la dignitat Dídac de Torres, de 16 anys d'edat. Aquest va haver d'esperar la mort del seu protector per a ser anomenat ardiaca en 1665; tres anys després Torres faria, així mateix, 'conjunt' de la seua dignitat Pasqual de Cardona, també de 16 anys. Aquest accediria de ple dret a l'ardiaconat d'Alzira a la mort de l'anterior en 1682.¹⁷⁵

En 1259 el bisbe Albalat va crear 12 pabordies, corresponents als 12 mesos de l'any, encarregats de col·lectar i distribuir els béns decimals de la mensa capitular. Gaudien de les mateixes prerrogatives que la resta de canonges i dignitats. Des d'un principi les pabordies van ser riquíssimes, la qual cosa les havia convertides en objecte primordial de la cobdícia dels poderosos. Al segle XVII arribava a percebre cada paborde al voltant de 3.500 ducats. En teoria només un canonge podia accedir a una pabordia, però no sempre es complia aquesta llei.¹⁷⁶

Els canonges formen el capítol, presidit per l'arquebisbe (en altres catedrals el capítol és molt més independent del seu bisbe, que no n'és el president nat). Estava compost el capítol, des de 1345, per 24 membres, entre els quals es dividien els fruits de la mensa canonical, provinents de la tercera part del delme; les altres dues parts corresponien a l'arquebisbe. Tanmateix, en 1410, el papa Benet XIII va crear una nova canongia per al rei Martí I i els seus descendents, dotant-la de les rendes de la mensa episcopal.¹⁷⁷ D'aquestes canongies, una era *reial*, 12 presbiterals, 6 diaconals i 6 subdiaconals. Els canonges comptaven, d'acord amb les seues particulars constitucions, amb 4 mesos d'esbargiment ('solaz' en la docu-

¹⁷⁴ En FUSTER, M., *Notables*, 435 (per a l'any 1678).

¹⁷⁵ En PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 377.

¹⁷⁶ Sobre el complex món de les riquíssimes pabordies de València, la seua gradual supressió des de 1553 (iniciada per Tomàs de Villanueva) i les famoses pabordies d'Octubre i Febrer, aquesta última vinculada als Borja, així com la renúncia de l'últim paborde Borja i la creació de 18 càtedres-pabordies en la Universitat, cfr. SERRA, X., "Notas para una historia... La detentación de pabordías...", 177-200. Informació abundantíssima de les pabordies en general, en PAHONER, J., *Hallazgo...*, IV, 201-256. Informació sobre remuneracions dels paborde i dignitats en els temps de Joan de Ribera en *Id.*, XI, 272-287.

¹⁷⁷ Cfr. PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 185-186. Malgrat això, la majoria de documentació continua parlant de '24 canonges', obviant aquesta canongia més que purament honorífica.

mentació de l'època) a l'any, en els quals estaven dispensats d'assistència al cor, podent percebre durant aquest temps “todos los frutos, emolumentos y distribuciones canonicas como si estuviesen presentes”.¹⁷⁸ No és gens estrany que, si a les absències permeses se'ls sumaven les ‘ocasionals’, les cadires dels canonges es trobessen tristament mig buides molts dies de l'any. Fins i tot en festivitats importants: “...y no trobant-se en València lo senyor archebisbe, per estar en Madrid, anà lo senyor canonge Torres en son lloch [...] y no trobar-se en València nenguna de les set dignitats de la present església. Asistí-li mossén Salzedo, domer...”¹⁷⁹ I, no obstant això, era deure dels canonges la residència a València, l'assistència al cor per al rés de l'ofici diví, i la missa diària conventual. En 1566, i per ajustar-se al Concili de Trento, va deliberar el capítol que totes les canongies estiguessen annexes a ordenats *in sacris*;¹⁸⁰ a partir d'aquesta data tots els nous canonges serien majors d'edat, evitant-se així l'escàndol dels canonges-xiquets, l'únic objectiu dels quals era procurar-se una bona renda.¹⁸¹ També de les canongies podríem dir que, de vegades, eren ‘hereditàries’. En 1549 Pere Jeroni Gombau va ser nomenat canonge en substitució de son pare.¹⁸²

Dels beneficiats, solen assistir-ne a l'ofici diví uns 120, que junt amb els canonges, oficials i capellans feien un total d'uns 200 els components del cor. No tots els beneficiats eren sacerdots, però sí, probablement, la majoria, i aquests tenien obligació de celebrar la missa a l'altar on estava instituit el benefici. La meitat de les misses annexes al benefici es devien celebrar abans de Sant Joan, i l'altra meitat abans de Nadal. El Dijous Sant feien vetla al monument 6 beneficiats, que eren substituïts a les dotze de la nit per uns altres 6 fins als oficis del Divendres Sant, perquè “entonces estaban abiertas toda la noche las Iglesias”.¹⁸³ Alguns beneficis es van arribar a atorgar a xiquets de poca edat, per exemple a un Vicent Nogués que en 1686 va ser ordenat de menors a l'edat de 14 anys, perquè pogués gaudir del benefici.¹⁸⁴

¹⁷⁸ PAHONER, J., *Hallazgo...*, VI, 249. Cfr. també *Constitutiones sive ordinationes...*, 21-22 i FUSTER, M., *Notables*, 23.

¹⁷⁹ *Consueta*, 75r.

¹⁸⁰ Cfr. FUSTER, M., *Notables*, 56; repetix en *Id.* 202.

¹⁸¹ Alfons d'Aragó, fill natural de Ferran, dit el Catòlic, va ser anomenat canonge al moment del seu naixement (cfr. CÀRCEL, M^a.M. – PONS, V., “Los canónigos...”, 915).

¹⁸² V. veu ‘Gombau’, en Índex Onomàstic.

¹⁸³ FUSTER, M., *Notables*, 151.

¹⁸⁴ Cfr. PAHONER, J., *Hallazgo...*, VIII, 10.

La *laus perennis Deo*, en definitiva, requeria la presència dels canonges i beneficiats en el cor al llarg d'interminables hores d'un dia *fayner*. En els dies festius (i tinguem en compte que quasi la meitat de dies de l'any eren festius) i, sobretot, en la commemoració de certes grans solemnitats i festivitats, els al·ludits canonges podien passar el dia i bona part de la nit en el temple. En donem únicament dos exemples. L'ordenació general del 20 de maig de 1617, en la qual hi havia 346 ordenands, va durar ininterrompudament 11 hores (des de les 5 del matí fins a les 4 de la vesprada).¹⁸⁵ En 1680 el “Domingo de Pascua de Resurrección 21 de abril, baxó el señor arzobispo [*Rocabertí*] a las tres de la madrugada para asistir en los festivos maitines desta solemnidad”.¹⁸⁶

Aquesta *laus perennis* era, doncs, el quefer diari de més de doscents homes, ajudats per una multitud d'altres servidors de l'altar: escolans, andadors, armarier, baciner, bordoners, bosser, cambriers, caper, diputats, fadrins, guarda, llantier, manxador, fuster, ministrils, nunci o pertiguer, vedell, etc.; molts d'ells beneficiats, fins i tot canonges; però també altres servidors indirectes: pintors, argenters, canterers, brodadors, mestre de rellotges, cordellers, etc.¹⁸⁷

A la Catedral existeix a més la mencionada parròquia de Sant Pere, que consta –sempre segons la *Visita ad limina* de 1597– de 330 cases i 2000 persones de comunió. A la ciutat de València hi ha tretze parròquies més, i en la diòcesi 102 de cristians vells i 182 de moriscs. Totes les parròquies de València, excepte la nova de Sant Miquel,¹⁸⁸ apareixen anomenades en la *Consueta*. Són les següents: Sant Martí, Sant Andreu, Santa Caterina, Sant Joan, Sant Tomàs, Sant Nicolau, Sant Esteve, El Salvador, Sant Llorenç, Sant Bertomeu, Santíssima Creu i Sant Valero, a més de la de Sant Pere.¹⁸⁹

No voldríem ser portadors de la carta de Belerofont, encara que no siga el missatger qui causa l'amargura.

¹⁸⁵ *Consueta*, 201v.

¹⁸⁶ Notes del canonge Manuel Català, en FUSTER, M., *Coses notables...*, 121.

¹⁸⁷ Relació alfabètica de “pintores, plateros, cerrajeros, escultores, canteros y maestros de obras, bordadores, vidrieros, organeros y otros oficios”, per als segles XV-XVIII, amb alguna entrada per als segles XIV i XIX, en SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 527- 570.

¹⁸⁸ Cfr. CÁRCEL, M^a.M., *Relaciones...*, II, 740. Era primitivament parròquia de moriscs i s'havia creat en 1521.

¹⁸⁹ Hem volgut fer ací la relació exacta, perquè de vegades unes fonts donen 12 parròquies per a València, altres 13 i altres, finalment, 14, en funció de si es comptabilitzen, o no, la de Sant Pere i la de Sant Miquel.

CAPÍTOL II: ESTUDI LINGÜÍSTIC

L'estudi lingüístic de la *Consueta* posseeix un notable interès, tenint en compte que abasta un període cronològic ampli així com la intervenció de diverses mans. La major part del llibre manuscrit correspon a Pere Martí, iniciador del text a la primera meitat del segle XVI, però després conté nombroses notes i ampliacions, sobretot dels successius sotssagristans de la Seu. Aquestes anotacions posteriors permeten de contrastar i comparar la situació de la llengua en temps de Pere Martí i en èpoques posteriors, i constatar en un mateix text l'evolució lingüística.

Recordem que Pere Martí va ser nomenat sotssagristà de la Seu de València el 23 de juliol de 1523, d'on era beneficiat des de l'any 1518. Les primeres anotacions de Pere Martí, tant en la *Consueta* com en el *Libre de Antiquitats*, fan referència a dates anteriors al seu nomenament com a sotssagristà. En el *Libre de Antiquitats* va incloure ja algunes notícies del segle XV, que degué traure de documentació de l'arxiu, i en el cas de la *Consueta*, la data més antiga a la qual es refereix és l'any 1513 (f. 121v).

L'última notícia incorporada pel nostre sotssagristà en el *Libre de Antiquitats* és de maig de 1539, sobre les exèquies fetes a València amb motiu de la mort d'Isabel de Portugal, esposa de Carles I de València. Així mateix, en la *Consueta* les seues darreres anotacions datades corresponen a l'any 1539.

En la secció de la *Consueta* “Entrades de escolans fetes per mi, Pere Martí, sotscristà” (f. 208r), la primera anotació, de 1530, en efecte, és de Pere Martí, però ja no la segona, del 22 de febrer de 1539, la qual, tot i figurar entre les entrades de Pere Martí, el qual era encara el sotssagristà de la Seu, en realitat és escrita de mà de Joan Clerà, potser a causa d'alguna malaltia o indisposició de Martí, o per encàrrec d'aquest. La següent anotació sobre arribades de nous escolans, del 12 d'octubre de 1541, escrita també per Joan Clerà, ja correspon al temps en què aquest era sotssagristà, després de la mort del seu antecessor en el càrrec.

Si bé no hem pogut documentar la data de nomenament de Joan Clerà com a sotssagristà, sabem, com ja hem avançat, que exercia aquest càrrec en octubre de 1541, i, molt possiblement, ho faria ja des de juny de 1540, si aquesta fos la data de la mort del seu antecessor Martí.¹⁹⁰ La seua vinculació a la Seu de València era, però, molt anterior, car des de l'1 de juliol de 1521 gaudí d'un benefici en la Seu, sota invocació de la Veracreu.

La primera notícia escrita per Clerà en el *Libre de Antiquitats* és del 25 de juliol de 1540, i en la *Consueta*, com ja hem dit, de febrer de 1539. L'última notícia escrita per Joan Clerà en el *Libre de Antiquitats* és d'octubre de 1556, referent a l'arribada de l'arquebisbe Francesc de Navarra a València. En la *Consueta* la seua darrera intervenció datada correspon a l'última anotació d'entrades d'escolans que hi va consignar, per referència al 10 de gener de 1556. La següent entrada anotada, de març de 1558, ja és d'una altra mà.

Sabem que Joan Clerà encara vivia, i continuava exercint el càrrec de sotssagristà, el 13 d'octubre de 1557, data en què apareix en el *Llibre de fàbrica* de la Seu. És la darrera vegada que el trobem.

El successor de Clerà en l'ofici de sotssagristà fou Miquel Jeroni Coves, nomenat en aquest càrrec el 15 de novembre de 1558, el qual va morir a finals d'abril de 1581. En el *Libre de Antiquitats* només va escriure dues notícies dels anys 1562 i 1576; en canvi, en la *Consueta* va fer més anotacions. Hi trobem probablement la seua lletra ja l'any 1558, en una notícia referent al tancament de nit de les esglésies de València el Dijous Sant a causa de la pesta. La darrera nota que sembla haver escrit en la *Consueta* és de l'any 1576, l'any també de la seua darrera notícia en el *Libre de Antiquitats*.

Miquel Jeroni Bertran i Eixarc (València, 1532-1594) va ser el successor de Miquel Jeroni Coves, del qual havia estat prèviament nomenat coadjutor el 4 d'agost de 1580, i encarregat *de facto* de regir la sotssagristania, a causa de la greu malaltia que llavors patia Coves, i que el duria a la mort. En el *Libre de Antiquitats* va incloure notícies entre els anys 1581 i 1587. En la *Consueta* la seua primera anotació datada és de 1580 i la darrera de 1591.

¹⁹⁰ Recordem que Pere Martí ja no va escriure res en els seus dos llibres els anys 1540 i 1541, la qual cosa, donat el seu gran interès per la memòria escrita i la seua constància en aquesta funció, sembla indicatiu d'una greu malaltia, que l'impossibilités d'exercir les seues tasques habituals, o de la seua mort. Cfr. *infra* nota 277.

Després de la mort de Miquel Jeroni Bertran, el 4 de juliol de 1594, el seguiren en el càrrec de sotssagristà, primer Gaspar Genovés i després Donís Pau Llopis, els quals, però, hi renunciaren ben aviat, probablement sense temps d'anotar res en el *Libre de Antiquitats* ni en la *Consueta*. Després d'un breu període d'interinitat per part del canonge Pere Joan Andreu, el 2 de març de 1595 va ser nomenat el nou sotssagristà, Crisòstom Foix, fins aleshores arxiver de la Seu. Va ocupar el càrrec fins la seua mort, el 21 d'octubre de 1605. Crisòstom Foix escrigué en el *Libre de Antiquitats* entre els anys 1595 i 1598; en la *Consueta* la seua primera notícia datada correspon a una nova provisió del capítol de la Seu, del 2 d'octubre de 1595, sobre el toc de les campanes en els oficis divins, i la darrera és una nota breu sobre la processó general a Sant Salvador feta el 12 de febrer de 1605.

El prevere i arxiver Sebastià Gutèrrich, nomenat coadjutor de Foix el 17 d'octubre de 1605, va ocupar el càrrec de sotssagristà en morir el seu antecessor. Gutèrrich va consignar informacions en el *Libre de Antiquitats* des de l'any 1604 fins el 1627, l'any de la seua mort, que tingué lloc el primer de novembre. La primera notícia que va escriure en la *Consueta* fa referència a les matines i ofici de Sant Maure, el 2 de desembre de 1605, i la darrera és una nota breu sobre la processó i missa del dia de Pasqua, del 4 d'abril de 1627.

Vicent Navarro, successor del sotssagristà Gutèrrich, va consignar en el *Libre de Antiquitats* notícies des del 2 de gener de 1628 fins al 12 d'octubre de 1635. La seua primera notícia datada en la *Consueta* és del 20 de març de 1628, sobre els oficis divins del Dijous Sant, i acaba la seua intervenció escrita en aquest llibre amb dues notícies sobre les processons de les lletanies i altres actes religiosos dels dies 18, 19 i 20 de maig de 1637.

L'última mà identificada en la *Consueta* és del prevere, beneficiat i arxiver Pere Joan Tomàs, nomenat sotssagristà de la Seu el 7 de setembre de 1637. Va escriure molt poc en el *Libre de Antiquitats*: dues notícies referents al 1642 i quatre al 1638. La primera nota datada que va consignar en la *Consueta* tracta sobre la processó de la Concepció de la Verge Maria del 12 de desembre de 1637, i la darrera sobre la festivitat del Triomf de la Creu de l'any 1645.

A aquests sotssagristans, successors de Pere Martí en el càrrec, corresponen, doncs, la gran majoria de les anotacions posteriors fetes en la *Consueta*, les quals comprenen un període aproximat d'un segle des-

prés de la mort de l'iniciador i principal redactor del llibre. Per tant, aquest és el període cronològic especialment representat en el llibre: la primera meitat del segle XVI, fins l'any 1539, per part de Pere Martí, i els pocs més de cent anys posteriors, fins 1645, amb anotacions escrites sobretot per part dels següents sotssagristans, en quantitat diferent. Fora d'aquest període són escasses les notícies que s'hi poden datar amb seguretat, com ara les dels anys 1657 (f. 204r) i 1660 (f. 144v n.).

Pere Martí representa un model de llengua escrita comuna, correcta, basada en la tradició però amb les innovacions i actualitzacions pròpies del segle XVI. És una llengua, per tant, moderna, desprovista dels arcaïsmes del període medieval, sense dialectalismes cridaners, al mateix temps que genuïna, i poc afectada encara per la interferència castellana. Aquest model de llengua serà a grans trets continuat per part de les mans successives que intervenen en el llibre. Tinguem en compte que es tracta d'escrivans familiaritzats amb l'escriptura, bons coneixedors de la nostra tradició escrita,¹⁹¹ i també del llatí. Amb tot, conforme avança el temps, sobretot al segle XVII, però ja des de la segona meitat del XVI, van introduint-s'hi, en manera variable segons els autors, algunes actualitzacions i innovacions, entre les quals s'inclouen trets dialectals i influències castellanes, sense caure, però, en excessos dialectalitzants ni en un grau elevat d'interferències que desvirtuen el text en el seu conjunt.

Això sí, podem observar, tant en aquest apartat com en el vocabulari, a través de tries lèxiques, de variants formals i de solucions gramaticals alternatives, l'evolució de la llengua al llarg de tots aquests anys. Heus ací, a tall d'exemple, algunes de les variants lèxiques i fonètiques que es poden trobar en la *Consueta*, algunes explicables diacrònicament, amb la introducció de formes més modernes, entre les quals es compten alguns castellanismes, i altres com a tries estilístiques: *argent / plata, levar / alçar, tabernacle / andes, escolà / acòlit, ultra (de) / además (de), entorn / al derredor, rompre l'alba / amanéixer, artiaça / arcidiano, seure / assentar, crossa / bàculo, barret / sombrero, càlzer / calis, comiat / despedida, sots / davall, dintre / dins, llavapeus / llavatori, començar / escomençar, processó / professó, armarier / almarier, comte (compte) / conde, creuada / cruada, crucifici / crucifíxi, diumenge / dumenge, destorbar / estorbar, monestir / monastir, nengú (nengun) / ningú (ningun), tumba / tomba, monument / moniment, processó / professó, església / esgleya / iglésia, dimarts / dimarç / dimats, tostemps / totstemps / sempre,*

¹⁹¹ Amb l'única excepció potser de l'albarà escrit i signat pels escolans (f. 207r).

espital / spital / hospital, diaca / diàcono, sotsdiaca / subdiaca / subdiàcono, ensemps / junct / junt.

En l'estudi lingüístic que segueix tractem de resseguir aquestes i altres variants, i mostrar l'estat de la llengua i la variació lingüística en la *Consueta*, que el lector podrà completar amb la lectura del text.

1. GRAFIES I FONÈTICA

1.1. El fonema palatal africatat sonor es representa en el llibre bàsicament per les grafies tradicionals *g*, *j* i *tg*. Les més usades són les dues primeres. Exemples: *netege* (f. 39v), *sagell* (f. 46r), *lauger* (f. 93v), *girasol* (f. 33r), *legir* (f. 48r), *dijous* (f. 11v), *mija* (f. 2r), *ajudant* (f. 51r), *major* (f. 51r). De vegades es troba *j* davant *e* en casos on etimològicament no hi correspon, però en autors diferents a Pere Martí: *ajen* (f. 7r n.), *dumenje* (f. 104v n.), *jermà* (f. 163v n.), *plujes* (f. 154v n.), *monjes* (f. 169v n.), *canonjes* (f. 46r n.). Hi ha també alguns casos d'ús de la grafia *g* davant les vocals *o*, *u*. Així *miga* apareix sovint en Joan Clerà (f. 2v n., 28r n., 36v n., 64r n., 102v n., 146v n.), i el derivat *miganit* (f. 31r n.), també *adzebega* (f. 49v n.), *digous* (f. 119v n.), *estogades* (f. 70v n.) i *mitgorn* (f. 193r) es troben en Clerà; Pere Martí escriu *estoga* (f. 21r n.), *algòfer* (f. 126r), *pugar* 'pujar' (f. 186v) i *pugà* 'pujà' (f. 172r).

El dígraf *tg*, menys usat que les anteriors grafies, apareix només en els mots següents: *himatge* (f. 3r, 148r, 151r), *imatge* (f. 56r n.), *ymatge* (f. 56v n.), *viatge* (f. 56r 70r), *personatges* (f. 70v, 138r n.), *romiatge* (f. 94r), *Metges* (f. 132r, 152v), *mitgorn* (f. 193r), *jutges* (f. 3v n.).

En un cas trobem la grafia *ij*: *puija* (f. 10v). En *lonja* (f. 81v, 171v) i *longeta* (f. 148r) hi ha simplificació de la consonant palatal, com és normal en valencià.

Només documentem tres casos de la grafia *ch* per representar el fonema originàriament palatal africatat sonor, únics indicis gràfics, doncs, d'una realització sorda d'aquest fonema: *puchen* (f. 27r n.) en Miquel Jeroni Bertran, *puche* (f. 48v n.) en Vicent Navarro, i *asperches* (f. 116r n.) en Crisòstom Foix, que en la mateixa nota fa servir també la forma *asperges*.

1.2. El fonema alveolar africatat sonor es representa pel dígraf *tz*: *dotze* (f. 3r n., 42r, 44r), *dotzenes* (f. 43v, 51v, 51v n.), *batzoles* (f. 47r,

48v), *atzebeja* (f. 49v, 50r n.); fins i tot en el mot *sotzobrer* (f. 173r) en Joan Clerà. En un mot es fa servir *dz*: *adzebeja* (f. 49v, 50r, 53v).

El dígraf *ts*, indicatiu d'una pronúncia sorda d'aquest fonema, apareix alguna vegada en Coves i Navarro: *dotse* (f. 49r n., 55v n.), *setse* (f. 74v n.).

1.3. La palatal africada sorda es representa generalment en la *Consuetu* pel dígraf *ch*, com és habitual en els textos valencians de l'època. Exemples: *gancho* (f. 2r, 2v), *chantres* (f. 62v), *picher* (f. 77r), *chich* (f. 66v), *Melchior* (f. 208r), *coche* (f. 41v n.), *archiver* (f. 208r).

Ara bé, en posició final s'usa habitualment el dígraf tradicional *-ig* (i *-g* darrere [i]): *maig* (f. 6v, 174v), *estoig* (f. 20v), *mig* (f. 37v, 44r), *goig* (f. 106v), *goigs* (f. 94v), *Puig* (f. 94v). Només en un cas localitzem amb aquest valor el dígraf *-ix*: *escabeix* (f. 131r n.), en una nota de Coves.

1.4. En la representació gràfica del fonema palatal fricatiu sord cal diferenciar entre la posició intervocàlica i la final. En la primera preval clarament la grafia *-x*: *axí* (f. 2v, 3v, 5r), *dexen* (f. 2v, 3v), *dexa* (f. 5r), *cartoxana* (f. 2v), *dexat* (f. 3r), *exir* (f. 4r), *exia* (f. 4r), *exint* (f. 4v), *baxa* (f. 5r), *conexen* (f. 7r), *baxa* (f. 21v, 28v), *coxí* (f. 22v), *matexes* (f. 18r), *matexos* (f. 63v), etc. Encara que també es documenten diversos casos de *-ix*, especialment en mots que en posició final tenen també *-ix*. De fet, en Pere Martí només apareix en aquesta classe de veus: *mateixa* (f. 3r, 3v, 5r), *mateixos* (f. 13r, 62v 192v), *mateixes* (f. 88r, 124v, 196v), *baixa* (f. 24v, 28v, 31r), *baixes* (f. 54v, 122v), *abaixa* (f. 9r), *aqueixa* (f. 175r, 190v), *segueixen* (f. 184r).

En canvi, en posició final de mot s'utilitza habitualment *-ix*. Exemples: *mateix* (f. 2r, 5r, 9r), *puix* (f. 5v, 13r.), *baix* (f. 9r, 21r), *serveix* (f. 14r, 25r), *Patraix* (f. 95v), *suppleix* (f. 179v). I *-x* hi és molt excepcional: *supplex* (f. 25r), *provehex* (f. 50v n.), *matex* (f. 56r n.).

1.5. En posició inicial de mot la grafia habitual per a la palatal lateral en Pere Martí és *l-*. Exemples: *Loís* (f. 3r), *letania* (f. 4v), *levar* (f. 4v), *leven* (f. 27v), *languet* (f. 39r), *lum* (f. 39v), *lit* (f. 148v). Només fa servir la *ll-* en casos comptats: “se *lleven* les capes” (f. 20r), “per a *llavar* los peus” (f. 47r), “va a *llavar* los peus” (f. 47v), “fer *llit*” (f. 146r), “y *lleven* Déu a d'aquexa missa” (f. 165r), “la roba de *lli*” (f. 184r).

En canvi, els autors posteriors a Joan Clerà fan un major ús de *ll-* inicial. Per exemple: *llevar* (f. 39r n., 48v n.), *llevàs* (f. 40r n.), *llevà* (f. 41r n.), *llavament* (f. 42r n.), *llavòs* (f. 44r n.), *llum* (f. 50r n., 53r n.), *llums* (f. 45v n., 163r n.), *llavament* (f. 46v n.), *llavà* (f. 46v n.), *llibre* (f. 50r n.), *lliguen* (id.), *llansa* (f. 57v n.), *lledànies* (f. 63v n.), *lletanies* (f. 63v n., 129r n.), *llargues* (f. 76r n.), *llanternes* (f. 93v n.), *llit* (f. 205v). Fins i tot en la palatalització d'un llatinisme com *Llignum Crucis* (f. 64v n.).

En posició interior i final el dígraf habitual és *-ll-*, *-ll*, respectivament, però es troben alguns casos de *-l-*, *-l* amb valor palatal: *agenolats* (f. 26v), *agenola's* (f. 27r n.), *agenolat* (id.), *devalar* (f. 33v n.), *milor* (f. 45v n.), *ramelets* (f. 46r n.), *alargue* (f. 128v), *vexel* (f. 43v), *vexels* (f. 45r n.), *sagel* (f. 45v n., 46v), *alí* (f. 56r n., 73r n., 138r), *taulel* (f. 72r), *trebals* (f. 172v), *batals* (f. 187v).

1.6. La palatal nasal es representa sobretot pel dígraf genuí *ny*, que és, de fet, l'únic usat per part de Pere Martí. Per exemple: *senyal* (f. 2v), *any* (f. 2v), *menys* (f. 2v), *senys* (f. 3v), *senyor* (f. 3v).

Ara bé, a partir de Miquel Jeroni Coves es troba també la grafia castellanitzant *ñ*. Es troba sobretot en mots coincidents formalment amb el castellà: *señor* (f. 3r n., 37r n., 42v n., 48v n., 115v n., 192v n.), *señora* (f. 16r n., 115v n., 169v n.), *acompañat* (f. 37r), *señalat* (f. 3r n.), *acompañia* (f. 52r n.), *acompañament* (f. 52r n.), *señal* (f. 62r n., 63r n., 156v n., 197r), *peaña* (f. 127r n.), etc.

Sebastià Gutèrrich, i alguna vegada Vicent Navarro, fan servir també el dígraf híbrid *ñy*. Exemples: *añy* (f. 16r n., 27v n., 38r n., 41v n., 46r n., 47r n.), *añys* (f. 107r n.), *Buñyol* (f. 55r n.), *meñys* (f. 55v n.), *juñy* (f. 74v n., 201v), *peaña* (f. 125v n.), *acompañament* (f. 198r); en l'albarà dels escolans apareix el boldró *nn*: *ann* (f. 207r), segurament influït pel llatí *annum*.

1.7. En general, hom distingeix en la *Consueta* les grafies dels fonemes vibrant simple i múltiple. Ara bé, en algunes ocasions hom utilitza *r* intervocàlica per representar la vibrant múltiple. Exemples: *darés* (f. 87v), *darer* (f. 88r), *areus* (f. 89v), *aretglar* (f. 89v), *forellat* (f. 90v, 177r), *arimat* (f. 111r n.), *virey* (f. 144v n.), *derocar* (f. 186v), *darere* (f. 24r n.), *càrech* (f. 206r). I a la inversa, *rr* per *r*: *posarrà* (f. 78v n.), *aparrellen* (f. 140r); *absolrre* (f. 3v n.), *honrrada* (f. 56v), *honrrats* (f. 74v), *enrramada* (f. 55v), *enrramar* (f. 155r).

1.8. El fonema velar oclusiu sord es representa generalment com en la llengua actual, però amb algunes particularitats. Davant *a* hom fa servir habitualment el grup *qu*. Per exemple, *Quaresma* (f. 13r, 22r), *Pasqua* (f. 6v, 22r), *quatre* (f. 14v, 15v), *pasqual* (f. 52r, 53r), *quasi* (f. 5r, 8v). Ara bé, també es troben casos d'ús del dígraf *qu*, amb la *u* purament gràfica, davant *a*, sobretot en Pere Martí i en Joan Clerà: *toquar* (f. 3r), *toqua* (f. 2v, 7r, 14r, 58r, 167v, 186v), *toquaren* (f. 3v, 127r), *toquat* (f. 30r), *toquades* (f. 141r), *toquant* (f. 100v n.) en Coves, *chiqua* (f. 4v, 127v, 205r), *tanqua* (f. 8r), *tanquar* (f. 38r n.), *derroqua* (f. 12r, 13r, 13r), *esquasses* (f. 39r), *esqua* (f. 41v), *blanqua* (f. 53v, 68r, 117r), *diaqua* (f. 145v n., 144r n., 171r), *sotsdiaqua* (f. 131r n., 145v n., 144r n.), *quatorze* (f. 151r n.), *quatorse* (f. 172v), *marqua* (f. 174r), *marquat* (f. 177r), *marquar* (f. 191v). Es tracta en la gran majoria de casos de veus que en el plural, en el paradigma verbal, o en els derivats tenen altres mots amb *que*, la qual cosa segurament influeix en l'ús de *qu* també davant *a*.

Hi ha alguns casos escadussers de la grafia *q + e*, *i*: *arqebisbe* (f. 42r n.), *qi* (f. 202bis).

D'altra banda, notem l'ús de *cu + a* en *Pascua* (f. 55r, 57r, 58r, 124v n., 196r, etc.), i el plural *pascues* (f. 4r n., 158r n.), que conviu amb *Pasqua* i *Paschua*.

En posició final es fa servir habitualment el dígraf *-ch*. Exemples: *poch* (f. 2r), *postich* (f. 3r), *sech* (f. 3r), *trachs* (f. 4r), *larch* (f. 10r), *tampoch* (f. 13v), *blanch* (f. 17r), *morischs* (f. 17v), *fanchs* (f. 64r). Però també es troben casos de *-c*, si bé molt menys usuals: *chic* (f. 50v n., 87v, 88r, 142v, 154v), *loc* (f. 74v n.), *magnífic* (f. 208r), *blanc* (f. 43v n., 59v n., 73v n., 101v, 104r n., 109r n., 209v), *toc* (f. 28v n., 165r n.), *sync* (f. 42r n., 50r n., 51r n.), *loc* (f. 74v n., 93r n.), *banc* (f. 180r n.), *apostòlic* (f. 2r n.).

El dígraf velar *ch* apareix també de vegades, sobretot en determinats mots on és etimològic, en posició inicial i interior: *archabisbe* (f. 3v, 23r, 93v), *diacha* (f. 5r), *sotsdiacha* (f. 18v), *artiacha* (f. 168r), *Jesuchrist* (f. 11v), *Christòfol* (f. 21r), *dalmàtica* (f. 43v), *blancha* (f. 46v, 64v), *archabisbat* (f. 93v), *archebisbat* (f. 172v), *patriarcha* (f. 122v), *charitat* (f. 126r), *Michel* (f. 208r), *Michalet* (f. 171r), *parrochians* (f. 172v), *parròchies* (f. 173r), *marcha* (f. 175r), *marchés* (f. 50r n.), *chrisma* (f. 48v n., 195r), *chor* (f. 198r), *chalendari* (f. 208r), *Chatarina* (f. 209v), *Paschua* (f. 8r n.), *sepulchre* (f. 46r n.), *Joachim* (f. 139r n.), *Johachim* (f. 139r).

És molt poc freqüent la grafia *k*, que es troba en el nom *Karlos* (f. 15v, 75r n.), referit al rei Carles I, i en *kíries* (f. 40v), on és etimològica. També té una presència molt escassa la grafia *c* davant *e*, amb valor velar, la qual apareix només de vegades en Joan Clerà: *tocen* (f. 3r n., 151r n.), *blances* (f. 54r n., 163v n.), en mots, doncs, que contenen amb altres formes flexives regulars amb *-c o c + a*.

1.9. En la representació del fonema velar oclusiu sonor destaquem com a particularitats l'ús de *gua* i *guo* amb la *u* muda en alguns mots: *guasten* (f. 37r, 186v), *guastat* (f. 72r), *guastada* (f. 143r), *cingua* (f. 41r), *dalmàtiga* (f. 47r), *tragua* (f. 189r), *tingua* (f. 191r), *Alaguar* (f. 200r); *reguonéixer* (f. 78r, 190rv), *reguoneix* (f. 46v, 190rv), *reguonexen* (f. 73v), *reguoneguda* (f. 78r), *Aguostí* (f. 205r), *seguons* (f. 205v).

Hi ha també alguns casos de *g + e* amb valor velar: *arromangen* (f. 52r), *orge* (f. 193r), *vingé* (f. 11v n., 26v n.), *vingés* (f. 129r n.), *agés* (f. 165r n.).

1.10. Pel que fa a les consonants geminades i dobles, cal distingir entre les consonants indicatives de geminació fonètica i les consonants dobles usades només per cultisme gràfic, i que, de fet, eren normals en els textos de l'època. Pel que fa a les primeres, tenim l'ús de *tm* en *setmana* (f. 3r, 23r, etc.), i el derivat *setmaner* (f. 192v); la geminació en aquest mot està representada també per la grafia *mm*, en Joan Clerà: *semmana* (f. 160r n.). En autors posteriors, però, aquest mot apareix escrit amb *m* simple: *semana* (f. 36v n., 39r n., 47v n., 124v n., 164r n., 209v). La grafia *tn* de *patna* (f. 42v n.) (v. Vocabulari) deu representar la geminació de la consonant nasal.

La geminació de l'alveolar lateral està representada per *tl* i per *ll* (*ll* en el manuscrit): *spatles* (f. 44r, 56v, 87v), *espatles* (f. 101v), *batle* (f. 70v), *vetlen* (f. 77v),¹⁹² *respatler* (f. 99v), *butla* (f. 127r, 170r), *butlistes* (f. 170r), *ametles* (f. 169r), *del·liberen* (f. 28v), *col·lació* (f. 46v), *col·locació* (f. 197r), *il·lustre* (f. 194r), *col·legi* (f. 199v, 200r), *bul·la* (f. 172v), *sibil·la* (f. 100v). Notem alguns casos com *col·lor* (f. 44r, 158r), *pil·lars* (f. 78v) i *stol·la* (f. 78r n.), en minoria en el text respecte a *color* (f. 43r, 44r, etc.), *pilar* (f. 77v, 81v, etc.) i *stola* (f. 17r, 33r, etc.), on la *ll* no deu passar d'una d'hipercorrecció ortogràfica.

¹⁹² Hi ha simplificació de la geminada en *velant·la* (f. 146r n.).

La variant *roggle* (f. 2v n., 42r n., 65r n.), documentada en la *Consueta* a mitjan segle XVI i a la primera meitat del XVII, deu representar la dissimilació de la geminació [ll] > [gl], pròpia del valencià i de part del català nord-occidental. Per la seua part, *rotgla* (f. 88v, 91r, 158r, 159r), que fa servir Pere Martí, podria indicar geminació fonètica *ggl*. Aquesta geminació potser està també darrere les grafies *retgla* (f. 130r n.), *retgles* (f. 86v) i *aretglar* (f. 89v, 148r, 187v).¹⁹³

Les grafies *mm* i *nn* indiquen geminació de les consonants nasals, encara que no és segur que sempre es mantingués en la pronúncia, com semblen indicar els casos de reducció d'aquests grups: *commemoració* (f. 35v, 79r, 130r), *commemorasió* (f. 164r n.), juntament amb el llatí *commemoratione* (f. 136r), *summa* (f. 173r), *immediate* (f. 147v n., 154v n., 163r n., 163v n.), però també *comemoració* (f. 17v, 28r, 71v, 102r, 116v) i *inmediate* (f. 3r, 6r, 12v); *annuals* (f. 29v, 155r), *anneix* (f. 72r, 75r), *Anna* (f. 94r, 140v, 142r), *anniversari* (f. 28v n., 29r n., 206r), *annyversaris* (f. 17r n.), *Annunciació* (f. 96v n.), però també *aniversari* (f. 5r, 8r, 23r), *Anunciació* (f. 164v).

La forma etimològica *Innocent* (f. 103v, 103v n., 151r n., 160r n.) alterna amb la dissimilada *Ignocent* (f. 103rv, 105v, 160v n.).

Són purament ortogràfiques, degudes a la influència llatina, *ff*, la més freqüent, *cc*, *pp* i *tt*: *offici* (f. 2v), *officiar* (f. 79r), *differència* (f. 7v, 79r), *ffan* (f. 97r), *ffasen* (f. 40v), *conffessió* (f. 48v), *offerint* (f. 50r), *difficultat* (f. 52v), *Ffrancés* (f. 81v), *ffrontal* (f. 105v); *occorrien* (f. 35v), *occupar* (f. 76r), *peccat* (f. 164r), *ocasió* (f. 33v n., 62r n.); *appar* (f. 17r, 80r), *apparellats* (f. 17r), *apparició* (f. 59r, 142r), *supplir* (f. 176v), *suppleix* (f. 177r, 179v), *soppliar* (f. 192r), *supposat* (f. 197r), *cappa* (f. 124v n., 209v); *matí* (f. 118v), *lletres* (f. 172v), *atnent* (f. 107r n.).

1.11. Reducció de grups consonàntics finals. Encara que poc freqüents, hi ha alguns casos de reducció de la segona consonant en grups consonàntics finals formats per una sonant i una altra consonant, quan el mot següent comença per una consonant: *-lt* en *mol*: “té *mol* quefer”

¹⁹³ La pronúncia de *roggle* amb *gg* geminada està constatada actualment en valencià, però no així en *regla* i *arreglar*, a diferència del català central (DECat, VII, 219, 381); tanmateix la grafia *tgl* en *retgla* i *aretglar* (*aretglar*) es documenta en altres textos valencians dels segles XV i XVI, com el *Tirant lo Blanc*, l'*Spill* de Jaume Roig, el *Libre de Antiquitats* o les cartes dels Borja (cfr. CICA).

(f. 40v), *-nt* en *fen* i *presén*: “*fen* la prima mensis” (f. 146v n.), “*presén* lo cos” (f. 206r), *-rn* en *noctur* i *entor*: “diuhen hun *noctur* de morts” (f. 39r), “seuhen-se en los banchs *entor* del senyor bisbe” (f. 44v). També quan el verb en gerundi va seguit d'un pronom feble començat en consonant, en Sebastià Gutèrrich: “Y *tornan-se'n* dita processó” (f. 94r n.), “y *alsan-se* dit senyor canonge” (f. 198r).

El substantiu *respon*s apareix algunes vegades reduït a *respon*: “Y, acabat lo novén *respon*, diu lo evangeli en la trona” (f. 107r), “los dos han de dir lo quart *respon* de matines” (f. 190v), “lo de l'altar diu a soles lo quart *respon*. Y perquè u sàpien bé dir y ben legir...” (id.). Podria ser, en efecte, una variant fonètica condicionada contextualment, sobretot seguida de mot començat en consonant, o en final d'oració, i també podria estar influït analògicament per la forma verbal de 3ª persona *respon*, que apareix sovint en el text, i sembla poc probable, per la seua repetició, que siga una simple errada de l'escrivà.

El grup final de sibilant més oclusiva *-sc* perd sistemàticament la consonant velar en el nom propi *Francés* (f. 63r, 64r, 199r) (< *Francesc*).

Els mots acabats en singular en consonant sonant més oclusiva generalment en la *Consueta* mantenen aquest grup en formar el plural. Són ben pocs els casos en què s'hi reflecteix la tendència popular, més marcada en uns parlars que en altres, a la reducció del grup amb l'eliminació de la consonant oclusiva: *correns* (f. 8r, 21r, 29v), *asistens* (f. 27v n., 62r n., 88r, 193r), *sans* (f. 209v), *demors* ‘morts’ (f. 26v n.), *quars* ‘quarts’ (f. 106v n.) i el singular *tems* (f. 53v n., 176v n.), idèntic al plural.

Com passa en el *Libre de Antiquitats*, en la *Consueta* conviu la conservació del grup *-rts* de *dimarts* (pàssim) amb la reducció a *-rç*, *-rs* i a *-ts*: *dimarç* (i *dimars*) (f. 28v n., 173r) en Joan Clerà, *dimats* (f. 63v n., 94r n.) en Sebastià Gutèrrich i Vicent Navarro. Pere Martí només fa servir *dimarts*, que és, de fet, la variant majoritària en el llibre.

1.12. Reducció de grups consonàntics interiors i inicials.

-ct- > *t*: *otubre* (f. 207r), *pràtica* (f. 45v n., 72r n., 169v n., 170r), *praticar* (f. 15r n., 90v), *vitòria* (f. 200r).

-gd- > *d*: *Madalenes* (f. 61v n.), convent de les Magdalenes.

-mn- > *-n-*: *solenitat* (f. 202bis v).

-nd- > *-n-*: *canela* (i *canel·la*) (f. 22r, 38v, 42r, 190r), *Canelera* (f. 21v, 114v).

-nv- > *-v-*: *covent* (f. 64r, 192v n.) ‘convent’.

-pt- > -t-: *batisme* (f. 52r).

ps- > s-: *salm* (f. 7v n.), si bé *psalm* (pàssim) és la forma més habitual.

1.13. Altres fenòmens consonàntics.

Alternança *t* / *d* en les formes cultes *lletania* (i *letania*) (f. 4v, 5r, 53v n.), *leytania* (f. 64r n.) i les més populars *ladània* (f. 62r, 179r), *le-dània* (f. 61v n., 63v n.).

Hi ha alternança entre la sonorització i la conservació com a sorda de l'oclusiva velar en: *consegrar* / *consecrar*, *sagrestia* / *sacrestia*, *sotssagrestia* / *sotssacrestia* (cfr. II 1.14 Alteracions vocàliques). Igualment en *sotsagristà* (f. 22v, 25v, 33v) / *sotsacristà* (f. 191r, 192v), *subsacristà* (f. 46v n., 50r n.), en *sagrament* (f. 43r n., 44v n., 45v n.) / *sacrament* (f. 41v n., 55r n., 197r) i en *dalmàtiga* (f. 20v, 45r, 50r n.) / *dalmàtica* (pàssim). Només apareix la variant amb -c- en *sacrari* (f. 78r n., 197r), i amb -g- en *regonéxer* (f. 190rv), *reguonéxer* (f. 46v, 73v, 78r).

Pel que fa al tractament de la *r* interior de mot, es poden comentar alguns fets d'interés. La repercussió de la vibrant en *pabordre* (f. 169r), però també *paborde* (f. 122v, 142v). En canvi, *thesoreria* (f. 184r n.) apareix sense repercussió de la vibrant en Sebastià Gutèrrich, si bé Pere Martí escriu *tresoreria* (f. 184r). La variant *martre* (f. 77v, 81v, 93v) ‘màrtir’ era habitual en la llengua antiga. *Propri* (pàssim) (< PROPRIUM) manté la segona *r*, com també els derivats *pròpriament* (f. 98v) i *proprietat* (f. 25v). Les metàtesis *perfaci* (f. 55v, 86v, 130r) i *perferir* (f. 207r), aquesta amb “trivialització de prefix”.¹⁹⁴ La forma *porpra* (pàssim) presenta les variants *prorpra* (f. 62r n.), de caràcter repercussiu, i la metatitzada, o simplificada, *propra* (f. 126r). Hi ha dissimilació eliminatòria de la primera *r* en *porrogar* (f. 28v n., 149r) ‘prorrogar’, i dissimilació *r...r* > *l...r* en *almari* (f. 201v) ‘armari’, en Gutèrrich, i *almarier* (f. 66v n.), en Clerà. La forma *parco* (f. 151r n.) ‘llotja’ deu ser una variant del castellà *palco*, amb confusió de líquides, que es coneix també en alguns parlars castellans. Encara que en posició final, comentem també la variant *almaysal* (f. 42r n., 49v n.), explicable per assimilació *l...r* > *l...l*, que conviu amb *almaysar* (i *almayzar*) (f. 6v n., 27r n., 47r n.).

En posició final generalment es manté la -r, com sol ser habitual en els textos valencians de l'època. Tanmateix, hi ha alguns indicis de

¹⁹⁴ DECat, VI, 778.

pronúncia vacil·lant: la forma *càlzer* (f. 18r, 20v, 41v n.), per *calze* (< CALICE), forma ultracorrecta, gens rara en els textos valencians dels segles XV i XVI, i que, com diu Coromines,¹⁹⁵ seria indicatiu d'una pronúncia intermitent de la *-r*, segurament per influència dels plurals corresponents (cfr. II 3. Nombre); i els infinitius *posà* seguit d'un pronom feble: “per a *posà-hi* lo Corpus” (f. 40v), i *ensensà*: “lo scolà à d'*ensensà*” (f. 192v n.).

Alternen *professó* (f. 4v, 6r, 9r) i *processó* (f. 14v n., 77r, 165r), en el mateix autor.

La variant palatalitzada *anneix* (f. 72r, 75r) ‘annex’ va d'acord amb l'evolució fonètica popular de la *-X-* [ks].

La variant *rogues* (f. 74r n.), per *roques*: “agué-y poques *rogues*”, probablement és una dissimilació per fonètica sintàctica, *poques roques* > *poques rogues*.

Caiguda de la dental fricativa en *preycador* (i *prehicador*) (f. 26v, 62r, 192v), *prehicar* (f. 94r, 170r, 170v), *preceint* (f. 55r n.) i *proceir* (f. 51r, 116r, 151v n.), normals en la llengua antiga. Una solució semblant tenim en *dehembre* (f. 8r n., 16r n.), producte de la pèrdua de l'antiga /ð/ (< -C^e-). L'elisió de la consonant labial en *nohembre* (f. 157v, 169v n., 209v) ‘novembre’ és també corrent a l'època.

La variant aferètica *Arcís* (f. 156v, 157r) no és gens rara en els textos de l'època. En el DCVB s'interpreta que aquesta pèrdua es deuria a una confusió amb la *N'* de l'article personal: *Narcís* com si fos *N'arcís*.

1.14. Alteracions vocàliques. Afecten en alguns mots les vocals àtones.

1) Casos de *a* per *e*. El canvi *e* > *a* en en posició pretònica té molta extensió en català occidental, i es remunta a la llengua medieval. La gran majoria de casos s'expliquen fonèticament, sobretot per influències assimilatòries o dissimilatòries, i en alguns casos poden actuar també influències analògiques d'altres mots.

En la síl·laba inicial.

Són relativament freqüents en textos valencians antics *jagant* (f. 126v n.), per *gegant*; *janer* (f. 169v n., 196v, 201r), que conviu en el

¹⁹⁵ DECat, II, 444.

text amb *gener* (f. 208r) i *giner*; *lançol* (f. 187r, 207r) ‘llençol’, *laugeres* (f. 74v, 93v) ‘lleugeres’, *sagell* (i *sagel*) (f. 45v n., 46r) ‘segell’ i *sagellar* (f. 46r) ‘segellar’.

La variant *sanbori* (f. 78r n.), per la forma més habitual en la *Consueta sembori* (f. 2r, 5r, 12v, etc.), es troba també en altres textos valencians dels segles XVI i XVII. Per a Coromines,¹⁹⁶ la *a* en aquest mot s'explicaria per influència de *cimbell* / *cembell*, transformat en *sambell* per dissimilació.

La *a* pretònica de *ladània* (f. 62r, 64r, 179r) ‘lletania’ deu explicar-se per assimilació, i es troba en altres textos occidentals dels segles XIV, XV i XVI.¹⁹⁷ Un origen semblant deu tenir la ‘A-’ d'*Aulàlia* (f. 15r n.).

La variant *avangelister* (f. 18v, 47r), que conviu en la *Consueta* amb el molt més nombrós *evangelister* (v. Vocabulari), es documenta ja en algun text de la segona meitat del segle XV.¹⁹⁸

En *gayner* (f. 12v, 18v, 21r) ‘feiner’ es conserva la *a* etimològica (ll.vg. FACENDA > *faena*), que es troba també en altres textos valencians i nord-occidentals dels segles XV i XVI.¹⁹⁹

En síl·laba interior pretònica.

En *archabisbat* (f. 94v, 170r, 172v) i *arcabisbe* (f. 163v n.), *archabisbe* (f. 23r, 56v n., 93v) la *-a-* deu explicar-se per assimilació; alternen en el text amb *arquebisbe* (f. 42r n., 46r n., 123v n.), *archebisbe* (f. 8r n., 199v, 201v), *arquebisbat* (f. 48v n.), *archebisbat* (f. 172v). Una explicació semblant deu tenir la *-a-* de *canalobre* (f. 5r, 18v, 20v) i la de *tafatà* (f. 33r, 49v n.), que hi conviuen, respectivament amb *canelobre* (f. 38v, 46v n., 173r) i *tafetà* (f. 49v n., 96v n.).

En canvi, s'explicarien per dissimilació *entramés* (f. 73v) i *Michalet* (f. 171r). La diferenciació respecte a la vocal palatal tònica podria explicar la variant *monastir* (f. 121r n.), de Pere Joan Tomàs, si bé Pere Martí fa servir *monestir* (f. 5r, 62v, 93v).

2) Casos de *e* per *a*.

La major part d'aquestes variants es documenten des de ben antic, i s'expliquen fonamentalment per processos assimilatoris o dissimilatoris, o per influències analògiques.

¹⁹⁶ DECat, II, 703.

¹⁹⁷ Cfr. DECat, V, 178; CICA.

¹⁹⁸ Cfr. CICA.

¹⁹⁹ Cfr. DECat, III, 927; CICA.

Així, *embaxada* (f. 151v n.) pot explicar-se per dissimilació, ajudant-hi l'analogia amb els mots amb el prefix *en-* (*em-*). També deu obeir a la dissimilació el cognom *Clerà* (f. 208r), amb *-e-*, de *Clarà*. Esmen-tem també la forma *nevada* (f. 151v n.), derivada de *nau*, de Gutèrrich, si bé Foix fa servir *navada* (f. 50r n.). Si no és una errada de l'escrivà, la *e* podria explicar-se per diferenciació.

S'explica per assimilació la *e* de *vexell* (f. 41v, 43v), *vexel* (f. 43v, 44r n., 45r) (llat. VASCELLU), com també probablement la d'*adzebeja* (f. 49v, 50r, 51v), *adzebega* (f. 49v n.), *adsebeja* (f. 49v n., 50r n.) 'atza-beja'.

En un parell de notes, probablement de Coves, apareix la variant *recó* (f. 168v n.), que conviu en el text amb *racó* (f. 168r n., 168v n.). Tot i que Coromines²⁰⁰ la considera una "grafia estranya a la llengua antiga" i "una grafia errònia", el ben cert és que aquesta variant es troba en altres textos valencians dels segles XV i XVI (*partida dels Recons, camí dels Recons, senda dels Recons*²⁰¹), i la recullen els diccionaris valencians del segle XIX. Sobre el canvi de *a* en *e* en contacte amb una vibrant, Coromines,²⁰² a propòsit de *rabent* > *rebeut*, diu que "no és tampoc una raresa".

La forma habitual en el text és *darrer* i *darrera* (pàssim), però en una ocasió, en Coves, apareix *derrer* (f. 42r n.) (llatí DE RETRO), habitual en la llengua medieval; com també ho són *devallar*, *devalar* (f. 33v n., 180v, 205v) i *devallament* (f. 193r), que, segons Coromines,²⁰³ s'expliquen per analogia als nombrosos mots començats en *de-*.

Hi ha alternança vocàlica *a / e* en *consagrar* (f. 9r, 45r, 74r), *consacrar* (f. 112r n.), *consacració* (f. 49r n.), *consacració* (f. 44r n., 45v n.) i *consegrrar* (f. 42r), *consecrar* (f. 18r, 42r n.), *consecració* (f. 37r n., 41r, 44r), *consecratió* (f. 195r).

Les variants vocàliques de *sagristia*, amb *a...i*, *a...e*, *e...e*, són també antigues: *segrestia* (f. 49r n., 103v n., 204r), *sagristia* (f. 73v n., 171r, 177r), *sagrestia* (f. 4v, 8v, 18r), *sacristia* (f. 41v n., 197v, 198rv), *sacrestia* (f. 26v n., 42v n., 193r), *secrestia* (f. 204r n.).

Les formes *trespassar* (f. 45r), *treslladar* (f. 147v n., 154v n., 201v) i *trellat* (f. 206r) s'expliquen per la tendència ja antiga a tancar la vocal del prefix *tra(s)-* (< TRANS-) en *tre(s)-*.

²⁰⁰ DECat, VII, 28.

²⁰¹ MARTÍ, J., *Toponímia actual...*, 113. Cfr. també CICA.

²⁰² DECat, VII, 21.

²⁰³ DECat, IX, 33-34.

En posició proclítica, davant d'un nom de sant, la *e* de *sent*, *senta* (pàssim) és un desenvolupament fonètic popular habitual en la llengua antiga,²⁰⁴ i encara en l'actualitat en alguns llocs. En la *Consueta* la forma *sent* és l'habitual en Pere Martí, però altres autors posteriors prefereixen *sant* (pàssim).

Les veus *bàlsem* (f. 41v, 42v) (< BALSAMU) i *Bàrbera* (f. 156r) (< BARBARA) s'expliquen pel tractament regular de la A posttònica (> *e*).

3) Confusions o alternances entre les vocals palatals *e*, *i*.

Ja hem citat en l'apartat anterior l'alternança *e* / *i* en les variants de *sagristia*. El derivat *sotsagrestia* (f. 34v, 48v, f. 116r), *sotsacrestia* (f. 26v n.) presenta *e*.

Alternen les vocals *e* / *i* en *confirmació* (f. 170r), *confirmat* (f. 172v), *confirmació* (f. 173r), on la *e* podria explicar-se pel tractament popular de la Ī, i per la influència de *ferm*. També responen a una evolució més popular *lumenària* (f. 51v), per relació a *luminària* (f. 98v, 160r, 166r) (< LUMĪNARIA), molt més emprada en la *Consueta*, *ordenari* (f. 88v, 175v), que conviu amb *ordinari* (f. 2r n., 4v, 70v) (< ORDĪNARIU), *emperial* (f. 59r, 64v, 66r), variant d'*imperial* (f. 72r) (< ĪMPERIALE), *menoritat* (f. 25r n., 27v n., 162rv), *minoritat* (f. 67v n.) (< MĪNORĪTATE), i *vegília* (f. 7v, 10v, 28r), per relació a *vigília* (pàssim) (< VĪĜĪLIA), si bé en aquest cas també pot influir la dissimilació *i...í* > *e...í*.²⁰⁵

La *e* inicial de la locució adverbial *per entegre* (f. 27v n., 28r) 'íntegrament, sencerament' correspon al tractament fonètic popular de la Ī del llatí ĪNTĒGRU. Així mateix, la variant *entervall* (f. 24r n.), que conviu al text amb *intervall* (pàssim), s'explica pel tractament hereditari del mot ĪNTERVALLUM;²⁰⁶ com també la *e* de *recebir* (f. 95r, 164r), documentada en català als segles XV i XVI, de RECĪPERE. Té també un tractament popular la *e* de *crestall* (f. 42r, 43r) 'cristall' (< CRYSTALLUS).

La variant *tapeceria* (f. 126r), que alterna amb *tapiceria* (f. 154r n., 173r) 'tapisseria', pot explicar-se per dissimilació *i...í* > *e...í*, ajudada per l'assimilació a la vocal àtona següent. Igualment en *fenir* (f. 145v),²⁰⁷ en

²⁰⁴ Cfr. VENEY, J., "San(t) Antoni...", 114-128.

²⁰⁵ MARTÍ, J., "Processos fonètics...", 405.

²⁰⁶ Cfr. DECat, IX, 28 *entervall*.

²⁰⁷ DECat, III, 1000.

Carneceria (f. 2r, 4r, 6v, 148r), que conviu amb *Carnicerias* (f. 126v n.), en *asestir* (f. 42r, 138r, 172r), que conviu amb *assistir* (f. 42r n., 47v n., 200r), *asistir* (f. 116r, 158v n.), a més en aquest cas d'un possible tractament popular de la Ī (ASSĪSTĪRE), i en *vesitar* (f. 81r) (< VĪSĪTARE), *vesita* (f. 142r n.), i potser també per influència de *veure*. També en *anticipar* (f. 23v), que alterna amb *anticipar* (f. 24r, 30v, 32v), és possible trobar la dissimilació *i...i > e...i*, la possible influència analògica d'algun mot com *anterior*, *anterioritat*, o un hipotètic tractament popular de la Ī (ANTĪCĪPARE).

En els mots amb els prefixos ĪN- o ĪM- la *e* inicial deu explicar-se per un tractament popular de la Ī, o per analogia dels segments inicials *en-* o *em-*: *ententar* (f. 121v), *enpediment* (f. 151r n.).

Alternen les formes amb *des-* i *dis-* en *destribució* (f. 144v n.), *destribuir* (f. 138v, 164r, 166r); *distribuir* (f. 153r n.), *distribució* (f. 161v, 163v), amb el tractament popular i culte, respectivament, del prefix DĪS-, i amb la possible influència dels mots amb *des-*. També hi ha *e* en *desminuir* (f. 129r n.). La *e* de *desparar* (f. 121v, 171r) va d'acord amb l'ús habitual en la llengua antiga.²⁰⁸

Alternen *deputat* i *diputat* (pàssim). Segons Coromines,²⁰⁹ del llatí DEPUTARE, i la *i* és deguda a la influència de l'antic duplicat *disputar* / *desputar*. En canvi, *deputació* (f. 75r, 102r) presenta sempre *e* en la *Consuetas*.

La *e* de *defunt* (f. 205v), *defunct* (i *deffunct*) (f. 4v, 23r, 159r n.) es troba en l'ètim DEFUNCTUS; alterna amb *diffunts* (f. 196r), *diffuncts* (f. 157v n.).

La forma *vedell* (f. 4v, 27r, 185r) 'bidell', coincideix amb el vocalisme de l'occità *bedel*, d'on, segons Coromines,²¹⁰ arriba el mot al català.

Nengú (f. 28r, 35v, 190r) és la forma habitual en el llibre, amb un sol cas de *ningú* (f. 57v n.), en Sebastià Gutèrrich; igualment, *nengun*, -a (f. 22r, 39r, 40v, 47v n., 75r n., 94r n.) és la forma usada generalment per Pere Martí, i es troba també a principis del segle XVII en Sebastià Gutèrrich. En canvi, la forma més moderna *ningun* (f. 3r n., 7v n., 50r n., 52v n., 116v n., 127r n., 145v n.), que només es documenta una vegada en Pere Martí, apareix en autors posteriors, com Coves, Foix i Gutèrrich.

²⁰⁸ Cfr. DCVB.

²⁰⁹ DECat, VI, 632.

²¹⁰ DECat, I, 793.

Per la seua part, es registra *i* per *e* en els mots següents: *ordinasió* (f. 70r n.) correspon al tractament culte de la *Ī* (ORDĪNATIONE). Igualment, la variant *dispedició* (f. 95r), no enregistrada en el DCVB ni en el DECat, també és més acostada al llatí que *despedició*.²¹¹

En *cirimònia* (f. 38r n., 177v) (< CAERĪMONIA) la *i* inicial pot explicar-se per assimilació,²¹² a més d'una possible influència de la *C^{ei}* assibilada inicial.²¹³ La forma *litania* (f. 53v n., 93v n., 169v n.) s'explica per assimilació de la *e* de *lletania* a la *í* tònica i a la consonant palatal en contacte. Igualment en *giner* (f. 15v, 108v n., 107r n., 115r, 209v) i *si-nyal* (f. 55v n.) ‘senyal’, per influència de les consonants palatals en contacte. La *i* d'*irregularitat* (f. 15v) ‘irregularitat’ deu explicar-se per assimilació, i probablement també la de *vicicanceller* (f. 196r). Així mateix en *preciüt* (f. 169v n.), per influència de la *í* tònica.

Les formes habituals en la *Consueta* són *encens*, *encenser*, *encensar* (pàssim), però en un parell de notes de Coves apareixen *insensar* (f. 50r n.), *insensser* (f. 43r n.). Per a Coromines,²¹⁴ *incens* i *incensar* són “d'influència més castellana que llatina”.

La forma *iglésia* (i *yglésia*) (f. 8r n., 42r n., 48v n., 49r n., 64v n., 94v n., 147r n., 151v n., 201r, 204v), probablement afavorida pel castellà, apareix en algunes mans posteriors a Pere Martí i a Joan Clerà, com Coves, Gutèrrich i Navarro, i altres d'anònimes. Pere Martí fa servir preferentment *esgleya* / *sgleya* (pàssim), i en algunes ocasions *església*. La forma *església* (pàssim) apareix també en Coves, Foix i Gutèrrich, en alguns autors en convivència amb *iglésia*.

4) Les vocals *o* i *u*.

Tancament *o* > *u*.

Per l'acció de la consonant bilabial en contacte, i en el cas dels verbs segurament també de la *í* tònica: *cubert* (f. 23r, 26v), *cuberta* (f. 42r n.), *descuberta* (f. 34v), *descubrir* (f. 43v n., 197v), *ubert* (f. 49r), *umplir* (f. 41v n.), *umple* (f. 41v), *Muncada* (f. 94v).

En *tumba* (f. 163r n.), documentada ja al segle XIV, potser influeixen les consonants bilabials, o la forma llatina TUMBA, i probablement

²¹¹ DCVB; DECat, IV, 841.

²¹² Cfr. MARTÍ, J., “Processos fonètics...”, 406.

²¹³ Cfr. RASICO, P.D., *Estudis de fonologia...*, 75-87.

²¹⁴ DECat, III, 320.

en les aparicions més tardanes, també el castellà.²¹⁵ Amb tot, la forma habitual en la *Consueta és tomba* (pàssim).

Asaunadoria (f. 145v n.) i *cruada* (f. 173r), per *croada*, deuen explicar-se per la posició en hiatus de la *o*. També apareix al text la variant *creuada* (i *crehuada*) (f. 111r n., 204v), derivada de *creu*.

Per l'acció de la consonant palatal: *Juan* (f. 105v n., 207r).

La forma *ruquet* (f. 47rv, 56v, 59r) 'roquet' es documenta en altres textos valencians dels segles XV i XVI, i podria estar influïda per la consonant velar.²¹⁶

Casos de *o* per *u*.

Generalment es poden explicar per ultracorrecció davant una *i* següent, per dissimilació entre vocals tancades, per assimilació, o per un tractament més popular de la *Ū*: *sopllir* (f. 182r, 183r), *sostitut* (f. 183r), *sopplificar* (f. 192r), *sospendre* (f. 3r, 3r n.), *benjohí* (f. 43v, 74r), *octobre* (f. 64r n.), *Agostí* (f. 119v, 165r), *Aguostí* (f. 205r), *Jolià* (f. 95v), *Lloís* (f. 163v n.), *Loís* (f. 3r, 74v, 76r), *dionarlet* (f. 74v n.).

5) Vocals *e* / *o*.

Hi ha alternança entre aquestes vocals en: *espital* (f. 205v), *spital* (f. 59v, 95v, 127r), *hospital* (f. 58r n., 61v n., 94r n.), que fa servir Gutèrich; i en *Sogorb* (f. 41v n., 48r n.), *Segorb* (f. 170r, 172r);

escàndel (i *scàndel*) (f. 7v n., 175r, 177r) 'escàndol' és la forma més general en la llengua antiga,²¹⁷ i respon al tractament hereditari de la A posttònica (SCANDALUM);

arromangar (f. 52r) 'arremangar' deu explicar-se per labialització de la *e* pretònica davant *m*.²¹⁸

6) Vocals *o* / *a*.

Les variants *tovolloles* (f. 106r), *mojordoms* (f. 148r) i *bracat* (f. 73v n.) 'brocat' deuen explicar-se per assimilació, *o...a...ó* > *o...o...ó*, i *o...á* > *o...ó*, respectivament.

La forma *simbolet* (f. 157v n.), diminutiu de *címbol*, per *cimbalet*, de *címbal* (< CYMBALUM), podria explicar-se per labialització i vela-

²¹⁵ Cfr. DECat, VIII, 546.

²¹⁶ Cfr. DECat, VII, 457; CICA.

²¹⁷ DECat, III, 474.

²¹⁸ Cfr. DECat, V, 325.

rització de la *a*, *o*, com suggereix Coromines,²¹⁹ per l'existència d'un *CIMBULU llatinovulgar.

7) *i* per *u*. La variant *moniment* (f. 41r n., 50v n., 204r), en Coves i Navarro, era prou habitual en la llengua antiga, i, segons Coromines,²²⁰ respon a una alternança fonètica del llatí arcaic. Pere Martí fa servir *monument* (pàssim).

8) Reduccions de grups vocàlics.

ei > *i*: *dixar* (f. 126v n.); la majoria de vegades, però, s'hi manté el grup *deixar* (pàssim). També hi ha reducció en *mitat* (f. 14v, 145v).

iu > *u*: *dumenge* (i *dumenje*) (f. 38r n., 96v n., 111r n., 112r n., 115v n., 116r n., 138r n.), que alterna en els autors del segle XVII amb *diumenge*; en els del XVI, *diumenge*.

ia > *a*: *Florença* (f. 20r, 25r, 29r), ciutat italiana.

ua > *a*: *Pascha* (f. 55r n., 56r n., 126r n., 194r) ‘Pasqua’, *ayga* (f. 68v), *calitat* (f. 107r n.), *cantitat* (f. 172v, 205v).

9) L'afèresi en el pretèrit imperfect *cabada* (f. 24r n.) probablement està afavorida contextualment, per les *aa*, especialment les finals, dels mots de l'entorn (“sense diaca ni sotdiaca. Y, cabada sexta”) i del mateix *acabada* > *cabada*, amb quatre *aa*.

2. GÈNERE

Els substantius abstractes en *-or* generalment són femenins en la *Consueta*, com solia ser habitual en la llengua antiga: *la color* (f. 14v, 79r), *aquella color* (f. 22r), “de moltes *colors*” (f. 157v), “cascú de sa *color*” (f. 157v), “de diverses *col-lors*” (f. 158r); “una poca de bona *olor*” (f. 56r), “per la bona *olor*” (f. 41r), “de bones *olors*” (f. 43r). Amb tot, Crisòstom Foix fa servir en una ocasió *color* en masculí: “han de ser *del color* que-s dirà la missa” (f. 93v n.).

En *la anathema* (f. 204v) el femení deu estar afavorit per la terminació en *-a*, com ocorre en el substantiu *tema*.²²¹

²¹⁹ DECat, II, 701.

²²⁰ DECat, V, 779.

²²¹ Sobre *tema*, vegeu el DECat, VIII, 461.

Capell ardent (f. 4v) ‘túmul, cadafal mortuori’ és masculí, com ocorre també en el *Libre de Antiquitats*.²²²

En els substantius *crisma*, *imatge* i *sínodo* conviuen en el llibre els gèneres masculí i femení. Així, *crisma* (i *chrisma*) la major part de vegades és femení (f. 22v, 39v, 41r, 43r n., 48v n.), com ocorre sempre en els sotssagristans Martí, Gutèrrich i Navarro; en canvi, Coves (f. 40r n., 42r n., 44r n.) el fa servir en masculí. *Sínodo* (i *sýnodo*) és masculí en Gutèrrich (f. 96v n.) i femení en una mà anònima de 1657 (f. 204v). El mot *imatge* (i *himatge*, *ymatge*, *ymage*) és masculí en Martí i Clerà (f. 3r, 14v n., 17v, 163v n.), en canvi, Coves, Foix, Navarro i Tomàs el fan servir en femení (f. 6v n., 94v n., 115r n., 115v n., 129r n.); en Sebastià Gutèrrich alternen els dos gèneres (f. 94v n., 124v n., 135v n., 144v n.), i fins i tot en un cas els barreja tots dos en una mateixa aparició de la veu, que usa amb l'article masculí però amb el pronom anafòric femení: “y estigué lo dit *ymatge* divendres y disapte, velant-la cada nit dos beneficiats” (f. 146r n.).

El substantiu *orde* generalment és masculí en el llibre amb totes les seues accepcions. Exemples: “Y en tal cars serva's *aquest orde*, que primer diuhen tèrcia major de la fèria y après lo aniversari” (f. 24r), “*Lo sobredit orde* se serva en les fèries de l'Advent” (f. 24v), “*L'orde* de les dos misses és *aquest*” (f. 30v); també amb el sentit d'‘institut religiós aprovat per l'autoritat eclesiàstica, els individus del qual viuen sota regles establertes pel seu fundador’: “*los quatre órdenes mendicants*” (f. 192r), “axí que per *als altres órdenes* no-s pogués *de setero* al·legar; en conseqüència dix la missa dit dia lo general *del dit orde*, que-s deya frare Francisco Samora” (f. 192v n.). Només en Sebastià Gutèrrich apareix com a femení, amb aquest sentit religiós: “Y anaren dits frares al convent de monges de la Puritat, y allí feren estació; y féu una exortació al poble lo pare frare Antonio Sobrino, de *la matexa orde*” (f. 94r n.).²²³

El substantiu i adjectiu *esquerre* (f. 25v, 140v n., 155v) és invariable en femení.

Els substantius i adjectius formats amb el sufix culte -ISTA sovint el canvien en masculí en la forma analògica popular -iste: *canoniste* (f. 170r), *organiste* (f. 194r); també en *Sent Johan Evangeliste* (f. 81v,

²²² MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 105.

²²³ Recordem que en el *Libre de Antiquitats* també és aquest autor l'únic a utilitzar *orde* en femení, amb aquest mateix sentit.

102v), si bé en aquest cas alternant amb *Sent Joan Evangelista* (f. 193r). També hi ha alternança en el nom propi *Baptiste*, *Batiste*: “a Sent Johan *Batiste*” (f. 81v), “la de Sant Joan *Batiste*” (f. 194r), “Joan *Baptiste* Pellicer, prevere” (f. 198v), i *Baptista*: “exint de scolà *Baptista* Coli” (f. 208r), “rebuda per Joan *Baptista* Vila, notari” (f. 163r n.).

3. NOMBRE

En els plurals amb -R'S és bastant usual la reducció a -s en la *Consueta*, d'acord amb la pronunciació popular del valencià en aquells temps. El fenomen té lloc en Pere Martí i en Joan Clerà, i més rarament en altres mans de la segona meitat del segle XVI, com Coves i Bertran, però ja no en els autors del segle XVII, a excepció del mot *dinés*, on, com és sabut, la forma reduïda ha continuat fins l'actualitat. La simplificació fonètica ocorre, doncs, en substantius i adjectius en -ers > -és i -ors > -ós, -òs: *cambrés* (f. 21r, 23v, 29rv, 31v, 33r, 34rv, 38r, 40r, 42v, 44r, 44v n., 50r n., 50v, 51rv, 53rv, 86v, 91v, 92v, 97r, 123r n., 160r), *canbrés* (f. 56v n.), *darrés* (f. 105r, 184v, 187r, 189r), *darés* (f. 87v), *domés* (f. 49v n., 50r n., 66v, 104v, 114v, 127r n., 131r, 146v, 147v, 152v, 158v, 163v n., 193rv), *darrés* (f. 78r), *encensés* (f. 106v, 111r, 192v n.), *Armés* (f. 81v, 162r), *dinés* (f. 172v, 204v, 205v), *capés* (f. 182r), *Armés* (f. 161r); *andadós* (f. 148v), *rectós* (f. 71v n., 124r n., 127v n., 135v n., 151r n., 193rv), *cantós* (f. 209r).

També es redueix el grup -rs en els adverbis *sellavòs* (f. 8v, 12r n., 13r, 14v, etc.), *lavòs* (f. 42v n., 48r n., 131r n.), *llavòs* (f. 44r n.), en el substantiu singular *vers* ‘vers’ (f. 101r, 111r), si bé generalment es conserva *vers* (pàssim), i en les preposicions *envés* (f. 78r) i la més usada *devés* (f. 27r n., 41r, 42r n., 44v, 47v, 74r, 99r, 126v n., 137v), la reducció de la qual continua també en el primer autor del segle XVII, Crisòtom Foix.

Els casos de *cars* (f. 14v, 15v, 20r, etc.) i *còssors* (f. 176r) ‘cossos’, que apareixen en la part de Pere Martí, segurament s'han de considerar com a ultracorreccions de la tendència fonètica a reduir el grup final -rs.

Segurament cal posar en relació amb aquest fenomen la reducció esporàdica de -ns a -s que trobem en *cordós* (f. 43r) i *bordós* (f. 111r n., 123v, 151v), en Pere Martí i Joan Clerà, explicable per atracció analògica als plurals en -s < -rs.

El mot *morisch*, acabat en *-sch*, forma el plural afegint-hi una *-s*: *morischs* (f. 17v, 43r, 61r). El mateix ocorre en els pocs noms acabats en masculí en *-st* (pl. *-sts*): *posts* (f. 22v), *Antists* (f. 163v), *composts* (f. 185v), que es redueix a *-ts* en *pots* (f. 41r n.), per ‘posts’, i en *indispots* (f. 182r). D'altra banda, els demostratius *aquestos* i *estos* formen el plural en *-os* (cfr. II 6. Demonstratius).

També constitueix el plural amb *-s* el substantiu *goig*, plural *goigs* (f. 14v, 15r, etc.), com era normal a l'època en els noms acabats en una consonant palatal africada sorda.

L'indefinit *qualsevol* és invariable en plural: “E si la confraria donava a fer la empaliada de tota la Seu als capellans confreres, o a *qualsevol* altres que no fossen los escolans” (f. 144r n.).

4. ARTICLE

4.1. Les formes de l'article determinat masculí habituals en la *Consueta* són *lo* i *los*. Exemples: “E responen ab *lo* Manuel” (f. 2r), “y *lo* campaner y segon responen ab la Vedada” (f. 2v), “posen *lo* gancho en *lo* batall” (f. 2v), “E *lo* dia del Corpus” (f. 3r), “com se fa en *los* altres dies” (f. 3r), “per tots *los* quatre senys” (f. 3v), “E *los* monestirs fan ses absolucions” (f. 5r).

Pere Martí no fa servir en cap cas les formes reforçades *el*, *els*, les quals, de fet, tenen una presència molt escassa en el conjunt del llibre. Apareix una vegada *els* en Joan Clerà, i els altres casos d'aquestes formes reforçades es troben en algunes de les mans següents, a partir de mitjan segle XVI. La gran majoria d'aquests casos apareixen darrere d'un mot acabat en vocal, que és el context on es van originar primer les formes asil·làbiques i després les reforçades:

Darrere de vocal: “entra a mijanit de *el* dia de Pascua de Ressurrectió” (f. 4r n.), “y *el* altre toch a la vesprada al soterrar” (id.), “a rebre *els* olis” (f. 45v n.), “Fa a ensendre *el* Siri de la Fe” (f. 50r n.), “sinó *el* que està en la creu de adzebeja ab son peu” (f. 50r n.), “dende el any MDLVII fins en lo de MDLVIII^o en lo mes de octubre” (f. 63r n.), “y juntament ab lo diaca lo hu anàs al senyor archebisbe y *el* altre [...], al senyor bisbe de Sogorp” (f. 74r n.), “y després venia lo ymatge de Nostra Senyora ab totes les capes, de la matexa manera que *el* dia” (f. 145v n.), “Y farà *el* domer ses preses” (f. 169v n.), “cantant sellavors los que

acompanyen a cant pla, des del sacrari fins a que-s descobre al chor y capella, sub missa voce *el Pange lingua*” (f. 197v), “y en descubrir-se al poble, entone la cantoria *el Tantum ergo*, orgue y ministrils” (id.), “y el senyor canonge diga la oració” (id.), “y juntament entone la capella *el Tantum ergo*” (f. 198v), “cantant sub missa voce *el Pange lingua*” (id.), “Y acabats los versos acostumats y oració, se entona *el Tantum ergo*” (id.), “Y dit pali venien acompanyant, ab sos siris ensesos, lo senyor bisbe de Marruecos, don Miquel Espinosa, *el de Sogorb*, don Pere Ginés Casanovas, y *el de Coron*, Miquel Angulo de Caravajal” (f. 199v).

Darrere de consonant: “y una quarta après faran *el segon toch*” (f. 8r n.), “Quant ve en disapte y los cambrés muden lo pali a l'altar, *els scolans* leven los tapits blancs” (f. 123r n.), “À de portar *el hu* dels assistens la relíquia de sant Dionís” (f. 154v n.), “perquè se acabàs *el ofici de dia*” (f. 164r n.), “per a lo tancar *el Santíssim Sacrament* en lo sacrari” (f. 197r).

4.2. La forma *la* pot ser utilitzada amb valor masculí davant l'indefinit *hu*. Recordem que no és pròpiament l'article femení, sinó una variant dissimilada del masculí *lo* davant la *u-* de l'indefinit, ben documentada des de la llengua medieval. Només apareix en la *Consueta* dues vegades: “lo qual plat à de tornar *la hu* dels cambrés” (f. 45r), “lo qual torna *la hu* dels assistens” (f. 163v n.).

Ara bé, són més freqüents en el llibre en aquests casos les formes *lo* i *l'*, seguides de *hu* i *hun*. Exemples: “portant lo ymatge renovat de Nostra Senyora de argent *lo hu* dels assistens” (f. 144v n.), “lo qual ymatge portà *lo hu* dels domers” (f. 163v n.); “lo primer senyal entre *lo hun* toch y l'altre” (f. 5v), “*lo hun* cambrer posa lo faristol de ferro” (f. 53r); “per a *l'hun* domer dels qui acompanyen lo senyor bisbe” (f. 182v), “porta la una capa per a *l'hun* domer” (f. 183r).

4.3. Com ocorria en el *Libre de Antiquitats*,²²⁴ en la *Consueta* hi ha estalvi de l'article, o vacil·lacions en el seu ús, amb alguns substantius. Així, *papa* ‘summe pontífex’ seguit d'un nom propi s'hi construeix sempre sense article. Exemples: “y les de *papa* Alexandre” (f. 55v), “lo pali blanch de *papa* Calixte” (f. 73r), “que diga en la trona com *papa* Calixte atorgà als qui adoraran la dita relíquia set anys” (f. 107r), “les verdes del Diumenge de Rams de *papa* de Luna” (f. 147r), “per lo impediment que

²²⁴ MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 119-123.

y fon del Jubileu de *papa* Pau lo tercer” (f. 151r n.), “vista la butla de *papa* Calixte y la confirmació de *papa* Julio” (f. 170r). Es tracta d'un ús que recorda els mots del tipus *missar*, *mossén* o *mestre*, que funcionen com una mena d'articles de tractament.

No duu tampoc article el substantiu *purgatori*, vist com un lloc suficientment identificat i conegut: “après lo aniversari general per les ànimes de *purgatori*” (f. 36v), “ab tres absolucions per les ànimes de *purgatori*” (f. 94r), “les nits enans dels dies que es trau ànima de *purgatori*” (f. 204v).

El substantiu *missa* va també sovint sense article: “Y, acabada *missa*, tornen al cor a dir nona” (f. 2v), “vist-se lo senyor bisbe per a dir *missa*” (f. 4v), “ans de *missa*” (f. 5v), “après que han acabat de tocar a *missa*” (f. 5v), “y en lo tocar de *missa* y de totes les altres hores, toquen com a dominica” (f. 7v), “Al perfaci de *missa* d'alba, lo guardià fa senyal ab la campaneta del sembori” (f. 10v), “y en *missa* major tampoch no aqueden al primer toch” (f. 13v), “A *missa* major fan senyal a sis hores y mija” (f. 20v), “Y ha de fer senyal a *missa* solta ab la campaneta del sembori” (f. 21r), “Acabada *missa*, fan les absolucions generals dintre la Seu” (f. 28v), “Per a *missa* a l'altar una línea obrada de ceda verda” (f. 67r).

Però també s'usa amb article: “Y, acabada *la missa*, fan les absolucions de cors present” (f. 5r), “quant diuhen lo perfaci de *la missa* d'alba” (f. 13v), “E lo guardià té càrrech de dar recapte a *la missa* d'alba” (f. 19v), “A *la missa* dos deputats ab canalobres y capetes negres” (f. 24v).

S'escriu sempre sense article el substantiu *cartes*, en plural, designant un determinat full del text, on l'autor hi remet. Exemples: “y per ço no cal mirar sinó la vigília de la festa doble, a *cartes* XII” (f. 7r), “y en ésser parat, toquen a l'aniversari, com havem dit a *cartes* IIII” (f. 8r), “Segons havem dit en lo dominical a *cartes* VIII” (f. 14r), “si són de *Corpore Christi*, hi ha Manuel, com appar a *cartes* XI” (f. 17r).

El mot *hora* (i pl. *hores*), precedit d'un numeral, s'usa sovint sense article, probablement perquè el substantiu es consideraria ja prou determinat amb el numeral. Es troba amb la preposició *a* o en construccions absolutes amb el verb *tocar*: “També toquen la oració de les ànimes a *una hora* de nit” (f. 3r), “Acaben lo offici a *onze hores y mija*” (f. 27v), “A completa toquen a *dos hores*, o a *dos y una quarta*” (f. 40r), “Fan senyal a *dos hores* y aqueden a *dos hores y mija*” (f. 72r), “Acaba's tot lo offici a *deu hores y mija*” (f. 102r); “y aqueden una quarta *tocades set hores*”

(f. 27v), “Acaba's lo offici una quarta *tocades onze hores*” (f. 28v), i amb el substantiu implícit: “y *tocant set*, fan lo darrer toc” (f. 29r n.).

Alternant amb l'ús de l'article en la mateixa frase: “A missa major fan senyal una quarta ans de *les set hores*, si no y à professó, e si n'i ha, *sis y miga*, e aqueden *a set hores* lo primer toch” (f. 103r n.), “fan senyal *a les sis hores* y aqueden *a sis y mija*” (f. 121r n.), “se à de fer senyal *a la una ora* y aquedar *a una y mija*” (f. 126r n.), “per ço se à de fer senyal *ans de les sis hores*, y en tocar *sis*, aquedar” (f. 129r n.), “se tocà a vespres *a la una hora* en punct, y s'aquedà *a una hora y dos quarts*” (f. 163v n.).

La forma més habitual és *missa d'alba*, sense article, i *missa de l'alba* només apareix dues vegades, també en Pere Martí, però en títols de capítols o en notes al marge: “E no y ha *missa d'alba*” (f. 3r), “Quant diuhen lo perfaci de *missa d'alba*” (f. 8r), “Tot l'any la *missa d'alba* se diu de la Verge Maria” (f. 18v), “lo sotsagristà fa sumir les formes en la *missa d'alba*” (f. 77v); “L'orde de la *missa de l'alba* per tot l'any” (f. 19v), “Ajudar a la *missa de l'alba*” (f. 177r n.).

Vespres va també sovint sense article. Exemples: “los tapits que han servit a *vespres*” (f. 29r), “per ço no dexen de començar *vespres*” (f. 29v), “Y diuhen *vespres*” (f. 46r), “Acabades *vespres*, lo senyor bisbe [...] ve al monument” (f. 46v), “Acabat lo evangeli, fan senyal a *vespres*” (f. 54r), “Toquen la oració del rey a *vespres*, quant diuhen la oració de Sent Sebastià” (f. 57v), “y la professó après dinar, a *vespres*, a les fonts, ab lo Ciri Pasqual” (f. 58r).

Els nom dels dies de la setmana poden anar sense article. Aquesta tendència es dóna sobretot quan apareixen al principi de l'oració. Exemples: “*Dilluns*, primer dia de les ladànies, si és fèria, a l'altar posen tapits verts” (f. 62r), “*Dilluns y dimarts*, dies fayners, no y hagué corts” (f. 171r), “*Dimarts*, a 22 de febrer 1611, se féu la primera processó claustral de pregàries” (f. 201r), “*Dimecres*, si faran fèria, lo pali hi vestiments han de ésser de vellut negre” (f. 31v), “*Dimecres* diuhen aquí, de matinet, la missa de rèquiem” (f. 94v), “*Dijous Sanct, Divendres Sanct y Disabte Sanct* no y ha missa d'alba” (f. 19v). En altres posicions no és tan corrent, però també es dóna: “Y en les octaves de Pasqua de les festes colents, ço és *Diumenge* de Pasqua o *dilluns* o *dimarts*” (f. 22r), “per tres sermons, que's feren del dit Jubileu, extraordinaris, so és *dilluns* y *dimarç* y *dimecres*, deprés dinar” (f. 173r), “ha de agranar la capella *dilluns, dijous y lo disapte*” (f. 180r), ací alternant amb l'ús de l'article.

També va sense article el substantiu *sesta* (*cesta* en el text), referit a les primeres hores després del migdia, que apareix sempre en l'expressió *en cesta*: “Aprés dinar, *en cesta*, los escolans posen les cortines blanques” (f. 29v), “que no·s muden fins après dinar, *en cesta*” (f. 33r), “no empalien fins après dinar, *en cesta*, ans de completa” (f. 118v), “Si ja no era diumenge, *en cesta*, desempalien” (f. 136v).

Els noms dels escolans de la Seu poden aparèixer sense article. Exemples: “après d'una stona pugen lo segon y *chiques*” (f. 7r), “lo guardià tira la cortina major de davant lo altar, y *campaner* y *chiques* tiren les dels costats” (f. 34r), “lo sotsagristà pren los dos escolans que vagen, scilicet, *segon* y *chiques*” (f. 46r), “E mentres diu la oració, lo sotsagristà ab *campaner* y *segon*, si seran avallats del campanar” (f. 49r), “E si lo sotsagristà sermonava, acompanyen-lo tots los quatre escolans, ço és, *campaner*, *segon*, *chiques* y *guardià*” (f. 89r).

Per últim, algunes expressions ocasionals escrites sense article en el text són: “ans de *totes coses*” (f. 159v), “que ab contrició y propòsit de confessar-se al temps ordenat per *Senta Mare Esgleya*” (f. 170r), “Lo pali és lo de *nom de Maria*” (f. 41r n.).

4.4. Pel que fa a l'article personal, els dos primers autors, Pere Martí i Joan Clerà, fan servir encara l'article tradicional masculí *en*. S'hi aplica al “rei en Pere”, probablement Pere el Cerimoniós, al “bisbe en Bages”, l'antic bisbe de València Hug de Llupià i Bages (1398-1427), als notaris Baltasar Abellà i Miquel Beneito, a en Martí de Torres, que tenia una capella en la Seu, i fossilitzat en l'antropotopònim l'aigua d'en Bonanat: “y lo segon ab una capa blanca pren la creu chica y fan professó, sols ab les dos capes y dos bordons a la capella dels Goigs, que és d'en Martí de Torres” (f. 54r), “E partexen per l'aygua d'en Bonanat” (f. 95r), “Lo pali blanch de la Maria seyta en la cadira, que·s diu del bisbe *en Bages*” (f. 98r), “Lo divendres, après dels Reys, la confraria de la Verge Maria fa lo aniversari bisbal del rey *en Pere*” (f. 107v n.), “A matines posen lo pali blanch del bisbe *en Bages*” (f. 143v), “ab acte rebut per lo discret *en* Baltasar Abellà, scrivà del reverent capítol” (f. 208r), “ab acte rebut per lo discret *en* Baltasar Abellà, notari” (id.), “y al discret *en* Miquel Beneyto, notari” (f. 208r).

Es tracta, per tant, de personatges valencians, o de les terres de llengua catalana en general, de la classe mitjana o burgesa, o bé, cas dels eclesiàstics il·lustres i dels reis, antics. En canvi, el tractament castellàntzant *don* s'hi aplica preferentment a membres de la noblesa i de l'alt

clergat (arquebisbes, bisbes, canonges), així com a reis, contemporanis (Carles I) o del llinatge dels Trastàmara (Alfons el Magnànim). Per exemple: “no volent hobehir a l'emperador e rey nostre senyor *don Karlos*” (f. 15v), “Serviren de diaca y sotdiaca en lo altar los reverents e magnífichs *don Gaspar Honorat Pellicer* y mosén Geroni Gonbau, canonges de la present yglésia” (f. 42r n.), “Aprés que estes matines se celebren ab la solempnitat que-s celebren, ab missa cantada aprés de matines, dotat tot per *don Baltazar Mercader*, quòndam senyor de Bunyol” (f. 55r n.), “per la bona memòria del rey *don Alfonso*, qui u prengué de Marsella, anant a conquistar lo realme de Nàpols” (f. 146r), “Dobles instituïdes en lo any MDCVIII per *don Diego de Covarruvias*, vicicanceller del Consell Supremo de la Corona de Aragó” (f. 196r), “Combregar del senyor patriarca de Antiochia y archebisbe de València, *don Joan de Ribera*” (f. 199v), “Y dit pali venien acompanyant [...] lo senyor bisbe de Marruecos, *don Miquel Espinosa*, el de Sogorb, *don Pere Ginés Casanovas*, y el de Coron, *Miquel Angulo de Caravajal*” (id.).

En femení no hi apareix l'article *na*, sinó la forma *dona*: “A 4 de març 1606 [...] hagué offici de morts per *dona Catharina de Billena*” (f. 17r n.), “està en lo vericle de *dona Joana*” (f. 73v n.) “instituïda per *dona Ysabel de Pròxida* y de *Almúnia*” (f. 147v n.), “y que sia bisbal per los exel-lentíssims *don Joan Alfonso de Pimentel* y de *Herrera* y per *dona Mencia* de *Requesens* y de *Çunyiga*, cònjuges, comtes de *Benavent*” (f. 163r n.), “En l'any MDXXVI fon instituït lo cap de l'octavari de la Concepció, bisbal, per la noble *dona Hisabel de Ribelles* y de *Valero*” (f. 165v), “Nota que la renda dexada per *dona Hisabel de Ribelles* y de *Valero*” (f. 166r). En un cas *Sebastià Gutèrrich* fa servir la variant castellanitzant *doña*, aplicada a un personatge de la noblesa valenciana: “y haver-se de fer la processó de *Nostra Senyora*, instituïda per *doña Ysabel de Pròxida*” (f. 147v n.).

En alguns casos es troben *lo* (i contracte *del*) i *la* com a articles personals:

a) Davant els noms de les campanes del Miquelet: “E responen ab *lo Manuel*, pujant-lo fins a *mija finestra*” (f. 2r), “Toquen *la Maria* a *battallades*” (f. 3v), “y doblen ab *la Despertada*, una y una; y quant és alta aventen *lo Vicent* y doblen ab *lo Manuel*” (f. 4r).

b) També en el nom d'un ciri: “pren lo ciri, dit *la Maria*, de un canalobre” (f. 114r n.).

c) Per referència a imatges de Jesús i de la Verge Maria: “lo pali *del* Jesús” (f. 20r, 22v), “lo pali blau dominical *del* Jesús” (f. 168v), “A l'altar lo pali *del* Jhesús, frontal y tovalloles blaves dominicals, a la trona lo pali del leó” (f. 30r n.), “Lo pali blanch de *la* Maria seyta” (f. 98r), “Ara solament se traou lo ymatge de Nostra Senyora renovada, y porten-la en processó; y *lo* Jesús està en lo altar major” (f. 101r n.).

d) Davant de *sent* seguit del nom del sant: “A l'altar lo pali *del* sent Lorenç” (f. 64r), “Ara traou-se la relíquia *del* sent Christòfol a la missa conventual” (f. 138r n.), “festa primae clasis *del* Sent fra Luís Bertran” (f. 155v n.).

5. PRONOMS PERSONALS

5.1. Pel que fa als pronoms personals forts, citem la forma *nosaltros* (f. 207r) en un albarà dels escolans de la Seu, escrit de la pròpia mà d'un dels escolans, Antoni Asensi (a. 1541). El DECat cita ja un cas de *nosaltros* en Eiximenis, a través del *Diccionari Aguiló*; també en la *Història de Jacob Xalabín* (s. XV).²²⁵ En aquest albarà apareix, així mateix, la forma arcaica *nós*, primera persona del plural: “de la qual roba *nós* els escolans perferim de donar raó y conte totora y quant nos serà demanat”, probablement afavorida en aquest cas pel caràcter administratiu del document, registre en el qual l'arcaisme lingüístic és més habitual. En el mateix document, com veurem en l'apartat del verb, figura també una altra forma arcaica, com és la desinència zero en la primera persona del present d'indicatiu. Sobre el pronom *nós*, vegeu el DECat.

5.2. Com és normal en la llengua antiga, els pronoms apareixen sovint posposats al verb en casos on actualment es construirien com a proclítics. Exemples: “E fa's d'esta manera” (f. 6v), “y quant és parat, dexten-*lo* al qui-*l* para” (f. 15r), “lo campaner y segon puguen-*se'n* al campanar” (f. 15r), “Quant entra a primeres o a matines, remet-*ho* al breviarri” (f. 17r), “A les primeres vespres ha-y professó a l'altar major” (f. 17r), “Y com és als grahons de l'altar major, los cambrés prenen-*ho* y posen-*ho* en lo altar” (f. 21r).

5.3. Fixem-nos en algunes de les combinacions de pronoms febles del text:

²²⁵ Cfr. CICA.

s'hi (*s'i*): “perquè no *s'hi* pegue la capa” (f. 46r), “e si no *s'i* trobava canonge, hun domer” (f. 52v), “En lo any 1606, vingué la festa de Sent Jordi en diumenge [...] y féu-*s'i* dita processó” (f. 128v n.), “y reben part del que *s'i* fa” (f. 160r);

s'o: “Lo de l'altar té càrrech de guardar y los quatre de tocar, y par-texen-*s'o*” (f. 15v);

n'i: “A les segones vespres, si són de Corpore Christi, no *n'i* ha, de professó” (f. 17r), “los diputats, ab canalobres y ciris verts, puix no *n'i* ha de blaus” (f. 29v), “A matines, lo de l'altar posa lo pali de les vinyetes [...] los tapits verts, puix no *n'i* ha blaus” (f. 25r), en aquesta oració, a diferència de l'anterior, sense la preposició *de* davant l'adjectiu *blaus*; “se féu processó general [...] al monestir de la Santíssima Trinitat, per aygua, per haver-*n'i* molt gran necessitat” (f. 169v n.);

se'ls: “Porten los vassos los matexos que *se'ls* dugueren” (f. 43r n.);

la's: “y lo qui porta lo Corpus, una dalmàtiga de brocat ras blanch y stola, y si millor n'i haurà de brocat blanch, que *la's* vista ab collaret” (f. 45r), “Lo sotsagristà no-s pose musa en est; deprés dinar porà-*la's* posar quant irà a-companyar lo sermonador” (f. 47r n.);

les se (*-les-se*): “que alce les faldes davant al qui porta lo Corpus, perquè al pujar no *les se* calsigue” (f. 46r), “portaran al cor dos capes y dos bordons per a la professó, y acabada la professó, despullen-*les-se*” (f. 93v). En aquesta combinació i en l'anterior (*la's*), es conserva l'ordre antic CD + CI, amb el pronom *se* situat darrere del pronom de complement directe;

la y (CD + CC de lloc): “Y axí stà la creu de adzebeja ab los dos ciris encesos fins que han tancat la Seu. Y tancant la Seu, lo sotsagristà estoja-u en la sagristia. E lo dissabte de matí *la y* fa tornar, axí mateix” (f. 51v), “ententaren de parar la tomba davall lo sembori, dihent que, puix la confraria de la Verge Maria la parava, que ells també *la y* podien parar” (f. 121v);

les hi (CD + CC de lloc): “E lo escolà darrer té càrrech de estojar-les en los calaxos, y lo antich *les hi* té de aretglar” (f. 89v), “y aquí lo antich *les hi* ordena segons los calaxos; y ell *les hi* stoja” (f. 187r);

la y (CD + CI): “Lo escolà segon porta la capa per al domer ab hum amit, y *la y* vist” (f. 25r), “y ell mateix dóna's la cendra, si no y ha altre bisbe que *la y* done” (f. 27r), “Al donar la aygua beneÿta, *la y* portà lo mestre de cerimònies” (f. 53v), “y prengué una pau, y [...] *la y* portà, al señor virrey” (f. 37r n.);

lo-y (CD + CI): “lo de l'altar va davant ab lo plat aparellat [...], y com és als grahons de l'altar, los cambrés prenen-*lo-y*” (f. 23v);

-ls hi (CD + CI): “Hi ha-li de donar XX sous de charitat de la administració de mestre Climent. Y no-*ls hi* ha de donar fins sia fet lo sermó” (f. 164r). En les combinacions del pronom datiu *hi* (< *li*) amb els pronoms de complement directe derivats de *ILLU* es manté sempre l'ordre tradicional CD + CI, avui canviat en valencià per CI + CD, però conservat en la resta de la llengua;

se-n'ho (*se n'o*): “Y acabats tots de lavar, lo armarier pren los vacins y cànTERS y porta-*se-n'ho*” (f. 48r), “trau lo sotssacristà tot lo que y à en la tomba y *se n'o* porta a la sacristia” (f. 51v n.).

5.4. Els pronoms adverbials *hi* i *en* mantenen encara en la *Consuetudina* els seus usos tradicionals, si bé ja s'hi nota, sobretot en les mans posteriors a Pere Martí, indicis de la seua decadència, manifestats a través de l'absència d'aquests pronoms o de la seua substitució per altres mecanismes referencials. Vegem-ne ara algunes mostres de l'ús correcte que actualment han decaigut en valencià col·loquial:

a) Funció de complement circumstancial de lloc: “té càrrech de portar-*hi* tot lo recapte que serà mester” (f. 22v), “Hi ha de ésser la darre-*ra* de totes, encara que y concorregués vigília de algun sanct” (f. 24r), “à'l de pendre de alí la vespra del Corpus; y possar-*i* les dos hòsties” (f. 73r n.), “E si la professó exia defora la Seu, per València, que y anassen totes les parròquies” (f. 93v), “A l'altar, quant no és bisbal [...], posen-*hi* hun davantaltar de brocat” (f. 192v n.), “Y lo dit sotssacristà fa levar lo crucifixi, puix y està la Veracreu” (f. 193v).

b) Complement de règim verbal: “E sobretot han de tocar a capítol la darrera festa de Pasqua de Resurrecció a vespres, mentres diuhen lo magníficat; enaxí que lo campaner no-s pot escusar de tocar-*hi*, perquè és lo capítol pasqual” (f. 6r), “y per ço, ab temps, lo sotssacristà *ne* deu avisar al qui té de sermonar” (f. 63v) “que-n tal cars la processó se hagués de anticipar en hun dia de la setmana, lo que millor paregués al capítol, avisant-*ne* a ell o a son hereu” (f. 165v).

c) Complement del nom: “Si Sent Bernabeu o qualsevol altra festa [...] cahiha en aquesta vespra de Pasqua, no se-*n* fa memòria alguna” (f. 69r), “Y ha-li de ajudar lo guardià tostemps que request *ne* serà” (f. 98v), “En la dominica que ve en los nou dies de la O, a vespres, en lo

altar no se'n fa mensió" (f. 166v n.), "Si Sent Thomàs ve en diumenge, celebra's lo dilluns; e lo diumenge de matí nenguna memòria se'n fa fins a vespres" (f. 168v), "Tot lo qual fonch provehit *verbo* per lo molt il·lustre capítol [...]. Y per haver-*ne* memòria, yo, Sebastià Gutèrrich, prevere [...] escriguí lo damunt dit" (f. 198v).

Heus ací ara alguns casos d'absència d'aquests pronoms en el text: "sinó sols de part de denit posà dos pastilles y dos pehuets" (f. 41r n.), "o ab les cortines de Vilarrasa, si són restades per a les octaves" (f. 58v), "Anà lo senyor bisbe" (f. 93v n.), "Y la professó de la pluja passa per la Verge Maria de Jesús, y van a dormir a Albal. Y arribant, fan stació a la esgleya" (f. 94r), "E passen per la hermita de Sent Onofre y van a Paterna, y diuhen la segona missa dels goigs" (id.), "Assistí lo senyor visorrey" (f. 117r n.), "lo qual los confreres de Sent Jaume lo trauchen ab lums a la capella de Sent Jaume, davant lo Corpus; y acabades vespres, lo tornen" (f. 140r), "En lo any 1638 anà la processó a Sant Agustí. En lo any 1639 havia de anar al Carme, y per estar la iglésia derrocada, no anà" (f. 165v n.).

Fins i tot el pronom *hi* es perd en ocasions en la construcció impersonal amb *haver*, on es conserva actualment en valencià: "Si temps haurà" (f. 21r), "y si à dos misses" (f. 29r n.), "Ara no se ensén lo Ciri de la Fe, puix diu que no haja lums" (f. 50r n.), "y en lo chor hagé huit capes" (f. 65r n.), "Nota que, per haver processó" (f. 143r n.), "A 19 de octubre 1617, se féu festa [...]. Hagué sermó" (f. 155v n.), "no vol que haja pali en nenguna relíquia" (f. 164r n.), "no obstant que no havia processó claustral" (f. 192v n.).

En alguns casos manca el pronom *en* amb funció de complement directe indeterminat, amb l'impersonal *haver-hi*: "Segones vespres, si y ha, com les primeres" (f. 18r), "Si l'endemà fan de algun simple [...] fa's primeres vespres del sanct [...]. E si no y à nengú, fan de plagis" (f. 28r), "Al vespre ve a tocar la oració del vespre y vigília, si y haurà" (f. 174v).

Davant les vacil·lacions que començaven a mostrar els pronoms adverbials, la llengua oferia, en absència d'aquests pronoms, altres mecanismes lingüístics per especificar les funcions sintàctiques, com ara els demostratius o els pronoms personals tòpics: "Diumenge [...] se féu lo procesó de Sant Vicent Ferrer [...]. Anà vestit de pontifical lo senyor archebisbe *en aquella*" (f. 127v), "lo de l'altar major y lo de la sacristia per a que *en ell* se posen dos canelobres" (f. 131r n.), "Y lo dia de partir lo pa, axí mateix, per a la missa y absolusions que van *all?*" (f. 158v n.),

“E si en estes octaves venia dominica de Advent, fan senyalar les octaves, puix en la missa se fa commemoració *d'elles*” (f. 164r n.), “Y aplegat al sacrari, pose *en ell* lo vericle” (f. 198r).

5.5. Notem alguns casos de pleonasme pronominal: “E no y à encens en nenguna missa de rèquiem, encara que sia bisbal, ni al levar Déu; tampoch *n'i* y à *canalobres* fins a les absolucions” (f. 23v), “E acabades vespres, leva-u lo guardià y stoja-u en la sagrestia, si ja lo escolà de Sent Pere no-*n* prenía càrrech *de voler-ho fer*” (f. 56r), “emperò *d'elles* no se'n diu missa ni commemoració” (f. 71v), “salvo *que-n estes octaves hi* pot entrar qualsevol festa” (f. 164r).

I en algun cas esporàdic, la repetició d'un mateix pronom feble en la mateixa frase: “En aquestes octaves, *se* acostuma de fer-*se* lo offici de Sent Jaume” (f. 141r), “acomant-los lo dit Jubileu, que-*l* volguessen cascú d'ells en ses sglésies manifestar-*lo* a sos parrochians” (f. 172v).

6. DEMOSTRATIUS

6.1. En la part de Pere Martí hi ha encara un ús important dels demostratius reforçats, els quals, de fet, hi predominen sobre les formes curtes corresponents. En concret, recollim 102 casos dels demostratius reforçats, i 60 dels no reforçats, la qual cosa en percentatges representa un 63 % dels primers, i un 37 % dels segons. Els pronoms i adjectius demostratius de primera i segona persona usats per Pere Martí són els següents. Formes reforçades: *aquest* (f. 15r, 24r, 28v, 30v, 47v, etc.), *aquestos* (f. 121v), *aquesta* (f. 7v, 27v, 28v, 29r, 35v, etc.), *aquestes* (f. 25r, 28r, 30r, 50r, 55v, etc.), *aqueix* (f. 91r), *aqueixa* (f. 175r, 190v), *aquexa* (f. 165r), *aquexes* (f. 68r). Formes no reforçades: *est* (f. 28v n.), *esta* (f. 4r, 5r, 6v, 7r, 14v, etc.), *estos* (f. 14v, 62v, 64v, 166v, 171v, etc.), *estes* (f. 20r, 25v, 27v, 55r, 60r, etc.).

Notem que, segurament per les característiques del text, els demostratius de segon grau són molt poc utilitzats; així mateix, aquests només hi apareixen en la forma reforçada, i solament ho fan en la part de Pere Martí. Pel que fa als de primera persona, en Pere Martí hi ha una situació prou equilibrada entre les formes llargues i les curtes en femení: *aquesta* 32, *esta* 38; *aquestes* 19, *estes* 10. Tanmateix, en masculí les xifres estan molt desequilibrades: en singular preval clarament *aquest* 42,

sobre *est*, amb un sol cas; mentre que en el plural s'inverteixen els termes: *aquestos* 1; *estos* 11.

La presència tan reduïda d'*est* és comprensible tenint en compte el seu escàs cos fonètic i el seu caràcter monosil·làbic, que contrasta amb les altres formes del paradigma. Pel que fa a *aquestos*, cal tenir en compte que era una forma amb poca tradició en català antic, enfront d'*aquests*, forma que també presentava problemes fonètics per a mantenir el grup consonàntic final *-sts*. Això provocà en part la seua substitució fonètica per *aquets*, i afavorí l'avanç d'*estos*.

En els autors següents, ja des de Joan Clerà, el predomini de les formes no reforçades, que, com és sabut, han acabat imposant-se en valencià, és ja molt clar. Així, en conjunt, les formes no reforçades hi representen un 92'2 % (59 casos) i les reforçades un 7'8 %, amb tan sols cinc casos. Per autors, Joan Clerà: no reforçades 13, reforçades 1; Crysòstom Foix: no reforçades 8, reforçades 2; Sebastià Gutèrrich: no reforçades 5, reforçades 1; Pere Joan Tomàs: no reforçades 1, reforçades 1. En les altres mans només es troben les formes curtes, cas de Coves, de Bertran i de Navarro.

Per últim, observem per primera vegada en el text la presència de la forma *este*, que apareix dues vegades, en Vicent Navarro (f. 55v n.) i en una mà anònima (f. 202bis). En Navarro en un context fonètic que resultava favorable al reforç del demostratiu: davant d'un substantiu començat per consonant dental, la qual cosa hauria provocat la reducció fonètica del demostratiu *est* a *es*:²²⁶ “Sempre que diu *este* dia la missa”; això ja no ocorre, però, en l'altre fragment: “se à de servir *este* orde”.

6.2. El demostratiu neutre *ço* es troba en la *Consueta* amb caràcter gramaticalitzat, restringit a contextos molt concrets:

a) Com a subjecte del verb *ser*, en 3ª pers. del present d'indicatiu, en oracions amb valor explicatiu. Per exemple, “fan senyal après que han tocat a vespres, *ço és*, que aventen lo Manuel” (f. 6r), “A capítol toquen ab lo Jaume, *ço és*, XV o XX batallades prestes” (f. 6r), “e fan lo segon toch, *ço és*, lo campaner y segon aventen lo Vicent a soles hun bon tret” (f. 8v). En dos casos, sense el verb *ser*: “y acabant lo darrer trach, dita de hun credo, responen les campanes, *ço* la chica y la Despertada prestes” (f. 4r), “Mija hora ans de la oració del vespre, campaner y segon fan lo

²²⁶ Cfr. DECat, III, 717.

senyal de la vigília, *ço* que lo campaner aventa la Morlana y lo segon dobla l'altra Morlana una estona rahonable” (f. 10v). A més de Pere Martí, fan servir aquesta construcció Joan Clerà (*so és*) (f. 28v n., 35r n.) i Miquel Jeroni Coves (*ço és, so és*) (f. 24r n., 44r n., 49v n., 74r n.).

b) Precedit de la preposició *per*, amb valor causal (*per ço*). Exemples: “Y *per ço* és mester que los escolans sien persones de bona força” (f. 5v), “Y *per ço* lo dit escolà ha d'estar a la porta de la sagrestia molt avinent” (f. 21r), “Y encara que no haguessen acabat de fer lo segon toch quant acaben missa, *per ço* no dexen de començar vespres” (f. 29v). Es troba en Pere Martí, en Joan Clerà (f. 7r n., 33r n., 111r n., 121v n.), en Miquel Jeroni Bertran (f. 129r n.) i en una altra mà anònima (*per so*) (f. 147r n.).

c) Molt menys usada és la locució conjuntiva causal *per ço que*, que localitzem només dues vegades, en Foix i en Tomàs: “Fan sinyal a les huit hores y aqueden a les huit hores y mija, y de allí a un poch fan lo darrer, *per ço que* no y à sermó” (f. 55v n.), “Venint la festa de la Expec-tació en dimecres, no-s diu la missa de la témpora, *per ço que* en les dos misses se canta lo mateix evangeli” (f. 166r n.).

6.3. Pere Martí, l'únic autor que fa servir el pronom adverbial *aquí*, manté diferenciats els usos d'aquest i els del demostratiu *ací*. Aquest darrer, menys usat que *aquí* pel nostre sotssagristà, hi té sempre un valor dític, i, com a tal, assenyala proximitat immediata al subjecte de l'enunciació. En aquest sentit, el seu referent és la Seu de València, que correspon amb l'espai ocupat pel narrador. Pot ser esmentat per l'autor en el text, o no ser-ho, quan ja és prou conegut: “*Primo*, toquen tres vegades la campaneta del sembori, cascuna vegada tant com anar d'*ací* a la Carneceria Nova y tornar” (f. 2r), “per causa de la relíquia del cap hi del cos que tenim en esta Seu, dexat *ací* per la bona memòria del rey don Alfonso, qui u prengué de Marsella anant a conquistar lo realme de Nàpols” (f. 146r), “Són tan privilegiades les octaves de la Assumpció de la Verge Maria, que dins elles no s'í celebra festa alguna, sinó Sent Loís, per tenir *ací* tot lo seu cos y cap” (f. 148v). També pot referir-se *ací* a un punt concret del llibre que el narrador està escrivint, concebut també com un espai pròxim al subjecte de l'enunciació: “Lo que dexarem *ací* de dir, trobar-ho-han en la primera domínica de l'Advent, a cartes vint, dich XX” (f. 25r), “*Ací* comença lo mes de abril” (f. 125v). Per últim, *ací* pot tenir una projecció temporal, sense perdre el valor dític, per relació al temps de l'enunciació:

“Huy e d'ací fins a l'altra Senta Creu ve a guardar lo campaner a les XI hores de matí, y a les sis, après dinar” (f. 130v).

Per la seua part, el demostratiu *aquí* té valor anafòric, i s'utilitza bàsicament per tal de remetre a un lloc que acaba d'aparéixer en l'enunciat. Exemples: “E lo senyor bisbe va de la capella al cor y seu-se en lo cital que ha aparellat lo guardià damunt hun tapit, que deu aparellar lo armarier; y *aquí* dóna la cendra” (f. 27r), “E lo senyor bisbe puja al cap de l'altar devers les cadires; y essent *aquí*, leven-li la capa, y mitra y stola” (f. 47v), “La professó primer fa stació a l'altar major per la dobla qu-és *aquí*, y d'*aquí* va a les fonts” (f. 57v n.), “dexe la relíquia damunt lo altar; y stà *aquí* tota la missa” (f. 141v). Només en un cas el seu referent apareix en l'enunciat immediatament després del díctic, donant lloc a una construcció catafòrica: “E *aquí*, a la porta de la sagrestia, tots los capellans y canonges prenen siris dels del monument” (f. 45v).

En alguns casos adquireix una projecció temporal, però, a diferència d'ací, assenyala la temporalitat a partir d'un antecedent present en l'enunciat, i no a partir de l'ara de l'enunciació: “Dimarts Sanct, y d'*aquí* avant fins a la segona festa de Pasqua inclusive, no pot entrar la Verge Maria” (f. 39r), “E fet açò, lo bisbe faça la confessió. E d'*aquí* avant procehix la missa, *ut in Consueta*” (f. 50v), “Y lo sotsagristà puja lo Ciri de la Fe dalt a l'altar y posa'l al cantó dret de l'altar major, devers Sent Anthoni, en lo canalobre de fusta pintat de vert, hon acostuma de star. E d'*aquí* avant procehixen la missa y lo sermó” (f. 116r).

D'altra banda, parem esment en la presència d'un cas de la forma castellanitzant *ay*, en la part de Sebastià Gutèrrich,²²⁷ usat amb valor anafòric, i equivalent, per tant, a la forma genuïna tradicional *aquí*, que finalment acaba substituint en valencià: “han de pujar fins a la grada penúltima, y allí fer humiliació a soles. De *ay* per la part de la epístola, ab los sobredits, ha de aplegar al sacrari, obrir-lo, agenollar-se, fer sa humiliació” (f. 197v).

7. POSSESIUS

7.1. El possessiu femení tònic manté sempre les formes etimològiques, fins i tot al segle XVII. Exemples: “de mà *mia*” (f. 207r), “sotaes-

²²⁷ Recordem que *ahí* es documenta en català des de la segona meitat del segle XVI (cfr. CASANOVA, E., “Evolució i interferència...”, 188).

crita *mia*” (id.), “per a casa *sua*” (f. 53v), “la *sua* capa” (f. 65r), “en la *sua* cadira” (f. 87v), “a despeses *sues*” (f. 37v), “les cortines *sues*” (f. 114v), “una tovallola de les *sues*” (f. 166v n.).

7.2. D'altra banda, ja no apareix el possessiu de diversos posseïdors *llur*, i la seua funció és acomplida pels altres possessius. Destaquem també el gran ús que tenen els possessius àtons, com era normal en la llengua antiga.

8. RELATIUS

8.1. En la *Consueta*, d'acord amb l'ús tradicional, es troba el pronom relatiu *qui* en oracions adjectives de relatiu, en usos no preposicionals. Apareix sobretot amb funció de subjecte i amb un antecedent animat, tant en oracions especificatives com explicatives. Per exemple: “Per lo marqués de Azenete y per lo marqués de Brancambur, marit *qui* fon de la reyna Germana, se tocaren trachs” (f. 4r), “fins tant que aqueuden ab la campaneta del sembori los capellans *qui* vénen a matines” (f. 7v), “E lo de l'altar y guardià, *qui* són entrats a vespres, leven los tapits de damunt” (f. 29v), “E lo senyor bisbe dóna al canonge *qui* porta lo Corpus lo cofrenet d'argent ab lo Corpus” (f. 45v). També en alguns dels autors posteriors a Pere Martí: “En lo any 1581, fon la festa de la Invenció de la Creu en est dia, y portà lo domer, *qui* anà en loch del senyor bisbe, lo *Lignum Crucis* gran tota la processó” (f. 64v n.), “y va en la processó ab lo dit Ciri ben alt, davant del subdiacha o diaca *qui* porta la figura de Nostra Senyora en mig de la processó” (f. 114r n.), “Fa advertir que los dies ferials, mentres se cantarà la O, se porta sols capa per al domer *qui* la entonarà” (f. 167r n.), “La imatge de la Verge se ha de traure a l'altar per lo domer *qui* asisteix al senyor canonge *qui* fa lo offici” (f. 167v n.).

També es troba, encara que amb menor assiduïtat, amb un antecedent de cosa, i en aquest cas només en Pere Martí: “En tots los altres bisbals de sis capes, acaben primer de fer lo segon toch, *qui* dura una rahonable stona a bon arbitre dels escolans” (f. 10r), “E a l'altar, lo qui entra de l'altar posa lo pali de mestre Climent, *qui* és de la Resurrecció” (f. 54v), “E lo sotsagristà [...] va darrere lo domer ab les claus del cor (*qui* ha de star tancat)” (f. 55r), “Lo siti del dimarts, après Sent Gregori de Quaresma, *qui* és de rèquiem ab aniversari e absolucions” (f. 97v), “y

fet bon intervall fan lo segon toch, *qui* dura fins al tercer o quart psalm de vespres” (f. 99v), “E lo campaner posa a l'altar major lo pali dels Reys, *qui* serví a cap d'any” (f. 106v).

Només en un cas, en un full solt intercalat en el llibre, documentem el pronom relatiu *qui* (*qi* en el ms.) amb funció de complement directe: “Y los chichs ab capetes de la color del pali *qi* auran posat en lo altar per rahó de la O” (f. 202bis).

També es registra *qui* en les oracions de relatiu substantives, en aquest cas sempre referit a persones i amb caràcter genèric. Pot anar sense cap determinant: “com *qui* dobla hun poch” (f. 3v), “lo qual traue en ses mans lo senyor archebisbe o *qui* farà lo offici” (f. 49v n.), o precedit de l'article: “E havent tocat hun poch les Morlanes, *lo qui* té parat lo Manuel dexa'l caure” (f. 15r), “y los dos cambrés arromanguen los dos caps de la cortina major per a entrar *los qui* acompanyen lo *Lignum Crucis*” (f. 34r), “E lo sotsagristà met en orde los fadrins y *los qui* porten los olis *ut sequitur*” (f. 43v), “Y posa los dos tabachs de los ramelets, y torna a tancar, fins arriba *lo qui* porta lo Sant Sacrament” (f. 46r n.).

L'estructura pot anar, així mateix, precedida de preposició. Sense article: “salvo que-n tal cars les capes [...] són de la color que correspon a la festa *de qui* fan les primeres vespres de ornament bisbal” (f. 89v), “juxta la voluntat *de qui* féu dita cappa” (f. 209v); o amb article: “Quant és parat, dexe-lo *al qui*-l para” (f. 10r), “E lo sotsagristà torna'l *al qui*-l porta, e cobre'l tot” (f. 43v), “A matines tres capes verdes, per al domer y *als qui* l'acompanyaran” (f. 151v n.); fins i tot quan la preposició va davant d'un complement directe: “E quant lo pali és endret de la porta de la sagrestia, lo sotsagristà fa entrar dins la sagrestia *als qui* porten los olis” (f. 45v), “y *al qui* havia de venir, marca'l lo sotsagristà [...] en hun real” (f. 175v).

En molt poques ocasions s'utilitza amb caràcter “genèric de persona” la construcció *lo que*, la qual pot resultar ambigua, per la seua identitat formal amb les oracions substantives de relatiu genèriques o concretes “de cosa”: “lo sotsagristà alsa la capa, que estava damunt la tomba, ab *lo que* aurà pres per companyó, que serà algun mestre” (f. 46r n.), “E si les dites ordinations no voldran servir los dits fossers y storbaran als altres no hu facen per los dits preus, que *lo que* té càrech de pagar la dita sepultura, puja haver tals persones que facen lo dit offici” (f. 206r); Pere Martí la utilitza com a “concret de persona”: “Qualsevol escolà que falta a la guarda cau en pena de sis diners, que li pot marcar *lo que* supleix per ell”

(f. 191v), “Lo sermó lo ha de fer hun frare, *lo que* ells mateixos se elegixen” (f. 192v).

8.2. Apareix un possible cas de relatiu *què* precedit de preposició, referit a un antecedent global, equivalent a ‘la qual cosa’: “Y de l’altar [...] que·n leven lo guardià y lo de l’altar lo cuyro, y tovalles, y caps d’altar y la tela crua, *en què* lo altar stiga tot rònech ab la fusta y pedra a mostra; y los tapits levar-los-han també” (f. 46v). A més, en l’estructura *en què* es troba l’ús confusionari de la preposició *en* en lloc de la preposició *ab*.

8.3. En les oracions substantives de relatiu, amb caràcter “genèric de cosa”, el pronom relatiu *que* es troba generalment en la *Consueta* precedit de l’article *lo*, amb valor neutre, a diferència de la llengua medieval, on en aquest cas solia fer-se servir un demostratiu neutre (fonamentalment *ço*).²²⁸ Exemples: “*Lo que* dexarem ací de dir, trobar-ho han en la primera domínica de l’Advent, a cartes vint, dich XX” (f. 25r), “va a la tomba, y trau los ramellets y *tot lo que* y resta, y porta-u a la sagrestia” (f. 51v), “y desfan *tot lo que* ha empaliat” (f. 78v), “lo escolà dexa als cambrés *tot lo que* porta” (f. 91v), “E tostemps que lo campaner no ve a guardar a la hora que ha de venir, lo guardià no se·n pot anar fins que l’altre sia vengut; mas *lo que* ha de fer és a la hora girar-li la quarta” (f. 175r). Com veiem, prou sovint l’estructura va precedida del quantitatiu *tot*, que facilita la diferenciació amb la construcció homònima de relatiu article masculí *lo + que* en oracions concretes “de cosa”. Per exemple: “hagen posat dos palis, lo hu, *lo que* ha servit a missa, damunt y l’altre davall, *lo que* servix a vespres” (f. 31v), “que·n tal cars la processó se hagués de anticipar en hun dia de la setmana, *lo que* millor paregués al capítol” (f. 165v).

Precedit de la preposició *de*, l’article es fon amb aquesta preposició, i adopta la forma contracta *del*: “Per als encensers darà lo sotsagristà una poca de bona olor, *del que* ha sobrat del Dijous Sanct” (f. 56r), “En l’any DXXXVIII, lo canonge mossén Miquel Dassió, dia de Sent Thomàs, me manà que, de huy avant, que facen senyal a matines a huyt hores, una hora ans *del que* s’acostumava fins a huy” (f. 100v n.), “E lo guardià va ab lo sotsagristà a les absolucions que fa generals, portant-li

²²⁸ Cfr. PAR, A., *Sintaxi catalana...*, 389, però sense que la construcció amb el neutre *lo* hi fos totalment desconeguda (cfr. CALVERAS, J., “La forma *que*...”, 181).

los ciris verts y acompañant-lo. Lo de les chiques porta la creu mijana a les absolucions de menut, y reben part *del que* s'i fa" (f. 160r), "La vigília de Sent Thomàs Apòstol, de matí, diuhen la missa de la vigília ab la missa *del que* farà la esgleya" (f. 168v).

Amb caràcter neutre es fa servir generalment en la *Consueta* la construcció *lo qual*, que pot anar precedida pel quantitatiu *tot*. Exemples: "E los dos canonges ajudants visten-se les dalmàtiques de brocat carmesí, de papa Alexandre, ab stoles y collarets; tot *lo qual* aparellen lo de l'altar y lo guardià mentres diuhen la missa" (f. 45v), "Los camís ab paraments y línees obrades ho fa netejar la tresoreria, per quant se han a descosir y tornar a cosir los paraments e listes; *lo qual* acostuma de fer lo caper pagant-lo" (f. 184r), "Tot *lo qual* fonch provehit *verbo* per lo molt il·lustre capítol, y se observà en lo any 1609" (f. 198v). Darrere de la preposició *de* es contrau l'article, formant la forma contreta *del qual*: "Quant hi ha empaliada, lo antich li diu quins draps ha de derocar, y ell los derroca; y lo segon los apoma perquè no-s guasten ni facen pols; *del qual* parlarem més larch en les fahenes de comú" (f. 186v).

8.4. D'altra banda, amb el relatiu compost article + *qual* no és rar que es repetesca l'antecedent després del relatiu. Amb això s'assegura la claredat del text, tot evitant possibles ambigüitats: "e ha-y sermó, *lo qual* sermó ve a càrrech del monestir" (f. 62v), "Lo pali blanch de la Maria seyta en la cadira, que-s diu del bisbe en Bages, frontal blanch brodat de les ons, y les tovalloles blanques ab huns àngels del mateix *pali*. *Lo qual pali* ha servit a les darreres vespres de la O" (f. 98r). La repetició esdevé més necessària quan l'antecedent està allunyat del relatiu: "E més aparella lo *plat* chic de argent; y dins ell, lo càlzer y la capsa dels corporals damunt; y damunt la capsa, la sacra bisbal; y dins lo *plat*, la capsa d'argent ab hòsties y lo donapau, y una tovallola per a menejar la mitra del senyor bisbe, y una altra o la mateixa per a damunt los genolls, quant stà seyta, que vol administrar. *Lo qual plat*, axí aparellat y cubert ab hun vel o tovallola, està a punt en lo taulell o en la sotsagrestia, per star més segur" (f. 88r).

La forma repetida pot ser-ho només semànticament quan es tracta d'un sinònim de l'antecedent: "Al tornar de la processó, lo sotsagristà faça tenir aparellat a l'altar major hun plat de argent ab hun picher ab aygua y una tovallola per a lavar les mans al senyor bisbe, per causa que ha de tocar lo Corpus ab les mans, mentre fa la col·lacioneta breu, y après, a l'estojar-lo en lo sacrari baix, en lo cofrenet de os, lo qual ha

d'estar aparellat ab sos corporals y tot recapte. *La qual Hòstia* la han de fer sumir lo divendres o disabte a missa d'alba" (f. 77v). Pot haver-hi també una relació d'hiperonímia: "*Primo*, lo més antich té càrrech de l'armari y calaxos de la roba de lli, ço és, dels camís sense paraments, y amits, y tovalles, y línees, y cordons blanchs, camisetes de càlzers, y tovalloletes y caps d'altar, *tota la qual roba blanca* està en lo armari baix" (f. 184r), "Està en veritat, com nosaltros, los escolans de la Seu de València, avem rebut del senyor canonge Barcý, tresorer en lo ann present, per mans del reverent mestre Juan Clerà, sotsacristà de la Seu, sis mata-lafs, sis llançols, tres flaçadas cardadas blancas, per obs de nosaltros, de dormir en lo canpanar; *de la qual roba* nós perferim de donar raó y conte totora y quant nos serà demanat" (f. 207r).

L'adjectiu relatiu article + *qual* també pot determinar un substantiu que reprén de forma genèrica la informació anterior: "Ffetes les segones vespres y completes, desempalien los escolans. E a primeres vespres, feta la estació a l'altar major, fan stació a la Transfixió, que stà davall la Verge Maria de l'Anell, al pilar que stà devers la porta del sembori. *De la qual festa* té càrrech lo sotsagristà, axí de fer-ho empaliar, enrramar, ciris i candeles, convidar per a la professó, com de la missa cantada" (f. 155r), "E si és any de Perdonança, fins a la plaça dels Pavesos; y la nit de Sent Loís, passada la Perdonança, fins a la confraria; jatsia que-s toquen les campanes en aquestes tres professons a l'exir de la professó; *en lo qual cars*, lo segon servix per campaner" (f. 176r), "y es posà en dos ampolles per a d'açò preparades per a donar (com és costum molt antich, que memòria de homens no se'n recorden) als malalts per a beure de dita aygua en ses malalties, *per medi del qual contacte* [...] dóna salut als que ab ferma fe la beuen" (f. 199r).

8.5. D'acord amb la tendència romànica a l'ús apreposicional del relatiu *que*, en la *Consueta* es registren diversos casos d'aquest ús en funcions preposicionals. Això ocorre sempre amb valor de circumstancial temporal: "fins en lo dia *que-s* muda" (f. 22r), "En los dies *que* diuhen vespres de matí no toquen a missa solta" (f. 29v n.), "no entra la solempnitat de l'offici fins al diumenge après dinar, *que* fan les primeres vespres" (f. 124v), "En los anys *que* no y à Perdonança" (f. 145v).

Amb altres funcions preposicionals també s'hi construeix en ocasions sense preposició: "Ara hi ha dos diners d'argent, que són stats buydats d'aquells *que* fon venut Jesuchrist" (f. 42v n.), "Quant diuhen *Pax Domini*, etc., en lo punt *que* acostumaven de apartar les cortines, huy dexten-les

caure de tot” (f. 40r), “de la manera *que* anà a l'altar” (f. 48v), “E feyen stació per totes les esgleyes *que* passaven” (f. 95v), “Lo qual trobarà en lo libre chich de les administracions, en lo principi, a on estan les festes *que* té càrrech lo sotsagristà” (f. 105r n.), “la qual se preparà en un reliquiari *que* estan les relíquies de sent Abdon y Senén” (f. 135v n.), “y estojar-los dins la caixa *que* stan” (f. 175v), “en lo armari damunt de l'armari ordinari *que* stan los papers dels negocis de les administracions” (f. 199r), “se faça dit señal en la campana *que* es toca la anathema” (f. 204v).

El relatiu *que* pot anar seguit d'un pronom feble o de preposició + pronom personal fort, que en realitat acompleixen la funció sintàctica preposicional i la funció referencial, mentre que el relatiu *que*, descarregat d'aquests valors, funciona com un mer nexa d'unió entre les dues oracions: “Quant se farà la proressó, lo sotsacristà farà llevar lo banquet *que* stà *sobre ell* lo Sant Sacrament” (f. 78v n.), “E si era la missa de algun simple o fèria, *que* no y acostuma de haver-hi capes y bordons a la missa, portaran al cor dos capes y dos bordons” (f. 93v), “y qualsevol altra manera de tocar *que* y sien menester quatre” (f. 178v), “y a tot lo que serà request *que* lo de l'altar no y puga bastar” (f. 179r).

8.6. També es compten en el text casos d'elisió del pronom relatiu: “y per ço los dos diputats han dit lo darrer vers vénen a la sagrestia, y lo segon, vestit ab una capa, pren la creu chica” (f. 90v), “sinó que ixqué a missa, digué lo senyor canonge Gil” (f. 163r n.), “En lo any 1612 se féu processó de matí ab lo reliquiari de sent Mauro, donà lo senyor canonge Joseph Agorreta” (f. 164r n.), “de la vitòria de la guerra contra los moros estaven en la serra de Alaguar” (f. 200r), “copií yo, Sebastià Gutèrrich, prevere [...] les damunt dites preces de un paper imprés està en la present sacristia” (f. 200v).

8.7. Pere Martí fa servir habitualment *hon*, sense la preposició *a* davant, i només utilitza en un cas la combinació *a hon*: “per a que puguen anar *a hon* lo officí” (f. 165v). En canvi, en els autors de la segona meitat del XVI i del XVII és més habitual l'ús de la preposició *a* davant *on*: “Y axí no s pot guardar lo dispost en aquesta plana, *a hon* està senyalat ab línea davall lo regló” (f. 3r n.), “Y si mester serà, vaja un altre ab ell per a servir en lo altar de la església *a on* se fa lo general” (f. 4r n.), “Y recorde's lo sotsagristà de fer dos humiliacions, la una a l'altar major *a on* està lo Sant Sacrament” (f. 44v n.), “y la dexta en lo altar, de *a hon* la

tragué” (f. 51r n.), “y *a on* va la processó, se diu tostemps la misa de la fèria” (f. 62r n.), “y los ornaments ab què han de fer lo offici *a on* anirà la processó” (f. 93v n.), “se'n tornà a la secrestia, *a on* se despullà” (f. 204r).

8.8. Destaquem també, pel que fa a aquesta forma, però amb una funció diferent, l'ús relativament freqüent en el text d'*hon no* i, menys sovint, *a hon no*, amb valor condicional, equivalent a ‘si no’. Exemples: “y damunt hun vel blau, si n'i ha; *hon no*, vert” (f. 20v), “porta lo encenser ab foch y recapte a la capella per a après de la confessió, si tendrà temps; *hon no*, portarà correns lo encenser” (f. 21r), “los deputats porten capetes ab los canalobres; *hon no*, van sense capetes ab los canalobres y sobrepeüços” (f. 86v), “En la sagrestia aparella lo de l'altar los vestiments concernents a la festa y camís ab paraments de ceda, si és festa colent; *hon no*, dels morischs” (f. 91r), “en aplegant a la capella major [...] se dirà lo vers de *Panem de coelo*, etc., y la oració acostumada; *a hon no*, se ha de cantar lo *Pange lingua*” (f. 198v).

9. NUMERALS

9.1. Normalment s'utilitza el cardinal *dos*, tant per al masculí com per al femení, però Pere Martí escriu encara de vegades el femení *dues*: “A vespres fan senyal a *dues* hores y aqueden al primer toch a *dues* y mi ja esquasses” (f. 39r), “A vespres fan senyal a les *dues* hores, y aqueden a dos hi mi ja” (f. 65r), “A matines toquen com a dominica en lo primer y segon toch, salvo que les chiques no toquen una e una, mas toquen una e *dues*, doblant” (f. 68r), “Lo dia de partir lo pa fan senyal a vespres a les *dues* hores” (f. 160r n.).

9.2. En un parell d'ocasions, hi ha reducció de *una* a *hun* davant del substantiu *hora*: “y, tocant *hun*-ora y mig quart, aquedar” (f. 106v n.), “y que fesen senyal en tocant *hun*-ora” (f. 114v n.); amb tot, generalment es manté sense elisió *una hora* (f. 6v, 7v, 9v, 15v, 35r, etc.).

9.3. El numeral *mília* apareix, com en el *Libre de Antiquitats*,²²⁹ quan el miler va precedit d'un altre numeral: “sis *mília* butles” (f. 170r),

²²⁹ MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 165-166.

“dos *mília* cinch-centes butles” (id.); quan no ocorre això, figura *mil*: “ab *mil* homens dels menestrals” (f. 15v), “de mà mia fet, a XIII de otubre *mil* sin-sents XXXXI” (f. 207r).

9.4. Observem els ordinals d'evolució popular amb el sufix *-e* (*-én*), *-ena*: “lo *sisén* goig” (f. 93v), “La *sisena* setmana de Passione” (f. 35v), “La cadira és del cor del cabiscol, la *sisena* al costat de la del racó” (f. 168v n.), “*novén* respons” (f. 101r, 107r), “lo *novén* y darrer dia de la Sapiència” (f. 169r), “mentres diuhen la *novena* liçó” (f. 100v), “en aquest *cinquén* dia” (f. 168r), “que serví lo *cinquén* dia” (f. 168v n.), “y és lo *cinquén* offíci” (f. 183r), “*Huytén* dia de la Sapiència” (f. 168v), “comensada la *huitena* lisó” (f. 101r n.). En masculí, com veiem, apareix la terminació *-én* quan el numeral funciona com a adjectiu; aquest ús proclític de l'ordinal segurament explica el manteniment de la *-n* final. En canvi, amb funció pronominal es perd la *-n*: “lo nostre molt sant papa Clement *huité*” (f. 163v n.), “Lo primer escolà, que és lo qui és entrat darrer escolà o *cinqué*” (f. 186v).

Només en usos especials apareixen les formes cultes dels ordinals. Així ocorre amb les hores canòniques: *tèrcia* (f. 3r, 4v), *tèrsia* (f. 15r n.), *tèrtia* (f. 197v), *sexta* (f. 4v, 169v n.), *nona* (f. 20r, 192v), amb el substantiu *octava* ‘vuitada’ (i plural *octaves*) (f. 22r, 113v, 116v), i amb els papes: “lo nostre sant pare Paulo *quint*” (f. 151r n.).

9.5. Els numerals ordinals van sovint precedits de l'indefinit *tots*, que ressalta la idea de completesa. La majoria de vegades s'intercala l'article determinat plural entre el pronom i el numeral: “fa a ensendre lo Siri de la Fe en *tots los quatre* pasis” (f. 38v n.), “*Tots los tres* dies se trau la image de sent Luch” (f. 65r n.), “Y *tots los cinch* pleguen les capes y ornaments” (f. 88v), “E si lo sotsagristà sermonava, acompanyen-lo *tots los quatre* escolans, ço és, campaner, segon, chiques y guardià” (f. 89r), “que stà *tots los huit* dies fins a huy” (f. 104v), “Hi en *tots los cinch* dies de la Perdonança no dexen fer llit de la Verge Maria” (f. 145v), “*Tots los altres huit* dies, los paguen a quatre diners” (f. 167r), “y axí cascuna setmana se muden *tots los cinch*” (f. 174r), “obrir los postichs de *totes les tres* portes” (f. 177r), “*tots los tres* restants escolans” (f. 189r).

En pocs casos es tracta d'un demostratiu: “E dihent *tèrcia*, *tots estos tres* dies aventen hun poch lo Manuel” (f. 62v), “Lo campaner porta la creu major a l'anar *tots estos tres* dies ab la capa corresponent a les altres capes” (id.).

Pere Martí algunes vegades uneix directament l'indefinit *tots* i el numeral, sense la mediació d'un determinant: “Al segon toch, pugen lo de les chiques y lo guardià, y *tots quatre* tiren lo Manuel” (f. 10v), “y toquen tres tochs que duren *tots tres* fins a una hora y mija, poch més o menys” (f. 47r), “E lo sotsagristà enviha hun escolà ab lo plat de argent a pendre los cinch poms de l'encens del Ciri Pasqual, y fa'ls moldre *tots cinch*” (f. 58r).

9.6. És freqüent en la *Consueta*, com en altres textos antics,²³⁰ una construcció d'article determinat més numeral que suposa una determinació emfàtica del numeral, inusual en la llengua actual. Amb aquest ús de l'article possiblement es remarcava que el numeral es referia a coses conegudes, esmentades en el discurs previ. Es tracta d'una estructura semblant a la que es troba en oracions correlatives amb *l'un... l'altre*,²³¹ però en aquest cas amb numerals.

L'antecedent designa una determinada quantitat, dividida en la frase següent en parts menors, expressades per proposicions coordinades introduïdes pel numeral precedit de l'article. Hi ha casos en els quals la llengua actual podria resoldre l'oració suprimint l'article davant dels numerals coordinats, o almenys davant del primer, i acompanyant el segon, i en el seu cas també els successius, de l'indefinit *altres*, per remarcar l'alteritat: “E lo de l'altar posa los tapits blanchs e porta al cor *quatre capes de vellut blanch, les dos velles y les dos noves*” (f. 17v), “vénen del cor *tres canonges; lo hu* per a portar lo *Lignum Crucis*, y *los dos* acompanyar-lo” (f. 33v), “Dels *cinch escolans, los dos, scilicet*, lo de l'altar y segon, servixen al cor per a portar la capa de vellut negre per al domer [...] e *los tres*, per a tirar les cortines” (f. 33v), “lo de les chiques, ab *tres plats de argent*, y en *lo hu* porta la sendra, que ha aparellat lo armarier, y *los dos* buyts” (f. 27r), “y *sis vels de diverses colors, los dos* per a damunt les creus de crestell e *los quatre* per als fadrins” (f. 42r), “E a vespres portaran al cor *quatre capes blanques, les dos* de vellut o vellutat y *les dos* de domàs” (f. 58v), “Al cor, *sis bordons y sis capes blanques, les dos* de brocat blanch de capítol, y *les dos* de vellut o vellutat y *les dos* de domàs blanch” (f. 64v).

En algunes oracions sí que apareix article + *altres* (*altre*) davant del segon numeral, i quan cal, també dels següents, però davant del pri-

²³⁰ MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 118-119.

²³¹ Per exemple: “a les troncs *la una* tovallola de brocat blanch y *l'altra* de brocat carmesí” (f. 158r), “Los libres, *lo hu* cubert de carmesí y *l'altre* de vert” (f. 158r).

mer continua l'article determinat: “ha de fer vestir *quatre fadrins chichs* [...]. *Los dos* porten les dos creus de crestell i *los dos altres* porten lo epistoler y evangelister vells” (f. 43r), “Dels *cinch poms*, ne dóna a l'armari *los tres* y un tabach de ramellets, y *lo altre pom* ab dos dotzenes de ramellets porta lo sotssacristà al senyor archebisbe; y *lo altre* és per a ell” (f. 51v n.), “Y ha-y al cor *quatre capes blanques de ceda* y quatre bordons per a les primeres vespres; *les dos* servixen a vespres [...] y per a la professó se visten *les altres dos*” (f. 108r).

En altres casos, es mantindria generalment l'article, però en el segon numeral s'afegiria un indefinit com *altres*: “y *quatre* deputats ab *capetes negres*, dos per a la creu major e dos per a davant lo senyor bisbe. Si era aniversari solempne, *les dos* capes del cor són de brocat negre, y *les dos* de vellut” (f. 24v).

També pot ocórrer que l'article només aparega davant la primera quantitat represa, però no davant la segona: “e per al cor, sis bordons y *sis capes blanques*, *les quatre* de brocat –dos de brocat ras y dos de brocat de capítol– y *dos* de vellut o domàs” (f. 114v).

Una altra opció documentada en el text és que només es reprenga una part de la quantitat inicial, i, per tant, no hi haja coordinació. Aquesta quantitat única continua presentant-se precedida de l'article determinat: “E presa la cendra lo senyor bisbe, partexen la cendra en *los tres plats d'argent*, y *los dos* dexen-los damunt lo altar ab dos estoles negres” (f. 27r), “Aparellen los escolans *dos hòsties chiques*; *la una* per a posar dins lo càlzer de la cena” (f. 41v n.), “De aquestes capes, *les huit* servixen per als bordons” (f. 55v); “per ço lo de l'altar deu aparellar al cor *quatre capes blanques* ab quatre bordons; y a vespres sols servexen *les dos*, y per a la professó servexen *totes les quatre*” (f. 67v), en aquest cas amb la particularitat que després de la quantitat parcial hom torna a fer referència a la quantitat global, esmentada ja prèviament.

Fixem-nos també en el cas en què l'adjectiu numeral *un*, *una*, seguit d'un substantiu, apareix precedit d'article determinat, en contra de l'ús actual: “E per a la professó *la una capa de les de papa Alexandre* per al senyor bisbe” (f. 101v), “En la processó [...] porta *lo un assistent* del senyor bisbe la imatge de Nostra Senyora” (f. 121r n.), “E ha de tancar *la una finestra* de les que donen lum al cor, tostemps que farà fret” (f. 177v), “En los bisbals ha de portar *la una capa* per a *l'hun domer* dels qui acompanyen lo senyor bisbe” (f. 182v), “y en los bisbals, axí mateix, porta *la una capa* per a *l'hun domer*” (f. 183r), “hix de la sagrestia lo

bisbe, ab los ministros y asistents, ab *la una capa* de les de papa Alexandre” (f. 148v).

10. VERBS

10.1. En el present d'indicatiu notem en el verb *obrir* l'alternança de la terminació *-e* i *-i*: *obre* (f. 9v, 34v, 100v, 123r, 174v, 177r), *obren* (f. 41v, 48v, 72r, 123r) i *obri* (f. 9v, 98r n., 156v n.), encara que la primera molt més freqüent.

Els verbs *cobrir*, *descobrir*, *requerir* i *proveir* presenten formes no incoatives: *cobre* (f. 44r, 45r, 49v n.), *cobren* (f. 4v), *requir* 3ª pers. (f. 21v), *se prové* (f. 104v n.); en *descobrir* alternen les formes en *-e* i en *-i*: *descobre* (f. 34r, 197v), *descobri* (f. 34v, 40r).

En la tercera persona del plural del present d'indicatiu del verb *dir* es troben encara, en Pere Martí, alguns casos de la forma antiga *dihen* (f. 4v, 23r, 100r), que conviuen amb l'analogica *diihen* (f. 24r, 26v, 52v, 97r, 99v, etc.), molt més freqüent.

En la primera conjugació la desinència de la tercera persona del plural és *-am*, normal en la llengua antiga: *acostumam* (f. 102r, 135v), *capitulam* (f. 124v), *dexam* (f. 121v, 135v), *emprestam* (f. 148r), etc.

La primera persona del present d'indicatiu del verb *atorgar* manté la desinència sense vocal en el present d'indicatiu en el document signat pels escolans de la Seu, probablement per la influència arcaïtzant del llenguatge juridicoadministratiu: “Yo, Johan Batiste, *atorch* ser veritat tot lo sobredit” (f. 207r), “Yo, Joan Peligero, *atorgc* lo sobredit” (id.).

10.2. En el present de subjuntiu destaquem les formes no velaritzades dels verbs *ser* i *voler*: *sia* (f. 6v, 10v, 14v n.), *sien* (f. 25v, 28r), *vullen* (f. 55r), així com en els pronoms *quisvulla* (f. 25v) i *quesvulla* (f. 11v, 17v, 23v) i l'adverbi *honsevulla* (f. 96r), formats sobre el verb *voler*. Tampoc no presenta velarització la forma *hogen* (f. 57r), del verb *oir*. En canvi, sí que són velaritzades: *hixca* (f. 27r), *puga* (f. 43r n.), *puguen* (f. 69v), *digam* (f. 93v). Destaquem, d'altra banda, les formes *do* (f. 62r n.) i *recort-se* (f. 107r, 116r), aquesta en imperatiu, sense desinència vocàlica.

10.3. Pel que fa als infixos incoatius, predomina en el conjunt del llibre *-ix* (104 casos, 70'2 %) sobre *-eix* (44 casos, 29'7 %). L'infix *-eix*

només es troba en Pere Martí i en Joan Clerà; en la resta d'autors únicament apareix *-ix*. En concret, en el primer i principal autor de la *Consuetat* la forma *-ix* representa un 68'75 % (88 casos), i *-eix* un 31'25 % (40 casos). En Joan Clerà les xifres són quantitativament inferiors, però aquestes es mostren favorables a *-eix*, amb un 66'6 % (4 casos), sobre *-ix*, amb un 33'3 % (2 casos).

Tant *-ix* com *-eix* es localitzen sobretot en el llibre en el present d'indicatiu (98 casos *-ix*, 42 casos *-eix*). Observem també que les formes de subjuntiu adopten sempre la forma palatalitzada davant la consonant velar (*-ixc-*, *-ixqu-*), com és normal en valencià. D'altra banda, notem que en subjuntiu l'única forma amb *-e-* vocal plena que apareix adopta l'inflix mixt *-eixc-*: *serveixca*.

-eix:

Present d'indicatiu:

3^a p. sing.: *destribueix* (f. 138v), *destribuheix* (f. 164r, 166r), *parteix* (f. 51v, 64r, 74rv, 94r, 175r, 190r), *procegueix* (f. 54r), *segueix* (f. 15r n. [2], 26r, 26r, 30r, 32v, 63r, 118v, 169r, 175r n., 180r), *serveix* (f. 7v n., 14r, 25r [2], 25v, 54v, 81r, 110v, 136r, 158r), *supleix* (f. 174r n., 176v n., 182r n., 183r n., 191v), *suppleix* (f. 177r, 179v, 181r), *supplex* (f. 25r).

3^a p. pl.: *segueixen* (f. 184r).

Present de subjuntiu:

3^a p. sing.: *serveixca* (f. 11rv).

-ix:

Present d'indicatiu:

3^a p. sing.: *asestix* (f. 138r), *asistix* (f. 55v n.), *beneix* (f. 27r n., 42r), *benehix* (f. 27r, 42v, 45r, 68rv, 115v), *fenix* (f. 145v), *partix* (f. 38r, 44r, 51v n., 62r, 148r), *proceguix* (f. 43v), *procehix* (f. 51r), *provehex* (f. 50v n.), *seguix* (f. 17v, 35v, 62r, 93r, 167r, 177r), *servix* (f. 4v, 5r, 7r, 18r, 20rv, 24r, 29v n., 30r, 31rv, 41v n., 52r n., 62v, 63r n., 64r [2], 64v, 66v n., 74v, 75r, 90r, 91r [2], 91v, 97r, 110r, 112r, 113v, 116v, 121v, 145v, 168v, 174r, 176r, 176rv, 178r, 179v, 191v), *soplíx* (f. 118v, 182r), *soplíx* (f. 183r, 191r), *transferix* (f. 15r n.).

3^a p. pl.: *assistixen* (f. 42r n., 47v n.), *benehixen* (f. 53v), *contri-
buïxen* (f. 98v), *elegixen* (f. 192v), *partixen* (f. 87v, 192r), *procehixen* (f. 116r), *proseguixen* (f. 88v), *seguixen* (f. 28v, 134v, 151r n., 166v,

166v n.), *servixen* (f. 32v n., 33v, 42r n., 55v, 76v, 86v, 101v n., 105r, 108r, 108r, 110r, 117v, 147v, 174r).

Present de subjuntiu:

3^a p. sing.: *advertixca* (f. 7v n., 44r n.), *procehixca* (f. 44v), *servixca* (f. 124r, 152v n.).

3^a p. pl.: *servixquen* (f. 136r n.).

10.4. Es documenta en la *Consueta* la forma reduïda d'imperfet d'indicatiu de la segona conjugació *fea* (f. 45r n., 114r n.) en mans posteriors a Pere Martí. Són més habituals les formes no sincopades, que en el cas de *cahiha* (f. 14r, 21v, 26r, 28v, 28v n., 121r n.) cal interpretar segurament amb accent sobre la *hi* i hiatus, i possiblement també en el cas de *deja* (f. 95r, 118v, 164r), *deyen* (f. 30v, 31v, 95v); la forma *dijen* (f. 3v n., 28v) possiblement representa l'assimilació de la vocal del radical a la y tònica, ajudada per l'analogia a les formes del paradigma amb *i* en el radical, com l'infinitiu *dir*, i és el pas previ al valencià modern *dia*. És més dubtosa l'accentuació a l'època de *feya* (f. 98r, 112r n., 144r, 147r n.), *feyen* (f. 11v, 28v, 49r n., 78v, 95v, 170v), que optem per transcriure així, tenint en compte també el valencià *fea*, present així mateix, com hem vist, en el text.

D'altra banda, és prou freqüent, probablement més que en la llengua actual, l'ús de l'imperfet d'indicatiu en la pròtasi de les oracions condicionals. Exemples: “Si lo Arcís *stava* trencat, sellavòs lo campaner, segon y lo de les chiques aventen les tres” (f. 13r), “E si la Purificació *venia* en la Septuagèsima [...] *vide* en les domíniques de l'Advent” (f. 25r), “Si esta dominica *venia* en les octaves de la Purificació, senalaran en lo altar les octaves” (f. 25r n.), “Si *sermonava* algun bisbe, damunt lo pali de la trona se posa una tovallola” (f. 25v), “Y tocant set hores, fan lo segon toch. E si no y *havia* sinó dos misses, ço és, de algun sanct y de la fèria, selavors fan senyal a les set hores y aqueden a set hores y mija” (f. 29r n.), “E si no *feyen* fèria, la missa de la fèria se ha de dir ab vestiments de vellut negre” (f. 31v), “E si *era* fèria, [...] sellavors tiren les cortines” (f. 34r).

10.5. En la *Consueta* hom utilitza generalment per a l'expressió del pretèrit imperfecte de subjuntiu les formes verbals en *-s*, procedents del plusquamperfecte de subjuntiu llatí, amb les desinències *-às*, *-és* i *-ís*, per a les conjugacions primera, segona i tercera, respectivament. Exemples:

sermonàs (f. 28v), *postposàs* (f. 28v n.), *cantàs* (f. 40r n.), *cantassen* (f. 78r n.), *pujasen* (f. 45v n.), *començassen* (f. 48v), *adoràs* (f. 50r n.), *enviassen* (f. 50r n.), *portasen* (f. 54r n.), *tocàs* (f. 78r n.), *estojàs* (id.); *caygués* (f. 27v n.), *cayguesen* (f. 40r n.), *hagués* (f. 29r), *agués* (f. 24r n.), *concorregués* (f. 24r), *vingués* (f. 25r n., 37v n.), *fes* (f. 27v n., 42r n.), *fessen* (f. 42r n.), *moguessen* (f. 38r n.); *vestís* (f. 42r n.), *legissen* (f. 170v). I el verb *ser* amb les formes irregulars *fos* (f. 8v n., 20r, 24r, 27v n., 40r n.) i *fossen* (f. 11v, 89v, 90r).

Les formes verbals en *-ra*, procedents del pretèrit plusquamperfet d'indicatiu llatí, són encara molt poc utilitzades en el text. Amb valor d'imperfet de subjuntiu apareix *aguera* en Sebastià Gutèrrich: “se féu lo offici ab solennitat, com si no y *aguera* entredit” (f. 3v n.). Pere Martí fa servir *anara* amb un possible valor condicional, en l'apòdosi d'una oració condicional, que és on millor es mantingueren aquests condicionals arcaics: “E si lo diaca no haurà portat de l'altar la patena ab la copineta del bàlsem y spàtula, *anara* ell, y portar-ho-ha a la tauleta lo sotsagristà” (f. 44v). Per últim, en la següent oració, de Miquel Jeroni Coves, *aguera paregut* sembla tenir també valor condicional i *fera* correspondre a un pretèrit plusquamperfet de subjuntiu: “se féu la comunió sens lums ni estoletos, y no paregué de tanta devosió com *aguera paregut* si-s *fera* de la sobredita manera que s'és dit” (f. 45v n.).

10.6. Futur i condicional. Els verbs *voler* i *poder* mantenen en el text, en la part del segle XVI, les formes antigues de futur i condicional *volrà* (f. 182r), *volreu* (f. 41v n.), *volran* (f. 123v, 176v, 192v), i *porà* (f. 4r n., 8v, 41v n., 47r n., 52v, 69v), *poran* (f. 49r n., 73r, 98r, 126r, 140v n.), *poria* (f. 43r n., 160r), *porien* (f. 15v), respectivament. Juntaament amb aquestes hi apareixen també les modernes *voldrà* (f. 8r, 48r n., 206r), *voldran* (f. 169v n., 205v) i *podran* (f. 197r).

Unes altres formes arcaiques que apareixen en la *Consueta* són els futurs *morrà* (f. 3v) o *morà* (f. 3v n.), *requerran* (f. 175v, 177v), *parrà* (f. 169v n.) i el condicional *paria* (f. 192v n.).

És prou corrent en el text, al segle XVI, l'ús de l'anomenat futur separable. És una construcció de sabor arcaïtzant que recorda la fase prèvia a la gramaticalització plena del futur, i consisteix en la intercalació d'un pronom feble entre l'infinitiu i l'auxiliar *haver*, que, com és sabut, acabaren per conformar, després d'un procés de gramaticalització progressiva, el futur sintètic. Exemples: *preparar-la-ha* (f. 98v n.), *dir-se-à* (f. 15r n.), *portar-ho-ha* (f. 20v), *trobar-ho-han* (f. 25r), *portar-l'an*

(f. 43v n.), *començar-ho-ha* (f. 44v), *dexar-ho-ha* (f. 44v), *levar-los-han* (f. 46v), *tornar-la-an* (f. 50r n.), *dar-li-à* (f. 51r n.), *apartar-ne-ha* (f. 51v), *dexar-les-à* (f. 56r n.), *dar-les-à* (id.), *sobreposar-hi-han* (f. 58r), *alçar-les-han* (f. 73r), *posar-lo-ha* (f. 77v), *tornar-les-à* (f. 78v n.), *trobar-ho-han* (f. 87r), *preparar-la-ha* (f. 98v), *posar-se-à* (f. 107v n.), *mudar-lo-ha* (f. 119v), *dar-li-han* (f. 126r), *portar-la-ha* (f. 128r), *fer-se-à* (f. 136r n., 169v n.).

10.7. Pretèrit perfet. Es conserva el pretèrit perfet sigmàtic del verb *dir* en la tercera persona del singular: *dix* (f. 63v n., 75r n., 101v, 111v, 126v), que és l'única forma usada per Pere Martí. Tanmateix, en les mans posteriors del text, també es troba la forma analògica *digué* (f. 55v n., 63v n., 96v n., 199r), i en plural *digueren* (f. 95v, 111v, 126v), ja en Pere Martí.

En la tercera persona del singular del verb *fer* conviuen en el text *fon* (f. 4r, 15r n., 15v, 28r, 40r n., 45r n., 54r n., 121v, etc.) i *fonch*. La primera forma és l'única usada per Pere Martí, i es troba també en algunes mans posteriors, en convivència amb *fonch* (f. 48v n., 55v n., 65r n., 121r n., 127v, 129r n., 193r n., 193v, 206v).

El verb *llegir* presenta la forma velaritzada *llixgué* (f. 96v n.) en una nota de Sebastià Gutèrrich. El mateix autor escriu també, amb velarització, *hixgueren* (f. 151v n.), del verb *eixir*, i *escriguí* (f. 198v).

10.8. Infinitiu. Pere Martí fa servir habitualment l'infinitiu *ésser* (f. 4r, 8r, 10v, 21r, 22r, etc.), amb un sol cas de *ser*: “Y ha-y orgue y sermó per *ser* diumenge” (f. 106r); en canvi, en les altres mans només apareix *ser*, com és el cas de Coves, Bertran, Foix i Gutèrrich (f. 15r n., 25v n., 41v n., 50r n., 62r n., 78r n., 147v n., 196v n., etc.).

Davant d'un infinitiu temporal coexisteixen en la *Consueta* la preposició *en* i la contracció *al* (o *a l'*), com era normal en la llengua antiga. Exemples: “y *en dexar-se* de tocar la darrera batallada, tantost immediate lo tornen a pujar” (f. 2r), “Y *en haver consagrat* [...] revolta la campaneta lo guardià” (f. 8v), “y *en voler dir* la capitula, se lleven les capes los bordoners” (f. 20r), “Y per ço, *en haver ubert* lo postich, torna les claus” (f. 55r), “Y *al tornar* [...] lo segon porta-se'n dos capes” (f. 20r), “sense senyal de la campaneta del sembori ni abans de tocar ni *a l'aquedar*” (f. 29v), “y perquè no es cayga *a l'alçar* o baxar los braços” (f. 33v n.), “Partia la professó a sis hores y mija, fent-se de dia, y *al partir* y *al tornar* feyen estació a l'altar major de la Seu” (f. 96r).

En la *Consueta*, d'acord amb l'ús de la llengua antiga,²³² són freqüents els infinitius substantivats, precedits d'article determinat. Prou sovint el caràcter nominal de l'infinitiu es troba realçat pel fet de regir un complement nominal introduït per la preposició *de*, fet conegut també en la llengua medieval. Exemples: “*lo aventar del Manuel és a tart*” (f. 4r), “*Lo modo del tocar serà lo següent*” (f. 8r n.), “*per causa del refrescar lo Corpus*” (f. 18v), “*Al levar Déu, lo guardià té càrrech de fer senyal*” (f. 21r), “*Advertixca [...] que al portar dels olis [...] no se à de portar pali*” (f. 43v n.), “*per causa del passar de la custòdia y del pali*” (f. 72v), “*y lo segon servix per campaner per al tocar a l'exir de la professó*” (f. 75r), “*y ha-li de ajudar lo guardià a l'empaliar de la sagrestia*” (f. 87r), “*aparella lo encenser a l'altar per al tornar de la professó*” (f. 96r), “*y de convidar per al recebir de la professó*” (f. 164r), “*Tots estos sermons [...] se són pagats a mig ducat, per lo acomanar de dita Indulgència*” (f. 172r).

10.9. Gerundi. Les desinències del gerundi són les tradicionals, sense extensió analògica de la consonant velar, avui tan difosa col·loquialment en valencià. Així, *corrent* (f. 3v), *volent* (f. 4v), *dihent* (f. 4v, 16r n., 29v), *dient* (f. 199r), *cahent* (f. 59v, 152v), *regonexent* (f. 190v). Com veiem, sense *-i-* antihiàtica en els verbs en *-ure* (*caure*). En el gerundi del verb *veure* hi ha reducció de les dues *ee*: *vent* (f. 192v n.). El verb *prendre* forma el gerundi en *-int*: *prenint* (f. 96v). El gerundi d'*ésser* és *essent* (f. 10r, 48r, 49r n., 124v n., 154v n., etc.) en tot el llibre.

Són molt habituals en la *Consueta* les construccions de gerundi, usades en lloc de les corresponents oracions subordinades amb el verb en forma personal. Es tracta de construccions que poden referir-se a un temps simultani o anterior al del verb principal. Exemples: “*E responen ab lo Manuel, pujant-lo fins a mija finestra*” (f. 2r), “*E los monestirs fan ses absolucions, mentres diuhen la letania, o ans que la comencen, o acabant-la*” (f. 5r), “*lo campaner, essent arribat al campanar, aventa la Morlana*” (f. 10r), “*y stà aquí dins ab lo escolà fins que és hora de obrir-les, quant pega lo tercer colp lo senyor bisbe, dihent Atollite portas, etc.*” (f. 38r). També pot equivaldre a una oració de relatiu: “*Aprés completa, lo dia de Sent Loís lo senyor canonge y sagristà Burguerini féu hun sermó de mija hora fins en tres quarts, lohant les coses de la Asumpció*” (f. 171v).

²³² Cfr. PAR, A., *Sintaxi catalana...*, 284-287; SOLÀ, J., *Estudis de sintaxi...*, 47-71.

Una variant de les construccions de gerundi, és el gerundi absolut, amb un subjecte propi diferent del subjecte del verb principal. És molt freqüent en el text. Exemples: “*Essent* les creus en vista de la Seu, lo campaner aventa la Morlana” (f. 6r), “E *dient* matines, lo de l'altar posa lo pali a la trona” (f. 20r), “E *venint* lo sobredit cars la vigília de la Verge Maria, toquen-la lo diumenge a vespre” (f. 39r), “y *essent* aquí, leven-li la capa, y mitra y stola” (f. 47v), “Diumenge, *rompent* l'alba, diuhen aquí la missa de la invocació de la esgleya” (f. 95r), “que los frares, *dihent-se* tèrcia en la Seu, partixen de son monestir” (f. 192r), “*exint-se'n* de scolà Anthoni Burgues, rebí per escolà a Andreu Bleda” (f. 208r).

En ocasions es documenta el gerundi precedit de la preposició *en*, amb valor temporal, construcció coneguda ja en la llengua medieval: “y *en responent*, no tocen més” (f. 2r), “Y *en començant* a tocar, lo campaner y segon tiren lo Vicent” (f. 4v), “Tostemps que València vol traure la bandera, *en trahent-la* a la finestra de la sala, han de tocar a l'arma cada dia de matí” (f. 15r), “y *en dihent* la capítula, los cambrés leven lo pali damunt, y resta lo de la dominica” (f. 29r), “Comencen lo offici a les set hores y mija, o *en venint* lo senyor archebisbe” (f. 49r n.), “que *en aplegant* la custòdia a la capella major, comence la capella, orgue y ministrils a cantar” (f. 197r), “Y *en estant* enfront del dit altar major, han de fer humiliació” (f. 197v).

10.10. Participi. El verb *seure* presenta els participis *seyt* (f. 43v, 88v), *seyta* (f. 98r, 169r),²³³ i *asseure* el participi *aseüt* (f. 27r n.), encara no velaritzat.

Es fa un ús notable en el llibre del participi absolut, molt més freqüent del que avui dia és habitual. Exemples: “Y, *acabada missa*, tornen al cor a dir nona” (f. 2v), “Y, *acabada la missa*, fan les absolucions de cors present” (f. 5r), “*Fet senyal* ab la campaneta del sembori per lo guardià, lo campaner aventa la Chica” (f. 13v), “E lo diumenge, *acabada nona*, lo guardià leva lo pali de la trona” (f. 20r), “E, *acabades les ora-*

²³³ PÉREZ SALDANYA, M., *Del llatí al català...*, 255, creu que els participis antics *seit* i *asseit* deuen ser analògics dels participis amb el grup -ACT-, que donaven *-eit* en català antic: *feit*, *treit*. Pensem que tampoc no és descartable, potser juntament amb aquesta, en les formes *seyt*, *asseyt* una realització amb accent sobre la *í*, davant la forma *sehits* documentada en el *Libre de Antiquitats* (cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 192), i tenint en compte l'imperfet d'indicatiu *seia*, que hi podia influir analògicament. A més, cal tenir en compte que les formes *feit*, *treit* ja feia temps que s'havien simplificat en català en *fet*, *tret*, i els participis del tipus *seyt*, *sehits*, *aseyt* continuen documentant-se als segles XVI i XVII.

cions, tornen la relíquia de la mirra” (f. 107v), “y, *benehida la lum*, portar-lo-han a l'altar major” (f. 115v), “*Acabades elles*, fer sa humiliació” (f. 197v).

Cal parar esment en la construcció “participi + *que* + verb *ésser* o *haver*”, la qual expressa una acció anterior en el temps a la de l'oració principal. El verb pot estar en passat o en present. És una construcció, documentada des de la llengua medieval, intermèdia entre la de participi absolut i l'ús del participi formant part d'un temps compost. Exemples: “y *pronunciada que és* dita sentència, sellavòs fa's lo senyal” (f. 2r n.), “y *netejada que sia*, posarà hun tapit blanch, dels millors, en la capella” (f. 41r), “E *vestits que són*, lo senyor bisbe [...] trau lum nova” (f. 42r), “sinó que lo senyor bisbe, *dita qu'era* la missa, tornava la relíquia” (f. 111r n.), “*pronunciada que ha* la sentència [...] sí que no té necessitat de ...” (f. 2r n.), “E *aquedat que hagen*, comencen a dir tèrcia” (f. 55v), “A matines, lo de l'altar, *fet que ha* senyal ab la campaneta, posa lo pali a l'altar” (f. 106r); amb intercalació d'un pronom feble davant del verb *haver*: “Lo campaner, *fet senyal* ab la campaneta del sembori per lo guardià, y *despertat que l'ha*, aventa la Chica” (f. 13v), “Y *contada que la ha*, manifesta-la al sotsagristà” (f. 184r).

10.11. En els temps composts generals o d'anterioritat es documenta sovint en el llibre la construcció *ésser* + participi, habitual en la llengua medieval. Apareix prioritàriament en Pere Martí, però amb alguns casos també en altres mans del segle XVI i de principis del XVII.

a) Amb verbs pronominals: “E quant algun bisbal *se cerà celebrat* en lo disapte” (f. 7r n.), “en *ésser-se despullat*” (f. 21r), “altres anys *s'és dita* cantada” (f. 28v), “de la sobredita manera que *s'és dit*” (f. 45v n.), “Acabades matines, quan tots *se'n són anats*, lo guardià y lo de l'altar fan guarda” (f. 55r), “de la qual, per *ésser-se guastada*, se n'és feta una capa per a hun canonet chich” (f. 142v).

b) Amb verbs intransitius de moviment: “après qu'és *tornada* la professó a la Seu” (f. 3r), “y tantost fan lo segon toch, qu'és *ell pujat*” (f. 29v), “E lo de l'altar y guardià, qui *són entrats* a vespres” (f. 29v), “Com *és tornada* la professó, despullen-se los vestiments de brocat blanch” (f. 65r), “lo qual *és entrat* a vespres” (f. 102r), “fins que *són avallats*” (f. 174r), “quant tots *són entrats*” (f. 177r), “tornen-se'n ab sa professó, axí com *són venguts*” (f. 192v).

c) Amb verbs intransitius d'estat o canvi d'estat: “o ab les cortines de Vilarrasa, si *són restades* per a les octaves” (f. 58v), “Lo mateix dia, tornant la custòdia a la sagrestia, acostumen de enviar per lo argenter y reguonéxer-la ab lo avantari, si per ventura *era cayguda* alguna cosa d'ella” (f. 78r), “E si lo dia que *serà cayguda* la festa, serà stada feta la empaliada” (f. 129r), “Lo primer escolà, que és lo qui *és entrat* darrer escolà” (f. 186v), “A 5 de nohembre, per *ser mort* lo vicencanceller dit dia, se fa lo offici del dia de la Transfiguració de 6 de agost” (f. 196v).

d) Amb el participi dels verbs *ésser* o *estar*: “com ja *sia stat fet* lo senyal a completa” (f. 9v), “qu·*és stat tret* del mateix títol que stà en Roma” (f. 41r).

10.12. Usos del verb *ésser*. La *Consueta* presenta encara un estat de conservació d'alguns dels usos genuïns i tradicionals del verb *ésser*, modernament perduts en valencià col·loquial, a favor d'*estar*. Tanmateix, s'hi observa ja la pressió del verb *estar* sobre *ésser*, de manera que no hi falten les vacil·lacions.

a) Assenyalant presència en un lloc, localització. Exemples: “après que *és dalt* lo Vicent” (f. 5v), “*Essent* les creus en vista de la Seu” (f. 6r), “toquen hun toch fins que tota la professó *és ja* dins la Seu” (f. 6r), “Y com *és als* grahons de l'altar major” (f. 21r), “y ab los altres tres, que ja *són allí*, toquen a completa” (f. 30r), “perquè ell, a causa de haver d'*ésser* en lo monument per al posar del Corpus” (f. 45v), “E si los bacins *seran* en la sagrestia, porta'ls lo escolà de les chiques” (f. 47v), “fins que la custòdia *és fora* de la plaça de la Seu” (f. 75r), “ab los altres benifets que *són en dita* capella del benifet anneix” (f. 75r), “Après que lo Corpus *és fora de la custòdia*” (f. 77v), “Si al fer de la guarda no y *és lo de les chiques*” (f. 191r).

Però també hi apareix *estar*: “mentres la bandera *stà a* la finestra” (f. 15v), “ha'ls de buydar en tres ampolles que *stan* en lo armari” (f. 41v), “avalla lo cofrenet del Corpus en lo sacrari baix, hon *stà tot* l'any dins lo cofrenet de os” (f. 78v), “de alguns llibres vells que *stan* en la lexa” (f. 169r).

b) Indicant qualitats o estats, amb adjectius i participis: “quant no *és vedat*” (f. 2v), “si no *fos vedat*” (f. 3r), “quant *és aquedat* lo Vicent” (f. 3v), “e quant *és parat*, toque a l'aniversari” (f. 5v), “quant la Morlana *és quasi alta*” (f. 6r), “y tots quatre tiren lo Manuel; y quant *és alt*, lo

campaner dexa'l als tres y va a doblar ab la Maria fins qu'és parat lo Manuel" (f. 10r), "lo guardià aventa lo Arcís, si no és trencat" (f. 13r), "y si serà trencat lo Arcís" (f. 13v), "Y en ésser despullats, lo de l'altar y lo guardià pleguen los vestiments" (f. 21r), "posa-la damunt la patena gran del càlzer bisbal major, que és tota esmaltada" (f. 42r), "a l'artiaca major y al cabiscol, si seran presents en ses cadires" (f. 116r), "Y lo sotsagristà regoneix ab les mans tots los panys, si són tancats" (f. 190v), "segons és dit" (f. 198r), "com dit és" (f. 3r, 5r, 44v), "segons dit és" (f. 5v, 165r).

Però també *estar*: "y lo dia de la Verge Maria de Agost no pot *estar* vedat" (f. 3r), "dexen caure la Morlana, que *stava* parada" (f. 6r), "mesclant-lo en lo que no *estava* beneyt" (f. 48v n.), "exceptades les del rey, que *stan* tancades en les caxes" (f. 102r), "Si al fer de la guarda lo cor *stà* tancat" (f. 191r).

Alternant *ser* i *estar* en la mateixa frase, i amb una estructura semblant: "Quant la capella *stà* tancada, no han de fer sinó reguonéixer lo pany, si *stà* tancat. E si *és* uberta, han-la de reguonéixer dintre y davall lo altar y caxes" (f. 190r).

10.13. Perífrasis d'obligació. La perífrasi d'obligació més utilitzada al text és *haver(-se) de* + infinitiu: "Si s'allarga lo vet, *se ha de tocar* de la mateixa manera que toquen per a vedar" (f. 3r), "*e han de respondre* a l'alba totes les parròquies" (f. 8r), "y axí se *à de observar*" (f. 40r n.), "*À-y de aver* Manuel a missa *tantum*" (f. 110r n.).

Encara que menys freqüent, el verb *haver* també pot construir-se amb la preposició *a*, amb valor d'obligació: "E lo retaule l'*an a descobrir* y alçar la cortina negra" (f. 41v), "si ja no fos bisbal, que *haguessen a dir* la missa d'ell" (f. 64v), "Y és obligat que totstemps que *haurà a servir* a l'altar [...] *à d'estar* al banc de la porta de la sacrestia" (f. 180r n.), "totstemps que *s'hagen a tocar* les campanes" (f. 182r), "totstemps que *s'haurà a pujar* per la escala per a qualsevol causa" (f. 186v), "los *han a traure* fins a la primera sagrestia" (f. 189r).

El verb *tenir* assenyala obligació, amb les preposicions *a* i *de*, seguit d'infinitiu: "e si *té a pendre* lo encenser" (f. 21r), "lo qui *té a dir* lo evangeli" (f. 107r), "y ha-li de ajudar lo guardià, si ja no *té a muntar* al campanar" (f. 180v), "molt avinent y atent al que *té de fer*" (f. 21r), "Lo sotsagristà no *té de ensendre* en la festa de la capella de la Trinitat, sinó *de fer aparellar* XXV sous de pa" (f. 72r n.), "*Té de fer aparellar* lo sotsacristà C dinades de pa de rey" (f. 153r n.). I *ser tengut (algú) de* +

infinitiu: “lo campaner *és tengut de guardar* fins a mijanit” (f. 174v), “*és tengut de tancar* les portes de la Seu en lo stiu” (f. 175v), “*és tengut de obrir* lo postich del Bisbe” (f. 177r), “*és tengut de portar* lo sitial a la capella per al bisbe [...] y lo de l'altar lo té a tornar a la sagrestia” (f. 177v). Encara que més rarament, *ser tengut* pot anar unit directament a l'infinitiu, sense preposició: “*és tengut portar* la creu chica” (f. 182r), “*és tengut tenir* la creu” (id.).

En dues ocasions s'hi documenta el verb *tenir* amb la conjunció *que* (*no tenir res que fer*): “E si era fèria, que lo de l'altar *no té res que fer*, sellavors tiren les cortines” (f. 34r), “y en tal cars lo guardià porta la creu per lo segon, qui és al campanar, puix ell *no té res que fer* a la professó de vespres” (f. 124r).

També el verb *deure* (i *deure's*) seguit d'infinitiu s'utilitza en el text per assenyalar obligació, com era habitual en la llengua antiga, i es conserva encara amb aquest valor en valencià: “lo pali *deu-se posar* de vellut” (f. 22r), “*que's deu donar* diligència en haver-ne de bàsem nou” (f. 41v n.), “en tal cars lo pali en lo diumenge o festa colent *deu ésser* de la millor seda que puga ésser” (f. 90r), “Tot açò *se deu aparellar*” (f. 91r), “lo qual *se deu posar* a migjorn” (f. 92r), “lo sotsagristà *deu considerar* cascun dia quantes misses cantades hi ha ni quants officis” (f. 120v), “y *es deu fer* conforme se diu en la dalt notada provició” (f. 137v n.).

També *menester* i *mester*, aquest més usat, formen construccions perifràstiques d'obligació, generalment amb el verb *ser*: “tostemps que *és menester*” (f. 21r), “y qualsevol altra manera de tocar que y *sien menester* quatre” (f. 178v); “y per ço hi *són mester* tres o quatre escolans per a descansar-se” (f. 15r), “tot lo recapte que *serà mester*” (f. 22v), “si *serà mester*” (f. 25v), “y si *mester era*, les dos barrades devers lo cor” (f. 126r). Pot anar seguit de la conjunció *que*: “*és mester que* stiga a la finestra” (f. 29r), “Y per ço *és mester que*, mentres diuhen lo evangeli, *que* los tres del campanar se'n puguen” (f. 29r); en el darrer cas amb repetició de la conjunció *que* després d'una proposició temporal d'incís. Igualment, seguit d'infinitiu: “Y per ço *és mester fer* senyal a les sis hores” (f. 28v), “per ço *és mester fer* senyal a missa” (f. 161v). Més rar és l'ús amb aquest valor del verb impersonal *haver-hi*, que documentem sempre quan la construcció té un valor negatiu: “E al cor per a vespres *no y ha mester* més de les dos capes y bordons de missa” (f. 54r), “E si al tocar les campanes *no y à mester* sinó hu” (f. 174r).

Així mateix, es troben les perífrasis amb el participi *obligat* i el verb *ser*. Poden construir-se amb les preposicions *a* i *de*: “Lo primer officí de tots los cinch és campaner, en lo qual entra qualsevol escolà nou y *és obligat a* fer lo següent” (f. 174r), “y *és obligat a* tot lo que segueix” (f. 180r), “*és obligat a* posar los tapits de l'altar a migjorn” (f. 180r), “y de provisió de l'il·lustre capítol, *són obligats a* venir lo organiste y manchador” (f. 194r), “*són obligats del* tocar lo campaner y segon a estonades, descançant” (f. 47r), “Los chantres no *són obligats de* fer lo officí, si ja no·ls paguen” (f. 192v), “*són obligats de* anar desbonestats” (f. 180r n.). Seguida de la conjunció *que*, perd la preposició: “Y *és obligat que* totstemp que haurà a servir a l'altar [...] à d'estar al banc de la porta de la sacrestia” (f. 180r n.).

El verb *caldre* apareix sempre en contextos negatius. Per exemple: “Per a sospendre lo vet, *no cal* tocar com a desvedar” (f. 3r), “per al diaca y sotsdiaca *no cal* portar sinó sols les dalmàtiques” (f. 22v n.), “y *no la cal* dir baixa, en lo altar major” (f. 124v n.), “y la clava perquè *no cal*g sinó derrocar-la” (f. 158v).

Remarquem, per últim, l'ús de la perífrasi *ser bé que*, amb un valor pròxim a l'obligació, però més identificable amb la conveniència (‘convenir que’): “Lo dissabte, per ésser larga la epístola de la fèria y lo evangeli, si y haurà tres misses cantades, *serà bé que* avancen una mija quarta en fer senyal a sis hores y una quarta” (f. 32r), “Y *és bé que* hixca per una porta y entre per l'altra” (f. 37v), “Lo sotsagristà, mentres diuhen matines, *és bé que* aparelle les relíquies” (f. 101r), “Y en la professó no y à pali, mas *és bé que* y haja lums” (f. 141v), “y axí *és bé que* u fasa lo senyor bisbe” (f. 45v n.), “Lo sotsagristà, mentres diuhen matines, *és bé que* aparelle les relíquies” (f. 101r).

10.14. Parem esment en la recció d'alguns verbs, que en ocasions difereix del valencià actual, o presenta alternances en el text.

El verb *acostumar* (i *acostumar-se*) apareix sobretot en la *Consuetat* amb la preposició *de*, o sense preposició, davant d'un infinitiu, sense que s'hi observen diferències semàntiques. Exemples: “tostemps *se acostuma de* celebrar lo aniversari ab cap de setmana” (f. 23r), “*acostumen de* fer senyal” (f. 23v), “alguns anys *se ha acostumat de* dir la missa del sanct baixa” (f. 28v), “Si y ha dos misses cantades y vespres, *acostumen de* fer senyal a set hores y aquedar a set hores y mija” (f. 30v), “les ha d'estojar en los calaxos que *acostumen de* star dins la sagrestia nova” (f. 70v), “*Acostuma-y de* haver sermó” (f. 103v), “*se acostuma de* fer lo

aniversari bisbal” (f. 108v); “la creu d'argent, que *acostuma* star damunt lo altar” (f. 23r), “en la primera *acostumen* los sotscabiscols fer cap de setmana” (f. 23r), “per on *acostuma* pasar la processó” (f. 62r n.), “com *se acostuma* fer los divendres” (f. 67v), “E *acostumen* los escolans de la Seu fer hun bon almorsar” (f. 98v), “de la matexa manera que *se acostuma* fer les processons dels dies de Sent Dionýs” (f. 200r). Rarament apareix regint la preposició *a*: “y *acostumen a* desempaliar acabada completa” (f. 151v).

El verb *ajudar* és intransitiu en la *Consueta*, com era normal en català antic,²³⁴ i regeix un complement indirecte, el qual pot estar representat per un pronom feble o per un sintagma preposicional introduït per *a*. Sovint va seguit d'un infinitiu introduït també per la preposició *a* (*ajudar a algú a alguna cosa*). Exemples: “y si és mester, *ajuda-li* lo guardià” (f. 6v), “y lo domer ab sa stola y lo diaca y sotsdiaca ab capes y stoles ab ell, per *ajudar-li*” (f. 78v n.), “quant los tapits se muden a mijanit, és tengut de *ajudar-li*, al de l'altar, si request ne serà” (f. 178r), “y si porta capa de cor, *ajuda-li al levar-se la capa*” (f. 20r), “ve-se'n a despullar a la sagrestia, y los escolans *ajuden-li a despullar*” (f. 88v), “torna les claus a la sagrestia, y *ajuda al de l'altar a vestir les capes al domer y capellans*” (f. 55r), “és tengut de *ajudar al de l'altar a apartar les stores* quant plourà” (f. 178r), “Quant hi ha professó de capes, ha de *ajudar al de l'altar a traure la taula*” (f. 179r).

És rara l'estructura “*ajudar a algú de + infinitiu*”, que apareix sempre amb el verb *vestir*: “y és mester que tots los cinch escolans sien aquí *per ajudar-los de vestir*” (f. 88v), “retrau-se dins la sagrestia per [...] *ajudar-los de vestir*” (f. 177r).

També tenim l'estructura “*ajudar a + infinitiu*”, sense complement indirecte: “y tots *ajuden a plegar la roba*” (f. 89v), “Dihent sexta se visiten y han de *ajudar a vestir*” (f. 91r), “Y tots *ajuden a plegar*” (f. 100r), “és tengut de *ajudar a vestir* en la sagrestia y *a plegar* los vestiments” (f. 177v), “ha de córrer al campanar per *ajudar a tocar a completa*” (f. 179r).

En l'oració següent tenim “*ajudar del + nom*”, on el sintagma preposicional introduït per *de* designa l'agent de l'acció verbal: “Y lo diaca prenga lo vericle y el pose en les mans de dit senyor canonge, lo qual, *ajudat del diaca y subdiaca*, es gire al poble” (f. 198r).

²³⁴ Cfr. DECat, I, 116.

Està també representada en el text l'estructura “*ajudar a alguna cosa per algú*”, és a dir, ‘en substitució d'algú’: “E lo escolà de Sent Pere ha de pujar al campanar per *ajudar al segon toch per lo guardià*, tostemps que y ha professó de capes” (f. 115r).

En pocs casos *ajudar* es construeix amb el pronom adverbi *hi*, amb funció de complement de règim verbal: “Al portar la roba al cavalcador tots *hi ajuden*, y fan-ne hun muntó damunt lo tapit de tota la roba que s'ha de espolsar y netejar” (f. 77r), “E si-s diu detràs lo altar major, tostemps se diu a soles sense diaca ni sotsdiaca; y lo de l'altar y porta recapte, y los cambrés tenen càrrech de *ajudar-hi*, com se fa en la missa de les octaves de Tots Sancts, lo dia de partir lo pa” (f. 87r).

El verb *anar* seguit d'infinitiu es construeix generalment en la *Consueta* amb la preposició *a*. Exemples: Anar a + inf.: “Y quant *va a acompanyar* al que diu lo mandato” (f. 47r n.), “E lo bisbe *va a llavar* los peus al canonge” (f. 47v), “y los de les capes *van a portar* les capes” (f. 87v), “Quant lo sotsdiaca *va a dir* la epístola” (f. 89r), “qui *va a encensar* lo cor” (f. 89r), “sopen y *van a dormir*” (f. 93v), “Après dinar *van a fer estació* al monestir de la Vall de Jesús” (f. 93v).

Però en alguns casos s'omet la preposició, en contacte amb la vocal *a* anterior o següent per una possible aglutinació: “y havent tocat hun poch, paren-lo; y lo de les chiques *va a-ventar* la Chica y doblar ab la Despertada” (f. 11v), “y quant és alt, lo campaner dexa'l als tres y *v-a doblar* ab la Maria hun poch” (f. 14v), “Lo sotsagristà no-s pose musa en est; deprés dinar porà-la's posar quant *irà a-companyar* lo sermonador” (f. 47r n.), “pengen los encensers en les portes del cor y *van a-companyar* los canonges de les capes” (f. 87v), “és tengut de *anar a-visar* lo sermonador” (f. 182r).

En l'oració següent l'infinitiu en realitat depén d'*anaven donant*: “axí com *anaven donant a-dorar* les cinch creuetes sobredites al poble” (f. 50r n.).

El verb *començar* es construeix generalment amb la preposició *a* davant l'infinitiu: “E lo escolà de les chiques *comença a repicar* les chiques” (f. 6r), “encara que millor seria que *començassen a tocar* quant acaben de legir lo *mandatum* a l'altar” (f. 48v), “se *comensaren a fer* les processons” (f. 63v n.), “e tornen a tocar quant *comença a entrar* per la Seu” (f. 75r), “E hui *comensen a fer* senyal a vespres a la una hora” (f. 193r).

El verb *donar* seguit d'alguns substantius (*diligència, orde, recapte*) forma una espècie de perífrasi verbal de la qual depén una oració d'infinitiu introduïda per la preposició *en*, que constitueix la finalitat o objectiu de l'acció verbal: “Emperò que-s deu *donar diligència en haver-ne*, de bàlsem nou, si se'n porà haver” (f. 41v n.), “Acabada missa, lo de l'altar *dóna orde en fer tornar* tot lo que ha portat a Preycadors, y ell torna la creu” (f. 63r), “al qual principalment toca *donar recapte* a l'altar major y al cor *en preparar tots los ornaments que són mester*” (f. 180r).

Notem també, amb el verb *donar*, la construcció *donar per fermances*, és a dir, ‘com a fermances, en qualitat de fermances’: “*Donà per fermances* als reverents mossén Gaspar Samora y mossén Pere Mestre” (f. 208r), “*Donà per fermances* a mossén Ros [...] y mestre Fortuny” (f. 208r), “*Donà per fermances* als venerables mossén Miquel Cardona y a mossén Miquel Montiel” (f. 208v).

Un caràcter semblant té *rebre per* + nom, amb funció de complement predicatiu: “*rebí per scolà* a Miquel Alòs” (f. 208r), “*rebí per scolà* a Joan Peligero” (f. 208r).

També regeix un complement amb la preposició *per* el verb *servir*. Amb el sentit d'“en lloc de, en substitució de”: “A la oració del vespre toquen a vegília de la dominica sense fer primer senyal, per quant lo toch de completa *servix per* primer senyal” (f. 30r), “fan hun repich bisbal de totes les campanes, com hair, y *servix per* missa solta” (f. 64r), “y lo segon *servix per* campaner per al tocar a l'exir de la professó” (f. 75r).

El verb *elegir* regeix un complement predicatiu introduït per la preposició *en*, aplicat al nomenament o elecció de càrrecs: “*havent elegit en* provincial de l'orde de Sent Francés al pare fra Joan Cabanes” (f. 192v n.).

El verb *entrar* regeix un complement predicatiu introduït per la preposició *per* (*entrar per scolà*): “Disapte, lo darrere de maig 1550, exint d'escolà Melchior Draper, *entrà per scolà* Gaspar Joan” (f. 208r), “a XIII de març 1551, exint d'escolà Michel Alós, *entrà per scolà* Pere Alós” (id.).

El verb *enviar* pot regir un complement directe de persona i un complement preposicional o una proposició d'infinitiu introduïts per la preposició *per a*, que indica la destinació de l'acció: “que tenen càrrech de *enviar* los sotscabiscols *per a* portar los porrons de l'oli” (f. 43r), “E los capellans que *ha enviat* lo sotscabiscol *per al* pali de brocat aparellen-lo endret de la porta de la sagrestia” (f. 43v-44r). També tenim la

construcció *enviar per algú* ‘enviar a buscar-lo’: “Lo mateix dia, tornant la custòdia a la sagrestia, acostumen de *enviar per* lo argenter” (f. 78r).

El verb *fer* normalment regeix un infinitiu expressant una idea d'ordre o manament. Exemples: “*Fan aportar* dos estoles a l'altar major” (f. 27v n.), “ell *se'n fa portar* de sa casa” (f. 47r n.), “E dihent completa, *fan venir* capellans” (f. 73v), “resta en lo altar major la custòdia de argent fins a l'endemà, que la *fan estojat* los canonges” (f. 77v). Però, en algunes notes marginals, l'infinitiu, amb una idea semblant, és precedit de la preposició *a* (“*fer a* + infinitiu”): “*fa a ensendre* lo Siri de la Fe en tots los quatre pasis” (f. 38v), “*Fan a armar* dimecres los tres reliquiaries de Nostra Senyora” (f. 41r n.), “*Fan a fer* tovalloles, per si fes lo offici lo senyor bisbe” (f. 47r n.). També apareix *fer-se a quatre campanes* amb el sentit de tocar les quatre campanes (f. 4v).

És habitual en el text l'expressió *fer de* (o *fer-se de*) per expressar la celebració d'una determinada festivitats o ofici religiós per part de l'Església.²³⁵ Exemples: “hon *se faça de* Sent Sebastià” (f. 9v), “Y axí mateix toquen los dijous, quant *fan de Corpore Christi*, e los divendres, quant *fan de plagis*, e los disabtes, quant *fan de* la Verge Maria” (f. 11v), “Tots los dijous de l'any [...] *se fa de Corpore Christi*” (f. 17r), “Si l'endemà *fan de* algun simple, que entre a matines, e si *fan de* alguna festa doble, fa's primeres vespres del sanct” (f. 28r), “En lo offici romà *se fa de* fèria los dies que no y à sant” (f. 59v n.), “Dimecres a 20 de maig 1637, *se féu de* la vigília de la Assensió” (f. 64v n.), “Lo disabte no *fan de* la Verge Maria, sinó de les octaves de Pasqua” (f. 72r).

Notem també la construcció “*fer la volta per* + substantiu”, per indicar substitució (‘en lloc de’): “Si falten lo de les chiques y guardià, lo campaner *fa la volta per* chiques” (f. 191r), i, per últim, l'ús de la preposició *en* davant d'infinitiu amb el verb *fer*: “quant los capés *fan fahena en adobar*” (f. 182r).

També apareix la preposició *en* davant infinitiu amb els verbs *incitar*, *obeir* i *treballar*: “per honsevulla que passaven, *incitaven en plorar*” (f. 96r), “En l'any MDXXVI [...] quant los moros de Benaguazir, no *volent hobehir* a l'emperador e rey nostre senyor don Karlos *en dexar* les armes y *fer-se cristians*, se tragué la bandera a la finestra de la sala” (f. 15v), “Y lo campaner *treballe en haver* gent, perquè puguen aventar los

²³⁵ Cal posar-la en relació amb frases com les següents: “segons lo offici que fa la esgleya” (f. 24r), “segons és lo offici que fa la esgleya” (f. 31r), “y tot l'aldré seguix lo offici que fa la esgleya” (f. 35v).

senys” (f. 54v). I en l'expressió verbal *tenir compte en*: “que tinguessen compte los escolans en lo fer senyal al llevar Déu” (f. 169v n.).

El verb *ententar* regeix un infinitiu introduït per la preposició *de*: “*ententaren de parar* la tomba davall lo sembori” (f. 121v).

El verb *nomenar* introdueix un sintagma preposicional amb la preposició *en* expressant finalitat, aplicada al nomenament de càrrecs: “*nomenaren en* scolà de la Seu a Luýs Domingues” (f. 208v).

El verb *tocar* generalment regeix un sintagma preposicional introduït per *a*, indicant l'objecte o destinació dels tocs. Exemples: “*Tocar a cors* ab quatre campanes” (f. 4r), “après que *han tocat a missa*” (f. 4v), “han de *tocar a capítol*” (f. 6v), “se aturen al campanar per a *tocar a completa*” (f. 30r), “*Toquen a laudes* bisbal y molt solempnément” (f. 55r), “acabant de *tocar a vespres*” (f. 58r), “*toquen a prima*” (f. 115r). Però amb *alba* es construeix sense preposició (*tocar alba*): “Entre quatre y cinch *toquen alba* ab lo Manuel” (f. 55v), “Y fan hun bell repich fins qu'és hora de *tocar alba*, toca des cinch hores” (f. 98v), “noresmenys dexen de *tocar alba* a les cinch hores” (f. 115r).

També es construeix amb la preposició *a*, en aquesta ocasió davant d'infinitiu, en: “Totes les bugades *toquen a pagar* a la thesoreria” (f. 184r n.). El verb *tocar* també regeix un infinitiu amb la preposició *de*: “per a que ls netege, que a l'armarier *toca de netejar-ho*” (f. 39v).

El verb *vestir-se* pot regir un complement circumstancial introduït per la preposició *a*, que actualment construiríem amb *de*: “y *vestit sia a diaca*” (f. 52r n.), “dos capellans dels més àbils *vestihen-se a diaca e sotsdiaca* ab lo domer” (f. 95v).

El verb *caure* és generalment intransitiu en la *Consueta* (pàssim), d'acord amb l'ús tradicional i genuí; però en una nota de Tomàs figura com a pronominal *caure's*: “y perquè no es cayga” (f. 33v n.).

10.15. Es manté la concordança del participi amb el complement directe en els temps composts amb *haver*, tant quan el CD està representat per un pronom feble com quan és un sintagma nominal. Exemples: “e dóna la cendra als qui no *la han presa*” (f. 27v), “axí com *les han pujades*” (f. 98v), “y paren per a tocar la oració. Y quant *l'han tocada*, dexten caure la Morlana” (f. 124r), “après que tots *les han plegades*” (f. 187r), “qui *la haurà dexada uberta*” (f. 190r), “Quant *han dita la confessió*” (f. 42v), “En *haver encesa la lum nova*” (f. 53r), “per *haver feta la dita creu major* mossén Benet” (f. 151v).

Hi ha en el text algunes mostres de concordança *ad sensum*, amb subjectes gramaticalment singulars però semànticament col·lectius (*clero, clerecia, capítol*): “E la *cleresia dexten* aquí los ciris en los banchs” (f. 46r), “Y lo *clero* en la processó *porten* los ciris ensesos” (f. 151r n.), “Tot lo *clero porten* ciris ensensos” (f. 193r), “que lo *reverent capítol*, per ebitar despeses, *enviaren* dos hòmens lechs” (f. 172v).

11. PREPOSICIONS I CONJUNCIONS

Assenyalem ara algunes formes i usos destacables de preposicions i conjuncions en la *Consueta*.

11.1. Com en el *Libre de Antiquitats*,²³⁶ en la *Consueta* conviuen els usos preposicionals amb els no preposicionals en el complement directe de persona. Exemples:

Sense preposició: “per a *cridar* la gent” (f. 3r), “*desperta* los escolans” (f. 8r), “*han levat Déu*” (f. 21r), “Lo campaner y segon *acompanyen* tostems lo sermonador” (f. 25v), “Lo sotsagristà [...] porà-la's posar quant *irà a-companyar* lo sermonador” (f. 47r n.), “axí com quant *va a acompanyar* lo sermonador” (f. 48r n.), “*senya* [...] lo poble” (f. 34v), “lo senyor bisbe *senya* ab la reliquia lo poble” (f. 57r), “y *encensen* los bordoners y tot lo cor [...] y *encensen* los deputats qui porten los canalobres” (f. 88r), “y *ha despertat* los del campanar” (f. 177r), “perquè *no toquen ni perturben* lo sermonador ni los hoints” (f. 179r).

Amb la preposició *a*, que pot aparèixer amb els mateixos verbs, o amb uns altres de diferents: “y manaren *absolrrre als* jutges” (f. 3v n.), “per a *socòrrer al* dit capità” (f. 15v), “e lo de l'altar *encensa a* la profesó” (f. 25v), “y no *ensensen a* dit senyor bisbe” (f. 27r n.), “A l'encensar, *encensen* primer *al* senyor bisbe, après *a* l'Àngel Custodi” (f. 138r n.), “*senya a* tots” (f. 34v), “los ministres que *assistixen al* senyor archebisbe” (f. 48r n.), “*dexen a* Sent Sebastià en lo altar major” (f. 111r), “E los frares han de *convidar a dinar al* domer, diaca y sotsdiaca qui són setmaners, y *als* dos sotscabiscols” (f. 192v).

11.2. Apareix sovint, sobretot en Pere Martí, la preposició *per* davant d'infinitiu final, depent d'un verb d'acció voluntària, on *per*

²³⁶ MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 208-215.

expressa la finalitat i el motiu, el mòbil, de l'acció copsada pel verb. Exemples: “E com volen aquedar, lo de l'altar hix a la porta del Campanar, *per* fer senyal que aqueden” (f. 8v), “Puja lo de l'altar *per* aventar la Morlana” (f. 10v), “vénen del cor tres canonges [...] y quatre beneficiats *per* acompanyar ab ciris blanchs lo *Lignum*” (f. 33v), “corre prest al campanar *per* ajudar-los a tocar” (f. 38r), “Los escolans dormen en lo monument *per* guardar-lo” (f. 41r), “lo vedell fa anar la creu y canalobres a la porta de la sagrestia, *per* acompanyar lo canonge” (f. 48r).

Trobem la preposició *per* en correlació amb *per a* en la mateixa oració i amb el mateix valor: “Tostemps que la creu mijana de la Seu hix *per a* soterrar algun cors o a remembrança, no pot exir sense que no toquen les quatre campanes, si ja no exia gratis *per* fer honra a algun capellà o amich” (f. 4r), “y resta lo de l'altar ab lo encenser *per* acompanyar lo domer a l'altar y *per a* encensar al cor” (f. 20r), “S'à de tenir recort lo sotsacristà de apersebir un mestre *per a* que vaja en son loc darrer la custòdia, *per* mirar no-s perda alguna pessa y *per a* adobar los peuetes” (f. 74v n.).

11.3. També s'usen *per* i *per a* indicant determinacions temporals:

per, assenyalant durada: “e lo segon dobla ab l'altra *per* hun bon tret” (f. 8r), “y axí totes van aventades en una, *per* hun bon tret” (f. 13r), “L'orde de la missa de l'alba *per* tot l'any” (f. 18v), “de manera que a les nou hores y mija sia acabat tot lo offici *per* tot lo stiu en los dies que no y à sermó” (f. 60r), “En lo stiu, fins *per* tot agost, poden fer senyal a sis hores y una quarta” (f. 79v);

per a, assenyalant el moment destinat *per a* una acció. Pot anar seguida d'una altra preposició: “E tostemps que la festa doble venint en diumenge, se mudarà *per a* l'endemà” (f. 22v), “E los vestiments de tauris blau [...] que serviren en la Septuagèsima, ab la capa de papa Benet *per a* de matí a la professó y *per a* les segones vespres” (f. 26r), “guarda-u lo sotsagristà *per a* entre l'any, a les festes anyals” (f. 43v), “E al cor *per a* vespres, no y ha mester més de les dos capes y bordons de missa” (f. 54r), “E aquest orde mateix se té demà *per al* levar Déu en Sent Francés” (f. 63r).

11.4. És habitual en el text la preposició *per* amb un infinitiu causal, construcció freqüent en la llengua antiga. Exemples: “Y asò és *per celebrar-se* dita festa en dominica” (f. 8v n.), “*per ser* dia de festa doble” (f. 15r n.), “*per no poder-se* dejunar lo diumenge” (f. 24v), “Y aquesta

missa, *per ésser* bisbal, és la conventual” (f. 28v), “*per estar* contret, que no podia anar ab sos peus” (f. 50r n.), “a l'altar, *per ésser* tot esquexat lo pali de brocat ras blanc, pose-hi ara lo pali de domàs blanch dels profetes” (f. 59r); amb hipèrbaton: “tocaren a vespres, tocases dos hores, *per* les completes *ser* solemnes, ab cantoria” (f. 27v n.).

11.5. La preposició *per* introdueix, com és normal, el complement agent en les oracions passives: “del qual són pagats *per* les confraries sobredites” (f. 5v), “per no ésser avisats ab temps *per* lo bossar o sotsca-biscol” (f. 6r), “E l'altra creu dels braços, que dit havem, és adorada en lo cor damunt lo coxí, junct ab la caixa dels ciris, *per* los canonges y cleresia” (f. 50r).

En oracions amb participi absolut: “fet senyal *per* lo vedell ab la campaneta del sembori, acabant-se la missa de l'aniversari” (f. 5r), “Fet senyal ab la campaneta del sembori *per* lo de l'altar, quant diuhen la postcomunió, los tres del campanar aventen lo Manuel” (f. 11r).

També apareix en oracions passives reflexes, introduint l'agent: “Y no se à de alsar la capa que està sobre la tonba *per* lo sotsagristà fins aja ensensat” (f. 51r n.), “Y les capes se han de repartir *per* lo sotsagristà hun dia ans” (f. 74v), “Tot açò se deu aparellar [...] *per* lo escolà de l'altar” (f. 91r), “se an de portar *per* los escolans a l'altar major quatre cadires rasses” (f. 101v n.), “Trau-se lo reliquiari del sent martre Innocent *per* lo domer a la missa” (f. 103v n.), “se torna *per* lo domer a la sacristia” (f. 104v n.), “y-s portà, *per* huit preveres en dita processó claustral, aquella” (f. 127v n.), “En lo any 1599, se determinà *per* los señors canonjes que...” (f. 128r n.).

I, encara que rarament, indicant l'agent de l'acció verbal en una oració no passiva ni de participi absolut: “Torne la relíquia, acabada la missa, *per* lo domer, a la sacristia” (f. 102v n.), “Y, acabada la missa, tornen-la a la sacrestia, *per* lo mateix domer, per la devoció del poble” (f. 138r n.).

11.6. Un tret sintàctic i estilístic que apareix en la *Consueta*, el qual permet evitar la repetició de la mateixa preposició en constituents successius de la mateixa oració, és l'ús combinat de les preposicions finals *per a* i *a* introduint sintagmes correlatius en el text.

Poden ser dos noms coordinats, el primer introduït per la preposició *per a* i el segon per *a*: “per al domer una capa de domàs blanch, de

les bones, *per a* les vespres y *a* matines” (f. 17r), “y que:s portasen los ensensers al chor *per al* perfaci y *a* l'evangeli” (f. 54r n.), “y guarda-u per a tot l'any, *per a* parteres y *a* persones que stan *in articulo mortis*” (f. 58r); també pot ser que el segon membre siga una proposició de relatiu substantiva, un sintagma preposicional substantivat o un adverbi: “A matines tres capes verdes, *per al* domer y *als* qui l'acompanyaran” (f. 151v n.), “Lo aparell *per a* d'aquesta domínica y *a* totes les del Pasqüer ha de ésser tot blanch” (f. 60v), “Enpremtaren-se [...] cinch-cents cartells *per a* València y *a* defora, per a legir per les trones” (f. 170r). En la següent oració s'intercala una oració d'infinitiu causal entre els dos sintagmes coordinats: “Y sucehí que:s donaren olis *per a* Mallorca, Teruel y Albarrazín, per caréxer de pastor, y *a* Sogorb, per estar en València lo senyor bisbe Casanova” (f. 49r n.).

En altres casos no hi ha coordinació, sinó que el primer membre, introduït per *per a*, assenyala el beneficiari de l'acció del verb principal, i el segon, introduït per la preposició *a* seguida d'infinitiu, expressa l'acció que el primer realitza, amb l'objecte que ha rebut: “lo sotsagristà fa aparellar dins la sagrestia [...] una capa negra *per al* de l'altar, *a* portar la creu” (f. 47r), “Més avant aparella *per al* de l'altar y guardià, *a* encensar a la professó camís ab paraments morischs” (f. 55v), “Entretant lo de l'altar aparella [...] la creu dels brassos ab hun vel blanch per al sotsdiacha y altre vel blanch *per al* senyor bisbe, *a* portar lo himatge” (f. 101v). El segon membre pot ser també un substantiu (*professó*, *vespres*), que representa l'acte on participa el primer membre: “E lo de l'altar y guardià porten al cor totes les capes y les de papa Alexandre [...], e *per al* senyor bisbe, *a* la professó, la una de les de papa Alexandre” (f. 69v), “Ha-y encens a tota la missa y al cor. Si ve en diumenge, tovallola de brocat vert y capa *per al* domer *a* la professó” (f. 104r), “servixen los vestiments de vellutat blanch, y una capa de brocat blanch de les velles *per al* domer *a* la professó y *a* vespres” (f. 108r), amb dos sintagmes preposicionals coordinats introduïts per *a* en el segon membre de la relació.

En l'oració següent es combinen les dues estructures descrites, la coordinada i la no coordinada: “Y après servix *per al* sotdiaca, *a* portar la creu, *per a* l'evangeli e *al pater noster*” (f. 20v).

En altres casos apareix en primer lloc el sintagma introduït per la preposició *per a* + infinitiu, que assenyala l'acció verbal, i en segon lloc el referit a l'agent d'aquesta acció, introduït per la preposició *a*. Aquest sintagma, de fet, és també el beneficiari de l'acció representada pel

primer principal, com ho indica la preposició *a* que l'introdueix: “y lo escolà guardià té càrrech de portar-hi tot lo recapte que serà mester, ço és [...] y una tovallola *per a* torcar-se les mans, *als* preveres, quant se laven a les fonts” (f. 22v), “E al cap del tapit, devers la escala del sembori, que y reste loch *per a* la cadira del senyor bisbe y *per a* poder rodar, *als* preveres” (f. 41), “Y posen en la sagrestia, devers los armaris dels brocats, dos banchs dels que han tret de la capella *per a* seure après dinar, *als* canonges, *per a* al *mandatum*” (f. 46v), “consagren tres formes, les dos sobredites *per a* la custòdia y una *per a* sumir, *al* qui diu la missa d'alba” (f. 74r), “y hun altre coxí damunt la cadira *per a* seure, *al* senyor bisbe” (f. 87v), “y empalien-lo de tapits davall *per a* seure, *a* les senyores y a les òrfenes” (f. 151r n.).

11.7. Amb valor final conviuen en el text les conjuncions *perquè* i *per a que*, la primera usada sobretot per Pere Martí. Exemples: “los escolans no deuen tocar, *perquè* no cayguen en irrregularitat” (f. 15v), “ab les vetes capdellades y plegades, *perquè* no pengem molt” (f. 20r), “lo tocar a missa se anticipa una bona quarta a l'hivern, *perquè* hixquen de l'offici una quarta tocases nou hores” (f. 24r), “sinó en lo altre après, *perquè* no tape la vista al poble” (f. 34r), “*per a* pegar als fadrins, *perquè* no toquen ans de hora ni ffassen mal” (f. 40v), “se provehí *per* lo reverent capítol se fes senyal a les dotze ores y tres quarts [...] *perquè* se acaben matines de dia” (f. 112r n.), “fent creu a cascú *perquè* no-n perda algú” (f. 157r);

“*per a que* dins lo any se acabe la celebració” (f. 16r n.), “y done-li los bacins y cànters de lautó del lavament dels peus, *per a que*-ls netege” (f. 39v), “Nota que resten en la capella los dos banchs; lo hu arrimat y lo altre *per a que*-s seguen los senyors canonges” (f. 41r n.), “fa senyal ab la campaneta del sembori, *per a que* aqueden lo primer toch” (f. 43r), “y dóna'l axí mateix al diacha *per a que* l'acaben de benehir” (f. 45r), “*per a que*-s donàs al bisbe” (f. 74r n.).

11.8. Normalment en la *Consueta* es diferencien els usos de les preposicions *ab* i *en*, i només en poques ocasions els autors cauen en l'ús confusionari de fer servir *en* per *ab*, d'acord amb la que ja aleshores devia ser la tendència de la llengua parlada: “y davall los tapits blancs possen lo de l'altar y lo guardià los tapits verts, *en* tot l'aldre” (f. 32r), “Ara vist lo senyor bisbe un camís *ab* son amit, que està *en* la roba de la Semana Santa” (f. 47v n.), “se fa processó claustral de matí *en* la relíquia” (f. 111v n.), “es toquen après de la oració de les ànimes dotze bata-

llades *en* una campana en señal de dita Indulgència, se faça dit señal *en* la campana que es toca la anathema” (f. 204v).

En l'oració següent sembla estar usada la preposició *ab* per *en*, per ultracorrecció: “Diu-se la missa del siti en la capella de Sent Jaume, y lo sermó aquí mateix *ab* una trona de fusta” (f. 121r).

11.9. Documentem en el text, en Miquel Jeroni Coves i Sebastià Gutèrrich, un parell de casos d'ús de les preposicions *ab* i *de* davant la conjunció *que*, ús sintàctic considerat castellanitzant: “seria millor *ab que* los [*sic*] dites representacions se donasen presa algun poch” (f. 74r n.), “y es posà en dos ampolles per a d'açò preparades per a donar [...] als malalts per a beure de dita aygua en ses malalties, per medi del qual contacte, nostre senyor Déu [...] dóna salut als que *ab* ferma fe la beuen *de que* per dita rahó se'ls donava salut” (f. 199r).

També la preposició composta *fins a* apareix unes poques vegades davant la conjunció *que*. Sobretot es documenta en Sebastià Gutèrrich: “detenint-se en açò sens aplegar al *Tantum ergo*, *fins a que* se haja posat la custòdia en son lloch” (f. 197r), “torne a cantar lo *Pange Lingua* dita capella, orgue, etc., *fins a que* lo preste estiga en puesto de poder-se girar al poble” (id.), “cantant aquells lo *Pange lingua* a cant pla, *fins a que* dit Santíssim Sacrament estiga possat dins lo sacrari” (id.), “des del sacrari *fins a que*s descobre al chor y capella” (f. 197v), i una vegada en Pere Martí: “Lo guardià obri lo postich per a matines, y guarda, com és acostumat, *fins a que* volen tocar lo retorn” (f. 98r n.). Si bé aquest autor usa generalment amb un valor semblant *fins que*, que és la forma més habitual en el llibre. De fet, en la mateixa nota on Pere Martí escriu *fins a que* unes línies més avall fa servir *fins que*: “y lo de l'altar guarda *fins que*s tocat lo retorn” (f. 98r n.).

11.10. En ocasions, sobretot en algunes de les mans posteriors a Pere Martí, s'elideix la conjunció substantiva *que*. Exemples: “A 6 de abril 1634, fonch provehit se acabe de aquedar a les tres ores” (f. 40r n.), “y perquè senblà que nostre senyor Déu seria molt més servit estiguessen tancades” (f. 48v n.), “son mestre de serimònies demanà als senyors canonjes li portasen a adorar lo *Lignum Crucis*” (f. 50r n.), “fon ben vist al reverent capítol se digués la missa cantada” (f. 63v n.), “com no vol lo senyor archebisbe se porte lo reliquiari dit de la pluja” (f. 94r n.), “y vol lo reverent capítol se fassa esta solempnitat” (f. 104r n.), “provehí se passassen als escolans [...] quatre lliures” (f. 163v n.).

Algunes vegades també està absent la conjunció *que* en les oracions subordinades temporals amb *fins*: “y los claus és milor que no·s posen *fins* està Nostre Senyor en lo moniment” (f. 45v n.), “y torna a tancar, *fins* arriba lo qui porta lo Sant Sacrament” (f. 46r n.), “En lo altar major estarà lo pali de la domínica *fins* se acabe la missa” (f. 112r n.), “fan senyal a matines, y no sesen *fins* responen al campanar” (f. 144v n.).

11.11. Normalment apareixen en el text la preposició simple *fins* i la composta *fins a*, però en les següents oracions trobem *fins en*. Amb valor temporal: “per quant *fins en* aquella ora, tenen los capellans, que venen a matines, temps y ora de guanyar lo punt o la porció de matines” (f. 7v n.), “si y cau la Incarnació, nenguna menció se'n fa, ni sermó ni res, *fins en* lo dia que·s muda” (f. 22r), “Memòria sia, que en lo any MDLVIII foren les mortaldads en València, les quals duraren dende el any MDLVII *fins en* lo de MDLVIII^o en lo mes de octubre” (f. 63r n.), “Aprés completa, lo dia de Sent Loís lo senyor canonge y sagristà Burguerini féu hun sermó de mija hora *fins en* tres quarts, lohant les coses de la Asumpció” (f. 171v). Amb valor quantitatiu: “lo pot marcar sis diners per cada quarta que tardarà, *fins en* suma de hun real” (f. 130v).

11.12. En ocasions, davant d'un demostratiu començat per *a* o de l'indefinit *algun*, la preposició *a* adopta la variant *ad* (*a d'*), normal en català antic, i actualment conservada en valencià. Exemples: “*a d'*algun capellà” (f. 52r, 107r), “per *a d'*aquesta domínica” (f. 60v), “*a d'*aquesta missa” (f. 62v, 64r, 97r), “que servien per *a d'*aquest” (f. 75r), “E si y ha encens *a d'*alguna capella” (f. 88r), “Per *a d'*aquest siti” (f. 97v), “*a d'*aquest evangeli” (f. 107r), “*A d'*aquestes matines de defuncts” (f. 159r), “que es fa *a d'*aquesta festa” (f. 162v), “Y lleven Déu *a d'*aqueixa missa” (f. 165r), “per *a d'*aquest cap d'octavari” (f. 166r), “que per *a d'*açò estan en la present sacristia” (f. 199r).

11.13. De vegades Pere Martí es val de la conjunció *ni* com a nexa de proposicions no negatives, equivalent a la copulativa *i*. Es tracta d'un ús conegut en la llengua antiga: “lo sotsagristà deu considerar cascun dia quantes misses cantades hi ha *ni* quants officis” (f. 120v), “veurà quant se ha de dir *Vexilla ni* com, axí ací com lo dia de la Verge Maria” (f. 126r), “y per ço stà a beneplàcit dels prior y majordoms de la confraria de Sent Jaume què volen empaliar, *ni* com *ni* de què, puix ells ho pa-

guen” (f. 140r), “que lo més antich diu al darrer que tragua draps, trant-li d'on los ha de traure *ni* quins draps” (f. 189r).

11.14. En Pere Martí es troba la conjunció adversativa antiga *mas*, amb valor restrictiu, equivalent a ‘però’. Exemples: “Primer diuhen tèrcia, après lo aniversari general per les ànimes de purgatori ab cap de setmana y absolucions generals, *mas* no és bisbal” (f. 36v), “Al levar Déu hi ha encens *ratione Corporis Christi*, *mas* no al cor ni a res aldre” (f. 38v), “Toquen a vespres com a domínica, *mas* no y à Manuel” (f. 40r), “L'endemà de partir lo pa és lo aniversari de la Almoyna, *mas* no és bisbal” (f. 160r n.).

Amb sentit d'oposició, equivalent a ‘sinó’ o ‘sinó que’. Exemples: “y torna-se'n a l'altar per a fer senyal a levar Déu [...] encara que no n'i haja huy, *mas* de huy avant” (f. 29v), “Si en tal dia cahiha la Verge Maria de Març, no-s celebra, *mas* muda's avant” (f. 57v), “Lo pali de l'altar no és lo de VIII° liçons, ni los vestiments, *mas* han de ésser lo pali y vestiments de festa doble” (f. 60r), “No desfàn la empaliada, *mas* restà per a Sent Hieroni a l'endemà.” (f. 153r n.).

11.15. La conjunció *car* és usada per Pere Martí, però ja no per les altres mans. Exemples: “y si hix defora, fan tres parades, com dit és del cap de setmana, a les absolucions *tantum*, *car* a laudes y a l'alba no toquen” (f. 5v), “*car* sellavòs toquen a missa” (f. 14v), “*car* en tal cars toquen a vigília” (f. 14v), “Aquest tocar de tres hores fon per ordinació dels jurats y racional, *car* lo propi tocar és tot lo dia” (f. 15v), “perquè no-ls guasten los fadrins, *car* açò toca al sotsobrer” (f. 37r).

11.16. Joan Clerà fa servir la conjunció *dementres* (f. 111r n., 121v n.) ‘mentre’. Tot i que el DECat no la enregistra i el DCVB no ho fa fins a principis del segle XX, és una forma documentada en la llengua medieval, almenys des del s. XIV.

11.17. Altres preposicions tòniques i locucions.

1) *après* / *après de* / *deprés* / *després de*, i la locució conjuntiva *après que* (f. 3r, 5v, 8r, etc.). Les més utilitzades són les dues primeres, *après* i *après de*, però la primera té una menor mobilitat contextual, ja que només s'usa davant de mots no precedits d'article, indeterminats, referits a parts o moments del dia o a celebracions religioses (missa, hores

canòniques): *après dinar* (f. 3r, 18r, 29v, 97v), *après migjorn* (f. 5v), *après completa* (f. 4v, 39r), *après completes* (f. 823r), *après nona* (f. 4v), *après matines* (f. 26v), *après vespres* (f. 6r, 36r), *après missa* (f. 22r, 39r). Prova de la cohesió dels dos elements integrants de l'estructura és la substantivació *apresdinar*: “plogué tot lo *apresdinar*” (f. 95v) ‘les primeres hores de la vesprada, després de dinar’.²³⁷

La locució *après de* té una major llibertat posicional. Exemples: “*après de* levar Déu” (f. 4v), “*après de* completa” (f. 4v), “*après dels* tres clachs” (f. 5r), “*après d'*una stona” (f. 7r), “lo hu *après de* l'altre” (f. 15r), “*après de* haver tocat a missa major” (f. 15v), “per a *après de* la confessió” (f. 21r), “y *après de* la postcomunió” (f. 21r), “*après de* missa” (f. 22r), “*Aprés de* l'aniversari diuhen sexta” (f. 23v), “*après del* nocturn y laudes de demorts” (f. 26v).

La preposició *deprés*, molt menys usada que les anteriors, apareix sempre abans de *dinar*: *deprés dinar* (f. 26v n., 36v, 47r n., 173r).

La locució *després de* (f. 3r n., 62r n., 63v n., 93v n.) només és usada per alguns autors del segle XVII (Gutèrrich, Navarro).

2) *damunt / damunt de*. La més emprada és la primera. La locució *damunt de* només apareix en els casos següents: “ab hun pali *damunt dels* bordons” (f. 55r), “*damunt de* l'altaret” (f. 65r n.), “*damunt de* l'armari ordinari” (f. 199r).

3) *darrere / darrere de / detràs / detràs de / tras*. La preposició *detràs* és usada només per Pere Martí: *detràs lo altar* (f. 24v, 34v, 41r, 78v, etc.), *detràs lo Corpus* (f. 45v, 55r, 97v, etc.), *detràs les portes* (f. 99r, 106v), *detràs lo bisbe* (f. 148v), i només en una ocasió *detràs de*: *detràs d'ells* (f. 50v). La forma *tras* apareix tan sols una vegada, en Coves: *tras lo altar* (f. 24r n.).

La preposició *darrere*, usada també per Gutèrrich i per Clerà, a més de Martí, es construeix habitualment sense *de*: *darrere la professó* (f. 68v), *darrere lo altar major* (f. 72v n., 81v), *darrere l'altar* (f. 110v n.), *darrere lo senyor bisbe* (f. 88r), *darrere lo bisbe* (f. 88v), *darrere la cadira* (f. 41r n.), “y après dels canonges van los dotze preveres de la consecració de la crisma, [...] y *darrere tot*, lo clero” (f. 44v). Només apareix amb *de* en el cas següent, seguit d'un pronom personal, com

²³⁷ Coromines (DECat, VI, 797) l'escriu *apresdinar*, en canvi, els autors del DCVB opten per escriure'l amb guionet: *après-dinar*.

ocorria amb *de tràs*: “après ve lo canonge qui ha de legir lo *mandatum* [...] y *darrere d'ell*, lo sotsagristà” (f. 48r).

L'estructura *darrere tot*, amb valor espacial, amb la preposició *darrere*, recorda molt la construcció *darrer de tot* ‘en últim lloc, per acabar’, que fa servir en algunes ocasions Pere Martí, en una enumeració ordenada d'accions, amb valor temporal. Per exemple: “Y en tal cars serva's aquest orde: que primer diuhen tèrcia major de la fèria y après lo aniversari, après tèrcia de Senta Maria, après la missa de la vigília, après sexta, enaprès la missa de la fèria de les Quatre Tèmpores [...] *darrer de tot* diuhen nona” (f. 24r), “serva's aquest orde: que primer de tot diuhen la missa de l'offici, après tèrcia y après la missa de la vigília, après sexta, y après la missa de les Quatre Tèmpores, y *darrer de tot* nona” (f. 24v), “primer diuhen tèrcia y sexta, après la missa del sanct, après nona, après la missa de la fèria, *darrer de tot* vespres” (f. 31r), “Aprés diuhen sexta, après la missa de la Verge Maria, après nona, après la missa de la fèria ab los vestiments negres dels aniversaris [...] *darrer de tot*, les vespres de la Verge Maria” (f. 36v).

Aquesta construcció (*darrer de tot*) recorda l'estructura *venir* (o *romandre*) *darrer* ‘venir o romandre enrere dels altres’, que recull i documenta el DCVB, encara que no es construeix amb cap d'aquests verbs ni s'aplica a persones o animals que es mouen o s'aturen en un lloc, sinó a actes religiosos que es distribueixen ordenadament en el temps. Sí que s'hi ajusta més la construcció *darrer de tots* de les oracions següents, amb valor també espacial: “E com és en aquell pas que diu *Surgite, eamus*, tornen-se'n a la sagrestia per aquest orde: *primo*, lo vedell, après la creu ab los canalobres, après lo lector de la manera que anà a l'altar, après los canonges, e *darrer de tots* lo bisbe” (f. 48v), “Ara, de l'any MDXXIII ençà, acostumen de fer hun tabernacle de les relíquies del rey, e aquest va més *darrer de tots* y més prop de la custòdia” (f. 74v).

4) *davall* / *davall de* / *sots*. La forma habitual és *davall* (pàssim); la locució *davall de* només es documenta una vegada en la *Consueta*, en una nota probablement de Coves: “y après levaran dit pali y restarà lo que à de posar lo escolà en la nit, *davall del* de la domínica” (f. 112r n.). La preposició *sots* només apareix en la construcció *sots pena* (f. 175v, 177v, 178r), aplicada a una sanció. *Baix* (pàssim) no s'hi utilitza mai com a preposició, sinó com a adverbi i adjectiu.

5) *davant* / *davant de*. La primera és la forma habitual, i la locució *davant de* només apareix dues vegades en la *Consueta*, en Gutèrrich:

“*davant del subdiacha o diaca*” (f. 114r n.), “en un cadafal *davant de la trona*” (f. 116v n.).

6) Per assenyalar direcció en la *Consueta* es fa servir habitualment la preposició *devers* (*devés*) (pàssim).

7) *dins / dins de / dedins de / dintre*. La preposició usada habitualment en la *Consueta* és *dins* (pàssim); la locució *dins de* és emprada per Foix: “per *dins de la Seu*” (f. 62r n., 112r n., 147v n., 163v n.), “entra *dins de la capella*” (f. 126v n.). Gutèrrich fa servir la locució *per dedins de* (f. 62r n., 63r n., 94r n.). *Dintre* només es troba en Pere Martí.

8) *fora / fora de / defora / defora de*. La preposició *defora* expressa sempre situació exterior en l'espai. És usada sobretot per Pere Martí, però també l'usen Clerà i Gutèrrich. Exemples: “diu-se mentres fan les absolucions *defora la Seu*” (f. 35v), “Ara estan *defora la tomba los ramellets per causar mal-olor estant tancats de dins*” (f. 46r n.), “Dos butlistes prengueren càrrech de tot lo de *defora València*” (f. 170r), “y dos *defora la capella de brocats blanchs*” (f. 193r). La locució *defora de* només apareix una vegada, en Martí, amb valor temporal: “Si ve *defora dels dies de Passione*” (f. 123v n.).

Fora i fora de sovint tenen el mateix valor locatiu que *defora*. Exemples: “quant va a dir la epístola *fora la capella*” (f. 21r), “Tota l'altra roba se empresta per a vestir-se *fora la sagrestia*” (f. 74v), “A d'aquestes matines de defuncts vénen-hi molts capellans *fora la Seu*” (f. 159r), “Les campanes toquen a l'exir de la professó fins que la custòdia és *fora de la plaça de la Seu*” (f. 75r), “Aprés que lo Corpus és *fora de la custòdia*” (f. 77v). Però altres vegades s'usen indicant excepció (‘excepte, llevat de’): “han-ho de plegar tots los quatre escolans *fora lo campaner*” (f. 21v), “En tot lo sobredit romiatge, a cascuna missa cantada, *fora les de rèquiem*” (f. 95r), “Tostemps que y ha fèria, *fora de la vespra de Nadal, hi acostuma de haver aniversari*” (f. 23r), “En lo stiu, de Pasqua avant, axí en les fèries com en los altres dies, *fora dels divendres y disabtes dies de dejunis*” (f. 24r). També poden assenyalar alteritat o exclusió temporal: “Són tan solempnes estes octaves [...] que les festes que y cauhen les muden *fora les octaves*” (f. 71v), “Si lo cap de l'octavari se celebrava *fora les octaves*” (f. 137r), “y no quant se celebrarà *fora del seu propri dia*” (f. 12r).

9) *junct (junt) ab / junct (junt) a / junctament (juntament) ab / ensem ab*. Aquesta darrera, que ja devia tenir un regust arcaïtzant al segle

XVI, només apareix una vegada, en Pere Martí: “és tengut de acompanyar lo sermonador *ensemps ab* lo segon” (f. 176v).²³⁸ *Junct ab* és la preposició usada més generalment per Pere Martí: “E l'altra creu dels braços, que dit havem, és adorada en lo cor damunt lo coxí, *junct ab* la caixa dels ciris” (f. 50r), “y dos emperials blanchs als caps, *junct ab* lo altar” (f. 72r), “e posen lo faristol ab una tovallola bona *junct ab* los grahons de l'altar en lo mig” (f. 115v); i es troba una vegada en Coves: “y lavós lo porten *junt ab* lo oli dels malalts dos capellans” (f. 42v n.). Els autors posteriors a Pere Martí prefereixen en general *junt a*: “sinó que posen los canelobres y la Veracreu dalt *junt al* vel” (f. 46v n.), “y pengen aquell en lo clau que stà *junt a* l'armari” (f. 114r n.), “lo posaren, lo sant cors, sobre un bufet al costat y *junt a* l'altar major” (f. 163v n.), “La cadira, la darrera del cor, del cabiscol, *junt a* la escalleta de l'orgue major” (f. 168r n.); en Pere Martí només documentem una vegada *junct a*: “y dorm ab lo matalafet, allí, *junct al* cantonet de Senta Magdalena” (f. 178r). La preposició *junctament (juntament) ab* presenta algunes ocurrencies: “Les parròquies no fan absolucions particulars, sinó *junctament ab* la Seu” (f. 5r); “lo reverendíssimo e il·lustríssimo senyor don Hernando de Loaces [...] *juntament ab* los molt il·lustres y reverents canonges” (f. 8r n.), “y *juntament ab* lo diaca lo hu anàs al senyor archebisbe” (f. 74r n.).

10) *juxta* (f. 4r n., 24r, 90r) ‘conforme a, segons’.

11) *sens / sense*. *Sense* (pàssim) és la forma usada habitualment per Martí, que només fa servir en una ocasió *sens* (f. 13r). Per tant, *sens* (f. 38r n., 49r n., 50r n., 197r, 199v, etc.) es troba sobretot en els autors posteriors.

12) *ultra* (f. 76v, 171v) ‘a més de’ / *ultra de* (f. 93v, 191v, 192v) ‘de més de, en addició a’ / *ademés de* (f. 161v n.) en Gutèrrich.

11.18. Vegem a continuació algunes de les locucions preposicionals i conjuntives de la *Consueta*: *a cap de* (f. 10r) ‘després d'un cert temps’, *a causa de* (f. 45v, 157v), *a causa que* (f. 171r), *per causa de* (f. 18r, 21v), *per causa que* (f. 31v, 40v), *a cosa de* ‘aproximadament’: “y *a cosa de* les huit ores del matí, dia de dit sant, plogué” (f. 127v n.), *a mijant* (f. 10r) ‘a la meitat d'una acció’, *a modo de* (f. 53r), *a pena de* (f. 8r,

²³⁸ Pere Martí utilitza també la forma *ensemps* en una ocasió com a adverbi: “Servici dels escolans, de tots *ensemps*” (f. 189r).

175v, 176v, 178r) ‘sota pena de’, *a rahó de* (f. 172r, 196r n.), *al mig de* (f. 27r n., 34r), *al punt de (tal hora)* (f. 8r n., 126v n., 154v n.) ‘exactament a tal hora’,²³⁹ *en punt de (tal hora)* ‘exactament a tal hora’: “y en punt de les 9 se comencen matines” (f. 100v n.), “Començà en punt de les 5 y acabà a les 4 de la vesprada” (f. 201v), en Sebastià Gutèrrich;²⁴⁰ *al temps que* (f. 3v n.), *a la fi de* (f. 15v, 24v) ‘a finals de, al final de’, *ans de* (f. 3r, 5v, 6v) ‘abans de’, *ans que* (f. 5r, 21r, 35r) ‘abans que’, *en lo ans de* (f. 8r n.) ‘abans de’; com a preposició, s’usa habitualment *ans de*; només en un cas, en la part de Sebastià Gutèrrich, apareix amb aquest valor la forma simple *ans*: “a les nou hores *ans* migdia” (f. 3r n.),²⁴¹ *asercada de* (f. 197r) ‘sobre, tocant a’;

de allí a (f. 55v n., 62r n.) amb valor temporal, *de continent que* (f. 53v) ‘tot seguit que’, *de forma que* (f. 15r n., 114v), *de manera que* (f. 55r n., 157r), *de modo que* (f. 13r, 177r n.), *en manera que* (f. 79v, 130v), *en tal manera que* (f. 20v, 58v), *en modo que* (f. 144v); *de mig de* ‘del mig de’: “Trahuen tots los banchs *de mig de* la capella (perquè fan nosa)” (f. 41r n.), *de part de* indicant temps, per referència a una part del dia, el vespre, les vespres o la nit: “*De part de* vespres [...] posen la cortina negra” (f. 26v), “sinó sols *de part de* denit posà dos pastilles y dos pehuets” (f. 41r n.), “*De part de* vespre, lo de l’altar y lo guardià trahen la taula en la primera sagrestia, y aparellen-hi totes les capes” (f. 65v), “tostemps qu’és festa solemne ab professó de capes, *de part de* vespre o a mijanit” (f. 180r);

en loch de (f. 22v, 63r, 127r) i *en lloch de* (f. 96v n.) ‘en comptes de’, *en virtut de* (f. 161v n., 204v), *en vista de* ‘a les envistes de’: “Essent les creus *en vista de* la Seu, lo campaner aventa la Morlana” (f. 6r), *enaxí que* (f. 170r, 171v, 182r) ‘així que’, *endret de* (f. 34v, 43v, 44r) ‘enfront de, davant per davant’, *entorn de* (f. 5r, 21r, 42v), *en lo entorn de* (f. 169v n.), *per entorn de* (f. 61r n., 64v n.); *entretant que* (f. 46r, 52r), *fins que* (f. 12v, 25r, 52r), *fins tant que* ‘fins que’ (f. 7v, 100v), *fins tan que* ‘fins que’ (f. 7v), *fins tant*: “y aquell no l’obra a ninguna persona, encara que sia capellà, *fins tant* acaben matines” (f. 8r n.); *fora de* (f. 23r, 24r, 30r) ‘tret de, excepte’, *la volta de* ‘cap a, en direcció a’: “D’aquí van

²³⁹ Documentat en el DCVB al 1910; no enregistrat en el DECat.

²⁴⁰ Documentat en el DCVB al 1883; no enregistrada en el DECat. També *en punct*: “a les dos hores *en punct*” (f. 55r n.).

²⁴¹ *Ans* és més freqüentment adverbi (f. 23r, 37r, 55r) i conjunció adversativa (f. 18v, 69r, 90v) ‘sinó que’.

la volta del carrer de la Esperança, regonexent lo de les chiques la capella de Senta Agnés y totes les altres arreu com vénen” (f. 190v), “D'aquí tiren *la volta de Sent Bult y al capítol y tota aqueixa part de Sent Pere*” (id.),²⁴² *jatsia que* (f. 28v, 98r) ‘encara que’, i amb el mateix valor també *jatsia* (f. 14v n., 86v, 137v n.), *obra de* (f. 2v) ‘poc més o menys, aproximadament’;

per amor de (f. 26v n., 54v) ‘per causa de’, *per a obs de* ‘per necessitat de’: “la qual dotà de cinquanta lliures de renda cascun any [...] *per a obs de* pagar a cascun beneficiat 1 sou” (f. 200r), *per obs de* id. “sis matalafs, sis llançols, tres flaçadas cardadas blancas, *per obs de* nosaltros, de dormir en lo canpanar” (f. 207r), *per espay de*, amb valor temporal: “*per espay de* mijà hora” (f. 11v), *per medi de* ‘per mitjà de’: “*per medi del* qual contacte, nostre senyor Déu, quant ell és servit, dóna salut als que ab ferma fe la beuen” (f. 199r), *per mig de*: “que vinga *per mig de* la plaça de la Seu” (f. 37v), “*per mig de* la plaça de la Palla torna a la Seu” (f. 38r), “*per mig de* la plaça de Predicadors” (f. 126v n.), “*per mig de* la professó” (f. 192r), *per occasió de* ‘per tal de’: “La estola es porta davall la musa, *per occasió de* anar més segura” (f. 33v n.), ‘per causa de’: “Si *per occasió de* pluja o fanchs no-s pogués fer la processó” (f. 62r n.), “essent treslladada la processó *per occasió de* plujes” (f. 154v n.); *per occasió que*, causal: “Y *per occasió que* en lo any 1600 se començà a fer dit ofici [...] se tocà a vespres a la una hora en punct” (f. 163v n.); *per quant*, causal (f. 7r, 7r n., 13v, 17v), *per rahó de* (f. 11r, 49r n., 52r n.) ‘per causa de’, *si per cas* (o *cars*) (f. 62r n., 64v) ‘si ocorria que, si és cas que’, *tostemps que* (f. 4r, 5v, etc.), *tostemps y quant* (f. 147v n.; 180r n.) ‘sempre i quant, sempre que’; *sempre que* (f. 55v n., 111v n.) només un parell de vegades en Gutèrrich i Navarro.

12. NEGACIÓ

12.1. Generalment els indefinits i adverbis negatius van acompanyats d'un activador negatiu quan se situen darrere del verb, però no quan ho fan davant. Així ocorre sempre amb *nengú*, *ningú*. Exemples: “E *no* y à encens en *nenguna* missa de rèquiem” (f. 23v), “Emperò en lo cor ni lo senyor bisbe ni los bordoners *no* fan mudança *nenguna* de mudar capes ni levar capes” (f. 124v); “e si cau lo Diumenge de Rams,

²⁴² MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 224-225.

de matí *nenguna* menció se'n fa" (f. 22r), "*nengú* dels quals té himne propi, sinó los de *Passione*" (f. 35v), "*Nenguna* altra festa, ni doble ni bisbal, pot entrar lo Dilluns Sanct" (f. 39r), "resolgueren que de *ninguna* manera se podia portar lo *Lignum Crucis*" (f. 50r n.), "y seu-se en lo banquet de la sagrestia, perquè *nengú* puga rodar la Seu ab lo guardià" (f. 190r).

Igualment, l'adverbi *may* sol construir-se també sense la partícula negativa *no* quan se situa davant del verb: "en acabar de tocar les XX hores, *may* ha de parar" (f. 12v), "salvo que al segon toch *may* hi ha Manuel aventat" (f. 12v), "axí per ser expressament contra lo que està ordenat per la església y *may* haver-se acostumat tal a ningun altre virrey" (f. 50r n.), "Y axí fon determinat que *may* anàs dita professó" (f. 165r n.), "Enaxí que *may* lo hu pot dexar la guarda fins que l'altre és vengut" (f. 175r); en l'expressió *a may parar* 'sense aturar-se': "lo escolà de l'altar fa senyal ab la dita campaneta del sembori *a may parar*" (f. 7v). Però també se'n pot trobar algun cas amb l'activador negatiu: "*may no* y ha encens al magníficat" (f. 54v).

L'indeinit *res* apareix usat tant amb valor negatiu, acompanyat d'un activador negatiu (*no*, *ni*), com amb valor positiu: "Si és dominica simple *no* y à *res* de açò" (f. 79r), "E si *no* y à *res*, fan fèria" (f. 134v), "Lo bisbe *no* porta *res* en les mans" (f. 140v), "tot rònech, sense tovalla *ni res*" (f. 49v); "Y aquí netegen-la de la pols y reguonexen-la si y falta *res*" (f. 73v), "Y també escriure-u tot perquè, al cobrar, veja si li falta *res*, ni qui u té" (f. 74v), "per dar rahó a tots los que demanen *res* a la sagrestia" (f. 179r), "Avisar si empresta *res* dins la Seu o defora" (f. 178r n.).

L'adverbi *tampoch* pot veure reforçat el seu contingut negatiu amb *no*: "y en missa major *tampoch no* aqueden al primer toch" (f. 13v), "A missa *tampoch no* y à capes ni bordons" (f. 92r). No ocorre així quan ja es troba en una oració amb la partícula negativa *ni*: "E *no* y à encens en nenguna missa de rèquiem [...] *ni* al levar Déu *tampoch*" (f. 23v), "*Ni* y ha encens a l'evangeli *ni* al levar Déu, *ni* a vespres *tampoch*" (f. 61v), "*Ni* al levar Déu hi ha encens *tampoch*" (f. 159v).

L'indeinit *algú*, *algun* pot tenir valor negatiu, acompanyat de l'adverbi *no*: "perquè *no* resta *algú* amagat" (f. 55r), "Hi *no*-s deu traure relíquia *alguna* de la Spina" (f. 66v n.), "si *no* y à bisbe *algú* en lo cor" (f. 89r), "per *no* haver-li dexat renda *alguna* per a les dites coses" (f. 126r), "y lo penúltim guarda a la porta de la capella, que *no* rode *algú*" (f. 141r).

12.2. Es troben en el text alguns casos de negació expletiva en oracions comparatives: “y si no bastava la consagrada, que·s pot multiplicar affegint-hi oli nou, que sia menys *que no* és la crisma” (f. 41v n.), “perquè ab més seguritat se puga ministrar lo Sant Sagrament, *que no* portant-se ab la patena del càlzer” (f. 43r n.), “Lo tocar bisbal solempne, no tant solempne com a Pasqua, mas més solempne *que no* los altres bisbals” (f. 65r).

CAPÍTOL III: EL MANUSCRIT

1. L'ÀNIMA

Una consuetat és un llibre o “quadern d'instruccions” –així resa el subtítol de la de Xàbia–, un manual de regles o tradicions “consuetudinàries” que un regidor –regidor del teatre o del temple, ofici o competència que durant segles va ser comú– necessita per a la posada en escena d'una obra teatral o litúrgica.²⁴³

Sota aquesta accepció, i si considerem el regidor del temple, l'única consuetat de la nostra diòcesi de València que coneixem escrita en valencià és la que és objecte de la present monografia. En castellà en sabem de l'existència d'alguna més, per exemple la que es conserva igualment a l'Arxiu de la Catedral de València, obra ja esmentada, del mestre de cerimònies Herrera, la del sagristà de Xàbia que fa uns anys publicarem conjuntament amb Antonio Tordera,²⁴⁴ o les de l'Arxiu de l'església del Patriarca a València. Un pacient treball d'inventari dels arxius parroquials valentins, que estem duent a terme gradualment i publicant en aquesta mateixa col·lecció, ens en revelarà, potser, l'existència d'unes altres fins ara desconegudes a l'investigador.

²⁴³ El nom ‘consuetat’ té, a més a més, unes altres significacions. S'ha aplicat al manual de cerimònies i rituals que s'havien de dur a terme quan un rei entrava en una ciutat. En aquest sentit és el llibre d'ADELANTADO, V., “Una Consuetat...”, (v. també <http://pamaseo.uv.es/lemir/Revista/Revista8/Adelantado.pdf>), en el qual es descriuen fil per randa les entrades reials a València des de la d'Alfons X el Savi fins a la d'Alfons el Magnànim. Coneixem igualment la denominació de ‘Consuetat de músiques’, o ‘Consuetat de la vila’, sempre en el sentit de col·lecció de costums i tradicions. Fins i tot, s'anomena ‘el consuetat’, ara en masculí, a l'apuntador en una obra de teatre; i el ‘Trio Consuetat’ eren els promotors d'una modesta revista de teatre que es va publicar a Barcelona entre els anys 1934 i 1938. Alguna vegada hem vist el terme ‘consuetat’ com a sinònim de traductor o torsimany. En l'esfera de la representació litúrgicoteatral la consuetat més coneguda a València és la “Consuetat o Director per a la gran funció de Vespra y Dia de la Mare de Déu de l'Assumpció, Patrona de Ells. Per als Mestres de Capella”, escrita a principis del segle XVIII (cfr. MASSIP, F., *Consuetat de 1709...*).

²⁴⁴ SERRA, X. – TORDERA, T., *La Consuetat o...*

Sobre estudis o publicacions de consuetes catedralícies o parroquials escrites en català, ens proporciona una llista exhaustiva el recent treball de Puig-Miró-Vila, que han estudiat la de Sant Joan de Perpinyà dels segles XIV-XV.²⁴⁵ Únicament volem destacar ací que –segons aquests autors– la de la Catedral de Vic²⁴⁶ és l'única consueteta medieval catalana d'una Seu episcopal editada en la seua totalitat fins a l'any 2008, en què va aparéixer la d'aquests investigadors. Potser la tercera –en l'àmbit català– siga la que tenim ara en les nostres mans, i, sens dubte, la primera en l'espai valencià.

També un breu recorregut per internet ens pot informar amb facilitat i rapidesa sobre l'existència d'altres nombroses consuetes catedralícies d'àmbit castellà, que contenen les tradicions que s'observaven en les respectives catedrals durant la celebració dels oficis litúrgics: Granada, Badajoz, Sevilla, Múrcia, etc., fins i tot ultramarines, com les de les catedrals de La Paz (Bolívia), Lima (Perú), etc.

La nostra *Consueteta* és un meravellós vademècum d'una dilatada posada en escena o representació de totes les variades i complexes cerimònies litúrgiques que s'havien de desenvolupar al llarg d'un any en la Seu valentina. En aquest text es descriu i regula un llenguatge –litúrgic–, que en el fons pretén –amb major o menor èxit– fer visible l'invisible. No en va entenem per sagrament la forma visible de la gràcia invisible, definició que volem aplicar a la mateixa Església, als set sagraments definits per Trento, per antonomàsia a Jesucrist, i *mutatis mutandis* a la nostra *Consueteta*. Un llenguatge de signes que expressen continguts –continguts que de vegades se li escapen, donen cantonada i se li escapoleixen al lector d'avui–, l'eclosió dels quals per excel·lència és, sens dubte, la litúrgia de la Setmana Santa i el seu punt àlgid –si no des del punt de vista teològic, sí des de la perspectiva social– la processó, que en endinsar-se pel nucli urbà i recórrer el teixit ciutadà, fins i tot el comarcal,²⁴⁷ transcendeix així l'àmbit de la interioritat del temple i de la intimitat piadosa.

Un llenguatge de signes rituals i litúrgics, que es desenvolupa al llarg d'un any, els ritmes del qual coincideixen –una vegada més– amb els de les estacions o, si es prefereix –i a pesar que estiguem en una ciutat amb marcada empremta industrial i comercial–, amb els cicles agríco-

²⁴⁵ PUIG, J. – MIRÓ, R. – VILA, P., *La Consueteta...*

²⁴⁶ Jordi Vilamala acaba de publicar una breu (14 fulls) “Consueteta y nota...” de la mateixa Catedral de Vic de 1662.

²⁴⁷ Vegeu la processó “defora València” en *Consueteta*, 93v-96r.

les, al seu torn fondejats en els arcans i secrets més remots: Advent, Nadal i Epifania, Quaresma, Setmana Santa i Pasqua, Pentecostés. Aquest cicle dels temps es combinarà i ajustarà en la nostra *Consueta* amb el cicle dels sants. Ambdós són, en principi, independents, però amb tantes interferències contínues (“Si alguns sancts hi occurrien...”),²⁴⁸ que el regidor es veu obligat a una redistribució (“...seran treslladats aquells tals dies...”) ²⁴⁹ i reorganització dels actes litúrgics. Perquè el cicle dels sants és fix i el dels temps és mòbil, a causa de la mobilitat del dia de la Pasqua, eix entorn del qual gira la meitat del cicle temporal.

Es tracta d'un ritual totalment codificat, fins en els mínims detalls: objectes, personatges, colors, quantitats, moments, gestos, genuflexions, inclinacions de cap, col·locació de les mans... fins i tot per on cal començar a encendre els ciris. Tot això descrit amb tant de detall i minuciositat que no deixa buits lliures: tornem a l'*horror vacui* característic del barroc. S'intenta no deixar res a l'atzar o a la improvisació, perquè en cap instant no se li pugui oblidar al realitzador, o a qui en el seu moment haja de substituir-lo, cap detall de la cerimònia litúrgica perfectament estructurada; perquè en cap segon cap actor –dels nombrosíssims que prenen part en la litúrgia, des del bisbe fins al simple fidel (de vegades es comptaran per milers, pensem, per exemple, en les processons)–, repetim, cap actor no pugui quedar sorprès i desorientat, perquè, àdhuc sabent i coneixent perfectament tots els elements del seu paper en la representació, no pot dur-la a terme, de no estar adequadament preparats tots els dispositius i mecanismes necessaris per a allò que pretenia realitzar. Potser, actualment, a molts pot semblar aquesta proliferació de detalls pròxima al ridícul i al grotesc; pose per exemple, la minuciositat en les preferències pels seients –malauradament en aquest aspecte encara no hem millorat molt i encara hi ha qui s'ofèn perquè el col·loquen en segona fila–, la quantitat i qualitat dels ciris utilitzats, o el detall de les quantitats pagades per determinades cerimònies; però també és cert, una vegada més, que en els matisos i detalls s'amaga l'obra ben feta i el respecte mutu.

En realitat, la *Consueta* no descriu el complex món de celebracions i cerimònies litúrgiques que se succeeixen en la Catedral al llarg de l'any, ni, per descomptat, hi apareixen les oracions, lectures, salms, etc., propis de la literatura litúrgica, com els missals, breviaris o altres rituals, que ben

²⁴⁸ *Consueta*, 35v i paral·lels.

²⁴⁹ *Consueta*, 201v i paral·lels.

sovint cita la mateixa *Consueta*. El nostre manuscrit no explica tampoc els quefers propis dels actors principals de la funció litúrgica de la Catedral, és a dir de l'arquebisbe, dels bisbes o dels canonges, perquè és de sobra conegut i/o prou explicat i codificat en altres llibres, també esmentats en la *Consueta*, que contenen les rúbriques de les celebracions.

En canvi, la nostra *Consueta* s'encarrega d'exposar, explicar i advertir totes les particularitats sobre el que ha de fer cada un dels actors secundaris i com ha de fer-ho. Els actors secundaris són, precisament, els que ajuden aquells principals perquè la cerimònia litúrgica s'efectue amb tota perfecció. Són actors secundaris els escolans, és a dir, el que avui denominaríem sagristans i campaners, els diputats, l'armarier, el cambrer, el pertiguer, el vedell i el llarg etcètera que vam veure en el capítol primer.

Però sobretot els protagonistes, i també els destinataris, principals de la *Consueta* són els sotssagristans. Pere Martí escriu principalment el seu llibre perquè serveixa de guia per als seus successors en les nombroses cerimònies litúrgiques de la Seu on, de forma directa o indirecta, interveïa el sotssagristà, i el mateix faran els seus succeïdors. Així, les referències a les obligacions del sotssagristà són contínues en el llibre. Per exemple: “Lo sotssagristà té càrrech de fer posar caneles en la capella de mestre Climent...” (f. 75r), “Recort-se lo sotssagristà de avisar al sermonador que...” (f. 107r), “per ço, lo sotssagristà deu considerar cascun dia quantes misses cantades hi ha ni quins officis...” (f. 120v), “De la qual festa té càrrech lo sotssagristà” (f. 155r), “Lo sotssagristà té càrrech de certa luminària y certes destrubucions de pa y absolucions” (f. 160r), “Y lo sotssagristà destribuheix aquelles” (f. 166r), “Y tinga ànsia lo sotssagristà de fer tenir foch en la sacristia...” (f. 74v n.), “On à de anar lo sotssagristà en la procesó que-s fa entorn a la Seu portant lo Ciri de la Fe” (f. 116r n.), “Té de fer aparellar lo sotssagristà C dinades de pa de rey per a distribuir davant la capella de mestre Climent als pobres” (f. 153r n.).

En altres ocasions es tracta més de costums personals o de consells pràctics, fruit de la pròpia experiència, que no pròpiament d'obligacions: “E yo acostume-y de posar lo títol de la creu que stà en la sagrestia penjat, scrit *ebraice, grece et latine*, qu-és stat tret del mateix títol que stà en Roma. Açò de posar-hi lo títol no és de essència” (f. 41r), “E açò se ha de fer ara al vespre, o disabte de gran matí, emperò molt millor y més descans és fer-ho ans de anar a dormir” (f. 52r), “A les huyt hores de la nit, quant han tancat la Seu, lo sotssagristà aparella la tomba del monu-

ment per a posà-hi lo Corpus lo Dijous Sanct, per causa que lo dijous de matí té mol quefer” (f. 40v).

En algun cas Pere Martí recorda les recompenses que el sotssagristà acostuma a rebre per algun fet puntual del seu treball: “Al sotssagristà, dóna-li la confraria de la Verge Maria, ço és, lo clavari, deu sous cascun any, per a pollastres, per los treballs de la festa y de tot l'any” (f. 146r).

El protagonisme dels sotssagristans explica també l'abundància en el text de les advertències i informacions referides a les robes, draps i objectes litúrgics, que eren, precisament, responsabilitat seua. Així, per exemple, després de netejar la roba de lli, l'armarier, “contada que la ha, manifesta-la al sotssagristà, lo qual la posa en memòria per escrit” (f. 184r).

Per la mateixa raó, ocupen un lloc molt destacat en el llibre les obligacions dels escolans, ja que aquests depenien directament del sotssagristà. Cada nit, després de tancar la Seu i reconèixer que tot estava en orde (“fer de la guarda”), el sotssagristà reunia els escolans en la sagristia, i “diu-los lo que han de fer l'endemà hi a quina hora han de fer senyal a missa y aquedar, perquè no-s descuyden” (f. 191r); és a dir, planificava la feina diària dels escolans.

La formalitat, mesura o adustesa dels títols dels diversos capítols de la nostra *Consueta* —que analitzarem concisament en les pròximes pàgines— no ens ha d'induir a engany. És veritat que també el contingut d'aquests pareix a primera vista i en general poc atractiu. Repeticions interminables de pal·lis, frontals, tovalloles, capes, etc., en les quals, segons sembla, només varia el tipus de la draperia i poc més; repeticions interminables d'horaris, ritme i formes en els tocs de campanes; repeticions interminables d'interminables repeticions. De vegades la lectura arribava a resultar fins i tot pesada i, potser, avorrida; però aquesta dificultat no ens n'ha d'ocultar la riquesa ingent i admirable del contingut. Llegint entre línies, que és com solen llegir els bons analistes, el tresor que oculta la *Consueta* és valuosíssim. Però àdhuc per als menys avisats la multitud de notícies, sobretot en les nombrosíssimes correccions (les més de 1500 notes a peu de pàgina de la nostra edició), ja no ens amaguen, sinó que ens comuniquen palesament una enormitat de detalls i circumstàncies summament atractives i per descomptat reveladores i notables, fins i tot amb una miqueta d'humor.

Posem-ne alguns exemples:

“Y aparellen per al senyor bisbe, a la professó [*de Sant Jordi*], lo ruquet, y amit, y stola y la capa de les pinyes grans de carmesí, e los assistents porten capes de vellut carmesí; y la mitra comuna, crosa, y la creu dels brassos ab hun vel vermell, y lo bras de sent Jordi ab hun altre vel vermell, e lo libret hon stà la benedició de la bandera, que stà en la capsa dels librets, per a benehir la bandera a Sent Jordi, e les dalmàtiques de les pinyes grans de carmesí [...]. Quant és tornada la professó a la Seu, fan lo sermó de Sent Jordi; e aquest sermó toqua a la ciutat, puix ella lo paga. Acabat lo sermó, fan senyal ab la campaneta del sembori, e toquen a missa solta. E porten-se'n la bandera a la sala” (f. 128v).

“*DE SANCTO DIONISIO ET SOCIIS EIUS. DUPLEX V LAUDATES* [...]. A missa no fan senyal tan matí com a Sent Gordi, per ésser lo dia més chic, mas poden fer senyal una quarta ans de les sis hores o a les sis hores, per causa de la professó de Sent Dionís, que's fa après de missa, com se féu la de Sent Jordi. E après de la professó, fan lo sermó de la Conquesta. Y acabat lo sermó, fan senyal a missa solta ab la campaneta del sembori, e toquen al campanar a missa solta ab lo Manuel” (f. 154v).

“Ara, en la processó general que's fa après de completes al monastir de Sent Gregori, se porta la relíquia del dit sent [*Gregori*] en lo reliquiari de Sent Vicent Ferrer (fins que Déu sia servit, se faça reliquiari per a aquella)” (f. 121r).

“En lo any 1606, se féu la processó de Sent Vicent diumenge a 16 de abril, per haver plogut lo seu dia, que vingué a 3. Y portaren en dita processó un rich y sumptuós reliquiari de la figura de dit sant de argent, ab ses andes y la relíquia de la costella... y portaren-lo huyt beneficiats, y fonch fet a despesses y costa de la ciutat de València...” (f. 127r).

“En lo any 1614, dia de la Assumpció de Nostra Senyora [...] plogué y no-s pogué fer la processó, y restà lo ymatge ab totes ses joyes del coxinet, corona y manto en lo llit; per de nit la guardaren dos beneficiats, y els pagà cada nit la confraria a 6 sous cascú...” (f. 145v).

“En lo any 1615, dilluns lo dos de febrer, dia de la Purificació de Nostra Senyora, féu la benedició de la cera lo il·lustríssim y reverendíssim senyor don Ysidoro Aliaga [...] Assistí lo senyor visorrey, Marqués de Caracena, y senyors jurats y governador. Donà la cera *ut moris est*. Y los majordoms de la confraria de Nostra Senyora, volent pujar a pendre los ciris primer que los senyors de jurats, se'ls impedí, y pujaren primer dits jurats y síndich, y après pujaren los dits dos majordoms...” (f. 116v).

“A 16 de abril 1604, Divendres Sant, a la adoració de la creu lo marchés de Villamisar, que sellavors era virrey de València, estant en un cadafalet al cantó de la navada del Fossaret, a la part del chor, per estar contret, que no podia anar ab sos peus, sinó que l'havien de portar en una cadira, son mestre de serimònies demanà als senyors canonjes li portasen a adorar lo *Lignum Crucis*, per hon en la hora se juntaren tots los senyors ca-

nonjes en la sacristia, y *nemine discrepante* resolgueren que de ninguna manera se podía portar lo *Lignum Crucis*, axí per ser expresament contra lo que està ordenat per la església y may haver-se acostumat tal a ningun altre virrey, com també per moltes altres rahons de molta consideració” (f. 50r).

“Paugen-la [*lo novén y darrer dia de la Sapiència*] tots los pabordes; y après que han pagat, tota la cleresia y fadrins lancen de les trones mig cafís de ametles, y avellanes y castanyes, o de ametles *tantum*” (f. 169r).

“E mentres diuhen les matines dels fassos, los escolans van per la Seu ab unes vergues primes per a pegar als fadrins, perquè no toquen ans de hora ni fassen mal” (f. 40v).

Llegir avui la *Consueta* dels segles XVI i XVII és tota una experiència enriquidora i singular. Ens sorprén la quantitat de gent implicada en les cerimònies, tant clergues com laics, l'abundància, varietat i riquesa d'actes litúrgics, molts d'aquests començant només acabat l'anterior, de vegades fins i tot al mateix temps, el número cridaner de processons –tant dins del temple com fora del temple– i de dies festius al llarg de l'any, els colors, els ornaments, la draperia –element escenogràfic de primer orde–, la il·luminació –creadora de climes i ambients–, la música, els llibres litúrgics, creus, ciris, portapaus, encens i olors... amb el seu moment culminant constituït pels diversos tocs de campanes.

La nostra *Consueta* s'ha revelat com una font d'inalcristible valor per a conèixer alguns matisos sobre l'articulació, distribució i organització del personal eclesiàstic i del no eclesiàstic. Alta clerecia i laïcat. Més o menys críticament –i de vegades saltant a la vista sense la menor ambigüïtat, equívoc o embut– descobrim aquesta complexitat de relacions dels clergues entre ells mateixos: vanitats i prioritats, obediències i desobediències, obligacions i devocions. En realitat, mai en la història de València no ha aparegut un clergat uniforme. I menys, quan –moneda comuna i freqüent en la nostra Església dels segles XVI i XVII– les ambicions dels poderosos –reialesa i noblesa– els movien a detenir els càrrecs eclesiàstics més significatius –i per tant més lucratiu– per a si mateixos o per als seus fills, infiltrant-se malignament entre les files d'homes sincers que pretenien servir Crist i la seua Església; que d'aquesta espècie també n'hi havia, i bon exemple d'ells ens el donen grans cristians d'aquells dos segles. Ho vam veure suficientment en el capítol primer.

La veritat és que els que vam conèixer els cerimonials litúrgics anteriors a les reformes del Concili Vaticà II no apreciem tant gran diferèn-

cia entre aquells rituals i els nostres preconciars. També m'atreuria a afegir, com afirmava el sagristà de la *Consueta de Xàbia*, que “queda mucho por hazer” i que les litúrgies actuals, encara estan ben lluny de la senzillesa i claredat que coneixem en les primitives esglésies, aquelles més pròximes al pensament i a la persona de Jesús. Perquè encara que tot, absolutament tot, estava encaminat a la *laus perennis Deo*, sens dubte amb la millor voluntat del món, no obstant això, van oblidar amb excessiva freqüència –avui ens passa tres quarts del mateix– que, volem repetir-ho molt conscientment, “para adorar a Dios no basta el incienso, las aclamaciones ni las liturgias solemnes. Los verdaderos adoradores son aquellos que viven ante Dios en espíritu y en verdad. La verdadera adoración consiste en vivir con el Espíritu de Jesús en la Verdad del Evangelio. Sin esto, el culto es adoración vacía”.²⁵⁰

2. EL COS

2.1. Anàlisi codicològica

La present descripció codicològica segueix molt de prop el model de l'Escola Vaticana de Paleografia i Diplomàtica per a manuscrits literaris. Certament aquest no és un manuscrit literari, almenys en el sentit que li donarien en aquesta Escola, però hem preferit seguir la mateixa metodologia, perquè així, àdhuc a risc de semblar un treball excessivament escolàstic o un pur exercici tecnicoformalístic, ens ajudarà a visualitzar millor el llibre de la *Consueta*.

Signatura

ACV, Ms. 405, òlim Lligall 70.

Desconeixem que tingués altres signatures anteriors.

Autors

Pere Martí, Joan Clerà, Sebastià Gutèrrich i altres. Vide *infra* 3. Els autors.

²⁵⁰ Església de Tucumán (Argentina), cfr. <http://palestra-tucuman-info.blogspot.com/2009/03/un-templo-nuevo-el-dios-que-habita-en.html>

Data

La primera part del text primitiu de mà de Pere Martí conclou, segons les paraules del mateix autor (f. 169r), l'any 1527. En la segona part del text primitiu s'inclouen notícies almenys dels anys 1528, 1529 i 1530, obra del mateix magíster Martí. Les notes marginals, correccions, afegits, supressions, etc., de diverses mans, inclosa la de Pere Martí, s'estenen amb seguretat, és a dir, amb datacions precises de la *Consueta*, fins 1660 (f. 144v). Que no ens duga a engany una nota de Pahoner, en la qual afirma que el sermó del segon diumenge de Quaresma del 2 de març de 1681 el va predicar l'arquebisbe Rocabertí “según se podrá ver en el libro intitulado *Consueta*”.²⁵¹ No es pot trobar aquesta referència de 1681 en el nostre manuscrit, senzillament perquè el llibre que Pahoner anomena *Consueta*, és una obra desconeguda per a nosaltres, però que també Pere Martí va utilitzar en el seu escrit, com podem llegir també alguna vegada en la mateixa *Consueta*, per exemple en el f. 48r: “... y no pren benedicció ni y ha encens, encara que'n la *Consueta* diga lo contrari”. Siga com siga, la gran majoria d'aquesta ampliació i correcció al nucli inicial del manuscrit correspon al segle XVI i a la primera meitat del XVII.

Manuscrit

Compost, però unitari.

Enquadernació

En rústica amb quatre cordes de lli. Tapes dures revestides de pergamí. En molt bon estat. Sense nervis, ni florons, ni tancaments. No té títol ni ornamentació. En el llom, un teixell, gofrat d'or sobre roig amb el títol de ‘Consueta del siglo XVII’, encara que una mà posterior ha eliminat un traç, per a llegir ‘XVI’. Hi ha un altre teixell de paper pegat al llom amb la signatura antiga: 70. L'enquadernació dels distints fascicles es va fer després que aquests foren escrits.

Folis i foliació

Un foli de guarda o respecte, de color rosa, solidari; cinc folis blancs de guarda; per al primer d'aquests, cfr. *infra* 2.2. “Distribució de

²⁵¹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, VI, 242.

l'obra", primer foli; 214 folis de text escrit; 5 folis en blanc, però numerats; 18 folis en blanc; tres folis de guarda finals; un foli de guarda, de color rosa, solidari.

Manca el foli I. Folis II-VI en números romans, escrits per mà diferent de la resta, a causa del desgast tan pronunciat en l'angle superior dret dels folis, que n'impedia la lectura.

Folis VII-CLXXXVIII, numerats en l'angle superior dret, numeració romana. Observem les peculiaritats següents: el foli que segueix al XVIII és el XX, però no falta cap foli. La numeració del foli XXIV és de la mateixa mà que va numerar els 6 primers folis, i per la mateixa raó. En blanc i numerats els folis LXXXII, LXXXIII, LXXXIII i LXXXV. Repeteix la numeració del foli LXXXVIII, en dos folis consecutius. Després del foli CLXII segueix un foli, sense numerar, que hem numerat nosaltres com [CLXII bis]. Segueix un foli, sense numerar, en blanc. El foli següent serà el CLXIII. En blanc el foli CLXXXVIII. Continua aquesta numeració romana fins al foli CLXXXVIII.

A continuació una altra mà ha numerat amb numeració àrabica des del 195 fins al 204. Segueixen 15 folis en blanc sense numerar. Segueixen dos folis sense numerar, que hem numerat nosaltres com [205-206]. Segueixen dos folis en blanc sense numerar. Segueix un foli sense numerar [207]. Segueixen dos folis en blanc sense numerar. Segueixen dos folis sense numerar [208-209].

Matèria

Predominantment paper valencià del segle XVI: verjurat a 35 mm, puntures a 1 mm, filigrana de mà enguantada amb inicials 'P B' i flor de cinc pètals.²⁵² Una vegada (full en blanc anterior al f. 163r) hem vist una filigrana del tipus gota invertida amb creu en el seu interior i inicials 'M C' en la base i fora.²⁵³

Estat actual de conservació

Restaurat, molt bo, exceptuant-ne el full CXXXXV.

²⁵² Similar a Briquet 10766 (cfr. BRIQUET, Ch.M., *Les filigranes...*).

²⁵³ Que no hem pogut identificar en Briquet, molt possiblement perquè cau fora del període estudiat per aquest (fins 1600).

Organització del manuscrit

A causa de l'enquadernació, hem optat per no comptar amb exactitud el nombre de quaderns. Calculem uns 10 fascicles de ca. 12 bifolis cada un. No hi apareixen signatures ni reclams (tan sols un en el f. LXXVr). No hi ha cap sistema de perforació ni de ratllat.

Organització del foli

Aproximadament 40 línies per pàgina completa, disposades a línia seguida amb caixa d'escriptura de foli de ca. 25 X 14 cm i de línia de 3 mm. Quasi tots els folis tenen notes, correccions, afegits, eliminacions, etc. La distribució de les notes i altres esmenes és d'allò més aleatori imaginable: en qualsevol marge (superior, inferior o laterals), en l'interlineat, girant el manuscrit 90 graus per a convertir per exemple el marge dret en marge inferior, àdhuc passant d'una pàgina a la següent quan ja no quedava espai al marge en la pàgina inicial. La caixa d'escriptura de les notes marginals sol ser molt menuda; ben sovint d'un mil·límetre o poc més.

Escriptura

Tant la del text primitiu com les de les correccions i afegits és lletra humanística cursiva. La del text primitiu i algunes notes marginals, molt clara i llegible. La majoria de les notes i correccions és una cursiva precipitada i diminuta, que de vegades converteix la lectura en quasi impossible. Repetim que es va escriure el text amb anterioritat a qualsevol enquadernació. Existeixen poques abreviatures, pocs signes de puntuació (solen ser una barra / o una barra doble //) i no apareixen ni monocondíllia (només una vegada una signatura notarial en f. 162bis v), ni monogrames, ni cap decoració. No molt marcada isopsefia (text justificat). No hi ha escriptures distintives, ni tan sols per als títols o inicials. Per a aquests sol ser la caixa d'escriptura un poc més gran, i vénen enquadrats en unes claus o parèntesis que els ressalten.

Història

Per les dades que tenim, no ens consta que la *Consueta* fos resultat de cap disposició sinodal, ni manament d'autoritat eclesiàstica. Hem con-

sultat, així mateix, els llibres de ‘Tresoreria’ i d’‘Obra’, de l’ACV (des de 1527 fins a 1530),²⁵⁴ però tampoc no hem localitzat cap pagament que se li fes al sotssagristà Martí pel treball realitzat. Suposem, en conseqüència, que la idea d’escriure la *Consueta* va ser una iniciativa personal d’aquest magíster Martí, i que, vista la seua utilitat, seria continuada pels sotssagristans successius. Efectivament, des del mateix moment de la finalització del manuscrit primitiu, en 1527, el manual va estar en ús com a vademècum a disposició dels sotssagristans de la Catedral, els quals, com sabem, van dur a terme qualsevol classe d’afegits i correccions al llarg de quasi 170 anys, molt conscients de l’ús que el preat manuscrit tindria amb el temps.

Posteriorment, el mestre de cerimònies Teodosi Herrera Bonilla, escriuria –en castellà– la més coneguda entre el clergat valencià *Consueta de la Santa Yglesia Metropolitana de Valencia*. En paraules del mateix Herrera: “Empecé a trabajar esta *Consueta* el año 1699 y haciéndolo continuadamente por siete años [...] concluir en el presente año 1705”.²⁵⁵ La *Consueta* de 1527 passaria a formar part del fons arxivístic de la Seu fins a l’actualitat.

Pere Martí, en la confecció de la seua obra, se serviria, fonamentalment, de la seua experiència personal, de la tradició rebuda dels seus predecessors, de “les anotacions antigues, segurament anònimes, que es trobaven disperses per la sagristia i per l’arxiu de la Seu, les quals recopila y reelabora pacientment”,²⁵⁶ i també d’alguns llibres que ell mateix anomena en la *Consueta*: “...segons lo *Libre Pontifical* axí o declara...” (f. 42r), “...segons stà la benedicció en lo *Missal Bisbal*...” (f. 115v), “...com appar en lo *Libre de Novitàs*...” (f. 192v), “...remet-ho al *Breviari*” (f. 17r), “*Ut late in Manuale Valentino*” (f. 3r), o la *Consueta* que acabem d’esmentar en parlar de la data del manuscrit, i altres.

També cita algunes vegades el *Libre de Antiquitats*, el qual Pere Martí anava escrivint simultàniament per les mateixes dates que la *Consueta*. Tots dos llibres eren complementaris, i així els concebia segurament l’autor. El primer era un llibre de memòries de fets diversos, que generalment tenen alguna vinculació més o menys directa amb la Seu, mentre que la *Consueta* s’ocupava dels aspectes litúrgics i cerimonials de

²⁵⁴ ACV, Ms. 1292. *Tresoreria*, 1527-1528; Id. 1528-1530; Ms. 1488. *Obra de la Seu. Llibre de compte de dates y rebudes*, 1526-1527; Id. 1527-1528.

²⁵⁵ ACV, Ms. 71, 755.

²⁵⁶ MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 16.

la Catedral de València. En concret, en aquest text fa referència expressa al *Libre de Antiquitats* en dues ocasions. La primera en una nota de 1528 on l'autor informa breument de l'arribada a València, el mes de maig d'aquell any, de l'emperador Carles I a jurar els furs, i dóna compte de la celebració del Corpus en honor de l'emperador fora del seu dia habitual. Acaba remetent, per a més dades, al *Libre de Antiquitats*: "...la qual festa stà continuada en lo *Libre de Antiquitats*, ab tota la entrada" (f. 75r).²⁵⁷ La segona vegada que Pere Martí fa referència en la *Consueta* a l'altre llibre seu és en una anotació del foli 18r sobre la consagració de nous bisbes: "L'orde, y aparell y modo per a consecrar hun bisbe trobaran en lo *Libre de Antiquitats*, a LXIII cartes".²⁵⁸

En una altra ocasió Pere Martí es refereix en la *Consueta* al *Libre de Novitès*, a propòsit del capítol que celebraren en la Seu els frares Predicadors, "lo dia de la Verge Maria de Setembre de l'any MDXXV, com appar en lo *Libre de Novitès*" (f. 192v). Tanmateix, tot sembla indicar que es tracta del mateix llibre que en les altres notes anomena *Libre de Antiquitats*, ja que, en efecte, en aquest llibre, en el foli 40, informa amb un cert detall d'aquest capítol, i, a més a més, no hi ha constància de l'existència de cap *Libre de Novitès* diferent al *Libre de Antiquitats*. La raó de la dualitat de noms, i a més, en principi, tan diferents, pot semblar difícil d'entendre, però possiblement té relació amb la manera com Pere Martí havia concebut el seu *Libre de Antiquitats*, el qual comença amb una recopilació de notícies del segle XV, procedents de documents d'arxiu (*antiquitats*) i després continua amb informacions de fets contemporanis a l'autor, viscuts per ell en primera persona (*novitès*).

Encara es cita expressament el *Libre de Antiquitats* una vegada més en la *Consueta*, però en aquest cas no ho fa Pere Martí, sinó un dels seus successors en el càrrec de sotssagristà, els quals, com veiem, continuaven tenint el *Libre de Antiquitats* i la *Consueta* com a referents, i fins i tot alguns d'ells hi van continuar fent anotacions. En concret, en aquesta ocasió es tracta de Crisòstom Foix, en una nota de l'any 1596 sobre l'anyada, per causa de l'absència de l'arquebisbe i la malaltia del bisbe auxiliar, de "lo vicari de Sant Pere y lo mestre de serimònies ab un coche ab

²⁵⁷ En efecte, en el *Libre de Antiquitats* aquest esdeveniment ocupa diversos capítols i és tractat amb gran detall (cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 121-135).

²⁵⁸ Justament, en aquest foli del *Libre de Antiquitats* descriu la consagració en la Seu de València del canonge mallorquí Arnau Albertí, com a bisbe de Patti, el 27 de desembre de 1535 (cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 141).

los tres porrons dels sancts olis a la ciutat de Sogorb, *ut hec et alia latius continentur in libro nominato De Antiquitats, recondito in sacristia, folio 141*”²⁵⁹

El manuscrit de la *Consueta* ha estat alguna vegada consultat per estudiosos al llarg dels últims 300 anys, fins i tot n'han estat parcialment transcrits algunes de les pàgines, per exemple les referents als tocs de campana²⁶⁰ o al cerimonial de l'aigua de l'Espina.²⁶¹

2.2. Distribució de l'obra

El manuscrit no té un títol original. Potser aquest es trobava en el foli I, si existia realment aquest foli, o no tenia un títol unitari, sinó que cada capítol portava la seua pròpia denominació.

Siga com siga, sembla evident que el seu títol originari no era el de *Consueta*, car, com hem dit, Pere Martí donava aquesta denominació a un llibre diferent, referent al culte i cerimonial litúrgic de la Seu, que ell consulta i té en compte en l'elaboració del seu text. Les referències de Martí a aquesta *Consueta* antiga, segurament medieval, són en llatí, i, per tant, no seria estrany que estigués escrita en aquesta llengua. Generalment, la segueix, però en algun cas afirma que alguna disposició ha variat: “Y axí ve a l'altar, y en lo cantó de l'altar, devers lo caragol del sembori, stà aparellat lo faristol de ferro. E posen la tovallola damunt lo faristol, y axí comença a legir lo *mandatum, scilicet, Ante diem festum Pasche*, etc. Y no pren benedicció ni y ha encens, encara que-n la *Consueta* diga lo contrari, *quia non legitur ut evangelium, etsi solempniter legatur*” (f. 48r).

Les altres ocasions en què Pere Martí cita la *Consueta* són:

“E al passi no y ha tovallola; y los deputats, ab capetes negres y ciris negres sense lum. Acabat lo passi, diuhen les oracions; e, acabades les oracions, dos domers vestits ab capes negres trauhen la creu de adzebeja de la sagrestia, cuberta ab hun vel negre, cantant aquelles exclamacions *Popule meus, quid tibi feci*, etc., *ut in Consueta continetur*” (f. 50r)

²⁵⁹ En el f. 141 del *Libre de Antiquitats* el mateix Crisòstom Foix relata per extens aquesta “Memòria de un cars raro sobre la celebració de l'offici lo Dijous Sant, en absència de archebisbe y bisbe” (cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 256-258).

²⁶⁰ Cfr. RUIZ DE LIHORY, J., *La Música...*, 39-47 (transcripció dels f. II-XV).

²⁶¹ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 481-482 (transcripció del f. 199).

“E fet açò, lo bisbe faça la confessió. E d'aquí avant procehix la missa, *ut in [...] Consueta continetur*” (f. 51r)

“Quant lo domer és a l'altar, diu la confessió, y procegueix la missa, *ut dicitur in Misali et Consueta*” (f. 54r)

“En haver sumit lo Corpus, comencen vespres en lo cor, *scilicet, Pascha nostrum, etc., ut in Consueta*” (f. 54r)

En una ocasió la cita també Gutèrrich:

“*Primo*, suposat lo que la *Consueta* ordena aserca de la missa matinal de les sis hores –col·locació del Santíssim Sacrament en la custòdia major– per a lo tancar el Santíssim Sacrament en lo sacrari quant torna la processó del dia de Corpus, se ha de fer lo següent” (f. 197r).

Per tant, Pere Martí, i també els seus successors, veia el seu manuscrit com a diferent i complementari de la *Consueta* originària; ell, com ja hem dit més amunt, hi volia insistir sobretot en les funcions del sotssagristà, segurament no prou desenvolupades en la *Consueta* primitiva, i en algun aspecte possiblement també es plantejava actualitzar aquell text medieval.

El manuscrit 405 de l'ACV, que, seguint la denominació moderna, i considerant-ne el contingut, anomenem *Consueta*, consta de dues parts definidament distintes. La primera arriba fins el full 169r i la segona des del 169v fins al final. A aquestes dues parts s'afegirien, al llarg dels prop de dos segles d'utilització del manual, les ampliacions, modificacions i correccions ja diverses vegades al·ludides.

Precedeix la primera part el títol de l'obra ‘La Consueta de la Catedral de Valencia. Año 1527’ i algunes altres anotacions que en el primer full (en realitat, un foli de guarda sense numerar) havien escrit els canonges arxivers Roc Chabás (1844-1912) i Ramon Robres (1914-2004). El títol probablement es de Chabás, que ja la cita amb aquest nom en el seu *Índice del Archivo de la Catedral de Valencia*.

La *primera part* està dividida, al seu torn, en tres capítols distints: Els tocs de campanes, els temps litúrgics i el santoral.

El *primer capítol* comença amb el títol “L'orde del tocar de les campanes, axí en domíniques com en qualsevol festivitat, per a vedar, alegries, al temporal, a l'arma, com qualsevol manera de tocar en tot l'any” en el foli II. Aquesta secció és de les més significatives de tota la

Consueta, perquè tota la ciutat ha de ser conscient de les activitats litúrgiques que s'estan desenvolupant en la seua *alma mater*. Per a aquelles persones, el nucli, l'eix, la llum que il·lumina tota la vida cristiana de la ciutat era la celebració litúrgica i el lloc per antonomàsia de posada en escena de la litúrgia era la Catedral. Era de la màxima importància recordar contínuament al ciutadà que la *melior pars* dels seus membres estava en aquests moments bé preparant-se, bé realitzant la *laus perennis* (com hem dit i amb les reserves que hem esmentat més amunt). Els distints tocs de campanes es repetien amb major o menor freqüència al llarg del dia, d'acord amb la festivitat o el dia de faena. A aquests últims (tocar feriat) corresponien els tocs més senzills, però encara així es tocava, com a mínim, a matines, a laudes, a l'alba, a prima, a missa major, a vespres i a l'oració del vespre. Però aquests dies feriat eren –potser– menys de la meitat dels dies de l'any. Prop, si no més, de 180 dies a l'any eren festius, als quals caldria sumar les festes extraordinàries per motius extraordinaris, com, per descomptat, podria ser l'arribada del rei o d'un nou arquebisbe a la ciutat, o una canonització, etc., etc.

Evidentment, existia una gran diversitat en la gradació de la festivitat. Les festes més *sonores* requerien ajuda addicional perquè els campaners poguessen resistir i superar amb èxit hores i hores (en el seu sentit més literal) de braus tocs de campanes. Hi ha tocs per a vedar i per a desvedar, tocs per al temps d'entredit, per a avisar d'un temporal o d'alarma general, tocs molt variats per a anunciar la mort o la litúrgia entorn de la mort (distints segons el nivell social del difunt), tocs per a les processons, per a anunciar capítol o alguna bona nova que mereix el rés i cant d'un tedèum, tocs de cada dia, tocs de domínica (a vigília, a matines, a laudes, a l'alba, a prima, a missa major, a missa solta, a vespres dominical i senyal per a l'oració del vespre), toc per a anunciar al fidel que en aquest moment se celebra el punt àlgid de la principal celebració litúrgica, és a dir, la consagració en la missa (són les “batallades de llevar Déu”), tocs per a l'oració del rei, tocar bisbal (amb els seus respectius i especials tocs a vigília, a matines, a laudes, etc.), a “festa de VIII liçons simples” (de nou amb els respectius coneguts tocs distintius a vigília, a matines...), tocs de *semiduplex*, tocs per a “quant diuhen los set goigs”, tocar a l'arma “quant trau València la bandera”, etc.

Aquest capítol sobre els tocs de campana arriba fins el foli 16r. A més a més, al llarg de tota la *Consueta* les referències als distints tocs són contínues. En aquest foli 16r, que originàriament estava en blanc, dues mans posteriors (les dels sotssagristsans Crisòstom Foix i Sebastià

Gutèrrich) van afegir-hi sengles últimes acotacions: “Tocar a la salve los disaptos i vigílies de Nostra Senyora tot l'any” i “Offici de morts los disaptos en la vesprada”. També els folis 17r-18r els havia deixat Pere Martí, originàriament, en blanc, però amb posterioritat (1535 o després) el mateix autor proporciona algunes indicacions precises sobre el que s'ha de fer tots els dijous de l'any (que sempre són *de Corpore Christi*), així com sobre els dies *de plagis infra annum, de maioritate Virginis Marie, de consecratione novi episcopi* i de la missa de l'alba.

El *segon capítol*, el dels temps litúrgics, s'inicia en el foli 20r: “Comença lo dominical de tot l'any y dies feriatos y les festes movibles, començant al primer diumenge de l'Advent, anant per son orde”. Successivament anirà la *Consueta* advertint de tot el que s'ha de dur a terme al llarg de l'Advent, Septuagèsima, Sexagèsima, Quinquagèsima, Quadragèsima, Quaresma, Setmana Santa i Pasqua (amb una rellevància molt especial per als huit dies des del Diumenge de Rams fins al de Resurrecció, ocupant ni més ni menys que 20 folis, des del 37r fins al 57r), les Ledànies, Ascensió, *de Corona Domini*, Pasqua Granada o de Pentecostés, diumenge de la Trinitat, festa del *Corpus Christi* (també, junt amb la seua octava, de singular moment: f. 73r-78r), i finalment els diumenges ordinaris fins a l'Advent. Les festivitats entorn del Nadal es posterguen per al tercer capítol.

Aquest segon capítol finalitza en el f. 80r. El verso d'aquest foli està en blanc. En el f. 81r es donen algunes indicacions per a “Quant les professons de les letanies no-s poden fer per la ciutat per algun impediment de pluja o fanchs”. Segueixen 5 folis en blanc, numerats. En el f. 86v podem llegir algunes “Retgles generals”.

Finalment, el *tercer capítol*, s'inicia en el foli 87r: “Comença lo sanctoral de tots los sancts y festes que stan asentades en lo conter, començant a Nadal. E primer parlarem en general, après en particular de cascú”.

I explica les activitats a dur a terme en les cinc festes *bisbals* —que són les cinc principals, *scilicet*, Nadal, les dues Pasqües, el Corpus i la Mare de Déu d'Agost—, en les festivitats dobles de *V laudates*, en les *semiduplex*, i en les de “nou liçons simples”. A continuació tracta de les processons “per pregàries”, entre les quals destaca la ja mencionada interessantíssima i suggestiva processó “defora València” (f. 93v-96r). Aquesta secció ens ha portat fins al f. 96v, que està en blanc. En el f. 97r llegim “el siti de Sent Jaume”, i de nou —ara amb major deteniment, des

del f. 98r fins al 104r–, la festa de Nadal amb la vespra, octaves i Sant Silvestre.

A partir del 104v comença una segona secció d'aquest tercer capítol: el santoral mensual. Des de l'1 de gener fins al 31 de desembre hem comptabilitzat ni més ni menys que 209 dies –sense comptar les correccions i afegits posteriors– en què l'activitat i preparatius que havia de realitzar el sotssagristà tenien alguna particularitat especial. Si a aquests afegim els ja al·ludits dies festius, hem de concloure per necessitat absoluta que el vademècum del sagristà era un llibre més que obligatori per a complir amb eficiència totes i cada una de les singularitats de la funció litúrgica.

Entre els fulls 105 i 106 apareixen soltes una tira de paper, una quartilla i un plec de quartilla, i entre els 143 i 144 un bitllet plegat.

En aquesta secció, i aprofitant alguns folis en blanc que havia deixat intencionadament Pere Martí, trobem (f. 162bis r) una acta capitular de 1603 per la qual es constitueix la festa de Sant Andreu com a festa solemne a càrrec de la mensa canonical, i en la qual es decideix que en el seu dia se celebre missa i ofici episcopal en favor dels comtes de Benavent pels molts favors que han atorgat a l'Església valentina.

En el f. 166v comencen els 9 dies de la 'Sapiència', del 15 al 23 de desembre, acabant l'últim dia en el recte del f. 169. Finalment, en aquest mateix foli llegim el colofó, on s'indica la data de finalització dels capítols segon i tercer, i probablement també del primer, de la primera part de la *Consueta*: "És acabat tot lo discurs de l'any, axí del sanctoral com dominical, a VIII de dehembre any MDXXVII", així com, de forma general i poc precisa, les fonts en les quals s'ha basat: "tret y forjat de alguns llibres vells que stan en la lexa, damunt lo caragol del sotssagristà, dalt a la porta de la sala hon dorm, e inseguint la consuetut y pràtica de la present Seu de València".

S'inicia a continuació la *segona part* del manuscrit, on intervenen en distintes dates diferents mans.

Jeroni Coves escriu sobre les processons (f. 169r), amb un detall molt notable: "Quant se celebraran les misses dels goigs y, elles acabades, no s'alcansarà la mersé que-s demana, y se auran de continuar processons, la primera se à de fer a voluntat del reverent capítol..."; entenem per 'voluntat', potser, un eufemisme per a significar que les despeses de la mencionada processó van a càrrec del 'reverent capítol'.

Continua Pere Martí manifestant les normes per a guanyar el jubileu en la “Perdonança” de la Verge Maria d'Agost de l'any 1528, que contenen gran quantitat de dades ben suggestives (f. 170r-172v); posem per cas la forma de la publicació –150 cartells anunciadors per a “posar a les portes de les esgleyes y per cantons”– o la composició de les taules i els seus responsables per al repartiment de les butlles per a guanyar la Indulgència, tant en la ciutat (6.000 butlles i 150 *impetres*), com en l'arquebisbat (altres 6.000 butlles) o a Sogorb (2.500 butlles i 50 *impetres*).

A continuació, en el mateix foli 172v, i separat per una ratlla horitzontal del text del seu antecessor, el sotssagristà Joan Clerà tracta sobre el Jubileu de la festivitat de Nostra Senyora d'Agost de l'any 1545.

En el recte del foli 173r (el verso n'està en blanc), el mateix Clerà anota “Les despeses fetes en lo dit Jubileu”.

La importància del treball dels escolans es posa de manifest en els ni més ni menys que 18 folis (174r-191v) en els quals, de nou Pere Martí, descriu amb tot detall cada un dels cinc oficis: “Cinch són los escolans de la present Seu de València, sense lo escolà de Sent Pere. Los quals servixen y administren cinch officis...” (f. 174r). Al llarg de tota la *Consuetu* ja s'havien anat indicant amb detall cada un dels treballs que s'han de fer i qui els ha de fer. A pesar d'això, en aquests folis especialment se'ns proporciona una descripció, a manera de recapitulació o compendi, de les activitats pròpies de cada un dels cinc escolans. N'eren cinc, i estaven al càrrec del magíster o sotssagristà. Aquests són: el campaner, que és l'ofici principal; el de l'altar, que és el segon ofici, la principal funció del qual era tenir cura de l'altar major i del cor; el segon, és a dir, la segona persona del campanar: “Diu-se segon per quant ha d'ésser tostemp la segona persona al campanar en ajudar al campaner, tostemp que ell no basta a tocar” (f. 183r); el de les xiques, que és l'ofici tercer del campanar, el nom del qual li ve donat per ser, entre moltes altres activitats, el responsable de les campanes denominades ‘xiques’: “ha de tocar ell les chiques, repicant, d'on pren la denominació” (f. 182r); i el guardià, “que té càrrech principalment de guardar la Seu y la sagrestia” (f. 177r). Aquests treballs són hebdomadals i rotatoris. En 1654 van ser tots ells acomiadats pel capítol perquè havien faltat a la seua obligació: “...canonici [...] animadvertentes et considerantes quod scolani huius Sanctae Metropolitanæ Ecclesiæ ne illa qua debent cura deserviunt Ecclesiæ eiusque cultu divino, ideo providerunt quod dimitantur om-

nes a servitute dictae Sanctae Ecclesiae”.²⁶² Pels llibres de ‘Tresoreria’ sabem que per a 1527 els escolans eren: Joan Dauder, Miquel Martí, Miquel Joan, Antoni Burgues i Geroni Mollat.²⁶³ També pels mateixos llibres coneixem que el sou anual dels 5 escolans en conjunt era de 60 lliures.²⁶⁴

En els fulls següents trobem una sèrie d'observacions, de vegades molt breus, de la més diversa índole: Sobre els capítols generals i altres activitats que els ordes religiosos tenen en la Catedral (f. 142rv, de mà de Pere Martí), sobre les festivitats del Nom de Maria (f. 143r) i *de Exaltatione Sancte Crucis* (f. 143rv, de mà del magíster Joan Clerà), així com sobre les obligacions de l'organista i del manxador d'acudir a mitjanit perquè hi ha *orgue* en determinades celebracions (f. 144r, de mà del sotssagristà Miquel Jeroni Bertran).

Ací acaba la numeració original dels folis, en números romans. Segueix la numeració en números aràbics. Continuen les anotacions breus més diverses, dutes a terme pels successius sotssagristans, en les quals es poden identificar algunes mans: sobre les capelles en què els components dels ordes religiosos han de guardar el seu torn abans d'eixir a la processó del Corpus (f. 194v); sobre els sacerdots, diaques i sotsdiaques de les distintes parròquies, que han d'anar cada any a la Seu el Dijous Sant per a la consagració del crisma, “los quals hajan de venir ab les barbes y corones fetes” (f. 195r); una llista de les dobles instituïdes en 1608 per Diego de Covarrubias (f. 196r-196v), a la qual en segueix una altra de les festivitats de la Mare de Déu i altres sants (f. 196v), des d'on identifiquem la mà de Sebastià Gutèrrich, el qual continua escrivint altres informacions: noves glosses sobre l'octava i infraoctava del Corpus de 1609 (f. 197r-198r) i indicacions sobre l'aigua de l'Espina (f. 199r). Al verso d'aquest foli 199 Gutèrrich ens aporta uns apunts sobre l'administració del viàtic a l'arquebisbe Joan de Ribera, al final de la seua malaltia (27 de desembre de 1610) i en el recte del foli següent (f. 200) unes notes sobre la processó que en aqueix any es va fer al Col·legi del Patriarca

²⁶² Cfr. ACV, *Protocols notarials*, n. 3127 (d'Antoni Joan Tortiella, del 5 de gener 1654), f. 44.

²⁶³ Cfr. ACV, *Ms. 1292*, pàssim.

²⁶⁴ Quantitat que ens sembla escassíssima (12 lliures per persona); per la *Consueta* sabem que estava acompanyada d'altres entrades: “Per a d'aquest siti, empalien los escolans tot lo carrer –de detrás lo Corpus a la part de Sent Jaume, del cantó de la sagrestia fins al cantó de la porta del sembori– de ricamarts dels millors, pagant-los la confraria XII sous” (f. 97v), “...als escolans, per lo tocar y empaliar, X sous, VI diners” (f. 166r), etc.

per la victòria sobre els “moros de Alaguar” (21 de novembre de 1609), processó instituïda pel mateix Ribera.

En el f. 200v, i sempre de mà de Gutèrrich, trobem l'únic document (a part d'unes escasses i breus anotacions marginals) escrit en castellà: sobre el Ciri Pascual.

El 13 de gener de 1611 ja havia mort l'arquebisbe Ribera, i són d'aquest mateix dia i del 22 de febrer següent les oracions i processó “pro electione archiepiscopi” que queden reflectides en el f. 201r. Entre els folis 202 i 203 es trobava un foli solt de menors dimensions també sobre “preces pro eligendo pontifice”. Amb el permís oportú, ens hem permès ubicar el mencionat foli entre els f. 200 i 201. Al vers d'aquest foli vagabund llegim una regla general sobre els dies de la “Sapiència”.

En el verso del foli 201 hi ha unes indicacions sobre la prohibició de tocar les campanes de difunts en determinats dies.

Ens crida poderosament l'atenció la ja esmentada llarguíssima cerimònia d'11 hores de duració en què es van impartir ordres generals en la Seu en 1617. Tot açò ho podem llegir en el f. 201v.

En els f. 202r-203v el magíster Gutèrrich ha copiat una acta en què el rei Alfons III fa lliurament d'un preat calze al monestir de Sant Joan de la Penya, en agraïment pel Sant Calze, que d'ells havia rebut (1399).

En el foli 204r, aquest de mà del sotssagristà Vicent Navarro, ens il·lustrem més sobre el Dijous Sant de 1628, i en el verso d'aquest llegim una provisió del capítol del 2 de juliol de 1657 sobre els tocs per a senyal d'ànima.

Segueixen 15 folis en blanc, sense numerar.

Finalment acaba el manuscrit amb 5 folis no numerats en els quals llegim determinacions sobre els salaris dels enterradors en les esglésies parroquials de València i en els funerals de la Seu [205r-206r]; una provisió del capítol sobre empal·liada de 1594 [206v]; un albarà dels escolans de la Seu de “sis matalafs, sis llançols, tres flaçadas cardadas blancas, per obs de nosaltros, de dormir en lo campanar” de 1541 [207r; 207v en blanc]; entrades o acceptacions d'escolans fetes pel sotssagristà Pere Martí, de 1530; per Joan Clerà, de 1539, 1541, 1548, 1550, 1551 i 1556 [208r]; i per altres mans, de 1558 [208v]; sou dels cantors, obra de Joan Clerà [209v; 209r en blanc]; acaba el manuscrit amb una relació de les festivitats en què hi ha capa pròpia per al domer, de mà del magíster Miquel Jeroni Coves [209v].

3. ELS AUTORS

“...a V de maig MDXXX, per comissió feta a mi, Pere Martí, sotsacristà, per lo reverent capítol...”. Aquesta nota manuscrita en el foli 208r de la *Consueta* (en parlar de l'admissió de nous escolans en la Catedral), ens permet identificar la seua mà sens dubte i saber així que és a qui s'ha d'atribuir l'autoria de la *Consueta*. També la comparació amb el ja moltes vegades esmentat *Libre de Antiquitats* en corrobora l'autoria.

Pere Martí era el magíster o sotssagristà, un dels oficis més rellevants de la Catedral.

El càrrec de sotssagristà el va instituir el bisbe de València Ramon Despont (1289-1312) en 1303. Segons l'acta constitucional del càrrec, el sotssagristà “havia de custodiar i tenir cura de les relíquies, tresors, ornaments i, en general, de tots els béns dipositats en la sagristia de la Seu”.²⁶⁵ Però en els segles XVI i XVII el magíster és també el garant de moltes administracions de la Seu i de particulars, així com el responsable de moltes o potser totes les persones i de la infraestructura necessària per al funcionament de l'activitat litúrgica de tots els dies. Com el sotssagristà era també l'encarregat de nomenar el col·lector de les rendes percebudes per la Seu, i moltes vegades actuava en representació del tresorer de la Catedral, la seua força era, doncs, extraordinària. Solien ser persones adinerades, i són nombroses les èpoques, censos, i fins i tot venda de cases, que trobem en els pergamins de l'ACV a favor d'ells.

En el Ms. 89 de l'Arxiu de la Catedral de València, el *Codex manuscriptus Constitutionum capitularum Ecclesie Valentine*, figuren els “Statuta et ordinationes per reverendum subsacristam Sedis Valentine servande” de 1558, quan Miquel Jeroni Coves acabava d'ésser nomenat sotssagristà. En 1594 se'n dictaven nous estatuts, coincidint amb la presa de possessió del càrrec per part de Donís Pau Llopis.²⁶⁶ Novament en 1666, coincidint amb l'elecció del nou magíster, Pere Joan Castellar, el capítol de la Seu dictava nous estatuts.²⁶⁷ Aquests estatuts, estudiats i editats per Joaquím Martí,²⁶⁸ estan sens dubte inspirats en bona mesura en la *Consueta* de 1527.

²⁶⁵ Cfr. MARTÍ, J., “Unes ordenances...”, 27.

²⁶⁶ ACV, Ms. 3767, 627-629.

²⁶⁷ ACV, Ms. 3797 (protocols d'Antoni Joan Tortrella).

²⁶⁸ MARTÍ, J., “Unes ordenances...”.

També la lectura de la *Consueta* ens dóna una idea exacta de l'activitat, quefers i ocupacions que devia dur a terme el sotssagristà. Per tal de no repetir el que ja va publicar J. Martí, ens volem guiar, però, del canonge magistral Melcior Fuster²⁶⁹ per a fer-ne un resum del càrrec, donant al mateix temps a conèixer parcialment aquesta nova font: “Al oficio del magíster le toca la custodia de las cosas que están dentro de la iglesia y sacristía, las reliquias, tesoro, ornamentos...”, la cura de l'altar major i presbiteri, la draperia, capes, frontals, catifes, “corporales limpios y recosidos”, els objectes litúrgics, l'argenteria, els ciris, la puntualitat dels escolans en les seues feines, que el “Jueves y Viernes Santo y más quando se dice de pontifical, como hay tantas ceremonias [...*escriba*] en un papel lo necesario para aquellas festividades...”, els tocs de campana, l'arreglament del cor, l'encens, navetes i pevets, les processons dins i fora del temple, “que cuando se entapice el altar mayor y crucero cuide [...] se claven los tapices curiosamente y se desclaven, no quedándose de una festividad para otra...”, les relíquies, l'armari de les quals ha de netejar cada 15 dies, el concert en les nombrosíssimes misses diàries “sin confusión ni tropel”, el nomenament o acceptació d'escolans, però també altres drets i control d'administracions. En 1558 ja se li va nomenar un beneficiat ajudant; aquest hauria de tenir “por superior ministro al magíster y este al beneficiado trate con benevolencia...”; els escolans també devien obeir “al magíster y beneficiado con advertencia que al descomedido en obra o palabra le despedirán...”.²⁷⁰

En un altre lloc el mateix Fuster ens parla del magíster Feliu Septímió i les seues obligacions (any 1655). A més de les ja conegudes, el sotssagristà ha de dormir en la sagristia, repartir el pa als pobres, examinar els orfes, nomenar el col·lector, admetre dipòsits d'obres pies i altres administracions, etc.²⁷¹

²⁶⁹ Melcior Maurici Fuster (València 1607-1686), era prevere, canonge magistral, paborde, vicari general, mestre en arts i doctor en teologia, vicecanceller de la Universitat de València, jutge i comissari apostòlic, examinador sinodal, síndic de l'estament eclesiàstic, comptador de la Diputació, vicari general *sede vacante*. Fou autor d'una copiosa producció científica, en la qual ocupen un lloc destacat els sermons. Va gaudir d'un gran prestigi entre els seus contemporanis, sobretot, precisament, com a predicador. És autor dels rics manuscrits de l'ACV, *Lligalls 90, 91, 92 i 93*, tan plens de notícies sobre la Catedral i els seus beneficiats. A l'inici del *Lligall 93*, “Libro índice de las cosas notables...”, podem llegir una breu biografia seua. Cfr. també PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 159-160. Sobre la seua obra manuscrita en català, v. MARTÍ, J., *El Libre de...*, 46-48, Id., “L'obra en català...” i, sobre la seua vinculació a la Universitat de València, FELIPO, A., *La Universidad...*, 329-330.

²⁷⁰ FUSTER, M., *Notables*, 264-266.

²⁷¹ FUSTER, M., *Notables*, 116-117.

El primer dia de cada mes el magíster havia d'acudir al capítol “a dar cuenta” del seu ofici.²⁷² Aquest ofici de magíster podia gaudir-lo un prevere, però no un canonge: “...y deliberó que si algun subsacristà fuese proveído canónigo, vacase dicho officio”.²⁷³

Sobre Pere Martí i els successius sotssagristans dels segles XVI i XVII, remetem a les abundants notícies (més de 40 pàgines) que J. Martí ha arreglat en el capítol “Autoria i estructuració” de l'edició del *Libre de Antiquitats*²⁷⁴ (i a les pàgines inicials de l'Estudi Lingüístic de la present monografia). Tal abundància de dades en un llibre que està a l'abast de qualsevol estudiós, ens permet limitar-nos ací a donar un resum de les concernents a Pere Martí, afegint-hi alguna particularitat que hem recollit en distints manuscrits de l'ACV. De la resta de sotssagristans, partícips o no en la redacció de les notes marginals de la *Consueta*, en proporcionem únicament la successió cronològica i alguna concisa dada més.

Pere Martí era prevere, mestre en teologia, beneficiat en la Catedral i sotssagristà des de 1523. Amb anterioritat al seu nomenament com a sotssagristà, ja havia començat a recopilar les notes que el portarien a escriure el *Libre de Antiquitats*. En 1512 era beneficiat en l'església de la Santa Creu de València, benefici que va resignar en 1518, probablement per a acceptar un altre benefici en l'Hospital General o en la Catedral aqueix mateix any. En algun moment va gaudir també d'altres beneficis –la acumulació era moneda habitual, malgrat la prohibició canònica– en les parròquies de Sant Joan del Mercat, Sant Salvador, Sant Martí, Sant Llorenç, Santa Caterina i Sant Tomàs. Va resignar el benefici sota l'advocació de Sant Miquel, que posseïa en la Catedral en prendre possessió del seu càrrec com a sotssagristà, al qual estava annexat el benefici de la Santíssima Trinitat.²⁷⁵

En 1527-1528 era regent de la Tresoreria de la Catedral en nom del canonge Julià Cèsar Barcí.²⁷⁶ En 1530 va ser nomenat regent del vicari general i oficial en la ciutat i diòcesi de València. Pere Martí va redactar el seu últim testament l'1 de juny de 1540, i el notari Pere Benet Garcia el féu públic, “après mort del dit testador, en vint-y-dos dies del mes de juny del

²⁷² FUSTER, M., *Summa de las Constituciones...*, 45 (any 1558) i 397 (any 1603).

²⁷³ FUSTER, M., *Notables*.

²⁷⁴ Cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 12-56.

²⁷⁵ Aquest benefici havia estat instituït en 1323 per Guillem de Vallvert, i estava dotat amb 16 lliures (cfr. ACV, Ms. 1554, CCX).

²⁷⁶ ACV, Ms. 1292, *Tresoreria 1527-1528*.

mateix any”, amb la qual cosa cal pensar que va morir al juny de 1540, pocs dies abans de la publicació del seu darrer testament.²⁷⁷ El 5 de juliol de 1541 se celebrava a la Seu un aniversari per la seua ànima.²⁷⁸

Amb seguretat, Pere Martí (però per raó del càrrec també la resta dels sotssagristans), era persona adinerada.²⁷⁹ I no sols en raó del seu ofici de regent de la Tresoreria. Ell era, també, qui gestionava moltes de les despeses que es duïen a terme a la Catedral. Tinguem en compte que a càrrec del sotssagristà estarien pràcticament tots els que treballaven al temple. No sols els escolans, sinó també el fuster, l'argenter, el vedell, els netejadors, i el llarguíssim etc. que hem vist més amunt. Les notes en els llibres de ‘Tresoreria’ i d’‘Obres’ de l'ACV en les quals figura Pere Martí efectuant determinats pagaments són contínues. Sabem amb certesa i documentalment que el sotssagristà era l'encarregat d'admetre els nous escolans. Però, sens dubte, també d'ell depenia l'admissió o l'acomiadament de la resta de treballadors. Cap de personal, administrador i tresorer, tot en un. En una societat com la descrita en els capítols anteriors, en una Església i un alt clergat tan lluny de l'ideal cristià com el que hem vist, en una Catedral en què afloraven sense interrupció les enveges, les disputes i els escàndols, tampoc no seria molt estrany que Pere Martí, o algun dels successius sotssagristans, aprofités els avantatges del seu càrrec per al seu benefici personal.

Joan Clerà o Clarà,²⁸⁰ prevener, beneficiat, mestre en arts, doctor en teologia, administrador de l'annual de l'arquebisbe de Tarragona, sotssagristà, almenys des de 1541 fins a 1557, i possiblement fins a 1558.²⁸¹

²⁷⁷ Si bé el seu testament no es conserva, hem trobat aquesta dada en un procés civil de Joseph Martí (fill de Pere Martí, nebot aquest i hereu directe del sotssagristà) contra Joan Moreno del 16 de setembre de 1593 (ARV, *Justícia Civil, Processos. Caixa 4358*). Tanmateix, en l'ACV, *Ms. 1600, Llibre de comptes dels annuals, 1536-1557*, 124, hi ha un document del sotssagristà Joan Clerà que sembla diferir en un any la data de la mort de Martí: “Primo, pose en rebuda per lo albarà del general de XIII de agost 1541 VI liures, V sous, de les quals ne doní y paguí a l'hereu del sobredit mestre Pere Martí per la porrata [...] de nou mesos y VII dies que discorregueren de XIII de agost 1540 fins a XXI de maig 1541, que morí lo dit mestre Pere Martí...”. Agraïm a l'historiador i musicòleg Francesc Villanueva que ens haja facilitat les dades per poder accedir a aquests dos documents.

²⁷⁸ ACV, *Ms. 1083, Dobles y menores. Rebudes de vagans*, quadern 2 últim full i quadern 3 sense numeració. Una missa d'aniversari no es fa, necessàriament, a l'any de la mort d'una persona; pot tenir també el sentit d'‘ofici funeral en general’ (DCVB).

²⁷⁹ Cfr. també ACV, *Pergamins 744, 2840, 4561, 6685, 8367*.

²⁸⁰ Clerà en la *Consueta* o en ACV *Pergamins 4732*; Clarà en altra documentació, per exemple ACV *Pergamins 1559*.

²⁸¹ Cfr. també ACV, *Pergamins 1559, 1567, 1568, 2649, 3901, 4732, 5838, 6836, 8371, 8681, 8915*.

Miquel Jeroni Coves, prevere, mestre en teologia, sotssagristà des de 1558 fins a la seua mort en 1581. Cap al final de la seua vida exercia pràcticament les funcions de sotssagristà el seu successor Bertran.²⁸²

Miquel Jeroni Bertran i Eixarc, prevere, mestre en teologia, coadjutor del sotssagristà des de 1580 i sotssagristà l'any següent, fins a la seua mort en 1594. Era germà del dominic sant Lluís Bertran.

Gaspar Genovés, prevere, batxiller en arts, doctor en teologia, sotssagristà des de juliol de 1594 fins a setembre del mateix any, en què va renunciar al càrrec.²⁸³

Donís Pau, prevere, doctor en ambdós drets. A l'octubre de 1594 va ser elegit sotssagristà, càrrec al qual va renunciar al mes següent.

Pere Joan Andreu, ardiaca de Morvedre i canonge (v. Índex Onomàstic), nomenat sotssagristà interí en 1594.

Crisòstom Foix, prevere, beneficiat i arxiver de la Catedral, nomenat sotssagristà en 1594 o 1595, càrrec que va mantenir fins a la seua mort en 1605.²⁸⁴

Sebastià Gutèrrich, Gutierres o Guterris,²⁸⁵ arxiver de la Catedral, sotssagristà des de 1605 fins a 1627. Les anotacions als marges de la *Consueta* de mà de Gutèrrich, són innumerables. Hauria de tenir una posició econòmica folgada: "...mossén Martí Belda, beneficiat en Bocayrent, mon criat...".²⁸⁶

Vicent Navarro, era sotssagristà i encarregat de les administracions de la sagristia de la Seu des de 1627 fins a 1637, pocs mesos abans de morir; coneixem també algunes dades del seu testament, i que en 1634 va comprar una casa a Jeroni Minuarte.²⁸⁷

Pere Joan Tomàs, prevere, beneficiat i arxiver de la Catedral. Sotssagristà des de 1637 fins a la seua jubilació en 1655. El capítol li va concedir una pensió anual de 500 lliures i la casa on residia, però va morir pocs mesos després.²⁸⁸ El 8 de setembre de 1655 redactà el seu

²⁸² Cfr. també ACV, *Pergamins* 1558, 1567, 4745, 4746, 4942, 6995, 9513.

²⁸³ Cfr. també ACV, *Pergamins* 7371.

²⁸⁴ Cfr. també ACV, *Pergamins* 8742.

²⁸⁵ Gutèrrich en la *Consueta*, Gutierres en ACV *Pergamins* 9100, Guterris en ACV *Pergamins* 9326.

²⁸⁶ *Consueta*, 199r.

²⁸⁷ Cfr. ACV, *Pergamins* 8395.

²⁸⁸ Cfr. també ACV, *Pergamins* 3736.

darrer testament, fet públic el 2 de desembre del mateix any, després de la seua mort.

Feliu Septímió, prevere, doctor en ambdós drets, beneficiat²⁸⁹ i arxiver de la Catedral. Sotssagristà des de 1655 fins a 1660, any en què l'ofici va passar al doctor Vicent Lluesma (sotssagristà des de 1660 fins a 1665).²⁹⁰

Pere Joan Castellar, prevere, beneficiat en Sant Joan del Mercat. Sotssagristà des de 1665. Es va jubilar en 1678 amb una pensió anual del capítol de 150 lliures. Va morir en 1687.

Jacint Balaguer, prevere, doctor en teologia. Nomenat sotssagristà en 1678, va mantenir el càrrec fins a la seua jubilació en 1695. Vivia encara en 1707. El substituiria Jaume Blasco, que va morir l'any 1727.

²⁸⁹ Cfr. ACV, *Pergamins* 3739.

²⁹⁰ Cfr. també ACV, *Pergamins* 3195.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

NOTES

1. Hem individualitzat un llistat d'arquebisbes, bisbes i virreis de València, perquè en la *Consueta* són esmentats freqüentment sense especificar-ne el cognom.

2. Indiquem també les pàgines del llibre d'Escolano-Perales, *Décadas...*, on es poden trobar fàcilment llistes de jurats de València durant els segles XVI i XVII. El lector també trobarà abundant informació sobre càrrecs civils valencians en Carreres-Zacarés, *Libre de memòries...*

3. Volem assenyalar igualment que en els manuscrits de Pahoner, Fuster i altres, que indiquem en la Bibliografia, l'investigador té al seu abast abundant informació sobre els canonges valencians i moltes altres persones i càrrecs de la Seu valentina. Vegeu, sobretot, el volum XIII de Pahoner.²⁹¹

4. Els anys entre parèntesi indiquen les dades segures, no necessàriament els termes *a quo* i *ad quem*.

5. No donem totes les dades prosopogràfiques conegudes d'aquells canonges que apareixen a l'article de Càrcel-Pons, *Los canónigos...*, sinó tan solament les dades noves o més destacables. Tampoc no repetim totes les dades que apareixen a les notes de Martí, *El Libre de Antiquitats...*, i que es poden consultar fàcilment a l'índex d'aquest llibre. Tanmateix, sí que referenciem les dades noves que trobem en la tesi doctoral de Milagros Càrcel, *La diócesis de Valencia...*, per la major dificultat de la seua consulta.

²⁹¹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII; canonges (f. 1-308), bisbes (f. 310-333), dignitats (f. 339-457).

6. Si no indiquem res, en principi fem referència a la Seu de València o a València; ‘canonge’ és, doncs, ‘canonge de la Catedral de València’, ‘església de Sant Tomàs’ és ‘església de Sant Tomàs de València’.

7. No indiquem en aquest índex els noms de carrers, places o capelles, excepte quan fem referència a una família valenciana.

8. Les entrades són conforme apareix el nom en la *Consueta*, respectant-ne la forma gràfica del text, amb excepció de les paraules llatines, que les posem en nominatiu.

ARQUEBISBES I BISBES AUXILIARS

Vegeu qualsevol episcopologi, però també es pot consultar en: <http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67>

Arquebisbes

Erard de la Marca (1520-1538), Jordi d'Àustria (1538-1544), Tomàs de Villanueva (1544-1555), Francesc de Navarra (1556-1563), Aciscle de Moya y Contreras (1564), Martí Pérez de Ayala (1564-1566), Ferran de Loaces (1567-1568), Joan de Ribera (1569-1611), Isidre Aliaga (1612-1648), Pere de Urbina (1649-1658), Martí López de Ontiveros (1659-1666), Ambrosi-Ignaci Spínola y Guzmán (1667-1668), Lluís Alfons de los Cameros (1668-1676), Joan Tomàs de Rocabertí (1677-1699).

Bisbes auxiliars

Ausiàs Carbonell (1509-1532), Miquel Mahiques, governador eclesiàstic (1538-1544), Pere de Ponte (1535-1545), Francesc Estanya (1534-1549), Joan Segrià (1547-1568), Francesc Mejía de Molina (1559-1573), Pere de Corderos (1570-1585), Miquel de Espinosa (1579-1601), Alfons de Ávalos (1603), Tomàs de Espinosa (1601-1631), Llorenç de Montsonís (1610), Miquel Angulo Gómez de Carvajal (1610-1626), Vicent Agustí Claveria (1631-1638), Jacint Minuarte (1639-1658), Josep

Barberà (1661-1676), Antoni Ferrer i Millan (1686-1691), Isidre Aparici i Gilart (1694-1711).

JURATS

Vegeu Escolano-Perales (*Décadas...III*) 591-592 (1517-1530), 614 (1531-1555), 673-674 (1555-1599), 730 (1600-1621), 759-760 (1621-1665), 799 (1666-1700).

VIRREIS

Informació segons <http://www.geocities.com/Athens/Atlantis/2572/VirreinatoValencia.htm>

Dídac Hurtado de Mendoza (1520-1523), Germana de Foix (1523-1526), Germana de Foix i Ferran d'Aragó (1526-1537), Ferran d'Aragó (1537-1550), Llorenç de Vila-rasa (interí, 1ª vegada, 1550-1553), Bernardí de Cárdenas y Pacheco (1553-1558), Alfons d'Aragó (1558-1563), Llorenç de Vila-rasa (2ª vegada, 1563-1566), Antoni Alfons Pimentel de Herrera (1566-1572), Íñigo López de Hurtado de Mendoza (1572-1575), Vespasià Gonzaga y Colonna (1575-1578), Pere Manrique de Lara (1578-1580), Francesc de Montcada y Folc de Cardona (1580-1595), Francesc Gómez de Sandoval y Rojas (1595-1597), Joan Alfons Pimentel de Herrera (1598-1602), Joan de Ribera (1602-1604), Joan de Sandoval y Rojas (1604-1606), Lluís Carrillo de Toledo (1606-1615), Gómez Suárez de Figueroa (1615-1618), Antoni Pimentel y Toledo (1618-1622), Enric de Ávila y Guzmán (1622-1627), Lluís Ferrer de Cardona (interí, 1627-1628), Lluís Fajardo Requesens y Zúñiga (1628-1631), Pere Fajardo Requesens y Zúñiga (1631-1635), Ferran de Borja i d'Aragó (1635-1640), Frederic Colonna (1640-1641), Antoni Joan Lluís de la Cerda (1641-1642), Francesc de Borja (1642), Roderic Ponce de León (1642-1645), Duart Fernández Álvarez de Toledo (1645-1650), Pere de Urbina y Montoya (1650-1652), Lluís Guillem de Moncada (1652-1659), Manuel Pérez de los Cobos (1659-1663), Vicent de Gonzaga y Doria (1663), Basili de Castellví i Ponce (interí, 1663-1664), Antoni Pere Álvarez Ossorio (1664-1666), Gaspar Felip de Guzmán y Mejía (1666-1667), Dídac Felip de Guzmán (1667-1669), Vespasià Manric de Lara Gonzaga (1669-1675), Francesc Idiáquez Butrón (1675-1678), Joan

Tomàs de Rocabertí (1ª vegada, 1678-1679), Pere Manuel Colón de Portugal (1679-1680), Roderic Manuel Fernández Manrique de Lara (1680-1683), Joan Tomàs de Rocabertí (2ª vegada, 1683), Pere Josep de Silva (1683-1688), Lluís de Moscoso y de Osorio (1688-1690), Carles Homo Dei Moura y Pacheco (1691-1696), Alfons Pérez de Guzmán (1696-1700).

A

ABELLÀ, Baltasar (f. 208r); notari (1540-1557).

ABELLÀ, Gaspar (f. 208r); notari (1518-1551).

AGORRETA, Joseph (f. 164r n.). Joan Josep Agorreta, canonge (1611. †1621).

ALAGUAR (f. 200r). La Vall de Laguar, municipi de la Marina Alta.

ALAGUAR, serra de (f. 200r); en la Vall de Laguar.

ALAMANY, Joan (f. 208rv); notari (1558-1567).

ALBAL (f. 94r), municipi de l'Horta Nord.

ALBALAT (f. 94v). Albalat dels Sorells, municipi de l'Horta Nord.

ALBARRASÍN (i Albarrazín), bisbe d' (f. 48v n., 49r n.). En 1629 era Pere de Apaolazas (1625-1633); en 1635 seu vacant.

ALBERIG, Manuel (f. 105v n.).

ALBERTÍ, Arnau (f. 41v n.); mallorquí, teòleg, inquisidor de Mallorca (d'on era canonge, entre 1517 i 1523), inquisidor de València (nomenat en 1527), beneficiat de Patti (Itàlia), d'on va ser també bisbe (1534-†1545), virrei de Sicília. Va escriure *Repetitio nova sive commentaria rubricae de haereticis* (1534), defensant l'ortodòxia de Ramon Llull.

ALBORAYA (f. 94v). Alboraiia, municipi de l'Horta Nord.

ALBUIXEC. V. Arbuxech.

ALDAYA (f. 94r, 208r). Aldaia, municipi de l'Horta Oest.

ALDOVERA, pare mestre (f. 191v); agustí, provincial, possiblement Jeroni de Aldovera Monsalve (Cariñena 1564-Saragossa 1630), vicari provincial d'Aragó.

ALEXANDRE, papa (pàssim). Alexandre VI (1492-1503).

- ALFARA (f. 94v). Alfara del Patriarca, municipi de l'Horta Nord.
- ALFONSO, rey don (f. 146r). Alfons III de València, dit el Magnànim (1416-1458).
- ALIAGA, Ysidoro (f. 116v n., 127v n., 201v); arquebisbe de València (1612-1648).
- ALMÀCERA (f. 94v). Almàspera, municipi de l'Horta Nord.
- ALÒS, Miquel (f. 207r, 208r); natural d'Horta, testimoni en 1541, escolà en 1551 (possiblement des de 1539), oncle de Pere Alòs.
- ALÒS, Pere (f. 208r); escolà en 1551, nebot de Miquel Alòs.
- ALZIRA, artiacha de (f. 168v). Els anys 1523 i 1526 era Jeroni Castellar, canonge de la Seu de València, probablement el mateix Hieronimus Castellà que fou nomenat canonge el 1508.
- AMAR, Michael Ioannes (f. 203v); notari públic de Barcelona (1615).
- ANDREU, Josephus (f. 76r n., 116v, 162 bis, 201v). Josep Andreu, vicari general capitular, nomenat canonge subdiaconal en 1602 (†València 1634).
- ANDREU, Pere Joan (i llat. Petrus) (f. 151v n., 162 bis); doctor en teologia i en dret civil i canònic per la Universitat de València, nomenat ardiaca de Morvedre i canonge de Valencia (1593-†1607). En 1606 va renovar el pal·li de la Passió.
- ANTIOCHIA, patriarca (i patriarcha) de (f. 8r n., 93v n., 96v n., 115v n., 164v n., 199v, 200r). V. arquebisbes Ferran (Hernando) de Loaces i Joan de Ribera.
- ANTISTS, capella dels (f. 163v); família valenciana.
- ANTONIUS, archiepiscopus Athenarum (f. 202v). Antoni Blas, arquebisbe d'Atenes (1388-1392).
- ARAGÓ (f. 208r).
- ARAGÓ, Corona d' (f. 196r).
- ARAGONUM, Corona (f. 162bis).
- ARAGONUM, Regnum (f. 202r).
- ARANDA, Franciscus de (f. 162 bis r); nunci del capítol en 1603 (cfr. Joannes de Aranda).

- ARANDA, Joannes de (f. 162 bis v); nunci del capítol en 1603 (cfr. Franciscus de Aranda).
- ARBUXECH (f. 94v). Albuixec, municipi de l'Horta Nord.
- ARDIACA MAJOR (f. 116r) en 1527, Gaspar Jaufre de Borja (v.).
- ARENÓS; potser el canonge Ferran d'Arenós (1449-1470), per referència en el text a la "porpra negra de Arenós" (f. 36v n., 37r, 37r n.).
- ARIAS, Pedro de (f. 163v n.); agustí, mestre, predicador (1601), defensor de l'expulsió dels moriscs.²⁹²
- ARMÉS, capella dels (f. 162r). La primitiva capella de Sant Martí o dels Armers és probablement de 1357, puix en aquest any el gremi dels armers funda el benefici de Sant Martí; en 1489 (al moment de l'ampliació del temple) es va construir la nova capella dels Armers entre la capella de Sant Narcís i el campanar.
- ARTÉS (f. 69r, 76v, 147v), capa d'; segurament, el canonge (1389-1440) i paborde Pere d'Artés (1379-1440).²⁹³
- ARTESOS, capella dels (f. 81v); per referència a la família Artés.
- ASENCI (i ASENSY), Antoni (i Antonio) (f. 207r n., 208r); escolà (1541-1556).
- ATHENAE, archiepiscopus. V. Antonius.
- AYALA, Martín de (f. 74r n.). Martí Pérez de Ayala, arquebisbe de València (1564-1566).
- AZENETE, marquès de (f. 4r). Rodrigo Hurtado de Mendoza y Lemos (1466? -València, 1523), primer marquès de Cenete, anomenat també Rodrigo de Vivar, com a descendent del Cid; germà del virrei de València Diego Hurtado de Mendoza.

B

- BAGES, (f. 76r, 98r, 148v, 169r). Hug de Llupià i Bages, bisbe de València (1398-†1427).
- BALAGUER, Franciscus (f. 162 bis); canonge (1603).
- BARBER, Franciscus (f. 162 bis); canonge (1592-1603). Rector de la Universitat de València (1593-1596).

²⁹² Cfr. FRANCO LLOPIS, F., *Espiritualidad...*, 30.

²⁹³ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 115-116.

- BARCÝ (f. 207r). Julià Cèsar de Barsí, canonge (1527-1541), tresorer (1527-1528 i 1541).²⁹⁴
- BATISTE, Johan (f. 207r); testimoni (1541).
- BELDA, Martí (f. 199r); beneficiat a Bocairent i *criat* de Sebastià Gutèrrich (1609).
- BELLMONT, Martí (i llat. Martinus) (f. 47r n., 94r n., 128v n., 162bis, 204r); nomenat canonge de la Seu de València en 1603 i vicari capitular en 1615; rector de la Universitat de València (1605-1608, 1611-1614 i 1629-1632) i consultor del Suprem de la Inquisició (1611 i 1614). En 1629 va rebre 100 lliures, com a representant del capítol en el Consell de València, per a les obres de l'ampit del Túria. Va morir en 1643.²⁹⁵
- BENAGUAZIR (f. 15v). Benaguasil, municipi de Camp de Túria.
- BENAVENT, comte de (f. 111v n., 115r n., 145v n.). V. Joan Alfons Pimentel de Herrera, virrei (1598-1602).
- BENAVENT (i llat. Benavento, de), comtes (i comptes, condes, llat. comittes) de (f. 55v n., 101v n., 127r n., 150v n., 152r n., 162 bis, 163r n.). V. Joan Alfons Pimentel de Herrera i la seua esposa Mencia Requesens de Zúñiga.
- BENET, mossén (f. 90v, 151v, 193v); beneficiat de la capella de Sant Benet abans de 1527.
- BENET, papa (pàssim). V. Luna, papa.
- BENET, Pere (f. 208r); escolà (1548).
- BENEYTO, Miquel (f. 208r n.); notari (1539).
- BENIMACLET (f. 126v, 126v n.), raval de València.
- BERNARDUS, frater (f. 202v); prior de Sant Joan de la Penya (1399) en Jaca (Aragó).
- BERTRAN, Andreu (f. 125v n.); prevere. Dóna benjuí i altres productes per orde de la ciutat de València (després de 1527).
- BILLENA, Catharina de (f. 16r n.). Caterina de Villena (†1606).²⁹⁶
- BLEDA, Andreu (f. 208r); natural de Morella, escolà (1530).
- BONANAT, aygua d'en. V. veu 'aigua' en Vocabulari.

²⁹⁴ ACV, Ms. 1292, *Tresoreria 1527-1528*; Ms. 1293, *Tresoreria 1541-1542*.

²⁹⁵ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 193-198.

²⁹⁶ Testament en Arxiu del Regne de València, *Fons en dipòsit, Registre n. 30, lligall 11*, n. 27. Informació sobre Caterina de Villena en KELLENBEZ, H., *Die Fugger...*, I, 63.

- BONASTRES, capella dels (f. 81v, 153r). Família valenciana que posseïa la capella de Sant Salvador dels Bonastres. En aquesta capella havia instituït un benefici el cavaller Joan de Bonastre, sota invocació dels sants Salvador, Miquel i Jordi; després el patronatge va passar als seus descendents. En 1508 el patronatge en corresponia a Jaume Bonastre, en 1520 a Jeroni Bonastre, cavaller, i en 1525 a Jeroni Benet Bonastre, donzell.
- BONREPÒS (f. 94v). Bonrepòs i Mirambell, municipi de l'Horta Nord.
- BORGIA, Lodovico de (f. 205r). Pere Lluís Borja i Llançol, cardenal i arquebisbe de València (f. 1500-1511).
- BORGIA, Phedericus a (f. 162 bis). V. Borja, Federich de.
- BORJA.²⁹⁷
- BORJA (f. 167r n.). Gaspar Jofré de Borja, canonge, beneficiat i ardiaca major (1500), bisbe de Sogorb (1530-†1556); elegit pel capítol, en 1520, per a succeir l'arquebisbe Alfons d'Aragó, però el papa Lleó X anul·là aquesta elecció.²⁹⁸
- BORJA, Baltazar de (f. 116v n., 167r n., 201v). Baltasar de Borja i Velasco, fill de Francesc Tomàs de Borja i Centelles, sisé duc de Gandia; canonge des de 1604,²⁹⁹ ardiaca de Xàtiva des de 1605, vicari general en seu vacant (1611-1612), bisbe de Mallorca (1625-†1630).
- BORJA, Federich de (f. 42r n.). Frederic de Borja, cabiscol de la Seu de Sogorb, prevere i beneficiat de la Seu de València, ardiaca major des de 1556, canonge des de 1573 (†1605), representant del braç eclesiàstic en les corts de Montsó (1585). En 1583 carrega un cens a Baltsar Mercader (v.).³⁰⁰
- BORJA, Rodrigo de (f. 165rv); personatge de la noblesa, institueix una dobla en 1520 per a la processó de la festa de la Concepció de la Verge Maria, de la qual era un gran devot; en 1526

²⁹⁷ Relació de canonges Borja fins a 1515 en CÁRCEL, M^a.M. – PONS, V., “Los canónigos...”, 921-924. A més de dos papes, comptem amb 14 bisbes Borja.

²⁹⁸ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 362-363.

²⁹⁹ Resigna el canonicat en Joan Baptiste Pellicer (v.), i per això rebé una pensió del papa Pau V (cfr. ACV, *Pergamí* 4493).

³⁰⁰ ACV, *Pergamins* 7643.

fou consultat per part del sotssagristà sobre la data d'aquesta processó. Potser era Roderic de Borja, senyor de Castellnou. En la *Consueta* es parla també de *son hereu*.

BORYES, proressó dels (f. 164r n.). V. Borja.

BOU, mestre (pàssim); per referència a la seua 'capa de brocat carmesí'; probablement Antoni Bou, canonge (1430-1461).³⁰¹

BOÏGUES, Antonio (f. 105v n.); venedor d'una finca.

BRANCAMBUR, marquès de (f. 4r). Joan de Brandenburg, marit de la reina Germana de Foix, mort en 1525.

BRANDENBURG, Joan de. V. Brancambur, marquès de.

BUÑYOL (i Buñol), senyor de (f. 55rv n.). V. Mercader, Baltazar.

BURGUERINI (i Burguerino) (f. 170v, 171v). Jeroni Burguerini, canonge i sagristà (1527-1534), del llinatge valencià dels Burguerins (antigament amb plaça i carrer, avui tan sols carrer junt a l'església de la Companyia).

BURGUES, Anthoni (f. 208r); escolà (1530).

BURJAÇOT (f. 94r). Burjassot, municipi de l'Horta Nord.

C

CABANNES, Joan (f. 192v n.); provincial dels franciscans (1612).

CALATRAVA (f. 61v n., 81v); església de València. Era una església amb claustre, fundada pels cavallers de Calatrava. Encara existia al segle XIX.

CALIXTE, papa (pàssim). Calixte III (1455-1458).

CAMARASSA, marquès de (f. 144v n.). Virrei Manuel Pérez de los Cobos (1659-1663).

CAMPOS MIRÓ, Juan (f. 105v n.); cerer.

CANTÓ, frare mestre (f. 191v n.); agustí (1617).

CARACENA, marquès de (f. 200r). Lluís Carrillo de Toledo, virrei (1606-1615).

CARAVAJAL, Miquel Angulo de (f. 199v). Miquel Angulo Gómez de Carvajal, bisbe auxiliar de València.

³⁰¹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 41.

- CARDONA, Miquel (f. 208v); prevere i beneficiat (1558); potser fóra també ell el Cardona beneficiat en l'església de Sant Nicolau de València (1529).
- CARLES I DE VALÈNCIA. V. Karlos, don.
- CARRÒS, Galseran (f. 208r); noble (1548).
- CARRÒS, Hieroni (f. 169v n.). Jeroni Carròs, membre d'una família noble valenciana, nomenat canonge i sagristà en 1546 (†1582).
- CARSINS, capella dels (f. 168v). Capella de la família valenciana Carsí.
- CARVAJAL. V. Caravajal.
- CASANOVA (pàssim), aplicat en el text a unes 'capes de brocat'; segurament per referència a un antic canonge de la Seu de València, possiblement Gaspar (1503) o Jaume (1435-1504).
- CASANOVA (i Casanovas), Pere Ginés (f. 49r n., 199v). Pere Ginés (o Genís) Casanova, nascut a València l'any 1555; va estudiar a les universitats de València, Lleida, Roma, París i Bolonya, on l'any 1577 es doctorà en dret canònic i civil; catedràtic de teologia a la Universitat de València, paborde, canonge, vicari general, bisbe de Sogorb (1610-†1635).
- CASTELLAR (f. 67r). Possiblement el canonge Jeroni (v. Alzira, artiacha de) o Joan (1441-1505).
- CASTELLVÍ (pàssim), frontal, tovalloles i pal-li.
- CATHALONIA (f. 202v). Catalunya.
- CENETE, marqués de. V. Azenete.
- CESARAGUSTA, civitas (f. 202v, 203r); per Caesaraugusta, Saragossa.
- CHERTA (f. 208r). Francesc Domènec Xerta, posseïa un benefici sota invocació de santa Llúcia, des del 7 de març de 1530 (f. 1548).
- CIFRE, Luís (f. 95r); cavaller, jurat (1524). Lluís Vidal òlim Sifre va ser elegit jurat de la ciutat de València l'any 1523, i justícia civil en 1546 († València 1555).
- CLARAMUNT, mossén (f. 105rv); institueix una dobla (abans de 1527). Potser Joan Claramunt, prevere, beneficiat; era també canonge de Tarragona; coneixem una clàusula testamentària seua de 1434.

CLEMENT (f. 163v n.). Papa Climent VIII (1592-1605).

CLERÀ, Joan (f. 208r); sotssagristà. Cfr. II Estudi Lingüístic i III 3. Els autors.

CLIMENT. V. Clement.

CLIMENT, mestre (pàssim); nascut a Mosqueruela (Terol) en 1410, canonge, paborde, acumulador de beneficis (amb més de 1000 florins de renda), mestre de teologia per la Universitat d'Oxford, ardiaca de Huntingdon i de Winchester, va legar importants quantitats a la capella de la Trinitat, coneguda com a capella del mestre Climent.³⁰²

COLI, Baptista (f. 208r); escolà (1548).

COLLADO, pare (f. 192v n.); franciscà, predicador (1612).

COLLADO, Michaëllis Joannis (f. 162 bis). Miquel Joan Collado, canonge (1597-1603).

COMUEL, armes de (f. 25r n., 25v n., 26r, 30r); per referència al blasó que figurava en una capa litúrgica, la qual degué pertànyer a algun clergue d'aquest llinatge. Probablement es tractava de Pere Comuel, sotsdiaca del papa Benet XIII, canonge; ardiaca de Xàtiva, des de 1415 (†1422). Les armes “són dos arbres verts ab una barra de or enmig entravesada sobre camp vermell” (f. 25r n.), “huns arbres en la travesa de la capa” (f. 26r n.).

CORDER, doctor (f. 140v n.); predicador (1615).

CORELLA, capa de (f. 76v, 110v, 168r).

CORON,³⁰³ bisbe de (f. 155r, 199v). V. Caravajal, Miquel Angulo de.

CORTS, paborde (f. 122v). Va instituir la dobla bisbal de Sant Josep; possiblement el canonge (1459), paborde (1444-1468) i vicari general (1489-1492) Francesc Corts.

COVARRUVIAS, Diego de (f. 196r); vicescancer del Consell Suprem de la Corona d'Aragó. Va fundar a València 6 capellanies, 3 beneficis i 21 dobles; se li va concedir la capella de Sant Sebastià (1606), on obtingué el dret de sepultura.

CRASSO. V. Paris.

³⁰² Cfr. I 3.6.2. Les menors..., nota 155 i veu “*Quia in cordibus...*” en Vocabulari.

³⁰³ Coron, antiga ciutat –actualment en ruïnes– al Peloponés, Grècia.

CRUDILIIS, Berengario de (f. 203v); noble, conseller i camarleng de Martí I (1399).

CRUÏLLES, Berenguer de. V. Crudiliis, Berengario de.

CRUÏLLES, Michel Joan Hierònim (f. 151r n. i v n., 193rv i v n.).
Va instituir una dobla bisbal l'any 1541, probablement en la capella del Santíssim Crucifix.

ÇUÑEGA, Çuñiga. V. Requesens y de Çuñiga.

CUQUALA, mestre (f. 170r n.); venedor de butles (1528).

D

DAMIÀ, canonge (f. 27v n., 28v n.); per referència al seu aniversari (1531, 1542).

DASSIÓ,³⁰⁴ Dassions, Dacions, família valenciana. Canonge (f. 59r, 170v). Capella dels (f. 59r, 141r, 162v), és la Capella de Sant Climent i Santa Maria, on l'any 1504 el capítol havia concedit dret de sepultura a Bernat Dassió, a la seua esposa i al canonge Miquel Dassió. Aquest podria ser el prevere beneficiat que ja era canonge en 1482, i potser també el mateix Miquel Dassió (v.) anomenat en la *Consueta*. V. també Dassió, Tomàs.

DASSIÓ (f. 4r n.), canonge en 1565. Probablement Tomàs Dassió, natural de València, nebot de Miquel Dassió (v.), vicari capítular; posteriorment va ser bisbe d'Oriola (1578-†1585); va acudir a Trento com a teòleg de l'emperador Carles. Sens dubte és el Dassió que coneixem com a vicari general *sede vacante* en 1566.

DASSIÓ, Miquel (f. 100v n.); canonge en 1539 (†1546).³⁰⁵ Potser fóra Miquel Dassió canonge tresorer en 1510.³⁰⁶

DEPRATIS. V. Pratis.

DOMINGO, Loís (f. 208v); escolà, fill del mestre Martí Domingo, fuster de la Seu (1558).

³⁰⁴ Optem per la grafia 'Dassió' en comptes de 'd'Assió', perquè de vegades apareix a la *Consueta* "la capella dels Dassions" o "dels Dacions", i no tindria sentit interpretar "capella dels d'Assions".

³⁰⁵ MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 84; CÀRCEL, M^a.M. – PONS, V., "Los canónigos...", 921.

³⁰⁶ ACV, *Ms. 1292, Tresoreria*, quadern 5.

- DOMINGO, Martí (f. 208v); mestre, fuster de la Seu, pare de Lluís Domingo (1558).
 DRAPER, Melchior (f. 208r); escolà (1541-1550), beneficiat en l'església de la Santa Creu (1549).³⁰⁷
 DURBÀ, Gaspar (f. 208v); escolà (†1558).

E

- EIXARC. V. Exarch.
 ÉNYEGO, Martí (f. 167v); canonge (1471-1508) que va instituir la festa de la Verge Maria de l'Esperança.
 ERNANDO (i Ernardo) de la Marcha (f. 151r n., 163r n.). V. Erard de la Marca, arquebisbe.
 ESCOLÀ, Salvador (f. 105v n.).
 ESCOLANO, Gaspar (f. 128v n., 200r); rector de Sant Esteve; cfr. I. 3.2. El clergat.
 ESCRIVÀ (i Scrivà), capa d' (f. 65r n., 72r n., 104v n., 150v n.). Potser per referència al canonge Manfred Escrivà (1507-1545). La capella de Sant Joan Baptista va ser fundada per Guillem Escrivà, cavaller, i era coneguda com la capella dels Escrivans.
 ESPINOSA, Miquel (f. 199v); bisbe auxiliar, titular del Marroc.
 ESPINOSA, Thomàs (i d'Espinosa) (f. 46v n., 200r); bisbe auxiliar, titular del Marroc.
 ESTANYA, Francesc. V. Stanya, Ffrancés.
 ESTEVE, Josef (f. 105v n.); escultor, comprà una finca a Antonio Boÿgues.
 ESTEVE, Melchor (f. 151v n.); prevere, ambaixador del capítol en la ciutat (1619).
 EXARCH, canonge (f. 48v n.); vicari general del capítol l'any 1558. Molt possiblement Joan Eixarc, canonge tresorer en 1545 (†1567).
 EXARCH, capa de (pàssim); possiblement del canonge Jaume Eixarc (1458-1479), paborde, oficial i vicari general del cardenal Roderic de Borja.

³⁰⁷ Cfr. ACV, Pergamins 4732.

F

FABABUX, Joannes Ludovicus (f. 162 bis); canonge des de 1596, i canceller del regne (1606. †1630).

FALBRE, Johan (f. 208r); prevere, rector de Traiguera (1530).

FEBRER, Gabriel (f. 151v); bossier del cor (1619).

FEBRER, Vincentio (f. 162bis v); familiar de l'arquebisbe (1603).

FELIP I DE VALÈNCIA. V. Philippus, rex secundus.

FELIP II DE VALÈNCIA. V. Philippus tertius.

FENARIO, Juan de (f. 192v n.); del convent de Predicadors de València (1548) i posteriorment general de l'Orde.³⁰⁸

FERIA, duch de (f. 144v n.). Gómez Suárez de Figueroa y Córdoba, tercer duc de Feria, virrei de València (1615-1618).

FERRER, Jaume (f. 151v n.). Lloctinent del governador Jeroni Cabanyelles; governador de València des de 1593; actuà en cinc ocasions com a virrei interí, els anys 1594, 1597, 1606, 1615 i 1618 (†1621).

FIGUEROLA, capa de (pàssim), dobla de (f. 36r). Referència a un canonge, potser Pere Figuerola (1409-1431), o millor Joan Martí Figuerola, canonge, doctor en teologia, que al voltant de 1521 parlava àrab i havia escrit "Lumbre de la Fee contra la Secta Mahometana".³⁰⁹

FIGUEROLA, inquisidor i canonge (f. 72r n., 202r n.). Honorat Figuerola, natural de la ciutat de València, de la família dels senyors de Nàquera, que tenia dret de patronat i de sepultura en la capella de la Creu o de les Plagues de Crist. Doctor en teologia i cànons, canonge des de 1583, i inquisidor apostòlic dels tribunals de Múrcia, València i Saragossa. Dotà en la Seu de València diverses fundacions en obsequi de la Santíssima Trinitat i del Sant Calze. En el seu testament va instituir la processó del Sant Calze, del 14 de setembre. La seua administració va fer el reliquiari per a un os de sant Gregori Magne. Va morir en 1608.

FIGUEROLES, capella de Senta Creu dels (f. 122r). L'any 1531 consta que Maria Magdalena Figuerola, vídua de Miquel An-

³⁰⁸ DIAGO, F., *Historia de la Provincia...*, 86.

³⁰⁹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, 96.

drés, va instituir un benefici en aquesta capella sota invocació de les Cinc Plagues.³¹⁰

FLORENÇA, capa del cardenal de (pàssim); era de domàs, de color blau. Malgrat la nostra acurada recerca, no hem pogut identificar amb seguretat cap cardenal amb aquest sobrenom al voltant del 1500.

FOIOS. V. Foyos.

FORT, Bernat (f. 54r n.); canonge (1395), va instituir un benefici en la capella dels Set Goigs de la Seu.

FORTUNY, mestre (f. 208r); beneficiat, mestre en teologia (1541). Segurament Miquel Fortuny (1530); coneixem una clàusula testamentària seua de 1552; beneficiat també en les esglésies de Sant Martí (1525) i de Sant Joan de l'Hospital (1537). Un Miquel Fortuny, probablement el mateix, consta com a catequètic de Qüestions en la Universitat de València l'any 1523.

FOYOS (f. 94v). Foios, municipi de l'Horta Nord.

FRÍGOLA, degà (pàssim). Cristòfol Frígola, canonge (1591), degà (1594), vicari general capitular (1612), representant de l'estament eclesiàstic en les Corts generals (1585, 1604), rector de la Universitat de València (1596-99, 1602-05). En 1613 "el deán Frígola estaba arrestado en Madrid".³¹¹ Va morir en 1624.

G

GAY, Joannes Baptista (f. 162 bis); canonge (1600-1603).

GENTA, capa de mossén (pàssim); probablement del canonge Lluís de Genta (1429-1461).

GERMANA, reyna (f. 4r). Germana de Foix, virreina (1523-1537).

GIL, canonge (f. 163r n.). Probablement, Maties Gil, que prengué possessió del canonicat l'any 1613.

GINÉS, mossén (f. 126r n.); en 1617.

GODELLA (f. 94v), municipi de l'Horta Nord.

³¹⁰ CÀRCEL, M^a.M., *La diócesis de Valencia...*, V, 1033.

³¹¹ FUSTER, M., *Notables*, 152.

GOMBAU (i Gonbau), Pere Geroni (i Hierony) (f. 42r n., 135v n., 194v n., 195r n.). Fill natural del canonge Berenguer Gombau “que le hubo siendo subdiácono, en muger soltera”,³¹² va nèixer l'any 1536. Quan Berenguer (*Gusmanus*) va ser nomenat en 1544 bisbe de Calvi (Itàlia, on va morir en 1551), va aconseguir del papa Pau III dispensa d'edat i de ‘bastardia’ per al seu fill, d'onze anys, que va obtenir la prebenda i canongia de son pare. Canonge des de 1549, vicari general capitular (des de 1582; renuncia en 1589. †1597).³¹³ En 1591 “se hizo deliberación que si el canónigo Pedro Gerónimo Gombau hazía dos capas que havia ofrecido de raso”, li restituïrien les 25 lliures donades per a capes en prendre possessió.³¹⁴

GÓMEZ DE CARVAJAL, Miquel Angulo. V. Caravajal.

GÓMEZ DE MIEDES. V. Miedes.

GRAU, doctor (f. 201v); sagristà de la capella de l'arquebisbe Isidor Aliaga (1615).

GUERAU, lo (f. 95r, 96r). El Grau de València.

GUITART (f. 76v, 113v, 113v n., 114r n., 209v); ardiaca i cabiscoll (abans de 1527). Possiblement es tracta del xantre Pere Guitart, canonge des de 1388 (†1426).

GUTÈRRICH, Sebastià (f. 198v, 199r, 201r), prevere, sotssagristà. V. II Estudi lingüístic i III 3. Els autors.

GUTIERRES, v. Gutèrrich.

H

HERARDO, don (f. 136r n.). V. Erard de la Marca, arquebisbe.

HERÈDIA, capa i pali de (pàssim). V. Herèdia, mossén.

HERÈDIA, mossén (f. 138v). Segurament Roderic d'Herèdia, canonge (1375-†1438), sagristà, degà; va instituir el benefici de Santa Margarida l'any 1400.

HIERRO. V. Yerro.

HORTA. V. Orta.

³¹² PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 23.

³¹³ FUSTER, M., *Summa...*, 208.

³¹⁴ PAHONER, J., *Hallazgo...*, III, 151.

I

IACA, montana (f. 202r). En Aragó.

ISTELLA. V. Ystella.

ITÀLIA (f. 164r n.).

J

JACA. V. Iaca.

JOAN, Gaspar (f. 208r); escolà (1550).

JOANA, lo vericle de dona Joana (f. 73r n.).

JOFRÉ, brocat de (f. 99r).

JOVER, mossén (f. 135r n., 151v n., 193v, 209v); per referència a una capa.

JULIO, papa (f. 170r). Juli II (1503-1513).

JUTGES DE L'AUDIÈNCIA (f. 3v n.); en realitat eren un jutge i un fiscal, Vallés i Cardona, respectivament, excomunicats per l'arquebisbe en 1620 amb motiu del problema de Pujades (v.).

K

KARLOS, don (f. 15v, 75r n.). Rei Carles I de València (1516-1556).

L

LANÇOL, capa blava de (f. 76v); canonge, possiblement Joan (1423-1461) o Jofré (1457).

LATORRE. V. Torre.

LLANÇOL. V. Lançol.

LLOBREGAT. V. Lobregat.

LLOPIS. V. Lopis.

LLORENÇ. V. Lorenc.

LOACES, Hernando de (f. 8r n.). Ferran de Loaces, arquebisbe de València.

- LOBREGAT, mossén (f. 134v n.). Segurament Miquel Llobregat, prevere, posseïa el benefici dels Set Goigs, en aquesta capella (1509), beneficiat també en les esglésies de Sant Joan del Mercat (1501) i de Sant Llorenç (1508, 1514).
- LÓPEZ DE MENDOÇA, Francisco (llat. Franciscus) (f. 151v n., 162 bis, 201v). Natural de Xelva, rector de l'església de Sant Martí de València, fins que fou nomenat canonge (1603); bisbe d'Elna (1627-†1630).
- LOPIS, brocat de (f. 99r, 135v); possiblement Joan Llopis, canonge (1484), bisbe de Perusa i Càpua (1498-†1501), i cardenal (des de 1496).
- LORENÇ (i Lorens), Melchior (f. 108r, 108r n., 209v); diaca. Potser el mateix que en 1529 dotaria una dobla en l'octava de l'Epifania.³¹⁵
- LORENÇO, don (f. 96r n.). Llorenç de Montsonís, bisbe auxiliar.
- LUNA, papa (f. 147r). Pere Martínez de Luna, nascut a Illueca (Aragó) en 1328; papa Benet XIII (1394-fins a la seua mort en 1423).³¹⁶
- LUXANT, Antoni (f. 208r); prevere i vicari de Sant Pere (1541).

M

- MAÇARROGOS (f. 94v). Massarrojos, raval de València.
- MADRID (f. 46v, 75r).
- MALLORCA, bisbe de (f. 49r n.); en 1625 és seu vacant.
- MANISES (i Manisses) (f. 48v n., 199r), municipi de l'Horta Oest.
- MARRUECOS, bisbe de (f. 46v n., 155r n., 199v, 200r). V. Espinosa.
- MARSELLA (f. 146r), ciutat francesa.
- MARTÉS, Ramon (f. 105v n.). Posseïa un benefici en la parròquia de Sant Tomàs.

³¹⁵ Cfr. ACV, *Pergamins* 637.

³¹⁶ Sobre la controvertida qüestió dels papes-antipapes d'Avignó-Roma, cfr. la tesi doctoral de X. Serra, "*Acta Valentina*". *Los documentos relativos a la Diócesis de Valencia en los Registros de Clemente VII de Aviñón (1378-1394)*. *Estudio diplomático*, presentada en la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València en 1986 i publicada parcialment en SERRA ESTELLÉS, X., *Los registros...*

- MARTÍ, Pere (f. 208r); sotssagristà, autor principal de la Consueta. Cfr. II Estudi lingüístic i III 3. Els autors.
- MARTINUS, dominus (f. 202r). Martí I de València, dit l'Humà (1396-1410).
- MARTORELL, capa de (pàssim). Possiblement Francesc Martorell, canonge (1415-1425).
- MELIANA (f. 94v), municipi de l'Horta Nord.
- MERCADER, Baltazar (f. 55rv n.); senyor de Bunyol (des de 1512). En 1583 Federic Borja (v.) li carrega un cens. Alfons el Magnànim va vendre en 1425 a l'alcalde del castell de Xàtiva el senyoriu de Bunyol, que després passaria als Mercader, els quals el van posseir fins al segle XIX. V. Buñyol, senyor de.
- MESTRE, Pere (f. 208r); prevere, beneficiat en la Seu (1532), en l'església de Morvedre, i en la del monestir de Sant Julià, extramurs de València (1537).
- MIEDES, arsidiano (f. 106v n.). L'any 1559 l'ardiaca de Morvedre era Bernardí Gómez de Miedes, beneficiat (1537), canonge de la Seu de València (1547), ardiaca de Morvedre (1553) i bisbe d'Albarrasí (1586-†1589).
- MIEDES, capa de brocat de (f. 168v n.). Probablement per referència a Miquel Pérez de Miedes (v. Miyedes), ja difunt aleshores, o a Bernardí Gómez de Miedes (v. Miedes, arsidiano).
- MILÀ (f. 164r n.), ciutat italiana.
- MIRON (f. 163v n.), prevere, predicador (1605).
- MIYEDES, artiaça (f. 173r). Miquel Pérez de Miedes, ardiaca de Morvedre (1545. †1553), canonge, doctor en dret. V. Miedes.
- MOLET, Pere (f. 208r); prevere, beneficiat (1556).
- MOLLÀ, Michael Vincentius (f. 162 bis); canonge (1603. †1611).
- MONATONYES (f. 74r n.). Joan de Munyatones, bisbe de Sogorb (1556-†1571), preceptor i confessor de Carles I. Assistí a Trento en 1562-1563.
- MONÇÓ, Petrus (f. 162 bis). Deu ser Pere Joan Monçó (o Monsó), canonge (1599-†1605), doctor en teologia, catedràtic, paborde, rector de la Universitat de València (1583-1586).
- MONTANYÉS, Sebastià (f. 199r); prevere, armariet i beneficiat (1609).

MONTCADA. V. Muncada i Monte Cateno.

MONTE CATENO, Rogerio de (f. 203v). Roger de Montcada, cavaller conseller i camarlenc del rei Martí l'Humà.

MONTIEL, Miquel (f. 208v); prevere i beneficiat (1558). Ens consta un Miquel Joan Montiel, prevere, que obtingué la col·lació d'un benefici en l'església de Llúria, sota invocació de sant Antoni i sant Bertomeu (1538).

MONTSONÍS, Llorenç. V. Lorenço.

MONYÓS, capa de (pàssim). Possiblement el canonge Bernat (1517) o Joan (1410-1430). V. Munyós.

MORELLA (f. 208r), municipi de la comarca dels Ports.

MORVEDRE (f. 94v). Sagunt, municipi de la comarca del Camp de Morvedre.

MORVEDRE, artiacha de (f. 168v). V. Miyedes, artiaça; artiaça de (f. 151v n.). V. Andreu, Pere Joan.

MUNCADA (f. 94v). Montcada, municipi de l'Horta Nord.

MUNYATONES. V. Monatonyes.

MUNYÓS, capa de (f. 73r n., 209v). V. Monyós.

MUSEROS (f. 94v), municipi de l'Horta Nord.

N

NADAL, Nicolau (f. 105v n.); col·lector.

NÀJERA, Antoni de (f. 127r n.); notari (1606).

NÀPOLS (f. 146r), regne de la península itàlica.

NAVARRA, Francisco de (f. 42r n., 112r n.); arquebisbe de València (1556-1563).

NAVARRO, Loís (f. 208r); escolà (1541).

NAVARRO, Pedro (f. 208r); escolà (1539).

O

ORTA (f. 208r). Potser Horta de Sant Joan, municipi de la Terra Alta (Tarragona).

P

- PALAVECINO, Antonio (f. 105v n.).
- PALLÀS, Matthias (f. 162 bis); paborde i canonge (1578-1603).
- PARIS CRASSO (f. 200v), (*de Grassis*); historiador italià, bisbe de Pésaro (1513-1519), nascut a Bologna i mort ca. 1530.
- PATERNA (f. 94r), municipi de l'Horta Oest.
- PATI, bisbe de (f. 41v n.). V. Albertí, Arnau.
- PATI, bisbe de (f. 106v n.). Sebastià Bartolomé (1549-1567).
- PATRAIX (f. 95v), raval de València.
- PAULO TERCER (f. 172v, 173r); papa Pau III (1534-1549).
- PAULO QUINT (f. 151r n.); papa Pau V (1605-1621).
- PELIGERO, Joan (f. 207r); escolà, natural d'Aragó (1541).
- PELLICER, Gaspar Honorat (f. 42r n.), Honorat (f. 75r n.), Honorat Joan (f. 169v n.). Gaspar Joan Honorat Pellicer, noble, prevere, beneficiat, canonge, vicari capitular seu vacant (1563), síndic del braç eclesiàstic en les Corts generals de 1552. Va morir en 1583.
- PELLICER, Joan Baptiste (f. 198v). Natural de València (ca. 1554), prevere, canonge (1605), per resignació de Baltasar Borja (v.), doctor en teologia (1611), rector de la Universitat de València (1617-1620), bisbe de Sogorb (1636-1639). El rei Felip III de València el va nomenar bisbe de Cadis, però aquesta elecció no va ser reconeguda pel papa. Va morir en 1652.
- PERE, rey en (f. 107v n., 108v). Possiblement Pere el Cerimoniós (1336-1387).
- PERELLÓS (f. 127r, 170v). Lluís Perellós, canonge (1514-†1530); fill il·legítim del noble Ginés Rabaça de Perellós.
- PERELLÓS, capa de (f. 99v n., 137v n.). Per referència, probablement, a Lluís Perellós.
- PÉREZ, Anthoni (f. 170r); escrivà del capítol (1528).
- PÉREZ DE ARGANÇA, Ludovicus (f. 162 bis); canonge des de 1602.
- PÉREZ DE MIEDES. V. Miyedes.
- PÉREZ PERTUSA, Ximén (f. 15v). Generós, jurat (1525, 1526), mostassà (1528, 1842, 1854), i justícia criminal (1529).
- PHILIPPUS, REX SECUNDUS (f. 162 bis). Felip I de València (1556-1598).
- PHILIPPUS TERTIUS (f. 162 bis). Felip II de València (1598-1621).

PIMENTEL, Antoni (f. 151v n.). Antoni Pimentel y Toledo, virrei (1618-1622).

PIMENTEL Y DE HERRERA, Joan Alfonso (i llat. Joannes Alfonsus) de (f. 162 bis, 163r n.); virrei de València. V. Benavent, comte de.

POLO, Joseph (f. 105v n.).

PRATIS, Iacobus de (f. 205r); notari públic valencià (1510).

PRATS, Pedro de (f. 105v n.); fundador d'un benefici en la parròquia de Sant Tomàs.

PRÒXIDA, Olfó de (f. 203v); cavaller, conseller i camarlenc de Martí I de València.

PRÒXIDA Y DE ALMÚNIA, Ysabel de (f. 147v, 147v n.) (1559). Va instituir la processó del cap d'octavari de l'Assumpció de la Mare de Déu.

PUÇOL (i Pusol) (f. 94v). Puçol, municipi de l'Horta Nord.

PUIG, el (f. 94v); municipi de l'Horta Nord.

PUIG, Lluís (f. 49r n.); argenter (1606-1607, 1629, 1645-1646).

PUJADES, Jacint. En 1620 “habiendo reñido de palabra dos pajes del virrey, el que se llamaba Jacinto Puchadas dio de puñaladas a Gregorio de Araujo, de los cuales murió [...]. Retiróse Puchadas a la Seo de donde fue pasado a la casa de la Almoyna [...]; un juez y un fiscal fueron a la casa de la Almoyna para poner hierros a Jacinto Puchadas [...]; el vicario general requirió que, so pena de excomunió mayor, no le pusiesen hierros”, que el deixaren lliure fins que s'hagués “fermada contenció”, és a dir, arribat a un compromís entre ambdues jurisdiccions i es declarés si gaudia de la immunitat eclesiàstica; el jutge i el fiscal no en van fer cas i van ser excomunicats; es va provocar un greu conflicte entre el virrei i el vicari general, amb exilis, excomunicacions i entredits a la ciutat; al final es va firmar un acord, i Pujades va ser posat en llibertat.³¹⁷

³¹⁷ PAHONER, J., *Hallazgo...*, 117-124. “La casa de la Almoyna” és el lloc on es reclouien les persones que s'acollien a la immunitat eclesiàstica en la Seu, els denominats pel marquès de Cruilles “los retraídos a sagrado” en *Valencia Antigua...*, 396. “Se tomó como remedio el que ordenó Santo Tomás de Villanueva, y es que todos los que se acogiesen hubieran de estar encerrados sin poderse pasear por la iglesia o Palacio Arzobispal, lo cual no pudo ejecutarse por el poco lugar que había en una y otro [*Catedral i Palacio*]. Se asignó en la casa de la Almoyna aposento, así para la reclusión como para la habitación del alcaide o carcelero” (*Ib.*, 397).

PUJAL, Pere (f. 208r); prevere, beneficiat (1556).

PUJOL, capa de (f. 37v n.). Ens consta un canonge i paborde Ramon Pujol, que va instituir un benefici l'any 1342.

Q

QUART (f. 94r). Quart de Poblet, municipi de l'Horta Oest.

R

RABAÇA, pali de (f. 37r, 79r). Molt possiblement per referència a la família nobiliar Rabassa Perelló.

RAFELBUNYOL (f. 94v), municipi de l'Horta Nord.

REAL, Julià Hieroni (f. 79v n., 154r n.); notari del capítol (1579-1602).

REAL, Thomàs (f. 192v). Natural de Xàtiva; mestre, corrector (1529), doctor en teologia, prevere, beneficiat, examinador en la Facultat de Teologia (1525-1550), rector de la Universitat de València (1524-1525).

REQUESENS Y DE ÇÚÑIGA (i Çúñega), Mencia (f. 162 bis, 163r n.). V. Benavent, comtes de.

REVULL, Antoni (f. 199r); escolà major (1606, 1609).

RIBELLES, capa de (f. 69r n.). Probablement Jeroni de Ribelles, prevere, beneficiat i canonge (1511).

RIBELLES Y DE VALERO, Hisabel de (f. 165v, 166r); noble, va instituir el cap de l'octavari de la Immaculada en 1526.

RIBERA, Joan (i llat. Joannes) de (pàssim); arquebisbe de València.

RIBOT, Jeroni (f. 208v); noble (1558). De la família nobiliària Ribot. Un Ribot va ser jurat, i a València hi havia un carrer i plaça de Ribot.

ROCA DE LA SERNA, Vincentius (f. 162 bis); degà de la Col·legiata de Xàtiva, ardiaca de Xàtiva (1572), beneficiat i canonge (1572), vicari capitular i general (1584, 1591), bisbe d'Albarasí (1605-†1608).

ROCAFORT (f. 94v), municipi de l'Horta Nord.

ROMA (f. 41r), a Itàlia.

ROMEU, capa de (pàssim). Hi havia una capa de Romeu de brocat blau, i una altra de brocat carmesí; probablement del canonge Pere Romeu (†1448).³¹⁸

ROS, mossén (f. 208r); rector d'una parròquia (1541).

ROSELL, capa de (f. 35r, 76v); era de brocat negre; possiblement del canonge Baltasar (1508-1538) o Pere Pau (1486).

RUÇAFA (f. 96r), raval de València.

RUVIÓ, micer (f. 170r). Segurament Gaspar Ruvíó, doctor en dret canònic i civil, catedràtic de dret canònic a la Universitat de València (1524-1531), regent d'oficial de València i oficial de Sogorb (1528), beneficiat (1535), representant del braç eclesiàstic en les Corts generals de 1533.

S

SABATER, mestre (f. 192v). Lluís Sabater, prevere, beneficiat, doctor en teologia, lector de Sagrada Escripura, catedràtic de filosofia a la Universitat de València (1529-1548).

SAGUNT. V. Morvedre.

SALVADOR, mossén (f. 109r n.); beneficiat (1539). Segurament Martí Salvador, clergue, que obtingué la col·lació d'un benefici en la Seu, "sub Translationis sancti Francisci invocacione" (1524).³¹⁹

SALZEDO, mossén (f. 75r n., 163r n.); domer (1614).

SAMORA, Gaspar (f. 208r); prevere i beneficiat (1539). Possiblement es tracta del canonge Gaspar Zamora, beneficiat de la Seu (1527), com també de les esglésies de Sant Joan del Mercat (1522), de Sant Vicent (1528), de Sant Tomàs (1532, 1536), de Santa Caterina (1535), de l'Hospital General (1536), i del monestir de la Seidia (1536), a València, i a l'església de Xàtiva (1524), rector de Meliana i Alboraià, i preposít de l'Almoïna d'en Conesa (1531. †1556).³²⁰

³¹⁸ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 50.

³¹⁹ CÀRCEL, M^a.M., *La diòcesis de Valencia...*, V, 820.

³²⁰ CÀRCEL, M^a.M., *La diòcesis de Valencia...*, IV, 685; V, pàssim.

- SAMORA, Francisco (f. 192v n.); general dominicà (1559-1565).
- SANÇ, micer (f. 208r); de Morella, nebot de mossén Sanç, arxiver (1530).
- SANÇ, mossén (f. 208r); arxiver, oncle de misser Sanç, de Morella (1530).
- SANCHIS, Franciscus Dionysius (f. 162 bis); canonge (1603).
- SANGUINO (f. 170r), batxiller, venedor de butlles (1528).
- SANMARTÍN, Carles de (f. 4r) (†1565).
- SARAGOSSA. V. Cesaragusta.
- SART, capa de (f. 76v, 126r, 168r n.).
- SARTA, Berengarius (f. 203v), secretari de Martí I de València (1399).
- SATURNÍ, mestre (f. 114v n.). Va instituir la dobla de Sant Ignasi en la capella de Sant Joan Evangelista (1559).
- SCRIVÀ, capa de. V. Escrivà.
- SEGORB (f. 170r). V. Sogorb.
- SEGORB, bisbe de (f. 167r n.). V. Borja, ardiaca i bisbe de Sogorb.
- SEGRIÀ, bisbe (f. 106v n., 169v n.). Joan Segrià, bisbe auxiliar, titular de Cristòpoli.³²¹
- SENT STEVE, rector de (f. 128v n., 200r). V. Escolano.
- SENTONGES, mossén (f. 114r n.); armarier de la Seu de València (1611).
- SENTSALONI, mestre (f. 191v n.); provincial agustí (1617).
- SERRA, canonge (f. 126r, 152r). Posseïa la capella de Sant Ment. Possiblement Guillem (1451-†1489), Jaume (1480-†1517) o Jofré (v. Serra, Janfridus).
- SERRA, Janfridus (f. 205r, 206r). Jofré Serra, beneficiat i canonge (1471-1519), vicari general i oficial (1510).
- SERRA, Pere Antoni (f. 3r); vicari general de València, bisbe de Lleida (1621-†1632) i president de la Generalitat de Catalunya (1629-1632).
- SIFRE. V. Cifre.
- SILVESTRINA, Summa (f. 2r). Del dominic Silvestre Prierias (ca. 1523).

³²¹ Actual Kavala, al nord-est de Grècia.

- SOBRINO, Antonio (f. 94r n.). Frare franciscà (1556-1622), natural de Salamanca, confessor i destacat panegirista de Francesc Jeroni Simó.
- SOGORB (f. 41v n., 48r n.), municipi de l'Alt Palància. V. Segorb.
- SOGORB, bisbe de (f. 199v). V. Casanova (i Casanovas), Pere Ginés. Seu vacant en 1635 (f. 48v n.).
- SOGORB, capa verda del bisbe de (f. 135 n.). Per referència a Gaspar Jofré de Borja. V. Borja, ardiaca i bisbe de Sogorb.
- SOGORP, bisbe de (f. 74r n.). V. Monatonyes.
- SOLER, ricamart blau de (f. 32v). Per referència a una capa, potser del canonge Gauderic de Soler (1432-†1463).
- SOLER, Pere (f. 208r n.); escolà (1548).
- SOLERS, pali dels (f. 33r).
- SOLIVA, Johan (f. 208r); prevere, canonge (1532), mestre en teologia (1530), examinador de la Facultat de Teologia de la Universitat de València, mestre “in Sacra Pagina”, beneficiat en Sant Martí (1519) i en Sant Tomàs (1526).
- SORIANO DE CASIMIRO, Manuel (f. 105v n.).
- SOTELLO, pare (f. 96v n.); jesuïta, predicador (1607).
- STANYA, Ffrancés (f. 192v). Francesc Estanya, bisbe auxiliar.

T

- TABERNES, les (f. 205v). Tavernes Blanques, municipi de l'Horta Nord.
- TAMAYO (f. 38r n.), prevere (1614).
- TÀPIA, Gaspar de (pàssim). Natural d'Oliva, canonge presbiteral i ardiaca major (1605. †1640).
- TAVARA, marqués de. V. Pimentel, Antoni.
- TERUEL, bisbe de (f. 48v n., 49r n.); en 1625 i 1635 seu vacant.
- TORRÀ, Francés Joan (f. 199r); prevere, beneficiat (1609).
- TORRE, Christophorus de la (f. 162 bis); canonge (1603). Són de 1549 unes lletres apostòliques nomenant un Christophorus de la Torre (el jove) coadjutor en la canongia d'un Christophorus de la Torre (sènior).³²²

³²² Cfr. ACV, *Pergamins*, 3285.

TORRELLA (f. 170v), canonge (1528). Possiblement Francesc Torrella, beneficiat en la Seu (1533), i en les esglésies de Sant Martí (1526) i de Sant Joan del Mercat (1516). Va morir en 1552.

TORRENT (f. 94r), municipi de l'Horta Oest.

TORRES, Geroni (llat. Hieronymus) de (pàssim); canonge diaconal (1593) i arxiver (1603-†1636).³²³

TORRES, Martí de (f. 54r); propietari de la capella dels Goigs.

TORTOSA, bisbe de (f. 126r n.). L'any 1620 era Lluís de Tena (1616-1622), nascut a Guadix i president de la Generalitat de Catalunya (1617-1620).

TRAHIGUERA (f. 208r). Traiguera, municipi del Baix Maestrat.

TUDELA, Eugenius (f. 162 bis); beneficiat i canonge (1598). Morí en 1623, a València.³²⁴

U

URBINA, Pedro de (f. 204v); arquebisbe de València (1649-1658).

V

VALÈNCIA, València (pàssim).

VALL DE LAGUAR, la. V. Alaguar.

VELES, marquès de los (f. 37r n., 53v n.). Lluís Fajardo Requesens y Zúñiga, virrei de València (1628-1631).

VENÈSIA (f. 164r n.), ciutat italiana.

VERCHER, Vicente Manuel (f. 105v n.).

VERGER, senyor del (f. 200r).

VICH, Michel de (f. 169v n.). Miquel Jeroni Vic, de família nobiliària, conegut amb el sobrenom del Vell, canonge (ca. 1530) i cabiscol, vicari general capitular (1561, 1567, 1569). Va morir en 1580, i aleshores el canonicat que posseïa passà amb tots els efectes al seu nebot Miquel Jeroni Vic (v. Vich, Michael Hieronymus).

³²³ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 55 i 55.

³²⁴ Cfr. també ACV, *Pergamins*, 9282.

- VICH, Michael Hieronymus (f. 162 bis); nebot de Miquel Jeroni Vic (v. Vich, Michel de), canonge (1580) i sagristà (1603).
- VIDAL, Lluís. V. Cifre.
- VILA, Joan (llat. Joannes) Baptista (f. 162 bis, 163r n.); notari i escriptor (1603).
- VILA, Michel (f. 208r); natural d'Aldaia, escolà (1556).
- VILANOVA, Thomàs de (f. 63r n., 72v n., 151v n., 161v n.); arquebisbe de València.
- VILA-RASA (i Vila-rassa, Vilarrasa), mossén (pàssim). En la *Consuetudina* aplicat a una capa litúrgica i a unes cortines de ras. En el text rep els tractaments de 'mossén' i de 'degà'. Segurament es tracta del canonge Pere de Vila-rasa (1454-†1477), degà (1461), paborde (1468) i vicari general. Va fundar en la Seu la dobla de l'octavari de Santa Agnès. V. Villarrasa.
- VILLAR, lo (f. 46v n.). El Villar de l'Arquebisbe, municipi dels Serrans.
- VILLARRASA, plaça de (f. 200r). Vila-rasa, llinatge valencià amb tres famílies il·lustres al segle XV; alguns dels seus membres arribaren a ser governadors del regne i a fer les funcions de virrei. Un Pere Vila-rasa va servir Jaume I; Francesc Vila-rasa era mostassà a València en 1350. Un Joan Llorenç Vila-rasa fou governador general del regne. V. Vila-rasa.
- VILLARRASA, Fedrich de (f. 201v). Frederic Vila-rasa, prevere, canonge (1605), síndic del capítol a Roma (1610), ardiaca de Xàtiva (1632. †València 1633).
- VILLAMISAR, marquès de (f. 50r n.). Joan de Sandoval y Rojas, virrei (1604-1606).
- VILLENA. V. Billena, Catharina de.
- VINADER, mossén (f. 127r); capellà, domer (1527). Coneixem, per aquestes dates, diversos clergues, beneficiats en esglésies valencianes amb aquest cognom: Jeroni Honorat, beneficiat en les esglésies de Sant Bertomeu (1535) i Sant Esteve (1536); Jeroni, que resigna un benefici en l'església de Dénia (1514); Jaume Benet, beneficiat en l'església de Sant Andreu (1533); Guillem, prevere, beneficiat a Dénia (1502), Ondara (1503), Ontinyent (1533), a la Seu de València (resignació en 1509) i a l'església de l'Hospital de Sant Vicent, extramurs de València

(1503); Ginés, prevere, beneficiat en l'església d'Ontinyent (1518), de Gandia (resignació en 1524) i de Sant Bertomeu de València (resignació en 1530).

VINALESA (f. 94v), municipi de l'Horta Nord.

X

XARANA, frare (f. 192v n.); comissari general dominicà, predicador (1560).³²⁵

XÀTIVA (f. 105v n.), municipi de la comarca de la Costera.

XÀTIVA, artiaça de. V. Borja, Baltazar de.

XERTA. V. Cherta.

Y

YERRO, Joan del (f. 192v n.); general franciscà (1612-1613).

YSTELLA, canonge (f. 128v n.). Miquel Jeroni Pérez d'Istella, canonge (1615-†1667), sotscol·lector de la Cambra Apostòlica en l'Arquebisbat de València (1637).³²⁶

Z

ZAMORA. V. Samora.

³²⁵ Potser deuríem llegir 'Xarava' i entendre també 'Jarava' i 'Jaraba', una família nobiliària al segle XVI?

³²⁶ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XIII, 131 i 194-196.

VOCABULARI

Hem volgut mostrar aquelles paraules antigues valencianes en desús avui en dia o dotades d'interés lingüístic singular, les veus que aporten novetats respecte als diccionaris etimològics i històrics, així com els mots del nostre vocabulari actual però de caire més especialitzat i, potser, menys coneguts, com ara termes del parlar litúrgic o eclesiàstic.

També els inicis d'himnes, oracions, versicles, lectures, etc., de textos llatins que apareixen al manuscrit.

Ens hem permés afegir alguns termes i expressions llatines molt freqüents i donar-ne la traducció al valencià, per tal d'ajudar el lector menys avesat a la nostra *lingua mater*. Les veus llatines han estat normalment lematitzades en singular i en nominatiu, genitiu o ablatiu.

Aquesta terminologia és general, però en molts casos –i no ens ha paregut necessari indicar-ho, si resulta evident– es tracta d'explicacions adients únicament a la Catedral o a la diòcesi de València.

Per regla general, les veus han estat lematitzades en singular i en infinitiu, excepte quan el mot en qüestió siga usat només en plural o, en el seu cas, per aclarir alguna forma verbal difícil. Es mantenen les variants fonètiques del text. Les variants ortogràfiques figuren entre parèntesis, reunides sota un mateix lema, que correspon a la forma ortogràfica normativa. Quan la forma normativa lematitzada no figura en el text, les formes ortogràfiques no normatives del text figuren entre claudàtors [...], precedides de “ms.”, a continuació del mot lema. Tant en un cas com en l'altre, les variants ortogràfiques tenen una entrada pròpia, que remet a la forma normativa corresponent, tret generalment de quan són correlatives en el vocabulari. Les locucions (també les llatines) s'introdueixen pel primer mot component, encara que aquest siga una preposició (fins i tot una conjunció).

Aplicant el mateix criteri de l'estudi lingüístic, si una unitat lèxica apareix moltes vegades en el text, només n'assenyalem algunes ocurrencies, normalment tres, o indiquem aquest fet amb ‘pàssim’, tret que per

alguna raó interesse mostrar-ne més ocurrències. Normalment no es produeixen els fragments del text, llevat d'alguns casos en què la transcripció pot resultar especialment aclaridora.

A

a estonades loc. adv. (f. 170v) ‘a estones’.

a la darrerria loc. adv. (f. 3r) ‘finalment, per acabar’.

a les fosques loc. adv. (f. 20v) ‘sense llum, sense poder-hi veure bé’.

a tard [ms. *a tart*] loc. adv. (f. 4r, 66r, 72v) ‘rars vegades’.

a veu plena loc. adv. (f. 34v) ‘amb una veu molt sonora i intensa’.

En el DCVB sense documentació.

al davant loc. adv. (f. 15r n., 40r, 77v) ‘davant’.

absolució f. (pàssim) ‘absolta, respons resat o cantat en sufragi d'un difunt’.

absolucions generals (f. 23r, 28r, 28v, 35v, 36v, 159v, 160r) ‘cant dels nou responsos de difunts després de la missa’.

absolute a Chirieleon llat. (f. 62r n.) ‘des del principi de les lletanies’.

achiquir. V. *atxiquir*.

ad invicem loc. llat. (f. 48v) ‘mútuament’.

ad longum loc. llat. (f. 33r n., 110v, 145v n.) ‘detalladament, per extens, en detall’.

Adaperiat llat. (f. 79r). V. *domínica historial*.

adesar v. tr. (f. 180v n.) ‘endreçar un lloc, posant les coses en orde i en els seus espais corresponents’. Cal, doncs, matisar l'afirmació de Coromines (DECat) sobre el suposat caràcter “estrictament [...] balear” i “de vulgarisme modern, no admès en l'ús literari” d'aquesta variant de *desar*.

Adiutorium nostrum in nomine Domini. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Oremus llat. (f. 199); invitatori a una oració. “La nostra ajuda està en el nom del Senyor. Senyor escolta la meua oració. El Senyor siga amb vosaltres. Oració”.

adobar v. tr. (f. 52v, 126r, 165r) ‘preparar, posar en orde, com cal que estiga’.

adsebeja. V. *atzebeja*.

Advent m. (f. 7r, 17r, 20r) ‘inici de l’any litúrgic, de quatre setmanes de durada, previ a Nadal’.

adzebega, *adzebeja*. V. *atzebeja*.

afinar v. tr. (f. 184v, 184v n., 189r), com *agullar*, aplicat a les barrades que sostenen una empal·liada, en l’operació de preparar-les, ajustar-les i disposar-les per a la seua funció en el lloc corresponent.

agnus m. (f. 43r, 89r, 159v) ‘part de la missa prèvia a la comunió, en la qual el sacerdot per tres vegades exclama “*Agnus Dei qui tollis peccata mundi...*”, “Anyell de Déu, qui lleveu els pecats del món...”; usat també en plural, de forma invariable: “dihent los *agnus*” (f. 159v), “Als *agnus*” (f. 89r).

agullar v. tr. (f. 184v, 189r), com *afinar*, mot usat en l’operació de compondre les barrades d’una empal·liada. Potser passar els traus d’una cortina per una barra de l’empal·liada. Verb derivat d’*agulla*, no enregistrat en el DCVB ni en el DECat amb aquest sentit.

aigua [ms. *aygua*] f. (f. 95r), en el topònim *aygua d’en Bonanat*, zona marítima entre les sèquies de Gas i de Vera, on probablement hi havia una font d’aigua potable per a les embarcacions. En cas de possible infecció, es purgaven en aquesta zona les quarentenes.³²⁷

aigua (i *aygua*) *de la Espina* (o *Spina*) (f. 178v, 185v, 199r). L’aigua de l’Espina es donava a beure als malalts, perquè, segons la tradició, tenia propietats curatives; es guardava en la sagristia segona.³²⁸

aigua del queixal [ms. *quexal*] (f. 138r): “Los escolans empalien lo altar de Sent Cristòfol, y paga-u lo armarier per causa de la relíquia; y aparella hun parell de cànters de terra y dos porronets per a l’*aygua del quexal*”. Podria referir-se a algun objecte simbòlic o relíquia, tenint en compte el patronatge popular que s’atribueix a sant Cristòfol sobre els afectats de mal de queixal.

³²⁷ Cfr. SANCHIS, A., *Historia del Grao*, 86. Sobre el genèric toponímic *aigua* al segle XVII, cfr. MARTÍ, J., *Les Ordinacions...*, 116.

³²⁸ Per al cerimonial de l’aigua de l’Espina, cfr. *supra* nota 261. Sens dubte el mot ‘*espina*’ fa referència a la corona d’espines de Jesucrist.

alamandesc, -a adj. (f. 37r, 41v, 50v). En la *Consueta* s'aplica a unes *tovalles* i *tovalloles*. Es retroba en inventaris valencians i aragonesos (*alamandesco*, *alamandisco*, *lamandisco*) antics. No figura en el DECat.³²⁹

alçar v. tr. (f. 9r, 156v n.) 'acte d'elevant l'Hòstia i el Calze en la missa, immediatament després de la consagració, per damunt del cap de l'oficiant, el qual estava d'esquena al poble, per a l'adoració dels fidels'. La forma més general en la *Consueta* és *levar* (i *llevar*) (v.), mentre que *alçar* només apareix una vegada en Pere Joan Tomàs: "y es fa señal a *alçar* Déu", i una en Pere Martí, aplicada concretament al Calze: "y axí mateix a les altres tres batallades de *alçar* del *Sanguis*" (f. 9r).

aldre pron. (f. 18v, 21r, 51r) 'altra cosa, altres coses'.

algòfer. V. *aljòfer*.

aliter 1 adv. llat. (f. 110r) 'altrament'. 2 *aliter non* llat. (f. 106r) 'no d'altra manera'.

aljòfer [ms. *algòfer*] m. (f. 126r) 'perla, normalment menuda'.

almaissal [ms. *almaysal*] m. V. *almaissar*.

almaissar [ms. *almaysar*, *almayzar*] m. (pàssim) 'tovallola o drap que es posava el sacerdot sobre els muscles per a portar la custòdia o una relíquia'. No recollit amb aquestes accepcions en el DCVB ni en el DECat.

almarier (f. 66v n.). V. *armarier*.

almaysal, *almaysar*, *almayzar*. V. *almaissar*.

altres de adj. (f. 26r, 29r, 32rv) 'diferents de'.

amanéixer v. intr. (f. 94r n.) 'començar a ésser de dia, apuntar el dia'. Documentat al 1755 en el DCVB, castellanisme; en Pere Martí *rompre (rompent) l'alba* (f. 95r).

amit m. (f. 18r, 20r, 25r) 'llenç blanc litúrgic que el sacerdot es posa sobre les espatlles, sota l'alba per a les celebracions litúrgiques'.

amprar v. tr. (f. 98r, 126r, 165r) 'demanar en préstec, manllevar'.

anatema [ms. *anathema*] f. (f. 204v) 'sentència d'excomunió'.

³²⁹ Per a LAGUNA, J., "Estudio léxico...", 31, el mot procedeix d'*Alemania*, per etimologia popular; també el DCVB en defensa la procedència alemanya. En canvi, per a POTTIER, B., "Étude lexicologique...", que li atribueix el significat de 'damasquiné', procedeix "de la ville de Alabanda".

- àncora de respich* loc. nom. (f. 41v), en sentit figurat, per referència a l'oli vell de la crisma, destinat a ser usat com a element de recanvi o de provisió, com a últim recurs en cas de necessitat. L'*àncora de respecte* o *de reserva* era usada en les naus en cas de necessitat (cfr. DCVB); *respic* (no registrada en el DCVB ni en el DECat) és variant formal, explicable per equivalència acústica, de l'antic *respit*, variant de *respecte*, que sovint adquiria el sentit 'de recanvi, de provissió' (cfr. DECat).
- andador* m. (f. 145r, 148r) 'persona encarregada de portar avisos, fer cobrances i fer altres comissions en les confraries'.
- andes* f. pl. (f. 127r n., 151v n., 163v n.) 'tabernacle, baiard en què es porta una imatge o relíquia d'un sant'. En la *Consueta* no apareix fins al primer quart del segle XVII, en Foix i Gutèrich. Pere Martí fa servir habitualment el sinònim *tabernacle* (v.), que és usat també per altres mans posteriors.
- aniversari* (i *anniversari*) m. (f. 5r, 8r n., 24v, 28r, 206r) 'ofici funerari commemoratiu que, normalment, es celebra anualment', però pot tenir també el sentit d'ofici funerari en general (DCVB).
- annual* m. 1 (f. 29v, 50r, 155r, 160r) 'missa anual; aniversari', per referència al *Libre dels annuals*, on s'assentaven aquests oficis juntament amb les despeses corresponents. 2 (f. 97r, 140r n.) 'procurador encarregat de pagar les despeses ordinàries d'una confraria'. Acepccions no enregistrades en el DCVB ni en el DECat.
- ànsia* f. (f. 53r, 74v n., 187r) 'cuidament, guarda, cura'.
- Ante diem festum Pasche* llat. (f. 48r). V. *mandatum*.
- ante Portam Latinam* llat. (f. 131v). Festivitat del 6 de maig. Segons la tradició, sant Joan va ser martiritzat davant la Porta Llatina de Roma (avui església de Sant Joan *ante Portam Latinam*).
- antepit* m. (f. 37r, 87v) 'barana o paret baixa on hom descansa el pit per guaitar'.
- antifona* (i *antíphona*) f. (f. 35v, 57r, 81r) 'breu passatge, normalment bíblic, que es canta o resa abans i després dels salms i altres cànctics de l'ofici litúrgic'.

antorxa [ms. *antorches*] (f. 163r n.) f. ‘torxa’.

apomar v. tr. (f. 186v). Deu referir-se a l'operació de reunir, agrupar i col·locar ordenadament els draps per guardar-los en el seu lloc, després d'haver desfet la empal·liada: “Quant hi ha empaliada, lo antich li diu quins draps ha de derocar, y ell los derroca; y lo segon los *apoma* perquè no·s guasten ni facen pols”. Acepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. Està present la idea de reunir i agrupar que es troba en els sentits rectes: *apomar* ‘reunir en pom les flors’ (DCVB), *apomar-se* ‘les fruites, reunir-se en ramells o poms en la planta’ (DIEC).

aquedar v. tr., intr. i pron. (f. 2v, 3rv, 7r, 13r) ‘deixar de tocar una campana’.

ara... o loc. conj. (f. 4v, 9r, 11v), expressa alternança entre dos termes ‘bé... o bé’.

Araceli m. llat., possiblement un almayçar ornat amb aquesta figura (un ‘altar del cel’, símbol de la Verge Maria): “...porta lo Sant Sacrament de l'altar en les mans ab lo *Araceli...*” (f. 55r).

archidiaconus m. llat. (f. 162 bis r). V. *artiaca*.

arcidiano [ms. *arsidiano*] m. (f. 106v n.) ‘ardiaca’. V. *artiaca*.

areus. V. *arreu*.

argent m. (f. 18v, 20v, 27r). Aplicat sovint al calze, creu, copons, salpasser i altres objectes litúrgics, en general d'aquest metall, si bé podien ser també d'or o daurats. En f. 96v n., apareix *argent* per referència a la imatge de la Verge feta d'aquest metall. V. *plata*.

argenter m. (f. 73v, 78r, 146v). ‘encarregat dels objectes d'argent (neteja, reparació, etc.)’.

armarier m. (f. 20v, 67r, 187v) ‘custodi dels armaris’. No documentat en el DECat; el DCVB el documenta només en el *Llibre de Antiquitats*.

arraval m. (f. 3rv n., 121v n., 126v n.) ‘raval’, però en una nota de Gutèrrich: “y ses arravals” (f. 3r n.).

arreu (i *areus*) m. (f. 89v, 101v, 109r) ‘ornaments, guarniments, especialment de vestir’.

arsidiano. V. *arcidiano*.

artiaca (i *arhiaca*) m. (f. 42r n., 48v n., 114r n.) ‘ardiaca’. Una de les set dignitats. Cfr. I 3.6.5. Els actors... i Índex Onomàstic.

Asaunadoria f. (f. 145v n.) ‘assaunadoria, obrador dels assaonadors (de pells o de viandes)’, carrer de València.

Ascensió (i *Assensió*, *Assenció*) f. (f. 65r, 194r, 196rv). Festa cristològica que es celebra 40 dies després de la resurrecció de Jesucrist.

asentar. V. *assentar*.

asento. V. *assento*.

así adv. (pàssim) ‘ací’.

asistent. V. *assistent*.

asperges (i *asperches*) m. 1 (f. 21r, 116r, 116r n.) ‘cerimònia de l’aspersió de l’aigua beneita’. 2 (f. 38r n., 128v) antífona que comença per “*Asperges me hyssopo et mudabor...*”, “*Aspergeix-me amb l’hisop i quedaré net...*”. Amb la segona acceptió no figura en el DCVB.

Assenció, *Assensió*. V. *Ascensió*.

assentar (i *asentar*) v. tr., intr. i prnl. 1 (f. 77v) ‘col·locar un objecte en un lloc de manera estable’. 2 (f. 87r) ‘posar per escrit, anotar’. 3 (f. 44v, 116v n., 204r) ‘seure una persona’, si bé la forma més habitual en el text amb aquesta acceptió és *seure*.

assento [ms. *asento*] m. (f. 72v n., 73r n.) ‘lloc que serveix de base a alguna cosa, on aquesta es col·loca de forma ferma’.

assistent (i *asistent*) m. (f. 4v, 22v, 192v) ‘clergue ordenat *in sacris* que pren part en les funcions litúrgiques per a donar major solemnitat a la festa, sense suplantar al ministre corresponent’. En el DCVB només es enregistra amb el sentit de ‘sacerdot que assisteix al canonge celebrant dels oficis solemnes’.

assumir [ms. *asumit*] v. tr. (f. 51r n.). V. *sumir*. Acceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat, en *assumir*.

Assumptione [ms. *Assumptionis*, *Asumptionis*] o *Assumptione Virginis Marie (de)* llat. (f. 143v, 147v n., 151v). Festa mariana del 15 d’agost.

asumir. V. *assumir*.

atesar (una campana) v. tr. (f. 2rv, 6r) ‘estirar la corda o alçar una campana i deixar-la a punt per a voltejar-la’. Documentat en 1892 en el DCVB i en el DECat.

- Atollite portas* llat. (f. 38r). Exclamació del ritual de l'apertura solemne d'una porta del temple al tercer colp de l'oficiant, amb motiu d'alguna festivitat litúrgica important. El cant és de tradició molt antiga: “*Atollite portas, principes... et introibit Rex Gloriae*”, “Obriu les portes, prínceps... i entrarà el Rei de la Glòria”.
- atxiquir* [ms. *achiquir*] v. prnl. (f. 42v n., 79v) ‘fer més petit; minvar’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat; en aragonés és ja medieval.
- avallar* v. tr. i intr. (f. 9r, 10v, 27v) ‘baixar, davallar’.
- avantari* m. (f. 78r) ‘inventari’. Variant no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- Ave prudens medice* llat. (f. 111r). Inici de l'antífona d'aclamació a sant Roc, metge sanador. “*Ave prudens medice pestisque profligator... o Roche*”, “Ave, Roc, savi metge, vencedor de pestes...”.
- Ave Sanctum Crisma* llat. (f. 45r). Cant de salutació al crisma (v.) consagrat quan és mostrat al poble per a la seua veneració.
- Ave Sanctum Oleum* llat. (f. 45r). Cant de salutació a l'*oleum cathecumenorum* (v.), quan és mostrat al poble per a la seua veneració.
- avemaria* f. (f. 7r, 8v, 10v). Oració mariana. “*Ave Maria, gratia plena...*”, “Déu vos salve, Maria, plena de gràcia...”.
- aventar* (i *haventar*) v. tr. (f. 2v, 4v, 5r, 59v) ‘ventar, brandar, voltejar (una campana)’.
- aygua*. V. *aigua*.

B

- bací* m. (f. 47v, 48r) ‘gibrella o plat fondo de metall per posar-hi aigua o altre líquid’, que podia usar-se també per a captar almoines (v. *baciner*).
- baciner* m. (f. 185v) ‘encarregat de les almoines i donacions a la Seu; el qui passa amb un bací per a les almoines’.
- bàculo* m. (f. 27r n., 47r n., 49v n.) ‘crossa del bisbe, bàcul’. La forma tradicional en català és *crossa* (v.), l'única usada per Pere Martí en la *Consueta*, que alguns dels escriptors posteriors canvien per *bàculo*.

- bancal* m. (f. 37r, 52v, 70r) ‘peça de roba, normalment pintada amb distintes figures, destinada a cobrir un banc, un seient, una taula, etc.’.
- barrada* f. (f. 21v n., 136v) ‘conjunt de barres que aguanten una empal·liada’.
- barret* m. (f. 20r, 34rv) ‘capell, peça que serveix per cobrir el cap’. En la *Consueta* l’usen els canonges. V. *sombrero*.
- batall* (i *batal*) m. (f. 2v, 174r, 187v) ‘peça cilíndrica, generalment de ferro o de bronze, que va penjada dins la cavitat d’una campana o esquella, i batent amb la cabota del seu extrem inferior fa sonar la campana’.
- batallada* f. (f. 2rv, 6r, 7r) ‘cop del batall a la campana, i so que aqueix cop produeix’.
- batejar* (*lo Ciri Pasqual*) v. tr. (f. 52r) ‘introduir o aspergir el ciri en aigua beneïda’.
- batzoles* f. pl. (f. 47r, 48v, 49r) ‘matraca’. Substituïen les campanes en les funcions religioses de Dijous, Divendres i Disabte Sant, fins al glòria de la missa de la nit, per commemoració i respecte de la mort de Jesús.³³⁰ V. *tenebres*.
- Beata cuius brachiis* llat. (f. 34r). De l’himne *Vexilla Regis*. “Feliç tu [*Maria*], perquè en els teus braços...”
- benedictus* m. (pàssim). Oració que va recitar Zacaries en tornar a parlar després del naixement del seu fill Joan el Baptista, donant gràcies a Déu (Lc 1,68-79), i que es canta o recita en l’ofici de laudes: “*Benedictus Dominus Deus Israel...*”, “Beneït el Senyor Déu d’Israel...”.
- beneficiat* m. (f. 33v, 90v, 95v) ‘clergue que disfruta d’un benefici’, és a dir, un càrrec eclesiàstic retribuït, des d’una simple capellania a un bisbat. Cfr. I 3.6.5. Els actors...
- benjoí* [ms. *benjohí*] m. (f. 43v, 74r n.) ‘benjuí’.
- benjuí* [ms. *benjuhí*] m. (f. 43r n., 145r n.) ‘resina balsàmica per a fer encensos olorosos’.
- bernat* m. (f. 175v) ‘barra, generalment de ferro, per barrar o tancar una porta’. Documentat en 1764 en el DECat.

³³⁰ Per escoltar i veure un volteig de batzoles al campanar de Sagunt (València) v. <http://es.youtube.com/watch?v=GK7nL3tuffU&feature=channel>

bisbal 1 m. i adj. (f. 9v n., 35v, 63v) ‘cerimònia litúrgica o festa presidida pel bisbe o a la qual assisteix el bisbe’. En la *Consueta* es parla explícitament de *festa bisbal* (f. 3v, 59r), de *dia bisbal* (f. 3v n.), d'*aniversari bisbal* (f. 5v, 24v), de *missa bisbal* (f. 28v, 39r, 42v), de *vigília bisbal* (f. 59r, 103r), de *matines bisbal* (f. 55r) o *bisbals* (f. 73v), de *laudes bisbal* (f. 55r), de *vespres bisbals* (f. 4v); aquestes festivitats i celebracions són anomenats també simplement *bisbals*, en masculí: “E açò-s fa en los *bisbals* solemnes de huyt bordons, com són les dos Pasqües, lo dia del Corpus, la Verge Maria de Agost y Nadal” (f. 56v), “fan la professó sense palis ab les capes e vestiments pertanyents al *bisbal* de la Apparició de Sent Miquel” (f. 63v). 2 adj. (f. 42r, 43r, 55v, 165r n.) ‘manera de tocar les campanes corresponent a una festa o celebració bisbal’. Es parla, en aquest sentit, de *tocar bisbal*. 3 adj. (f. 42r, 54r, 57v) ‘toc de campanes corresponent a una festa o celebració bisbal’: *toch bisbal*, *repich bisbal* (f. 63r). 4 adj. ‘objecte sagrat usat en les celebracions o festes bisbals’. Així, tenim, per exemple, la *cadira bisbal* (f. 5r), el *misal bisbal* (f. 37v), un *coxí de seda dels bisbals* (f. 41v), el *càlzer bisbal* (f. 42r), la *creu bisbal* (f. 42v, 50r n.), el *citial bisbal* (f. 69r), les *canadelles de argent bisbals* (f. 88r), la *sacra bisbal* (f. 88r), el *pali bisbal* (f. 103r), una *línea verda bisbal* (f. 103r), la *capa de tauris vert bisbal* (f. 103r) o els *vestiments negres bisbals* (f. 121r). En el DCVB es recull *bisbal* només amb els sentits de ‘propi del bisbe’ i ‘funció presidida pel bisbe’, aquest darrer documentat només en el *Libre de Antiquitats*.

bisbe de gràcia [ms. *gràsia*] m. (f. 41v n.) ‘bisbe auxiliar’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

blandó, *blandonet* m. (pàssim) ‘brandó, atxa de cera’ i ‘atxera’.

bocer. V. *bosser*.

bon matí loc. adv. (f. 41v, 70r) ‘de bon matí, molt de matí’. No registrada en el DCVB sense preposició. V. *de bon/gran matí*.

bordó m. (pàssim) 1 ‘bastó llarg de fusta o de metall, freqüentment d'argent, que els bordoners porten en les funcions litúrgiques com a distintiu del seu càrrec’. 2 ‘cadascun dels pals d'argent

- o de fusta que sostenen el pal·li en una processó'. V. també *fals bordó*.
- bordoner* m. (pàssim) 'el que porta bordó en les funcions religioses'.
- bossa* [ms. *bosa*] f. (f. 196r) 'conjunt de diners de la comunitat de canonges'.
- bossar* (i *bocer*) m. (f. 6r, 151v n.) 'canonge encarregat de donar les distribucions de l'assistència al cor'. Era un càrrec mensual, que es va suprimir en 1773 i va ser substituït per l'apuntador.
- bous* m. pl. (f. 63r n.) 'festa consistent a excitar la irritabilitat dels toros i procurar-ne esquivar les envestides'.
- bracat* (f. 73v n.). V. *brocat*.
- Breviari* m. (f. 17r, 26v, 57v) 'llibre litúrgic que conté els texts de l'ofici diví per a tot l'any eclesiàstic'. Es va formar al segle XI per a facilitar el rés privat de l'ofici en un sol llibre manual. El Breviari actual deu la seua constitució i ordenació bàsica a la reforma de Pius V (1568).
- Breviari de sant Bernat* (f. 147r n.) 'Breviari reformat cistercenc, de sant Bernat de Claraval (1142-1147)'.
- brocat* m. (f. 4v, 21r, 24v) 'teixit de seda amb or o argent'.
- brocatel·lo* m. (f. 37v, 76r) 'brocatell, classe de teixit', paregut al brocat. En DCVB i DECat *brocatell*; la forma de la *Consueta* coincideix amb la italiana, sense cap adaptació.
- bufet* m. (f. 163v n.) 'taula'. Gal·licisme.
- bugada* f. (f. 184r n.) 'sèrie d'operacions per a netejar la roba (generalment escaldant-la amb lleixiu després de rentada amb sabó)'.
- buidar* [ms. *buydar*] 1 v. intr. (f. 51v, 177v) 'eixir completament (la gent) d'un lloc'. Aceptació no enregistrada en el DCVB. 2 v. tr. (f. 42v n.) 'copiar, reproduir'.
- butla* (i *bul·la*) f. (f. 127r, 170r, 172v) 'lletra pontificia (normalment relativa a concessió de determinades gràcies o privilegis)'.
- butlista* m. (f. 170r) 'persona encarregada de la difusió o venda de butles'. En aquest cas, comissionat pel capítol de la Seu. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.
- buydar*. V. *buidar*.

C

cabdellar [ms. *capdellades*] v. tr. (f. 20r) ‘fer cabdell (fil, corda o veta aplegada en forma més o menys rodona)’.

cabellera (del salpasser) f. (f. 116r, 116r n., 187r) ‘plomall de pèls o d'apèndixs filiformes’. Accepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

cabiscol m. (f. 112r, 113v, 116r) ‘dignitat eclesiàstica que tenia al seu càrrec la direcció o l'inici del cant en el cor’.

cabota f. (f. 20v) ‘extrem d'una cosa més voluminós o gruixut que la resta’, en aquest cas aplicat a l'extrem d'un bordó.

cafes. V. *safa*.

caixa f. (f. 205v) ‘receptacle llarguer on és dipositat un cadàver per tal de ser soterrat’.

caixa de la ciutat [ms. *caxa*] (f. 70r). Caixa on el Consell de la ciutat de València guardava els diners, i que es conservava a la Seu.

calcigar [ms. *calsigue*] v. tr. (f. 46r) ‘trapitjar, xafar’.

càliz (i *calis*) m. (f. 151r n., 202r, 202r n.) ‘càlze’. Només en la part de Sebastià Gutèrrich; car la forma habitual en la *Consuetudina* és *càlzer* (pàssim).

cambrer (i *canbrer*) m. (pàssim) ‘eclesiàstic auxiliar encarregat d'ajudar en les funcions religioses’. Accepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. Segons es desprén de la informació de la *Consuetudina*, s'ocupaven fonamentalment de transportar o preparar els objectes usats en les cerimònies religioses, com ara els pal·lis, les creus, els plats, el faristol, el *Lignum Crucis*, les imatges sagrades, les cortines, les cadires, etc. Eren preveres; en 1575 es va decretar que “mientras se dize la missa mayor ninguno de los cambreros celebre”.³³¹ Vegeu també “...officium ac munero praesbiterorum... qui cambrerii nuncupantur...”³³²

camí caminant loc. adv. (f. 95r) ‘caminant, a peu’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

³³¹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, VII, 205.

³³² PAHONER, J., *Hallazgo...*, VIII, 10.

camís m. (en pl. *camís*) (pàssim) ‘alba, túnica de tela blanca usada en determinades cerimònies litúrgiques, com ara la missa’. Segons l’ocasió, podien ser tots blancs i sense guarniments, o tenir ornaments (*paraments*) diversos, més o menys rics. En concret, en la *Consueta* es parla de les següents varietats de *camís*: *sense paraments* (f. 20v), *tots blancs* (f. 43r), *blancs sense paraments* (f. 92v), *ab paraments* (f. 17r, 93r), *ab paraments morischs* (f. 17v, 43r), *ab paraments blaus* (f. 20v), *ab paraments de brocat negre* (f. 24v, 49r), *ab paraments de brocat negre de pèl* (f. 33r), *ab paraments negres* (f. 159v), *ab paraments de vellut negre* (f. 35r, 52v), *ab paraments de brocat vert* (f. 37v, 62r), *ab paraments blancs* (f. 42r, 47r), *ab paraments de brocat blanc* (f. 100v), *ab paraments blancs brodats* (f. 124v, 150v), *ab paraments de brocat carmesí* (f. 45r, 73v), *ab paraments de domàs carmesí* (f. 112r n., 157r,), *ab paraments de carmesí de seda* (f. 103v), *ab paraments vermells* (f. 119r, 128r), *ab paraments de brocat morat* (f. 37v n.) *ab paraments comuns* (f. 67r, 110r), *ab paraments dels millors* (f. 75v) o *ab paraments de ceda* (f. 91r).

camisa (i *camissa*) f. (f. 111r, 123r, 124r) ‘funda o coberta amb què es cobreix un moble, una peça de roba o un objecte en general’.

campaner m. (pàssim) ‘un dels cinc escolans de la Seu’. Cfr. III 2.2. Distribució...

canadella f. (f. 20v, 23r, 50v) ‘ampolleta que conté el vi o l’aigua per a dir missa’.

canbrer. V. *cambrer*.

canela (i *canel-la*) f. (f. 22r, 38v, 42r, 190r) ‘candela’.

Canelera f. (f. 21v, 114v) ‘candelera’, la *Verge Maria Canelera*; també la *Verge Maria Candelera* (f. 124r). Festa del 2 de febrer en commemoració de la Presentació de Jesús en el temple i de la Purificació de Maria. És la festa de les candeles o llums (*festum luminum*), perquè s’hi beneeixen.

canel-la. V. *canela*.

canonge m. (pàssim) ‘membre del capítol de la Catedral’. Cfr. I 3.6.5. Els actors...

cant d’orgue (f. 63v) ‘cant polifònic amb varietat de figures musicals (avui podríem dir-ne polifonia)’.

cant pla (f. 22v, 197rv) ‘cant monòdic, evolucionat del gregorià’. Documentat en 1704 en el DCVB.

Cantemus Domino llat. (f. 54r). Inici del càntic triomfal de Moisés en Ex 15,1-21. “*Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est...*”, “Cantem al Senyor, que es va cobrir de glòria...”.

Canticum gradum llat. (f. 26v). Càntic de les pujades o peregrinacions a Jerusalem, una col·lecció de salms des del 120 al 134.

cantoria f. (f. 27v n., 197v) ‘conjunt dels cantors d'un cor’.

cap m. (f. 75v, 76r). Reliquiari en forma de cap.

cap d'altar 1 (f. 46v, 184r) ‘tipus de tela que es posaria en els altars, segurament en el seus caps o parts laterals’. En la *Consuetua* apareix citat juntament amb altres teles litúrgiques. Aceptació no enregistrada en el DCVB. 2 ‘sant patró que ocupa el lloc principal d'un altar’: “E que si la confraria de la Verge Maria la y parava, era per especial privilegi de la invocació del *cap de l'altar*, que fan cascun any la empaliada e professó” (f. 121v).

cap d'octavari loc. nom. (f. 14r, 28r, 78v) ‘últim dia de l'octava’.

capa, capeta f. (f. 5r, 17v) ‘peça de roba litúrgica, llarga des del coll fins prop dels peus’. Cfr. I 3.6.2. Les menors...

capdellades. V. *cabdellar*.

capell ardent loc. nom. (f. 4v) ‘túmulo, cadafal mortuori’.

capeller m. (f. 125v n.) ‘encarregat del servei d'una capella’. Sense documentació en el DCVB, i acceptació no enregistrada en el DECat.

caper m. (f. 181r, 182r, 184r) encarregat de cosir i reparar la roba litúrgica. En el DCVB es recull només amb el sentit de ‘qui fabrica capes’.

capítol m. (f. 3v, 6r, 52v) ‘assemblea de canonges reunits en comunitat, per deliberar i prendre acords pertinents als interessos de la Catedral. També el lloc on es reuneixen’.

capítula f. (f. 7r, 20r, 25r) ‘verset o versets de la Bíblia que es llegeixen després dels salms i antífona de les hores canòniques’. Documentat al 1570 en el DCVB.

capitular v. intr. (f. 36v, 104r n., 118r) ‘cantar les capítules’. Aceptació no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

capitular m. (f. 114v). V. *capituler*.

capituler m. (f. 99v, 122v) ‘capitulari, llibre que conté les capítules que es canten en el cor’. Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

capuchos. V. *caputxo*.

caput octavarum llat. (f. 123v, 137r). V. *cap d'octavari*.

caputxo [ms. *capuchos*] m. (f. 94r n.) ‘caputxa de frare’.

cara per cara loc. adv. (f. 53r) ‘en presència d'algú, dirigint-se cap a ell’. No documentat en el DCVB.

caragol m. ‘escala helicoidal bastida en poc d'espai, al voltant d'una columna o eix central’. En la *Consueta* s'esmenta el *caragol del sembori* (f. 44r, 47v, 48r), per pujar al cimbori per l'interior del temple (cfr. I 3.6.1. Les majors), i el *caragol del sotsagristà* (f. 169r), que pujava a l'habitació del sotsagristà.

caréixer [ms. *caréxer*] v. intr. (f. 49r n.) ‘mancar’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

carnal m. (f. 60v, 76v) ‘temps fora de la Quaresma’.

carrejar v. tr. ‘transportar alguna cosa d'un lloc a un altre’. “Los dos escolans espolsen damunt lo cavalcador, y dos pleguen en la sagrestia, y lo hu *carreja* la roba a la sagrestia quan és espolsada” (f. 77r), aplicat a la roba que duen els escolans a la sagristia; en el DCVB ‘traginar, sobretot amb carro o a esquena de bèstia’.

carrer m. (f. 97v, 121r) ‘espai transitable dins la Seu’. Així, es parla en el manuscrit del *carrer detrás lo Corpus* (f. 121r, 140r, 144r n.) o *lo carrer del Corpus* (f. 190r), i del *carrer de l'Esperança* (f. 190v), dins de la Catedral de València. Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

carta f. (pàssim) ‘full’.

castellana f. (f. 192v) ‘moneda d'or que circulava en els segles XVI i XVII’. Equivalia a 27 sous i 4 diners.³³³

casulla f. (pàssim) ‘peça de roba litúrgica oberta per ambdós costats, que cau per davant i darrere fins a mitja cama, i és el més extern dels ornaments prescrits per a la celebració de la missa’. En la *Consueta* es fa referència a les següents varietats de casulles: *de brocat* (f. 42r), *de brocat negre* (f. 4v), *de ceda*

³³³ TEIXIDOR, J., *Antigüedades...*, I, 130, ORELLANA, M.A. de, *Valencia antigua...*, II, 49.

(f. 42r), *de cetí* (f. 149r), *de vellut carmesí* (f. 149r), *de vellutat blanch* (f. 69r), *envinagrada* (f. 24r n.) o *verda de les esteletes* (f. 62v).

catifa f. (f. 37r, 59r, 99r) ‘peça de tela per cobrir i adornar el sòl, els graons d'una escala, etc.’.

cavalcador m. (f. 77r) ‘marxapeu, pedrís, d'una porta’.

caxa. V. *caixa*.

Ceco a nativitate (de) llat. (f. 32v). Evangeli del cec de naixement (Jn 9,1-40).

cellavors [ms. *sellavors*, *sellavòs*] adv. (f. 2v n., 3v, 5r, 14r, 197v) ‘llavors, aleshores’. V. *entonces*.

cenyr [ms. *cingua*] v. tr. (f. 41r) ‘envoltar’.

cercar [ms. *sercar*] v. tr. (f. 182r, 182r n.) ‘assajar, provar, trobar, descobrir’. En l'expressió *sercar les esgleyes* (f. 49r) fa probablement referència a l'acció de recórrer les esglésies el Dijous Sant per fer la visita (oració) al Santíssim.

cerristes pl. (f. 33v), en “...una stola de vellut negre ab *cerristes* de or y seda”. Mot no enregistrat en el DCVB ni en el DECat. Probablement relacionat amb *cerro* ‘floc de cotó, llana, cànem, etc., a punt de ser filada’ (DECat); deu fer referència a l'ornament de l'estola, probablement format per flocs o brodats d'or i seda. El DCVB recull *serrista* ‘cabells embullats’ (Reus), amb el mateix sentit que *cerro* ‘cabellera embullada, mal pentinada’ (Menorca).

cervo (i *servo*) m. (f. 37r, 122v, 131v, 139v) ‘cérvol’, probablement per referència a un drap amb un cérvol brodat.

cessació (i *cesasió*, *cessatio*) a *divinis* loc. nom. (f. 3r i r n., 146v n.) prohibició eclesiàstica, per la qual un prevere no pot celebrar l'ofici diví, ni administrar sacraments, ni donar sepultura eclesiàstica. Alguna vegada en la *Consueta* pareix tenir el significat d'‘entredit’ (v.). No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

cesta. V. *sesta*.

cetí. V. *setí*.

chamellot. V. *xamellot*.

chantres. V. *xantre*.

Chatedra Sancti Petri llat. (f. 209v). Festivitat de la càtedra de Sant Pere del 22 de febrer.

chiques. V. *escolà de les chiques*, i *xiques*.

chirieleson llat. (f. 62r n.). V. *kíries*.

chor. V. *cor*.

chrisma. V. *crisma*.

chrismera. V. *crismera*.

cimbolet [ms. *simbolet*] m. (f. 157v n.). Campana petita del cimbori de la Seu, anomenada també la *campaneta del sembori* (f. 158r, 159r, 178v).

cimbori (i *simbori*) m. (pàssim) ‘part prismàtica de la torre de la Catedral que descansa immediatament damunt els arcs torals dels pilars centrals’.

Cinerum, feria 4ª llat. (f. 26v n.). Dimecres de Cendra, inici de la Quaresma.

cingua. V. *cenyir*.

Ciri de la Fe (pàssim). És el ciri que s'encenia en determinades festivitats (Diumenge de Rams, per exemple, però també amb ocasió de fortes tempestes) i, normalment, es col·locava davant l'altar major.

ciri dit la Maria (f. 114r). És el Ciri de la Fe.

Ciri Pasqual (pàssim). És el ciri que simbolitza “Crist llum del món” i que tradicionalment s'encén d'una fogata feta a l'atri o exterior del temple durant la litúrgia de la nit de Pasqua.

ciris dels fassos (f. 40v n.). V. *fassos*.

citi. V. *siti*.

citiada. V. *sitiada*.

citial. V. *sitial*.

clac [ms. *clach*] m. (f. 4v, 5r) ‘toc de campana pels difunts’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

clàusula f. (f. 40r n.), en “En lo any 1567, fon provehit que les cortines cayguesen quant en lo pasi se cantàs *Et velum templi scissum est*, y fon molt ben vist; y axí se à de observar. An-se de tancar dos clàusules ans del *Velum templi scissum est*, y quant diran *Velum templi scissum est*, an-les de fer caure”. Significat poc clar en aquest context; potser cal posar-lo en relació amb les cortines que havien de caure, tancant, de dalt a baix.

clavari m. (f. 115r n., 140r n., 141r n., 144v n., 146r, 148r) ‘tresorer d'una confraria’. Possiblement tenia més funcions que la mèrament econòmica. V. *claver*.

claver m. (f. 114r n.) ‘clavari, tresorer d'una confraria’. Sinònim de *clavari* (v.), usat només una vegada en el text.

cloure v. tr. (f. 54 r) ‘terminar, acabar’.

ço (pàssim). Cfr. II 6.2.

coa [ms. *cohes*] f. (f. 57r, 184v, 189r) ‘instruments a manera de cues per a espolsar la pols, espolsador’. Aceptió no enregistrada en el DCVB.

cobrar v. tr., intr. (f. 45r, 74v) ‘rebre, recuperar (alguna cosa)’.

cofrenet m. ‘cofre petit’. En la *Consueta* es cita el “*cofrenet* d'estojar lo Corpus en lo monument” (f. 42v) el Dijous Sant, que era d'argent (f. 45v). Dins d'aquest cofrenet, a més del Santíssim Sagrament, hi havia “corporals nets cosits entorn, y lo càlzer, y una patena bona y una patna gentil per a davall la patena, damunt la boca del càlzer”, així com “dos diners d'argent, que són stats buydats d'aquells que fon venut Jesuchrist” (f. 42v n.). En la festa del Corpus es fa també referència als cofrenets que contenen el Santíssim Sagrament: *lo cofrenet del Corpus* o *lo cofrenet ab lo Corpus*, que estava en “lo sacrari més alt”, i *lo cofrenet de os*, aquest darrer “en lo sacrari baix”, “per a estojar les dos formes consagrades de la custòdia” (f. 77rv, 78v). En les festes bisbals es posaven “les canadelles de argent bisbals [...] dins lo *cofrenet* de argent” (f. 88r). En les dobles de *V^e laudates* es cita també *lo cofrenet ab les canadelles* (f. 91r). Així mateix, en la missa de l'alba l'escolà de l'altar “ha de aparellar vi e aygua en lo *cofrenet de l'alba*” (f. 18v); en les domíniques de l'Advent es feia servir “lo *cofrenet* de argent ab les canadelles d'argent” (f. 20v), i igualment en les fèries de l'Advent en la missa major (f. 23r). Per últim, en la festa de Sant Vicent Ferrer “lo senyor bisbe, o altre per ell, porta lo *cofrenet* ab lo àbit de sent Vicent” (f. 126v).

cohes. V. *coa*.

colació. V. *col·lació*.

colendo llat. (f. 127v). V. *festa colend*.

col·lació (i *colació*) f. 1 (f. 46v, 48v, 48v n.) ‘prèdica, homilia’.
2 (f. 94rv, 95r) ‘menjada lleugera’.

- collaret* m. (f. 43r, 45rv, 107r). En la *Consueta* designa una peça de tela al voltant del coll, que forma part del vestuari del sacerdot amb la dalmàtica. Amb aquest sentit, *collar*, aplicat a la indumentària litúrgica, no figura en el DCVB.
- com* 1 conj. temp. (f. 4v, 7r, 8v). 2 conj. cond. (f. 9v, 10r). 3 conj. causal (f. 7v n., 11v).
- combregar* m. (f. 177r, 199v i n.) ‘viàtic, i la comitiva que el porta’.
- combregar* v. intr. (f. 95r) ‘rebre el sacrament de l'Eucaristia’.
- commemoració* (i *comemoració*) f. (f. 35v, 79r, 162r) ‘acte de fer memòria d'un sant, d'una festivitat (oració pròpia) o d'un difunt’.
- completa, completes* f. (f. 3r, 4v, 29v) ‘part de l'ofici (v.) diví’.
- compliment* m. (f. 4r, 148r) ‘quantitat que completa una cosa, que li és suficient’: *compliment de gent, de confreres*.
- concionator* m. llat. (f. 48r n.) ‘predicador’.
- conde* m. (f. 55v n., 127r n., 150v n., 152r n.) ‘comte’. Només en Gutèrrich, aplicat sempre als *condes de Benavent*; en Foix *comtes* i *comptes* (f. 163r n.), per referència als mateixos personatges.
- confessió* f. (pàssim) ‘fòrmules en les quals estan contingudes breument els principals articles de la fe cristiana’.
- contenció* f. (f. 3v n.) ‘disputa, discussió’; en l'expressió *fermada contenció*, per referència a la discussió sobre el dret de jurisdicció entre l'autoritat civil i l'eclesiàstica. V. veu ‘Pujades’ en Índex Onomàstic.
- conter* m. (f. 87r) ‘epacta, gallofa, petit llibre que indica l'ofici litúrgic de cada dia’. No enregistrat en el DECat; actualment mallorquí segons el DCVB.
- continuar* v. intr. (f. 3r n., 58r n., 60r n.) ‘contenir, anotar, apuntar, escriure’.
- contrafer* v. intr. (f. 186v) ‘contravenir una norma, una prescripció’.
- contrascrit, -a* adj. (f. 11r) ‘escrit més amunt en un text en la cara oposta’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.
- copineta* f. (f. 39r n., 41v, 42r). En la *Consueta* és un recipient d'argent on es guardava el bàlsem. Aceptació no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

- coquetes* f. pl. (f. 44v, 74r n.) ‘substància olorosa usada per a elaborar encensos’. Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- cor* (i *chor*) m. 1 (f. 27r, 197v, 198r) ‘conjunt de canonges i beneficiats que canten els oficis litúrgics’. 2 (f. 2v, 4v, 18r) ‘part d’una església destinada a la comunitat religiosa que resa o canta l’ofici diví’.
- cordó* m. (f. 43r, 45r, 76r) ‘cingol, cinturó litúrgic que es posa damunt l’alba’. Aceptió no enregistrada en el DCVB.
- corona* f. (f. 195r) ‘cercle de cabells que porten els clergues pel fet de tenir rasa la part superior i central del cap’.
- Corona Domini* (*de*) llat. (f. 66rv). Corona del Senyor, festa instituïda en 1307 i que es celebrava el diumenge després de l’Ascensió; en la processó es duia la relíquia de l’Espina, commemorant la corona d’espines de Jesucrist.
- Coronatio Virginis Marie Salutis* llat. (f. 147v). Festa mariana que es celebrava el diumenge després de la festa de l’Assumpció (15 d’agost).
- Corpocrist* m. (f. 24v). V. Corpus.
- corporal* m. (f. 20v, 22v, 42v) ‘peça de roba blanca que el sacerdot estén damunt l’altar per posar-hi el calze i la patena’. En la *Consueta* es fa referència a “huns corporals obrats de or” (f. 41r), “de brocat ras” (f. 65v) i “brodats” (f. 101v).
- Corpus* m. (f. 3r, 18v, 26v). Festa commemorativa de la institució de l’Eucaristia, que es celebra dotze dies després de la Pasqua Granada, és a dir, el Dijous del *Corpus Christi*. Per extensió tots els dijous de l’any es fa litúrgia commemorativa, per exemple exposició de l’Hòstia o Santíssim a l’adoració dels fidels. El terme *Corpus* s’utilitza també per a designar l’Hòstia consagrada. Cfr. I 3.3. El poble.
- corrector* m. (f. 98v, 192v). Càrrec de la Seu de València, que l’any 1529 requeria en Tomàs Real.
- corrents* (i *correns*) adv. (f. 8r, 40r, 124v) ‘corrent, de pressa’.
- corruptela* f. (f. 18v) ‘mal costum introduït contra la tradició’. Documentat en 1696 en el DECat.
- cors* (pl. *cosos*) m. 1 (f. 4rv, 5r, 13v) ‘cos’. 2 (f. 4r, 5v) ‘ofici funeràri’. També *cos* (f. 4r n.).
- còssors* m. pl. (f. 176r) ‘cossos’.
- costa* f. (f. 127r n.) ‘cost, allò que costa una cosa’.

crastinam. V. *usque in diem crastinam*.

credo m. (f. 4r) ‘temps que s'esmerça normalment per a recitar el símbol de la fe’. Com a tal apareix en la *Consueta*, per tal d'indicar l'interval de temps entre el toc d'unes campanes i d'unes altres.

Creu de Maig, Santa (f. 9v, 16r n., 151v n.). Festa de la Invenció de la Santa Creu de Jesucrist per santa Helena, que es celebra el dia 3 de maig.

Creu de Setembre, Santa (f. 6v, 9v, 16r n.). Festa de l'Exaltació de la Veracreu per l'emperador Heracli, que es celebra el dia 14 de setembre.

Creu de Veremes (f. 131v). V. *Creu de Setembre*.

creuer m. (f. 46r, 51r n.), possiblement ‘pal o barra de fusta daurada en forma de creu’. En la *Consueta* servia per a alçar la capa “que stà damunt la tomba” del monument. Accepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

criança f. (f. 20r) ‘cortesia, urbanitat, bona educació’.

crisma (i *chrisma*) m. i f. (pàssim) ‘oli barrejat amb bàlsam consagrat pel bisbe, emprat en la litúrgia d'alguns sagraments i en les benediccions de consagració’.

crismera (i *chrismera*) f. (f. 48v n., 53v) ‘vas on es guarda la crisma per a les uncions’.

crossa (i *crossa*, *croça*) f. (f. 22v, 42v, 49v) ‘bastó pastoral signe de l'autoritat episcopal’. V. *bàculo*.

cruellada f. (f. 145v n.) ‘cruïlla, encreuament de camins o carrers’. Variant de l'antic *cruïllada*, no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

cuiro [ms. *cuyro*] m. (f. 42r n., 52r, 190r) ‘cuir’.

cuitar [ms. *cuytar*] v. intr. (f. 39r) ‘anar de pressa, fer anar de pressa’.

D

dalmàtica f. (f. 17r, 27r) ‘vestidura litúrgica que el diaca i el sotsdiaca porten en els oficis solemnes sobre l'alba’. Cfr. I 3.6.2. Les menors...

- dalmàtiga* f. (f. 20v, 45r, 50r n.). V. *dalmàtica*.
- davantaltar* m. (f. 115r n., 192v n.) ‘peça de tela que es posava en la part davantera d’un altar’; probablement no és el mateix que pal·li (v). No figura en el DCVB ni en el DECat.
- davanter* m. (f. 46r, 52r) ‘la part frontal (com ara, d’un altar o del monument)’. Aceptació no enregistrada en el DECat, i no documentada amb aquest sentit en el DCVB.
- de cetero* [ms. *de setero*] loc. llat. (f. 164r n., 192v n.) ‘en avant’.
- de continent que* loc. conj. (f. 53v) ‘*tot seguit que*’.
- de corrent* loc. adv. (f. 3v) ‘de pressa, a gran velocitat’. No enregistrat en el DECat, ni documentat en el DCVB.
- de dematí* loc. adv. (f. 57v n., 80r, 111r n.) ‘del matí’.
- de denit* loc. adv. (f. 41r n.) ‘de la nit’. No documentada en el DCVB i no enregistrada en el DECat.
- de gran matí* loc. adv. (f. 37r, 52r) ‘molt de matí, de bon matí’.
- de matinet* loc. adv. (f. 59v, 77v, 93v) ‘enjorn, de bon matí’. No registrat en el DCVB ni en el DECat.
- de nomine* loc. llat. (f. 114r n.) ‘de nom, anomenada’.
- de peus* loc. adv. (f. 27r n., 48v) ‘en posició vertical, per contraposició a assegut o ajegut’.
- de primer* loc. adv. (f. 98r, 147r) ‘en un primer moment, en un principi, primerament’.
- de setero*. V. *de cetero*.
- de tot* loc. adv. (f. 2r, 4v) ‘completament’. També *del tot* (f. 2r).
- dedalt* adv. (f. 187r) ‘dalt’. Documentat a finals del segle XIX en el DCVB; no registrat en el DECat.
- dedicar* v. intr. (f. 27v, 87rv) ‘preparar, aplicar (un objecte) per a un fi determinat’.
- Dedicationis Ecclesie Valentine, festum*: llat. (f. 154v). Festa que commemora la consagració de la Catedral a la Mare de Déu de l’Assumpció i es celebra el primer diumenge després del 9 d’octubre.
- degà* m. (f. 47r, 98r, 168r) ‘el canonge president d’un capítol’. Una de les 7 dignitats (v.) de la Seu.
- Degollaci* [ms. *Degollasi*] f. (f. 209v), formant part del nom de la festa commemorativa de la degollació de sant Joan Baptista: *Sant Joan Degollasi*; forma semiculta procedent del nomina-tiu llatí *decollatio*.

demés 1 adj. (f. 48v n., 49r n., 163r n.) ‘altres’. 2 *los (les) demés* adj. pron. (f. 45r n., 45v n., 75v n.) ‘els altres, els restants’. 3 *lo demés* pron. (f. 8r n., 41v n., 78v n.) ‘la resta’. No és usat per Pere Martí, que fa servir altres solucions genuïnes, com l’indefinit *altre*, o les construccions *tot lo restant* (f. 13v, 14v, 40r), *lo restant* (f. 123r), *lo restant de* (f. 17r, 176r), *del restant* (f. 28v, 51v, 192v) i *la resta* (f. 148r, 166r).

demesiat adv. (f. 56v) ‘massa, excessivament’.

demorts (f. 6r, 11v, 27v), *laudes de demorts* (f. 5rv, 26v), *senyal a demorts* (f. 6r), *tochs a demorts* (f. 159r). Cerimònies o tocs pels difunts. Expressió formada per aglutinació de la preposició *de*.

dempta processione llat. (f. 118r) ‘suprimida la processó’.

dende prep. (f. 64r n.) ‘des de’. Documentat en 1715 en el DCVB.

denejar v. intr. (f. 73v n.) ‘netejar’.

deputat m. (f. 4v, 18r, 20v). V. *diputat*

derrocar (una campana) v. tr. (f. 11v, 13r) ‘baixar-la, aturar-ne el toc’. Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

desanar v. tr. (f. 52v, 98v) ‘netejar, sanejar’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

desbonetat part. (f. 180r n.) ‘sense bonet’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

desembargar v. intr. (f. 50v) ‘desembarassar, alliberar d'allò que impedeix o fa nosa’.

despedida f. (f. 173r) ‘comiat’. En Clerà; en canvi, Martí fa servir el genuí *prendre comiat* (f. 171v).

desvedar v. intr. (f. 3rv) ‘alçar el vet, fer cessar d'estar vedat’. V. *vedar, vet*. En el DCVB figura només com a transitiu.

detràs prep. (pàssim) ‘darrere, darrere de’.

Deus in adiutorium llat. (f. 101r). Inici de cant inviatori a una oració, tret del salm 70. “*Deus in adiutorium meum intende. Domine, ad adiuvandum me festina*”, “Oh Déu, vine en el meu auxili. Senyor, dóna't pressa a socórrer-me”.

Deus misereatur nostri llat. (f. 88v). Final de moltes oracions, tret del salm 67. “Déu tinga pietat de nosaltres”.

Deus omnium llat. (f. 79r). V. *domínica historial*.

Deus qui nobis llat. (f. 197r). Oració de les litúrgies eucarístiques, que es resa normalment després de l'himne *Pange Lingua*: “*Deus, qui nobis sub sacramento mirabili...*”, “Déu, qui sota la forma d'aquest admirable sacrament ens...”.

dia m. 1 *dia de Despertada* (f. 10r) ‘dia en què la Seu toca la campana Despertada’. 2 *dia de Manuel* (f. 11v) ‘dia en el qual la Seu toca la campana Manuel’. 3 *dia dels Metges* (f. 152v) ‘festa dels sants metges Cosma i Damià’. 4 *dia de Quatre Tépores* (f. 24r). V. *tépores*. 5 *dia ferial* (f. 167v n.) ‘dia de fèria’. V. *fèria*. 6 *dia feriat* (f. 24r, 26v) ‘dia de fèria’. V. *fèria*. 7 *dia festival colend* [ms. *colent*] (f. 25r). V. *festa colend*. 8 *dia no feriat* ‘dia en què l'Església celebra l'ofici d'algun sant o altra festivitat’ (f. 24r). 9 *dia de partir lo pa* (f. 19v, 86v, 97r), eren diversos els dies en què hom repartia pa per als pobres. El més conegut, anomenat “lo dia de partir lo pa”, era l'1 de novembre, festa de Tots Sants, la vespra del Dia de Difunts. Es repartia en la plaça de l'Almoïna o en les galeries de l'obra nova.

dià m. (f. 24v) ‘diaca’, si nó és una errada per *diaca*.

diaca (i *diacha*) m. (pàssim). Clergue ordenat *in sacris*, no preverre. És propi del diaca llegir l'evangeli. Hi havia sis canongies diaconals, les funcions de les quals eren exercides per canonges preverres. V. *sotsdiaca*. Cfr. I 3.6.5. Els actors...

diàcono m. (f. 45v n.) ‘diaca’; segurament castellanisme. V. *diaca*.

dignitat f. (f. 27r n., 74v, 76v) ‘cadascuna de les 7 prebendes o beneficis eclesiàstics més elevades en el capítol catedralici’. Cfr. I 3.6.5. Els actors...

dinada f. (f. 153r n., 164r). Aplicat a una determinada quantitat de pa que el sotssagristà distribueix gratuïtament als pobres en algunes festivitats, com el dia de la Concepció i el de Sant Miquel. En el DCVB *dinada* és ‘quantitat d'alguna cosa que es dóna per un diner’.

dinar-se v. prnl. (f. 93r, 94v, 192v) ‘dinar, fer la menjada principal del dia’.

diner (pàssim). V. *sou*.

diornalet m. (f. 74v n.), en diminutiu ‘diürnal, llibre que conté part de l'ofici litúrgic corresponent a les hores diürnes menors, des de laudes a completes’.

diputadet m. (f. 198r). V. *diputat*.

diputat m. (f. 17r, 31r) ‘acòlit i cantor’. “Sus funciones tenían relación con el canto, pero también con la asistencia en la liturgia, en una proporción que es difícil de determinar”.³³⁴ Accepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. Algunes vegades apareixen amb els noms de ‘chichs’ (f. 43r, 109r, 111r) i ‘fadrins’ (f. 37r, 38r, 40v). En 1527 el mestre dels diputats era Gonçal de Spinosa.³³⁵

divendres de Làzer (f. 127r). En aquest divendres es llegia l'evangeli corresponent al miracle de la resurrecció de Llätzer (Jn 11 i paral·lels). *Làzer* fa referència també al personatge que eixia en determinades processons representant Llätzer (f. 148r).

dobla f. (pàssim) funció litúrgica especial; normalment, però no exclusivament, es tracta de festa votiva amb missa cantada i sermó. Documentat en 1620 en el DCVB. V. *doble*.

doblar (una campana o ab una campana) v. tr. i intr. (pàssim) ‘tocar una campana acompanyant altres campanes, i complementant-ne o remarcant-ne el so’. En el DCVB ‘fer el darrer toc les campanes’, que no correspon exactament amb el significat d'aquest verb en la *Consueta*.

doble f. (pàssim) funció litúrgica especial de major solemnitat que una simple. Pot fer referència també a un toc ‘doble’ de campanes (“han de tocar, a laudes, doble” en f. 159). V. *dobla*.

domàs m. (pàssim) ‘teixit de seda o de cotó’.

domer m. (pàssim) ‘hebdomadari, encarregat setmanalment de la celebració de l'ofici o de l'administració dels sagraments’. A la Seu n'hi ha quatre, que alternen de dos en dos setmanalment.

domínica f. (f. 2r, 7r) ‘diumenge (en sentit litúrgic)’. Documentat al s. XVII en el DCVB i en el DECat.

domínica de Iesu relicto in templo llat. (f. 108r n.). Diumenge següent a l'Epifania del 6 de gener, en què es llig aquest evangeli (Lc 2,41-50).

domínica de Passione (f. 25r). Diumenge de Rams.

domínica historial (f. 7r, 11r, 20r) ‘diumenge en què l'ofici comença amb una lectura bíblica tret dels 16 llibres anomenats

³³⁴ Cfr. VILLANUEVA, F., “Mateo Flecha...”, 82.

³³⁵ ACV Ms. 1292, *Tresoreria 1527-1528*, f. 9, sense numerar.

històrics (encara que alguna lectura no pertany a un llibre estrictament històric)'. S'assenyalen especialment en la *Consueta* les domíniques historials que es repeteixen des d'agost fins a l'Advent en novembre, és a dir: *Deus omnium...*, *In principio...*, *Si bona...*, *Peto...*, *Adaperiat...* i *Vidi Dominum...*, expresions que corresponen als sengles responsoris que se segueixen respectivament les esmentades lectures. Amb lleugeres variants són idèntics als responsoris del Breviari Romà tridentí: "*Deus omnium exauditor est...*", "*In principio Deus ante quam terram faceret...*", "*Si bona suscepimus de manu Dei...*", "*Peto Domine ut de vinculo improprietatis huius absolvas me...*", "*Adaperiat Dominus cor vestrum in lege sua...*", i "*Vidi Dominum sedentem super solium...*", respectivament: "Déu, tu qui escoltes tothom...", "A l'inici, Déu, abans que creés la terra...", "Si hem rebut aquests béns de mans de Déu...", "Et demane, Senyor, que em deslliures d'aquestes injúries...", "El Senyor òbriga el vostre cor a la seua llei...". També hi ha domíniques historials en altres diumenges, per exemple: "En la domínica tercera de carnal, si no y haurà impediment, se acostuma de celebrar la història *Ego sicut vitis* [Jo, com la vinya...]" (f. 70v).

domínica in Albis llat. (f. 58r n.) 'primer diumenge després de Pasqua'.

domínica Parvulus llat. (f. 106r). El diumenge anterior a (o la vespra de) l'Epifania, 6 de gener, on, probablement es llegia l'evangeli de l'anunci del naixement de Jesús als pastors: "...*vobis nascetur parvulus...*", "...us ha nascut un infant..." (Lc 2,11).

dominical 1 m. (f. 18r, 20r, 169r) 'llibre litúrgic propi de les domíniques'. 2 adj. (f. 8v, 10v, 14r) 'propi de la domínica'.

Domnica [ms. *Domnit*] llat. (f. 202r). Basílica menor en Roma també coneguda com Santa Maria *alla Navicella*.

donapau m. (f. 23r, 88r, 91v) 'portapau, làmina de metall amb què es dóna la pau als fidels durant la celebració eucarística'. A la Seu de València n'hi havia set. L'any 1566 el capítol va rebre dels marmessors de l'arquebisbe Ayala el donapau denominat 'dels reis', el més valuós dels set, d'or amb esmalts.³³⁶ *Pendre*

³³⁶ Fotografies de dos bells donapaus en CASTELL, V., *La Catedral...*, 58-59.

- pau* (f. 89r), *donar pau* (f. 21r, 89r), *dar pau* (f. 88r) o *dar de la pau* (f. 91v) és, respectivament, rebre o donar simbòlicament la pau besant un portapau. V. *pau*.
- dormidor* m. (f. 126v n.) ‘habitació on dormen les persones que viuen en comunitat’.
- dosselet* [ms. *doselet*] m. (f. 197v) ‘dosseret’. No enregistrada en el DECat ni el DCVB.
- drap de peus* (f. 37r) ‘catifa’.
- ducat* m. (f. 113r n., 136v n., 172r) ‘moneda antiga d'or i d'argent d'equivalència variable’. En 1543 equivalia a 13 sous.³³⁷
- duplex* f. llat. (f. 9v, 103r, 104r). V. *doble*.
- durà* m. (f. 20r, 26r) ‘varietat de préssec, dur i de pell fortament adherida’, formava part de l'estampat d'un pal·li (“de *durans* i galls”).

E

- Ego sicut vitis* llat. (f. 60v). V. *domínica historial*.
- eixeringuer* [ms. *exeringuers*] m. (f. 187v) ‘objecte relacionat amb els batalls de les campanes’: “Ítem, és tengut de anar a comprar totes les cordes que són mester per al campanar, y *exeringuers* per als batals”. Mot no registrat en el DCVB ni en el DECat, el significat exacte del qual no hem pogut esbrinar. Recordem, però, que el batall s'uneix a l'ansa interna de la campana mitjançant una tira de cuir, anomenada *eixanguer*, amb les variants *eixinguer*, *eixenguer*, *aixinguer*, *aixenguer*, entre altres. “...en 23 de dit comprí un *exenguer* per a una campana. Em costà 9 sous [...] en 24 de dit mes paguí al campaner per posar lo *exenguer* a la campana 8 sous”.³³⁸
- empal-liada* (i *empaliada*) f. (pàssim) ‘conjunt de domassos, teles i altres ornaments amb què es guarneix un edifici, un carrer, etc.’. Documentat el 1553 en el DCVB.
- empal-liar* [ms. *empaliar*] v. tr. i intr. (f. 49r, 52r, 59r) ‘guarnir amb domassos, tapissos i altres ornaments’.

³³⁷ Cfr. per exemple ACV, *Ms. 1490. Llibre de Fàbrica de 1543*, sense foliar, fascicle sobre despeses del monument, f. 2 recto.

³³⁸ En ACV, *Lligall 1397*, fascicle en el llibre de *Fàbrica. 1657*, “Quadern de extraordinaris... 1657 en 1658”.

- emperò* conj. (pàssim) ‘però’.
- empostat* m. (f. 5r) ‘empostissat, lloc tancat, cobert, fet de fusta’.
Documentat el 1647 en el DECat.
- empremtar* (i *enpremtar*) v. prnl. (f. 170r) ‘imprimir’.
- en acabances* loc. adv. (f. 29r, 38v, 48r) ‘a les acaballes, a les darreries, a punt d'acabar’. No enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- en la hora* loc. adv. (f. 50r n.) ‘tot seguit’.
- en punct* loc. adv. (f. 77v) ‘en disposició, com li pertany’.
- en sech* (*tocar una campana*) loc. adv. (f. 3r, 3r n., 13r) ‘tocar una campana sense fer cap senyal amb una altra campana’ (per exemple la del cimbori). Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- en tot i* [ms. *y*] *per tot* loc. adv. (f. 79r) ‘absolutament, sense exceptuar res’.
- en una* loc. adv. (f. 13r, 192v) ‘a un temps, conjuntament’.
- enans* adv. (f. 4v, 44v n., 46r n., 204v) ‘abans’.
- enant* adv. (f. 164r n.) ‘abans’.
- encasar* v. tr. (f. 78v n.) ‘encaixar, posar una cosa ajustadament dins una cavitat’.
- encensador* m. (f. 46r, 50v) ‘persona que maneja l'encenser i dóna encens en les funcions litúrgiques’. No documentat en el DCVB ni en el DECat.
- encensari* [ms. *ensensaris*] m. (f. 50r n.) ‘encenser’. Documentat el 1911 en el DCVB.
- encontinent* adv. (f. 126v n., 197v) ‘tot seguit’.
- encontrar* v. prnl. (f. 147v n., 165v) ‘concórrer en una mateixa data dues celebracions’.
- endret de* loc. prep. (pàssim) ‘enfront de, davant per davant’.
- engranar* v. prnl. (f. 148v, 151r n.) ‘confluir, enllaçar-se’. Aplicat en el text a l'acció d'incorporar-se algú en una processó, amb les preposicions *en* i *ab*. En el DCVB no figura com a verb pronominal.
- enpremtar*. V. *empremtar*.
- enramada* f. (f. 72v n.) ‘conjunt de branques fullades amb què s'adorna un edifici, un carrer, etc.’.

- enramador* m. (f. 166r) ‘persona que s'encarrega de fer una enramada’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.
- enramar* v. tr. (f. 77v, 78v, 126r) ‘cobrir o guarnir de rames, herbes o flors com a ornament’.
- ensesaris*. V. *encensari*.
- entalemar* v. tr. (f. 114v) ‘empal·liar’.
- enterrori* m. (f. 180r n.) ‘enterrament’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat. Cfr. l'aragonés antic *enterrorio*, documentat al s. XIII.³³⁹
- entonces* adv. (f. 138r n., 142v n.) ‘llavors’. La forma habitual en la *Consueta* és *cellavors* (v.); el castellanisme *entonces* només s'hi documenta dues vegades, en Gutèrrich i Tomàs.
- entrar* v. intr. (pàssim) ‘començar, iniciar-se’, aplicat al moment del dia en què comença una determinada solemnitat o festa religiosa.
- entredit* m. (f. 2v, 3r n.) ‘prohibició o censura feta per l'autoritat eclesiàstica, per la qual es prohibeix l'administració i recepció d'alguns sagraments i la sepultura eclesiàstica’. V. *cessació* i *vet*.
- entreval* m. (f. 8v, 29v) ‘interval’.
- envés* prep. (f. 78r) ‘envers, devers, cap a’.
- enviar* (*per algú*) v. intr. (f. 78r) ‘enviar a cercar algú’.
- envinagrat, -ada* adj. (f. 23rv, 24r, 43r) ‘de color de vinagre’; aplicat al color d'uns vestiments, d'un pal·li, d'una tovallola, d'una dalmàtica. Acepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- eo* conj. (f. 76r n., 144v n.) ‘o’.
- eodem modo* llat. (f. 45v n.) ‘de la mateixa manera’.
- epístola, part de l'*. V. *part de l'epístola*.
- epístola de Daniel* (f. 32v). En realitat no és una epístola, sinó una lectura del llibre del profeta Daniel, de l'Antic Testament.
- epistoler* m. (f. 18v, 42r, 43r) ‘llibre on es contenen les epístoles del Nou Testament o els fragments que se'n lligen o canten en la missa’.

³³⁹ CORDE.

- esca* (i *esqua*) f. (f. 41v, 68r, 115v) ‘matèria molt seca i preparada perquè s'encenga fàcilment amb una simple espurna’.
- escabeig* [ms. *escabeix*] m. (f. 131r n.) ‘escambell’.
- escabitz* [ms. *scabix*] m. (f. 193v) ‘escambell’. Variant d'*escabeig*, no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- escolà* (i *scolà*) m. (pàssim). Cfr. III 2.2. Distribució...
- esgleia* (i *sgleya*) f. (pàssim) ‘església’.
- esme* m. (f. 4r, 14v) ‘judici, coneixement’.
- espàtula* [ms. *spàtula*] f. (f. 41v) ‘instrument en forma de pala petita, prima, emprada per a mesclar el bàlsem i els olis per a fer el crisma’ (v.). Documentat al s. XVII en el DCVB i en el DECat.
- espau* 1 adv. (f. 6r) ‘lentament, a poc a poc’. 2 *a espau* [ms. *a-spau*] loc. adv. (f. 2v, 4r, 6r) ‘lentament, a poc a poc’.
- esqua*. V. *esca*.
- esquer* m. (f. 41v, 52v, 115v) ‘dipòsit de l'esca; casoleta per a fer esques’.
- esqueixar* v. tr. (f. 59r) ‘esqueixar, esgarrar’.
- estació* (i *stació*) f. (f. 21r, 25v, 58r) ‘acció de deturar-se, en una processó, davant una capella o altar per a fer, per exemple, un rès’, sovint amb el verb *fer* (*fer estació*).
- estadal* m. (f. 115r n., 144v n.) ‘candela llarga i prima que es guarda enrotllada amb algunes voltes perquè ocupe menys lloc’. Sol utilitzar-se per a encendre altres ciris.
- estar en costum* loc. v. (f. 50r n.) ‘acostumar-se, ser costum’.
- estogar*. V. *estojar*.
- estoig* (i *stoig*) m. (f. 20v, 65v, 67r) ‘capsa quadrada i plana de tela reforçada, de dimensions reduïdes, per a guardar els corporals’.
- estojar* (i *estogar*) v. tr. (pàssim) ‘posar una cosa dins un lloc apte per a la seua conservació, desar-la’.
- estola* (i *stola*) f. (pàssim) ‘ornament litúrgic que es penja del coll i es posa damunt l'alba; consisteix en una banda de roba d'uns dos metres de llarg’.
- estorac* [ms. *estorachs*, *storachs*] m. (f. 43r, 43v n., 74r) ‘resina olorosa treta de l'estírax’, usat en plural en el text.
- estretar* v. tr. (f. 48r n.) ‘fer més curt, abreviar’, aplicat a un sermó. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

et de Sion tuere eos llat. (f. 202bis). V. *Mitte eis...*

et sich consequenter loc. llat. (f. 41v n.) ‘i així successivament’.

evangeli, part de l'. V. *part de l'evangeli*.

evangeli de larch (f. 38r). V. *passi*.

evangeli de Làzer (f. 32v). V. *divendres de Làzer*.

evangeli de la Samaritana (f. 42v). Es llegia el divendres de la quarta setmana de Quaresma (Jn 4,1-42).

evangelister. m. 1 (f. 18v, 20v, 22v) ‘llibre on es contenen els evangelis del Nou Testament o els fragments que se'n lligen o canten en la missa’. 2 (f. 126r n.) ‘clergue encarregat de llegir l'evangeli’. Documentat al 1783 en el DCVB.

Exaltatione Sancte Crucis (de). V. *Creu de Setembre*.

Exaudivit de templo llat. (f. 129r n.). Introit de la missa de pregàries que pren el nom del salm 18,7: “*Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam...*”, “I des del seu temple [Déu] va escoltar la meua veu...”.

excepto 1 prep. (f. 49r n., 78r, 140r n., 180v) ‘excepte, tret de’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat. 2 *excepto que* conj. (f. 93r n.) ‘excepte que, tret que’.

exclusive adv. (f. 8r, 12v, 25v, 79r n.) ‘amb exclusió, exclòs’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

exeringuer. V. *eixeringuer*

Expectació, festa de l' (f. 166r n., 200r). Festa mariana. Documentat el 1647 en el DECat. V. *O*.

exúltet m. (f. 52v, 53rv). Pregó pasqual. És un dels més antics himnes de la tradició cristiana. Es canta en la litúrgia de la Vigília Pasqual. “*Exultet iam angelica turba caelorum...*”, “Alegren-se tots els àngels dels cels...”. Llatinisme no enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

F

Factum est autem... llat. (f. 107r) Lc 2,1, vel 18,35 vel alii “Per aquells dies, sortí un edicte de Cèsar August que fessen el cens a tot el món. Aquest cens, *doncs, fou fet* quan Quirí era governador de la Síria...”. És l'evangeli que es llegeix en la festa de l'Epifania.

- fadrí* m. (f. 37r, 38r, 40v), en aquest context, ‘diputat (v.) o diputadet’.
- fals bordó* (f. 54r n., 99v) ‘procediment de cant polifònic emprat a partir del segle XIV que consisteix en una successió de terceres i de sextes emmarcades per acords d'octaves i de quintes’. No enregistrat en el DCVB; no documentat en el DECat.
- faristol* m. (f. 37v, 70v) ‘moble de fusta o de metall, amb peu o sense, on es recolza el llibre de cor o el missal’. El faristol del cor podia sostenir còmodament fins a 4 llibres corals grans.
- fassos* o *matines dels fassos* m. pl. (f. 40v, 40v n., 49r, 51v) ‘les matines del Dimecres, Dijous i Divendres Sant, durant les quals es té exposat un triangle de ciris i es va apagant un ciri a la fi de cada versicle, fins a romandre tots apagats’. També *ciris dels fassos* (f. 40v n.).
- Felix im Pincis* (pàssim). Parròquia romana a la muntanya Pincio. No es tracta de Sant Fèlix de Nola, encara que haja estat con-fós freqüentment.
- fer nosa* loc. v. (f. 41r n.) ‘molestar’.
- fèria* f. (pàssim) ‘dia en el qual l'Església no celebra un sant o festa concreta, sinó que resa l'ofici comú de fèria o del dia’, l'anomenat *ofici* o *missa de la fèria* o *missa de fèria*. Aceptació no registrada en el DCVB ni en el DECat.
- fèria 2^a* (f. 62r n.) ‘dilluns’.
- fèria 3^a* (f. 62r n.) ‘dimarts’.
- feria quarta Cinerum* llat. (f. 26v n., 118v n., 176v n.). Dimecres de Cendra, inici de la Quaresma.
- fèria quinta* (f. 28v) ‘dijous’.
- fèria sexta* (f. 67v) ‘divendres’.
- feriat* adj. (pàssim) ‘propi de la fèria, d'una celebració religiosa de fèria’. Aceptació no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- fermada contenció*. V. *contenció*.
- fermança* f. (f. 208rv) ‘persona que contrau l'obligació de fer-se garant d'una altra persona’.
- festa colend* [ms. *colent*] (pàssim) ‘festa que cal coldre, que cal celebrar i guardar, festa en què és manat oir missa i no fer feines servils, festa de precepte’.

folgar v. intr. (f. 62v) ‘estar en repòs, no treballar, descansar’.

font f. (pàssim) ‘pica que hi ha en les esglésies per a l'administració del baptisme, anomenades també *fonts de batejar* (f. 52r), o per a l'aigua beneïda’.

foragit adj. (f. 64r n.) ‘foragitat, fet fora’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

forma f. (f. 74r, 77v) ‘hòstia’. Documentat el 1631 en el DCVB.

forradura f. (f. 17v) ‘folradura’.

fossar [ms. *fosar*] m. (f. 205v) ‘cementiri’.

franciscos m. pl. (f. 194v) ‘freres franciscans’.

Freneria f. (f. 126v n., 165r). Antic carrer de València, a continuació del carrer de la Corretgeria, on estaven els obradors o botigues de frener (fabricant o venedor de frens de les bèsties de càrrega).

frontal m. (pàssim) ‘tela per a adornar l'altar’. Cfr. I 3.6.2. Les menors...

frontar m. (f. 107v). V. *frontal*.

G

gaiata [ms. *gayates*] f. (f. 93v) ‘crossa, bastó corbat per un extrem’; les duïen els capellans en les processons.

gamfanó m. (f. 33r) ‘estendard, bandera’.

ganxo [ms. *gancho*] m. (f. 2r, 3v, 5rv, 6r) ‘peça de forma corbada que, posada en el batall, es feia servir per a tocar les campanes sense voltejar-les’: “posen lo *gancho* en lo batall y toquen unes XXXX batallades” (f. 2v).

gasto m. (f. 163r n.) ‘despesa’; en Sebastià Gutèrrich. Pere Martí fa servir el genuí *despesa*.

gayates. V. *gaiata*.

gentil adj. (f. 42v n.) ‘bell, agradable de veure’.

girar (*algú*) v. tr. (f. 101r) ‘envoltar, girar al voltant d'algú’.

glòria f. (f. 43r n., 65r, 89r). Càntic de lloança de la missa abans de les lectures bíbliques: “*Gloria in excelsis Deo...*”, “Glòria a Déu dalt del cel...”.

Gloria Patri llat. (f. 88v, 91r). Inici del versicle amb què finalitzen tots els salms i altres pregàries litúrgiques: “*Gloria Patri et Filio et Spiritu Sancto...*”.

goig m. (pàssim) ‘composició poètica de caire popular en llaor de la Verge o d'algun sant’. Freqüentment es canten set goigs en set dies o diumenges succesius: *los set goigs* (f. 14v, 15r).

governar v. tr. (f. 94rv, 95r) ‘alimentar, nodrir’.

gran dia. V. *més gran dia*.

gremial m. (pàssim) ‘drap quadrat que l'oficiant es posa sobre els genolls en asseure's en determinades celebracions litúrgiques’. En la *Consueta* es descriuen diferents tipus de gremials: *de brocat blanc de capítol* (f. 150v), *de brocat carmesí* (f. 64r), *de brocat negre* (f. 47v, 49v), *de brocat ras* (f. 73r), *de brocat ras blanc* (f. 74r), *de vellut carmesí* (f. 17v), *de vellut negre* (f. 47v), *de vellutat blanc* (f. 17r) o *blanc brodat* (f. 18r).

grilló m. (f. 94r n.) ‘peça de ferro de formes circulars per a immobilitzar una persona’.

guardià m. (pàssim), escolà de la Seu. Cfr. III 2.2. Distribució...

guastar v. tr. i prnl. (f. 37r, 72r, 142v, 186v) ‘gastar, fer malbé, deteriorar’. Cfr. II 1.9.

guerau m. (f. 95r, 96r) ‘grau’.

gustar v. tr. (f. 155r n.) ‘agradar, plaure’. Amb aquest sentit no és recollit en el DCVB ni en el DECat.

H

habens proprietatem llat. (f. 13v) ‘que té ofici propi (del sant o de la festa)’.

haventar. V. *aventar*.

hoc addito llat. (f. 78r n.) ‘afegint (que...)’.

Hoc Corpus quod pro vobis tradetur llat. (f. 51r). Himne eucarístic. “Aquest cos que serà lliurat per vosaltres...” (Lc 22,19 i paral·lels).

hoc ordine llat. (f. 101r, 115v) ‘amb aquest ordre’.

hoint. V. *oint*.

hom 1 m. (f. 205v) ‘home’. 2 pron. (f. 30v) ‘algú, la gent’.

hon no. V. *on no*.

- honrrat* adj. (f. 74v, 77r) ‘enaltit per honor’.
- hostier* m. (f. 74r) ‘capseta per a guardar les hòsties no consagrades’.
- humiliació* f. (f. 9r, 45r, 88r) ‘inclinació del cap davant del Santíssim’. Accepció no enregistrada en el DCVB, ni en el DECat.
- hunct. V. unct.*

I

- Iesu perduto (de)* llat. (f. 108r). V. *domínica de Iesu relicto*.
- immediate* [ms. *inmediate*] adv. (f. 2r, 3r, 6r) ‘immediatament’.
- impetra* f. (f. 170r) ‘llicència, permís’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.
- in eventum* llat. (f. 204v) ‘eventualment, quan és el cas’.
- In huius ergo noctis* llat. (f. 53r). De l'exúltet (v.): “*In huius igitur noctis gratia...*”, “En aquesta nit de gràcia...”. Notem que la *Consueta* llig ‘*ergo*’ en comptes d’*igitur*’.
- in pace* llat. (f. 40v n.). Un dels versicles finals de completes. “*Requiescant in pace*”, “Descansen en pau”.
- In principio* llat. (f. 79r n.). V. *domínica historial*.
- Incarnació* (i *Incarnatió*) f. (f. 22r, 164r, 194r) ‘encarnació’. Festa de l’encarnació de Jesucrist, del 25 de març.
- induere* v. llat. (f. 42r n., 42v n., 43r n.) ‘vestir-se’.
- Indulgència* f. (f. 170v, 171r, 172r) ‘remissió de les penes degudes als pecats; festa o litúrgia en torn a aquesta remissió’. V. *Jubileu*, *Perdonança*.
- infra* prep. llat. (f. 90v, 117r) ‘al llarg de, durant’.
- Ingrediente Domino* llat. (f. 38r n.). Cant del Diumenge de Rams. “*Ingrediente Domino in sanctam civitatem...*”, “Entrant el Senyor en la ciutat santa...”.
- inmediate. V. immediate.*
- interdictione* f. llat. (f. 2r n.). V. *entredit*.
- introit* [ms. *introhit*] m. (f. 5r, 42v) ‘primera oració variable de la missa’. El text de l’introit està format per una antífona, el *Gloria Patri* i la repetició de l’antífona, que normalment canta el cor mentre el sacerdot puja a l’altar i resa les primeres oracions.

Inventio f. llat. (f. 142r). ‘festa de la invenció o trobament d'una cosa oculta, per exemple la Santa Creu o el cos d'un sant’.

Inventione Sancte Crucis (de) llat. (f. 130v) V. *Creu de Maig*.

invitatori m. (f. 98r, 158r) ‘salm, alternat amb una antífona, cantat a l'inici de l'ofici de matines’.

Ite missa est llat. (f. 91v n.). Acomiadament de la missa. “Aneu-vos-en, la missa és acabada”.

J

jatsia 1 conj. (f. 137v n.) ‘encara que’. 2 *jatsia que* loc. conj. (f. 28v, 98r) ‘encara que’.

Jubileu m. (f. 3r, 127r, 171v) ‘festa religiosa per a *guanyar* o aconseguir un perdó o indulgència que s'obté satisfent condicions determinades’. V. *Indulgència, Perdonança*.

juxta prep. (f. 4r n., 24r, 90r) ‘conforme a, segons’.

K

kíries m. pl. (f. 40v) ‘aclamacions repetitives, que es canten, generalment, a l'inici de la missa i dels oficis de morts’, “Senyor, tin pietat”. Documentat en 1803-1805 en el DECat.

L

ladània (f. 62r, 63r, 179r). V. *ledània, lledània, lletania*.

lançar. V. *llançar*.

lantier. V. *llantier*.

laudates (V, *quinque*) llat. (f. 132v). Qualificació d'una part de l'ofici de les hores en la qual es lligen salms (cinc si és festa de V *laudates*) *laudatoris* o de lloança.

laudes f. (f. 5r, 13v, 20v) ‘part de l'ofici (v.) diví’.

lavanera. V. *llavanera*.

lech. V. *llec*.

lector m. (f. 48v, 192v) ‘canonge d'ofici, encarregat originàriament d'explicar la Sagrada Escriptura als clergues’.

ledània (f. 61v n., 62r n., 63v n.). V. *ladània*, *lledània*, *lletania*.

letania. V. *lletania*.

Leti. V. *sermó Lati*.

lettres. V. *lletra*.

levar. V. *llevar*.

lexa. V. *lleixa*.

leytania (f. 64r n.). V. *lletania*.

Liber generacionis Iesuchristi llat. (f. 100v). Evangeli de la genealogia de Jesús. Les dues llistes genealògiques apareixen en els evangelis de Mateu (1,1-17) i Lluc (3,23-38).

libreria. V. *llibreria*.

licet conj. llat. (f. 156v n.) ‘encara que’.

liçons. V. *lliçons*.

Lignum m. llat. (f. 34r, 52v). V. *Lignum Crucis*.

Lignum Crucis llat. (pàssim) ‘fusta de la creu’. Segons la tradició, es tracta d'una relíquia d'un troç de la creu en la qual va morir Jesucrist: “...sia aparellat lo *Lignum Crucis* d'argent, ben obrat y daurat, y en lo creuer de la creu hi ha una creueta del *Lignum Crucis* d'amplària d'un dit poch més o menys” (f. 33).

línea f. (pàssim) ‘mena de peça ornamental de tela que es posava sobre l'altar’. Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. Els dies feiners era *blanca*, i els dissabtes, diumenges, festes de la Verge Maria i festes colends, *ab una lista groga* (f. 18v); en altres ocasions podia ser *verda* (f. 69v, 79v) o *verda bisbal* (f. 103r), *obrada de ceda verda* (f. 67r), *obrada de vert* (f. 126v), *brodada de vert* (f. 135r), *brodada de grana* (f. 104v), *obrada de grana* (f. 71r, 72v) o *de grana* (f. 107r), *blava* (f. 25r) o *dur la lista blava* (f. 20v), *vermella y blanca feta de lista* (f. 78v); en els aniversaris bisbals i en Quaresma era *negra* (f. 24v, 26v), el Dijous Sant era *de grana bona* (f. 42r n.), el dia dels Sants Innocents tenia *la lista vermella* (f. 103v).

lintheum m. llat. (f. 47v) ‘llenç de lli’.

lista. V. *llista*.

lit. V. *llit*.

litania (f. 53v n., 93v n., 169v n.). V. *lletania*.

liura. V. *lliura*.

lla adv. (f. 15r) ‘allà’.

llança [ms. *llansa*] f. “Y en lo any 1620, se provehí que-s mostrassen les relíquies en la trona [...] possant-les en lo altar major acabat lo offici de dematí; y tornaren-les posada la rexa per una part, y a l'altra una *llansa*, dexant lo pas desocupat de gent” (f. 57v n.), possiblement ‘llença, cordell’. Per a la l'ús de *llança* per *llença*, v. DCVB.

llançar [ms. *lançar*] v.tr. 1 (f. 27r n., 169r) ‘deixar anar una cosa amb fort impuls, de manera que recórrega una distància en l'aire’. 2 (f. 41v, 75r) ‘desfer-se d'una cosa que es considera poc útil, deixant-la en algun lloc o abocant-la en un recipient’, aplicat a les capes o a l'oli vell. 3 (f. 42r) ‘expulsar (una persona) del lloc o responsabilitat que ocupava’. 4 (f. 4v) ‘desplegar o descórrer (una cortina)’, en el capell ardent.

llansa. V. *llança*.

llantier [ms. *lantier*] m. (f. 53r, 173r, 188r, 187v) ‘persona que té cura de les llànties netejant-les, posant-hi oli, etc., i encenent-les’. Documentat el 1624 en el DCVB.

llavanera [ms. *lavanera*] f. (f. 184r) ‘persona que es dedica a llavar la roba’.

llavapeus m. (f. 204r). V. *llavatori*.

llavatori m. (f. 48r n., 48v n.) ‘cerimònia litúrgica consistent a rentar els peus a dotze persones el Dijous Sant en memòria del rentament de peus que Jesús féu als apòstols’. En el DCVB i el DECat *lavatori*, però no documentat amb l'accepció litúrgica. V. *mandatum*.

llec [ms. *llech*, *lech*] m. (f. 57v, 95r, 114r n.) ‘laic, no eclesiàstic’.

lledània f. (f. 63v n.). Sobre les variants més populars *lledània* i *lladània*, vegeu el DECat. V. *ledània*, *ladània*, *lletania*.

lleixa [ms. *lexa*] f. (f. 169r) ‘post o pedrís col·locat a certa altura i adossat a la paret per a tenir-hi llibres (o altres objectes); prestatge’. En el DCVB és aplicat només a la post per a tenir “plats, olles i altres atuells”, però, com veiem, en la *Consueta* es destina específicament als llibres.

lletania (i *letania*) f. (f. 4v, 5r, 53v n.) ‘pregària consistent en una sèrie de lloances i súpliques ordenades a Déu, Santa Maria i sants; es resen en diversos actes de culte, com per

exemple en processons'. També s'aplica a cadascuna de les processons que es fan els tres dies abans del dijous de l'Ascensió, i en les quals es canten les lletanies dels sants. V. *processó de rogacions*.

lletra [ms. *lettres*] f. (f. 172v) 'carta'.

llevar (i *levar*) v. tr. 'alçar, aixecar'. Generalment *levar Déu* (pàssim), i en un cas *el levar de la Hòstia* (f. 94). Encara que l'acte d'elevat l'Hòstia i el Calze es feia en totes les misses, quan s'assenyala en la *Consueta*, és per a indicar que en aquesta missa i en aquest moment han de tocar una campana, normalment la del cimbori, per a avisar els del campanar, els quals tocaran amb la Maria: "Y en haver consagrat, que s'abaixa lo domer a la humiliació primera del levar de la Hòstia, revolta la campaneta lo guardià, y lo campaner toca la primera batallada ab la Maria. Quant té la Hòstia alta, torna a revoltar la campaneta, y respon la segona batallada; e avallant la Hòstia, torna a revoltar la campaneta, y respon la tercera batallada; y axí mateix a les altres tres batallades de l'alçar del *Sanguis*" (f. 9r). V. *alçar*.

llibreria [ms. *libreria*] f. (f. 25v, 81v, 183r) 'habitació destinada a guardar-hi els llibres i documents'.

lliçons [ms. *liçons*] (*VIII* o *9*) m. pl. (pàssim). Lectures que es lliguen o canten en la litúrgia de les hores. Solen ser tres lectures bíbliques, tres lectures de la vida del sant del dia, o similar, i tres homilies sobre l'evangeli del dia.

llista [ms. *lista*] f. (f. 18rv, 20v, 78v, 103v) 'ratlla o faixa de color diferent o de relleu, en una tela'; normalment es podia desco-sir i cosir per a llavar-la.

llit (i *lit*) m. (f. 145v, 148r, 171r). Llit o cadafal de la Mare de Déu d'Agost.

lliura (pàssim). V. *sou*.

llonja [ms. *lonja*] f. 1 'llojta; galeria'. "Ítem per la *lonja* a l'altar major; y après diuhen la missa" (f. 81v), si bé no queda clar a quina construcció fa referència en concret. Cfr. I 3.6.1. Les majors. V. *llongeta*. 2 'edifici públic on es reuneixen els mercaders i comerciants per fer llurs tractes': "Dilluns y dimarts, dies fayners, no y hagué corts, ni *lonja nova*" (f. 171r).

llongeta [ms. *longeta*] f. (f. 148r) 'llojta'. Cfr. I 3.6.1. Les majors.

llourar [ms. *lourar*] v. intr. (f. 63r) ‘donar lloure als falcons’; el *lloure* era la menja que es mostrava als ocells de caça, agitant els braços, per atraure'ls cap al caçador. V. *menejar*.

llum [i *lum*] m. (f. 14v, 31r, 45v n.) ‘ciri, candela’.

longeta. V. *llongeta*.

Longitud, la [ms. *la Longitut*] (f. 21r, 25v, 81v, 119r, 133v, 142v, 153r, 154r). Capella i altar de la Longitud de Crist. L'altar de la Longitud de Crist es trobava en la capella de Sant Miquel. Hi figurava un llenç amb la imatge de Crist en sa majestat, de tipus oriental. El seu nom prové de la mitologia cristiana, i es suposa que la figura del Crist és la mesura o ‘longitud’ exacta de Jesús. Va conèixer una gran devoció en èpoques passades, i era un dels altars més ornamentats de la Catedral. Al segle XVI es cantaven junt a l'altar unes cobles, probablement no gaire piadoses, que es van prohibir en 1578.³⁴⁰

lonja. V. *llonja*.

lourar. V. *llourar*.

lum. V. *llum*.

Lumen llat. (f. 116r). Inici de l'antífona “*Lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tuae Israel*”, “Llum per a la revelació de les gents i glòria del teu poble, Israel”.

M

magíster m. (f. 25v, 43r n., 173r). V. *sotssagristà*.

magnificat m. (pàssim). Càntic que va entonar Maria en la seua visita a santa Isabel (Lc 1,46-55) i que es canta o recita en l'ofici de vespres: “*Magnificat anima mea Domino...*”, “La meua ànima lloa el Senyor...”.

majoritat de la Verge Maria o de maioritate Virginis Marie (pàssim). Devia ésser l'ofici de la Verge Maria per extens, amb tots els salms, cants, antífones, lectures, etc., en contraposició a l'ofici de *minoritate* (v.).

manchador. V. *manxador*.

³⁴⁰ Cfr. PAHONER, J., *Hallazgo...*, III, 227. Història del Crist de la Longitud en *Id.* XI, 134-139; una litografia en *Id.* 144; goigs en *Id.* 145-146.

- manco* adv. (f. 35v) ‘menys’.
- mandato* m. (f. 46v n., 47r n., 204r). V. *mandatum*.
- mandatum* llat. (f. 46v, 48rv). Lectura evangèlica de les paraules d'acomiadament de Jesús i el ‘manament nou’ que precedeix la cerimònia del llavament dels peus: “Estimeu-vos els uns als altres...” (Jn 13,34). Començava amb les paraules “*Ante diem festum Pasche...*”, “El dia anterior de la Pasqua...” (Jn 13,1). V. *llavapeus*, *llavatori*.
- maniple* m. (f. 45v) ‘ornament usat en la litúrgia que es penja del canell i es posa damunt l'alba; consisteix en una banda de roba aproximadament d'un metre de llarg’.
- manllevar* v. tr. (f. 156v) ‘fer-se prestar, demanar en préstec’.
- maniple* m. (f. 17r, 33v, 45v n.). V. *maniple*.
- manxador* [ms. *manchador*] m. (f. 166r, 194r) ‘persona que manxa per donar vent als canons de l'orgue’. Documentat el 1934 en el DCVB.
- marca* (i *marcha*) f. (f. 130v, 174r n., 191v) ‘multa, sanció econòmica’.
- marcar* (i *marquar*) v. tr. (f. 130v, 174r, 175r) ‘multar, imposar una sanció econòmica’.
- marcus* m. llat. (f. 203r) ‘moneda d'or o d'argent de diferents valors segons l'època i el lloc’.
- Maries* f. pl. (f. 148r). Personatges bíblics en una processó, Maria mare de Jesús, Maria Magdalena, Maria de Cleofas.
- marquar*. V. *marcar*.
- martre* m. (f. 93v, 111r) ‘màrtir’.
- mascle* m. (f. 171r) ‘morteret per a disparar trons en les festes’. Documentat en 1613 en el DCVB i en 1620 en el DECat.
- matalaf* m. (f. 207r) ‘matalàs’.
- matalafet* m. (f. 177r) ‘matalàs menut’. V. *matalaf*.
- matines* f. pl. (f. 2v, 3r, 12v) ‘part de l'ofici (v.) diví’. Es cantaven tots els dies de l'any a mitjanit. Les matines de Nadal començaven al voltant de les 8 o 9 de la nit, continuava després la litúrgia nocturna i la missa del gall, finalitzant tota la cerimònia al voltant de les dues del matí.
- mealla* f. ‘malla, moneda ínfima de valor de mig diner’. V. *no donar...*

menejar v. tr. 1 ‘manipular (un objecte)’: “per als qui han de *menejar* les reliquies per a amostrear-les al poble” (f. 56v), “y una tovallola per a *menejar* la mitra del senyor bisbe” (f. 88r). 2 ‘moure alguna cosa d'un costat a l'altre’: “ell fa senyal ab lo sobrepellís com qui loura al falcó, *menejant* lo sobrepellís, entorn, entorn” (f. 63r).

menestral m (f. 15v) ‘persona que professa un ofici o art mecànic’. Encara que formaven un estament social molt definit, no van tenir accés al govern municipal, llevat dels anys 1520-1522 per obra dels agermanats.

menjar blanc [ms. *menjar blanch*] (f. 192v) ‘menjablanc, menja dolça, composta de llet, sucre, farina d'amidó i d'arròs, bullit tot plegat’.

menoritat f. (f. 25 n., 27v n., 162rv). Ofici parvus de la Mare de Déu, amb pareguda estructura amb l'ofici diví i la seua divisió en hores, però més breu, més humil (*parvus*) que aquest. Posseeix antifones, responsoris, lectures, etc., pròpies de la Mare de Déu.³⁴¹ L'ofici *parvus* és una pràctica litúrgica molt antiga. En 1095 es resava ja en quasi tots els ordes religiosos i capítols catedralicis.

menoritate (de) llat. (f. 162v). V. *menoritat*.

mensa f. (f. 163r n., 200r) ‘conjunt de rendes eclesiàstiques’.

mèritament adv. (f. 112r n.) ‘merescudament’.

més gran dia loc. adv. (f. 60r) ‘més tard, més avançat el dia’: “...en dies de dejuni o divendres deuen tocar una bona quarta *més gran dia* y que s'acabe lo officí a les deu hores”. En el DCVB *gran dia* ‘ben entrat el matí, quan el sol ja fa estona que dóna claror’.

Metges. V. *dia dels Metges*.

metre v. tr. (f. 43v) ‘posar’.

micer. V. *misser*.

mínimos m. pl. (f. 194v) ‘freres mínims franciscans, de sant Francesc de Paula’.

ministre 1 m. (f. 47v n., 96r, 141r n.) ‘en els oficis religiosos, cadascun dels sacerdots que assisteixen a l'oficiant’. Segons el DCVB, també reben aquest nom els qui canten l'evangeli o

³⁴¹ Cfr. veu: ‘*minoritas*’ en DU CANGE, D. – DU FRESNE, C. (ed.), *Glossarium...*, 402-403, que cita el “Synodus Valentin. ann. 1590, tom. 4. Concil. hispan. pag. 471”.

- l'epístola en les misses cantades. En la *Consueta*: “y tornaren los ministros de la missa a l'altar major, y allí acabaren les lletanies y oracions; y en lo peu de dit altar entonaren lo *Te Deum laudamus*” (f. 63v n.). Documentat al 1903 en el DCVB. 2 *ministre de l'altar* (f. 64v n.) id.
- ministrer* [ms. *ministrés* pl.] m. (f. 171r) ‘executant o sonador d'instrument musical, ministril’.
- ministril* m. (f. 55r n., 78r, 197r) ‘ministrer’. Documentat en 1583 en el DCVB.
- minoritat* f. (f. 67v n.). V. *menoritat*.
- miraculo nivis (de)* llat. (f. 142r n.). Llegenda de la fundació de la basílica romana de Santa Maria la Major pel papa Liberi (†366), al lloc on havia nevat miraculosament el 5 d'agost.³⁴²
- miserere* m. (f. 4r, 26v) salm 50, que comença amb la frase “*Miserere mei Deus...*”, “Tingues misericòrdia de mi, Déu...”.
- missa de Consecratione* llat. (f. 75r n.). Missa de la institució de l'Eucaristia.
- missa de les rogacions (i rogacions)* (f. 61v n., 63v n., 64v n.). Missa que es celebrava els tres dies abans de l'Ascensió. Normalment tenia lloc després d'una processó de rogatives o *rogacions*.
- missa de Rogationibus* llat. (f. 62r n., 65r n., 129r n.). V. *missa de rogacions*.
- missa de Transfiguratione* llat. (f. 93v n.). Missa en la qual es llegeix l'evangeli de la Transfiguració de Jesús (Mt 17,1-9 i paral·lels).
- misser* [ms. *micer*] m. (f. 41v n., 170r, 208r). Tractament equivalent a *mon senyor*, que es donava a persones de molta autoritat i principalment a gent lletrada.
- mitra* f. (f. 22v, 24v, 42r) ‘ornament del cap a manera de barret que utilitzen els bisbes en les cerimònies litúrgiques’. També diners pertanyents a l'arquebisbe.
- Mitte eis, Domine, auxilium de Sancto. Responsum. Et de Sion tuere eos* llat. (f. 202bis). Versícle i resposta molt corrents, introductoris de moltes oracions. “Envia'ls, Senyor, la teua ajuda des del teu Santuari. Resposta. I protegeix-los des de Sió”.

³⁴² Cfr. <http://www.rafaes.com/advocacion-nieves.htm>

Monstrate esse matrem llat. (f. 201r). Són diversos els himnes marians que comencem amb aquestes paraules, però sens dubte es tracta de l'himne que podem llegir també a la campana de la Seu anomenada 'Maria': "*Monstrate esse matrem, sumat per te preses [praeces]...*", "Mostra que ets la nostra mare i transmet els nostres preses...".

monument m. (f. 39v, 40v, 125v) 'altar especialment ornat, amb un sagrari o urna característica (v. *tomba*), que es disposa en les esglésies per a reservar-hi durant el Dijous Sant i fins al Divendres Sant l'Hòstia consagrada'. L'ús d'aquest tipus d'altar es remunta al 1432. En algun moment es posaria també –potser que al costat del monument– una imatge de Crist jacent per adoració dels fidels. El llatí està documentat, almenys, per a 1715.³⁴³

morà (f. 3v n.). V. *morir*.

more solito llat. (f. 55r n.) 'segons s'acostuma, com de costum'.

morir v. intr. fut. *morrà* (*morà*).

Morlana f. (f. 4r) 'nom de certes campanes de la Seu de València, menors que els senys' (v.).³⁴⁴

morrà (f. 3v). V. *morir*.

mossén m. (pàssim). Tractament que s'anteposava al nom, al cognom o al títol de personatges de categoria social elevada.³⁴⁵

motet m. (f. 106v n., 198v). En aquesta època, 'composició musical en contrapunt imitatiu, normalment amb text bíblic'.

mudar v. tr. i prnl. (pàssim). V. *treslladar*.

mussa (i *musa*) f. (f. 33v n., 55r, 93v) 'almussa, esclavina que cobreix el pit i les espatlles que usen com a senyal de dignitat alguns eclesiàstics'.

N

Nativitate Virginis Marie (de) llat. (f. 150r). Festa mariana que es celebra el 8 de setembre.

³⁴³ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XI, f. 12.

³⁴⁴ http://campaners.com/php/cat_textos.php?text=1291

³⁴⁵ ESCOLANO, G. – PERALES, J., *Décadas...*, I, 552: mossén és "entre castellanos, navarros y aragoneses el de don, señalando á los caballeros con la marca de mosén, y á los ciudadanos con la de en".

- navada* f. (f. 50r n.) ‘espai comprés entre dues columnes, pilastres o jàsseres’.
- naveta* f. (f. 37v, 43r, 44v) ‘vas menut en forma de nau on es guarda l'encens per a les cerimònies litúrgiques’.
- nemine discrepante* llat. (f. 50r n.) ‘per unanimitat’.
- nevada* f. (f. 151v n.). V. *navada*.
- ni* conj. (pàssim). Amb valor no negatiu, equivalent a la conjunció copulativa *i* o a la disjuntiva *o*. Cfr. II 11.13.
- nihil fit* llat. (f. 43v n.) ‘no es fa res’.
- no donar (a algú) creu ni mealla* loc. v. (f. 164r) ‘no donar-li absolutament res’: “...perquè si, per via directa o indirecta, deïa que la Puríssima Verge Maria, senyora nostra, fos stada concebuda ni maculada del peccat original, en tal cars vol en son testament que *no li sia donada creu ni mealla*”.
- Nobis quoque peccatoribus... per quem hec omnia...* llat. (f. 43v). Oració de la missa després de la consagració. “També a nosaltres, pecadors... pel qual totes aquestes coses...”.
- nocturn* m. (f. 26v, 39v, 107r). Part de les matines compost de 3 antífones, 3 salms, versicle, resposta, 3 lliçons i 3 responsoris. V. *ofici*.
- Nomine Marie (de)* llat. (f. 193r, 209v). Festa mariana que es celebra el 12 de setembre.
- nona* f. (f. 2v, 4v, 24v) ‘part de l'ofici (v.) diví’.
- noresmenys* adv. (f. 115r) ‘no obstant això’. *No res menys que* ‘igual que, com’ (f. 165r n.).
- nosa*. V. *fer nosa*.
- novament* adv. (f. 49r n., 101r n., 200r) ‘de poc, recentment’.
- nunciu* m. (f. 22v) ‘nunci, encarregat o portantveu del capítol’. Sol ser un canonge. Variant formal de *nunci*, no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. V. *pertiguer*.
- nuntium, nuntius* m. llat. (f. 162bis). V. *nunciu*.

O

- O* f. (f. 167r, 168v, 203v). Festivitat de Santa Maria de la O, o de l'Expectació del Part. És la festa dels set dies (però nou dies en 1527) anteriors al naixement de Jesús. L'origen del títol

de la *O* el trobem en les antífones marianes de les vespres, totes les quals comencen amb l'exclamació *O*, aclamant la vinguda del Messies: “*O Sapientia... veni!*”, del 17 (del 15 en 1527) de desembre, “*O Adonai... veni!*”, “*O Radix Iesse... veni!*”, “*O Clavis David... veni!*”, “*O Oriens... veni!*”, “*O Rex gentium... veni!*”, “*O Emmanuel... veni!*”, del 23 de desembre, respectivament “Oh Sapiència...”, “Oh Adonai...”, “Oh Arrel de Jesé...”, “Oh Clau de David...”, “Oh Orient...”, “Oh Rei de les gents...”, “Oh Emmanuel... vine”. En acròstic invertit resulta EROCRAS, és a dir: “Seré (o vindré) demà”.
V. *Sapiència*.

O Crux, ave, spes unica llat. (f. 34r) “Salve Creu, única esperança...”, del càntic del *Vexilla* (v.).

O Redemptor llat. (f. 44v). Cant que tradicionalment es canta en la processó dels olis (el Dijous Sant en 1527). “*O Redemptor sume carmen temet concinentium*”, “Oh Redemptor, rep el cant dels qui et lloen”.

obra nova (f. 37r n.) ‘exterior de l'absis de la Seu de València’. Cfr. I 3.6.1. Les majors.

obrar v. tr. (pàssim), per referència al treball de brodat, d'ornamentació o de confecció de teixits litúrgics. Per exemple, “la línea *obrada* de grana” (f. 57v), “una línea *obrada* de ceda verda” (f. 67r), “la tovallola de carmesí *obrada* de personatges” (f. 70v), “ab hun vel de ceda blanca, *obrat* de or de damunt” (f. 77v).

obradura f. (f. 184r), amb referència al treball d'ornamentació i guarniment que conté un teixit. Aceptació no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. V. *obrar*.

obrer m. (f. 43r n., 170v) ‘canonge que té cura del manteniment i millora de l'edifici de la Catedral, fabriquer’.

obsèques f. pl. (f. 4v) ‘exèquies’.

ocórrer [ms. *occorrien*] v. intr. (f. 35v) ‘tenir lloc el mateix dia dos o més ofici distints’. V. *treslladar*.

octava f. *octavari* m. (pàssim) ‘vuitada, espai de huit dies durant els quals es continua la celebració d'una festa molt solemne; també aquesta funció litúrgica’.

ofici (i *offici*) 1 m. (f. 2v, 24r, 47v n.), *offici divinal* (f. 15v, 180r) o hores litúrgiques, ‘oració de l'Església; funció sagrada’.

2 *offici bisbal* (f. 143v, 165r). V. *bisbal*. 3 *offici a la cartoxana* (f. 2v). Cfr. I 3.6.4. La música. 4 *ofici de Corpore Christi* (f. 28r) ‘missa d'aquesta festivitat’. 5 *offici de demorts* (f. 5v, 28r). V. *demorts*. 6 *ofici de la fèria* (f. 23r) o *ofici feriat* m. (f. 24v). V. *fèria*. 7 *offici de les octaves* (f. 71v). V. *octava*. 8 *ofici de les plagues* (f. 28r) o *offici de plagis* (f. 28r n.). V. *plagis*. 9 *offici de algun sanct simple* (f. 31v n.) ‘missa dedicada al sant del qual celebra l'ofici l'Església’. 10 *officis de vigílies de sancts* (f. 80r). V. *vigília*.

oficial (i *official*) m. (pàssim) ‘persona que exerceix un ofici o càrrec, especialment sota les ordes o en representació d'un cap, d'un superior’. En la *Consueta* el mot apareix sovint aplicat als *oficials de la Seu* (f. 76v, 166v), és a dir, els “mestres, domers, sotscabiscols, diaques y altres *oficials*” (f. 51v), o *oficials eclesiàstics* (f. 114r n.); també designa determinats membres d'una confraria (f. 121v) o dels gremis i oficis de la ciutat (f. 93v n.), i probablement també els oficials civils del govern de la ciutat: “Lo pali [...] acostumaven-lo de portar los jurats y *oficials*...” (f. 147r), “...fan professó [...] ab lo Ciri Pasqual, que acostumen de portar los jurats y *oficials*” (f. 56v).

oficiar [ms. *officiar*] v. tr. i intr. (f. 62r n., 79r) ‘celebrar l'ofici diví’.

oïnt [ms. *hoint*] m. (f. 179r) ‘persona que ou o escolta, oïent’.

oleum cathecumenorum (i *catecuminorum*) llat. (f. 42r n., 42v n.) ‘crisma per al sagrament del baptisme’.

oleum infirmorum llat. (f. 43r, 44v) ‘crisma per al sagrament de la unció de malalts’.

oleum sanctum llat. (f. 43r, 45r). És l'*oleum cathecumenorum*.

òlim adv. (f. 200r) ‘en altre temps, abans’.

omnia llat. (f. 107v, 109r, 114r) ‘tot’.

oració f. (pàssim). En la *Consueta* es citen diverses oracions: *oració de la salve*, tradicional mariana; *oració de les ànimes*, per les ànimes del purgatori; *oració del rey*, que es resa a vespres o a completes, després de l'oració de Sant Sebastià; *oració (de) dels pagans*, que es deia al final de les vespres o de completes; *oració de vespres*, *oració del vespre*, oració vespertina, “que comunament se diu vigília” (f. 12v n.), “la qual oració se ha de tocar començant a fosquejar, quant escassa-

ment conexen hun diner de quina moneda és” (f. 7r), i que no s’ha de confondre amb les vespres de l’ofici diví; *oració de Sant Sebastià (fer de Sent Sebastià)*, de la qual desconeixem el significat, però possiblement té relació amb la notícia que llegim en el *Dietari* del Capellà del rei Alfons III: “En aquest dia [...1459] fonch ordenat que cascun dia sia dita una missa en l’altar de Sent Sebastià a honor del gloriós màrtir que vulga llevar pidèmia en mal temps de la ciutat de València e cristiandat”.³⁴⁶

orde m. (f. 22v) ‘sacrament pel qual són constituïts els clergues en llurs diferents graus’.

ordinari m. (f. 2r n.) ‘bisbe’.

Ortus conclusus llat. (f. 108r). Cant d’origen bíblic: “*Hortus conclusus, soror mea, sponsa, hortus conclusus, fons signatus*”, “Ets jardí tancat, germana meua, esposa, ets jardí tancat, font segellada” (Cant 4,12).

P

pa de rei [ms. *pa de rey*] (f. 153r n.) ‘el pa de munició, dels soldats’. Definició procedent del DCVB, on no es documenta. En la *Consueta* era distribuït per part del sotssagristà entre els pobres.

paborde m. (f. 122v, 142v) ‘canonge encarregat de col·lectar i distribuir els béns decimals de la mensa capitular’. Cfr. I 3.6.5. Els actors...

pabordre m. (f. 169r). V. *paborde*.

pali. V. *pal·li*.

palleta f. (f. 15v, 68r, 115v) ‘cadascun dels bocins de palla, de fusta, etc., amb un cap ensofrat, que serveix per a encendre foc’, usat en plural en el text.

pal·li [ms. *pali*] m. 1 (pàssim) ‘vel, cobertor o tapís ornamentat per a l’altar i la trona’. Cfr. I 3.6.2. Les menors... 2 ‘dosser sostingut amb quatre o més vares llargues (bordons) sota la qual en les processons va el sacerdot que porta la custòdia o una

³⁴⁶ Cit. per SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 262.

imatge sagrada' (f. 6v, 44r n., 44v, 45v); sovint anomenat en la *Consueta: pali dels bordons* (f. 50v, 63v, 164r); cfr. "los bordons del *pali* lo porten capellans de les parròchies" (f. 127r n.).

pam m. (f. 70v, 187r), variant de *pa* en l'expressió *pam beneït*.

Panem de coelo prestitisti eis llat. (f. 197r). Versicle que es canta en les litúrgies eucarístiques, per exemple després del *Pange lingua*. "Els vas donar pa del cel...".

Pange lingua llat. (f. 78r n., 197r, 198r). Inici de l'himne de les litúrgies eucarístiques, compost l'any 569 per sant Venanci Fortunat: "*Pange, lingua, gloriosi Corporis mysterium...*", "Canta, llengua, el misteri del gloriós Cos...".

parades, per ses. V. *tocar (les campanes) per ses parades*.

parament m. (f. 17r, 18v, 24v) 'peça de tela amb què es para o adorna un vestiment o roba en general, o també un objecte, en general'; normalment es podia descosir i cosir per a llavar-la.

parar (una campana). v. tr. (f. 2rv, 5v) 'cessar de moure-la'.

parco m. (f. 151r n.) 'llotja', aplicat a la plataforma, a manera de llotja o recinte reservat, que disposen els escolans en la Seu "per a seure a les senyores y a les òrfenes".

part de l'epístola (f. 126r n., 197rv, 198v). La part de l'esquerra mirant des del crucifix que està sobre l'altar, la dreta del prevere quan oficiava d'esquena al poble.

part de l'evangeli (f. 41r n., 197v, 203v). La part de la dreta mirant des del crucifix que està sobre l'altar, l'esquerra del prevere quan oficiava d'esquena al poble.

partir 1 v. tr. i intr. (f. 19v, 45v, 51v) 'repartir, distribuir'. 2 v. intr. (f. 62v, 96r) 'eixir, posar-se en moviment', aplicat a la processó.

Pascha nostrum llat. (f. 54r). Inici de l'oració de la comunió de la missa de Pasqua, i no, pròpiament, una oració de les vespres: "En haver sumit lo Corpus, comencen vespres en lo cor, *scilicet, Pascha nostrum...*" (f. 54r), "Crist, la nostra Pasqua, ha estat immolat...".

Pasqua alta (f. 60r n.) 'Pasqua que cau més prop de l'hivern'.

Pasqua baixa (f. 60r n.) 'Pasqua que cau més prop de l'estiu'.

Pasqua Granada (f. 68r, 69r, 71r). Anomenada també Pasqua segona, de Pentecostés i de l'Esperit Sant. Festa de l'Esperit Sant,

que es celebra 50 dies després del diumenge de Resurrecció; denominada ‘Granada’ per referència a la festa de la collita.

Pasqua de Pentecostés (f. 17v, 69r, 71v). V. *Pasqua Granada*.

Pasqua (Pascha) del (de) Spirit Sant (f. 14v n., 194r, 196r). V. *Pasqua Granada*.

Pasqüer m. (f. 7r, 24v, 61r) ‘temps de Pasqua’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.

passi m. (pàssim). Cant de l’evangeli de la passió de Crist o *evangeli de larch* (v.) (en raó de la seua llargària), que es llegia el Diumenge de Rams i els dimarts, dimecres i divendres de la Setmana Santa.

Passione Himaginis (de) llat. (f. 159v). Antiga festa commemorativa del venerat crucifix de la parròquia del Salvador de València.

pastilla f. (f. 41r n., 43r n., 125v n.) ‘cadascuna de les peces petites d’encensos olorosos’. V. *peuet*.

patena f. (f. 42r, 44v, 51r) ‘plat de metall preciós amb el qual es cobreix el calze i sobre el qual es posa l’hòstia durant la missa’.

patent f. (f. 172v) ‘lletra o document patent, manament de l’autoritat, segellat i posat de manifest’.

Pater noster llat. (f. 20v, 29v, 43r) ‘parenostre, oració que comença amb la invocació ‘Pare nostre, que esteu en el cel’.

patna f. “Dins lo cofrenet hi ha de haver corporals nets cosits entorn, y lo càlzer, y una patena bona y una *patna* gentil per a davall la patena, damunt la boca del càlzer”. En català es coneix *panna* (< llatí PATĪNA ‘paella’, ‘cassola’), amb sentits diversos: ‘paella’, ‘fragment pla, ample i compacte d’alguna cosa’, per exemple, *panna de gel, de suro, de carn, de terra, de fem*, antigament també ‘patena del calze’ (doc. s. XV DCVB) (cfr. DECat, *Diccionari Aguiló*). La forma *patna* de la *Consueta*, usada per Pere Martí, deu tractar-se d’una variant gràfica d’aquest mot, amb manteniment de la *t* de l’ètim llatí (cfr. II 1.10.), si bé, segons mostra aquest fragment, hi designa un objecte litúrgic diferent de la *patena*, usat per a cobrir el calze, i situat entre la boca d’aquest i la patena; per la descripció donada en la *Consueta* podria correspondre a l’actual ‘purificador’.

pau f. (f. 20v, 47r n., 54r n.) ‘placa o làmina litúrgica per a donar la pau als fidels’ (v. *donapau*).

Pax Domini llat. (f. 40r). “La pau del Senyor...”, aclamació litúrgica molt freqüent.

pehuets. V. *peuet*.

pél f. (pàssim) ‘pell’.

pendó m. (f. 164r n.) ‘penó’.

penitenciarario m. llat. (f. 205r) ‘cardenal que presideix la Penitenciaría Apostòlica’.

penjants m. pl. (f. 73v n.), per relació a la custòdia, deu fer referència als joiells que hi van penjant.

per entegre loc. adv. (f. 27v n., 28r) ‘íntegrament, sencrerament’.

per llarg [ms. *larch*] loc. adv. (f. 41r, 50r) ‘en el sentit de la llargària, en direcció d'un cap a l'altre’. Documentat en 1903 en el DCVB.

percaços [ms. *percassos*] m. pl. (f. 172r) ‘rendes o emoluments’.

Perdonança f. (f. 145v, 146r, 170r). Festa religiosa per a guanyar o aconseguir un perdó o indulgència que s'obté satisfent condicions determinades. V. *Indulgència*.

perfaci m. (pàssim) ‘part de la missa que precedeix immediatament al cànon’.

perferir v. intr. (f. 207r) ‘oferir espontàniament’.

peroliar v. intr. (f. 41v n.) ‘pernoliar, donar l'extremunció a un malalt’.

pertiguer m. (f. 50r n., 197v) ‘persona encarregada de posar orde dins el recinte sagrat, que porta una pèrtiga o bordó’. En 1586 “deliberó el cabildo se eligiese una persona que con nombre y oficio de pertiguer sirviese a la iglesia y cabildo, con el salario que se le ordenase y señalase, pues hasta entonces tenía el nombre de nuncio del cabildo”.³⁴⁷ Des de 1565 l'ofici de ‘pertiguer’ l'exercia un laic; fins aleshores feia aquest ofici el sotsdiaca de l'altar major.³⁴⁸ Documentat el 1934 en el DCVB. V. *nunciu*.

Peto llat. (f. 79r, 151r n.). V. *domínica historial*.

³⁴⁷ PAHONER, J., *Hallazgo...*, VIII, 199.

³⁴⁸ FUSTER, M., *Notables*, 55.

peuet (i *pehuets*) m. (f. 41r n., 43r n., 43v) ‘perfum que es crema per aromatitzar l'aire’. Es col·locava en peveteres i brasers, i es cremava en les cerimònies de Setmana Santa i altres. En 1667 es va considerar que “la fortaleza de aquellos olores perjudicava la salud, por lo que se quitó el usso de ellos”.³⁴⁹

picholat. V. *pitxolat*.

Pincis. V. *Felix im Pincis*.

pístola f. (f. 23v, 24v, 28r) ‘epístola’.

pistoler m. (f. 20v, 23r) ‘epistoler’.

pitxolat, *-ada* [ms. *picholat*, *picholades*] adj. (pàssim) ‘puntejat, aspergit de brodadets’.

plagis llat. (pàssim) ‘plagues’. Commemoració de les cinc plagues de Jesús, que es feia en divendres.

plagues f. pl. (f. 12r). V. *plagis*.

plata f. (f. 96v n.) ‘argent’, aplicat a una tela ornamental, en Gutèrrich; si bé *argent* (v.) és la forma habitual en la *Consueta*.

plomes f. pl. (f. 70r, 101r) ‘plomall, feix de plomes lligades que serveix per a espolsar’. Aceptió no enregistrada en el DCVB, ni en el DECat.

pom m. 1 (f. 46r, 50v, 50v n., 51rv, 51v n., 56r n.) ‘espècie de bola de cera’. El Dijous Sant, quan tancaven la tomba del monument, on era dipositat el cofrenet amb el Santíssim Sagrament, s'hi posaven cinc poms de cera (f. 45v n., 46r, 46r n.). Eren anomenats *poms de la cera del sagell*, ja que devien servir per a segellar la tomba del monument. En temps de Pere Martí, el Dijous Sant, després de posar el cofrenet dins de la tomba del monument, la tancaven amb clau, i hi posaven “los *poms* y hun full de paper damunt, perquè no s'hi pegue la capa que estava sobre la tomba, e dexe-ho star sense sagellar” (f. 46r). Un poc més tard, acabades vespres, després de reconèixer el bisbe si el Corpus estava bé, tornava a tancar la tomba, i aleshores “sagella la tomba ab lo sagell d'argent de la sagrestia” (f. 46v). El Divendres Sant, quan anaven a traure el

³⁴⁹ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XI, 25. Pahoner es queixava que haguessen llevat “les pastilles de olor [...] quando oy, aun del incienso que se ofrece a Dios huyen, pero no del que se ofrece al diablo”. Dels brasers i peveters inutilitzats, alguns d'argent, es van fer els baiards (*andes*) i les barres per a la custòdia del Sant Calze.

Corpus de la tomba del monument, llevaven els poms de la cera, abans d'obrir-la (f. 50rv): “E lo sotsagristà posa lo vel al canonge qui porta lo Corpus, y dóna-li la clau de la tomba ab lo sagell. Y obre la tomba, y pren lo hun encenser y encensa dins la tomba hun poch. Aprés pren l'altre encenser y torna a encensar altre poch, sellavòs gira lo cofrenet, perquè no-l porte al revés. E ans de obrir, leven los cinch *poms de la cera* y possen-los en lo plat de argent chich” (f. 51r). Després, “mentres diuhen los fassos”, el sotssagristà repartia *la cera dels poms*, així com els *ramellets* que estaven dins de la tomba (f. 51v, 51v n., 52r n.). Coves diu que els poms es foradaven perquè poguessen entrar amb més facilitat en els claus de la tomba: “y pot-los foradar [*el sotssagristà*] ab una barrina chica, per a que ab molt poca dificultat puguen entrar los *poms* en los claus; y los claus és milor que no-s possen fins està Nostre Senyor en lo moniment, perquè pasen de l'altra part, y no està bé” (f. 45v n.). V. *tomba*. 2 (f. 53r) ‘espècie de bola d'encens que, en número de cinc i en forma de creu grega, es posava en el Ciri Pasqual el Dissabte Sant’. En tots dos casos designa objectes arrodonits, per desplaçament metafòric del seu significat etimològic ‘fruit’. V. el DCVB i el DECat, encara que no el recullen amb aquests sentits concrets. Cfr. el castellà *pomo*, sinònim de *poma* ‘una especie de bola que se compone de varios simples por lo común odoríferos’, en el DRAE des de 1822.

pomo m. llat. (f. 203r) ‘part central d'un calze’.

pontifical m. (pàssim) ‘conjunt de les vestidures solemnes que serveixen al bisbe per a celebrar els oficis litúrgics’. Documentat en 1696 en el DCVB i al s. XVIII en el DECat. També amb el sentit de ‘propi del pontífex o bisbe’.

Popule meus, quid tibi feci... fr. llat. (f. 50r). Improperi de l'adoració de la creu de la litúrgia del Divendres Sant. “Poble meu! I jo què t'he fet?...”.

porpra f. (pàssim) pròpiament ‘púrpura’, però utilitzat per metonímia per a designar un drap molt valuós. En la *Consueta* s'esmenten, com a draps i vestiments litúrgics, *una porpra blanca* (f. 16v, 68r) –la més citada–, *una porpra de cetí blanch* (f. 75v), *una porpra negra* (f. 26v), *la porpra negra de Arenós* (f. 36v n., 37r n.), *una porpra verda* (f. 109r), *una*

- porpra de color de cel* (f. 32v), *una porpra que tira a negre* (f. 33r) i *una porpra verda* (f. 79r).
- porró* m. (f. 41v, 42r, 44r) ‘recipient per contenir els olis que es beneeixen el Dijous Sant, és a dir el crisma, *l'oleum infirmorum* i *l'oleum cathecumenorum*’.
- post* adv. ll. (f. 150r n.) ‘després’.
- post* f. (f. 22v) ‘peça de fusta que servia de coberta a un llibre’.
- postcomunió* f. (f. 8v, 10v, 21r) ‘oració que es diu en la missa després de la comunió’.
- postea* adv. ll. (f. 128r n.) ‘després, posteriorment’.
- posteta* f. (f. 20v) ‘portapau, donapau’; amb aquest sentit no figura en el DCVB ni en el DECat.
- postic* [ms. *postich*] m. (f. 38v, 55r, 100v, 175v) ‘portella, porta petita dins una altra de més gran’.
- preces* [ms. *preses*] f. pl. (f. 168v n.) ‘pregàries’.
- Predicadors* top. (pàssim). Dominics.
- prefaci* (f. 54r n.). V. *perfaci*.
- Prehicadors* (f. 126v, 127r). V. *Predicadors*.
- Preïcadors* (f. 169r n.). V. *Predicadors*.
- prendre (algú) la benedicció (del bisbe)* loc. v. (f. 38r, 48r, 52v) ‘beneir el bisbe una persona’.
- Presentatione Virginis (de)* llat. (f. 161v). Festa mariana del 21 de novembre.
- presentor* m. llat. (f. 112v) *praecentor*. V. *cabiscol*.
- presses*. V. *preces*.
- prest* 1 adv. (f. 2v, 31v, 34v) ‘de pressa, ràpid’. 2 *prest, a* adj. (f. 4r, 5v, 6r) ‘ràpid, sense tardar’.
- preste* m. (f. 197r) ‘prevere’.
- prevers* m. pl. (f. 46r, 155r) ‘preveres’. Variant no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- Preÿcadors* (pàssim). V. *Predicadors*.
- prima* (pàssim) ‘part de l'ofici (v.) diví’.
- prima mensis* llat. (f. 8r n., 107r n., 138 r n.) ‘el primer dia del mes’.

- privilegiat, -ada* adj. (f. 7r, 17v, 28v, 29r, 59v, 148v) ‘de solemnitat especial, per algun privilegi concedit’.
- processó de les rogacions* (f. 63v n.). Processó de pregàries de caràcter penitencial, que es fa els tres dies abans del dijous de l'Ascensió, en què hom visitava esglésies o capelles. Pel camí es cantaven les lletanies dels sants. V. *missa de les rogacions i lletania*.
- pro nunc* llat. (f. 115v n.) ‘actualment’.
- profecia* f. (f. 30v, 53v, 68v) ‘lectura bíblica dels profetes’, probablement les profecies mesiàniques, usat en plural.
- propter devotionem* llat. (f. 118v, 120v, 124v) ‘a causa de, perquè hi ha devoció o costum de fer-ho així’.
- pròspero* adj. (f. 163r n.) ‘pròsper’. No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.
- puesto* m. (f. 197r) ‘lloc’. Castellanisme que només apareix en el llibre dues vegades en Sebastià Gutèrrich; la forma habitual del text, però, és el genuí *lloch* (*loch*).
- punt* m. (f. 7v n.) ‘porció, paga, cobrament’. Els beneficiats i capellans guanyaven ‘un punt’ sempre que arribaren, en la missa, abans de l'epístola, i en les hores menors abans del *Gloria Patri* del primer salm.
- Purificació* f. (f. 25v, 26r) o *Purificació de Nostra Senyora* (f. 114r n., 115v n.). V. *Candelera*.

Q

- Quadragesime, Quadragesime* llat. (f. 30r, 30r n., 93v n.). Quaresma (v.) i primer diumenge de Quaresma.
- quarantena* f. (f. 107v) ‘sèrie de quaranta dies d'indulgència’, en l'expressió “set anys y set quarantenes”.
- Quaresma* f. (f. 3r, 7r, 9v) ‘període de penitència de quaranta dies que precedeix la festa de Pasqua i s'inicia el Dimecres de Cendra’.
- Quaresma alta* (f. 40r) ‘Quaresma que cau més prop de l'hivern’.
- Quaresma baixa* fr (f. 40r) ‘Quaresma que cau més prop de l'estiu’.

quarta f. (f. 4r_v, 6v, 8r n.) ‘la quarta part d’una hora, quart’. Aceptió no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

qüern m. (f. 74v, 157r) ‘quadern’.

quesvulla pron. (f. 11v, 17v, 23v) ‘qualsevol cosa’.

quexal. V. *aigua del queixal*.

Quia in cordibus mulierum lumen veritatis... llat. (f. 54r) “Perquè en els cors de les dones la llum de la veritat...”, reflex del ritus sarum, de forta tradició a València.³⁵⁰

Quinquagèsima f. (f. 26r) ‘domínica que precedeix la Quaresma’.

quisvulla pron. (f. 25v) ‘qualsevol persona’.

quo facto llat. (f. 78v n.) ‘fet això’.

quòndam adj. (f. 209v) ‘que fou, difunt’.

R

ratione llat. (f. 134r n.). V. *ratione*.

raigsma f. (f. 170r) ‘raima, conjunt de vint mans de paper’; no figura en el DCVB ni en el DECat.

ramat m. (f. 48v n.) ‘congregació de fidels’.

ramell (f. 51v), *ramellet* (f. 46r, 51v, 56r n.), *ramelet* (f. 46r n.) m. ‘conjunt de flors o de fullatge reunits per a servir d’adornament’. Usats en la *Consueta* sobretot en la Setmana Santa; també en la festa de Sant Lluís bisbe (f. 146v).

ratione llat. (f. 17r, 21v, 38v) ‘per causa de, en consideració a’.

real m. (f. 8r, 22v, 127r) ‘moneda valenciana equivalent a un sou i sis diners’.

realme m. (f. 146r) ‘reialme’.

³⁵⁰ “Nam in cordibus mulierum lumen veritatis deerat antequam Salvator noster a morte surrexerat et eisdem vivus apparuerat: sed cum adhuc tenebre essent ad monumentum venerant”, de la vigília de la Pasqua del ritus sarum (en “Sarum Customs...”, 152, en http://www.archive.org/stream/theuseofsarum00unknuoft/theuseofsarum00unknuoft_djvu.txt). Sobre la influència del ritus sarum en la litúrgia valentina, cfr. ESTEVE, J., “El *Missale Valentinum...*”, 96-98: “A mediados del siglo XV llegaron hasta Valencia ciertas influencias de este rito, variante inglesa del rito romano, al parecer, a través de un valenciano ilustre, el canónigo Vicente Climent. El rito o “uso” sarum debe su nombre a la ciudad de Sarum, que al trasladar su emplazamiento dio luego origen a la actual Salisbury al sur de Inglaterra [...] tres Misales conservados en el Archivo de la Catedral de Valencia con las signaturas núms. 89 (90), 92 (93) y 106 (107); éste último, ricamente adornado, es del siglo XV [...] los trajo el maestro Vicente Climent...” (cfr. ‘Climent’, en *Índex Onomàstic*).

- recapte* m. (f. 18v, 21r, 41v) ‘provisió de coses a consumir o a usar’.
- recordar* v. prnl., imperatiu *recort*.
- recort* (f 107r). V. *recordar*.
- refrescar* v. tr. (f. 18v, 19v, 62v) ‘renovar’, en *refrescar lo Corpus*, és a dir, canviar i renovar l’Hòstia consagrada del sagrari; també *refresca de foch* “perquè no s’apague [...] lo encenser”.
- Regina celi letare* llat. (f. 54v). Antífona mariana de la Pasqua de Resurrecció. “Reina del cel, alegra’t...”.
- regonéixer* [ms. *regonéixer*, *regonéixer*, *reguonéixer*] v. tr. (f. 46v, 73v, 190rv) ‘reconéixer, comprovar’.
- reixat* [ms. *reixat*] m. (f. 34r, 40 v, 77r) ‘reixes de separació’. En la Seu, n’hi havia a les capelles, que es tancaven de nit, al presbiteri i a la via sacra. Cfr. I 3.6.1. Les majors.
- reliqua* llat. (f. 169r n.) ‘la resta’.
- reliquia de la Espina* (f. 67r). Era la relíquia d’una espina de la corona de Jesucrist. Probablement es trobava a la capella de l’Espina o capella de Sant Dimas.
- remembrança* f. (f. 4rv, 176 r, 206r) ‘aniversari, honres fúnebres en l’aniversari d’un sepeli’.
- representació* [ms. *representacions*] f. (f. 74r n.) ‘representació teatral al carrer coincidint amb la processó del Corpus’.
- rèquiem* m. (f. 9r, 35v, 121r) ‘pregària que es resa sola o com una antífona al final dels salms o com a conclusió de l’ofici de difunts’.
- respatler* m. (f. 99v) ‘tela ornamental per a cobrir la part d’una cadira que serveix per a recolzar-hi l’esquena’. Aceptació no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. També podia servir d’ornament en una empal·liada en la peanya de l’altar.
- respective* adv. (f. 48v n.) ‘respectivament’.
- Respice quesumus Domine* llat. (f. 40v n.). Inici de l’oració *super populum* que es resa sovint, per exemple, el Dimecres Sant al final de la missa. “*Respice, quaesumus, Domine, super hanc familiam tuam...*”, “Mira, et preguem, Senyor, aquesta família teua...”.
- respich*. V. *àncora de respich*.

respons m. (f. 20r, 31v, 54r) ‘responsori, cant d'uns versets, normalment d'un salm, al qual respon el cor’. No es tracta d'un ‘respons’ pels difunts; per a aquesta acepció la *Consueta* utilitza el mot ‘absolta’ o ‘absolució’.

responsum llat. (f. 202bis). Resposta al ‘*versiculum*’.

rexiat. V. *reixat*.

ricamart m. (pàssim) ‘teixit usat sobretot per fer empallades’.

roca f. (f. 75r) ‘cadascun dels carros monumentals que participen a la processó del Corpus de València, amb figures que representen diferents sants i personatges bíblics’. No documentat en el DCVB, ni acepció enregistrada en el DECat.

roga [ms. *rogues*] f. (f. 74r n.). V. *roca*. Variant no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. Cfr. II 1.13.

rogacions. V. *missa de les rogacions* i *processó de les rogacions*.

rogationibus. V. *missa de Rogationibus*.

rogle (i *rotgle*) m. (f. 2v n., 42r n., 158r) ‘rotle, roda de fusta voltada de campanetes, que es fa voltar i sonar en alçar Déu, en cantar el glòria, etc.’. V. *torn*.

romiatge m. (f. 94r, 95rv) ‘romeria’.

ròneg [ms. *rònech*], *-ega* adj. (f. 46v, 49rv) ‘tot sol, sense cobertors, teles, etc.’.

roquet m. (f. 47r n.) ‘peça de vestit clerical molt semblant al sobrepellís, però amb mànegues estretes i closes o sense mànegues’.

rotgle. V. *rogle*.

ruquet m. (f. 47r, 56v, 59r). V. *roquet*.

Rutilans ignis accendit llat. (f. 53r), de l'exúltet (v.). “*Sed iam columnae huius praeconia novimus, quam in honorem Dei rutilans ignis accendit*”, “Ja coneixem el que anuncia aquesta columna de foc, rutilant en flama viva per a la glòria de Déu”.

S

sacra f. (f. 23r, 88bis) ‘cadascuna de les tres posts o quadres que es col·loquen una al mig i dues als extrems de la mesa de l'altar i contenen les parts invariables de la missa que el sacerdot pot llegir sense necessitat de mirar el missal’.

- sacristà* m. (f. 48r n., 56v n., 169v n.) ‘sagristà’, dignitat (v). Cfr. I 3.6.5. El actors...
- safa* [ms. *çafes*] f. (f. 48v n.) ‘gibrella’. Arabisme valencià (DECat), documentat des del segle XVI en el DCVB.
- salpasser* [ms. *salpaser*, *salpacer*] m. (f. 27r n., 158v n., 187r) ‘aspersor d'aigua beneïta’.
- salve* f. (f. 40r, 54v, 57r). Oració mariana molt popular que comença, en llatí, amb els mots “*Salve Regina...*”, “Déu vos salve, Reina...”.
- sanbori* (f. 78r n.). V. *cimbori*.
- Sanct Ladre* (f. 128r, 129r, 206v). Sant Dimas, crucificat amb Jesucrist.
- Sancto Latrone* (f. 127v, 131v, 135r). V. *Sanct Ladre*.
- Sanguis* m. llat. (f. 9r), per referència al Calze de la missa. V. *alçar*.
- Sapiència (dies de la)* f. (f. 166r, 167r, 168r). V. *O*.
- scabix*. V. *escabitx*.
- scilicet* adv. llat. (pàssim) ‘és a dir’.
- scriba, scribae* m. llat. (f. 162bis rv, 203v) ‘escrivà, persona que dona fe de les escriptures i altres actes públics’.
- secundus, -a*, 2º llat. (f. 112v, 113, 132v, 209v), en aquest context està per a indicar la segona celebració, equivalent a vuitada.
- Sed iam columpne* llat. (f. 53r). V. *Rutilans*.
- sede* f. (f. 48v n., 100v n.) ‘seu’, en l'expressió *sede vacant*, i en llatí *sede vacante, sede archiepiscopali vaccante*, per referència a la seu episcopal de València. No documentat en el DCVB, ni enregistrat en el DECat.
- segon* m. (pàssim) ‘escolà de la Seu’. Cfr. III 2.2. Distribució...
- sellavors, sellavòs*. V. *cellavors*.
- semaner*. V. *setmaner*.
- sembori* (f. 2r, 5r, 12v). V. *cimbori*.
- seny* m. (f. 3rv, 101v, 140v) ‘campana gran, de certa grossària’. La documentació i bibliografia sobre les campanes de la Seu, en general i de cada una d'aquestes en particular, és amplíssima i fàcilment assequible.³⁵¹ V. *Morlana*.

³⁵¹ Cfr. <http://campaners.com> Per escoltar i veure un volteig de campanes al Miquelet de València v. <http://es.youtube.com/watch?v=jZq5acVhZNI&feature=related>

senyal m. 1 (pàssim) ‘toc de campana indicador del començament d’una cerimònia, d’una situació, etc.’. 2 ‘objecte brodat, a manera d’insígnia o divisa’. “Acabades vespres de morts, lo chiques portarà capa de brocat negre, estola, y libre y salpaser al capítol, per quant se diuen allí vespres de morts. Y assistirà en dit capítol per cobrar lo que à portat y lo demás de capes y bordons, y tornar-ho a la sacrestia; y un *senyal* brodat que està dalt en una capsa redona en los armaris ab una Verge Maria” (f. 158v n.). Pel context no queda clar a què es refereix en concret, però deu ser un objecte semblant a un ‘segell heràldic, o ensenya pintada, gravada, etc.’, com es defineix en el DCVB.

Septuagèsima f. (f. 7v, 26r, 111v) tercer diumenge abans de Quaresma. Documentat en 1803-1805 en el DECat; no documentat en el DCVB.

sercar. V. *cercar*.

sermó (de) Charitate et Confraternitate (f. 97v). Sermó institucional de la confraria de Sant Jaume. V. *siti de Sant Jaume*.

sermó (de la) Concepció (f. 166r). Sermó del dia 8 de desembre, festa de la Immaculada.

sermó (de la) Conquesta (f. 149v). Sermó institucional de la ciutat; es feia el 9 d’octubre, festa de Sant Donís. Cfr. I 3.2. El clergat.

sermó (de) Dilectione fraterna (f. 48v). Sermó que, possiblement seguint la tradició de sant Agostí, es basaria en les paraules de sant Joan: “Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?”, “Qui no estima el seu germà, el qual veu, no pot estimar Déu, el qual no veu” (1Jn 4,20).

sermó Lati, Leti: “sermó de la vigília *Lati* al capítol” la vespra de Nadal (f. 98v, 72v n.), “sermó *Leti* al capítol” la vespra del Diumenge de Resurrecció (f. 72v). Potser per referència a un sermó *de joia* (llat. *laetus, -a, -um*), pròpia de Nadal o de Pasqua.

sermó (de) Libertate Ecclesie (f. 103v). Sermó que es pronunciava tradicionalment el dia de Sant Tomàs Becket (1117-1170), arquebisbe de Canterbury, assassinat en aquesta Catedral per ordre d’Enric II, per defensar la llibertat de l’Església.

sermó (de) Sacramento altaris (f. 48r). Sermó del Dijous Sant sobre l’Eucaristia.

- sermó (de) Suffragis* (f. 28v). És el sermó, creiem que pels difunts, que es pronunciava el primer divendres de Quaresma.
- servar* v. tr. i prnl. (f. 24r, 25r, 123r, 205v) ‘observar, respectar’, sovint per referència a l'ordre. I en llatí: *servatur iste ordo* (f. 27r), *Istud non servatur, non servatur* (f. 42v n.).
- servo*. V. *cervo*.
- sesta* [ms. *cesta*] f. (f. 29v, 33r, 78r) ‘primeres hores després del migdia’.
- setí* [ms. *ctí*] m. (pàssim) ‘teixit llis i brillant’.
- setmaner* [ms. *semaner*] m. (f. 192v n.). V. *domer*.
- Sexagèsima* f. (f. 25r, 26r, 30r) ‘segon diumenge abans de Quaresma’.
- sesta* f. (pàssim) ‘part de l'ofici (v.) diví’.
- sesta major* (f. 27r) ‘probablement sexta solemne o la més important del dia si se'n resen dues o més’.
- seyta* part. passat de *seure*. Cfr. II 10.10.
- sogleya*. V. *esgleya*.
- Si bona* llat. (f. 192v). V. *domínica historial*.
- Si quis venit ad me et non odit patrem suum* llat. (f. 156v n.). “Si algú ve a mi i no odia son pare...”, de l'evangeli de Lluç 14,26.
- sibil·la* f. 1 (f. 100v) ‘cant litúrgic de la nit de Nadal en què es figura que una sibil·la profetitzava la fi del món i el naixement del Messies’. 2 (f. 100v) ‘xiquet encarregat de realitzar aquest cant, des de la trona’. Documentat en 1619 i 1883 en el DCVB, amb aquests dos sentits.
- signanter* adv. llat. (f. 180 n.) ‘especialment, expressament’.
- signum* llat. (f. 203r) ‘senyal o segell heràldic’.
- Signum salutis* llat. (f. 128v). Inici d'un cant processional, que es pot cantar en fer l'aspersió, per exemple, d'una casa. “*Signum salutis pone Domine in domibus istis...*”, “Posa, Senyor, un senyal de salvació en aquestes cases...”.
- simbolet*. V. *cimbolet*.
- simbori*. V. *cimbori*.
- simul et in solidum* llat. (f. 208v). Terminologia jurídica per a indicar ‘tots ells o cada un per separat’.

sínodo [ms. *synodo*] m. (f. 96v) i f. (f. 204v) ‘sínode’. Documentat el 1620 en el DCVB. Cfr. II.2. Gènere.

siti (i *citi*) *de Sent Jaume* (f. 32v n., 35v, 97r). Festa, missa i altres actes litúrgics que, el dimarts després de Tots Sants, o el dimarts després de Sant Gregori (mes de març) o el dimarts de la tercera setmana de Quaresma, feia la confraria de Sant Jaume a la seua capella o *sacellum* en la parròquia de Sant Pere (de la Seu).³⁵² En aquesta capella i en una trona portàtil es feia el sermó *de Charitate et Confraternitate*, peculiar d'aquesta festa.

sitiada [ms. *ciatiada*] f. (f. 121r). V. *siti*.

sitial (i *cial*) m. (f. 22v, 24v, 32r) ‘seient de cerimònia, distingit’.

sobrepellís f. (f. 33v, 55v, 63r) ‘vestidura blanca, amb mànigues molt amples, llarga aproximadament fins a la cintura, que es posaven els clergues sobre la sotana en les processons, en els enterraments i en altres serveis del culte’.

sobtar [ms. *soptar*] v. tr. (f. 15r) ‘apressar, actuar ràpidament’. En el DCVB no figura com a transitiu, amb aquest sentit.

sòl m. (f. 41v n.) ‘fons d'un atuell, d'un receptacle’, en aquest cas “del porró” dels olis beneïts.

solenitat f. (f. 202bis v) ‘solemnitat’. Variant no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.

sombrero m. (f. 93v, 94r, 95v) ‘capell’. En la *Consueta* fa referència als capellans. V. *barret*.

sonador m. (f. 74v, 76r, 167v) ‘músic d'instruments de música popular’.

soptar. V. *sobtar*.

sotcabiscol m. (f. 169v n.). V. *sotscabiscol*.

sotdiaca m. (f. 6v n., 20v, 42r n.). V. *sotsdiaca*.

sotscabiscol m. (f. 6r, 20v, 23r) ‘clergue que acomplia funcions auxiliars del cabiscol’.

sotsdiaca m. (pàssim) ‘clergue ordenat *in sacris*, no prevere’. És propi del sotsdiaca llegir l'epístola. Hi havia sis canongies subdiaconals, les funcions de les quals eren exercides per canonges preveres. V. *diaca*. Cfr. I 3.6.5. Els autors...

³⁵² Cfr. “Las misas de los sitios” de Sant Jaume, en FUSTER, M., *Notables*, f. 200.

- sotsobrer* (i *sotzobrer*) m. (f. 37r, 43r n., 147r, 173r) ‘auxiliar de l’obrer’ (v.).
- sotssacristà* [ms. *sotsacristà*] (f. 6v n., 26v n., 27r n., 191r). V. *sotssagristà*.
- sotssagristà* [ms. *sotsagristà*] m. (f. 22v, 25v, 33v) o magíster. Cfr. III 3. Els autors.
- sotzobrer*. V. *sotsobrer*.
- sou* m. (f. 73v, 98r, 138v) ‘moneda que valia dotze diners i que era la vintena part de la lliura’.
- stoig*. V. *estoig*.
- stola*. V. *estola*.
- storachs*. V. *estorac*.
- Sub tuum presidium* llat. (f. 201r). Antífona mariana: “*Sub tuum praesidium confugimus...*”, “Sota la teua protecció acudim...”.
- sub una conclusione* llat. (f. 9v, 81r, 111r), per *sub unica conclusione*, és a dir, si hi ha dues o més oracions seguides, es resa únicament un final per a totes: “*Per Dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum...*”, “T’ho demanem per Jesucrist, Senyor nostre i Fill teu...”.
- subdiaca* m. (f. 37r n., 47r n., 78r n.). V. *sotsdiaca*.
- subdiàcono* m. (f. 45v n.) ‘sotsdiaca’.
- submissa voce* llat. (f. 5r, 45v, 197v) ‘en veu baixa’.
- subsacrista* llat. (f. 42r n., 43v n., 50v n.). V. *sotssagristà*.
- subsacristà* m. (f. 46v n., 50r n.) ‘sotssagristà’ (v.). No enregistrat en el DCVB ni en el DECat.
- subsnitoribus: subnitor* llat. (f. 43r) ‘que es recolza’; probablement ‘auxiliar’: “*...subsacrista facit suis indui vestimentis tres sacerdots, missi a subsnitoribus ad vassa olei portanda*”.
- Subveniat quesumus* llat. (f. 201r). Inici d’oració deprecativa. “*Subveniat, quaesumus, Domine, tuae benedictionis gratia...*”, “Et preguem, Senyor, que la gràcia de la teua benedicció vinga en auxili...”.
- sullar* v. prnl. (f. 44v n., 115v, 123r) ‘sollar, embrutar-se’.
- Suma Silvestrina* (f. 2r). V. *Silvestrina* en l’Índex Onomàstic.
- sumir* v. tr. i intr. (f. 44r, 54r, 74r) ‘prendre el Cos i la Sang de Jesucrist sota les espècies del pa i del vi’.

Super omnia ligna cedrorum llat. (f. 50r). Càntic d'exaltació de la creu de Jesucrist. “*Super omnia ligna cedrorum, alleluia, tu sola excelsior, alleluia, in qua Christus triumphavit et mors mortem superavit in aeternum, alleluia*”, “Per damunt de tots els arbres i cedres, al-leluia, només tu ets la fusta més excelsa, al-leluia, perquè per tu Crist va triomfar, i la mort va superar la mort per tota l'eternitat, al-leluia”.

Surgite, eamus llat. (f. 48v). Frase pronunciada per Jesús en la nit que va ser pres pels soldats. “Alceu-vos, anem!” (Mt 26,46 i paral·lels).

sýnodo. V. *sínodo*.

T

tabac [ms. *tabach*] m. (f. 45v n., 52r n.) ‘panera, mena de cistella’.

tabernacle m. (pàssim) ‘baiard en què es porta una imatge o relíquia d'un sant’. Els tabernacles de la Seu que eixien en la processó del Corpus eren quatre: el de sant Lluís, el de sant Jaume, el del cap de la Verge Maria i el de les relíquies de la Seu, als quals es va afegir, des de 1523, el de les relíquies del rei. En el DCVB amb aquest sentit no es documenta fins a 1915. V. *andes*.

tancaporta m. (f. 37r, 87r, 135v) ‘cortina, probablement amb desplaçament vertical’. Algunes tenien figures pintades o brodades: “...tancaporta dels profetes” (f. 180v).

tantost adv. (f. 2rv, 8r, 45v) ‘tot seguit, immediatament’.

tantum adv. llat. (pàssim) ‘únicament, només’.

Tantum ergo llat. (f. 197r, 198r). De l'himne *Pange lingua*. “*Tantum ergo Sacramentum, veneremur cernui...*”, “Tan gran Sagrament venerem amb respecte...”.

tapit m. (pàssim) ‘tapís’.

tartugat adj. Mot referit a uns vestiments litúrgics generalment de brocat. Sovint hi està associat el color verd (f. 67r, 126v, 131r), i en ocasions també la varietat de colors, que pot anar unida al verd (f. 126v, 158r). El DCVB i el DECat enregistren *tartugat* només aplicat a un tipus de menjar no ben definit.

- taulell* m. (f. 18v, 24v, 26v) ‘calaixera de sagristia’.
- tauris* m. (pàssim) ‘espècie de tela preciosa’. De probable creació deonomàstica, però amb discrepàncies entre el DCVB (segurament procedent de *Tauris*–*Tàuride*–, ciutat persa) i el DECat (procedent de *Tabríz*, ciutat situada al nord-oest d’Iran, capital de la província d’Azerbaiyan Oriental).
- Te Deum laudamus* llat. (f. 101r, 199r). V. *tedèum*.
- tedèum* m. (f. 6v, 96r, 101r) ‘himne solemne de lloança i acció de gràcies emprat en nombroses ocasions’. “*Te Deum laudamus...*”, “Et lloem, Senyor...”.
- Témpores* f. pl. (f. 24r, 80r, 118v) ‘breus cicles litúrgics, dedicats especialment a la pregària i a la penitència, i que, originàriament, es corresponien amb el final i l’inici de les quatre estacions de l’any’. Cada *témpora* comprén tres dies de la mateixa setmana: dimecres, divendres i dissabte.
- tenebres* f. pl. (f. 52v) ‘maçoles que es toquen en lloc de les campanes el Dijous i Divendres Sant’. Documentat al 1896 en el DCVB. V. *batzoles*.
- tenir temps i hora* [ms. *ora*] (*de fer alguna cosa*) loc. v. (f. 7v n.) ‘tenir temps, tenir ocasió, tenir oportunitat’.
- tèrcia* f. (f. 4v, 23r, 24v) ‘part de l’ofici (v.) diví’.
- tèrcia major* (f. 24r, 38r) ‘probablement tèrcia solemne o la més important del dia, si es resen dues o més’.
- tercio* adv. llat. (f. 101r) ‘en tercer lloc’.
- terradet* m. (f. 179v, 180v, 183r). Tribuna a l’exterior de la Catedral, junt a la porta dels Apòstols, on es predicava el sermó de la Palma (abans de fer l’obra nova). Cfr. I 3.6.1. Les majors.
- timbra* m. pl. llat. (f. 203r) ‘escuts’.
- tirar* v. tr. 1 (f. 5v, 7v, 8v) ‘moure una campana’. 2 (f. 29v, 34r, 39r) ‘còrrer o descòrrer (unes cortines)’. 3 (f. 171r) ‘disparar’. v. intr. 4 (f. 33r) ‘aproximar-se, tendir’, amb la preposició *a* (*tirar a*). 5 (f. 38r, 44r, 112r) ‘anar, encaminar-se (a un lloc)’.
- tocada* f. (f. 64r n.) ‘acció de tocar una campana, toc’. Accepció no recollida en el DCVB ni en el DECat.
- tocar a l’arma* loc. v. (f. 3v). Tocar les campanes per ocasió d’un succés extraordinari i, normalment, perillós.³⁵³

³⁵³ Cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, II, 270.

tocar al temps loc. v. (f. 3r, 174r). Tocar les campanes per ocasió d'una tempesta o d'un fenomen meteorològic extraordinari.

tocar (les campanes) per ses parades loc. v. (f. 4v, 10r, 13r, 124r, 159v) 'tocar fent les parades habituals en cada cas'.

tomba f. (f. 41r, 46rv, 46r n.) i *tomba del monument* (f. 39v, 40v) 'urna on es col·locava el cofrenet (v.) amb el Santíssim Sagrament en el monument (v.) del Dijous Sant'. El sotssagristà aparellava la tomba del monument ja el Dimecres Sant. Hi posava una ara "ben guarnida", sobre la qual disposava unes tovalles i uns corporals obrats d'or, i als costats de l'ara una Bíblia i una creueta d'argent daurat; també hi posava flor de taronger, per perfumar-la. Es tancava amb clau (f. 40v-41r). El Dijous Sant el sotssagristà, acompanyat de dos escolans, posava el cofrenet amb l'Hòstia ("lo Corpus") dins de la tomba, damunt dels corporals i de l'ara, i encensava dins la tomba amb dos encensers, mentre que el mateix sotssagristà "y lo hu dels dos ajudants, o algun altre capellà, alcen la capa que stà damunt la tomba ab los creuers de fusta daurats". Després posaven "los ramellets y flors dins la tomba, devers los costats, y tanquen-la ab clau". Més tard, segellaven la tomba "ab lo sagell d'argent de la sagrestia" (f. 46rv). Consta que l'any 1631 Leonard de Borja, canonge i cabiscol de la Seu, "hizo fabricar a sus expensas una urna muy grande, hecha a forma de sepulcro con 9 pirámides arriba y abajo, por pies dos bueyes, todo de plata; y, con escritura que recibió Crespín Pérez Calbillo, en 21 de abril 1631, hizo donación a la iglesia para que se cerrase en ella todos los años a nuestro Amo quando se pone en el monumento, como havia servido en aquel año en el Jueves Santo, que fue en 27 de marzo".³⁵⁴ V. *pom*.

torn m. (f. 29v, 159v) 'rotle de campanetes'. Accepció no enregistrada en el DCVB ni en el DECat. V. *rogle*.

tovalla f. (pàssim) 'peça de roba que es posa estesa sobre una taula, un altar o en un sagrari'. Usat sobretot en plural, i només en una ocasió en singular: "e lo altar, tot rònech, sense *tovalla* ni res, que no y ha de haver sinó sols la creu que porta lo sotsdiaca" (f. 49v). Quant a varietats, només es citen en la *Consueta* unes *tovalles obrades de grana* (f. 40v) i *unes tovalles alamanquesques* (f. 41v, 50r). Eren diferents de les *tova-*

³⁵⁴ PAHONER, J., *Hallazgo...*, XI, 11.

lloles (v.), com es pot observar en la *Consueta*: “...ha de posar roba neta, ço és, *tovalles*, *tovalloles*, línees, caps de altar, camís...” (f. 180r), “...té càrrech de l'armari y calaxos de la roba de lli, ço és dels camís sense paraments, y amits, y *tovalles*, y línees, y cordons blanchs, camisetes de càlzers, y *tovalloletes* y caps d'altar” (f. 184r).

tovalleta f. (f. 73v n.). Usat en plural. Es posaven en el sagrari en la festivitat del Corpus Christi. Eren “obrades de grana al davant ab una franja de or y seda, y entorn un passamà de seda de grana” (f. 77v). V. *tovalla*.

tovallola f. 1 (pàssim). Era un drap que es posava a l'altar, juntament amb el pal·li i el frontal, en la trona, en el faristol o en el monument. N'existia una gran varietat: *de brocat blanch* (f. 39v, 42r n.), *de brocat blanch de l'archabisbe* (f. 115r n.), *de brocat blanch de capítol* (f. 169r n.), *de brocat blanch dominicals de capítol* (f. 60v), *de brocat blau* (f. 20v-21r, 25r), *de brocat carmesí* (f. 66v, 71r), *de brocat carmesí de papa Alexandre* (f. 69v, 73r), *de papa Alexandre* (f. 73r n.), *de brocat carmesí de Castellví* (f. 130v n.), *de brocat negre* (f. 26v, 35r, 38v), *de brocat ras* (f. 104r), *de brocat vert* (f. 37v), *vermella de brocat* (f. 131r), *de brocatel·lo vert* (f. 79v, 160v n.), *de carmesí obrada de personatges* (f. 70v), *de domàs blanch* (f. 108r), *de gira-sol negre* (f. 33r, 37r), *de les pinyetes* (f. 130r), *porprades de blanch y vermell ab unes pinyetes de or* (f. 17v), *de seda (ceda) blanca* (f. 108r, 122v), *de vellut negre* (f. 26v, 28v, 35r), *de vellut carmesí* (f. 71v, 151r), *de vellutat blanch* (f. 18r), *de vellutat carmesí* (f. 17r), *de vellutat carmesí del pali de sent Lorenç* (f. 17r), *de vellutat vert* (f. 110r), *de les agulles* (f. 61v, 153v), *alamandesques* (f. 37r), *blanques* (f. 25v, 28v n.), *blanques de les fèries de Quaresma* (f. 28v n.), *blanques dominicals* (f. 116v), *blaves dominicals* (f. 25r, 26r), *brodades* (f. 141v n.), *envinagrada* (f. 23r), *verdes* (f. 79v), *verdes picholades* (f. 126v), *picholades de moltes colors* (f. 160r), *vermelles brodades* (f. 118v, 152v), *vermelles de les pinyetes de nou liçons* (f. 60r), *simples vermelles* (f. 108v), i *ab huns àngels* (f. 169r). 2 (f. 22v, 44v n.) ‘peça de tela amb què el celebrant s'eixuga les mans durant una cerimònia litúrgica’. 3 (f. 47v, 48r) ‘peça de tela usada en la cerimònia del lavatori del Dijous Sant’.

trac [ms. *trach*] m. (f. 4r) ‘toc funerari de campanes’.

- tracte* m. (f. 38v, 49v) ‘versicles que es canten abans de la lectura de l'evangeli’. Aceptació no enregistrada en el DCVB ni en el DECat.
- Transfixió* f. (f. 109r, 155r). Advocació mariana; és la mateixa que la Mare de Déu dels Dolors.
- trast* m. (f. 81r) ‘lloc o seient destinat a una categoria de persones en una cerimònia religiosa’, en aquest cas, és l'espai ocupat pel bisbe en la Seu mentre té lloc la processó de les lletanies per dins de la Seu.
- treballar* v. intr. (f. 45v, 54v) ‘procurar, ocupar-se’.
- trellat* m. (f. 206r) ‘trasllat d'un escrit, còpia’.
- treslladar* v. prnl. (f. 147v n., 154v n., 201v) ‘traslladar’, aplicat al canvi o trasllat de data d'una celebració. Si ocorren dos o mes oficis el mateix dia, el de menor significat es *tresllada* a un altre dia, o només se'n fa commemoració, o s'omet. En el DCVB i en el DECat *trelladar*, però no *treslladar*.
- tret* m. (f. 8r, 9r, 13r) ‘espai de temps en què es toca una campana; toc de campana’.
- Trinitat* (f. 71v, 79r) o *Santíssima Trinitat* (f. 72r, 196r, 201v). Festa commemorativa del misteri de la Trinitat, que se celebra el diumenge després de Pentecostés.
- Triümpfo de la Creu* (f. 138r n.). Festivitat del 14 de juliol, en la qual es commemora el triomf de Jesús sobre el dimoni, el pecat i la mort.
- trompeta* m. (f. 151v n., 173r) ‘sonador de trompeta’.
- trona* f. (f. 5r, 20r, 22v) ‘petita plataforma elevada proveïda d'ampit i tornaveu, col·locada a una altura convenient i destinada a la lectura de textos sagrats o piadosos i a la predicació’. Cfr. I 3.6.1. Les majors.
- tunc* [ms. *tunch*] adv. (f. 64r n.) ‘aleshores, en aquell temps’.
- tunicel·la* f. (f. 22v, 37v, 42r) ‘túnica petita que duu el bisbe u oficiant sota la casulla’.

U

- unct* [ms. *hunct*] m. (f. 174r) ‘unt, untura’.
- usque in diem crastinam* llat. (f. 46v) ‘fins al dia després’.

- ut in ... continetur* llat. (f. 48r, 49v, 50r) ‘com es conté en...’
- ut moris est* llat. (f. 2r n., 3r n., 116r) ‘com és costum, segons el costum’.
- ut mos est* llat. (f. 24r n.). V. *ut moris est*.
- ut sappra*. V. *ut supra*.
- ut sequitur* llat. (f. 43v) ‘com segueix, segons se segueix’.
- ut supra* (i *ut sappra, ut suppra*) llat. (f. 58v, 96v, 154r n.) ‘com s’ha dit més amunt’.

V

- vacar* v. intr. (f. 48v n., 52v n.) ‘estar disponible, lliure, un càrrec, una funció’. V. *sede* i *vagar*.
- vaccat* llat. (f. 45r n.) ‘eliminat’.
- vagar* v. intr. (f. 208v) ‘estar disponible un càrrec’. V. *vacar*.
- vas* m. (f. 121v, 151r n., 205r) ‘sepultura, tomba’.
- vedar* v. intr. (f. 2r, 3r, 158r) ‘prohibir, impedir, privar d’entrar a l’església i de rebre els sagraments’. V. *vet*.
- vedell* m. (f. 4v, 27r, 185r) ‘bidell, persona que està al servei del capítol’.
- veixell* [ms. *vexell, vexel*] m. (f. 41v, 43v, 44r) ‘recipient, vas de qualsevol mena per a contenir alguna cosa’.
- vellut* m. (f. 41r, 42r, 47r) ‘teixit de seda, de llana, de cotó, etc., llis d’una cara i de l’altra cobert de pel’.
- Velum Templi scissum est (et)* llat. (f. 40r n.). De la lectura de la passió: “I el vel del Santuari es va desgarrar...” (Mt 27,51).
- Veni creator Spiritus* llat. (f. 96v n.). Himne pneumàtic. “*Veni creator Spiritus, mentes tuorum visita...*”, “Vine, Esperit creador, i visita les ànimes dels teus fidels...”.
- Veni Sancte Spiritus* llat. (f. 202bis n.). Adaptació de l’himne pneumàtic “*Veni Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium et tui amoris in eis ignem acende*” aplicada a l’elecció d’un pontífex: “*reple tuorum corda cardinalium*” “Vine, Esperit Sant, ompli els cors dels teus creients/cardenals i encén en ells el foc del teu amor”.

ventall m. 1 ‘objecte litúrgic que duïen els clergues en la processó de Sant Lluís’: “e la cleresia ab ses lums, e los *ventalls* y encensers” (f. 171v). 2 ‘persones que duïen l’objecte litúrgic d’aquest nom, segurament per a ventar, en la processó del Corpus’. En efecte, entre la roba per a la processó del Corpus figurava: “Per als *ventalls*. Dos dalmàtiques encarnades” (f. 75v); i un poc més avant es parla dels *ventalls de la custòdia*, per tant, devien anar junt a aquesta, al costat dels dotze “qui han de portar la custòdia” (f. 75v): “Totes aquestes dalmàtiques se empresten ab camís, ab paraments, y amits, y cordons per als encensers y *ventalls* de la custòdia y per als qui porten los tabernacles” (f. 76r). Format per metonímia, de l’objecte passa a aplicar-se als portadors. En el *Diccionari Aguiló: ventalls de Corpus* ‘ventalls que portaven a la processó els prohoms dels gremis, eren de palma i pell platejada i el mànec ben guarnit’, en la processó del Corpus de Barcelona (1567). Acepcions no enregistrades en el DCVB ni el DECat.

Veracreu f. (pàssim) ‘creu que conté una relíquia de la creu en què va ésser crucificat Jesucrist’.

verbo adv. llat. (f. 198v) ‘oralment, de paraula’.

Verge Maria d'Agost (f. 3r, 56v, 87r). Festa de l'Assumpció de Maria (15 d'agost).

Verge Maria de l'Anell (f. 44v, 45v, 155r). És un quadre de la Verge que té el Nen Jesús al braç, i als seus peus, el rei Jaume I i uns joves. En temps antic estigué a l'altar major.

Verge Maria de Març (f. 57v). Festa de l'encarnació de Jesús (25 de març).

Verge Maria renovada (f. 104v, 115v). Imatge d'argent, molt probablement la que es va fer en 1470.³⁵⁵ L'antiga imatge d'argent, possiblement de 1370, es va cremar parcialment quan l'incendi del retaule de l'altar major en 1469. La imatge era de cos sencer i estava col·locada en el retaule sobre un pedestal d'argent.³⁵⁶

Verge Maria de Setembre (f. 151r, 192v). V. *Nomine Marie*.

³⁵⁵ SANCHIS SIVERA, J., *La Catedral...*, 169.

³⁵⁶ TEIXIDOR, J., *Antigüedades...*, I, 234. Cfr. I 3.6.1. Les majors.

vericle m. (f. 74r, 197v, 198r) ‘beril·le, caixa circular de vidre amb un cercle d’or o daurat, que conté la forma consagrada, i es col·loca en la custòdia per a l’exposició del Santíssim’.

ves m. ‘vers’. Cfr. II 3.

Vesita de Nostra Senyora (festa de la) (f. 142r n.). V. *Visitacione Virginis Marie*.

vespres f. pl. (pàssim) ‘part de l’ofici (v.) diví’. Primeres vespres són les vespres que es fan el dia abans de la festa; segones vespres són les vespres del dia. Totes les festes *duplex* o *semiduplex* tenen dos vespres. En una ocasió es parla de tres vespres (f. 39r n.): “Aprés missa, diuhen vespres de morts, y de Senta Maria y de la fèria...”.

vespres majors f. pl. (pàssim), són les més importants del dia, si se’n resen dues o més vespres.

vet m. (f. 2r n., 3r) ‘interdicció’. V. *entredit* i *cessació*.

vetar v. intr. (f. 2r n.). V. *vedar*. Accepció no enregistrada en el DCVB; no documentada en el DECat.

vexel, vexell. V. *veixell*.

Vexilla regis llat. (f. 34r). Himne compost el 569 per sant Venanci Fortunat. “*Vexilla regis prodeunt...*”, “Apareixen els brandons del rei...”.

vicari m. (pàssim) ‘prevere que ajuda el rector d’una parròquia’.

vicari general (f. 3r n., 206r), i *vicarius generalis* llat. (f. 205r, 206r) ‘prevere representant del bisbe en l’exercici de la seua jurisdicció a tota la diòcesi’.

vicari general de capítol (f. 48v n., 170r n.), o *vicari general capitular* (f. 76r n., 135v n.). En el DCVB el *vicari capitular* és el ‘canonge elegit pel capítol catedral per a governar la diòcesi quan el bisbe és mort o està impedit’, però no apareix el terme *vicari general de capítol* (o *capitular*). En un cas, en la *Consueta*, coincideix cronològicament de forma explícita amb l’arquebisbe, per tant, no figura com a rector d’una diòcesi vacant (f. 48v n.), i aquest deu ser també el sentit en els altres casos, equivalent a *vicari general* dels canonges formant capítol.

vidaura f. (f. 59r, 98r) ‘ornament pintat o brodat, probablement amb figures de vidaures o vidalbes, en un drap o roba’. No

eren usades únicament en draps mortuoris (DECat), sinó també en altres teixits.

Vidi aquam llat. (f. 128v). Inici de l'antífona pasqual “*Vidi aquam egredientem de templo...*”, “Vaig veure l'aigua que eixia del Santuari...”.

Vidi Dominum llat. (f. 79r). V. *domínica historial*.

vigília f. (f. 21v, 22v, 24r) ‘el dia anterior a una festivitat de l'any litúrgic’.

Vinculis Sancti Petri (de) llat. (f. 142r). Festa commemorativa de les cadenes de sant Pere, que es celebra el dia primer d'agost.

virolla f. (f. 115v) ‘anella de metall que encercla l'extrem d'un ciri’.

Visitatione Virginis Marie (de) llat. (f. 137r). Festa mariana que commemora la visita que Maria va fer a la seua cosina Isabel (2 de juliol).

visorrei [ms. *visorrey*, *visorey*] m. (f. 38r n., 96r n., 114v n.) ‘virrei’.

visrei [ms. *visrey*] m. (f. 38r n., 50r n., 93v n.) ‘virrei’.

vol m. (f. 163v n.) ‘toc de campanes en el qual es venta una campana llargament’, en l'expressió *a vol*: “Y es toquen les campanes *a vol*”. DCVB i DECat *al vol*, documentat al s. XIX.

X

xamellot [ms. *chamellot*] m. (f. 55v, 69r, 106v) ‘camelot, teixit de llana mesclada amb pèl de camell o de cabra’.

xantre [ms. *chantres*] m. (f. 62v, 151r n., 192v) ‘cantor’. És el cantor professional, assalariat (denominació utilitzada almenys fins ca. 1550).

xiques [ms. *chiques*] 1 f. pl. (f. 5r, 6r, 10r). Nom de les campanes menors del campanar de la Seu de València, és a dir, la Xica i la Despertada. 2 m. ‘escolà encarregat de les campanes xiques’: “pugen lo segon y *chiques*” (f. 7r), “va a despertar al campaner, segon y *chiques*” (f. 8r), “lo segon y *chiques* aventen lo Manuel” (f. 12r); anomenat també *lo de les chiques* (f. 5r, 7rv, 8v) i *escolà de les chiques* (f. 3v, 6r, 29r). V. *Morlana* i *escolà*. Cfr. III 2.2. Distribució...

Numerals

2° (f. 209v) ‘segon, vuitada’. V. *secundus*.

3^a. V. *Tèrcia*.

6^a. V. *Sexta*.

9^a. V. *Nona*.

X^e m. (f. 196r) ‘desembre’.³⁵⁷

³⁵⁷ Perquè és el mes X (*decem* i d'ací *decembris*) comptant com a inici de l'any el mes de març, mes de l'encarnació de Jesucrist.

RATIO EDITIONIS

En la nostra transcripció hem estat exigents i hem procurat la màxima fidelitat al text de la *Consueta*, intentant seguir els “Criteris de transcripció i edició de texts medievals i moderns” de l’Acadèmia Valenciana de la Llengua (encara no editats), i cercant, al mateix temps, de facilitar al lector la lectura i millor comprensió del manuscrit. En tot cas, mai no hem canviat –conscientment– una sola lletra del text manuscrit, exceptuant-ne les regularitzacions següents: *c/ç*, *i/j*, *u/v*. Hem respectat també la duplicació de consonants a l’inici de paraula conforme apareix en el text, donat que –exceptuant-ne el terme ‘ffebrer’– l’esmentada duplicació apareix menys de dues dotzenes de vegades per a la ‘ff’, i una tan sols per a la ‘rr’ (‘rres’). Però sí que hem regularitzat la puntuació, els guionets, les majúscules i minúscules, l’accentuació, l’apòstrof i la dièresi. El punt volat ha estat utilitzat per a la *ela* geminada (l·l) i per l’elisió de vocal que actualment representem.

En algun cas hem optat per proposar en nota a peu de pàgina la paraula o significat que considerem més adient per a la millor intel·lecció del text original. En algun moment hem optat –en comptes de l’esmentada nota– per afegir-hi la lletra o lletres que en permeten la millor comprensió. En aquest supòsit, les lletres afegides van entre ⟨⟩. En alguna ocasió ens ha paregut oportú anotar un *sic*.

Hem desplegat, sense parèntesis, les abreviatures utilitzades pels distints escrivans; només hem utilitzat aquests parèntesis un parell de vegades de desenvolupament incert de l’abreviatura; hem distribuït en paràgrafs convenients el text original; hem utilitzat parèntesis (...) o guionets –...– quan l’ús de comes –i en general la puntuació– podia no ser suficient per al més fàcil i correcte enteniment del text.

En ocasions hem encapçalat un capítol o secció del text amb un títol que és nostre. El lector podrà assabentar-se’n perquè aquest títol va entre claudàtors especials: {...}. Els claudàtors normals, és a dir [...], han estat utilitzats en els casos següents:

1. Per a la numeració del verso dels fulls (que, és clar, manca al text original) o de fulls no numerats en el manuscrit.
2. Per al text que, havent patit cancel·lacions de la mateixa o d'altra mà (m.m./a.m.) o esborralls, hem pogut reconstruir. En aquests casos, quan no ha estat possible una reconstrucció del text, hem posat tants punts suspensius [...] com lletres hem calculat que manquen en el text (o hem fet en nota alguna indicació adient al respecte).
3. En alguns pocs moments –però per context resulta evident, o ho hem assenyalat en nota pertinent–, per a una reconstrucció d'un text d'una o dues lletres que manquen en el manuscrit a causa d'orificis molt menuts o talls en el suport paper.

Volem assenyalar que pràcticament tots els fulls del manuscrit tenen cancel·lacions d'algunes parts del text o esborralls (intencionats o ocasionals, productes, per exemple, d'haver plegat els fascicles amb la tinta del full oposat, encara fresca). En més d'un centenar de fulls, aproximadament la meitat del manuscrit, les cancel·lacions i esborralls han fet extremadament difícil la lectura del text. Les reconstruccions proposades han estat possibles gràcies a una recerca i anàlisi acuradíssima de text, context i llocs paral·lels (impossible sense un ordinador); de vegades només uns fragments de lletres que sobreixen per dalt o per baix de l'esborrall, forat o cancel·lació han permès la reconstrucció de paraules i frases senceres. Ens ha resultat un preciós treball de fina marqueteria i estem ben contents del producte final. És veritat que la nombrosa col·locació dels claudàtors pot molestar una mica el lector, però dóna una idea clara i a primera vista dels també nombrosos llocs on hi ha hagut intervencions posteriors.

Un altre problema que hem trobat en la nostra transcripció ha estat la puntuació, de la qual està mancat el text original (només alguna vegada trobem els signes / o // que es poden transcriure per una coma o per punt, o per res); el fet que una paraula comence per majúscula no és en absolut indicatiu d'inici de frase. Si afegim que els autors escriuen, normalment, conforme parlen, que en multitud d'ocasions pressuposen ara el verb, ara el subjecte o qualsevol complement o part de l'oració, i que pressuposen, igualment, que el lector coetani està avesat a tots els quefers, feines i terminologia litúrgica i clerical, el resultat n'és una lectura d'extrema dificultat. Volem donar ací només dos exemples de puntuació i interpretació. Primer: “Al cor sis capes de carmesí ço és per als canonges

Exarch y Vilarrasa o dos de les millors y per als rectors...”; només una lectura acurada ens permet deduir que els esmentats Exarch i Vilarrasa no són dos canonges, sinó els noms de dues capes, la capa que va regalar Exarch i la capa que va regalar Vila-rasa, que han d'ésser preparades per a dos canonges. Per tant la puntuació seria: “Al cor, sis capes de carmesí, ço és, per als canonges, Exarch y Vilarrasa o dos de les millors, y per als rectors...” (f. 102v). És un exemple d'interpretació en un passatge no gens difícil pel context, però que cal llegir amb atenció. Segon exemple: “Vespres sinte com...”; una volta eliminada tota possibilitat de lectura incorrecta, hem interpretat: “Vespres, si'n té, com...” (f. 147v).

La transcripció de les notes marginals ha resultat especialment difícil, i hem ensopgat amb moltes més dificultats de les previstes inicialment, malgrat una repetida i detinguda consulta de l'original. De vegades, les hores i els dies se succeïen per a desxifrar a penes un parell de pàgines. En moltes, moltes (potser massa) ocasions, un simple afegit marginal d'unes línies ha suposat més de 4 o 5 hores de joc de trenca-closques. Hi ha paraules que sense una gran intuïció, paciència i coneixement del context litúrgic, són pràcticament indesxifrables. Tanmateix, creiem que el nostre esforç ha estat recompensat i que hem pogut resoldre quasi tots els entrebancs, traves i obstacles que se'ns han presentat. Alguna volta, però, hem hagut de recórrer a un signe d'interrogació (?) quan, malgrat l'estudi i reflexió, malgrat la consulta amb especialistes, la resolució de l'endevinalla³⁵⁸ no ens ha paregut plenament satisfactòria.

El lector, potser, no podrà evitar un somriure sospitos, o maliciós, quan s'adone, en la lectura del text que oferim, de l'enorme quantitat de paraules que semblen, molt evidentment, mal transcrites. Són molts els mots del manuscrit en els quals observem canvis, mancances o repetició de lletres o vocables, etc. Hem d'advertir que el text ha estat acuradament transcrit en un primer moment a partir de les fotografies que el capítol de la Catedral de València ens va fer aplegar en un CD, fa ara ja quatre anys; hem repassat conscienciosament la transcripció per complet una segona vegada, tornat a repassar-la una tercera volta sobre la còpia en CD els dos autors de la present monografia per separat, i finalment una quarta amb el text manuscrit original; per últim, hem llegit el text transcrit per complet tres vegades més, hem marcat les paraules que també ens resultaven sospitoses i les hem confrontades, una altra vegada, amb

³⁵⁸ En el més pur sentit del terme: Entreteniment en el qual es proposa un enigma que s'ha d'encertar.

el text original. Amb aquest immens esforç gosem garantir una transcripció òptima –mai perfecta– havent, al mateix temps, estalviat al lector potser més de mil notes a peu de pàgina amb un breu i lacònic *sic*.

Si no s'especifica altra cosa, la nota a peu de pàgina fa referència únicament a la paraula sobre la qual està la nota al text. Per exemple: “Si no hy à missa cantada¹, es segueix tot com...”, i en la nota 1 llegim: “*Cancel·lat*”; això vol dir que només està cancel·lada la paraula ‘cantada’, i per tant la lectura després de la correcció seria: “Si no hy à missa, es segueix tot com...”. Si la nota fa referència a dues o més paraules, fins i tot a frases senceres, el número de la nota es posa a l'última paraula a la qual volem fer la referència, i en la nota, reproduïm totes les paraules del text que volem referenciar; si són moltes les paraules, en reproduïm les primeres del text que volem assenyalar, continuem amb tres punts suspensius i finalitzem amb l'última paraula del text. Per exemple: “E si sobra algun bancal, posen l'un a l'antepit de la escala de fusta devers la plaça de la Palla¹”, i en la nota 1 llegim: “E si sobra algun... Palla *cancel·lat*”, que significa que tota la frase esmentada està cancel·lada. En altres casos (per exemple, quan assenyalem “*corregeix per a llegir:*”) la frase o paraula mostrada està corregida i s'han fet afegits per a llegir una frase nova que reproduïm literalment i que substitueix l'antiga.

Si en un afegit o correcció marginal al text original hi ha senyal doble de remissió (al text i a la nota marginal), no hi ha dubte en quina paraula del text hem posat nosaltres la nota pertinent. Si no hi ha senyal de remissió i el context ho clarifica, no hem tingut tampoc problema. Si ni senyal, ni context ni cap altra particularitat no indiquen el lloc exacte que referencia l'afegit marginal, el número de la nota l'hem col·locat al principi del paràgraf o de la pàgina.

L'abreviatura ‘st’ davant el nom propi d'un sant la desenvolupem ‘sent’ en els autors que fan servir aquesta forma quan l'escriuen desenvolupada; la desenvolupem ‘sant’ en els autors que solen escriure aquesta forma quan no està abreviada; en els casos en què no hi ha prou elements de contrast en el text, optem per la forma normativa ‘sant’ en la transcripció. D'altra banda, donada la variació gràfica d'algunes mans, optem per desenvolupar l'abreviatura ‘sr’ de ‘senyor’ sempre amb ‘ny’ (‘senyor’). Les abreviatures corresponents a ‘Jesuchrist’ o ‘Christòfol’ les hem desenvolupades amb ‘h’, perquè una vegada apareix ‘Jesuchrist’ amb totes les lletres (f. 8r n.) i és la forma que més es correspon amb la mentalitat d'un prevere que coneix llatí.

Les distintes mans identificades corresponen a les abreviatures següents:

CF = Crisòstom Foix

JC = Joan Clerà

MJB = Miquel Jeroni Bertran

MJC = Miquel Jeroni Coves

PJT = Pere Joan Tomàs

PM = Pere Martí

SG = Sebastià Gutèrrich

BIBLIOGRAFIA

- ADELANTADO SORIANO, Vicente, “Una Consueta del Siglo XV”, *Lemir* 8 (2004).
- AGUILÓ I FUSTER, Marian, *Diccionari Aguiló*, Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu (ed.), Barcelona 1915-1934, 8 vol.
- ALONSO PERUJO, Niceto – PÉREZ ANGULO, Juan, *Diccionario de Ciencias Eclesiásticas*, València 1885.
- ANDRÉS MARTÍN, Melquíades, “Novena parte. Pensamiento teológico y vivencia religiosa en la reforma española (1400-1600)”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/2), 269-361.
- AZCONA, Tarsicio, “Tercera parte. Reforma del episcopado y del clero de España en tiempo de los Reyes Católicos y de Carlos V (1475-1558)”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/1), 115-210.
- BARRI, Montserrat, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català*, Barcelona 1999.
- BELENGUER, Ernest, “Estudi introductori”, (v. *Història del País Valencià*), 7-68.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael, *Heroicas decisiones. La Monarquía Católica y los moriscos valencianos*, (Estudios Universitarios 87), València 2001.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael – CÍSCAR PALLARÉS, Eugenio, “Segunda parte. Capítulo I. La Iglesia ante la conversión y expulsión de los moriscos”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. IV), 253-307.
- Biblia de Jerusalén. Introducción a los profetas. Amós*, Bruxelles 1967.
- BRAUN, José, *Diccionario manual de liturgia*, Madrid 1927².
- Breviarium Romanum ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum s. Pii V. pontificis maximi iussu editum*, Venècia 1803.
- BRIQUET, Charles Moïse, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, Amsterdam 1968, 4 vol.

- CALLADO ESTELA, Emilio (coord.), *Valencianos en la Historia de la Iglesia*, Valencia. (t. I, 2005; t. II, 2008; t. III, 2009).
- CALVERAS, Josep, “La forma *que* del relatiu català”, *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, 1929-1930, (t. II: 185-254; t. III: 177-243).
- CARBAJO, Deodato, *Elementos de historia de la Orden Franciscana*, Murcia 1958.
- CÁRCCEL ORTÍ, M. Milagros, *La diócesis de Valencia y sus beneficiados. 1501-1538*. (Tesi doctoral presentada en la Universidad Literària de València en 1979), 5 vol.
- *Relaciones sobre el estado de las diócesis valencianas*, vol. II: *La Diócesis de Valencia*, València 1989.
- CÁRCCEL ORTÍ, M. Milagros – PONS ALÓS, Vicente, “Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía”, *Anuario de Estudios Medievales* 35/2 (2005) 907-950.
- CÁRCCEL ORTÍ, Vicente, *Historia de la Iglesia en Valencia*, vol. I, València 1986.
- CARRERES ZACARÉS, Salvador (ed.), *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, València 1935.
- CASANOVA, Emili, “Evolució i interferència en el sistema demostratiu català: una explicació”, *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III, Barcelona 1993, 161-195.
- CASEY, James, “Del Reino a Provincia: de la Valencia foral a la absolutista (1609-1707)”, (v. *Historia del Pueblo Valenciano*, vol. II, 453-472).
- CASTAÑEDA ALCOVER, Vicente (ed.), *Cosas evengudes en la ciutat y regne de València. Dietario de Mosén Juan Porcar, capellán de San Martín (1589-1629)*, Madrid 1934.
- CASTELL MAIQUES, Vicente, *La Catedral de Valencia. Expresión de fe, arte y cultura*, València 1978.
- CERVANTES, Miguel de, *Don Quijote de la Mancha*, Barcelona 2005, 2 vol.
- CHABÁS LLORENS, Roque, *El altar de plata de la catedral de Valencia*, València 1896, (en *Opúsculos*, Mateu Rodrigo Lizondo [intr.], València 1995, 53-70).
- *Índice del Archivo de la Catedral de Valencia*, València 1997.
- CICA (v. *Corpus Informatitzat del Català Antic*).

- CÍSCAR PALLARÉS, Eugenio (v. Benítez Sánchez-Blanco, R. – Císcar Pallarés, E.).
- CLIMENT, Josep, “V. La música”, (v. *Història del País Valencià*), 345-358.
- CONRADO, Angel, *Religiosos ilustres de las seráficas provincias de Valencia*, Mallorca 1988.
- Constitutiones sive ordinationes insignis metropolitanae Ecclesiae Valentinae...*, Mey Flandrum (ed.), València 1546.
- CORDE (v. *Corpus diacrónico del español*).
- Corpus diacrónico del español*, (= CORDE) (v. *infra* Pàgines Web).
- Corpus Informatitzat del Català Antic*, (= CICA), J. Torruella (dir.), Manuel Pérez Saldanya, Josep Martines i Vicent Martines (ed.), Barcelona 2006, (v. *infra* Pàgines Web).
- Curae et Studii exemplum. El patriarca Ribera cuatrocientos años después*, Antonio Mestre Sanchis (pr.), Emilio Callado Estela (coord.), València 2009.
- DCVB (v. *Diccionari Català-Valencià-Balear*).
- DECat (v. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*).
- DIAGO, Francisco, *Historia de la Provincia de Aragón de la orden de Predicadores desde su origen y principio hasta el año de mil y seyscientos*, Barcelona 1599.
- Diccionari Aguiló*, (v. Aguiló i Fuster, Marian).
- Diccionari Català-Valencià-Balear*, (= DCVB), Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll (ed.), Palma de Mallorca 1988, 10 vol.
- Diccionari de la llengua catalana*, (= DIEC), Barcelona 1995.
- Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, (= DECat), Joan Coromines (ed.), Barcelona 1980-2001, 10 vol.
- Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, Quintín Aldea Vaquero, Tomás Marín Martínez i José Vives Gatell (dir.), Madrid 1972-1975, 4 vol.
- Diccionario de la Lengua Española*, (= DRAE), Madrid 2001²², 2 vol.
- Dictionnaire d'Histoire et Géographie Ecclésiastiques*, París 1912-2003, 28 vol.
- DIEC (v. *Diccionari de la llengua catalana*).
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, “Primera parte. Capítulo I. Aspectos sociales de la vida eclesiástica en los siglos XVII y XVIII”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. IV), 5-72.

- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, “Primera parte. Capítulo II. Regalismo y relaciones Iglesia-Estado en el siglo XVII”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. IV), 73-121.
- DRAE (v. *Diccionario de la Lengua Española*).
- DU CANGE, D. – DU FRESNE, C. (ed.), *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Niort 1883-1887, 8 vol.
- DURAN, Eulàlia (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, Barcelona 2006.
- Endize de bocables de l'aragonés seguntes os repertorios lexicos de lugares y redoladas de l'Alto Aragón*, enfilador Francho Nagore, Osca 1999, 4 vol.
- ERASME DE ROTTERDAM, *Adagios selectos*, València 2008.
- ESCOLANO, Gaspar – PERALES, Juan, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia [...] aumentada con gran caudal de notas...*, València-Madrid 1878-1880, 3 vol.
- ESTEVE FORRIOL, José, “El ‘Missale Valentinum’ impreso en 1492”, en *Bibliofilia Antigua I (Estudios bibliográficos)*, València 1992, 91-117.
- EUBEL, Konrad, *Hierarchia Catholica...*, Pàdova 1960-1978 (reimpresió), 8 vol.
- FELIPO, Amparo, *La Universidad de Valencia durante el siglo XVII (1611-1707)*, València 1991.
- *La Universidad de Valencia durante el siglo XVI (1499-1611)*, València 1993.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València 1980.
- *Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*, València 1983.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni – SERRA ESTELLÉS, Xavier, *Un cànon de la missa del segle XIV en romanç. Estudi i edició de la versió de Guillem Anglés (ACV, ms. 169)*, (Monumenta Archivorum Valentina 8), València 2007.
- FRANCO LLOPIS, Francisco de Borja, *Espiritualidad, reformas y arte en Valencia (1545-1609)*, (tesi doctoral), Departament d'Història de l'Art, Universitat de Barcelona, 2005-2007.
- FURIÓ, Antoni, *Historia de Valencia*, València 1999.

- Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnícols del Regne de Valencia*, València 1977.
- FUSTER, Joan, "I. Llengua y societat", (v. *Història del País Valencià*), 219-232.
- "III. Les lletres", (v. *Història del País Valencià*), 285-302.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia*, València 1975.
- GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastià, "II. Els corrents ideològics i científics", (v. *Història del País Valencià*), 233-284.
- GARCÍA VILLOSLADA, Ricardo, "Séptima parte. Felipe II y la Contrarreforma católica", (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/2), 3-106.
- GARCÍA VILLOSLADA, Ricardo (dir.), *Historia de la Iglesia en España*, Madrid. (vol. III/1: *La Iglesia en la España de los siglos XV y XVI*, José Luis González Novalín [dir.], [BAC Maior 18], 1980; vol. III/2: *La Iglesia en la España de los siglos XV y XVI*, José Luis González Novalín [dir.], [BAC Maior 21], 1980; vol. IV: *La Iglesia en la España de los siglos XVII y XVIII*, Antonio Mestre Sanchis [dir.], [BAC Maior 19], 1979).
- GONZÁLEZ NOVALÍN, José Luis, "Quinta parte. Religiosidad y reforma del pueblo cristiano", (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/1), 351-384.
- "Octava parte. La Inquisición española", (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/2), 107-268.
- GOÑI GAZTAMBIDE, José, "Segunda parte. Presencia de España en los concilios generales del siglo XV", (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/1), 25-114.
- HINOJOSA MONTALVO, José, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, València 2002.
- Història del País Valencià*, vol. III/Tercera part: *De les Germanies a la Nova Planta: Renaixement i decadència*, Ernest Belenguer (coord.), Barcelona 1989.
- Historia del Pueblo Valenciano*, vol. II, Valencia 1988.
- HORNEDO, Rafael María de, "Segunda parte. Capítulo II. Teatro e iglesia en los siglos XVII y XVIII", (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. IV), 309-358.
- KELLENBEZ, Hermann, *Die Fugger in Spanien und Portugal bis 1560: ein Grossunternehmen des 16. Jahrhunderts*, Munich 1990.

- KEMPIS, Tomás, “Imitación de Cristo”, Madrid 1983.
- LAGUNA CAMPOS, Jesús: “Estudio léxico de un documento oscense de 1565”, *Archivo de Filología Aragonesa* 46-47 (1991) 25-58.
- Lexikon für Theologie und Kirche*, Josef Höfer und Karl Rahner (ed.), Freiburg im B. 1966².
- Liber usualis missae et officii pro dominicis et festis cum cantu gregoriano ex editione Vaticana...*, París-Tournay-Roma 1942.
- LLIN CHÁFER, Arturo, *Arzobispos y obispos de Valencia*, València 1996.
- LOBERA Y AVIO, Antonio, *El porqué de todas las ceremonias de la Iglesia y sus misterios*, [s.l. 1760].
- MANSILLA, Demetrio, “Primera parte. Panorama histórico-geográfico de la Iglesia española en los siglos XV y XVI”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/1), 3-23.
- MARAVALL, José Antonio, *La cultura del Barroco*, Barcelona 1983.
- MARQUÉS DE CRUILLES, *Guía urbana de Valencia antigua y moderna*, València 1876, (facsimil: Lib. París-Valencia, 1979, 3 vol.).
- MARTÍ MESTRE, Joaquim, *Les Ordinacions de la costa marítima del Regne de València (1673). Estudi i edició*, Barcelona 1991.
- “Unes ordenances del càrrec de sots-sagristà de la Seu de València dels segles XVI i XVII. Edició i notes lingüístiques”, *Revista de Llengua i Dret* 18 (1992) 25-66.
- *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*, (Biblioteca Sanchis Guarner 30-31), València 1994, 2 vol.
- “L'obra en català del canonge valencià Melcior Maurici Fuster (1607 [?] - 1686)”, *A Sol Post* 3 (1995) 157-178.
- *Toponímia actual i pretèrita de la Baronia de Torres Torres: Algímia, Torres Torres i Alfara*, Algímia 1998.
- “Processos fonètics catalans en el *DECat* de Joan Coromines. I. Metodologia, vocalisme i variació”, en *Studia in Honorem Joan Coromines*, Lleida 2007, 389-420.
- MARTÍNEZ DE ANTOÑANA, Gregorio, *Manual de Liturgia Sagrada*, vol. II, Madrid 1957¹⁰.
- MASSIP, Francesc, *Consueta de 1709. Edició crítica del text de la Festa d'Elx*, València 1986.
- MATEU IBARS, Josefina, *Los virreyes de Valencia. Fuentes para su estudio*, València 1963.

- MESTRE SANCHIS, Antonio, “Segunda parte. Capítulo VII. Religión y cultura en el siglo XVIII español”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. IV), 583-743.
- MIRÓ I BALDRICH, Ramon (v. Puig i Oliver, J. de – Miró i Baldrich, R. – Vila i Medinyà, P.).
- NAVARRO SORNÍ, Miguel, “De la imitació de Iesuchrist e del menyspreu de aquest món miserable”, en *Del menyspreu del Món*, (estudi, transcripció i traducció a l'edició facsímil), València 1994, 11-40.
- “Las reliquias en la Valencia tardomedieval. La formación del relicario de la Catedral de Valencia”, en *Culti, santuari, pellegrinaggi in Sardegna e nella penisola iberica tra Medioevo ed Età Contemporanea*, M.G. Meloni y O. Schena (ed.), Génova 2006, 435-456.
- Nota de las reliquias existentes en esta santa iglesia metropolitana de Valencia, modo y orden con que se manifiestan a los fieles*, Impremta de Benito Monfort, València 1828, (facsímil: Lib. París-València, València 1979).
- OLMOS I CANALDA, Elías, *Los prelados valentinos*, València 1949.
- *Inventario de los pergaminos del Archivo Catedral de Valencia*, València 1961.
- ORELLANA, Marcos Antonio de, *Valencia Antigua y Moderna*, València 1923-1924, 3 vol., (facsímil: Lib. París-València, València 1985).
- PAR, Anfós, *Sintaxi catalana segons els escrits en prosa de Bernat Metge (1398)*, Halle 1923.
- PERALES, Juan (v. Escolano, G. – Perales, J.).
- PÉREZ ANGULO, Juan (v. Alonso Perujo, N. – Pérez Angulo, J.).
- PÉREZ DE HEREDIA Y VALLE, Ignacio, *Sínodos medievales de Valencia*, (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Subsidia 33), Roma 1994.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel, *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València 1998.
- PITARCH I ALMELA, Vicent, *Llengua i Església durant el barroc valencià*, (Biblioteca Sanchis Guarner 54), València-Barcelona 2001.
- PONS ALÓS, Vicente (v. Cárcel Ortí, M^a.M. – Pons Alós, V.).
- PONS FUSTER, Francisco, “Monjas y beatas. Mujeres en la espiritualidad valenciana de los siglos XVI y XVII”, (v. Callado Estela, E., *Valencianos en la Historia...*, t. II), 187-276.

- POTTIER, Bernard, “Étude lexicologique sur les Inventaires aragonais”, *Vox Romanica* 10 (1948-1949) 87-219.
- PRINCE, Dawn E., “El aragonés literario a finales del siglo XIV. El testimonio del *Libro del Trasoro*”, *EDACAR* 1 (2007) 1-16.
- PUIG I OLIVER, Jaume de – MIRÓ I BALDRICH, Ramon – VILA I MEDINYÀ, Pep, *La Consueta de Sant Joan de Perpinyà (segles XIV-XV): edició i estudi*, (Arxiu de Textos Catalans Antics 27), Barcelona 2008, 115-350.
- RASICO, Philip D., *Estudis de fonologia del català preliterari*, Barcelona 1982.
- RAUSELL GUILLOT, Helena, *Letras y fe. Erasmo en la Valencia del Renacimiento*, (Estudios Universitarios 86), València 2001.
- REGLÀ, Joan, “I. Economía i societat”, (v. *Història del País Valencià*), 93-159.
- “II. Les estructures polítiques i els esdeveniments”, (v. *Història del País Valencià*), 161-215.
- Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi iussu editum*, Toledo 1940.
- ROBRES LLUCH, Ramón, *San Juan de Ribera, patriarca de Antioquía, arzobispo, virrey y capitán general de Valencia. 1532-1611. Humanismo y eclosión mística*, València 2002.
- (ed.), *San Juan de Ribera patriarca de Antioquía y arzobispo de Valencia. Sermones*, València 1987-2001, 7 vol.
- RODRÍGUEZ G. DE CEBALLOS, Alfonso, “Decimotercera parte. Arte religioso de los siglos XV y XVI en España”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/2), 585-689.
- RUBIO, Samuel, “Duodécima parte. La música religiosa española en los siglos XV y XVI”, (v. García Villoslada, R., *Historia...*, vol. III/2), 553-583.
- RUIZ DE LIHORY, José, *La música en Valencia. Diccionario biográfico y crítico*, València 1903, (facsimil: Lib. París-Valencia, València 1987).
- SANCHIS, Antonio, *Historia del Grao*, València 2005.
- SANCHIS GUARNER, Manuel, *La ciutat de València. Síntesi d'Història i de Geografia urbana*, València 1976.
- SANCHIS SIVERA, José, *La Catedral de Valencia. Guía histórica y artística*, València 1909, (facsimil: Lib. París-Valencia, València 1990).

- SERRA ESTELLÉS, Xavier, *Los Registros de Súplicas y Letras Pontificias de Clemente VII de Aviñón (1378-1394). Estudio diplomático*, (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías 29), Roma 1988.
- “Notas para una historia del Cisma de Occidente en Valencia. La controvertida promoción del primer cardenal de Valencia, Jaime de Aragón”, en *Cum vobis et pro vobis*, Homenaje de la Facultad de Teología a monseñor Roca Cabanellas, (Series Valentina 27), València 1991, 755-775.
- “Notas para una historia del Cisma de Occidente en Valencia. La detentación de pabordías al inicio del Cisma”, *Anales Valentinus* 37 (1993) 177-220.
- Història (en primera persona) de la Comunitat Valenciana*, València 2004⁴.
- SERRA ESTELLÉS, Xavier (v. Ferrando Francés, A. – Serra Estellés, X.).
- SERRA ESTELLÉS, Xavier – TORDERA SÁEZ, Antoni, *La Consueta o “Instrucción de sacristanes y mui en particular para el de la parroquia de la Villa de Xàbea. Año 1769”*, (Monumenta Archivorum Valentina 6), València 2005.
- SIMÓ, Trini, “IV. Les arts plàstiques”, (v. *Història del País Valencià*), 303-344.
- SOLÀ, Joan, *Estudis de sintaxi catalana*, Barcelona 1985.
- SOLANS, Joaquín, *Manual litúrgico...*, vol. I, Barcelona 1897¹⁰.
- STEINER, Rudolf, *Wie erlangt man Erkenntniss der höheren Welten?*, Dornach 2005²⁵.
- TEIXIDOR, Josef, *Antigüedades de Valencia*, València 1767, (Roque Chabás [ed.], València 1895, 2 vol.), (facsimil: Lib. París-Valencia, València 1985).
- Episcopologio de Valencia (1092-1773)*, Alfonso Esponera Cerdán (intr. i transcr.), (Series Valentina 41), València 1998.
- TORDERA SÁEZ, A. (v. Serra Estellés, X. – Tordera Sáez, A.).
- VENY, Joan, “*San(t) Antoni / Sen(t) Antoni*”, *Per a una història diatòpica de la llengua catalana*, Barcelona 2009.
- VILA I MEDINYÀ, Pep, (v. Puig i Oliver, J. de – Miró i Baldrich, R. – Vila i Medinyà, P.).
- VILAMALA SALVANS, Jordi, “Consueta y nota de diferents cosas de la Catedral de Vic, de l'any 1662 (Vic, Arxiu Episcopal, Pietat, 12)”, *Miscel·lània litúrgica catalana* 17 (2009) 273-299.

- VILLANUEVA SERRANO, Francesc, “Mateo Flecha el Viejo en la catedral de Valencia: sus dos períodos de magisterio de capilla (1526-1531? y 1539-1541) y su entorno musical”, en *Anuario Musical* 64 (2009) 57-108.
- WITTLIN, Curt J., “Un inventario turolense de 1484: Los Sánchez Muñoz, herederos del papa Clemente VIII”, *Archivo de Filología Aragonesa* 18-19 (1976) 187-215.
- “Testament i inventari del canonge valencià Pere d'Artés (†1440)”, en *Miscel·lània Sanchis Guarnier I*, València 1984, 421-428.

MANUSCRITS

- FUSTER, Melchior, *Coses notables*, (ACV, Lligall 92).³⁵⁹
- *Notables*, (ACV, Lligall 91).
- *Libro índice de las Cosas Notables*, (ACV, Lligall 93).
- *Summa de las Constituciones de la Santa Metropolitana Iglesia de Valencia*, (ACV, Lligall 90).
- Índice de entierros de “personas de distinción”*, (ACV, Lligall 651).
- Libre del orde, cronologia y sucesion dels señors dignitats, canonges y beneficiats en esta Santa Esglesia*, (ACV, Lligall 689).
- PAHONER, Juan, *Hallazgo de especies perdidas, 1756-1775*, 14 vol., (ACV, Ms. 377-390; Índexs, ACV, Ms. 375-376; Addenda [episcopologi] ACV, Ms. 391-392). (Còpia manuscrita de Josep Osset Merle en 6 vol. [extraviat el 5], 1933-1934, ACV Sala de Consulta).
- Possessions de l'arquebisbat, dignitats y canonicats de Valencia*, (ACV, Lligall 691).

PÀGINES WEB

- Batzoles al campanar de Morvedre (València):*
<http://es.youtube.com/watch?v=GK7nL3tufIU&feature=channe>

³⁵⁹ Al full 110r comencen notes del canonge Manuel Catalan de l'any 1678; al full 122 les del canonge Noguera de l'any 1683.

Campanes:

<http://campaners.com>

Campanes, volteig en el Micalet:

<http://es.youtube.com/watch?v=jZq5acVhZNI&feature=related>

Catedral:

<http://www.catedraldevalencia.es/>

link en <http://www.archivalencia.org/>

<http://www.jdiezarnal.com/valenciacatedral.html>

Consueta de Soriano:

<http://parnaseo.uv.es/lemir/Revista/Revista8/Adelantado.pdf>

Corpus diacrónico del español (= CORDE), Real Academia Española, Banco de datos:

<http://www.rae.es>

Corpus Informatizat del Català Antic (= CICA):

<http://seneca.uab.es/sfi/cica.2006>

Episcopologi:

<http://www.archivalencia.org/contenido.php?pad=100&modulo=67>

Església de Tucumán (Argentina):

<http://palestra-tucuman-info.blogspot.com/2009/03/un-templo-nuevo-el-dios-que-habita-en.html>

Inquisició:

http://www.cervantesvirtual.com/historia/CarlosV/entrevista_francisco.shtml

Lamentationes Ieremiae prophetae:

<http://www.victoriamusicae.com>

Meditació d'Advent:

<http://eclesalia.blogia.com/2009/113001-episcopalia.php>

Miraculo nivis, de:

<http://www.rafaes.com/advocacion-nieves.htm>

Moriscs:

http://www.rtvv.es/alacarta/princiv.asp?idioma=0&id_video=1359

Processó del Corpus:

<http://www.youtube.com/watch?v=xgVv75XJPM4>

Rosari de l'Aurora:

<http://www.rosariodelaurora.com>

Sarum, ritus:

http://www.archive.org/stream/theuseofsarum00unknuoft/theuseofsarum00unknuoft_djvu.txt

Virreis:

<http://www.geocities.com/Athens/Atlantis/2572/VirreinatoValencia.htm>

ANAKEFALAIOSIS
REFLEXIONS D'UN CAPELLÀ
DEL SEGLE XXI³⁶⁰

“Jueus o serrahins que seran inculpats d'algun malefici o seran obligats a molts deutes e faran semblant que-s volen fer cristians o fugiran e-s me-tran en les esglésies per ço que pusquen squivar et storçre de la pena...”³⁶¹

O el que és el mateix: el poder de les tenebres que s'introdueix en el sacrosant. I no vull amb això significar que els jueus i sarraïns fossen el poder de les tenebres i les esglésies el sacrosant. És només una cita dels Furs i Ordinacions de Jaume I, és només un model, és només un paradigma. En realitat, el poder de les tenebres eren els poderosos del món que s'introduïen en les esglésies per a mantenir i augmentar el seu poder, per a “squivar” el “malefici”. I no eren, evidentment, ni jueus ni sarraïns, sinó reis i fills de reis, prínceps i fills de prínceps, nobles i fills de nobles que feien “semblant que-s volen fer cristians” i és col·locaven “en les esglésies”. I això amb el següent règim o procediment: a més alt rang de noblesa major càrrec en les esglésies i, si és necessari, a major perfídia “més semblant que-s volen fer cristians”. I el *magis idoneus*, ben sovint, amb molta, moltíssima freqüència, s'identificava amb el *magis nobilis*. O potser, li interessava molt la *laus perennis Deo* a Ferran, el rei anomenat Catòlic, quan va fer designar canonge el seu fill natural, Alfons d'Aragó, al moment del seu naixement?

O el que és el mateix: molts s'escuden en la religió per a amagar la seua falta de religió. Ja deia sant Agostí que “en l'Església, molts que hi estan, no en són, i molts que no hi estan, en són”.

I també en el XXI.

Jesús ho va dir amb unes altres paraules, però ho va dir. El mateix.

I així, les esglésies, que devien ser els temples de Déu es van convertir –algunes o moltes d'aquestes– en coves de bandits.

I també en el XXI.

³⁶⁰ Aquesta *Anakefalaiosis*, així com les valoracions sobre l'Església dels segles XVI-XVII contingudes en el capítol I, són de Xavier Serra.

³⁶¹ *Furs et ordinations...* 38, del primer llibre del rei Jaume I, rúbrica VIII.

Jesús ho va dir amb unes altres paraules, però ho va dir. El mateix.

En el *mare magnum* de la Catedral de València, en els segles XVI i XVII, hi havia, sens dubte *terra firma*, encara que només amb molta dificultat aconseguim descobrir-la-hi. Era veritablement un *maremagnum*, perquè la *laus perennis Deo* o és *laus perennis homini* o és *flatus vocis*.

I també en el XXI.

Sant Joan, el deixeble amat, ho va dir amb unes altres paraules, però ho va dir. El mateix.

De l'ekklesia-assembly dels primers temps del cristianisme, pas-sàrem a l'ecclésia-temple, i quan l'Església es va organitzar –alguns di-rien ‘en estructura de poder’, i nosaltres, sense negar-ho, volem veure-hi també una necessària estructura de supervivència per al seguiment de Crist–, es van fer necessàries les catedrals. En la diòcesi, la Catedral és el cap i mare de totes les esglésies, és l'església d'esglésies.

Però el que en realitat va ocórrer va ser que es va perdre el sentit més originari d'assembly de creients en Crist presidida pel seu bisbe, i les catedrals –també les esglésies– es van anar decantant i configurant, principalment, com a llocs de culte. I el creient en Crist, és a dir, el que hauria de ser continuador de la seua obra i el seu missatge, es va veure transformat en un *assentidor* de credos i actor de litúrgies. En els segles XVI i XVII les catedrals s'havien convertit, a València i en la resta d'Europa, en uns magnífics temples, l'objectiu primordial –si no únic– dels quals era l'esmentada *laus perennis Deo*; però fins i tot, aquesta, de-formada, desfigurada, falsejada. Així ens apareix reflectida en la nostra *Consuetudo*. Molt al nostre pesar, entenem Vicent Blasco Ibáñez quan parla de les “exterioridades católicas”.

Perquè el culte, la *laus*, que es celebra en la nostra Catedral ja no respon, bàsicament, a un conjunt de ritus i cerimònies amb què es tributa homenatge de respecte i amor a Déu, sinó que ve imposat per una superabundància d'actes votius, fruit de devocions i interessos particulars, llegats, deixes i administracions que, certament, permetran el suport i manteniment de centenars de clergues i altres ajudants que s'articulen al voltant d'aqueixa *laus perennis*, però que, al mateix temps, suposaran una deformació significativa i substancial d'aquest culte, si ho volem entendre, el culte, com a moment culminant, cim, alfa i omega, del quefer del cristià. Afegim-hi l'absentisme de bisbes i canonges, màxims animadors de la funció litúrgica en la Catedral. Afegim-hi la reglamentació exacta, estricta i exhaustiva de tots els actes culturals fins als més mínims

detalls (tan lluny de les litúrgies de les primitives comunitats cristianes), sense el menor indici d'espontaneïtat, naturalitat o senzillesa. Afegim-hi la venalitat i simonia, que sotgen i aguaiten en tot moment, que tot ho justifiquen, que tot ho sobrevolen i que, en definitiva i amb moltíssima freqüència, han convertit la clara opció de Crist pels pobres en una Església de rics i per a rics. Alguns dels personatges més importants i influents de la nostra societat, alguns gremis,³⁶² arriben a tenir les seues pròpies capelles en la Catedral. I, al final, la ja molt malparada i deformada *laus perennis Deo*, es convertix en *laus perennis Mammoni*, príncep de la Cobdícia, siga aquest Diego de Covarrubias, el príncep de Lieja o el gremi dels armers.

El culte ha perdut el seu sentit.

La litúrgia s'ha convertit en un reflex de la societat valentina de l'època, més que de l'Església de Crist. Díficilment podria haver estat d'una altra forma, encara que aqueixa 'una altra forma' siga –i és–, precisament, la que exigeix i va implícita en el missatge de Crist.

Fins a la tectònica de la Catedral, que tant ens detalla la *Consueta*, contribueix –i al mateix temps n'és efecte– a aqueixa pèrdua de sentit en la cerimònia litúrgica. La concepció primitiva de la Catedral, dissenyada, sembla ser, per un dominic en el segle XIII com una gran aula senzilla, àmplia i diàfana que pogués albergar “tota la ciutat”, havia estat traïda al llarg dels segles posteriors fins a convertir-se en alguna cosa molt distinta del seu esperit inicial. Recordem únicament les 68 capelles –en la contornada de les quals pul·lulen fins a 300 clergues i altres empleats tots els dies–, la celebració de 90 misses diàries i 828 aniversaris anuals, altres cerimònies i altres litúrgies que s'atropellen les unes a les altres...³⁶³ Allò, malgrat la seua més que probable pulcritud i diligència, com ens testimonia la *Consueta*, pareixeria un 'laberint', un 'basar' o un 'circ de tres pistes' (són expressions que he sentit recentment en boca d'un canonge valencià coneixedor del tema) més que un lloc d'ekkleisia.

El segle XVIII, amb Maïans i Siscar, com a paradigma il·lustrat d'una renovació en profunditat, i amb els arquebisbes Mayoral o Fabián y Fuero, com a exemples d'una reforma substancial en la Catedral (des

³⁶² Que el terme no ens indueca a error; els gremis s'assemblen més a una actual confederació d'empresaris en defensa dels seus interessos que a sindicats obrers (suposant que aquests defensen els interessos dels obrers).

³⁶³ “...como hay tantas ceremonias [...] sin confusión ni tropel”, sospirava el canonge magistral Fuster (cfr. FUSTER, M., *Notables*, 264-266).

del punt de vista artístic, reforma certament traumàtica), va significar una *damnatio memoriae* d'èpoques anteriors gremials i forals (fins i tot es van soterrar i amagar les tombes d'alguns bisbes), i al mateix temps un intent d'alliberament de particularismes i accentuació d'una litúrgia i d'una predicació més conformes amb l'esperit il·lustrat de l'època.

A mitjan segle XX, en Europa, els esforços preliminars de les *Mediator Dei* (Pio XII, 1947), dels Odo Casel (†1948), i de les Maria Laach, així com, posteriorment, l'impuls decisiu del Concili Vaticà II, van suposar una possible definitiva reforma –litúrgica, però també eclesial en tota la seua integritat– plena de llum i esperança, que no volem ni desitgem que s'apague, sufoque o apaivague.

Al segle XXI, s'ha trencat ja aqueixa esperança?

Tornem a la Catedral dels temps de la *Consueta*. Des del punt de vista de l'art i de la cultura –i no és poca cosa, però des de la perspectiva veritablement cristiana es mostra absolutament insuficient– era la Catedral i la seua litúrgia, sens dubte, impressionant, bellíssima, espectacular; i això, a pesar de com ens puguen paréixer d'estrambòtiques les cadenes del port de Marsella a l'aula capitular o les reproduccions de vaixells que com a trofeus de guerra –veritable *contradictio in terminis* ideològica– penjaven del cimbori. Perquè el recapte i el marc acompanyaven convenientment i adequadament aqueixa litúrgia. La Catedral era un veritable museu d'art, riquíssim, d'incalculable valor. Ja ho hem vist, succintament però prou, en les pàgines anteriors. Les arts menors i les majors no desmereixen, al contrari, ressalten i magnifiquen l'espectacle. La relativa senzillesa que acompanya la litúrgia d'aquest segle XXI no ens impedeix imaginar com seria la de fa 300, 400, 500 anys, pròpia del Barroc, adulació, mim i afalac de tots els sentits: llarguíssimes cerimònies (ja vam veure que alguna fins d'11 hores de duració) adornades i guarnides amb els tapissos i domassos de les empal·liades, encensos i peveters, lluminàries, draperies, processons multitudinàries, terns i vestimentes amb el seu ric colorit distintiu i diferenciador, creus, frontals, pal·lis i bordons, campanes i campanetes, orgues i altres instruments musicals que juntament acompanyen canonges, beneficiats, infants i cantors professionals en una bellíssima música i admirable cant polifònic que pretenia imitar els àngels de la volta del presbiteri, i aquests els del cel.

És la Catedral en els segles XVI i XVII –no tan lluny com volguérem de la Catedral del segle XXI³⁶⁴–. Repetim Víctor Hugo: netejar de

³⁶⁴ Cfr. JAIRO DEL AGUA en <http://eclesalia.blogia.com/2009/113001-episcopalia.php>

cucs la idea de Déu o, *mutatis mutandis*, netejar de teranyines els racons de la Catedral. És a dir, un culte, si voleu solemne, però senzill, una litúrgia per necessitat simbòlica, però comprensible, una ‘forma visible’ que realment ho siga de la ‘gràcia invisible’, en definitiva una *laus perennis Deo*, entenen l'adjectiu com a perpetuïtat i prolongació fora del temple. La *laus Deo* en la Catedral ha de ser, repetim-ho una vegada més, el ressort, el motor, l'inici i el final (també si es vol cronològic), l'alfa i l'omega de l'*anakefalaiosis ton pantón en ton Xristón*³⁶⁵ en el més ençà, i llavors sí que serà *perennis*, i no aqueix *flatus vocis* estèril que amb tanta freqüència ha acompanyat –i acompanya– de tal manera la ‘forma visible’ que ha convertit la ‘gràcia invisible’ en una pura, deixatada i diluïda entelèquia.

Que difícil se'ns fa de vegades veure Crist en les nostres litúrgies!

Personalment, no em vaig fer rector per a ésser orat d'una bella cerimònia, fidel complidor d'ofegadores normatives i membre qualificat dels seguidors de l'Anticrist. Em vaig fer rector per a ser testimoni de Crist anunciant el regne de Déu, és a dir, el somni més antic del cor humà, el desig quasi desesperat de totes les cultures de tots els temps: la superació de tot allò que aliena l'ànima humana.

És cert que alguns o molts ho van –vam– intentar. Van intentar portar en la seua predicació i en la seua vida el missatge de Crist. I en molts aspectes ho van aconseguir. No obstant això, el seu reflex en la *Consueta* és ben pàl·lid, encara que no totalment absent. Només amb molt bona vista podríem albirar en el nostre manuscrit alguns moments en què l'adoració a Déu és realment “en esperit i en veritat”. En tot cas, no oblidem tampoc que la *Consueta* no pretén ser una *summa theologica*, un catecisme moral o una interpretació de l'evangeli, sinó un senzill i simple manual d’“instrucció de sacristanes i mui en particular para el de la Catedral de València”, si volem recordar el sagristà de Xàbia.

München, Maria Heimsuchung, agost de 2009

³⁶⁵ Recapitulació de totes les coses en Crist, que afirma la teologia (sant Ireneu) per al més enllà.

FACSIMILIA

Acabar de tocar comencen lo offic y noy va ayona beneyta arimpla m toquen la oro de Rey Quant van de tocar los fassos tanquen les portes maiors y resten oberts los portets y als qui van a serar les esgleyes y tots los esirlans van y la sen y q no facen mal los fadrens

tanquen tota la porta excepte la de la porta de mold

no vaible

Auy 1629

Al 29 de Marc: 1629. Dous s: de feula comarcao de la Chrisma y demes olis. per la S: M: y J: M: s: don p. ysidoro Altaga Archebisbe de l'Archiepiscopat de Tarragona de Troent nouamen fet de xps. (Christe conuallure) q: man. Dous de d'ellura plurs. P: no. Ara entex y cade. iasui. 18. lit. de oli. y iucchi que, d'obriera olis. p: va Mallorca, Teruel, Barbazino, tarro y de Pastor y 50 qorb. xev. elan en l'ase. los de Bisbe Casanova.

Dimendres Sanct

Lo sotfagesta seu concertar ab lo sermo Inador que fermone fins a les set hores y mija y auy que vera aquina hora vol comencar p quant lo sermo se fa ans de tot lo offic En mja hora ans de comencar lo sermo fa pnia a tocar les batzoles tres tochs q duren la mja hora Acabar lo sermo fa pnia a tocar altres tres tochs que duren fins a les huyt hores de manera q a les huyt hores comencen prima y sinxen pma terci septa y nona consecutiuament Per al sermo la trona zongra sense scap Entretant q sinxen les hores apavllen en la sacrestia Los vestiments de brocat negre ab tot lo mester Los camps ab paraments de brocat negre p al So. b: y se vellut negre p al d'arla y sotdiara y tambe una capa de brocat negre p al So. b:

para sermo de la pasio para l'illa de 1617 anys

to un aus del sermo

2 raps de no llo. mionan

no que foy en la iglesia

para un altre sermo

no q mija a en venim

de Honil 1624

tas comers a les set ores y mija a

dear y que sea quade auy

en un casel gran de d'ad beneyta de p: ve. seara huytant encaden y mja respectie del ayo se fan las portadas

Lo any 1559 ab desaminasio, y para del **De corpore xpi** Lxxx
concediſimo. S. Archiebſc. don ^{de na}
una ſi ſen la poſſio longa del corpus demay: dignis la miſſa maſual pa la coſagrativ del ſan-

magiamus. Cui poſſa una custodia abſguare o us y ſon arabad a los ſpſ y para lo ſ. conſe. don gen
tas pellicer / foren us **prop** **de la custodia** **Et iſta** ſe tornara / a
tas y ſabonarios ans se **lenar** les ſalmatiquas que ſeruyen p adaqſ
a ſis en la ſen / y la custodia **poden ſeruy** p al xchiquay de los otros xchſes.
ia p ſis o us y un guarro **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
ten en la perra del ſpoſ **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de / y ſe la volva **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
estimada y a los que **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
est y ſus guanos para **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
na la custodia en lo al **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de mayor: agny en **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de xchſes de los bordons **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de que mola be / a los **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de que y ſon ſon **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de que ab mala ſe **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
de que: **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y

apues de los roques
o campaner porta la cen fins a los forques
del mercar y lo ſegon ſeruy p campana
p al tocar al cepz de la xpeſſo ab los otros
excolatis que h ainden **de la ſen** la torna la cen / lo excola del altar

~~o ſotſaguyſta te carrey de ſe poſer en el altar
en la capella de nra Chmunt co ayar en la
ſua admyſtracio: y en la capella del beſſer
annere ab los otros beſſers que ſon en otra ca
pella del banſer annere~~

En la ſaga h un tapu ſine la ſagreyſta nona
mes ſanera en tona azeſmat a los capes
fronteres de la porta p que com torna la
xpeſſo los otros capes entre ſen adſpulle
ſine la ſagreyſta y lant en les ſamms lo dit
tapu y all ſta tota la roba fins a pelmati

En lany 5. d. xxv bingue nouamer lo empador don
Karlos y Rey nro ſenyor a iurar en lo mes de maig
y feren h lo corpus lo dnyendres ans de la aſſenſio
co es lo entramesos y la xpeſſo ab lo lignuz deus gran
del rey en lo q del corpus **de la ſen** y les xchſes xchiquay p al altre y
ſino la xpeſſo ab lo corpus y en la vna xpeſſo y en
l'altra donaren a los acostumats de la ſen albasas
de guants y ſabates. La qual feſta ſta conſirma
da en lo libre de anguytats ab tota la entrada

da en lo libre de anguytats ab tota la entrada
de may 28. demay. 1614. deſſra del corpus. ſeſta la vna. traqueren la custodia.
enari: no d que miſſa deſſra deſſra y haſta la d. h. lo deſſra del corpus y no por ante en lo
deſſra. Aveſbſc. y eſta en madrid. ana. los 1614. an. Torres. enſon llos. no eſtaſt nra. do. b. b. e. s.
y no

Juhol | fon ditumprar plore | **credbn**
nurent caprol enlo
any 1565 en la pynna mensis de jany

Arabant fora missa maior fan senyal a sis portes y una quacta
veloz fada dels capes y bordons, come a despres Los vestiments de
angels de la salz brocat ras blancs canys ab paramets blancs
la porta dels apos
tols y gira y de
tras lo altar ma
ior y ala porta
dela sacristia posla
papa en el pfecto
dels anys els y de
ca de dos ba los
bisbe dins lo pali
y antra tota la
pfecto apres dels
dels canonges
sil enoran en
casim y en el
de losbe apres al
angel custodi queta
davan lo pali y
apras casim enre
la pfecto dels
angels canonges
y de la sacristia
nota q no es qual
may de brocat ras

una quacta
vestiments de
noy apo
posito
de capras
enlo any
1565 de
reonehi
cabe q noy
vome
pali culu
pustent
pro lillo

**Capit octaviarq distancions
Virgins crone duplex**

o pali y ornamento y dos capes y dos bordons
com en les octaves: pt blanc y canys ab para
mets comuns e apynteres despres tantid
hay pfecto al altar maior ab la oca maior
y a lo vch altar fa de aparellar al
de altres dos capes blanques y dos bordos
p ala pfecto

Lo dia del triumpho de la creu apposa lo frontal. Noques de lument: de la creu ab psonages y sen
y en lo altar
De Scto Eposforo marque
duplex. v. bandates
Los escolans empachen lo altar de sent Eposfor
y pagan lo demarjer p causa delas reliquia
y aparella bun parcell de canters de terra
y dos porzonets p ala lagua del querat
que no fructen algun canter de course co
fueren fehen lany. d. credn. e lo demarjer para la
sua tanteta davan lo altar de sent Eposfor
y a fectre ell ah ab la reliquia fins ala
psbe.

208
En lo Any. 1616. Ana Veyre de Pontifical
envia y uno y digue Tamilla Tora Sr. Scribe.

La confraria de los venis.
Causa paga al...
vista del...
los...
Mura de...

La assumpcion de la virgen
Simplex mais solempne et octa
vas gabet solempnes

Viovey.

En lo any 1660...
Mara de la mar...
rey...
vingue...
al...
En lany...
for...
cap...
nes de la...
sien sites...
completes...
fiara...
quant...
tepburo...
se bibals...
solemp...
vespres...
meter...
abna...
y aquida...

Los tapis blancs / o carffes

Apmerces vespres al cor hays bordons y gunt
capes blanques et oia aha sicut dictum
est...
vespres de...
vse ab la...
sent...
la oraco...
solempne...
o quart...
hays salte...

comitans...
tan...
nes...
y dres...
me ego...

vide supra
matines toquibatal y molt solempne al cor
v. m. bordons y v. m. capes blanques
toquen...
de...
los...

En lo Any. 1607. plogue
en la Veyra de nra. s.
Agost. de...
mati...
que no...
Demati...
y mage...
La sua...
seu...
pello...
de l'...

Alta toquen ab la marça y apres gunt doble ab
les morlanes

A missa maior fan senyal, a les sis hores y a que
den lo primer toq a sis hores y mija y pos apres
fan lo segon toq molt solempne que dure una
bona quarta en modo que una mija quarta
ans des les set hores comencen tercia

Lo matge de solani de nra. s. de Agene lo ha del...
de l'...

Vide supra sequenti

bm. bordons e bm. capes blanques Or in pms

de pie la co
raia de la
en anar oportu
image ala sen
obran d'ap
up del
toms
la

despreys Hay p^o de tates les capes y les
de papa alexand^o tambe q^o ala p^o lo pah
de bordons de biocat carmesí

La lina mes solempne y quatre canalobres
de argens de s^o teny terda Lo p^o sagista enya
totes les e^oques de la sen ab los capel
lans que fan veny d^o de los sagistabrics

de les reones les totalloles e biocat blanc
de biocat de biocat
de biocat de biocat

1599

la p^o
la p^o
la p^o

en us mans no p^o que
de la verge
de la verge

han portat de la verge
empiana en la p^o de la verge
de la verge

la p^o
la p^o

o pah argumen de la verge
de la verge

los andadors de la verge
de la verge

la p^o
la p^o

os camps ab parames de biocat
de biocat

de la verge
de la verge

la p^o
la p^o

de la verge
de la verge

de la verge
de la verge

la p^o
la p^o

de la verge
de la verge

de la verge
de la verge

ÍNDIX

VOLUM I

LA CONSUETA DE 1527 DE LA SEU DE VALÈNCIA.	
Un testimoni viu de la litúrgia i del valencià dels segles XVI i XVII	9
PROEMIUM	15
CAPÍTOL I:	
EL CONTEXT HISTÒRIC.	
València en els segles XVI-XVII	19
1. La Guerra Civil de les Germanies	19
2. L'expulsió dels valencians musulmans	21
3. L'anet i la mel	28
3.1. Els bisbes valencians	28
3.2. El clergat	33
3.3. El poble	39
3.4. <i>Sine qua non</i>	44
3.4.1. La <i>devotio moderna</i> i l'erasmisme a València	44
3.4.2. El Tribunal del Sant Ofici de la Inquisició	46
3.4.3. El Concili de Trento	47
3.5. Renovació i decadència	50
3.6. Els mites ocults, les arts i els protagonistes d'arts i mites	58
3.6.1. Les majors	59
3.6.2. Les menors, humils i fidels	66
3.6.3. Teatre i parateatre	71
3.6.4. La música	71
3.6.5. Els actors i la seua comanda	74
CAPÍTOL II:	
ESTUDI LINGÜÍSTIC	79
1. Grafies i fonètica	83
2. Gènere	98
3. Nombre	100
4. Article	101
5. Pronoms personals	107
6. Demonstratius	111
7. Possessius	114

8. Relatius	115
9. Numerals	121
10. Verbs	125
11. Preposicions i conjuncions	142
12. Negació	155
CAPÍTOL III:	
EL MANUSCRIT	159
1. L'ànima	159
2. El cos	166
2.1. Anàlisi codicològica	166
Signatura	166
Autors	166
Data	167
Manuscrit	167
Enquadernació	167
Folis i foliació	167
Matèria	168
Estat actual de conservació	168
Organització del manuscrit	169
Organització del foli	169
Escriptura	169
Història	169
2.2. Distribució de l'obra	172
3. Els autors	180
ÍNDEX ONOMÀSTIC	187
VOCABULARI	217
<i>RATIO EDITIONIS</i>	291
BIBLIOGRAFIA	297
Manuscrits	306
Pàgines Web	306
<i>ANAKEFALAIOSIS</i>	
Reflexions d'un capellà del segle XXI	309
<i>FACSIMILIA</i>	315

**LA CONSUETA DE LA SEU DE
VALÈNCIA DELS SEGLES XVI-XVII**

FACULTAD DE TEOLOGÍA SAN VICENTE FERRER

MONUMENTA ARCHIVORUM VALENTINA

X/II

**LA CONSUETA DE LA SEU DE
VALÈNCIA DELS SEGLES XVI-XVII**

**ESTUDI I EDICIÓ DEL
MS. 405 DE L'ACV**

Joaquim Martí Mestre

Facultat de Filologia. Universitat de València

Xavier Serra Estellés

Facultat de Teologia de València

València 2009

La transcripció del text de la Consueta que presentem en el segon volum d'aquesta obra, s'ha fet en el marc d'un conveni entre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Facultat de Teologia de València Sant Vicent Ferrer (Secció Diòcesi), a proposta de la Comissió de Texts Religiosos de l'AVL, que l'ha supervisada.

Coordinador de la Series *Monumenta Archivorum Valentina*:
Xavier Serra Estellés

EDITA:

FACULTAD DE TEOLOGÍA SAN VICENTE FERRER

Trinitarios, 3. 46003 Valencia (España)

Tel. + 96 3155800 / Fax: + 96 3155810

E-Mail: facultad.teologia@teologiavalencia.es

COMPOSICIÓN DE ORIGINALES:

SIPTEL (Servicio de Informática y Publicaciones de la Facultad de Teología)

Tel. + 96 3155803 / + 96 3926144

E-Mail: siftel@teologiavalencia.es

DISTRIBUYE:

EDICEP

IMPRESO EN ESPAÑA

I.S.B.N. (Obra Completa): 978-84-95269-42-3

I.S.B.N. (Tomo II): 978-84-95269-44-7

DEPÓSITO LEGAL:

ARTES GRÁFICAS SOLER, S.L.- LA OLIVERETA, 28 - 46018 VALENCIA – 2009

II

MS. 405 DE L'ACV

EDICIÓ

CONSUETA DE LA CATEDRAL DE VALENCIA. AÑO 1527¹

// (II) L'ORDE DEL TOCAR DE LES CAMPANES, AXÍ EN DOMÍNIQUES COM EN QUALSEVOL FESTIVITAT, PER A VEDAR, ALEGRIES, AL TEMPORAL, A L'ARMA, COM QUALSEVOL MANERA DE TOCAR EN TOT L'ANY²

TOCAR PER A VEDAR³

Primo, toquen tres vegades la campaneta del sembori, cascuna vegada tant c[o]m anar d'ací a la Carneceria Nova y tornar; e no la dexten parada, sinó solta del tot; [e la] tercera vegada que toque tostemps fins [qu]e [re]sponen al campanar; y en responent, no toc[en mé]s. E responen ab lo Manuel, pujant-lo fi[ns a m]ija finestra, poch més, y dexten-lo de tot caure fins que no toqua; y en dexar-se de tocar la darrera batallada, tantost immediate lo tornen a pujar[r] axí mateix, y açò fan tres vegades.

¹ *Tot aquest primer full, incloent-hi el títol, és de dues mans distintes, corresponents als canonges arxivers Ramon Robres i Roc Chabàs.*

Robres escriu: Consueta de la Catedral de Valencia. Año 1527. (*Vide.* fol. 169^r: se acabó de escribir a 8 de diciembre).

Afegeix Chabàs: Este libro aún no estaba escrito en: 1526 v. fol. XV^r; XXXVII^r. 1528 LXXV. 1527 CXXVII. 1528 CLXX.

Este libro ya estaba escrito en: 1565 fol. IIII. 1560 fol. XV. 1559 XXXVIII. 1534 XXXXI-I^r [*en realitat la nota marginal referenciada està en el full XXXXI^r*]. 1557 LXIII. 1534 LXXIII^r. 1535 LXXVIII^r. 1532 CXXXVII^r. 1529 CXXXIII^r.

Afegeix Robres: Fol. 40^v, *vide* última línia sobre el autor.

Resta del full en blanc. Segueixen quatre fulls sense numerar en blanc.

² *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre:* In *Suma Silvestrina* prohibitum esse pulsare campanas pro oris dicendis tempore interdicti, in capitulo de interdictio.

³ *Segurament JC afegeix al marge esquerre:* De on se à de notar que per aver de tocar se à de servir est orde: que si lo vet se posa per l'ordinari, ans de tocar ni fer senyal, lo senyor official ab dos canonges *sedens in catreda* pronuncia la sentència, y pronunciada que és dita sentència, sellavòs fa's lo senyal ab la campaneta del cimbori per a vetar, *ut moris est*. Si lo vet se posa per algun [j]utge apostòlic, pronun[ci]jada que ha la sentència [...] si que no té necessitat de [...] à de demanar [...] reverendíssimo senyor ar[chabisbe...]. *Manca la resta de la pàgina. Els punts suspensius indiquen, en aquest cas, un nombre indeterminat de lletres que hi manquen.*

E acaba[da] la tercera vegada, tantost après toquen la Vedada tres vegades, axí com lo Manuel, fins a més de mija finestra, y a la tercera vegada [...]aran prest, atesant la Vedada, y tendran [...] lo gancho y posar-l'an pr[est...]o y tocaran un[...] massa [... sp]au [...]4// **(II')**

EN TEMPS DE ENTREDIT

Primerament,⁵ fan senyal ab la campaneta del sembori, com se acostuma fer senyal entre l'any, quant no és vedat. Y lo campaner y segon responen ab la Vedada, y aventen-la sense may parar; a matines, obra de mig quart, y a missa y vespres, hun quart poch més o menys, y aqueden ab la campaneta del sembori, e dexen caure la Vedada fins que no toca. Y en acabar de tocar la darrera batallada, tantost tornen a pujar la Vedada, axí mateix, y tornen a quedar ab la campaneta del sembori, de manera que tres vegades aqueden y tres vegades aventen [y] la dexen caure tres vegades, la Vedada, y a la [terce]ra vegada atesen prest la Vedada. Y acabant [d]e [to]car, posen lo gancho en lo b[a]tall y toquen [un]es XXXX batallades, poch més o menys, ni massa [a]spau ni massa prest; e a la darrera, tocaran unes huyt o deu batallades, axí prestes, molt més que les altres. E⁶ acabat açò, fan senyal ab la campaneta de l'altar major; y comencen lo offici a la cartoxana en lo cor. Y quant ve al dir de la missa, vénen los capellans a la capella, y aquí diuhen la missa a la cartoxana. Y, acabada missa, tornen al cor a dir nona.⁷

E mentres se fa offici, han d'estar [...] portes y a cascun postich [... ca]pellans y coronats q[u...] lo official [... ta]ntost [...]8 // **(III En temps**

⁴ Manca la resta de la pàgina. Els punts suspensius en les dos últimes línies transcrits, indiquen un nombre indeterminat de lletres que hi manquen.

⁵ Probablement JC afegeix al marge esquerre, a.m. cancel·la i a.m. retalla de forma que al principi només es poden distingir alguns fragments o paraules; els punts suspensius indiquen, en aquest cas, un nombre indeterminat de lletres que hi manquen: [...]ta se à de tocar d'esta manera, que [...] a del [...] fer senyal [...] a de [...] tres senyals, la huna per a [...]ar lo primer toc [...] lo segon per acabar lo [...] y lo tercer per a quant [...] lo tercer tot al [...] campanar.

⁶ JC afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la: A levar Déu no-s toca [...] oració acostumada [...]nys hi à capa nota[...] capella que està al costat del dit rogle.

⁷ JC afegeix en l'interlineat i al marge esquerre: Hi fan senyal a missa [...] diumenge o festa que y aja sermó; y en los altres dies a sis y miga [...]niversari [...] ca [...]. Manca la resta de la pàgina.

⁸ Manca la resta de la pàgina. Els punts suspensius en les dues últimes línies transcrits, indiquen un nombre indeterminat de lletres que hi manquen.

de entredit) que sols toquen a matines, y missa, y vespres y la oració del vespre en sech, sols tres batallades ab la Maria; e no responen les parròquies ni han de respondre. Si y ha temporal, bé poden toquar al temps, com se acostuma entre l'any de tocar. E si s'hacostuma de tocar lo seny, també's toca a la hora acostumada, salvo que no'l pugen fins a dalt, sinó fins a més de mija finestra, y axí'l toquen una estona. També toquen la oració de les ànimes a una hora de nit, com se acostuma tocar.⁹ E no y ha missa d'alba. E prima [no es diu fins que han tocat a missa immediate ans de tèrcia].¹⁰

Si és dia que y ha sermó, acabada nona, obren les portes y fan senyal ab la campaneta del sembori, y responen ab la Vedada tres vegades, y aquedant ab la campaneta tres vegades, axí com a m[is]sa; y a la darreteria, les batallades. Y açò's fa per a cridar la gent que vinga al sermó. En Quaresma toquen al sermó dient lo magníficat.

En Quaresma, quant se diuhen vespres de matí, no's fa senyal a vespres, ni s'i toca; y, après dinar, a completa, toquen axí mateix com a matines y a missa, com dit és.

A Nadal, lo Dijous Sanct, les dos Pasqües, lo dia del Corpus y lo dia de la Verge Maria de Agost no pot estar vedat, y desveden ans de les primeres vespres, y tornen a vedar dites les segones vespres y completes. E lo dia del Corpus y de la Verge Maria de Agost tornen a vedar, acabada la professó. E si és any de Jubileu, no tornen a vedar fins al dia de Sent Loís, al vespre, après qu'és tornada la professó a la Seu, que han dexas lo himatge en la confraria.

⁹ que sols toquen a matines, y missa, y vespres y la oració *axí com*: e no responen les parròquies ni han de respondre *axí com*: e si s'hacostuma de tocar lo seny... tocar *subratllat*. *SG afegeix als marges superior i esquerre*: Diumenge, a 2 de agost 1620 [*subratllat*], se posà entredit per lo senyor official y vicari general Pere Antoni Serra, generalment sobre tote[s] les esglésies de València [*afegeix*: y sos arravals] a les dotze hores de mijorn; y es tocà com està continuat al temps de l'entredit. Però després de haver tocat a l'entredit no's pot tocar més ninguna campana, sinó sols les tres batallades en sech a la avemaria del vespre. Y, axí, no's pot guardar lo dispost en aquesta plana, a hon està señalat ab línea davall lo reglò.

Ut late in Manuale Valentino, fòlio 80 [*subratllat*].

Y a 5 de dit, a les nou hores ans migdia, se publicà la cessació *a divinis* per totes les esglésies y monestirs de València y ses [arr]avals [*afegeix*: com lo entredit].

A 14 de dit, vespra de la [Ass]umptió de Nostra Senyora, a les 3 de la vesprada, es tocà a vespres, matines y salve. Y a 15 se féu la processó de matí; y a la vesprada, *ut moris est*. Y es pagà tot doble.

A 16 tornà lo entredit [*corregeix a.m. per a llegir*: cessatio a divinis], acabades completes.

¹⁰ E prima no es diu... tèrcia *corregeix per a llegir*: E prima diu-se acabant matines.

En la Setmana Sancta desveden lo Dimecres Sanct ans de completa, y no tornen a vedar fins al dia de Pasqua, acabades les segones vespres y completes.

E lo Diumenge de Rams, si és vedat, no's fa lo sermó fins qu'és dita nona, com se fa en los altres dies que y ha sermó. Per a suspendre lo vet,¹¹ no cal tocar com a desvedar, sinó como se tocaria si no fos vedat. Si s'allarga lo vet, se ha de tocar de la mateixa manera que toquen per a vedar, com dit és en lo principi.¹² // (III')

PER A DESVEDAR

Primo,¹³ toquen la campaneta del sembori tres vegades, axí com la toquaren quant volgueren vedar, y a la tercera no para fins que responen al campanar. Y respon primer l'escolà de les chiques, aventant la Chica y doblant la Despertada. E lo campaner y segon pugen lo Vicent fins a mija finestra. Sellavors lo campaner va a doblar lo Manuel. Hun poch après torna a judar a pujar lo Vicent fins a mija finestra, e torna a doblar lo Manuel hun poch. Y dexen caure lo Vicent, après dexen caure la Chica, quant és aquedat lo Vicent; y aqueden doblant ab la Despertada, de la mateixa manera qu'és toca la vigília de la festa doble que no és bisbal.¹⁴

TOCAR A TEMPORAL

Per algun temporal, o de trons, lamps, pedra o ayre terrible, lo guardià o lo de l'altar encén lo Ciri de la Fe davant lo altar major, e lo

¹¹ *JC afegeix als marges esquerre i inferior*: Com se sospén lo vet d'esta manera: que no'n fan senyal ab la campaneta del simbori, ni tocen la [Ve]dada ni altra ca[m]pan[a], sinó que, abent de tocar al primer ofici, o matines, o missa o vespres, fan son senyal ab la c[am]paneta del si[mb]ori, axí com si no fos vedat; y après respon lo campanar, segons és la fest[a]: si és doble, tocen a [*afegeix i cancel·la*: doble] [f]esta dobla, y si és simple, tocen simple, y si és dominica, a dominica, etc.

¹² *Afegeix*: [y ta]nt[es] vegades com se allarga, tantes han de tornar a vedar.

¹³ *SG afegeix al marge esquerre*: A 18 de agost 1620, a primeres vespres, se féu lo ofici ab solennitat, com si no y aguera entredit, fins a completes [del dia de Sent Luís] [del dia de Sent Luís *corregeix a.m. per a llegir*: y proseguís entredit, si n'í à].

A 7 de setembre 1620 [*subratllat*], a les nou hores y mija, se açà lo entredit, al temps que diyen *Agnus Dei* de la missa conventual, y desferraren a Pujades, que estava en la Almoyna, y fermada contenció, lo tornaren a ferrar; y manaren absolre als jutges de la Audiència, *ad cautelam*, di lluns, vespra de Nostra Senyora de Setembre.

¹⁴ *Afegeix en l'interlineat*: E si era dia bisbal, toquen totes les campanes, repicant com al tor[n]ar de la [pro]fessó.

campaner aventa la Morlana a soles. E si lo temporal és gran, aventen lo Arcís, y la Despertada y la Chica. E si tan gran era y de tanta durada, aventen lo Vicent.

TOCAR A L'ARMA¹⁵

Vide a cartes XV.

Toquen la Maria a batallades ab lo gancho prest, com qui dobla hun poch; e altre poch lo Jaume, après lo Manuel, après lo Esquellot, y axí d[e] corrent per tots los quatre senys.¹⁶

TOCAR A CORS GENERAL

Si morrà¹⁷ algun canonge de València, o arribarà nova de mort del reverendíssimo senyor archabisbe, o de rey, o príncep o persona real, per la qual mane tocar lo reverent capítol, primerament toquen // **(IIII Tocar a cors)** la¹⁸ campaneta del sembori tres vegades, cascuna vegada tant com anar fins a la Carneceria Nova y tornar; y la tercera vegada no paren fins que responen les campanes totes, exceptant les Morlanes. Y toquen tres trachs, aquedant les campanes. Y d'un trach a l'altre, dita de hun miserere, a bon esme. Y acabant lo darrer trach, dita de hun credo, responen les campanes, ço la Chica y la Despertada, prestes, y la Vedada y lo Arcís, hun poquet més a·spau, y lo Esquellot y lo Vicent, hun poquet més a·spau; y lo Jaume toca a dos bandes, y reprehen la Maria y responen ab lo Manuel. Y si y ha compliment de gent, per major solemnitat, aventen

¹⁵ *Afegeix al marge esquerre:* De la manera que toquen a l'arma, toquen a foch.

¹⁶ *Afegeix:* Emperò de açò m[és] larch y millor ho veuran a cartes XV.

¹⁷ *A.m. afegeix al marge esquerre:* Com morà

¹⁸ *JC afegeix al marge esquerre:* ✂ Dels vestiments. Al cor, quatre capes de vellut [...] negre y quatre bordons. Lo de l'altar aparella los vestiments de brocat negre, y sobre lo taulell, la tela negra; y per al senyor bisbe, una capa de brocat negre. Quant lo cos general és defora la Seu, en alguna església, los camis ab paraments de brocat negre per al senyor bisbe, y ls altres de vellut negre.

Y si és canonge, à-y sis capes, dos de brocat per als senyors de canonges y les altres de vellut.

Probablement MJC afegeix: Quan lo general se fa fora de la Seu, ultra dels vestiments que se an de portar, à de anar un escolà ab la creu major, la qual no l'à de dexar. Y si mester serà, vaja un altre ab ell per a servir en lo altar de la església a on se fa lo general. Y és totstamps mester, juxta manament del reverent capítol, que y vaja lo guardià, y lo de les chiques que reste a servir así a la nostra església.

lo Manuel y doblen ab la Maria, una y una; emperò lo aventar del Manuel és a tart y cosa voluntària als escolans.

Per lo marqués de Azenete y per lo marqués de Brancambur, marit qui fon de la reyna Germana, se tocaren trachs. Per virey e per governador preminent també's poden tocar trachs.

Per los altres cosos generals no's toquen trachs, sinó totes les campanes, segons damunt dit és. Y no pot ésser cors general sense que no toquen les campanes a cors general, ni per lo contrari.

TOCAR A CORS AB QUATRE CAMPANES¹⁹

Tostemps que la creu mijana de la Seu hix per a soterrar algun cors o a remembrança, no pot exir sense que no toquen les quatre campanes, si ja no exia gratis per fer honra a algun capellà o amich. E toquen d'esta manera: que aventen la Chica y doblen ab la Despertada, una y una; y quant és alta, aventen lo Vicent y doblen ab lo Manuel, una y una; y axí van les quatre campanes.

Cascun toch, axí de general com de quatre campanes, dura una hora, en la qual fan tres parades, y cascuna parada dura una quarta, e lo intervall // (IIII') de una parada a l'altra, mija quarta; enaxí que les tres parades ab los dos intervalls dura una hora.

E com lo cors general hix defora la Seu, exint la professó, comencen a tocar y no paren fins que tota la professó és toranda²⁰ dins la Seu, tocant, per ses parades de una quarta, y sos intervalls de mija quarta. E, axí mateix, se fa a quatre campanes. E si lo cors o remembrança y les obsèques eren en la Seu y la vespra, après completa, dihen la letania, per dir-la més a plaher, com se acostuma de fer algunes vegades,²¹ volent dir la letania, fan hun toch. E lo dia de la remembrança, ara hi haja letania o no, é[s] lo costum fer dos tochs, lo hu après que han tocat a missa, dihent tèrcia o sexta, fins a l'evangeli, y l'altre après de levar Déu, fins que són acabades de tot les obsèques.

¹⁹ Probablement MJC afégeix al marge esquerre: En lo any 1565, vespra de Pascua de Resurrecció, s[oter]raren a Carles de Sanmartín, après dinar, y tocaren quatre campanes, perquè determinaren que la solemnitat entra a mijanit de el dia de [corregit sobre: dia] Pascua de Resurrecció; y asò li paregué al molt reverent senyor canonge Dassió y als senyors de canonges *et idem (?) fieri posit (?) in aliis festivitatis* [afégeix i cancel·la dues lletres] *solempnibus*; tocaren un toch de una a dos ores, y el altre toch a la vesprada al soterrar. Y axí se porà fer vespra del Corpus y de les altres Pascues.

²⁰ Per: tornada

²¹ Segueix esborrall de dues lletres.

Lo ordinari de cascun canonge, per los LXXX sous de la *Constitució*, són los clachs ab quatre tochs; si més ne volen, acostumen-los de pagar.

LO CAPELL ARDENT²²

Lo capell ardent se fa d'esta manera: que lo dia enans, après de completa, diuhen unes vespres de defuncts solemnes bisbals, com les del dia de Tots Sancts, ab sis capes y bordons. E lo altar cobren-lo de negre, y lo pali, de brocat negre y tapits negres, e no y ha encens; en esta manera: que acabades vespres majors, mentres diuhen completes, los cambrés leven lo pali de la festa y resta lo negre; e lo guardià y de l'altar, los tapits;²³ y lancen la cortina negra, la qual, ab temps, han ja clavat los dos darrers.²⁴ E lo de l'altar, començant vespres de morts, trau la creu m[a]jor ab dos deputats ab capetes negres e ciris negres o grochs, segons és la cera; e lo guardià servix a l'altar. E acabades vespres, no y ha absolucions, sinó que lo senyor bisbe, ab sos assistents, ab la creu, y vedell, se'n vénen a despullar a la sagrestia. Y lo escolà ab la creu ha's de posar davant la porta del cor. E lo dia del capell ardent, de matí, diuhen tèrcia y sexta, y si és festa doble, diuhen la missa cantada y après nona. Y entrentant vist-se lo senyor bisbe per a dir missa, y ab // (**V Tocar de aniversari**) la capa, ab lo diacha, y sotsdiaca y hun assistent o dos, y axí, de pontifical, ab la creu y canalobres y vedell, van-se'n al cor, a la cadira prop la trona de la epístola, hon lo de l'altar ha aparellat lo pontifical negre, y posa's aquí; y lo de l'altar ab la creu y canalobres, a la porta del cor; y diuhen la letania. Si és festa simple, diuhen la missa baxa, mentres diuhen 3^a, 6^a e 9^a. E los monestirs fan ses absolucions, mentres diuhen la letania, o ans que la comencen, o acabant-la, o *submissa voce* mentres diuhen les ores. Les parròquies no fan absolucions particulars, sinó juntament ab la Seu. Y les creus stan tot lo offici entorn del capell. E mentres diuhen la letania, lo guardià, qui servix a l'altar, porta la cadira bisbal a l'altar y la casulla de brocat negre, perquè, acabada la letania, lo senyor bisbe del cor se'n va dret a l'altar per a dir la confessió, mentres diuhen lo introit de la missa. Al levar Déu, lo²⁵ guardià fa senyal ab la campaneta. E no y ha encens, per ésser missa de rèquiem. Y, acabada la missa, fan

²² *Títol en el marge superior.*

²³ *Entenem: leven los tapits*

²⁴ *Entenem: lo guardià i lo de l'altar*

²⁵ *Afegeix i cancel·la: de les*

les absolucions de cors present. Y, acabat, torna-sse'n lo senyor bisbe ab la creu y los de les capes y bordons a la sagrestia a despullar-se.

PER A TOCAR A ANIVERSARI Y A LAUDES DE DEMORTS

Primo, fet senyal per lo vedell ab la campaneta del sembori, acabant-se la missa de l'aniversari, lo de les chiques fa tres clachs ab les dos chiques, aventant la Chica y tocant a corda la Despertada ab lo gancho; y axí puja la Chica fins a quasi dalt, doblant ab la Despertada, una y una, après del(s) tres clachs. Y en començant a tocar, lo campaner y segon tiren lo Vicent, e lo campaner, qui stà en lo empostat, après que ha représ lo Vicent, dexa'l al segon y va a doblar ab lo Manuel, una y una, hun poch; y après calla lo Manuel tres o quatre batallades y torna a doblar axí mateix lo Manuel, una y una, altre poquet; y sellavors lo segon dexa lo Vicent, doblant lo campaner, com dit és; y a la fi lo de les chiques també dexa caure la Chiqua y dobla ab la Despertada, una y una; y axí acaben de tocar. E a l'alba toquen d'esta mateixa manera, salvo que primer puguen lo Vicent a soles, per a tocar // ([V'] **Tocar a confrare**) l'alba, y paren-lo; e quant és parat, toque a l'aniversari, segons dit és. E axí mateix toquen a laudes de demorts, après que lo de l'altar ha fet senyal ab la campaneta del sembori, quant diuhen la darrera liçó. E si y ha cap de setmana, toquen axí mateix, salvo que puguen del tot la Chica y lo Vicent. Y fan tres parades: la una en haver fet senyal lo vedell, la segona quant la professó de l'aniversari hix de la Seu, e la tercera quant ve, que torna a la Seu. Y per ço és mester que los escolans sien persones de bona força, perquè lo segon a soles, après que és dalt lo Vicent, lo ha de tirar y parar les tres vegades. E si és aniversari bisbal, toquen com a cors general, y si hix de fora, fan tres parades, com dit és del cap de setmana, a les absolucions *tantum*, car a laudes y a l'alba no toquen sinó com als altres aniversaris, puix lo offici de demorts no és bisbal.

TOCAR A CONFRARE

Tostemps que y ha confrare de la Verge Maria de la Seu, o de Sent Jaume o de Sent Arcís, axí cors com remembrança,²⁶ los escolans acos-

²⁶ Entenem: de cors present o d'aniversari

tumen de fer senyal ab la campana de la confraria, ço és, que la aventen hun quart de hora poch més o menys, cascun senyal. Si lo cors és a[prés] dinar, fan senyal après migjorn, y lo segon, après que han acabat de tocar a vespres, ans del magníficat. E si lo cors és de matí o remembrança, fan senyal de vespre ans de fer la guarda; y si no eren avisats de matí, ans de missa; y lo segon senyal, après que han acabat de tocar a missa. Algunes vegades se esdevé fer lo primer senyal entre lo hun toch y l'altre de missa o de vespres, quant ve impensadament, del qual són pagats per les confraries sobredites. // (VI)

SENYAL A DEMORTS

Tostemps que y ha de haver demorts, los tres escolans del campanar, immediate ans de tocar a vespres, fan senyal ab lo Manuel, que l'avenen fins a més de mija finestra, y dexten-lo caure; alguna vega<da>, per no ésser avisats ab temps per lo bosser o sotscabiscol, o per oblit d'ells, fan senyal tocant lo primer toch, ço és, que paren la campana y fan lo senyal; après tornen a tocar lo primer toch.

SENYAL DE PROFESSÓ

Si's fa professó defora la Seu, que y hagen a venir les parròquies, si és de matí, fan lo senyal après que han acabat de tocar a missa; y si la professó és après vespres, fan senyal après que han tocat a vespres, ço és, que aventen lo Manuel e paren-lo tres parades, après solten-lo.

QUANT TORNA LA PROFESSÓ

Essent les creus en vista de la Seu, lo campaner aventa la Morlana, e lo segon dobla ab l'altra Morlana ab la una mà, e ab l'altra, quant la Morlana és quasi alta, toca tres batallades lo Manuel, espau, fent hun poch de spay de una batallada a l'altra. E parada la Morlana, après repica hun poch lo Manuel y dexa de doblar la Morlana; y lo campaner y ell comencen a tocar les altres campanes, que stan ja atesades ab temps per lo campaner. E lo escolà de les chiques comença a repicar les chiques, y tocant axí totes les campanes, toquen hun toch fins que tota la professó

és ja dins la Seu. E acaben de tocar aquedant primer les chiques, lo Arcís, lo Esquellot, lo Vicent, e lo Jaume e lo Manuel, y après dexten caure la Morlana que stava parada, doblant ab l'altra fins que acaba de tocar.

TOCAR A CAPÍTOL

A capítol toquen ab lo Jaume, ço és, XV o XX batallades prestes ab lo gancho, après altres tantes molt a-spau, après altres tantes prestes com les primeres. E toquen ordinàriament tots los dimecres y // ((VI)) divendres que no sia festa colent, immediate ans de tocar a missa major. E sobretot han de tocar a capítol la darrera festa de Pasqua de Resurrecció a vespres, mentres diuhen lo magníficat; enaxí que lo campaner²⁷ no's pot escusar de tocar-hi, perqu'és lo capítol pasqual, d'on prenen fonament tots los capítols de l'any. Més, han de tocar a capítol tostemps que capítol ho manarà que toquen.

TOCAR PER ALGUNA BONA NOVA PER A VOLER CANTAR TEDÈUM²⁸

Los escolans del campanar, sense fer senyal ab la campaneta del sembori, se'n pugen al campanar, y lo campaner aventa la Morlana, y lo segon dobla ab l'altra; y axí paren-la, y repiquen totes les campanes solemnement com en los bisbals, fins qu'és acabat de cantar lo tedèum, com se fa en lo tornar de la professó. E lo de l'altar aparella²⁹ per al tedèum capes y lo menester; y si és mester, ajuda-li lo guardià. E si la professó no hix defora la Seu, ha de portar la creu lo guardià.

TOCAR LA DESPERTA<DA>

De la vespra de Senta Creu de Maig fins al dia ans de la vespra de Senta Creu de Setembre, toquen la Despertada cascun dia a la una hora,

²⁷ Segueixen 4 o 5 paraules cancel·lades.

²⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre:* Tedèum

²⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Aparellarà lo de l'altar lo pali de bordons de brocat, y lo sotsacristà traurà la imatge de Nostra Senyora per a l'asistent; y aparellarà lo de l'altar un almayzar per al dit asistent, y la creu y un almayzar per al sotdiaca.

exceptant tots divendres y dies de dejunis manats. E fa's d'esta manera: que una quarta ans de la una hora lo de l'altar ve a guardar la Seu, y lo campaner puja-se'n; y en tocar una hora immediate, aventa la Despertada, tant temps com anar d'ací a la Carneceria Nova y tornar; y après dexa-la caure. // (VII)

TOCAR DE DOMÍNICA

A VIGÍLIA

Entre les domíniques simples e historials, en lo tocar no y ha diferència, sinó en la vigília, perquè la simple té la vigília doble, axí en lo primer senyal com en lo segon,³⁰ y per ço no cal mirar sinó la vigília de la festa doble, a cartes XII. La domínica historial, per quant entra a la capitula de vespres, toca's d'esta manera: que lo primer senyal o toch toqua lo campaner, la Chica sola, aventada tant temps com és pujar la escala del campanar, poch més o menys, y dexa-la caure. Après d'una stona, pugén lo segon y chiques, e lo de les chiques aventa la Chica y dobla la Despertada; y com és alta, lo campaner y segon aventen lo Vicent, y com és a més de mija finestra, lo campaner dexa'l al segon y ell va a doblar ab lo Manuel. Y axí van les quatre campanes una stona, y après solten lo Vicent, doblant lo Manuel. Y acabant de aquedar lo Vicent, lo campaner aqueda lo Manuel ab tres batallades fermes. E après lo de les chiques dexa caure la Chica, doblant la Despertada, y aqueda la Despertada tres o quatre batallades ans que aquede la Chica. Y a la darrera batallada que aqueda la Chica, lo campaner toca la oració del vespre, tres batallades fermes ab la Maria, que de una a l'altra hi haja spay de una avemaria ben dita. La qual oració se ha de tocar començant a fosquejar, quant escassament conexen hun diner de quina moneda és. En les domíniques historials del Pasqüer, per quant són privilegiades, lo primer senyal és doble, ço és, aventant la Chica y doblant la Despertada. En les domíniques de Quaresma no y ha primer senyal en les vigílies, per quant lo toch de completa servix per primer senyal. En les domíniques de l'Advent y de // (VII') **Tocar de domínica**) Septuagè-

³⁰ *JC afégeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Y asò és per quant la solemnitat del disapte dura fins a completa, y la domínica simple entra a matines, la que no és de l'[segueix esborrall de tres lletres]hystorial, que entra a la capitula; y per ço se fa lo senyal simple a la domínica hystorial, y a la simple, doble.

sima,³¹ fins a la Dominica de Rams, lo de les chiques ha de doblar d'esta manera: que al principi, fins que tiren lo Vicent, dobla dos y una, e quant toquen les quatre campanes, dobla una y una, y a la fi, quant solta la Chica, dobla com en lo principi; emperò aquesta differència no la saben fer tots los escolans. Si cau festa simple en dominica, que's celebre per causa de la dominica, també's toquen vegília com en la dominica simple; y en lo tocar de missa y de totes les altres hores, toquen com a dominica.³²

A MATINES

Al primer toch, campaner y segon aventen lo Esquellot fins tant que aqueden ab la campaneta del sembori los capellans qui vénen a matines. Y ans de tot, en acabar de tocar XII hores, lo escolà de l'altar fa senyal ab la dita campaneta del sembori, a may parar, fins tan que responen al campanar ab lo Esquellot, lo qual toquen per parades, fins qu'els aqueden ab la dita campaneta, com dit és; y sellavors, dexten-lo caure. Aprés de una bona estona, tant com staria algú en pujar y avallar lo campanar, fan lo segon toch, ço és, que lo campaner y segon tiren lo Vicent hun poch, y aprés paren lo Vicent; e lo segon aventa la Chica y dobla la Despertada; e quant la Chica és alta, lo campaner dexa caure lo Vicent y dobla ab lo Manuel; y a la fi lo segon dexa caure la Chica, doblant ab la Despertada. Y axí acaben de tocar a matines.³³

A LAUDES

Toquen com lo segon toch de matines,³⁴ y per<què> stiguen més avinents per a tocar, los del campanar, aprés que han tocat a matines, resten a dormir en la cambra més alta del campanar. Y quant diuhen la³⁵ // (VIII

³¹ *JC afegeix a l'angle superior esquerre*: E quant algun [*afegeix i cancel·la*: a] bisbal se cerà celebrat en lo disapte, la vigília de la dominica, axí en lo senyal com en la vigília, à d'esser bisbal, encara que ajen capitulat de la dominica, per la solemnitat del bisbal. En la Quaresma no y a senyal, com lo tocar de completes serveix per lo dit senyal, sinó sols la vigília.

³² *Afegeix en l'interlineat*: En Quaresma no y ha primer senyal, com sia fet ja a completa.

³³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: E advertixca lo escolà guardià tinga lo postich de la porta ubert fins acabat lo *Gloria Patri* del darrer salmp [*sic*] del primer nocturn, per quant fins en aquella ora tenen los capellans que vénen a matines temps y ora de guanyar lo punt o la porció de matines. E acabat dit salm, lo escolà guardià tanque ab lo forrellat y clau lo dit postich; y aquell no l'obra a ninguna persona, encara que sia capellà, fins tant acaben matines. Y asò per evitar alguns perills y escàndels que's poden seguir en la església.

³⁴ *Sobreescriu amb signe de remissió*: aventant la Chica y doblant ab la Despertada *tantum*

³⁵ *Cfr. final de la nota 38.*

Tocar de dominica) darrera liçó, lo guardià va al campanar y tanqua ab clau lo postich de la porta del Bisbe, primer, e, axí, desperta los escolans ab la campaneta del campanar, per a que toquen a laudes, e respon tantost. Com és doble, toca despertar al de l'altar; com no és doble, toca al guardià.

A L'ALBA TOT L'ANY

Lo guardià, qui de mijanit amunt té càrrech de guardar la Seu y star al postich del Bisbe, que stà³⁶ tancat ab lo forrellat, per a obrir y tancar als capellans de matines, quant serà hora de l'alba, en lo hivern a les cinch hores o poch après, en lo stiu entre quatre y cinch, va a despertar al campanar, segon y chiques ab la campaneta del campanar. Y, axí, pugen y aventen lo Manuel fins a més de mija finestra, y dexe-lo; e han de respondre a l'alba totes les parròquies —a pena de hun real— tostemp que·ls voldrà executar lo campanar. E los disabtes, après que han tocat lo Manuel, lo campanar aventa la Chica y dobla ab la Despertada per hun bon tret. En totes les festivitats de la Verge Maria, que són bisbals, après del Manuel, lo campanar aventa la Morlana, e lo segon dobla ab l'altra per hun bon tret. E si és dia de aniversari, toquen l'alba ab lo Vicent, ço és, que lo campanar y segon lo pugen fins a dalt y paren-lo; y en ésser parat, toquen a l'aniversari, com havem dit a cartes IIII.³⁷

A PRIMA³⁸ DE DOMÍNICA

Quant diuhen lo perfaci de missa d'alba, lo guardià fa senyal ab la campaneta del sembori, e lo campanar toca a prima, aventant la Chica a

³⁶ *Afegeix i cancel·la:* ubert

³⁷ *Afegeix en l'interlineat:* E si lo aniversari és en disabte, toquen l'alba com en los disabtes se acostuma; y après a l'aniversari.

³⁸ *A.m. afegeix als marges esquerre i inferior —per acabar al verso del full anterior— amb signe de remissió:* Dilluns, lo primer dia del mes de dehembre de l'any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesuchrist de MDLXVII, lo reverendíssimo e il·lustríssimo senyor don Hernando de Loaces, patriarca de Antiochia y archebisbe de València, juntament ab los molt il·lustres y reverents canonges, celebrant la *prima mensis* de dit mes, segons és de pràctica y constitució loable de dita yglésia, provehiren capitularment se tocàs a prima en la forma següent, és a saber: que de la festa de Sent Michel de setembre fins a la Paschua de Resurrecció, en los dies que y haurà sermó, anniversari o dos misses cantades, se fassa senyal a les sis hores y una quarta, y se aquede lo primer toch a les sis hores y tres quarts, y lo segon toch se fassa al punt de les set hores, de tal manera que no passe més. Y enaprès se continue tèrtia y tot lo demés de l'offici. Y en lo dia que no y haurà sermó, anniversari o dos misses, se fassa senyal una quarta en lo ans de les set hores, y aquedaran lo primer una quarta bona après de tocades set hores. Y faran lo segon a les set y mija. Y tot lo resto del temps fins a la dita festa de Sant Michel exclusive, en los dies que y haurà sermó y tot lo sobredit, faran senyal al punt de les sis hores, y aquedaran lo primer a les sis y mija, y una quarta après faran el segon toch. Y en los altres dies faran senyal al punt de les set hores, y aquedaran lo primer una quarta bon[a] [continua a l'angle inferior esquerre del verso del full anterior], y a les set y mija faran lo segon toch. Lo modo del tocar serà lo següent: [sic].

soles per hun bon tret. Y si s'era adormit, lo guardià correns desperta-lo ab la campaneta del campanar. // ([VIII'] **Tocar de domínica**)

A MISSA MAJOR

Lo campaner, segon, chiques y guardià, après que lo guardià ha fet senyal ab la campaneta del sembori, pugen-se'n, y lo de l'altar guarda la sagrestia y aparella lo mester; e toquen lo Manuel, aventat una mija hora poch més o menys. E com volen aquedar, lo de l'altar hix a la porta del Campanar, per fer senyal que aqueden, que quant fan de domínica o de festa simple, o *semiduplex* en domínica,³⁹ no aqueden al primer toch ab la campaneta del sembori, sinó com dit és. Y sellavòs paren lo Manuel, si ja no era parat; e lo de les chiques aventa la Chica y dobla la Despertada, y quant és alta, dexe⁴⁰ lo Manuel lo campaner al segon y guardià, e va a doblar la Maria hun poch; e aqueden lo Manuel y la Maria, y après la Chica y Despertada.⁴¹

A MISSA SOLTA

Lo campaner, segon y chiques tiren lo Manuel fins a més de mija finestra, quant lo de l'altar los ha fet senyal ab la campaneta del sembori, dihent la postcomunió.

A VESPRES DOMINICALS

Aprés que lo campaner ha fet senyal ab la campaneta del sembori, en haver tocat a⁴² una hora en lo hivern, o lo de l'altar a les dos hores en lo stiu, lo campaner y segon tiren lo Esquellot fins que lo de l'altar aqueda ab la campana⁴³ del sembori; e dexe-lo aquedar; y açò és lo primer toch. Enaprès fan entreval, tant com porà venir hu del portal de Sent Vicent a la Seu, pasejant; e fan lo segon toch, ço és, lo campaner y segon aventen lo Vicent a soles hun bon tret, e dexe-la caure; y quant és aquedat, lo de les chiques tira la Chica y dobla la Despertada, y quant és quasi

³⁹ *JC afegeix al marge esquerre*: Hi quant se fa en domínica festa simple o *semiduplex*, al cor quatre capes, segons la festa, y a l'altar, y vestiments, com si fos festa doble. Y asò és per celebrar-se dita festa en domínica.

⁴⁰ *M.m. havia escrit*: dexe caure

⁴¹ *Afegeix en l'interlineat*: Y açò és lo primer y segon toch, tot en una.

⁴² tocat a *probablement m.m. corregeix per a llegir*: tocada

⁴³ *Probablement m.m. corregeix per a llegir*: campaneta

alta, lo // **(VIII Tocar de domínica)** campaner, segon y guardià tiren lo Manuel fins a més de mija finestra; e sellavors lo campaner dexa'l als dos, y ell va a doblar ab la Maria hun poch; y aqueden lo Manuel, y la Maria, e la Chica y la Despertada.

SENYAL PER A LA ORACIÓ DEL VESPRE

Si lo dilluns no y haurà festa doble, lo campaner, quant és hora de tocar la oració, aventa la Chica hun bon tret, y après solta-la; y quant és aquedada, toca la oració, ço és, tres batallades ab la Maria, tan a spau que de una a l'altra se puga dir una avemaria ben dita.

Si en domínica se celebrava festa simple o *simplex habens proprietatem* o *semiduplex*, tot lo tocar ha de ésser com a domínica simple, axí de la vigília com de matines, missa y totes les altres ores.

LES BATALLADES DE LEVAR DÉU

Si's celebraven dos o tres misses cantades, han-se de tocar les batallades en la darrera missa cantada, encara que sia de rèquiem. Y acabat lo perfaci, lo guardià agenolla's en lo grahó més baix, davant la porta de la capella, y fa senyal ab la campaneta del sembori de dos o tres batallades, perquè lo campaner se pose a punt. Y en haver consagrat, que s'abaixa lo domer a la humiliació primera del levar de la Hòstia, revolta la campaneta lo guardià, y lo campaner toca la primera batallada ab la Maria. Quant té la Hòstia alta, torna a revoltar la campaneta, y respon la segona batallada; e avallant la Hòstia, torna a revoltar la campaneta, y respon la tercera batallada; y axí mateix a les altres tres batallades de l'alçar del *Sanguis*.

LA ORACIÓ DEL REY

A vespres, quant comencen la oració de Sent Sebastià, ara la diguen en lo cor o en la professó, lo de l'altar fa senyal ab la⁴⁴ campaneta del sembori, // **([VIII] Tocar de domínica)** e lo campaner, qui stà ja aparellat en lo campanar, toca tres batallades ab la Maria, molt a spau, que de una a l'altra puga u dir una avemaria. Lo dia de Sent Sebastià toquen la oració a la darrera oració de vespres, quant diuhen dels pagans. Quant és *duplex maius* solemne, que no y ha oració de Sent Sebastià, ni dels pagans, ni en

⁴⁴ Afegeix i cancel·la: professó

lo cor, ni en la professó⁴⁵ davant l'altar, hon se faça de Sent Sebastià, sellavors no's toca la oració fins a la oració darrera de la salve de completa, hon se diu dels pagans *sub una conclusione*. En Quaresma, quant diuhen vespres de matí, toquen la oració del rey, també a completa, a la oració darre-
ra de la salve, quant diuhen la oració dels pagans.

SENYAL DE VESPRES

De la vespra de Senta Creu de Setembre fins al dia ans de la vespra de Senta Creu de Maig, lo campaner, qui guarda la Seu, tocant una hora, fa senyal a vespres ab la campaneta del sembori, e obri les portes y puja-se'n a tocar a vespres. E axí mateix en lo stiu, tocant dos hores, los divendres y dies de dejuni, que no y ha Despertada. E los dies que toquen la Desperta-
da, fa senyal a vespres, tocant dos hores, lo de l'altar; y obre les portes, com lo campaner se ature al campanar per a tocar a vespres.

TOCAR DE LA ORACIÓ DEL VESPRES EN QUARESMA LES DOMÍNIQUES

Si l'endemà, ço és, lo dilluns, no y ha festa de vigília, la oració ha's de tocar en sech, com ja sia stat fet lo senyal a completa. // (X)

TOCAR BISBAL

A VESPRES

Al primer toch –havent fet senyal a la una hora en lo hivern lo qui guarda la Seu, qu'és lo campaner, o a les dos hores en lo stiu lo de l'altar o lo campaner, si no és dia de Despertada–, lo campaner, essent arribat al campanar, aventa la Morlana, y lo segon dobla l'altra Morlana. Y axí toquen per ses parades, fins que lo de l'altar aqueda ab la campaneta del sembori, qu'és a cap de mija hora que han fet senyal a vespres, poch més o menys; y sellavors dexa caure la Morlana, tostemps doblant ab l'altra fins qu'és aquedada; y açò és lo primer toch.

Al segon toch, pugen lo de les chiques y lo guardià, y tots quatre⁴⁶ tiren lo Manuel; y quant és alt, lo campaner dexa'l als tres y va a doblar

⁴⁵ ni en la professó *corregeix probablement m.m. per a llegir*: ni y ha professó

⁴⁶ *Entenem*: el campaner, el de les xiques, el guardià i el segon.

ab la Maria fins qu'és parat lo Manuel. Quant és parat, dexen-lo al qui'l para,⁴⁷ y lo de les chiques y l'altre van, y lo hu aventa la Morlana y lo⁴⁸ de les chiques dobla l'altra Morlana, y paren-la; y sellavòs lo de les chiques repica les chiques, y lo segon e guardià toquen les altres campanes ab lo campaner;⁴⁹ y començant a repicar, dexa caure lo Manuel.⁵⁰ Y axí fan hun bell repich.

Y si és festa de huyt capes e huyt bordons, fan hun toch molt larch, y a mijant toch, fan senyal a l'altar, y comencen vespres. En tots los altres bisbals de sis capes acaben primer de fer lo segon toch, qui dura una rahonable stona, a bon arbitre dels escolans, segons és la solemnitat; y axí aqueden les chiques, lo Arcís, lo Esquellot, lo Vicent, lo Jaume y lo Manuel, y après solten la Morlana, y lo segon dobla ab l'altra fins que acaba de tocar.

E si és bisbal de huyt barrades, a l'aquedar, és darrera de aquedar, al⁵¹ repicar, la Maria, la qual se ha de doblar ab les altres. E si és de menys de huyt barrades, és darrera de aquedar lo Manuel, com dit havem, com no doble la Maria. // ([X'] **Tocar bisbal**)

A VIGÍLIA

Mija hora ans de la oració del vespre, campaner y segon fan lo senyal de la vigília, ço que lo campaner aventa la Morlana y lo segon dobla l'altra Morlana una estona rahonable, y dexen-la. Aprés, quant hora de tocar la vegília, pugen les chiques y guardià, e lo campaner torna a pujar la Morlana y lo segon doblar ab l'altra, y paren-la. Aprés fan hun repich de totes les campanes, exceptada la Maria, si ja no era festa de huyt barrades, lo qual dura una rahonable estona, segons és la solemnitat. Y aquedades les campanes, solten la Morlana, y lo segon dobla; y a la darrera batallada, lo campaner toca la oració, tres batallades ab la Maria, que de una se puga dir una avemaria a espau.

⁴⁷ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió i separat del text central per una línia vertical:* qui és lo segon o lo guardià

⁴⁸ *Afegeix i cancel·la:* altre dobla

⁴⁹ *Afegeix i cancel·la:* dobla ab la Maria

⁵⁰ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió i separat del text central per una línia vertical:* lo qui'l tenia parat, e va a doblar la Maria mentres toca lo Manuel; y havent-lo assegurat, posen-hi lo gancho y doblen ab ell y calla la Maria. E si és bisbal de huyt barrades, dobla també la Maria, y no en los altres bisbals.

⁵¹ *Corregeix probablement m.m. per a llegir:* del

A MATINES

Toquen axí com a vespres, axí lo primer toch com lo segon, salvo que los tochs ni los intervalls no són tan larchs; e lo guardià puija a tocar a matines; e guarda lo de l'altar la porta fins qu'és avallat lo guardià.

A LAUDES

Puja lo de l'altar per aventar la Morlana, y toquen hun repich de totes les campanes, segons havem dit en la vigília.

A L'ALBA

Toquen segons havem dit en lo tocar dominical, a cartes VIII.

A PRIMA

Al perfaci de missa d'alba, lo guardià fa senyal ab la campaneta del sembori, e pugen lo campaner y segon; y lo campaner aventa la Morlana e lo segon dobla l'altra Morlana; y axí toquen una stona. // **(XI To-car bisbal)**

A MISSA MAJOR

Fet senyal per lo guardià ab la campaneta del sembori, quant sia hora, toque segons que havem dit en vespres, salvo que'n los bisbals de huyt bordons lo segon toch no ha de ésser tan larch com lo de vespres, perquè no comencen tèrcia fins que han acabat de tocar.

A MISSA SOLTA

Fet senyal ab la campaneta del sembori per lo de l'altar, quant diuen la postcomunió, los tres del campanar aventen lo Manuel fins a més de mija finestra.

A SEGONES VESPRES

Toquen com a les primeres, encara que facen *quinque laudates* de altra festa per rahó del bisbal.

A LA ORACIÓ DEL VESPRES

Si l'endemà hi haurà festa que tinga vigília, tocan de la mateixa manera que havem dit en la contrascrita vigília bisbal. E si no y haurà festa de vigília, sols tocan com a prima, aventant la Morlana lo campaner y lo segon doblant l'altra una stona; y en aquedar, tocar la oració.

En Quaresma, quant hi ha vigília, no toquen lo primer senyal, sinó sols la vigília, com lo tocar de completa serveixca per primer senyal.

Si lo bisbal ve en disabte y lo diumenge és dominica historial, lo senyal de la vigília y la vigília ha de ésser bisbal, encara que'n vespres hagen capitulat de la dominica; e açò per la solempnitat del bisbal y pràctica antiga. // (XI')

A FESTA DOBLE DE *V LAUDATES*

A PRIMERES VESPRES

Fet senyal com havem dit en lo bisbal, lo campaner aventa la Despertada, y lo segon dobla ab lo Esquellot, y axí toquen per espay de mija hora, fins que lo de l'altar queda ab la campaneta del sembori; e si y ha demorts, acurten lo primer toch. Y axí mateix toquen los dijous, quant fan de *Corpore Christi*, e los divendres, quant fan de *plagis*, e los disabtes, quant fan de la Verge Maria.

Al segon toch, si és dia de Manuel, lo campaner, segon, chiques y guardià aventen lo Manuel, y com és [vespres],⁵² lo campaner dexa-l als tres y va a doblar ab la Maria; y havent tocat hun poch, paren-lo; y lo de les chiques va a-ventar la Chica y doblar ab la Despertada. Y com comencen a tocar les chiques, lo campaner dexa's de doblar ab la Maria. Y tocades hun poch les chiques, lo segon e guardià derroquen lo Manuel, e a dos o tres batallades que ha tocat, lo campaner torna a doblar ab la Maria. E axí van hun poquet les quatre campanes, y dexe de tot lo Manuel, doblant ab la Maria, fins qu'és aquedat lo Manuel. Y acabant de aquedar lo Manuel, solten la Chica, doblant la Despertada tostemps.

Los dies de Manuel són los diumenges –ara facen de dominica, o de festa simple o doble– y totes les festes colents, axí en les primeres vespres com⁵³ en les segones, encara que les segones fossen de altre sanct.

⁵² *Corregeix segurament m.m. per a llegir: alt*

⁵³ *Afegeix: en missa y*

E⁵⁴ més, tots los caps d'octavaris de Jesuchrist y de la Verge Maria en les primeres vespres, y missa, y en les segones vespres, si ja no feyen *V laudates* de altre sanct. E més, tots los dijous, quant fan de *Corpore Christi*, e tots los divendres, quant fan de *plagis*; emperò si en les segones vespres fan *V laudates* de alguna festa, no y ha Manuel. E més, tots los disabtes, quant fan de la Verge Maria, axí en les primeres vespres com a missa major y segones vespres, de quesvulla que sien les segones vespres.⁵⁵ // **(XII Tocar de festa doble)**

Si no y ha Manuel, lo segon y chiques aventen lo Vicent, y lo campaner dobra ab lo Manuel, y paren-lo. Quant és parat, lo de les chiques va y aventa la Chica e dobra ab la Despertada; y començant a tocar, lo campaner dexa's de doblar lo Manuel; y havent tocat hun poch les chiques, lo segon derroqua lo Vicent, y lo campaner dobra ab lo Manuel. Y axí van les quatre campanes hun poch; après aqueden lo Vicent, y lo Manuel y les dos chiques.

A VIGÍLIA

Si té vigília, quant serà hora, ço és, una stona ans de la oració del vespre, lo campaner puja-sse'n y aventa hun poch la Chica y dobra la Despertada, y aqueda-les. Quant ve hun poch après, qu'és hora de tocar la oració, lo segon y chiques pugén-se al campanar, e lo de les chiques aventa la Chica e dobra ab la Despertada. Y com és alta, lo campaner y segon aventen lo Vicent fins a més de mija finestra; y sellavòs lo campaner dexa'l al segon y va a doblar lo Manuel. Y axí van hun poch totes les quatre campanes; y aqueden lo Vicent, y lo Manel, y la Despertada y la Chica. Sellavors lo campaner toca la oració del vespre.

Les festes que tenen vigília són totes les festes dobles que tenen dobra de *V laudates*, exceptats los caps d'octavaris y quant fan de *Corpore Christi*, o de les plagues, o los disabtes de la Verge Maria entre l'any. E si la festa se muda per algun impediment, la vigília se ha de tocar en la vespra de la mateixa festa, y no quant se celebrarà fora del seu propri dia.⁵⁶

⁵⁴ *JC afegeix al marge esquerre*: quant la festa colent no-s celebrarà en son dia, com és de Sant Bernabeu quant ve en les octaves de Pasqua de Pentecostés, en lo dia que's té per lo poble hi à Manuel, axí a primeres vespres com a missa y a segones vespres; y quant se celebra[afegeix -rà] l'ofici per la sglésia, no y à Manuel, perquè ja's tocà en lo dia que vingé.

⁵⁵ *Afegeix al marge inferior*: E més, hi ha Manuel la festa de *consacracione altaris* entre dos Pasquès, a primeres vespres, y missa y segones, si ja no eren les segones de altra festivitiat.

⁵⁶ *JC afegeix la primera paraula al marge dret i la resta al marge esquerre i inferior*: Enperò à's de tenir esta advertència: que quant la festa no-s celebra en lo mateix [d]ia, hi-s celebrarà l'endemà del seu dia, sellavòs la vigília se à de tocar lo dia mateix que és la festa, que és vespra del dia que-s celebra l'ofici, perquè en aquell dia se fa la processó a la capella de la dobra.

En Quaresma, les festes que tenen vigília, que vénen del primer disabte inclusive⁵⁷ avant, no tenen primer senyal, com lo tocar de completa serveixca per primer senyal, sinó sols lo toch de la vigília. // ([XII'] **Tocar de festa doble**)

A MATINES

A matines toquen com a vespres, salvo que al segon toch may hi ha Manuel aventat, sinó lo Vicent.

E lo senyal de matines ab la campaneta del sembori que fa lo de l'altar, en acabar de tocar les XII hores, may ha de parar, fins que comencen a respondre al campanar ab lo primer toch; y açò tant en lo bisbal, com dominica, com festa doble o simple, com fèria. E lo intervall d'un toch a l'altre dura molt poch.

A LAUDES

Lo de l'altar, quant volen dir la darrera liçó, va a despertar lo campaner, segon y chiques, y toquen a laudes, axí com havem dit en la vigília immediate, que és ans de la oració del vespre.⁵⁸

A L'ALBA

Segons⁵⁹ havem dit en la dominica, a cartes VIII.

A MISSA MAJOR Y SEGONES VESPRES

Axí com havem dit en les primeres vespres.

A MISSA SOLTA

Si és festa colent, lo campaner, segon y chiques –fet senyal per lo de l'altar ab la campaneta del sembori, quant diuhen la postcomunió–aventen lo Manuel fins a més de mija finestra, y dexten-lo.

Si és dia fayner, lo campaner y segon aventen lo Vicent fins a més de mija finestra.

⁵⁷ *Corregeix per a llegir*: exclusive

⁵⁸ *Afegeix en l'interlineat*: ço és, lo segon toch de la oració que comunament se diu vigília.

⁵⁹ *Afegeix al marge esquerre*: A prima [*probablemnt JC afegeix*: lo campaner] aventen la Chica y doblen la Despertada hun bon tret.

SENYAL A LA ORACIÓ DEL VESPRES

Si l'endemà hi ha festa que tinga vigília, toquen a vigília segons havem dit; hon no, quant és hora de tocar la oració, lo campaner aventa la Chica y dobla ab la Despertada hun poch, y, aquedada la Despertada y la Chica, toca la oració. // (XIII)

A FESTA DE VIII° LIÇONS SIMPLS

A VESPRES, MATINES Y MISSA

Al primer toch, après que han fet senyal ab la campaneta del sembori, com dit havem, lo campaner y segon aventen lo Esquellot,⁶⁰ per ses parades, a soles, fins que lo de l'altar aqueda ab la campaneta del sembori; y sellavòs dexten-lo. Après d'una stona, quant és hora de fer lo segon toch, los dos mateixos aventen hun bon tret lo Vicent, sens parar-lo, y dexten-lo caure. Y quant és aquedat, lo campaner aventa la Chica, y quant és alta, lo segon aventa la Despertada; y axí aventen les dos hun poch. Après lo segon dexa caure la Despertada, y quant acaba de aquedar-se, lo campaner solta la Chica.

Si és simple *haben(s) proprietatem*, com és Senta Caterina de Sena e la Invenció del cors de sent Steve, al segon toch, après que lo campaner y segon han aventat lo Vicent y aquedat, com dit havem, comencen a ventar les quatre campanes, per tal orde que lo campaner aventa la Chica, y quant és alta, lo segon aventa la Despertada, e quant és alta, lo de les chiques aventa la Morlana, y quant és alta, lo guardià aventa lo Arcís, si no és trencat. Y axí totes van aventades en una, per hun bon tret. Y après aqueden lo Arcís, y quant és aquedat, aqueden la Morlana, y quant és aquedada, aqueden la Despertada, y quant és aquedada, aqueden la Chica, de modo que la que primer se puja se derroqua darrera, y la que darrera's puja se derroqua primera. Si lo Arcís stava trencat, sellavòs lo campaner, segon y lo de les chiques aventen les tres, com dit és.

A LA ORACIÓ DEL VESPRES

Lo campaner, quant és hora de tocar la oració, aventa la Chica hun bon tret, y aquedada la darrera batallada, toca la oració del vespre, ço és, tres batallades ab la Maria, de la una a l'altra que y haja spay de una

⁶⁰ *Afegeix i cancel·la: fins*

avemaria ben dita. En Quaresma, del primer divendres avant, toquen la oració en sech, puix ja lo senyal és stat fet a completa. // ([XIII'] **Tocar a VIII° liçons simples**)

A LAUDES

Fet senyal ab la campaneta del sembori per lo guardià, lo campaner aventa la Chica, y quant és alta, lo segon aventa la Despertada, y aqueden la Chica y la Despertada.

Si és simple *habens proprietatem*, com és Senta Caterina de Cena y la Invenció del cors de Sent Steve, los quatre escolans aventen les quatre campanes, com havem dit en lo segon toch de matines dels simples que tenen propietat,⁶¹ y si serà trencat lo Arcís, los tres escolans del campanar aventen y aqueden les tres del modo sobredit.

A L'ALBA

Com havem dit en lo tocar de la domínica, a cartes VIII.

A MISSA SOLTA

Lo campaner y segon aventen lo Vicent fins a més de mija finestra.

A PRIMA

Lo campaner, fet senyal ab la campaneta del sembori per lo guardià, quant diuhen lo perfaci de la missa d'alba, aventa la Chica hun bon tret. E si la festa simple se celebra en domínica, tot lo tocar d'ella és com a domínica, axí en matines com en missa major y tot lo restant; y en missa major tampoch no aqueden al primer toch ab la campaneta del sembori, com se usa en la domínica al tocar de missa major. E axí mateix se ha de entendre del simple que té propietat, com és Senta Caterina de Sena o la Invenció del cors de Sent Steve, quant cauhen en diumenge. // (XIII)

TOCAR FERIAT

A MATINES

Lo campaner y segon, fet lo senyal ab la campaneta del sembori per lo de l'altar, com havem dit a cartes VII en lo tocar de la domínica, al

⁶¹ *Afegeix i cancel·la:* après

primer toch aventen lo Esquellot, fins que aqueden ab la campaneta del sembori; sellavors dexten-lo caure, com havem dit en la dominica y en les festes simples. Al segon toch aventen lo Vicent hun bon tret y dexten-lo caure.

A LAUDES

[Lo campaner, fet senyal ab la campaneta del sembori per lo guardià, y despertat que l'ha, aventa la Chica hun bon tret y dexa-la caure].⁶²

A L'ALBA

Segons havem dit en lo dominical, a cartes VIII

A PRIMA

Fet senyal per lo guardià ab la campaneta del sembori, quant diuhen lo perfaci de missa d'alba, lo campaner aventa hun bon tret la Chica.

A MISSA MAJOR Y VESPRES

Segons havem dit en lo tocar de matines.

A LA ORATIÓ DEL VESPRE

Si l'endemà no y ha festa de vigília, o de *Corpore Christi*, o de *plagis*, o cap d'octavari doble, o de la Verge Maria, quant és hora de tocar la oració, lo campaner aventa hun poch la Chica, y, aquedada, toqua la oració del vespre.

En Quaresma toqua la oració en sech, per quant lo senyal de completa serveix per lo senyal de la oració. // ([XIII'])

TOCAR DE SEMIDUPLEX

Lo tocar de *semiduplex*, axí en les vespres com en matines y missa y tot lo restant, és com de dominica,⁶³ salvo que'n lo tocar de missa

⁶² *A.m.* afegix al marge esquerre: És supèrflua.

⁶³ *JC* afegix al marge esquerre amb signe de remissió: y à's d'entendre d'esta forma: que lo toch de missa se fa com lo toch de matines.

aqueden lo primer toch ab la campaneta del sembori, e après fan lo segon toch axí com en vespres y matines, si ja no's celebrava en domínica; car sellavòs toquen a missa axí mateix com a domínica, sense aquedar, lo primer toch ab la campaneta del sembori, com dit havem en la domínica. Y exceptat que lo *semiduplex* no té vigília,⁶⁴ si ja no cahiha en domínica, car en tal cars toquen a vigília per causa de la domínica.

TOCAR⁶⁵ A MISSA QUANT DIUHEN LOS SET GOIGS PER ALGUNA NECESSITAT, EN LOS QUALS CASCUN DIA SE FA PROFESSÓ ENTORN DE LA SEU ANS DE MISSA AB LO HIMATGE DE LA VERGE MARIA, TRET DE L'HIMATGE QUE PINTÀ SENT LUCH, AB LUMS EN LES MANS, QUE PORTA LA CLERESIA. LOS VESTIMENTS Y CAPES SEGONS SE CELEBRA LO GOIG, QUANT A LA COLOR. LO PRIMER DIA ACOSTUMA DE DIR LA MISSA LO SENYOR BISBE; LOS ALTRES SIS DIES, LOS DOMERS; Y PER ÇO LO PRIMER DIA HI HA SIS CAPES Y SIS BORDONS, LOS ALTRES QUATRE CAPES Y QUATRE BORDONS; Y TOQUEN A MISSA SELLAVORS D'ESTA MANERA

Lo⁶⁶ primer toch de missa se comença segons se faria si no y hagués goigs, ço és, si és doble, aventen la Despertada y doblen ab lo Esquellot o lo Arcís, si no és trencat; si és simple o fèria, aventen lo Esquellot hun poch, a bon esme, com la mitat del primer toch, y aqueden; y en haver aquedat, tantost inmediate, lo campaner aventa la Morlana y lo segon dobla ab l'altra; y axí acaben de fer lo primer toch, fins que lo de l'altar aqueda ab la campaneta del sembori. Aprés, quant és hora de fer lo segon toch –ara sia fèria, o simple, o doble, o domínica–, los quatre escolans⁶⁷ –los tres del campanar y lo guardià– aventen lo Manuel, y

⁶⁴ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Exceptada Sancta Helisabet, que té vigília com a doble, jatsia sia *semiduplex*. Vide a cartes CLXII.

⁶⁵ *SG afegeix al marge esquerre*: A 29 de juliol 1606 [*subratllat*], se feren pregàries per aygua, y portaren en processó lo mateix ymatge de Nostra Senyora que pintà sent Luch.

A 15 de janer 1610 [*subratllat*], feren pregàries per aygua.

A 3 de març 1612 [*subratllat*], se començaren les misses dels goigs per aygua.

⁶⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: Quant se fan algunes processons per alguna necessitat, en les qualls no s'i diuen les misses dels goigs, les capes an de seguir la festa, y si és doble, an d'èsser quatre capes per a la dita processó, y si és simple o fèria, an d'èsser dos ab sos bordons.

Segurament SG afegeix en columna: Misses dels 7 goigs [*subratllat*]: 1. Annunciació. 2. Nativitat de Nostre Senyor. 3. Epiphania. 4. Resurrecció. 5. Ascen[s]ió. 6. Pasq[ua] de Sperit Sant. 7. A[ss]umpció.

⁶⁷ *Possiblement m.m. afegeix*: s(cilicet)

quant és alt, lo campaner dexa'l als tres y v·a // **(XV Tocar als set goigs⁶⁸)** doblar ab la Maria hun poch, fins que han parat lo Manuel; y quant és parat, dexten-lo al qui'l para; y sellavors los dos van a les Morlanes, y lo hu aventa la Morlana y l'altre dobla ab l'altra. E havent tocat hun poch les Morlanes, lo qui té parat lo Manuel dexa'l caure, y lo campaner torna a doblar ab la Maria, y axí aqueden lo Manuel y, après, la Maria. Y a les darreres batallades dexten [caure]⁶⁹ la Morlana; y aqueden les Morlanes y fan senyal a l'altar. Y d'esta manera toquen a missa major tots los set dies dels set goigs *tantum*, perquè a tots los altres officis toquen segons lo que celebra la sgleya.⁷⁰ E quant fan la professó, cascun dia ans de la missa lo campaner y segon pugen-se'n al campanar, y lo campaner aventa la Morlana y lo segon dobla ab l'altra. Axí toquen hun bon tret sense fer-los senyal ab la campaneta del sembori; e aqueden. E axí toque tostemps que per qualsevol necessitat diguen los set goigs, a missa major y a la professó que fan cascun dia dels set goigs.⁷¹

TOCAR A L'ARMA, QUANT TRAU VALÈNCIA LA BANDERA

Tostemps que València vol traure la bandera, en trahent-la a la finestra de la sala, han de tocar a l'arma cada dia de matí y après dinar la major part del dia; y la ciutat paga als escolans. Aquest tocar dura fins que la bandera és tornada de lla hon va. Lo propri tocar és ab lo Jaume, a batallades prestes, com qui dobla; y per ço hi són mester tres o quatre escolans, per a descançar-se. Y si y havia alguna gran necessitat e pressa, toquen lo Jaume, com dit és, hun poch, altre poch lo Manuel, e lo Vicent

⁶⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: ✕* Si celebrant-se les mises dels goigs, y aurà aniversari y altra missa, per ser dia de festa doble, no essent, emperò, la festa colent *sed rubei coloris*, serva's est orde: que tocan a sis y mija, y lo darrer a les set; y dir-se-à la missa de l'aniversari ans de tèrsia cantada, y après tèrsia, y après la missa dels goigs, y après sexta, y après la missa del dia y après nona. Axí se practica en Quaresma, quant y à tres misses; y se practica en lo any 1560, dient-se les misses dels goigs dia de Senta Aulàlia. Y si n'i à quatre, com fon en lo any 1561, dir-se-à la del sant baixa; y serà la darrera la bisbal, y lo primer y darrer toch suau.

⁶⁹ *Cancel·lat.*

⁷⁰ *JC afegeix al marge esquerre: E asò se entén quant no sse [sic] celebra dominica [afegeix en l'interlineat: o festa colent], que sellavòs lo tocar segueix la dominica [sobreescriu: o festa colent] a missa y a tot l'offici, perquè la missa dels goigs transferix-se per al dilluns al davant, o per al dia après de la festa colent, de forma que celebrant-se dominica o festa colent en los dies que se an de celebrar les misses dels set goigs, lo tocar segueix la dominica o la festa colent a tot lo offici, y no's fa menzió en lo tocar a la missa dels goigs.*

⁷¹ *Afegeix en l'interlineat: E la missa dels set goigs tostemps és darrera.*

y lo Esquellot; tots aquests quatre senys, lo hu après de l'altre. Y segons és la pressa y la necessitat, axí han de soptar lo tocar. Emperò han de tocar per manament del reverent capítol.⁷² Lo de l'altar té càrrech de // **([XV'] Tocar a l'arma)** guardar y los quatre de tocar, y partexen-s'o. Bé és veritat una cosa: que si la bandera se trau *ad ofendendum et non precipue ad defendendum*, los escolans no deuen tocar, perquè no cayguen en irregularitat, que'n tal cars no porien ésser capellans, sinó que la ciutat o oficials reals, que y trameten seculars que toquen.

En l'any MDXXVI, a la fi de giner, quant, los moros de Benaguzir no volent hobeir a l'emperador e rey nostre senyor don Karlos en dexar les armes y fer-se cristians, se tragué la bandera a la finestra de la sala, a XXIII de giner, partint mossén Ximén Pérez Pertusa, jurat, capità, ab mil hòmens dels menestrals, hi-s féu crida que totom stigués a punt per a seguir la bandera tostemp que fos mester, per a socórrer al dit capità, y, axí, tocaven cada dia una hora de matí, après de haver tocat a missa major, y de les XII a la una, e de les quatre hores fins a les cinch ab lo Jaume, a batallades prestes, com qui dobla o com qui toca a foch. Y puix era *in defensionem et augmentum ecclesie*, tocaven los escolans. Aquest tocar de tres hores fon per ordinació dels jurats y racional, car lo propri tocar és tot lo dia, mentres la bandera stà a la finestra, fora de les hores que toquen als officis divinals. // **(XVI'⁷³ // [XVI']⁷⁴ // XVII)**

DE CORPORE CHRISTI INFRA ANNUM

Tots los dijous de l'any, axí en lo Advent com en la Quaresma y lo restant de l'any, que no y haurà alguna festa doble, o simple o octaves so-

⁷² Emperò han de tocar... capítol *subratllat*.

⁷³ *Full originariament en blanc. CF afegeix: ✱ TOCAR A LA SALVE LOS DISAPTES Y VIGÍLIES DE NOSTRA SEÑORA TOT L'ANY*

A 2 de deembre 1602 [*subratllat*], los señors canonjes y capítol de la Seu de València, capitulament [*sic*] congregats, determinaren que, des de Senta Creu de Setembre fins al dia de Senta Creu de Maig, se toque a la salve [*SG afegeix al marge esquerre: Tocar a la Salve*] a les quatre hores après mijjorn, y des de Senta Creu de Maig fins al dia de Senta Creu de Setembre, se toque a la salve a les sis hores après mijjorn.

SG afegeix: OFFICI DE MORTS LOS DISAPTES EN LA VESPRADA

A 4 de març 1606 [*subratllat*], disapte, acabades completes, hagué-y offici de morts per dona Catharina de Billena, dient havia provisió capitular que de aci avant se faça offici de morts en los disaptes [*afegeix al marge esquerre: Disaptes: offici de morts*], après de completes, per a que dins lo any se acabe la celebració dels annyversaris de la Seu y no's passen a celebrar en lo any següent.

⁷⁴ *Pàgina en blanc.*

lempnes, se fa de *Corpore Christi*. Quant entra a primeres o a matines, remet-ho al *Breviari*. Lo tocar és doble, y en lo segon toch de vespres, y missa y segones vespres, si són de *Corpore Christi*, hi ha Manuel, com appar a cartes XI. A l'altar lo pali és una porpra blanca, frontal y tovalloles de vellutat carmesí, les del pali de sent Lorenç.

Al cor, axí a vespres com a missa, ha de aparellar lo de l'altar quatre capes, dos de vellutat carmesí y dos de vellut blanch, ab quatre bordons; per al domer una capa de domàs blanch, de les bones, per a les vespres y a matines. A les primeres vespres ha-y professó a l'altar major, ara entre a les primeres vespres o a matines. A les segones vespres, si són de *Corpore Christi*, no n'i ha, de professó, *ratione sui*. En la professó de les primeres vespres trauhen la creu major. En la sagrestia sien aparelhats los vestiments de vellutat blanch per al domer y sotsdiaca; e per al diaca, la dalmàtica, y stola y manyiple de cetí carmesí. Los camís ab paraments. La tovallola y gremial de vellutat blanch. Les capetes dels diputats, la una blanca y l'altra vermella, de les d'entre setmana, y los ciris blanch y vermell. Ha-y encens a vespres, matines y missa, y al cor. No té vigília. Los tapits, lo hu blanch y l'altre vermell.

DE PLAGIS INFRA ANNUM

Los divendres, quant fan de *plagis* a l'altar, los tapits vermells, lo pali vermell de les esses, frontal y tovalloles de vellutat carmesí del pali de sent Lorenç. Lo tocar, tot doble, com havem dit dalt de *Corpore Christi* y a cartes XI. Al cor, quatre capes vermelles, dos de les pinyetes chiques y dos de vellutat carmesí, ab quatre bordons. A les primeres vespres, ara entre l'offici a vespres o a matines, hi ha professó ab la creu major a la capella del // ([XVII']) Crucifixi. A missa, los vestiments de cetí carmesí, e los camís ab paraments morischs; la capa per al domer, de vellutat carmesí, y les capetes dels diputats, vermelles de cada dia; gremial y tovallola de vellut carmesí, per no aver-n'i de cetí. No té vigília. Ha-y encens al cor, a vespres, y matines y missa. A les segones vespres sols hi ha commemoració, per quant són de la Verge Maria o de alguna festa privilegiada, si ja no era la vigília de Nadal en disabte, perquè en tal cars lo divendres fan segones vespres de *plagis*. E axí mateix se seguix quant lo divendres ans de Pasqua de Pentecoste fem de *plagis*, per quant la vigília de qualsevol solemnitat no entra fins a matines. E los divendres, a vespres, quesvulla que-s celebre lo disabte, tostemps hi ha professó ab la creu major a l'altar major de la Verge Maria.

DE MAIORITATE VIRGINIS MARIE PER TOTUM ANNUM DIEBUS SABBATINIS

Los disabtes de l'any, quant fan de la majoritat de la Verge Maria, lo tocar és doble, y a les primeres vespres, y missa y segones; al segon toch hi ha Manuel, com appar a cartes XI.

A primeres vespres posa lo campaner lo pali de domàs blanch ab lo himatge de la Verge Maria en mig, frontal, y tovalloles del mateix, tot l'any, exceptats los disabtes de la Quaresma –que's posa lo pali de porpra blanca, frontal y tovalloles porprades de blanch y vermell ab unes pinyetes de or, y la forradura blanca que's diuhen de les pinyetes– e los disabtes de les octaves de la Verge Maria, que's posa lo pali de porpra blanca, frontal y tovalloles de la mateixa porpra. E lo de l'altar posa los tapits blanchs e porta al cor quatre capes de vellut blanch, les dos velles y les dos noves, ab quatre bordons. E per al domer una capa de domàs blanch bona, ab // **(XVIII)** hun amit. Ha-y encens al cor al magnificat, i a l'altar a la professó.⁷⁵ Ha-y professó a l'altar major ab la creu major de la Verge Maria tots los divendres après dinar, ara facen lo disabte de la Verge Maria, o no. E no y ha vigília.

A missa, les matexes capes al cor y bordons; a l'altar, una línia ab una lista groga, y tovallola de vellutat blanch. En la sagrestia los vestiments de vellutat blanch y hun gremial blanch brodat. Lo plat y càlzer ab tot lo mester ab hun vel blanch damunt, lo qual servix per a l'evangeli. Ha-y encens al cor. Les capetes per als deputats, blanques, de cada dia.

Segones vespres, si y ha, com les primeres, salvo que no y ha professó com en les primeres. Al vespre ha-y vigília, per causa del diumenge, com appar en lo dominical.

DE CONSECRATIONE NOVI EPISCOPI

L'orde, y aparell y modo per a consecrar hun bisbe trobaran en lo *Libre de Antiquitats*, a LXIII cartes.⁷⁶ // **(XVIII')**

⁷⁵ Entenem: s'encensa l'altar durant la professó.

⁷⁶ Per referència a la consagració del canonge mallorquí Arnau Albertí, en la Seu de València, com a bisbe de Patti, el 27 de desembre de 1535 (cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 141). La resta del full en blanc.

L'ORDE DE LA MISSA DE L'ALBA PER TOT L'ANY

Tot l'any la missa d'alba se diu de la Verge Maria, cantada, ab diacha y sotsdiacha, y vestiments blanchs. Los dies⁷⁷ de les festes de la Verge Maria, y tots los disabtes, y diumenges y festes colents, lo de l'altar aparella en la sagrestia los vestiments de cetí blanch y camís ab paraments, e los altres dies lo de vellutat blanch, vells. E, axí mateix, ha de aparellar vi e aygua en lo cofrenet de l'alba, y hòstia en la capça dels corporals; y los disabtes, dos hòsties, per causa del refrescar lo Corpus, que s'ha de fer cascun disabte. Y, axí, dexa-u tot aparellat en la sagrestia, lo argent dins lo armari, e l'aldre sobre lo taulell; y dexa les claus de l'argent al guardià. E lo guardià té càrrech de dar recapte a la missa d'alba, e de portar tot lo mester que ha aparellat lo de l'altar y de ajudar-los a vestir. La línea és tota blanca los dies fayners; los disabtes y festes de la Verge Maria, diumenges y festes colents, una línea ab una lista groga. Lo misal és propri per a l'alba, de pergamí. Los disabtes y festivitats de la Verge Maria, diumenges y festes colents, que trauhen los camís ab paraments, acostumaven de dir la epístola y lo evangeli en les trones ab tovallola, y creu de argent, y encens y canalobres ab ciris. Ara, sols se acostuma de fer en los disabtes y festes de la Verge Maria, en los quals dies lo guardià ha de aparellar la creu,⁷⁸ y encenser, epistoler, y avangelister y canalobres sense capetes. E los diumenges y festes colents, per corruptela, e los dies fayners que no y ha camís ab paraments, no y ha creu, ni tovallola, ni epistoler, ni evangelister, ni canalobres, ans la epístola y evangeli se diu en lo altar major ab lo mateix misal; ni menys hi ha encens. E los disabtes lo guardià ha de donar orde e fer refrescar lo Corpus.

Lo dia de partir lo pa se diu la missa d'alba de rèquiem ab diacha y sotsdiacha, y vestiments de vellut negre. Dijous Sanct, Divendres Sanct y Disabte Sanct no y ha missa d'alba. // (XX⁷⁹)

⁷⁷ *Afegeix i cancel·la:* fer

⁷⁸ *Sobreescriu:* chica

⁷⁹ *Error en la paginació.*

COMENÇA LO DOMINICAL DE TOT L'ANY, Y DIES FERIATS Y LES FESTES MOVIBLES, COMENÇANT AL PRIMER DIUMENGE DE L'ADVENT, ANANT PER SON ORDE

DOMÍNICA PRIMERA DE L'ADVENT

Totes⁸⁰ estes domíniques de l'Advent són historials, que entren a la capítula, y en voler dir la capítula, se lleven les capes los bordoners y dexen los bordons. Y axí mateix en qualsevol altra domínica historial de tot l'any, en les quals hi ha respons en les primeres vespres. Y com comencen lo himne, lo [de l'altar] porta la capa al cor per al domer al magnificat, en esta manera: que [ell] aparella⁸¹ la capa de domàs blava, que's diu del cardenal de Florença, ab hun amit net damunt, ab les vetes capdellades y plegades, perquè no pengem molt. Y primer van los dos deputedats sense capetes ab los canalobres y siris verts o blaus, si n'i havia; après van lo de l'altar ab lo encenser, y lo segon ab la capa per al domer. Y quant acaben lo himne, lo segon vist la capa al domer ab molta criança, sense barret; y si porta capa de cor, ajuda-li al levar-se la capa. Y en haver-li vestida la capa, torna-se'n a la sagrestia, y resta lo de l'altar ab lo encenser per acompanyar lo domer a l'altar y per a encensar al cor. Y al tornar, que se'n fa, lo segon porta-se'n dos capes y dos bordons, e les altres dos capes ab los dos bordons torna-les lo de l'altar, quant ha dextat lo encenser. Si cars era que lo disabte fos bisbal, encara que la domínica entre a la capítula per la solemnitat bisbal, no's despullen les capes fins acabades vespres; y per al magnificat no dexen de portar dos encensers ab dos capes per als dos domers, axí com en los altres bisbals se acostuma.

A matines, lo de l'altar posa lo pali blau de tauris, lo qual servix a totes les quatre domíniques de l'Advent,⁸² y los tapits verts. Al cor no y ha capes ni bordons. E dient matines, lo de l'altar posa lo pali a la trona, ço és, la primera domínica lo pali de les vinyetes, la segona lo pali de du-

⁸⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Si lo disabte era festa colent de les domíniques historials, per al domer trauen la capa de les segones vespres.

⁸¹ lo de l'altar... aparella *corregeix per a llegir*: lo segon porta la capa al cor per al domer al magnificat, en esta manera: que lo de l'altar aparella

⁸² *A.m. afegeix al marge esquerre*: Si alguna de les domíniques de l'Advent venia en les octaves de la Concepció, señalaran les octaves en lo altar.

rans e galls, la tercera lo pali del leó,⁸³ la quarta domínica lo pali del Jesús. E lo diumenge, acabada nona, lo guardià leva lo pali de la trona [y] estoja'l.⁸⁴ // ([XX'])

DOMÍNIQUES DE L'ADVENT

Quant diuhen lo himne de laudes, lo guardià porta al cor la capa de domàs blau –que porten los escolans ab la creu lo diumenge a la professó de missa– per al domer, y encens, e si y haurà deputats, ab canalobres y ciris, com en vespres, o dos capellans dels de matines, ab dos ciris encensos sense canalobres; hon no, portar-ho-ha a les fosques, com huy s'abusa. E com va lo domer a encensar a l'altar al benedictus, sellavòs dos capellans ab dos ciris, que té aparellats allí lo armarier, porten lum davant lo domer.

A missa major fan senyal a sis hores y mija, o hun poquet més, y acabaran de tocar mija quarta, o una quarta tocadés set hores. Segons qui ha de sermonar, que compasse lo temps en tal manera que en lo hivern los diumenges y festes colents sia acabat tot lo offici e nona una quarta ans de les onze, y en lo stiu, a deu hores y una quarta, poch més o menys. Mentres diuhen tèrcia y sexta, lo de l'altar aparella al cor per als sotsca-biscols les dos capes blaves morisques de capítol, ab los dos bordons d'argent de la cabota redona, que acostumen ells de portar. A l'altar, una línia ab la lista blava. En la sagrestia, los vestiments de [tauris] per a la primera domínica, e per a la segona, los vestiments de [papa Benet de tauris], e per a la tercera, los vestiments de tauris, e per a la quarta domínica de l'Advent, los de [papa Benet].⁸⁵ Los camís ab paraments blaus; per a l'escolà de l'altar, qui ha de encensar, camís sense paraments y una dalmàtiga de domàs blau; per al campaner a la creu, una capa de domàs

⁸³ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: Si la vigília de Nadal vendrà en diumenge, lo pali de la trona per a la tercera domínica serà del Jesús.

⁸⁴ *Afegeix al marge inferior*: En la primera domínica de l'Advent [os] escolans no diuhen liçons ni res.

⁸⁵ En la sagrestia, los vestiments... papa Benet *probablement JC corregeix i afegeix al marge esquerre per a llegir*: En la sagrestia, los vestiments de mestre Climent per a la primera domínica; e per a la segona, los vestiments de papa Benet de tauris; e per a la tercera, los vestiments de mestre Climent; e per a la quarta domínica de l'Advent, los de papa Benet. *Segurament de nou JC corregeix text original i anotació marginal per a llegir*: En la sagrestia los vestiments de papa Benet per a la primera domínica; e per a la segona, los vestiments de mestre Climent; e per a la tercera, los vestiments de papa Benet; e per a la quarta domínica de l'Advent, los de mestre Climent.

blau; e per als deputats, dos capetes de domàs blau.⁸⁶ E més, aparella lo encenser y foch, lo plat de argent ab la capsa de les hòsties, lo càlzer ab lo estoig blau dels corporals, y damunt hun vel blau, si n'i ha; hon no, vert. Y après servix per al sotdiaca, a portar la creu, per a l'evangeli e al *Pater noster*, la creu chica per a l'evangeli, lo cofrenet de argent ab les canadelles d'argent, la posteta d'argent per a la pau. E porta a l'altar la creu major, que stà damunt lo altar, lo missal, y evangelister, e pistoler y la tovallola // **(XXI Domíniques de l'Advent)** de brocat blau per a l'evangeli. Ha-y professó entorn de la Seu ab la creu chica, y fan stació a la Longitut tots los diumenges que no fan bisbal. Ha-y aygua beneÿta a l'asperges ans de la professó; y dóna l'aygua beneÿta lo escolà de l'altar. E quant és bisbal, dóna-la lo de les chiques. E acabat de encensar lo de l'altar als dos cors, y a la creu y a la Longitut, despulla's, y porta davant lo domer –quant hix a dir la confessió– lo plat ab tot lo aparell, y la creu chica y cofrenet, com tot l'aldre ho haja ja portat a l'altar, mentres han dit tèrcia y sexta. Y com és als grahons de l'altar major, los cambrés prenenho y posen-ho en lo altar. E, axí mateix, ans que comencen la missa, en ésser-se despullat, de encensar a la professó; porta lo encenser ab foch y recapte a la capella per a après de la confessió, si tindrà temps; hon no, portarà correns lo encenser, mentres diran la confessió, après de haver lextat lo plat ab lo càlzer als cambrés.⁸⁷

Lo dit escolà de l'altar ha de servir diumenges, y festes y dies fayners a la missa o misses cantades en lo altar major, en acompanyar lo sotsdiaca, quant va a dir la epístola fora la capella. Y, axí mateix, en acompanyar lo diacha, quant va a dir lo evangeli, o a encensar al cor o a donar pau. Enaxí qu'ell va primer davant los diputats; e si té a pendre lo encenser, puja en la capella a pendre'l; hon no, per davant Sent Christòfol, posa's baix, davant la porta de la capella, tostemps que és menester. Y per ço, lo dit escolà ha d'estar a la porta de la sagrestia molt avinent y atent al que té de fer. Al levar Déu, lo guardià té càrrech de fer senyal a les batallades ab la campaneta del sembori, e lo de l'altar ha de dar recapte a l'encenser y a estar-lo après que han levat Déu; y après de la post-comunió –o ans, si temps haurà– estarà lo plat ab lo càlzer y l'altre argent, lo qual ha de rebre de mans dels cambrés. Y ha de fer senyal a

⁸⁶ *Afegeix al marge esquerre*: Tostemps que'n lo cor hi ha capes y bordons, los deputats porten capetes; e per lo contrari, quant no n'i ha en lo cor, no'n porten los deputats.

⁸⁷ *Afegeix en l'interlineat*: Al domer, per a la professó, la capa blava de tauris de papa Benet.

missa solta ab la campaneta del sembori, dihent la postcomunió. Y en ésser despullats, lo de l'altar y lo guardià pleguen los vestiments,⁸⁸ // **(XXI' Les dominiques de l'Advent)** tostemp que no és bisbal, qualsevol dia que sia; y si és bisbal, han-ho de plegar tots los quatre escolans, fora lo campaner; y estoja'ls també lo de l'altar. A missa, si y ha dos capes al cor ab dos bordons, porta-les lo de l'altar. Si n'i ha quatre, les dos capes ab dos bordons porta lo de l'altar, y les altres dos lo guardià, del cor a la sagrestia, perquè portar-les al cor toca al de l'altar. E si n'i ha sis, les altres dos torna lo de les chiques. E si n'i ha huyt, les altres dos torna lo segon. E si y ha vestiments de alguna dobla, ha'ls de plegar lo guardià, e lo de l'altar los ha de stojar, quant ve après dinar.

A vespres dominicals no y ha capes ni bordons. Los deputats, [ab les] capetes [de missa].⁸⁹ Al domer, la capa de tauris blava de papa Benet, que ha servit de matí.

Nota que si en les dominiques de l'Advent cahiha la Concepció de la Verge Maria, o la Sperança, per la devoció del poble, se ha de fer d'esta manera: que tot lo offici e tocar és de la dominica, e la missa de la dominica se diu baxa en lo altar major, ab diaca y sotsdiaca, mentres diuhen tèrcia e sexta. Emperò la professó de missa y la missa conventual ab lo sermó, *ratione populi*, és de la festivitad de la Verge Maria, ab tota aquella solempnitat de capes, y vestiments y pali que la festivitad ho requir. E per ço, lo tocar de missa *tantum*, és bisbal. E la empaliada de la festivitad se fa lo disabte acabant [nona, y a vespres se abaxa lo retaulle, per causa de la empaliada, encara que hagen capitulat de la dominica].⁹⁰ Lo tocar de vespres, y de la vigília, y matines, laudes y prima és de la dominica. E lo diumenge, après dinar, entra la solempnitat de la Verge Maria, y fan les primeres vespres y la professó, y a la oració del vespre toquen la vigília bisbal. Y lo dilluns, a la missa de la Verge Maria, no y ha professó ni sermó, puix ja's féu lo diumenge; y tot lo tocar és bisbal. E axí mateix se fa de la Verge Maria Canelera, // **(XXII Les dominiques de l'Advent)** si cau lo diumenge de Septuagèsima, o Sexagèsima o Quinquagèsima, o en algun diumenge de Quaresma, e la be-

⁸⁸ *Afegeix al marge inferior*: hi·ls estoga lo de l'altar

⁸⁹ A vespres dominicals... de missa. *corregeix probablement a.m. per a llegir*: A vespres dominicals no y ha capes ni bordons, ni los deputats porten capetes.

⁹⁰ nona, y a... dominica *corregeix i afegeix al marge esquerre per a llegir*: completa. En la Concepció, per ésser los dies chichs y huyt barrades, poden empaliar après de nona les quatre barrades de defora. E après completes, poden fer la capella. [*Per dies chichs entenem 'dies curts' d'hores solars, com és el 8 de desembre*].

nedicció de les caneles fa's lo diumenge ab la professó, e no lo dilluns. E axí mateix se fa de la Incarnació, si cau alguna domínica de Quaresma. Y en les octaves de Pasqua de les festes colents, ço és, diumenge de Pasqua, o dilluns [o dimarts],⁹¹ si y cau la Incarnació, nenguna menció se'n fa, ni sermó ni res, fins en lo dia que's muda; e axí mateix, en lo dimarts, dimecres, dijous, divendres y disabte de la Setmana Sancta. E si cau lo Diumenge de Rams, de matí nenguna menció se'n fa.⁹² Aprés dinar se celebren les primeres vespres, per quant se celebra l'endemà, qu'és lo Dilluns Sanct. Y la empaliada fa's lo Diumenge de Rams, aprés de missa. E si cau en lo Dilluns Sanct, celebra's lo dia mateix. Si cau la darrera festa de Pasqua o en qualsevol dia aprés de les octaves, celebra's en lo dia mateix.

Dels altres bisbals, fora les festivitats de la Verge Maria, com són Sent Josep o Sent Vicent Ferrer, etc., si cauhen en domínica de l'Advent o de Septuagèsima, Sexagèsima, Quinquagèsima o de la Quaresma, nenguna menció se'n fa lo diumenge de matí, ni missa, ni sermó, ni professó, ni tocar ni empaliada, fins al dilluns. Y, axí, la empaliada se fa lo diumenge aprés missa; y lo diumenge, a la oració del vespre, toquen la vigília bisbal. Y lo dilluns se fa tota la solemnitat de la festa y lo sermó.

Si lo dilluns hi haurà festa doble, [bisbal o]⁹³ no bisbal, aprés de domínica historial, lo diumenge aprés dinar, a les primeres vespres de la festa, lo pali ha de ésser de la festa, y lo frontal y tovalloles *tantum* han de ésser de la domínica, per senyalar-la, si ja no era festivitats de la Verge Maria, perquè sellavòs tot lo pali és de la Verge Maria. E si la festa doble no és bisbal ni festa colent, lo pali deu-se posar de vellut, si n'i haurà de aquella color, si no, de domàs o de cetí per la domínica, puix lo frontal y tovalloles *tantum* són de la domínica. Y a mijanit, lo de l'altar muda-y// **([XXII'] Dominiques de l'Advent)** lo pali, frontal y tovalloles corresponents a la festa, e tostemps que la festa doble, venint en diumenge, se mudarà per a l'endemà, qu'és lo dilluns; y la vigília de la festa se toca lo diumenge a vespre, a la oració.

Si la vigília de Nadal vendrà en la quarta domínica de l'Advent, lo altar ha d'estar blanch, com a la vigília, y no com a domínica; y a la

⁹¹ o dimarts *cancel-lat*.

⁹² *Afegeix al marge esquerre*: Quant la Verge Maria ve en domínica, hi's muda lo dilluns, lo diumenge a vespre hi ha salve, per la vigília de Nostra Senyora.

⁹³ bisbal o *cancel-lat*.

trona, una porpra blanca, encara que lo sermó sia de la dominica. Y per ço, en tal cars, lo pali del Jesús, que s'acostuma de posar a la trona en la quarta dominica, se posa en la tercera dominica, en loch del pali del leó. E la missa és de la vigília ab vestiments blanchs, com appar en la vigília.

LO APARELL PER ALS ÓRDENS

Lo disabte de les Quatre Tépores de Sent Thomàs, lo senyor bisbe dóna órdens en la capella de Sent Pere o de Sent Berthomeu, o en la capella que ordenarà; y lo escolà guardià té càrrech de portar-hi tot lo recapte que serà mester, ço és, los vestiments de brocat blanch vells, camís ab paraments per al senyor bisbe, [diaca y sotsdiaca],⁹⁴ dos capes de vellut o cetí blanch per als assistents, dos tunicel·les, la mitra, crossa, la creu dels brassos, encenser, lo cital ab lo cubertol⁹⁵ blanch y coxí, la crisma, y una tovallola per a torcar-se les mans, als preveres, quant se laven a les fonts, la qual no·s deu lavar, sinó ab corporals; y finalment tot quant serà mester. Y acabats los órdens, ho ha de tornar lo mateix guardià; y lo senyor bisbe li dóna per los trebals hun real y una fogaça. E açò·s fa tots los órdens de l'any. Lo divendres, ans dels órdens, dexa lo sotsagristà al nunciu per a l'examen lo evangelister y missal de l'alba, y hun libre de cant pla de pergamí vell de posts, ab la una post trencada. Y acabat lo examen, los torna lo mateix nunciu. // (XXIII)

LES FÈRIES DE L'ADVENT

Lo offici de la fèria no entra fins a matines, y sellavors posson lo pali, o morat o envinagrat, lo escolà de l'altar, y los tapits verts. Al cor, no y à capes ni bordons, ni a matines ni a missa.⁹⁶

A missa major, aparella lo de l'altar en la sagrestia los vestiments morats o envinagrats, y los camís sense paraments, y lo càlzer ab lo plat,

⁹⁴ diaca y sotsdiaca *cancel·la i afegeix al marge esquerre amb signe de remissió i separat del text central per una línia vertical*: per al diaca y sotsdiaca no cal portar sinó sols les dalmàtiques, com tot l'aldre ja s'o porten ells matexos.

⁹⁵ *Corregeix per a llegir*: cubertor

⁹⁶ *Afegeix en l'interlineat*: tapits vermells

y sacra, e donapau, e la capça de les hòsties, cubert ab hun vel blanc, lo cofrenet de argent ab les canadelles ab aygua e vi, e la creu chica. Y mentres dihen tèrcia, porta a l'altar lo missal, evangelister y pistoler, la tovallola envinagrada⁹⁷ y la de vellut negre, si y ha aniversari, la creu d'argent, que acostuma star damunt lo altar per a tenir la sacra, y la línea blanca.⁹⁸

Tostemps que y ha fèria, fora de la vespra de Nadal, hi acostuma de haver aniversari; y lo dia ans, matines de defuncts après completes, *scilicet*, nou liçons. Y si en la setmana hi haurà moltes fèries, en la primera acostumen los sotscabiscols fer⁹⁹ cap de setmana. Y si per algun impediment no hauran fet cap de setmana en lo aniversari de la primera fèria, celebren-lo en la segona. E si no y ha sinó una fèria en la setmana, tostemps se acostuma de celebrar lo aniversari ab cap de setmana. Y és que après que han fet les absolucions dels aniversaris que y ha, fan absolucions generals dins la Seu y defora. E hix la professó per la porta dels Apòstols, e gira per la plaça de la Lenya, y entra per lo portal de l'Archiebisbe, y fan tres absolucions defora. E per ço se ha de donar hun poch de avans en lo tocar a missa en la fèria que y ha cap de setmana, que no farà en les altres fèries que no n'i ha.

Si y à dos misses cantades, ço és, la de l'aniversari y de la fèria, primer dihen tèrcia, y entretant lo de l'altar aparella per a l'aniversari, *scilicet*, al cor dos capes de vellut negre per als sotscabiscols ab dos bordons, y en la sagrestia los vestiments de // ([XXIII'] **Les fèries**) vellut negre, y camís sense paraments, y gremial, e les capetes per als deputats, dos, y la capa de la creu, que són de tela negra. Y acabada tèrcia, diuhen lo aniversari. E quant hixen a dir la confessió, lo de l'altar va davant ab lo plat aparellat, axí com dit havem en la fèria, y ab lo cofrenet y la creu chica; y com és als grahons de l'altar, los cambrés prenen-lo-y. E no y à encens en nenguna missa de rèquiem, encara que sia bisbal, ni al levar Déu tampoch, ni y à canalobres fins a les absolucions, quant hix la creu, que va ab dos canalobres ab capetes negres. Quant és bisbal, ha-y dos canalobres ab capetes a la missa, y a les absolucions quatre. La pistola se diu en lo cor, y lo evangeli en lo altar ab lo faristol, que tenen càrrech de posar y levar los cambrés. Emperò si la missa de rèquiem era bisbal, és darrera de totes, per causa que'n lo altar, hon diu missa lo bisbe, après en

⁹⁷ Probablement m.m. *afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: vermella

⁹⁸ *Afegeix en l'interlineat*: No y à encens en la missa de la fèria.

⁹⁹ *Sobreescrit*.

aquell dia no y pot dir missa altre que no sia bisbe; y toquen les batallades de levar Déu a la missa bisbal contínuament, ara sia de rèquiem o de quesvulla.

Aprés de l'aniversari diuhen sexta, après diuhen la missa de la fèria, ab los vestiments morats o envinagrats sobredits; e no y ha encens ni canalobres, salvo que quant volen dir lo evangeli, hun deputat trau hun canalobre per a l'evangeli, sense capeta; y acabat lo evangeli, torna'l a la sagrestia. La epístola se diu en lo faristol del cor y lo evangeli en lo altar major. Enaprès, darrer de tot, diuhen nona.

En lo hivern, quant hi ha fèria y aniversari y són les dos misses cantades, acostumen de fer senyal una quarta ans de les set hores, y aquedar lo primer toch una quarta tocales set, y acaben a nou hores y tres quarts. Si y ha cap de setmana, anticipen en lo tocar mija quarta ans. En los divendres y dies de dejunis toquen més tart, perquè hixquen de l'offici entre-n deu y onze; y açò tot l'any. En lo stiu, de Pasqua avant, // **(XXIII¹⁰⁰ Les fèries)** axí en les fèries com en los altres dies, fora dels divendres y¹⁰¹ dies de dejunis, lo tocar a missa se anticipa una bona quarta a l'hivern, perquè hixquen de l'offici a una quarta tocales nou hores, poch més o menys.

En les fèries de les Quatre Tépores de tot l'any, si lo offici és feriat, lo pali, frontal y tovalloles és de vellut negre, y los vestiments axí mateix; los camís, sense paraments, y lo vel per a damunt lo càlzer, negre, y los tapits negres. E si no era fèria, lo pali e tapits se posa segons lo offici que fa la esgleya. E la missa de les Quatre Tépores se diu com dit és, ab vestiments de vellut negre. Hi ha de ésser la darrera de totes, encara que y concorregués vigília¹⁰² de algun sanct, com de Sent Thomàs o de qualsevol altre. E com la fèria ve en les Quatre Tépores, la missa ferjada és la de les Quatre Tépores. E si la vigília de Sent Andreu, o de Sent Thomàs, o qualsevol altra, venia en dia feriat, que no fos dia de Quatre Tépores, tot lo offici és segons havem dit en lo feriat; y la missa de la vigília servix per la fèria, ab vestiments envinagrats o morats.

E si concorrien en dia feriat les Qu[at]re Tépores ab la vigília, sellavors lo pali e tapits són negres, segons havem dit en les fèries de

¹⁰⁰ *A.m. per trencament del cantó del full.*

¹⁰¹ *Afegeix i cancel·la: disabtes*

¹⁰² *JC afegeix al marge esquerre: La qual missa de la vigília se diu baxa darere lo altar major ab la casulla envinagrada.*

Quatre Tèmpores. Y en tal cars serva's aquest orde: que primer diuhen tèrcia major de la fèria y après lo aniversari, après tèrcia de Senta Maria, après la missa de la vigília, après sexta, enaprès la missa de la fèria de les Quatre Tèmpores, en la qual toquen les batallades de levar Déu; darrer de tot diuhen nona.

E si les Quatre Tèmpores¹⁰³ concorrien ab la vigília en dia no feriat, sellavòs lo pali y tapits és juxta lo offici que fa la esgleya. E si és doble, que no y haja de Senta Maria, y les tres misses són cantades, serva's aquest orde: que primer de tot diuhen la missa de l'offici, après tèrcia y // **([XXIII'] Lo offici feriat)** après la missa de la vigília, après sexta, y après la missa de les Quatre Tèmpores, y darrer de tot nona, encara que en tal cars, les més vegades se acostuma de dir baixa, detràs lo altar, la missa de la vigília, sense dià ni sotsdiaca.

Si la vigília ve en diumenge, diu-se la missa de la vigília baixa, detràs lo altar, sense diaca ni sotsdiaca, mentres diuhen tèrcia y sexta; o en lo altar major baixa ab diaca y sotsdiaca, encara que lo dejuni se faça lo disabte, per no poder-se dejunar lo diumenge.

E [axí mateix se féu de] la vigília de Nadal, quant ve en diumenge, [y] lo sermó de la vigília se fa lo disabte ans de tèrcia.¹⁰⁴ De dir-se la missa en lo altar o detràs lo altar, stà a petició y ordinació dels sotscabiscols. De la vigília de Nadal, *vide in sanctorali*, a cartes 98, y a la fi de les dominiques de l'Advent, a cartes XXII.

Lo¹⁰⁵ sobredit orde se serva en les fèries de l'Advent, y en les fèries que vénen de Nadal a Carnestoltes, y en les fèries que vénen del Corporicrist fins a l'Advent. Les fèries de la Quaresma y del Pasqüer serven altre orde, com veurem avant.¹⁰⁶

¹⁰³ *Probablement MJC afegeix als marges esquerre i inferior:* E si les Quatre Tèmpores concorrien ab vigília en dia no feriat y simple, y que y agués demorts, per on y aurà quatre misses, so és, del sant, y de l'aniversari, y de la vigília y de les Tèmpores, tocan a missa fent senyal ans de les set; y lo primer en tocant set, y passat poch entervall, so és, de un quart bo, aquedaran, y poch après faran lo darrer, per ser dejuni, axí que ixquen a les deu y miga o prop de les onse. Diran la missa del sant, mentres diran tèrsia en lo altar major ab diaca y sotdiaca; y, acabada tèrsia, diran lo aniversari, *ut mos est*; y, mentres diran sexta, diran la missa de la vigília tras lo altar major, sense diaca ni sotdiaca. Y, cabada sexta, diran la missa de la [fèri]a, [y apr]és nona.

¹⁰⁴ E, axí mateix, ... tèrcia *corregeix per a llegir:* Exceptant-ne la vigília de Nadal, quant ve en diumenge. Emperò lo sermó de la vigília se fa lo disabte ans de tèrcia.

¹⁰⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Quant après de fèria ve festa simple, a migjorn lo campaner posa lo pali segons la festa simple, y lo de l'altar los tapits, encara que la salmòdia sia de la fèria, [afegeix i cancel·la:] puix [i a continuació una tira de paper pegada, que oculta una línia d'escriptura de 4-5 paraules].

¹⁰⁶ *Afegeix en l'interlineat:* Quant lo aniversari és de rey, o cardenal, o bisbe, o archabisbe, o és bisbal o que y haja cap de setmana, per a les absolucions trauhen la creu major.

ANIVERSARI BISBAL

Quant lo aniversari és bisbal, que diu missa lo senyor bisbe, al cor quatre capes de vellut negre y quatre bordons, la línea per a l'altar negra y los vels per a damunt lo càlzer; y per al sotsdiaca, a portar la creu dels braços, vestiments de brocat negre, y gremial y tovallola; als assistents, capes de vellut negre; camís per al senyor bisbe ab paraments de brocat negre; per al diaca e sotsdiaca, de vellut negre. La pístola se diu al cor, lo evangeli a l'altar major. No y ha encens a l'evangeli ni al levar Déu. La mitra, de domàs blanc. Lo sitial sia aparellat negre, y la tela negra damunt lo taulell. A la missa dos deputats ab canalobres y capetes negres; y per a les absolucions, capa de brocat negre per al senyor bisbe; y quatre deputats ab capetes negres, dos per a la creu major e dos per a davant lo senyor bisbe. Si era aniversari solemne, les dos capes del cor són de brocat negre, y les dos de vellut. // (XXV)

LA DOMÍNICA DE SEPTUAGÈSIMA

Totes aquestes domíniques fins fins¹⁰⁷ a la de *Passione* són blaves, y lo que no y ha blau supplex vert. Y serva's aquest orde: que lo pali que serveix lo diumenge a l'altar l'altre diumenge après serveix a la trona; y totes entren a la capítula, per ésser totes historials, fins a Pasqua. Lo que dexarem ací de dir trobar-ho-han en la primera dominica de l'Advent, a cartes vint, dich XX.

A¹⁰⁸ les primeres vespres, que entren a la capítula, per al domer la capa blava del cardenal de Florença, que és de domàs. Los diputats sense capetes. Ha-y encens al cor. Lo escolà segon porta la capa per al domer ab hun amit, y la y vist, y lo de l'altar lo encencer. Y quant lo segon ha vestit la capa al domer, pren dos capes y dos bordons, y torna-les a la sagrestia, de les que s'an despullat. Les altres dos torna-les lo de l'altar, acabades vespres. Si cars era que s'havia de fer professó de alguna dobla, dexten les capes al cor fins fins¹⁰⁹ que sia feta la professó.

¹⁰⁷ *Repetit intensivament.*

¹⁰⁸ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical: Si lo disabte fos dia festival colent, per al domer trauran la capa de les segones vespres, scilicet, la capa blava ab pinyetes de or ab armes de Comuel en la trava, que són dos arbrats verds ab una barra de or en mig entravesada sobre camp vermell.*

¹⁰⁹ *Nova repetició intensiva.*

Si cau la Septuagèsima en les octaves de la Purificació, no's leva la empaliada.

E si la Purificació venia en la Septuagèsima o Sexagèsima o Quinquagèsima,¹¹⁰ *vide* en les dominiques de l'Advent, a cartes XXI e XXII.

En esta domínica no diuhen los escolans liçons en matines, axí com en la primera domínica de l'Advent.

A¹¹¹ matines, lo de l'altar posa lo pali de les vinyetes, frontal y tovalloles blaves dominicals, los tapits verts, puix no n'i ha blaus, a la trona hun pali de vellut blau sense senyal; per al domer una capa de domàs blau o de vellut blau.¹¹²

A l'alba, *vide* a cartes XVIIIº.

A missa major fan senyal a les sis hores y mija, y aqueden tocades set hores.

Al cor, dos capes blaves morisques de capítol, les de l'Advent, y los dos bordons dels sotscabiscols. A l'altar, una línea blava ab tot lo menester del plat, y libres, y una tovallola de brocat blau, // (**XXV'**) **Septuagèsima**) los vestiments de tauris blau que's diuhen de papa Benet, y una capa per al domer del mateix, camís ab paraments blaus. Ha-y professó. Per a l'escolà campaner, qui porta la creu chica, una capa de domàs blau; per als deputedats dos capetes de domàs blau.

Ha-y aygua beneÿta. Dóna-la lo guardià; e lo de l'altar encensa a la professó.

Ha-y estació a la Longitut. Lo vel blau, que va damunt lo plat, serveix per a l'evangeli.

Lo campaner y segon acompanyen tostemps lo sermonador, ab lo magíster, de la libreria a la sagrestia y a la trona.

E lo magíster, quisvulla que sermone, tostemps ha de anar a la esquerre del sermonador, y los dos escolans davant. E si sermona lo sotsagristà, acompanyen-lo los quatre escolans davant ell, *scilicet*, campaner, segon, y chiques y guardià.

¹¹⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Si esta o alguna de les altres dominiques vingués en les octaves de Sent Vicent, à's de senyalar la octava com se féu en lo any 1562, y no y à menoritat en les dominiques quant vénen en estes octaves o de nostra Santa Senyora Candelària.

¹¹¹ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Si esta domínica venia en les octaves de la Purificació, senalaran en lo altar les octaves.

¹¹² *Afegeix en l'interlineat*: ab encens

Si sermonava algun bisbe, damunt lo pali de la trona se posa una tovallola.

A vespres dominicals, no y ha capes ni bordons; per al domer la capa [de tauris de papa Benet que serví de matí], y los deputats [ab] ses capetes [de matí], e canalobres y ciris blaus,¹¹³ si n'i haurà; hon no, verts. Si les vespres eren de algun sanct, sellavors seguexen la propietat del sanct en tot, salvo en lo altar, que lo pali és del sanct; y sia de ceda, per causa de la dominica; e lo frontal y tovalloles sien de la dominica, les que staven de matí.

E a mijanit lo de l'altar muda lo frontal, y tovalloles y lo pali, si se-rà mester.

Totes estes fèries, fins al primer dia de Quaresma exclusive, seguexen les fèries passades, com havem dit a cartes XXIII.

Si la Septuagèsima cau en les octaves de la Purificació, lo frontal y tovalloles no són de les octaves, sinó blaves dominicals, com havem dit dalt. E si l'endemà hi havia¹¹⁴ festa doble, sellavors lo diumenge après dinar, lo pali de la festa, frontal y tovalloles dominicals, y a mijanit levaran les dominicals y posaran frontal y tovalloles blanques, per les octaves de la Verge Maria. // (XXVI)

SEXAGÈSIMA

Entra a la capitula. En tot segueix a la Septuagèsima, salvo que'n lo altar posen lo pali blau de durans y galls ab frontal y tovalloles blaves dominicals, altres de les de la Septuagèsima. E a la trona, lo pali de les vinyetes, que's posa a l'altar la dominica de Septuagèsima. Los vestiments de porpra blava que's diuhen de mestre Climent. Si¹¹⁵ la Sexagèsima cau en les octaves de la Purificació, lo frontal hi tovalloles de l'altar no són de les octaves, sinó dominicals blaves, com havem dit; e, axí mateix, de la Quinquagèsima. Si l'endemà cahiha festa doble, *vide in* Septuagèsima. Per al domer a la professó una capa que y ha del mateix tauris blau.

¹¹³ per al domer... blaus *corregeix per a llegir*: per al domer la capa blava ab pinyes de or ab armes de Comuel, y los deputats sense capetes; e canalobres y ciris blaus

¹¹⁴ *Afegeix i cancel·la, repetint*: festa

¹¹⁵ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: ara se an de senyalar les octaves de la Purificació, si en elles vingués.

QUINQUAGÈSIMA

Capitulen de la dominica y en tot segueix a la Septuagèsima, salvo que'n lo altar posen lo pali blau del porcell, ab altre frontal y tovallols blaves dominicals, e a la trona lo pali de durans y galls, que's posà a l'altar la dominica de Sexagèsima, e los vestiments de tauris blau que's diuhen de papa Benet, que serviren en la Septuagèsima, ab la capa de papa Benet, per a de matí a la professó y per a les segones vespres; al domer la capa blava ab pinyes de or, ab armes de Comuel.¹¹⁶ // (XXVI')

{PRIMERA SETMANA DE QUARESMA}

DIMECRES DE LA SENDRA Y PRIMER DIA DE QUARESMA

És feriat per força. [De part de vespres], los dos escolans darrers, [o] en la vesprada, lo dia de Carnestoltes,¹¹⁷ après del nocturn y laudes de demorts, posen la cortina negra a l'altar major.¹¹⁸ E a l'altar del Corpus posen una cortina blanca ab hun sent Gregori per a tota la Quaresma.¹¹⁹ E a mijanit lo de l'altar posa lo pali, frontal y tovallols de brocat negre, e a la trona hun pali de [cetí]¹²⁰ negre. E si sermonarà lo senyor bisbe, damunt una tovallola de vellut negre o una porpra negra. Y lo de l'altar y guardià posen los tapits negres. En esta fèria¹²¹ y en totes les de Quares-

¹¹⁶ al domer la capa blava... Comuel *corregeix JC per a llegir*: al domer la capa blava ab pinyetes de or chiques ab armes de Comuel; les armes són huns arbrats en la travesa de la capa. *Resta de la pàgina en blanc*.

¹¹⁷ És feriat per força... Carnestoltes *amb lectura incerta de 'de part de vespres' per cancel·latura, corregeix per a llegir*: És feriat per força. Los dos escolans darrers, en la vesprada, lo dia de Carnestoltes

¹¹⁸ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: y en estes laudes no fan senyal ab la campaneta, ni menys s'i toca a laudes com en los altres demorts.

¹¹⁹ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: y la cortina de la Transfixió, y la de la Verge Maria de Touet, y la del crucifixi de la sacrestia, y la Verge Maria damunt lo portal de la sotsacrestia, [*probablement MJC afegeix*:] y en lo altar que diu missa lo sotsacristà.

¹²⁰ *Probablement m.m. corregeix per a llegir*: vellut

¹²¹ *JC afegeix al marge esquerre*: Quant la *feria 4^a cinerum* ve en les octaves de Nostra Senyora Candelera, los scolans desempalhen la capella y les dos barrades de fora la dita capella, y deprés dinar, entre dotze y una, tornen a npariar com estava, per amor de les octaves y segons se féu en l'any MDXXXIII, que vingé la *fera* [sic] *4ª cinerum* en les dites octaves. [*Probablement MJC afegeix en l'interlineat*:] Y axí mateix se féu lo any 1559, que vingué *feria 4ª cinerum* en les octaves de la Purificació.

ma, ans de matines diuhen *Canticum gradum* y de Senta Maria, y après matines, set psalms, agenolats, ab la letania y preces ab miserere a totes les hores, com appar per lo *Breviari*. Lo tocar, feriat. A missa fan senyal a set [y una quarta y aqueden una quarta ans de les huyt],¹²² encara que y haja sermó, perquè en tal dia y tota la Quaresma acostuma's de acabar lo officí a les XI hores, [y lo prehicador és laich. Fan senyal a les set hores y aqueden a set hi mija],¹²³ per causa de la cerimònia de la cendra. Al cor, dos capes¹²⁴ negres de vellutat ab dos bordons, perqu'és bisbal.¹²⁵ E no y ha encens¹²⁶ ni a la missa ni al cor. En les altres fèries no y ha capes ni bordons. A l'altar, línia negra y tovallola de brocat negre, lo plat y càlzer ab ses pertinències cubert ab vel negre, y la capça dels corporals negra; los vestiments de brocat negre, y la creu dels braços ab hun vel negre per al sotsdiaca; la tela negra damunt lo taulell, y la cadira bisbal de negre.¹²⁷

// **(XXVII Primer dia de Quaresma)**

Quant al beneyr de la sendra, *servatur iste ordo*:¹²⁸ que a la fi de sexta major, lo senyor bisbe hixca de la sagrestia revestit per a dir missa ab una capa de brocat negre, diaca e sotsdiaca ab ses dalmàtiques, y assistents ab capes de vellut negre. Y van per aquest orde: lo vedell primer, après lo escolà de l'altar, qui porta la creu major, ab dos deputats ab capetes negres y canalobres, après lo sotsdiaca ab la creu dels braços y hun vel negre, après lo senyor bisbe, en mig del diaca y d'un assistent,¹²⁹ ab son gremial, après van dos escolans —ço és, lo de les chiques,¹³⁰ ab tres plats de argent, y

¹²² A missa fan senyal...huyt *corregeix probablement m.m. per a llegir*: A missa fan senyal a set hores y aqueden a set y mija, [*probablement MJC afegeix*:] y'l darrer se fa un quart ans de les huyt hores.

¹²³ y lo prehicador... mija *cancel-lat. Entenem per* 'laich' *del clero secular, per contraposició al clero regular.*

¹²⁴ *JC afegeix al marge esquerre*: dos capes al cor

¹²⁵ *Segurament JC afegeix en l'interlineat*: que quant no és bisbal, no y à capes ni bordons al cor.

¹²⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: no y à encens.

¹²⁷ *Afegeix al marge inferior*: E los camís ab paraments negres; la mitra per al senyor bisbe de domàs blanch, e quatre canalobres ab capetes [*afegeix i cancel-la*: blanq] negres, y capa negra per a l'escolà qui porta la creu.

¹²⁸ *Probablement JC afegeix al marge esquerre*: L'orde-l [*entenem: l'orde del*] beneyr de la sendra. *MJB afegeix*: E s'à de portar ensenser per a [*sobreescrit*] la benedició de la sendra per lo de l'altar; y lo campaner, la creu, y lo guardià, lo plat ab l'aygua beneÿta y salpacer; y no's dóna aygua al cor ni al poble, ni ensensen lo cor.

¹²⁹ *A.m. afegeix al marge esquerre*: À de portar la hu dels assistens bàculo, ab un almayzar negre, [*a.m. afegeix*:] que està en la capça del's vels de la Veracreu.

¹³⁰ *JC afegeix al marge esquerre*: Lo scolà de les chiques porta los tres plats de argent ab la sendra, y lo guardià, lo plat de argent ab aygua beneÿta y lo salpacer.

en lo hu porta la sendra, que ha aparellat lo armarier, y los dos¹³¹ buyts; l'altre escolà és lo guardià, qui porta lo plat d'argent de l'aygua beneÿta ab aygua y lo salpacer de argent-, e [lo sotsagristà darrer].¹³² E van a la capella per [davant Sent Christòfol], per lo dit orde.¹³³ E arribats a l'altar, lo senyor bisbe benehix la cendra, *submissa voce*, al cantó de l'altar devers la sagrestia, mentres diuhen sexta de Senta Maria. Acabada la benedicció, lo senyor bisbe agenolla's al peu de l'altar, y ell mateix dóna's la cendra,¹³⁴ si no y ha altre bisbe que la y done.¹³⁵ Entretant, lo guardià va ab lo plat¹³⁶ de l'aygua beneÿta y salpacer al cor, y lo domer dóna al cor l'aygua beneÿta, y après lo escolà al poble. E presa la cendra lo senyor bisbe, partexen la cendra en los tres plats d'argent, y los dos dexten-los damunt lo altar ab dos estoiles negres, que ha aparellat lo de l'altar. E lo senyor bisbe va de la capella al cor, y seu-se en lo cital que ha aparellat lo guardià damunt hun tapit, que deu aparellar lo armarier; y aquí dóna la cendra –y lo de les chiques té lo plat de la cendra, agenollat, al costat del senyor bisbe–, primer al diaca y sotsdiaca, y assistents y sotsagristà. Entretant, vénen los canonges, y fan-se dos cors. Y de hu en hu, per sos graus y dignitats, vénen a pendre la cendra, agenollant-se als peus del senyor bisbe, y dóna'ls la cendra.¹³⁷ Aprés besenli la mà. Aprés dels canonges, los mestres, domers, sotscabiscols, rectors y capellans, lo vedell y escolans // (**[XXVII'] Primer dia de Qua-**

¹³¹ *Entenem: els altres dos plats*

¹³² lo sotsagristà darrer *cancel-lat*.

¹³³ E van a la capella...orde *corregeix probablement m.m. per a llegir*: E van a la capella per la porta Chica per lo dit orde.

¹³⁴ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre*: Lo senyor bisbe, feta la benedicció de la cendra, beneix lo encens; y, beneÿt, posa'l en lo foch, y après lansa una poca de aygua beneÿta ab lo salpacer en la cendra; y après encensa-la. Tot asò se fa al cantó de l'altar devers la sagrestia. Y lo sotsdiaca té tostamps lo plat de la cendra.

¹³⁵ *Afegeix al marge esquerre*: Si per algun impediment no y à bisbe, y fa lo offici algun canonge o domer, lo diaca li dóna la sendra a l'altar major, y d'aquí vénen al cor; y no's seu, sinó que stà arrimat a la caixa, de peus, donant la cendra als canonges y clero; y no porten creu episcopal, emperò ha-y quatre deputats ab capetes y canalobres, com al bisbe.

¹³⁶ Entretant, lo guardià va ab lo plat *corregeix a.m. per a llegir*: Y entretant que trau la cendra lo guardià, lo senyor bisbe va ab lo plat.

¹³⁷ *Segurament MJB afegeix als marges esquerre i inferior*: Feta la benedicció de la cendra al cantó de l'altar devers la sagrestia, après de aver encensat lo senyor bisbe la cendra, y no ensensen a dit senyor bisbe, va-se'n al mig de l'altar y [agenola's] [*corregeix per a llegir*: seu-se en sa cadira], y estant [agenolat] [*corregeix per a llegir*: aseüt], lo diaca dóna [*sobreescrit*] la cendra al senyor bisbe y no [d.....] [*corregeix per a llegir*: diu] res. Fet açò, lo senyor bisbe [seu-se en sa cadira, en mig de l'altar], ab la mitra posada y lo gremial davant, dóna la cendra al diaca, y sotsdiaca y assistents. Y après prenen los caps del gremial [y h.] lo diaca y hu dels assistents, y vénen del cor los senyors canonges y dignitats, per son orde, a[b] lo vedell davant. Y puchen de dos en dos a pendre la sendra; y presa per tots, tornen-se'n al cor per lo mateix orde. Y après prenen la sendra lo sotsagristà, mestre de cerimònies y cambres [*segona –r– sobreescrita*], y après los del cor.

resma) y lo qui porta la creu e diputats. Entretant,¹³⁸ dos domers, ab les dos stoles negres que stan aparellades en lo altar, donen la cendra al peu de l'altar als de la capella. Y lo campaner y segon tenen los plats de la cendra als domers. Aprés avallen als grahons de la capella y donen la cendra a tot lo poble, axí hòmens com dones.¹³⁹ E acabada¹⁴⁰ de donar, lo vicari de Sent Pere porta-se'n tola¹⁴¹ la cendra ab hun plat de argent o de stany, e dóna la cendra als qui no la han presa. E acabada de donar la cendra, lo senyor bisbe torna-se'n a l'altar per l'orde mateix, e aquí diu una oració *alta voce*, perquè lo cor li responga. Y acabada, torna-se'n a la sagrestia, y començant lo introhit, hix a dir la confessió primer lo vedell, aprés lo escolà ab lo plat y tot lo mester, aprés dos diputats ab canalobres y capetes negres, lo sotsdiaca ab la creu y lo senyor bisbe ab lo diaca y assistents. Acaben lo offici a onze hores y mija.

A migjorn, los dos escolans darrers leven la cortina negra de l'altar major, y posen-hi la blanca ab lo himatge de la Verge Maria de tela. E lo campaner muda lo pali, segons seran les vespres.

FÈRIA QUINTA

Si no y ha alguna festa, fan de *Corpore Christi*, com havem dit a cartes XVII, y entra a les primeres vespres. Ha-y demorts per lo aniversari.¹⁴² Ha-y senyal a la oració del vespre sense vigília.

A missa,¹⁴³ havent-hi tres misses, fan senyal [una quarta ans] de les set hores y aqueden [una quarta tocadés] set hores.¹⁴⁴ Primer diuhen

¹³⁸ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Fan aportar dos estoles a l'altar major.

¹³⁹ *Possiblement SG afegeix al marge esquerre*: Publica lo predicador les indulgències. *Possiblement SG afegeix*: No y à benedició per al predicador, si ja no fes lo offici lo senyor bisbe o archebisbe, o està present [subratllat].

Possiblement SG afegeix al marge esquerre: En lo any 1613 [subratllat], tocaren a vespres, tocadés dos hores, per les completes ser solemnes, ab cantoria. Començaren en lo any 1607 [subratllat], en los sis dimecres de la Quaresma.

¹⁴⁰ –ba– *sobreescrit*.

¹⁴¹ *Per*: tota.

¹⁴² *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: Lo primer diuhen de Quaresma és lo aniversari del canonge Damià, per entegre, encara que y caygués festa doble, puix no fos de tenir.

¹⁴³ *Segurament MJC afegeix als marges esquerre i inferior*: Si és simple, y à menoritat; faran senyal a sis ores y mija [afegeix i cancel·la: y poran dir pri] y aquedaran a les set; y passat poch intervall, faran lo segon; y poran dir tèrsia de majoritat; y aprés lo aniversari, y aprés tèrsia de menoritat, y aprés la missa del sant, y aprés sexta, y aprés la missa de la fèria y aprés nona.

¹⁴⁴ A missa, havent-hi tres...hores *corregeix per a llegir*: A missa, havent-hi tres misses, fan senyal a les set hores y aqueden a set hores y mija.

lo aniversari ab vestiments y tot negre; camís sense paraments, com havem dit a cartes XXIII e XXIII. Aprés diuhen tèrcia, aprés la missa de *Corpore Christi*, com appar a cartes XVII, ab orgue, aprés sexta, aprés la missa de la fèria.

E los vestiments de aquesta missa de la fèria y de totes les que següen, fins a dominica *in Passione*, són de cetí blanch, ab les franques blanques, ja dedicats per a estes fèries, ab gremial y tovallola del mateix; // **(XXVIII Primera setmana de Quaresma)** camís sense paraments. La pístola se diu en lo cor y lo evangeli en la trona. E hun deputat sense capeta porta hun canalobre ab hun ciri blanch encés *tantum* per a la trona, davant lo sotdiaca y diaca, per a dir lo evangeli.

Y tornats a l'altar, lo stoja en la sagrestia; no y ha encens, ni a l'evangeli ni a levar Déu, ni y ha capes al cor.

E aquesta missa és la conventual, a la qual toquen les batallades de levar Déu y a missa solta. Aprés diuhen nona. Acaba's tot lo offici a les XI hores, poch més o menys.

A segones vespres, si n'i ha, fa's com en les primeres, salvo que no y à professó.

Si l'endemà fan de algun simple, que entre a matines, e si fan de alguna festa doble, fa's primeres vespres del sanct, *ut in sanctorali*. E si no y à nengú, fan de *plagis*, en esta manera: que si lo offici de *Corpore Christi* ha tengut primeres vespres, e lo offici de *plagis* també té primeres vespres; e si lo offici de *Corpore Christi* entra per commemoració en les primeres vespres, en tal cars també lo offici de *plagis* entra per commemoració, y fan segones vespres de *Corpore Christi*.

De l'offici de les plagues y lo qu'és mester *vide* atrás, a cartes XVII. Té senyal a la oració y no vigília.

Nota que'n aquestes vespres, de quesvulla que sien, tostemps hi ha de haver demorts per lo aniversari de la confraria de la Verge Maria.

E si lo divendres cau festa doble, que tinga dobla, lo offici de demorts y lo aniversari de demà se paga per entegre. E si lo divendres fan de *plagis* o de festa simple, sellavors no donen sinó hun diner a vespres y altre a missa de *plagis* o de la festa simple.

En l'any MDXXIII, fon lo cap d'octavari de Senta Eulàlia, qu'és doble, lo primer divendres, y pagà's lo aniversari per entegre, axí al demorts com a l'aniversari.

E si cau festa doble, lo divendres a la oració del vespre ha-y senyal doble e vegília, si és festa que tinga vigília.

FÈRIA SEXTA

Lo divendres, [tostemps, hi ha] tres misses cantades [de quesvulla que facen], y sermó¹⁴⁵ en la darrera, y absolucions generals de la confraria, dins y defora. Y per ço és mester fer senyal a les sis hores¹⁴⁶ y quedar // (**[XXVIII'] Primera setmana de Quaresma**) a¹⁴⁷ sis hi mija.

Si no y à de Senta Maria, primer diuhen la missa de *plagis* o del sant que serà. Aprés diuhen tèrcia, aprés la missa de la fèria, com dit és en la fèria quinta, aprés sexta, aprés la missa de l'aniversari bisbal ab lo sermó. Y per ço, és mester que a mijanit lo de l'altar haja posat a la trona hun pali de cetí negre.

Y si cars era que sermonàs lo senyor bisbe, posarà una tovallola de vellut negre damunt lo dit pali.

Y aquesta missa, per ésser bisbal, és la conventual, a la qual toquen les batallades de levar Déu.

Acabada missa, fan les absolucions generals dintre la Seu, y aprés defora, y mentres fan les absolucions defora, diuhen nona en lo cor hun<s> quants capellans que resten allí.

Acaba's lo offici una quarta tocades onze hores, poch més o menys.

Si y cau festa simple, [alguns anys se ha] acostuma[t] de dir¹⁴⁸ la missa del sanct baixa, ab diaca e sotsdiaca, mentres diÿen tèrcia, e paga's la dita missa; [altres anys s'és dita cantada.

Tot stà a la ordinació dels sotscabiscols; y si's diu baxa], y faran senyal a sis hores y [mija, e quedar a les set; y per ço que lo dijous a vespres lo sotsagristà dels sotscabiscols, com ho delliberen fer].¹⁴⁹

¹⁴⁵ Lo divendres, tostemps... sermó *corregeix per a llegir*: Lo divendres, si y à festa doble, ha-y tres misses cantades y sermó.

¹⁴⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: lo darrer a les set

¹⁴⁷ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre*: La missa de l'anniversari de la confraria de la Mare de Déu, per lo il·lustre capítol, se à mudat lo disapte, y és la darrera, y no y à sermó.

¹⁴⁸ Si y cau festa... de dir *corregeix segurament m.m. per a llegir*: Si y cau festa simple, acostuma's de dir

¹⁴⁹ altres anys... fer *corregeix per a llegir*: y faran senyal a sis hores y una quarta, y tocaran lo segon toc tocant set, [y fet hun poch de interval, fan lo segon toch].

En aquest divendres,¹⁵⁰ los tapits y pali de l'altar seguixen lo offici, y no lo aniversari, jatsia que lo pali de la¹⁵¹ trona sia negre, per causa del sermó, que ha de ésser de *Suffragis* per lo aniversari.

De *plagis*, *vide* atrás, a XVII cartes.

De l'aniversari bisbal, a cartes XXIII.

Acabat tot lo offici, leven lo pali de la trona.

A vespres, si fan de la majoritat de la Verge Maria, lo campaner a migjorn posa lo pali, una porpra blanca, frontal y tovalloles [que-s diuen de les pinyetes, forrada (?) de tela blanca o vermelles o ab unes pinyetes de or.]¹⁵²

Del restant, *vide* a cartes XVII. Si feyen de algun sanct privilegiat, lo pali y tapits seguixen la festivitât.¹⁵³ // **(XXVIII Primera setmana de Quaresma)**

DISABTE

Lo¹⁵⁴ divendres, a mijanit, lo de l'altar ha de posar dos palis a l'altar major, lo hu damunt l'altre. Lo pali de davall ha de ésser de la dominica, blau (que-s diu del leó), frontal y tovalloles blaves dominicals, altres de la dominica passada, y damunt lo mateix pali, frontal y tovalloles que ha servit a vespres. E, axí mateix, ell y lo guardià han de posar davall los tapits verts, y damunt los tapits que han servit a vespres. La causa és perquè lo primer disabte comencen a dir vespres de matí, y en dihent la capítula, los cambrés leven lo pali damunt, y resta lo de la dominica; y lo de l'altar y guardià leven los tapits damunt, y resten los verts per la dominica.

¹⁵⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Si Sent Macià cahiha en aquest divendres, lo aniversari de la confraria se anticipa lo dijous ans y lo aniversari del canonge Damià celebra's lo disabte, com se féu en l'any MDXXXI.

JC afegeix: Hi si dit anniversari se postposàs com se féu en l'any 1542, per ésser Santa Maria lo primer divendres de Quaresma, se celebrà lo anniversari lo segon divendres, en tal cas à's de observar segons està en lo citi de Sant Jaume, en lo dimars après de Sant Gregori, a cartes CXXI.

¹⁵¹ *Afegeix i cancel·la*: altar

¹⁵² tovalloles que-s diuen... de or *corregeix m. m. per a llegir*: tovalloles blanques de les fèries de Quaresma.

¹⁵³ *Afegeix al marge inferior i, potser a.m., cancel·la*: Si Sent Macià cahiha est divendres, lo aniversari de la confraria porroga's per avant, segons ordenaran la confraria y sotscabiscols.

¹⁵⁴ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre*: Celebra's huy lo aniversari de la confraria de la Mare de Déu, y és la darrera missa.

Si y ha tres misses, fan senyal a sis hores y mija, e aqueden a les set hores, per causa de les tres misses cantades y vespres.¹⁵⁵ Serva's l'orde següent: primer diuhen tèrcia, après la missa de l'aniversari ab les absolucions, après la missa de la Verge Maria¹⁵⁶ ab orgue, com havem dit atrás en la majoritat, a cartes XVII; après nona, après la missa de la fèria, com havem dit en les altres fèries, y aquesta és la conventual, hon toquen les batallades de levar Déu. Si y cahiha alguna festa privilegiada que's pogués celebrar en disabte –per hon no y hagués sinó dos misses–, serva's aquest orde: que primer diuhen tèrcia y sexta, après la missa del sanct, après nona y après la missa de la fèria.

Acabat lo evangeli de la missa de la fèria, lo guardià fa senyal a vespres ab la campaneta del sembori, y tantost responen al campanar, en fer lo primer toch de vespres. Y per ço és mester que, mentres diuhen lo evangeli, que los tres del campanar se'n puguen y, axí, tantost toquen com en les primeres vespres. E lo escolà de les chiques és mester que stiga a la finestra que ve damunt lo portal del Campanar. Y com lo perfaci stà en acabances, lo de l'altar va a la porta del Campanar a dir al de les chiques, que stà a la finestra, que paren // **[XXVIII'] Primera setmana de Quaresma**) per a levar Déu, y torna-se'n a l'altar per a fer senyal a levar Déu, per quant lo guardià té càrrech de tirar les cortines, encara que no n'i haja huy, mas de huy avant. E, axí, toquen, quant hora és, les primeres tres batallades del levar Déu. Y en lo entreval de les unes batallades a les altres, toquen hun poch, y tornen a parar per a les darreres tres batallades. Y acabades de tocar les altres tres, toquen consecutivament a vespres. Y com diuhen lo *Pater noster*, fa senyal lo de l'altar, ab la campaneta del sembori, que aqueden. Y en haver fet senyal, puja correns al campanar per al segon toch, per quant hi ha Manuel; y tantost fan lo segon toch qu'és ell pujat. Y, acabada missa, toquen lo torn o campanetes y comencen vespres ab ses

¹⁵⁵ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Y tocant set hores, fan lo segon toch. E si no y havia sinó dos misses, ço és [*sobreescrit*], de algun sanct y de la fèria, selavors fan senyal a les set hores y aqueden a set hores y mija; y una quarta bona ans de les huyt hores fan lo segon toch. Y aquest se ha de tenir en Quaresma, si no y havia epístola o evangeli molt larch, que'n tal cars avancan una mija quarta. Si y ha sermó y vespres, de matí fan senyal a sis hores.

JC afegeix: Y si à dos misses, so és, de la fèria y de l'aniversari ab cap de setmana, faran senyal a sis ores y mija, y aquedaran a les set, y, poch intervall, faran lo darrer toch. Y si no hi à cap de setmana, faran senyal una quarta ans de les set y una quarta après de les set aquedaran.

¹⁵⁶ Si y ha tres misses... *Maria corregeix per a llegir*: Si y ha tres misses fan senyal a sis hores y una quarta, aqueden una quarta ans de les set hores, y tocant set, fan lo darrer toc, per causa de les tres misses cantades y vespres. Serva's l'orde següent: primer diuhen tèrcia, après la missa de l'aniversari ab les absolucions, après sexta, après la missa de la Verge Maria.

capès y bordons, com en les primeres vespres. E dihent la capítula, dèxen les capès y bordons. E los cambrés leven lo pali de l'altar de damunt, com ja havem dit en lo principi de la jornada de huy. E lo de l'altar y guardià, qui són entrats a vespres, leven los tapits de damunt. Y encara que no haguessen acabat de fer lo segon toch quant acaben missa, per ço no dèxen de començar vespres.¹⁵⁷ Per al domer una capa blava del cardenal de Florença, los diputats, ab canalobres y ciris verts, puix no n'i ha de blaus, sense capetes. Ha-y encens al magníficat y no y ha orgue. Acaba's tot lo offici a XI hores y una quarta, poch més o menys.

Aprés dinar, en cеста, los escolans posen les cortines blanques davant lo altar major y posen les cortines a les capelles dels annuals.

Quant toquen tres hores,¹⁵⁸ toquen a completa, ço és, los tres del campanar y lo guardià tiren lo Manuel, aventat una bona quarta, sense senyal de la campaneta del sembori ni abans de tocar ni a l'aquedar; y per ço lo campaner se n'ha de pujar la quarta; y acabada de passar, dèxen caure lo Manuel. A la oració dels pagans, que diuhèn a la oració de la salve, lo¹⁵⁹ de l'altar fa senyal ab la campaneta del sembori y toquen la oració del rey. Ha-y aygua beneÿta a completa. Quant // (**XXX Primera**¹⁶⁰ **setmana de Quaresma**) hi ha demorts, toquen a completa a les dos hores. A la oració del vespre toquen a vegília de la dominica sense fer primer senyal, per quant lo toch de completa servix per primer senyal.

A matines, lo de l'altar posa a la trona lo pali blau del porcell; per al domer, una capa blava, ab encens per al benedictus.

[DOMÍNICA PRIMERA *QUADRAGESIME*

A l'altar, lo pali del leó, frontal y tovalloles blaves dominicals; a la trona, lo pali del porcell].¹⁶¹

¹⁵⁷ *Afegeix al marge esquerre*: En los dies que diuhèn vespres de matí no toquen a missa solta, com lo toch de vespres servix per missa solta.

¹⁵⁸ *Afegeix al marge esquerre*: Quant no y ha demorts, bé podèn tocar una quarta y mija bona, encara que toquen a les tres hores.

¹⁵⁹ *Afegeix i cancel·la*: y

¹⁶⁰ *Precedeix a*: segona cancel·la.

¹⁶¹ Dominica primera *Quadragesime*. A l'altar... porcell. *El text ha patit dues correccions distintes. En la primera corregeix per a llegir*: dominica secunda *Quadragesime*. A l'altar, lo pali del Jhesús, frontal y tovalloles blaves dominicals; a la trona, lo pali del leó. *PM ho ha cancel·lat tot i ha escrit al marge esquerre*: Dominica prima *Quadragesime*. A l'altar, lo pali del leó, com havem ja dit en lo divendres; a la trona, lo pali del porcell; los vestiments los de mestre Climent de tauris blau, y la capa per a la professó dels matexos vestiments, com en la *Sexagèssima*.

A missa major fan senyal a sis hores y mija, e tocant set, fan una parada y aqueden del tot, com havem dir a cartes VIII. [En tot segueix la dominica de Septuagèsima, fora del pali de l'altar y de la trona, que són los sobredits. E per a la missa, al domer, diaca y sotsdiaca, los vestiments de tauris blau que diuhen de mestre Climent, que serviren la Sexagèsima, y per al domer, a la professó, una capa que y à del mateix tauris blau].¹⁶²

A¹⁶³ vespres fan senyal a la una hora, com és acostumat; al cor no y à capes. Los deputats ab les capetes y ciris, com de matí, segons havem dit en la Septuagèsima; per al domer la capa blava ab pinyes de or y armes de Comuel.

En aquestes dominiques de Quaresma porta la capa lo guardià, per quant los altres tres del campanar se aturen al campanar per a tocar a completa. Y en haver vestit lo guardià la capa al domer, ha de saltar correns al campanar, y ab los altres tres, que ja són allí, toquen a completa, ço és, que aventen lo Manuel hun poch y paren-lo per a la oració del rey.

E si y à de haver professó, lo segon, en haver-lo parat, salta per a portar la creu. Y com han toquat la oració, dexen caure lo Manuel y avallen-se'n.

La oració del vespre, si no y à vigília, toca's en sech. // ([XXX'])

SEGONA SETMANA DE QUARESMA

LO DILLUNS

Si en lo dia present, o qualsevol dels dies de la Quaresma que no y haurà sermó, hi haurà tres misses cantades y vespres de matí, acostuma's

¹⁶² En tot segueix la dominica... blau. *També aquest text ha patit dues correccions de la mateixa forma que el text anterior.*

En la primera corregeix per a llegir: En tot segueix la dominica de Septuagèsima, fora del pali de l'altar y de la trona, que són los sobredits. E per a la missa, al domer, diaca y sotsdiaca, los vestiments de papa Benet de tauris blau, que serviren la Septuagèsima, y per al domer, a la professó, una capa que y à del mateix tauris blau.

La segona correcció, de PM, ha cancel·lat tot el paràgraf i l'ha substituït per l'esmentat afegit al marge indicat en la nota anterior, 161.

¹⁶³ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre:* Y si lo dilluns serà Sant Macià, en lo altar lo pali del dit sant, y frontal y tovalloles de la dominica, com fon en lo any 1561.

de fer senyal a sis hores y mija y aquedar a les set hores¹⁶⁴ –si ja no són alguns dies en los quals hi ha la epístola molt larga, o que y haja profecies, o lo evangeli molt larch, o que y hagués professó de pregàries o algun altre impediment, per lo qual hom hagués de anticipar una quarta o mija quarta *ad arbitrium boni viri*–, perquè a onze hores y una quarta, poch més o menys, sia acabat tot lo offici. L'orde de les misses –tres– ja l'han vist en lo offici feriat, a cartes XXIII, y en los primers dies de la Quaresma, ço és, que primer diuhen tèrcia, après la missa de l'aniversari, après sexta, après la missa del sanct, o dels goigs, si's deyen per alguna necessitat, après nona, après la missa conventual de la fèria, hon toquen a vespres, com havem dit en lo disabte proppassat, y toquen les batallades de levar Déu; darrer de tot diuhen vespres.

Si y ha dos misses cantades y vespres, acostumen de fer senyal a set hores y aquedar a set hores y mija, y si y havia algun impediment de professó, o epístola larga, o professies o evangeli larch, anticiparan una quarta o mija quarta *ad arbitrium boni viri*, que tot lo offici sia acabat a onze hores y una quarta, poch més o menys. L'orde de les dos misses és aquest: que si la primera és aniversari, diuhen primer tèrcia, après la missa de l'aniversari, après sexta y nona, après la missa de la fèria, darrer de tot vespres. Emperò si la una missa és algun sanct o festivitiat y l'altra de la fèria, primer diuhen // **(XXXI Segona setmana de Quaresma)** tèrcia y sexta, après la missa del sanct, après nona, après la missa de la fèria, darrer de tot vespres.

Si y havia quatre misses,¹⁶⁵ o per la vigília de Sent Macià o per dir-se les misses dels goigs, per alguna necessitat, en tal cars se acostuma de dir baixa la missa de l'aniversari, ab diaca y sotsdiaca, en lo altar major, mentres diuhen tèrcia, o la de la festa, segons ordenaran los sotscabiscols. Cascuna missa té los vestiments y camís segons de què és; lo pali de l'altar y tapits, segons és lo offici que fa la esgleya.

Quant fem fèria fins a domínica *in Passione*, lo pali de la fèria és de cetí blanch ab franges de ceda blanca y hun nom de Jesús en mig, frontal y tovalloles del mateix, los tapits blanchs, los vestiments de cetí blanch ab franges de ceda blanca, frontal hi tovallola del mateix; no y à

¹⁶⁴ a sis hores y mija...hores *corregeix i afegeix al marge esquerre amb signe de remissió per a llegir*: a sis hores y una quarta, y aquedar mija [*corregeix per a llegir*: una] quarta ans de les set hores, y fer lo segon toch tocant set hores

¹⁶⁵ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Quant y à quatre misses, l'orde que se à de servir.

encens a la missa ni menys al cor, ni capes ni bordons. La epístola se diu en lo cor, lo evangeli se diu en la trona, y lo sotdiaca porta la creu ab hun vel, y, davant, hun diputat, ab hun canalobre ab hun ciri blanch ab lum, sense capeta; lo escolà, davant, sense encenser. Y tornant-se'n a l'altar, lo diputat entra lo canalobre en la sagrestia, car no servix sinó *tantum* a l'evangeli.¹⁶⁶

Si-s diuhen les misses dels set goigs per alguna necessitat, lo tocar¹⁶⁷ a missa és com havem dit a cartes XIII. La primera missa acostuma de dir lo senyor bisbe, y és la darrera. Y al cor ha-y sis capes y sis bordons. Fan professó ans de missa, e lo senyor bisbe porta la verònica de la Verge Maria, treta de la que pintà sent Luch, y lo clero ab lums. Los altres dies acostumen de dir los // ([XXXI] **Segona setmana de Quaresma**) domers, y és la missa ans de la fèria; y al cor no y à sinó quatre capes y quatre bordons. Y cascun dia fan professó ans de la missa, y lo domer porta lo dit himatge ab hun vel blanch, y lo clero ab lum. E la creu per a les dites professons la porta lo guardià, y és la major; per quant al fer de la professó, lo campaner aventa la Morlana y lo segon dobla ab l'altra Morlana, hun bon tret, y avallen-se'n.

Nota que si a vespres se ha de mudar lo pali, és mester que lo dia ans, a matines, hagen posat dos palis, lo hu, lo que ha servit a missa, damunt, y l'altre davall, lo que servix a vespres. Y axí mateix dels tapits, lo de l'altar y lo guardià. E com ve que volen començar vespres, los cambres leven lo pali de damunt, y los escolans de l'altar y guardià leven prest los tapits damunt. Y açò's fa tot lo restant de la Quaresma, quant a vespres se ha de mudar pali.

Dimecres, si faran fèria, lo pali hi vestiments han de ésser de vellut negre, per les Quatre Témpores, ab los tapits. E si no feyen fèria, la missa de la fèria se ha de dir ab vestiments de vellut negre, huy, e lo di-

¹⁶⁶ *JC* *afegeix en l'interlineat i al marge inferior, enllaçant amb una línia*: E a vespres no y à capa ni ensens, ni canalobre al cor, quant les vespres són de la fèria. E si après de la fèria, en lo sentdemà, se [*sobreescrit*] fa l'offici de algun sanct simple, per quant entra a la capitula a vespres, lo scolà de l'altar posa a migant, davall lo pali de la fèria, lo pali pertanyent a la festa; y davall los tapits de la fèria, los tapits pertanyents a la festa; y quant lo domer diu la capitula del sanct a vespres, los cambres alsen lo pali de la fèria, y los scolans leven los tapits de la fèria.

¹⁶⁷ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: A completa toquen com lo disabte havem dit, si ja no era bisbal, que-n tal cars toque«n» aventant la una Morlana y doblant ab l'altra, fins que lo de l'altar los fa senyal ab la campaneta del sembori, per ses parades; [ses parades *cancel·lat*] aquedar com a vespres; y toquen una quarta y mija, y toquen en sech, sense fer-los senyal en lo principi.

vendres y lo disabte per les Quatre Témposes, com havem dit a cartes XXXIII; y lo vel també és negre y los camís sense paraments.

Totes les altres fèries són com la sobredita, [y de la hora y de tot. E lo dijous y divendres, com ja havem dit].¹⁶⁸

DISABTE¹⁶⁹

Si y haurà tres misses cantades, faran senyal [una quarta tocadés] sis hores, y aquedaran [una quarta ans de les set hores],¹⁷⁰ per causa que'n la missa de la fèria hi ha cinch profecies ab sos responsos, y oracions y la missa de la Verge Maria ab orgue.

Si deÿen la missa de l'aniversari baixa¹⁷¹ y les dos cantades, faran senyal una bona quarta ans de les set, y aquedaran una quarta curta [aprés]¹⁷² de les set hores. Los vestiments y orde segons en lo [disabte]¹⁷³ propassat.¹⁷⁴ // (XXXII)

SEGON DIUMENGE DE QUARESMA

Lo divendres a mijanit, davall lo pali de la Verge Maria, segons havem dit en lo disabte propassat, ha de posar lo de l'altar, per causa de la domínica, lo pali blau del Jesús, frontal y tovalloles blaves dominicals altres de les passades, y davall los tapits blancs possen lo de l'altar y lo guardià los tapits verts; en tot l'aldré, com havem dit lo disabte propassat.

Lo dissabte, a mijanit, lo de l'altar posa a la trona lo pali del leó; a l'altar, ja y és lo del Jesús. Fan senyal a missa major lo diumenge a sis

¹⁶⁸ Totes les altres fèries... dit *corregeix per a llegir*: Totes les altres fèries són com la sobredita del dilluns propassat fins a *in Passione*.

¹⁶⁹ *Afegeix al marge esquerre*: En aquest disabte hi ha òrdens. *Vide* fòlio XXII: 'Lo aparel'.

¹⁷⁰ Si y haurà tres misses... hores *corregeix per a llegir*: Si y haurà tres misses cantades, faran senyal a les sis hores y aquedaran a les sis hores y mija, y poch intervall

¹⁷¹ *Afegeix al marge esquerre*: Havent-hi tres misses cantades, o s'à de fer senyal a les sis hores o han de dir la missa de l'aniversari baixa.

¹⁷² una bona quarta... aprés *corregeix per a llegir*: una bona quarta aprés de les sis y aquedaran una quarta curta ans

¹⁷³ *Corregeix per a llegir*: dimecres

¹⁷⁴ *Afegeix al marge inferior*: L'any XXVI fon Sent Macià lo present disabte [... *corregeix per a llegir*: y dix-se] la missa de la fèria baixa, ab diaca y sotsdiaca, en lo altar major, mentres deÿen tèrcia, sexta y nona, ab los dits vestiments de vellut negre.

hores y mija, y aqueden de tocar a les set hores, com havem dit lo primer diumenge de Quaresma.¹⁷⁵

Lo dilluns y totes les altres fèries d'esta setmana, segons havem dit en la setmana passada.

Lo dissabte,¹⁷⁶ per ésser larga la epístola de la fèria y lo evangeli, si y haurà tres misses cantades, serà bé que avancen una mija quarta en fer senyal a sis hores y una quarta [y mija], y aquedar [mija] quarta ans de les set hores, que a les set hores [fan] lo segon toch.¹⁷⁷

TERCER DIUMENGE DE QUARESMA

A l'altar major se posa lo pali de l'arbret, frontal y tovalloles blaves dominicals, altres de les passades; a la trona, lo pali del Jesús, que serví diumenge passat; a l'altar, vestiments y capes. Lo tocar y la hora y tot quant és, com en la primera dominica de Quaresma. // (XXXII')

QUARTA SETMANA DE QUARESMA

Esta setmana segueix¹⁷⁸ la segona de Quaresma.

Lo divendres té lo evangeli larch de la samaritana en la fèria, per ço serà bé donar avanç d'una mija quarta, si y ha tres misses cantades; fer senyal a sis hores y una quarta y mija, y aquedar mija quarta ans de les set hores, y tocant set, fer lo segon toch.

Si y haurà dos misses, fan senyal mija quarta ans de les set hores.

Lo disabte és la epístola de Daniel, larga, y serà bé anticipar una quarta, per quant la missa de la Verge Maria se diu ab orgue.

Si y ha tres misses cantades, fer senyal a sis y una quarta, y aquedar una quarta ans de les set hores, que, tocant set hores, comencen o ha-

¹⁷⁵ *Afegeix en l'interlineat*: Los vestiments y capes *ut in Septuagesima*, a cartes XXV.

Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical: Lo segon diumenge de Quaresma lo pali del Jesús a la trona [*corregeix per a llegir*: a l'altar], com havem dit en lo principi de la present plana, y a la trona lo pali del leó; a missa los vestiments de papa Benet de la Septuagèsima.

¹⁷⁶ *Sobreescriu*: tercer

¹⁷⁷ una quarta y mija... toch *corregeix per a llegir*: una quarta, y aquedar una quarta ans de les set hores, que a les set hores [*afegeix i cancel·la*: sia] lo segon toch sia fet y començat lo offici.

¹⁷⁸ *Entenem*: és igual a

gen començat lo offici; tot l'aldre segons havem dit en lo primer disabte de Quaresma.¹⁷⁹

QUART DIUMENGE DE QUARESMA

A l'altar major, una porpra de color de cel, que's diu lo ricamart blau de Soler, frontal y tovalloles blaves dominicals, altres de les passades.

A la trona, lo pali de l'arbret que serví diumenge passat; a l'altar, vestiments y capes y tot l'aldre com en la segona dominica de Quaresma.¹⁸⁰

Lo dimecres hi ha evangeli *–de ceco a nativitate–* larch; serà bé anticipar una mija quarta de les altres fèries.

Lo divendres¹⁸¹ és lo evangeli de Làzer; també deuen anticipar una mija quarta ans dels altres dies. E lo divendres a mijanit posaran davall lo pali¹⁸² de la Verge Maria lo pali de dominica *in Passione*; y, davall los tapits blanchs, los tapits negres. // (XXXIII)

LO DISABTE DE DOMÍNICA *IN PASSIONE*

Lo tocar, y la hora, y vestiments y capes per a les misses, com en lo primer disabte de Quaresma y tots los altres.

Ha-y òrdens. Lo guardià aparelle lo qu'és mester, com havem dit a cartes XXII.

Davall lo pali blanch ha d'estar lo pali negre dels papagays,¹⁸³ que's diu dels Solers, qu'és una porpra, que tira a negre, ab lo frontal y tovalloles de hun gira-sol negre; y davall los tapits blanchs posaran los negres; y quant diuhen la capitula de vespres, los cambrés leven lo pali blanch y resta lo negre. Y lo de l'altar y guardià leven los tapits blanchs y

¹⁷⁹ *Afegeix en l'interlineat*: Lo siti de Sent Jaume acostuma de ésser lo dimarts, après Sent Gregori, y és de rèquiem ab sermó y cap de setmana. És mester fer senyal a sis hores; *vide* a CXXI. *Afegeix al marge esquerre*: Lo siti de Sent Jaume.

¹⁸⁰ *Probablement MJC afegeix en l'interlineat*: Lo pali serà de les vinyetes, que serví a la Septuagèsima.

¹⁸¹ *JC afegeix en l'interlineat*: Hi en estes fèries, 4^a y 6^a, no y à Tèmpores, jatsia se donen òrdens lo disapte, y per ço los vestiments de la fèria són los blanchs que servixen a totes les fèries.

¹⁸² *Sobreescrit*.

¹⁸³ *Afegeix al marge esquerre*: per ésser ja dolent lo pali dels papagays, posa's lo pali nou de vellut negre.

resta tot negre, exceptades les cortines –que no's muden fins après dinar, en cesta–, axí les de les cordes, com la de l'altar y la del Corpus, si n'i haurà de negre.¹⁸⁴

Per al domer, al magníficat, una capa de vellut negre, y los deputats ab ciris negres sense capetes per al cor ab lo domer.

PER AL *LIGNUM CRUCIS*

Per a les vespres, al *Lignum Crucis*, sia aparellat lo *Lignum Crucis* d'argent, ben obrat y daurat –y en lo creuer de la creu hi ha una creueta del *Lignum Crucis* d'amplària d'un dit poch més o menys–, e hun vel de tafatà negre de dos teles per a damunt lo *Lignum*, e hun altre vel de tafatà negre per al canonge qui porta lo *Lignum*.

Ítem, sien aparellats dos gamfanons o banderetes de domàs negre, hon stan brodats los misteris de la Passió, ab dos bordons negres grans; e dos vestimentes negres de tela per als jóvens qui les porten, ab dos vels de tafatà negre per al cap, lo qual stà tot ab la roba de la Setmana Sancta.

E sia aparellat lo camís per al canonge qui porta lo *Lignum*, qu'és ab paraments de brocat negre de pèl, y hun cordó de ceda blava escura y una stola de vellut // ([XXXIII'] **Domínica in Passione**) negre ab cerristes de or y seda, tot lo qual stà ab la roba de la Setmana Sancta.

E més, sia aparellat hun amit net e la dalmàtica de brocat negre sense manyiple.

E començant les vespres, vénen del cor tres canonges; lo hu per a portar lo *Lignum Crucis*, y los dos acompanyar-lo, y dos mestres ab capes de cor grises, y dos rectors ab ses capes de cor negres, y quatre beneficiats per acompanyar ab ciris blancs lo *Lignum*.

L'orde de l'anar és aquest: primer¹⁸⁵ van los dos jóvens ab los gamfanons o banderetes ab los vels damunt lo cap y la cara, après tantost los quatre beneficiats, après tantost los dos rectors, après tantost los dos mestres, après tantost los dos canonges ab ses capes de cor de erminis ab ciris blancs encesos, que té càrrech de aparellar lo armarier, après tantost dos deputats ab capetes negres y canalobres de argent ab ciris

¹⁸⁴ *Afegeix al marge esquerre*: Lo Jubileu de l'Espital, que ve de sis en sis anys, *vide* a cartes CXXVII, après de Sent Vicent Ferrer. *A.m. afegeix*: Ací de [*sic*] a scriure *ad longum* lo dit Jubileu, la qual rúbrica serà enaprès de la de vespres.

¹⁸⁵ *Sobreescriu*: va lo vedell, après

blanchs encesos, après tantost lo canonge ab lo *Lignum Crucis*, après tantost lo sotsagristà ab sobrepellís y mussa, sense lum.¹⁸⁶

Gamfanons,¹⁸⁷ primers.

Beneficiats.

Rectors.

Mestres.

Canonges.

Diputats.

Lo *Lignum Crucis*.

Lo sotsagristà, darrer.

Dels cinch escolans, los dos, *scilicet*, lo de l'altar y segon, servixen al cor per a portar la capa de vellut negre per al domer, al magnificat, y per a l'encenser; e los tres, per a // (**XXXIII** *Domínica in Passione*) tirar les cortines. E com comencen lo himne *Vexilla regis prodeunt*, tiren les cortines, ço és, que les despleguen y tapen lo altar; lo guardià tira la cortina major de davant lo altar, y campaner y chiques tiren les dels costats. E si era fèria, que lo de l'altar no té res que fer, sellavors tiren les cortines: lo guardià la major, y lo de l'altar y chiques tiren les dels costats.

E¹⁸⁸ començant lo dit himne de *Vexilla regis*, hix la professó del *Lignum Crucis* de la sagrestia per l'orde sobredit, molt a spau, cantant *submissa voce* lo himne de *Vexilla regis*. Y van per davant Sent Christòfol y entren en la capella tots, exceptats los jóvens de les banderetes, qui resten als grahons del rehat. Y los dos cambrés arromanguen los dos caps de la cortina major, per a entrar los qui acompanyen lo *Lignum Crucis* y lo *Lignum*. Com tots són entrats, dexe caure la cortina. E lo canonge qui porta lo *Lignum*, posa's arrimat al mig de l'altar; e tots los altres, ab los ciris, als cantons de l'altar y grahons més alts; y lo sotsagristà agenolla's als peus del canonge qui porta lo *Lignum*, no en lo grahó més alt, sinó en lo altre après, perquè no tape la vista al poble. E com comencen lo vers *Beata cuius brachiis*, qu'és ans de *O Crux, ave, spes unica*, lo sotsagristà leva's de peus y fa sa reverència molt devota, y puja en l'altre grahó, y

¹⁸⁶ *Segurament MJC afegeix en l'interlineat i al marge dret: Porta ara damunt la musa una estola, per a ajudar a devalar al canonge y per a descobrir lo Lignum Crucis y cobrir-lo, quant lo auran a mostrar.*

PJT afegeix: La estola es porta davall la musa per ocasió de anar més segura y perquè no es cayga a l'alçar o baxar los braços per a descobrir y cubrir la creu.

¹⁸⁷ *Probablement m.m. ha encapçalat la llista amb: Vedell*

¹⁸⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre: Quant ixen de la sagrestia per a anar a l'altar major.*

fan una altra reverència y juncta ab lo *Lignum*, e leva lo barret del cap del canonge y posa'l damunt lo altar, y descobre lo *Lignum Crucis* y ab sa reverència devota torna's a genollar allí hon stava.

E començant // (**[XXXIII']** **Domínica in Passione**) lo vers de *O Crux, ave, spes unica*, tiren prest totes les tres cortines, y tots alcen los ciris y los de l'altar canten a veu plena tot lo vers *unisonus* ab lo cor. Com se acaba lo vers, lo canonge senya ab lo *Lignum Crucis*, a spau, lo poble, y tanquen les tres cortines. E sellavors lo sotsagristà leva's ab ses reverències, com la primera vegada, y torna a cobrir lo *Lignum Crucis*. E los cambrés arromanguen la cortina de davant, y torna-se'n la professó del *Lignum*, ordenats de la mateixa manera que anaren a la sagrestia, rodant per detràs lo altar major.

E com lo *Lignum Crucis* és endret del Corpus, lo sotsagristà avança's y fa obrir les portes majors de la sagrestia y obre les portes de la sotsagrestia.

Y arribant aquí la professó, cantant lo himne de *Vexilla regis* (*submissa voce*), axí com a l'anar, quant lo *Lignum* arriba a la porta de la sotsagrestia, gira's lo canonge als qui acompanyen lo *Lignum*, y para's axí, ab lo *Lignum* cubert, y canten axí (*submissa voce*) *O Crux, ave, spes unica*. Y com se acaba lo vers, senya a tots; y acabant de senyar, entra-se'n en la sotsagrestia y sellavors lo sotsagristà pren-li lo *Lignum Crucis*.

A l'entrar en la capella, lo *Lignum* entra per la part de la cortina descuberta, que està devers la sagrestia; e a l'exir, hix per l'altra part, devers lo sembori.

Si la Verge Maria de Març cau en los dies de Passió, per causa de la empaliada, leven les cortines, y sellavors amostra's lo *Lignum Crucis* sense cortines, com lo Dimecres Sanct. E com volen dir lo vers de *O Crux, ave, spes unica*, lo sotsagristà descobri'l, segons que dit és; y acabant lo vers, torna'l a cobrir, y torna lo barret al cap del canonge.¹⁸⁹ // (**XXXV** **Domínica in Passione**)

Aprés dinar, tots los escolans leven les cortines blanques y posen les negres, axí a l'altar major com davant lo altar, que sien posades ans que toquen a completa.

Tocant tres hores, toquen a completa, segons havem dit en lo primer disabte de Quaresma.

¹⁸⁹ Una línia uneix el final d'aquest paràgraf i l'últim paràgraf del full següent, que comença: Si la Verge Maria cau...

DOMÍNICA IN *PASSIONE*

Lo tocar, com de les altres dominiques. A missa d'alba, vestiments blanchs. A mijanit posa lo de l'altar lo pali de vellut¹⁹⁰ negre a la trona.

Ffan senyal a missa a sis hores y mija, y aqueden a les set. Dos capes al cor de vellut negre ab dos bordons, los vestiments de vellut negre, los camís ab paraments de vellut negre, los deputats ab capetes y ciris negres, lo vel damunt lo càlzer, y per a l'evangeli, negre, la tovallola de brocat negre o de vellut negre. Ha-y encens a l'evangeli, y a la missa y al cor, per causa de la dominica. Capa per al domer a la professó, de brocat negre.¹⁹¹ A vespres, fan senyal a la una hora y aqueden a una hi mija. Per al domer, la capa de brocat negre, la de Rosell o una de les de capítol, si són les vespres dominicals. Los deputats, ab ciris negres sense capetes.

A l'himne, mostren lo *Lignum Crucis*, com havem dit en lo disabte; y axí mateix cascun dia, fins al Dimecres Sanct, inclusive.¹⁹²

Si la Verge Maria cau en los dies de *Passione*, per tenir himnes propis, axí a primeres vespres com a les segones, si són de la Verge Maria, fa's d'esta manera: que dit lo magníficat // ([XXXV']) y replicada la antífona y dita la oració, tiren les cortines, [si no les havien levades per la empaliada], y entonen al cor lo himne de *Vexilla regis*, y trauen lo *Lignum Crucis* y amostren-lo, com dit és. Y acabat lo himne, diuhen les altres commemoracions que y à.

LA SISENA SETMANA DE *PASSIONE*¹⁹³

DILLUNS

Si¹⁹⁴ és fèria, a l'altar lo pali, frontal y tovalloles de vellut negre, tapits negres y vel negre, y gremial y tovallola de vellut negre. Si no era

¹⁹⁰ *Corregit sobre: ceti*

¹⁹¹ *JC afegeix al marge dret: hi si lo dilluns se farà festa doble, senyalaran la dominica, so és, que a migjorn [ujgorn en el ms.], quant posaran lo pali de la festa, les tovalloles y frontal à d'èsser de la dominica, de vellut negre.*

¹⁹² *Afegeix en l'interlineat i al marge dret, separat del text central per una línia vertical i una altra d'horitzontal baix: En haver mostrat lo Lignum Crucis, los escolans salten al campanar y toquen a completa, com los altres diumenges de Quaresma.*

¹⁹³ *Títol en el marge superior.*

¹⁹⁴ *PJT afegeix al marge esquerre: Nota que estos dies de Passione, tostemps que no serà doble, a vespres, per la solemnitat de la Veracreu, al darrer toch se toca com en dominica, encara que sia fèria.*

fèria, lo pali, y tapits y tot l'aldre seguix lo offici que fa la esgleya en les hores y missa de la festa.

En la missa de la fèria los vestiments, gremial y tovallola de vellut negre, y lo vel negre y los camís sense paraments, com en les altres fèries.

Si y ha tres misses, fan senyal a sis hores y [mija, y aqueden a les set hores];¹⁹⁵ si no y ha sinó dos misses, fan senyal a les set hores y aqueden a set hores y mijà; si y ha cap de setmana, avancen una quarta.

A vespres amostren lo *Lignum Crucis*, segons havem dit; y axí-s fa ordinàriament tota aquesta setmana.

Si alguns sancts hi ocorrien, miren en lo sanctoral; hi axí mateix de la Verge Maria, o de Sent Josep, o Sent Vicent Ferrer o de qualsevol altre bisbal, nengú dels quals té himne propi, sinó los de *Passione*, exceptada la Verge Maria, com havem dit en la dominica de hair.

DIMARTS

Segons havem dit en lo dia de hair.

Lo dimarts après Sent Gregori acostumen de fer lo citi de Sent Jaume, y és de rèquiem bisbal, ab sermó y absolucions generals dintre y defora; y lo manco que poden fer senyal a missa és a les sis hores, si-s diu cantada la missa de la fèria. A vespres, si y à de Senta Maria, diu-se mentres fan les absolucions defora la Seu. // **(XXXVI La sisena setmana de *Passione*)**

DIMECRES

Si e segons havem dit en lo dilluns propassat.

DIJOURS

Si no y à algun sanct, fan de *Corpore Christi*. Ha-y tres misses ab la de l'aniversari. Ordinàriament fan senyal a sis hores y mijà y aqueden lo primer toch a les set hores. Lo offici, y tocar, y tapits, y palis e capes del cor, tot és de *Corpore Christi*, com havem dit en lo primer dijous de Quaresma y a cartes XVII. La missa de la fèria, darrera, segons havem dit en les altres fèries de *Passione*.

¹⁹⁵ fan senyal... hores *corregeix per a llegir*: fan senyal a sis hores y una quarta, com dit és en lo principi de Quaresma.

Les vespres són de *plagis*, per la festa ordinària de la dobla de Figuerola y, axí, la capa per al domer, al magníficat, és la de Figuerola, de brocat carmesí. E lo pali per a l'altar és lo de sent Lorenç, qu'és de carmesí, ab frontal y tovalloles del mateix; tapits vermells. Capes al cor, quatre, de vellut carmesí dos y dos de les pinyetes chiques, o de vellutat carmesí, si no-s podien haver les de les pinyetes. Ha-y professó a la capella dels Figueroles, davant lo Fossaret, après vespres, per la dobla. Toquen a completa a les tres hores. Ha-y vigília a la oració del vespre, sense primer senyal.

DIVENDRES

Ha-y dos misses, *scilicet*, la de les plagues, de la qual és tot lo ofici. Quatre capes al cor, com en les primeres vespres; lo(s) vestiments de cetí¹⁹⁶ carmesí. Ha-y encens.

Diuhen primer tèrcia y sexta, après la missa de *plagis*, après nona y après la missa // ([XXXVI'] **La sisena setmana de Passione**) de la fèria, com en les altres fèries de *Passione*. Fan senyal a missa a les set hores, puix no y ha sinó dos misses.

Darrer de tot diuhen vespres de la Verge Maria, de la majoritat. Lo pali, e tapits y les capes del cor y per al domer, com en lo primer disabte de Quaresma. Après vespres, professó a l'altar major per la Verge Maria. Lo *Lignum Crucis*, com dit és.

Deprés dinar fan demorts per lo aniversari general de les ànimes, y per ço toquen a completa a dos hores. La oració del vespre toquen-la en sech, si ja lo disabte no y havia alguna festa doble.¹⁹⁷

DISABTE

Ha-y tres misses cantades,¹⁹⁸ y per ço faran senyal a sis [y una quarta] y quedaran lo primer [toch una quarta ans de les set], perquè a

¹⁹⁶ *Corregeix per a llegir*: vellut

¹⁹⁷ *Afegeix en l'interlineat*: A mijanit, davall lo pali blanch, posen la porpra negra de Arenós, frontal y tovalloles del diumenge passat.

¹⁹⁸ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Ara no y à sinó dos misses, perquè no-s selebren de *Beata Virgine*, sinó que-s fa de la fèria, *nisi tali die veneris festum Anunciacionis aut Beati Iosef aut Beati Vincencii, quare post dominicam de Passione non fit de aliquo sancto nisi de predic-tis, scilicet, de Anunsiasione aut de Beato Iosef aut de Beato Vincentio*. Y, axí, faran senyal, puix no y à sinó la missa de la fèria y aniversari ab cap de semana, a les sis y mija, y quedar a les set y, poch entrevall passat, faran lo darrer.

les set comencen lo offici.¹⁹⁹ Primer diuhen tèrcia, après lo aniversari general per les ànimes de purgatori ab cap de setmana y absolucions generals, mas no és bisbal, és lo darrer aniversari de la Quaresma. E donen a cascun capellà per lo aniversari hun real. Après diuhen sexta, après la missa²⁰⁰ de la Verge Maria, après nona, après la missa de la fèria, ab los vestiments negres dels aniversaris, com havem dit en les altres fèries de *Passione*; darrer de tot, les vespres de la Verge Maria, y capitulen de la dominica de Rams.²⁰¹ E per ço és mester que divendres a mijanit lo de l'altar, davall los tapits blanchs, haja posat los negres, e, // (XXXVII) davall lo pali blanch, lo pali negre, [ço és, una porpra negra de Arenós, fronçal y tovalloles de gira-sol negre del diumenge passat].²⁰²

Disabte, a mijanit, damunt los tapits negres posen los verts, y a l'altar posen davall lo pali de brocat negre, y damunt lo pali vert de Raça, frontal y tovalloles de brocat blau.

DOMÍNICA DE RAMS²⁰³

Lo Diumenge de Rams no y ha missa d'alba²⁰⁴ ni altres misses fins qu'és feta la benedicció, emperó no resta que no hagen de tocar alba. E toquen-la a les cinch hores ab lo Manuel –o hun poch ans– y una quarta escassa. Tocades cinch, toquen a prima com a dominica. E a cinch hores²⁰⁵ y mija fan senyal a missa major e toquen com a dominica, y aqueden a les sis hores.

¹⁹⁹ faran senyal... offici *corregeix JC per a llegir*: faran senyal a sis hores y aquedaran lo primer a sis y miga, perquè a les set comencen lo offici.

²⁰⁰ *Afegeix al marge dret*: ab orgue

²⁰¹ *A.m. afegeix al marge esquerre*: En lo present dissapte no se à de portar sitial [*a.m. cancel-la i afegeix*: al cor capa per al domer].

²⁰² davall lo pali blanch... passat *ha patit dues correccions*; *la primera, de PM, afegeix al marge dret*: la porpra de Arenós és ja molt dolenta; posaran la mateixa del diumenge propassat de *Passione i afegeix al marge superior per a llegir*: de vellut nou, negre *i cancel-la des de ço és fins a del diumenge passat La segona, de JC, cancel-la aquesta nota marginal, i afegeix als marges dret i esquerre i en l'interlineat*: y si Sanct Vicent Ferrer venia en lo disapte, en loch del dit pali de vellut negre an de posar lo de brocat negre; y lo mateix an de fer, si venia la Verge Maria de Març en dit disapte.

²⁰³ *Títol en el marge superior*.

²⁰⁴ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre*: À-y misa de alba des que's fa lo offici romà.

²⁰⁵ E a cinch hores *subratllat. VN afegeix al marge esquerre*: En 6 [*subratllat*] de abril 1634 [*subratllat*], fonch provehit se aquede a les set ores.

PM afegeix: Acabat de tocar a missa, aventen hun poch lo Manuel per fer senyal a la professó, perquè vinguen les parróquies.

SG afegeix: Comencen a tocar a les sis hores y aqueden a les sis y tres quarts.

La cortina negra de l'altar no's leva ni s'alsa.

De gran matí, és mester que lo de l'altar y lo guardià aparellen lo terrat hon se fa la benedicció,²⁰⁶ hon lo sotsobrer ha fet posar [la escala de fusta lo disabte y] los banchs de fusta de la capella major, per a seure los capellans, lo diumenge de matí,²⁰⁷ perquè no'ls guasten los fadrins, car açò toca al sotsobrer.

E los dits escolans claven en la paret lo drap del servo, ab los dos tancaportes, e los tres bancals de brots, ab los dos vells, als antepits del terrat, y damunt lo banch hon seuhen los canonges, arrimat a la paret. [E si sobra algun bancal, posen l'un a l'antepit de la escala de fusta, devers la plaça de la Palla].

E més aparellaran prop del cantó, hon se fa lo sermó, la tauleta chica ab lo drap dels aniversaris damunt ella, y après unes tovalles almandesques fetes a mida, que stan ab la roba de la Setmana Sancta.²⁰⁸ E davall la taula, hun drap de peus o catifa devers la cadira bisbal. E aparellaran la cadira bisbal, [ab hun coxí damunt, y lo sital], // (**XXXVII'** **Diumenge de Rams**) hi lo faristol de ferro,²⁰⁹ ab una tovallola de brocat vert, y lo evangelister sense la cuberta de vellut, per a dir lo evangeli, e lo misal bisbal, per a fer la benedicció dels rams lo senyor bisbe; e més, la caldereta molt neta y luenta, la qual ha de netejar lo escolà darrer; e més, lo salpacer ab cabellera nova, la qual ha de mudar a despeses sues lo escolà darrer; e més, lo encenser ab foch per a l'evangeli y la naveta ab encens.²¹⁰

E més, lo de l'altar ha de portar al cor, per a la professó, dos capes de vellut o vellutat [vert], ab dos bordons per als sotscabiscols.

²⁰⁶ *VN afegeix al marge esquerre*: En 13 [subratllat] de abril 1631 [subratllat], fonch Diumenge de Rams, y per aver plogut lo dia abans y aver-i fanchs, se féu la benedicció dels rams en lo altar major y no en la obra nova.

Continua al marge inferior: Asisti a l'ofici lo señor marqués de los Veles, virrey, en son cadafal, y se li portà la pau en esta forma: del chor ixqueren dos oficials de capes negres, la hu pujà primer y prengué una pau, y, acompanyat de un escolà y dos diputats, la y portà al señor virrey; lo altre prengue altra pau y la porta al chor. Y en aver pres la pau lo dit señor marqués, lo subdiaca baxà a donar-la als jurats.

²⁰⁷ *Afegeix al marge dret*: o lo disabte

²⁰⁸ *Afegeix al marge dret i separat del text central per dues línies, una a l'esquerra i l'altra baix*: altres de les de la consecració de la crisma.

²⁰⁹ *Corregeix per a llegir*: fusta de roure per a la trona

²¹⁰ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: No se à de portar sital al cor en lo dia de hui per al reverendissimo senyor archebisbe, encara que vingués a l'ofici, sinó sols coxins per a agenollar.

En²¹¹ la sagrestia aparellen los vestiments de brocatel·lo [vert], ço és, dos dalmàtiques y capa per al senyor bisbe, del mateix, ab unes línies, croça y mitra de les comunes; camís ab paraments de brocat [vert], y per al diaca y sotsdicaca de domàs [vert]; les tunicel·les per al senyor bisbe [verdes]; les capes per als assistents [verdes], y per a la creu y les quatre capetes dels deputats, y tot [vert].²¹²

Lo campaner porta la creu a l'anar y la té fins qu'és acabat lo sermó. Y acabat lo sermó, començant la benedicció, dexa la creu lo campaner y pren-la lo de l'altar. Lo guardià té càrrech del salpacer y de dar l'aygua beneÿta. Lo segon y chiques acompanyen lo sermonador ab lo sotsagristà.

En l'any MDXXVI, provehí lo reverent capítol que la professó hixqués per la porta del Bisbe, com era acostumat, y al tornar, que vinga per mig de la plaça de la Seu y entre per la porta dels Apòstols. E canten los fadrins a la finestra de la sala del sotsagristà, dins una gelosia. Y és bé que hixca per una porta y entre per l'altra, puix hi ha moltes portes, y per moltes altres rahons. // **(XXXVIII Diumenge de Rams)**

Acabada tèrcia major, partix la professó,²¹³ y arribant dalt en lo terradet, diuhen tèrcia de Senta Maria; après, lo evangeli. E mentres diuhen lo evangeli, lo sotsagristà ab los dos escolans, segon y chiques, acompanyen lo sermonador al terradet. Y acabat lo evangeli, pren la benedicció del senyor bisbe y fa lo sermó lo sermonador, en lo angle del terradet;²¹⁴ y sermona una hora, poch més o menys, fins a tocades huÿt hores. Après del sermó, fan²¹⁵ la benedicció dels rams lo senyor [bisbe, tenint lo libre damunt la vora del terradet; y estenen la tovallola, que han dit lo evangeli de larch, per la vora del terrat].²¹⁶

²¹¹ *Afegeix al marge esquerre:* Ara aparellen los vestiments verds de les steletes ab la capa de les steletes per al senyor bisbe.

Possiblement MJC afegeix: Ara porta lo senyor bisbe una capa de les de Pujol, verda.

²¹² E més lo de l'altar... vert *corregeix a.m. per a llegir:* E més, lo de l'altar ha de portar al cor, per a la professó, dos capes de vellut o vellutat morat, ab dos bordons per als sotscabiscols.

En la sagrestia aparellen los vestiments de brocatel·lo morat, ço és, dos dalmàtiques y capa per al senyor bisbe del mateix, morat, ab unes línies, croça y mitra de les comunes; camís ab paraments de brocat morat, y per al diaca y sotsdicaca de domàs morat; les tunicel·les per al senyor bisbe morades; les capes per als assistents morades y per a la creu y les quatre capetes dels deputats, y tot morat.

²¹³ *Afegeix al marge esquerre:* ans de partir la professó, diuhen asperges y donen aygua beneÿta a l'altar y al cor.

²¹⁴ *Corregeix per a llegir:* terradet, en la trona

²¹⁵ -n cancel·la possiblement m.m. per a llegir: fa

²¹⁶ bisbe tenint... terrat *corregeix per a llegir:* bisbe en la trona; y posaran la tovallola de brocat vert damunt lo faristol, com se féu al dir de l'evangeli.

Acabada la benedicció, per mi[g] de la plaça de la Palla, torna a la Seu, per la porta dels Apòstols, y los fadrins canten a la finestra del sotsagristà, dins una gelosia.

E partint la professó²¹⁷ del terradet, lo sotsagristà, ab lo de les chiques, corre a tancar les portes del portal dels Apòstols, y stà aquí dins ab lo escolà fins que és hora de obrir-les, quant pega lo tercer colp lo senyor bisbe, dihent *Atollite portas*, etc. Y en obrir les portes, lo guardià fa senyal ab la campaneta del sembori, e toquen hun repich de totes les campanes, com acostumen de tocar tostemps que torna la professó; y lo de les chiques, si no té qui toca per ell, corre prest al campanar per ajudarlos a tocar. E, axí, entra la professó cantant *Ingrediente Domino*, etc. E la professó tira dret al cor, y lo senyor bisbe, a la sagrestia; y, arribats al cor, diuhen sexta.²¹⁸

E dihent sexta, lo guardià e lo de l'altar leven los tapits verts y resten los negres. E los cambrés leven lo pali vert y resta lo de brocat negre.

E lo de l'altar porta al cor dos capes de vellut negre y torna-sse'n les verdes. Y porta la tovallola de brocat negre, y los llibres y tot lo menester a l'altar. // ([XXXVIII] **Diumenge de Rams**)

E lo senyor bisbe, diaca y sotsdiaca desp

len-se y visten-se camís ab paraments negre<s>; per al senyor bisbe ab paraments de brocat negre, y al diaca y sotsdiaca de vellut negre; y los vestiments de vellut negre, fet com a brocat, que comunament se diuhen de brocat negre; y los assistents ab²¹⁹ capes de vellut negre; y lo vel per a la creu, negre; y los

²¹⁷ *SG afegeix al marge dret*: A 23 de març 1614 [*subratllat*], per haver plogut la nit enans, se fêu lo offici de la benedictió dels rams, com en lo any 1609 [*subratllat*], en lo altar major; y es predicà en la trona ordinària per lo prevere Tamayo. Y vingué lo senyor visrey, estant predicant, per la porta del Campanar, sens que's moguessen los senyors jurats a acompanyar-lo.

Afegeix al marge inferior: A 12 de abril 1609 [*subratllat*], Diumenge de Rams, per haver plogut los dies enans y la matinada, se fêu la benedictió dels rams en lo altar major; y es predicà en la trona ordinària, y es fêu la processó, conforme los dumenges, y la cerimònia de *Atollite portas* a la porta del chor. Y a la salutació del sermó, vingué lo senyor visorrey. Y ixqueren-lo a rebre los sis senyors de jurats; y no predicà fins que's tornaren a seure dits jurats y visrey. Ixquérem de l'offi[ci] a la una hora ben tocada.

²¹⁸ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: Si fos dia impertinent, de no poder exir defora, fa's la benedictió en lo altar major, com la de la Verge Maria Candelera. Y fan la professó, que hix del cor devers lo campanar [*sobreescriu*: ab lo bisbe]; y per la Speraça, ve a la capella, y aquí fan l'offici, que fan en lo terrat. Y feta la benedictió, va la professó per davant lo Fossaret [va la professó per davant lo Fossaret *corregeix per a llegir*: va la professó per detrás lo altar, per lo Fossaret] fins a la porta del cor, la qual fa tanquer lo sotsagristà. Y aquí fan tota la cirimònia de la entrada. Y los fadrins canten dalt, damunt la porta del cor.

²¹⁹ *Afegeix repetint*: ab

deputats ab capetes y ciris negres. Y quant hixen a dir la missa, los ciris dels deputats van encesos. Ha-y encens a la missa.²²⁰

Quant volen començar lo passí, dihent lo tracte, lo guardià encén lo Ciri de la Fe, davant lo altar, ab lo canelobre que stà quant fa temporal, y crema tot lo passí.²²¹ Acabat lo passí, apaga'l, y torna'l a la sagrestia, hon se stava; y açò ha de fer lo guardià en tots los quatre passis.²²²

Quant van a dir lo passí, lo escolà de l'altar va sense lo encenser y los deputats porten los ciris apagats; y arribant a la trona, no posen la tovallola de brocat negre en lo faristol de l'evangelister, sinó en la porta de la trona o en lo banquet. E com lo passí és en acabances, ans de dir lo evangeli, lo de l'altar porta [lo encenser y] lum ab hun tros de canela, y ans de començar lo evangeli, posa la tovallola en lo faristol, y encén los ciris dels deputats [y dóna-li lo encenser].²²³ Acabat lo passí, posa-li la tovallola damunt lo libre, axí com la portava anant a dir lo passí.

E quant volen dir lo passí, lo sotsagristà faça tancar les portes majors, que resten uberts tots los postichs; y acabat lo passí que les tornen a obrir.

Al levar Déu, hi ha encens *ratione Corporis Christi*, mas no al cor ni a res altre.

Acabada missa, toquen a missa solta ab lo Manuel. Y acaba's tot lo offici a onze hores y tres quarts. // **(XXXVIII Diumenge de Rams)**

A²²⁴ vespres fan senyal a dues hores y aqueden al primer toch a dues y mija esquasses. Amostren lo *Lignum Crucis, ut moris est*, y en haver tirat les cortines, los quatre escolans salten al campanar per a tocar a completa, com los altres diumenges de Quaresma.²²⁵

²²⁰ Ha-y encens a la missa *corregeix i afegeix interlinet per a llegir*: No y ha encens a la missa, sinó *tantum* al levar Déu. La mitra per al senyor bisbe de domàs blanch dels aniversaris.

²²¹ *Entenem: estan encesos tot lo passí. Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: fa a ensendre lo Siri de la Fe en tots los quatre passis.

²²² encén lo Ciri de la Fe... passis *subratllat*. *Possiblement SG afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Nota que no se ha de encendre lo Ciri de la Fe als 4 passis, com se acostumava [se acostumava *subratllat*].

²²³ *Corregeix probablement MJC per a llegir*: No y à ensens a l'evangeli.

Probablement MJC afegeix: Lo s(e)rimonial romà diu que y à de aver ensens.

²²⁴ *Probablement MJC afegeix al marge i a.m. cancel·la*: Fa advertir que a vespres no se à de portar capa al cor per al domer, ni ensens, com de matí en la missa no se aja donat ensens sinó al llevar Déu, y no al cor. Asò fon ben advertit en lo any 1559.

SG afegeix: Porta's capa y encens.

²²⁵ *Afegeix en l'interlineat*: Après completa diuhen hun noctur(«) de morts y laudes per la fèria, *scilicet*, lo primer.

[Si cars era que la Verge Maria vingués lo Diumenge de Rams, de matí nenguna memoria n'i ha, ni empaliada, ni res, mas en tal cars celebra's lo Dilluns Sanct, y empalien Diumenge de Rams après de missa y nona; y lo diumenge après dinar comença la solemnitat de la Verge Maria, com stà en lo sanctoral. Nenguna altra fe[s]ta, ni doble ni bisbal, pot entrar lo Dilluns Sanct.²²⁶ Dimarts Sanct, y d'aquí avant, fins a la segona festa de Pasqua inclusive, no pot entrar la Verge Maria. La tercera festa de Pasqua bé pot entrar la Verge Maria, com direm. E ve-nint lo sobredit cars, la vigília de la Verge Maria toquen-la lo diumenge a vespre].

{LA SETMANA SANCTA}

DILLUNS SANCT. FÈRIA

Toquen²²⁷ feriat; fan senyal a missa, toca des set hores una quarta o a les set hores, segons lo temps és o lo sotscabiscol qu'és setmaner acostuma de cuytar; y aqueden lo primer toch mija hora après. Y, acabat lo segon toch de missa, diuhen tèrcia, sexta y nona, y, après, la missa de la fèria, ab vestiments negres, com les altres fèries de *Passione*; y lo evangeli és larguet.²²⁸ Après missa, diuhen vespres de morts, y de Senta Maria y de la fèria, y mostren la Veracreu.

A completa,²²⁹ toquen a tres hores,²³⁰ y après completa diuhen lo segon nocturn de morts y laudes, per la fèria.²³¹ // ([XXXVIII'] **La Setmana Sancta**)

²²⁶ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: Bé pot entrar en lo Dilluns Sanct Sanct [sic] Josef y Sant Vicent Ferrer, com entrà Sanct Josef dilluns en lo any 1570.

SG afegeix: No-s fa de nengun sant en la Semana Santa.

²²⁷ *Afegeix al marge esquerre*: Comunament, per rahó de l'evangeli, qu'és larch, y de les tres vespres, poden fer senyal a les set hores.

²²⁸ *JC afegeix en l'interlineat*: No y à ensens en estes misses de la fèria.

²²⁹ *Afegeix i cancel·la*: fan lo seg

²³⁰ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Ara tocaran a dos ores, puix quant y à demorts en Quaresma, se toca a dita [se toca a dita *subratllat*] ora.

²³¹ *Afegeix al marge inferior*: Recorde's lo sotsagristà de fer netejar a l'argenter los quatre encensers, y navetes, y los porrons dels olis y la copineta d'argent per al bàsem per al Dijous Sanct.

JC afegeix als marges dret, esquerre i inferior: Y l'escolà de l'altar tanca les quatre cortines pertinents; diuen demorts y no toquen a laudes en les laudes de morts d'estes fèries.

DIMARTS SANCT. FÈRIA

La²³² present fèria és com la de hair. Fan senyal a missa a les sis hores per causa del passi, qu'és de sent March.

Quant volen començar lo passi, lo guardià encendrà lo Ciri de la Fe,²³³ davant lo altar, ab²³⁴ lo canalobre vert de fusta; y, acabat lo passi, apaga'l y torna'l a la sagrestia, hon se stava.

Quant van a dir lo passi, va lo escolà sense encencer, per quant no y à encens en la missa. Aprés va hu[n] deputat sense²³⁵ capeta ab lo canalobre y hun ciri negre apagat. Y lo sotsdiaca a hun vel negre y la creu; darrer va lo diaca qui diu lo passi, ab lo libre cubert ab la tovallola de vellut negre.

Arribant a la trona, lo escolà pren la tovallola y posa-la plegada en lo banquet de la trona.

Quant volen dir lo evangeli del passi, lo escolà de l'altar porta lum ab una caneleta a la trona, y dóna lum al deputat, y posa la tovallola de vellut negre en lo faristol de l'evangelister, per a dir lo evangeli. E sols hi ha lum a l'evangeli.

Aprés de missa, diuhen vespres de defuncts, y de la Verge Maria e de la fèria. Acaba's tot lo ofici a onze hores y una quarta, poch més o menys. No²³⁶ toquen a missa solta.

A mijanit, lo de l'altar davall lo pali de vellut negre posa pali blanch, ço és, una porpra blanca, y frontal y tovalloles de brocat blanch dominicals. E davall los tapits negres ell y lo guardià posen tapits blanchs.

Recorde's lo sotsagristà de perfumar la tomba y tovalloles del monument ab alguna bona olor. E faça comprar a l'armarier tres²³⁷ quarterons d'oli molt clar per a la crisma, y mija liura de cotó, y done-li los bacins y cànters de lautó del lavament dels peus, per a que·ls netege, que a l'armarier toca de netejar-ho. // **(XXXX La Setmana Sancta)**

²³² *Afegeix al marge dret:* Vestiments de vellut negre y camís sense paraments.

²³³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Ensendre lo Siri de la Fe.

²³⁴ Quant volen començar... ab *subratllat*.

²³⁵ *Afegeix i cancel·la:* sobrepel [*entenem: sobrepellis*]

²³⁶ *Sobreescrit.*

²³⁷ *Corregeix per a llegir:* dos

Afegeix al marge esquerre: ara, ab la multiplicació de les esgleyes dels nous convertits, són-hi mester tres quarterons de oli.

Segurament SG afegeix: Ara una arrova de oli.

DIMECRES SANCT

Fan senyal a missa major a les sis hores, per causa del passi, e aqueden lo primer toch a sis hores y mija. Los vestiments y tot lo restant com en lo dia de hair y en les altres fèries de *Passione*.

[E recorde's lo guardià de encendre lo Ciri de la Fe al passi, com féu hair.

Quant diuhen *Pax Domini*, etc., en lo punt que acostumaven de apartar les cortines, huy dexten-les caure de tot, les tres cortines de davant lo altar, y prenen-les corrents y posen-les dins la sagrestia.²³⁸

Acabant missa, los cambrés leven lo pali negre²³⁹ y resta lo blanch que stava davall, y lo de l'altar y guardià leven los tapits negres y resten los blanchs per a les vespres].²⁴⁰

A vespres, quant diuhen *Vexilla*, trauchen lo *Lignum Crucis*, com és acostumat; e quant diuhen *Beata cuius brachiis*, qu'és lo vers ans de *O Crux*, lo sotsagristà descobri benot²⁴¹ lo *Lignum Crucis*, encara que no y haja cortines al davant;²⁴² y, acabat lo vers, torna'l a cobrir, *ut moris est*; y huy és lo darrer dia que's mostra.²⁴³

[Toquen a vespres com a domínica, mas no y à Manuel ni vespres de Senta Maria].²⁴⁴

A completa toquen a dos hores, o a dos y una quarta,²⁴⁵ segons la Quaresma és alta o baxa. E [ha-]y agua beneÿta a la salve,²⁴⁶ com és acostumat. Los ciris de l'altar, blanchs.

²³⁸ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: En lo any 1567 fon provehit que les cortines cayguesen quant en lo pasi se cantàs *Et velum templi scissum est*, y fon molt ben vist; y axí se à de observar. An-se de tancar dos clàusules ans del *Velum templi scissum est*, y quant diran *Velum templi scissum est* an-les de fer caure.

²³⁹ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: En lo any 1567 fon provehit que lo pali negre no-s llevàs a vespres, fins lo dijous a la ora de la consagració del crisma; y que tot lo tocar a vespres fos feriat y los siris negres fins la ora de la consagració del crisma.

²⁴⁰ *Afegeix en l'interlineat i al marge dret, i separat del text central per una línia vertical i una altra d'horitzontal*: per causa de la consecració de la crisma, car altrament tot és negre huy e demà, encara que fos la missa bisbal.

²⁴¹ *Sic. Potser per*: bé tot

²⁴² *Afegeix al marge esquerre*: no y à capa al cor per al magnificat.

²⁴³ *Afegeix en l'interlineat*: Los ciris de l'altar, blanchs, per rahó del pali qu'és blanch; y també a completa.

²⁴⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Ara an de tocar com a fèria a vespres.

²⁴⁵ *VN afegeix al marge esquerre*: A 6 [subratllat] de abril 1634 [subratllat], fonch provehit se acabe de aquedar a les tres ores.

²⁴⁶ E ha-y agua beneÿta a la salve *corregeix possiblement a.m. per a llegir*: E no y à agua beneÿta ni salve.

Quant comencen lo primer psalm de completa, lo de l'altar fa senyal a matines ab la campaneta de sembori, com en les altres // **([XXXX'] Dimecres de la Setmana Sancta)** matines, tostemp tocant, fins que responen al campanar, y toquen com a dominica. Quant [acaben la oració de completa, que volen dir *Deus misereatur nostri*, etc., aqueuden lo primer toch] ab la campaneta del sembori; y dura lo intervall fins que han tocat la oració del rey, la qual se toca, [com és acostumat, a la oració de la salve, quant diuhen la oració dels pagans; y en haver] tocat la oració, fan lo segon toch de matines.²⁴⁷ Acabant completa, apaguen la lum de l'altar, perquè a nenguns fassos hi ha més lum dels ciris que cremen damunt lo rextat del cor. A laudes no fan senyal ni y toquen. Quant diuhen lo *Benedictus Dominus, Deus Israel*, los escolans tanquen les portes, y, acabant la antífona del benedictus, que comencen los kíries, tanquen la finestra damunt lo portal del Campanar y damunt lo cor. E mentres diuhen les matines dels fassos, los escolans van per la Seu ab unes vergues primes per a pegar als fadrins, perquè no toquen ans de hora ni fassen mal.

Completa y matines, ab lo tocar y tot, si és ben dit lo officí, dura tres hores y mija, y acaben una quarta ans del sol post.

La oració del vespre toquen-la en sech. A les huyt hores de la nit, quant han tancat la Seu, lo sotsagristà aparella la tomba del monument²⁴⁸ per a posà-hi lo Corpus lo Dijous Sanct, per causa que lo dijous de matí té mol quefer; ço és, una ara ben guarnida, que stà damunt lo armari de l'argent, hon stan les capces dels vels, y unes tovalles damunt, obrades de grana, que he fet fer, // **(XXXXI Dimecres de la Setmana Sancta)** que stan ab los vels²⁴⁹ del cofrenet, y la bíblia chica daurada ab cubertes de vellut carmesí, que stà dins la capsa dels librets, y una creueta d'argent daurat chica, que stà en lo armari de les reliquies, e huns corporals obrats

²⁴⁷ Quant acaben la oració de completa... matines *corregix per a llegir*: Quant aqueuden fa's ab la campaneta del sembori, y dura lo intervall fins que han tocar la oració del rey, la qual se toca a la oració de completa, *scilicet, Respice quesumus Domine*. Y en haver tocat la oració, fan lo segon toch de matines.

Afegeix al marge esquerre: Quant diuhen lo *In pace*, aqueuden lo primer toch, y, tocada la oració del rey, fan lo segon toch com de matí a vespres, com a dominica, sense Manuel.

Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió: Y en haver fet lo segon toch com a dominica, lo armariet toca tres vegades lo torn y comencen les matines dels fassos; y mentres fan lo segon toch, lo armariet leva los canalobres y ciris de l'altar y encén los ciris dels fassos, que stan damunt lo rextat del cor.

²⁴⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Dimecres al vespre se aparella la tomba del monument per lo sotsagristà.

²⁴⁹ Vells *en ms.*

de or, que stan ab les tovalles. E yo acostume-y de posar lo títol de la creu²⁵⁰ que stà en la sagrestia penjat, scrit *ebraice, grece et latine*, qu'és stat tret del mateix títol que stà en Roma.²⁵¹ Açò de posar-hi lo títol no és de essència. En los lochs hon no tenen bíblia poden-hi posar hun misal o hun evangelister. A l'hun costat de la ara stà la bíblia y a l'altre la creueta de peu d'argent, ab una poca de flor de taronger –per la bona olor– dins la tomba; y tanca-la ab clau.

Los escolans dormen en lo monument per guardar-lo.

LO DIJOURS SANCT

Primerament,²⁵² és mester que lo dimecres a vespre lo de l'altar haja netejat la capella molt neta, y detràs lo altar, per lo star que han de fer los preveres de la consecració de la crisma. Y netejada que sia, posarà hun tapit blanch, dels millors, en la capella, per larch, devés la sagrestia. E al cap del tapit, devers la escala del sembori, que y reste loch per a la cadira del senyor bisbe y per a poder rodar, als preveres, posarà la tauleta chica y una porpra blanca,²⁵³ bona, que la cingua tota entorn entorn,²⁵⁴ y hun tros de porpra damunt; y damunt la porpra // (**[XXXXI'] Dijous de la Setmana Sancta**) unes²⁵⁵ tovalles alamandesques de huyt palms de

²⁵⁰ *Entenem: INRI. SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat:* Per manament del senyor archebisbe fra don Ysidoro Aliaga, no's possa en la caxa del monument més de la ara y corporals. Y no's posà lo títol, ni creu, ni cera ni ramellets en lo any 1618, ni bíblia [1618, ni bíblia *subratllat*] ni missal, sinó sols de part de denit posà dos pastilles y dos pehuets, y après a les 9 hores, quant entrà a dormir, llevà lo foch de les pastilles y pehuets.

²⁵¹ E yo acostume-y... Roma *subratllat*.

²⁵² *Segurament MJC afegeix al marge esquerre:* Fan a armar dimecres los tres reliquiars de Nostra Senyora, sant Jaume y sant Loïs, per a posar en lo moniment ab les altres reliquies.

PM afegeix al marge esquerre, separat per una línia vertical del text central: Trahuen tots los banchs de mig de la capella, perquè fen nosa, que no n'i haja sinó los qu'estan arrimats a les rexes; i posen-los defora la capella, entorn entorn, perquè no facen empaig, arrimats a la capella.

SG afegeix al marge inferior: Nota que resten en la capella los dos banchs i lo hu arrimat y lo altre per a que's seguen los senyors canonges, darrere la cadira del senyor archebisbe, per a poder cabre en lo [*afegeix i cancel·la:* lo dos] banch de la part de l'evangeli.

A.m. afegeix: Ara es fa un cadafal de pots, fet a posta per a est dia y totstemps que fa lo ofici de pontifical lo il·lustrissim senyor archebisbe.

²⁵³ *Possiblement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió:* Ara se posa un pali entorn de la taula [y les tovalles que serviren en lo terradet la Domínica de Rams]. Lo pali és lo de nom de Maria o de Herèdia.

²⁵⁴ *Repetit intensivament.*

²⁵⁵ *Possiblement SG afegeix al marge esquerre:* 1622 [*subratllat*]. Al monument se posen los reliquiars de la Veracreu alta, los caps de Nostra Senyora, sent Jaume y sent Luïs.

ample, fetes a mida, que stan ab la roba de la Setmana Sancta, molt bones; y davant la taula posaran hun coxí de seda dels bisbals, per agenollar-se lo diaca.

E lo sotsagristà, axí mateix, ans del dijous, haja fet netejar la copineta del bàlsem de argent y la spàtula, y haja aparellat en la dita copineta tant bàlsem com una avellana chica, poch més o menys. E haja fet netejar los tres porrons d'argent de la crisma; y los olis vells que y són ha'ls de buydar en tres ampolles que stan en lo armari, damunt los dits vexells, per a àncora de respich. E lo oli que y era vell, en les ampolles, cremenlo ans de la Setmana Sancta en les lantietes de la Verge Maria de Touet, o lancen-lo dins hun vas. E més ha de aparellar²⁵⁶ hun esquer ab esqua y tot son recapte.²⁵⁷

E²⁵⁸ lo retaule l'an a descobrir y alçar la cortina negra, mas no s'ha de obrir.²⁵⁹

En la sagrestia han de aparellar la taula²⁶⁰ que stà dintre; y damunt posen lo drap dels aniversaris e unes tovalles damunt.²⁶¹ E més, lo pali dels bordons de brocat carmesí.²⁶²

Lo dijous de matí,²⁶³ quant trenca l'alba, toquen l'alba ab lo Manuel, encara que no y haja missa d'alba; y après obren les portes. A

²⁵⁶ E més ha de aparellar *subratllat*.

²⁵⁷ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Lo que ha de ser fet dimecres al vespre per lo sotsagristà.

A.m. afegeix: La copineta per al bàlsem.

Los porrons ab oli.

Probablement CF afegeix: Nota que en lo any 1596 [*subratllat*], per no trobar-se present lo senyor archebisbe y lo bisbe de gràsia estar malalt, ni trobar-se en la present ciutat altre bisbe present, de part del dit senyor archebisbe y a despeses sues, anaren lo vicari de Sant Pere y lo mestre de serimònies ab un coche ab los tres porrons dels sancts olis a la ciutat de Sogorb, *ut hec et alia latius continentur in libro nominato De Antiquitat recondito in sacristia*, folio 141. (*Cfr.* MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 256-257). *Probablement MJC afegeix*: Esquer ab la esca y lo demés.

SG afegeix al marge dret: La copineta y tres porrons neteja'ls Antoni Revull, escolà més antich. Any 1606 [*subratllat*].

Y es porten a casa lo argenter.

²⁵⁸ *SG afegeix al marge esquerre*: Aparellen los escolans dos hòsties chiques; la una per a posar dins lo càlzer de la cena.

²⁵⁹ *A.m. afegeix repetint*: lo retaule

²⁶⁰ la taula *sobreescrit*.

²⁶¹ *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió*: y entorn de la taula o davant un pali de domàs vert, dels simples.

²⁶² *Segurament MJC afegeix en l'interlineat*: Est pali servix per a la proressó dels olis y per a portar lo Sant Sacrament.

²⁶³ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Dijous de matí.

cinch hores y mija toquen a prima, com a domínica, ab la campana Chica.

Lo sotsagristà leva's bon matí e umple los porrons²⁶⁴ de l'oli que ha comprat lo armariet, fins a dos o tres dits davall la vora. E posa los tres plats grans d'argent damunt²⁶⁵ // **(XXXXII Dijous de la Setmana Sancta)** la taula de la sagrestia, y los tres porrons de l'oli damunt los tres plats. E la copineta del bàlsem²⁶⁶ ab la spàtula d'argent posa-la damunt la pate-na gran del càlzer bisbal major, que és tota esmaltada, damunt la taula. Y posa-y les dos creus de crestell, damunt los peus negres, e lo epistoler y evangelister vells, cuberts ab les cubertes de vellut vert, y sis vels de diverses colors, los dos per a damunt les creus de crestell e los quatre per als fadrins.

[A sis hores y una quarta toquen a missa, ço és, que fan senyal y toquen bisbal. E aqueden lo primer toch una quarta ans de les set hores, y tocant set hores, fan lo segon toch bisbal. Acabat de tocar, diuhen tèrcia, sexta y nona].²⁶⁷

²⁶⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Lo sotsagristà umplirà los porrons.

²⁶⁵ *Afegeix al marge inferior i separat del text central per una línia horitzontal:* Nota que per micer Arnau Albertí, bisbe de Pati e inquisidor de València, doctor famosíssim en cànones y bon theò-lech, fon determinat, en l'any MDXXXVIII, que no havent-se pogut haver verdader bàlsem per a fer la crisma, que'n tal cas se pot fer la crisma ab lo bàlsem vell consagrat, que resta al sòl del porró d'argent de la crisma de l'any passat, per quant *illud balsamum est quid sacramentale et non sacramentum, et quia in tali casu illud balsamum debet iterum benedici et consecrari quotiens de novo serviret*. Emperò que's deu donar diligència en haver-ne de bàlsem nou, si se'n porà haver, per més descàrrech de ses consciències. [*Continua al marge inferior del recto del full següent i separat del text central per una línia horitzontal:*] Ítem més, fon determinat per lo mateix que après qu'és consagrada la crisma, *nullo modo potest uti crismate veteri*; y si no bastava la consagrada, que's pot multiplicar afegint-hi oli nou, que sia menys que no és la crisma, perquè la major part sia crisma, ço és, les dos parts crisma y una d'oli; y si no bastarà, pendre'n la mitat y afegir-hi hun terç de oli nou, *et sich consequenter* se pot multiplicar tant com volreu, y que en nenguna forma se multiplique ab la crisma vella, ans ab oli no consecrat. E açò mateix se entén de *oleum catecuminum* y de l'oli de peroliar.

²⁶⁶ *SG afegeix al marge dret:* Los olis y bàlsem los porten los diaques y subdiaques que servixen en lo altar major y assistixen a la consecració de aquells ab almayssals.

²⁶⁷ *Segurament MJC afegeix en l'interlineat i al marge dret:* En lo any 1563, se instituí que fessen senyal a les sis ores y mija, que aqueden a les sis y una quarta, y a les sis y mij<a> lo derrer, per causa de avansar temps per la comunió dels senyors de canonges y clero; que se instituí en dit any se fes per lo bon exemple.

Probablement SG afegeix al marge esquerre: 1617 [*subratllat*]. Toquen a missa a les 6 hores y mija, per fer-se lo llavament de peus de matí. *Possiblement MJC afegeix:* Toquen a missa a sis hores y una quarta. *Possiblement SG afegeix:* Prop de les 7 hores. *Possiblement MJC afegeix:* A comensar tèrsia no se à de tocar lo rogle. *SG afegeix:* Per fer-se lo llavament de peus de matí, se ha de tocar a 6 hores y mija.

VN afegeix, a continuació de la nota següent 268: A 6 de abril 1634 [*subratllat*], fonch provehit que se aquede a les set ores.

Al²⁶⁸ cor, dos bordons y dos capes [negres]²⁶⁹ per als sotscabis-cols.²⁷⁰ En la sagrestia, los vestime(n)ts de brocat blanch de capítol y les tunicel·les blanques, y lo citial blanch, la mitra brodada y camis ab paraments blanchs. E visten-se²⁷¹ mentres diuhen sexta, axí lo senyor bisbe ab lo diaca y sotsdiaca, com los dotze preveres de les parròquies que han de asestir al conseqrar de la crisma. E lo sotsagristà mire que no²⁷² porten les barbes largues y que porten bona casulla de brocat o de ceda; hon no, que·l lance y pose-n'i algú de la Seu, a despeses del vicari a qui tocarà. E vestits que són, lo senyor bisbe, vestit ab les tunicel·les blanques, trau lum nova ab lo esquer de la sagrestia y encenen una canela o ciriet, y beneix la lum.²⁷³ E com és benehida, encenen²⁷⁴ los dos ciris dels deputats, mentres diuhen nona. Aprés vist-se la casulla²⁷⁵ lo senyor bisbe, y axí²⁷⁶ // (**XXXXII'** **Dijous Sanct**) seu-se en lo seu sitial. E los dotze preveres, vestits com a preveres, agenollen-se entorn d'ell. [E lo diaca, ab hun vel blanch, pren la patena ab la copineta del bàlsem en les mans, que li dóna lo sotsagristà, y agenolla's junct, da-

²⁶⁸ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: A l'altar la línia de grana bona, y la tovallola de brocat blanch, lo epistoler y evangelister sense cubertes de ceda; y devés lo altar posen una línia blanca que acabe de pendre tot lo altar, per causa dels XII preveres que stan [detràs lo] [detràs lo *corregeix per a llegir*: entorn de l']altar, que·s cobra tot lo cuyro.

Segurament JC afegeix: Hi à de portar lo [*afegeix i cancel·la*: de l'alt] scolà de l'altar dos calses, *scilicet*, lo bisbal y lo altre

²⁶⁹ dos capes negres *corregeix per a llegir*: dos capes blanques

²⁷⁰ *A.m. afegeix en l'interlineat i al marge dret*: només, y si lo senyor arquebisbe fa la crisma, porten al cor sis capes.

²⁷¹ *Probablement MJC afegeix als marges superior i esquerre amb signe de remissió*: En lo any 1559, Dijous Sanct, a XXIII de mars, lo reverendíssim y il·lustríssim senyor arquebisbe don Francisco de Navarra dix la missa e féu la benedició del crisma. Serviren de diaca y sotdiaca en lo altar los reverents e magnífichs don Gaspar Honorat Pellicer y mosén Geroni Gonbau, canonges de la present yglésia. Fon determinat que, per quant lo molt reverent y magnífich don Federich de Borja, arthiaca major, pretenia, segons lo *Libre Pontifical* axí o declara, [*afegeix esborrall de dos lletres*] vestir-se a la benedició del crisma, se vestís de diaca per a demanar los olis y fer tot lo serimonial que toca a la benedició del crisma, no obstant no ésser canonge.

²⁷² E lo sotsagrista mire que no *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge dret*: Unum subsacrista, dum induuntur 12 sacerdotes, debeat aspiscere.

²⁷³ *Probablement MJC afegeix al marge dret*: Episcopus edmit lumen novum et benedicat illud.

²⁷⁴ *Probablement MJC afegeix al marge dret*: Accendit sereos pu[er]orum.

²⁷⁵ *Probablement MJC afegeix al marge dret*: Induitur casulla.

²⁷⁶ *Afegeix al marge inferior la segona part de la nota marginal del verso del full anterior*. Cfr. nota 265.

vant lo senyor bisbe, y benehix lo bàlsem *ut in Misali episcopali continetur*.²⁷⁷

E feta la benedicció per lo senyor bisbe, lo sotsagristà posa lo vel blanch al senyor bisbe, per a pendre lo bàlsem beneÿt de les mans del diacha, per a portar-lo a l'altar,²⁷⁸ quant hix a dir la confessió, quant diuhen en lo cor lo introhit de la missa. E van per aquest orde]:²⁷⁹

Primo, lo escolà ab lo plat, y lo càlzer y les pertinències.

2º Los dotze preveres.

3º Los dos deputats ab capetes blanques y ciris blanchs.

4º Lo sotsdiaca ab la creu bisbal y vel blanch.

5º Lo senyor bisbe ab lo bàlsem en les mans y²⁸⁰ lo vel blanch, ab lo diaca a l'hun costat ab la croça, y a l'altre costat hun assistent ab capa de domàs o vellut blanch.²⁸¹

[E arribant a l'altar, lo senyor bisbe posa lo bàlsem damunt lo altar, cubert ab lo vel blanch, y diu la confessió.

Quant han dita la confessió, lo sotsagristà envia lo cofrenet²⁸² d'estojar lo Corpus en lo monument, ab lo vel y tovallola brodats d'or damunt, ab los dos deputats²⁸³ ab los canalobres encesos, per quant ara se

²⁷⁷ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre: Istud non servatur, sed balsamum benedicatur in altari coram populo.*

Afegeix als marges superior i dret: No se à de portar lo bàlsem fins a la benedicció de l'oli dels malalts, y lavòs lo porten junt ab lo oli dels malalts dos capellans, com se dirà avant, quia sic est scriptum in Pontificali. Et primo petitur oleum infirmorum, et post datur ipsi archidiacono balsamum, vel contra, et est melius. [...] Balsamum non petitur alta voce sed datur a subsacrista [...] tamen petitur oleum infirmorum.

Afegeix al marge esquerre: Istud non est in usu, sed olei benedictio fit.

Afegeix: Subsacrista dat vas balsami diacono.

²⁷⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Subsacrista induit velo albo episcopum ad vas balsami portandum ad altare.*

Afegeix: Non servatur.

²⁷⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Ordo quo inseditur ad altare.*

²⁸⁰ *Corregeix per a llegir: cubert ab*

²⁸¹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Recorde's lo sotsacristà de fer portar un ensenser ab foch a l'altar major per a al principi de la missa, ab son foch y ensens.*

²⁸² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Facta confessione subsacrista mittit capsulam argenteam.*

PM afegeix, separat del text central per una línia vertical: Dins lo cofrenet hi ha de haver corporals nets cosits entorn, y lo càlzer, y una patena bona y una patna gentil per a davall la patena, damunt la boca del càlzer. Ara hi ha dos diners d'argent, que són stats buydats d'aquells que fon venut Jesuchrist. Açò és per devoció.

²⁸³ *A.m. afegeix al marge dret: Fer portar lo càlser. Dos deputats y l[o] cam[b]rer.*

acostuma portar-hi dintre lo mateix càlzer de Jesuchrist per a reservar lo Corpus. Y porta'l lo hu dels cambrés o algun altre capellà, ab una stola damunt lo sobrepellis.²⁸⁴

E lo guardià, mentres diuhen la confessió, porta lo cital a l'altar, *ut moris est* en les altres misses bisbals]. // **(XXXXIII Dijous Sanct)**

Ha-y encens a tota la missa,²⁸⁵ y a l'evangeli, y al cor, al perfaci.

[Quant acaben lo evangeli,²⁸⁶ fa senyal a vespres lo guardià ab la campaneta del sembori, y responen bisbal, com han tocat a missa. E acabant lo *Pater noster*, lo de l'altar fa senyal ab la campaneta del sembori, per a que aqueden lo primer toch, y tantost fan lo segon toch].

No y ha pau en esta missa, ni agnus al cor.²⁸⁷

Mentres diuhen la missa, lo sotsagristà fa vestir en la sagrestia tres²⁸⁸ capellans, que tenen càrrech de enviar los sotscabiscols per a portar los porrons de l'oli,²⁸⁹ ab camís ab paraments morischs y dalmàtiques: la una blanca, l'altra envinagrada o morada, l'altra verda ab collarets, sense stoles.

Lo de la crisma, blanca de vellutat.

Lo de l'*oleum sanctum*, morada o envinagrada.

Lo de l'*oleum infirmorum*, la de domàs vert.²⁹⁰

[E més ha de fer vestir quatre fadrins chichs,²⁹¹ ab quatre camís, tots blancs, chichs, que stan estojats ab la roba de la Setmana Sancta,

²⁸⁴ *SG afegeix al marge inferior*: Y lo señor archebisbe ix de la sacrestia ab lo càlzer de la cena del Señor en les mans, y lo sotsdiaca o diaca, ab lo cofrenet damunt dit, fins a l'altar major, a hon o dexen per a començar la missa. *Probablement m.m. afegeix*: Y la hòstia achiquir-la per al càliz. Los tres porrons se han de vestir, ço és, lo de la crisma, de blanch; lo de *cathecumenorum*, de carnezi, y lo de *infirmorum*, de morat.

²⁸⁵ *Possiblement MJC afegeix al marge dret*: Encens tota la missa.

²⁸⁶ *SG afegeix al marge esquerre*: Se ha de tocar quant se diu la glòria, y no en altra hora.

²⁸⁷ *Afegeix en l'interlineat*: No's diuhen fins és feta la consecració de la crisma y olis. *Probablement MJC afegeix al marge dret*: No y à ensens sinó a l'evangeli y al levar Déu. *Afegeix al marge esquerre*: Nota. De l'ensens.

²⁸⁸ *Corregit sobre*: quatre

²⁸⁹ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: 1º Subsacrista facit suis indui vestimentis tres sacerdotes, missi a subnitoribus ad vassa olei portanda.

SG afegeix: Porten los vasso[s] [l]o[s] matexos que se'ls dugueren, que són dels que assiste-xen a la missa y consecració de la crisma y olis.

²⁹⁰ *Segurament MJC afegeix al marge dret*: Aparellarà lo magíster un cofrenet que està dins la capsa de l'insenser de les ànimes, que està ja ab los corporals per al senyor bisbe per a la comunió, perquè ab més seguritat se puga ministrar lo Sant Sagrament, que no portant-se ab la patena del càlzer, que poria ser que caygués.

²⁹¹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: 2º Subsacrista facit 4º pueros indui suis etiam vestibus.

senyits ab cordons de dir missa. Los dos porten les dos creus de crestell y los dos altres porten lo epistoler y evangelister vells, que stan aparellats en la taula. E damunt los caps porten huns vels clars de diverses colors; y damunt les creus, altres vels, o cobren-les ab lo mateix que porten al cap, si era tan gran].²⁹²

E més, se han de vestir dos [escolans,²⁹³ *scilicet*, lo guardià y lo de l'altar],²⁹⁴ ab camís, tots blanchs, y amits y cordós, per a encensar ab sos encensers y navetes ab encens de bones olors, que té càrrech de comprar lo sotsobrer,²⁹⁵ mija onza de storachs, y mija²⁹⁶ de // (**XXXXIII'** **Dijous Sanct**) benjohí y [tres o quatre dotzenes de peuets],²⁹⁷ per al monument, ab algunes coquetes; y si'n sobra de les olors, guarda-u lo sotsagristà per a entre l'any, a les festes anyals.

[E²⁹⁸ acabant lo senyor bisbe aquella oració, *scilicet*, *Nobis quoque peccatoribus*, qu'és ans del *Pater noster*, ans que diga *per quem hec omnia*, etc, seu-se en son sitial, y lo vedell ve a la sagrestia. E lo sotsagristà pren lo vexell de l'*oleum infirmorum*²⁹⁹ e dóna'l al qui porta la dalmàticha verda ab hun vel que té al coll, vert; y lo sotsagristà que'n tinga hun vel blanch al coll y que n'envihe hun altre blanch a l'altar per al diacha.³⁰⁰ E axí posarà lo³⁰¹ dit vexel en lo bras esquerre, e la mà dreita damunt la boca del vexell].³⁰²

A l'anar, lo vexell va mig tapat ab lo vel vert, y al tornar, ve tot cubert. E va lo vedell primer, per fer loch, après lo qui porta lo vexell,

²⁹² *SG afegeix al marge esquerre*: Totum hoc iam non est in usu, nec fit aliquid ex his que hic scripta sunt.

²⁹³ *A.m. afegeix al marge esquerre*: 3º Induuntur dos escolans. *Probablement SG afegeix al marge dret*: Ara dos beneficiats.

²⁹⁴ escolans... altar *corregeix SG per a llegir*: acòlits

²⁹⁵ *Afegeix al marge esquerre*: Lo sotsobrer que compre lo següent: benjohí VI onzes, encens de gra VI onzes, storachs III onzes, peuets III [*corregeix per a llegir*: VI] dotzenes.

A.m. afegeix al marge inferior: Ara dóna les olors de pastilles y benjohí lo senyor canonge obrer.

²⁹⁶ té càrrech de comprar... mija *corregeix a.m. per a llegir*: té càrrech de comprar lo sotsobrer, *scilicet*, quatre onzes de storachs y mija liura

²⁹⁷ tres o quatre... peuets *corregeix per a llegir*: tres [*corregeix per a llegir*: sis] onzes de gra de encens y dos [*corregeix per a llegir*: tres] dotzenes de peuets.

²⁹⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Quant porten los olis.

²⁹⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Subsacrista ante peractam missam, ante orationem, *scilicet*, dominicam, facit portari vas olei infirmorum.

³⁰⁰ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Enviar un vel a l'altar, blanc, per al diacha.

³⁰¹ posarà lo *corregeix per a llegir*: posar-li-ha lo

³⁰² *Probablement SG afegeix al marge esquerre*: Nihil fit.

darrer lo sotsagristà ab lo vel posat al coll.³⁰³ Y arribant a l'altar, per la porta davant la sagrestia, feta sa humilació,³⁰⁴ lo sotsagristà³⁰⁵ pren ab lo vel lo dit vexell y dóna'l al diacha als grahons de l'altar; y lo diacha presenta'l al senyor bisbe, qui stà seyt a la part dreita de l'altar, endret del missal. E lo senyor bisbe fa la benedicció y, acabada, lo diacha torna lo vexell al sotsagristà en lo loch hon lo prengué. E lo sotsagristà torna'l al qui'l portà, e cobre'l tot. E per lo mateix orde³⁰⁶ y modo tornen-se'n a la sagrestia. Y lo senyor bisbe proceguix la missa. E lo sotsagristà met en orde los fadrins y los qui porten los olis *ut sequitur*.³⁰⁷

Primerament, lo campaner pren la creu major ab una capa³⁰⁸ blanca, y dos deputats ab capetes y ciris blanchs. E los capellans, que // **(XXXXIII Dijous Sanct)** ha³⁰⁹ enviat lo sotscabiscol per al pali de brocat, aparellen-lo endret de la porta de la sagrestia, dintre. [Y davall lo pali van primer los dos fadrins,³¹⁰ vestits ab los camís blanch(s), y al cap, cubert lo cap y la cara ab dos vels prims de ceda clars, o blanchs o de color, y en les mans porten dos creus de cristall cubertes ab sengles vels blanchs o de color. Y en mig dels fadrins va lo capellà qui porta lo vexell de la crisma, vestit ab la dalmàtica blanca y hun vel blanch per les spatles].³¹¹ Lo vexell porta'l en lo bras esquerre, y ab lo vel cobre'l³¹² la mi-

³⁰³ *A.m. afegeix al marge esquerre: Ordo quo fertur vas.*

³⁰⁴ *Sic.*

³⁰⁵ *SG afegeix al marge esquerre: No va lo sotssacristà.*

³⁰⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Facta benedictione olei infirmorum reditur in sacristiam vas olei ordine quo portabatur.*

³⁰⁷ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Ordo quo portantur vassa oleorum; componit illos subsacrista.*

Probablement SG afegeix: Nihil fit.

³⁰⁸ *Corregeix a.m. per a llegir: dalmàtica*

³⁰⁹ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre i al marge superior: Advertixca lo sotsacristà que, al portar dels olis, so és, de l'oli del crisma y de l'oli dels cathecúminos y del bàlsem, no se à de portar pali, sinó que lo pali estarà en la capella a l'altar major, y los capellans que l'an de portar, staran allí, y portar-l'an quant comensaran a fer la consacració dels olis; per al tornar, que llavós, puix són beneýts, vénen bé davall lo pali.*

³¹⁰ *A.m. afegeix al marge dret: Creus.*

Vixel de crisma.

*Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Primo. Primo, dos fadrins ab les dos creus de cristall, cuberts los caps ab vels, y les creus cubertes ab sos vels, y lo prevere en mig ab lo *oleum ad sanctum crisma*, dalmàtica blanca y vel blanc.*

³¹¹ *A.m. afegeix al marge esquerre: Nihil fit.*

³¹² *Corregit sobre: coble'l*

tat y la mà dreta damunt la boca del vexell. [Aprés,³¹³ en mig del pali, van los dos escolans, *scilicet*, guardià y de l'altar, vestits ab camís, tots blanchs, ab sengles encensers y navetes en les mans, y en mig d'ells va lo capellà qui porta lo *oleum sanctum*, vestit ab la dalmàtica morada o envinagrada, y hun vel morat. Porta lo vexell axí com havem dit de la crisma].³¹⁴

Aprés, darrers en lo pali, van dos fadrins,³¹⁵ vestits com los altres y ab sos vels de col·lor al cap, y porten lo epistoler y evangelister vells cuberts ab les cubertes de vellut vert; y en mig d'ells ve lo capellà³¹⁶ qui porta lo vexell de l'*oleum*³¹⁷ *infirmorum*, vestit ab la dalmàtica verda y lo vel vert, ab lo porró tot tapat, axí com lo tornà de l'altar; darrer de tots va lo sotsagristà.³¹⁸

E com ha sumit lo bisbe, los cambrés porten-li son sitial a la tauleta de la crisma, devers lo caragol del sembori, e seu-se. E lo vedell ve a la sagrestia, ab los dos deputats que staven a l'altar ab les capetes y canabres, y pren la creu ab los dos deputats ab capetes y ciris blanchs, y posa's a la porta del cor. Y d'allí partix la professó devers la sagrestia, ab los capellans y canonges. Y après dels canonges van los dotze preveres de la consecració de la crisma. Y tira la professó per detràs lo altar.³¹⁹ // (**[XXXXIII'] La Setmana Sancta. Dijous.**) Y darrere tot lo clero y dels XII preveres posen lo pali ab los qui porten los olis, ordenats com dit és. Y en mig de la professó van dos deputats ab capetes verdes, sense canabres, y les capetes de domàs, cantant *O Redemptor*, etc. Y davant lo pali, après del(s) XII preveres, van dos fadrins ab capetes y ciris blanchs

³¹³ *A.m. afegeix al marge dret: Escolans. Oleum santum.*

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: 2º Dos escolans [corregeix SG per a llegir: acòlits] ab ensensers y navetes, ab sos camís vestits, y en mig lo capellà ab lo oleum santum, ab dalmàtica morada o envinagrada, vel morat.

³¹⁴ *Probablement SG afegeix al marge esquerre: Nihil fit.*

³¹⁵ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la: 3º. Dos fadrins ab camís, ut alii debent indui; porta lo hu lo epistoler y l'altre lo evangelister; en mig lo oleum infirmorum.*

Afegeix: Istud superest. Non opus est, feratur oleum infirmorum, quia nulla ei additur benedictio iam a priori; et ideo superest portare illud oleum. Ibunt tamen pueri cum libris, si volueris.

³¹⁶ *Probablement MJC afegeix al marge dret: Ja no va lo capellà de l'oli dels malalts, quia non est istud in Pontificali, et quia nil fit iam in tali oleo.*

³¹⁷ y en mig... l'oleum subratllat. *Possiblement MJC afegeix al marge dret: Libres. Oleum infirmorum.*

³¹⁸ tornà de l'altar... sotsagristà subratllat.

³¹⁹ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre: Quant partix la professó ab est orde de la sagrestia.*

en los canalobres; y lo sotsagristà, darrere lo pali.³²⁰ E gira la professó per la Verge Maria de l'Anell; e tota la cleresia tira al³²¹ cor, exceptats los canonges y dotze preveres, qui entren en la capella. Y los canonges seohen-se en los banchs entor⟨n⟩ del senyor bisbe, y los³²² dotze preveres posen-se de peus entorn del senyor bisbe. E³²³ lo pali tira devers lo cor, perquè puga entrar³²⁴ en la capella lo cap darrer del pali, ab lo *oleuem*³²⁵ *infirmorum*. Y tira devés la sagrestia, après lo *oleum sanctum*; darrer entra lo de la crisma, perquè reste primer devers lo senyor bisbe. Y, axí, asentats davall lo pali,³²⁶ lo sotsagristà pren lo vexell de la crisma ab son vel y porta'l al diacha, qui stà prop de la tauleta, lo qual lo pren ab son vel y presenta'l al senyor bisbe. Y agenolla's davant la tauleta ab hun coxí que li ha aparellat lo de l'altar. E si lo diaca no haurà portat de l'altar la patena ab la copineta del bàlsem y spàtula, anara [ell],³²⁷ y portar-ho-ha a la tauleta lo sotsagristà.

Y,³²⁸ dites les oracions per lo senyor bisbe, ab la mitra al cap, mesclarà lo bàlsem ab lo oli; y per no detenir-se, començar-ho-ha ell a mesclar y dexar-ho-ha al diacha y al sotsagristà, que u acaben de mesclar. Y lo bisbe precehixca la benedicció. Y, acabat de mesclar, lo sotsagristà torna la patena, ab la copineta buyda, y spàtula a l'altar.³²⁹ // **(XXXXV Dijous de la Setmana Sancta)**

³²⁰ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre:* Lo sotsagristà, darrer lo pali.

SG afegeix: No ix may lo sotsacristà a l'altar en lo fet de la benedicció dels olis y crisma, ans totstemps està guardant la sacrestia.

³²¹ *Afegeix repetint i cancel·la:* cor

³²² *Sobreescrit.*

³²³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Com entren en la capella los vexells dels olis y com se asenten davall lo pali dins la capella.

³²⁴ *Sobreescriu:* primer

³²⁵ *Per:* oleum

³²⁶ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Quando petitur, adica alta voce. Y recorde's lo sotsagristà de fer dos humiliacions, la una a l'altar major a on està lo Sant Sagrament, y l'altra al diaca. [Aquí] [Aquí..... *corregeix possiblement m.m. per a llegir:* d'aquí pren] lo vexel del [*afegeix i cancel·la:* del] oleum [...] santum crisma.

Probablement m.m. afegeix: Misc[untur (?) ...] vasum, cum rediit tale oleum benedictum.

³²⁷ *Cancel·lat.*

³²⁸ *SG afegeix al marge dret:* Tot lo que enans tocava fer al sotsacristà, fa ara lo mestre de cerimònies, y, axí, no ix a res lo dit sotsacristà.

³²⁹ *Segurament JC afegeix al marge esquerre:* Perquè lo senyor bisbe resta algun tant sullat en los dits de l'oli, à de aparellar lo sotsacristà hun plat de argent ab hun picher de argent ple d'aygua ab sa tovallola neta per a lavar-se los dits lo senyor bisbe, lo qual plat à de tornar la hu dels [*afegeix i cancel·la:* as] cambrès.

E³³⁰ recorde's lo sotsagristà que, al passar y trespasar³³¹ davant lo Corpus ab los olis, de«u» girar-se a fer humiliació al Corpus. Y fet açò, pot-se seure hun poch après del«s» canonges, mentres canten tres vegades los XII preveres *Ave, Sanctum Crisma*. Y acabant les tres vegades, aparella's lo sotsagristà, y acabada la benedicció, torna a rebre lo vexell de la crisma, ja consagrada, del diacha, y torna-la al qui la portava, del mateix modo que la portava, salvo que la cobre tota ab lo vel.³³²

Après pren lo sotsagristà lo vexel de l'*oleum sanctum*, axí mateix com lo de la crisma, y dóna'l al diacha, y torna's a seure hon stava. Y lo diacha presenta'l al senyor bisbe, lo qual lo benehix, *ut in Misali continentur*. Y acabant de cantar los XII preveres, la tercera vegada, quant diuhen *Ave, Sanctum Oleum*, va lo sotsagristà³³³ a rebre lo *oleum sanctum*, y torna'l al qui'l portava; y cobre'l tot ab lo vel.³³⁴

[Après pren lo *oleum infirmorum* y dóna'l, axí mateix, al diacha, per a que l'acaben de benehir. Y aquesta benedicció és breu, en la qual no canten los XII preveres, com en les altres benediccions. Y, acabada la benedicció, torna lo sotsagristà a cobrar del diacha lo *oleum infirmorum*, y dóna'l al mateix qui'l portava].³³⁵

Entretant que s'acaben les benediccions, lo canonge qui ha de portar lo Corpus al monument,³³⁶ ab los dos canonges coajudants, van-se a vestir a la sagrestia; ço és, amits y camís ab paraments de brocat carmesí, los mi-

³³⁰ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre*: Istud de la humiliació.

³³¹ E recorde's... trespasar *subratllat*.

³³² *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: An-se de cobrir los vexels dels olis de tot, quant tornen beneïts.

³³³ *SG afegeix al marge esquerre*: Tot açò fa lo mestre de cerimònies.

³³⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Nil tale est in *Pontificali*, sed fertur oleum infirmorum apud nos (?) infirmorum in quam cum aliis duobus vassis olei ornatus gratia non nessesitate, quia cum fertur ipsum olum infirmorum solum, iam ibi est eius benedictio peracta; et cum fertur simu[!] cum aliis vassis, nil additur illius benedictioni.

³³⁵ *SG afegeix al marge dret*: Vaccat en lo any 1619 [*subratllat*].

³³⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Quando venit canonicus a coro, qui portare debet Santum Sacramentum ad monumentum.

A.m. afegeix a continuació i també al marge inferior: Asò fon llevat après que lo *offitio* romà se comensà, perquè diu lo misal que lo selebrant lo ha de portar. Y, axí, ara sia lo senyor arquebisbe ara lo senyor bisbe, ells lo porten al monument.

A.m. afegeix: Y no los señors canonges, com se fea enans.

Probablement SG afegeix al marge dret: Acabada la comunió, lo vicari de Sent Pere se'n porta la forma gran reservada del sacrari, ab les demés formes chiques que resten de la comunió, al sacrari de Sent Pere.

llors que y sien, ben nets, los cordons de ceda de grana; y lo qui porta lo Corpus, una dalmàtiga de brocat ras blanch y stola, y si millor n'i haurà de brocat blanch, que la's vista ab collaret. // ([XXXXV'] **Dijous Sanct**)

E³³⁷ los dos canonges ajudants visten-se les dalmàtiques de brocat carmesí de papa Alexandre, ab stoles y collarets; tot lo qual aparellen lo de l'altar y lo guardià mentres diuhen la missa.

E, acabades les benediccions dels olis,³³⁸ torna la professó per lo mateix orde devers la sagrestia, per la Verge Maria de l'Anell y detràs lo altar, cantant *submissa voce Ave, Sanctum Crisma, Ave, Sanctum Oleum*. E quant lo pali és endret de la porta de la sagrestia, lo sotsagristà fa³³⁹ entrar dins la sagrestia als qui porten los olis, y posen-los damunt la taula per a partir, y los fadrins de les creus y dels libres, y despullen-se.

E los escolans dels encensers posen foch en los encensers per al Corpus.³⁴⁰

E lo sotsagristà deu treballar en haver hu o dos capellans³⁴¹ destres per a partir tantost la crisma als forasters, qui han de anar luny, perquè ell, a causa de haver d'ésser en lo monument per al posar del Corpus, no y pot entendre.

E aquí, a la porta de la sagrestia, tots los capellans y canonges³⁴² prenen siris dels del monument. Y torna la professó devers la porta major

³³⁷ *Segurament MJC afegeix al marge superior*: La comunió se à de fer après de les benediccions dels olis y consacrasió del crisma. Y seria molt devota cosa pujasen los senyors de canonges del [*sic*] sis en sis –o en lo número que millor paregués– ab ses llums y estoles y capes de cor soltes, y los diáconos y subdiáconos ab sos manyiples, y los mestres y tots los demés *eodem modo*, perquè en lo any 1565 se féu la comunió sens lums ni estoles, y no paregué de tanta devosió com aguera paregut si-s fera de la sobredita manera que s'és dit.

SG afegeix: Ara tots han de portar estola o maniple per a la comunió.

³³⁸ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Facta benedictione cuiusvis olei revertuntur vassa cum proseione in sacristiam, ut ducta fuerunt, sed vasa redeunt cohoperta.

³³⁹ *Sobreescrit*.

³⁴⁰ *SG afegeix en l'interlineat*: Ara visten-se dos sacerdots ab dos dalmàtiques per a encensar lo Santíssim Sacrament, y no los escolans.

Segurament MJC afegeix al marge esquerre: Acabades les benediccions dels olis, se'n pot anar lo sotsagristà a la sacristia a rebre els olis y fer que estiguen a punt los reverents que-ls an de repartir, y los escolans ab los tabachs dels ramellets y los poms de la sera del sagel ab un full de paper en un plat; y pot-los foradar ab una barrina chica, per a que ab molt poca dificultat puguen entrar los poms en los claus; y los claus és milor que no-s possen fins està Nostre Senyor en lo monime<n>t, perquè pasen de l'altra part, y no està be.

³⁴¹ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Distribuitur oleum per sacerdotes, ut in varia oppida possit portari.

³⁴² *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Venit canonicus cum aliis duobus canonicis ad portandum Santium Sacramentum in monumentum.

de la capella, ab lo pali y los XII preveres davant lo pali; y axí entren lo pali en la capella. E lo senyor bisbe dóna al canonge qui porta lo Corpus, lo cofrenet d'argent ab³⁴³ lo Corpus, lo qual lo pren en les mans ab lo vel brodat d'or que li han posat al coll los coajudants ab molta devoció; y los dos coajudants tenen-lo per los braços. E axí va la professó per la Verge Maria de l'Anell, y detrás lo Corpus,³⁴⁴ fins al monument, tots los capellans y canonges ab sos ciris; y davant lo pali, los XII preveres. En la capella resta lo senyor bisbe ab lo seu diacha, y sotsdiaca y assistents. E los XII preveres, sense ciris, ab les mans plegades.³⁴⁵ // **(XXXXVI Dijous Sanct)**

Entretant que's fa açò, lo sotsagristà³⁴⁶ pren los dos escolans que vagen, *scilicet*, segon y chiques; y lo hu porta los ramellets y l'altre porta los cinch poms de la cera del sagell ab lo plateret chich d'argent, per quant los tres grans stan davall los olis; y ell porta la clau de la tomba. Y axí va-se'n primer al monument, y fa apartar les relíquies, que stan en lo pas de la escala, y les capes de papa Alexandre; y puja y obre la tomba.³⁴⁷

E com arriba la professó al monument, nengun capellà ni canonge puja en lo monument, sinó los XII preveres, que puguen en lo primer cadafal, sis a una part y sis a l'altra. E puguen los tres qui porten lo Corpus ab los dos encensadors davant, qui van encensant en la professó tostemps, adés lo hu, adés l'altre. E lo sotsagristà, o algun altre capellà, que alce les falde davant al qui porta lo Corpus, perquè al pujar no les se calsigue.

E,³⁴⁸ arribant a la tomba, posen lo cofrenet dins, damunt los corporals y la ara; e gira'l, que la boca del cofrenet vinga al davanter; y, posat,

³⁴³ E lo senyor bisbe... ab *subratllat*.

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Datur ab episcopo Santum Sacramentum, ut in monumentum portetur.

Probablement JC afegeix: Lo reverendíssimo senyor archebisbe, él mateix, porta lo Sant Sacrament, y axí és bé que u fasa lo senyor bisbe.

³⁴⁴ -r- *sobreescrit*.

³⁴⁵ *A.m. afegeix als marges esquerre i inferior:* Si lo senyor arquebisbe porta lo Sant Sacrament al moniment, lo pali porten canonges, y si lo senyor bisbe fa lo offici, lo porten beneficiats, com és la antiga pràctica.

³⁴⁶ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre:* Quid facit subsacrista ante adventum Corporis Christi.

³⁴⁷ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Y posa los dos tabachs de les ramelets [*sic*], y torna a tancar, fins arriba lo qui porta lo Sant Sacrament.

SG afegeix: Los dos tabachs dels ramellets no's possen dins lo sepulchre, sinó fora, als costats de aquell, perquè ix mal'olor estant aquells tancats, segons de quines flors seran.

³⁴⁸ *Possiblement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió:* Com à de estar lo cofrenet dins la tonba.

pren en la mà lo hun encenser y encensa dins la tomba, y après ab l'altre encenser.

E lo sotsagristà³⁴⁹ y lo hu dels dos ajudants, o algun altre capellà, alcen la capa que stà damunt la tomba ab los creuers de fusta daurats. Aprés de haver encensat, posen los ramellets y flors dins la tomba, devers los³⁵⁰ costats, y tanquen-la ab clau; y posen-hi los poms y hun full de paper damunt, perquè no s'hi pegue la capa, e dexen-ho star sense sagellar.³⁵¹ E la cleresia dexen aquí los ciris en los banchs y torna-se'n la professó al cor, y los dotze preveres, a la capella, entorn de l'altar. Y diuhen vespres. // ([XXXXVI'] **Dijous Sanct**)

Acabades³⁵² vespres, lo senyor bisbe –ab lo diaca, y sotsdiaca, y assistents, y los dos deputats ab los canalobres y ab los XII preveres de davant ell– ve al monument y, feta sa oració, puja y reguoneix lo Corpus, si stà bé; y torna'l a tancar y sagella la tomba ab lo sagell d'argent de la sagrestia, que stà ab la mateixa clau que li té aparellat aquí lo sotsagristà; y, fet açò, fa una molt brevíssima col·lació³⁵³ al poble, de dalt del cadafal. Y, acabat, torna-se'n a la sagrestia y despullen-se; y lo sotsagristà³⁵⁴ guarda la clau y lo sagel fins a l'endemà. Acaba's tot lo ofici a onze hores y mija y poch més. E ans que se'n vagen a dinar los escolans, lo sotsagristà³⁵⁵ fa derrocar al darrer la cortina negra, que tape tot lo altar y

³⁴⁹ E lo sotsagristà *subratllat*. *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Nota: lo sotsagristà alsa la capa que estava damunt la tomba, ab lo que aurà pres per companyó, que serà algun mestre.

³⁵⁰ dins la tomba, devers los *subratllat*. *SG afegeix al marge esquerre*: Ara estan defora la tomba los ramellets; per causar mal'olor estant tancats dedins.

³⁵¹ sense sagellar *subratllat*. *SG afegeix als marges esquerre i inferior*: Y ara sagellen lo paper sobre los 5 poms de cera, y après torne's a encensar nou voltes; ara 3 voltes *tantum*. Y no vol lo senyor archebisbe, don fra Ysidoro Aliaga, que's posse dins la copa a hon ha de estar tancat lo Santíssim Sacrament, que's pose lo títol de la taula, *Iesus Nazareus Rex Iudeorum*, la creu y la bíblia de sent Vicent, ni la cera vermella, ni flors, com se posava enans, sinó solament los corporals damunt la ara, y tovalles baix. Añy 1618 [*subratllat*].

³⁵² *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Istud non est in usu, per quant fent lo ofici lo reverendíssimo senyor archebisbe, dexant lo Sant Sacrament en lo sepulcre o tomba, fa la colació y no torna més, sinó que posen los canelobres y la Veracreu dalt junt al vel, y en lo segon replà posen la reliquia del vel de Nostra Senyora; y tot ple de canelobres.

³⁵³ *Subratllat*. *A.m. afegeix al marge esquerre*: No fa col·lació al poble.

³⁵⁴ y lo sotsagristà *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: lo sotsagristà guarda la clau y lo sagell *usque in diem crastinam*.

SG afegeix: Lo senyor archebisbe s'enporta la clau y la guarda per a obrir a l'endemà.

³⁵⁵ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Subsacristà no vaja a dinar *nisi ista fiant prius*.

que'n leven lo himatge de la Verge Maria de tela blanca. Y de l'altar, hon diuhen missa, que'n leven lo guardià y lo de l'altar lo cuyro, y tovallles, y caps d'altar y la tela crua, en què lo altar stiga tot rònech ab la fusta y pedra a mostra; y los tapits levar-los-han també. Y posen en la sagrestia, devers los armaris dels brocats, dos banchs dels que han tret de la capella per a seure après dinar, als canonges, per al *mandatum*, y posen la tela negra damunt lo taulell. E van-se'n a dinar.³⁵⁶ // **(XXXXVII Dijous Sanct)**

APRÉS DINAR

Aprés dinar, a la una hora, lo campaner y segon toquen les batzoles a estonades, perquè descancen; y toquen tres tochs que duren tots tres fins a una hora y mija, poch més o menys. E, axí, tostemp que s'han de tocar les batzoles a qualsevol ofici, són obligats del tocar lo campaner y segon a estonades, descançant.

[Entretant que toquen, lo sotsagristà fa aparellar dins la sagrestia hun tapit negre y la cadira per al senyor bisbe, ab hun coxí damunt de vellut o cetí negre (e si no n'i ha negres, dels de porpra) sense drap o sitial, y lo ruquet del lavament, que stà ab la roba de la Setmana Sancta, y les dos tovalloles, una capa de brocat negre, y stola ab lo cordó que y ha de ceda blanca, y la mitra blanca feriada, y la croça, e dos capes de vellut negre per als assistents, y dos de vellut negre ab dos bordons per als sots-

³⁵⁶ *Probablement SG afegeix al marge esquerre:* En lo any 1622 [En lo any 1622 *subratllat*], per estar en Madrid lo il·lustríssim senyor archebisbe, fra Aliaga, féu lo ofici lo senyor bisbe de Marruecos, Espinosa, lo Dijous Sant. Acabà's lo ofici molt poch ans de les 12 hores. Y Divendres Sant féu lo ofici lo senyor degà Frigola, a 24 de març 1622 [*subratllat*]. Acabà's lo ofici a les 11 hores y mija.

SG afegeix al marge inferior: A 28 de març 1619 [*subratllat*], estant lo senyor il·lustríssim archebisbe, don Ysidoro Aliaga, en lo Villar, féu lo ofici del Dijous Sant lo reverent senyor bisbe de Marruecos, don Thomàs Espinosa; acabà a les 12 hores. Y Divendres Sant féu lo ofici lo senyor degà Frigola; y no y hagué mandato, ni llavament de peus ni absolució, com se féu en lo any 1614 [*subratllat*]; fòlio 47.

Possiblement SG afegeix: A 8 de abril 1621 [*subratllat*], féu lo ofici del Dijous Sant lo dit reverendíssim senyor don Thomàs d'Espinosa, bisbe de Marruecos, y acabà a les 12 hores; y no féu lo mandato ni lo ofici del Divendres Sant, com en lo any 1619 [*subratllat*]; y lo Divendres Sant féu lo ofici lo senyor degà Frigola.

SG afegeix al marge inferior del recte del full següent: A 27 de març 1614 [*subratllat*], Dijous Sant de vesprada, havent fet lo ofici lo senyor bisbe de Marruecos, don Thomàs Espinosa, per la ausència de l'il·lustríssim senyor archebisbe don Ysidoro Aliaga, se vestí per al mandato, y acabat aquell, se'n tornà a la sacristia, y donà la benedició al senyor predicador, y no llavà los peus ni féu absolució als senyors canonges; *possiblement a.m. afegeix:* ni vingué a fer lo ofici lo Divendres Sant, y féu lo ofici lo senyor canonge Bellmont.

cabiscols, e dos capetes negres ab dos canalobres y ciris negres per als deputats y una capa negra per al de l'altar, a portar la creu.

E a l'altar fa aparellar lo faristol de ferro y lo misal bisbal. E lo avangelister se ha de aparellar en la sagrestia, ab hun camís ab paraments blanchs y la dalmàtiga ab stola y manyiple de brocat blanch, la que han portat al monument per a portar lo Corpus, ab lo cordó de ceda de grana, y una tovallola de brocat blanch dels millors.]³⁵⁷

E lo armarier³⁵⁸ ha de aparellar a l'altar los dos bacins per a llavar los peus als senyors canonges, ab los dos cànters de lautó,³⁵⁹ que donà lo degà Vilarrasa, lo hu ab aygua freda y l'altra ab la aygua calenta, que haurà fet a posta, molt nets y luents; lo qual toca a ell, dit armarier.³⁶⁰ // **(XXXXVII' Dijous Sanct)**

E quant han acabat de tocar, vist-se lo senyor bisbe³⁶¹ hun amit y lo ruquet del lavament dels peus, senyit ab lo cordó de ceda blanca, stola, y capa de brocat negre y mitra blanca ferida. E hixen a l'altar per aquest orde:³⁶² *primo*, lo escolà de l'altar,³⁶³ ab capa negra y la creu chica, y dos deputats ab capetes negres,³⁶⁴ y canalobres y ciris negres apagats; après

³⁵⁷ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Tapit negre, cadira bisbal, un coxí, lo roquet, dos tovallols, capa de brocat negre, stola, cordó de seda blanca, la mitra blanca, la crosa, dos capes de vellut negre, altres dos del mateix, capetes negres, canelobres y siris negres, capa negra per al de l'altar a portar la creu.

A.m. afegeix: Lo bàculo ab almayzar negre.

Probablement MJC afegeix al marge dret: Lo sotsagristà no-s pose musa en est; deprés dinar porà-la's posar quant irà a-companyar lo sermonador.

Y quant va a acompanyar al que diu lo mandato.

SG afegeix: [Fan a fer tovallols], per si fes lo offici lo senyor bisbe, perquè fent lo offici lo senyor archebisbe, ell se'n fa portar de sa casa, y tot los ornaments del pontifical.

Estant totes les tovallols en lo any 1607 [*subratllat*].

Ara se vist ab amit, camís, y cordó y capa morada, y los assistents, y sotscabiscols, y diaca y subdiaca, de blanch ab los ornaments que han servit a la missa; y no y à creu en esta processó del llavament.

³⁵⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Lo armarier, dos basins, dos cànters ab aygua.

³⁵⁹ *Sic*.

³⁶⁰ *SG afegeix al marge inferior el final de la nota 356*.

³⁶¹ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: Ara vist lo senyor bisbe un camís ab son amit, que està en la roba de la Semana Santa.

SG afegeix: No y à roba en la caxa que diu de la Semana Sancta.

³⁶² *Possiblement MJC afegeix*: Ordinem quo inceditur ad altare ad lavandum in capele pedes canonicorum.

³⁶³ *Primo*, lo escolà de l'altar *correeix per a llegir*: *Primo*, lo vedell, après lo escolà de l'altar.

³⁶⁴ *SG afegeix al marge esquerre*: No y à creu; totes les capes són de morat.

los dos sotscabiscols ab capes negres y bordons; après³⁶⁵ los senyors de canonges qui poden entrar en capítol. E si algun canonge hi havia qui no tingués órden, no y ha de anar, puix no li han de lavar los peus. E axí van ordenats en professó a dos cors. Aprés ve lo senyor bisbe, sense diaca ni sotsdiaca, sols ab dos assistents ab capes [de vellut negre y gremial] de brocat [negre] o de vellut [negre sense] canalobres, davant;³⁶⁶ après va lo sotsagristà ab les dos tovalloles.³⁶⁷ E si los bacins seran en la sagrestia, porta'ls lo escolà de les chiques, y lo guardià porta lo sitial.

Arribant a la capella, [la creu y] sotscabiscols posen-se al cap de l'altar, devés lo caragol del sembori, y los canonges seuhen-se en los banchs que stan aparellats per a ells, devés lo dit caragol. E lo senyor bisbe puja al cap de l'altar devers les cadires. Y essent aquí, leven-li la capa, y mitra y stola; y lo sotsagristà³⁶⁸ siny-lo ab la una tovallola y posali l'altra al coll, y lo amit, al cap; y canten los sotscabiscols. E lo bisbe va a llavar los peus al canonge qui és primer, en esta manera: que los escolans o capellans posen lo bací gran en terra, y lo sotsagristà pren aygua ab lo bací chich, y lança una poqueta d'aygua damunt lo peu del canonge. Y lo senyor bisbe, agenollat davant lo canonge, lava-li lo hun peu y // **(XXXVIII Dijous Sanct)** exuga'l ab la tovallola del coll, y fa en la cara del peu lo senyal de la creu y besa'l; y lo canonge besa-li la mà. E passen lo bací gran davant l'altre canonge qui ve après, y laven-lo axí mateix. Y acabats tots de lavar, lo armarier pren los bacins y cànters y porta-se-n'ho. E lo senyor bisbe torna a pujar al cantó de l'altar, hon se despulla; y leven-li les tovalloles y lo amit del cap, y posen-li la stola y la capa; y diu la oració *ut in Misali continetur*.³⁶⁹ E mentres diu la oració,³⁷⁰ lo sotsagristà, ab campaner y segon –si seran avallats del campa-

³⁶⁵ *Afegeix al marge dret*: tots

³⁶⁶ dos assistents ab capes... davant *corregeix a.m. per a llegir*: dos assistents ab capes de brocat o de vellut ab canalobres davant encessos.

³⁶⁷ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Lo sotsagristà porta dos tovalloles.

SG afegeix: No va lo sotsagristà de nenguna manera, sinó lo mestre de cerimònies.

³⁶⁸ y lo sotsagristà *subratllat*. *A.m. afegeix al marge esquerre*: Subsacrista presingit episcopum lintheo.

SG afegeix: No u fa ara lo sotssacristà, sinó los ministres que assistixen al senyor archebisbe.

³⁶⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Peracta losione subsacrista adfert concionatorem.

Segurament SG afegeix: Per rahó de haver molta gent, pren la benedició lo predicador, acompanyat ab lo sotssacristà, enans de la benedició dels olis, y torna-se'n a la sacristia lo sotssacristà.

³⁷⁰ E mentres diu la oració *subratllat*.

nar, si no, ab lo guardià y chiques–, va per lo sermonador; y, dita la oració, lo sermonador pren la benedicció y fa lo sermó de *Sacramento altaris*. E com lo sermó stà en acabances, lo canonge³⁷¹ qui ha de legir lo *mandatum*³⁷² va-se'n a la sagrestia a vestir-se com a diacha, ab la dalmàtica de brocat blanch ras, y stola y manyiple, camís ab paraments blanchs, com dit havem. E, acabant lo sermó, lo vedell fa anar la creu y canalobres a la porta de la sagrestia, per acompanyar lo canonge. Y, axí, va primer lo vedell, après la creu ab los canalobres encesos [–y, si lo escolà y deputats se muden capes blanques,³⁷³ és molt millor, car axí han de anar, encara que stiga abusat–,³⁷⁴ après ve lo canonge qui ha de legir lo *mandatum* ab lo evangelister cubert ab una tovallola de brocat blanch de les millors, y darrere d'ell lo sotsagristà.³⁷⁵ Y axí ve a l'altar, y en lo cantó de l'altar, devers lo caragol del sembori, stà aparellat lo faristol de ferro. E posen la tovallola damunt lo faristol, y axí comença a legir lo *mandatum, scilicet, Ante diem festum Pasche*, etc. Y no pren benedicció ni y ha encens, encara que'n la *Consueta* diga lo contrari, *quia non legitur ut evangelium, etsi solempniter legatur*.³⁷⁶ // ([XXXXVIII'] Dijous Sanct)

E³⁷⁷ com és en aquell pas que diu *Surgite, eamus*, tornen-se'n a la sagrestia per aquest orde: *primo*, lo vedell, après la creu³⁷⁸ ab los canalobres

³⁷¹ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Subsacrista cum illo canonico.

³⁷² *A.m. afegeix al marge esquerre*: Quant lo senyor archebisbe no fa lo llavatori, no diu lo evangeli capitular, sinó hu dels diaques ordinaris de la yglésia.

³⁷³ y, si lo escolà... blanques *subratllat*.

³⁷⁴ *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió i separat del text central per una línia vertical*: Si voldrà lo canonge estretrar lo sermó –si no, ans del sermó–, va-se'n a la sacristia y allí, a plaer, se vist, y mira lo mandato. Y acabat lo sermó, ve a dir lo mandato; y lavós pot lo sacristà posar-se musa, axí com quant va a acompanyar lo sermonador.

³⁷⁵ lo sotsacristà *subratllat*. *SG afegeix al marge esquerre*: [N]o va lo sotsagristà.

³⁷⁶ *Possiblement SG afegeix al marge esquerre*: Non est in usu.

³⁷⁷ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: ✖ En lo any 155[8], lo Dijous Sant, per manament del reverendíssim señor archebisbe y del reverent señor canonge Exarch, vicari general de capítol, per causa de la peste que en la present ciutat teníem, se provehí que estiguessen en la nit les yglésies tancades; y axí se féu. En lo any següent de 1559, se provehí per lo reverendíssim señor archebisbe y per lo reverent capítol, present sa senyoria reverendíssima y congregat lo reverent capítol [*afegeix i cancel·la*: perquè], que també estiguessen les yglésies tancades Dijous Sant en la nit, per llevar molts abusos y perquè senblà que nostre senyor Déu seria molt més servit estiguessen tancades; y axí se efectuà. Y los ramats, per lisènsia donada per sa senyoria reverendíssima, anaren a visitar les yglésies divendres de matí.

VN afegeix: A 6 [*subratllat*] de abril 1634 [*subratllat*], fonch provehit que lo predicador pu[c]he a la trona a les dos ores y mija.

³⁷⁸ *SG afegeix al marge dret*: No y à creu.

bres, après lo lector, de la manera que anà a l'altar, après los canonges, e darrer de tots lo bisbe. Entretant, lo guardià pren lo faristol y porta'l a la sagrestia y posa'l al cantó del taulell, devés la [cadira del senyor bisbe];³⁷⁹ e porta la cadira del bisbe, o ell o lo de les chiques, y posa-la a l'altre cap del taulell, devers la sotsagrestia. E los canonges seohen-se en los banchs que ha aparellat devers los armaris; y lo lector acaba de legir lo *mandatum*. E mentres lig, stiga aquí lo escolà ab la creu y canalobres y los canonges de peus. Acabat de legir, despulla's lo senyor bisbe y lo lector. E hixen tots de la sagrestia, que no y resten sinó lo senyor bisbe y los canonges; y tanquen la porta de la sagrestia. E lo guardià³⁸⁰ stà a la porta, a la part de fora, perquè no toque algú. Y lo³⁸¹ sotsagristà tanca's dins la sotsagrestia. E ans que's tanque, dóna al senyor bisbe lo libret de les relíquies, hon stà la absolució que lo bisbe ha de fer als canonges. E stant tots a soles, lo senyor bisbe fa'ls una breu col·lació de *Dilectione fraterna*, y demanen-se perdó *ad invicem*. Y fan la confessió general y lo bisbe absol·los.³⁸² Feta la absolució, obren les portes.³⁸³

Acabat lo sermó, mentres se lig lo *mandatum*, toquen³⁸⁴ tres tochs ab les batzoles, que duren mija hora o una quarta, segons la disposició del temps; encara que millor seria que començassen a tocar quant acaben de legir lo *mandatum* a l'altar, que diu *Surgite, eamus*, quant se'n tornen a la sagrestia.³⁸⁵ // **(XXXXVIII Dijous Sanct)**

³⁷⁹ devés la cadira del senyor bisbe *corregeix a.m. per a llegir*: devés la custòdia

³⁸⁰ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Està un escolà, so és, lo guardià, a la porta.

³⁸¹ guardià stà... lo *subratllat*.

³⁸² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Subsacrista dat librum episcopo ad absolvendum canonicos.

SG afegeix: Y, fins acabada la breu col·lació y absolució, no predica lo predicador, ans aguarda que lo senyor archebisbe y canonges se possen dalt, en lo replanell del monument; y predica fins que vénen los ramats de diciplinants.

³⁸³ *Probablement SG afegeix en l'interlineat*: Vide a cartes XXXXVI.

³⁸⁴ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Del tocar.

³⁸⁵ *Probablement SG afegeix als marges esquerre i inferior*: En lo any 1611, sede vacant, per mort del senyor don Joan de Ribera, fèu lo llavatori lo senyor Gaspar de Tàpia, artiaça major y canonge de València, en la sacristia, *ut moris est*. En lo any 1612 [*subratllat*], se cantà lo mandato en la sacristia y no's fèu lo llavatori dels peus, essent sede vacant, però vestí's lo senyor artiaça major, Gaspar de Tàpia y fèu la absolució acostumada, y assistiren los senyors canonges, de una a dos hores.

VN gira el llibre 90º a la dreta i afegeix al marge dret (ara inferior): En 5 [*subratllat*] de abril 1635 [*subratllat*], Dijous Sant, fèu lo ofici lo senyor archebisbe don fray Ysidoro de Aliaga, y per no aver bisbes en Albarrasín, Teruel y Sogorb, vingueren per la chrisma y demés olis a València. Portaren ses chrismeres grans plenes de oli, y solament se tragueren a beneyr les de l'*oleum infirmorum* a l'altar;

Acabat³⁸⁶ de tocar,³⁸⁷ comencen lo offici; y no y ha aygua beneÿta a completa, ni toquen la oració del rey. Quant han de tocar los fassos, tanquen les portes majors y resten uberts los postichs per als qui van a cercar les esgleyes.³⁸⁸ Y tots los escolans van per la Seu, perquè no facen mal los fadrins.

Al vespre no toquen oració huy ni demà.³⁸⁹

DIVENDRES SANCT

Primo, lo sotsagristà deu concertar ab lo sermonador que sermo-ne fins a les set hores y mija y, axí, que veja a quina hora vol començar, per quant lo sermó se fa ans de tot lo offici.³⁹⁰ E mija hora ans de començar lo sermó,³⁹¹ fa pujar a tocar les batzoles, tres tochs, que duren la mija hora. Acabat lo sermó, fa pujar a tocar altres tres tochs, que duren fins a les huyt hores,³⁹² de manera que a les huyt hores comencen

y les [corregit sobre los] de la crisma y *oleum santum* tan solament se tragueren los cànters de la yglésia. Benehides les quals, se tornaren *ut moris est* a la segrestia. [Continua amb signe de remissió al marge dret (ara inferior) del recte del full següent, també amb el manuscrit girat 90° a la dreta:] Y de orde de sa il·lustríssima, se anà buydant de l'oli beneÿts [sic] en unes çafes grans de obra de Manises; y mesclant-lo en lo que no estava [afegeix i cancel·la repetint: estava a.m. sobreescrui: crisma] beneÿt, de manera que fonch molt més lo beneÿt. Y enaprés se anà buydant en cada crismera respective. Y fet açò, se féu la repartició, com se acostuma, per a les yglésies de l'arquebisbat.

³⁸⁶ VN afegeix al marge dret (ara inferior, després d'haver girat el llibre 90° a la dreta) el final de la nota anterior 385.

³⁸⁷ Acabat de tocar corregit sobre un originari: Acabat lo offici

³⁸⁸ SG afegeix al marge esquerre: Ara es tanquen totes les portes, excepto la del Fossaret, de molt temps a esta part.

³⁸⁹ En el gran espai que hi ha entre aquest final del Dijous Sant i l'inici del Divendres Sant, SG ha intercalat: A 27 de març 1625 [subratllat], Dijous Sant, se féu la consacració de la chrisma y demés olis per lo il·lustríssim y reverendíssim senyor don fra Ysidoro Aliaga, archebisbe d'esta santa yglésia, en tres vasos de argent novament fets, de pes cascú de cent lliures, y de mans [entenen: mà d'obra] tots de cent lliures, per Luýs Puig, argenter, y caben cascú 18 lliures de oli. Y sucehí que-s donaren olis per a Mallorca, Teruel y Albarrazín, per caréxer de pastor, y a Sogorb, per estar en València lo senyor bisbe Casanova.

Al marge esquerre, el mateix SG afegeix, subratllat: Cas notable. Añy 1625.

³⁹⁰ SG afegeix, rodejant la nota següent 391: No y à sermó de la Passió haurà cossa de 16 a 17 añys, y açò es fa en lo añy 1606 [subratllat], per rahó de moltes inmundícies que-s feyen en la església.

³⁹¹ Possiblement MJC afegeix al marge esquerre: Tocar ans del sermó.

³⁹² Possiblement MJC afegeix al marge esquerre: Poran comensar a tocar a les set y una quarta, y-s tocarà mija ora, axí que ans de les huit comensen lo ofici, perquè (?) irà tot sens descansar, y acabaran prop de les [d]otse.

prima;³⁹³ y diuhen prima, tèrcia, sexta y nona consecutivament. Per al sermó, la trona rònega, sense drap.

Entretant que diuhen les hores, aparellen en la sagrestia los vestiments de brocat negre ab tot lo mester; los camís ab paraments de brocat negre per al senyor bisbe, y de vellut negre per al diacha y sotsdiaca, y també una capa de brocat negre per al senyor bisbe, // (**[XXXXVIII]' Di-vendres Sanct**) croça³⁹⁴ y mitra blanca feriada; hun vel negre y la creu per al sotsdiaca, dos capes de vellut negre per als assistents; la cadira ab lo coxi rònech, sense drap, com stava hair après dinar. Al cor, dos capes de³⁹⁵ vellut negre y dos bordons. A l'altar, lo peu chich de adzebeja, fet a grahons per a la creu de atzebeja,³⁹⁶ lo misal bisbal y lo epistoler;³⁹⁷ e lo altar, tot rònech, sense tovalla ni res, que no y ha de haver sinó sols la creu que porta lo sotsdiaca. E lo taulell de la sagrestia ha d'estar ab la tela negra. E dos capes negres per als domers per a traure la creu de la sagrestia.³⁹⁸

Acabada nona,³⁹⁹ lo senyor bisbe, vestit ab lo camís, y cordó, y amit, y stola, y manyiple, y tunicel·les negres y la capa de brocat⁴⁰⁰ negre, y lo diacha y sotsdiaca,⁴⁰¹ vestits ab los vestiments de brocat negre, y los assistents ab capes negres, e lo sotsdiaca ab lo vel y la creu chica que porten a l'evangeli, e lo diacha ab la croça,⁴⁰² axí hixen a l'altar, ab lo gremial de brocat⁴⁰³ negre y la mitra blanca feriada. E los deputats,

³⁹³ *SG afegeix al marge esquerre*: Comencen lo offici a les set hores y mija, o en venint lo senyor archebisbe.

VN afegeix al marge inferior: A 6 [*subratllat*] de abril 1634 [*subratllat*], fonch provehit que's comense a les set ores y mija a tocar, y que se aquede a les huit.

³⁹⁴ *SG afegeix al marge superior*: Ara aparella lo sotsacristà la Veracreu gran en lo altar a hon diu missa y cobre-la ab un vel negre de tafatà que y à a posta, lo qual traen en ses mans lo senyor archebisbe o qui farà lo offici, y no altra creu alguna, ab son almaysal negre al coll.

³⁹⁵ Al cor, dos capes de *subratllat*. *A.m. afegeix al marge esquerre*: Al cor.

³⁹⁶ per a la creu de atzebeja *subratllat*.

³⁹⁷ *A.m. sobreescriu*: [als...] a la epístola no y à tovallola.

³⁹⁸ domers per a... sagrestia *subratllat*. *A.m. afegeix al marge esquerre*: La creu que traen los domers és la que està dins les caxes, ab lo peu de la creu bisbal ligat ab ella.

³⁹⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Acabant nona, ix lo senyor bisbe de la sagrestia a l'altar.

⁴⁰⁰ y amit y stola *i* y la capa de brocat *subratllat*. *A.m. sobreescriu*: ab casulla

⁴⁰¹ *SG afegeix al marge esquerre*: La Veracreu traen-la lo diaca o sotsdiaca ab lo almaysal de tafatà negre y vel cuberta.

⁴⁰² *A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Ab lo bàculo

SG afegeix: No y à bàculo.

⁴⁰³ gremial de brocat *subratllat*. *SG afegeix al marge esquerre i subratlla*: No y à gremial.

ab capetes negres y ciris negres⁴⁰⁴ apagats.⁴⁰⁵ E lo guardià trau lo sitial a l'altar.

Arribant lo senyor bisbe a l'altar, comencen les liçons al cor. E posen la creu del sotsdiaca⁴⁰⁶ damunt lo altar, que stà rònech, que no y ha sinó lo misal. E dites les liçons ab sos tractes, diuhen lo passí, *ut in misa-li continetur*.

Entretant lo armarier⁴⁰⁷ aparella dos tapits, o negres o verts, ab dos coxins. Lo hu per al cor a la adoració al(s) canonges y clero, y posa damunt lo coxí la creu dels braços, ço és, la spiga ab lo crucifixi, sense lo peu;⁴⁰⁸ e l'altre tapit posa'l davant los grahons de l'altar ab unes tovalles o línea blanca y hun coxí, per a la adoració de la creu, fora les rexes.⁴⁰⁹ // **(L Divendres Sanct)**

E⁴¹⁰ al passí no y ha tovallola;⁴¹¹ y los deputats, ab capetes negres y ciris negres sense lum. Acabat lo passí, diuhen les oracions;⁴¹² e, acabades les oracions, dos domers vestits ab capes negres⁴¹³ trauhen la creu de adzebeja⁴¹⁴ de la sagrestia,⁴¹⁵ cuberta ab hun vel negre, cantant aquelles

⁴⁰⁴ *SG afegeix al marge esquerre*: No y à capetes ni ciris negres.

⁴⁰⁵ capetes negres y ciris negres apagats *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Siris apagats a l'exir de la sagrestia lo senyor bisbe.

⁴⁰⁶ posen la creu del sotsdiaca *subratllat*. *SG afegeix al marge esquerre*: Possen la Veracreu en lo altar.

⁴⁰⁷ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre*: Lo armarier per a la adorasió de la creu. *A.m. afegeix*: Ara se fa la adorasió ab la creu que porten los domers, so és, ab lo *Lignum Crucis*; de les capes, lo gran y major. *Segurament SG afegeix*: Possen la Veracreu per a adorar.

Probablement MJC afegeix i continua al marge inferior: Ara los domés no porten la creu de adzebeja sinó la Veracreu major, so és, la que està en les reliquies del rey, y tornen-la tantost los mate-xos domés, perquè la adorasió se fa ab la de adzebeja. *SG afegeix*: Ja està en lo altar la Veracreu.

⁴⁰⁸ *Afegeix al marge dret*: y unes tovalles

⁴⁰⁹ *JC afegeix*: La qual creu és la de adzebega, que porten los dos domés.

⁴¹⁰ *A.m. afegeix al marge superior*: Fa a ensendre el Siri de la Fe. *SG afegeix*: Ara no se en-sén lo Ciri de la Fe, puix diu que no haja lums.

⁴¹¹ *A.m. sobreescriu*: ni llum a l'evangeli ni a la epístola

⁴¹² *A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: No [*cancel-lat*; *a.m. sobreescriu*: No] y à llum a l'evangeli [*a.m. afegeix*:] ni tovallola.

⁴¹³ *Afegeix al marge dret*: y stoles

⁴¹⁴ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Ara no porten esta creu que diu lo llibre, sinó la Veracreu gran, que stà en les reliquies del rey. Lliguen-la ab lo peu de la creu bisbal. *SG afegeix al marge*: No's trau creu de adzebeja.

Possiblement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió: Ara porten la Veracreu que està en les reliquies del rey.

⁴¹⁵ adzebeja de la sagrestia *subratllat*.

exclamacions *Popule meus, quid tibi feci, etc., ut in Consueta continetur*. La creu de la adzebeja stà en lo armari de les relíquies; y⁴¹⁶ al cap de la creu posa⁴¹⁷ lo sotsagristà una creueta de argent, planeta, hon hi ha hun poch del fust de la Veracreu, que stà en lo reliquiari de vidre de moltes relíquies. E acabades les exclamacions, posen la creu sobre lo coxí del tapit, que stà davant les rexes de l'altar, a la part de fora per l'ar[ch]. *Et ibi adoratur ab episcopo et ministris et ab omni populo*.⁴¹⁸ E⁴¹⁹ l'altra creu⁴²⁰ dels braços, que dit havem, és adorada en lo cor damunt lo coxí,⁴²¹ junct ab la caxa dels ciris, per los canonges y cleresia. E lo armari pren cinch⁴²² creus⁴²³ de argent de la sagrestia y concerta cinch capellans, qui van per tota la Seu offerint ab la adoració de la creu. Aquestes creus stan en hun caxonet dalt en lo armari dels diners dels anuals, hon stà lo bàsem.

⁴¹⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Subsacristà posa en la creu de adzebeja una creueta, en la qual y à un trosset del *Lignum Crucis*.

⁴¹⁷ la creu de la adzebeja... posa *subratllat*.

⁴¹⁸ *Segurament CF afegeix al marge inferior*: A 16 de abril 1604 [*subratllat*], Divendres Sant, a la adoració de la creu, lo marchès de Villamisar, que sellavors era virrey de València, estant en un cadafalet al cantó de la navada del Fo[s]saret, a la part del chor, per estar contret, que no podia anar ab sos peus, sinó que l'havien de portar en una cadira, son mestre de serimònies demanà als senyors canonges li portasen a adorar lo *Lignum Crucis*, per hon en la hora se juntaren tots los senyors canonges en la sacristia, y *nemine discrepante* resolgueren que de ninguna manera se podia portar lo *Lignum Crucis*, axí per ser expressament contra lo que està ordenat per la església y may haver-se acostumat tal a ningun altre virrey, com també per moltes altres rahons de molta consideració. E lo dit mestre de serimònies insistint que, axí com anaven donant a adorar les cinch creuuetes sobredites al poble, li n'enviasen una que per sa devoció la adoràs. Y, axí, resolgueren 2º que, encara que no estava en costum, per ser lo impediment tan legítim, que lo mestre de serimònies de la present església, acompanyat ab lo pertiguer y dos diputadets, li portàs a adorar una creu de argent daurada mayoreta (?) un poch que les altres, sens *Lignum Crucis*, y sens peu y sens lum alguna. Y axí es féu.

⁴¹⁹ *Possiblement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió i a.m. cancel·la*: Ara se à de posar [...] la creu so[...] lo *Lignum Crucis* que stà [...] en la sacristia [...] y prepara lo sotsacristà [...] dos canelobres de[...] y cubert ab un vel porta'l o [...] lo armari ab los dos canelobres davant, y lo vedell primer.

⁴²⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Poran posar al cor la creu que porten los domés, y après de feta la adorasió, tornar-la-an [a les caxes. Portarà-la lo armari ab dos canelobres davant]. *A.m. corregeix*: a les caxes... davant *per a llegir en l'interlineat*: a pendre los domers per a dit: *Super omnia ligna, etc.* Y tornar-la-an en la sacristia y [*a.m. cancel·la*: a pendre los domers per a... sacristia y], y restarà damunt lo altar la de atzebeja.

⁴²¹ E l'altra creu... coxí *subratllat*.

⁴²² *Corregeix per a llegir*: sinch

⁴²³ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Lo armari per al poble sinc creus.

SG afegeix: Solament pren dos creus, la una lo armari y altre qui li ajuda, y fan l'adoració per la Seu.

Y senyor visrey.

E feta la⁴²⁴ adoració de la creu, los dos domers⁴²⁵ alcen la creu de damunt lo coxí y, tenint-la alta davant lo altar, canten tres vegades: *Super omnia ligna cedrorum. Quo facto*,⁴²⁶ posen la creu⁴²⁷ damunt lo altar en lo mig, damunt lo peu de adzebeja, que lo sotsagristà ha fet portar a l'altar. E aquí stà fins al Disabte Sanct.⁴²⁸

Entretant, los tres canonges qui han de traure lo Corpus del monument⁴²⁹ visten-se axí⁴³⁰ com se vestiren hair per a portar-lo al monument.⁴³¹ E los dos escolans⁴³² per als encensers, axí mateix com hair. // **([L'] Divendres Sanct)**

E lo sotsagristà fa portar a l'altar hun càlzer dels de l'altar major, y les canadelles,⁴³³ y una línia blanca o tovalles amples alamandesques, tan amples com tot lo altar, y la casulla de brocat negre per al senyor bisbe.⁴³⁴ E com volen anar a traure lo Corpus del monument, los cambrés posen les dites tovalles en lo altar, les quals tovalles stan ab la roba de la Setmana Sancta. E despullen la capa al senyor bisbe y visten-li la casulla; y encén lo armarier dos canalobres ab dos ciris negres damunt lo altar; també hi envia la capsa dels corporals negra ab los corporals.

E lo sotsagristà pren la clau de la tomba, y los dos escolans que vagen, *scilicet*, segon y chiques. Y fa portar lo plat chich de argent per als poms y la tovallola per a portar lo Corpus. Y va-sse'n primer al mo-

⁴²⁴ *Afegeix repetint: la*

⁴²⁵ *A.m. afegeix al marge esquerre: Porten la creu a l'altar los dos domers.*

⁴²⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Ara, dites les tres exclamacions, tornaran a la sacristia lo Lignum Crucis, perquè aqueix gran no resta, sinó el que està en la creu de adzebeja ab son peu, a on adorar lo poble; lo qual los cambrés, feta la adorasió, lo posaran en lo altar.*

⁴²⁷ *Probablement SG afegeix al marge dret: És la Veracreu.*

⁴²⁸ *A.m. afegeix en l'interlineat i al marge dret: Dit lo ofici de matí, y torne-la a la sacristia.*

⁴²⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Venint los que an de traure lo Corpus del monument.*

⁴³⁰ *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió: So és, ab dalmàtiques de brocat.*

⁴³¹ *SG afegeix al marge dret: Ara trau-lo lo senyor bisbe.*

⁴³² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Ara van capellans insensant ab los dos ensensaris, ensensant.*

⁴³³ *Afegeix sobreescrit i al marge dret: y la capça negra dels corporals ab lo plat*

⁴³⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Subsacrista facit ista portari ad altare: 1 Un càlzer bisbal. 2 Canadelles. 3 Capsa negra dels corporals ab lo plat. 4 Línia blanca o tovalles amples. 5 Casulla de brocat negre per al senyor bisbe.*

SG afegeix: De tot açò provehex lo senyor archebisbe quant ell fa lo offici.

nument,⁴³⁵ per a apartar les relíquies y les capes, que stan en los grahons; y desembarga per a poder pujar.

E lo vedell fa venir capellans per a portar lo pali dels bordons de brocat que serví hair, y pren la creu major,⁴³⁶ que la porta lo campaner ab capa negra, y dos deputats ap⁴³⁷ capetes negres y ciris encesos negres. Y va a la porta del cor. E hix la professó y ve dret al monument ab lo pali. Y los canonges, tres, que han de portar lo Corpus, davall lo pali, ab dos altres deputats ab capetes negres y ciris negres, o blanchs, encesos. Y tota la cleresia prenen ciris dels que stan en los banchs. Arribant al monument, pugen los tres canonges ab los encensadors, qui vénen detràs d'ells. E lo sotsagristà // **(LI Divendres Sanct)** posa⁴³⁸ lo vel al canonge qui porta lo Corpus⁴³⁹ y dóna-li la clau de la tomba⁴⁴⁰ ab lo sagell. Y obre la tomba, y pren lo hun encenser y encensa dins la tomba hun poch. Aprés pren l'altre encenser y torna a encensar⁴⁴¹ altre poch, sellavòs gira lo cofrenet, perquè no'l porte al revés. E ans de obrir, leven los cinch poms de la cera y possen-los en lo plat de argent chich. E, axí, pren lo cofrenet del Corpus; y los altres dos canonges ajudant-li, en tenir-lo per los braços. Y los dos escolans, encensant davant, avallen del monument y entren davall lo pali; e porten lo Corpus a l'altar major, rodant entorn del cor. E lo sotsagristà⁴⁴² pren la creueta que stà dins la tomba, ab l'aldre que y ha, y porta-u a la sagrestia, y tanca la tomba ab clau ab los ramelets que y ha. Y stà en la sagrestia per a rebre les relíquies y la roba que desfan del monument.

⁴³⁵ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Subsacristà va al moniment ans que vinga la proressó. *Probablement MJC afegeix*: 1 Dos escolans davant. 2 Lo plat chic de argent per als poms. 3 La tovallola per a portar lo Corpus. 4 Y la clau de la tomba. *SG afegeix*: Té la clau lo senyor archebisbe.

⁴³⁶ *Sobreescrit*.

⁴³⁷ *Sic*.

⁴³⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Subsacristà: allà dalt a la tomba *A.m. afegeix al marge superior*: en arribant

⁴³⁹ *-r- sobreescrit*.

⁴⁴⁰ *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió*: Aprés que aurà ensensat sinc o sis vegades la tonba. Y no se à de alsar la capa que està sobre la tonba per lo sotsagristà fins aja ensensat lo senyor canonge la tonba y dar-li-à la clau; y alsarà la capa ab los creuers.

⁴⁴¹ *SG afegeix al marge esquerre*: Ensensa lo senyor archebisbe nou voltes ans de obrir la tomba y altres nou voltes apres de haver ubert dita tomba.

⁴⁴² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Subacrista dum adfertur Santissimum Sacramentum facit ista.

Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió i separat del text central per una línia vertical: No se à de partir lo sotsagristà de la tonba fins que lo senyor bisbe aja assumit lo Sant Sagrament, perquè lavòs se porten les relíquies y pot-se'n (?) venir a la sagrestia llavors per a rebre-les.

E fent la professó ab lo Corpus, cantant *submissa voce: Hoc Corpus quod pro vobis tradetur*, etc., arriben a l'altar. Hi mentres fan la professó, los cambrés posen les tovalles damunt lo altar y despullen la capa al senyor bisbe, y visten-li la casulla; y stén lo diaca los corporals. E arribant lo Corpus a l'altar, que lo canonge ha dextat lo cofrenet damunt los corporals al senyor bisbe ab los dos canalobres que y ha encés lo armarier, sellavors lo bisbe trau lo Corpus del cofrenet y posa'l damunt la patena. E lo diaca posa vi en lo càlzer y lo bisbe posa-y l'aygua. E fet açò, lo bisbe faça la confessió. E d'aquí avant procehix la missa, *ut in Consuetata*⁴⁴³ *et Consuetata continetur*. A la fi de la missa diuhen vespres. // **([LI'] Divendres Sanct)**

Acabades vespres, leven les tovalles damunt lo altar, y resta en mig de l'altar sola la creu de adzebeja⁴⁴⁴ ab los dos canalobres ab los ciris negres –si n'i haurà; si no, verts– encesos, los quals se han de apagar quant diuhen los fassos.

E acabat lo offici, quant la gent ha buydat, lo sotsagristà⁴⁴⁵ va a la tomba, y trau los ramellets y tot lo que y resta, y porta-u a la sagrestia y va-sse'n a dinar.

A les tres hores toquen a completa,⁴⁴⁶ tres tochs ab les batzoles, fins a tres hores y mija.⁴⁴⁷ E comencen completa, y après les matines dels fassos. Y com encenen los ciris per als fassos, los cambrés apaguen lo<s> dos ciris de l'altar; e, acabats los fassos, tornen-los a encendre. Y axí stà la creu⁴⁴⁸ de adzebeja ab los dos ciris encesos fins que han tancat la Seu. Y tancant la Seu, lo sotsagristà estoja-u en la sagrestia. E lo dissabte de matí la y fa tornar axí mateix.

E, mentres diuhen los fassos, lo sotsagristà parteix la cera dels poms y los ramells,⁴⁴⁹ *scilicet*, a l'armarier li dóna hun pom per a partir per los ciris de la lumenària dels parroquians; e a cascun canonge, tres o

⁴⁴³ *Per*: Missali

⁴⁴⁴ *SG afegeix al marge esquerre*: La Veracreu gran la torna lo senyor archebisbe a la sacrestia y la dexta en lo altar, de a hon la tragué.

⁴⁴⁵ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Subsacristà.

SG afegeix: En acabar de traure lo Sant Sacrament, trau lo sotssacristà tot lo que y à en la tomba y se n'o porta a la sacristia, y tanca la tomba.

⁴⁴⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Tocar a completes.

⁴⁴⁷ *VN afegeix al marge esquerre*: A 6 [subratllat] de abril 1634 [subratllat], fonch provehit que se aquede a les tres ores y mija.

⁴⁴⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Nota de cruce.

⁴⁴⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Lo sotsagristà partix la sera dels poms y ramellets. *SG afegeix*: Dels cinch poms, ne dóna a l'armarier los tres y un tabach de ramellets, y lo altre pom ab dos dotzenes de ramellets porta lo sotssacristà al senyor archebisbe; y lo altre és per a ell.

quatre ramellets, segons n'i haurà, y huna poca de sera del sagell, lo qual tramet al cor per los escolans; e als mestres, domers, sotscabiscols, diaques y altres oficials, y als parroquians principals, y als que li semblarà, ne trametrà segons més o menys. E apartar-ne-ha dos o tres dotzenes per a repartir⁴⁵⁰ entre alguns que s'haurà oblidat, que li u demanaran. // **(LII Divendres Sanct)**

Al vespre, après que han fet la guarda, fa netejar la capella y empalien⁴⁵¹ dos barrades de ricamarts blanchs, o ab les cortines de Vila-rasa de ras, les quals resten per a la empaliada de Pasqua; y posen dos tapits blanchs, y a l'altar posen los caps de l'altar y la tela crua, que stà damunt la pedra; dos tovalles damunt, netes, y lo cuyro damunt. E leven la cortina negra de l'altar y la del Corpus; e posen davant l'altar, ço és, una porpra blanca, frontal y tovalloles de brocat blanch dominicals; y arromangen-lo damunt lo altar, perquè's mostre la fusta del davanter de l'altar, fins que han batejat lo Ciri Pasqual. E açò se ha de fer ara al vespre, o disabte de gran matí, emperò molt millor y més descans és fer-ho ans de anar a dormir.

Lo divendres en la vesprada, o lo disabte de gran matí, lo [.....]⁴⁵² ha de netejar les fonts de batejar, y fa omplir la pica de aygua neta per a batejar lo Ciri Pasqual y per al sanct batisme.⁴⁵³ // **(LII')**

LO DISABTE SANCT

Lo Disabte Sanct leven-se de gran matí lo sotsagristà y escolans, y feta ben neta la capella y tot lo sobredit, fa netejar y desanar la sagrestia, per causa de la gent que y ha de venir per lo sermó.⁴⁵⁴

Quant són cinch hores,⁴⁵⁵ fa tocar a prima, tres tochs bons ab les tenebres, que cascú dure mija quarta. Entretant que toquen, lo sotsagristà

⁴⁵⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Reservar-se ramellets per a repartir.

⁴⁵¹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Ara empalien la capella de brocats y servix per al dia de Pasqua.

⁴⁵² *Corregeix per a llegir:* escolà de Sent Pere

⁴⁵³ *Ampli marge inferior; en la part més baixa afegeix:* Divendres a vespre, los dos escolans darrers leven totes les cortines negres de la sacristia; y lo disabte leva[ra]n les cortines de l'altar major, y la del Corpus y de la Transfixió y de la Verge Maria de Touet.

⁴⁵⁴ *Afegeix al marge esquerre:* E leven la cortina negra de l'altar, y lo de l'altar posa dos tapits blanchs y lo pali blanch, ço és, una porpra blanca, y frontal y tovalloles blanques de brocat o de ceda per lo exúltet. Si no y haurà pali de porpra, posen-lo de ceda.

⁴⁵⁵ *Probablement a.m. sobreescriu:* y mija

trau o fa traure a d'algun capellà la creu de adzebeja ab la creueta del *Lignum* al cap, a l'altar major, y posen-la en mig ab dos canalobres ab ciris encesos, negres o blanchs.

Acabada prima, fan lo sermó *Leti*⁴⁵⁶ en lo capítol, en esta manera: que de matinet lo vedell ha de adobar lo capítol, y posa hun tancaporta a la trona y bancals als banchs hon seuhen los canonges y mestres; e la gent arreplega's en la sagrestia. Y quant és hora de fer lo sermó, van ab lo qui l'ha de fer. E si y és lo senyor bisbe, pren la benedicció y munta a fer lo sermó. Acabat, tornen a companyar-lo a la sagrestia. Lo sotsagristà ab dificultat hi pot ésser, per causa del partir de la crisma.⁴⁵⁷

Quant són set hores,⁴⁵⁸ toquen a missa tres tochs ab les tenebres, que cascú dure mija quarta. Acabat de tocar, diuhen tèrcia, sexta y nona, y entretant visten-se (ço és, hun canonge, si s'hi porà trobar, per quant lo senyor bisbe ha de dar los órdenes; e si no s'i trobava canonge, hun domer ab son diaca y sotsdiaca), *scilicet*, camís ab paraments de vellut negre y vestiments de vellut negre, y per al que diu la missa una capa de vellut negre.

E més, se vist lo qui diu lo exúltet,⁴⁵⁹ *scilicet*, camís ab paraments blanchs, y stola, y manyiple y dalmàtica de brocat blanch de capítol.

E lo sotsagristà aparella lo esquer,⁴⁶⁰ // **(LIII Disabte Sanct)** e quant comencen nona, hixen a l'altar en esta forma: primer va lo vedell, après lo guardià ab la creu chica y capa negra, y dos deputats ab capetes negres y canalobres y ciris negres apagats; après va lo qui diu lo exúltet ab una tovallola de brocat blanch y lo evangelister; après, lo domer ab son diaca y sotsdiaca. E arribant a l'altar, lo domer, al cantó de l'altar devers la sagrestia, encén lum nova ab lo esquer,⁴⁶¹ y encenen lum en lo Ciri de la⁴⁶² Fe, pintat, e posen-lo a l'altre cap dels grahons,

⁴⁵⁶ *Corregeix per a llegir:* Lati

⁴⁵⁷ *SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat:* No acompanya lo sotssacristà, per rahó de la crisma, y, axí, va entre dos senyors canonges, des de la sacristia al capítol, y també al tornar.

A.m. afegeix: En lo any 1624, no ixqué lo predicador de la sacristia, sinó que se'n va al capítol y se'n puja a la trona sens ningun acompanyament.

⁴⁵⁸ *Sobreescriu i a.m. cancel·la:* y mija y un quart

A.m. afegeix al marge esquerre: Toquen a les set hores y aqueden a les set y mija.

⁴⁵⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Lo exúltet toca comunament al semaner, y vestit sia a diaca, lo que vaca dels diaques, per quant no diu res lo diaca.

⁴⁶⁰ *A.m. afegeix al marge esquerre:* Lo esquer se à de aparellar per a la llum nova.

⁴⁶¹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Ensén llum lo domer ab lo esquer ans de l'exúltet.

⁴⁶² encenen lum en lo Ciri de la *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Fa aportar lo Siri de la Fe per a la llum nova.

devers la porta del sembori, ab son canalobre, après d'èsser benehida la lum per lo domer. E, acabada nona, comença lo exúltet. Entretant, lo hu dels cambrés ab hun ganivet fa cinch clotets en lo Ciri Pasqual, allà hon se han de posar los cinch poms de l'encens a modo de creu, com stà aci figurat.⁴⁶³ En haver encesa la lum nova, lo domer ha de benehir la lum y après lo encens, lo qual porta⁴⁶⁴ lo escolà de Sent Pere, o lo vicari o algú dels escolans ab hun plat de argent a l'altar; y de açò ha de tenir ànsia lo sotsagristà⁴⁶⁵ ab temps, per quant se ha de benehir ans de l'exúltet.⁴⁶⁶

E per a dir lo exúltet, lo hun cambrer posa lo faristol de ferro al cantó de l'altar ab la tovallola de brocat blanch, hon se acostuma de dir lo evangeli, los aniversaris y simples; y lo escolà, ab la creu y canalobres apagats, davant lo faristol, cara per cara ab lo qui diu lo exúltet. E, axí, acabant nona, diu lo exúltet, y com és en aquell pas, *scilicet, In huius ergo noctis*,⁴⁶⁷ lo cambrer faça cremar los poms hun poch, que flamegen bé, perquè arribant lo qui diu lo exúltet, fïq[ue] los cinch poms en lo ciri, en los cinch clotets que hauran fet, sense molt detenir-se. E com diu *Sed iam columpne* lo cantant [lo] exúltet, pose lum en lo ciri. E com diu *Rutil[ans] ignis accendit*,⁴⁶⁸ posen lum en los canalobres axí de l'altar, los quals se han de apagar començant lo exúltet, com encara en los dels diputats; y lo lantier pot posar lum en les lànties, *scilicet*, lum nova. Acabat lo exúltet, lo de l'altar apaga lo Ciri de la Fe y estoja'l en la sagrestia.⁴⁶⁹ // **([LIII'] Disabte Sanct)**

Acabat lo exúltet, lo qui l'ha dit, torna-se'n a la sagrestia a despullar-se, y davant ell va lo vedell ab la creu y los canalobres;⁴⁷⁰ y ell ab lo evangelister y la tovallola de brocat, com vingué. E comencen en lo cor a legir les profecies, que són [cinch],⁴⁷¹ ab sos responsos y⁴⁷² oracions, que diu lo domer en lo altar major.

⁴⁶³ *Al marge dret dibuixa cinc petits cercles disposats en forma de creu grega.*

⁴⁶⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Los poms de ensens se an de portar.*

⁴⁶⁵ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Lo sotsagristà.*

⁴⁶⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Beneir la llum ans de l'exúltet.*

⁴⁶⁷ *In huius ergo noctis subratllat.*

⁴⁶⁸ *Sed iam columpne i Rutilans ignis accendit subratllat.*

⁴⁶⁹ *A.m. afegeix a l'angle inferior dret del full: Lots (?)*

⁴⁷⁰ *Afegeix al marge dret: apagats*

⁴⁷¹ *Corregeix a.m. per a llegir: dotze*

⁴⁷² *Precedeix cancel·lat: y*

Acabant les profecies,⁴⁷³ lo guardià torna a pendre la creu chica ab capa negra y dos canalobres,⁴⁷⁴ ab capetes y ciris negres, y posa's davant la porta de la capella per a fer la professó del Ciri Pasqual; y, axí, hix tota la cleresia del cor ab dos capes negres hi bordons. E lo vicari de Sent Pere porta les crimeres ab crisma nova en hun plat d'argent, *scilicet*, lo chich⁴⁷⁵ de l'aygua beneÿta. E lo de l'altar porta a les fonts lo encenser.⁴⁷⁶ E, axí, la professó va a les fonts, y benehixen l'aygua y bategen lo Ciri Pasqual.⁴⁷⁷ E lo armarier pren dos cànters de l'aygua de la pica de batejar y stoja-la per a les piques de l'aygua beneÿta al vespre. Y lo poble pren de l'aygua de les fonts cascú per a casa sua. Aprés posen en les fonts de la crisma y de l'oli.

Entretant que bategen lo Ciri, lo escolà de l'altar posa lo pali a l'altar major, *scilicet*, una porpra blanca, frontal y tovalloles de brocat blanch, les dominicals. E lo sotsagristà⁴⁷⁸ fa portar a l'hu dels cambrés la creu de adzebeja que stà damunt lo altar major a la sagrestia.⁴⁷⁹

De continent que lo Ciri Pasqual és batejat, lo vedell fa senyal⁴⁸⁰ ab la campaneta del sembori, y toquen les Morlanes y totes les campanes solempnialment, hun bon toch. // **(LIIII Disabte Sanct)**

E torna-se'n la professó al cor cantant aquell respons *Cantemus Domino*, etc. E lo domer entra-se'n dins la sagrestia ab la creu y ministres. Y despullen-se los vestiments negres y posen-se los blanchs de porpra o de vellutat blanch y camís ab paraments; y los dos deputats, ab capetes blanques; e los sotscabiscols posen-se dos capes blanques.⁴⁸¹

⁴⁷³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Lo de l'altar à de portar lo llibre dels aniversaris per a la letania.

⁴⁷⁴ *Sobreescriu:* ab lum

⁴⁷⁵ *Entenem:* lo plat chic

⁴⁷⁶ porta a les fonts lo encenser *subratllat*. *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre:* À's de portar lo ensenser a les fonts ab ensens.

⁴⁷⁷ *VN afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* En 19 [*subratllat*] de abril 1631 [*subratllat*], Disapte Sant, se fèu la benedictió de les fons, com se acostuma, y asistí lo excel·lentíssim senyor marquès de les Veles, virrey. Al donar la aygua beneÿta, la y po[rtà] lo mestre de cerimònies; per al molt il·lustre capítol, un domer; y es fèu de [*cancel·la la nota 478 i continua*] manera que's donà [*cancel·la la nota 479 i continua*] tot a un signe, de manera que no se li donà [*afegeix esborrall de quatre lletres*] primer al virrey que a l'il·lustre capítol.

⁴⁷⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la:* Lo sotsagristà y

⁴⁷⁹ *A.m. afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la:* Nihil fit.

⁴⁸⁰ *SG afegeix al marge esquerre:* Ara es fa senyal al *Gloria in excelsis Deo*.

⁴⁸¹ *Segurament CF afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* En lo any 1604 [*subratllat*], fon determinat que's portasen huit capes blanques y huit bordons per a la missa y vespres, y que's portasen los ensensers al chor per al perfaci y a l'evangeli.

Quant lo domer és a l'altar, diu la confessió, y procegueix la missa, *ut dicitur in Misali et Consueta*. La epístola y evangeli se diuhen en l[es tro]nes, y a l'evangeli los deputats porten los ciris apagats blanchs. Y ha-y⁴⁸² encens a l'evangeli y levar Déu, y al perfaci al cor.⁴⁸³ *Quia in cordibus mulierum lumen veritatis nondum surrexe[ra]t sed cum adhuc te[n]ebre e]ssent, cum aromatibus ab monumentum venerunt*.

Acabat lo evangeli, fan senyal a vespres com en los altres dies de la Quaresma, e toquen⁴⁸⁴ les Morlanes, y après que han levat Déu, tantost immediate aqueden ab la campaneta del sembori, y tantost fan lo segon toch bisbal.⁴⁸⁵ E al cor per a vespres no y ha mester més de les dos capes y bordons de missa. En haver sumit lo Corpus,⁴⁸⁶ comencen vespres en lo cor, *scilicet, Pascha nostrum*, etc., *ut in Consueta*. Acabat lo magníficat y la antífona, lo domer qui diu la missa clou les vespres y la missa ab una oració.

Entretant, lo de l'altar aparella a l'altar una capa blanca per al domer a la professó. Y acabades vespres, leven-li la casulla y visten-li la capa, y lo segon ab una capa blanca pren la creu chica y fan professó, [sols ab les dos capes y dos bordons],⁴⁸⁷ a la capella dels Goigs,⁴⁸⁸ que és [d'en Martí de Torres],⁴⁸⁹ per la dobla que y à. E va a la professó lo domer ab los diaca y sotsdiaca ab ell, ab són gremial. E lo escolà // **([LIIII'] Disabte Sanct)** de l'altar porta encens a la capella dels Goigs per a la professó; may no y ha encens al magníficat, ni a l'altar ni al cor.⁴⁹⁰ E no y ha missa solta, com

⁴⁸² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió i a.m. cancel·la:* No y à ensens al prefaci ni a l'evangeli, sinó al llevar Déu.

⁴⁸³ Y ha-y encens...al cor *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge dret:* Del prefasi *est controversum; melius videtur* que no porten ensens, *cum in visperis* al magníficat no n'i aja.

⁴⁸⁴ *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió:* Ara toquen bisbal y diuen a fals bordó lo magníficat en vespres, so és, les Morlanes, per senyal de bisbal.

⁴⁸⁵ *A.m. afegeix al marge esquerre:* No y à pau en esta missa al cor.

⁴⁸⁶ *A.m. afegeix al marge dret i separat del text central per una línia vertical:* En esta missa no-s dóna pau.

⁴⁸⁷ sols ab les dos capes y dos bordons *corregeix JC per a llegir:* y porta altres dos capes blances y dos bordons al cor per amor de la dobla.

⁴⁸⁸ *Afegeix al marge dret amb signe de remissió:* A l'altar major y *Entenem: A l'altar major y a la capella dels Goigs*.

⁴⁸⁹ d'en Martí de Torres *corregeix possiblement m.m. per a llegir:* mossén B(er)n(a)t Fort. *Possiblement m.m. cancel·la:* mossén B(er)n(a)t Fort i *afegeix al marge esquerre:* de mossén B(er)n(a)t Fort, canonge de la Seu.

⁴⁹⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* No y à ensens al magníficat, ni al cor ni a l'altar. *Aquesta nota està cancel·lada i a.m. afegeix infra:* Ha de encensar lo altar mentres se diu lo magníficat.

lo toch de vespres sia per missa solta, com en tots los altres dies de Quaresma, que diuhen vespres de matí; ni y ha orgue.

Aprés⁴⁹¹ dinar, a la una hora, empalien los escolans; ço és, defora la capella quatre barrades de brocats, y dins la capella, quatre barrades, les dos altes de brocats y les dos baixes ab les cortines de ras de mossén Vilarrasa. E a l'altar lo [qui entra de l'altar]⁴⁹² posa lo pali de mestre Climent, qui és de la Resurrecció; y en la peanya, hun brocat ab los dos tan-caportes, y en les trones les cortines de ras.

E lo [guardià]⁴⁹³ empalia la sagres[t]ia com millor porà, y té-li de ajudar lo guardià, si request ne serà.

A a les tres hores, toquen a compl[et]a ab les Morlanes, una mija hora, y aqueden ab la campaneta del sembori. Emperò per a tocar a completa, no fan senyal ab la campaneta.

No y ha aygua beneÿta a completa, ni salve, ni orgue.

Al vespre no y à salve, sinó *Regina celi letare*, etc., sense orgue.

Una hora bona ans de la oració, toquen a la vigília de Pasqua, sense tocar lo primer senyal, per quant lo toch de completa serveix per senyal. Y lo campaner treballe en haver gent, perquè puguen aventar los senys y tocar bona vigília.⁴⁹⁴ // (LV)

PASCUA DE RESURRECCIÓ

A mijanit toquen a matines⁴⁹⁵ bisbal molt solempne. Y acabats los dos tochs, tots los capellans vénen a la sagrestia y prenen huyt capes

⁴⁹¹ *Precedeix, en l'interlineat i al centre, títol a.m.*: Aprés dinar.

⁴⁹² qui entra de l'altar *corregeix per a llegir*: campaner

⁴⁹³ *Corregeix per a llegir*: de l'altar *A.m.* *afegeix al marge esquerre*: Non est in usu.

⁴⁹⁴ *SG afegeix al marge inferior*: Toquen a la *Regina Coeli* a les 4 hores, com és costum.

⁴⁹⁵ *Segurament CF afegeix al marge esquerre*: Aprés que estes matines se celebren ab la solempnitat que-s celebren, ab missa cantada aprés de matines, dotat tot per don Baltazar Mercader, quòndam senyor de Buñol, se comença a tocar a matines a les dotze hores y mija, aqueden a la una hora, y de allí a un poch fan lo darrer toch; fet lo qual, se comencen matines, preceint la processó, de la qual se fa menció en la present plana. Y es diuhen matines ab molt gran solemnitat, de manera que duren matines tres hores, y a les quatre hores de la matinada, poch més o menys, se comença la missa cantada ab molt gran solemnitat. Y acabada dita missa, se fa una processó molt solempne. Y lo qui ha dit la missa, que si no és lo senyor bisbe, tostemps la ha de dir una dignitat o un canonje, porta lo Santíssim Sacrament de l'altar en les mans, ab lo *Araceli*; y tota la clerezia, ab siris en les mans, tots los cantors y ministrils.

blanques ab huyt bordons y huyt ciris blanchs en les mans; y lo domer, capa de brocat blanc; e si y à ciris per als altres capellans, portaran també lum. E lo escolà de l'altar, vestit ab una capa blanca, y dos deputats ab capetes blanques, y canalobres y ciris blanchs, ab la creu mijana, van primers. Y axí fan professó per detrás lo Corpus y per la Verge Maria de l'Anell, dret al cor.

E lo sotsagristà,⁴⁹⁶ vestit ab sobrepellis y mussa, va darrere lo domer ab les claus del cor (qui ha d'estar tancat). Y quant la professó apunta a la Verge Maria de l'Anell, avança's y obre lo cor perquè entre la professó. E dita la oració, que diuhen ans de començar matines, torna-se'n a la sagrestia ab la creu y canalobres.

En estes matines lo guardià obre lo postich del Bisbe, *ut moris est*, y no·l guarda mentres diuhen matines, per quant hi ha franca entrada a tots quants vullen venir a matines. Y per ço, en haver ubert lo postich, torna les claus a la sagrestia, y ajuda al de l'altar a vestir les capes al domer y capellans; y guarda la sagrestia mentres fan la sobredita professó.

Acabades matines, quant tots se'n són anats, lo guardià y lo de l'altar fan guarda, per tota la Seu, perquè no reste algú amagat.

Dihent matines, o ans o après, lo de l'altar y guardià posen en lo altar los banchs per a les relíquies ab hun pali damunt dels bordons, o lo de tauris, o lo blau, o algun altre millor, si n'i haurà.

Toquen a laudes bisbal y molt solempnament. // ([LV'] Pascua de Resurrecció)

Entre quatre y cinch toquen alba ab lo Manuel; e dihent lo perfaci, fan senyal ab la campaneta y toquen a prima ab les Morlanes, com havem dit en lo tocar bisbal.⁴⁹⁷

CF afegeix: Aprés fonch determinat que la sobredita missa no·s digués cantada, sinó resada, y, axí, que no·s començàs a tocar a matines fins a la una hora y un quart; y après de haver tocat mija hora se aquedàs; y a les dos hores en punct se fes lo darrer. Y axí es féu en lo any 1603 [*subratllat*], que fonch Pascha a 30 de març del dit any.

SG afegeix a continuació y al marge inferior: Lo sotssagristà dona per a les olors encens, benjuhi, pastilles per als encensers y pehuets per a l'altar major, y cobra X sous del procurador de la administració del senyor de Buñyol per dites olors; y aparella dos òsties per al vericle –arredonides a posta, que vinguen bé al vericle–, la una per a la una part y l'altra per a la altra part. Y lo senyor bisbe fa lo offici, y un senyor canonge diu la missa resada mentres diuhen laudes; y acabades [-des *sobresescriu*] aquelles, se fa processó ab lo Sant Sacrament, lo qual porta lo senyor bisbe *more solito*. Y lo senyor bisbe es vist en la primera sacristia.

⁴⁹⁶ *SG afegeix al marge dret:* No va lo sotssagristà en la dita processó.

⁴⁹⁷ *Afegeix:* a cartes X.

A missa fan senyal⁴⁹⁸ a sis hores y mija per la solemnitat de l'offici, encara que no y haja sermó, y aqueden a les set hores. Y fet bon intervall, fan lo segon toch. Lo tocar és bisbal solemne.

E aquedat que hagen, comencen a dir tèrcia. Mentres diuhen tèrcia y toquen a missa, lo de l'altar y guardià, porten totes les capes al cor y les de papa Alexandre y totes les altres,⁴⁹⁹ les quals lo disabte a vespre han aparellat en la primera sagrestia, damunt la taula que stà en la darrera sagrestia.

De aquestes capes, les huyt servixen per als bordons, ço és, les dos de [brocat ras], y les [quatre] de brocat del capítol⁵⁰⁰ y dos de vellutat o vellut o domàs blanch, ab VIII bordons de argent.

E lo de l'altar envia a l'altar una línia, la més bella; los libres cuberts ab cubertes blanques, [si n'i haurà; si no, ab cubertes vermelles].⁵⁰¹ E posa a les troncs les tovallols de brocat blanch. En la sagrestia aparella los vestiments de brocat [ras blanch],⁵⁰² camís ab paraments blanchs;⁵⁰³ per al senyor bisbe una capa [de brocat blanch],⁵⁰⁴ e per als assistents dos capes⁵⁰⁵ blanques de vellut, o vellutat o domàs. Més avant aparella per al de l'altar y guardià, a encensar a la professó,⁵⁰⁶ camís ab paraments mo-

⁴⁹⁸ *Segurament CF afegeix al marge esquerre*: A missa fan senyal ara, après que s'han instituït les matines dotades per don Baltazar Mercader, quòndam senyor de Buñyol; fan sinyal a les huit hores y aqueden a les huit hores y mija, y de allí a un poch fan lo darrer, per ço que no y à sermó.

SG afegeix: A 19 de abril 1615 [*subratllat*], dia de Pasqua de Resurrecció, digué la missa cantada lo senyor archebisbe Aliaga, y se tocà a les [*afegeix i cancel·la*: nou hores y se aquedà] huit hores y mija, y se aquedà a les nou hores. Yxquérem prop de la una. Serviren los ornaments del dia del Corpus.

Lo pali brodat de la Resurrecció, y a la missa y processó los ornaments dels senyors condes de Benavent.

⁴⁹⁹ *SG afegeix al marge dret*: Processó de capes.

⁵⁰⁰ les dos de brocat... capítol *corregeix JC per a llegir*: les dos de l'archabisbe, y les dos de Casanova y dos de brocat de capítol

⁵⁰¹ cubertes blanques... vermelles *corregeix probablement JC per a llegir*: cubertes blanques de brocat [*cancel·la*].

⁵⁰² brocat ras blanch *corregeix probablement JC per a llegir*: brocat de l'archabisbe [*sic*].

⁵⁰³ *Afegeix al marge dret*: o de brocat carmesí

⁵⁰⁴ de brocat blanch *corregeix probablement JC per a llegir*: de l'archabisbe

⁵⁰⁵ *Afegeix*: de

⁵⁰⁶ *SG afegeix al marge esquerre, subratllat*: Encensen los dos acòlits.

Afegeix a continuació i al marge inferior: En 26 de març 1617 [*subratllat*], fèu lo offici dia de Pasqua lo dit senyor archebisbe, y començaren a tocar a les 8 y aquedaren a les 8 hores y mija; y acabà's lo offici a les 12 hores [*afegeix i cancel·la*: un quart] meñys un quart.

rischs y dalmàtiques de vellutat⁵⁰⁷ blanch. A la creu, capa blanca; y als deputats, blanques de chamellot, quatre. E més, aparellen lo pali rich, de brocat carmesí, dels bordons; e més, aparella los cordons de grana; e més, lo plat d'argent ab lo càlzer millor, y corporals millors y mitra, la millor ab ses pertinències; dos vels blancs // (**LVI Pascua de Resurrecció**) ab⁵⁰⁸ la creu dels braços y la Verge Maria renovada. Mentres dihuen tèrcia, lo sotscabiscol tramet⁵⁰⁹ capellans a la sagrestia per a portar les relíquies a l'altar, axí les de la Seu com les del rey, les quals se porten ab lo vedell davant, y dos deputats ab capetes y ciris blancs encesos y canalobres. Y axí fan tants viatges fins que les han acabades de portar.

Acabada sexta, lo de les chiques porta aygua beneÿta⁵¹⁰ al cor, encara que y haja professó de capes. E lo campaner porta la creu major ab la capa blanca y dos deputats. Lo de l'altar y guardià encensen a la professó, e lo segon guarda la sagrestia, mentres fan la professó.

Lo sotsagristà de bon matí aparella les relíquies,⁵¹¹ ço és, que damunt la caixa de la taula y la altra del costat fa posar hun bancal y unes tovalles bones, o línea, y aquí compon les relíquies totes, netejant-les ab les plomes. Lo armarier posa en lo altar quatre canalobres ab quatre ciris –*scilicet*, los dos acostumats y los dos de l'armari de les relíquies– y los ciris blancs.

A la professó, lo pali porten-lo capellans. E lo senyor bisbe porta la Verge Maria⁵¹² renovada, ab hun vel blanch, si pot; si no, hun capellà

A 4 de abril 1627 [*subratllat*], dia de Pasqua de Resurrecció, assistí a la processó y digué la missa monsenyor il·lustríssim Aliaga, sens portar reliquia de Nostra Senyora, y es començà la missa a les 10 y mija, y acabà un poch ans de les 12 hores.

VN afegeix: Sempre que diu este dia la missa y assistix a la processó claustral, vestit, lo senyor archebisbe, no's trau la ymage de Nostra Senyora a l'altar.

Continua a l'angle superior esquerre del full següent: A 16 [*subratllat*] de abril 1634 [*subratllat*], digué la missa lo senyor archebisbe, y se aquedà un poch ans de les nou y acabà a les dotze ores y un quart.

⁵⁰⁷ *JC sobreescriu:* o de domàs

⁵⁰⁸ *Cfr. el final de la nota 506.*

⁵⁰⁹ *Afegeix repetint:* tramet

⁵¹⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* À-y aygua beneÿta.

⁵¹¹ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre:* Lo sotsacristà [*a.m. sobreescriu amb signe de remissió:* dissapte en la nit] traurà les relíquies de les caxes; damunt les caxes posada una línea, per a que de matí més descansadament puga llevar-se; y les que estan en lo armari, dexar-les-à alí y dar-les-à als capellans, quant [vi]ndran, del dit armari. *Probablement CF afegeix:* Ara es mostren les santes relíquies lo segon dia de Pascha en la plaça dels Apòstols, de una finestra de la obra nova.

⁵¹² *A.m. afegeix al marge esquerre:* Quant porten les relíquies, no se à de portar la imatge de Nostra Senyora, perquè la porta lo senyor bisbe.

davant ell, ab capa blanca y stola. Per als encensers darà lo sotsagristà una poca de bona olor, del que ha sobrat del Dijous Sanct.⁵¹³

A missa solta toque ab lo Manuel.

A migjorn, huy e tota la setmana, lo campaner ha de clavar una porpra blanca entorn de les fonts, e la creu de crestell ab lo peu e unes tovalles per amor de la professó. E acabades vespres, leva-u lo guardià y stoja-u en la sagrestia, si ja lo escolà de Sent Pere no'n prenía càrrech de voler-ho fer. // **([LVI'] Pascua de Resurrecció)**

A⁵¹⁴ la una hora fan senyal a vespres e toquen com a missa; aqueuden al primer toch a una hora y mija, o hun poch ans, per lo mostrar de les relíquies; y lo intervall no demesiàt gran. E dura lo segon toch fins al tercer psalm; y encara, si y ha gent competent, deuen aventar hun poch los senys majors. E açò's fa en los bisbals solempnes de huyt bordons, com són les dos Pasqües, lo dia del Corpus, la Verge Maria de Agost y Nadal. E açò fon ordenat per lo reverent capítol lo primer de març de l'any MDV.

Al cor, VIII capes y VIII bordons, com de matí; y per al senyor bisbe, una capa de brocat blanch de [capítol],⁵¹⁵ y dos capes per als assistents, blanques, de vellut o de domàs, y ruquet, y stola, sitial, crosa e la mitra millor. E mentres diuhen vespres,⁵¹⁶ lo sotsagristà faça portar a l'altar tres capes blanques de ceda o de brocat, e si no n'i havia blanques, de carmesí, e tres o quatre vels blanch(s) y de colors, per als qui han de manejar les reliquies, per a amostrar-les al poble. E més, han de aparellar en la sagrestia dos capes blanques per als dos domers qui han de encensar.

⁵¹³ *SG afegeix als marges esquerre i inferior:* Acabada de dir nona, lo sotssacristà aparella en un plat de argent dos dotzenes dels ramellets del Sant Sacrament y un pom de cera vermella; y va-se'n, ell y tots los escolans, a donar les bones pasqües al senyor archebisbe. Y dóna-li lo dit plat ab lo pom y ramellets, y tornen-se'n a casa a dinar.

Y lo senyor patriarcha, don Joan de Ribera, dóna un moltó y un cabrit al sotssacristà, y lo matex als cabiscols y mestre de cerimònies, cascun any, vespra de Pasqua.

⁵¹⁴ *Tot aquest versó del full cancel·lat amb unes línies finíssimes que no dificulten en absolut la lectura.*

A.m. afegeix al marge esquerre: Ans de anar-se'n a dinar, consentra les reliquies –segons estan en lo libret– en lo altar major, perquè après, al [do]nar-les, no tinga quefer lo sacristà.

⁵¹⁵ *Corregeix probablement JC per a llegir:* l'archabisbe

⁵¹⁶ *SG afegeix al marge esquerre:* Acabades les segones vespres, se fa processó de l'altar major a la sacristia. Y lo sotssacristà, vestit ab sobrepellís y estola, aguarda la processó en la primera sacristia, y pren lo ymatge de les mans del senyor bisbe [*probablement m.m. cancel·la:* senyor bisbe i *sobreescriu:* domer] y estuja-lo en lo armari de les reliquies. Y quant lo senyor bisbe fa lo offici, lo assistent entra lo ymatge fins a l'armari.

E dit lo magníficat y oració, fan professó a le«s fonts ab la creu major, que porta lo segon, ab lo Ciri Pasqual, que acostumen de portar los jurats y officials. E tornada la professó,⁵¹⁷ mostren les relíquies al poble en esta manera: que lo senyor bisbe puja en la trona del sermó y a les spatles d'ell stà lo sotsagristà per a legir les oracions, com sia offici d'ell. E si stava impedit, algun altre mestre, o domer o persona honrrada, per reverència de tan solempnes relíquies. E tres capellans ab capes y vels porten les relíquies de una en una, segons stan ordenades en lo libret que stà en la capsa dels librets. E lo hun capellà stà en los grahons de l'altar; l'altre, baix, e lo tercer, a la porta de la trona, damunt lo banch. E, axí, lo senyor bisbe pren en les mans, ab hun vel, la relíquia, moçant- // **(LVII Pascua de Resurrecció)** la al poble; y lo sotsagristà diu la oració tan alt com puga, perquè tots lo hogen. Y dita la oració,⁵¹⁸ los sotscabiscols y altres capellans que y són presents ab ells davant la porta de la capella diuhen una antífona cantada corresponent a la relíquia. Y mentres diuhen la antífona, lo senyor bisbe senya ab la relíquia lo poble. E si en lo reliquiari hi haurà moltes relíquies, e oracions y antífonas, no ha de senyar fins a la darrera.

Acabades de mostrar les relíquies, diuhen completa, y entretant los sotscabiscols envihen huns quants capellans, qui tornen les relíquies a la sagrestia, axí com les portaren. E lo sotsagristà spolsa-les ab les cohes, y neteja lo armari y estoja-les.

Toquen la oració del rey a completa, a la oració de la salve o de *Regina Celi*, quant diuhen la oració dels pagans.

Al vespre toquen vigília bisbal.

DILLUNS DE PASCUA⁵¹⁹

A matines toquen bisbal y a tots los altres officis. E no y ha capes al cor, salvo la del domer per al benedictus, ab encensers, dos, e dos ca-

⁵¹⁷ *Afegeix al marge esquerre*: La professó, de tornada, fa stació per lo Sanct Sepulcre a la capella de Senta Caterina, prop Sent Jaume, per quant és aquí la dobla. *Probablement MJC afegeix*: Fa aportar, si serà mester, una mitra blanca recamada –perquè la que porta lo senyor bisbe per a vespres és molt pesada–, y una capa blanca per al senyor bisbe, y un [*cancel-lat*] almayzar per a un asistent, si serà mester un almayzar [*sobreescrit*], y [*afegeix repetint*: y] un plat de argent per a traure lo Sant Innoçent, y la camissa desplegada, y més una cadira que aparellen los canbrés per al senyor bisbe, perquè repose un poch, que ve fatigat de la prosessó. *A.m. afegeix*: Se'n visten tres capellans ab capes y almayzars per a portar les relíquies; y de l'altar a la trona, al senyor bisbe, y tornar-les.

Tota aquesta nota 517 està cancel·lada.

⁵¹⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Diu la oració.

⁵¹⁹ *Entenem*: Dilluns de Pascua. *Segona festa*.

pes per a dos capellans que van assistents ab lo domer; y per al domer, la capa de brocat blanc; per als altres dos, de ceda, de vellut o de domàs blanc.

A l'alba toquen entre quatre y cinch, ço és, una quarta ans de les cinch, poch més o menys; y axí s'acostuma de tocar en lo stiü.

A missa fan senyal [a sis hores y mija y aqueden a les set; y fet bon intervall, puix no y à professó, fan lo segon toch].⁵²⁰ E lo de l'altar porta al cor sis capes y sis bordons, ço és, dos de les noves de brocat blanc de capítol per als canonges, // ([LVII'] Pascua⁵²¹ de Resurrecció. Segona festa.) e⁵²² per als rectors, dos de brocat blanc de capítol de les velles, e dos de vellut o domàs blanc per als sotscabiscols. A les trones, les dos tovalloles de brocat blanc; a l'altar, la línea obrada de grana; los libres cuberts, com hair; en la sagrestia, sitial per al senyor bisbe, blanc, com hair; dos tunicel·les blanques, los camís ab paraments blancs, vestiments de brocat blanc de capítol, lo plat ab ses pertinències. E per al sotsdiaca, la creu dels braços ab hun vel blanc; al<s> assistents, capes blanques, com hair; la crosta, y mitra, y capetes per als deputats, dos, com hair. No y à professó ordinària. Ha-y sermó. A missa solta toquen ab lo Manuel. Acaben tot lo offici una quarta ans de les onze.

A vespres⁵²³ fan senyal a la una hora, fins a Senta Creu de Maig. Aqueden lo primer toch a una hora e mija, y fet bon intervall, fan lo segon toch bisbal, que dure una mija quarta. Al cor, sis capes y bordons, com a missa. Al senyor bisbe, lo mateix aparell de hair, y per als quatre deputats, y assistents, y dos domers y a l'escolà per a la creu, capes blanques, les de hair. Fan professó⁵²⁴ ab la creu major a les fonts, y porten-hi lo Ciri Pasqual, si y haurà lechs per a portar-lo, si no capellans. Toquen la oració del

⁵²⁰ A missa... toch *corregeix JC per a llegir*: A missa fan senyal una quarta ans de les set y aqueden una quarta après de les VII. Y aquest orde se à de tenir per tot l'estiu e los dies que no y aurà processó. Y en los dies de festa que y aurà processó, a sis y mija, y aqueden a les set; lo intervall à d'ésser poch menys de una quarta, y fan lo segon toch.

⁵²¹ *Precedeix a.m.*: Dilluns de

⁵²² *Possiblement CF afegeix al marge esquerre*: Ara se mostren les santes relíquies en aquest dia, acabades completes.

SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: Y en lo any 1620 [subratllat], se provehí que-s mostrassen en la trona a hon se predica, possant-les en lo altar major, acabat lo offici de dematí; y tornaren-les, posada la rexa per una part, y a l'altra una llansa, dexant lo pas desocupat de gent; y no y agué ningú en la sacristia.

⁵²³ *SG afegeix al marge esquerre*: Acabades vespres, tenen lo capítol pasqual.

⁵²⁴ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: La professó primer fa stació a l'altar major, per la dobla qu-és aquí, y d'aquí va a les fonts.

rey a vespres, quant diuhen la oració de Sent Sebastià. E lo de l'altar porta encens a les fonts. E quant torna la professó al cor, lo de l'altar, guardià y chiques sien presents al cor per a pendre les capes y portar-les a la sagrestia, car lo segon⁵²⁵ porta la creu. A la oració del vespre toquen a vigília episcopal. Si en tal dia cahiha la Verge Maria de Març, no's celebra, mas muda's avant, segons les taules del *Breviari*.⁵²⁶ // (LVIII)

LA TERCERA FESTA DE PASCUA

Lo pali de l'altar és lo de la Resurrecció, de Mestre Climent, que y stà totes les tres festes.

Lo tocar, y vestiments, y capes y tovalloles a les trones, y la professó après dinar, a vespres, a les fonts ab lo Ciri Pasqual y totes les altres coses, com en lo dia de hair. E acabada la⁵²⁷ professó, tornen lo Ciri Pasqual a la capella de Sent Pere. E lo sotsagristà enviha hun escolà ab lo plat de argent a pendre los cinch poms de l'encens del Ciri Pasqual, y fa'ls moldre tots cinch y posa'ls en huna capsa, y guarda-u per a tot l'any, per a parteres, y a persones que stan *in articulo mortis* y altres necessitats, que n'acostumen de demanar.

En aquesta tercera festa, acabant de tocar a vespres los dos tochs y començant vespres, toqua lo campaner al capítol pasqual, necessari, d'on prenen fonament tots los capítols de l'any, ço és, al tercer psalm de vespres.

A la oració del vespre no toquen a vegília, si ja l'endemà no y havia alguna festa, per la qual s'i hagués de tocar vigília.

En aquesta tercera festa de Pasqua, si y venia la Verge Maria de Març, se ha de celebrar segons veuran en les taules del *Breviari*. E fan primer professó davant lo altar –a primeres y segones vespres–, y d'aquí

⁵²⁵ *Entenem: lo escolà anomenat 'lo segon'*

⁵²⁶ *A.m. afegeix al marge inferior:*

Paga la fàbrica 3 lliures, 15 sous.

✕ Al senyor canonge	1 lliura	sous
20 preveres	1 lliura	sous
✕ Escolans	lliura	11 sous.....6 [entenem: diners]
Ministrils	lliura	11 sous.....6 [entenem: diners]
Domer	lliura	6 sous
✕ Dos capes, cabiscols	lliura	6 sous

⁵²⁷ *Afegeix repetint: la*

partexen ab lo Ciri Pasqual a les fonts. Y de tornada faran stació a la capella dels Goigs, en les primeres vespres.

Acabades completes,⁵²⁸ desempalien y dexeu dins la capella les barrades baixes, ab les cortines de mossén Vilarrasa, y sobreposar-hi-han als caps los tancaportes, devers lo retaule, o empaliaran de ricamarts blanchs per amor de les octaves. // ([LVIII'])

LES OCTAVES DE PASQUA DE RESURRECCIÓ

Dimecres de Pasqua y⁵²⁹ totes les octaves dobles de Pasqua, toquen doble. A l'altar, una porpra blanca, frontal y tovalloles blanques dominicals. Al cor, dos capes de vellut o vellutat blanch ab dos bordons. Los vestiments de porpra blanca; la capa per al domer, una de brocat blanch de capítol de les velles o una de domàs blanch.

A vespres fan professó a les fonts ab la creu chica y, en loch del Ciri Pasqual, porta lo vicari de Sent Pere lo Ciri de la Fe pintat.

Huy e tot lo stiu fan senyal a missa a les set⁵³⁰ hores y aqueden a les set hores y mija,⁵³¹ si no y à aniversari, e si y à aniversari, a sis hores y mija fan senyal. E los divendres e dies de dejunis fan senyal una bona quarta més tart, en tal manera⁵³² que los divendres y dies de dejunis se acabe tot lo offici a deu hores y mija, y los altres dies a nou hores y mija, poch més o menys.

DIVENDRES DE PASCUA

Omnia ut supra in feria quarta.

E a vespres portaran al cor quatre capes blanques, les dos de vellut o vellutat y les dos de domàs; per a vespres, dos capes com los altres di-

⁵²⁸ *Probablement SG afegeix al marge inferior:* Acabades completes, fan processó general ab totes les paròchies a l'Hospital General, com està continuat avant fòlio 59 [subratllat] pàgina 2ª, la qual se feya la dominica *in Albis*.

Probablement SG afegeix: Y per fer-se lo demerà la festa del patró nostre, Sent Vicent, no poder-se fer dita processó dita dominica *in Albis*.

Probablement SG afegeix al marge esquere d'aquesta nota: Processó a l'Hospital General.

⁵²⁹ *Corregeix per a llegir:* y per

⁵³⁰ *Sobreescrit possiblement m.m.*

⁵³¹ Huy e tot lo stiu... mija subratllat. *A.m. afegeix al marge esquere:* Nota del tocar a missa per a tot lo estiu.

⁵³² *Afegeix per error:* que los dies

es. Y per a la professó, les quatre capes ab quatre bordons. E fan professó ab la creu major, per amor de la Verge Maria; y primer, davant lo altar major, e d'aquí a les fonts ab lo Ciri de la Fe, que porta lo vicari de Sent Pere, com dit havem. Y és la darrera professó de les fonts, per quant demà ja no n'i ha. // (LVIII°)

DISABTE DE PASCUA Y DIUMENGE, FESTA DE LA APPARICIÓ

Omnia de octavis in matutinis et missa.

Aprés missa empalien per la festa bisbal *de prima Apparitione* en la capella dos barrades de emperials blanchs, o ab les cortines de Vilarra-sa, si són restades per a les octaves; defora, devers la capella, dos barrades de brocats y emperials blanchs, e devers la capella dels Dassions, per amor del canonge Dassió, posen una barrada ab los quatre brocats de vidaures de ceda y los dos brocats de mestre Climent, per als costats de la dita capella dels Dassions. A les trones, les cortines de brots, mas no y a tovalloles de brocat a les trones ni cubertes als libres; a l'altar, per ésser tot esquexat lo pali de brocat ras blanch, posen-hi ara lo pali de domàs blanch dels profetes, e obren lo retaule de argent com en los bisbals. A vespres toquen bisbal *de prima Apparicione*. Al cor, sis capes blanques y sis bordons, com en les festes de Pascua. Fan senyal a la una y aqueden lo primer toch a una y mija, si és ans de Senta Creu; si no, a dos hores. Per al senyor bisbe, la capa de brocat blanch de capítol, ruquet, hi stola, y crosa y mitra, la brodada. En la sagrestia, la catifa sobre lo taulell, y lo drap de peus blanch mijancer y la cadira bisbal ab son sitial blanch. Fan professó, aprés vespres, a l'altar major, y toquen la oració del rey quant diuhen la oració de Sent Sebastià ab la creu major; y aprés fan stació a la capella dels Dacions.

A la oració del vespre toquen a vigília bisbal. Per a missa major, los vestiments de brocat ras blanch de capítol, capes y bordons, com a vespres. A les trones no y ha tovalloles, ni los libres se han de cobrir. Porta lo de l'altar a l'altar la línia de grana y una tovallola de brocat blanch per a la epístola y evangeli, los libres y tot lo mester. A la professó encensen // ([LVIII°] **Diumente de Apparicione**) lo de l'altar y guardià ab les dalmàtiques de cetí blanch y camís ab paraments. No y a pali a la professó de missa. Lo senyor bisbe porta la relíquia de la Verge Maria d'argent renovada ab hun vel blanch, y lo sotdiaca, la creu dels

brassos ab altre vel blanc. Fan senyal a missa a sis y una quarta y aqueden lo primer toch una quarta ans de les set hores, y acaba's lo offici a X hores y mija o tres quarts. Toquen a missa solta ab lo Manuel.

A vespres, com en les primeres. No y à professó a l'altar, mas, acabada completa, la Seu y totes les parròquies, ab la ciutat y los officis, fan professó general a l'Spítal General,⁵³³ la qual és ordinària, per la concòrdia feta en la unió dels spítals. E per ço, és mester que, acabant de tocar a vespres, facen senyal a la professó, en haventar hun poch lo Manuel.

Si cars era que Sent Jordi cahiha en tal dia, tot lo offici y missa és de la solemnitat de la Apparició. E diu-se la missa de la Apparició de matinet, après de sexta, sense sermó y après nona, e fan la professó de Sent Jordi. E tornant la professó, fan lo sermó mixte de la Apparició y de Sent Jordi, e paga'l la ciutat. Y per ço no's destorba la professó de l'Spítal de après completa.⁵³⁴ E ans de missa no y à professó entorn de la Seu, ni cahent huy ni en altre diumenge. Y en tal cas, faran senyal a missa a cinch hores y mija, y aqueden lo primer toch a les sis hores, y, fent poch intervall, fan lo segon toch. E axí mateix se ha de fer si cahiha en les festes de Pasqua, o en les octaves, per ésser privilegiades. // (LX)

LES OCTAVES DE OCTAVES DE PASCUA

Aquestes⁵³⁵ octaves de octaves de Pasqua són octaves *semiduplex*, que no tenen de Senta Maria; e doblen-se les antífonas a vespres y matines. E pot-hi entrar qualsevol festa o doble o simple; y venint-hi festa simple, no té de Senta Maria. Lo tocar d'estes⁵³⁶ octaves és com lo tocar de *semiduplex*, a cartes XIII. A l'altar, una porpra blanca, frontal y tovalloles [vermelles de les pinyetes de nou liçons];⁵³⁷ los tapits, blancs. Al

⁵³³ *Afegeix al marge esquerre*: En esta professó acostumen de anar los quatre órden mendicants, als quals tenen càrrech de convidar los administradors de l'Spítal General.

Probablement JC afegeix: Y los scolans an de aparellar lo pali de brocat carmesí dels bordons, y lo senyor bisbe, o hun capellà ab sa capa y vel blanc, porta la reliquia de la Verge Maria de argent renovada.

⁵³⁴ *SG afegeix al marge esquerre*: Ara es fa lo tercer dia de Pasqua de Resurrecció, com està continuat atrás, fòlio 58.

⁵³⁵ *MJB afegeix al marge esquerre*: En lo offici romà se fa de fèria los dies que no y à sant, y lo tocar és com a sant simple, tocant les giques al segon toch.

⁵³⁶ *Afegeix al marge dret*: quant fan de les

⁵³⁷ tovalloles vermelles de les... liçons *corregeix possiblement m.m. per a llegir*: tovalloles blanques

cor, dos capes blanques ab dos bordons, per a missa [y vespres],⁵³⁸ de les octaves; los vestiments de cetí blanch, los camís ab paraments, los deputats ab capetes blanques.⁵³⁹ Fan senyal a missa a les set hores,⁵⁴⁰ [si y à]⁵⁴¹ una missa, e, si y à aniversari, a les sis hores y mija, de manera que a les nou hores y mija sia acabat tot lo offici per tot lo stiu en los dies que no y à sermó, y que no sia divendres o dejuni, car en dies de dejuni o divendres deuen tocar una bona quarta més gran dia y que s'acabe lo offici a les deu hores.

Si en aquestes octaves cau festa doble, tot és doble segons la festa. Si y cau festa de VIII° liçons simples, toquen com a semidoble, per causa de les octaves. Lo pali de l'altar no és lo de VIII° liçons, ni los vestiments, mas han de ésser lo pali y vestiments de festa doble, de la color pertanyent a la festa; y los camís ab paraments; y al cor, dos capes y dos bordons a missa [y vespres],⁵⁴² y los deputats ab capetes a missa.

En aquestes octaves ja entra lo dijous de *Corpore Christi*, e lo divendres de *plagis*, e lo disabte de *maioritate Virginis Marie*, de *quibus vide retro* a cartes XVII.⁵⁴³ // ((LX'))

DOMÍNICA POST OCTAVAS PASCHE

En la dominica tercera de Carnal, si no y haurà impediment, se acostuma de celebrar la història *Ego sicut vitis*. Entra lo disabte a vespres a la capitula y dexten les capes y bordons, com havem dit en la primera dominica de l'Advent, a cartes XX. E dihent lo himne, lo de l'altar y segon porten lo encenser y la capa de domàs blanch, o de vellut o vellutat blanch; y los deputats, sense capetes.

A la oració del vespre ha-y senyal y vigília de la dominica, com havem dit en lo tocar dominical, a cartes VII, salvo que'n les domíniques historials del Pasqüer lo primer senyal no és sonar ab la campana Chica sola,

⁵³⁸ y vespres *corregeix possiblement m.m. per a llegir: tantum*

⁵³⁹ *Afegeix al marge dret: a missa tantum*

⁵⁴⁰ *Afegeix al marge esquerre: Açò s'entén si la Pasqua és alta, car si és baixa, a una missa fan senyal a set hores y una quarta, y aqueden una quarta ans de l'èsser huyt, y fan lo segon toch tocant huyt hores, fins a maig. Y si y à aniversari, fan senyal a sis hores y mija.*

⁵⁴¹ si y à *corregeix per a llegir: y una quarta, si y à*

⁵⁴² y vespres *corregeix probablement m.m. per a llegir: tantum*

⁵⁴³ *Afegeix al marge inferior: Si y cau en estes octaves festa de nou liçons simplex habens proprietatem, com és Santa Caterina de Sena, lo tocar ha d'èsser com de dominica, per rahó de les octaves, com sien majors y de més solemnitat que no és lo simplex habens proprietatem.*

com en les altres domíniques historials de tot l'any, mas ha de ésser doble, aventant la Chica y doblant la Despertada, per la solemnitat del Pasqüer. Hun poch après, quant és hora, toquen la vigília dominical y la oració.

A matines toquen com a domínica. Ha-y encens y capa blanca, e lo de l'altar posa a l'altar una porpra blanca, frontal y tovalloles de brocat blanch dominicals de capítol. E a la trona, lo pali blanch de les parretes o alguna porpra blanca. A laudes y alba y prima toquen com a domínica.

A missa major fan senyal a sis hores y mija, y tocant set hores, lo de l'altar hix a la porta del Campanar y diu al de les chiques, qui té càrrech de fer-se a la finestra, que acaben de tocar. Lo aparell per a d'aquesta domínica y a totes les del Pasqüer ha de ésser tot blanch, *propter Resurrectionem*. Al cor, [dos]⁵⁴⁴ capes blanques de vellut o domàs ab dos bordons. Los vestiments blanchs de porpra. Los deputats, a missa y a la professó, ab capetes blanques. Lo campaner, ab capa blanca, porta la creu mijana a la professó, y lo domer, una capa de brocat // **(LXI Domíniques del Pasqüer)** blanch de capítol de les velles. Per a l'evangeli, una tovallola de brocat blanch. Los paraments dels camís comuns dels morischs. Lo de l'altar encensa ab camís sense paraments y una dalmàtica de cetí blanch de les de l'alba. Acaben tot lo offici a deu hores y mija, poch més o menys.

A vespres dominicals no y à capes,⁵⁴⁵ ni bordons ni los deputats porten capetes, sinó los canalobres de argent ab ciris blanchs y sobrepeylliços; al domer, la capa de brocat blanch que serví de matí a la professó. A la oració del vespre no y à vigília.

E aquest orde serven les domíniques del Pasqüer.⁵⁴⁶ // **(LXI')**

LES FÈRIES DEL PASQÜER

Les fèries del Pasqüer totes són blanques, *scilicet*, tapits blanchs, a l'altar una porpra blanca de les comunes, frontal y tovalloles de les agulles, los vestiments de cetí blanch de l'alba, camís sense paraments. No y à canalobres, ni a vespres ni a missa de la fèria, sinó *tantum* a l'evangeli hun canalobre sense capeta ab hun ciri blanch encés. Y acabat lo evange-

⁵⁴⁴ *Corregeix a.m. per a llegir: 4. A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió: Quatre capes y quatre bordons propter Resurecionem.*

⁵⁴⁵ *A.m. afegeix: Hara serva's que porten capes 4 a missa y a vespres, per causa del Pasqüer.*

⁵⁴⁶ *La resta de la pàgina en blanc.*

li, lo torna a la sagrestia. Ni y ha encens a l'evangeli, ni al levar Déu, ni a vespres tampoch, ni capa per al domer. Lo tocar als officis y a missa, fèriat, com havem dit a cartes XIII. Del restant, *vide retro* en les fèries de l'Advent, a cartes XXIII.⁵⁴⁷ // **(LXII)**

LES LADÀNIES

En aquestes tres fèries de les ladànies,⁵⁴⁸ si y cau festa doble, lo tocar, y pali, tapits, y vestiments y capes és segons la festa, exceptant les capes de les professons y les misses de les professons.⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ *A.m. afegeix a l'ampli marge inferior (probablement tota la nota és de SG):* En lo any 1616 [subratllat], vingué lo primer dia de les rogacions a 9 de maig, y per haver plogut lo dia enans, se feren les processons per entorn de la Seu, dedins; y digué's la missa.

Estacions per les capelles de dins la Seu de València.

Dilluns, primer dia de les ledànies, per haver fanchs y no poder anar la processó a Predicadors.

[*Text en tres columnes. Primera columna:*] 1. Capella de Sent Vicent Ferrer, per sa cassa. [*Entenen en aquesta i en les següents, que fan la primera aturada o estació a la capella de Sant Vicent, en comptes de fer-la en 'sa casa', què és on hauria d'haver-se aturat, si la processó hagués estat per l'exterior de la Seu.*] / 2. Lo altar de la Esperança, per la confraria. / 3. La capella dels Goigs, per lo Temple. / 4. La capella de Senta Tecla, per Senta Tecla. / 5. La capella de Sent Domingo, per Predicadors. / 6. De Sent Pere y Sent Joan, per Sent Joan de l'Hospital. / 7. Sent Salvador, per sa església. / 8. Sent Thomàs, per sa església. / 9. Sent Luís, per lo palau. / 10. Sent Sebastià, per Sent Steve. / 11. Lo altar major.

[*Segona columna:*] Dimarts, segon dia, per haver fanchs, havia de anar a Sent Francés.

1. La capella de Sent Martí, per Sent Martí. / 2. [*Corregeix per a llegir:* 4] De Sent Andreu y Senta Catalina, per ses esglésies. / 3. [*Corregeix per a llegir:* 8] Sent Jordi, per Sent Jordi. / 4. [*Corregeix per a llegir:* 3] Sent Francés, per Sent Francés [*afegeix i cancel·la:* per]. / 5. Nostra Senyora del Miracle, per la Merced. / 6. Senta Magdalena, per Madalenes. / 7. [*Corregeix per a llegir:* 2] Sent Joan, davall lo orgue, per Sent Joan. / 7. Sent Pere [*afegeix i cancel·la:* per la Merced], per lo Santíssim Sacrament.

[*Tercera columna:*] Dimecres, 3^r dia de les ledànies, que, per haver fanchs, no va la procesó

al Carmen. 1. [*Corregeix per a llegir:* 2] Lo altar de la Sperança, per Calatrava. / 2. [*Corregeix per a llegir:* 4] La capella de Sent Nicolau, per la parròchia. / 3. [*Corregeix per a llegir:* 6] La capella de Sent Miquel, per la parròchia. / 4. [*Corregeix per a llegir:* 7] Sent Pere, per lo Carmen. / 5. [*Corregeix per a llegir:* 1] Sent Berthomeu, per sa parròchia. / 6. [*Corregeix per a llegir:* 3] Sent Lorenc, per sa parròchia. / 7. [*Corregeix per a llegir:* 5] Capella del Sent Crucifixi, per Santa Creu.

⁵⁴⁸ *Probablement MJC afegeix al marge superior:* En lo any 1576, en les ledànies, tots los tres dies se posaren vestiments morats, que no y agué festa doble; y comensaren la letania *absolute a Chirieleon*. Y fèria 2^a se fèu la missa de la fèria; fèria 3^a, de la dominica; fèria 4^a, se digueren dos misses, e l'una, de la fèria, baixa, y fon la pasada de fèria 2^a; y la segona, ab comemoració de Sanct Felice, simple, y de Nostra Senyora y contra paganos [*afegeix i cancel·la:* et sic debet], fon missa de la vigília. *Et sic fuit officium principale de vigília.*

PM afegeix al marge esquerre: En estes misses de les letanies no y a glòria ni encens, si és la de la fèria.

⁵⁴⁹ *Afegeix en l'interlineat:* Com direm més avant, a la fi de la present jornada.

Si y cau bisbal, també seguix, axí mateix, lo bisbal.

Si y cau festa simple, lo pali y tapits són de la color de la festa simple, mas per la solempnitat de les ladànies pos[en] lo pali del doble y no lo dels simples. E lo tocar en totes les hores és de festa simple, exceptant lo tocar a missa major que toquen com a dominica,⁵⁵⁰ sense aquedar ab la campaneta del sembori, per causa⁵⁵¹ de la solempnitat de la professó.

Dilluns, primer dia de les ladànies,⁵⁵² si és fèria, a l'altar pose tapits verts, per causa de les ladànies, y lo pali de domàs vert ab frontal y tovallols del mateix que posen a les festes dobles.⁵⁵³ Lo tocar a matines y a totes les hores és feriat, y a missa, per causa de les ladànies, toquen com a dominica, sense aquedar ab la campaneta del sembori. E fan⁵⁵⁴ senyal a missa a cinch hores y mija, e acaben de tocar tocant sis hores; y diuhen tèrcia, sexta y nona, y acabada nona partix la professó per a Preyçadors.

Per a la professó,⁵⁵⁵ sis bordons ab sis capes verdes, ço és, les dos de brocat picholat, y dos de vellutat y dos de vellut. Per al senyor bisbe,

⁵⁵⁰ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* So és, que avente lo Manuel, com en la dominica.

⁵⁵¹ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Y asò per la solempnitat de les ledànies.

⁵⁵² *SG afegeix al marge esquerre:* A 25 de maig 1620 [*subratllat*], primer dia de les ledànies, fonch provehit que es portàs en les processons lo ymatge de Nostra Senyora que pintà sent Lluch, y no la Veracreu.

SG afegeix al marge dret: En lo any 1611, vingué lo primer dia de les ledànies a 9 de maig; y per haver plogut, se feren les processons per dedins de la Seu. Y digueren primer la missa cantada de Sent Gregori, y després de nona, la processó y missa de *Rogationibus*.

⁵⁵³ *Probablement MJC afegeix al marge dret:* An de empaliar los escolans lo enfront de la porta de la sagrestia, y damunt lo crucifici posaran alguna prorpria, y al costat, dos draps de brocat.

⁵⁵⁴ *Segurament CF afegeix al marge dret amb signe de remissió:* Si per ocasió de pluja o fanchs no-s pogués fer la processó per los lochs acostumats, fa's per dins de la Seu. Y fan stacions per les capelles de les invocacions de les esglésies per on acostuma pasar la processó. Y comencen a tocar y fer señal a missa a les set hores, y aqueden a set hores y mija, y de allí a un poch fan lo darrer. Y si han de exir fora les processons de les ladànies, no plovent ni havent-hi fanchs, se fa señal a les sis hores, y aqueden a les sis hores y mija, y de allí un poch fon lo darrer. *SG afegeix:* En lo any 1613, per haver plogut, se feren les processons per entorn de la Seu, y feren estació a Sent Simó.

⁵⁵⁵ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre:* S'à [*a.m. corregeix per a llegir:* fa] advertit per lo sotsacristà, que si per cas lo reverendissimo senyor bisbe, per algun impediment, no anava a la processó de les ledànies, se do al domer que irà en son loch la reliquia de la Spina, per a que la porte ab un almayzar. Y si, anant lo senyor bisbe, no porta la creu bisbal, portarà tanbé sa senyoria la dita reliquia, o algú dels assistens.

Segurament MJB afegeix als marges esquerre i inferior: Lo il·lustre capitol provei que, tostemps que en los dies de les ledànies serà doble o semidoble, la missa de la festa se diga cantada en la Seu, restant alguns capellans per a officiar-la. Y a on va la processó, se diu tostemps la missa de la fèria, per ser conforme a les regles del *Breviari*. Y la missa que-s diu tots los tres dies és *de rogationibus*, après de la processó, la que stà *in feria 2^a*, *Exaudivit*. Y la missa de la vigília se diu baxa, mentres diuhen les ores, quant no y à festa de 9 liçons.

camís ab paraments de brocat vert, y per als diacha y sotsdiacha, paraments de domàs vert; y la capa verda de les steletes per al senyor bisbe a la professó; [e] per als diacha y sotsdiacha, dalmamàtiques⁵⁵⁶ y stoles verdes de les esteletes; e per als assistents, dos capes de vellut vert; e més, una capa de vellutat o vellut vert, bona, per al domer qui encensa per les esgleyes hon passa la professó. E lo escolà de l'altar ha de portar a Preycadors // ([LXII'] **Les ladànies**) lo missal, epistoler, y evangelister, y la casulla verda de les esteletes, dels mateixos vestiments, y una tovallola de brocat vert. Per als quatre deputats, les quatre capetes verdes millors.

[Quant acaben nona, porta a l'altar lo plat de argent ab aygua beneÿta,⁵⁵⁷ y lo salpacer de argent lo guardià, y lo cambrer dóna aygua beneÿta dins la capella. E d'aquí lo escolà guardià porta-u al cor. E lo domer dóna aygua beneÿta en lo cor. Y après lo dit guardià dóna aygua beneÿta al poble. Y açò fan los tres dies, acabant nona, ans de partir la professó].⁵⁵⁸

E dihent tèrcia, tots estos tres dies aventen hun poch lo Manuel, per fer senyal a la professó.

Lo campaner porta la creu major a l'anar tots estos tres dies ab la capa corresponent a les altres capes. E al tornar, la porta lo de l'altar.

E lo guardià en aquestes professons, axí a l'anar com al tornar, porta lo encenser ab foch y encens, y va a les spatles del senyor bisbe, y per lo camí refresca de foch perquè no s'apague. E quant són prop de cascuna esgleya, lo domer qui porta la capa avança's, acompanyat ab lo diacha y sotsdiaca que folguen y lo guardià ab lo encenser, y encensen lo altar major, y diuhen la oració competent a la esgleya, mentres passa la professó.

Arribant a Preycadors, fetes les stacions, diu la missa lo senyor bisbe, ab los chantres; e lo escolà de l'altar servix a la missa, axí mateix com en la Seu. E ha-y sermó, lo qual sermó ve a càrrech del monestir.

Lo tocar de les batallades per al levar Déu és a d'aquesta missa y són-hi mester los quatre escolans, en esta manera: que lo guardià està

⁵⁵⁶ *Per:* dalmàtiques

⁵⁵⁷ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre:* Acabada nona, an de portar lo plat ab aygua beneÿta tots los tres dies.

⁵⁵⁸ *Quant acaben... professó corregeix MJB per a llegir:* No y à aygua beneÿta des que se fa lo ofici romà.

// (**LXIII Les ladànies**) dins la esgleya de Preycadors, y fa senyal ab la campaneta. E lo de les chiques està en lo terrat més alt [de] Preycadors, d'on puga veure lo sembori de la Seu. Y despulla's lo sobrepellis, e fent-li senyal ab la campana per a la primera batallada, ell fa senyal ab lo sobrepellis, com qui loura al falcó, menejant lo sobrepellis, entorn entorn.⁵⁵⁹ E lo segon està dalt en lo sembori, e fa senyal ab la campaneta del sembori; e lo campaner està en lo campanar y toca les batallades. E aquest orde mateix se té demà per al levar Déu en Sent Francés.⁵⁶⁰

Acabada missa, lo de l'altar dóna orde en fer tornar tot lo que ha portat a Preycadors y ell torna la creu. E los altres [quatre]⁵⁶¹ escolans vénen al campanar y fan hun bon repich bisbal de totes les campanes, a l'entrar de la professó en la Seu, com havem dit a cartes V en lo tornar de la professó.⁵⁶² E aquest repich és en loch de missa solta.

Si y cahiha festa doble o simple, los officis, y campanes, y tapits y pali de l'altar en tot segueix la festa, salvo que si és simple, lo tocar de missa és com a dominica, com dit havem en lo principi, encara que fos simple *habens proprietatem*. Y en tal cars, mentres diuhen tèrcia, sexta y nona, diuhen la missa de la festa baixa en lo altar major, ab diacha y sotsdiaca. E acabada nona, fan sa professó. Y diuhen la missa de la fèria en Preycadors, segons dit havem. E si és festa doble, axí mateix, y lo tocar a missa no és com a dominica, sinó com a festa doble.⁵⁶³ Y la missa de la festa diu-se baixa en lo altar major, mentres diuhen les hores, ab diacha y sotsdiaca, y vestiments de la festa y camís ab paraments. E si era festa simple, los camís sense paraments. E acabat de tocar a missa, mentres diuhen tèrcia, fan senyal a la professó, aventant hun poch lo Manuel.
// (**[LXIII'] Les ladànies**)

⁵⁵⁹ *Repetit intensivament.*

⁵⁶⁰ *Afegeix en l'interlineat i al marge dret:* Y lo de l'altar servix a l'encenser y a tota la missa com fa en la Seu.

⁵⁶¹ *Corregeix per a llegir:* tres

⁵⁶² *SG afegeix al marge esquerre:* En lo any 1617 [*subratllat*], lo primer de maig, se féu la primera proceçó a Predicadors, *ut moris est*. Y per cantar-se la missa dels Sants Apòstols, acabada sexta, en la Seu, se començà a fer señal a les 6 hores de matí, y aquedaren a les 6 y mija. Y açò se féu lo dimarts per la missa cantada de Sent Athanasii, y lo dimecres per la missa cantada de la Santíssima Creu.

En lo any 1619 [*subratllat*], a 6 de maig y a 7, se feren les processons de les ledànies per dedins de la Seu, per haver bous en lo Mercat, per la beatificació del senyor sanct don Thomàs de Vilanova, archebisbe de València; y a 8 de dit se anà al Carmen y tornà a la Seu, *ut moris est*.

⁵⁶³ *A.m. afegeix al marge dret:* Y al darer toch à-y Manuel, an (?) si fos festa colent.

Si⁵⁶⁴ y cahiha la Apparició de Sent Miquel, qu'és bisbal, la empa-liada, y pali, y officis y tapits és de la Apparició. Y mentres diuhen les hores, diuhen la missa de la fèria en lo altar major, ab los vestiments de domàs vert, ab diacha y sotsdiaca. Y la missa diuhe⟨n⟩ ferlada, sense canalobres, salvo que per a l'evangeli lo hun diputat trau a l'altar hun canalobre ab hun ciri vert encés; y acabat lo evangeli, lo torna a la sa-grestia.

E après nona, donada l'aygua beneÿta, com dit havem, fan la pro-fessó sense palis ab les capes e vestiments pertanyents al bisbal de la Apparició de Sent Miquel. Y la missa de Preÿcadors ha de ésser de la Apparició de Sent Miquel; y lo sermó mixte de la Apparició y de les la-dànies, y per ço, ab temps, lo sotsagristà ne deu avisar al qui té de ser-monar.

E si y cahiha la festa de Senta Creu, qu'és bisbal y colent, axí mateix com de la Apparició, salvo que n la professó porten lo *Lignum Crucis*; y porta'l hun capellà davant lo senyor bisbe ab una capa de vellut vert y vel. Y per ço porten lo pali dels bordons de brocat carmesí. E lo sotsdiaca no porta creu, mas va al costat del bisbe, e los dos assistents van

⁵⁶⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: En lo any 1559, lo primer dia de maig, que és la festa dels apòstols Sant Felip y Sant Jaume, fon la processó de les ledànies. E per la impor-tància de dita festa dels Apòstols, fon ben vist al reverent capítol se digués la missa cantada, en lo monestir de Predicadors, de la dita festa dels Apòstols. Y la missa de les rogacions se dix baxa en la Seu, mentres se digueren tèrsia, y sexta y nona. Les capes y vestiments per a dita missa dels apòstols foren verts.

VN gira el llibre 90° a la dreta i afegeix al marge esquerre [ara superior]: En 6 [subratllat] de maig 1630 [subratllat], se fèu processó a Predicadors per les lledànies, y ans de exir, acabada nona, [corregeix per a llegir: sexta] se digué missa cantada en la Seu, de Sant Joan *ante Portam Latinam*, doble. Y en Predicadors se digué la de les rogacions de matí. A 7 [subratllat] plogué y es fèu la processó per la Seu. Digué's sexta y, acabada, se cantà la missa de Sant Estanislao, semidoble; y després de nona se fèu la processó per la Seu, y es cantà la missa de les rogacions.

Continua al marge dret [ara inferior]: Dimecres, a 8 [subratllat] de maig 1630 [subratllat], per aver-i fanchs, no ixqué la processó de les rogacions de la Seu. Y, axí, es fèu lo offici en lo modo següent: acabada tèrcia, se cantà la missa de la festa de la Aparició de Sant Miquel, a cant de orgue; acabada sexta, se cantà la missa de la vigília de la Assenció, y, acabada nona, se fèu la processó per la Seu. Y tornaren los ministres de la missa a l'altar major, y allí acabaren les lletanies y oracions. Y en lo peu de dit altar entonaren lo *Te Deum laudamus* [afegeix al marge esquerre (ara superior) del recto del full següent –LXIII– amb signe de remissió: Y acabat de cantar, se digué la antífona, vers y oració *pro graciaram accione*]. Y, acabat, se cantà la missa de les rogacions.

Continua novament al marge inferior del recto del mateix full següent: Dilluns, a 18 [subratllat] de maig 1637 [subratllat], se comensaren a fer les processons de les ledànies per la Seu, per haver plogut.

Lo dimats a 19 [subratllat], se fèu axí mateix, y lo dimecres. No's digué missa cantada de santa Pudenciana lo dimats, sinó sols de les rogacions.

darrers. E los vestiments per a la professó y missa de Preycadors, ab les capes y bordons, són los mateixos de la solempnitat de Senta Creu, segons ha de ésser la missa. Y lo sermó que sia mixte. E, al tornar de la professó, dexten lo *Lignum Crucis* en lo altar, com se acostuma de fer, ab dos canalobres. Y acabant vespres, tornen-lo a la sagrestia ab professó; y lo pali, com direm en la festa de Senta Creu. E aquest orde mateix se han de tenir, si cahien en lo segon o tercer dia, salvo que'n lo segon dia los vestiments ferriats són vermells y lo tercer dia són blanchs. E per quant // **(LXIII Les ladànies)** lo sotsdiaca no porta creu, és mester que lo de l'altar porte ab los libres y casulla y tovallola la creu per a l'evangeli, cuberta, davall lo sobrepellís; y lo vel pot servir lo mateix vert ab què porten lo *Lignum Crucis*, axí com servix per a la missa lo encenser que porta lo guardià per a encensar per les esgleyes, com dit és. Acaba's tot lo offici y professó a deu hores y mija, poch més o menys.

Si⁵⁶⁵ cars era que plugués, o que y hagués tants fanchs⁵⁶⁶ que no's pogués fer defora, sellavors fa's la professó dins la Seu y les stacions dels sancts acostumats fan-se per les capelles, ab les creus de les parròquies y tota la professó general.⁵⁶⁷

LO DIMARTS DE LES LADÀNIES

Aquesta⁵⁶⁸ fèria és vermella per les ladànies. A l'altar, lo pali de sent Lorenç, frontal y tovalloles del mateix, los tapits vermells, los vestiments de brocat carmesí de les pinyes grans y la capa per al senyor bisbe la de les pinyes grans. Al cor, sis bordons y sis capes, ço és, les dos

⁵⁶⁵ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical: De hoc vide magis ad longum a cartes LXXXI.*

⁵⁶⁶ *JC afegeix al marge dret: o que fos entredit, com fonch en l'any 1542*

⁵⁶⁷ *Afegeix en l'interlineat, al marge dret i separat del text central per una línia vertical: y lo campaner porta la creu.*

JC afegeix: Y fan senyal a missa a VII hores, y fan ses tocades, que a set y mija se acabe de tocar a missa. Y lo pali y tapits a l'altar à d'ésser de la festa, si y caurà en alguna de les fèries; y si no hi cau festa, à de ésser segons la fèria lo pali y tapits a l'altar. Hi si no és entredit [afegeix i cancel·la: fan seny] y plourà o farà fanchs, que no puga exir la processó defora la sglésia, faran senyal a sis ores y miga, y [afegeix i cancel·la: aqu] faran lo darrer toch a set hores.

⁵⁶⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre: Memòria sia que en lo any MDLVIII foren les mortalitats en València, les quals duraren dende el any MDLVII fins en lo de MDLVIII^o, en lo mes de octubre, que comensà ha tornar la gent, no obstant se morien molts de dita pestilència, però com la gent stava molt cansada de estar foragits de ses cases, tingueren per bé de tornar ha València. En les processons de les leytanies de l'any MD y LVIII fonch ben vist als il·lustres capitulars qui tunch en València staven se fessen les dites processons molt de matí, sens fer lo offici en los monestirs, com tornàssem ha la Seu ha dir la missa conventual.*

picholades de brocat carmesí, y dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí; per als assistents, dos de vellut carmesí, e per al domer, una capa de les pinyetes, bona, o de vellutat carmesí; tovallola y gremial de brocat carmesí, y lo vel vermell. No y à pali. Lo tocar tot és fe[r]iat, exceptat lo tocar de missa, qu'és com a domínica. E fan senyal a cinch hores y mija; y acaben de tocar tocant sis hores. E di[ta] tèrcia, sexta e nona, y donada l'aygua beneÿta, com hair, parteix la professó a Sent Francés, y diu allí missa lo senyor bisbe, y sermona hun frare de l'orde a elecció del covent; y leven Déu a d'aquesta missa com hair en Preÿcadors. E tornant la professó a la Seu, fan hun repich bisbal de totes les campanes, com hair, y servix per missa solta. Y acaba's tot a deu hores y tres quarts, poch més o menys. De tot l'aldre, com havem dit en lo dia de hair.⁵⁶⁹ // (LXIII')

LO TERCER DIA DE LES LADÀNIES. DIMECRES DE LES LADÀNIES

Aquesta⁵⁷⁰ fèria quarta de les ladànies és blanca. Lo pali de l'altar, una porpra blanca, frontal y tovalloles dominicals de brocat blanch de capítol, tapits blancs. Al cor, sis bordons y sis capes blanques, les dos de brocat blanch de capítol, y les dos de vellut o vellutat y les dos de domàs blanch. Als assistents, dos capes de domàs o vellut blanch; per al domer qui ha de encensar per les esgleyes, una capa de vellut o domàs blanch de les millors; lo(s) vestiments per a la professó, de brocat blanch

⁵⁶⁹ Cfr. final de la nota 564.

⁵⁷⁰ *MJB afegeix al marge esquerre*: En lo any 1581, fon la festa de la Invenció de la Creu en est dia, y portà lo domer, qui anà en loch del senyor bisbe, lo *Lignum Crucis* gran tota la processó, y dexà'l après en lo altar, a on estigué fins acabades vespres, y se torna ab processó y pali.

SG afegeix: En lo any 1606 [*subratllat*], vingué la festa de Santa Creu de la Invenció, y lo domer portà lo *Lignum Crucis* més alt, de peu, tota la processó [*sobreescriu*: sens pali] al Carme, y dexà'l en lo altar major fins a segones vespres, que foren les primeres de la Assensió; y lo senyor bisbe tornà la Veracreu, acabades dites vespres, ab processó y pali.

Afegeix al marge dret: En lo any 1617 [*subratllat*], vingué lo dia de la Invenció de la Creu en dimecres, 3^r dia de les ledànies, y féu-se com en lo any 1606 [*subratllat*].

VN afegeix al mateix marge dret [ara inferior], *després de haver girat el llibre 90° a la dreta*: Dimecres a 20 [*subratllat*] de maig 1637 [*subratllat*], se féu de la vigília de la Assensió, y es féu la processó de les lledànies per la Seu. Lo offici es féu en esta forma: a l'offici es tocà com en domínica. Acabada sexta, se digué la missa de la vigília, y, acabada nona, se féu la processó per la yglésia ab son repich de campanes, *ut moris est*. Y se acabaren de cantar les lletanies en lo peu de l'altar major, ab ses oracions. Y consecutivament se digué la missa de les rogacions ab paraments [*continua al marge inferior de la pàgina, en posició normal del ms., amb signe de remissió*:] violats. Y, acabada la missa, se mudà lo frontal morat y es posà lo blanch. Y los ministres de l'altar se posaren vestiments blancs allí, y en lo ch[or], les capes blanques. Y se enton[à] lo *Te Deum laudamus* dalt en la primera grada de l'altar. Y, axí, se acab[à] lo offic[i y se] di[gué] la oració de gràcies.

de capítol y camís ab paraments,⁵⁷¹ y per al senyor bisbe, una capa de brocat blanch [de capítol];⁵⁷² la creu dels braços ab hun vel blanch per a la professó. Lo campaner porta la creu major fins al Carme, ab una capa blancha, y los quatre deputats, ab capetes blanques de les millors.

Fan⁵⁷³ senyal a missa a les sis hores y acaben de tocar a sis hi mija. Toquen com a dominica, y a tots los altres officis toquen feriat. Diuhen tèrcia, y sexta e donen l'aygua beneÿta, com en estos dos dies passats. Y après fan la professó, la qual torna a dir la missa a la Seu. Y al tornar, fan hun repich bisbal, com en estos dos dies. E lo de l'altar resta en la capella ab la creu tota la missa, y lo guardià servix a l'altar, y lo de les chiques fa senyal a levar Déu.

Mentres va la professó, lo de l'altar, segon y chiques empalien en la capella dos barrades de emperials blanchs y blaus, o de les cortines de Vilarrasa. E si per cars fésem de algun sanct, o simple, o doble, levaran los tapits y pali del sanct, e posaran los tapits blanchs y lo pali de porpra blanca, y frontal y tovalloles dominicals de brocat blanch; si ja no fos bisbal, que haguessen a dir la missa d'ell, tornant la professó. // (LXV)

LA VESPRA DE LA ASSENCIÓ

Com és tornada la professó,⁵⁷⁴ despullen-se los vestiments de brocat blanch y visten-se los de vellutat blanch. E lo senyor bisbe despulla's de tot, per quant ell no diu la missa, sinó hun domer, lo qual se vist mentres la professó entra en la Seu. Y no y à sermó. La epistola y evangeli se diuhen

⁵⁷¹ *Afegeix al marge dret*: comuns

⁵⁷² de brocat blanch de capítol *corregeix per a llegir*: de brocat blanch, y ruquet y amit

⁵⁷³ *SG afegeix al marge esquerre*: Fan senyal a missa a les set hores en punt, y fon lo darrer a 7 y mija.

En lo any 1613, per haver plogut lo dilluns y dima[rt]s de les lledànies, se feren les estacions per entorn de la Seu, y no anà la professó a Predicadors ni a Sent Francés; y lo dimecres anà al Carmen solament.

⁵⁷⁴ *PJT afegeix als marges superior i esquerre*: En lo any 1638 [*subratllat*], per haver plogut, se feren les processons per dins la sglésia; y lo dimecres, que fonch a 12 [*subratllat*] de maig, dia dels sants màrtirs Nereo, etc., solament se digueren dos misses, la una dels sants, après de sexta, y la altra *de Rogationibus*, après de nona. La missa de vigília es digué rezada. La processó es féu acabada nona, y les letanies se acabaren al peu de l'altar. Y acabades, se digué la missa, y acabada la missa, se mudaren los ornaments morats en blanchs ordinaris; [y] en lo chor hagué huit capes. Y se entonà lo tedèum al peu de l'altar, y acabat, se digué la oració. Mentres se cantà lo tedèum, se féu [*continua rodejant el text de la nota 576:*] un repich, y a l'entonar-lo, se tocà lo rogle. Tots los tres dies se trau la image de Sant Luch, que es porta en la processó, y après se posa en lo altar, damunt de l'altare.

en les trones, y a d'aquesta missa leven Déu. Quant torna la professó, los de les capes despullen-se, y sols resten dos capes dels sotscabiscols ab dos bordons, per la solemnitat de la professó, encara que sia missa de fèria; y los camís han d'ésser ab paraments. No y à glòria ni encens.

Aprés de missa diuhen nona y, acabant missa, toquen a missa solta.⁵⁷⁵

Aprés de nona, empalien les dos barrades altes de la capella, de brocats dels millors. Les barrades de defora no s'empalien, per quant stan enrramades huy y demà. La enrramada tota toca a l'armarier.

A migjorn lo campaner posa a l'altar lo pali de papa Calixte, de brocat blanch de pèl, frontal y tovalloles de brocat blau.⁵⁷⁶

A vespres fan senyal a les dues hores, y aqueden a dos hi mija. Lo tocar bisbal solempne, no tant solempne com a Pasqua, mas més solempne que no los altres bisbals. Sia aparellada la cadira bisbal ab totes les pertinències y la mitra solempne; y per al senyor bisbe, la [sua] capa de brocat blanch [de capítol];⁵⁷⁷ e per als assistents, dos capes blanques de domàs; per al cor, [sis] capes y [sis] bordons,⁵⁷⁸ ço és, les dos de brocat [ras],⁵⁷⁹ y dos de brocat de capítol blanques, y dos blanques de domàs, e per als domés, dos blanques de [vellutat, o vellut o domàs de les millors].⁵⁸⁰ Als quatre deputats, capetes blanques de les millors. Y ha-y professó a l'altar major ab la // (**LXV'**) creu major, y lo escolà segon qui la porta ab capa blanca. Toquen la oració del rey, quant fan de Sent Sebastià en la professó.

Al vespre toquen hun bon toch a la vigília de la oració del vespre. Ha-y salve. Aprés la guarda, posen a la trona del sermó lo drap de ras de la Nativitat acostumat. De les altres dos trones no-s leva la enrramada, ni s'i posa drap.

⁵⁷⁵ *Afegeix en l'interlineat*: y ac[a]ben tot lo offici a deu hores y mija.

⁵⁷⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: Ara s'i posa lo pali de brocat [b- *sobreescrit*] de l'archabisbe ab les tovalloles de brocat blau.

⁵⁷⁷ de capítol *corregeix segurament JC per a llegir*: de l'archabisbe [*a.m. cancel·la*: de l'archabisbe *i afegeix*: d'Escrivà].

⁵⁷⁸ per al cor... bordons *corregeix probablement JC per a llegir*: per al cor, huit capes y huit bordons

⁵⁷⁹ les dos de brocat ras *corregeix JC per a llegir*: les dos de brocat de Casanova, y dos de brocat del cosí y de brocat ras

⁵⁸⁰ E per als domés dos... millors *corregeix JC per a llegir*: E per als domés, dos blanques de brocat de capítol, velles.

De part de vespre, lo de l'altar y lo guardià trauhen la taula en la primera sagrestia y aparellen-hi totes les capes, exceptades les de papa Alexandre, per a la professó de demà; y aparellen lo pali solemne de brocat per als bordons.

LA ASSENCIÓ DE JESUCHRIST⁵⁸¹

A matines toquen bisbal. Al cor, quatre capes y quatre bordons, per al domer, una capa y dos per als acompanyants, totes blanques. A laudes, y missa d'alba y prima, com havem dit en lo tocar bisbal.

A⁵⁸² missa major fan senyal a sis hores y una quarta, [y] aqueden lo primer toch una quarta ans de les set, de manera que a les set hores comencen tèrcia. Lo tocar bisbal, com de vespres. Al cor, les [sis]⁵⁸³ capes y bordons de hair a vespres. A l'altar, una línia de les solempnes, y los llibres ab les cubertes de brocat [carmesí],⁵⁸⁴ y la cadira bisbal ab la cuberta blanca; lo plat y càlzer ab ses pertinències y hun stoig de corporals de brocat ras. A les trones, dos tovalloles de brocat, la una blava y l'altra blanca. En la sagrestia, los [vestiments de brocat ras], y camís ab paraments blanchs, y les capes per als assistents blanques de domàs o vellut, y les capetes per als deputats y capa per a la creu, blanques; les dalmàtiques per a encensar, de vellutat blanch, y los camís ab paraments, // **(LXVI La Assenció de Jesuchrist)** dels comuns. Acaba's tot lo offici a deu hores y mija, poch més o menys. Toquen a missa solta ab lo Manuel. Ha-y processó de capes.⁵⁸⁵

A⁵⁸⁶ les dos hores fan senyal a vespres; y aqueden al primer toch a dos y mija. *Omnia ut in primis vesperis*. Ha-y professó a l'altar major.

A les sis hores desempalien y empalien dins la capella per les octaves dos barrades de ricamarts blanchs y blaus, si ja no volen dexar-les

⁵⁸¹ *Títol al marge superior.*

⁵⁸² *Probablement SG afegeix al marge esquerre:* Nota que no y à capes en la processó [*afegeix i cancel·la:* ab capes], de provisió del molt il·lustre capítol, sinó sens capes.

PM afegeix i cancel·la: Ha-y professó de totes les capes, salvo les [*sic*] papa Alexandre; los vestiments de brocat de pèl blanch de l'archabisbe [*cancel·la i afegeix:* capítol].

⁵⁸³ *Corregeix JC per a llegir:* huit

⁵⁸⁴ *Corregeix JC per a llegir:* blanch

⁵⁸⁵ *JC afegeix en l'interlineat:* a missa ab lo pali dels bordons de brocat carmesí. Hi-l senyor bisbe porta la Verge Maria de argent renovada.

⁵⁸⁶ *SG afegeix al marge esquerre:* No y à capes en la processó. Acabades les segones vespres, torna la reliquia en processó, *ut moris est*.

baxes per al diumenge, estant⁵⁸⁷ empaliades ab les cortines de Vilarrasa, y en tal cas han de posar als caps de les barres los tancaportes de l'altar, emperò açò és a tart. Defora [en] les dos barres, devers la capella, empalien lo(s) dos draps de ras vells.

A la oració del vespre no y à vigília per si.

En les octaves, quant se fa d'elles, a l'altar, una porpra blanca, frontal, y tovalloles blaves de les dominicals y tapits blanchs. E si feyen de algun sanct simple o doble, lo pali és del sanct; frontal y tovalloles són les de les octaves, exceptat lo disabte, qu'és tot blanch, y lo diumenge, quant fem de *Corona Domini* o Senta Creu, si y cahiha. E los vestiments de porpra blanca per a les octaves; y al cor, dos capes y dos bordons; y los camís ab paraments.

Lo disabte, si fan de la majoritat de Verge Maria, pali y vestiments, com havem dit a cartes XVII en la majoritat, ab quatre capes y quatre bordons.

Acabada nona, empalien per al bisbal de *Corona Domini*, ço és, defora la capella, quatre barrades, les dos devers la capella, totes de brocats, e les dos devers lo cor, de brocats carmesí, y emperials verts; y en // ([LXVI'] *Dominica post Assencionem. De Corona Domini Nostri Iesu Christi*) la capella, dos barrades baxes de emperials verts y vermells. Lo de l'altar posa les cortines⁵⁸⁸ de brots a les troncs del cor, y a la del sermó, lo drap de ras de la Nativitat. E lo campaner posa a migjorn lo pali vert de [tauris],⁵⁸⁹ frontal y tovalloles de brocat carmesí, les de Castellví. Aprés dinar lo de l'altar posa los tapits verts, y a la peanya de l'altar, lo [drap] del servo ab los tancaportes o hun brocat ab los tancaportes.⁵⁹⁰

DE CORONA DOMINI

A primeres vespres lo de l'altar aparella la catifa, damunt lo t[au]llell, y lo tapit chich en la sagrestia, ab la cadira bisbal y hun coxí e lo drap vert o morisch.

⁵⁸⁷ *Possiblemen m.m. corregeix per a llegir:* que estan

⁵⁸⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Si staran les cortines de ras empaliades dins la capella, per les octaves de la Assenció, no'n cal mudar, sinó tan solament los dos emperials blanchs y posar-n'i altres dos, ço és, hun vert y altre vermell.

⁵⁸⁹ *Corregeix JC per a llegir:* brocat

⁵⁹⁰ *Afegeix en l'interlineat:* A la trona, lo drap de la creu de ras que servix a la creu y a la Transfíxió.

Al cor aparella la cadira bisbal ab la mitra comuna y crosa. Al cor sis capes verdes ab sis bordons, ço és, dos de brocat de capítol, dos picholades y dos de vellut o vellutat; per al senyor bisbe, amit, y ruquet, y stola y la capa de brocat vert de tauris; e per als assistents, de vellut vert; per als domés dos capes de vellutat o vellut vert; e si les picholades no servien als bordons, poden servir per als domers al magnificat, per acompanyar lo senyor bisbe.

Per a vespres fan senyal a les dos hores y aqueden a dos hores y mi-ja. Ha-y [professó ab la creu major a l'altar major; y aquí, quant diuhen la oració de Sent Sebastià, toquen la oració del rey. Aprés va la]⁵⁹¹ professó a la capella de la Espina; los fadrins, ab capetes verdes, y lo escolà.

Ha-y vigília. Lo tocar és bisbal, com havem dit a cartes X. // **(LXVII De Corona Domini)**

A matines, una capa verda de les picholades per al domer, y dos per als domers acompanyants, de vellut vert.

A missa major fan senyal a sis hores y una quarta y aqueden una quarta ans de les set hores. Al cor, les sis capes y bordons de vespres. Ha-y professó⁵⁹² ab lo pali de brocat, per causa de la relíquia de la Spina, de Castellar, que porten a la professó davall lo pali. Y porta-la lo senyor bisbe, si pot; si no, hun capellà, ab una capa verda y una stola davant ell; y resta en lo altar ab los canalobres y ciris encesos fin[s] a vespres. Y en la professó van, davant la relíquia, sis capellans ab sis ciris grans, verts y vermells, encesos, del qual té càrrech lo armarier. Lo pali porten-lo cape-llans. Per a missa, a l'altar una línia obrada de ceda verda y lo estoig dels corporals vert; e los vestiments de brocat vert, ço és, los tartugats; la mitra, citial y capes per als assistents, *ut in vesperis*. A les trones, dos tovallols, la una de brocat carmesí e l'altra de brocat vert.⁵⁹³ Lo de l'altar y guardià, per a encensar, camís ab paraments comuns y dalmàtiques de domàs vert, que servexen als *quinque laudates*. Per al senyor bisbe camís ab paraments de brocat vert, y per als diacha e sotsdiacha, de domàs vert.

A vespres *ut in primis vesperis*. Y mentres diuhen vespres, los escolans porten lo pali al rextat; y, acabades vespres, tornen la relíquia a la

⁵⁹¹ professó ab la creu major... la *cancel·lat*. *JC afegeix al marge esquerre*: Hi no-s deu traure [*afegeix i cancel·la*: la] relíquia alguna de la Spina ni de la Veracreu per a l'almariet, per aver-la de posar en la tauleta davant lo sanct Làser.

⁵⁹² *Probablement MJC afegeix al marge dret*: Esta professó no-s fa, si ya no vingués dita festivat en diumenge.

⁵⁹³ *JC afegeix al marge dret*: Lo evagelister y epistoler cuberts de vert.

sagrestia, per detràs lo altar, ab lo pali e los sis capellans ab los sis ciris encesos, verts y vermells, [feta la]⁵⁹⁴ professó davant lo altar major.

A sis hores desempalien y tornen a empaliar per les octaves de la Assenció, com havem dit. // (LXVII')

LES OCTAVES DE LA ASSENCIÓ

Lo dilluns y tots los dies que fan de les octaves de la Assenció, segons havem dit ja de les octaves.

CAP DE L'OCTAVARI DE LA ASSENCIÓ

Lo pali de l'altar, tapits y ornamentals, com en les octaves, y lo tocar de les campanes, salvo que y à Manuel al segon toch de les primeres vespres, y de missa y de les segones vespres, si fan de la Assenció. E ha-y professó a l'altar major, ab la creu major, encara que no y haja dobla a les primeres vespres, per ésser festa de Jesuchrist. Y per ço lo de l'altar deu aparellar al cor quatre capes blanques ab quatre bordons; y a vespres sols servexen les dos, y per a la professó servexen totes les quatre, ab quatre bordons. E axí mateix a les segones vespres, si fan de la Assenció. E per al domer, una capa de brocat blanc de capítol.⁵⁹⁵

A les sis hores desempalien la empaliada de les octaves.⁵⁹⁶

FÈRIA SEXTA

Si en aquesta fèria sexta cau festa de nou liçons simples, toquen com a *semiduplex*, ço és, com a dominica, aquedant lo primer toch de missa ab la campaneta del sembori. E lo pali de l'altar deu ésser lo comú dels dobles, com és lo de les esses, si és vermell, o de domàs vert, si és vert, puix no y entra de Senta Maria; e axí mateix dels vestiments. E no y

⁵⁹⁴ feta la *corregeix per a llegir*: e no y à

⁵⁹⁵ *Afegeix en l'interlineat*: mas no y à professó, y al cor, dos capes ab dos bordons

⁵⁹⁶ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Si la empaliada de la capella és de ricamarts blancs y blaus, desempalien; si és de les cortines de ras, dexten-la per a la vigília de Pasqua, y muden-hi los emperials vermells; y sols desfaran les barrades de fora la capella.

Probablement MJC afegeix: En lo any 1567, se millorà est capítol en asò, que si vindrà en dita fèria sant simple, lo tocar sia com si fos doble; y no y à minoritat.

à capes al cor.⁵⁹⁷ Y lo divendres a vespres deuen aparellar al cor quatre capes blanques, ab quatre bordons, les quals servexen *tantum* per a la professó de la Verge Maria a l'altar major.⁵⁹⁸ // (LXVIII)

LA VESPRA DE PASQUA GRANADA

Lo divendres en la vesprada, lo escolà de sent Pere ha de netejar les fonts y omplir-les de aygua neta, per a l'aygua nova del Sanct Baptisme, com féu lo Disabte Sanct.

A matines toquen com a domínica en lo primer y segon toch, salvo que les chiques no toquen una e una, mas toquen una e dues, doblant. A l'altar, una porpra blanca,⁵⁹⁹ frontal y tovalloles de brocat blanch dominicals, e los tapits blancs; y açò és per la solemnitat del batejar de les fonts.

E ans de matines, feta la guarda, los escolans empalien la capella de ricamarts vermells, per causa de la vigília de Pasqua, o ab les cortines de ras de mossén Vilarrasa. Y poden restar per a la empaliada de Pasqua aquexes dos barrades baxes.

A prima toquen com a domínica ab la Chica a soles, aventada.

A missa major fan senyal a sis hores y mija, e aqueden lo primer toch ab la campaneta del sembori a les set hores, e toquen com en matines.⁶⁰⁰

Al cor, dos capes blanques ab dos bordons. En la sagrestia los vestiments de vellutat blanch y camís ab paraments, e una capa de vellutat blanch per al domer a la professó; los libres, tovallola, y línea blanca, y lo plat ab lo càlzer y ses pertinències.

E lo sotsagristà haja aparellat lo esquer ab esca bona, y palletes y tot lo menester.

Dihent sexta, hixen a l'altar lo domer, vestit ab la capa, y lo diaca e sotsdiaca; y trau lum nova ab lo esquer, y encenen lo Ciri de la Fe, pin-

⁵⁹⁷ e no y à capes al cor *corregeix per a llegir*: e ha-y dos capes al cor a missa

⁵⁹⁸ *Afegeix al marge inferior*: com se acostuma fer los divendres. Per a la oració del vespre lo senyal és ab la Chica a soles.

⁵⁹⁹ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: O lo pali de domàs blanch ab ses tovalloles y frontal.

⁶⁰⁰ *SG afegeix al marge esquerre*: Sols se guarda lo tocar de domínica, y lo demés se fa ara conforme a l'offici romà.

tat, y benehix lo domer la lum nova y posen lo Ciri en lo // **(LXVIII' Vespra de Pasqua Granada)** canalobre de fusta, davant lo altar. E diuhen les V profecies. Y acabades que són, lo guardià, ab una capa blanca, pren la creu chica y dos canalobres ab capetes blanques. Hixen davant lo altar, y fan la professó a les fonts de batejar, e porten-hi darere la professó lo dit Ciri de la Fe, lo qual porta lo vicari de Sent Pere.⁶⁰¹ Y axí lo domer benehix l'ayga, e donen-ne al poble; y lo armarier estoja'n hun parell de cànters per a les piques de l'aygua beneÿta. E lo de l'altar ha de portar lo encenser ab foch y encens per a encensar les fonts; y après posen crisma en l'aygua de les fonts, y sellavòs no s'i pot tocar. E a càrrech del dit vicari de sent Pere toca fer-hi portar les crismes, a les fonts. Y acabades de benehir, lo vedell fa senyal ab la campaneta del sembori y torna-se'n la professó. E responen totes les campanes ab hun bon repich bisbal, y tornen lo Ciri a la sagrestia. Y lo domer despulla's la capa y vist-se la casulla de vellutat blanch.⁶⁰² E diuhen la missa de la vigília ab encens, solempne, *sicut in Misali continetur*; y toquen a missa solta, e diuhen nona y acaben tot lo ofici a les deu hores tocades.

Fenit lo ofici, los escolans empalien la capella, ço és, defora quatre barrades, totes de brocats, e dins la capella les dos barrades altes de brocats y les dos baxes ab les cortines de mossén Vilarasa.

E lo de l'altar posa a les troncs les cortines de ras, y a l'altar, hun brocat ab dos tancaportes e los tapits vermells.⁶⁰³ // **(LXVIIIº)**

PASQUA GRANADA

Si⁶⁰⁴ Sent Bernabeu o qualsevol altra festa, o colent o no colent, cahiha en aquesta⁶⁰⁵ vespra de Pasqua, no se'n fa memòria alguna ni de ofici ni de sermó, ans tot lo ofici y missa és de batejar les fonts y de la

⁶⁰¹ e porten-hi... Pere *subratllat*.

⁶⁰² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Ara porà traure lo escolà los vestiments blancs de brocat ras.

⁶⁰³ *Afegeix al marge dret*: o catifes

Afegeix al marge inferior: E lo campaner posa lo pali rich de brocat carmesí de papa Alexandre a l'altar major.

⁶⁰⁴ *A.m. afegeix al marge dret*: Jesús

⁶⁰⁵ *Afegeix i cancel·la*: fes

vigília de Pasqua. Y axí fon fet l'any MDXVIII, que fon Sent Bernabeu la vespra de Pasqua.⁶⁰⁶

PASQUA DE PENTECOSTÉS

A primeres vespres fan senyal a les dos h[ores] y aqueden lo primer toch a dos h[o]res y mija; y, fet bon interval, f[an l]lo segon toch; y dura fins al quart psalm; lo tocar molt solemne, bisbal.

Lo de l'altar posa la catifa damunt lo taulell; y en terra, davant lo taulell, lo tapit chich blanch; y a l'altar major posa les catifes grans y aparella lo citial bisbal ab lo coxí e drap de vellut carmesí en la sagrestia. E al cor, huyt capes ab VIII bordons, ço és, les dos de brocat [ras]⁶⁰⁷ per als canonges; e per als mestres, la de Exarch e Vilarrasa; per als rectors, les dos noves de brocat carmesí de capítol; y per als sotscabiscols, les dos de brocat carmesí de les pinyes grans; per al senyor bisbe, la de Bou,⁶⁰⁸ y ruquet y stola de brocat carmesí, y la mitra solemne, y crossa, y la cadira empaliada, coxins y gremial de brocat carmesí; per als assistents, de vellut carmesí, de les millors; per als domers, la de Artés e de la Maria, o Genta o Monyós; a l'escolà segon, per a portar la creu, e als quatre deputats, les capes de chamellot de grana. Enaxí que tots los ornaments han de ésser de carmesí. Ha-y professó a l'altar major ab la creu major, y a la // (**LXVIII'**) **Pasqua de Pentecostés**) capella del Sanct Esperit y a la de Sent Pere. Y toquen la oració quant dihuen de Sent Sebastià, davant la capella major.

Lo de l'altar empalia la sagrestia com millor porà; e ha-li de ajudar lo guardià.

En la vesprada trauchen la taula en la primera sagrestia y aparellen totes les capes que han de servir per a demà a la professó.

Una hora ans del vespre fan senyal a la oració ab les Morlanes, perq[u]è puguen [t]jocar solemne vigília y, [si farà mentre alguns] senys, [farà] molt bé.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ *Afegeix:* y no y hagué sermó

⁶⁰⁷ *Probablement JC corregeix per a llegir:* de Romeu

⁶⁰⁸ sotscabiscols les dos... Bou *corregeix segurament JC per a llegir:* sotscabiscols les dos de vellut carmesí noves; per al senyor bisbe la de *nomine Marie* [a.m. *afegeix:*] o la de Ribelles

⁶⁰⁹ vigília y... bé *corregeix JC per a llegir:* vigília, y per [la] solemnitat de la festa an de tocar los senys molt bé.

A matines toquen bisbal solempne. Al cor porten huyt bordons de argent e huyt capes de carmesí, ço és, les quatre dels rectors y sotscabiscols de vespres, e quatre de vellut carmesí; per al domer, una capa de brocat carmesí, y per als dos acompanyants, dos de vellutat carmesí. E ha-y orgue a matines.

Lo de l'altar e guardià pos[en] damunt lo altar los banchs per a les relíquies ab lo pali dels bordons de tauris, o de vellut blau o algun altre que sia bo.

A missa major fan senyal a les si[s] hores y aqueden a sis hi mija lo primer toch; y, fet lo intervall, no molt gran, fan lo segon toch solempne, bisbal. E lo de l'altar y guardià porten al cor totes les capes y les de papa Alexandre; e per al bordoners, les que serviren hair a vespres; e per al senyor bisbe, a la professó, la una de les de papa Alexandre. A les trones, les dos tovalloles de brocat carmesí de papa Alexandre; vestiments, los de papa Alexandre, // **(LXX Pasqua de Pentecostés)** richs, de brocat carmesí; y camís ab paraments de brocat carmesí. Los libres ab les cubertes, de brocat carmesí. Als assistents, deputats y creu, les capes de hair de vespres. Al de l'altar y guardià, per a encensar a la professó, camís ab paraments comuns, dalmàtiques, les dos de cetí carmesí que servexen a les festes dobles. A l'altar, una línea de les més solempnes, y corporals y càlzer, los més solempnes, ab tot lo menester.

E lo sotsagristà leva's bon matí, y damunt la caixa de la ciutat de la Catedral y la del costat fa posar hun bancal de brots y una línea damunt. E compon aquí totes les relíquies⁶¹⁰ de la Seu, que stan en lo armari; e neteja-les bé de la pols ab les plomes. Y dihent tèrcia, los sotscabiscols envihen capellans y trauhen-les a l'altar ab lo vedell y dos deputats ab capetes vermelles, y canalobres y ciris encesos; y axí les porten a l'altar en tres o quatre viatges. E lo de l'altar y guardià aparellen lo pali dels bordons de brocat carmesí. Ha-y professó de totes capes. E ha-y aygua beneÿta al *Vidi aquam*, encara⁶¹¹ que y haja professó de capes, com en l'altra Pasqua. Lo pali porten-lo capellans. E lo senyor bisbe porta la Verge Maria de argent renovada ab hun vel vermell, y lo sotsdiaca la creu dels braços ab altre vel vermell; y per ço estes no s'han de traure a l'altar ab les altres relíquies.

⁶¹⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Per manament y ordinació de sa il·lustríssima senyoria, no's trauen les relíquies, per lo molt que's gasten en traure y tornar.

⁶¹¹ E ha-y aygua... encara *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Aygua beneÿta, encara que y aja possessó de capes.

VN afegeix: Porta lo domer la ymage de Nostra Senyora renovada en la processó; y en les segones vespres se torna en processó.

Acabada la professó, los escolans que no tenen quefer, porten les capes a la sagrestia, y lo darrer plega totes les camisses, y pleguen-les damunt lo taulell; y lo // (**[LXX'] Pasqua Granada**) darrer estoja-les dintre la sagrestia; y, quant són acabades de plegar, lo escolà antich les compon y ordena, y lo darrer les ha d'estojar en los calaxos que acostumen de star dins la sagrestia nova. E més, té càrrech lo darrer de haver lo pam beneït del sotsagristà y dels escolans.

A missa solta toquen ab lo Manuel, y acaba's tot lo offici prop de les onze hores.

Mentres diuhen la epístola y lo respons, juren en la capella los jurats en poder del batle.

A l'altar major ha-y quatre canalobres ab ciris vermells, *scilicet*, l[o]s dos ordinaris e los dos grans, que són en lo armari de les relíquies. E, acabat tot lo offici, resten les relíquies en lo altar ab los quatre canalobres⁶¹² fins a vespres.

A les segones vespres lo tocar y tot lo restant com en les primeres vespres; e fan professó a l'altar major, e toquen la oració⁶¹³ quant diuhen de Sent Sebastià, e d'aquí a Sent Pere per la dobla.

Dihent completa, los sotscabiscols envihen capellans per a tornar les relíquies a la sagrestia y tornen-les axí com les portaren; e lo sotsagristà estoja-les y espolsa-les. Y, acabades completes, lo armarier torna los dos canalobres grans, y lo sotsagristà estoja'ls davall les relíquies.

Al faristol dels chantres, per a la professó de missa major, la tovallola de carmesí obrada de personatges, que stà dalt, ab los vestiments de papa Alexandre. // (**LXXI**)

SEGONA FESTA DE PASQUA GRANADA

Aquesta segona festa de Pasqua Granada és bisbal y lo tocar tot és bisbal, com havem dit a cartes X. A mijan[i]t, [a] matines, posa lo de l'altar lo pali de brocat carmesí, lo de Castellví; frontal y tovalloles del mateix.

Al cor, a matines, no y hacostuma de haver-hi capes per als bordons, ni los bordons de argent, sinó los de fusta del cor. Per al domer,

⁶¹² *JC afegeix al marge esquerre i en l'interlineat*: Los canelobres de l'armari no-s trauen fins a missa, per a com [trauen] les relíquies. Y estan en lo altar ab sos ciris ensesos fins són estogades les relíquies. Y asò-s fa tostemp que trauen les relíquies en les festivitats de huyt capes y huyt bordons.

⁶¹³ *Entenem: la oració del rei*

una capa de brocat carmesí, de les pinyes grans, y dos de vellut carmesí per als acompanyats.

A missa major fan senyal a sis hores y mija y aqueden lo primer toch a les set hores. Al cor, sis capes de carmesí ab sis bordons de argent, ço és, dos capes de brocat de capítol, y dos picholades y dos de les pinyes giques.

Los vestiments de brocat carmesí de capítol, y per al senyor bisbe camís ab paraments de brocat carmesí, y per al diacha y sotsdiaca, de ceda de carmesí. Per a l'altar, una línea obrada de grana; a les trones, les dos tovalloles de brocat carmesí de capítol. Los llibres cuberts de carmesí, com hair; tot l'aldre com hair.

A vespres fan senyal a dos hores y aqueden a dos hi mija, y fet bon intervall, fan lo segon toch; lo tocar bisbal. Al cor, les sis capes y bordons de missa. Al senyor bisbe, la de Exarch o Vilarrasa, o alguna altra bona de brocat carmesí; als ajudants, dos de vellutat o vellut carmesí, y lo gremial que serví de matí, y ruquet y stola de brocat carmesí per al bisbe. Capetes y capa per a la creu, com hair.

No y ha professó a l'altar major, sinó a la capella del Sanct Esperit, davant lo Fossaret –per la dobla–, ab la creu major. Ha-y vigília de campanes bisbals a la oració del vespre. // ([LXXI'])

TERCERA FESTA DE PASQUA DE PENTECOSTÉS

Aquesta festa és bisbal, com la de hair. A matines posen lo pali de vellut carmesí de la Magestat.⁶¹⁴ E per a missa, los vestiments de brocat carmesí de les pinyes grans, e la mitra brodada per al senyor bisbe. Tot l'aldre com hair.⁶¹⁵

A vespres no y à professó pròpria.⁶¹⁶

[E a les sis hores desempalien, y en la capella dexten les barrades baxes ab les cortines de Vilarrasa; y defora, devers la capella, empalien les dos barrades ab los draps de ras vells majors, per causa de les octaves de Pasqua. Y si les barrades de la capella no s'empaliaven de ras, han-se de empaliar de ricamarts vermells].

⁶¹⁴ de la Magestat *corregeix JC per a llegir*: de les pyentes [per pinyetes]

⁶¹⁵ *JC afegeix en l'interlineat i al marge esquerre*: Al cor, sis capes, dos de brocat [sobre-escrit] carmesí tartugat per als senyors de canonges; y dos de vellut carmesí per als rectós, y dos [y dos cancel·lat] noyes; y dos de vellut, velles, per als sotscabiscols.

⁶¹⁶ *Segurament JC afegeix en l'interlineat*: Hi resta la empaliada per al diumenge après de la Sanctíssima Trinitat.

DIMECRES APRÉS PASQUA Y TOTES LES OCTAVES

Són tan solempnes estes octaves –com appar en lo *Breviari*–, que les festes que y cauhen les muden fora les octaves. Y per ço lo pali y tapits han de ésser corresponents a l'offici de les octaves, ab los vestiments tot vermell, ço és, los tapits vermells, lo pali de vellutat carmesí de sent Lorenç, frontal y tovalloles del mateix, los vestiments de cetí carmesí. Al cor, dos capes de vellut carmesí ab dos bordons, lo gremial y tovallola de vellut carmesí, per no haver-n'i de cetí. Ha-y encens a l'altar y al cor. La epístola y lo evangeli, en les trones. A matines, no y acostuma de haver sinó una capa de vellut carmesí per al domer.

Encara que'n aquesta setmana cayguen les Quatre Tépores de la Trinitat, emperò d'elles no se'n diu missa ni commemoració, sinó tot lo ofici y missa és de les octaves. Ha-y orgue a vespres y missa. Lo tocar és doble, com havem dit a cartes XI. Y no y ha vigília.

Los tres dies de les Quatre Tépores, per rahó del dejuni, fan senyal a missa a set hores y mija, e aqueden lo primer toch a les huyt hores.

Los altres dies fan senyal a les set hores⁶¹⁷ y aqueden lo primer toch a les set hores y mija.⁶¹⁸ Toquen a missa solta ab lo Vicent. // **(LXXII)**

LES OCTAVES DE PASQUA

Lo disabte no fan de la Verge Maria, sinó de les octaves de Pasqua, ni y ha missa de les Quatre Tépores, com ja havem dit, sinó *tantum* la missa de les octaves.⁶¹⁹

Acabada⁶²⁰ nona, los escolans desempalien los draps de ras i ricamarts, y empalien per a la Sanctíssima Trinitat, ço és, huyt barrades,

⁶¹⁷ *Afegeix al marge dret*: y quarta

⁶¹⁸ *Afegeix al marge dret*: y hun quart

⁶¹⁹ *Afegeix en l'interlineat*: ut in *Missali*. Fan senyal a missa a les set hores, per les V profecies. Los vestiments són vermells [*sic*], com en les octaves; y ha-y orgue.

⁶²⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Lo sotsagristà no té de ensendre en la festa de la capella de la Trinitat, sinó de fer aparellar XXV sous de pa per a partir als pobres lo dia de la Trinitat a missa. La enramada y festa de la capella toca [*entenem: toca pagar*] al beneficiat.

PJT afegeix: Celebren-se dia de la Santíssima Trinitat matines solemnes y processó, instites [*per: instituïdes*] per lo inquisidor Figuerola. Y en la processó es porta lo Santíssim Sacrament, com en lo dia de Pasqua de Resurrecció [*aquesta nota marginal queda interrompuda per la part de la nota 624 escrita al marge esquerre i segueix:*]. Se fa senyal a les tres hores y mija, y se aqueda a les quatre hores. Diu-se la missa rezada mentres se canten laudes; y acabades, se fa la processó.

les quatre de fora de brocats y les dos més altes, dins la capella, de brocats, y dos emperials blanchs als caps, junct ab lo altar; e les dos barrades baxes, ab les cortines de mossén Vilarrasa, de ras, o ab imperials blanchs. A les trones, lo draps⁶²¹ de brots, que posa lo de l'altar. Dexam a la capella de mestre Climent los seus dos brocats ab dos imperials.⁶²²

LO DIUMENGE DE LA SANCTÍSSIMA TRINITAT. BISBAL

Lo campaner, lo disabte a migjorn, posa lo pali de brocat blanch de papa Calixte, de pèl, [per ésser tot guastat lo de brocat ras]; frontal y tovalloles del mateix. A la peanya de l'altar posa lo de l'altar hun brocat ab los dos tancaportes y los tapits blanchs. Fan senyal a dos hores y aqueden a dos hores y mija. Lo tocar, bisbal. Obren lo retaule los dos darrers.⁶²³ Al cor, sis capes y sis bordons, blanques, ço és, dos de brocat blanch de capítol, les millors, dos de vellutat y dos de domàs;⁶²⁴ per als domers dos capes blanques de seda, y per als diputats quatre capetes blanques. La cadira bisbal ab lo mester, y lo sitial de la sagrestia ab lo tapit chich de peus, y la catifa damunt lo taulel. Per al senyor bisbe ruquet, y stola de brocat blanch, y amit y la capa de brocat blanch de [capítol].⁶²⁵ Acabades vespres, fan professó a l'altar major y a la Trinitat, davant la Esperança, hon stà lo benifet annex de la sotsagristania; y d'aquí a la capella de mestre Climent,⁶²⁶ per la dobla de la capella.⁶²⁷ // **([LXXII'] Dia de la Trinitat)**

A missa major fan senyal a sis hores y una quarta, y aqueden lo primer toch una quarta ans de les set hores. Al cor, VI capes⁶²⁸ y bordons,

⁶²¹ *Sic.*

⁶²² *Afegeix en l'interlineat: y lo pali de la Resurrecció*

⁶²³ *Entenem: els dos escolans últims.*

⁶²⁴ Al cor sis capes... domàs *corregeix JC per a llegir: Al cor huit capes y huit bordons, blanques, ço és, dos de brocat blanch de Casanova, dos de brocat de capítol [brocat de capítol cancel·la a.m. i a.m. repeteix: dos de brocat de capítol y] y dos de domàs o de vellutat*

PM afegeix al marge esquerre: tela de or de capítol

⁶²⁵ de capítol *corregeix a.m. per a llegir: del cosí [del cosí corregeix segurament JC per a llegir: de Torrella y d'Escrivà]*

⁶²⁶ *Sobreescrit potser a.m.*

⁶²⁷ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: A matines, quatre capes*

⁶²⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Ara porten VIII capes*

com hair a vespres. Los vestiments blancs de brocat [ras],⁶²⁹ camís ab paraments blancs; a les trones, dos tovallols de brocat blanc.

La línia obrada de grana ab tot lo mester, los llibres cuberts de [carmesí].⁶³⁰ No y à professó de totes capes, ni y à pali, encara que⁶³¹ lo senyor bisbe porta lo himatge de la Verge Maria renovada.⁶³² E huy a missa a tart diu missa lo senyor bisbe, per quant va a dir missa a la Trinitat; y diu missa hun domer.

A vespres, axí mateix com en les primeres; la empaliada se acostuma de dexar fins al dia del Corpus; y les quatre barrades de defora la capella se alcen tant altes com puguen, per causa del passar de la custòdia y del pali, qui va ab los bordons larchs.

En los dies que's celebren de les octaves de la Trinitat,⁶³³ a l'altar, lo pali, una porpra blanca, frontal y tovallols de brocat blanc dominicals, tapits blancs, vestiments de porpra blanca; al cor, dos capes blanques ab dos bordons; al domer, capa de domàs blanc.

La preparació del sacrari per a les octaves trobaran escrita après de tota la festivitat de *Corpore Christi*, a LXXVII cartes.⁶³⁴ // (LXXIII)

DE CORPORE IESU CHRISTI

La vespra, après de nona, si no serà empaliat, empaliaran huyt barrades, com lo dia de Pasqua, y les trones y tot; e si serà empaliat, que hagen dexat la empaliada de la Trinitat, les quatre barrades de defora la capella alçar-les-han tan altes com poran, per causa del passar de la custòdia y del pali ab los bordons larchs.⁶³⁵

⁶²⁹ *Corregeix JC per a llegir:* de capítol [de capítol cancel·la i escriu al marge esquerre:] ras [cancel·la i afegeix:] los nous de capítol blancs

⁶³⁰ *Corregeix segurament JC per a llegir:* brocat blanc

⁶³¹ Ni y à pali encara que *subratllat*. *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Ara se à de posar o portar pali, per quant és *duplex maius* solemne.

⁶³² *SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat:* Lo ymatge de Nostra Senyora resta en lo altar major fins acabades les segones vespres; y, acabades, se fa processó per darrere lo altar major; y torna dit ymatge a la sacristia.

A.m. afegeix i a.m. cancel·la: No y à pali ni llums.

⁶³³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Es[tes] octaves se an llevat per lo reveñdíssim senyor don Thomàs de Vilanova.

⁶³⁴ *Possiblement MJC afegeix al marge inferior:* En la escaleta per a pujar a la custòdia, davant, se pot posar una tovallola de papa Alexandre, perquè estiga més bé, y una mija línia de grana, que [...stet] davall lo nut altar, davañt lo asiento que fan per a la custòdia.

⁶³⁵ *A.m. afegeix al marge esquerre:* A mijorn trahuen la custòdia a l'altar major los escolans.

A migjorn lo campaner posa lo pali blanch [de papa Calixte de brocat de pèl],⁶³⁶ frontal y tovalloles de brocat carmesí de papa Alexandre. Los tapits, lo hu blanch y l'altre vermell, si ja no posaven les catifes; y toca al de l'altar y guardià.

A vespres fan senyal a una hora e mija y aqueden a dos hores lo primer toch de les Morlanes. Aprés bon intervall fan lo segon toch, bisbal, molt solempne, tocant fins al quart psalm de vespres.⁶³⁷ Entretant lo de l'altar aparella la catifa damunt lo taulell, y lo drap chich de peus, la cadira ab lo coxí y drap blanch o de carmesí. Al cor, la cadira bisbal ab lo drap, y coxins, ruquet, estola, amit y la capa⁶³⁸ de brocat blanch de [capítol];⁶³⁹ als assistents, una capa de vellut o domàs blanch, y l'altra de vellut o vellutat carmesí o la una de les pinyetes. Ítem, VIII capes ab VIII bordons, ço és, per als canonges les dos de brocat [ras]; per als mestres, [Exarch y Vilarrasa], de brocat carmesí; per als rectors, les dos de brocat blanch de capítol; y per als sotscabiscols, [les] dos [de les pinyes grans], y per als domers al magníficat, lo hu una capa de [brocat blanch de capítol], de les velles, l'altr[e...p... de les pinyes grans de carmesí]. E lo gremial vol ésser lo de brocat ras; y dos encensers.⁶⁴⁰

⁶³⁶ de papa Calixte de brocat de pèl *cancel·la i afegeix al marge esquerre*: Ara posen a l'altar lo pali de l'archabisbe, frontal y tovalloles de papa Alexandre, y a l'asento de la custòdia lo pali de papa Alexandre, frontal y tovalloles de l'archabisbe.

⁶³⁷ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Ara fan senyal a una ora y una quarta, per anar lo ofici més reposat y a plaer.

⁶³⁸ *SG afegeix al marge esquerre*: Totes les capes són blanques.

⁶³⁹ de capítol *corregeix probablement JC per a llegir*: de l'archabisbe

⁶⁴⁰ Ítem, VIII capes... encensers múltiples correccions, *cancel·latures, notes marginals, etc.* *Les correccions i cancel·latures semblen de JC. Almenys hi ha tres lectures senceres probables.*

Primera: Ítem, VIII capes ab VIII bordons, ço és, per als canonges, les dos de brocat [ras]; per als mestres, les dos de brocat carmesí de capítol [*JC cancel·la* de capítol *i sobreescriu*: la de Muniyós *a.m. afegeix i cancel·la*: per quant]; per als rectors, les dos de brocat blanch de capítol; y per als sotscabiscols, les dos de les pinyes grans [*a.m. afegeix al marge esquerre, i probablement JC cancel·la*: per als assistents], y per als domers, al magníficat, lo hu una capa de brocat ras y l'altra de Herèdia. E lo gremial vol ésser lo de brocat ras; y dos encensers.

La segona corregeix l'original i la primera variant proposada, per a llegir: Ítem, VIII capes ab VIII bordons, ço és, per als canonges, les dos de brocat de l'archabisbe; per als mestres, les dos de brocat carmesí, la de Muniyós y Vila-rasa; per als rectors, les dos de brocat blanch de capítol; y per als sotscabiscols dos, la una de domàs blanch y l'altra de vellut carmesí, y per als domers, al magníficat, lo hu una capa de vellutat blanc y l'altra de vellutat. E lo gremial vol ésser lo de brocat ras; y dos encensers.

La tercera corregeix l'original i les dues anteriors variants per a llegir: Ítem, VIII capes ab VIII bordons, ço és, per als canonges, les dos de brocat de l'archabisbe; per als mestres, les dos de brocat carmesí, la de Muniyós y Vila-rasa; per als rectors, les dos de brocat blanch de capítol; y per als sotscabiscols dos, la una de domàs blanch y l'altra de vellut carmesí, y per als domers, al magníficat, lo hu una capa de les velles, l'altra la dels àngels de Herèdia. E lo gremial vol ésser lo de brocat ras; y dos encensers.

Lo de l'altar y guardià empaliaran⁶⁴¹ la sagrestia de la sua tapesceria y draps de or, com millor poran. Toquen la oració del rey quant diuhen de Sent Sebastià en la professó davant lo altar.⁶⁴² // (**LXXIII'** *De Corpore Christi*)

Entretant⁶⁴³ que diuhen vespres los canonges qui tenen càrrech de la custòdia, fan venir lo argenter, y trauhen-la de l'armari de hon stà, y posen-la damunt lo taulell. Y aquí netegen-la de la pols y reguonexen-la si y falta res, y aparellen-la. E dihent completa, fan venir capellans y porten-la a l'altar major, y d'aquí no's mou fins a la professó. [..... après completa fan senyal a matines]⁶⁴⁴ y toquen axí com a vespres. Y acabant de tocar, diuhen matines bisbals, molt solempnes, a**b** les VIII capes y VIII bordons de vespres y totes les altres capes que han servit a vespres per als domers y assistents del senyor bisbe. Y al benedictus dos encensers, com al magnificat a vespres. Acaben matines prop la oració del vespre.

Lo sotsobrer ha de provehir dos capellans per a esta nit y dos per a demà vespre, que guarden la custòdia; y dóna a cascú d'ells tres sous valencians.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ *A.m. afegeix al marge esquerre:* No és ja pràctica de empaliar.

⁶⁴² *Probablement MJC afegeix al marge inferior:* Recorde's lo sotsacristà que lo vericle per a reservar lo Sant Sacrament, que és de or, a on se possen en la missa matinal les dos hòsties, està en lo vericle de dona Joana; à'l de pendre de alí la vespra del Corpus, y passar-i les dos hòsties, de les que aurà portat de Jessús lo escolà de sant Pere.

⁶⁴³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Ara, per més descansadament y millor mirar y posar en orde la custòdia, dos dies ans se acostuma de denejar, perquè la vespra del Corpus à-y molt quefer en altres coses, so és, armar los tabernacles, etc., y és millor tenir fahena avançada.

Per al traure de la custòdia se recorde lo sotsacristà de tenir aparellades quatre tiretes de cuyro blanc que estan en la capsa dels coxinets per al càlser, per a ligar en alt los penjants de la custòdia; y les matexes à de tenir per a quant tome, per a alsar los penjants davant la porta major de la capella.

⁶⁴⁴ [... matines] *corregeix per a llegir:* Y posen la línia solempne a l'altar ans de la custòdia. *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical:* Començant lo primer psalm de completa, fan senyal a matines fins que responen al campanar; y, acabada la oració de la salve [la salve *corregeix a.m. per a llegir:* completa], aqueden lo primer toch. *Probablement MJC afegeix amb signe de remissió:* Y quant diuen '*dignaretur*', los chics fan senyal a la oració del rey y, imediate après de tocada la oració, fan lo segon toch.

⁶⁴⁵ *Afegeix en l'interlineat:* La alba, a les quatre [*corregeix a.m. per a llegir:* tres y miga] hores de matinada [*afegeix i cancel·la*] y hun poch ans.

JC afegeix al marge esquerre: Y al posar del Sanct Sacrament en la custòdia, fan hun repich bisbal de totes les campanes, quant fan senyal a prima. *Probablement MJC afegeix:* Recorde's lo sotsacristà de aparellar un banquet ab un tros de brocat, y sis tovalletes, y una ara y corporals per a posar lo Sant Sacrament, en la nit, après de aver-se fet la professó, o l'endemà, après de aver tornat la custòdia a la sagrestia, mentres diuen tèrsia.

Les tovalletes són obrades de grana y [.....] ab uns [.....] de grana y or. [L.....] un pam y tres dits, y té en lo envés una S; està en la caixa dels bracats. Lo brocat per al banquet.

A missa major, si y haurà entramesos, faran senyal una quarta ans de les sis hores y aqueden al primer toch una quarta tocades sis hores. Lo tocar a missa, bisbal solempne, com hair a vespres. E si no y haurà entramesos, faran senyal a sis hores y mija, y aqueden a les set hores, per quant a missa no y à professó. Al cor, VIII capes y VIII bordons, com hair a vespres, y als assistents, axí mateix, com hair a vespres. Los vestiments per a missa són camís ab paraments de carmesí brocat; y per al senyor bisbe y sotdiacha, la casulla, y dalmàtiga y stoles de [brocat ras]⁶⁴⁶ // (**LXXIII De Corpore Christi**) blanch, y per al diacha, una dalmàtiga de brocat carmesí de les de papa Alexandre; lo gremial de brocat [ras blanch];⁶⁴⁷ a les trones, dos tovalloles de brocat, la una blanca, l'altra vermella. Los libres ab les cubertes vermelles, puix no n'i ha de blanques.

Lo armarier aparella dos formes, de l'hostier de la Verge Maria, de Jesús, que sien les dos de crucifíxi,⁶⁴⁸ que vinguen a mida del vericle de or que està en la capsa chica dels libres. Y a missa d'alba consagren tres formes, les dos sobredites per a la custòdia y una per a sumir, al qui diu la missa d'alba. Y havent sumit a la dita missa d'alba, lo sotsagristà, ab sobrepellis y stola, o lo diacha de l'alba, o altre per ell, posa les dos Hòsties consagrades en lo vericle, dins la custòdia. La una Hòstia contra l'altra, que los crucifixis vagen a la part de fora, devés lo poble.

Lo síndich de València dóna estorachs y benjuhí al sotsagristà per als encensers a la professó.⁶⁴⁹

A vespres fan senyal a les tres hores⁶⁵⁰ y aqueden a tres hores y mija lo primer toch, y, fet bon interval, fan lo segon toch, com en les

⁶⁴⁶ brocat ras *corregeix segurament JC per a llegir:* l'archabisbe

⁶⁴⁷ ras blanch *corregeix segurament JC per a llegir:* de l'archabisbe

⁶⁴⁸ *Entenem:* dos hòsties amb baix relleu de sengles creus. *A.m. afegeix al marge esquerre:* Lo armarier.

⁶⁴⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Mija liura de benjohí, mija liura d'encens de gra, IIII onzes de storachs, sis dotzenes de pequets. [*A.m. afegeix:*] y de coquetes, dos dozenes.

⁶⁵⁰ *Probablement MJC afegeix al marge dret:* En lo any 1560, per manament del reverendíssimo senyor archebisbe, se fèu senyal a dos ores y mija, y anà la possessó ab molt concert y a plaer. Agué-y poques rogues, y fon la custòdia en la plaça la Seu a sis ores y mig quart; y si's tocàs a les [dos], so és, que's fes senyal, seria millor ab que los [*sic*] [dit]es representacions se donasen presa algun poch.

Afegeix al marge inferior: En lo any 1565, estant en lo cor lo reverendíssimo don Martín de Ayala, archabisbe de València, vingué lo reverendíssimo senyor bisbe de Sogorp, don Tal de Monatonyes, y paregué-li al reverendíssimo senyor archebisbe que a l'evangeli lo [*afegeix i cancel·la:* bisb] mestre de serimònies portàs un altre evangelister per a que's donàs al bisbe de Sogorp, y juntament ab lo diaca, lo hu anàs al senyor archebisbe y el altre, ço és, lo mestre de serimònies, al senyor bisbe de Sogorp; y en lo portar de la pau lo mestre de capella, portat un altre, portà pau al senyor bisbe de Sogorp.

primeres vespres, tocant fins al tercer o quart psalm. Bordons, y capes y tot l'aldre, com en les primeres vespres. E no y à professó après vespres davant lo alta[r] major, puix après completa n'i ha per la ciutat. La oració del rey toquen a la oració de la salve, quant diuhen dels pagans.

Acabada completa, axí a les sis hores en la vesprada, parteix la professó del Corpus per a defora la Seu, per la volta acostumada. Aquesta professó és professó de totes les capes, exceptades // (**[LXXIII]' De Corpore Christi**) les de papa Alexandre. Y les capes se han de repartir per lo sotsagristà⁶⁵¹ hun dia ans, ço és, la vespra del Corpus de matí o lo dimarts, en esta forma: que ell, quants canonges y dignitats hi ha per a portar capes –fora dels que porten la custòdia y los bordons–, y axí de les millors y més laugeres, aparta altres tantes capes; y fora de les capes per als canonges y dignitats, les altres que resten, parteix-les entre los mestres, y canonges forasters, y domers e altres officials, rectors y capellans honrrats de la Seu, triant les capes segons lo grau de cascú, com estan graduats en la professó. Y en hun quèrn de paper scriu totes les capes que presta, ni a qui les presta; y al prestar, faça'n levar les camises perquè no-s perden. E per lo semblant, ha de prestar les dalmàtiques y camís per a la custòdia y tabernacles, y músichs e sonadors. Y també escriure-u tot perquè, al cobrar, veja si li falta res, ni qui u té. La roba que servix

⁶⁵¹ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre*: S'à de tenir recort lo sotsacristà de apersebir un mestre per a que vaja en son loc darrer la custòdia, per mirar no-s perda alguna pessa y per a adobar los peuets.

SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: En 2 de juny 1611 [*subratllat*], dia del Corpus, per haver plogut, no-s pogué fer la processó, y féu-se a 5 de dits, en la dominica *infra octavam*. Y lo dia del Corpus en la nit tornàrem la custòdia al seu armari, y diumenge de matí la tornàrem a traure y posaren los reliquiariis per a la processó altra vegada.

PM afegeix al marge: En l'any MDXXXIII, volent exir la professó, començà a ploure, y plogué tant que no-s pogué fer la professó fins al cap de l'octavari, que era Sent Bernabeu. E totes les octaves stigué lo Corpus en la custòdia en la capella major, y no-s mudà altar ni res. Y de nit y de dia tostems psalmejaren quatre capellans, los quals pagà lo sotsobrer. Y en la custòdia tostems cremaren quatre ciris de liura en los quatre canalobres de la custòdia, a càrrech del sotsobrer, y també la lum per a legir de nit. E també lo armarier tostems cremà dos ciris en los canalobres de argent de l'altar major, de nit y de dia.

Possiblement MJC afegeix als marges esquerre i inferior: Y tinga ànsia lo sotsacristà de fer tenir foch en la sacristia, perquè si los ensensers venien sense foch per al traure del Sant Sacrament de la custòdia, que à de ensensar lo senyor canonge almenys tres vegades, tinguen foch aparellat. Y més, que tinga lo armarier [*corregéix a.m. per a llegir*: canbrer] un diornalet per a que, posat en lo sacrari lo Sanct Sacrament y avent ensensat lo senyor bisbe, diga la oració '*Deus qui nobis*', etc.

Probablement SG afegeix al marge inferior: En lo any 1615 [*subratllat*], a 18 de juny, dia del Corpus, plogué de vesprada a les quatre, y, no obstant avia fanchs, se féu la processó, *ut moris est*, y algunes de les capes que portaven sos baixos de cos se gastaren ab dits fanchs.

per als qui porten la custòdia se ha de aparellar dins la sagrestia nova,⁶⁵² ço és, XII dalmàtiques, de les millors, ab XII camís ab paraments, y amits y cordons. Tota l'altra roba se empresta per a vestir-se fora la sagrestia, axí per als tabernacles com per als cantors y altres.

Los tabernacles acostumats eren quatre, ço és, lo de sent Loís que va primer, lo de sent Jaume que va après,⁶⁵³ y lo cap de la Verge Maria après, e lo quart y darrer, més prop de la custòdia, és lo de les relíquies de la Seu. Ara, de l'any MDXXIII ençà, acostumen de fer hun tabernacle de les relíquies del rey, e aquest va més darrer de tots y més // (**LXXV De Corpore Christi**) prop⁶⁵⁴ de la custòdia. E si aquest se tornava a levar, les dalmàtiques que servien per a d'aquest poden servir per al reliquiari de les altres relíquies de la Seu, y les de aquest reliquiari per a l'altre, y axí de totes les altres.

Les campanes toquen a l'exir de la professó, fins que la custòdia és fora de la plaça de la Seu, y de les Corts y de la Deputació. E tornen a tocar quant comença a entrar per la Seu lo cap primer de la professó, ço és, los officis que van primers, après de les roques.

⁶⁵² *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió:* Ara se aparellen setse dalmàtiques.

⁶⁵³ *SG afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Y lo tabernacle ab lo ymatge, hàbit y costella de sent Vicent, fet en l'any 1606, és lo tercer [*a.m. afegeix:* y].

⁶⁵⁴ *Probablement MJC afegeix als marges superior i esquerre:* En lo any 1559, ab determinació y parer del reverendíssimo senyor archebisbe don Alonso [*corregeix a.m. per a llegir:* Francisco] de Navarra, se féu la processó lo dia del Corpus de matí. Digué's la missa matinal per a la consagració del Sant Sagrament, que's possà en la custòdia a les quatre ores, y fon acabada a les sis; y dix-la lo senyor canonge don Honorat Pellicer. Foren les creus y tabernacles ans de les sis en la Seu, y la custòdia a sis ores y un quart fon en la porta dels Apòstols. Y féu-se la volta a [*afegeix i cancel·la:* cos]costumada; y a les huyt ores y tres quarts ja estava la custòdia en lo altar major. Agué-y en la processó dotze bordons. Paregué molt bé. A les deu ores y mija fon dit lo ofici ab molta solemnitat.

SG afegeix: Diumenge, lo primer de juliol 1612 [*subratllat*], après de la octava del Corpus, havent proveyt lo molt il·lustre capitol que, per haver plogut casi tota la [*continua després de saltar la nota 655*] octava del Corpus, se tragués la custòdia disapte a migjorn, y de matí se digué la missa de *Consecratione Corporis Christi* [*continua després de saltar la nota 656*], y es fes de la mateixa manera que lo dia del Corpus; y féu-se la processó, *ut moris est*. Féu-se lo offici y missa conventual de octava *Sancti Joannis Baptiste*.

A.m. afegeix i continua al marge inferior: Diumenge *infra octavam Corporis Christi*, lo primer de juny 1614 [*subratllat*], per haver plogut a 28 de maig 1614 [*subratllat*], vespra del Corpus, se féu la processó. Tragueren la custòdia de matí, y no's digué missa de *Consecratione*, per haver-la dita lo dia del Corpus. Y no trobant-se en València lo senyor archebisbe, per estar en Madrid, anà lo senyor canonge Torres en son lloch, no obstant havia dos bisbes, [*afegeix y no com a reclam a l'angle inferior dret del recto del full; continua a l'angle superior esquerre del verso d'aquest mateix full*] y no trobar-se en València nenguna de les set dignitats de la present església. Asistí-li mosén Salzedo, domer.

Lo campaner porta la creu fins a les forques del Mercat, y lo segon servix per campaner per al tocar a l'exir de la professó, ab los altres escolans que li ajuden. E de les forques fins a la Seu la torna la creu lo escolà de l'altar.

[Lo sotsagristà té càrrech de fer posar caneles en la capella de mestre Climent, com appar en la sua administració, y en la capella del benifet aneix ab los altres benifets que són en dita capella del benifet aneix].⁶⁵⁵

E fa posar hun tapit dins la sagrestia nova més darrera, en terra, arimat a les caxes fronteres de la porta, perquè, com torna la professó,⁶⁵⁶ los de les capes entren-se'n a despullar dins la sagrestia y lancen-les damunt lo dit tapit. Y allí stà tota la roba, fins a pel matí.⁶⁵⁷ // ([LXXV] *De Corpore Christi*)

LA⁶⁵⁸ ROBA PER A LA PROFESSÓ DEL CORPUS

PER A LA CUSTÒDIA

Dos dalmàtiques de papa Alexandre per als dos canonges que van davant.⁶⁵⁹

Dos dalmàtiques de brocat ras per als dos canonges que van detràs.

Dos dalmàtiques de brocat blanch de capítol y dos de brocat tartugat per als quatre domers que porten la custòdia.

Dos dalmàtiques de brocat carmesí y dos de brocat carmesí de les pinyes grans per als quatre capellans ajudants a portar la custòdia.

⁶⁵⁵ Lo sotsagristà té càrrech... aneix *cancel-lat*. Probablement *MJC* *afegeix al marge esquerre i a.m. cancel-la*: À-y nou sous per a dites candeles.

⁶⁵⁶ Probablement *MJC* *afegeix al marge esquerre*: Per al tornar de la prosessó *vide* avant, a cartes 77.

⁶⁵⁷ *Afegeix al marge inferior*: En l'any MDXXVIII, vingué novament lo emperador don Karlos y rey nostre senyor a jurar en lo mes de maig, y feren-li lo Corpus lo divendres ans de la Ascensió, ço és, lo«s» entramesos y la professó ab lo *Lignum Crucis* gran, del rey, en loch del Corpus. E lo dia del Corpus no feren sinó la professó ab lo Corpus. Y en la una professó y en l'altra donaren a tots los acostumats de la Seu albarans de guants y sabates. La qual festa stà continuada en lo *Libre de Antiquitats*, ab tota la entrada.

⁶⁵⁸ *A l'angle superior esquerre finalitza la nota 654*.

⁶⁵⁹ *JC* *afegeix a continuació*: hi dos de l'archabisbe.

PM *afegeix al marge esquerre*: y ha's de aparellar una stola de brocat per al canonge qui ha de traure lo *Corpus Domini* de la custòdia; hi'l dóna al bisbe, tornant la professó.

Tot açò han de aparellar lo de l'altar y guardià, mentres diuhen vespres o ans, dins la sagrestia nova ab XII camís ab paraments dels millors, XII amits y XII cordons, per als qui han de portar la custòdia.

PER ALS ENCENSERS

Dos dalmàtiques de domàs vert.

PER ALS VENTALLS

Dos dalmàtiques encarnades.

PER ALS QUI PORTEN LO TABERNACLE DE LES RELÍQUIES DEL REY⁶⁶⁰

Dos dalmàtiques de tauris blau de mestre Climent y dos dalmàtiques de carmesí de les pinyetes chiques.

PER AL TABERNACLE DE LES RELÍQUIES DE LA SEU

Dos dalmàtiques de tauris blau de papa Benet y dos blanques feriades.

PER AL TABERNACLE DEL CAP DE LA VERGE MARIA

Dos dalmàtiques de vellutat blanch y dos de porpra blancha o de cetí blanch. // (**LXXVI De Corpore Christi**)

PER AL TABERNACLE DEL CAP DE SENT JAUME

Dos dalmàtiques de cetí carmesí e dos de vellut carmesí del bisbe en Bages, dels simples.

⁶⁶⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Quant no y à tabernacle de les reliquies del rey, pendran per al reliquiari del *Lignum Crucis* les dalmàtiques del tabernacle del rey.

SG afegeix al marge dret: En lo any 1614 [*subratllat*] y 1[615], no ixqué a la processó lo reliquiari del *Lignum Crucis* ni los demés reliquiaris del dit [*sobreescrit esborrall de 5 lletres*] tabernacle. [*Continua al marge inferior amb signe de remissió:*] Ixen solament los reliquiaris del cap de Nostra Senyora, sent Vicent, sent Jaume, sent Luís. Ixqué la processó a 10 de juny 1621 [*subratllat*], dia del Corpus, a les huyt hores tocases de la nit, cosa nunca vista y molt indecent, per ser causa les representacions dels comedians tan llargues y duplicadament.

PER AL TABERNACLE DEL CAP DE SENT LOÍS

Dos dalmàtiques de tauris o brocatel·lo vert del dia de Rams y dos de les agulles.

Totes aquestes dalmàtiques se empresten ab camís, ab paraments, y amits, y cordons per als encensers, y ventalls de la custòdia, y per als qui porten los tabernacles. Y prenen la roba la vespra del Corpus, o lo dia del Corpus de matí, e visten-se en ses capelles, per no ocupar tant la sagrestia.

PER ALS CANTORS Y SONADORS

Les dalmàtiques de les steletes verdes, les de cetí blanch de l'alba y les dos de vellutat blanch de l'alba, les dos verdetes, les dos blaves. Les tunicel·les del senyor bisbe.

Aquestes servexen sense camís, ni amits ni cordons, sinó les dalmàtiques soles lançades damunt los sobrepeülloçs.⁶⁶¹ // (**[LXXVI] De Corpore Christi**)

LES CAPES DE BROCAT PER ALS CANONGES Y DIGNITATS PER A LA PROFESSÓ

E PRIMO LES DE BROCAT CARMESÍ

La capa de mestre Bou. La capa⁶⁶² de Romeu de carmesí brocat. La capa de Artés. Les capes de Exarch y Vilarrasa servixen als bordons per als mestres. La capa de la Maria. La capa de Genta. La capa de Core-

⁶⁶¹ *A.m. afegeix al marge inferior:* Les relíquies que's possen en lo altar major en tota la octava del Corpus:

Segueixen tres columnes. Primera columna:

✠ Sant Jaume. ✠ Sant Berthomeu. ✠ Sant Christòfol. ✠ Sant Sebastià. [Lo tros de la *Corona Domini*]. [Sant Dionýs Areopagita]. ✠ La Mare de Déu renovada.

Segona columna:

[La Vera ✠ alta].

Tercera columna:

✠ Sant Lluís. ✠ Nostra Senyora, sens relíquia. ✠ Lo bras de Sant Luch eo dos dits. ✠ Sant Vicent Màrtir. [Sant Abdon y Senent]. [✠ Lo Àngel ab lo ensens]. ✠ Lo bras de Sant Jordi ab mà.

A.m. afegeix al marge inferior: En lo any 1614 [*subratllat*], lo senyor canonge Andreu, vicari general capitular, a 29 de maig, dia del Corpus, provehi ixquesen a soles les que tenen ✠.

⁶⁶² La capa *corregeix per a llegir:* Les capes, dos

lla. La capa de Monyós. La capa de Guitart. Les dos capes de brocat carmesí de capítol. La capa de Climent.

DE BROCAT VERT

La capa de Sart. Les dos capes de brocat vert de capítol. Les dos noves de brocat blanch de capítol, ultra les dels bordons. E si no y bastaven, poden pendre la de brocat blau, y de les de brocat negre, axí la de Rosell com les tres de capítol, brodades.

E PER ALS DOCTORS Y MESTRES EN ARTS Y OFFICIALS DE LA SEU LES SEGÜENTS⁶⁶³

Les dos capes de brocat blanch usades. Les tres capes de brocat negre brodades. La capa de Rosell. La capa de brocat blau de Romeu. Les dos picholades verdes. La de brocat blau de capítol. La de Figuerola. La capa de Herèdia. La capa de Martorell, de tauris. Les dos noves de domàs blanch. La capa blava de Lançol. // (**LXXVII De Corpore Christi**)

PER ALS RECTORS Y CAPELLANS HONRRATS

La capa blava de tauris. Les quatre capes dels doctors. Les capes de les pinyetes chiques de brocatel·lo carmesí. Les capes de brocatel·lo vert y blau, e totes les capes de brocat o brocatel·lo o de tauris que sien per a poder portar. Ítem, totes les capes de vellutat, vellut, domàs o cetí de diverses colors que sien per a mostrar-se en la professó.⁶⁶⁴

L'endemà del Corpus [de matí..... hores],⁶⁶⁵ los escolans posen hun tapit damunt lo cavalcador de la porta del Bisbe. Y, axí, damunt lo tapit, los escolans ab unes vergues primes espolsen totes les capes y dalmàtiques, axí de brocat com de seda, de la pols, y estogen-les. Los dos escolans espolsen damunt lo cavalcador, y dos pleguen en la sagrestia, y lo hu carreja la roba a la sagrestia quant és espolsada. Al portar la

⁶⁶³ *Afegeix en l'interlineat: y canonges forasters*

⁶⁶⁴ *A.m. afegeix entre paràgrafs i en columna: Orde de tabernacles en la processó. Sant Lluís. Sant Jaume. Sant Vicent. Nostra Senyora. Veracreu [a.m. afegeix: No va des de l'any 1614 (subratllat)].*

⁶⁶⁵ de matí... hores *corregeix per a llegir: acabant de dir vespres.*

roba al cavalcador tots hi ajuden, y fan-ne hun muntó damunt lo tapit de tota la roba que s'ha de espolsar y netejar.

Al tornar de la processó,⁶⁶⁶ lo sotsagristà faça tenir aparellat a l'altar major hun plat de argent ab hun picher ab aygua y una tovallola, per a lavar les mans al senyor bisbe, per causa que ha de tocar lo Corpus ab les mans, mentres fa la col·lacioneta breu, y après, a l'estojar-lo en lo sacrari baix, en lo cofrenet de os, lo qual ha d'estar aparellat ab sos corporals y tot recapte.⁶⁶⁷ // ([LXXVII'] *De Corpore Christi*)

La qual Hòstia la⁶⁶⁸ han de fer sumir lo divendres o disabte a missa d'alba o en alguna missa baixa qu'és diga en lo altar del Corpus.

Aprés que lo Corpus és fora de la custòdia, resta en lo altar major la custòdia de argent fins a l'endemà, que la fan estojar los canonges. Y per ço lo sotsobrer ha de provehir dos capellans per a que vetlen en la capella y guarden la custòdia fins a que comencen tèrcia, axí com fon la nit abans.

La vespra del Corpus lo armarier enrama lo rextat del Corpus de murta, o com millor porà; y empalia los pilars davant lo Corpus ab emperials, o fa-u empaliar als escolans, y paga'ls. E posa en punct lo sacrari més alt, ben net y espolsat, ab lo vel davant, y les tovalles, y ara, y corporals y los àngels damunt, sobre los quals se asenta lo cofrenet del Corpus ab hun vel de ceda blanca, obrat de or de damunt. Y a l'altar del Corpus posen⁶⁶⁹ lo pali dels martres ab unes tovalles bones y netes.⁶⁷⁰ Les tovalletes del sacrari dalt són obrades de grana al davant ab una franja de or y seda, y entorn un passamà de seda de grana, que stan en la capsab ab lo vel. E lo dia del Corpus, de matinet, traurà lo cofrenet ab lo Corpus y posar-lo-ha dalt, damunt los àngels. E dexarà preparat de tovalles y corporals lo sacrari davall ab lo cofrenet de os,⁶⁷¹ ab sos corporals també dintre, per a estojar les dos formes consagrades de la custòdia, que estoja

⁶⁶⁶ *A.m.afegeix al marge esquerre:* Per a quant torne la processó.

⁶⁶⁷ *Probablement MJCafegeix al marge inferior:* Y més à de tenir aparellats dos almaysars, la hu per al senyor de canonge que trau de [*sobreescrit*] la custòdia lo Sant Sacrament, per a donar-lo al reverendissimo senyor archebisbe, o al senyor bisbe, y altre per al dit reverendissimo senyor archebisbe, o per al senyor bisbe.

⁶⁶⁸ *La qual Hòstia la corregeix per a llegir:* Les quals Hòsties les [*es tracta de les Hòsties que hi ha al vericle de la custòdia*].

⁶⁶⁹ *Corregeix per a llegir:* lo scolà de l'altar posa

⁶⁷⁰ *Sobreescriu:* y una línia obrada

⁶⁷¹ *Probablement MJCafegeix al marge esquerre:* Ara no y à cofrenet de os, per causa de la custòdia que s'és feta. Possa's dit cofrenet de or [*sic*] entre·ls àngels.

lo senyor bisbe quant és tornada la professó, perquè no·l calga pujar en lo sacrari més alt. E l'endemà, o lo dia après, lo sotsagristà fa sumir les formes en la missa d'alba o en altra missa, que·s diga en lo altar del Corpus.⁶⁷² // (**LXXVIII De Corpore Christi**)

LO CAP DE L'OCTAVARI E PER LES OCTAVES

En les octaves toquen⁶⁷³ doble, com havem dit a cartes XI, salvo la vigília. Al cor, a missa y vespres, dos capes y dos bordons, la una de vellut carmesí e l'altra de vellut o domàs blanch. Per al domer, la capa de domàs blanch; als deputats, una capeta blanca, l'altra vermella, e, axí mateix, los ciris.

Lo pali de l'altar, una porpra blanca, frontal y tovalloles de vellutat carmesí, les del pali de sent Lorenç; y los tapits, lo hu blanch, l'altre vermell, y axí mateix, los ciris dels canalobres.

Los vestiments, de vellutat blanch, excepto lo diacha, que va de cetí carmesí; los camís ab paraments, gremial y tovallola blanch. Ha-y encens a l'altar y al cor. La epístola y evangeli se diuhen en la trona.

⁶⁷² *SG afegeix als marges esquerre i inferior*: La forma que se ha de guardar en lo traure y tancar lo Sant Sacrament en la octava, cada dia, està avant en lo present libre, fòlio 197 [subratllat].

⁶⁷³ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: ✕ Lo tocar de les octaves, per la solemnitat de les matines, à de ser ab les Morlanes, com si comensasen a tocar bisbal. Y al cor se an de portar a vespres quatre capes per la solemnitat y per ésser fora lo Sant Sacrament.

Possarà la capa a matines lo segon, y no lo guardià.

En lo cap de octavari, quant aurà fet la possessó, lo senyor bisbe, davant lo altar major dirà, dit un vers, la oració, y per la part de l'altar major que està envès lo sanbori se'n porà entrar y possar lo Sant Sacrament en lo sacrari.

Segurament CF afegeix amb signe de remissió: En lo any 1603 [subratllat], los señyors canonjes y capítol de la Seu de València provehiren que en lo dit any y en tots los anys après següents, en tots los dies de les octaves del Sant Sacrament de l'altar, acabades matines, se tocàs un toch solemne de campanes, y los cantors y l'orgue [*a.m. sobreescriu*: y ministrils] cantassen lo himne de *Pange Lingua* mentres se estojàs lo Sant Sacrament, y que per al dit effecte se vestís ab alba [*afegeix esborrall d'una lletra*], amit, cordó, stol·la y capa de brocat un senyor capitular ab diacha y subdiaca, vestits ab dalmàtiques molt bones, y un domer per assistent. Y axí·s feu en lo dit any, y lo mateix se feu en lo any 1604 [subratllat]. *Hoc addito* que a tots los officis se toque bisbal y·s possen sis capes y los cantors canten missa, magnificat, *Te Deum laudamus* y benedictus, y lo senyor capitular, a l'stojar lo Sant Sagrament, agenollat, diga la oració, y los cambresers tiren la cortina.

PM afegeix al mateix marge i continua per part del marge inferior: Lo divendres, a vespres, dos capes per a vespres, ab dos bordons, y aparella'n altres dos per a la professó de la Verge Maria també, la una blanca y l'altra vermella, per causa de les octaves de què fan les vespres.

SG afegeix a l'angle superior dret: En lo any 1612, venint la vigília de Sent Joan Baptiste disapte *infra octavam*, la missa se celebrà de *infra octava*, y no de la vigília *propter honorem tanti festi*.

L'endemà del Corpus, primer dia de les octaves, per no haver-hi hagut temps enans après de nona, en cesta, desempalien los escolans y tornen a empaliar la capella, o ab les cortines de ras de mossén Vilarrasa, o de ricamarts blancs y vermells; y defora los dos escolans darrés posen los dos draps de ras vells, los majors de amplària, en les dos barres de fora la capella.

Lo mateix dia, tornant la custòdia a la sagrestia, acostumen de enviar per lo argenter y reguonéixer-la ab lo avantari,⁶⁷⁴ si per ventura era cayguda alguna cosa d'ella. Y vista y reguoneguda, estogen-la en lo armari hon acostuma de star.

Lo disabte no fan de la majoritat de la Verge Maria, sinó de les octaves de *Corpore Christi*; y lo diumenge, axí mateix, fan de les octaves; e a missa, al cor, ha-y quatre capes per rahó // ([LXXVIII'] **De les octaves de *Corpore Christi***) de la professó;⁶⁷⁵ y a vespres no y à sinó dos capes, com en les octaves. Lo pali per a la trona, una porpra blancha; la línea per a l'altar, vermella y blancha, feta de lista; tot l'aldre com havem dit en les octaves. Lo diumenge,⁶⁷⁶ a vespres, si volen traure per al domer una capa de brocat blanch, de les velles, millor serà.

Lo dimecres, a vespres, per ésser les primeres vespres del cap d'octavari, que té dobla, porten quatre capes al cor ab quatre bordons, dos blanques y dos vermelles; y per al domer, la capa de brocat blanch de capítol, de les velles. Y après vespres, fan professó, per la dobla, ab la creu major, al Corpus, detràs lo altar major. Lo domer puja dalt a dir la oració, e la professó va per davall. No y à vigília de si. Tot l'aldre com en les octaves.⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ *Entenem: inventari*

⁶⁷⁵ *Segurament MJC afegeix al marge superior, en l'interlineat i al marge esquerre: Quant se farà la professó, lo sotsacristà farà llevar lo banquet que stà sobre ell lo Sant Sacrament, y tornarà la Pietat a on estava y adobarà lo sacrari, altar, ara y corporals per a que, quant torne lo senyor bisbe, pose a on acostuma de estar lo Sant Sacrament. Y posarà [sic] dels canelobres grans, los dos, y dels chichs, quatre, perquè resten les dos parts dels [sic] altar molt ornades. Y en la nit adobarà tot lo demés. Y farà tornar les reliquies a d'alguns reverents, si no en la nit tornar-les-à lo sotsacristà ab los escolans.*

⁶⁷⁶ *Afegeix al marge esquerre: Lo diumenge, a missa, al cor, quatre capes, dos blanques y dos vermelles, ab quatre bordons, per causa de les octaves del Corpus.*

⁶⁷⁷ *Afegeix al marge esquerre: En l'any DXXXV, se ordenà que, acabades vespres del cap de l'octavari del Corpus, ve la professó del cor per la Transfixió, y para davant lo Corpus; y lo domer, ab sa stola, y lo diaca y sotsdiaca, ab capes y stoles, ab ell, per ajudar-li. Y puja lo domer damunt lo altar, y pren lo cofrenet ab lo Corpus y stoja' en lo sacrari baix, dins lo cofrenet de os, hon stà tot l'any; y enca-sa'l y tanca ab clau lo sacrari baix. Quo facto, diuhen los deputats hun vers, y ell diu la oració del Corpus. La cleresia ve ab lums en les mans, cantant *Pange lingua* [entenem: Pange Lingua], hun vers lo cor y altre lo orgue. Al tornar-se'n la professó, diuhen la antífona de la Verge Maria.*

A missa, lo cap de l'octavari, quatre capes, dos blanques y dos vermelles; l'aldre com en les octaves.

A vespres, si feyen segones del cap d'octavari, faran com en les primeres vespres.

Acabades vespres, los escolans desempalien la capella y les barra-des, dos de defora. E lo armarier avalla lo cofrenet del Corpus en lo sacrari baix, hon stà tot l'any dins lo cofrenet de os, y desfà lo vel⁶⁷⁸ y lo sacrari dalt, y tanca'l. E los àngels dexa'ls allí, perquè no-s trenquen. Y leva lo pali y línea de l'altar del Corpus, y desempalia los pil·lars y desfan tot lo que ha empaliat y enramat en les rexes. Y lo sotsagristà estoja los vels del sacrari de dalt y lo del cofrenet de argent. E fa posar lo vel al sacrari davall, per amor del Corpus. Ha-y demorts per lo aniversari de demà.

L'endemà de les octaves fan aniversari bisbal ab cap de setmana, per les ànimes de aquells qui, vivint, acompanyaven lo *Corpus Domini* en la professó y anant per la carrera.

De l'aniversari bisbal, *vide* a cartes XXIII; y per ésser lo aniversari bisbal, la missa de l'aniversari és darrera. // (LXXVIII°)

LES DOMÍNIQUES APRÉS PASQUA GRANADA FINS A L'ADVENT

Del diumenge de la Trinitat fins a l'Advent se acostumen de celebrar sis domíniques historials, ço és, *Deus omnium, In principio, Si bona, Peto, Adaperiat et Vidi Dominum*, com appar per lo *Breviari*. E més, se acostumen de celebrar algunes domíniques simples, que no són historials; entre elles no y à differència altra sinó que la historial entra lo disabte a la capítula, e la domínica no⁶⁷⁹ historial no entra fins a matines. Y per ço, com havem dit a cartes VII, la domínica historial té lo primer senyal de la oració del vespre feriat ab la Chica a soles; e la domínica simple té

Segurament MJC afegeix: A matines, lo cap de octavari del Corpus, portaran sis capes y sis bordons, per la solempnitat del dia y differència de les altres matines, com sia bisbal lo dit cap de octavari y les vespres.

Probablement MJC afegeix al marge inferior, part dreta: En la prosessó del cap de octavari, per la Seu, à de portar la creu lo guardià y lo segon, al campanar, y chiques y campaner; lo de l'altar tindrà càrrech de la sacristia.

SG afegeix al marge inferior, part esquerra: En lo any 1618 [*subratllat*], lo senyor archebisbe Aliaga manà que la processó se fes acabades completes.

⁶⁷⁸ E lo armarier avalla... desfà lo vel *corregeix possiblement m.m. per a llegir:* E lo armarier, avallat lo cofrenet del Corpus en lo sacrari baix, hon stà tot l'any dins lo cofrenet de os, desfà lo vel.

⁶⁷⁹ *Sobreescrit.*

lo primer senyal doble, ço és, aventant la Chica y doblant la Despertada. De la oració del vespre avant, en lo tocar, no y à differència alguna, com havem dit en lo tocar de dominica a cartes VII, e VIII e VIII°. Ni y à differència en los ornaments, ni officiar, après de les primeres vespres.

A PRIMERES VESPRES

Si és dominica historial, començant la capitula de la dominica, los bordoners despullen-se les capes y bordós. Y començant lo hymne, lo de l'altar y segon porten lo encenser y la capa de porpra verda, que's diu de les agulles.⁶⁸⁰ Los deputats, ab ciris verts sense capetes. Ha-y encens al cor y a l'altar al magnificat. Si és dominica simple, no y à res de açò, sinó que fan segones vespres del que⁶⁸¹ hauran fet lo disabte, y de la dominica simple sols ne fan commemoració après de la primera oració.

A MATINES

Posa lo de l'altar lo pali de porpra verda que's diu de Rabaça, frontal y tovalloles blaves dominicals de brocat o brodades, tapits verts; lo pali de la trona, una porpra verda; capa per al domer al benedictus, una de vellut vert. // (**[LXXVIII'] Les dominiques après Pasqua Granada**)

A MISSA MAJOR

En⁶⁸² lo stiu, fins per tot agost, poden fer senyal a sis hores y una quarta, y quedar una quarta ans de les set hores, en manera que toquen una mija hora bona; y per ço, en haver fet senyal lo campaner o lo guardià, deu girar la arena.⁶⁸³

De agost en avant, poden fer senyal a sis hores y mija, y, achiquint-se més los dies, poden fer senyal una quarta ans de les set hores. E mija

⁶⁸⁰ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió: [o] la de vellutat vert alt y baix*

⁶⁸¹ *Repeteix i cancel·la: que*

⁶⁸² *Segurament CF afegeix al marge esquerre: Nova provisió: Ab acte rebut per Hierony Julià Real, notari, a 2 de octubre 1595 [subratllat], provehiren los senyors canonjes que, de así avant, a les set hores y mija de la matinada se comence a tocar a l'offici en les dominiques y dies de festa colents, y que a les huit hores en punt se faça lo darrer; y en los altres dies, se guarde lo costum de la present església.*

Possiblement MJC afegeix: Nova provisió: A missa y a vespres, en totes les dominiques après de les octaves del Corpus, ara sien festivals ara historials, fins a l'Advent exclusive, està provehit per lo reverent capitol se porten quatre capes verdes y quatre bordons per la dominica nisi in ea occurrerit festum colendum, quare tunc avem de seguir la regla de la festa doble.

⁶⁸³ *Per referència a un rellotge d'arena.*

hora après que han fet senyal, lo de l'altar hix a la porta del Campanar, e lo de les chiques fa's a la finestra, e fa-li senyal que aqueden, car en les dominiques no aqueden ab la campaneta del sembori, ni y à segon toch per si, sinó aqueden com dit és, o pujant-se'n lo campaner la arena. Al cor, per causa de la professó, dos bordons y dos capes de vellut o vellut[at] vert per a tota la missa. A l'altar, una línea verda y tovallola verda ab tot lo mester.

En la sagrestia, los vestiments de porpra verda que's diuhen de les agulles, camís ab paraments morischs o verts, capa per al domer verda porprada, com los vestiments; per als deputats les capetes de domàs vert. Lo campaner porta la creu ab una capa verda porprada vella o ab una de seda verda. Lo de l'altar encensa ab una dalmàtiga verda dels simples y lo guardià dóna l'aygua beneÿta; per a l'evangeli, una tovallola de brocatel-lo vert. Ha-y encens al cor, al perfaci.

A VESPRES

A segones vespres dominicals no y à capes ni bordons; los diputats ab canalobres y ciris verts, sense capetes; al domer, per al magníficat, una capa de brocat verda ab hun amit. // **(LXXX Les dominiques après la Pasqua Granada)**

Si les segones vespres eren les primeres de algun sanct doble, en tot seguirà la festa, salvo que a l'altar posaran lo frontal y tovalloles dominicals de dematí e lo pali, del sanct que sia, de ceda, dels millors. E a mijanit lo de l'altar posarà lo pali e tovalloles y frontal més convenient a la festa.

Si en dominica simple se celebrava algun sanct simple de nou licons, lo tocar és en tot y per tot com a dominica simple. E a missa major ha-y quatre capes per causa de la professó. Y les capes, y vestiments, y pali de l'altar, frontal y tovalloles és de la color convenient a la festa simple.

LES FÈRIES

De les fèries que poden venir de Pasqua Granada fins a l'Advent fa's lo offici axí mateix com havem dit en les fèries de l'Advent (a cartes XXIII); quant al tocar, y ornaments y pali, ço és, de color morada o envinagrada, y camís sense paraments.⁶⁸⁴

En les fèries o misses feriades de les Quatre Tèmpores, ornaments negres, com havem dit en les Quatre Tèmpores de Sent Thomàs, a cartes XXIII.

⁶⁸⁴ *Afegeix:* y tapits vermells

En los officis de vigílies de sancts, los ornamentals morats o envi-nagrats, com appar a cartes XXIII.⁶⁸⁵

Los dies de dejunis, axí de Quatre Témpores com de vigílies, deu-se compassar lo offici y fer senyal a missa major de tal manera que s'acabe tot lo offici prop de les onze hores, una quarta ans. E los divendres, axí mateix. // ([LXXX']⁶⁸⁶ // LXXXI)

QUANT LES PROFESSONS DE LES LETANIES NO·S PODEN FER PER LA CIUTAT PER ALGUN IMPEDIMENT DE PLUJA O FANCHS

Quant les professons de les letanies no poden exir defora la Seu per algun impediment, fan-se entorn de la Seu ab tota aquella solempnitat que s'acostumen de fer defora la Seu, y ab totes les creus de les parròquies y lo senyor bisbe. E cascun dia vesiten totes aquelles invocacions que acostumen de visitar exint defora la Seu.

E, axí, cascun dia hix per la porta del cor e roda tota la Seu, com fa los diumenges, fent ses stacions segons vénen ordenades en la volta de la Seu. Y a cascuna stació para's la creu de la Seu —ab los bordoners davant— hon se fa la stació, e canten una antíphona de la stació hon se fa, y los deputats diuhen hun vers, y lo domer, qui va ab la capa, diu la oració del sanct ab la de la fèria *sub una conclusione*. E lo senyor bisbe no·s mou de son trast. E a la invocació de la stació principal diuhen hun respons. E lo bisbe no porta res en les mans, ni y à pali ni sermó. E los escolans de les parròquies tenen les creus dins la capella de la Seu a tota la missa, com ho acostumen de fer la darrera professó. E lo campaner dexa la creu al de l'altar, qui la té tota la missa dins la capella, y puja a tocar les batallades de levar Déu. E lo guardià serveix a l'altar y lo de les chiques fa senyal al levar Déu ab la campaneta del sembori.⁶⁸⁷

DILLUNS

Primo, hix la professó del cor, y volta devers lo campanar. E fa primerament stació a la Verge Maria de Sperança, per la confraria.⁶⁸⁸ // ([LXXXI'] **Les letanies per la Seu**)

⁶⁸⁵ *Afegeix*: y tapits vermells

⁶⁸⁶ *Pàgina en blanc*.

⁶⁸⁷ *Afegeix*: e fan-se per aquest orde:

⁶⁸⁸ a la Verge Maria de Sperança *cancel·la JC i afegeix al marge esquerre*: a Sant Narcís y après a la Verge Maria de Sperança. [per la confraria *entenem*: *en lloc de fer l'estació davant la confraria de la Verge Maria*].

Ítem, a Senta Tecla y Sent Vicent Ferrer en la capella de Sent Me[n]t.

Ítem, en la capella dels Set Goigs per los Tres Reys.

Ítem, a la capella de Sent Domingo.

Ítem, a la capella de Sent Jaume.

Ítem, a Sent Christòfol, al pilar de la trona.

Ítem, a Sent Johan Batiste, a la capella dels Artesos.

Ítem, a Sent Salvador, a la capella dels Bonastres.

Ítem, a Sent Thomàs, davant la Longitut.

Ítem, a Sent Pere y Sant Pau, a la capella de Sent Pere.

Ítem, a Sent Steve, a la capella de Sent Sebastià.

Ítem, a l'altar major, y feta la stació diuhen la missa bisbal, *ut moris est*.

LO DIMARTS

Primo, a Sent Martí, als Armés.

Ítem, a Sent Johan Evangeliste, davall lo orgue major.

Ítem, a Sent Ffrancés, prop la porta dels Apòstols.

Ítem, a Sent Andreu y Senta Caterina Martre, darrere lo altar major.

Ítem, a la Verge Maria de Touet, per la Mercé.

Ítem, a Sent«a» Magdalena, prop la porta del Bisbe.

Ítem, Sent Jordi, a la libreria.

Ítem, per la lonja, a l'altar major; y après diuhen la missa.

DIMECRES

Primo, a Sent Berthomeu, al costat de Sent Arcís.

Ítem, a la Sperança, per Calatrava.

Ítem, a Sent Lorenç, prop la porta dels Apòstols.

Ítem, a Sent Nicolau, a l'altra part davant.

Ítem, a la Verge Maria de Touet, per lo Carme.

Ítem, a Senta Creu, davant lo Fossaret.

Ítem, a l'altar major; y après diuhen la missa.

E lo dia ans, lo vedell avisa los capellans de les capelles per a que les aparellen hi y encenguen lums. // **(LXXXII, LXXXIII, LXXXIII, LXXXV, LXXXVI⁶⁸⁹ // [LXXXVI'])**

RETGLES GENERALS

Tostemps que y à capes al cor y bordons, axí a missa com a vespres, los deputats porten capetes ab los canalobres; hon no, van sense capetes ab los canalobres y sobrepelliços. E si acabada la salmòdia, se levaven les capes y bordons per la domínica historial, los deputats no porten capetes.

E com en missa hi ha capes al cor, hi ha encens al cor al perfaci; e la epístola y evangeli se diuhen en les trones. E si no y à capes, no y à encens al cor al perfaci, jatsia n'i haja en la missa. E la epístola se diu al cantó del faristol del cor, a la part hon és lo cor; e lo evangeli, a l'altar major ab lo faristol de ferro.

La missa baixa que's diu en lo altar major, mentres diuhen tèrcia e sexta, de quesvulla que sia, tostemps se ha de dir ab diaca y sotsdiaca, y los cambrés hi servixen com si fóra cantada. E si's diu detràs lo altar major, tostemps se diu a soles sense diaca ni sotsdiaca. Y lo de l'altar y porta recapte y los cambrés tenen càrrech de ajudar-hi, com se fa en la missa de les octaves de Tots Sancts lo dia de partir lo pa, que's diu detràs lo altar, y en totes les altres. // **(LXXXVII)**

⁶⁸⁹ Pàgines en blanc numerades.

**COMENÇA LO SANCTORAL DE TOTS LOS SANCTS Y FESTES QUE
STAN ASENTADES EN LO CONTER, COMENÇANT A NADAL.
E PRIMER PARLAREM EN GENERAL,
APRÉS EN PARTICULAR DE CASCÚ**

DELS BISBALS

Dels bisbals, lo modo del tocar les campanes trobar-ho-han en lo principi, a cartes X.

Per a les primeries vespres ha de ésser empaliat, y per ço, acabant nona, acostumen tots los escolans de empaliar, segons és la festa, ans de les primeres vespres.

E lo de l'altar té càrrech de les trones y de la peanya de l'altar y dels tapits. Lo pali de l'altar, si's posa a migjorn, posa'l lo campaner; si's posa a mijanit, posa'l lo de l'altar.

A VESPRES PRIMERES

Són cinch⁶⁹⁰ festes principals, ço és, Nadal, les dos Pasqües, lo Corpus y la Verge Maria de Agost,⁶⁹¹ en les quals festes hi ha huyt capes y VIII bordons al cor. E més, ha de empaliar lo de l'altar la cadira del senyor bisbe ab lo tancaporta de ras, qu'és ja dedicat per allí a la cadira; y encara ab temps, deu empaliar la sagrestia; y ha-li de ajudar lo guardià a l'empaliar de la sagrestia. En tots los altres bisbals no y à sinó sis capes y sis bordons. E per a la cadira del senyor bisbe del cor, una porpra de les que y stan ja dedicades damunt la // (**[LXXXVII'] Los bisbals**) cadira, ço és, a les spatles del senyor bisbe, que són unes porpetres grogues fetes com a vinyetes. Y damunt lo antepit, davant la cadira, posa una porpra, e hun coxí damunt la porpra [per a tenir] lo libre, [que] sia bo, y hun altre coxí damunt la cadira per a seure, al senyor bisbe, y hun amit net, y hun ruquet, y stola de brocat ab capa per al bisbe, e dos capes de seda per als assistents, y la mitra y la crossa. Tot açò⁶⁹² ho aparella per al bisbe en la sua cadira y en lo cor, ans que comencen vespres.⁶⁹³

⁶⁹⁰ *A.m. sobreescriu:* sis

⁶⁹¹ *A.m. sobreescriu:* y Tots Sancts

⁶⁹² *Afegeix al marge dret:* lo de l'altar

⁶⁹³ *Afegeix al marge dret:* y gremial

En la sagrestia aparellen lo bancal o catifa damunt lo taulell, y lo drap de peus chich en terra, y damunt, lo sitial de ferro ab hun coxí damunt, y sobre lo coxí lo drap de seda dedicat per a la festa.⁶⁹⁴

Quant diuhen lo [magnificat],⁶⁹⁵ lo segon y chiques porten [los encensers, y lo de l'altar y guardià ap] les dos capes per als dos domers qui acompanyen lo senyor bisbe; y posen-les damunt los antepits de dalt, davant les cadires dels domers; la una en lo hun cor y l'altra en l'altre. Y partixen de la sagrestia començant lo himne o prosa per aquest orde: primer lo vedell, après los quatre deputats ab capetes, y canalobres y ciris encesos, après los de les capes, y darés los encensers. Entrant en lo cor, giren-se y fan humiliació a l'altar y al bisbe; y los de les capes van a portar les capes, los quatre deputats posen-se davant lo banch dels ciris, e los dels encensers pengen los encensers en les portes del cor y van acompanyar los canonges de les capes, // **(LXXXVIII Los bisbals)** ab dos deputats y vedell, qui van per acomanar la antífona del magnificat al senyor bisbe. E los altres dos escolans de les capes, dexades les capes, tornen-se'n a la sagrestia. E començant lo magnificat, lo senyor bisbe, ab lo vedell primer, y après los dos escolans ab los dos encensers, y los quatre deputats après, y lo senyor bisbe ab los dos assistents ab lo gremial y crossa, que porta lo hu dels assistents, y darrere lo senyor bisbe los dos domers ab les capes, axí van a encensar a l'altar y d'aquí tornen-se'n al cor. Y lo senyor bisbe torna-se'n a la sua cadira ab los assistents, y los deputats, allí hon s'estaven. E los dos domers ab los encensers encensen tot lo cor, damunt y davall, après que han encensat los qui tenen les capes al faristol. E si y ha encens a d'alguna capella per les segones vespres de la dobla, ans que encensen lo cor de tornada de l'altar, quant són a la porta del cor, lo vedell ab dos canalobres y los dos encensers, ab los escolans y los dos domers de les capes, van a la capella y encensen-la. Y d'aquí tornen al cor, y encensen los bordoners y tot lo cor. Y d'aquí van-se'n al senyor bisbe, lo hu a l'hun costat y l'altre a l'altre costat. E los escolans⁶⁹⁶ prenen los encensers y encensen los deputats qui porten los canalobres, y tornen-se'n a la sagrestia. Quant los deputats han dit lo darer vers, ans de la benedicció, entretant que lo bisbe diu la oració, lo vedell ab los dos deputats van a la sagrestia y acompanyen la creu major, que porta lo se-

⁶⁹⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Ara posen la cadira de vellut carmesi per a seure, al senyor bisbe, en tots los bisbals, exceptat quant és de rèquiem, que's posa lo sitial de ferro.

⁶⁹⁵ *Cancel·la i sobreescriu:* himne

⁶⁹⁶ *Per:* escolans

gon, per a la professó de vespres, que's fa a l'altar major o a la capella de la dobla. E lo de l'altar porta-y lo encenser. E tornant la professó al cor, los escolans han // ([LXXXVIII] **Los bisbals**) d'estar ja aparellats dins lo cor per a pendre les capes dels canonges, y bordons y mestres, y tornar-ho tot a la sagrestia. Y cascun escolà porta d'un viatge dos capes y dos bordons, una en cascun muscle. Si són sis capes y bordons, porten-les lo de l'altar, y guardià y chiques, si lo segon porta la creu, si no, ell. E si y à huyt bordons, porten-ho tot los quatre, enaxí que lo segon, dexada la creu, corre per les dos capes y bordons que resten al cor. E lo senyor bisbe, acabada la oració que diu en lo cor, darrera, ab la creu, y vedell, y deputats, y assistents y domers, ve-se'n a despullar a la sagrestia, y los escolans ajuden-li a despullar. Y tots los cinch pleguen les capes y ornaments que han servit a les vespres bisbals.

Començant completa, lo de l'altar porta al cor lo plat de argent chic ab una poca d'aygua beneÿta y lo salpacer. E quant comencen lo *Deus misereatur nostri* de la salve, los domers donen aygua beneÿta a tot lo cor; y lo hun deputat porta-li lo plat. Y acabat lo cor, lo deputat pren lo plat y salpasser, y torna-u a la sagrestia y torna-u en mans del de l'altar, per a que u estoge en lo armari de l'argent.

A MATINES

Si lo bisbal és de huyt capes y VIII bordons, lo de l'altar aparella al cor VIII capes y bordons. Y dihent lo himne, ell y lo guardià porten al cor una capa per al domer y dos per a dos capellans assistents, ab dos encensers, y quatre deputats ab capetes y canalobres encesos. Si és lo bisbal de // (**LXXXVIII**⁶⁹⁷ **Los bisbals**) sis capes y VI bordons, no s'acostuma portar al cor bordons de argent ni capes, mas servexen-se ab los bordons de fusta. E dihent lo himne, lo de l'altar y guardià porten al cor tres capes per al domer y dos assistents, ab quatre canalobres ab capetes, si y són los deputats. En lo temps antich, també s'i acostumava de haver-hi capes y bordons de argent, com a vespres.⁶⁹⁸

A MISSA MAJOR

Al cor, les mateixes capes y bordons que han servit a les primeres vespres. En la sagrestia lo de l'altar aparella los vestiments corresponents

⁶⁹⁷ Repeteix numeració.

⁶⁹⁸ Afegeix en l'interlineat: E en algunes festivitats de la Verge Maria hi ha quatre capes al cor y quatre bordons de argent.

a la festivitat y camís ab paraments, y per al senyor bisbe, dos tunicel·les per a davall la casulla, la una de la mànega streta y l'altra de mànegues amples; per als assistents, les matexes capes que portaren hair a vespres. E, dihent tèrcia, porta a l'altar una línea, y lo faristol de argent, y missal⁶⁹⁹ bisbal, e lo evangelister y epistoler, si és dia de ésser cuberts,⁷⁰⁰ [y] en tal cars⁷⁰¹ posa una tovallola de brocat a la trona de l'evangeli e altra a la trona de la epístola. E si no és dia de ésser cuberts, porta una tovallola de brocat a l'altar per a damunt lo libre, quant van a dir la epístola y lo evangeli; y més porta a l'altar la creu d'argent, que acostuma star damunt lo altar, la més gran. E més ha de netejar les canadelles de argent bisbals y posar-hi vi e aygua, y posar-les dins lo cofrenet de argent. E més aparella lo plat chic de argent; y dins ell, lo càlzer y la capsa dels corporals damunt; y damunt la capsa, la sacra bisbal; y dins lo plat, la capsa d'argent ab hòsties y lo donapau, y una tovallola per a menejar la mitra del senyor bisbe, y una altra o la mateixa per a damunt los genolls, quant stà seyt, que vol administrar. Lo qual plat, // (**LXXXVIII**) **Los bisbals**) axí⁷⁰² aparellat y cubert ab hun vel o tovallola, està a punt en lo taulell o en la sotsagrestia, per star més segur. E, acabant sexta o a la fi de la professó, si n'i ha, lo de l'altar deu portar a l'altar lo encenser ab foch y encens. E lo sotsagristà, si y ha de haver professó, aparella damunt lo taulell lo himatge o relíquia, que ha de portar lo senyor bisbe, y la creu dels braços per al sotsdiaca ab dos vels. E si no y à de haver professó, sols aparella la creu dels braços ab hun vel.

E dihent sexta, visten-se lo senyor bisbe y lo diaca e sotsdiaca, y és mester que tots lo(s) cinch escolans sien aquí per ajudar-los de vestir, a pena de sis diners a cascú. E si y ha de haver professó, acabada sexta, ans de la missa fan la professó, y si és ordenària, que y haja encens, lo de l'altar y guardià visten-se per a encensar a la professó, e lo campaner porta la creu. E si y à aygua beneÿta, lo de les chiques porta lo plat y salpacer de l'aygua beneÿta al cor, y dóna al poble l'aygua beneÿta, y lo segon guarda la sagrestia. Y acabada la professó, tornen-se'n a la sagrestia, y lo senyor bisbe dexa la capa y visten-li la casulla. E dihent lo *Gloria Patri*, que toquen lo rotgle, hixen a dir la missa per aquest orde: primer lo esco-

⁶⁹⁹ *Segueix al marge dret una paraula cancel·lada.*

⁷⁰⁰ *Afegeix i cancel·la repetint: cuberts*

⁷⁰¹ e lo evangelister... cars *corregeix per a llegir:* e lo evangelister y epistoler, y si és dia de ésser cuberts, en tal cars

⁷⁰² *Precedeix, repetint: Lo qual plat*

là ab lo plat que ha aparellat; e quant és als grahons de l'altar, los cambrés prenen-li lo plat; après va lo vedell, après los dos deputats ab cape-tes y los canalobres, après lo sotsdiaca ab la creu dels braços, après lo senyor bisbe —en mig del diacha, qui porta la cossa, y de hun asistent ab son gremial— ab la mitra al cap, axí com en la professó; y darrere lo bisbe hun altre asistent. Y arribant a l'altar, fan la confessió. Y lo sotsdiaca stà davant lo senyor bisbe ab la creu dels brassos. Y, acabada la confessó,⁷⁰³ acosta la creu al bisbe per adorar-la. Y après dexe-la damunt lo altar per a l'evangeli, e proseguixen la missa.

Lo guardià porta la cadira bisbal a l'altar per a seure al senyor bisbe. // **(LXXXVIII Los bisbals)**

Quant han dit la confessió, lo vedell ab dos deputats, los de les capetes, van al cor per acompanyar los dos canonges bordoners qui vénen al senyor bisbe per la intonació de la glòria. Quant lo sotsdiaca va a dir la epístola, van ab ell lo escolà de l'altar, y vedell y los dos deputats de les capetes; e, axí mateix, a l'evangeli. E lo escolà porta lo encenser y té càrrech de la tovallola. Lo campaner y segon tenen càrrech de acompanyar lo sermonador ab lo sotsagristà. E si lo sotsagristà sermonava, acompanyen-lo tots los quatre escolans, ço és, campaner, segon, chiques y guardià. E lo campaner té càrrech de tancar la porta dels Apòstols, e lo segon, la del Bisbe, per al sermó. Quant comencen lo perfaci,⁷⁰⁴ lo de l'altar ab lo encenser, vedell y los dits deputats acompanyen lo diaca, qui va a encensar lo cor. Al levar Déu, lo guardià té càrrech de fer senyal ab la campaneta del sembori al campaner, qui toca les batallades, y lo de l'altar dóna recapte a l'encenser. Als agnus, quan⁷⁰⁵ lo diaca va a donar pau al cor, si no y à bisbe algú en lo cor, lo de l'altar avança's hun poch y acompanya lo canonge bordoner de la part hon és lo cor, qui ve a pendre pau, y ab lo diaca van lo vedell y lo(s) dits dos deputats. E, si y à bisbe, lo escolà, vedell y deputats acompanyen lo diaca fins a dar pau al bisbe, que stà en lo cor.⁷⁰⁶

Quant diuhen la postcomunió, lo de l'altar o guardià fa senyal a missa solta y lo campaner, segon y chiques pugén lo Manuel fins a més de miya finestra. E acabada missa, tornen les capes y bordons del cor lo

⁷⁰³ *Sic.*

⁷⁰⁴ *Afegeix repetint: lo perfaci*

⁷⁰⁵ *Corregeix per a llegir: quant*

⁷⁰⁶ *Afegeix al marge esquerre: E tornats del cor, lo de l'altar torna lo sitial a la sagrestia im-
mediate, perquè tinga temps d'ésser al cor per a despullar les capes als canonges.*

de l'altar, lo guardià y lo segon, y si n'i ha huyt, lo de les chiques y tots ajuden a plegar la roba, y lo de l'altar la estoja, exceptant lo campaner, qui va a dinar. // (**LXXXVIII'**) **Los bisbals**)

A SEGONES VESPRES

Axí com en les primeres, encara que fossen primeres vespres de alguna festa doble que-s celebra l'endemà, salvo que'n tal cars les capes, y ornaments, pali de l'altar y tapits són de la color que correspon a la festa de qui fan les primeres vespres de ornament bisbal. E la vigília de la oració del vespre se toca també bisbal, si és festa que tinga vigília.⁷⁰⁷

Si la missa bisbal serà de rèquiem, tots los areus són negres y los camís ab paraments negres; per al senyor bisbe, de brocat, y per al diacha y sotsdiaca, de vellut; la mitra, de domàs blanch; lo vel per a la creu que porta lo sotsdiaca, també negre; los deputats, ab capetes negres. A missa ha-y dos deputats ab capetes y ciris negres, y a la professó de les absolucions, quatre, dos per a la creu major y dos dav[a]nt lo senyor bisbe. En tota la missa, ni al levar Déu no y à encens, per ésser la missa de rèquiem, ni menys al cor. La epístola y evangeli se diuhen en les trones. Damunt lo taulell posa lo de l'altar una tela negra.

Quant hi ha professó de totes capes, lo de l'altar y lo guardià tenen càrrech de aparellar-les en la taula que paren en la primera sagrestia, y de aquí, de portar-les al cor. E feta la professó, tots los cinch escolans tenen càrrech de tornar-les a la sagrestia y de plegar-les. E lo escolà darrer té càrrech de estojar-les en los calaxos, y lo antich les hi té de aretglar. E més, té càrrech lo darrer de plegar les camises de les capes per lo cor. // (**LXXXX**)

LOS DOBLES DE *V^e* LAUDATES

Lo tocar a tots los officis del doble ja stà especificat largament en lo principi, a cartes XI.

A PRIMERES VESPRES

A l'altar major lo campaner, al migjorn, ha de posar lo pali convenient a la festa, ans de les primeres vespres. E si la festa doble no era colent y venia en diumenge, o en dilluns, que les primeres vespres fossen

⁷⁰⁷ *Afegeix en l'interlineat*: com appar en la Aparició de Sent Miquel, a cartes C[X]XXII.

en diumenge o en festa colent, en tal cars lo pali en lo diumenge o festa colent deu ésser de la millor seda que puga ésser juxta la festa. Y a mijanit, si la festa és dia fayner, lo de l'altar pose-y lo seu pali propri, *verbi gratia*, lo pali convenient a Sent Honorat bisbe és lo de domàs vert. Y si venia en diumenge, posar-li-han lo pali de vellutat vert. Y si les primeres vespres venien en diumenge, per a les primeres vespres *tantum* posar-li-han lo dit pali de vellutat vert ab les tovalloles y frontal dominicals, si hauran solempnizat dominica, o de la festa bisbal, si les primeres vespres cahien en festa bisbal; mas en tal cars lo pali també ha de ésser bisbal. E axí mateix poriem exemplificar en les vermells del pali de vellut carmesi de sent Lorenç ab lo de les esses.

Al cor, quatre capes y quatre bordons, mentres toquen a vespres, que aparella lo de l'altar, y a l'altar posa los tapits convenientes. E quant diuhen lo ymne, lo segon porta la capa per al domer ab hum amit, e lo de l'altar porta lo encenser, y lo segon vist la capa al domer e lo de l'altar servix a l'encenser. Y quant han encensat a l'altar y al cor, torna lo encenser // **([LXXXX'] Los dobles de V^e laudates)** a la sagrestia. Acabant vespres, tostemp hi ha professó allà hon és la dobla de la festa, y per ço los dos diputats han dit lo darrer vers vénen a la sagrestia, y lo⁷⁰⁸ segon, vestit ab una capa, pren la creu chica, si és festa de sanct o de sancta que no sia bisbal, o la creu major, si és festa de Jesuchrist, o de la Verge Maria, o cap de l'octavari de aquells, o de *Corpore Christi*, o de *plagis*, o de la Verge Maria *infra annum* o de Sent Benet, per quant féu la creu major mossén Benet, qui fon beneficiat de allí; y posa's davant la porta del cor. Y fent-se la professó allà hon és la dobla, lo de l'altar porta-y lo encenser.

Acabades vespres, lo de l'altar y lo segon tornen a la sagrestia les capes y bordons, y pleguen-ho.

E començant completa, lo de l'altar ha de portar al cor lo plat de argent chich ab aygua beneÿta y lo salpacer, si ja de matí a missa no y haurà hagut aygua beneÿta, que'n tal cars no n'i ha a completa.

A MATINES

No s'i acostuma de portar capes y bordons de argent, ans servexen los bordons de fusta del cor sense capes. E per al benedictus, quant diuhen lo hymne de laudes, lo guardià tanca lo forrellat ab clau, y ell y lo de l'altar porten la capa ab hun amit y lo encenser al cor. Y ha-y encens a

⁷⁰⁸ Afegeix i cancel·la: de l

l'altar y al cor, e dos deputats, si y haurà, o dos capellans, porten dos canalobres ab dos ciris encesos davant. Ara se practica que lo de l'altar porta la capa y lo encenser al cor, y en les dominiques y nou liçons simples ho porta tot lo guardià y tanca ab clau lo forellat.

A missa d'alba, *vide* a cartes XVIII°. // (**LXXXXI Los dobles de V^e laudates**)

A MISSA MAJOR

Les quatre capes y bordons que serviren a les primeres vespres. A l'altar, si és festa colent, línea obrada, segons la festa, lo misal, evangelister, y epistoler y tovallola per a l'evangeli. Si no és festa colent, la línea de cada dia, blanca. En la sagrestia aparella lo de l'altar los vestiments concernents a la festa y camís ab paraments de ceda, si és festa colent; hon no, dels morischs. E més, aparella a l'altar les dos creus de argent,⁷⁰⁹ la major per a damunt lo altar, l'altra per a l'evangeli.⁷¹⁰ E més, aparella lo plat chich de argent ab lo càlzer y capsas de corporals –si és dia fayner, la de cada dia; si és festa colent, de les de dintre, segons la festa colent és–, lo donapau, la capsas de argent ab hòsties, lo cofrenet ab⁷¹¹ les canadelles de argent de cada dia ab vi e aygua, la sacra, ab la creu chica per a l'evangeli. Y si serà dia fayner, porta lo plat cubert ab una tovallola blanca, que servix a cada dia, y si és festa colent, ab hun vel de ceda de color, segons la festivitiat; y aqueix vel servix per a la creu a l'evangeli. Tot açò se deu aparellar, mentres toquen a missa e diuhen tèrcia, per lo escolà de l'altar. Dihent sexta, se visten y han de ajudar a vestir, contínuament que no és bisbal, almenys lo de l'altar y lo guardià. E dihent lo *Gloria Patri*, de l'introhit de la missa, lo armarier toca lo rotgle y hixen de la sagrestia. Primer va lo escolà de l'altar ab lo plat cubert, en la una,⁷¹² y en l'altra, la creu chica y lo cofrenet ab les canadelles; après los dos deputats ab capetes y canalobres, après lo domer ab lo diacha y sotsdiaca, y son gremial. E quant // (**[LXXXXI'] Los dobles de V^e laudates**) són al peu de l'altar, lo escolà dexa als cambrés tot lo que porta y salta a la sagrestia per lo encenser –si ja no

⁷⁰⁹ -r- *sobreescrit*.

⁷¹⁰ E més aparella... evangeli *corregeix possiblement m.m. per a llegir*: E més aparella a l'altar la creu de argent, la major, per a damunt lo altar.

⁷¹¹ *Afegeix i cancel·la*: hòsties

⁷¹² *Entenem*: en la una mà.

l'haurà portat ans de haver començat la missa—, per a encensar après de la confessió. La epístola y evangeli se diuhen en les trones y lo escolà de l'altar té càrrech de acompanyar-los y portar lo encenser per a l'evangeli. Si y havia bisbe en lo cor, van a ell per a pendre la benedicció de l'evangeli; hon no, pren-la del domer.

Al perfaci lo diaca, acompanyat ab lo escolà y los dos deputats de les capetes, va a [encensar lo cor]. Al levar Déu, lo guardià té càrrech de fer senyal ab la campaneta del sembori y lo de l'altar servix a l'encenser.

Al dar de la pau al cor, dóna-la lo diaca, acompanyat ab lo escolà y dos deputats. Si y ha bisbe, van fins a ell; hon no, sols van fins al lindar de la porta del cor.

A l'*Ite missa est*, lo de l'altar fa senyal ab la campaneta del sembori y toquen lo Vicent —si no és dia colent; hon no, toquen lo Manuel— hun poch fins a més de mija finestra. Y lo de l'altar y⁷¹³ guardià porten del cor les capes y bordons.

A LES SEGONES VESPRES

Axí com en les primeres, y al magníficat, après de haver encensat lo altar major, van a encensar allà hon és la dobla del sanct, encara que fessen primeres vespres de altre sanct. // (LXXXII)

LOS SEMIDUPLEX

A PRIMERES VESPRES

Lo pali de l'altar és lo comú de les festes dobles, lo qual se deu posar a migjorn, si lo *semiduplex* té primeres vespres o entrava a la capítula; hon no, se ha de posar a mijanit. Lo tocar és com a dominica. No y à capes ni bordons, sinó *tantum* la capa del domer; y los deputats, sense capetes. Ha-y encens al cor. No té vigília.

A MATINES

Lo tocar com a dominica, com havem dit ja a cartes XIII. Ha-y capa per al domer al benedictus, y encens a l'altar y al cor, com en les primeres vespres.

⁷¹³ *Afegeix repetint: y*

A MISSA MAJOR

Toquen com a dominica, salvo que aqueden al primer toch ab la campaneta del sembori, si ja no-s celebrava en diumenge, com havem dit a cartes XIII. Lo aparell y vestiments, com de festa doble. Al cor, dos capes y dos bordons, y, si és en diumenge, quatre capes y bordons, per causa de la professó. La epístola y evangeli se diuhen en les trones. Los deputats ab capetes. Ha-y encens al cor al perfaci.

A SEGONES VESPRES

Axí com havem dit en les primeres vespres. // ((LXXXII'))

NOU LIÇONS SIMPLES

A PRIMERES VESPRES

Lo tocar a totes les hores y a missa, segons havem dit a cartes XIII.

Si les primeres vespres del simple vénen en dia de fèria, lo campaner, a migjorn, ha de posar lo pali del simple; en tots los altres se ha de posar lo pali a mijanit, per lo de l'altar, encara que entràs a la capitula de les primeres vespres. Al cor no y à capes ni bordons. Al magníficat de les vespres majors lo de l'altar y segon porten una capa simple per al domer y lo encenser. Ha-y encens a l'altar y al cor.

A MISSA MAJOR

A missa tampoch no y à capes ni bordons, si ja no venia en diumenge; y si venia en diumenge, en tal cars hi ha a missa *tantum* quatre capes ab quatre bordons,⁷¹⁴ per causa de la professó, com havem dit en lo *semiduplex*.⁷¹⁵ A l'altar, una línia blanca, los libres y una tovallola convenient; lo plat ab ses pertinències (quant és hora), los camís blanchs sense paraments y los vestiments simples. Ha-y encens a l'altar, mas no

⁷¹⁴ *Sic.*

⁷¹⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Si són octaves solempnes o simple que-s sia celebrat en dites octaves, que diu *duplex propter octavas*, té dos capes y dos bordons al cor, a missa y a vesp[re]s; y si és diumenge, té quatre capes y quatre bordons a missa, per causa de les professons acostumades dels diumenges.

al cor, puix no y à capes hi⁷¹⁶ bordons. Los fadrins, sense capetes. La epístola se diu⁷¹⁷ en lo faristol del cor; lo evangeli, en lo altar ab lo faristol de ferro, lo qual han de posar y levar los cambrés. E lo encens per a l'evangeli també·ls se donen los cambrés. Tot açò se ha de entendre no venint en diumenge, perquè en tal cars, puix hi ha capes y bordons, com havem dit, també los // (**LXXXIII Nou liçons simples**) fadrins porten capetes y los vestiments són los dels dobles, y los camís ab paraments morischs, y la epístola y evangeli se diuhen [al cor];⁷¹⁸ hi al perfaci hi ha encens al cor.

A SEGONES VESPRES

Si les segones vespres seran de la festa simple, [fa's com en les primeres havem dit].⁷¹⁹

SI ÉS NOU LIÇONS SIMPLES *HABENS PROPRIETATEM*

Lo tocar és com havem dit a cartes XIII. Lo pali és lo de la festa doble, y a missa major ha-y dos capes ab dos bordons. Los vestiments són los de la festa doble y los camís ab paraments. La epístola y evangeli se diuhen en les trones y al perfaci hi ha encens al cor. En tot lo restant, seguix a les nou liçons simples.

SI FAN PROFESSONS PER PREGÀRIES A LA MISSA MAJOR

Si és la professó per les misses dels goigs, lo primer dia dels goigs, que acostuma de dir missa lo bisbe, ha-y sis capes y sis bordons, y los ornaments de brocat blanc de capítol. Per a la missa diaca y sotsdiaca, y les dos capes per als mestres; les altres capes de vellut blanc y domàs blanc. En les altres sis misses dels goigs y professons, que les acostuma // (**[LXXXIII'] Les professons de pregà-**

⁷¹⁶ *Entenem: ni*

⁷¹⁷ *A.m. afegeix al marge dret amb signe de remissió: baix, en lo replà de la capella major, ab lo faristol y tovallola, com se diu lo evangeli.*

⁷¹⁸ *al cor corregeix per a llegir: en les trones*

⁷¹⁹ *fa's com... dit corregeix a.m. per a llegir: no's portarà capa per al domer, ni menys los diputats no portaran canelobres, y per consegüent, no y à encens en lo altar y [altar y cancel·lat] chor, excepto que les oracions se diran baix en lo chor, en lo faristol, ab la tovallola en lo loch acostumat.*

ries) de⁷²⁰ dir hun domer, no y à sinó quatre capes y bordons, axí a la professó com a la missa. E tots los goigs se celebren ab los vestiments de vellutat blanch y camís ab paraments morischs y les quatre capes de vellut e domàs blanch, si no és lo sisén goig de Pentecoste, que són los ornamentals vermells, axí com en una festa doble de hun martre o verge, com digam de Senta Lúcia o de Sent Blay. E a la professó lo bisbe o lo domer porten en les mans lo himatge de la Verge Maria, tret del de sent Luch, qu'és la verònica chica, de tela, de Nostra Dona. *De reliquo vide* a cartes XIII. E porten lum a la professó lo clero.

E si les professons de pregàries se celebraven més avant, ultra dels set goigs, si és festa doble, van en la professó les matexes⁷²¹ capes y bordons de la missa. E si és *semiduplex*, axí mateix, o dominica. E si era la missa de algun simple o fèria, que no y acostuma de haver-hi capes y bordons a la missa, portaran al cor dos capes y dos bordons per a la professó, y acabada la professó despullen-les-se. Y en totes aquestes professons de pregàries que fan per la Seu, extraordinàries, lo domer porta en les mans la verònica de la Verge Maria, treta de la verònica que pintà sent Luch.

⁷²⁰ *SG afegeix al marge superior i esquerre*: A 27 de janer 1610, dimecres, feren processó general per aygua a Sent Salvador ab totes les parròchies. Portaren lo ymatge de argent de Nostra Senyora renovat, ab pali.

A 6 de dehembre 1610 [*subratllat*], se digué la primera missa dels goigs de pregàries per aygua.

A 21 de janer 1611, divendres, feren processó general per aygua a Sant Salvador, com està dit damunt.

A 24 de març 1612 [*subratllat*], disapte, de matí, acabada nona, feren processó general per aygua a Sent Salvador. Anà lo senyor bisbe. Portaren lo ymatge de Nostra Senyora renovat. Digué la missa lo senyor bisbe. Y, acabada la processó, digueren les vespres en la Seu. Portà's pali de bordons en la processó. Va per la porta del Palau y per Sent Steve, y torna per lo Pes de la Farina, a la plaça de la Herba, a la porta dels Apòstols.

⁷²¹ *Probablement CF afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Les capes y ornamentals que aniran en la processó tostemps han de ser morades, y los ornamentals ab què han de fer lo ofici a on anirà la processó han de ser del color que's dirà la missa, lo qual tostemps és de la invocació que és la iglésia a on se diu la missa.

En lo any 1605 [*subratllat*], a 12 de febrer del dit any, feren processó general a Sant Salvador; digué's missa *de Transfiguratione Domini*, ab ornamentals de brocat blanch; y en la processó cantaren la litania a l'anar y al tornar.

SG afegeix al mateix marge esquerre i continua al marge inferior: En lo any 1609 [*subratllat*], a 8 de març, dominica *Quadragesime*, en la vesprada, després de haver fetes per molt temps processons per totes les esglésies de València, se fèu processó a Sent Francés ab lo cos de sent Luís y totes les parròchies, per pregàries per aygua, per no haver plogut des de octubre 1608 fins huy, y tenir extrema necessitat de aygua. Anà en dita processó lo senyor archebisbe y patriarcha de Antiochia, don Joan de Ribera, y lo senyor bisbe de gràcia, frare de Sent Francés, y tots los jurats y senyor visrey. Cantaren la letania a l'anar y tornar. Portaren pali en la processó y davant anaren tots los oficials de tots los officis ab llums en les mans.

PROFESSONS DE PREGÀRIES DEFORA⁷²²

E si la professó exia defora la Seu, per València, que y anassen totes les parròquies ab ses creus, sellavors lo senyor bisbe o lo domer qui va per ell, porta la Verge Maria de argent renovada; y porten lo pali de tauris.

Si és professó que vaja de defora, ab lo crucifixi de la pluja de fusta, y los capellans ab les musses al cap, ab sombreros y gayates, sellavors porten lo reliquiari de la pluja, qu'és hun reliquiari de argent, redó ab moltes relíquies ab sos títols, lauger, lo qual porta lo canonge qui y va, o lo domer vestit ab una stola y // **(LXXXVIII Professons de pregàries defora)** capa negra de vellut y hun vel negre. E los bordoners, ab capes de vellut negre y bordons de fusta negres.

Lo romiatge acostumat de la pluja se fa d'esta manera:⁷²³ que prenen de la Seu quatre mestres per a prehicar —y si més poden, més—, dos domers, hun sotscabiscol, dos rectors, sis beneficiats y los cantors. E de

⁷²² *Títol en el marge superior del full següent.*

⁷²³ *SG afegeix als marges superior, esquerre i inferior: A 16 de març 1609, dilluns, a les dos hores de la vesprada, ixqueren en processó frares conventuals del monestir de Sent Joan de la Ribera per pregàries per aygua, de la qual havia molt gran necessitat, per haver dexat de ploure per temps de 4 messos y mig. Y havent fet moltes processons de pregàries la Seu per totes les esglésies, se dexaren de fer més processons; y es deya cascadun dia la letania enans de la missa conventual, fent processó sens nenguna reliquia per dedins de dita Seu, com en los diumenges. Y anaren dits frares al convent de monges de la Puritat, y allí feren estació; y féu una exortació al poble lo pare frare Antonio Sobrino, de la mateixa orde. Y de allí baxaren al Mercat y vingueren a la Seu, a hon feren altra estació. Y de allí a Sent Joan de l'Hospital, hon estava lo Santíssim Sacrament ubert per la estació de les 40 hores. Y tornan-se'n dita processó, enans de les oracions comença a ploure y parà a les horacions [corregeix per a llegir: oracions], y després, a les deu hores de la nit, tornà a ploure, y durà dimats y dimecres fins les oracions, y dijous amanegué ab molt bon sol y molt seré.*

Nota que los dits frares anaven en dita processó tots sens capuchos, les cares totes cubertes de sendra y fanch; en lo coll y cintura, unes cordes d'espert molt grosses. Molts d'ells portaven cadenes y grillons de ferro arrastrant y uns ossos molt llarchs travessats per la boca, y cascú portava una calavera y un Christo o creu en les mans, que edificaren molt la ciutat y comogueren a penitència, y quant clamaven 'Señor, ver Déu, misericòrdia', se prostaven tot lo cos per terra.

Aquesta nota continua al verso d'aquest mateix full: Dimecres, a 20 de nohembre 1624 [subratllat], se féu processó general de pregàries per aygua, ab totes les parròchies, de matí, acabada nona, a Sent Salvador. Féu lo offici lo senyor canonge Bellmont. Portà lo domer la ymatge de Nostra Senyora pintat per sent Lluch.

Y dijous, a 21 de dit, començaren les processons per aygua a Sent Salvador, de matí, a les 8 hores, ab la creu de fusta, llanternes y mucetes al cap. Portaren dit ymatge de Nostra Senyora pintat per sent Luch, com no vol lo senyor archebisbe se porte lo reliquiari dit de la pluja, per haver *Lignum Crucis* y haver de anar descuberts los caps, y per les mucetes al cap, per la serimònia, no poden anar descuberts. Y, axí, de ací avant, portaran dita ymatge de Nostra Senyora en les processons per aygua, sens llums.

les parròquies, huns XV o XVIII capellans –gent triada de devoció–, ab les musses al cap, gayates, y sombreros y lo crucifixi de la pluja; y hun canonge, que y acostuma de anar ab una capa negra, y stola, y vel negre y lo dit reliquiari de la pluja; y dos ab capes negres y bordons negres.

E lo diumenge, après dinar, acabant completa, parteix la professó general ab la de la pluja, dret al portal de Sent Vicent. Y aquí lo senyor bisbe fa una exortació devota als de la professó de la pluja, y torna-se'n la professó general. Y la professó de la pluja passa per la Verge Maria de Jesús, y van a dormir a Albal. Y arribant, fan stació a la esgleya, y col·lació y matines a la cartoxana. Après sopen y van a dormir. Dóna a sopar lo [capítol].⁷²⁴

Lo dilluns de matinet, diuhen en Albal una missa cantada de rèquiem ab tres absolucions per les ànimes de purgatori. E d'aquí a Senta Anna, y diuhen una missa cantada de senta Anna. E d'aquí a Torrent, hon diuhen lo primer goig cantat. Y dinen-se aquí. Après dinar passen per la Verge Maria de l'Olivar y per Aldaya, y arriben a Quart, y, dites matines baxes, sopen y van a dormir. E huy governa'ls la ciutat.

Lo dimarts diuhen aquí la missa de rèquiem, après la de la invocació de la esgleya. E passen per la hermita de Sent Onofre y van a Paterna, y diuhen la segona missa dels goigs. Y dinen-se aquí. E governa'ls la ciutat. Après dinar van a Burjacot, y, feta stació y dites matines, sopen y dormen aquí. E dóna'ls a sopar lo capítol. // **([LXXXXIII] Professó defora València)**

Dimecres⁷²⁵ diuhen aquí, de matinet, la missa de rèquiem y la de la invocació de la esgleya. Y partexen e passen per Godella, y per Rocafort, y per Maçarrogos, y a Muncada, y diuhen aquí la tercera missa dels goigs. E dinen-se aquí.⁷²⁶ Après dinar passa per Alfara e per Vinalesa, e arriben a Foyos; y, feta la stació y dites matines baxes, sopen y dormen aquí. E huy governa'ls la ciutat.

Dijous, de matinet, diuhen aquí la missa de rèquiem. Y partexen y van a Sent Onofre, y diuhen aquí la missa de la invocació de la esgleya. Y van a Museros e diuhen aquí la missa del quart goig, y dinen-se. Après dinar van a Rafelbunyol; y, feta la stació y dites matines, sopen y dormen aquí. E governa'ls tot lo dia la ciutat.

⁷²⁴ lo capítol *corregeix JC per a llegir*: la ciutat

⁷²⁵ *Cfr. final de la nota 723.*

⁷²⁶ *Precedeix repetit i cancel·lat*: aquí

Divendres diuhen aquí la missa de rèquiem y la de la invocació de la esgleya. Y partexen, y passen per los hermitans de Puçol, y van a Pu-sol; y diuhen aquí la cinquena missa dels goigs. Y dinen-se. Aprés dinar van a fer estació al monestir de la Vall de Jesús, prop Morvedre. Y tornen a Puçol y, feta la stació y dites matines baxes, sopen y dormen aquí. E governa'ls tot lo dia a dinar y sopar aquí en Puçol lo reverendíssimo archabisbe o son procurador de les rendes de l'archabisbat.

Disabte de matinet diuhen aquí la missa de rèquiem y la de la invocació de la esgleya. Y van al Puig y diuhen aquí la sisena missa dels goigs. Y dinen-se aquí. Aprés dinar passen per la Creu y per Maçamagrell, per Albalat, y Arbuxech, y per Meliana, y Bonrepòs, y per la Creu de Carraxet y per Almàcera, y van a Alboraya; y, feta la estació, diuhen matines baxes. Y fan col·lació, a cascú hun grapat de confits, y pa y vi. E governa'ls tot lo dia la ciutat.⁷²⁷ // **(LXXXXV Professó defora València)**

Diumenge, rompent l'alba, diuhen aquí la missa de la invocació de la esgleya. E partexen per l'aygua d'en Bonanat, y vora mar arriben al Guerau, hon diuhen la darrera missa dels goigs. Y dinen-se. Y governa'ls la ciutat. En ésser dinats, diuhen vespres y completes. Aprés, dos hòmens del Guerau, vestits ab camís y ab vels negres davant la cara, prenen lo crucifixi del Guerau e van en professó a la vora de la mar, y banyen-lo aquí tres vegades. Y fan aquí una col·lació, y vénen-se'n camí caminant. Y a la Creu fan stació y una col·lació, y al Remey. E la professó general, dites completes, hix-los a recibir al portal de la Mar, y lo senyor bisbe fa'ls una col·lació breu. Y vénen tots a la Seu; la professó general primer y, aprés dels canonges, davant lo pali, va la professó de la pluja; y davall lo pali, lo canonge ab la capa y la relíquia al costat esquerre del senyor bisbe, axí com hixqué huy a VIII jorns.

En tot lo sobredit romiatge, a cascuna missa cantada, fora les de rèquiem, hi ha col·lació; y axí mateix, a cascuna stació, y recepció e despedició. Les dos misses cantades, fora la de rèquiem, diuhen los dos domers de la Seu que y van, en la professó. La de rèquiem diu hu dels altres capellans, o de la Seu o dels altres. E per ço, lo canonge, de part de vespre, deu concertar per a l'endemà totes les misses cantades y col·lacions, qui les dirà; e fer que cascú vaja ab bon seny e molta devoció, y als lechs que y van, si possible és, que confessen y combreguen.

⁷²⁷ VN *afegeix al marge inferior*: A 10 [subratllat] de dehembre 1629 [subratllat], se fèu processó general ab totes les parròchies a la yglésia de Sant Salvador, de pregàries per aygua. Fèu lo ofici lo senyor canonge Torres. Portaren la ymage de Nostra Senyora que pintà sant Luch.

L'any MDXXIII hi anà hun jurat, que's deya mossén Luís Cifre, cavaller, en lo mes de abril. // (**LXXXXV' Professó defora**)

En lo mes de novembre MDXXVI, havent-hi en la terra grandíssima secada, per escusar alguns desórdens de capellans que's fan a vegades en lo dit romiatge, foren ordenades unes professons de molta devoció, ço és, XXX capellans de les parròquies e XII de la Seu, *scilicet*, hun domer per a la capa, dos mestres, dos rectors y set beneficiats. E partien de la sagrestia de la Seu ab sobrepeleços y musses al cap, ab sombreros y gayates, y ab lo crucifixi de la pluja, que portava hun capellà. E dos dels millors cantors que y anaven servihen per sotscabiscols, ab capes y bordons negres; y lo domer ab capa negra y stola, vel negre, ab lo reliquiari de la pluja. E feyen stació per totes les esgleyes que passaven. Y allà hon dihen la missa defora, dos capellans dels més àbils vestihense a diaca e sotsdiaca ab lo domer. Y deyen cascun dia una missa dels goigs cantada, per son orde, y les altres sis baxes cada dia.

Lo dilluns anaren per Sent Martí a la Verge Maria de Jesús, hon digueren la primera missa dels goigs cantada y hun sermó de mija hora, que féu lo hu dels dos mestres. E al tornar, feren estació en Patraix y en lo Spital General, y arribaren a la Seu a XI hores y mija.

Lo dimarts altres tants capellans y anaren a dir la segona missa dels goigs cantada a la Verge Maria de Sperança; y sermó axí mateix.

Lo dimecres, al Socors.

Lo dijous, a Sent Jolià, y en arribar la professó a la Seu, plogué tot lo apresdinar y la nit huna rahonable pluja. E dita la missa, pujaren a Sent Anthoni y vingueren per la Trinitat. // (**LXXXXVI Professons defora**)

Lo divendres, no obstant que hagués plogut, anaren per Ruçafa a dir la missa a Montolivet.

Lo disabte anaren a dir la missa al Remey.

Lo diumenge, per lo mal camí, no anaren al Guerau a banyar lo crucifixi.

En cascuna missa cantada hi hagué hun sermonet de una mija hora, que feya lo hu dels mestres que y anava. Y ab totes aquestes professons feren estació en quantes esgleyes hi ha dins los murs y entorn de València. Les set misses dels set goigs, cascun dia, pagà-les lo sotsagristà. Anava-y molta gent per sa devoció, axí de hòmens com de dones y los capellans, tant devots que, per honsevulla que passaven, incitaven les gents en plorar. Partia la professó a sis hores y mija, fent-se de dia, y al partir y al tornar feyen estació a l'altar major de la Seu. E tornaven a XI

hores y mija, poch més o menys. E lo dimarts après ploqué molt bé, a Déu gràcies.

PROFESSÓ⁷²⁸ DE TEDÈUM PER LA SEU, PER GRÀCIES DE ALGUNA COSA IMPETRADA

Lo bisbe o domer, revestit ab capa, ab los ministres revestits ab dalmàtiques y assistents al bisbe, hixen a l'altar major, ab dos canalobres davant hi lo himatge de la Verge Maria, tret de l'himatge de sent Luch, que porta lo bisbe o lo domer. E davant va lo vedell, y après lo guardià, ab la capa y creu major, ab dos deputats ab capetes. E lo bisbe o domer ab sos ministres als grahons entonen lo tedèum, y respon l'orgue y lo cor; y axí, cantant lo tedèum, fan professó entorn de la Seu, y tornen a l'altar a fer gràcies.

E començant lo tedèum, los tres escolans del campanar fan hun bon repich ab totes les ca⟨m⟩panes.

E lo escolà de l'altar aparella lo encenser a l'altar per al tornar de la professó. // ([LXXXXVI]⁷²⁹ // LXXXXVII)

⁷²⁸ *SG afegeix al marge esquerre*: A 24 de març 1609 [*subratllat*], dimarts, després de vespres de la Annunciació de Nostra Senyora, se féu *Te Deum laudamus* per la mercé que Déu nos féu de haver ploget a 17 y 18 del present, com està continuat atrás, fòlio LXXXXIII.

Trobà's lo senyor patriarxa vestit de robes del chor, y lo senyor visorey, jurats y senyor bisbe don Lorenzo ab lo ymatge de Nostra Senyora de la mà de sent Luch.

Probablement SG afegeix: Lo primer de maig 1610 [*subratllat*], feren *Te Deum laudamus* per la mercé que Déu nos féu de haver ploget en lo passat mes de abril.

⁷²⁹ *Tot el verso d'aquest full és de SG*: ✠ A XVIII de febrer 1607 [*subratllat*], dumenge de la Sexagèssima, se començà lo sínodo diocessà [*afegeix al marge esquerre*: sínodo diocessà] de València; y se empalià la capella ab 4 barrades. Y lo señor bisbe, acabada sexta, ixqué de la sacrestia vestit ab los ornaments de tela de or carmezí, ab sos assistents, lo hu dels quals portava lo ymatge de argent de Nostra Senyora. Y agenollats davant la grada de l'altar major, entonaren *Veni Creator Spiritus*, y feren processó ab capes, y bordons, pali, y luminària y ensenç. No y agué orgue. Assistí en lo chor y processó lo señor don Joan de Ribera, patriarxa de Antiochia y archebisbe de València, ab ses robes de chor, ab sos herminis y roba de tafetá morat. Y feta la dita processó y dita la oració d'Esperit Sanct al peu del dit altar, se mudaren los ornaments, prenint los de tela de or morat, per rahó de dita dominica. Y féu lo ofici dit señor bisbe. Predicà lo pare Sotello, de la Compañia de Jesús.

A XXIII de dits mes y any, disapte, dia de Sent Mathià, se acabà de celebrar lo dit sínodo, y en la vesprada se aparellaren los ornaments de brocat blanc per a fer lo *Te Deum laudamus* per la publicació del dit sínodo. Y per certs respectes fonch porrogada dita publicació per a lo endemà, dumenge de la Quinquagèssima. Y acabada sexta, se posà en lo altar major lo frontal blanc. Y ixqué de la sacristia lo señor artiaça major Tàpia, vestit ab los ornaments de tela de plata, ab lo dit ymatge de argent de Nostra Senyora. Y aplegats a la primera grada de l'altar, entonaren lo *Te Deum laudamus* [*afegeix i cancel·la*: ab]. Y feren processó ab pali, llums, capes y bordons, y sens encens. Trobà's present a tot lo señor patriarxa, vestit *ut sappra*. Y, acabada processó, digueren la oració de gràcies. Digué's la missa de dominica, y acabat lo evangeli, en lloch del sermó, se llixgué lo sínodo.

LO SITI DE SENT JAUME QUE'S CELEBRA LO DIMARTS DE LES OCTAVES DE TOTS SANCTS, ÇO ÉS, LO DIMARTS PRIMER APRÉS DEL DIA DE PARTIR LO PA

A tots los officis toquen doble, com en les octaves. E a missa major *tantum*, toquen com a dominica, ab lo Jaume en loch del Manuel, sense aquedar al primer toch ab la campaneta del sembori. E de part de vespre, toquen lo Jaume, axí com als confreres de Sent Jaume. Ffan senyal a missa major a les set hores, y a set hi mija acaben de tocar a missa quant lo de l'altar los fa senyal a la porta del Campanar. E mentres di-huen tèrcia y sexta, diuhen en lo altar major la missa de les octaves de Tots Sancts,⁷³⁰ baixa, ab diaca y sotsdiaca. Acabada sexta, diuhen la missa conventual del siti de Sent Jaume, ço és, de Sent Jaume, en la capella de Sent Jaume –y és bisbal–, ab los vestiments de vellut carmesí de les pinyes grans. A l'altar major aparellen quatre capes vermelles,⁷³¹ dos de les pinyetes chiques y dos de vellut carmesí, ab quatre bordons. Los cambrés han de servir a la missa com en lo altar major, salvo que no y porten los ciris de levar Déu. Ha-y sermó de *Charitate et Confraternitate* en una trona de fusta que posa la confraria davant la capella.

A d'aquesta missa toquen les batallades de levar Déu en esta manera: que lo de l'altar servix a l'encenser y lo segon stà dins la capella major per avisar al guardià, qui fa senyal ab la campaneta del sembori.

La missa [se] cant[a]⁷³² en lo altar major devers la porta del sembori, y canten-la los chantres ab lo orgue. Toquen a missa solta a l'acostumat ab lo Vicent. Lo annual de Sent Jaume dóna, per la charitat de la missa del siti, quatre diners a cascun // ([LXXXVII'] **Lo siti de Sent Jaume**) capellà,⁷³³ axí als de la Seu com als confreres de Sent Jaume. Acabada la missa, tornen-se'n los capellans al cor y diuhen nona en lo cor, com han dit les altres hores canòniques.

Per a d'aquest siti, empalien los escolans tot lo carrer –de detràs lo Corpus a la part de Sent Jaume, del cantó de la sagrestia fins al cantó de

⁷³⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Si en lo dimarts caurà lo cap de l'octavari de Tots Sancts, se han de cantar les dos misses; y fan senyal a sis hores y mija, y aqueden tocant set hores.

⁷³¹ *A. vel m.m. afegix intercalant*: s(cilicet)

⁷³² *se canta corregeix a.m. per a llegir*: canten

⁷³³ *MJC afegix al marge esquerre*: En lo any 1580, se dix la missa del siti de Sant Jaume en lo altar major, y-s dix après de nona, acabat tot lo officí; y no à sermó, segons per lo reverent capitol fou proveit.

la porta del sembori— de ricamarts dels millors, pagant-los la confraria XII sous. Y empalien lo dilluns après vespres, y desempalien acabada la missa, si y haurà temps, si no, après dinar.

Lo siti del dimarts, après Sent Gregori de Quaresma, qui és de rèquiem ab aniversari e absolucions, *vide* après Sent Gregori, a cartes CXXI.⁷³⁴ // (LXXXXVIII)

LA VIGÍLIA DE NADAL

La vigília de Nadal tostemps és ferlada, si ve en dia fayner, o dominical, si ve en diumenge. Y entra a matines. Per ço és mester que la nit ans, [après] de feta la guarda, los escolans empalien en la capella les dos barrades baxes de ricamarts blancs, com se feya de primer, o ab les cortines de ras del degà Vilarrasa, y als caps, devers lo retaule, los dos emperials blancs ab vidaures de domàs vert. Y resten aquestes dos barrades empaliades d'esta segona manera per a la empaliada de Nadal. Lo pali⁷³⁵ blanc de la Maria seyta en la cadira, que's diu del bisbe en Bages, frontal blanc brodat de les ons, y les tovalloles blanques ab huns àngels del mateix pali.⁷³⁶ Lo qual pali ha servit a les darreres vespres de la O. Los tapits blancs.⁷³⁷

Per a matines⁷³⁸ porten al cor quatre capes ab quatre bordons de argent lo escolà de l'altar (les dos servexen per a matines). Y per a l'invitatori lo armarier ha de aparellar dos ciris blancs. E a laudes, que comença la solempnitat de Nadal, prenen les altres dos capes y bordons; y diuhen-les ab quatre capes y bordons blanques. E per al domer, una capa blanca de domàs o vellut, y dos canalobres. Ha-y encens a l'altar y al cor.

⁷³⁴ *Afegeix a l'ample marge inferior*: Nota que si algun sanct simple o octaves simples se celebren en dominica, lo tocar és com a dominica, axí en missa com en matines; y tot lo restant y los ornaments de l'altar y vestiments, com si fóra doble; y a missa, al cor, quatre capes y quatre bordons, per amor de la professó, com havem dit en lo dominical, a XXIII cartes. A vespres no y à capes ni bordons.

Resta de la pàgina en blanc.

⁷³⁵ *MJB afegeix al marge esquerre*: L'ofici romà marca [q]ue lo pali y vestiments de la vigília de Nadal sia de morat, com en les dominiques de l'Advent.

⁷³⁶ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Y dos capes al chor per a missa.

⁷³⁷ *Afegeix al final de línia*: Toquen a matines com a dominica.

⁷³⁸ *Afegeix al marge esquerre*: Lo guardià obri lo postich per a matines, y guarda, com és acostumat, fins a que volen tocar lo retorn. Y quant volen tocar, puja al campanar per a tocar lo retorn, y lo de l'altar guarda fins qu'és tocat lo retorn.

E començant laudes, toquen a laudes, ço és, que aventen [la] Morlana y doblen l'altra, y paren-la; e fan hun gran repich de totes les campanes, que dura una hora poch més o menys. Aprés aventen tots los senys y campanes que poran aventar, fins a les quatre hores y mija. Y per ço los escolans deuen amprar tots los escolans de les parròquies, y tots sos amichs y ajudants que poran haver. A les quatre hores y mija, dexten caure-les // (**LXXXXVIII**) **La vigília de Nadal**) de una en una, axí com les han pujades. Y fan hun bell repich fins qu'és hora de tocar alba, tocades cinch hores. Y sellavòs aqueden y toquen alba [ab lo Manuel].

E acostumen los escolans de la Seu fer hun bon almorsar en lo Fossaret a tots los qui'ls han ajudat, y pregar-los que'ls ajuden a tocar la vigília de la oració del vespre.

ALBA

A missa d'alba toquen acabant lo dit retorn, y toquen hun bon tret ab la Maria, y aprés hun doble de les Morlanes.⁷³⁹

A MISSA MAJOR

Aprés de prima, lo de l'altar, si no u haurà fet en la nit, desanarà la sagrestia y preparar-la-ha per amor de la gent qu'és convidada per al sermó de la vigília. E també ha de empaliar la sagrestia, com millor porà, per a Nadal. Y ha-li de ajudar lo guardià tostemp que request ne serà. Y los dos contribuïxen en les despes[es] de la empaliada y luminària de la sagrestia.⁷⁴⁰

Tocades set hores, una quarta o mija hora aprés van a fer lo se[r]mó de la vigília *Lati* al capítol. Lo qual sermó, pròpiament ve a càrrech del corrector, y, axí, lo dia abans, a vespres, lo corrector va convidant per tot lo cor al sermó. E si la vigília ve en diumenge, lo sermó de la vigília se fa lo disabte, per causa que lo diumenge se predica al poble en la trona acostumada de la quarta dominica de l'Advent, jatsia que la missa major sia de la vigília y no de la dominica.⁷⁴¹ // (**LXXXXVIII**) **La vigília de Nadal**)

⁷³⁹ *Afegeix en l'interlineat*: A prima toquen bisbal, com havem dit a cartes X.

⁷⁴⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Si Nadal és en diumenge, toca la empaliada de la sacrestia al de l'altar de la setmana que acaba lo disabte vespra de Nadal, y no al qui's entrat la vespra; bé és veritat que li ha de ajudar a empaliar la sacrestia.

⁷⁴¹ *Afegeix al marge esquerre*: Si ve en diumenge, la missa de la dominica se diu baxa, en l'altar major, ab diaca y sotsdiaca, mentres diuhen tèrtia y sexta, y la conventual és la de la vigília y lo sermó és de la quarta dominica.

Fan senyal a missa major a les huyt hores, sia o no sia acabat lo sermó de la vigília,⁷⁴² y toquen a missa bisbal, com havem dit a cartes XI. E no y à sinó sols la missa de la vigília, encara que la vigília caygua en diumenge, com havem dit a cartes XXII.

Al cor, quatre capes blanques, dos de vellut o vellutat y dos de domàs, ab quatre bordons de argent. Los vestiments, de porpra blanca; los camís, ab paraments morischs. Los deputats, ab capetes y ciris blanchs. La epístola y evangeli se diuhen en les trones. Ha-y encens a tota la missa, y al cor al perfaci. Toquen a missa solta ab lo Manuel. Acaba's tot lo ofici a deu hores y mija.

Acabada nona, los cinch escolans empalien⁷⁴³ per a Nadal huyt barrades, quatre defora la capella, totes de brocats, y quatre dintre la capella, les dos altes totes de brocats y les dos baxes ab les cortines de Villarrasa; y als caps de les barres, devés lo altar, axí en les altes com en les baxes de la capella, posen quatre emperials blanchs, dels millors, hu a cascun cap de barra, perquè se amaguen detràs les portes del retaule, quant està ubert.

E lo campaner posa a migjorn⁷⁴⁴ a l'altar lo pali de brocat de pé blanc de [papa Calixte],⁷⁴⁵ frontal y tovalloles del mateix.

E lo de l'altar posa en la peanya de l'altar major hun brocat que sia bo, ço és, lo de Lopis o de Jofré, o algun altre, ab los dos tancaportes als caps. E posa les cortines de ras a les trones, y en los grahons de l'altar, les dos catifes grans, y davant les catifes, ço és, baix, en la capella, hun tapit blanc, dels millors; e la cortineta de brocat negre, al crucifixi.

La empaliada de les VIII barrades y peanya de l'altar y trones resta fins a cap d'any. // (LXXXXVIII')

NADAL

PRIMERES VESPRES

Fan senyal a la una hora, y toquen bisbal. Aqueden lo primer toch a una hora y mija, ben complida; y fet bon intervall, fan lo segon

⁷⁴² *Afegeix al marge esquerre:* En l'any DXXX, fon ordenat que lo sermó se fes acabant de tocar a missa, perquè les campanes no enugen al sermó; y per ço faran senyal a set hores y una quarta, y aquedaran una quarta ans de les huyt hores, y tocant huyt hores, faran lo segon toch.

⁷⁴³ *SG afegeix al marge esquerre:* Empalien la Seu ab draps de brocat.

⁷⁴⁴ *Corregit sobre:* migjorn

⁷⁴⁵ de papa Calixte *corregeix a.m. per a llegir:* de l'archabisbe

toch, qui dura fins al tercer o quart psalm de vespres. Del tocar, *vide* a cartes X.

Lo de l'altar empalia la cadira bisbal del cor ab lo respatler de ras dels profetes, y posa hun sitial blanch [de porpra bona],⁷⁴⁶ y lo coxí de brocat, y hun altre de porpra o de ceda, per a seure, hun ruquet, y amit net, y una estola de brocat blancha y la capa de brocat blanch⁷⁴⁷ per al senyor bisbe; la mitra més solempne ab la crossa, y lo capituler ab la cuberta, e dos capes de vellut o domàs per als assistents.

Al cor, VIII bordons de argent ab VIII capes blanques, ço és, les dos de brocat [ras]⁷⁴⁸ per als canonges, y les dos de brocat [de capítol noves]⁷⁴⁹ per als mestres, y les dos de brocat de capítol [usades]⁷⁵⁰ per als rectors y dos de [domàs]⁷⁵¹ per als sotscabiscols.

En la sagrestia posen la catifa damunt lo taulell, y lo tapit chich de peus blanch; la cadira, de ferro, ab hun coxí, y la cuberta blanca.

Diuhen les vespres a fals bordó ab l'orgue. Quant diuhen lo himne, van al cor, primer lo vedell, après los quatre deputats ab capetes y los ciris blanchs, lo de l'altar y guardià ab los encensers, y segon y chiques ab dos capes de [vellutat, o domàs o vellut] blanch⁷⁵² per als domers qui acompanyen lo bisbe. Y dexen les capes dalt, davant los domers, y tornen-se'n a la sagrestia. Lo de l'altar y guardià resten per als encensers, y quant han encensat lo altar major y tot lo cor,⁷⁵³ // **(C Nadal)** tornen los encensers a la sagrestia. Y, acabant vespres, lo vedell ab los dos deputats vénen a la sagrestia ab los canalobres. Y lo segon pren la creu major ab una capa blanca, y posa's a la porta del cor. Y feta la benedicció per lo senyor bisbe, fan professó a l'altar major. E dihen la oració de Sent Sebastià y de pagans. Lo de l'altar fa senyal a la oració y toqua-la lo campaner. E volent-se fer la professó, lo de l'altar porta lo encenser ab tot son recapte a la capella per a encensar, quant ve la professó. Acabada la professó, torna-se'n al cor, y tots los escolans que vaguen sta<n> aparellats en lo cor per a pendre les capes y portar-les a la sagrestia. Y tots ajuden a plegar.

⁷⁴⁶ de porpra bona *corregeix JC per a llegir*: lo pali de papa Calixte

⁷⁴⁷ *JC sobreescriu*: de l'archabisbe

⁷⁴⁸ brocat ras *corregeix JC per a llegir*: brocat blanch de l'archabisbe

⁷⁴⁹ brocat de capítol noves *corregeix JC per a llegir*: brocat de Casanova

⁷⁵⁰ usades *cancel·la JC i sobreescriu*: noves (?) [*novament cancel·la JC i afegeix*: noves]

⁷⁵¹ domàs *corregeix JC per a llegir*: vellut noves

⁷⁵² de vellutat, o domàs o vellut blanch *corregeix JC per a llegir*: de brocat del cosí y la de Perellós blanch

⁷⁵³ *A.m. afegeix*: y los escolans als deputats

A completes, lo de l'altar porta lo plat chich de argent ab lo salpacer al cor, ab aygua beneÿta, per al *Deus misereatur nostri* de la salve. E lo domer qui fa lo offici, començant lo *Deus misereatur nostri*, dóna aygua beneÿta al faristol y a la part hon és lo cor fins al faristol. E lo altre domer acaba de donar aygua beneÿta a tot lo cor, y lo hun deputat li porta lo plat. Y acabat de donar l'aygua, lo deputat porta lo plat ab lo salpacer [a] la sagrestia, y dóna'l al de l'altar y tanca'l.

Acabat tot lo offici, lo de l'altar y guardià aparellen la taula en la primera sagrestia y totes les capes que han de servir demà a la professó de missa.

Tocades quatre hores, lo campaner y segon fan senyal a la oració ab hun repich de les Morlanes; entretant pugen los altres escolans ab tota la gent, [que] hauran // **([C'] Nadal)** pogut haver, y toquen la vigília com millor poran; y si poden aventar alguns senys, que u facen. E quant és hora, toquen la oració del vespre.

La vespra de Nadal no y à salve, encara que fos disabte, per causa de les matines de Nadal.⁷⁵⁴

A MATINES DE NADAL

Tocant⁷⁵⁵ nou hores de la nit, lo campaner ab lo segon pugen-se'n al campanar, y lo de l'altar fa senyal ab la campaneta del sem[bo]ri, fins tant que responen al campanar ab les Morlanes; y lo guardià obre tots los postichs de les portes majors. A nou hores y mija, lo de l'altar aqueda ab la campaneta del sembory y aqueden al campanar. Y, fet bon intervall, fan lo segon toch bisbal, molt solempne y gran, que dura fins prop de les deu hores. A l'altar, quatre canalobres grans.

Entretant que toquen a matines,⁷⁵⁶ lo de l'altar aparella al cor VIII bordons de argent e VIII capes blanques, les que serviren a vespres. E

⁷⁵⁴ *SG afegeix al marge esquerre*: Ara y à salve tostemps, vinga o no en dissapte.

⁷⁵⁵ *Afegeix al marge esquerre*: En l'any DXXXVIII, lo canonge mossén Miquel Dassió, dia de Sent Thomàs, me manà que, de huy avant, que facen senyal a matines a huyt hores, una hora ans del que s'acostumava fins a huy, perquè diguen a plaher y tinguen més temps de dormir per a venir a missa major.

⁷⁵⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: En lo any 1559, volgué lo reverent capítol que aquedassen lo primer toch a les huit ores y comensasen a les set ores y mija a fer senyal.

En lo any 1560, perquè lo ofici se celebràs a plaer, fon ben vist al reverent capítol que fesen senyal a matines a VII ores y una quarta, y que aqueden a set o sis y tres quarts, y que lo darrer se fasa en toquant huit.

En lo any 1561, se provehí se fes senyal en tocant set y aquedar a set y mija, y lo segon poch après, axí que a tres quarts ajen ja comensat.

per lo semblant, aparella la⁷⁵⁷ cadira bisbal. Y per al senyor bisbe y asistents, axí com a vespres, salvo que per al senyor bisbe, en loch del ruquet, se vist lo camís ab paraments de brocat blanch, per causa de la missa del gall. Per als domers no cal aparellar capes per a matines al benedictus, com no y haja encens al benedictus.

Com diuhen la sisena liçó, la sibil·la, acompanyada ab lo vedell y dos canalobres, va a la trona de l'evangeli, y quant és hora, diu la sibil·la tres o quatre cobles, y torna-se'n a la sagrestia.

E mentres diuhen la novena liçó, lo qui ha de dir lo evangeli de *Liber generacionis Iesu Christi*, ve's a vestir, e vist-se ab amit y camís ab paraments [blanchs],⁷⁵⁸ stola y manyiple, y la dalmàtica // **(CI Nadal)** de brocat ras blanca ab lo collaret y lo libre ab una tovallola de brocat blanch.⁷⁵⁹ E acabant-se la novena liçó, lo vedell pren dos deputats ab capetes y ciris blanchs y, dihent lo novén respons, van al cor *hoc ordine*: primer lo vedell, après los dos deputats, *tercio* lo diaca ab lo libre cubert ab la tovallola, *quarto* lo sotsagristà.⁷⁶⁰ Y entrant en lo cor, giren al senyor bisbe, y lo diaca pren la benedicció, y van a la trona de l'evangeli, e diu aquí lo evangeli; e lo sotsagristà posa's a la porta de la trona; e ha-y encens a l'evangeli, que porta lo escolà de l'altar, *ut moris est*. E acabat lo evangeli, lo senyor bisbe entona lo *Te Deum laudamus* [...entretant] lo diaca⁷⁶¹ li ha portat lo evangelister a besar al senyor bisbe, lo qual, axí acompanyat, va a la sagrestia *hoc ordine*: *primo* lo escolà,⁷⁶² après lo vedell ab

MJB afegeix: En lo any 1591, fon proveït per lo il·lustre capítol se fes senyal a matines a 9 ores, per aver-se llevat les cançons.

Probablement SG afegeix a continuació i al marge inferior: En lo any 1611, fonch proveït per lo molt il·lustre capítol, *sede archiepiscopali vacante*, que, per haver-se tornat les cançonetes a les matines, que's comencen a tocar a les huit hores y se aquede a les 8 hores y tres quarts, y en punt de les 9 se comencen matines.

VN afegeix: En lo any 1636 [subratllat], se comensà a tocar a matines a les huit ores y un quart, y se aqueda a les 8 [subratllat] y tres quarts. Fonch acabat tot lo offici poch ans de les dos.

⁷⁵⁷ *Segueix una paraula cancel·lada, posiblement*: capa

⁷⁵⁸ *Corregeix per a llegir*: de brocat carmesí

⁷⁵⁹ *A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Ara se acostuma de partir de la sagrestia per al cor comensada la huitena lisó, perquè no y à respons en la novena lisó, y no y auria temps per a anar al cor; y pren lo diaca la benedicció ans que vaja lo senyor bisbe a dir la novena lisó; y puja-se'n a la trona de l'evangeli. Y acabant lo bisbe la lisó, comensa *Liber*, etc. [*entnem*: *Liber generacionis Iesu Christi*].

⁷⁶⁰ *Probablement MJC afegeix al marge dret amb signe de remissió*: après un escolà que l'acompanye, al dit sotsagristà.

⁷⁶¹ entona lo *Te Deum laudamus*... lo diaca *corregeix per a llegir*: entona lo *Te Deum laudamus* ab lo diaca, après que lo diaca

⁷⁶² *Possiblement MJC sobreescriu*: de l'ensens

los deputats,⁷⁶³ après lo senyor bisbe ab los assistents, *último* lo sotsagristà.⁷⁶⁴ E arribats a la sagrestia, mentres diuhen lo tedèum, visten-se per a la missa del gall lo senyor bisbe, ab diaca e sotsdiaca, ab camís ab paraments,⁷⁶⁵ y los vestiments blanchs de brocat ras. Y, estant lo tedèum en acabances, hixen a l'altar per a dir lo ve<rs>, que diu lo senyor bisbe, y entonar lo *Deus in adiutorium* de laudes, y dir la missa del gall.

E los escolans pugen al campanar y toquen a laudes bisbals y solemnes,⁷⁶⁶ com havem dit a cartes X. E lo guardià porta a l'altar lo sitial per al senyor bisbe. Ha-y encens a tota la missa y al perfaci al cor. Al benedictus no y à encens, per quant n'an donat ja al cor al perfaci.

Lo sotsagristà, mentres diuhen matines, és bé que aparelle les reliquies⁷⁶⁷ y que les espolse bé ab les plomes, y les prepare damunt les caxes, posant davall hun bancal ab una línea per al dia de Nadal, de matí, per a traure-les a l'altar a missa major. Y los escolans aparellen // **([CI] Nadal)** los banchs per a les reliquies en lo altar major [aprés] de matines, [si no los havien posat ans].⁷⁶⁸

A missa d'alba toquen ab lo seny major, y après fan hun repich de les Morlanes.

A prima toquen ab hun bon repich de les Morlanes *tantum*.

A MISSA MAJOR

Fan senyal a les set hores y aqueden lo primer toch a les set hores y mija; y fet lo intervall, fan lo segon toch bisbal y molt solemne. Entretant lo de l'altar aparella⁷⁶⁹ ab lo guardià totes les capes al cor, per quant hi ha professó de totes les capes, y huyt bordons de argent ab les VIII capes de les primeres vespres. Per a la missa, los vestiments blanchs

⁷⁶³ *A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* après lo diaca que à dit lo evangeli

⁷⁶⁴ *A.m. sobreescriu:* ab lo escolà que l'acompanya

⁷⁶⁵ *Sobreescriu:* de brocat carmesi

⁷⁶⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Lo tocar de laudes és quant comencen lo tedèum.

⁷⁶⁷ *SG afegeix als marges esquerre i inferior:* Ara solament se trau lo ymatge de Nostra Senyora renovada, y porten-la en processó; y lo Jesús està en lo altar major. Y, acabades les segones vespres, tornen dit ymatge de Nostra Senyora en processó. *VN afegeix:* En lo any 1636 [subratllat], se tragueren a missa major los ornaments que novament se an comprat dels hereus del quòndam canonge Geroni de Torres.

⁷⁶⁸ reliquies en lo altar... ans *corregeix per a llegir:* reliquies en lo altar major ans de matines

⁷⁶⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Quant selebrarà la missa, lo reverendíssim senyor archebisbe en lo dia de hui y en qualsevol altre consenblant dia que selebrarà, se an de portar per los escolans a l'altar major quatre cadires rasses. An de anar tanbé dos dels escolans, acabant-se la missa, per ajudar a despullar al«> dos canonges que servixen en lo altar de diaca y sotsdiaca. *SG afegeix i a.m cancel·la:* Toquen a les huyt hores, aqueden a les 8 y 3 quarts. *VN afegeix:* Toquen a les huit ores y mija y aqueden a les nou.

de brocat [ras, que han servit a la missa del gall],⁷⁷⁰ camís ab paraments blanchs, e per a la professó, la una capa de les de papa Alexandre per al senyor bisbe, y porta en les mans la Verge Maria de argent renovada. A l'altar, una línia de les millors. Los llibres, cuberts de [carmesí].⁷⁷¹ A les trones, les dos tovalloles de brocat blanch. E aparella lo plat ab los corporals brodats, fets com a libre, ab lo donapau nou y tot lo mester del millor que y haja; la creu dels brassos ab hun vel blanch per al sotsdiaca y altre vel blanch per al senyor bisbe, a portar lo himatge, lo pali dels bordons de brocat carmesí; per al de l'altar y guardià, per a encensar a la professó, camís ab paraments morischs y dalmàtiques de vellutat blanch;⁷⁷² les altres, capes y arreus com en les primeres vespres. Lo campaner porta la creu major a la professó.

E dihent tèrcia, los sotscabiscols // **(CII Nadal)** envihen capellans per a portar les relíquies⁷⁷³ a l'altar; y porten-les totes les que stan en lo armari, y los caps, exceptades les del rey, que stan tancades en les caxes, y la Verge Maria, que porta lo senyor bisbe, y la creu dels brassos, que porta lo sotsdiaca. Acabada fexta,⁷⁷⁴ fan la professó; y lo pali porten-lo beneficiats. E si cars era que Nadal fos en diumenge, no y à aygua beneÿta. Acabada la professó diuhen la missa molt solempne y no y à sermó. Mentres diuhen la epístola y lo respons, juren los justícies. Acaba's tot lo offici a deu hores y mija. Toquen a missa solta ab lo seny major.

A SEGONES VESPRES

Axí⁷⁷⁵ com en les primeres, y lo segon toch ha de durar fins al tercer o quart psalm. Ha-y professó a l'altar major, y aquí toquen la oració del rey, quant diuhen la oració de Sent Sebastià y dels pagans ab la creu major. Aprés va la professó a Sent Steve, q[ue] està huy en la capella de Sent Sebastià, per la dobla.

A la oració del vespre ha-y vigília bisbal, per causa de Sent Steve, lo qual és entrat a vespres per commemoració.

⁷⁷⁰ de brocat ras que han servit a la missa del gall *corregeix JC per a llegir*: de brocat de l'archabisbe

⁷⁷¹ *Corregeix segurament JC per a llegir*: brocat blanch

⁷⁷² *SG afegeix al marge esquerre*: Los ornaments dels condes de Benavent.

⁷⁷³ *Probablement SG afegeix al marge esquerre*: no y à relíquies.

⁷⁷⁴ *Per*: sexta

⁷⁷⁵ *SG afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: Fan senyal a la una y mija y aqueden a les dos hores.

Per a matines de Nadal acostumam de prestar a la deputació hun pali de brocat y los vestiments de brocat blanch, per beneplàcit, y per al dia de Nadal y al dia que [..f]an los deputats. // (CII')

OCTAVES DE NADAL

SENT STEVE. BISBAL⁷⁷⁶

A MATINES

Lo tocar bisbal, *vide* a cartes X.

Per al domer la capa de pinyes grans de carmesí, ab dos capes de vellut o vellutat carmesí per als acompanyants, per a l'encensar al benedictus.

A missa major fan senyal [a les] set hores, si no y à professó, e si n'i ha, [una quarta ans].⁷⁷⁷ E si y à professó, venint en dominica, lo senyor bisbe porta la relíquia de sent Steve ab hun vel vermell a la professó. Y acabada la professó, dexa la relíquia en lo altar major.⁷⁷⁸ E si no y à professó, quant hixen a dir la confessió, lo senyor bisbe trau la relíquia en les mans ab lo vel vermell, y stà en lo altar major tota la missa. Y acabada la missa, torna-la lo mateix bisbe a la sagrestia del mateix modo.⁷⁷⁹

Al cor, sis capes de carmesí –ço és, per als canonges, Exarch y Villarrasa o dos de les millors, y per als rectors les dos de [pinyes grans],⁷⁸⁰ y per als sotscabiscols dos de vellut o vellutat– ab sis bordons de argent. Los vestiments de brocat carmesí de papa Alexand[re], o los de brocat de

⁷⁷⁶ *Afegeix en l'interlineat*: Lo pali [de brocat carmesí de papa Alexandre] y tapits vermells sense catifes. *A.m. cancel·la*: de brocat carmesí de papa Alexandre *i sobreescriu*: d[els martres]. *Segurament JC corregeix*: dels martres *per a llegir*: de papa Alexandre.

⁷⁷⁷ A missa major... ans *corregeix JC per a llegir*: A missa major fan senyal una quarta ans de les set hores, si no y à professó, e si n'i ha, a sis hores y miga.

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: À-y prosesó quant ve en diumenge.

⁷⁷⁸ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: [e]nperò no y à pali dels bordons.

⁷⁷⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Y à de aguardar lo sotsagristà a la porta de la segona sagrestia ab sobrepellis y estola; y rebre-la, o dir a l'asistent del bisbe que la torne en lo armari.

SG afegeix: Totstemp que haurà processó a alguna capella [processó a alguna capella *sub-ratllat*], de provisió del molt il·lustre capitol, y que no-s trau, va la relíquia ab processó de la sacristia. Torne la relíquia, acabada la missa, per lo domer, a la sacristia.

⁷⁸⁰ pinyes grans *corregeix a.m. per a llegir*: brocat de capitol

capítol. A les trones, les dos tovalloles de papa Alexandre. Los camís ab paraments de brocat carmesí. Los llibres cuberts. Ha-y sermó. *De reliquo vide* a cartes LXXXVII. Als assistents, de vellut o vellutat carmesí. A les trones, les tovalloles de brocat carmesí, e [los] llibres cuberts de brocat carmesí.⁷⁸¹

A segones vespres, capes y bordons, com de matí. Per al senyor bisbe, la capa de brocat carmesí de mestre Bou, ab ruquet, amit y stola; per als dos domers, dos de les pinyetes. Acabant vespres, fan professó a Sent Johan Evangeliste, davall l'orgue major, per la dobla, ab la creu major, per rahó del bisbal, y no a l'altar major.⁷⁸² // **(CIII Octaves de Nadal)**

SENT JOHAN EVANGELISTE

A MATINES. BISBAL

A mijanit, a matines, posen lo pali [bisbal] de [tauris vert], frontal y tovalloles del mateix, puix [no n'i ha millor vert].⁷⁸³ Toquen bisbal per al benedictus. Lo guardià y lo de l'altar porten al cor una capa de les picholades verdes per al domer y dos de vellut vert per als acompanyants, ab lo encenser.

A missa major fan senyal [a les] set hores, si no y à professó, e si n'i ha, [una quarta ans], e aqueden a[l] primer toch [mija hora après de haver fet senyal].⁷⁸⁴ Al cor, sis bordons de argent ab sis capes verdes, dos de brocat de capítol, y dos picholades, y dos de vellut vert. A l'altar, una línia verda bisbal y los llibres ab cubertes verdes. A les trones, les tovalloles de brocat vert. E los vestiments de brocat vert picholat; los camís ab paraments verts; per als assistents capes de vellut vert. Ha-y sermó y no y à professó, si ja no venia en diumenge. La mitra major.

A segones vespres, los sis bordons y capes de missa. Per al senyor bisbe, la capa de tauris vert bisbal ab ruquet y amit, y totes les pertinències per a la cadira bisbal; per als domers, dos capes verdes de les millors que y resten. La mitra major. Ha-y professó, après de vespres, ab la creu

⁷⁸¹ *Afegeix en l'interlineat*: La mitra major.

⁷⁸² *Afegeix al marge inferior*: Ha-y vigília, per rahó de Sent Johan, a la oració del vespre, bisbal.

⁷⁸³ A mijanit... vert *corregeix JC per a llegir*: A mijanit, a matines, posen lo pali de brocat vert, frontal y tovalloles del mateix, puix [oblidant cancel·lar també la paraula: puix].

⁷⁸⁴ A missa major... senyal *corregeix JC per a llegir*: A missa major fan senyal una quarta ans de les set hores, si no y à professó, e si n'i ha, sis y miga, e aqueden a set hores lo primer toch.

major a la capella de Tots Sancts, per la dobla dels Ignocents. Porta la creu lo segon.

A la oració del vespre ha-y vigília per los Ignocents, y és bisbal la vigília, per ésser lo dia tot bisbal. // **([CIII'] En les octaves de Nadal)**

LOS SANCTS INNOCENTS. *DUPLEX V LAUDATES*

A MATINES

Posen lo pali de les pinyetes, frontal y tovalloles de brocat blanc, per les octaves de Nadal, puix no és bisbal. Per al domer, al benedictus, lo de l'altar y guardià porten encens y una capa de vellut carmesí; e ha-y encens a l'altar y al cor. E puix no és bisbal, los dits escolans diuhen la primera y segona liçons de matines ab lo quart respons.

A MISSA MAJOR⁷⁸⁵

Si no y à professó, fan senyal a missa [a] les set hores, per causa del sermó; si y à professó, per venir en diumenge, [una quarta ans].⁷⁸⁶ Al cor, quatre bordons de argent ab quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí; a l'altar, la línea ab la lista vermella, los libres sense cubertes, una tovallola de vellut carmesí o de brocat, los camís ab paraments de carmesí de seda, los vestiments vermells de les pinyetes. Ha-y encens a tota la missa y al cor capetes vermelles. *Reliqua ut in festo duplici*, a cartes 90.

A VESPRES

Les capes y bordons que serviren a missa; per al domer, la capa de brocat blau de Romeu, per causa de la professó, que's fa, acabant vespres, a la capella de Senta Lúcia, per la dobla de Sent Thomàs de Conturberí, qu'és pròpria de la festa. Ha-y encens al magníficat a l'altar, y al cor, y a la capella, quant hi va la professó, e a Tots Sancts, al magníficat, per la dobla dels Ignocents.

⁷⁸⁵ *SG afegeix al marge esquerre*: Trau-se lo reliquiari del sent martre Innocent per lo domer a la missa, la qual acabada, lo torna a la sacristia o armari de les santes relíquies.

VN afegeix: Però quant ve en dominica, se trau a la processó claustral y es torna a la segres-tia acabades vespres.

⁷⁸⁶ Si no y à professó... ans *corregeix JC per a llegir*: Si no y à professó, fan senyal a missa una quarta ans de les set hores, per causa del sermó; si y à professó, per venir en diumenge, a sis y miga.

DE SENT THOMÀS DE CONTURBERI, BISBE Y MARTRE. *DUPLEX*

In omnibus et per omnia com lo dia dels Ignocents. Acostuma-y de haver sermó *de Libertate Ecclesie*, per la qual morí lo gloriós sanct, cascun any. // (CIII)

LES NOU LIÇONS DE NADAL

Aprés de Sent Thomàs, fem les nou liçons de Nadal. A matines posen tapits blancs y lo pali, a l'altar, blanc, una porpra blanca, frontal y tovalloles dominicals de brocat blanc. Lo t[oca]r és doble. Per al benedictus, una capa per al domer, blanca, y encens.

A MISSA MAJOR

Al⁷⁸⁷ cor, dos bordons y dos capes blanques de domàs o vellut. Los vestiments de [porpra] blanc[a].⁷⁸⁸ Fan senyal a missa a set hores y una quarta, y aqueden una quarta ans de les huyt; e tocant huyt hores fan lo segon toch.

A segones vespres, dos capes y dos bordons, com de matí a missa. E per al magníficat, al domer, una capa [blanca]⁷⁸⁹ de vellut o domàs. *Reliqua ut in festo duplici*, a cartes LXXXX.⁷⁹⁰

DE SANCT SILVESTRE, BISBE. *DUPLEX PROPTER OCTAVAS*

A matines posen tapits verts y pali vert, frontal y tovalloles de les octaves de Nadal. Si venia en diumenge, posen lo pali de vellutat vert, frontal y tovalloles de brocat ras. E per a missa major, los de brocatel-lo vert. Si no ve en diumenge, lo pali de domàs vert, frontal y tovalloles de

⁷⁸⁷ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Ara se an de portar quatre capes blanques al cor y quatre bordons, perquè y à nou lissons a matines, y vol lo reverent capítol se fassa esta solemnitat.

⁷⁸⁸ *porpra blanca corregeix probablement JC per a llegir:* vellut blanc

⁷⁸⁹ *Corregeix probablement m.m. per a llegir:* verda en dia fayner

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Ara no entra en capítula; à de ser tot blanc, y no y à res vert.

⁷⁹⁰ *Afegeix en l'interlineat:* Y no's muda res, encara que capitulen de Sent Silvestre, sinó la capa del domer y capetes, que són verdes; y no y à professó.

brocat blanch dominicals, y a missa major vestiments de domàs vert. A matines, al cor, una capa verda, y encens per al domer al benedictus.

A missa, dos capes verdes y dos bordons. Si venia en diumenge, quatre, per causa de la professó. Vestiments com dit és. La epístola y evangeli se diu en les trones. Ha-y encens a tota la missa y al cor. Si ve en diumenge, tovallola de brocat vert y capa per al domer a la professó; hon no, de vellut o domàs vert. // (CIII')

GINER

DE CIRCUNCISIONE CHRISTI. DUPLEX MAIUS

La empaliada és de VIII barrades, la mateixa de Nadal, que stà tots los huyt dies fins a huy.

Lo tocar a tots los officis és bisbal. *Vide* a cartes X.

A migjorn, lo campaner posa lo pali brodat de himatges dels misteris de Jesuchrist, hon stà la Circuncisió, y no té frontal ni tovalloles.

Per a primeres vespres, lo de l'altar posa los tapits blancs nous a l'altar; y al cor, sis bordons de argent ab sis capes blanques, dos de brocat de [capítol, les més noves], y les altres dos, de brocat, velles, y dos de vellut o domàs.⁷⁹¹ Per al senyor bisbe aparella la cadira ab tot lo mester, la mitra major, la capa de brocat blanch [de capítol],⁷⁹² y dos capes de seda per als assistents; la crossa y libre, ruquet y amit. E dos capes [blanques de seda, bones],⁷⁹³ per als domés al magníficat. Acabades vespres, ha-y professó ab la creu major a l'altar major, hon toquen la oració del rey, quant diuhen de Sent Sebastià y dels pagans.

Ha-y vigília bisbal a la oració del vespre.

A matines no y hacostumen de portar-hi bordons de argent, ny capes, sinó per al benedictus. Lo guardià y lo de l'altar porten tres capes blanques de seda per al domer y acompanyants ab dos encensers.

A missa fan senyal a set hores, si no y à professó; e si ve en diumenge, que y haja professó, una quarta ans, mas no y à pali de bordons, encara que lo senyor bisbe porte la relíquia de la Verge Maria renova-

⁷⁹¹ de capítol... domàs *corregeix segurament JC per a llegir*: Casanova y les altres dos de brocat velles de capítol, y dos de vellut o domàs.

⁷⁹² de capítol *corregeix a.m. per a llegir*: de l'archabisbe *corregit probablement per JC per a llegir*: d'Escrivà.

⁷⁹³ E dos capes blanques... bones *corregeix JC per a llegir*: E dos capes de brocat de capítol, blanques

da;⁷⁹⁴ les capes matexes y bordons que serviren hair a primeres vespres, vestiments de brocat blanc [nous de capítol];⁷⁹⁵ a les trones, les dos tovalloles de brocat blanc; los camís ab paraments; los libres, cuberts de carmesí;⁷⁹⁶ la línia brodada de grana.⁷⁹⁷ // **(CV Giner)**

A segones vespres, axí com en les primeres; y també y à professó a l'altar major, com en les primeres.

[Acabada completa, desempalien los escolans, y en la capella empalien les dos barrades baxes de ricamarts blancs, si ja no dexaven les barrades que staven empaliades ab les cortines de ras, posant als caps, devers lo retaule, los dos tancaportes].⁷⁹⁸ E los dos escolans darrés posen los dos draps de ras majors en les⁷⁹⁹ dos barres devers la capella a la part de fora.

CAP D'OCTAVARI DE SENT STEVE. *DUPLEX* SENSE DOBLA

A mijanít, lo de l'altar posa tapits vermells y lo pali de [sent Lorenç],⁸⁰⁰ frontal y tovalloles de [brocat blanc dominicals].⁸⁰¹ Lo tocar, doble. Per al benedictus una capa de vellut carmesí y encens.

A missa, per al cor, dos bordons de argent y dos capes de vellut carmesí. Per a la missa, camís ab paraments y vestiments dobles de cetí carmesí. Ha-y encens a tota la missa y al cor per al perfaci. Fan senyal a missa a set hores y una quarta, y aqueden una quarta ans de les huyt hores; y tocant huyt fan lo segon toch; e si era divendres, una quarta més tart. Toquen a missa solta ab lo Vicent.⁸⁰²

A segones vespres, dos capes y dos bordons, com a missa; emperò lo escolà han de aparellar quatre de carmesí ab quatre bordons de argent,

⁷⁹⁴ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre*: Està proveït per lo reverent capítol que tostemps que's porte reliquia y aja pali. *Probablement CF afegeix*: Encara que no vinga en dumenje, se trau la reliquia de Nostra Señora a l'altar, però no's fa processó, y resta en lo altar fins a après de dinar, acabades vespres, y tornen dita reliquia ab processó.

SG afegeix al marge inferior: Ara, en lo any 1613, se prové que no venint en dumenge, se trau la reliquia a la missa, y, acabada aquella, se torna per lo domer a la sacristia, de forma que en tots los dies que no se li farà processó de matí, no se li ha de fer a la vesprada.

⁷⁹⁵ nous de capítol *corregeix a.m. per a llegir*: de pèl

⁷⁹⁶ *Corregeix probablement JC per a llegir*: brocat blanc

⁷⁹⁷ *Afegeix*: A missa solta toquen ab lo Manuel.

⁷⁹⁸ Acabada completa... tancaportes *cancel·la i afegeix al marge esquerre*: Ara se acostuma dexar tota la empaliada fins als Reys, per més profit dels draps, puix també se havien de tornar a clavar per als Reys.

⁷⁹⁹ *Afegeix repetint*: les

⁸⁰⁰ de sent Lorenç *corregeix a.m. per a llegir*: de la Magestat

⁸⁰¹ de brocat blanc dominicals *corregeix per a llegir*: del mateix

⁸⁰² *Afegeix en l'interlineat*: Si era en diumenge, hi ha quatre capes y quatre bordons.

y les altres dos servixen per a la professó que fan, acabant vespres, a la capella de Sent Johan Evangeliste, davall l'orgue major (per la dobla de mossén Claramunt), ab la creu chica y encens a la capella. Per al domer al magníficat, una capa vermella de les pinyetes. Y encensen a l'altar y [a Sent Steve] al cor. Les vespres són de Sent Steve, per lo doble.⁸⁰³

No y à vigília a la oració del vespre. // ([CV'] **Giner**)

LO CAP DE L'OCTAVARI DE SENT JOHAN. DOBLE AB DOBLA

A matines posen lo pali de domàs vert, frontal y tovalloles de [brocat blanch dominicals per Nadal].⁸⁰⁴ Per al benedictus, una capa verda y encens; y encensen a l'altar y al cor. Lo tocar doble, com havem dit a cartes XI.⁸⁰⁵

A missa fan senyal, com hair diguem. Al cor, quatre capes verdes y quatre bordons. Los vestiments de domàs vert de les festes dobles. Ha-y encens a tota la missa, y al cor al perfaci. Dihuen-se la epístola y evangeli en les troncs. Toquen a missa solta ab lo Vicent.

A segones vespres, lo aparell al cor com de matí, y una capa verda ab hun amit per al domer al magníficat. Y encensen a l'altar major y a Sent Johan, per la dobla de mossén Claramunt, y al cor. No y à vigília a la oració del vespre.

LO CAP DE L'OCTAVARI DELS IGNOCENTS. DOBLE SENSE DOBLA PER LES OCTAVES DE NADAL

A matines lo pali de sent Lorenç, de vellut carmesí, ffrontal y tovalloles [blanques dominicals].⁸⁰⁶ Per al domer, al benedictus, una capa vermella y encens.

A missa major fan senyal, com havem dit. Al cor, dos capes⁸⁰⁷ de vellut carmesí ab dos bordons. Vestiments de cetí carmesí de les festes dobles, com havem dit en lo cap d'octavari de Sent Steve. E si venia en

⁸⁰³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: La qual trobarà en lo libre chich de les *Administracions*, en lo principi, a on estan les festes que té càrrech lo sotsagristà.

PM afegeix al marge inferior: De aquesta dobla té càrrech lo sotsagristà. La professó és ab la creu chica, e ha-y encens a la capella quant hi va la professó.

⁸⁰⁴ tovalloles de... Nadal *corregeix per a llegir*: tovalloles del mateix

⁸⁰⁵ *JC afegeix en l'interlineat*: D'esta festa té càrrech lo sotsacristà, la qual trobarà en lo libre chich de les *Administracions*.

⁸⁰⁶ blanques dominicals *corregeix per a llegir*: del mateix

⁸⁰⁷ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Ara se an de portar quatre capes, perquè és doble lo cap d'octavari.

diumenge, ha-y quatre capes y quatre bordons al cor. Als deputats, cape-tes vermelles.⁸⁰⁸ // **(CVI Giner)**

A segones vespres,⁸⁰⁹ al cor, dos capes vermelles ab dos bordons, y per al domer, al magníficat, una capa vermella de les pinyetes o de vellut carmesí. No y à vigília.

DOMINICA⁸¹⁰ PARVULUS IN VIGILIA EPIPHANIE

A matines, lo de l'altar, fet que ha senyal ab la campaneta, posa lo pali a l'altar, una porpra blanca, frontal y tovolloles de brocat blanch do-

⁸⁰⁸ *Entre els fulls CV i CVI apareixen soltes una tira de paper, una quartilla i un plec de quartilla. La tira de paper són sumes i restes i alguna frase en castellà (com ara "Alabado sea el Santísimo Sacramento del Altar"), sense cap relació amb la Consueta.*

En la quartilla llegim al recte: Deliberaron que por el presente notario se den las pólizas cores[pondientes] contra el colector Nicolás Nadal para el pago del salario de los señores administradores, anual y dem[ás] que corresponda. E igualmente contra Juan Campos Miró, cerero, para el entrego de la cera que pertenece a cada uno de los señores empleados, y asimismo de los señores de la Real Cofradía de Nuestra Señora de la Seo, según se ha practicado en los años anteriores.

Asimismo se hizo presente que habiéndose comprado la escritura de dotación de la capellanía [a capellanía *cancel-lat*], beneficio fundado en la parroquia de Santo Tomás por Pedro de Prats, de que es poseedor don Ramón Martés, por la que se evidencia el derecho a persibir los mismos la Real Cofradía; pero respecto [*afegeix i cancel-la:* de] que de tratarse de la propiedad sería un juicio muy largo, deliberaron se instaure el de amparo de posesión, a cuyo fin se pidan testimonios de la finca vendida por don Antonio Boýgues a favor de don Josef Esteve, escultor, y demás que corresponda; y reformalice la instancia sin pérdida de tiempo. Así lo deliberaron y determinaron en el mejor modo y forma que podían y devían. De que certifico.

Al verso llegim unes sumes de quantitas dineràries i: Firmar que [f]al[ta]: Folio 1[94]: [Don Manuel Soriano de Casimiro]. Don Salvador Escolà. [Don Joseph Polo]. Don Vicente Manuel Vercher. Folio 195: [Don Antonio Palavecino] y don Vicente Manuel Vercher. Folio 196: [Dicho don Manuel Soriano]. [Don Manuel Alberig].

Plec de quartilla; 1r: Capes y dalmàtiques. Doselet y altaret. Sant Jaume, Sant Bertomeu, [Sant Cristófol], Sant Jordi, Sant Vicent Màrtir, Sant Lluís, Sant Pere, Sant Luch, Sant Sebastià.

1v en blanc.

2r: Dijous a 22 [*a.m. corregeix per a llegir:* 14]; del Sacrament Benavent.
 Divendres a 23 [*a.m. corregeix per a llegir:* 15]; de la octava Pél.
 Disapte a 24 [*a.m. corregeix per a llegir:* 26]; de Sent Juan Xàtiva.
 Diumenge a 25; de octava Cardenal.
 Dilluns a 26; de octava Pél.
 Dimarts a 27; de octava Xàtiva.
 Dimecres a 28; de octava Cardenal.
 Dijous a 29; dels Apòstols Benavent. [*cancel-lat;*
sobreescrit i cancel-lat:] P[.....]ale[...]; [*sobreescrit:*] Pél.

2v en blanc.

⁸⁰⁹ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre:* An-se de portar també quatre capes a vespres.

⁸¹⁰ *A.m. sobreescriu:* Història

minicals. Lo tocar doble, como dit és a cartes XI. Y, si venia en diumenge, ha-y Manuel a missa y vespres, *aliter non*. Per al benedictus, una capa blanca ab lo encenser y amit.

A missa, dos capes blanques al cor, ab dos bordons. Y fan senyal a set hores y una quarta.

Ha-y dos misses, *scilicet*, de la domínica y de la vigília dels Reys. La de la domínica *Parvulus* se diu baixa, detràs lo altar, mentres diuhen tèrcia y sexta, sense diaca y sotsdiaca, e la de la vigília és la conventual, cantada ab les dites dos capes y bordons; y los vestiments de vellutat blanch; per als deputats capetes blanques. Y ha-y encens a la missa, y al cor al perfaci. La epístola y evangeli en les trones; los camís ab paraments.

Si ve en diumenge, la missa de la vigília se diu baixa, detràs lo altar, mentres diuhen tèrcia y sexta, sense diaca ni sotsdiaca. E la missa conventual, cantada, és la de la domínica *Parvulus*. E per al cor, quatre capes blanques, dos de vellut y dos de domàs, ab quatre bordons. Vestiments de vellutat blanch y camís ab paraments; y la tovallola de brocat blanch, e una capa de brocat blanch; per a la professó, capetes blanques. Y ha-y orgue y sermó, per ser diumenge. // **([CVI] Giner)**

*DE EPIHANIA*⁸¹¹

Los⁸¹² escolans, la vespra, acabada nona, empalien⁸¹³ per a la festa huyt barrades, per causa qu'és goig com a Nadal, salvo que los emperials que stan als caps de les barres, detràs les portes del retaule, han de ésser blanchs y blaus. E lo de l'altar posa les cortines de ras a les trones; y a la peanya, hun brocat ab los dos tancaportes; e la cortineta del crucifixi, de brocat, y los tapits blanchs. E lo campaner posa a l'altar major lo pali dels Reys, qui serví a cap d'any.

Lo tocar,⁸¹⁴ tot bisbal, com havem dit a cartes X.

⁸¹¹ *A.m. afegeix en l'interlineat: DUPLEX MAIUS SOLEMNE.*

⁸¹² *SG afegeix a l'angle superior dret: Tocar a vespres a la una hora y aquedar a la una y mija.*

⁸¹³ *Afegeix al marge esquerre: Si resta la empaliada de Nadal, no y cal tocar en res de la empaliada.*

⁸¹⁴ *A.m. afegeix al marge esquerre: A matines, la vespra dels Reis, se fa senyal a les docze ores y tres quars, y, tocant hun-ora y mig quart, aquedar; ynmediate faça(m) lo segon toch, per causa de la salve y lo motet; asó per manament del reverent vicari general.*

A⁸¹⁵ primeres vespres aparellen, al cor, [sis] capes blanques, les [quatre] de brocat de capítol, [dos noves] y dos vell[es], y [les dos de domàs] ab [sis] bordons de argent.⁸¹⁶ Per al senyor bisbe, la cadira del cor ab lo gremial y capa de brocat blanch de [capítol],⁸¹⁷ ruquet y amit net, dos coxins, la mitra solempne y crossa; y lo libre y dos capes de domàs o vellut blanch per als assistents. Hi en la sagrestia, la catifa damunt lo taulell, y lo drap de peus e lo sitial per al senyor bisbe. E quant diuhen lo himne, porten al cor los quatre escolans dos encensés y dos capes de [domàs o vellut]⁸¹⁸ blanch per als dos domers qui acompanyen lo bisbe. Ha-y professó a l'altar major ab la creu major. Los quatre deputats ab capetes de chamellot blanch. Toquen la oració del rey a la professó, quant diuhen les oracions de Sent Sebastià y dels pagans. Ha-y vigília bisbal.

A⁸¹⁹ matines, al cor, [quatre] bordons de argent y [quatre]⁸²⁰ capes blanques de seda. E per al benedictus, una capa per al domer de les de brocat de les velles y dos altres capes blanques de seda per als acompanyants, ab los encensers y encens. E mentres diuhen matines, // **(CVII Giner)** lo⁸²¹ de l'altar aparella una dalmàtica de brocat blanch de capítol, stola, y manyiple, y collaret, y camís ab paraments, cordó y amit

⁸¹⁵ *Segurament MJC afegeix al marge esquerre*: En lo any 1559, fent l'ofici lo archebisbe y predicant, vingué al cor, dia dels Reys, lo bisbe de Pati, y essent en la església tanbé lo bisbe de gràcia, fon consultat ab lo reverendíssim senyor archebisbe a on se posaria lo sitial per al senyor bisbe de Pati, per lo senyor arsidiano Miedes. Y respongué que li ornasen la sua [*entnem: del mateix archebisbe*] cadira y lo reverent bisbe Segrià que segués a on acostumava, que és en la primera cadira del cor del senyor cabiscol. Emperò, ornant-se la cadira, foren los senyors predits de parer que segués en la primera cadira del cor del cabiscol, y lo reverent bisbe Segrià en la segona cadira del mateix cor. *Et sic est faciendum*. Emperò lo que se effectuà fon que lo reverent bisbe de Pati se segué en la primera cadira del cor del cabiscol y lo reverent bisbe Segrià prengué la cadira al costat de la del reverendíssim senyor archebisbe.

⁸¹⁶ sis capes... argent *corregeix JC per a llegir*: huit [*a.m. cancel-la i repeteix*: huit] capes blanques, les dos de Casanova de brocat y dos de capítol de brocat, [*afegeix i cancel-la*: vellut] y dos de brocat ras, y la del cosí. y dos vellutat noves, ab huit bordons de argent.

⁸¹⁷ *Possiblement m.m. cancel-la i sobreescriu*: l'archabisbe [*l'archabisbe corregeix a.m. per a llegir*: Torrella]

⁸¹⁸ domàs o vellut *corregeix JC per a llegir*: brocat de capítol velles [*cancel-la i afegeix*: noves que *cancel-la novament i afegeix*: velles]

⁸¹⁹ *A.m. intitula precedint*: MATINES

⁸²⁰ quatre... quatre *corregeix possiblement MJC per a llegir*: huit bordons de argent y huit.

⁸²¹ *VN afegeix al marge esquerre*: A 6 [*subratllat*] de giner 1629 [*subratllat*], digué la missa lo senyor archebisbe, y anà en la processó claustral vestit de pontifical; y portaren la reliquia de la mirra en dita professó, la qual estigué fins les segones vespres en lo altar major; y, acabades, se tornà a la sagrestia. Assistiren a dita missa los señors virreys, y no posà sitial lo senyor archabisbe.

per al qui ha de dir lo evangeli darrer, de sent Luch, *scilicet, Ffactum est autem*, etc. E acabada la psalmòdia del tercer nocturn o mentres diuhen la psalmòdia, lo qui té a dir lo evangeli ve's a vestir a la sagrestia; y dihent la novena liçó, va ab lo evangelister cubert ab una tovallola de brocat blanch, e davant hun escolà, *scilicet*, lo de l'altar, y dos deputats ab capetes blanques, y canalobres y ciris blanchs encesos. Aprés ha de anar ab ell lo sotsagristà, com la nit de Nadal, o dóna'n càrrech a d'algun cape-llà dels de matines que l'acompanye per ell. E van al cor y pren la benedicció del domer qui fa lo offici. Y, acabat lo novén respon<», diu lo evangeli en la trona de l'evangelister. Hi ha-y encens a d'aquest evangeli. Acabat lo evangeli, diuhen lo tedèum, y diuhen laudes y toquen a laudes bisbals.

A missa, los bordons y capes, com en les primeres vespres, los vestiments de brocat [ras] blanch,⁸²² los camís ab paraments de brocat carmesí; a les troncs dos tovallols de brocat, la una de brocat blanch, l'altra blau; la línea, de les bones, de grana. Ha-y professó, mas no de totes capes.⁸²³ Ha-y pali dels bordons, lo de brocat carmesí. E lo senyor bisbe porta en les mans la relíquia de la mirra ab lo àngel, o altre cape-llà per ell, ab una capa blanca y hun vel, si ell no la podia portar. Acabada la professó, dexten la relíquia en lo altar major. Los libres, cuberts de [vert].⁸²⁴ En la professó los capellans porten lum per causa de la relíquia.

Recort-se lo sotsagristà de avisar al sermonador que diga en la trona com papa Calixte atorgà als qui adoraran la dita relíquia set anys // **([CVII] Giner)** y set quarantenes, y donaran alguna charitat; y per ço lo armarier deu parar la tauleta davall la trona per a la relíquia, y tenir-la aquí ab lum y una capa blanca o blava, fins que han acabat missa y nona, y aprés torna-la a l'altar major, hon stà ab lums fins a vespres.

En les segones vespres *omnia ut in primis vesperis*; y, acabades vespres, fan professó a l'altar major, com en les primeres, y toquen la oració del rey, com diuhen la oració de Sent Sebastià y dels pagans.

⁸²² de brocat ras blanch *corregeix JC per a llegir*: de brocat blanch, los richs

⁸²³ *A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: ab la creu nova solemne

Probablement MJC afegeix: En lo any 1565, en la *prima mensis* del mes de juny, lo reve-nt capítol provehí en la present festivitad de la Ephifania se fes possessó de totes les cappelles, y les de papa Alexandre, attenant la calitat de tan important festivitad.

Possiblement VN afegeix: Los demés anys se à fet com dit és.

⁸²⁴ *Corregeix JC per a llegir*: brocat blanch

E, acabades les oracions, tornen la relíquia de la mirra⁸²⁵ a la sagrestia, ab lo mateix pali de dematí, ab professó, per detràs lo Corpus. Y lo pali porten-lo capellans, axí com de matí. E per ço és mester que, mentres diuhen vespres, los escolans porten lo pali a les rexes de la capella major.

A la oració del vespre no y à vigília de si.⁸²⁶

QUANT FAN DE LES OCTAVES DE EPIPHANIA DOBLES

Lo⁸²⁷ tocar és doble; *vide* a cartes XI.

A l'altar, tapits blancs; lo pali, una porpra blanca; frontar y tovalloles blaves dominicals, de les més simples que y haja entre les dominicals.

A vespres, al cor, dos bordons de argent y dos capes blanques de seda; per al domer, al magníficat, una capa blanca de domàs o vellut. Los deputats ab capetes blanques. Ha-y encens a l'altar y al cor.

A matines, per al benedictus, una capa blanca de ceda per al domer, y encens a l'altar y al cor ab dos canalobres. // **(CVIII Giner)**

A missa major, al cor, dos capes y bordons, com en vespres; y si era diumenge, quatre capes y bordons blanques de ceda. Los vestiments de porpra blanca, los camís ab paraments morischs, la tovallola de ceda blanca, los deputats ab capetes blanques. Ha-y encens a tota la missa y al cor al perfaci. La epístola y evangeli en les trones. Si era diumenge,⁸²⁸ servixen los vestiments de vellutat blanc, y una capa de brocat blanc de les velles per al domer a la professó y a vespres, y una tovallola de brocat blanc per a l'evangeli. Encara⁸²⁹ que-n la dominica après de la

⁸²⁵ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre*: E lo sotsagristà, ab sobrepellis y estola, davant la porta de la sagristia major, esperarà que entren la dita relíquia; y posar-se-à après en la porta de la segona sagrestia; y allí la pendrà.

⁸²⁶ *Afegeix en l'interlineat i al marge dret*: Acabades completes, desempalien y dexeñen los barrades baxes de la capella ab les cortines de ras, o empalien de ricamarts blancs y blaus; y defora dos draps de ras, los majors, per les octaves.

⁸²⁷ *Afegeix al marge esquerre*: Lo divendres, après dels Reys, la confraria de la Verge Maria fa lo aniversari bisbal del rey en Pere. És aniversari de hun punct, y paga's a sis diners. No y à cap de setmana ni hix defora la Seu.

⁸²⁸ *Afegeix i cancel·la*: proper

⁸²⁹ *JC afegeix al marge esquerre i en l'interlineat*: Quant la dominica de *Iesu relicto in templo* se celebrarà fora les octaves, *in primis vespersis*, fent *V laudates*, al cor quatre capes de ceda blanques y quatre bordons; al domer, al magníficat, una capa de vellut blanc, de les noves; a l'altar lo campaner, a migiorn, posa lo pali de [do]màs blanc nou, frontal y tovalloles del mateix, los tapits blancs. A missa, los vestiments de vellut blanc nous. Per a la processó, una capa de brocat blanc. Té processó a primeres vespres a l'altar major ab la creu chica; a l'scolà, una capa blanca de ceda, de les velles. A segones vespres, com en les primeres; per al magníficat, una capa de brocat blanc per al domer.

Epiphania se faça de les octaves o del cap de l'octavari, lo sermó tostemps és de *Iesu perduto*, per la devoció del poble. Ha-y Manel al segon toch a primeres y segones vespres, y missa, per la dominica; e milloraran lo frontal y tovalloles.

LO CAP DE L'OCTAVARI DE EPIPHANIA. DOBLE [SENSE]⁸³⁰ DOBLA, FETA PER MOSSÉN MELCHIOR LORENÇ, DIACA DE LA PRESENT SEU

Lo tocar doble, y al segon toch de les primeres y segones vespres y a missa ha-y Manuel, si les segones vespres seran de Epiphania. Y ha-y al cor quatre capes blanques de ceda y quatre bordons per a les primeres vespres; les dos servixen a vespres –y, acabades vespres, fan professó ab la creu major davant l'altar major– y per a la professó se visten les altres dos.⁸³¹

A missa, quatre bordons, y quatre capes blanques y los vestiments de vellutat blanch; los camís com en les octaves; la tovallola de domàs o vellut blanch. Ha-y orgue.

A segones vespres, com en les primeres, dos capes y dos bordons, e no y à professó.

Si lo cap de l'octavari ve en divendres, les segones vespres són de la Verge Maria *Ortus conclusus*, y lo pali també ha d'èsser lo de la Verge Maria.

En lo cap d'octavari milloraran de frontal y tovalloles a l'altar, que no eren en les octaves. // ([CVIII'] Giner)

Lo divendres après de Epifania se acostuma de fer lo aniversari bisbal de la confraria de la Verge Maria de la Seu, per lo rey en Pere; y és aniversari de hun punct, que no té demorts, sinó *tantum* la missa dels aniversaris bisbals. *Vide* a cartes XXIII.

FFESTUM SANCTORUM MARTIRUM IULIANI ET BASILICE. VIII°
*LECTIONES. DUPLEX PROPTER OCTAVAS EPIPHANIE*⁸³²

A matines, posa lo de l'altar lo pali de les esses de les festes dobles, frontal y tovalloles de les octaves. Al cor, una capa vermella per al

⁸³⁰ *Corregeix possiblement a.m. per a llegir: ab*

⁸³¹ *Afegeix a continuació i al marge dret: Al domer de brocat blanch [de capitol de les velles]. Cancel·la de capitol de les velles i sobreescriu: [del.....]. Cancel·la [del.....] i afegeix al marge esquerre amb signe de remissió: Per al domer la capa de brocat ras que ha fet lo mateix mossén Melchior Lorenç.*

⁸³² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Celebra's esta festivitats ara a 27 de giner.*

benedictus, ab encens. Lo tocar, doble, y si-s celebrava fora les octaves, tocaran simple a tot lo offici.

A missa, celebrant-se en les octaves, al cor dos capes vermelles ab dos bordons. Los vestiments de cetí carmesí dobles, camís ab paraments; encens a tota la missa, y al cor al perfaci; la epístola y evangeli en les trones. La línia blanca de cada dia ab tot lo mester dels libres, y tovallola.

E si cars era que-s celebràs fora les octaves, sellavors tot és simple. Lo pali vermell dels bous, ffrontal y tovalloles simples vermelles, los vestiments de vellut carmesí vells, dels simples; camís sense parament[s]. No y à capes al cor, ni encens, ni-s diu la epístola en la trona, sinó al cantó del faristol del cor, y lo evangeli, a l'altar major ab lo faristol de ferro. Ha-y encens a la missa a l'altar. E si-s celebrava en diumenge, al cor hi ha quatre bordons y quatre capes vermelles,⁸³³ y los arreus són dobles vermells per la domínica; e a vespres no y hauria capes ni bordons.
// (CVIII Giner)

*DE NOMINE IESU. DUPLEX V LAUDATES*⁸³⁴

Lo⁸³⁵ pali, [una porpra] blanca,⁸³⁶ frontal y tovalloles blaves⁸³⁷ dominicals, de les millors. Lo tocar, [doble].⁸³⁸

A primeres vespres, al cor [quatre] capes blanques [de seda] ab [quatre] bordons de argent; y per al [domer], al magníficat, una capa blanca de domàs, de les millors.⁸³⁹ Aprés vespres fan professó a l'altar de la Circuncisió, davall la Transfixió, ab la creu [chica],⁸⁴⁰ per la dobla. Ha-y vigília al campanar.⁸⁴¹

⁸³³ *Afegeix al marge dret*: per a missa

⁸³⁴ *Possiblement a.m. afegeix*: EPISCOPALE.

⁸³⁵ *Afegeix al marge esquerre*: En l'any DXXXVIII, féu la festa bisbal hun beneficiat de la Seu, nomenat mossén Salvador. Dos barrades dintre, de emperials blanch o de les cortines de ras, y dos defora de brocats y emperials. Al sermó deu sous, paga'l (?) dobles y aniversaris.

⁸³⁶ una porpra blanca *corregeix JC per a llegir*: de les corones, blanch

⁸³⁷ *Possiblement MJC afegeix a l'angle superior dret*: A's de posar en lo altar pali blanc y tovalloles blanques, encara que así baix diga blaves, perquè és bisbal y per la solemnitat se à de fer axí.

⁸³⁸ *Cancel-lat. Segurament JC afegeix*: bisbal. Vide a cartes X.

⁸³⁹ A primeres vespres... millors *corregeix JC per a llegir*: A primeres vespres, al cor, sis capes blanques, so és, dos de brocat de capítol, velles, y dos de vellut, y dos de domàs, ab sis bordons de argent; y per al senyor bisbe, al magníficat, una capa blanca y dos de vellutat velles per als assistens; per als domès dos de brocat blanch de capítol.

⁸⁴⁰ *Corregeix JC per a llegir*: major

⁸⁴¹ *JC afegeix*: bisbal. Vide a cartes.

A missa, capes y bordons, com en les primeres vespres. Los vestiments de [vellutat] blanch.⁸⁴² Fan senyal a missa [a set hores y] una quarta, y aqueden mija hora après de haver fet senyal.⁸⁴³

A segones vespres, com en les primeres. *Reliqua omnia ut dictum est folio LXXXV.*⁸⁴⁴

FESTUM FELICIS IM PINCIS, CONFESSORIS NON PONTIFICIS. VIII°
LECTIONES. SIMPLEX

Lo pali, una porpra verda, que stà en los palis de damunt los tapits; frontal y tovalloles del mateix. Lo tocar, simple. *Vide folio XIII.*

A vespres, no y à bordons ni capetes als chichs, sinó canalobres ab ciris verts, ab sobrepelliços; per al magníficat, una capa verda y encens, a l'altar y al cor. No y à vigília al campanar.

A missa, lo(s) vestime(n)ts verts de vellut, vells; los camís sense paraments. No y à bordons al cor.

La epístola se diu al cor, lo evangeli a l'altar ab lo faristol de ferro. Ha-y encens a l'altar a tota la missa, mas no al cor al perfaci. E si cars // ([CVIII'] **Giner**) era que's celebràs en diumenge, a mijanit posen lo pali de vellutat vert.⁸⁴⁵ Y ha-y al cor, a missa *tantum*, quatre bordons de argent y quatre capes verdes de⁸⁴⁶ seda. Los vestiments, de domàs vert y los camís ab paraments verts.⁸⁴⁷ Al domer, per a la professó, una capa verda de les picholades y per a segones vespres; la epístola y evangeli en les trones; los chichs ab capetes verdes, per la dominica. E ha-y encens al cor al perfaci. *De reliquo vide a cartes LXXXII.*

DE SANCTO MAURO, ABBATE, CONFESSORE NON PONTIFICE. VIII°
LECTIONES SIMPLICES

*Omnia ut dictum est de Sancto Felici immediate precedenti.*⁸⁴⁸

⁸⁴² de vellutat blanch *corregeix JC per a llegir*: de brocat blanch de capítol

⁸⁴³ Fan senya a ... senyal *corregeix JC per a llegir*: Fan senyal a missa una quarta ans de les set, y, si ve en diumenge, a sis y miga.

⁸⁴⁴ *Corregeix possiblement a.m. per a llegir*: LXXXVII

⁸⁴⁵ *Sobreescriu*: o de domàs

⁸⁴⁶ *Sobreescrit*.

⁸⁴⁷ *Afegeix al marge dret*: o morischs

⁸⁴⁸ *Afegeix en l'interlineat*: salvo que y à professó ab la creu chica a l'altar major, y per ço se han de aparellar quatre capes y bordons per a la professó *tantum*; ni té vigília.

*DE SANCTO HONORATO, EPISCOPO ET CONFESSORE. DUPLEX V
LAUDATES*

A⁸⁴⁹ primeres vespres, lo pali de domàs vert, frontal y tovalloles del mateix; si era en diumenge, lo de vellutat vert ab frontal y tovalloles del mateix. Lo tocar, doble. Al cor, quatre bordons y quatre capes verdes de seda; per al magníficat, al domer una capa de seda verda, y encens a l'altar y al cor. Si és en diumenge, per al domer una capa de brocat vert. E si la vespra és en diumenge, per la solemnitat del diumenge, a primeres vespres posen lo pali de vellutat vert; e a mijanit lo de l'altar muda lo pali de domàs vert. Ha-y professó a primeres vespres ab la creu chica a la sua capella.

A la oració del vespre ha-y vigília. // **(CX Giner)**

A missa, les capes y bordons de vespres, los vestiments de domàs vert, que servixen als dobles, y los camís ab paraments comuns. Si ve en diumenge, la capa per al domer, a la professó, de brocat vert, y los camís ab paraments verts, y la capsa dels corporals verda y hun vel vert; *aliter*, lo comú que servix entre setmana.

A segones vespres, com en les primeres. *Reliqua vide ad longum in festo duplici folio LXXXX.*

*DE SANCTO ANTHONIO, ABBATE ET CONFESSORE, NON PONTIFICE.
V LAUDATES*

A primeres vespres, lo pali, frontal y tovalloles de vellutat vert. Lo tocar, doble, y ha-y Manuel⁸⁵⁰ al segon toch. Quatre bordons y quatre capes verdes de seda; per al domer, la capa verda picholada. Ha-y professó a la sua capella ab la creu chica.

A la oració del vespre ha-y vigília.

A missa fan senyal a les set hores, per causa del sermó.⁸⁵¹ Capes y bordons, com en vespres; los vestiments de domàs vert⁸⁵² dobles; la línia verda y tovallola, hun vel vert y capetes verdes; los camís ab paraments.

⁸⁴⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Ara se possen tots estos ornaments de vellut vert.

⁸⁵⁰ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre:* Segons lo orde del tocar-se lo Manuel, no y à de aver Manuel. *Vide* a XI cartes, pàgina *secunda* [*entenem: verso del full*].

⁸⁵¹ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* À-y de aver Manuel a missa *tantum*, si ve en dia feriat, per la solemnitat del sermó.

⁸⁵² *A.m. sobreescriu:* o vellut vert.

A segones vespres, com en les primeres.

*Reliqua vide in festo duplici a cartes LXXXX.*⁸⁵³

Si venia en diumenge, ha-y professó. Y fan senyal a missa a sis hores y mija. Ha-y Manuel al segon toch a primeres y segones vespres y missa major. // **(CX' Giner)**

*DE FESTO SANCTORUM MARI, MARTHE, ETC., MARTIRUM. VIII°
LECTIONES. SIMPLEX*

Lo pali dels bous, ve⟨r⟩mell, ab frontal y tovalloles del mateix, que serveix als simples; lo tocar, feriat. No y à capes ni bordons; per al domer, al magníficat, una capa vermella de seda; ab encens a l'altar y al cor.

A missa, los vestiments simples de vellut carmesí. Ha-y encens a tota la missa, mas no al cor al perfaci; la epístola y evangeli no-s diuhen en les trones.

Reliqua vide in festo simplici, a cartes 92.

*DE SANCTIS FABIANO ET SEBASTIANO, MARTIRIBUS. DUPLEX MAIUS
V LAUDATES*

La vespra, après de nona, empalien huyt barrades, les sis altes, totes de brocats, y les dos baxes de la capella, de emperials vermells. Y lo de l'altar posa les cortines a les trones, y a la peanya, hun brocat ab dos tancaportes. E lo campaner posa lo pali dels martres. E lo de l'altar posa los tapits vermells. Lo tocar és bisbal.

A primeres vespres aparellen al cor sis capes vermell⟨s⟩ ab sis bordons, *scilicet*, Exarch y Vilarrasa, y les dos de brocat de capítol, y dos de vellut carmesí. Per al senyor bisbe aparellen la cadira bisbal ab tot lo menester, la mitra major y la capa de Corella; y per als assistents, dos capes de les pinyetes chiques, y per als domers, dos capes de les pinyes grans; y los quatre deputats ab les cape⟨s⟩ de chamellot vermell; y per a la creu, al segon, la // **(CXI Giner)** capa de chamellot vermell. A la darrera oració, diuhen la antífona de sent Roch, *scilicet*, *Ave prudens medice*, etc., ab lo ve⟨r⟩s d'ell y la oració, y la dels pagans *sub una conclusione*; y toquen la oració del rey.

⁸⁵³ *Afegeix en l'interlineat*: Si ve en divendres, té segones vespres, y axí fon fet en l'any MDXXVIII.

E⁸⁵⁴ après fan professó⁸⁵⁵ ab la creu major a sent Sebastià, a la sua capella, que stà a la porta del capítol. Ha-y vigília bisbal.

A matines, per al domer, una capa de les de brocat de capítol o de les pinyes grans, y dos de vellut carmesí per als dos acompanyants, ab dos encensés; y los chichs com a vespres.

A missa fan senyal a sis hores y mija. Les capes y bordons al cor, com en les primeres vespres. Per a la missa, los vestiments de brocat carmesí de capítol, y per al senyor bisbe, lo camís ab paraments de brocat carmesí e per als diaca y sotsdiaca, de domàs carmesí. A les trones, les dos tovalloles de brocat carmesí; los libres, cuberts de carmesí brocat. Ha-y professó ab lums per la relíquia, y lo pali de brocat carmesí. E lo senyor bisbe, ab hun vel vermell, porta la relíquia de sent Sebastià en les mans. A l'altar, la línea obrada de grana ab tot lo menester del faristol de argent, y libres, etc. Lo guardià y de l'altar, per a encensar, les dos dalmàtiques de cetí carmesí, dels dobles, y camís ab paraments. Acabada la professó, dexten a sent Sebastià en lo altar major. Y, acabada la missa, tornant-se'n lo senyor bisbe a la sagrestia, [torna'l ab hun vel, axí com lo portà a la professó, mas no'l tornen ab professó].⁸⁵⁶

⁸⁵⁴ *Afegeix al marge esquerre*: Lo armarier ha de parar una tauleta a Sent Sebastià, y parar allí la relíquia fins al vespre. E l'endemà, après de la professó, la pren de l'altar y la torna a parar en la tauleta tot lo dia.

⁸⁵⁵ *SG afegeix al marge esquerre*: En lo any 1612, vingué en divendres y feren processó ab pali y sens llums ab la santa relíquia de sent Sebastià. Digué la missa lo senyor degà Frígola y portà la relíquia lo domer.

En lo any 1614, vingué en dilluns Sent Sebastià, y no-s predicà la Santa Creuada. Hagué-y procesó ab pali, sens llums.

En lo any 1615 [*subratllat*], vingué en dimarts, y no-s féu processó, sinó que tragué la relíquia a la missa.

Afegeix al marge dret: En lo any 1616, vingué en dimecres, y no-s féu processó, sinó sols se tragué la relíquia a missa, y tornaren-la acabada aquella.

Possiblement m.m. afegeix: 1618, se féu de la mateixa manera.

Possiblement m.m. afegeix: Y axí's deu fer sempre que no vendrà en dumenge, com se féu en lo any 1623 [*subratllat*], venint en divendres. No-s féu processó.

⁸⁵⁶ torna'l ab hun vel...*professó corregeix JC per a llegir*: dexten la relíquia de Sant Sebastià en lo altar, hon està ab ses lumes [*per*: lums], que à de posar lo armarier fins a les segones vespres, les quals, quant són acabades.

Continua al marge esquerre i inferior: Après de aver feta la processó a Santa Agnés, en processó ab ses lumes [*per*: lums], ensés [*sic*], tots los capellans, lo senyor bisbe torna la relíquia a la sacrestia; la qual processó va per darrere l'altar, davant la capella de Sant Jaume. Y per ço los scolans, dementres diuen los psalms de vespres, an de traure lo pali de bordós, axí com serví a la processó de dematí, y posar-lo arimat a la rexa de la capella de l'altar major, al costat de l'altar de la Transfixió. Esta processó fonch provehida per lo reverent capítol en l'any MDXXXX, perquè de abans no-s feya, sinó que lo senyor bisbe, dita qu'era la missa, tornava la relíquia a la sacrestia.

A segones vespres, que són primeres de Senta Agnès, *omnia preparantur ut in primis vespris*, y clohuen la darrera oració axí mateix, com dit havem en les primeres vespres. Aprés fan professó ab la creu major, per lo bisbal, a la capella de Senta Agnès, a la porta dels Apòstols. Lo pali dels bordons no'l desfan, sinó que l'enboliquen ab una camisa per a Sent Vicent Martre. // **([CXI] Giner)**

En⁸⁵⁷ l'any MDXVI fon Sent Sebastià lo diumenge de Septuagèsima, e, per la devoció del poble, la missa de la dominica se dix baixa, ab diaca e sotsdiaca, en lo altar major, mentres digueren tèrcia e sexta; e la missa conventual, y lo sermó y lo tocar de missa fon bisbal de Sent Sebastià; y la empaliada féu-se lo disabte, aprés vespres. E lo dilluns se féu complidament la solemnitat bisbal de Sent Sebastià, emperò no y hagué sermó, puix ja's féu lo diumenge, sinó la missa bisbal ab tot lo offici.

Al vespre, a la oració, ha-y vigília de Senta Agnès, y és bisbal per causa del bisbal de Sent Sebastià. La empaliada resta per a Sent Vicent Martre.

DE SANCTA AGNETE, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

A primeres vespres, com havem dit en les segones de Sent Sebastià.

A matines posa lo de l'altar lo pali de sent Lorenç, frontal y tovallols del mateix. Per al domer, al benedictus, una capa de vellut carmesí y encens. Toquen doble.

A missa major toquen doble y fan senyal a set y una quarta. Al cor, quatre bordons y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí. Los vestiments de cetí carmesí. Los deputats ab capetes vermelles. *Reliqua vide in festo duplici*, a cartes 90.

Les segones vespres són primeres de Sent Vicent Martre.⁸⁵⁸ // **(CXII Giner)**

⁸⁵⁷ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre:* En les segones vespres, jatsia se capitule de Santa Angnès [*sic*], y à sis capes al cor, y tocar bisbal, y's torna la reliquia de sant Sebastià aprés de vespres, ab pali.

⁸⁵⁸ *SG afegeix al marge inferior:* A 22 de janer 1611 [*subratllat*], se féu processó del gloriós Sent Vicent Màrtir, patró nostre, a Senta Tecla. Portà lo assistent del senyor bisbe la reliquia de dit sent Vicent, que havia donat lo senyor conde de Benavent, ab pali. Y tots los officis y tots los convents dels frares de la present ciutat.

VN afegeix: Quant no's fa la processó general en son dia, encara que no vinga en diumenge, se fa processó claustral de matí en la reliquia.

DE SANCTO VINCENTIO MARTIRE. DUPLEX MAIUS. HABET OCTAVAS SOLEMPNES

A primeres vespres, y matines, y missa⁸⁵⁹ y segones vespres *in omnibus et per omnia ut dictum est de Sancto Sebastiano*.⁸⁶⁰ E a les primeres vespres fan professó ab la creu major a la capella fonda de Sent Vicent Martre. E lo dia de Sent Vicent, après les segones vespres, fa professó la Seu *tantum*.⁸⁶¹ E hix per la porta [de la empaliada] del Campanar

⁸⁵⁹ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre:* A missa major y a vespres portaran VIII capes y VIII bordons, per determinació del reverent capítol en lo any 1562, com li ajen mèritament donat salmòdia; y paguen per dita solemnitat doble, com justament se deu a tan inclit patró.

Probablement MJC afegeix: A primeres vespres se provehí per lo reverent capítol se fes senyal a les dotz[e] ores y tres quarts, y a quedar a la una hora, y poch après lo segon, perquè se acaben matines de dia. Assò fon fet en lo any 1566.

⁸⁶⁰ *JC afegeix al marge dret:* Salvo que a matines porten al cor quatre capes y quatre bordons, perquè té octaves solemnes.

⁸⁶¹ *JC sobreescriu en l'interlineat i al marge dret:* ab quants capellans que porten sos ciris [*continua al marge esquerre:*] ensesos davant la relíquia.

PM afegeix al marge esquerre: En esta professó de vespres, que va a Senta Tecla, visten-se lo diaca y sotsdiaca ab les dalmàtiques de brocat carmesí y camís ab paraments de domàs carmesí. Y lo sotsdiaca porta la creu dels braços ab hun vel vermell.

JC afegeix: En l'any MDXXXII, lo reverent capítol provehí que en dita processó fossen convocades les parròquies.

Probablement MJC afegeix: En lo any 1559, la dominica de la Septuagèsima vingué a 22 de giner, dia del gloriós Sant Vicent Màrtir. Fon ben vist al reverent capítol ab determinació del reverendísimo senyor don Francisco de Navarra, archebisbe de València, que, per quant lo dit gloriós sant és patró de esta ciutat y aquella consacrà *sanguine suo*, se agués de fer la missa major del dit sant, tocant les campanes solemnes a missa, y lo demás *sicut in die Sancti Vincentii*.

A.m. afegeix al marge inferior i a.m. cancel·la: En lo any 1557, provehí lo reverent capítol que, puix se feya processó après dinar del gloriós sant Vicent ab tot lo clero, que de matí no y aja processó per la Seu, si no venia en diumenge; portarà la relíquia a l'altar lo senyor bisbe y dexar-l'à allí per après dinar a la processó.

Segurament CF afegeix a l'angle superior dret: Fa's processó ab la relíquia de sant Vicent Màrtir ans de missa major, per dins de la Seu, ab pali de bordons y lums enseses.

Probablement SG afegeix al marge dret: En lo any 1616 [*subratllat*], vingué en divendres Sent Vicent Màrtir y no's fèu processó de matí. [*Aquesta nota és interrompuda per la nota 860, i continua:*]. Y si no és que vinga en dumenge, no's fa processó.

A.m. afegeix: [...y.] no's dexàs de fer la processó [*nova interrupció per la primera part d'aquesta mateixa nota 861, i finalitza:*] general son dia.

PM afegeix i separat del text central per una línia vertical: Lo segon porta la creu, y lo de l'altar porta lo encenser a Senta Tecla y a la casa del cabiscol, y los tres repiquen al tornar de la professó.

Possiblement MJC afegeix i separat del text central per una línia vertical: En lo altar major estarà lo pali de la dominica fins se acabe la missa de la dominica, y après levaran dit pali y restarà lo que à de posar lo escolà en la nit, davall del de la dominica, que és lo dels màrtirs], per a la festivitad de Sant Vicent gloriós.

Segurament SG afegeix: Van en la processó tots los convents dels frares de la ciutat, com en la festa de Sent Vicent Ferrer, y los officis.

y per la Corregeria, e fa stació a Senta Tecla, hon stà la presó de Sent Vicent, y ve per lo carrer de les Avellanes dret, y puja per la Avallada del Bisbe, y fa stació a Sent Vicent de casa del cabiscol, y tira per la plaça de la Lenya y entra per la porta dels Apòstols. Y, al tornar de la professó, fan hun repich de totes les campanes. E lo senyor bisbe porta en les mans la relíquia de sent Vicent Martre ab hun vel vermell, axí com a la professó de matí entorn de la Seu. Hi a les dos professons, de matí e ara après dinar, servix lo pali dels bordons de brocat carmesí. E ve la professó per detrás lo Corpus, y lo senyor bisbe entra-se'n en la sagrestia ab la relíquia. Alguna vegada entra per la porta del Bisbe, axí com ordenen los sotscabiscols.

Si y à impediment de fanchs o qualsevol altre, sellavors la professó hix per la porta dels Apòstols y dret per la plaça de la Lenya, y fa stació a la capella de Sen[t] Vicent de casa del cabiscol, y torna-sse'n per lo portal de Bisbe. Y sellavòs no toquen campanes al tornar. E si plovia, que no pogués exir defora la Seu, fan-la per detrás l'altar major, ab lo pali, y tornen la relíquia a la sagrestia.

Aprés diuhen completa, e desempalien hi tornen a empaliar de ricamarts vermells per les octaves // (**[CXII] Giner**) de Sent Vicent en la capella y defora la capella, en les barres devers la capella, dos draps de ras dels vells. O poden posar per a les octaves los dos draps de ras strets ab los tancaportes als caps, y, defora, los dos draps de ras amples. Al vespre no y à vigília.

*NOVEM LECTIONES SANCTI VINCENTII PROPTER DUPLAM IN DOMO
PRESENTORIS, SECUNDA DIE POST FESTUM EIUSDEM*⁸⁶²

A matines posen lo pali vermell [de les esses],⁸⁶³ frontal y tovalloles del mateix; al cor, una capa de vellut carmesí per al domer. Lo tocar, doble. [O poden posar lo de sent Lorenc, de vellut carmesí].⁸⁶⁴

A missa major, si no y à sinó una missa, fan senyal a set y una quarta. Al cor, quatre bordons y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de carmesí, o totes de seda. Los vestiments de cetí carmesí, camís ab paraments comuns. *Reliqua ut dictum est de festo duplici*, a cartes 90.

⁸⁶² *A.m. afegeix al marge esquerre: Festum quod dicitur Translacionis Sancti Vincencii est istud. Festum 9 lictionum.*

⁸⁶³ de les esses *corregeix per a llegir: de sent Lorenc*

⁸⁶⁴ O poden... carmesí *corregeix segurament JC per a llegir: Hi té vigília per respecte de la dobla de la Translació de Sant Vicent.*

Si les dites nou liçons, per algun impediment, no's podien celebrar l'endemà de Sent Vicent, sellavors tenen primeres vespres, *scilicet, V laudates* y respons *ut in die*, y quatre capes y quatre bordons vermelles, com havem dit en missa; y per al domer, una capa de les pinyetes chiques o de vellut carmesí, ab encens, y los chichs ab capetes vermelles. E, si tenia segones vespres, axí mateix. E no té professó ni vigília.

ANTHONI, SECUNDI. V LAUDATES

Lo pali de domàs vert⁸⁶⁵ y tapits verts. E a primeres vespres fan professó a la sua capella ab la creu chica. E no té vigília. *Reliqua ut in festo Sancti Anthonii, fòlio CX. // (CXIII Giner)*

DE CONVERTIONE SANCTI PAULI. DUPLEX V LAUDATES. EPISCOPALE

Posen⁸⁶⁶ a l'altar lo pali de [vellut] carmesí de sent [Lorenç], frontal y tovalloles del mateix y tapits vermells.

A primeres vespres, [quatre] bordons y [quatre] capes vermelles, dos de [les pinyetes] y dos de [vellut carmesí]; per al [domer, una capa de les pineytes]; les capetes vermelles. Ha-y professó a l'altar major ab la creu [chica], que porta lo segon.

A la oració del vespre ha-y vigília.

A missa major, bordons y capes, com en les primeres vespres. Vestiments de [cetí] carmesí, camís ab paraments. Fan senyal a set hores [y una quarta].

En les segones vespres com en les primeres, salvo que no té de si professó. *Reliqua ut in festo duplici a 90.*⁸⁶⁷

⁸⁶⁵ *JC sobreescriu:* y tovalloles [*sobreescriu:* y frontal] de les octaves.

⁸⁶⁶ *Afegeix al marge esquerre:* En l'any DXXXVIII, hu(ñ) beneficiat de la Seu, nomenat mossén Salvador, féu bisbal de quatre barrades la present festa; y dexí mig ducat al sermó, qu'él pagà dobles y aniversaris.

⁸⁶⁷ Posen a l'altar lo pali... a 90 *corregeix JC per a llegir:* Posen a l'altar lo pali de les pinyetes carmesí de sent Vicent, frontal y tovalloles del mateix y tapits vermells.

A primeres vespres, sis bordons y sis capes vermelles, dos de brocat de capítol per als canonges, y dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí; per al senyor bisbe la capa [...] vella [*a. m. cancel·la ...vella i afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* de la Maria]; per als assistents, dos de vellutat carmesí; per als domés, dos de les pinyes grans de brocat; les capetes vermelles. Ha-y professó a l'altar major ab la creu major, que porta lo segon.

A la oració del vespre ha-y vigília bisbal.

A missa major, bordons y capes, com en les primeres vespres. Vestiments de brocat carmesí de les pinyes grans, camís ab paraments. Fan senyal a set hores.

En les segones vespres com en les primeres, salvo que no té de si professó. *Reliqua ut in festo episcopali, a cartes 89.*

EN LES OCTAVES DOBLES DE SENT VICENT MARTRE. LO PALI DE
LES ESSES DOBLE⁸⁶⁸

A vespres, dos bordons y dos capes de vellut carmesí, y per al domer, una capa de vellut carmesí; los deputats, ab capetes vermelles. A la oració del vespre no y à vigília.

A matines, capa vermella per al domer, y encens.

A missa, capes y bordons, com en vespres. Los vestiments de cetí carmesí, camís ab paraments. *Reliqua ut in festo duplici*, a cartes 90. Fan senyal a missa a set hores y una quarta.

DE SANCTA AGNETE, SECUNDA. DUPLEX V LAUDATES

La pali de les esses doble. // ([CXIII'] Giner)

A primeres vespres, quatre bordons y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí; les capetes vermelles; per al domer, capa pròpria de brocat carmesí, la del degà Vilarrasa, qui féu la dobla. Ha-y professó a Senta Agnés ab la creu chica. No y à vigília a la oració del vespre.

A missa, com havem dit en l'altra festivitat de Senta Agnés.

A segones vespres, si'n tenia, com en les primeres.

CAP DE OCTAVARI DE SENT VICENT MARTRE. *DUPLEX V
LAUDATES*

Lo pali de sent Lorenç, de vellut carmesí, e tapits vermells.

A primeres vespres, quatre bordons y quatre capes vermelles, les dos de les pinyetes y les dos de vellut carmesí. Per al domer, al magníficat, la capa de brocat carmesí de [Vilarrasa. Y]⁸⁶⁹ après de l'altar major encensen a senta Agnés per la dobla del cap de l'octavari de Senta Agnés. Y, acabant vespres, fan professó ab la creu chica a la casa del cabiscol. La capa de Vilarrasa no servix sinó per causa de la dobla de l'octavari de Senta Agnés, que si no fos axò, traurien la de les pinye-

⁸⁶⁸ *Segurament JC afegeix*: Y si's fa de altre sant, senyalen les octaves, encara que fassen de Nostra Senyora en lo disapte *infra* [afegeix esborrall, on albirem: octava] octava.

⁸⁶⁹ Vilarrasa. Y *corregeix per a llegir*: Guitart. Y

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Esta capa de Guitart se à de portar a segones vespres, que són primeres de Sant Valero, y a les segones de Sant Valero, de voluntat de qui féu dita capa y dobla, que fon lo cabiscol Guitart.

tes. E, axí mateix, a la dobla del cap de l'octavari de Sent Vicent Martre ha de servir per al domer la capa de brocat carmesí de Guitart, qu'és pròpria.⁸⁷⁰

A missa, capes y bordons, com en vespres. Los vestiments de cetí carmesí. Fan senyal a set y una quarta. Si tingués segones vespres, *omnia ut in primis vespris. Reliqua ut in festo duplici*, a cartes 90. Aprés les segones vespres, los escolans desempalien la capella y les barrades de defora, puix són acabades les octaves de Sent Vicent.⁸⁷¹ // **(CXIII Giner)**

*DE SANCTO VALERIO, EPISCOPO. DUPLEX V LAUDATES*⁸⁷²

Lo pali per a l'altar, de domàs vert; frontal y tovallols del mateix, y tapits verts.

A primeres vespres,⁸⁷³ quatre bordons y quatre capes de ceda verdes, capetes verdes, hun encenser y una capa de ceda verda per al domer, ab hun amit. Aprés vespres, fan professó ab la creu chica a casa del cabiscol; y encens. Ha-y vigília a la oració del vespre.

A missa, capes y bordons, com en vespres; los vestiments de domàs vert. Fan senyal a missa a set hores y una quarta. *Reliqua ut in festo duplici*, a 90.

DE SANCTO ILDEFONSO, EPISCOPO. DUPLEX V LAUDATES

Omnia ut in Sancto Valerio. Té professó, a primeres vespres, a la capella de Tots Sancts. E per al domer, a primeres y segones vespres, trauchen la capa de brocatel·lo de tauris vert de Martorell, qu'és

⁸⁷⁰ *Afegeix al marge dret*: No y à vigília.

⁸⁷¹ *Al marge inferior del full continua el final de la nota 874*.

⁸⁷² *Segurament VN afegeix a l'angle superior esquerre*: Tocar bisbal [Tocar bisbal *subratllat*], de provisió del molt il·lustre capítol.

JC afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: Quant vendrà Sant Valero en diumenge, trauen la relíquia d'ell, que és la canyella del bras; y lo domer porta-la en la processó y dexa-la en lo altar. Y quant an acabat missa major, torna-la a la sacrestia. Asò provehí lo reverent capítol l'any 1541. Hi quant no ve en diumenge, lo domer trau dita relíquia quant ix a dir la missa major, y dita relíquia està en lo altar tota la missa. Y quant és acabada la missa, torna-la a la sacrestia, dita la missa.

⁸⁷³ *Probablement MJC afegeix al marge dret*: An de portar a estes primeres vespres de Sant Valero la capa de Guitart, y a les segones tanbé, perquè ab est pacte feu dit arthiaca Guitart dita capa, que servis a les dos dobles de Sant Vicent y Sant Valero, per a anar a ensensar a la casa del cabiscol.

pròpia de la festa. Hi té vigília a la oració de la vespra de la festa.⁸⁷⁴ //
 ((CXIII'))

FFEBRER

*DE SANCTO IGNATIO, EPISCOPO ET MARTIRE. NOVEN LECTIONES
 SIMPLICES*⁸⁷⁵

A matines, posen a l'altar lo pali vermell de nou liçons simples, dels bous; per al domer, al benedictus, una capa vermella de les velles; ab encens.

A missa major no y à capes ni bordons, ni capetes als deputats. Los vestiments de vellut carmesí, *scilicet*, los vells de nou liçons simples; la epístola al cor y lo evangeli a l'altar major. Si y à una missa, fan senyal a les set hores; si n'i ha dos, a sis hores y mija, per causa de la empaliada. *Reliqua ut in festo simplici*, a cartes LXXXII.

⁸⁷⁴ *SG afegeix a l'ample marge inferior: DIA DE LA PURIFICACIÓ DE NOSTRA SEÑORA [títol subratllat].*

Acabada sexta, lo senyor archebisbe se vist en lo altar major. Y si fa lo offici lo senyor bisbe, es vist dins la sacrestia ab sos assistents, diaca, y subdiaca [y sotssacristà]. Ixen a l'altar major, y comença la benedició de la cera, sens traure lum nova, com se fea antigament. Y acabada la benedició, lo sotssacristà [*a.m. afegeix sobreescrit: vestit ab sobrepellis, y musa y estola morada (morada sobreescrit en la línia següent amb signe de remissió)*] pren lo ciri dit la Maria de un canalobre de fusta a hon estava per a dita benedició y va en la processó ab lo dit ciri ben alt, davant del subdiaca o diaca qui porta la figura de Nostra Senyora en mig de la processó, casi als primers bordons del pali. Y, acabada la processó, torna a dexar lo dit ciri a un escolà, lo qual lo posa en lo dit canalobre de fusta. Y, acabada la missa, lo entren en la sacristia los escolans, y pengen aquell en lo clau que stà junt a l'armari de la custòdia, en la primera sacrestia. Y tot lo demés que stà escrit a cartes CXV pàgina 2^a [*entenem: verso del full*] no és de consideració per al present.

Segurament SG afegeix: En lo any 1610, havent rebut los ciris los senyors canonges, y vellent pujar los oficials de la confraria de Nostra Senyora, fonch proveyt per lo senyor visorey, que sols pujasen a rebre los ciris los tres oficials ecclesiàstics, y no los dos majordoms llechs, los quals muntaren après dels jurats, racional y síndich de la ciutat.

SG afegeix: Y en lo any 1611, se seguí que, havent muntat los prior, clavers y majordoms de la confraria a pendre la cera, vingué après lo senyor visorey y, ente-[*continua al marge inferior del verso del full anterior amb signe de remissió:*]nent açò, li paregué no pujar per lo ciri al senyor bisbe, si que, per mossén Sentonges, armarier, se donassen, con se donaren, a cascú dels dits visorey y jurats un ciri a cascú, sens consultar açò ab los senyors canonges, cossa nunca vista ni succehida fins huy.

⁸⁷⁵ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre:* En lo any 1559, lo reverent capítol instituí dobla del gloriós Sant Ignasi a petitió del reverent mestre Saturní, *cuius expensis id factum et consessum est*. Està dita dobla instituïda en la capella de Sant Joan Evangelista, y hui de *Nomine Maria*, la qual capella fon donada al dit reverent mestre Saturní.

LA VERGE MARIA CANELERA. *DUPLEX MAIUS V LAUDATES. HABET OCTAVAS SOLEMPNES*

La vespra, acabada nona, empalien⁸⁷⁶ quatre barrades defora, totes de brocats, y quatre dins la capella; les dos altes, de brocats, y les dos baxes, de emperials blancs o ab les cortines de Vilarrasa, com a Nadal. A les troncs, les cortines sues, y a la peanya de l'altar, hun brocat ab los dos tancaportes; los tapits blancs, [lo pali dels reys].⁸⁷⁷

A primeres vespres⁸⁷⁸ sia posada la catifa damunt lo taulell y lo tapit blanc chich en la sagrestia ab lo sitial. En lo cor sia entalemada la cadira bisbal; e per al cor, sis bordons y sis capes⁸⁷⁹ blanques, les quatre de brocat –dos de brocat [ras]⁸⁸⁰ y dos de brocat de capítol– y dos de vellut o domàs. Per al senyor bisbe, la mitra major. La capa de brocat blanc de [capítol],⁸⁸¹ amit, y ruquet y stola de brocat blanc, ab la cros-sa; y lo capitular ab la cuberta. E dos capes blanques de brocat, *scilicet*, [les dos velles],⁸⁸² per als domés, al magnificat, ab dos encensers. Ha-y professó a l'altar major ab la creu major. // **(CXV Febrer)**

Thoquen la oració del rey a la professó, quant diuhen de Sent Sebastià y dels pagans. Lo tocar, bisbal. A la oració del vespre ha-y vigília bisbal solemne.⁸⁸³

En la vesprada, lo de l'altar y guardià aparellen la taula en la primera sagrestia, y totes les capes⁸⁸⁴ y les de papa Alexandre.

A matines, porten al cor quatre bordons de argent y quatre capes⁸⁸⁵ blanques de ceda, e per al benedictus, una capa y amit de brocat

⁸⁷⁶ *A.m.afegeix al marge esquerre:* La empaliada.

⁸⁷⁷ Lo pali dels reys *corregeix a.m. per a llegir en l'interlineat:* lo pali *al marge dret:* reis *al marge esquerre:* pali, lo dels reis *probablement PM en l'interlineat:* o lo de l'archabisbe de brocat de pèl blanc.

⁸⁷⁸ *A.m.afegeix al marge inferior:* En lo any 1573, per provisió del reverent capítol, se manà que-s diguesen matines en acabant vespres y completes, y que fesen senyal en tocant hun-ora, y un quart après quedar, immediate se fes lo segon toch.

⁸⁷⁹ *JCafegeix al marge esquerre:* Capes per al cor, y al senyor bisbe, y assistens y domés.

Probablement MJCafegeix: Ara porten al cor huit cappelles: dos del cardenal, dos de les medalles y dos de tela de or y dos de tela de or de capítol.

⁸⁸⁰ *Corregeix segurament JC per a llegir:* de l'archabisbe

⁸⁸¹ *Corregeix segurament JC per a llegir:* l'archabisbe

⁸⁸² les dos velles *corregeix segurament JC per a llegir:* del cosi [*continua al marge esquerre:*] y de brocat ras

JCafegeix: per als assiste(nts), dos de domàs blanc noves

⁸⁸³ *Probablement JCafegeix al marge esquerre:* La vigília solemne.

⁸⁸⁴ *JCafegeix al marge esquerre:* Aparellar les capes.

⁸⁸⁵ *JCafegeix al marge esquerre:* Capes per a matines.

blanch de capítol, y dos de ceda blanques per als acompanyants, ab dos encensers.

No y à missa d'alba, y encara que no y haja missa d'alba, noresmenys dexen de tocar alba a les cinch hores, com tots los altres dies, ab lo Manuel, e a cinch hores y mija toquen a prima.⁸⁸⁶

A sis hores y una quarta, fan senyal⁸⁸⁷ a missa major, y aqueden una quarta ans de les set hores; y après de poch intervall, fan lo segon toch, perquè a les set hores hagen ja començat tèrtia.

Al cor, sis bordons y sis capes blanques,⁸⁸⁸ les que serviren a primeres vespres; e més, totes les altres capes y les de papa Alexandre; y porten-les lo de l'altar y guardià. E lo escolà de sent Pere ha de pujar al campanar, per ajudar al segon toch, per lo guardià, tostemps que y ha professó de capes.⁸⁸⁹ E més, aparellen en la sagrestia lo pali dels bordons de brocat carmesí per a la professó, lo qual porten los confreres de la Verge Maria, si n'i haurà; si no, capellans. E la línea per a l'altar major, de les més solempnes; y los libres cuberts de brocat [carmesí]. E a les trones, les dos tovalloles de brocat blanch. [Los vestiments⁸⁹⁰ blanchs de brocat ras, y camís ab pa]raments de brocat carmesí,⁸⁹¹ e una capa de les // **([CXV'] Ffebrer)** [de papa Alexandre]⁸⁹² per al senyor bisbe,⁸⁹³ y la

⁸⁸⁶ *Probablement SG afegeix al marge esquerre i inerlineat*: Lo clavari de Nostra Senyora de la Seu dóna al sotssacristà una lliura de cera blanca d'estadal, conforme en lo dia de la Assumpció.

⁸⁸⁷ *JC afegeix al marge esquerre*: La hora de fer senyal per a tocar a missa.

⁸⁸⁸ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Ara VIII capes y VIII bordons.

⁸⁸⁹ *A.m. afegeix al marge esquerre*: À-y prosessó de capes.

⁸⁹⁰ *JC afegeix al marge esquerre*: Vestiments per a dir la missa.

⁸⁹¹ los libres cuberts... carmesí *corregeix segurament JC per a llegir*: los libres cuberts de brocat blanch. E a les trones les dos tovalloles de brocat blanch de l'archabisbe y camís ab paraments de brocat carmesí

PM afegeix als marges esquerre i inferior: Ara trahuen los vestiments de l'archebisbe de brocat de pèl [*afegeix i cancel·la*: y] blanchs y les dos capes per als senyors canonges als bordons, y la tercera per al senyor bisbe ab les tovalloles per a les trones y lo [davantaltar del mateix].

SG afegeix al marge inferior: Ara los vestiments del conde de Benavent.

VN afegeix: Quant lo senyor archebisbe fa la benedició de la cera, [*afegeix i cancel·la*: no-s tra]u no-s tra la ymage de Nostra Senyora a l'altar ni menys va en la processó claustral, enperò si no fan la benedició, en tal cas se tra com és costum, y està en lo altar fins les segones vespres. Y quant lo [*continua al marge dret –ara inferior– després d'haver girat el manuscrit 90º a la dreta*:] senyor canonge ix a la missa conventual, lo domer la tra u y resta en lo altar fins les segones ve[sp]res, y tornen en processó dita ymage.

⁸⁹² de papa Alexandre *corregeix segurament JC per a llegir*: archabisbe

⁸⁹³ *Segurament JC afegeix al marge esquerre*: Lo senyor bisbe porta lo imatge de Nostra Senyora.

Verge Maria renovada ab hun vel blanch, y la [creu] dels brassos ab hun altre vel blanch, per al sotsdiaca; y tot lo aparell del bisbe.

Ítem, per a la benedicció del ciri sia aparellat lo esquer⁸⁹⁴ de argent ab esca y palletes, y tot lo recapte.⁸⁹⁵

E mentres diuhen sexta, lo senyor bisbe, vestit ab lo camís, stola y tunicel·les, trau lum nova; y lo sotsagristà té ja aparellat lo Ciri de la Fe ab la virolla de argent, perquè no's sulle de cera, la qual stà davall lo altar en una capça. Y encenen lo dit Ciri de la Fe, e lo senyor bisbe benehix la lum en la sagrestia, segons stà la benedicció en lo *Missal Bisbal*.⁸⁹⁶ Per ço dexaran lo missal y, benehida la lum, portar-lo-han a l'altar major.

E acabada sexta, van a l'altar major *hoc ordine*:⁸⁹⁷ *primo*, lo vedell; 2º lo campaner ab la creu major y capa blanca, ab dos deputats ab capetes blanques, y los canalobres y los ciris apagats; après lo sotsagristà ab lo Ciri de la Fe encés de lum beneÿta, en mig dels⁸⁹⁸ altres dos deputats, qui van ab capetes blanques, y canalobres y los ciris apagats.⁸⁹⁹ Après lo sotsdiaca ab la creu dels braços y vel. Après lo senyor bisbe, ab lo diaca, y la crossa, y los assistents, vestit ab la capa, y la Verge Maria en les mans ab hun vel. Y van [per davant Sent Christòfol],⁹⁰⁰ y entren per la porta nova⁹⁰¹ de la capella. Y resta la creu ab los canalobres baix, e posen lo faristol ab una tovallola bona junct ab los grahons de l'altar en lo mig.⁹⁰² Y lo senyor bisbe, posat en lo primer grahó davall, girat de cara al poble, diu la benedicció ab lo misal que stà damunt lo faristol. Y començant-la, lo sotsagristà ab lo Ciri de la Fe posa's davant lo diaca, qui stà a la part dreita del bisbe.⁹⁰³ E, acabada la

⁸⁹⁴ *Segurament JC afegeix al marge esquerre*: Squer.

⁸⁹⁵ *Probablement SG afegeix al marge esquerre*: Nota que no's fa de la manera que stà escrit ací, com apar atrás fòlio CXIII [com apar... CXIII *subratllat*].

⁸⁹⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: La benedicció de la lum en la sacrestia.

⁸⁹⁷ *JC afegeix al marge esquerre*: Lo modo com à d'exir de la sacrestia.

⁸⁹⁸ *Afegeix repetint*: dels

⁸⁹⁹ *JC afegeix al marge esquerre*: Los diputats ab los ciris apagats exen (?) de la sacrestia per a l'altar.

⁹⁰⁰ per davant Sent Christòfol *corregeix a.m. per a llegir*: dret [*i continua més avant en l'interlineat*:] y va per davant Sanct Christòfol y stà davant lo portal de la capella.

⁹⁰¹ *Corregeix possiblement m.m. per a llegir*: chica

⁹⁰² *JC afegeix al marge esquerre*: Lo faristol als peus dels grahons de l'altar ab sa tovallola.

⁹⁰³ *Segurament JC afegeix al marge esquerre*: [H]on à d'estar lo sotsagristà tenint lo Ciri de la Fe, fent [la] benedicció lo senyor bisbe.

benedicció,⁹⁰⁴ // **(CXVI Ffebrer)** dóna lo senyor bisbe aygua beneÿta ab lo salpacer de argent al Ciri de la Fe y a tota la cera d'entorn. E recortse lo sotsagristà que faça fer a l'escolà darrer una cabellera nova al salpacer.⁹⁰⁵ E donada l'aygua beneÿta, lo sotsagristà dóna lum al ciri del senyor bisbe⁹⁰⁶ y als canalobres dels deputats. De aquí va dret al cor ab lo Ciri ben alt, y dóna lum als canonges qui tenen los bordons, y après als primers de les cadires del cort⁹⁰⁷ alt, ço és, a l'artiaça major y al cabiscol, si seran presents en ses cadires; si no, als qui assistiran allí primers, donant tostemp primer a la part hon serà lo cor. E d'aquí torna-se'n a l'altar y stà davant lo senyor bisbe fins que han dit tres vegades lo respons *Lumen*, etc. Entretant porten lo pali dels bordons. E lo escolà de les chiques⁹⁰⁸ porta al cor lo plat de l'aygua beneÿta y lo salpacer, e lo domer dóna aygua beneÿta a la cera del cor, y après lo escolà al poble que resta.

E si venia en diumenge,⁹⁰⁹ no y à asperges ni oració al cor. E fet açò, fan la professó entorn de la Seu *ut moris est*. Y lo de l'altar y guardià encensen a la professó ab les dalmàtiques de vellutat blanch y camis ab paraments morischs. En la professó lo sotsagristà⁹¹⁰ va davant lo pali ab lo Ciri de la Fe entre los dos deputats. E, acabada la professó, tornant-se'n lo pali ab lo senyor bisbe dret a la sagrestia per davant Sent Christòfol. Y lo sotsagristà puja lo Ciri de la Fe⁹¹¹ dalt a l'altar y posa'l al cantó dret de l'altar major, devers Sent Anthoni, en lo canalobre de fusta pintat

⁹⁰⁴ *Segurament CF afegeix al marge inferior*: En lo any 1603 [subratllat], fon la Purificació de Nostra Señora dumenge de la Sexagèssima, y axí se transferí en lo dilluns a 3 de febrer del dit any 1603 [subratllat]. Y en lo dit dumenge de la Sexagèssima fon la benedicció de la sera, la qual beneí lo il·lustríssimo y excel·lentíssimo señor don Joan de Ribera, archebisbe de València, patriarcha de Antiochia, *et pro nunc* virrey y capità general en la present ciutat y regne de València, ab tanta solemnitat com si fóra dia de Nostra Senyora. Hagué-y processó de capes, y portaren la image de Nostra Senyora de argent ab les lums beneÿtes. Y, acabada la dita processó, tornaren la dita image a la sacristia. Lo dilluns, a 3 de dit mes de febrer, se féu offici de la Purificació de Nostra Senyora ab processó ab la image de argent de Nostra Senyora. Y tota la clerezia portava siris ensessos, però no capes, més de les que portaven los bordoners a les segones vespres. Se tornà la dita image de Nostra Senyora ab processó a la sacristia.

⁹⁰⁵ *JC afegeix al marge esquerre*: Cabellera nova per al salpacer.

⁹⁰⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: Lo que à de fer lo sotsagristà après que adóna lum al senyor bisbe.

⁹⁰⁷ *Entenem: cor*

⁹⁰⁸ *JC afegeix al marge esquerre*: Lo scolà de les chiques porta l'aygua beneÿta al cor.

⁹⁰⁹ *CF afegeix al marge esquerre*: Y si venia la Purificació en dumenje, no per axò deixa de haver-hi asperges. En lo any 1603 [subratllat], havent donat la sera, yxqué un domer ab stol·la al coll y entonà asperches.

⁹¹⁰ *JC afegeix al marge esquerre*: On à de anar lo sotsagristà en la processó que's fa entorn a la Seu portant lo Ciri de la Fe.

⁹¹¹ *JC afegeix al marge esquerre*: Hon à de posar lo Ciri de la Fe lo dit sotssagristà, feta la processó.

de vert, hon acostuma de star. E d'aquí avant procehixen la missa y lo sermó. Y los escolans tornen les capes del cor⁹¹² a la sagrestia, y pleguen-les y posen-les dins la sotsagrestia darrera; y lo antich té càrrech de ordenar-les, y lo darrer de estojar-les en los calaxos. Les capes y vestiments de dalt estogen-ho lo de l'altar y guardià.⁹¹³ Acabada la missa, lo sotsagristà fa portar lo Ciri de la Fe y⁹¹⁴ // (**[CXVI] Febrer**) fa'l penjar hon acostuma de star, penjant tot l'any. E aquest ciri⁹¹⁵ ha de cremar davant lo altar major tots los quatre passis de la Setmana Sancta, y servix en les octaves de Pasqua de Resurrecció y la vespra de Pasqua Granada; e tostemp que y à temporal de pluja, o vent o foch encenen lo Ciri davant l'altar major. Lo Ciri vell és del sotsagristà⁹¹⁶ y ell lo pot donar o repartir a son plaher. E tostemp que algun canonge li'n demana algun tros, no dexa de fer-li plaher.⁹¹⁷

A⁹¹⁸ segones vespres, com en les primeres, y fan també professó a l'altar major, com en les primeres vespres; y d'aquí a la capella de Sent Blay.

⁹¹² *JC afegeix al marge esquerre*: Tornar les capes del cor.

⁹¹³ *JC afegeix al marge esquerre*: Los qui les an d'estogar.

⁹¹⁴ *Probablement SG afegeix al marge esquerre*: En lo any 1615 [subratllat], vide pagina sequenti [pagina sequenti subratllat].

CF afegeix al marge inferior: En lo any 1597 [subratllat], fon la Purificació de Nostra Señora dumenje de la Septuagèssima, y axí se transferí en lo dilluns a 3 de febrer. Y lo dumenje de la Septuagèssima fon la benedició de la sera ab processó de capes y ab la image de Nostra Señora, la de argent, ab les llums beneytes, ab tanta solempnitat com si fóra dia de Nostra Señora. Y lo dilluns a 3 se féu ofici de la Purificació de Nostra Señora ab processó ab la image de argent de Nostra Señora. Y tota la cleresia port[à] siris, però no y hagué capes, més de les que portaven los bordoners.

⁹¹⁵ *JC afegeix al marge esquerre*: Los dies que à de cremar lo Ciri de la Fe.

SG afegeix al marge esquerre: En lo any 1616 [En lo any 1616 subratllat], donà la cera lo senyor archebisbe après de la benedició, y digué la missa lo senyor degà Frigola.

Afegeix: Any 1618 [subratllat], lo mateix; acabada 3^a, se féu la bene-[nota interrompuda per la nota següent 916]dictió de la cera.

⁹¹⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: Lo Ciri de la Fe vell és del sotsagristà.

⁹¹⁷ *Afegeix en l'interlineat*: Resta en lo altar major la Verge Maria ab los canalobres fins a vespres, y, dites vespres, estoja-la hun cambrer.

⁹¹⁸ *SG afegeix al marge esquerre i inferior*: En lo any 1615 [subratllat], dilluns, lo [afegeix i cancel·la: pr] dos de febrer, dia de la Purificació de Nostra Senyora, féu la benedició de la cera lo il·lustríssim y reverendíssim senyor don Ysidoro Aliaga, archebisbe de València. Vestí's en la sacrestia ab dos assistents, que foren los senyors artiaça major, Tàpia, y artiaça de Xàtiva, Borja, diaca, lo senyor canonge Torres, y subdiaca, lo senyor canonge Andreu. Assistí lo senyor visorrey, marquès de Caracena, y señors jurats y governador. Donà la cera *ut moris est*. Y los majordoms de la confraria de Nostra Senyora, volent pujar a pendre los ciris primer que los senyors de jurats, se'ls impedí, y pujaren primer dits jurats y síndich, y après pujaren los dits dos majordoms. Digué la missa lo dit senyor canonge Torres, y predicà dit senyor il·lustríssim [*SG sobreescriu*: de pontifical ab pluvial], ab assistents los damunt dits, ab roba de cor, en un cadafal davant de la trona, assentats en ses cadires, y lo sitial de vellut carmezí y dozel del mateix. No y agué sermó en ninguna part.

La empaliada no's desfà huy, per amor de sent Blay, fins a demà après de missa major.

DE SANCTO BLASIO, EPISCOPO ET MARTIRE. DUPLEX

No té primeres vespres per la festivitad de la Verge Maria, sinó que entra ab comemoració.

A matines toquen doble. Posen a l'altar tapits vermells y lo pali de sent Lorenç, de vellut carmesí, frontal y tovalloles de les octaves, *scilicet*, blanques dominicals; per al benedictus, una capa de vellut carmesí y encens.

A missa major, quatre capes al cor y quatre bordons vermells,⁹¹⁹ *scilicet*, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí; vestiments dobles de cetí carmesí. Si era en diumenge, trahuen los vestiments de les pinyetes chiques, per causa de la empaliada.

Lo armarier para una taula davant la capella de Sent Blay per a la benedicció. // **(CXVII Ffebrer)**

A segones vespres, les capes y bordons de missa, y per al domer, al magnificat, una capa de les pinyetes, y encens. *Reliqua ut in festo duplici*, a cartes 90. Si és en diumenge, una capa de brocat carmesí per al domer al magnificat.

Si és en diumenge, desempalien après vespres y empalien per a les octaves de la Verge Maria, *scilicet*, en la capella dos barrades de ricamarts blancs, y defora la capella les dos barrades devers la capella ab los dos draps de ras vells.

E si no era en diumenge, desempalien après missa major y empalien per a les octaves.

E si cars fos que la Verge Maria fos en disabte, e Sent Blay per algun impediment se porrogàs fins al dilluns, en tal cars desempalien lo dia de la Verge Maria, après de completa, y empalien per a les octaves.

IN OCTAVIS VIRGINIS MARIE SOLEMPNIBUS

Lo tocar, doble a tots los officis. E lo pali, una porpra blanca; frontal y tovalloles blanques dominicals. A vespres, dos bordons de argent y dos capes de seda blanques; y per al domer, una capa blanca de seda. Los chichs ab capetes blanques. E los tapits blancs. A

⁹¹⁹ vermelles *al ms.*

missa, com a vespres, y los vestiments de porpra blanca y camís ab paraments.

Sabbato infra octavas lo pali blanch de la Maria dels disabtes, frontal y tovalloles blanques dominicals; per al cor quatre bordons y quatre capes blanques de seda. Los vestiments de vellutat blanch y camís ab paraments, com los disabtes. // **([CXVII] Ffebrer)**

Ha-y Manuel al segon toch, com los disabtes, y professó a l'altar major a les primeres vespres; ha-y capetes blanques per als deputats ab la creu major. No y à vigília.

IN CAPITE OCTAVARUM VIRGINIS MARIE

Lo pali, com en les octaves; *omnia alia ut dictum est sabbato infra octavas*. E ha-y Manuel y professó a primeres vespres ab la creu major a l'altar major. E no y à vigília.

DE SANCTA AGATA, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Lo pali, de vellut carmesí, lo de sent Lorenç, frontal y tovalloles blanques dominicals, per les octaves de la Verge Maria. Los tapits vermells.

A primeres vespres, quatre bordons y quatre capes vermelles, com lo dia de Sent Blay. Ha-y professó ab la creu chica a la sua capella, davant Tots Sancts. Té vigília.

A missa *ut dictum est de Sancto Blasio martire, scilicet*, los vestiments de cetí carmesí dobles, y camís ab paraments, y capes y bordons, com en les primeres vespres.

En les segones vespres, *ut dictum est in primis vesperis* fora la professó.

DE SANCTA SCOLASTICA. VIII° LECTIONES. SIMPLEX

Omnia fiant ut in festo Sancti Ignacii folio CXIII, excepto que a primeres vespres *tantum* fan professó a la capella de Sent Benet, hon stà ella, ab la creu chica, *propter devotionem pluvie*, mas no té vigília. Si-s celebrava la dita professó en diumenge, que no y hagués al cor capes ni bordons, lo de l'altar aparellarà al cor quatre bordons y quatre capes vermelles per a la dita professó; e si era en disabte de Septuagèsima, servixen les matexes que han servit a la psalmòdia de vespres. // **(CXVIII Ffebrer)**

*DE SANCTA APOLLONIA, VIRGINE ET MARTIRE. VIII° LECTIONES.
SIMPLEX*

Omnia ut dictum est in festo Sancti Ignacii martiris, folio CXIII.

*DE SANCTA EULALIA, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES.
HABET OCTAVAS SIMPLICES*

Lo pali de sent Lorenç, de vellut carmesí, frontal y tovalloles del mateix a l'altar major. *Reliqua omnia ut dictum est folio CXVII de Sancta Agata.* E a les primeres vespres fan professó ab la creu chica a la sua capella, al costat de la Esperança.⁹²⁰

IN OCTAVIS SIMPLICIBUS SANCTE EULALIE

A l'altar, lo pali dels bous o algun altre vermell dels simples. E lo tocar simple, *ut dictum est folio XIII.* No y à capes ni bordons; per al domer a vespres y matines, una capa vermella de vellut. Los vestiments per a missa de vellut carmesí, los simples. Los deputats sense capetes. *Reliqua ut dictum est folio LXXXII.*⁹²¹

IN CAPITE OCTAVARUM SANCTE EULALIE

Posen a l'altar major lo pali doble de les esses. *Omnia alia ut dictum est in die Sancte Eulalie, excepto quod non habet vigiliam.*

DE SANCTO VELENTINO, MARTIRE. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est in octavis Sancte Eulalie, et non habet vigiliam. // ([CXVIII'] Ffebrer)

DE CATHEDRA SANCTI PETRI. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Agatha folio CXVII, salvo que per al domer, al magníficat, a primeres y segones vespres, té capa pròpria, ço és, la de mestre Bou, de brocat carmesí. E té professó ab la creu chica, per a les primeres vespres *tantum*, a la capella de Sent Pere. Y té vigília. A missa, fora la Quaresma, poden fer senyal a set hores y una quarta.

⁹²⁰ *Afegeix en l'interlineat:* E té vigília.

⁹²¹ *Afegeix en l'interlineat:* Los camís sense paraments.

DE VIGILIA SANCTI MATHIE

A matines y tots los altres officis, toquen segons l'offici que farà la esgleya, per quant de la vigília no y à més offici de la missa, la qual se diu ab camís sense paraments, y los vestiments envinagrats. Si ve en diumenge, acostuma's de dir al Corpus, mentres diuhen tèrcia, sense diaca ni sotsdiaca. Si ve en dia feriat, que no sia⁹²² dejuni, soplíx per la missa de la fèria. Y si és dejuni de Quaresma o de les Quatre Tèmpores, és missa per si, e diu-se ans de la missa de l'altre dejuni, si ja no's deya baixa al Corpus. Si ve en dia que facen de algun sanct, la missa de la vigília ha d'ésser darrera, y la del sanct primera. Lo pali de l'altar segueix lo offici que fa la esgleya. De açò, ja n'havem parlat més largament a cartes XXIII e XXIII, en lo Advent, parlant de les fèries.

DE SANCTO MATHIA, APOSTOLO. DUPLEX V LAUDATES. HABET OCTAVAS SIMPLICES

Empalien⁹²³ la capella major ab dos barrades de ricamarts vermells. Los tapits vermells, lo pali de l'altar vermell, de les pinyetes, ffron-tal y tovalloles vermelles brodades. En Quaresma, dihent vespres de mattí, no empalien fins après dinar, en cesta, ans de completa. // **(CXVIII^o Ffebrer)**

A⁹²⁴ primeres vespres toquen doble (*vide* a cartes XIII). Al cor, quatre bordons y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí. Les capetes, de chamellot carmesí. La capa per al domer, una de les pinyetes vermelles, e, si era diumenge, de brocat carmesí de les pinyes grans. Fan professó ab la creu chica a la sua capella, davant la Longitut.

A matines, una capa vermella per al domer al benedictus.

A missa major, fora Quaresma, fan senyal a les set hores, si no y à professó; y en Quaresma, a sis hores y mija, per causa de les vespres. E la missa de la fèria acostuma's de dir baixa, ab diaca y sotsdiaca, en lo altar major, dihent tèrcia. Al cor, les capes y bordons de les primeres vespres. Los vestiments de carmesí de les pinyetes chiques, los camís ab

⁹²² *Sobreescriu: altre*

⁹²³ *Possiblement MJCafegeix al marge esquerre: En lo any MDLX, fon proveït per lo reverent capítol que en les festivitats dels Apóstols se empalià dins la capella quatre barrades de brocats, y dos defora.*

⁹²⁴ *Segurament PJTafegeix a l'angle superior esquerre: A la missa trau lo domer la reliquia a l'altar, y, acabada aquella, la torna a la sagrestia.*

paraments vermells, la línia vermella, y sia aparellada una tovallola de brocat carmesí y los llibres a l'altar, lo plat ab lo càlzer e tot lo⁹²⁵ menester, y hun vel vermell per a l'evangeli. A la trona, hun pali vermell dels simples, que posa lo de l'altar per causa del sermó.

Acabada missa, diuhen segones vespres, en les quals *omnia ut in primis vesperis dempta processione*, si ja no eren de dominica o de alguna altra festivitiat, perquè en tal cars les vespres no serien de Sent Macià, sinó de la festa, o capitularien de la dominica.

En les octaves, venint fora Quaresma, *omnia sicut in octavis Sancte Eulalie dictum est folio CXVIII*.

LO CAP DE L'OCTAVARI DE SENT MACIÀ. SEMIDUPLEX

Lo tocar, axí com a dominica, *vide folio XIII*. // ([CXVIII']
Ffebrer)

A⁹²⁶ primeres vespres, si entra a la capítula, lo pali no's muda fins a matines.⁹²⁷ E si totes les primeres vespres són del *semiduplex*, lo pali se muda a migjorn; és lo pali vermell, lo [de les esses], ab son frontal y tovalloles, [que's posa a les festes dobles].⁹²⁸ Al cor no y à capes ni bordons, ni y à de Senta Maria, ni capetes als diputats; per al domer, al magnificat, una capa vermella de les pinyetes chiques, ab encens. E no y à professó, ni y à vigília al vespre.

A matines, si no s'era mudat lo pali a migjorn, mudar-lo-ha lo de l'altar, ço és, lo de [les esses],⁹²⁹ ab son frontal y tovalloles dels dobles; al cor, una capa vermella de seda per al benedictus, ab encens.

A missa, al cor, dos capes y dos bordons vermelles de vellut, y si era en diumenge, quatre, y les altres dos les de les pinyetes. Lo(s) vestiments de ceti carmesí dels dobles, y los camís ab paraments. Los deputats ab capetes vermelles. Si era en diumenge, lo pali de sent Lorenc, de vellut carmesí. *Reliqua vide a LXXXXII*.

A segones vespres, com en les primeres.

⁹²⁵ *Segueix esborrall de dues lletres.*

⁹²⁶ *JC afegeix al marge esquerre:* Si ja no venia lo cap de l'octaviari lo diguem après de la *feria 4ª cinerum*, que sellavòs muda's lo pali y tapits que an servit a la *feria 4ª cinerum*, que tot és negre, y muden de vermell.

⁹²⁷ *Probablement JC sobreescriu:* emperò [toc]en com a dominica.

⁹²⁸ és lo pali vermell... dobles *corregeix JC per a llegir:* és lo pali vermell, lo de sant Lorenc, ab son frontal y tovalloles.

⁹²⁹ de les esses *corregeix a.m. per a llegir:* de sant Lorens

DE TRANSLATIONE SANCTI AUGUSTINI. DUPLEX V LAUDATES

Per a primeres vespres, lo pali groch ab sent Hieroni en mig, frontal y tovalloles del mateix. Al cor, quatre bordons y quatre capes grogues. Per al domer, una capa groga y amit, y capetes grogues als deputats. Ha-y professó a la capella de Sent Agostí, per la dobla. Lo tocar, doble. *Vide* a cartes XI. Ha-y vigília. // (CXX Ffebrer)

A missa major, si v[a] fora del divendres y en dia que no sia dejuni, fan senyal a set hores y una quarta, e aqueden una quarta ans de les huyt hores lo primer toch; e hun poch ans de les huyt hores fan lo segon toch. Si és divendres, fan senyal a set hores y mija. Les capes per al cor, *ut in primis vesperis*. Los vestiments, de cetí groch, y camís ab paraments. *De reliquo ut in festo duplici*, a cartes LXXXX.

A segones vespres, *ut in primis dictum est*.⁹³⁰ // ((CXX'))

COMENÇA LO MES DE MARÇ

EMETERII ET CELEDONII, MARTIRUM. NOVEM LECTIONES. SIMPLEX

Lo tocar a missa, y vespres, y completa y tots los altres officis és de nou liçons simple. La hora se ha de concordar ab la Quaresma, com havem dit en lo dominical, per quant hi ha vespres de matí, y acostumen de exir a les XI hores, per causa del dejuni; per ço, lo sotsagristà deu considerar cascun dia quantes misses cantades hi ha ni quins officis, y compassar lo temps de tal manera que tot lo ofici se acabe a les XI hores, o poch après.

Los vestiments, y ornaments, y pali y tot lo restant, segons havem dit en les octaves simples de Sent Macià, a cartes CXVIII e CXVIII.

DE SANCTO ROCHO, CONFESSORE. DUPLEX V LAUDATES PROPTER DEVOTIONEM PESTIS

Lo pali, capes y vestiments verts *ut dictum est in die Sancti Honorati, folio CVIII*°.

Ha-y professó a l'altar major a primeres vespres ab la creu chica, *propter devotionem*.

⁹³⁰ *La resta de la pàgina en blanc.*

DE SANCTO THOMA DE AQUINO, CONFESSORE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia ut dictum est d[e] Sancto Rocho precedenti. Ha-y professó a primeres vespres, ab la creu chica, a la sua capella, davant Tots Sancts *propter duplam.* // **(CXXI Març)**

SANCTARUM PERPETUE ET FFELICITATIS, VIRGINUM ET MARTIRUM. VIII° LECTIONES. SIMPLEX

Omnia ut dictum est de Sancto Ignacio martire, folio CXIII.

*DE SANCTO GREGORIO, PAPA ET CONFESSORE. DUPLEX V LAUDATES*⁹³¹

Fiat, ut in Translatione Sancti Augustini. Tot de groch. *Vide folio CXVIII^o.* Ha-y professó a primeres vespres, ab la creu chica, a la sua capella, al costat de sent Ment.⁹³²

LO SITI DE SENT JAUME⁹³³

Lo dimarts après Sent Gregori acostuma's de fer lo siti de la confraria de Sent Jaume, del qual havem fet menció en lo dominical, a cartes XXXII. Aquesta citiada és de rèquiem, ab sermó y absolucions per la

⁹³¹ *A.m. afegeix al marge esquerre:* Any 1599.

CF afegeix: La festa de Sant Gregori, papa y doctor de la església, que és a 12 de març, fonch votada per lo señor archebisbe, per los señors jurats y tot lo consell de la present ciutat, per haver-lo pres per advocat d'esta ciutat per a que-ns garde de peste. Y, axí, fonch determinat per los canonjes que-s celebràs ab molta solemnitat y que fos bisbal tot lo offici des de les primeres vespres fins a les segones vespres inclusive. No-s fa processó ans de missa, si no ve en dumenje, però apres de completes se fa una processó ab tota la clerezia de la Seu y de totes les parròchies, y ab tots los religiosos de tots los monestirs de la present ciutat y los arravals, y ab los officis.

⁹³² *PJT afegeix als marges superior i esquerre:* Ara, en la processó general que-s fa après de completes, al monastir de Sant Gregori, se porta la reliquia de dit sant en lo reliquiari de sant Vicent Ferrer (fins que Déu sia servit se faça reliquiari per a aquella). Si la tal processó no es fa en son dia, com en lo any 1638 [*subratllat*], se fa processó claustral [*PJT sobreescriu:* de matí] ab dita reliquia; y, acabades vespres, se torna a la segrestia.

CF afegeix al marge dret: En la processó que-s fa lo dia de Sant Gregori, après de completes, al monestir de Sant Gregori, porta lo un assistent del senyor bisbe la image de Nostra Senyora que pintà sant Luc, evangeliste, ab pali.

Probablement SG afegeix: Ara sens pali.

⁹³³ *Afegeix al marge esquerre:* En aquest citi, si y à dos misses cantades, *scilicet*, la de la fèria y la del siti, fan senyal a les sis hores y aqueden a sis y mija; y si y havia tres misses, diran la del sant simple baxa. Y per ço, si lo dimarts cahiha en festa doble, ha's de mudar dit siti en dia que no sia doble.

Seu y defora la Seu, ab totes les campanes. Diu-se la missa del siti en la capella de Sent Jaume, y lo sermó aquí mateix ab una trona de fusta. Los vestiments negres bisbals, de brocat negre; y al cor, quatre bordons y quatre capes negres, [les dos de brocat y les dos] de vellut o vellutat negre. La capa per a la creu, y les capetes y capes per als assistents, de negre; los camis, ab paraments negres, *scilicet*, de brocat negre per al senyor bisbe e de vellut per als diaca y sotsdiaca. En aquest siti no s'acostuma de empaliar tot lo carrer detràs lo Corpus, sinó hun parell de emperials a cascun costat de la capella de Sent Jaume. Si y ha altra missa, diu-se primer, y aquesta és tostemp darrera immediate ans de vespres. Quant se fa en Quaresma, canta's la missa en la capella [major].⁹³⁴ E a d'aquesta missa leven Déu, // ([CXXI'] Març) e lo escolà de [les chiques]⁹³⁵ està en la capella major, per avisar al guardià, qui fa senyal ab la campaneta per a levar Déu, per quant ell no pot veure dins la capella de Sent Jaume.

Lo tocar a missa lo dia del dit siti ha de ésser segons lo offici que's fa en lo cor, ço és, si és doble, toquen doble; si és VIII liçons, toquen com a VIII liçons; si és fèria, toquen feriat.

Si lo dit siti venia a caure lo dia de Sent Josef,⁹³⁶ sellavors ha's de mudar en altre dia, e, axí, l'any MDXXI Sent Gregori fon dimarts, e per quant lo dimarts après fon Sent Josef y no's podia fer lo siti, per ço lo dit siti fon mudat, hi-s celebrà l'endemà de Sent Gregori, que era dimecres.

A les absolucions, toquen totes les campanes tres tochs de morts, lo hu en⁹³⁷ haver aquedat lo primer toch de vespres, y servix per lo segon toch de vespres;⁹³⁸ lo segon toch fan quant la professó hix defora, al cap de setmana, per la porta dels Apòstols; lo tercer toch és quant torna dins la Seu. Y aquestos tres tochs que sien larguets y, senyaladament, lo primer.

En l'any MDXIII los officials de la dita confraria de Sent Jaume ententaren de parar la tomba davall lo sembori, dihent que puix la confraria de la Verge Maria la parava, que ells també la y podien parar. E los senyors de canonges tantost la feren desaparar, per quant no la y podien

⁹³⁴ *Corregeix per a llegir:* de Sent Jaume.

⁹³⁵ de les chiques *corregeix probablement m.m. per a llegir:* de l'altar.

⁹³⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* En lo any 1560, fon tanbé Sant Josef en lo dimarts après del dia de Sant Gregori, y celebrà's lo siti de Sant Jaume en lo dimecres après del dia de Sant Gregori; y fon fèria dit dimecres y tocaren feriat.

⁹³⁷ *Afegeix i cancel·la:* senyal

⁹³⁸ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Hi diuen vespres dementres se fan les absolucions defora la Seu; y per ço los sotscabiscolls [*sic*] fan muntar alguns capellans a lo cor.

tenir, sinó davant la capella de Sent Jaume. E que si la confraria de la Verge Maria la y parava, era per especial privilegi de la invocació del cap de l'altar, que fan cascun any la empaliada e professó.

Per al dit siti dexam los cinch emperials, per a les tombes que acostumen de parar davant Sent Jaume y al vas dels capellans, y defora a les espatles de la capella de Sent Jaume.

Lo siti de Tots Sancts, *vide retro*, a cartes LXXXXVII. // **(CXXII Març)**

FESTUM V PLAGARUM, QUOD SEMPER CELEBRATUR FERIA VI^a ANTE DOMINICAM RAMIS PALMARUM. DUPLEX V LAUDATES

Lo pali vermell de vellut carmesí de sent Lorenc, frontal y tovalloles del mateix y tapits vermells.

A primeres vespres, al cor, quatre bordons de argent y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí; per al domer, al magnificat, la capa de carmesí de Figuerola, de brocatel·lo. Ha-y professó ab la creu major a la capella de Senta Creu dels Figueroles, davant lo Fossaret, per la dobla, y après al Crucifixi. La capa per a la creu y capetes, vermelles.

A missa de les plagues, los matexos bordons y capes de vespres. Los vestiments vermells dobles de cetí carmesí y los camís ab paraments comuns. *Reliqua vide* a cartes LXXXX.

A segones vespres fem *de maiortate Virginis Marie*, après de la missa de la fèria.

DE ARCHANGELO GABRIELE. DUPLEX V LAUDATES

Lo pali per a l'altar, blanch, ço és, una porpra blanca bona o de domàs blanch, que sia bo; frontal y tovalloles blaves dominicals, y los tapits blancs.

A primeres vespres, al cor, quatre bordons y quatre capes blanques de domàs o vellut, per al domer una capa blanca de seda; y si eren en diumenge, de brocat blanch; les capetes blanques y la capa de la creu. Ha-y professó ab la creu chiqua a l'altar major. // **([CXXII] Març)**

A missa major, los bordons y capes de les primeres vespres, los vestiments de vellutat blanch, capetes blanques y la tovallola de seda blanca.

A segones vespres, com en les primeres, exceptada la professó, que no n'i ha.

DE SANCTO PATRIARCHA IOSEF, SPONSO VIRGINIS. DUPLEX MAIUS

La capella major se ha de empaliar dedins dos barrades baixes de emperials blanchs, y defora, devers la capella, altres dos barrades de brocats y emperials blanchs. A les trones han de posar les cortines de brots, encara que no sia empaliada de huyt barrades. La causa és perquè lo paborde Corts, qui ha fet la dobla bisbal de Sent Joseph, féu les cortines de brots per a les trones. A la peanya de l'altar, los dos tancaportes ab lo respatler del servo, y tapits blanchs. A l'altar major, lo pali nou de domàs blanch brodat de himatges y la salutació en mig.

A⁹³⁹ primeres vespres, al cor, sis bordons y sis capes blanques, dos de⁹⁴⁰ brocat blanch, y dos de domàs y dos de vellut blanch, o les dos de brocat blanch velles. E aparellen la cadira bisbal ab tot lo mester, ço és, una capa de brocat blanch, amit y ruquet, y la mitra brodada, crossa y lo capituler, e dos capes blanques de seda per als assistents. Per al magníficat, dos capes blanques de seda per als domers, ab dos encensers. A primeres vespres *tantum* fan professó a l'altar major ab la creu major, per lo bisbal.⁹⁴¹

Aprés dinar, a les tres hores, toquen a completa ab les Morlanes; y a tres hores y mija lo de l'altar aqueda ab la campaneta del sembori, per ésser festa bisbal; emperò no y à senyal ans de tocar.⁹⁴²

A matines, tres capes blanques al cor, per al domer y assistents. // **(CXXIII Març)**

A missa major, los vestiments de brocat blanch de capítol. Y fan senyal a sis hores y [mija, per causa que y] à dos misses [cantades], la una, de la fèria de Quaresma, [après de] tèrcia y sexta;⁹⁴³ l'altra, bisbal, après de nona de Sent Joseph. A l'altar, una línea vermella, los libres y

⁹³⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Si les primeres vespres cauhen en diumenge de Quaresma, per a tocar a completa *vide folio CXXIII*, en lo offici de la Verge Maria.

⁹⁴⁰ *Afegit entre dos i brocat*

⁹⁴¹ *Afegeix al marge dret:* y après a Touet

⁹⁴² *Afegeix al marge esquerre:* A la oració del vespre no y à senyal, sinó toquen *tantum* la vigília y la oració.

⁹⁴³ sis hores... sexta *corregeix per a llegir:* sis hores y una quarta, y fan lo segon toch tocant set hores. Ha-y dos misses, la una, de la fèria de Quaresma, és baixa, ab diaca y sotsdiaca, dihent tèrcia, y sexta y nona.

una tovallola de brocat blanc, y tot lo mester. Al cor, les matexes capes y bordons de vespres. Ha-y sermó. Los camís per a Sent Joseph, ab paraments o blanchs o de carmesí.

A segones vespres, com en les primeres; y fan senyal acabant lo sermó.⁹⁴⁴ Aprés dinar, acabades completes o demorts, si n'i havia, desempalien. Lo restant vegen a cartes LXXXVII.

Nota que en Quaresma la empaliada no-s fa per a les primeres vespres, quant se diuhen ans de dinar, ni s'obre lo retaule, sinó que *tantum* alsen la cortina; y aprés dinar, a la una hora, empalien y obren lo retaule per a completa.

E lo dia de Sent Joseph,⁹⁴⁵ acabada la missa, leven al senyor bisbe la casulla y visten-li una capa de brocat blanc damunt lo camís, y la stola y manyiple. Y va⁹⁴⁶ al cor per a fer vespres, y resta allí ab los assistents. Y tornen-se'n lo diacha y sotsdiaca a la sagrestia, y despullen-se.

Aprés de completa o aprés de demorts, si n'i haurà, desempalien y tornen a tancar lo retaule dalt y baix, e posen la cortina a l'altar major, la qual no cal sinó tornar-la a derrocar. E quant alcen la cortina, és mester que posen davall una camissa d'un brocat, perquè no-s sulle la cortina. E aquest orde se ha de servir lo dia de la Verge Maria y tots los bisbals que cauhen en Quaresma, per causa de les vespres de matí. Quant se diuhen aprés dinar, serva's lo mateix orde de tot l'any. // ([CXXIII] Març)

DE SANCTO BENEDICTO, MONACHO. DUPLEX QUINQUE LAUDATES

A l'altar, lo pali de domàs vert, frontal y tovalloles del matex, tapits verts.

Al cor, quatre bordós y quatre capes verdes de seda per a primeres vespres, y una capa verda de seda per al domer ab hun amit. Les capetes verdes. Ha-y professó ab la creu major a la capella de Sent Benet, al cantó de la sagrestia, per la dobla. Porta's la creu major, per causa que la féu hun beneficiat de sent Benet.⁹⁴⁷

A missa major, los vestiments de domàs vert, los camís ab paraments, capes y bordós, com en les primeres vespres, y les capetes.

⁹⁴⁴ *Afegeix i cancel·la:* fan senyal a vespres.

⁹⁴⁵ *JC afegeix al marge esquerre:* Quant ve en disapte y los cambrés muden lo pali a l'altar, els scolans leven los tapits blanchs per causa de la dominica que entra a la capitula; jatsia lo senyor bisbe, y-ls assistents hi-ls dels bordons no-s muden res per la solemniptat del bisbal.

⁹⁴⁶ *val en ms. amb -l esborrada.*

⁹⁴⁷ *Afegeix en l'interlineat:* Capa per a la creu de cetí vert.

A les segones vespres, axí com en les primeres. *Reliqua omnia vide a cartes LXXXX.*

*DE FESTO ANUNTIATIONIS VIRGINIS MARIE. DUPLEX MAIUS
SOLEMPNE ET NON HABET OCTAVAS, SED TANTUM CAPUT OCTAVARUM*

La empaliada⁹⁴⁸ és de VIII barrades, com a Nadal havem dit, a cartes LXXXXVIII^o. Si les dos barrades baxes de la capella les volran fer ab emperials blanchs que sien bons o ab les cortines de ras de mossén Vilarrasa, és a plaher del sotsagristà. A l'altar, lo pali brodat dels reys,⁹⁴⁹ hon stà també la Anunciatió; tapits blanchs; a les trones, les cortines de brots. Si-s diuhen les primeres vespres de matí, no-s fa la empaliada fins après de les primeres vespres, a la una hora, ni obren lo retaule, sinó que solament alcen la cortina damunt lo altar, y davall posaran una // **(CXXIII[I] Març)** camisa de brocat, perquè no-s sulle la cortina. Y per a completa, qu-és ja feta la empaliada, obren lo retaule. E no leven les cortines, encara que fos en los dies de *Passione*. Y amostren lo *Lignum Crucis* [sense] cortines, com lo [Dimecres Sanct].⁹⁵⁰

Si la Verge Maria ve en dia que les primeres vespres se facen apres dinar, sellavòs empalien après de nona, ans de les primeres vespres, com havem dit a Nadal.

A primeres vespres y a tots los officis toquen bisbal solempne. Los ornaments, tots són blanchs. Al cor aparellen per al senyor bisbe la cadira ab lo mester, y [sis] bordons y [sis] capes;⁹⁵¹ y tot lo restant com havem dit en la festa de la Verge Maria Candelera, a CXIII. Fan professó a l'altar major y après, a la capella dels Goigs.

⁹⁴⁸ *Afegeix al marge inferior:* Nota que, si la Verge Maria ve en los dies de *Passione*, les barrades baxes han d'ésser de emperials blanchs, per causa de les cortines negres, que no-s leven. Si ve defora dels dies de *Passione*, o ans o après, en tal cars poden empaliar les dites barrades baxes de la capella ab les cortines de ras.

⁹⁴⁹ *A.m. afegeix al marge esquerre:* Ara lo pali de l'arquebisbe.

PM afegeix i separat del text central per una línia vertical, i a.m. cancel·la: Ara se posa a l'altar lo pali de papa Calixte, de brocat de péls.

⁹⁵⁰ sense cortines... Sanct *corregeix per a llegir:* ab les [ab les *corregeix possiblement JC per a llegir:* sense] cortines, com los altres dies [los altres dies *corregeix JC per a llegir:* lo Dimecres Sanct], y per ço les barrades baxes fer-les-han de emperials blanchs.

⁹⁵¹ sis bordons y sis capes *corregeix possiblement a.m. per a llegir:* VIII bordons y VIII capes

PM afegeix al marge esquerre: Per als senyors de canonges poden traure les dos capes de Casanova.

JC afegeix: y del cosí y brocat ras per als mestres, y dos de brocat de capitol per als rectós, y dos de domàs blanch per als sotscabiscols.

Si⁹⁵² les primeres vespres vénen en diumenge de Quaresma, lo segon, en haver dexat la capa al cor, puja corrents al campanar per ajudar al campaner a tocar a completa ab les dos Morlanes. Y toquen fins a la oració del rey per ses parades, y paren per a tocar la oració. Y quant l'an tocada, dexen caure la Morlana. Y en tal cars lo [guardià]⁹⁵³ porta la creu per lo segon, qui és al campanar, puix ell no té res que fer a la professó de vespres.

A completa, en Quaresma, si y à demorts, toquen a les dos hores en tota la Quaresma; tostemp que no y à demorts, toquen a les tres hores. Y quant és bisbal, toquen ab les dos Morlanes, aventant la una y doblant ab l'altra. Y toquen fins que lo de l'altar aqueda ab la campaneta del sembori.

Al vespre ha-y vigília bisbal sense senyal, com lo tocar de completa servixca per senyal.

A matines, una capa per al domer y dos per als acompanyants, totes blanques, per al benedictus, y quatre capes blanques y quatre bordons per al cor. // **([CXXIII] Març)**

A⁹⁵⁴ missa major, les mateixes capes y bordons de vespres. Los vestiments, de brocat ras blancs; les tovalloles, a les trones, y los libres cuberts de brocat [carmesí];⁹⁵⁵ los [camís] ab paraments blancs brodats o de brocat carmesí, y tots los arreus blancs. Lo de l'altar y guardià, per a encensar, camís ab paraments comuns y dalmàtiques blanques dels di-sabtes, bones. Ha-y professó, mas no de capes. Ha-y pali de bordons, lo de brocat carmesí; e lo senyor bisbe porta en les mans la Verge Maria de argent, e lo clero ab lums en les mans.

⁹⁵² *Probablement MJC afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la:* En lo any 1561, se provehí que, encara que Nostra Senyora vingués en diumenge, no se fes la missa de la dita festa per la solempnitat de la dominica, sinó què fessen en dita dominica de matí lo ofici y sermó de dita dominica; y après dinar, vespres solempnes de la Anunciació, y lo dilluns bisbal, y sermó de *Anunciazione*, y professó [després vespres] ab pali de bordons y la reliquia de Nostra Senyora, la renovada; al cor, huit capes, dos de l'archebisbe, y dos de Casanova, y dos de brocat blanc de capítol y dos de domàs.

⁹⁵³ *Corregeix per a llegir:* de les chiques

⁹⁵⁴ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre:* [En] lo any 1572, se provehí per lo reverent capítol que, celebrant-se la festa de la Concepció [*corregeix a.m. per a llegir:* An-nuntiatio] en lo seu dia, y aja prosessó de totes capps; enperò, celebrant-se après de Pascua, essent dia de faena, no i à prosessó de totes capps, com se fa quant ve en los dies de la Semana Sancta, que no-s pot celebrar.

SG afegeix al marge esquerre: Fent-se la festa en lo seu dia, acabades les segones vespres, torna lo ymatge de Nostra Senyora renovada en processó a la sacristia de matí, ab pali y lums.

Ara no y à ni pali ni lums.

⁹⁵⁵ *Corregeix per a llegir:* blanch

Si cau en Quaresma, la missa de la fèria se diu baixa, mentres diuhen⁹⁵⁶ tèrcia y sexta, ab diaca y sotsdiaca, en lo altar major.⁹⁵⁷

A segones vespres, com en les primeres, y fan professó a l'altar major, com en les altres festivitats de la Verge Maria.

Et nota que si la Verge Maria venia en disabte de Quaresma, a les segones vespres capitulam de la dominica; y sellavòs leven lo pali de la Verge Maria y los tapits, y resten lo pali y tapits de la dominica.⁹⁵⁸ Emperò en lo cor ni lo senyor bisbe ni los bordoners no fan mudança nenguna de mudar capes ni levar capes, ans acaben les vespres ab tota la solempnitat episcopal. Y per als dos domers, qui van ab lo bisbe, per a acompanyar y encensar, los porten dos capes blanques, com en les primeres vespres. Y acabant vespres, fan professó a l'altar major, per amor de la solempnitat de la Verge Maria.

E si la Verge Maria ve en diumenge de Quaresma, no entra la solempnitat de l'offici fins al diumenge après dinar, que fan les primeres vespres. Mas *propter devotionem populi*, com havem dit a cartes XXII, la empaliada se fa lo disabte après dinar, [y obren lo retaule encara que lo // (**CXXV Març**) tocar y offici sia de la dominica]; e lo diumenge de matí les hores són de la dominica. E la missa de la dominica diu-se baixa ab diacha e sotsdiaca en lo altar major, mentres diuhen tèrcia y sexta. E la missa conventual, y lo sermó y la professó és de la Verge Maria, ab tota aquella solempnitat de ornaments e pali de bordons, que havem dit; y, axí mateix, lo pali de l'altar també és de la Verge Maria.⁹⁵⁹ Y lo tocar de missa *tantum* és bisbal lo diumenge fins a migjorn. E lo dilluns, que's celebra la solempnitat de l'offici de la Verge Maria, no y à professó ni sermó, com ja's fes lo diumenge, sinó lo offici y missa bisbal ab tota sa solempnitat y tot lo tocar bisbal. E lo diumenge, a vespre, ha-y vigília bisbal y sense senyal, com lo tocar de completa sia sense senyal. E a

⁹⁵⁶ *JC afegeix al marge esquerre*: E asò se entén quant la Verge Maria no ve en disapte, que, venint en disapte, [la diu lo senyor bisbe la missa de la fèria com de], y se an de donar òrdens en aquell dia, sellavòs lo senyor bisbe diu la missa de la fèria, y no la cal dir baxa, en lo altar major.

⁹⁵⁷ *Afegeix en l'interlineat*: y fan senyal a sis hores, si y à vespres de matí.

⁹⁵⁸ *PJT afegeix al marge esquerre*: Posa's lo frontal de pèl.

⁹⁵⁹ *SG afegeix al marge esquerre*: Nota que [no] fent-se la festa en lo seu dia, ha-y processó ab pali [*corregeix a.m. per a llegir*: totes capes], y porten lo ymatge de Nostra Senyora; y tornen-lo, acabades les segones vespres, a la sacristia.

Y, venint després de la dominica *in Passione*, per causa de la processó de la Veracreu, acabada la missa, torna lo domer lo ymatge de Nostra Senyora a la sacristia.

completa toquen les Morlanes, y lo de les chiques porta la creu a la professó. E diu-se salve lo diumenge a vespre, per amor de la solemnitat de la Verge Maria.

Acabada la solemnitat de la Verge Maria, dites les segones vespres y completes, desempalien, y no tornen a empaliar, com no tinga octaves sinó *tantum* cap de octavari.

CAP D'OCTAVARI DE LA VERGE MARIA. *DUPLEX V LAUDATES.*

HA-Y MANUEL

A⁹⁶⁰ l'altar, una porpra blanca, frontal y tovalloles blanques dominicals, y tapits blancs.

A primeres vespres, quatre capes de seda y quatre bordons, y al domer una capa de seda blanca. Ha-y professó ab la creu major a l'altar major.

A missa, los vestiments de vellutat blanch, o los nous de cetí blanch; camís ab paraments. // (CXXV')

A segones vespres, com en les primeres, salvo que no y à professó. Ha-y Manuel a primeres y segones vespres, si són de la Verge Maria, y a missa. *Reliqua ut in festo duplici* a cartes LXXXX.

ACÍ COMENÇA LO MES DE ABRIL⁹⁶¹

DE SANCTA MARIA EGIPTIACA. CONTINENTI DUPLEX V LAUDATES

Lo pali de les esses, tapits vermells.

A primeres vespres, quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut o vellutat, ab quatre bordons; per al domer, una capa de les pinyetes; capetes vermelles. Ha-y professó ab la creu chica al pilar que stà al costat de la Esperança, a la dita sancta. Ha-y vigília.

A missa major, los vestiments dobles de cetí carmesí; camís ab paraments comuns.

A segones vespres, com en les primeres, si feyen d'ella. *Reliqua vide de festo duplici*, a cartes LXXXX.

⁹⁶⁰ JC *afegeix al marge esquerre*: Ara s'i posa lo pali de domàs blanch, lo nou.

⁹⁶¹ *Títol en el marge superior.*

*DE SANCTIS AMBROSIO ET YSIDORO, EPISCOPIS ET CONFESSORIBUS.
DUPLEX V LAUDATES*

*Omnia*⁹⁶² *ut in Translatione Sancti Augustini*, a cartes CXVIII. Ha-y professó a les primeres vespres, ab la creu chica, a la capella del capítol. Ha-y vigília.

*DE SANCTO VINCENTIO FERRER, PATRÓ NOSTRO, CONFESSORE NON
PONTIFICE, ORDINIS PREDICATORUM. DUPLEX MAIUS V LAUDATES*⁹⁶³

Té empaliada de huyt barrades, quatre dins la capella y quatre de fora; les dos baxes de la capella, de emperials verts; les sis barrades, totes de brocats. E si, per star los brocats en lo monument, no n'i havia tants, sellavors repartexen-ho com millor poden, mesclant-hi més emperials // (**CXXVI Abril**) ab⁹⁶⁴ los brocats. Y si mester era, les dos barrades devers lo cor fer-les ab los dos draps de ras vells, y encara totes les quatre de defora; o amprar tapeceria per a les dites barrades, sols que stiguen les barrades com millor poran. E no leven les cortines de davant lo altar. Y si era en los dies de Passió, en tal cars mostren lo *Lignum Crucis* [sense cortines, com se fa lo Dimecres Sanct y com havem dit lo dia de la Verge Maria. La peanya de l'altar ab hun brocat y dos tancaportes].⁹⁶⁵

A l'altar, lo pali [de tauris]⁹⁶⁶ vert, si no n'i ha altre millor vert, y los tapits verts.

⁹⁶² *A.m. afegeix al marge esquerre quatre linies cancel·lades, absolutament il·legibles.*

⁹⁶³ *A.m. afegeix al marge esquerre: SANT VICENT FERRER [títol subratllat]. Feria 2ª post primam dominicam post Pascha, que est in Albis, est festum Sancti Vincentii Ferrarii [subratllat].*

SG afegeix als marges esquerre i inferior: Acabant lo offici de matí, vespra de Sent Vicent, se ha de aparellar lo ymatge de argent de sent Vicent Ferrer per a traure aquell a les primeres vespres a l'altar major, conforme a l'acte de concòrdia feta ab la ciutat per lo molt il·lustre capítol, ab quatre ciris encessos en los 4 canalobres de la peanya, los quals donà la fàbrica. Y mossén Andreu Bertran, prevere, donà pehuets 20 per als 5 actes, y pastilles dos dotzenes, y benjui per als encensers, per orde de la ciutat de València.

VN afegeix al marge dret –ara inferior–, després d'haver girat el manuscrit 90° a la dreta: Si lo dia de Sant Vicent no's fa la processó general de matí, se fa processó claustral.

Lo magister, dia de Sant Vicent, de matí, ha de fer portar la relíquia que stà en la capella, y donar lo hàbit al capeller. Y si diu la missa lo señor archebisbe, lo diaca porta la relíquia en les mans en la processó claustral, y a segones vespres se torna en processó, com se acostuma.

⁹⁶⁴ *SG afegeix als marges superior i esquerre: A 27 de abril 1615 [subratllat], dia de Sent Vicent Ferrer, digué la missa lo señor archebisbe, y no y hagué sermó en dita Seu. Y per fer lo of[ic]i aquell, se posà lo reliquiari a la part de la epistola, en la última grada del presbiterii.*

⁹⁶⁵ sense cortines... tancaportes *corregeix per a llegir: com se acostuma en los altres dies.*

⁹⁶⁶ de tauris *corregeix per a llegir: de brocat*

Les cortines, a les troncs.⁹⁶⁷

A⁹⁶⁸ primeres vespres, al cor, sis capes verdes, dos de brocat, y dos picholades y dos de vellut, ab sis bordons. Aparellen la cadira bisbal ab tot lo mester per al senyor bisbe; la capa verda de Sart, y si no la volia, per ésser fexuga, dar-li-han la capa de Martorell de tauris vert; y als asistents, dos capes de ceda verdes, e per als domers, al magnificat, dos capes verdes picholades o de propra o tauris, de les millors que y sien. Si cau in *Passione*, per lo *Breviari* veurà quant se ha de dir *Vexilla* ni com, axí ací com lo dia de la Verge Maria. Ha-y professó ab la creu major a la capella de Sent Vicent Ferrer en la capella de Sent Ment, del canonge Serra. Encara que fer enramar, y adobar y empaliar la dita capella acostuma's de charitat que y fan alguns devots, y pren-ne càrrech lo sotsagristà, per sa devoció, ab la missa cantada per a l'endemà après prima, per no haver-li dexat renda alguna per a les dites coses lo devot qui féu la dobla bisbal del gloriós sent Vicent Ferrer. La mitra solempne de l'algòfer més menut. // (**[CXXVI]** Abril)

A⁹⁶⁹ missa, los vestime(n)ts [tartugats] de brocat [vert, que són de moltes colors]; los camís ab paraments [verts]⁹⁷⁰ per al senyor bisbe, de

⁹⁶⁷ *SG afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Vinguda del senyor bisbe de Tortosa al chor de la Seu.

Continua en l'interlineat i al marge dret: A 27 de abril 1620 [*subratllat*], se féu la festa del patró nostre, sent Vicent Ferrer, y féu lo offici de la missa lo il·lustríssim senyor archebisbe, don Ysidoro Aliaga. Y estigué en lo chor, en la cadira del senyor cabiscol, lo senyor bisbe de Tortosa, ab un coxí de vellut carmezí davant y [.....feta] als peus. Ensensà'l un domer y lo evangelister li portà la pau.

⁹⁶⁸ *Possiblement MJB afegeix al marge esquerre*: Si la festa de Sant Vicent se celebra après de Pascha, se à de fer senyal a la una ora y aquedar a una y mija, y lo darrer a una ora y tres quarts, per causa de les matines.

SG afegeix: En lo any 1617 [*subratllat*], vingué Sent Vicent a 3 de abril, y se tragué la figura ans de començar lo offici, sens ninguna reliquia. Y portaren lo àbit ab dos lums a la capella, y portà la costella a l'altar. Y, axí, no-s féu processó de matí. Féu lo offici lo senyor archebisbe de València.

A.m. afegeix al marge inferior: Perquè no ha de haver dos processons en un dia, sinó solament a la vesprada.

SG afegeix: Portà lo hàbit mossén Ginés a soles y la reliquia a l'altar.

En lo any 1620 [*subratllat*] se féu com en 1617 [*subratllat*].

Any 1619 a 8 de abril, se féu la festa de Sent Vicent, y per haver plogut, no-s féu la processó de vesprada, ni-s tragué lo reliquiari a l'altar major, però féu-se processó de mati y tragué lo domer lo hàbit, y portà'l a la capella, y prengué la santa costella a l'altar. Digué la missa lo senyor degà Frígola.

⁹⁶⁹ *Afegeix al marge esquerre*: Si és en Quaresma, faran senyal a les VI hores, per les vespres de matí.

⁹⁷⁰ A missa, los vestiments... verts *corregeix possiblement CF per a llegir*: A missa, los vestiments més rics de brocat blanch que y haja, los camís ab paraments blanchs.

brocat vert, y per al diaca y sotsdiaca, de domàs vert. Los libres cuberts de vert; les dos tovalloles verdes picholades a les trones; la línia obrada de vert, la millor, ab tot lo mester. Ha-y professó ab lo pali dels bordons de brocat carmesi, [mas no és de] capes.⁹⁷¹ E lo senyor⁹⁷² bisbe, o altre per ell, porta lo cofrenet ab lo àbit de sent Vicent. Y tota la cleresia porten lum. Lo sermó tostemps se acostuma fer-lo del mateix àbit, si-s trobarà bon recapte; hon no, prenen lo millor que troben.

A⁹⁷³ segones vespres, com en les primeres, y après dinar, acabant completa, fan professó general la Seu ab les XII parròquies, a Prehica-dors, per lo carrer de la Mar y per la casa de Sent Vicent. Y torna per lo fossar de Benimaclet y per la confraria de la Verge Maria. Lo senyor bisbe va ab son ruquet, y amit, y stola y la capa verda de Martorell; y ell o altre per ell, ço és, algun capellà, ab una capa verda, porta lo cofrenet ab lo àbit; y lo diaca y sotsdiaca, ab los vestiments del matí, que portaven a missa, y lo mateix pali dels bordons que serví a la professó de missa. Y al tornar de la professó, toquen hun bell repich de totes les campanes.

⁹⁷¹ de brocat carmesi... capes *corregeix possiblement m.m. per a llegir:* de brocat carmesi, ab capes

⁹⁷² *Segurament CF afegeix al marge esquerre, en l'interlineat i al marge inferior amb signe de remissió:* Fan señal al punt de les set hores, aqueden a les set hores y mija, y fan lo darrer de allí a un poch. Lo senyor bisbe, o altre per ell, porta lo cofrenet ab lo hàbit de Sant Vicent fins a la capella nova de Sant Vicent. Y, arribat allí, lo senyor bisbe entra dins de la capella, deixa lo cofrenet ab lo dit hàbit sobre lo altar de dita capella, y pren lo reliquiari ab la relíquia de la costella, y porta-la en processó fins a dixer-la sobre lo altar major, a on estigué fins a migjorn. A migjorn posaren dita relíquia en son tabernacle, lo qual tabernacle se compongué d'esta manera: que y posaren la [*afegeix repetint:* la] relíquia en lo més alt [*afegeix i cancel·la:* int] del dit tabernacle, y baix a la part davant se posa lo sobredit àbit [*aquesta nota marginal queda interrompuda per la nota següent 973; i continua:*] ab quatre lums y quatre peuetes. A vespres, feren señal a la una hora, aqueden a la una hora y mija, y de allí a un poch fan lo darrer. La processó se fa acabades completes, ab totes les banderes, ab música different en cada bandera, los jagants, tots los monestirs que y ha en la present ciutat y ar-ravals y tota la clerezia. Yxqué la dita processó per la porta dels Apòstols, fins al cantó de la Freneria eo Corregeria, y gira per tota la Corregeria fins al cap, tira a mà dreta devés de Santa Tecla. De allí, per lo carrer de la Mar, fins a la casa del gloriós Sant Vicent. Feta la stació, encontinent, exint la processó per la porta de l'ort de dita casa, y torna la dita processó al carrer de la Mar. Va del cantó del dit carrer per mig de la plaça de Predicadors y entra per la porta de l'ort de Predicadors y dret al dormidor. Y passant per la cel·la del dit sant, fan-hi stació. Yx al claustro major y dret a l'altar major, y fan stació en lo dit altar. Y de allí a la capella que està en la església del dit sant; y fan stació. Yx la processó y torna per lo fossar de Benimaclet, fins al cantó del carrer del Governador Vell, fins al cantó del carrer de la Morera. Gira per dit carrer fins al Trinquet de Cavallers. Gira per lo mateix Trinquet a la església de Sant Steve. Y entra en dita església per la porta que està al costat de la abadia y ix per la porta que ve davant lo altar major. De allí a les Carniceries Noves y a la Seu.

⁹⁷³ *Afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la:* Si és Quaresma, tocan a completa a les dos hores, per causa de la processó.

L'any MDXXXVI fon Sent Vicent l[*a* matexa festa] de Pasqua,⁹⁷⁴ y mudà's lo tercer diumenge de Carnal. Mas per la devoció del poble, en lo seu dia la missa y lo sermó *tantum* fon de Sent Vicent, y la missa de les octaves se dix baixa ab diaca y sotsdiaca en l'altar major, mentres digueren tèrcia y sexta, y lo tocar *tantum* de missa fon bisbal, y no-s toquà vigília, y a missa major feren [la] professó,⁹⁷⁵ puix no-s podia escusar de fer lo diumenge que-s celebraria // **(CXXVII Abril)** [professó⁹⁷⁶ ab lo pali e la relíquia –com dit havem– y après] dinar,⁹⁷⁷ a Prehicadors. Tot l'aldre officí y lo tocar de les campanes fon de les octaves.

Quant se celebrà lo tercer diumenge,⁹⁷⁸ se féu la empaliada de huyt barrades⁹⁷⁹ y vigília bisbal, y tot bisbal y molt solempne. Hi-s tornà a fer lo sermó de sent Vicent. Y de matí, a missa, feren la professó, ab lo pali dels bordons de brocat carmesí e la relíquia de sent Vicent ab lums. La professó de Prehicadors no-s tornà a fer.

Per⁹⁸⁰ al dijous restà la empaliada de Pasqua.

L'any DXXVII fon lo divendres de Làzer, y la missa de la fèria se dix baixa ab diaca y sotsdiaca en lo altar major. Y aquest any caygué lo Jubileu de l'Spital, y per causa de no poder-se fer lo disabte de matí, per lo *Lignum Crucis*, ni lo divendres après dinar, per la professó de Prehicadors, per ço la vespra de Sent Vicent, après completa, feren solempne professó⁹⁸¹ la Seu ab les XII parròquies, y tots los officials y officis ab lo pali dels bordons de brocat carmesí, ab lo senyor bisbe, diaca, y sotsdiaca, y assistents y hun capellà, que portava la butla estesa ab una capa, qui fon mossén Vinader, domer. Y davant la pro-

⁹⁷⁴ la matexa festa de Pasqua *corregeix per a llegir*: lo dijous de Pasqua

⁹⁷⁵ feren la professó *corregeix per a llegir*: no feren professó

⁹⁷⁶ *Possiblement CF afegeix a l'angle superior esquerre*: En la processó general va vestit lo senyor bisbe de pontifical ab diacha y subdiacha y sos assistens. Van en dita processó dotze bordoners, y dos d'ells són dos senyors canonjes. Lo tabernacle lo porten huit beneficiats ab bones y riques dalmàtiches. Los bordons del pali lo porten capellans de les parròchies.

⁹⁷⁷ professó ab lo pali... dinar *corregeix per a llegir*: Mas féu-se après vespres ab lo pali blau, [*sobreescriu*: per fer núvol] com se acostuma [*sobreescriu*: fer] après dinar

⁹⁷⁸ *Afegeix al marge esquerre*: Si en tal cars la festa se mudava en dia fayner, en tal cars lo dia del sanct, de matí, faran la professó acostumada, y après dinar també, y lo sermó. Y lo dia que-s celebrará fayner no cal fer ninguna professó ni sermó, sinó tota l'altra solempnitat de Sent Vicent acostumada.

⁹⁷⁹ *A.m. afegeix al marge dret*: Los ornaments dels condes de Benavent, *vide retro*.

⁹⁸⁰ *Afegeix davant*: E

⁹⁸¹ *Afegeix al marge esquerre*: Aquesta professó en lo Jubileu que fon sis anys abans, se féu lo quart diumenge de Quaresma après completa, y fon millor per rahó del poble.

fessó⁹⁸² anava una professó de tots los pobres y dements qui podien anar per son peu. E la bandera del Jubileu portava-la davan[t lo] pali lo diputat ciudatà administrador, e lo canonge administrador anava en son loch, entre·ls canonges, qui era lo canonge Perellós, qui tingué molta diligència en lo dit Jubileu. Y a l'exir de la professó, los escolans toquaren hun gran toch de una hora. E lo disabte tocaren, acabant de tocar a vespres y tocada la oració del vespre, y lo diumenge de matí, a l'alba, y a migjorn y a la oració del vespre, y lo dilluns a l'alba y a migjorn, cascun toch una hora. Y lo dilluns en la vesprada toquaren de les cinch hores fins que spirà lo Jubileu al sol post. Y donaren-los cent reals. // ([CXXVII'] Abril)

*DE*⁹⁸³ *SANCTA ENGRACIA ET SOCIIS EIUS MARTIRIBUS. VIII*^o
LECTIONES. SIMPLEX

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio martire a cartes CXIII. Sed si dictum festum celebratur in secunda septimania post Pascha, in tali casu lo tocar és dominical a matines, y a missa com a matines, y lo pali és lo de les esses, per ésser octaves de octaves de Pasqua, que són semiduplex.

⁹⁸² *SGafegeix als marges esquerre i inferior:* En lo any 1606 [*subratllat*], se féu la processó de Sent Vicent diumenge a 16 de abril, per haver plogut lo seu dia, que vingué a 3. Y portaren en dita processó un rich y sumptuós reliquiari de la figura de dit sant de argent, ab ses andes, y la reliquia de la costella portà en lo pit de dit sant, y en la peaña, lo hàbit. Y portaren-lo huyt beneficiats, y fonch fet a despeses y costa de la ciutat de València, y depositat en la present sacristia, ab acte rebut per Antoni de Nájera, notari, en loch de l'escrivà de la sala, a 15 de abril 1606 [*subratllat*].

En lo any 1607 [*subratllat*], no·s portà pali en la processó après dinar. Y acabant lo offici, se portà lo hàbit de la capella de Sent Vicent, y es posà en la peaña del reliquiari, y la reliquia en lo pit de aquell, perquè stiga ja aparellat per a la processó.

En lo any 1608 [En lo any 1608 *subratllat*], se féu la processó a 3 de maig, dia de la Exaltació de la Creu, per haver plogut lo dia de Sent Vicent, y no·s portà pali en la processó.

En lo any 1610 [any 1610 *subratllat*], se li il·luminà la cara y man[s] de la figura de dit sant Vicent, y es tragué lo reliquiari a l'altar major enans de començar tèrcia, lo dia de dit sant, ab 4 ciris donà la fàbrica de la Seu.

En lo any 1612 [*subratllat*], havent exit més de la tercera p[art] de les banderes, a 30 de abril, plogué y no·s féu la processó.

⁹⁸³ *SGafegeix al marge superior, en l'interlineat i al marge esquerre:* A 15 de abril 1624 [*subratllat*], dia de Sent Vicent Ferrer, digué la missa lo il·lustríssim señor don fra Ysidoro Aliaga, archebisbe de València, y se escomençà a [tocar a les 7 hores] y tres quarts, y se aquedà a les 8 y hun quart. Ixqué vestit de la sacristia y tragué's la santa reliquia en son reliquiari chich, [*sobreescriu:* lo senyor canonge Torres, diaca] y estigué en lo altar major damunt lo altare. Y, acabada la missa, se posà en lo reliquiari del pit del dit sant, y baix lo hàbit, en la peaña de dit reliquiari. Y no·s féu processó de matí. Acabà's lo offici enans un poch de les 11 ores [*subratllat*]. Y de vesprada anà en la processó a Predicadors, y tornà.

DE SANCTO DIMA, LATRONE. DUPLEX⁹⁸⁴ V LAUDATES

A primeres vespres posen lo pali⁹⁸⁵ de vellut carmesí de sent Lorenç, frontal y tovalloles del mateix, los tapits vermells. Al cor, [quatre bordons y] quatre capes⁹⁸⁶ vermelles, dos de les pi[nyetes] chiques y dos de vellut carmesí; per al d[ome]r, una de les pinyetes chiques; les capet[es v]ermelles. Fan professó ab la creu chiqua, per la [dobl]a, al retaulle de sent Dimas, davall Sent [Christòf]ol. Lo [tocar, doble].⁹⁸⁷ Ha-y vigília.⁹⁸⁸

[A mi]ssa fan senyal a sis hores y mija, si no y à [pro]fessó per causa del sermó, si n'i ha; hon no, a l'acostumat. Capes y bordons, com en vespres. Los vestiments, dobles de cetí carmesí.

A segones vespres, com en les primeres. *Reliqua vide in festo duplici*, a cartes LXXXX.

DE SANCTO GEORGIO, MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES. COLENDO

Lo pali de vellut carmesí de sent Lorenç, frontal y tovalloles del mateix, tapits vermells.

Lo tocar, doble; *vide* a cartes XI. // (CXXVIII Abril)

⁹⁸⁴ *A.m. sobreescriu*: MAIUS

⁹⁸⁵ *A.m. afegeix al marge dret*: Est pali se diu de la Magestat.

⁹⁸⁶ quatre bordons y quatre capes *corregeix probablement JC per a llegir*: sis capes, [dos de brocat..... dos de vellut y d]os de vellutat, per als cabiscols, y sis bordons.

JC afegeix al marge esquerre: Ara-s posa lo pali de Castellví, per ésser bisbal la festa. Al cor, sis bordons y sis capes; dos per als senyors de canonges, de capítol; [y dos] per als rectós, [de les] p[inyetes], y d[esborrall d'una lletra]os de vellut [carmesí per als cabiscols]; per al senyor bisbe, la de la Maria; per als assistents, les de les pinyetes; per als domés, dos de vellut carmesí. Per a missa los vestiments de brocat [carne]sí de les pinyes gr[ans, camís ab para]ments de carmesí.

VN afegeix: A 28 [subratllat] de abril 1631 [subratllat], se féu de Sant Vicen[t] Ferrer. Fon[ch tret] lo reliquiari de argent de dit sant a l'altar, y posat a la part de la epístola, per aver de celebrar lo senyor archebisbe lo dia enans a les primeres vespres, y posat en aquell lo hàbit de dit sant. Y a cosa de les huit ores del matí, dia de dit [continua al marge inferior:] sant, plogué. Y, axí, fonch ordenat que, p[er] quant no-s podia fer la processó aprés de dinar, hi agués processó claustral, com se acostuma. Y perquè estava lo reliquiari fora, com dit és, se posà la reliquia de la costella en lo pit de la figura de dit sant, mentres sa il·lustríssima se vestia en la segrestia, y-s portà, per huit preveres en dita processó claustral, aquella.

VN afegeix al marge dret –ara inferior– havent girar prèviament el manuscrit 90° a la dreta: Diuenge, que contàvem 4 de maig 1631 [subratllat], se féu la processó de Sant Vicent Ferrer, per no aver-se fet lo dia de 28 de abril proposat, per aver plogut. Anà vestit de pontifical lo senyor archebisbe en aquella.

⁹⁸⁷ tocar doble *corregeix segurament JC per a llegir*: tocar bisbal

⁹⁸⁸ *Afegeix al marge dret*: bisbal

A primeres vespres, axí com havem dit immediate en les primeres [del Sanct Ladre],⁹⁸⁹ fan professó ab la creu chica a la capella de Sent Jordi. Ha-y vigília.

Al vespre, ans de anar a dormir, empalien los escolans dins la capella major dos barrades baxes de ricamarts vermells y a l'altar posa lo escolà de l'altar, a mijanit, lo pali de les pinyetes.⁹⁹⁰

A⁹⁹¹ missa, per causa de la professó, fan senyal a V hores y mija y aqueden lo primer toch a les sis hores. Toquen a missa doble, com havem dit a cartes XI. Y fets los dos tochs de missa, fan senyal a la professó, aventant lo Manuel hun bon tret, mentres diuhen tèrcia. Al cor, per a la missa, capes y bordons, com en vespres. Los vestiments de les pinyetes, per causa de la empaliada; tovallola de brocat carmesí; los camís ab paraments vermells.⁹⁹²

Mentres diuhen la missa, lo de l'altar aparella lo pali de bordons de tauris y porta al cor dos bordons y dos capes de brocat carmesí picholades. Y aparellen per al senyor bisbe, a la professó, lo ruquet, y amit, y stola y la c[a]pa de l[es pinyes grans] de carmesí,⁹⁹³ e los asi[sten]ts porten capes de vellut carmesí; y la mitra comuna, crosa, y la creu dels braços ab hun vel vermell, y lo bras de sent Jordi ab hun altre vel vermell, e lo libret hon stà la benedicció de la bandera, que stà en la capsa dels librets, per a benehir la bandera a Sent Jordi, e les dalmàtiques de les pinyes grans de carmesí. E si lo bisbe no podia portar la relíquia, portar-la-ha hun capellà,⁹⁹⁴ ab la capa de Herèdia,⁹⁹⁵ y stola y v[el] vermell. Y, acaba-da missa y nona, fan [la] professó.⁹⁹⁶ // ([CXXVIII] Abril)

⁹⁸⁹ del Sanct Ladre *cancel-lat*. *JC* *afegeix al marge esquerre i en l'interlineat amb signe de remissió*: Al cor, quatre bordons y quatre capes vermells, dos de vellutat y dos de vellut carmesí; per al domer, una capa de les pinyetes chiques; les capetes per als diputats, vermells.

⁹⁹⁰ *Afegeix en l'interlineat*: per causa de la professó de sent Jordi, que acostuma de fer la ciutat.

⁹⁹¹ *CF* *afegeix al marge esquerre*: En lo any 1599 [*subratllat*], se determinà per los señors canonjes que, de así avant, en lo dia de Sant Jordi, de matí, se comence a tocar a les set hores y-s faça lo darrer a les set hores y dos quarts.

⁹⁹² *Afegeix en l'interlineat*: Lo retaule no s'obre.

Segurament SG *afegeix al marge esquerre*: Ara se obre lo retaule.

⁹⁹³ la capa de les... carmesí *corregeix segurament JC per a llegir*: la capa de la Maria de brocat carmesí.

⁹⁹⁴ *JC* *afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: o la hu dels assistents

⁹⁹⁵ *Possiblement JC sobreescriu*: o la de brocat carm[esi]

⁹⁹⁶ *A.m.* *afegeix al marge inferior*: Dir-se-an primer tèrsia y sexta, y après missa, y après la processó *et postea* lo sermó.

El text de les dues pàgines d'aquest full ha estat escrit condicionat per un gran tall a l'angle inferior exterior del full.

Quant⁹⁹⁷ la professó de Sent Jordi cau en diumenge, no y à proffessos ans de missa, sinó que, acabant sexta, lo guardià porta al cor lo salpacer ab aygua beneÿta y canten lo asperges o *Vidi aquam* y *Signum salutis*, y lo domer, qu'és en lo cor, dóna l'aygua beneÿta y diu la oració; y après diuhen la missa.

Si Sent Jordi ve en les festes o octaves de Pasqua, la professó no's dexa de fer, encara que la solempnitat de la festa se alargue per causa de les octaves, exceptat⁹⁹⁸ lo dia de Pasqua. E si Sent Jordi cau lo diumenge après Pasqua, també's fa la professó de Sent Jordi, com dit havem. Y la missa diu-se bisbal, ab tota sa solempnitat de la primera Aparició, sense sermó.

Quant és tornada la professó a la Seu, fan lo sermó de Sent Jordi; e aquest sermó toqua a la ciutat, puix ella lo paga.⁹⁹⁹ Acabat lo sermó, fan senyal ab la campaneta [d]el sembori, e toquen a missa solta. E porten-se'n la bandera a la sala.

A les segones vespres, com en les primeres. La capa per al domer, de les pinyes grans,¹⁰⁰⁰ per ésser festa colent. La empaliada no's desfà, sino que resta per a Sent March, qu'és hun dia après.

⁹⁹⁷ *SG afegeix al marge superior*: En la processó de Sent Jordi es porta lo reliquiari gran de la canella del dit sant.

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Per a processó portaran huit capes, que axí fon provehit per lo reverent capitol en esta processó y la de Sant Dionís.

SG afegeix: En lo any 1606 [*subratllat*], vingué la festa de Sent Jordi en diumenge, y es féu processó, acabada sexta, entorn de la Seu. Y tragué's lo bras de sent Jordi, que té les armes de la ciutat, y posá's en lo altar major, y féu-s'i dita processó sens portar en aquella dita reliquia de sent Jordi. Y, acabada la processó, se digué la missa cantada en lo altar major. Començaren a tocar a les sis hores y mija, y feren lo darrer en tocar set hores.

La reliquia, en cas que no's faça la processó, trau-se a la missa de Sent Jordi, y tomen-la acabada dita missa.

En lo any 1607 [*subratllat*], se féu la processó de Sent Jordi a 16 de maig 1607, per haver plogut y haver fanchs en lo seu dia. Començaren a tocar a les set hores y aquedaren y feren lo darrer a les 7 y mija. Y, acabades les hores y missa, feren la processó. Y portá la reliquia de sent Jordi lo senyor canonge Bellmont. Y, acabada la processó, predicá lo rector de Sent Steve, Escolano.

VN afegeix al marge inferior: A 28 [*subratllat*] de abril 1630 [*subratllat*], se féu la processó de Sent Jordi, per aver plogut lo seu dia. Anà vestit de domer lo senyor canonge Ystella. Tragué's la reliquia de la segrestia, y al tornar, no's dexà en lo altar, sino que's tornà a la segrestia. Y, axí, no's trau lo altaret ni blandons a l'altar major.

⁹⁹⁸ -tat i -menge [*de la propera paraula 'diumenge', sagnats, per tal de respectar un text previ* [A seg], escrit amb anterioritat, denotant una reutilització del full.

⁹⁹⁹ *SG afegeix en l'interlineat*: y no acompanya lo sotsagristà al predicador.

¹⁰⁰⁰ *A.m. sobreescriu*: de brocat carmesi

DE SANCTO MARCO, EVANGELISTA. DUPLEX V LAUDATES. COLITUR

Omnia ut in comuni apostolorum, vide in festo Sancti Mathie, folio CXVIII. La empaliada resta de Sent Jordi. E si cahiha en la setmana de Pasqua o en la Sancta, en dia que s'hagués de mudar, en tal cars la empaliada fa's lo dia que's celebra la festa, si no serà stada feta la empaliada lo dia de la festa. E si lo dia que serà cayguda la festa, serà stada feta la emp[alia]da, lo dia en lo qual se muda no cal // **(CXXVIII^o Abril)** empaliar. Y a l'altar posaran lo pali de sent Lorenç y los vestiments de cetí carmesí dels dobles, y no los de les pinyetes, puix no y ha empaliada. La vespra, après vespres, fan professó¹⁰⁰¹ ab la creu chica a l'altar de Sent March, que stà entre les fonts y la capella de mestre Climent. Y a la oración del vespre, toquen vigília. E après les segones vespres, desempalien.¹⁰⁰²

DE SANCTO CLETO, PAPA ET MARTIRE. VIII LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio martire, folio CXIII. A missa, si y à aniversari, fan senyal a sis hi mija; si no n'i ha, a set hi una quarta.

DE SANCTO PETRO, MARTIRE. QUINQUE LAUDATES. DUPLEX

Deu seguir en tots los ornaments y pali de l'altar a[l] Sanct [Ladre],¹⁰⁰³ y no y à sermó. A primeres vespres fan professó ab la creu chica a la sua capella, al costat de Sent Sebastià, volent entrar en lo capítol. Té vigília. Ffan senyal a primeres vespres a una hora y mija; e a missa, a set

¹⁰⁰¹ *PJT afegeix al marge superior:* Lo dia de Sant March, après de sexta, se fa processó claustral de les lletanies majors ab ornaments morats rics y sis capes. Y es porta la image de Nostra Senyora que pintà Sant Luch, la qual se posa en lo altaret, mentres se diuhen les oracions y acaben les preces. E açò *et[i]am* si vingés en [*continua al marge dret – ara superior – després d'haver girat el manuscrit 90° a l'esquerra:*] festes de Pasqua de Resurrecció, com en lo any 1639 [*subratllat*], que fonch dilluns de Pasqua.

Segurament MJB afegeix al marge esquerre: Lo dia de Sant March se fa processó per la Seu com los diumenges, cantant la lletania; y après se diu la missa *rogationum*, *Exaudivit de templo*, etc., y après se diu sexta y la missa de Sant March. Y per ço se à de fer senyal ans de les sis hores, y en tocar sis, aquedar y d[al]ji a un quart fer lo darrer, per amor del sermó que y à.

SG afegeix: Añy 1606 [*subratllat*], no y agué sermó, de orde del senyor archebisbe, y es féu lo darrer tocases huyt hores; y també en lo añy 1607 [*subratllat*].

¹⁰⁰² *Afegeix en l'interlineat:* De huy avant comencen a desminuir de la una hora a poch a poch, per a fer senyal a vespres de mija en mija quarta.

¹⁰⁰³ al Sanct Ladre *corregeix a.m. per a llegir:* a Sanct Jordi

hores y una quarta, y a segones vespres, una quarta y mija ans de les dos hores.¹⁰⁰⁴ // ([CXXVIII'] // CXXX)

MAIG

DE APOSTOLIS FELIPO ET IACOBO. DUPLEX V LAUDATES. COLITUR

Empaliada,¹⁰⁰⁵ capes, pali y vestiments, tot vermell, y lo tocar doble, com havem dit lo dia de Sent Macià, a cartes CXVIII.

A primeres vespres fan senyal una quarta ans de les dos hores. Y fan professó ab la creu chica a la sua capella davant Sent Miquel.¹⁰⁰⁶ Ha-y vigília. A segones vespres fan senyal una mija quarta ans de les dos hores.

Si dita festa cahiha lo dia de la Assenció, celebra's l'endemà, y no té primeres vespres, sinó sola commemoració; y sellavòs no té empaliada pròpria, sinó la de les octaves de la Assenció, com sia major. Y a l'altar, a mijanit, posen lo pali de sent Lorenc, frontal y tovalloles de les octaves y los vestiments de cetí carmesí, puix no és dia colent.

DE SANCTA CATERINA [DE] SENIS. EST FESTUM SIMPLEX HABENS PROPRIETATEM

Lo¹⁰⁰⁷ pali de les esses, frontal y tovalloles de les pinyetes o de les agulles, com en les festes dobles.

Lo tocar, *de festo simplici habenti proprietatem*, com havem dit a cartes XIII. No té vigília. Al cor, a missa, dos capes de vellut carmesí y dos bordons de argent. Si y à aniversari, fan senyal a sis hores e mija, y si no y à aniversari, a una quarta toca des set hores.

La epístola y evangeli, en les troncs; vestiments de cetí carmesí, e camís ab paraments; los chichs, ab capetes vermelles. [No y à]¹⁰⁰⁸ encens al cor al perfaci.¹⁰⁰⁹ // ([CXXX'] Maig)

¹⁰⁰⁴ *Resta del full en blanc.*

¹⁰⁰⁵ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior esquerre:* Fon provehit per lo reverent capítol en lo any MDLX que en les festivitats dels apòstols se empaliasen quatre barrades de brocat dins la [*afegeix i cancel·la:* sacrestia] capella y dos defora.

¹⁰⁰⁶ *Afegeix al marge dret:* A la oració.

¹⁰⁰⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Si's mudava en altre dia que vingués après de algun simple, en les primeres vespres entra a la capitula, encara que s'haguessen de fer segones vespres del primer, per la retgla general dels simples; y lo tocar és com a simple.

¹⁰⁰⁸ *No y à corregeix possiblement a.m. per a llegir:* Ha-y

¹⁰⁰⁹ *Afegeix al marge inferior:* Si cahiha en la segona setmana de Camal, lo tocar ha d'ésser com a dominica, per causa de les octaves de octaves, que són *semiduplex*, com havem dit a cartes LX.

Si tenia segones vespres, mudant-se en altre dia; no y à capes ni bordons; per al domer, una capa de vellut carmesí, y los deputats van sense capetes, puix no y à capes al cor.

*DE INVENTIONE SANCTE CRUCIS. DUPLEX MAIUS V LAUDATES.
COLITUR*

Empaliada¹⁰¹⁰ de sis barrades, *scilicet*, dos dins la capella, de emperials verts y vermells, y defora la capella quatre barrades, les dos devers la capella, totes de brocats verts y vermells, e les altres¹⁰¹¹ dos devers lo cor són de brocats y emperials verts [y vermells]. A les troncs, les cortines. A l'altar, lo pal·li vert de tauris,¹⁰¹² frontal y tovalloles de brocat carmesí, les de Castellví. A la peanya del retaule, hun brocat ab los dos tancaportes. Los tapits, verts.¹⁰¹³

A primeres vespres fan senyal a les dos hores. E huy no y à Despertada fins a demà. Huy, e d'ací fins a l'altra Senta Creu, ve a guardar lo campaner a les XI hores de matí y a les sis après dinar. Y si no ve lo guardià, lo pot marcar sis diners per cada quarta que tardarà, fins en suma de hun real, si tarda tres quarts o més, en manera que no pot muntar la marca més [de] hun real, per molt que tarde.

Lo tocar és bisbal, com havem dit a cartes X.

Al cor, lo de l'altar aparella la cadira bisbal y per al senyor bisbe lo ruquet, amit y stola verda; mitra comuna, y la capa verda de Martorell // **(CXXXI Maig)** per al senyor bisbe, y per als assistents, capes verdes. Sis bordons de argent y sis capes verdes, les dos de brocat de capítol, y dos picholades y dos de vellut vert; per als domés, dos capes verdes, y los fadrins, ab capetes verdes. Acabades vespres, fan professó ab la creu major a la capella de Figuerola, davant lo Fossaret, per la dobla. Ha-y vigília bisbal.

A¹⁰¹⁴ matines, una capa verda per al domer y dos altres verdes per als acompanyants.

A missa major fan senyal a sis hores y una quarta, y aqueden una quarta ans de les set hores, perquè, tocant set, entren en lo ofici de tèr-

¹⁰¹⁰ *Possiblement SG afegeix al marge esquerre*: Lo pali brodat de la Passió renovat.

¹⁰¹¹ *Afegeix i cancel·la*: per

¹⁰¹² *Corregeix per a llegir*: brocat

¹⁰¹³ *Afegeix en l'interlineat*: a la trona del sermó, lo drap de la [Tra]nsfixió, hon stà la creu.

¹⁰¹⁴ *SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat*: Encara que [sobreescriu: no] vinga en dumenge, ha-y processó ab ciris encessos y pali.

cia. Lo de l'altar aparella lo pali dels bordons de brocat per a la professó a la relíquia del *Lignum Crucis*,¹⁰¹⁵ vestiments verds tartugats, camís ab paraments verds. A les trones, dos tovallols de brocat, la una verda, l'altra vermella. Los libres, cuberts de vert. Capes y bordons, com a vespres. Ha-y professó, mas no és de capes, sinó ab lo pali de brocat. Y lo senyor bisbe porta, davall ell, en les mans lo *Lignum Crucis*.¹⁰¹⁶ Y, acabada la professó, resta la relíquia en lo altar major fins a vespres.¹⁰¹⁷ Davant lo *Lignum* van sis preveres ab ciris encesos, vert[s] y vermells.

A segones vespres, com en les primeres. Y, acabades vespres, la professó hix del cor ab la creu major y per detràs lo altar tornen lo *Lignum Crucis* a la sagrestia ab lo mateix pali y los sis¹⁰¹⁸ capellans ab los ciris, per ço, quant diuhen vespres, los escolans trauen lo pali al rehat. Y al lindar de la porta de la sagrestia lo bisbe senya lo clero y lo poble, quant se n'entra en la sagrestia. // ([CXXXI'] Maig)

A les sis hores desempalien y tanquen lo retaule. Y aquest orde de desempaliar les barrades de l'altar major, axí dintre la capella com defora, a les sis hores, se serva fins a Senta Creu de Veremes, com en l'altre temps se acostume de desempaliar acabada completa. *Reliqua vide in festo episcopali*, a cartes LXXXVII.

*DE SANCTO ATHANASIO, EPISCOPO ET CONFESSORE. VIII
LECTIONES. SIMPLEX*

Omnia sicut dictum est de Sancto Felice im Pinsi, confessore, folio CVIII^o.

¹⁰¹⁵ *Probablement SG sobreescriu: ciris blancs*

*Probablement MJC afegeix al marge esquerre: Recorde's lo sotsacristà, per devosió, de fer posar y adobar un escabeix davant lo crucifici de la sacristia primera y un altre davant lo altar major per al *Lignum Crucis*; lo de l'altar major y lo de la sacristia per a que en ell se posen dos canelobres ab dos siris ab roses y clavells; y lo mateix de *Corona Domini*.*

SG afegeix: Aparella la creu més alta en lo altar de la sacrestia, de a hon la pren lo domer.

¹⁰¹⁶ *JC afegeix al marge dret amb signe de remissió: lo sotsdiaqua [probablement m.m. continua al marge esquerre:] en la processó no porta la creu de l'evangeli, puix lo senyor bisbe porta la Veracreu. Quant ix a dir la missa, sellavòs pren la creu lo sotsdiaqua de l'evangeli.*

A.m. afegeix: A segones vespres se toca la Despertada a la una ora, si no fos dia de Santa Creu en divendres, perquè lavòs no se à de tocar, per ser divendres, perquè tots los divendres no's toca.

PJT afegeix al marge inferior: La creu, la porta lo canonge que fa lo offici etiam en la processó claustral; y en lo altar se posa en lo dozelet de tela de or, ab quatre blandonets als costats, y peueten en lo altaret.

¹⁰¹⁷ *A.m. afegeix al marge dret: Enramat ab clavells lo del reliquiari alt.*

¹⁰¹⁸ *Possiblement SG afegeix al marge dret: Tots porten ciris blancs ensessos.*

DE SANCTO IOHANNE ANTE PORTAM LATINAM. DUPLEX V LAUDATES

Lo pali de sent Lorenç, de vellut carmesí; frontal y tovalloles del mateix. Y té vigília. E té professó a l'altar major ab la creu chica.¹⁰¹⁹ *Reliqua ut dictum est de Sancto Latrone, folio CXXVII.*

DE APPARITIONE SANCTI MICHAELIS. DUPLEX MAIUS. EPISCOPALE

La empaliada és de quatre barrades, dos dins la capella, de emperiales blanchs y blaus, e dos defora,¹⁰²⁰ devers la capella, de brocats blanchs y emperials blaus, o per lo contrari. A la peanya, lo drap del servo, ab los dos tancaportes. A l'altar, una [porpra blanca bisbal], lo pali blanch bisbal,¹⁰²¹ frontal y tovalloles de brocat blau. Los tapits, blanchs. A la trona del sermó, lo pali de ras de la Nativitat.

Lo tocar, bisbal; y té vigília bisbal. // **(CXXXII Maig)**

A primers vespres, sis capes blanques per als bordons, *scilicet*, dos de brocat de capítol, dos de vellut e dos de domàs. Per al senyor bisbe, lo sitial blanch, al cor, de una porpra blanca, ab ses pertinències, y mitra comuna. Als assistents, dos capes blanques. Als domers, per al magníficat, dos capes blanques de vellut o domàs, capetes y la capa de la creu, totes blanques. Ha-y professó après vespres, ab la creu major, a l'altar major, y après a la capella dels Metges, que són al costat de Sent Jaume.

A missa fan senyal a sis hores y mija, y aqueden lo primer toch a les set hores, puix no y à professó. Capes y bordons, com en vespres. Los vestiments de brocat blanch de capítol. Ha-y sermó. *Reliqua vide* en lo comú dels bisbals, a cartes LXXXVII.

Si en les segones vespres fan primeres de la Translació de Sent Nicolau, a migjorn lo campaner posarà a l'altar lo pali vert bisbal de tauris, ab lo frontal y tovalloles de brocat blau, que staven a missa, y los tapits verts, y sis bordons de argent ab sis capes verdes, les dos per als canonges de brocat vert, y dos picholades y dos de vellut vert; en fi, que les capes, y capetes y tot és vert; y per al senyor bisbe la verda de Martorell. Y a[c]ab[e]n-se totes les vespres, ab tota la solempnitat bisbal. Y fan professó a la sua capella de Sent Nicolau ab la creu major, per lo bisbal. E la vigília toquen-la bisbal. E a mijanit, lo de l'altar posa lo pali de do-

¹⁰¹⁹ *Afegeix repetint*: ab la creu chica

¹⁰²⁰ *Afegeix al marge dret*: les que són

¹⁰²¹ *JC sobreescriu*: de les corones

màs vert ab lo frontal y tovalloles dell¹⁰²² mateix. Si-s mudava en altre dia, sellavors, no havent-hi impediment, totes les segones vespres són de la Apparició de Sent Miquel. // (**CXXXII'** Maig)

*DE TRANSLATIONE SANCTI NICOLAI, EPISCOPI ET CONFESSORIS.
DUPLEX V LAUDATES*

Lo pali, ornaments, tot de vert, *ut dictum est in festo Sancti Benedicti*, a cartes CXXIII. E si en les primeres vespres hauran celebrat solemnitat bisbal, per lo bisbal de la Apparició de Sent Miquel, a mijanít lo de l'altar mudarà lo pali de dom[às] vert. A les primeres vespres ha-y professó a la capella de Sent Nicolau ab la creu major, si fan bisbal; hon no, ab la creu mijana.¹⁰²³

A missa major fan senyal a les set hores. *Reliqua in festo duplici* a cartes LXXX.

DE INVENTIONE SANCTE CRUCIS, SECUDE. DUPLEX V LAUDATES

A l'altar, lo pali de domàs vert, frontal y tovalloles de vellut carmesí, tapits verts, capes, capetes y vestiments verts, com havem dit en la Translació de Sent Nicolau en la present carta. Té professó a les primeres vespres a la capella dels Figueroles, davant lo Fossaret, ab la creu chica. No té vigília.

DE CONSECRATIONE ALTARIS SEDIS VALENTIE. DUPLEX V LAUDATES

Empalien los escolans les dos barrades baxes de l'altar major de ricamarts blanchs. A l'altar, lo pali tot blanch, ço és, una porpra blanca, frontal y tovalloles blanques dominicals y tapits blanchs.

A¹⁰²⁴ primeres vespres, per al cor, quatre bordons y quatre capes blanques de vellut y domàs, y capetes blanques; per al domer, una capa de brocat blanch. Ha-y professó a l'altar major ab la creu major.¹⁰²⁵ // (**CXXXIII Maig**)

¹⁰²² *Per:* del

¹⁰²³ *Afegeix en l'interlineat:* Té vigília.

¹⁰²⁴ *Possiblement MJC afegeix als marges esquerre i inferior:* An provehit los señors de canonges, so és, lo reverent capítol –y par molt bé–, se obra lo altar, puix és la solemnitat de la consacrasió del dit altar, a vespres y a missa, y posaran lo pali de papa Calixte; y a missa, los vestiments de brocat ras, y a vespres, capa de brocat. Y empaliaran ab dos draps dels de l'archebisbe; y defora ab brocats.

¹⁰²⁵ *A.m. afegeix:* À-y vigília.

A missa major, los vestiments de vellutat blanch, y si és en diumenge, per al domer, a la professó, la capa de brocat blanch de vespres; y tot blanch; y camís ab paraments.

A segones vespres, com en les primeres, mas no y à professó. *Reliqua ut in festo duplici*, a cartes 90.

*DE SANCTO BERNARDINO, CONFESSORE NON PONTIFICE. VIII°
LECTIONES SIMPLICES*

Omnia ut dictum est de Sancto Felice im Pinsi, a cartes CVIII^o.

*DE SANCTA QUITERIA, VIRGINE. FIAT FESTUM SIMPLEX. VIII°
LECTIONES*

Omnia ut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

*SANCTARUM MARIE IACOBI ET MARIE SALOME. FESTUM DUPLEX V
LAUDATES*

A l'altar lo pali de sent Lorenç, de vellut carmesí; quatre bordons y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes y dos de vellut o vellutat; per al domer capa pròpia, ço és, la blava de Romeu. Ha-y professó a la capella de Senta Lúcia, hon és la invocació d'elles, ab la creu chica. Ha-y vigília al campanar. // **([CXXXIII'] Maig)**

A missa, los vestiments dobles de cetí carmesí; los camís ab paraments. *Reliqua vide in festo duplici*, a cartes LXXXX.

*SANCTI GUILLERMI, CONFESSORIS NON PONTIFICIS. DUPLEX V
LAUDATES*

Omnia sicut dictum est de Sancto Benedicto, a cartes CXXIII. Té professó a primeres vespres, ab la creu chica, a la sua capella, davant la Longitut. Té vigília al campanar.

SANCTE PETRONILLE, VIRGINIS. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.¹⁰²⁶ // **(CXXXIII)**

¹⁰²⁶ *Resta de la pàgina en blanc.*

JUNY

SANCTORUM MARCELLINI ET PETRI, MARTIRUM. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

SANCTI ONOFRI, CONFESSORIS NON PONTIFICIS. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Benedicto, a cartes CXXIII. Ha-y professó a primeres vespres ab la creu chica a l'altar de l'Àngel Custodi, davant lo Fossaret, hon stà Sent Onofre. Ha-y vigília.

DE SANCTO BARNABA, APOSTOLO. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Mathia, apostolo, a cartes CXVIII.¹⁰²⁷ Té professó a primeres vespres a la sua capella, que stà davant Tots Sancts, ab la creu chica. Té senyal doble y vigília a la oració del vespre. Empaliada de ricamarts vermells.¹⁰²⁸

DE SANCTO ANTHONIO PADUENSI, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum de Sancto Benedicto, a cartes CXXIII. Profesó ab la creu chica en la mateixa capella de Sent Bernabeu. Té vigília. // ([CXXXIII'] Juny)

SANCTORUM QUIRICI ET IULITE, MARTIRUM. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

¹⁰²⁷ *JC afegeix al marge esquerre: Hi si dita festa venia en les octaves de Pentecostés, nichil fit de ipso, sinó tant solament lo sermó racione populi; enperò an de tenir esta advertència: que en lo tocar à-y Manuel, [afegeix i cancel·la: per axí] per ésser festa colent. Hi quant se celebrarà dita festa passades les octaves, en lo tocar no y à Manuel. Hi lo mateix se à de fer quant ve en les octaves de Corpore Cristi.*

¹⁰²⁸ *Afegeix en l'interlineat: Si-s mudava en altre dia [no] té empaliada, y lo pali és lo de sent [Lorenç] y vestiments de ceti carmesí [JC corregeix aquesta nota per a llegir: Si-s mudava en altre, dia té la mate[xa] empaliada y lo pali és lo de sant Vicent, de les pynyetes, y vestiments de les pynyetes.*

SANCTORUM GERVASI ET PROTHASI, MARTIRUM. VIII LECTIONES SIMPLICES

*Sicut dictum de precedentibus martiribus Quirico et Iulita.*¹⁰²⁹

VIGILIA SANCTI IOHANNIS BAPTISTE

Si y cau alguna festa, lo pali e tapits seguixen lo offici del cor, y la missa de la vigília és tostemps darrera. E si no y à res, fan fèria, y posen a l'altar lo pali, o morat o envinagrat; los tapits verts; y la missa de la fèria és la de la vigília, la qual se diu ab camís sense paraments, y vestiments envinagrats o morats. Y diu-se primer la missa de l'aniversari, si n'i ha. *De hoc vide largo modo* a cartes XXIII.

DE SANCTO IOHANNE BAPTISTA. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

Ha-y empaliada de sis barrades, ço és, en la capella dos barrades de emperials verts y vermells y defora la capella quatre barrades, les dos devers la capella totes de brocats, y les dos devers lo cor de brocats // **(CXXXV Juny)** y emperials verts. A les trones, les cortines, a l'altar major, lo pali vert de [tauris]¹⁰³⁰ bisbal, frontal y tovalloles de brocat carmesí, les de Castellví; a la peanya, hun brocat ab los dos tancaportes.

A primeres vespres aparella lo de l'altar la cadira y sitial del cor per al senyor bisbe, ab ornaments verts, ço és, la capa de [Martorell]¹⁰³¹ de tauris vert ab tot lo mester, y dos capes verdes per als assistents; y per al cor, sis bordons y sis capes verdes, dos de brocat, y les dos [picholades] y dos de vellut; per als domers, al magnificat, dos capes verdes de les [millors que resten]; capetes verdes.¹⁰³² Ha-y professó ab la creu major a la capella de Sent Pere y Sent Johan, de Artés. Ha-y vigília bisbal.

A missa major, los vestiments verts de brocat tartugat. Los llibres cuberts de vert; a les trones, una tovallola de brocat carmesí a la una, y a

¹⁰²⁹ *Afegeix en l'interlineat:* Dels X^m martres fa dir lo sotsagristà una missa cantada en la capella dels Set Goigs, per mossén Lobregat.

¹⁰³⁰ *Corregeix probablement m.m. per a llegir:* brocat

¹⁰³¹ de Martorell *corregeix segurament JC per a llegir:* del senyor bisbe de Sogorb, verda.

¹⁰³² picholades y dos... verdes *corregeix JC per a llegir:* de vellut, noves, y dos de vellut, velles; per als domers, al magnificat, dos capes verdes, de les steletes y Jover. Capetes verdes per als diputats.

l'altra, de brocat vert; la línea brodada de vert, y tot lo restant de vert, y camís ab paraments verts.

A segones vespres, com en les primeres, si són de Sent Johan. *Vide ad longum*, a cartes LXXXVII.

SANCTORUM IOHANNIS ET PAULI, MARTIRUM. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Ha-y professó a l'altar major ab la creu chica. Ha-y vigília. // (**[CXXXV']** **Juny**)

SANCTORUM PETRI ET PAULI, APOSTOLORUM. VIGILIA, IN QUA FIT DE SANCTO LEONE PAPA. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Lo¹⁰³³ pali de l'altar, vert, simple, y tapits, *et omnia sicut dictum est de Sancto Felice im Pinsi*, a cartes CVIII. Ha-y dos misses, la primera de Sent Leó, la segona y darrera de la vigília dels Apòstols, ab vestiments envinagrats o morats y camís sense paraments.

*IN DIE APOSTOLORUM PETRI ET PAULI. DUPLEX MAIUS V LAUDATES ET HABET OCTAVAS SOLEMPNES*¹⁰³⁴

Cascun¹⁰³⁵ any acostumam de dexar sis brocats per a empaliar la capella de Sent Pere.

La empaliada és de huyt barrades de brocats, com havem dit en Sent Sebastià, a cartes CX. E si no bastaven los brocats, per causa dels sis que dexam a Sent Pere, en tal cars les dos barrades que stan devers lo

¹⁰³³ *MJB afegeix al marge esquerre*: En est dia, per fer de Sant Leó, y à dos mises, la primera de la vigília y la darrera de Sant Leó.

SG afegeix: Celebren-se matines generals de Sent Pere y Sent Pau. Fan senyal a la una y mija y aqueden a les dos hores, y de allí a un poch fan lo darrer. Acabades les primeres vespres, ha-y processó a la capella, y paga's un sou a cascú. Dexà-la lo senyor canonge Pere Hierony Gombau, diaca.

¹⁰³⁴ *IN DIE APOSTOLORUM... SOLEMPNES corregeix JC per a llegir*: *IN DIE APOSTOLORUM PETRI ET PAULI. DUPLEX MAIUS SOLEMNE V LAUDATES. Y DOBLEN-SE LES ANTÍPHONES ET NICHIL ADDATUR. ET HABET OCTAVAS SOLEMPNES.*

¹⁰³⁵ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Ara fan-[*sobreescrit*]la empaliar los escolans, y paga lo reverent capítol. La empaliada ab los draps del reverendissimo senyor archebisbe y brocats de así, de la sacristia.

SG afegeix: En lo any 1614 [*subratllat*], provehí lo senyor canonge Joseph Andreu, vicari general capitular, que a mijorn, la vespra de Sent Pere, se toque un toch de campanes aventades y altre lo dia de Sent Pere a mijorn.

cor fer-les-han de brocats y emperials vermells, dels millors; les trones empaliades; a la peanya de l'altar, lo brocat de Lopis o algun altre ab los dos tancaportes; tapits vermells o catifes; lo pali [dels martres, hon stà sent Pere y sent Pau].¹⁰³⁶

A primeres, sis bordons y sis capes, *scilicet*, [Exarch] y Vilarrasa per als [canonges], y les dos de brocat carmesí de capítol, y dos de [les pinyes grans];¹⁰³⁷ per al senyor bisbe, la capa de mestre Bou de brocat carmesí; per als assistents, la capa de Figuerola y la de Herèdia; per als domers, Genta y Monyós;¹⁰³⁸ // **(CXXXVI Juny)** capa per a la creu y capetes vermelles. Fan professó ab la creu major a Sent Pere. Ha-y vigília bisbal solempne. Resten ubertes les portes de la Seu per causa de Sent Pere, fins a les nou hores de la nit.

A¹⁰³⁹ matines, [sis]¹⁰⁴⁰ capes de carmesí ab [sis]¹⁰⁴¹ bordons.

A missa major ha-y professó de totes capes, y les de papa Alexandre, de les quals la una serveix per al senyor bisbe. A la professó ha-y pali dels bordons de brocat carmesí, e lo bisbe porta¹⁰⁴² en les mans la Verge Maria renovada. Ffan senyal a missa a sis hores y una quarta. Los vestiments¹⁰⁴³ de papa Alexandre y los camís ab paraments de brocat

¹⁰³⁶ Lo pali dels martres... Pau *corregeix probablement JC per a llegir*: Lo pali de papa Alexandre

¹⁰³⁷ A primeres, sis... grans *corregeix JC per a llegir*: A primeres, huit bordons y huit capes, *scilicet*, dos de Romeu, y Exarch [*afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: per als senyors de canonges], Vilarrasa per als mestres, y les dos de brocat carmesí de capítol per als rectós, y dos de carmesí per als cabiscols.

¹⁰³⁸ *SG afegeix al marge inferior*: Nota que en lo any 1607 [*subratllat*], se provehí que no s'encensàs al magnificat de les primeres y segones vespres en la capella de Sent Pere, sinó sols en lo altar major a hon està la santa reliquia, la qual se preparà en un reliquiari que estan les reliquies de sent Abdon y Senén, per no tenir reliquiari propi. Porten-se'n per a adornar lo altar de Sent Pere los reliquiaris de sent Berthomeu, sent Sebastià, sent Vicent Màrtir y lo ymatge gran de argent de Nostra Senyora, que no té ninguna reliquia.

¹⁰³⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Ara que's diuen de dia, fer-se-à senyal a una ora y una quarta, y a[que]dar [a] la una y tres quarts; lo darrer a les dos, y acaba's lo ofici a les set. Axí fon fet en lo any 1561.

¹⁰⁴⁰ *Corregeix per a llegir*: huit

¹⁰⁴¹ *Corregeix per a llegir*: huit

¹⁰⁴² *SG afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Ara porta la reliquia santa de la nuca de sent Pere lo assistent del senyor bisbe.

¹⁰⁴³ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre i en l'interlineat amb signe de remissió*: Ara los vestiment(s) seran de don Herardo, perquè los señors de canonges no volen servixquen los de papa Alexandre, sinó quant ses mersés se visten a l'altar major; ni los blancs de brocat de pell, sinó los blancs de brocat ras.

carmesí; a les trones, les dos tovalloles de brocat carmesí; los libres, cuberts de carmesí.

A segones vespres,¹⁰⁴⁴ com les primeres, y fan professó après vespres, ab la creu major, al Fossaret, per la commemoració de Sent Pau.

E no-s desfà la empaliada fins a l'endemà après missa, si era dia fayner, e si era diumenge, fins après vespres. Ni pali, ni res. *Reliqua ut in episcopali*, a cartes LXXXVII.¹⁰⁴⁵

DE COMMEMORATIONE SANCTI PAULI. FIT FESTUM DUPLEX

La empaliada y lo pali de l'altar resta del dia de Sent Pere. No té primeres vespres.

A missa major, al cor, quatre bordons y quatre capes vermelles, dos de les pinyetes chiques y dos de vellut carmesí. Los vestiments de¹⁰⁴⁶ // **([CXXXVI] Juny)** carmesí,¹⁰⁴⁷ camís ab paraments comuns. Ha-y orgue. Fan senyal a missa a les set hores. Si ja no era diumenge, en cesta, desempalien, y si era diumenge, après completes, y tornen a empaliar per a les octaves de Sent Pere solempnes; ço és, dins la capella dos barrades de ricamarts vermells, o los dos draps de ras vells strets, ab los tancaportes als caps, e defora, devers la capella, los altres dos draps de ras vells, amples.

En¹⁰⁴⁸ les segones vespres, capes y bordons, com a missa, y una capa de les pinyetes o de vellut carmesí per al domer.

En los octaves, a vespres y missa, al cor, dos bordons y dos capes de vellut carmesí, y los vestiments de cetí carmesí e camís ab paraments; y a vespres, capa de¹⁰⁴⁹ vellut carmesí e les capetes vermelles, y a l'altar, lo pali de sent Lorenç de vellut carmesí.¹⁰⁵⁰ // **(CXXXVII)**

¹⁰⁴⁴ *SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat*: A les segones vespres tornen la dita santa relíquia en processó a la [*afegeix i cancel·la*: sacristia] capella de Sent Pere, a hon està per tota la octava.

¹⁰⁴⁵ *Afegeix en l'interlineat*: Al vespre ha-y vigília per la commemoració de Sent Pau.

¹⁰⁴⁶ *Afegeix*: les pinyetes

Afegeix al marge inferior: Ha-y sermó, per lo qual pagà dobles y aniversaris mig ducat, de xat per mossén Salvador, beneficiat en la Seu, en l'any DXXXVIII^o.

¹⁰⁴⁷ *Precedeix repetint*: de

¹⁰⁴⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Ara

¹⁰⁴⁹ *Afegeix repetint*: de

¹⁰⁵⁰ *Resta de la pàgina en blanc*.

JULIOL

CAPUT OCTAVARUM SANCTI IOHANNIS BAPTISTE. DUPLEX PROPTER OCTAVAS APOSTOLORUM

Lo¹⁰⁵¹ tocar és doble, *vide* a cartes XI. No té primeres vespres. A mijanit posen lo pali de domàs vert, frontal y tovalloles de vellut carmesí del pali de sent Lorenç y tapits verts, y per al domer, al benedictus, capa verda.

A missa, los vestime(n)ts de domàs vert, camís ab paraments y capetes verdes, y al cor, dos capes y bordons de vellut vert; y si era en diumenge, quatre, per causa de la professó.

Si lo cap de l'octavari se celebrava fora les octaves, és *semiduplex* y lo tocar és com a domínica. *Reliqua ut supra dictum est, et magis ad longum* a cartes LXXXII.

DE VISITATIONE VIRGINIS MARIE. DUPLEX MAIUS ET HABET OCTAVAS SOLEMPNES

La empaliada, dins la capella, dos barrades de emperials blanchs, y defora dos barrades devers la capella, de brocats y emperials blanchs; tapits blanchs. A la trona del sermó, lo drap de ras de la Nativitat; a l'altar, lo pali de domàs blanch de les corones, o lo dels profetes.¹⁰⁵²

A primeres vespres, al cor, sis bordons y sis capes blanques, dos de brocat, y dos de vellut y dos de domàs. Al senyor bisbe aparellen la cadira ab una capa de brocat blanch y dos de vellut o domàs blanch per als assistents; la mitra blanca brodada, ab tot lo menester // (**CXXXVII'** Juliol) per al bisbal.

Ha-y professó,¹⁰⁵³ après vespres, ab la creu major, a l'altar major, y après a la capella de la Trinitat, davant la Sperença.

Ha-y vigília bisbal.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵¹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* En lo any 1562, vingué lo cap de octavari de Sant Joan l'endemà de la commemoració de Sant Pau. Feren-se primeres vespres del cap de octavari; pali vert, y frontal y tovalloles vermell, y tapits vermells.

¹⁰⁵² *JC afegeix en l'interlineat:* Hi no's senyalen les octaves de Sant Pere, per ésser la festa tant privilegiada de tants perdons.

¹⁰⁵³ *VN afegeix a l'angle superior esquerre:* Nota que la processó claustral se à fet en lo any 1635 [*subratllat*], y es deu fer conforme se diu en la dalt notada provició.

¹⁰⁵⁴ *Afegeix en l'interlineat:* [no y à.....] hi salve.

A missa,¹⁰⁵⁵ [si no y à professó], fan senyal a sis hores y [mija].¹⁰⁵⁶ Lo(s) vestiments de brocat blanc de capítol. Ha-y sermó. Si cau en diumenge, a la professó, lo bisbe porta la Verge Maria de argent. E no y à pali de bordons.

A segones vespres, com en les primeres, e après vespres fan professó a l'altar major ab la creu major. A les sis hores desempalien y empalien dos barrades en la capella de ricamarts blancs, y defora dos barrades devés la capella, ab los dos draps de ras majors, per les octaves de la Visitació.¹⁰⁵⁷

CAPUT OCTAVARUM PETRI ET PAULI. DUPLEX V LAUDATES

Omnia ut in Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Y a primeres vespres fan professó ab la creu chica a Sent Pere.

DE ANGELO CUSTODE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES. QUOD FESTUM CELEBRATUR DOMINICA POST OCTAVAS APOSTOLORUM

Empaliada,¹⁰⁵⁸ huyt barrades, les sis de brocats y les dos de emperials blancs¹⁰⁵⁹ o de ras. Y a la peanya, hun brocat ab los tancaportes; a les trones, les cortines; tapits blancs, lo pali de l'altar de brocat blanc, lo de papa Calixte.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁵ *Afegeix al marge esquerre*: En l'any MDXXXII, fon provehit per lo reverent capítol que n la missa de la visitació conventual hi haja professó, com en les altres festivitats de la Verge Maria, ab lums y lo himatge de la Verge Maria de argent, sense pali, ab encensers, com en les festivitats de la Transfixió y Presentació. Y, més, fon ordenat que y haja salve, com en les altres festivitats de la Verge Maria.

A.m. afegeix: Quant se llevà (?) la custòdia de la festa, se provehí que, venint en dia de fahena, no y aja processó.

SG afegeix: Ha-y processó en les segones vespres ab lo ymatge de Nostra Senyora de argent, [*continua en l'interlineat*:] sens pali; y si ve en dumenge, se fa processó de matí, y, no venint, se trau a missa lo dit ymatge.

¹⁰⁵⁶ *Corregeix per a llegir*: una quarta

¹⁰⁵⁷ *Afegeix en l'interlineat*: Y fent d'elles, al cor, dos capes blanques y dos bordons, los vestiments de cetí blanc; lo pali, una porpra blanca; ffrontal y tovalloles blanques dominicals.

¹⁰⁵⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: Si post dicti [*afegeix i cancel·la*: apostoli] Angeli Custodes venerit caput octavarum apostolorum Petri et Pauli, ut anno 1562 venit, fiant vespra de octava apostolorum, scilicet, quinque laudates [...simil...] si venerit post [......] dicta festa s(cilicet) [Sancti Christopho]ri aut octava Vissitasionis [fiant de] vespere de [...].is[...]

A.m. afegeix: Si post dicti Angeli Custodes venerit vel festum capitibus octavarum Vissitasionis vel [Angeli Custodes] vel apostolorum Petri et Pauli vel Cristofori, fiant vespere de Angelo Custode, que est duplex maius.

¹⁰⁵⁹ *Sobreescriu*: y blaus

¹⁰⁶⁰ *Afegeix en l'interlineat*: frontal y tovalloles de brocat blau.

A primeres vespres, sis bordons y sis capes blanques, dos de brocat de capítol, y dos de vellut [y dos] de domàs.¹⁰⁶¹ Per al senyor bisbe, la capa de brocat blanc,¹⁰⁶² y dos blanques per als assistents; per als domers, al magníficat, dos capes blanques, les de brocat velles o de domàs o vellut. Aprés vespres fan professó ab la creu major a l'altar major, y aprés, per devoció, per ordenació del reverent capítol, a l'altar de l'Àngel Custodi, davant lo Fossaret. A matines no s'acostuma de traure capes per als bordons, jatsia fóra bé, sinó tres per al benedictus.
// (CXXXVIII Juliol)

A missa major fan senyal a sis hores y una quarta. Capes y bordons com a vespres, los vestiments de brocat ras [de capítol],¹⁰⁶³ camís ab paraments blanchs. [Ha-y professó¹⁰⁶⁴ de totes les capes y les de papa Alexandre].¹⁰⁶⁵ Y lo bisbe porta a la professó una capa de les de papa Alexandre, o una de brocat ras, [y la Verge Maria de argent en les mans. Ha-y¹⁰⁶⁶ pali de bordons, lo de brocat carmesí];¹⁰⁶⁷ los libres, cuberts de carmesí,¹⁰⁶⁸ y a les trones, les tovalloles, la una de brocat blanc y l'altra de brocat blau. Lo sermó paga'l la ciutat.¹⁰⁶⁹

CAPUT OCTAVARUM VISITACIONIS VIRGINIS MARIE. DUPLEX

Lo pali, y ornaments, y dos capes y dos bordons, com en les octaves, tot blanc, y camís ab paraments comuns. E a primeres vespres

¹⁰⁶¹ sis capes... domàs *corregeix JC per a llegir*: sis capes, dos de Casanova de brocat blanques, y dos de brocat de capítol y dos de vellut o de domàs

¹⁰⁶² *JC sobreescriu*: de Perellós o del cosí

¹⁰⁶³ *Corregeix per a llegir*: blanc

¹⁰⁶⁴ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: Acabant sexta, va la professó dels Àngels de la sala per la porta dels Apòstols, y gira per detrás lo altar major, y a la porta de la sacrestia passa primer la professó dels Àngels, y darrer de tot va lo senyor bisbe dins lo pali. Y, axí, va-n tota la professó aprés dels senyors canonges. A l'encensar, encensen primer al senyor bisbe, aprés a l'Àngel Custodi, que stà davant lo pali y aprés cascun encensa per sa part per tota la professó dels Àngels, y canonges y cleresia.

¹⁰⁶⁵ *Probablement MJC afegeix a l'angle superior dret i separat del text central per línies horitzontals i verticals*: Fon determinat per lo reverent capítol en lo any 1565, en la *prima mensis* de juny, que en la present festivitat no y aja posessó de capps.

¹⁰⁶⁶ *A.m. fa precedir i a.m. cancel·la*: no

¹⁰⁶⁷ *Possiblement MJC afegeix al marge dret i separat del text central per una línia vertical*: En lo any 1565 se provehí també que no-s portàs pali en la present posessó.

¹⁰⁶⁸ *Corregeix a.m. per a llegir*: brocat blanc

¹⁰⁶⁹ *Afegeix en l'interlineat*: A segones vespres, com en les primeres, mas no y à professó. *Reliqua vide in episcopalia*, a cartes LXXXVII.

tantum ha-y professó a l'altar major ab la creu major.¹⁰⁷⁰ Y per ço lo de l'altar ha de aparellar al cor altres dos capes blanques y dos bordons, per a la professó.¹⁰⁷¹

DE SANCTO CHRISTOFORO, MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Los escolans empalien lo altar de Sent Christòfol, y paga-u lo armarier, per causa de la relíquia.¹⁰⁷² Y aparella hun parell de cànters de terra y dos porronets per a l'aygua del quexal, perquè no furten algun cànter de coure, com se féu l'any DXXVII. E lo armarier para la sua tauleta davant lo altar de Sent Christòfol, y asestix ell alí ab la relíquia, fins a la // ([CXXXVIII'] Juliol) guarda, y tot lo dia de Sent Christòfol fins al vespre, que t[anquen] la Seu, a les nou hores de la nit. E si Sent Christòfol ve lo diumenge de l'Àngel Custodi, no·s dexa de fer tot açò, per la devoció del poble y útil de l'armari, encara que la festa de Sent Christòfol se muda en altre dia. Hi en lo dia mudat que·s celebrarà, no s'i fa empaliada, ni·s trau la relíquia ni y à sermó.

De Sancto Christoforo, omnia sicut dictum est de Sancto L[a]trone, a cartes CXXVII. Y ha-y professó ab la creu chica a les primeres vespres. Axí mateix, hi ha vigília. A missa major fan senyal a sis hores y mija, per causa del sermó.

DE SANCTA MARGARITA, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES. HABET OCTAVAS SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII, exceptant que no y à sermó. Per al domer, al magníficat, té capa pròpria, a totes les vespres, ço és, a primeres y segones, la de carmesí de mossén Herèdia, ab huns àngels brodat. Té professó a les primeres vespres, ab la creu chica, a la sua capella, al costat de Touet.

En les octaves simples, *sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.*

¹⁰⁷⁰ *SG afegeix al marge esquerre:* Nota que no es trau lo ymatge de argent de Nostra Senyora.

¹⁰⁷¹ *Possiblement SG afegeix en l'interlineat:* Lo dia del Triùmphe de la Creu se posa lo frontal renovat de Climent de la creu ab personatges, y servexen los ornaments de tela de or y carmezí. Y no·s [corregeix per a llegir: es] trau la Veracreu, si [no] ve en dumenge, y entonces té pali y llums, y se obre lo altar major. *Possiblement PJT afegeix:* Y en dita conformitat se observà en lo any 1645 [subratllat], y es tocà bisbal. Y en lo altar hagué sis blandons. Si no és dumenge, se fa festa com de doble ordinari.

¹⁰⁷² *SG afegeix al marge esquerre:* Ara trau-se la relíquia del sent Christòfol a la missa conventual. Y, acabada la missa, tornen-la a la sacrestia, per lo mateix domer, per la devoció del poble.

En aquestes octaves, se fa lo aniversari de mossén Herèdia, en lo qual lo sotsagristà destrueix deu sous de pa a pobres, davant la capella de Senta Margarita, y lo pa que sobra envia'l a l'Spital General.

LO CAP DE L'OCTAVARI DE SANCTA MARGARITA. *DUPLEX V LAUDATES* // (CXXXVIII° Juliol)

Omnia sicut in die salvo que a l'altar posen lo pal·li doble de l[es esses].¹⁰⁷³ Ha-y professó ab la creu chica a la sua capella, a les primeres vespres. E per al domer, al magnificat, a primeres y segones vespres, ha-y capa pròpria, la de Herèdia. No té vigília.

DE VIRGINIBUS IUSTA ET RUFINA. VIII LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

DE PATRIARCHA IOHACHIM, PATRE VIRGINIS MARIE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

Empaliada de quatre barrades, dos en la capella de emperials blanchs, y dos defora la capella, de brocats y emperials blanchs. *Et omnia alia sicut dictum est de Visitatione Virginis Marie*, tot blanch, *vide a cartes CXXXVII*. Té vigília bisbal. E a les primeres vespres *tantum* té professó ab la creu major a la sua capella, al costat de la porta del Bisbe.¹⁰⁷⁴

DE SANCTA PRAXEDE, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Margarita. Té capa pròpria, la de brocat carmesí de Monyós. Té vigília. Té professó a l'altar major ab la creu chica a primeres vespres. Té vigília. // (CXXXVIII° Juliol)

MARIE MAGDALENE. DUPLEX MAIUS V [SOLEMPNES] LAUDATES

Empaliada de quatre barrades, dos en la capella, de emperials vermells, y dos defora la capella, de brocats y emperials vermells; a la peanya, lo drap del cervo y tancaportes; tapits vermells; a la trona del

¹⁰⁷³ de les esses *corregeix JC per a llegir*: de les pinyetes, ab lo frontal y tovalloles del dia de Sant Joachim, per quant dit cap d'octavari tostemps ve l'endemà de Sant Joachim, si ja no-s mudaria en altre dia dit cap d'octavari, per algun impediment.

¹⁰⁷⁴ *Afegeix en l'interlineat*: A les sis hores desempalien.

sermó, lo drap de ras de la Nativitat; a l'altar, lo pali de Castellví de brocat carmesí.

A primeres vespres, al cor, sis bordons y sis capes vermelles, *scilicet*, les dos de capítol de brocat carmesí, dos de les pinyetes, y dos de vellut carmesí. Al bisbe, la de brocat carmesí de Exarch o Vilarrasa, ab tot lo mester, y la mitra vermella; y dos capes de vellut carmesí per als assistents; per als domers, al magníficat, les dos de pinyes grans, o la de Figuerola y de Herèdia. Aprés vespres fan professó a l'altar major y a la sua capella, al costat de la porta del Bisbe. Té vigília bisbal. A matines, una capa de les pinyes per al domer y dos de vellut carmesí per als acompanyants.

A missa major, si no y à professó, fan senyal a sis hores y mija; si ve en diumenge,¹⁰⁷⁵ per la professó, fan senyal a sis hores y una quarta. E lo senyor bisbe porta en les mans lo himatge de la Verge Maria de argent, puix no y à relíquia de senta Magdalena, ab hun vel vermell; mas no y à pali de bordons. Les capes y bordons, com a primeres vespres; los vestiments, de les pinyes grans de carmesí y una tovallola de brocat carmesí; *et reliqua omnia ut in episcopali officio*, a cartes LXXXVII. // **(CXXX Juliol)**. A segones vespres, com en les primeres, mas no y à professó de si.¹⁰⁷⁶

*DE SANCTO IACOBO. DUPLEX MAIUS V LAUDATES*¹⁰⁷⁷

La empaliada, axí dins la capella com per la Seu y lo carrer detràs lo Corpus, acostumen de pagar los confreres de Sent Jaume als escolans, y per ço stà a beneplàcit dels prior y majordoms de la confraria de Sent Jaume, què volen empaliar, ni com ni de què, puix ells ho paguen. Los tapits, vermells, si ja no y portaven catifes.

Les capes,¹⁰⁷⁸ y bordons y ornaments, [ax]í per a vespres com per a missa, segons havem dit en la mateixa festa de Sent Pere, a cartes CXXXV.¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁵ *SG* *afegeix al marge esquerre*: No se'n fa res, encara que vinga en dumenge.

¹⁰⁷⁶ *JC* *afegeix en l'interlineat i al marge dret*: In vigília beati Iacobi, in qua fit de Beata Cristina, simplex, VIII lectiones, lo pali de l'altar vermell de sant Lorenç. Ha-y dos misses, la primera de la santa y la segona de la vigília, ab vestiments envinagrats, camís sense paraments.

¹⁰⁷⁷ *JC* *afegeix en l'interlineat*: Habet octavas solemnes. Hi an-se de senyalar les octaves tota hora que faran de algun sant en les octaves, excepto en [lo di]sapte, quant faran de [*afegeix i cancel·la*: Senyora] Nostra Senyora.

¹⁰⁷⁸ *JC* *afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: Al cor sis

¹⁰⁷⁹ *JC* *afegeix en l'interlineat*: salvo que no y à sinó sis capes. Tot l'aldré segons [*corregit sobre*: senons] en lo dia de Sant Pere. Y an de traure los bordons solemnes.

A primeres vespres¹⁰⁸⁰ lo sotsagristà aparella lo cap de Sent Jaume, sense bastiment, lo qual los confreres de Sent Jaume lo trauchen ab lums a la capella de Sent Jaume, davant lo Corpus; y acabad[es] vespres, lo tornen. Ha-y professó a les primeres vespres a la sua capella.

Ha-y vigília solemne ab senys aventats, la qual paga la confraria.

Lo¹⁰⁸¹ dia de Sent Jaume, de matí, porten [lo] bastiment de la confraria de Sent Jaume, y aparellen-lo en la sagrestia ab lo cap de sent Jaume ben ligat, que no puga caure, com caygué del bastiment, entrant [la] professó per lo cor, en l'any MDXXVII. Y visten-se quatre capellans confreres d'una statura, ab camís ab paraments // (**CXXXX'** **Juliol**) y dalmàtiques de carmesí, per a portar lo bastiment ab lo cap de sent Jaume.¹⁰⁸²

[Ha-y professó de totes les capes¹⁰⁸³ y de les de papa Alexandre, de les quals la una porta lo senyor bisbe. Ha-y pali de bordons, lo de brocat carmesí].¹⁰⁸⁴

Y feta la professó, dexten lo bastiment en lo altar major fins a vespres. Lo bisbe no porta res en les mans. A les trones, les tovalloles de brocat carmesí y los libres cuberts.

A vespres, diuhen primeres de Senta Anna y no mouen res, sinó ab lo mateix pali y ornaments y capes. Y feta la stació a Senta Anna, tor(ñ)en lo cap de sent Jaume a la sagrestia, ab lo mateix pali de dematí.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: A vespres porten la relíquia a la capella de Sant Jaume, sense bastiment.

¹⁰⁸¹ *JC afegeix al marge esquerre*: Lo annual té càrrech de aver los quatre capellans confreres per a portar la relíquia per a la processó.

SG afegeix al marge inferior: Y dóna lo clavari al sotssacristà, per sos treballs, sis sous y una lliura de cera blanca.

¹⁰⁸² *Afegeix al marge esquerre*: Lo prior de la Verge Maria va en la professó ab lo de Sent Jaume, hi a la part dreta, y lo de Sent Jaume a la esquerre.

Possiblement SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: En lo any 1615, per no haver predicat lo doctor Corder, per no tenir licència del senyor arquebisbe, dexà de fer la festa en la Seu, y la féu en sa confraria. Y lo molt il·lustre capítol féu fer la empaliada en la capella de Sent Jaume, y donà llums.

Possiblement MJC afegeix: Porten los senyors reverents que van en la processó siris, encara que en lo matí no n'ajen portat, a causa de les capes de brocat.

¹⁰⁸³ *Possiblement MJC afegeix a l'angle superior esquerre*: En lo any 1565, en la *prima mensis* de juny, fon determinat per lo reverent capítol que en la present festivitat no y agués processó de totes capps. Al reverendíssimo senyor bisbe poran donar la cappa de Herèdia.

¹⁰⁸⁴ *Afegeix i cancel·la*: de vell

¹⁰⁸⁵ *Afegeix en l'interlineat*: y los qui-l porten, ab quatre capes vermelles de vellut.

DE SANCTA ANNA, MATRE VIRGINIS MARIE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

A¹⁰⁸⁶ primeres vespres, segons dit havem, los matexos ornaments y pali de sent Jaume. Y après vespres, fan professó ab la creu major a l'altar major, y après a la sua capella, al cantó del portal dels Apòstols. Y après tornen lo cap de sent Jaume a la sagrestia, per detrás l'altar major. Y porten-lo quatre capellans ab quatre capes, que ha de aparellar lo de l'altar, y ab lo pali dels bordons, lo qual los escolans, ans del magníficat, aparellen al rextat. Ha-y vigília bisbal. A mijanit, posa lo de l'altar lo pali de brocat carmesí de Castellví, y al cor, tres capes vermelles per al benedictus.

A missa major, si no y à professó, fan senyal a les sis hores y mi-ja. E si venia en diumenge, en la professó lo bisbe porta la Verge Maria. Mas no y à pali de bordons. Y fan senyal una quarta // (**CXXXXI Juliol**) toquades sis hores. Al cor, sis bordons y sis capes vermelles, *scilicet*, les dos de brocat carmesí de capítol, y les dos de pinyes grans y dos de les pinyetes chiques. Los vestiments de brocat carmesí de capítol. A les trones no y à tovalloles ni los libres cuberts, sinó que lo de l'altar porta una tovallola de brocat carmesí a l'altar per al diaca y sots-diaca.

A les segones vespres, capes y bordons com a missa; per als domers, al magníficat, Herèdia y Figuerola; per al bisbe, la capa de [Exarch],¹⁰⁸⁷ y amit y ruquet, qu'és pròpria per al dia de Senta Anna y al cap de l'octavari. *Reliqua ut in episcopali*, a cartes LXXXVII.

En aquestes octaves se acostuma de fer-se lo offici de Sent Jaume. *Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire*, a cartes CXIII.¹⁰⁸⁸

DE SANCTA MARTHA, VIRGINE. DUPLEX V LAUDATES

*Omnia sicut dictum est de*¹⁰⁸⁹ *Sancta Maria Egiptiaqua*, a cartes CXXV. Té professó a les primeres vespres, ab la creu chica, a la sua capella, qu'és la dels Dacions, qu'és diu huy de la primera Aparició feta a la Verge Maria. Ha-y vigília.

¹⁰⁸⁶ *Afegeix al marge esquerre*: Senta Anna té capa pròpria per al bisbe, qu'és la de Monyós.

¹⁰⁸⁷ *Corregeix per a llegir*: Monyós

¹⁰⁸⁸ *Afegeix en l'interlineat*: Lo clavari de Sent Jaume dóna cascun any sis sous al sotsagristà, per los treballs de la festa de Sent Jaume y de alguns altres entre l'any.

A.m. afegeix: Hi un ciri.

¹⁰⁸⁹ *Afegeix repetint*: de

*DE SANCTIS MARTIRIBUS ABDON ET SENEN. VIII LECTIONES
SIMPLICES*

*Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII. Si cars era que-s celebràs en diumenge,¹⁰⁹⁰ en tal cars trauen la // ([CXXXXI'] **Juliol**) reliquia dels dits martres, y a la professó porta-la lo domer en les mans ab hun vel vermell. Y, acabada la professó, dexe la reliquia damunt lo altar, y stà aquí tota la missa. Y, acabada la missa, torna-la lo domer a la sagrestia. Y en la professó no y à pali, mas és bé que y haja lums. E si no ve en diumenge, que no y haja professó, com lo domer hix a l'altar, deu-la traure, la reliquia, ab hun vel¹⁰⁹¹ y tornar-la acabada la missa.*

{AGOST}

*DE CAPITE OCTAVARUM SANCTI IACOBI. [VIII LECTIONES.
SEMI]DUPLIX¹⁰⁹²*

Lo tocar, *vide* a cartes X[III] *in [semi]duplici*.¹⁰⁹³ Lo pali és lo de l[es esses],¹⁰⁹⁴ ab son frontal y tovalloles vermelles. [Si entrava a la capítula de les primeres vespres,¹⁰⁹⁵ posen lo dit pali ans de vespres, y si no entrava fins a matines, posen hun pali com a matines].¹⁰⁹⁶ No té vigília.

A missa, al cor, [dos]¹⁰⁹⁷ bordons y [dos]¹⁰⁹⁸ capes de vellut carmesí; los vestiments, de [cetí]¹⁰⁹⁹ carmesí dels dobles, y camís ab paraments. Y si-s celebrava en diumenge, al cor¹¹⁰⁰ quatre bordons y quatre capes de

¹⁰⁹⁰ *PJT* *afegeix al marge inferior*: Si ve en diumenge la festa dels Sants Abdon y Senén, no es porta lo reliquiari en la processó claustral, sinó que, acabada la processó, tornen los ministres a la sacristia y trauen lo reliquiari y, acabada la missa, es torna a la sacrestia, conforme se observa no venint en diumenge.

¹⁰⁹¹ *Afegeix al marge dret*: vermell

¹⁰⁹² VIII lectiones semiduplex *corregeix segurament JC per a llegir*: Duplex V laudates.

¹⁰⁹³ XIII in semiduplici *corregeix a.m. per a llegir*: XI in festo duplici.

¹⁰⁹⁴ les esses *corregeix a.m. per a llegir*: la Magestat

¹⁰⁹⁵ *Afegeix sobreescrit*: no

¹⁰⁹⁶ *JC* *afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Hi si-s celebrava en diumenge, lo pali és lo de les pinyetes ab les tovalloles y frontal brodades. Hi té vigília a causa de la dominica.

¹⁰⁹⁷ *Corregeix probablement JC per a llegir*: quatre

¹⁰⁹⁸ *Corregeix probablement JC per a llegir*: quatre

¹⁰⁹⁹ *Corregeix probablement JC per a llegir*: vellut

¹¹⁰⁰ *Probablement JC sobreescriu*: també

vellut carmesí, [per causa de la professó dominical.¹¹⁰¹ *De hoc vide magis ad longum in capite octavarum Sancti Mathie, a cartes CXVIII^o*]. // **(CXXXXII Agost)**

DE VINCULIS SANCTI PETRI. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Ha-y professó a Sent Pere ab la creu chica, a primeres vespres. Ha-y vigília. Té capa pròpria per al domer a primeres y segones vespres, la de mestre Bou, de brocat carmesí.

DE CAPITE OCTAVARUM SANCTE ANNE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Maria Egipciaca. Té capa pròpria per al domer a primeres y segones vespres, la de brocat carmesí de Monyós. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella de Senta Anna, al cantó de la porta dels Apòstols.

INVENTIO SANCTI STEPHANI, PROTHOMARTIRIS. VIII LECTIONES. ET EST SIMPLEX HABENS PROP<R>IETATEM

Omnia sicut dictum est de Sancta Caterina de Senis, a cartes CXXX. Fan senyal a missa a les set hores, si no y à aniversari, y si n'i havia, a sis hi mija.¹¹⁰²

DE SANCTO DOMINICO, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V LAUDATES

Lo pali, de vellutat vert; *et omnia sicut in festo Sancti Anthonii, a cartes CX.* Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la sua capella, al costat de Sent Jaume. // **([CXXXXII'] Agost)**

¹¹⁰¹ Probablement JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió: Hi los vestiments de pinyetes.

¹¹⁰² JC afegeix en l'interlineat i als marges esquerre i inferior:

DE MIRACULO NIVIS. DUPLEX MAIUS V LAUDATES.

La empaliada, axí com en la festa de la Vesita de Nostra Senyora, a cartes CXXXVII, y axí mateix, tot lo *residu(um)*, salvo que no y à processó, quant no ve en diumenge. Hi quant ve en diumenge, a causa de la processó, lo senyor bisbe porta lo imatge de Nostra Senyora, sense pali. Y, acabada la processó, dexa-la en lo altar, y quant és acabat l'offici, torna-la a la sacrestia. A segones vespres, que són primeres de Sant Domingo, a l'altar, lo pali de vellutat vert ab les tovalloles y frontals de Nostra Senyora que an servit a missa.

DE TRANSFIGURATIONE DOMINI. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

Lo¹¹⁰³ tocar, empaliada y ornaments, blanchs, axí com havem dit en la Visitació de la Verge Maria, a cartes CXXXVII. A primeres vespres té professó a l'altar major, y après a la capella de Sent Salvador, al costat de Sent Blay, e après, *propter devotionem*, a la Longitut. A segones vespres no y à professó sinó a l'altar major, ab la creu major. Té vigília bisbal.¹¹⁰⁴

DE SANCTO DONATO, EPISCOPO ET MARTIRE. VIII LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut de Sancto Ignacio, martire, folio CXIII.

DE VINCULIS SANCTI PETRI, SECUNDO. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut in alia festivitate in principio huius folii. Tenia capa pròpria, per al magníficat; al domer, la capa de brocat carmesí del paborde Artés, de la qual, per ésser-se guastada, se n'és feta una capa per a hun canonget chich, y per ço, en loch d'ella, pendran la capa de brocat carmesí de mestre Bou, o de Exarch o alguna altra. Té professó a primeres vespres ab la creu chica a la capella de Sent Pere y Sent Johan, al cantó del portal del Bisbe. No té vigília.

DE SANCTO FELICE GERUNDENSE, MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut de Sancta Maria Egipciaca, a cartes CXXV. Té professó a les primeres vespres, ab la creu chica, a la capella de Sent Narcís. Y té vigília. // **(CXXXIII Agost)**

DE SANCTO LAURENTIO, MARTIRE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES. HABET OCTAVAS SIMPLICES

Té empaliada de quatre barrades, ço és, dos dins la capella de emperials vermells, y dos fora la capella, de brocats y emperials vermells. A

¹¹⁰³ *Probablement PJT afegeix a l'angle superior esquerra i en l'interlineat:* Trau-se a l'altar lo reliquiari de la vestidura del Senyor, y es torna acabada missa, si ya no venia en diumenge, perquè entones es porta en la processó claustral; y està en lo altar fins acabades vespres, y es torna ab processó.

¹¹⁰⁴ *Probablement JC afegeix en l'interlineat:* Hi si ve en diumenge, ha-y processó, y lo senyor bisbe porta lo imatge de Nostra Senyora renovada, emperò no y à pali de bordons. *A.m. afegeix:* Y à-y siris.

l'altar, lo pali dels martres hon stà sent Lorenç; tapits vermells; a la peanya, lo respatler del servo, y tancaportes dos; a la trona del sermó, lo drap de ras de la Nativitat.

A primeres vespres, al cor, sis bordons y sis capes vermelles, *scilicet*, les dos de brocat de capítol, y dos de les pinyes grans e dos de vellut carmesí. Per al senyor bisbe, la cadira bisbal, ruquet, y amit y stola, ab la capa de Exarch o Vilarrasa, y dos de vellut carmesí; per als assist[e]ntes, dos capes de vellut carmesí, y per als domers, al magníficat, la de Figuerola y Herèdia.

Té professó a les primeres vespres, ab la creu major, a la sua capella, davant Sent Nicolau. Té vigília bisbal.

A matines, tres capes vermelles per al benedictus.

A missa major, si no y à professó, fan senyal a sis hores y mija y aqueden a les set.¹¹⁰⁵ Bordons y capes com en les primeres vespres. Lo sotsagristà aparella la relíquia de sent Lorenç. Y si venia en diumenge, a la professó, lo bisbe porta en les mans lo himatge de sent Lorenç y dexa'l a l'altar major ab hun vel vermell; e si no y à professó, quant hix a l'altar major, trau lo dit himatge en les mans lo bisbe, ab lo vel vermell, y dexa'l en lo altar,¹¹⁰⁶ y, acabada missa, torna'l a la sagrestia. E no y à pali de bordons, encara que y haja professó.

Los // (**CXXXXIII'** Agost) vestiments, de brocat carmesí, ab una tovallola de brocat carmesí. Los libres, descuberts, et tot l'aldre com havem dit en lo offici bisbals,¹¹⁰⁷ a cartes LXXXVII.

A segones vespres, segons havem dit en les primeres. En les octaves, *sicut de Sancto Ignacio, martire*, a cartes CXIII.

DE SANCTA CLARA, VIRGINE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Maria Egiptiacha, a cartes CXXV. Ha-y professó a primeres vespres al seu altar, que stà al costat de Sent Berthomeu.

¹¹⁰⁵ *JC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Y si y à processó, per ésser en diumenge, o per alguna devoció, no venint en diumenge, fan senyal a sis hores y una quarta, y aqueden una quarta ans de les set, y tocant set hores, fan lo darrer toch.

¹¹⁰⁶ *SG afegeix al marge inferior amb signe de remissió:* Nota que, per haver processó, acabades les segones vespres, se dexa la relíquia en lo altar per a dita processó a la capella de Sent Lorenç. Ara, per provisió del molt il·lustre capítol, se fa lo que antigament, com està escrit.

En lo any 1614 [En lo any 1614 *subratllat*], se fèu esta provisió.

¹¹⁰⁷ *Sic.*

*DE SANCTO HIPOLITO ET SOCIIS EIUS, MARTIRIBUS. DUPLEX V
LAUDATES*

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXXVII. Ha-y professó a primeres vespres a l'altar major ab la creu chica.

Lo dia de Sent Hipòlit, al vespre, feta la guarda, los escolans empalien en la capella, si no serà empaliada, dos barrades baxes de emperials blancs, per causa de la vigília de la Verge Maria.

*CAPUT OCTAVARUM SANCTI LAURENTII.*¹¹⁰⁸ *DUPLEX, SIMUL CUM
VIGILIA ASUMPTIONIS*

A matines posen lo pali blanc del bisbe en Bages, ab son frontal y tovalloles, o una porpra blanca ab frontal y tovalloles de brocat blanc dominicals; tapits blancs. Toquen a matines [com a dominica].¹¹⁰⁹ Y lo de l'altar aparella¹¹¹⁰ // (**CXXXIII Agost**) al cor quatre bordons de argent y quatre capes blanques de ceda, per a les laudes. E començant lo tedèum, lo de l'altar fa'ls senyal ab la campaneta del campanar, e comencen a tocar lo retorn de la Verge Maria, *in omnibus et per omnia*, segons havem dit en lo retorn de Nadal, a cartes LXXXVIII. Y, axí, començant lo tedèum, se visten les capes, y lo armarier encén dos ciris blancs en lo faristol; per al benedictus porten capa blanca per al domer, ab encens y canalobres.

Acabat lo retorn, per a l'alba, toquen hun bon tret la Maria, aventada, y après hun doble de les Morlanes.

A prima toquen bisbal, ço és, hun doble de les Morlanes.

A missa major¹¹¹¹ fan senyal, una quarta tocades set hores, per lo dejuni, e toquen bisbal, com havem dit a cartes XI. Al cor, quatre bordons de argent, ab quatre capes blanques de ceda. Ha-y dos misses, la una del cap de l'octavari de Sent Lorenç, y diu-se baixa, [detràs lo altar],¹¹¹² mentres diuhen tèrcia y sexta, ab camís ab paraments y la casulla

¹¹⁰⁸ *Afegeix i cancel·la: fetni*

¹¹⁰⁹ com a dominica *corregeix a.m. per a llegir: doble*

¹¹¹⁰ *Entre els fulls CXXXIII i CXXXIII hi ha un bitllet doblat amb distintes quantitats i sumes.*

¹¹¹¹ *A.m. afegeix al marge esquerre: No's diu missa de la octava, y la missa de vigília es diu ab ornaments morats, ab dos capes en lo chor.*

¹¹¹² *detràs lo altar corregeix probablement JC per a llegir: ab [di]aqua y sotsdiaqua en lo altar major*

de [cetí o]¹¹¹³ vellut carmesí, [sense diaca ni sotsidaca]. Acabada sexta, diu-se la missa conventual de [l]a vigília de la Verge Maria, ab vestiments blanchs dels disabtes, y capetes blanques y encens.¹¹¹⁴

La empaliada per a la Verge Maria de Agost, axí en la capella com en la Seu, toca a la confraria de la Verge Maria. Y si per algun cars la confraria no la feya, sellavors empaliaran huyt barrades de brocats, com a Nadal. *Vide* a cartes LXXXVIII. ¹¹¹⁵ // (**CXXXXIII'**) **Agost**

LA ASSUMPCIÓ DE LA VERGE MARIA. *DUPLEX MAIUS SOLEMPNE.*
ET OCTAVAS HABET SOLEMPNES

Lo¹¹¹⁶ pali per a l'altar major, de brocat [de pél, *scilicet*, lo de papa Calixte].¹¹¹⁷ Los tapits blanchs o catifes.

A¹¹¹⁸ primeres vespres, al cor, huyt bordons y huyt capes blanques; *et omnia alia sicut dictum est* a car[tes] LXXXVIII, en les primeres

¹¹¹³ cetí o *corregeix JC per a llegir*: y dalmàtiques de

¹¹¹⁴ *Probablement MJC afegeix en l'interlineat*: No y à en la missa conventual ensens al cor ni orgue.

¹¹¹⁵ *Afegeix al marge inferior*: E la confraria paga dita empaliada als escolans. E si la confraria donava a fer la empaliada de tota la Seu als capellans confreres, o a qualsevol altres que no fossen los escolans, en tal cars la empaliada de la capella y la del carrer detràs lo Corpus no la poden levar [e]ls escolans, y dar-los lo que acostumen de rebre per dita empaliada, ço és, XXVII sous per la capella ab sis barrades per les barres y cordes, y XII sous per detràs lo altar.

¹¹¹⁶ *SG afegeix a l'angle superior dret*: En lo any 1616 [*subratllat*], anà vestit de pontifical en la processó y digué la missa lo senyor archebisbe fra don Ysidoro Aliaga, y assistí lo senyor duch de Feria, visorey.

Afegeix al marge esquerre: La confraria eo lo señor clavari paga al sotssacristà deu sous per sos treballs, y una lliura de cera d'estadal.

A.m. afegeix: En lo any 1660, asistí lo marqués de Camarassa, virey de València, y la conf(ess)ió tingué lloch en la missa, a la part de la epístola.

¹¹¹⁷ de pél... Calixte *corregeix probablement JC per a llegir*: de l'archabisbe

¹¹¹⁸ *Afegeix al marge esquerre*: En l'any MDXXVIII^o, fon provehit per lo reverent capítol que les matines de la Verge Maria sien dites après completes, y la confraria pagà certa quantitat per la destrubició. E diuhen-se bisbals ab tota la solemnitat de les vespres. E per ço és mester fer senyal a una hora [y mija y aquedar a les dos] [a una hora y mija y aquedar a les dos *corregeix per a llegir*: a una hora y aquedar a una y mija].

JC afegeix: Comensant completa, fan senyal a matines, y no sesen fins responen al campanar, y dient *Deus misereatur nostri*, etc., aqueden al primer toch.

SG afegeix: En lo any 1607 [*subratllat*], plogué en la vespra de Nostra Senyora de Agost, de vesprada y de matí, tan copiosament que no's pogué fer processó de matí ni portar la ymatge de Nostra Senyora de la sua confraria a la Seu, y, axí, es féu la processó claustral portant [*continua al marge inferior*:] lo ymatge renovat de Nostra Senyora de argent lo hu dels assistents del senyor bisbe, com se fa en los altres dies de les altres festivitats de Nostra Senyora.

Afegeix a l'angle inferior dret, subratllat: *Vide* pagina sequenti.

vespres de Nadal. Ha-y professó a l'altar major ab la creu major. Y dihent la oració de Sent Sebastià, fan senyal a la oració, y toquen la oració del rey.

Ha-y vigília bisbal solemne ab senys aventats. Et nota que lo tocar de vespres ha de ésser bisbal, molt solemne, y lo segon toch dura fins al tercer o quart psalm. La mitra, solemne. Ha-y salve a la oració del vespre.

[A matines toquen bisbal y molt solemne; al cor, VIII bordons y VIII capes blanques. Al retorn toquen hun doble ab les Morlanes y hun repich de totes les campanes. Ha-y orgue. Per al benedictus, una capa de brocat blanc y dos de seda per al domer y acompanyants].¹¹¹⁹

A l'alba toquen ab la Maria y après hun doble ab les Morlanes.

A missa major fan senyal a les sis hores y aqueden lo primer toch a sis hores y mija, y poch après fan lo segon toch, molt solemne, que dure una bona quarta, en modo que una mija quarta ans de les set hores comencen tèrcia.

Al cor, // (CXXXXV Agost) VIII¹¹²⁰ bordons e VIII capes blanques, *ut in primis vesperis*. Ha-y professó de totes les capes, y les de papa Alexandre també per a la professó; lo pali de bordons de brocat carmesí. A l'altar major, la línia més solemne y quatre canalobres de argent. E dihent tèrcia, lo sotsagristà envia totes les relíquies de la Seu a l'altar ab los capellans, que fan venir del cor los sotscabiscols.

A¹¹²¹ les trones, les tovalloles de brocat blanc, los vestiments de brocat [ras] blanc,¹¹²² [y si millors n'hi haurà de brocat blanc. Lo bisbe per a la professó porta capa de papa Alexandre] y en les mans no por[ten r]elíquia, sinó [un ci]ri blanc de la Verge M[aria, pu]ix ja va en la professó lo [himat]ge de la Verge Maria]¹¹²³ que han portat de la confraria, lo qual se engrana en la professó a la porta del Campanar, exint la professó del cor.

¹¹¹⁹ A matines toquen... acompanyants. [Afegeix en l'interlineat:] Aparellen los banchs de les relíquies a l'altar major i a.m. ho corregeix tot per a llegir: Vide supra.

¹¹²⁰ Afegeix al marge esquerre: L'orde que té la confraria de la Verge Maria en anar a portar lo himatge a la Seu trobaran après del cap de l'octavari, a cartes [C]XXXXVIII.

¹¹²¹ A.m. afegeix al marge esquerre: No's trahuen les relíquies.

SG afegeix: Al Santíssim Sacrament y Veracreu solament y ha pali.

¹¹²² de brocat ras blanc corregeix JC per a llegir: de l'archabisbe blanchs

¹¹²³ y si millors... Maria quatre línies màximament deteriorades, amb cancel·latures i grans forats. En algun moment en una de les correccions a.m. sobreescriu: bisbal

Lo pali¹¹²⁴ acostumen de portar los confreres de la Verge Maria. E dihent [sexta],¹¹²⁵ los andadors¹¹²⁶ de la Verge Maria lo trauhen de la sagrestia al rextat. Y, feta la professó, lo tornen a la porta de la sagrestia y los escolans la estogen dintre la sagrestia.

Los camís ab paraments de brocat carmesí; per a l'encensar de la professó per la esgleya, lo de l'altar y guardià ab camís ab paraments comuns, y les dalmàtiques blanques que hi haja millors, de cada.

Toquen a missa solta ab la Maria e acaben tot lo ofici una quarta ans de les XI hores.

A les segones vespres, com en les primeres. E no y à professó a l'altar après vespres, puix se ha de fer la professó general. Dihent completa, tornen les relíquies a la sagrestia.

Toquen la oració del rey a la oració de la salve.¹¹²⁷ // **([CXXXXV'] Agost)**

Acabades¹¹²⁸ completes, se fa la professó general de la Verge Maria. E hix per la porta dels Apòstols y per los lochs acostumats fins a la confraria de la Verge Maria. E dexen allí lo himatge de la Verge Maria. E torna-sse'n la professó general fins a la Seu. Lo campaner porta la creu fins a la mitat del camí,¹¹²⁹ [e lo] segon servix per campaner al tocar de

¹¹²⁴ *SG afegeix al marge esquerre*: No y à pali, de orde del senyor vicari general capitular.

¹¹²⁵ *Corregeix per a llegir*: tèrcia

¹¹²⁶ *SG afegeix al marge esquerre*: Los quatre andadors convoquen les 4 órdenes per a la processó.

Acabades completes, se fa processó general ab les parròchies y quatre órdenes mendicants per la bolta ordinària fins la confraria.

PM afegeix: Fan senyal a una y mija, [possiblement *MJC afegeix*:] perquè la processó dura una ora poch més o menys.

¹¹²⁷ *Afegeix al marge inferior*: Lo clavari de la Verge Maria acostuma de donar benjuhí e estorachs per als encensers a la professó de matí e après dinar, ço és, mija [liura] de benjuhí, y mija liura de encens de gra y tres onzes de storachs. *Afegeix al marge esquerre*: Olors per a la professó y ofici.

¹¹²⁸ *SG afegeix als marges superior i esquerre*: Lo diumenge, a 19 de agost 1607 [subratllat], per haver plogut la vespra y dia de Nostra Senyora de Agost, se féu lo ofici de Sent Luís, y en la processó de dematí portaren lo cap de sent Luís en son tabernacle; y després venia lo ymatge de Nostra Senyora ab totes les capes, de la matexa manera que el dia, ab los ornaments del senyor conde de Benavent. Y en la vesprada se féu la processó general, com se havia de fer en lo seu dia. Y fins haver fet dita procesó, ninguna parròchia féu processó de Nostra Senyora.

PM afegeix: E lo scolà de l'[altar] pren la creu a la dita cruellada de la Coltellera, davant la porta del Campanar, y acaba de fer la volta y la torna a la Seu.

JC afegeix: Hi va lo senyor bisbe, ab diaqua, y sotsdiaqua y assistents.

¹¹²⁹ *Afegix al marge dret*: és [i continua al marge esquerre amb signe de remissió:] fins a la [cruellada de la Coltellera, davant la porta del Campanar a l'a] [cruellada de la... a l'a *corregeix per a llegir*: Asaanadoria].

les [cam]panes, quant hix la professó de la Seu [a]b los alt[re]s escolans y toquen [...].¹¹³⁰ En esta professó, no y va pali de bordons.

En l'any que y à Perdonança¹¹³¹ torna la professó¹¹³² ab lo himatge de la Verge Maria, y stà aquí tots los cinch dies de la Perdonança; y no's desfà res de la empaliada. E cascun dia hi ha missa bisbal y sermó,¹¹³³ per causa de la Perdonança. E lo dia de Sent Loís, ponent-se lo sol, que fenix la Perdonança, porten lo himatge de la Verge Maria a la confraria, per lo portal de l'Archabisbe, dret, ab professó general de la Seu y de les parròquies; y toquen totes les campanes a l'exir de la professó fins al tornar. Hi en tots los cinch dies de la Perdonança no dexen fer llit de la Verge Maria en tota València. En los altres dies y anys, bé'n poden fer.

En los anys que no y à Perdonança desfan la empaliada l'endemà de la Verge Maria, fet lo aniversari, exceptant la capella, que resta empaliada fins al dia de Sent Loís. Hi // **(CXXXXVI Agost)** en l'any de la Perdonança desfan la empaliada tota l'endemà de Sent Loís, fet lo aniversari de la Verge Maria.

Lo¹¹³⁴ aniversari de la Verge Maria és bisbal y no té demorts, y fa's l'endemà de la Verge Maria, si no és any de la Perdonança de la Seu; y si és any de la Perdonança, fa's l'endemà de Sent Loís y de part de vespre. Los escolans fan-hi senyal¹¹³⁵ com als confreres de la Verge Maria. Hi la missa de l'aniversari és la darrera, p[er] ésser bisbal. Y fan absoluciones generals per tota la Seu y defora la Seu, com los aniversaris de cap de setmana. Y toquen totes les campanes.

¹¹³⁰ *Quatre línies amb cancel·latures y grans forats (en aquest cas el nombre de punts suspensius no correspon amb el nombre de lletres que manquen en el ms). En algun moment una de les correccions ha sobreescrit: tostemps fins que la pro[fess]ó és torna[d]a a la Seu*

¹¹³¹ *Afegeix al marge esquerre: De l'any que y à Perdonança vide ad longum a cartes CLXX.*

¹¹³² *Afegeix al marge dret: a la Seu*

SG afegeix als marges esquerre i inferior: En lo any 1614 [subratllat], dia de la Assumpció de Nostra Senyora, après de haver –a les huyt hores de matí– portat lo ymatge de Nostra Senyora en processó a la Seu, plogué y no's pogué fer la processó, y restà lo ymatge ab totes ses joyes del coxinet, corona y manto en lo llit. Y de nit la guardaren dos beneficiats, y els pagà cada [sobreescriu: nit] la confraria a 6 sous cascú. Y lo dia de Sent Luís, a 19 de dit, s'i féu la processó ordinària.

¹¹³³ *Sobreescriu: y vespres*

¹¹³⁴ *SG afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: En lo any 1625, havent p[or]tat lo imatge de Nostra Senyora de la confraria, plogué de tal manera que no's pogué fer la processó en son dia, y digué's y cantà's la salve, y pagà la confraria. Y estigué lo dit ymatge divendres y disapte, vela[nt-]la cada nit dos beneficiats, y se'ls pagà 6 sous cada nit a cascú. Y lo dumenge, a 17 de dit, se féu la processó, de la mateixa manera que es fa en son dia, havent netejat los carrers a costa de la confraria, quantant.*

¹¹³⁵ *JC afegeix al marge esquerre: Hi fan senyal a missa a sis hores y aqueden a sis y miga.*

En aquestes octaves de la Verge Maria solemnes, no s'i acostuma de celebrar festa alguna, sinó *tantum* la de Sent Loís, per causa de la relíquia del cap hi del cos que tenim en esta Seu, dextat ací per la bona memòria del rey don Alfonso, qui u prengué de Mar[s]jella, anant a conquistar lo realme de Nàpols.¹¹³⁶

Et per omnes octaves dos capes blanques y dos bordons; al cor, vestiments blancs¹¹³⁷ de cetí y camís ab paraments comuns; capetes blanques; y per al domer, una capa de vellut o domàs, com en les altres octaves de la Verge Maria.¹¹³⁸

Al sotsagristà, dóna-li la confraria de la Verge Maria, ço és, lo clavari, deu sous cascun any, per a pollastres, per los treballs de la festa y de tot l'any.¹¹³⁹ // ([CXXXXVI] Agost)

*DE SANCTO LUDOVICO, EPISCOPO ET CONFESSORE. DUPLEX MAIUS
V LAUDATES*

La¹¹⁴⁰ empaliada de la capella del dia de la Verge Maria de Agost, de ras, [acostum]a de r[e]star fins al dia de Sent Loís. Y defora la capella, empalien [quat]re barrades de brocats. Y si no dexaven la empaliada de la capella, en t[a] cars en la capella, empalien-la ab quatre [b]arrades, ço és, les dos altes de brocats ab dos emperials verts als capes,¹¹⁴¹ y les dos barres baixes de emperials verts v[.....] tapits verts; totes les troncs [.....] empaliades ab los dr[ap]s de brots de ras acostumats; [y] a la

¹¹³⁶ *Afegeix al marge dret:* y la festa de Sent Benet.

¹¹³⁷ *Afegeix al marge dret:* de porpra

¹¹³⁸ *Afegeix en l'interlineat i al marge dret:* Y los tapits blancs; pali, una porpra blanca; frontal y tovalloles blanques dominicals.

¹¹³⁹ *Segurament JC afegeix:* Hi hun ciri [a.m. afegeix: de liura]

JC afegeix al marge inferior: Sabbato infra dictas octavas posa lo scolà de l'altar lo pali de domàs blanc nou a l'altar. Al cor, quatre bordons hi quatre capes de domàs blanques, y al domer, una de vellutat de les noves.

¹¹⁴⁰ *JC afegeix al marge esquerre:* Lo pali de brocat vert, y per ésser la festa bisbal, no-s senyalen les octaves de la Assumpció.

SG afegeix: A XVIII de agost 1620 [subratllat], havent [entre]dit y cesasió a *divinis*, de provisió del senyor vicari general, fonch tocat a primeres vespres solemnes, llevant dit entredit per lo sant cors de sant Luís, al qual se li féu una caixa de argent ab molts esmalts y vidres. Tragué's a la processó de matí, claustral, ab lo cap de dit sant. Y a vespres segones se féu altra processó, dexada per lo senyor patriarca [aquesta nota queda interrompuda per la nota 1142 i continua al marge inferior amb els respectius signes de remissió:] don Joan de Ribera, archebisbe de València. Y al tornar dits reliquiariis, entrà en la segona sacristia per a –ab més comodat– desfer dits reliquiariis.

¹¹⁴¹ *Millor (?)*: als caps

peanya, hun brocat ab los dos tancaportes, y la cortineta del crucifixi de brocat negre. Lo tocar és bisbal.

A primeres vespres, al cor, sis bordons y sis capes, de brocat vert dos, y [dos] verdes picholades, y dos de vellut vert. La cadira del bisbe, empaliada y a punt, ab la capa de tauris vert per al bisbe, y la mitra major, y dos capes de vellut vert per als assistents; per als domés, dos capes verdes de les millors que resten. Fan professó ab la creu major a la capella de Sent Loís, al cantó del capítol. Ha-y vigília bisbal.

A matines, tres capes verdes per al benedictus.

A missa major fan senyal a sis y una quarta. [Ha-y professó de totes les capes, exceptades les de papa Alexandre].¹¹⁴² Ha-y pali de bordons, lo de brocat carmesí, per causa de la relíquia del cap de sent Loís, lo qual va posat en lo seu bastiment. Y per ço és mester que de matí lo argenter lo concerte que stiga ferm. Y // **(CXXXXVII Agost)** lo¹¹⁴³ sotsobrer ha de comprar ramellets y unes quantes alfàbegues per a enramar-la. Porten lo bastiment quatre capellans vestits ab camís ab paraments comuns y dalmàtiques verdes, de les millors, ço és, les de les steletes y les verdes de[l D]iumenge de Rams de papa de Luna.¹¹⁴⁴ Los vestiments verts tartugats, lo camís per al bisbe, de brocat vert, y per [als] ministres, de domàs vert; la línia a l'altar, verda; les tovalloles a les trones, [v]erdes, los libres cuberts de vert. Los escolans de l'altar y guardià encens[e]n ab camís [ab] paraments y dalmàtiques [de] vellut vert o domàs; capetes verdes. Lo pali de primer a[c]ostumaven-lo de portar los jurats y oficials, mas ara ja no'l volen portar, y per ço porten-lo capellans. Acabada la professó, dexten lo cap de sent L[oí]s ab lo bastiment damunt lo altar major fins a vespres, ab lums dels dos canalobres. Capes y bordons, com en vespres.

¹¹⁴² *A.m. afegeix al marge esquerre:* En lo any MDLXV, sen [corregit sobre: fon] la *prima mensis* de juny, fon determinat per lo reverent capítol que en la present festivitat no y haja processó de capes.

¹¹⁴³ *A.m. afegeix al marge esquerre:* En lo any MDLXXI, fonch lo any que la nostra yglésia valentiana comensà a celebrar lo brevari romà de nou lisons. Y com en dit brevari no està la dita festa del gloriós Sant Loís, bisbe y confessor, lo cos y cap del qual tenim en lo nostre sacrarí o sacrestia, fonch, per so, ben vist a l'il·lustre capítol se celebràs offici solemne, axí en les primeres vespres, missa ab sermó, y processó ab lo cap, com antigament se feya, y segones vespres, no obstant se hagen de fer per la regla del brevari de sant Bernat. Y asó és per quant resta lo cap en lo altar major y per donar compliment a la solemnitat de dita festa.

Segurament MJB afegeix: En lo any 1588, fon determinat per lo il·lustre capítol se celebràs la festa del gloriós sant Lluís de la mateixa manera que fon determinat en dit any 1571, dient segones vespres de dit gloriós sant Lluís.

¹¹⁴⁴ *Afegeix al marge dret:* o les dominicals

En les segones vespres, los orname(n)ts com en les primeres vespres, y a la fi, fan professó ab la creu major a sent Bernat. Y d'aquí tornen a[b] professó lo cap de sent Loís a la sagrestia, per detràs lo altar. Y porten-lo quatre capellans vestits ab quatre capes verdes, que ha aparellat en lo altar lo escolà de l'altar. A les sis hores desempalien. Al vespre, per haver-hi vigília de Sent Bernat, toquen-la bisbal.

Quant hi ha Perdonança, no desempalien fins l'endemà, fet lo aniversari. Y, al sol post, porten lo himatge de la Verge Maria a la confraria, ab la Seu y totes les parròquies, com havem dit en la festivitad de la Assumpció de la Verge Maria.¹¹⁴⁵ // **([CXXXXVII'] Agost)**

*CORONATIO VIRGINIS MARIE SALUTIS. DUPLEX MAIUS. [QUOD]
FESTUM SEMPER CELEBRATUR DOMINICA INFRA OCTAVAS*

Si¹¹⁴⁶ no resta la empaliada de [Sent] Loís del cap de l'altar, empaliaran [do]s barrades, dins la campela,¹¹⁴⁷ de emperials blancs, y dos [bar]rades d[efo]ra, devés la capella, de brocats y emperials blancs, *et omnia alia sicut dictum est in Visitatione Virginis Marie*, a cartes CXXXVII. Ha-y professó a primeres y segones vespres a l'[al]tar m[ajor] ab la creu major. A missa hi ha professó, *pro[pter] dominicam*. Lo bisbe porta en les mans, a la professó, la Verge Maria de argent; e no y à pali de bordons.

CAPUT OCTAVARUM ASSUMPTIONIS. DUPLEX V LAUDATES

Lo¹¹⁴⁸ pali pot ésser una porpra bisbal blanca; frontal y tovalloles dominicals de brocat blanc y tapits blancs, o lo de domàs blanc dels disabtes.

¹¹⁴⁵ *Afegeix al marge inferior*: Sabbato infra octavas, ut in capite octavarum Assumptionis. Lo pali de domàs blanc, dels disabtes.

¹¹⁴⁶ *SG afegeix a l'angle superior esquerre*: A XX de agost 1606, venint lo dia de Sent Bernat en la dominica *infra octavam* de Sent Luís, feren, [ac]abades les segones vespres de Sent Bernat, la processó a la capella de Sent Luís; y, acabades completes, feren la processó a la capella de Sent Berna[t].

¹¹⁴⁷ *Sic*.

¹¹⁴⁸ *CF afegeix als marges esquerre i inferior*: A 19 de agost 1599 [subratllat], ajustats en la present sacristia lo il·lustríssim don Joan de Ribera, archebisbe de València, ab los senyors capitulars que's trobaren en la Seu, determinaren que, tostemps y quant lo cap de octavari de la Assumpció de Nostra Señora vindrà, com enguany, en dumenje, y com lo dit dumenje, en lo qual se fa officí del cap de octava de Nostra Señora, sia lo dumenje *infra octavas Sancti Ludovici, episcopi et confessoris*, en lo qual dia lo dit senyor archebisbe ha instituít una processó per dins de la Seu, molt solemne,

A primeres vespres, al cor, quatre capes blanques de ceda y quatre bordons; per al domer, una capa de domàs blanc o [v]ellut blanc,¹¹⁴⁹ y capetes blanques. Fan professó ab la creu major a l'altar major.

A missa, los vestiments blancs de ceda millors, que servixen los disabtes; capes y bordons com a les primeres vespres.¹¹⁵⁰

A les segones vespres, si'n té, com en les primeres, salvo que no té professó. // (CXXXVIII Agost)

L'ORDE QUE HA DE TENIR LA CONFRARIA DE LA VERGE MARIA EN LA PROFESSÓ DE MATÍ PER A PORTAR LO HIMATGE DE LA CONFRARIA A LA SE[U LO] DIA DE LA VERGE MARIA DE AGOST

Dihent¹¹⁵¹ tèrcia, ans de anar a la confraria, los andadors porten lo pali dels bordons de la sagrestia, y arrimen-lo al rextat de la capella major. Y los majordoms conviden per a portar lo pali, ço és, als dos majordoms de Sent Jaume, y la resta, confreres dels millors. Y si no hi havia vengut compliment de confreres, dexa [lo] càrrech a l'escrivà de la confraria, per a que acabe de convidar. Y, convidats, dóna la lista al racional de València, y ell aretga'ls com han de anar.

en memòria de la translació del cors de dit sant Luís, de la sacristia de dita Seu a la sua capella, y com en lo dit dia de dumenje, per ser enguany cap de octava de la Assumpció de Nostra Senyora, de molts anys a esta part, se acostuma fer una processó molt solemne, acapades [*corregeix segurament m.m. per a llegir: acabades*] completes, instituïda per dona Ysabel de Pròxida y de Almúnia, determinaren que, immediate après de vespres, se faça la processó de Nostra Señora, y après se diguen completes, y, dites completes, se faça processó de sant Luís. Y lo mateix se guarde tostemps y quant se vendran a encontrar, dins estes octaves de Nostra Señora y de Sant Luís, dos processons de dites festivitats.

En lo any 1604 [*subratllat*], vingué lo cap de octava de Nostra Señora en dumenje, y no volgueren los señors canonjes observar lo dispost y ordenat en la desús escrita determinació, sinó que la processó del cap de octava de la Assumpció de Nostra Señora se fes en son mateix dia, y la processó de Sant Luís, que s'havia de fer en lo dumenje *infra octavam Sancti Ludovici*, que és lo mateix dumenje, se treslladàs al dia de Sant Berthomeu apòstol, com, de fet, se fèu.

En lo any 1610 [*subratllat*], se fèu la processó de Sent Luis disapte a 21 de agost, la qual se havia de fer lo dumenje *infra octavam Sancti Ludovici*, per venir la octava de Nostra Senyora en dumenje, y haver-se de fer la processó de Nostra Senyora, instituïda per doña Ysabel de Pròxida.

¹¹⁴⁹ *Afegeix al marge dret*: o brocat

¹¹⁵⁰ *SG afegeix en l'interlineat i al marge dret*: Si ve en dumenje, porta lo assistent del senyor bisbe lo ymatge de argent de Nostra Senyora en processó, y resta en lo altar. Y acabada la missa, torna-lo a la sacristia. Y no venint en dumenje, se trau a la missa.

¹¹⁵¹ *A.m. afegeix a l'angle superior esquerre*: En esta procesión de la octava ay bordones canonicas y tocan a quien les traxo el día de la Assumpción, y este día de la octava cobran la porción del día principal.

E dihent lo respons de tèrcia, partix de la sagrestia la professó de la confraria ab tots los confreres que s'i troben, axí de capellans com de lechs, y lo prior ab la capa de brocat blanch, y clavari e companyó de clavari, e los mojordoms y andadós, lo qui porta la creu de la confraria y los dos canalobres, ab capetes blanques, qu[e té] ja la confraria; per als bordons, los emprestam de la sagrestia dos capes blanques de ceda. Y axí van dret per la Carneceria Nova, y dret tot lo carrer, y al cap giren a la confraria, y prenen lo himatge, davant lo qual van los àngels, y entorn del lit los apòstols; emperò, ara, de matí no y van les Maries, ni Làzer. Y tiren per lo carrer de la Confraria y per lo carrer ample de Sent Thomàs. Y al cap del carrer, giren a la plaça Nova de la Seu,¹¹⁵² y entren per la porta del Campanar. Y si arriben ans de exir la professó del cor, detenen-se en la longeta, davant la porta, fins qu'és // (**CXXXXVIII'** Agost) hora de engranar-se ab la professó de la Seu. E, acabada sexta, hix de la sagrestia lo bisbe, ab los ministres y assistents, ab la una capa de les de [papa Alexandre].¹¹⁵³ Y lo prior de Sent Jaume detràs lo bisbe ab la capa de Sent Jaume y lo ciri blanch, que li ha donat la confraria de la Verge Maria. E com arriben a la porta del Campanar, emparellen-se lo prior de Sent Jaume ab lo de la Verge Maria, lo de Sent Jaume a la dreta y l'altre a la esquerre. Y axí van tota la professó entorn de la Seu *tantum*. E lo bisbe no porta en les mans sinó *tantum* lo ciri, y no relíquia alguna, puix ja va en la professó la relíquia de la [V]erge Maria.

*DE SANCTO BERNARDO, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V
LAUDATES*

Són tan privilegiades les octaves de la Asumpció de la Verge Maria que, dins elles, no s'i celebra festa alguna, sinó Sent Loís, per tenir ací tot lo seu cos y cap, y per ço Sent Bernat se celebra passades les octaves.

Lo pali e ornaments, *sicut dictum est de Sancto Benedicto*, a cartes CXXIII. La professó, a primeres vespres, a la capella de Sent Bernat, no s'acostuma de porrogar-la, ans se fa la vespra de Sent Bernat, ço és, lo dia de Sent Loís, com havem dit en les segones vespres de Sent Loís, a cartes CXXXXVII. E la vigília també's toca lo dia de Sent Loís, a la oració del vespre. // (**CXXXXVIII** Agost)

¹¹⁵² *JC* *afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Y entrant lo principi de la processó en la dita plaça, los scolans fan un repich de totes les campanes.

¹¹⁵³ *papa Alexandre corregeix per a llegir*: brocat de pèl blanch de l'archabisbe

DE VIGILIA SANCTI BARTHOLOMEI

Sicut dictum est in vigilia Sancti Mathie, apostoli, a cartes CXVIII.

DE SANCTO BARTHOLOMEO, APOSTOLO. DUPLEX V LAUDATES. HABET OCTAVAS SIMPLICES

*Omnia*¹¹⁵⁴ *sicut dictum est in festo Sancti Mathie, apostoli, a cartes CXVIII.* Si cau en diumenge, a la professó lo domer porta en les mans, ab hun vel vermell, la relíquia de sent Berthomeu, y, acabada la professó, dexa'l en lo altar major. E si no ve en diumenge, que no y haja professó, quant hixen a dir la missa major, lo domer trau-lo a l'altar. Y acabada la missa, lo dit domer torna'l a la sagrestia. En les octaves,¹¹⁵⁵ *sicut de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXVIII.*

DE SANCTO GENESIO, MARTIRE. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXVIII.

DE SANCTO AUGUSTINO, EPISCOPO ET CONFESSORE. DUPLEX V LAUDATES. COLITUR

Omnia sicut dictum est in eius Translatione, a cartes CXVIII. Té professó a primeres vespres ab la creu chica a la sua capella, al costat de Sent Benet, al costat de la sagrestia. Té vigília. // ([**CXXXVIII**'] **Agost**)

DECOLLATIO SANCTI IOHANNIS BAPTISTE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Té capa pròpria, per al domer, a les primeres y segones vespres. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella de Tots Sancts, al costat de la Sperança. Té vigília. La capa pròpria és la de Romeu, de brocat carmesí.

¹¹⁵⁴ *SG afegeix al marge esquerre:* Ab provisió feta per lo molt il·lustre capítol, la relíquia se torna a entrar acabada la missa, per anar la processó a sa capella; y fent-se la processó a les primeres vespres, resta en lo altar. *Segurament MJC afegeix:* Ab provisió del molt reverent capítol, la relíquia se dexa en lo altar fins a segones vespres, y, acabades [a- *sobreescrit*], se entra en processó, sens pali.

¹¹⁵⁵ *Segurament VN afegeix al marge esquerre i en l'interlineat:* Per aver-se instituit una processó a la capella de Sant Luis en la dominica *infra octava* de dit sant, se à ordenat per los señors capitulars que, quant vinga Sant Bertomeu en dominica, a la missa major y processó se traga [la] relíquia de sant Bertomeu, y se torne acabada la missa; y après de vespres se farà la de Sant Luis a sa capella.

CAPUT OCTAVARUM SANCTI BARTHOLOMEI. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut de Sancta Maria Egiptiaca, a cartes CXXV. Té professó a les primeres vespres a la capella de Sent Berthomeu ab la creu chica. No té vigília.¹¹⁵⁶ // (CL)

SETEMBRE

DE SANCTO EGIDIO, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V LAUDATES. HABET OCTAVAS SIMPLICES

Omnia sicut de Sancto Latrone a cartes CXXVII. Té professó a la capella de Sent Bernat ab la creu chica. Té vigília.

Per les octaves, *sicut dictum est in Sancto Felice im Pinsi*, a cartes CVIII.

DE SANCTO ANTONINO, MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut de Sancta Maria Egiptiaca, a cartes CXXV. Té professó a la sua capella, a primeres vespres, ab la creu chica, al costat de la porta de la sagrestia. Té vigília.

CAPUT OCTAVARUM SANCTI EGIDII. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut de Sancta Maria Egiptiaca, a cartes CXXV. Té professó a la sua capella de Sent Benet, ab la creu chica. No té vigília.

DE NATIVITATE VIRGINIS MARIE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES. HABET OCTAVAS SOLEMPNES

La¹¹⁵⁷ empaliada, de huyt barrades, com havem dit a la Verge Maria Canelera, a cartes CXIII, y les troncs ab les cortines; lo pali de l'altar

¹¹⁵⁶ *Resta de la pàgina en blanch.*

¹¹⁵⁷ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia trencada en zig-zaga: Huy fan senyal a primeres vespres mija quarta ans de les dos hores, y axí van minvant cada [di]ja. E no y à Despertada, per ésser dejuni de devoció de la Verge Maria.*

Probablement MJC afegeix al marge inferior: En lo any 1566 fon ben vist al reverent capítol que portassen al cor a primeres vespres, y a missa major y a segones vespres huit cappelles, per la solemnitat de dita festa. Probablement MJB afegeix: Fa's senyal a vespres [a vespres sobreescrit] a la una ora, y aqueden a una y mija, y post se fa lo darrer, per causa de les matines, que's dihuen de dia, aprés de completes.

[de domàs blanch, lo de la Verge Maria ab los profetes o lo nou de domàs blanch ab lo frontal de les corones;] y tapits blancs.¹¹⁵⁸ // **([CL'] Setembre)**

Lo tocar, tot bisbal; al cor, sis capes blanques, *scilicet*, [quatre] de brocat de capítol –[dos] noves [y dos velles]– y les dos de domàs o vellut, ab sis bordons. Per al bisbe, la cadira del cor aparellada de blanch y la capa de brocat [blanch de capítol]; la mitra major, amit y ruquet; y dos capes blanques per als assistents; gremial de brocat blanch de capítol, libre y crossa; per als domers, al magnificat, dos capes [blanques de domàs o vellut].¹¹⁵⁹ Ha-y professó a l'altar major ab la creu major.

A matines, al cor, quatre bordons de argent y quatre capes blanques, y una de brocat blanch de les velles y dos blanques per als acompanyants.

A¹¹⁶⁰ missa major, capes y bordons, com en les primeres vespres; vestiments de brocat [ras blancs],¹¹⁶¹ camís ab paraments blancs brodats, la línia de grana, les tovalloles de brocat blanch; a les trones, los llibres cuberts [de carmesí].¹¹⁶² Ha-y professó ab lo pali dels bordons de brocat carmesí, mas no és professó de capes. Y lo bisbe, ab la capa de vespres y en les mans lo himatge de la Verge Maria de argent, y lo clero ab lums. E resta lo himatge en lo altar après la professó, ab los canalobres y ciris encesos, fins a vespres; y après vespres [lo hu dels cambrés torna-la a la sagrestia].¹¹⁶³

A les segones vespres, com en les primeres; y professó a l'altar major. *De reliquo vide in officio episcopali*, a cartes LXXXVII.

En les octaves, com havem dit en les octaves de la Verge Maria de Agost, a cartes CXXXXVI.¹¹⁶⁴ // **(CLI Setembre)**

¹¹⁵⁸ lo pali de l'altar... blancs *corregeix probablement JC per a llegir*: lo pali de papa Calixte, y tapits blancs

¹¹⁵⁹ quatre de... vellut *corregeix JC per a llegir*: dos de Casanova de brocat y dos de capítol noves, y les dos de domàs o vellut, ab sis bordons. Per al bisbe, la cadira del cor aparellada de blanch y la capa de brocat del cosí [del cosí *corregeix per a llegir*: d'Escrivà]; la mitra major, amit y ruquet; y dos capes blanques per als assistents; gremial de brocat blanch de capítol, libre y crossa; per als domers, al magnificat, dos capes de brocat de capítol, velles.

¹¹⁶⁰ *SG afegeix al marge esquerre*: Los ornamentals dels condes de Benavent.

¹¹⁶¹ ras blancs *corregeix possiblement m.m. per a llegir*: blanch nous solemnes

¹¹⁶² *Corregeix probablement JC per a llegir*: brocat blanch

¹¹⁶³ lo hu dels... sagrestia *cancel·la probablement CF i afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: tornen la reliquia ab processó ab lo pali y ab lums enseses a la sacristia, y porta-la lo senyor bisbe en ses mans.

¹¹⁶⁴ *JC afegeix al marge inferior*: Sabbato iusta octavas posen lo pali de domàs [*a.m. sobreescriu*: blanch] nou a l'altar; al cor quatre bordons y quatre capes de domàs blanc.

[DE VIRGINE MARIA NIVIS. DUPLEX MAIUS V LAUDATES IN
DOMINICA INFRA OCTAVAS NATIVITATIS

La¹¹⁶⁵ empaliada y ornaments de capes y vestiments, axí com havem dit en la Visitació;¹¹⁶⁶ y lo tocar, bisbal. A missa, per ésse(r) diumenge, ha-y professó, com és acostumat. Y lo bisbe posa's hun vel blanch y porta lo himatge de la Verge Maria de argent en les mans a tota la professó de missa, mas no y à pali de bordons. E a primeres y segones vespres ha-y professó a l'altar major ab la creu major. Ha-y vigília bisbal. Lo himatge de argent de la Verge Maria, feta la professó, resta en lo altar major; y, acabada la missa, lo bisbe torna-lo a la sagrestia. *Reliqua vide in Visitacione*, a cartes CXXXVII].

Nota que l'endemà de la Verge Maria de Setembre, ço és, de la Nativitat, avancen cascun dia una quarta en lo tocar a vespres, ço és, lo primer dia après la Verge Maria, fan senyal a vespres a una hora y tres

¹¹⁶⁵ *Afegeix al marge esquerre*: En l'any 1536 en semblant jornada se començà la festa de les Òrfenes de Maria de la confraria dels Innocents y Desemparats. Los escolans tenen càrrech de empaliar-los dos barrades dins la capella y dos de brocats defora; y concertar-los lo parco davant la capella, a la part de l'evangeli, y empalien-lo de tapits davall per a seure, a les senyores y a les òrfenes. Y per estos y altres treballs donen-los cascun any mig ducat. En aquest any ne casaren set òrfenes.

En l'any 1537, per lo impediment que y fon del Jubileu de papa Pau lo tercer, se porrogà la festa de les òrfenes per al diumenge après que fêrem de història *Peto*. La missa major fon de la història *Peto* ab hornaments verts, los més solempnes. Y a la epístola y evangeli se vestiren canonges, y la missa fon bisbal, y lo tocar a missa *tantum*. Y los escolans los empaliaren quatre barrades, com dit he. Y casaren-ne quatorze òrfenes. Com[en]çant sexta, hixen [*afegeix repetint*: hixen] les senyores ab les òrfenes del palau del reverendissimo archabisbe –hon se arrepleguen– ab tots los confreres en professó, y van per la [*continua al marge inferior*:] plaça de la Lenya, rodant la Seu, fins a la porta del Campanar, y allí se engranen en la professó, après del senyor bisbe. Y seguixen tota la professó, y passen per lo cor e seuhen-se en lo parco que han aparellat los escolans, y allí stan tot l'offici. En la professó no y à pali ni repich de campanes. Ffet lo sermó, pugén a la capella les senyores ab les òrfenes. Y lo bisbe dóna a cascuna una bossa ab XXX liures, sous [*entenem: cap sou*]. Y tornen-se'n al parco fins qu'és acabat tot lo offici. Y après tornen-se'n al mateix palau. [*A.m. afegeix*:] Hi en la processó lo senyor bisbe porta la Verge Maria renovada. [Y lo cl]ero en la processó porten lo(s) [ci]ris ensesos.

JC afegeix al marge dret: Lo aniversari del senyor archabisbe don Ernardo de la Marcha celebra's a X de setembre, si no y à enpediment; si no, en altre dia. És bisbal. Tocén a l'offici segons la festa, y la darrera missa és la de l'aniversari. Y en esta missa tocen les batallades al levar Déu. Al cor, sis capes, dos de brocat negre per als senyors de canonges, y quatre de vellut negre per als rectós y sotscabiscols. Per a la missa, los vestiments de brocat negre y totes les altres coses pertinents per al bisbal. Y feta la primera absolució ab los chantres a la porta de la capella, la processó [g]ira per la Sperança als vasos dels capellans, y feta allà una absolució, va la processó al capítol, al vas dels senyors de canonges, y feta allà una absolució, torna-se'n la processó al cor. Para's una [*afegeix i cancel·la*: del] tomba per a les matines [ma matines *en ms.*] de morts en lo cor, y per a la missa de l'aniversari en mig del sembori, ab sos brocats. [Té] càrrech lo armarier.

¹¹⁶⁶ *Segurament JC sobreescriu*: a cartes CXXXVII.

quartes, y lo dia après a una hora y mija, y l'altre a una hora y una quarta, y l'altre hun poquet menys. E la vespra de Senta Creu, a la una hora, fins a l'altra Senta Creu de Maig.¹¹⁶⁷

*DE EXALTATIONE SANCTE CRUCIS. DUPLEX V LAUDATES*¹¹⁶⁸

A primeres vespres lo campaner posa lo pali de [domàs vert, frontal y tovalloles de¹¹⁶⁹ vellut carmesí].¹¹⁷⁰ E lo de l'altar posa los tapits // **([CLI'] Setembre)** verts.¹¹⁷¹ Y fan senyal a la una hora,¹¹⁷² y comença huy a cessar la Despertada, y aqueden lo primer toch a una hora y mija. Al cor, [quatre] capes verdes de [ceda], y una per al [domer] al magníficat; y [quatre] bordós; capetes verdes.¹¹⁷³ Fan professó¹¹⁷⁴ a la capella de

¹¹⁶⁷ *Segurament JC afegeix en l'interlineat: DE NOMINE MARIE. Vide ultra a cartes CLXXXXIII.*

Segurament SG afegeix: Vide fòlio 202 lo acte del Sant Càliz.

Possiblement MJC escriu a l'angle superior esquerre: Vide de Nomine Marie a cartes CLXXXXIII.

¹¹⁶⁸ *Segurament JC afegeix en l'interlineat: Maius. [Vide ultra a cartes CLXXXXIII]. A.m. afegeix repetint: Vide ultra a cartes CLXXXXIII.*

¹¹⁶⁹ *A.m. afegeix: brocat*

¹¹⁷⁰ *Lo pali de domàs... carmesí corregeix a.m. per a llegir: lo pali de brocat probablement JC cancel·la i afegeix: mossén Cruïlles a.m. sobreescriu i a.m. cancel·la: de Castellví*

¹¹⁷¹ *JC afegeix al marge superior: La empaliada és de [sobreescrit] quatre barrades, dos dins la capella de emperials verts y vermells, o ab les cortines de Vila-rasa, dos defora la capella de brocats verts y vermells.*

SG afegeix al marge esquerre: Posa's lo pali de la Passió brodat ab personatges, renovat en lo any 1606 [subratllat] per lo senyor artiaça de Morvedre, lo doctor Pere Joan Andreu.

¹¹⁷² *Sobreescriu i a.m. cancel·la: no y à Manuel*

¹¹⁷³ *Al cor, quatre... verdes corregeix JC per a llegir: Al cor, sis capes verdes de brocat y quatre de ceda, y una per al senyor bisbe, al magníficat; la [de.....] de mossén Jover; bordós, capetes verdes.*

¹¹⁷⁴ *SG afegeix al marge esquerre: Porten ciris ensessos en la processó, si ve en dumenge, com en la Invenió de la Creu de Maig.*

Afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: Fan senyal a la una hora y mija y aqueden a les dos hores tocases.

Afegeix al marge esquerre, en l'interlineat, al marge inferior i als marges superior i esquerre del recto de la pàgina següent: A 17 de setembre 1619 [subratllat], vespra del gloriós beato Thomàs de Vilanova, archebisbe d'esta Santa Yglésia, per haver-lo beatificat lo nostre sant pare Paulo quint, a 7 de setembre 1618 [subratllat], se tocaren les campanes solemnes a mijorn y vespres solemnes. Y a les oracions primeres se féu altre repich de campanes, aventades fins a les huyt de la nit, ab luminàries en la obra nova, per lo molt il·lustre capítol y la ciutat, en lo Micalet; y a la alba, altre toch de campanes. Y se aquedà lo offici a 18 de dit, a les huyt hores. Féu-se processó claustral ab lo cap de dit sent Thomàs en les andes de sent Vicent Ferrer, que la ciutat ab embaxada féu. Lo dit capítol embià les claus ab mossén Melchor Esteve, prevere. Digué la missa lo señor degà Frigola, pre-

Sent Benet, al cantó de la sagrestia, ab la creu major, per haver feta la dita creu major mossén Benet, beneficiat en dita capella. [Ha-y vigília].¹¹⁷⁵

A matines, una capa verda per al domer.¹¹⁷⁶ A missa major, los vestiments de domàs vert dels dobles.¹¹⁷⁷ A segones vespres, si n'i havia, com en les primeres. *Reliqua vide in festo duplici*, a cartes¹¹⁷⁸ LXXXX.

La vespra de Senta Creu y fins a l'altra Senta Creu de Maig, lo campaner ve a guardar a le[s] dotze hores y al vespre, tocad[a] que ha la oració del vespre; y acostumen a desempaliar acabada completa.

CAPUT OCTAVARUM VIRGINIS MARIE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est in capite octavarum Assumptionis Virginis Marie a cartes CXXXXVII.

Té pr[ofe]ssó a primeres vespres a l'altar major ab la creu major. No té vigília.

EUFEMIE, VIRGINIS. VIII° LECTIONES. SIMPLEX

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII. // (CLII Setembre)

dicà lo señor canonge don Francisco López de Mendoza, y assistí lo señor visorrey marqués de Tavera don Antoni Pimentel, y lo señor governador don Jaume Ferrer, y señors de sis jurats, racional y síndich, ab los tabals de la dita ciutat davant de dita processó, y trompetes. Y, acabat lo ofici, hixgueren dos señors canonges y 4 (?) [*corregeix possiblement m.m. per a llegir*: 6] beneficiats, com lo dia del Santíssim Sacrament. Y après, a les segones vespres, se féu processó claustral, exint per la part de la epístola, baxant de l'altar major a la nevada de Sent Pere, y, rodant, ve a parar a la sacristia, tornant la reliquia. Trobaren-se los sobredits 6 ju-[*continua en el full següent*]rats, síndich y rasi-onal. Y pagà lo legir, a 3 sous a cascun senyor canonge y 1 sou, 6 [*entenem: diners*] a cascu beneficiat, lo bocer del chor, mossén Gabriel Febrer, y a cascun senyor canonge, per la missa, 3 sous, y a cascun beneficiat 1 sou, 6, y a la processó 1 sou y 6 diners. Proceÿren de l'un aniversari se li celebrava cascun any, com lo altre se haja aplicat per dobla del dia. [*Continua al mateix marge, després d'haver salvat les notes 1180 (segona part) i 1181 (tercera part):*] Lo tabernacle per a portar en processó lo cap del beato sent Thomàs de Vilanova es compon del que se ha fet [a pos]ta y del de sent Luís, llevat la piràmide de mig.

A.m. afegeix: Y à repich la vespra y les demés hores acostumades.

¹¹⁷⁵ Ha-y vigília *corregeix probablement JC, i a.m. cancel-la parcialment, per a llegir*: [y antisipe après del Fossaret per la dobla bisbal que féu lo magnífich Joan Hierònim Cruilles, cavaller, en l'any 1541. Ha-y] vigília bisbal.

¹¹⁷⁶ A matines... domer *corregeix segurament JC per a llegir*: A matines, tres capes verdes, per al domer y als qui l'acompanyaran.

¹¹⁷⁷ A missa... dobles *corregeix segurament JC per a llegir*: A missa major los vestiments [tartugats] de les steletes verts. Hi lo senyor bisbe trau la Vera ✠ quant va a dir la missa, y torna-la avent acabat dita missa. Y quant ve en diumenge, porten-la en la processó; y lo clero, ab lums enseses y pali.

¹¹⁷⁸ a cartes *corregeix a.m. per a llegir*: maiori

*DE SANCTO IOHANNE CRISOSTOMO, EPISCOPO ET CONFESSORE.
VIII° LECTIONES. SIMPLEX*

*Omnia*¹¹⁷⁹ *sicut dictum est de Sancto Felici im Pinsi, a cartes CVIII^o.*¹¹⁸⁰

DE VIGILIA SANCTI MATHEI

*Sicut dictum est in vigilia Sancti Mathie a cartes CXVIII.*¹¹⁸¹

*DE SANCTO MATHEO, APOSTOLO. DUPLEX V LAUDATES ET OCTAVAS
SIMPLICES*

Omnia sicut dictum est de Sancto Mathia, a cartes CXVIII. Té professó a primeres ves

res ab la creu chica a la sua capella, davant lo Fossaret. E té vigília.

Nota que la empaliada dels ricamarts vermells no's desfà, ans resta per a Senta Tecla.

En les octaves *sicut de Sancto Ignacio, a CXVIII.*

*MAURICII ET SOCIORUM EIUS, MARTIRUM. VIII LECTIONES
SIMPLICES*

Omnia sicut de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXVIII.

*D[E] SANCTA [T]EC[L]A, VIRGINE ET MARTIRE. [D]UPLEX V
LAUDATES*

Omnia sicut dictum est de Sancto Matheo, apostolo, in presenti plàgina. Ha-y professó a la sua capella, *scilicet*, la de Sent Ment del canonge Serra. Ha-y vigili[a]. Acabades les segones vespres, desempalien los ricamarts de l'altar major. // ([CLII'] **Setembre**)

¹¹⁷⁹ Cfr. nota 1174.

¹¹⁸⁰ *SG* *afegeix en l'interlineat i al marge dret:* De la Presentació de Nostra Señora. Féu-se empaliar la creu y cap de altar, com per a la festa de Nadal, y los ornaments dels señors condes de Benavent.

A.m. *afegeix al marge esquerre:* *DE BEATO RAPHAELLE ARCHANGELO. DUPLEX V LAUDATES. Omnia sicut dictum est de Sancto Grabrielle, a cartes CXXII.*

¹¹⁸¹ *Afegeix en l'interlineat:* DE LES QUATRE TÉMPORES. *Vide* a cartes XXVIII.

JC *afegeix:* Y de l'aparell per als òrdens.

Afegeix al marge esquerre: Si en vingu[er]a de les Quatre Témpores, hi à tres misses cantades. Fan senyal a sis hores y una quarta, y si no y à sinó dos misses, a una quarta ans de les set.

*DE SANCTO LAZARO, EPISCOPO ET MARTIRE. DUPLEX MAIUS V
LAUDATES*

Omnia sicut dictum est de Sancto Laurentio,¹¹⁸² exceptats los vestiments, que no han d'èsser los de brocat carmesí, sinó los de carmesí de les pinyes grans. E lo pali a l'altar ha d'èsser lo de les pinyetes; frontal y tovalloles vermelles brodades, o lo de vellut carmesí de la Magestat. A primeres vespres *tantum* fan professó ab la creu major a la Verge Maria de Sperança. Ha-y sermó. Ha-y vigília bisbal. La empaliada resta per als Metges.

*DE SANCTIS MEDICIS COSMA ET DAMIANO. DUPLEX MAIUS V
LAUDATES*

*Omnia*¹¹⁸³ *prout dicta sunt sursum de Sancto Lazaro*. Ha-y professó a les primeres vespres *tantum*, ab la creu major a l'altar major, y après a la capella dels Metges, al [co]stat de Sent Jaume; darrerament als Metges, del Crucifixi,¹¹⁸⁴ *propter devotionem*. Vigília bisbal y sermó.

Lo armarier, la vespra dels Metges, para la tauleta al Crucifixi, y trau-hi la relíquia dels Metges, y fa a[y]gua ab la relíquia per a la devoció del poble, l[a] ves[pr]a y tot lo dia. E si la festa cau en diu[m]enge,¹¹⁸⁵ ha-y professó per causa del diumenge. Y lo bisbe porta en les mans la relíquia ab hun vel vermell. Y, feta la professó, tornen la relíquia a la tauleta y no y à pali de bordons. E no cahent en diumenge, no y à professó. Acabades les segones vespres, desempalien. Lo armarier ha de fer empaliar al Crucifixi. // (CLIII Setembre)

CAPUT OCTAVARUM BEATI MATHEI, APOSTOLI. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Maria Egiptiaca,¹¹⁸⁶ a cartes CXXV. Ha-y professó a les primeres vespres ab la creu chica a la sua capella. No y à vigília.

¹¹⁸² *JC sobreescriu*: a cartes CXXXXIII

¹¹⁸³ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Lo dia dels Metges, per orde del molt reverent capítol, està manat se toque doble a vespres, y missa y servixca lo chor ab 4 capes, per ser antigament bisbal.

¹¹⁸⁴ *Entenem*: a la capella del Crucifixi

¹¹⁸⁵ *SG afegeix al marge esquerre*: Y no venint en dumenge, se trau la relíquia a la missa, y, acabada, se torna a tancar.

¹¹⁸⁶ *-ca sobreescrit sobre esborrall*.

*DE SANCTO MICHAELE ARCHANGELO. DUPLEX MAIUS V LAUDATES.
HABET OCTAVAS SIMPLICES*

Ha-y¹¹⁸⁷ empaliada de quatre barrades, les dos dins la capella de emperials blanchs y blaus, y les dos defora de brocats y emperials blanchs; tapits y ornaments blanchs, axí com havem dit en la Aparició de Sent Miquel, a cartes CXXXI. Ha-y professó a les primeres vespres *tantum* a la capella de Sent Miquel, entre lo Crucifixi e la Longitut, y après a Sent Miquel, a la capella de Sent Salvador dels Bonastres. Ha-y vigília bisbal.

Les segones vespres són prim[er]es de Sent Hieroni,¹¹⁸⁸ celebrades ab la cerimònia bisbal.¹¹⁸⁹

*DE SANCTO HIERONIMO, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V
LAUDATES*

A primeres vespres, per c[ausa] del bisbal de Sent Miquel,¹¹⁹⁰ lo pali de [dom]às groch de Sent Hieroni, ffrontal y tovalloles de brocat blau, les de missa; tapits verts; al cor, sis bordons y sis capes, les dos per als canonges de brocat vert, les altres quatre grogues morisques; per al bisbe, si y haurà capa alguna, groga, competent, de brocat; si no, sia verda; per als assistents y domés, si y ha capes, grogues; // (**[CLIII'] Setembre**) si no, sien verdes; capetes y capa per a la creu, axí mateix. Após vespres fan professó ab la creu major, per causa del bisbal, a la capella de Sent Hieroni, al capítol.

Al vespre toquen vigília bisbal.

A mijanít, leven lo frontal y tovalloles blaves y posen les grogues del mateix pali; per al benedictus, una capa groga. Lo tocar és doble; *vide* a cartes XI.

A missa major fan senyal a sis hores y mija, per causa del sermó. Al cor, quatre bordons y quatre capes grogues. Los vestiments grochs, y camís ab paraments comuns, la línia verda, capetes grogues.

¹¹⁸⁷ *JC* *afegeix al marge esquerre*: Té de fer aparellar lo sotsacristà C dinades de pa de rey per a distribuir davant la capella de mestre Climent als pobres, mentres diran sexta, y pagar-les de la dita administració.

¹¹⁸⁸ *Possiblement MJC* *afegeix al marge esquerre*: Ara són de Sant Michel; y és lo vestit tot blanc.

¹¹⁸⁹ *Afegeix en l'interlineat*: No desfan la empaliada, mas [re]sta per a Sent Hieroni a l'endemà.

¹¹⁹⁰ *A.m.* *afegeix al marge esquerre*: És doble bisbal.

A segones vespres, capes y bordons, com en missa, y una capa groga per al domer, y les capetes grogues.¹¹⁹¹

Si és en dia fayner, desempalien, acabada missa major; si era en diumenge, ac[abada] completa.

COMENÇA LO MES DE OCTUBRE¹¹⁹²

LES OCTAVES SIMPLS DE SENT MIQUEL

Lo pali, una porpra blanca, ffrontal y tovalloles ver[detes] simples, ço és, les de les agulles; tapit[s b]lanchs; vestiments de porpra blanca o de cetí o vellut blanchs, los simples; camís sense paraments. Al cor no y à capes. La epístola y evangeli no's diuhen en les trones. *Reliqua omnia, ut in festo simplici*, a cartes LXXXII. // (CLIII)¹¹⁹³

DE SANCTO FFRANCISCO, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V LAUDATES, QUOD FESTUM COLITUR

*Omnia*¹¹⁹⁴ *sicut dictum est de Sancto A[ntho]nio*, a cartes CX. Ha-y professó a les primeres vespres a la capella de Sent Ffrancés, prop la porta dels Apòstols, y après a la capella de Sent Loís, ab la creu chica.

DE CAPITE OCTAVARUM SANCTI MICHAELIS. DUPLEX V LAUDATES

A primeres vespres, lo pali, una porpra blanca; ffrontal y tovalloles blaves dominicals, tapits blanchs; al cor, quatre bordons y [q]uatre capes blanques de seda; per al domer, capa blanca, y capetes y capa per a la creu, blanques. Ha-y professó a[b] la creu chica a la capella de Sent Miquel, entre la Longitut y lo Crucifixi. No y à vigília.

A matines, capa blanca per al domer, al benedictus. A missa fan senyal a set hores y una quarta. Capes *ut supra*. Vestiments blanchs de cetí o de vellut. A les segones vespres, *ut in primis*.

¹¹⁹¹ *Afegeix en l'interlineat i a.m. cancel·la*: Si és en divendres, les segones vespres són de la Verge Maria. *JC afegeix*: Té segones vespres, si ve en divendres.

¹¹⁹² *Títol en el marge superior del full següent.*

¹¹⁹³ *Cfr. nota anterior 1192.*

¹¹⁹⁴ *CF afegeix al marge esquerre*: A 1 de octubre de l'any 1601 [subratllat], ab acte rebut per Hierony Julià Real, notari, lo il·lustre capitol provehí que la festivitat de Sant Francés se celebre d'esta manera: que s'obra lo altar major y's toque bisbal, y's traguén sis capes, y al magníficat y a la missa major se cante a cant de orgue, y's posen dos barrades de tapiceria y brocats en la capella major.

DE SANCTO MARCO, PAPA ET CONFESSORE. VIII LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Felice im Pinsi, a cartes CVIII.
// **[(CLIII')] Octubre**

DE SANCTO SIMEONE, PATRIARCHA. DUPLEX V LAUDATES

[O]mnia sicut dictum est de Sancto Honorato, a cartes CVIIIº. Té professó ab la creu chica a l'altar major, a primeres vespres *tantum*. Té vigília.

DE SANCTO DIONISIO ET SOCIIS EIUS. DUPLEX V LAUDATES

*Omnia*¹¹⁹⁵ *sicut dictum est de Sancto Georgio, a cartes CXXVII.* A primeres vespres fan professó a la capella de Sent Dionís al costat del campanar. Té vigília.

A missa no fan senyal tan matí com a Sent Gordi, per ésser lo dia més chic, mas poden fer senyal [una quarta ans de les sis hores o] a les sis hores, per causa de la professó de Sent Dionís, que's fa après de missa, com se féu la de Sent Jordi. E après de la professó, fan lo sermó de la Conquesta. Y acabat lo sermó, fan senyal a missa solta ab la campaneta del sembori, e toquen al campanar a missa solta ab lo Manuel.

No s'oblida lo sotsagristà de donar a l'asistent del bisbe lo libre de la benedicció de la bandera, per la benedicció que's fa en Sent Jordi.¹¹⁹⁶ // **(CLV Octubre)**

¹¹⁹⁵ *CF afegeix al marge esquerre:* En lo any 1601 [subratllat], a 20 de octubre, essent treslladada la processó, per ocasió de plujes, proveÿren los senyors canonges que, de así avant, en lo dia que's farà la procesó de Sant Dionís, de matí, se comence a tocar a l'offici al punt de les set hores, y s'aqueude a les set hores y dos quarts, y tantost après se faça lo darrer. *Possiblement MJC afegeix:* Aprés de sexta la missa major, y après nona y après la processó. *SG afegeix:* A missa trau lo domer la reliquia de sent Dionís a l'altar major. *Probablement MJC afegeix:* Per a la processó portaran VIII capes ab huit bordons, que axí fon provehit per lo reverent capítol en esta processó y en la de Sant Jordi.

¹¹⁹⁶ *Afegeix a continuació:* que stà en la capça dels libres.

Possiblement MJC afegeix al marge inferior: À de portar el hu dels assistens la reliquia de sant Dionís.

CF afegeix als marges esquerre i inferior: FESTUM DEDICATIONIS ECCLESIE VALENTINE. En lo dumenje que ve immediate après de la sobredita festa de Sant Dionís se fa festa de la Dedicació de la Església de València, ab molt gran solemnitat, per ser *festum prime classis*. Ha-y processó ans de missa major. Porten la image de argent de Nostra Señora, y tota la cleresia porten lums. Y ha-y pali de bordons. Acabades vespres, se torna la reliquia a la sacristia ab pali y ab lums. *SG afegeix:* És pontifical y fa lo offici lo señor bisbe, axí a les primeres y segones vespres com a missa, com o féu en lo any 1608 [subratllat]. Y en lo any 1609 [subratllat], sols digué la missa lo señor bisbe. *Probablement m.m. afegeix:* Y ara no és pontifical, per no haver señor bisbe que puga dir missa. *Possiblement m.m. afegeix al marge esquerre:* En lo any 1615 se començà a fer lo offici ab octava.

DE TRANSFIXIONE VIRGINIS MARIE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

*Omnia*¹¹⁹⁷ *sicut dictum est de Visitatione Virginis Marie*, a cartes CXXXVII. Ffetes les segones vespres y completes, desempalien los escolans.

E a primeres vespres, feta la estació a l'altar major, fan stació a la Transfixió, que stà davall la Verge Maria de l'Anell, al pilar que stà devers la porta del sembori. De la qual festa té càrrech lo sotsagristà, axí de fer-ho empaliar, enrramar, ciris y candeles, convidar per a la professó, com de la missa cantada, que's diu lo dia après de prima en lo altar de la Transfixió, ab sis prevers, diaca y sotsdiaca, com appar per lo libre de la administració de les rendes dels annuals, més largament.

DE SANCTO GERALDO, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Honorato, a cartes CVIII. Té capa pròpia per al domer al magnificat, ço és, la de brocat blau de Romeu. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella de Senta Lúcia, detràs lo Corpus. Té vigília.

DE SANCTO CALIXTO, PAPA ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Maria Egipciaca, a cartes CXXV. Té professó ab la creu chica a l'altar del Corpus. Té vigília. // **([CLV] Octubre)**

DE SANCTO LUCA, EVANGELISTA. DUPLEX V LAUDATES. COLITUR

Omnia sicut dictum est de Sancto Mathia, apostolo, a cartes CXVIII, y empaliada y ornaments. Té professó a la capella de Sent Luch, al Fossaret, ab la creu chica. Té vigília.

Si és en diumenge, lo domer porta en la professó la relíquia de sent Luch de la Seu, que són los dos dits de la mà esquerre, que stan en la mà del bras de la canyella de sent Valero. Y, feta la professó, dexa-la en lo altar y, acabada la missa, torna-la a la sagrestia.¹¹⁹⁸ E si no ve en

¹¹⁹⁷ *A.m. afegeix al marge esquerre*: Per no gustar lo senyor archebisbe que diguen missa los dos señors bisbes de gràcia de Marruecos y de Coron.

¹¹⁹⁸ *Probablement MJB afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: Ab provisió del reverent capítol, la relíquia se à de dexar en lo altar, y a segones vespres se torna en processó sens pali.

diumenge, no y à professó. E lo domer, quant hix a dir la missa, porta la relíquia a l'altar y, acabada la missa, torna-la. E lo diumenge a la professó no y à pali.

Acostumen de dexar a la capella de Sent Luch per a empaliar sis ricamarts.¹¹⁹⁹

DE SANCTO CAPRACIO, MARTIRE. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII^o.

DE UNDECIM MILLE VIRGINIBUS. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Tenen professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella d'elles, al costat de Sent Ment. Tenen vigília. // **(CLVI Octubre)**

DE SANCTIS NUNILONE ET ALODIA, VIRGINIBUS ET MARTIRIBUS. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

DE SANCTIS SERVANDO ET GERMANO, MARTIRIBUS. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

DE SANCTIS CRISPIANO¹²⁰⁰ ET CRISPINIANO, MARTIRIBUS. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

DE SANCTO LENIONE, CONFESSORE NON PONTIFICE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Honorato, a cartes CVIII. Té pro[fessó a prime]res vespres ab la creu chica a la capella de Senta Bàrbera, al cantó de[vers] lo Fossaret del carrer de la porta del Bisbe. Té vigília.

¹¹⁹⁹ *Probablement SG afegeix en l'interlineat: A 19 de octubre 1617 [subratllat], se féu festa prime clasis del Sent Fra Luis Bertran, confessor, patró nostre. Hagué sermó y fonch festa colent.*

¹²⁰⁰ *Cancel·la: -a-.*

*DE SANCTIS VINCENTIO, SABINA ET CHRISTETATA,¹²⁰¹ MARTIRIBUS.
VIII LECTIONES SIMPLICES ET DE VIGILIA APOSTOLORUM*

Officium et prima missa est de martiribus. Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

De missa vigili[e] que dicitur ultima. Los vestiments envinagrats [y] camís sense paraments. Vide in vigilia Sancti Mathie, apostoli, a cartes CXVIII. // ([CLVI'] Octubre)

DE APOSTOLIS SIMONE ET IUDA. DUPLEX V LAUDATES ET OCTAVAS SIMPLICES

Empaliada, *ornamenta et omnia alia ut in festo apostoli Mathie*, a cartes CXVIII. Ha-y professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella de Senta Lúcia. Ha-y vigília.¹²⁰²

DE SANCTO NARCISSO, EPISCOPO ET MARTIRE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

La¹²⁰³ empaliada y ornaments vermells, com havem dit en la festa de Sent Lorenç, a cartes CXXXXIII. Lo pali de l'altar, [lo de les pinyetes],¹²⁰⁴ y los vestiments per a la missa lo de carmesí de les pinyes grans. Té professó a les primeres vespres *tantum* ab la creu major a la capella de Sent Arcís.¹²⁰⁵ Té vigília bisbal. Lo sermó paga la confraria.

A la capella acostuma lo reverent capítol de emprar los dos o quatre brocats. E quant ve en diumenge Sent Arcís, los confreres [acostume]n de manllevar al ca[p]ítol to[ts] los [b]rocats que sobren hi han mester per a la [dita ca]pella de Sent Arcís y per a la barrada més alta de fora la dita capella. E sellavors en la creu del sembori [e]mpalien quatre barrades de draps de ras. Y paguen als escolans per sos treballs de les dos barrades devers lo cor.

¹²⁰¹ *Per:* Christeta

¹²⁰² *Afegeix en l'interlineat:* Té capa pròpia per al domer, la blava de Romeu.

¹²⁰³ *Possiblement SG afegeix al marge esquerre:* A 29

¹²⁰⁴ *Corregeix JC per a llegir:* Ara-s posa lo pali de Castellví.

¹²⁰⁵ *Segurament MJB afegeix al marge esquerre:* Per lo ofici romà, no-s fa de Sant Narcís. Diu-se sols la missa bisbal de dit sant, y à-y sermó; y diu-se après de dita nona. Y la missa conventual se diu cantada, antisipant lo toch, perquè y aja temps per lo sermó. *SG afegeix:* Diu-se la missa de *comuni martiris pontificis* [a.m. sobreescriu amb signe de remissió: statuit], y lo evangeli *Si quis venit ad me et non odit patrem suum*, Luc. 14 cap. Y venint en dumenge, *transfertur in feriam secundam*. [PJT afegeix:] Y lo dumenge a vespres no es toca bisbal ni se obri lo altar [continua al marge inferior:]; *licet* se posen sis blandons y la figura del sant. Lo dilluns se toca lo segon, bisbal, y, dit lo ofici del dia, se diu la missa del sant, y se obri lo altar, y es fa señal a alçar Déu. Y ha sermó.

Les trones tostemps se acostumen de empaliar de ras, ara sia en diumenge o no. Quant ve en diumenge, que empalien en la creu quatre barrades, posen a l'altar lo pali de brocat carmesí [de] Castellví y per a la missa trauchen los vestiments de brocat carmesí.

Los paraments dels camís tostemps són // **(CLVII Octubre)** vermells, ço és, per al bisbe de brocat carmesí e per als ministres de domàs carmesí.

Dites les segones vespres y completes, desempalien la capella y la creu.

L'endemà fa la confraria hun aniversari bisbal, e hix defora per la porta dels Apòstols, e fan stació a la capelleta de Sent Arcís defora, e torna per la porta del Campanar. És aniversari de hun punt. Y de part de vespre fan senyal a l'aniversari ab lo Arcís o lo Vicent. Y l'endemà, après que han tocat a missa per a les absolucions, toquen totes les campanes, com a cors general. E la missa de l'aniversari és la darrera que's diu.

Mentres fan les absolucions de defora, acostumen de dir nona.

DE OCTAVIS APOSTOLORUM. SIMPLEX

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

DE VIGILIA OMNIUM SANCTORUM

Fit officium de octavis Apostolorum, si non est aliud; et missa dicitur ultima ab vestiments envinagrats o morats, y camís sense paraments de la vigília. Y és dejuni, per ço facen senyal de manera que s'acabe lo offici bona stona tocales deu hores.

La vespra de Tots Sancts, o lo dia ans, lo sotsagristà ab los escolans partexen los brocats emperials y ricamarts a sos amos o capelles, segons hun quèrn que stà en la cuberta, y scriu-los tots y reb-los a comte, fent creu a cascú perquè no'n perda algú. // **([CLVII'])**

COMENÇA LO MES DE NOEMBRE

DE OMNIBUS SANCTIS. DUPLEX MAIUS SOLEMPE ET OCTAVAS SOLEMPNES

Empaliada de sis barrades, mas no de brocats, a causa de les sepultures, sinó de draps de ras, ço és, dins la capella dos barrades de les cor-

tines de Vilarrassa, e defora la capella, quatre barrades ab los quatre draps vells de ras; les trones, empaliades; los tapits, vermells; lo pali de l'altar, lo dels martres.

Lo tocar bisbal solempne, com havem dit a cartes X.

A primeres vespres, al cor, VIII bordons de¹²⁰⁶ argent y VIII capes, ço és, les dos de brocat [ras], dos de brocat carmesí, *scilicet*, Exarch y Vilarrasa,¹²⁰⁷ una de brocat vert de capítol, la de brocat blau de Romeu, y les dos picholades verdes per als sotscabiscols, o dos de vellutat carmesí; per al senyor bisbe, la¹²⁰⁸ de brocat carmesí de mestre Bou; per als assistents, una vermella y l'altra verda de ceda; per als domers, al magníficat, la una de brocat carmesí de capítol tartugada y l'altra de brocat vert; les quatre capetes, cascuna de sa color, y los ciris dels canalobres, cascú de sa color. Per a la creu, la capa dels profetes de moltes colors. Ffan professó a la capella de Tots Sancts, al costat de la Esperança, y no a l'altar major.

La¹²⁰⁹ oració del rey no's toca fins a la oració de la salve de completa. Ha-y vigília bisbal solempne.

A matines, lo de l'altar ha de posar lo pali de brocat negre a l'altar major davall lo pali dels martres, y los tapits negres davall los // **(CLVIII Noembre)** tapits vermells, si ja no n'hauran posat ell y lo campaner la vespra de Tots Sancts a migjorn. Al cor, huyt bordons de argent, y VIII capes de ceda de colors y VIII ciris de diverses col·lors, que aparella lo armarier per a l'invitatori.

A¹²¹⁰ missa major ha-y professó de totes les capes, y les de papa Alexandre, de les quals la una serveix per al bisbe a la professó; y lo pali

¹²⁰⁶ *Probablement JC afegeix i a.m. cancel·la:* l'archabisbe

SG afegeix al marge esquerre: Los vestiments y pali de pèl banch.

¹²⁰⁷ les dos de brocat ras... Vilarrasa *corregeix probablement JC per a llegir:* les dos de brocat de l'archabisbe, dos de brocat ras y de l'archabisbe [de l'archabisbe *corregeix a.m. per a llegir:* del cosí]

¹²⁰⁸ *A.m. afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* per al senyor bisbe la de Giner

¹²⁰⁹ *Afegeix als marges esquerre i inferior:* Quant Tots Sanct[s] és en disabte, a les primeres vespres fan professó a l'altar major per la Verge Maria, y dihuen de Sent Sebastià y dels pagans, y aquí toquen la oració del rey. Aprés van a la capella de Tots Sancts, y en tal cars lo diumenge fan les vespres de diffunts en esta forma: que al principi del magníficat fan tres senyals ab lo simbolet del sembori, y respon lo campanar; y fan dos tochs o parades curtes, y toquen la oració del rey, quant diuhen de Sent Sebastià y pagans, a la fi de vespres, y aprés de vespres fan lo tercer toch de demorts.

¹²¹⁰ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* Y si ve en diumenge, no y a aygua beneïta, per ser possessó de capes; sols n'i à en les Pascues, per privilegi.

de brocat carmesí dels bordons, los vestiments de brocat tartugat de moltes colors, y camís per al bisbe de brocat blanch; per al diaca, de brocat carmesí, y per al sodiaca, de brocat vert; a les trones, la una tovallola de brocat blanch y l'altra de brocat carmesí. Los libres, lo hu cubert de carmesí y l'altre de vert. La línea solempne.

Ffan senyal a missa a sis hores y mija. A la professó porta lo bisbe en les mans la Verge Maria de argent. Los escolans qui encensen, lo hu de blanch, l'altre de carmesí; e los camís ab paraments comuns.¹²¹¹

A¹²¹² segones vespres, com en les primeres. E mentres diuhen lo magnificat, los tres escolans pugén-se'n al campanar. Y en haver encensat, lo de l'altar fa senyal ab la campaneta del sembori tres vegades, com qui veda; los senyals curts. E responen al campanar y toquen tres tochs ab totes les campanes, com a cors general; y los tochs sien curts.

Y, en haver acabat les vespres majors, fan tres tochs ab lo rotghe de les campanetes. Entretant, los cambrés leven lo pali dels martres, y resta lo negre, y los escolans de l'altar y guardià leven los tapits vermells. E lo hu dels dos salta dalt, damunt // ([CLVIII'] **Noembre**) l'altar major, a derrocar la cortina negra, la qual aparella lo darrer¹²¹³ la vespra de Tots Sancts, y la clava perquè no calga sinó derrocar-la. E lo armarier muda ciris negres, y comencen vespres de defuncts.

Mentres diuhen vespres, lo de l'altar aparella sis capes negres per als bordons, ço és, les dos de brocat negre y les¹²¹⁴ quatre de vellut. E per al bisbe, la de brocat negre, y dos de vellut per als assistents. E quant diuhen lo darrer psalm de vespres de defuncts, lo de l'altar y guardià porten al cor dos capes de vellut negre per als domés, al magnificat, ab los quatre deputedats ab les capetes y ciris negres. E lo bisbe no's mou de la cadira al magnificat, per quant no y à encens, ni a l'altar ni al cor, a vespres, ni missa de defuncts, ni y à benedicció episcopal. Y, acabades vespres de defuncts, lo bisbe ab sos ministres ve-se'n a despullar a la sagrestia.¹²¹⁵

¹²¹¹ *SG afegeix en l'interlineat*: Y tornen la Verge Maria, acabada la missa, a la sacristia.

¹²¹² *Afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: en aquestes vespres no y à benedicció del senyor bisbe.

¹²¹³ *Entenem*: escolà darrer

¹²¹⁴ *Afegeix i cancel·la*: dos

¹²¹⁵ *Afegeix al marge esquerre*: Si Tots Sancts ve en divendres, a les segones vespres no y à professó a l'altar major, com lo disabte sia dia de partir lo pa, y no entra la Verge Maria, y per ço, après de vesp[res] majors immediate se han de dir les vespres de defuncts.

Acabades¹²¹⁶ vespres de defuncts, diuhen completa. E toquen la oració del rey a la oració de la salve, com hair a primeres vespres.

Acabada completa, desempalien-ho tot, y lo dia de partir lo pa, a migjorn, tornen a empaliar les barrades quatre acostumades, ço és, les dos dintre ab los draps més strets de ras vells, y les dos defora la capella ab los draps de ras més amples, per causa de les octaves de Tots Sancts. [O] també poden empaliar les dos barrades dins la capella de ricamarts vermells, y les dos defora ab los dits draps de ras vells.

Tocada la oració del vespre, fan tres tochs a defuncts ab totes les campanes, ni massa larchs ni massa curts. E per a tocar la oració, fan son senyal acostumat ab les Morlanes, mas no toquen vigília, si ja no era disabte. // (CLVIII^o Noembre)

LO DIA DE PARTIR LO PA

A¹²¹⁷ mijanit toquen a matines doble, *vide* a cartes XI. E mentres toquen, lo de l'altar aparella al cor quatre bordons [y dos capes blanques, per les vermelles, per a les matines de les octaves], y quatre capes negres de vellut per a les matines de defuncts. E per al benedictus, portarà una capa vermella per al domer ab encens y dos deputats ab capetes vermelles. Y quant sia hora, han de tocar a laudes doble. *Vide* a cartes XII.

Quant comencen lo benedictus, lo escolà¹²¹⁸ fa senyal ab la campaneta del sembori tres vegades, com a vespres; y après responen al campanar y fan tres tochs de defuncts ab totes les campanes, mentres acaben matines. Y, acabades matines, toquen tres vegades lo rotgle y comencen matines de defuncts¹²¹⁹ molt solempnes, ab quatre capes y bordons de argent. Per al benedictus porten una capa de vellut negre, mas no y à encens.

¹²¹⁶ *Afegeix al marge esquerre i en l'interlineat amb signe de remissió:* Acabades vespres de morts, lo chiques portarà capa de brocat negre, estola, y libre y salpaser [-l- *sobreescrit*] al capítol, per quant se diuen allí vespres de morts. Y assistirà en dit capítol per cobrar lo que à portat y lo demés de capes y bordons, y tornar-ho a la sacrestia; y un senyal brodat que està dalt en una capsa redona en los armaris ab una Verge Maria; y dos canonges per a posar-lo [fiquat en la tomba dels canonges. Y lo dia de partir lo pa, axí mateix, per a la missa y absolusions que van allí.

¹²¹⁷ *A.m. afegeix a l'angle superior esquerre i a.m. cancel·la 10 línies, on tan sols es poden distingir algunes paraules o fragments:* A... bre 1566 de provisió... lo il·lustre capítol provehí que...

¹²¹⁸ *JC sobreescriu:* de l'altar

¹²¹⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Acabades matines de defuncts, lo de l'altar trau la creu chica ab dos canalobres ab capes y ciris negres, y fan tres absolucions damunt lo vas dels capellans, ço és, de la porta del cor fins a la porta del Campanar.

A laudes de defuncts fan tres tochs molt curts a demorts ab totes les campanes, sense fer-los senyal ab la campaneta del sembori. A d'aquestes matines de defuncts, vénen-hi molts capellans fora la Seu, y donen a cascú quatre dinés.

A¹²²⁰ les cinch hores toquen l'alba ab lo Manuel, y tantost après fan tres tochs a defuncts ab totes les campanes, sense fer-los senyal ab la campaneta del sembori. E la missa d'alba és de rèquiem, ab los vestiments negres y camís, sense paraments.

A prima toquen doble –*vide* a cartes XII–, ço és, aventen la Chica y doblen la Despertada, après que han fet senyal ab la campaneta del sembori, quant diuhen lo perfaci de missa d'alba. // ([CLVIII'] **Noembre**)

A missa major fan senyal a les nou hores, ço és, tres senyals ab la campaneta del sembori, com feren a vespres de defuncts, salvo que són més larchs. Y responen al campanar. Y toque's tres tochs larguets a defuncts ab totes les campanes. Y acabat de tocar, toquen tres vegades lo torn, y diuhen tèrcia, sexta y nona. Y entretant, lo hun domer diu la missa de les octaves ab vestiments vermells y camís ab paraments, [en lo altar del Corpus, sense diaca ni sotsdiaca].¹²²¹ Entretant, lo de l'altar aparel·la per a la missa conventual bisbal de rèquiem, ço és, al cor, sis bordons y sis capes negres, com hair a vespres de demorts; a l'altar, una línea negra ab los libres y tot recapte, y en la sagrestia, los vestiments de brocat negre, camís ab paraments negres; per al bisbe, de brocat y per als ministres, de vellut negre; tunicel·les negres y capetes de chamellot negre; la mitra, de domàs blanch feriada; per al sotsdiaca, hun vel negre ab la creueta major de l'altar. E axí diuhen la missa bisbal de rèquiem, en la qual no y à encens. La epístola se diu al cantó del faristol del cor, y lo evangeli, a l'altar major ab lo faristol de ferro. Ni al levar Déu hi ha encens tampoch. E damunt lo taulell de la sagrestia posen la tela negra de matí, ans de totes coses. Dihent los agnus, lo vedell fa hun bon senyal larguet ab la campaneta del sembori y responen ab totes les campanes a demorts. Y toquen per ses parades fins que han acabat totes les absolucions dintre y defora.

¹²²⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Si lo dia de partir lo pa ve en disabte, paguen la missa los dos beneficiats qui la paguen los altres disabtes a tots los que y vénen, com se acostuma, ab los VII sous, VI diners, encara que la missa sia de rèquiem.

¹²²¹ ab paraments, en lo altar... sotsdiaca *corregeix per a llegir amb signe de remissió al marge esquerre*: ab paraments, ab diaca y sotsdiaca en lo altar major, y los vestiments de [*afegeix i cancel·la*: cetí] carmesí dobles y camís ab paraments

Lo de l'altar porta la creu major per a les absolucions generals ab la capa de chamellot negre, y dos deputats ab canalobres y ciris negres y capetes de chamellot negre. E los altres dos deputats van ab lo senyor bisbe, axí mateix. // **(CLX Noembre)**

E lo guardià va ab lo sotsagristà a les absolucions que fa generals, portant-li los ciris verts y acompanyant-lo.

Lo de les chiques porta la creu mijana a les absolucions de menut, y reben part del que s'i fa.

Lo sotsagristà té càrrech de certa luminària y certes destrubucions de pa y absolucions, axí de menut com generals, com appar per lo libre dels *Annuals*.¹²²²

Nota que si la festa de Tots Sancts ve en disabte, la solempnitat del dia de partir lo pa se fa lo dilluns, per quant lo diumenge no poria ésser la missa conventual de rèquiem. E, axí, lo diumenge, dites les vespres majors de les octaves, entra tota la solempnitat dels defuncts, segons que dit havem.¹²²³

LES OCTAVES DE TOTS SANCTS, QUE SÓN SOLEMPNES

Lo tocar doble, *vide* a cartes XI. A l'altar, lo pali de vellut carmesí de sent Lorenç, frontal y tovalloles picholades de moltes colors que són, los vestiments de cetí carmesí, camís ab paraments comuns, tapits vermells. Al cor, dos capes vermelles y dos bordons.¹²²⁴

*Dominica*¹²²⁵ *infra octavas Omnium Sanctorum, si fit de octavis*. Lo pali de sent Lorenç, frontal y tovalloles de brocat blau,¹²²⁶ los vestiments vermells de les pinyetes. Y, per a la professó y magnificat, una capa per al domer de brocat carmesí, de les de capítol, camís ab paraments de domàs carmesí. A missa hi ha al cor quatre capes vermelles de

¹²²² *Afegeix en l'interlineat*: Lo dia de partir lo pa fan senyal a vespres a les dues hores.

JC afegeix al marge esquerre: Lo aniversari dels confreres dels Innocents se celebra lo primer divendres après Tots Sancts, y és bisbal y té cap de semmana [*sic*]. Hi si l'endemà de partir lo pa és divendres, à's de celebrar lo aniversari dels confreres dels Ignocents y lo de l'almoyna lo disapte après, segons se féu en l'any MDXXXXII. Hi és [b]bisbal lo dels confreres.

¹²²³ *Afegeix en l'interlineat*: L'endemà de partir lo pa és lo aniversari de la Almoyna, mas no és bisbal.

¹²²⁴ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: Al cor, capes de di[ver]ses colors, y a l'altar, dalmàtiques de dos colors, vert y vermell.

¹²²⁵ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical*: Lo dimarts *infra octavas Omnium Sanctorum* se celebra lo siti de Sent Jaume; *vide* atrás, a cartes LXXXXVII.

¹²²⁶ de brocat blau *corregeix per a llegir*: de brocat vert [*corregeix per a llegir*: vell o picholades]

ceda, ço és, dos de les pinyetes y dos de vellut carmesí ab quatre bordons; per causa de la professó a vespres, no n'i ha sinó dos per les octaves. *Reliqua ut in octavis dictum est.* // (**[CLX'] Noembre**)

DE CAPITE OCTAVARUM SIMONIS ET IUDE. DUPLEX PROPTER OCTAVAS

Si lo cap de l'octavari dels dits apòstols se celebra dins les octaves de Tots Sancts, sellavòs lo tocar y tot és doble per les octaves de Tots Sancts; *et omnia ut in dictis octavis dictum est.* Si se celebrava ans de les octaves de Tots Sancts, sellavors és *semiduplex*, y tocar y tot *ut dictum est in capite octavarum Sancti Mathie*, a cartes CXVIII.

DE CAPITE OCTAVARUM OMNIUM SANCTORUM. DUPLEX V LAUDATES

Lo pali de [sent Lorenç de vellut carmesí], frontal y tovalloles de brocat vert, tapits vermells.¹²²⁷

A primeres vespres, quatre capes de carmesí, dos de les pinyetes y dos de vellut; per al domer, una capa pròpria, la de brocat carmesí de Romeu, ab hun amit. Té professó a la capella de Tots Sancts ab la creu chica. No té vigília. A matines, una capa de vellut carmesí per al domer al benedictus. A missa major fan senyal a VII hores y una quarta. Los vestiments de les pinyetes de carmesí, los camís ab paraments comuns, capetes vermelles.

DE PASSIONE HIMAGINIS. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Té professó a les primeres vespres a la capella de la Spina, ab la creu chica.¹²²⁸ // (**[CLXI]**)

DE SANCTO MARTINO, EPISCOPO ET CONFESSORE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES. HABET OCTAVAS SIMPLICES

Empalien quatre barrades, dos en la capella, de emperials verts, y dos defora, de brocats y emperials verts; a la peanya de l'altar, lo drap de

¹²²⁷ Lo pali de... vermells *corregeix segurament JC per a llegir*: Lo pali de pinyetes, frontal y tovalloles de brocatel-lo vert y vermell, tapits vermells.

¹²²⁸ *Afegeix a continuació*: Té vigília.

A.m. afegeix al marge inferior: De Passione Ymaginis. Duplex mayus V laudates.

ras del servo, ab dos tancaporta;¹²²⁹ a l'altar, lo pali vert bisbal de tauris,¹²³⁰ ab son frontal y tovalloles; los tapits verts, y a la trona del sermó, lo drap de ras de la Nativitat.

A primeres vespres, al cor, sis bordons y sis capes verdes, dos de brocat y dos picholades y dos de vellut; per al¹²³¹ bisbe aparellen la cadira ab tot lo menester, vert; la capa de tauris vert de Martorell, la mitra brodada blanca, y dos capes de vellut vert per als assistents.

En la sagrestia, la catifa damunt lo taulell, lo tapit chich, la cadira ab lo drap morisch vert. Per als domers, al magnificat, dos capes verdes de les millors que resten, ço és, la de les steletes y una de les picholades. Ha-y professó ab la creu major a la capella de Sent Martí dels Armés, y après a la capella de Sent Anthoni, al costat de la porta del sembori. Ha-y vigília bisbal.

A matines, tres capes verdes per al benedictus, ab dos encensers.

A missa major fan seyal una quarta ans de les set hores, puix no y à professó; si cau en diumenge –per la professó–, a sis hores y mija, y en tal cars, puix no y à reliquia de sent Martí, lo bisbe porta en les mans la Verge Maria¹²³² // (**[CLXI]' Noembre**) de argent, y no y à pali de bordons. Los vestiments verts tartugats, camís ab paraments verts de domàs, y per al bisbe, de brocat.

A les segones vespres,¹²³³ com en les primeres, salvo que no y à professó. *Reliqua omnia vide* a cartes LXXXVII *in episcopali*. Acabades completes, desempalien los escolans.

L'endemà, si no serà diumenge, o lo dilluns, ha-y aniversari bisbal de la confraria, de hun punt, que no y à demorts. E hixen les absolucions defora, y toquen totes les campanes; y és la darrera missa, per ço, és mester fer senyal a missa lo dia de l'aniversari, a sis hores y tres quarts.

En les octaves de Sent Martí, simples, com havem dit de *Sancto Felice im Pinsi*, a cartes CVIII.

¹²²⁹ *Sic.*

¹²³⁰ *Corregeix JC per a llegir: brocat*

¹²³¹ *Possiblement m.m. afegeix: s(enyor)*

¹²³² *SG afegeix als marges esquerre i inferior: Encara que vinga en dumenge, no-s porta lo ymatge de Nostra Senyora, sinó que la processó se fa sens ymatge, ab lo domer, y sols lo senyor bisbe ix a la missa.*

¹²³³ *MJB afegeix al marge esquerre: En lo any 1594, les segones vespres foren totes de Sant Martí bisbe, [co]memoratió de Sant Martí papa y màrtir y de Sant Diego confessor, lo qual feren ab offici de simple, com lo any passat lo haguesen celebrat doble.*

*DE SANCTO BRICIO, EPISCOPO ET CONFESSORE. DUPLEX V
LAUDATES*

Omnia [duplex], sicut dictum est de Sancto Honorato, a cartes CVIII. [T]é professó a les primeres vespres ab la creu chica a l'altar major. Té vigília.¹²³⁴

*DE PRESENTATIONE VIRGINIS MARIE IN TEMPLUM. DUPLEX MAIUS V
LAUDATES*

Empaliada,¹²³⁵ *ornaments et omnia sicut dictum est de Visitatione Virginis Marie*, a cartes CXXXVII. Té professó a les primeres y segones vespres a l'altar major ab la creu major. Té vigília bisbal. Acabades les segones vespres, desempalien.

DE CAPITE OCTAVARUM SANCTI MARTINI. DUPLEX V LAUDATES //
(CLXII Noembre)

Omnia sicut dictum est de Sancto Benedicto, a cartes CXXIII. Té professó a les primeres vespres a la capella dels Armés ab la creu chica. No té vigília.

*DE SANCTA HELIZABET. CONTINENTI VIII LECTIONES SIMPLICES*¹²³⁶

[*Omnia sicut dictum est... semiduplici...*, a cartes...II... *sicut de Maria Egipciana*, a cartes CXXV per a l...].¹²³⁷

¹²³⁴ *Afegeix al marge esquerre*: De Sancto Menna, ut de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Té professó a la sua capella ab la creu chica. Té vigília. Lo sotsagristà té càrrech de la festa de la capella de Sent Ment, com appar en lo libre dels *Annuals*.

¹²³⁵ *Afegeix al marge dret*: A la trona lo drap dels XV grahons.

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: En lo any 1586, se començà [*corregeix per a llegir*: tornà] a celebrar la festa de *Presentacione Virginis*, en virtut de motu propi del papa, a 21 de novembre. Y celebrà's ab la solemnitat que en lo vaí (?) *duplex*, ab sis capes.

SG afegeix al marge inferior: A XXI de nohembre 1621 [*subratllat*], vingué en dumenge y féu-se dobla de *Presentacione*. Y en la processó se portà lo ymatge de Nostra Senyora, renovat. Pagà's doble per lo aniversari que's celebrava per lo sent Thomàs de Vilanova, que són 2 sous. Se paguen les hores dobles. Pagà's a missa 1 sou. Y acabades vespres, tornaren lo ymatge en processó, *ut moris est* venint en dumenge.

Afegeix a l'angle inferior esquerre: y a vespres 1 sou, además de la distribució ordinària per dit sent Thomàs.

¹²³⁶ *Una línia enllaça aquest títol amb l'últim títol de la pàgina, perquè és el mateix, és a dir*, De Sancta Helizabet...

¹²³⁷ *Omnia sicut... per a l... són dues línies amb diverses cancel·lacions, correccions, textos superposats i forats, de les quals només hem pogut distingir les paraules transcrites. M.m. afegeix al marge esquerre i a.m. cancel·la*: Y al cor, per a missa, hi ha dos capes vermelles de ceda y dos bordons.

*DE SANCTO COLUMBANO, CONFESSORE NON PONTIFICE. VIII
LECTIONES SIMPLICES*

Omnia sicut dictum est de Sancto Felice im Pinsi, a cartes CVIII.

DE SANCTA CECILIA, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancta Maria Egypciaca, a cartes CXXV. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella de Sent Anthoni, al costat de la porta del sembori. Té vigília.

DE SANCTA HELIZABET. CONTINENTI VIII LECTONES SIMPLICES

En les primeres vespres, encara que Senta Helizabet entre per commemoració, fan professó ab la creu chica al seu altar, al costat de la capella de Tots Sancts, y al vespre toquen vigília, com a la festa doble.

Lo tocar és com de festa semidoble, a cartes XIII.

A mijanit, a l'altar, lo pali vermell de les esses, y capa vermella, per al domer, al benedictus, y encens. Ha-y de Senta Maria, la menoritat.
// ([CLXII'] Noembre)

A missa, al cor, dos bordons y dos capes de vellut carmesí. Los vestiments dobles de cetí carmesí, y los camís ab paraments comuns. La epístola y evangeli, en les troncs, y ha-y encens al cor. *Reliqua ut in festo semiduplici dictum est*, a cartes LXXXII. Tota aquesta solempnitat que-s fa a d'aquesta festa simple, jatsia que tinga de *menoritate*, és per ésser invocació de [...] benefici.

DE SANCTO CLEMENTE, PAPA ET [MARTI]RE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la sua capella, qu-é[s] huy la dels Dacions de la Apparició de la Verge Maria, davall l'orgue chich, al cantó. Té vigília.

DE SANCTO GRISOGONO, MARTIRE. [DUPLEX V LAUDATES]¹²³⁸

Omnia sicut dictum est de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII.

¹²³⁸ DUPLEX V LAUDATES *corregeix per a llegir: VIII° LECTONES SIMPLICES*

*DE SANCTA CATERINA, VIRGINET¹²³⁹ ET MARTIRE. DUPLEX V
LAUDETES. COLITUR*

Omnia sicut dictum est de Sancto Latrone. Té capa pròpria per al domer al magnificat, la de brocat carmesí de mossén Genta. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la sua capella, al costat de Sent Anthoni. Té vigília. // [CLXII bis]¹²⁴⁰

In Dei nomine. Amen.

Universis et singulis, presentis publici instrumenti seriem et tenorem inspecturis, pateat et sit notum quod nos, capitulum et canonici Sancte Metropolitanæ Ecclesie Valentin. in quo sumus presentes Vincentius Roca de la Serna, archidiaconus Xative, pro domino don Ioanne de Ribera, Dei et Apostolice Sedis gratia patriarcha Antiochen. et archiepiscopo Valentin., vicarius generalis capitularis, Phedericus a Borgia, archidiaconus maior, Michael Hieronymus Vich, sacrista, Christophorus Frigola, decanus, Petrus Andreu, archidiaconus Muriveteris, Franciscus Dionysius Sanchis, Franciscus Balaguer, Matthias Pallas, Christophorus de la Torre, Franciscus Barber, Hieronymus de Torres, Michael Vincentius Molla, Ioannes Ludovicus Fababux, Eugenius Tudela, Petrus Monço, Ioannes Baptista Gay, Iosephus Andreu, Ludovicus Perez de Argança, Franciscus Lopez et Martinus Bellmont, coadiutor Michaellis Ioannis Collado, omnes canonici prebendati dicte Ecclesie, in eiusdem capitulo insimul capitulariter congregati –precedente convocatione per Franciscum de Aranda, dicti capituli nuntium, ad presentem diem facta, prout idem nuntius notario et scribe infrascripto retulit et fidem fecit–, maior pars canonicorum residentium ac totum dictum capitulum representantes; attendentes et considerantes, ac grato semper et memore animo agnoscentes ingenia et multiplicata beneficia per excellentissimos dominos don Ioannem Alfonso Pimentel et de Herrera et dominam Menciam Requesens et de Çunye-ga, coniuges, committes de Benavento et dominos domus de Herrera, ex eorum munificencia huic Sancte Ecclesie collata et impartita pro tempore sex annorum et ultra, quibus in presenti civitate et regno Valentie Corone Aragonum dictus excellentissimus comes preffuit et in eis locum tenens et capitaneus generalis pro magestatibus Philippi regis secundi, cuius memoria in benedictione sit, et subsequenter domini nostri regis Philippi ter-

¹²³⁹ Sic.

¹²⁴⁰ Full sense numerar. A.m.

tii feliciter in dictis regnis Hispanie regnantis extitit eoque dicti excellentissimi committes in omnibus occasionibus suum assensum, auxilium et favorem dicte Sancte Ecclesie prestarunt; unde perspectis dictorum excellentorum comittum pietate ac religione christiana, ob beneficia accepta, magnas reddere gratias decrevimus. Quumque dictus excellentissimus dominus don Ioannes Alfonsus Pimentel et de Herrera, comes predictus, Sanctum Andream, apostolum, pia ac particulari devotione devotoque cordis affectu veneretur, sperituali consolatione correspondentes, habito super his inter nos diligenti tractatu maturaque deliberatione preheunte, omnes unanimes et concordantes, et nemine discrepante, ex nostrorum certa scientia atque gratis, tenore presentis publici instrumenti perpetuo valituri, statuimus, constituimus et ordinamus quod de cetero perpetuis futuris temporibus in hac nostra Metropolitana Ecclesia Valentin. festum Sancti Andree, apostolici, fiat solemniter cum officio episcopali, incipiendo a primis vespers, et in die festivitatis dicti sancti celebretur missa sollemnis et episcopalis pro dictis excellentissimis dominis comittibus eorumque solute ac prospero felicique statu vite et suorum descendendum, die vero immediate sequenti post dictum diem festi dicti sancti celebretur missa et anniversarium defunctorum, cum tribus responsoriis, ut moris est, cum officio similiter episcopali solemniter cum luminariis et campanis, ut est assuetum generaliter de more fieri, pro animabus dictorum excellentorum dominorum comittum suorumque progenitorum et maiorum defunctorum ac descendendum,¹²⁴¹ volentes, statuentes et constituentes quod expense faciende et consumende in dictis festivitate et anniversario perpetuo celebrandis pro dictis excellentissimis comittibus de Benavento in hac Sancta Ecclesia solvantur de pecuniis mense canonicalis et no ex alia administratione.

De quibus omnibus, sicut premittitur, peractis, constitutis et ordinatis fecimus et mandavimus per notarium infrascriptum // [CLXII bis'] presens recipi instrumentum, quod fuit receptum in aula capitulari dicte Sancte Ecclesie Valentin. die vigesimo nono mensis aprilis anno a Nativitate Domini millesimo sexcentesimo tercio, presentibus ibidem Joanne de Aranda, nuntio dicti capituli, et Vincentio Febrer, famulo domus archiepiscopi Valentin., presentis dicte civitatis Valentie habitatoribus, testibus ad premissa vocatis pariter et assumptis.

Iesus.

Preinsertum exemplum in presenti folio propria manu scriptum fuit abstractum a meo receptorio actorum capituli sedis Valentie, cui, ut

¹²⁴¹ statuimus, constituimus... descendendum subratllat.

*plena fides adhibeatur, ego Ioannes Baptista Vila, auctoritatibus apostolica, regia ac valentina notarius publicus scribaque dicti capituli hic me subscribo et meum solitum officii notarie appono sig[signe notarial]num.*¹²⁴² // **(CLXIII Noembre)**

DE SANCTO LINO, PAPA ET MARTIRE. VIII LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut de Sancto Ignacio, martire, a cartes CXVIII.

DE SANCTIS FACUNDO, PRIMITIVO, ETC., MARTIRIBUS. VIII° LECTIONES SIMPLICES

Omnia sicut in Sancto Ignacio, a cartes CXVIII.

DE SANCTO SATURNINO, MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES. ET DE VIGILIA SANCTI ANDREE

Omnia sicut in Sancta Maria Egíptiaca, a cartes CXXV. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la capella de Sent Vicent Martre, prop la porta dels Apòstols. Té vigília. A missa fan senyal a les set hores, encara que y haja dos misses, per causa del dejuni. La darrera missa és de la vigília y és la conventual, hon leven Déu. Diu-se ab vestiments morats o envinagrats y los camís sense paraments, y feriada.¹²⁴³

DE SANCTO ANDREA, APOSTOLO ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES. COLITUR. HABET OCTAVAS SIMPLICES

*Omnia*¹²⁴⁴ *sicut dictum est in Sancto Mathia, apostolo, axí de la empaliada com dels ornaments. Té capa pròpria per al domer al magnífi-*

¹²⁴² *La resta de la pàgina en blanc. Segueix un full, sense numerar, en blanc.*

¹²⁴³ *SG afegeix en l'interlineat i al marge dret: Al primer de dehembre 1614 [subratllat], per haver vingut la festa de Sent Andreu en la dominica primera de l'Advent, se transferí y no-s féu processó de matí ab la relíquia de sent Andreu, sinó que ixqué a missa, digué lo senyor canonge Gil e asistí lo domer Salzedo. Y tornà, acabada la missa, la relíquia a la sacristia.*

¹²⁴⁴ *CF afegeix als marges esquerre i inferior: Ab provisió feta per los senyors canonjes y capítol de la Seu de València, rebuda per Joan Baptista Vila, notari, son scriba, a 29 de abril 1603 [subratllat], fon determinat y provehit que en aquesta església de la Seu de València la festa de Sant Andreu, apòstol, se celebre solemnement ab offici bisbal, començant a les primeres vespres de la dita festivitad, y que la missa se celebre ab molta solemnitad y que sia bisbal, per los excel·lentíssims don Joan Alfonso de Pimentel y de Herrera y per dona Mencia de Requesens y de Çúñiga, cònjuges, comtes de Benavent y [sobreescriu: señors] de la casa de Herrera, per la salut de aquells y per lo pròspero y felíç estat de aquells y de sos descendents, y que en lo dia immediate següent la dita festa sia celebrada cascun any perpètuament missa y aniversari de deffuncts ab tres responsoris,*

cat, la de brocat carmesí de mossén Genta. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica, a la capella de Senta Caterina, al costat de Sent Anthoni.¹²⁴⁵

Quando fit de octavis, ut in Sancto Ignacio, martire, a cartes CXIII. // (CLXIII')

COMENÇA LO MES DE DEHEMBRE¹²⁴⁶

DE SANCTA BARBARA, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia ut in Sancto Latrone, a cartes CXXVII. Té professó a primeres vespres ab la creu chica a la sua capella dels Antists. Té vigília.

com és de costum, ab offici bisbal y solemne ab antorches [*probablement m.m. sobreescriu: y tumba en mig de les rexes del chor a l'altar*] y campanes generals per les ànimes dels dits senyors comptes de Benavent, de sos pares, avis y besavis y demés ascendents, y de sos fills y descendents. [*SG afegeix:*] Y pagà lo gasto de l'anniversari la mensa canonical. Y acabada sexta, se fa processó ab pali y lo ymatge de Nostra Senyora renovada ab llums, y en lo any 1610, ab la reliquia del bras de sent Andreu, que està en lo reliquiari donat per los dits senyors condes de Benavent, y, acabades vespres, tornà en processó a la sacristia. Y axí es féu en lo any 1611 [*subratllat*].

VN afegeix al marge dret –ara inferior– després de girar el manuscrit 90° a la dreta: Al primer de dehembre 1636 [*subratllat*], se féu de Sant Andreu, per aver mogut en la primera dominica de l'Advent. Se féu com en lo any 1614.

¹²⁴⁵ *Afegeix:* Té vigília.

¹²⁴⁶ *SG afegeix al marge superior:* A III de dehembre. Festa doble.

CF afegeix al marge esquerre: Per ocasió de haver enviat lo nostre molt sant papa Cleme huité lo cors de sant Mauro, màrtir, fill de sant Clàudio, tribuno, y de santa Hilària, y [*afegeix i cancel·la:* de sant] jermà de sant Jasson; y de present estar lo dit sant cors en lo armari de les reliquies de la present església, y après haver de estar en la església del seminari que fabricà lo il·lustríssim señor don Joan de Ribera, patriarqua de Antiochia y archebisbe de València, se celebrà la festa del dit Sant Mauro, que és a 3 de deembre, ab molta solemnitat, fent lo offici bisbal. Y per ocasió que en lo any 1600 [*subratllat*] se començà a fer dit offici y determinà lo dit señor patriarqua que y hagués matines, se tocà a vespres a la una hora en punct, y s'aqueudà a una hora y dos quarts y immediata se féu lo darrer. Y axí mateix se féu en lo any 1601 [*subratllat*]. Lo offici se féu ab tota solemnitat, com lo dia de Nadal. Sí aguè-y sermó. Lo primer any predicà lo il·lustríssim señor patriarqua, lo segon any lo pare *maestro* Pedro de Arias, de l'orde de sant Agustí, molt gran predicador. Ans de missa major feren processó al derredor y per dins la església, portant ab unes andes lo cors del gloriós sant Mauro, ab les barres del tabernacle de la Veracreu y ab les planches de argent y penjants de argent de la custòdia major. Acabada la processó, lo posaren, lo sant cors, sobre un bufet al costat y junt a l'altar major, a on estiguè fins a dites vespres. Y havent fet lo offici de vespres lo señor bisbe de Coron, se vestí per a la processó lo il·lustríssim señor patriarqua, [de] pontifical. Y's féu processó al derredor y per dins de la Seu ab lo sant cos. La distribució de matines y la de la processó pagà lo dit señor patriarqua.

Probablement PJT afegeix al marge superior: De matí, après de sexta, processó claustral ab la reliquia de sant Mauro, y es dexà en lo altar fins acabades vespres, y es tornà en processó a la segona [*entenem: segona sacristia*] y es donà 1 sou a cascun beneficiat. Y es toquen les campanes a vo[ll].

DE SANCTO NICOLAHO, PONTIFICE ET CONFESSORE. DUPLEX V LAUDATES. COLITUR

Omnia ut in Sancto Anthonio, a cartes CX. Té professó a les primeres vespres ab la creu chica a la sua capella, prop la porta dels Apòstols. Té vigília.

CAPUT OCTAVARUM SANCTI ANDREE. DUPLEX V LAUDATES

Omnia sicut de Sancta Maria Egiptiaca, a cartes CXXV. Té professó a primeres vespres ab la creu chica a la capella de Sent Thomàs de Aquí, davant Tots Sancts. No té vigília.

DE CONCEPTIONE VIRGINIS MARIE PURISSIME. DUPLEX MAIUS ET HABET OCTAVAS SOLEMPNES

*Omnia*¹²⁴⁷ *ut in Nativitate Virginis Marie*, a cartes CL, axí de la empaliada de VIII barrades com de tot lo restant. A primeres vespres té

SG afegeix per tot el marge dret i diverses vegades en l'interlineat: Nota que a 2 de dehembre 1605 [subratllat], havent-se'n portat la reliquia del cors de sent Mauro màrtir al col·legi del senyor patriarcha, se feren matines [cancel·la i sobreescriu: vespres] solemnes de dit sanct, bisbals. Y féu lo offici lo senyor bisbe de gràcia. Y a l'endemà se féu lo offici y missa [sobreescriu: ab lo ymatge de Nostra Senyora en lo altar] de dit sant. Digué la missa lo dit senyor bisbe y predicà lo prevere Miron. Y no y agué processó de matí entorn de la Seu. Y après dinar se digueren les segones vespres solemnes y, acabades, se féu processó entorn de dita Seu, com lo dumenge de matí, ab la reliquia de l'ymatge de argent de Nostra Senyora, y acompanyà dit ymatge lo molt il·lustre capítol fins a la porta de la sacristia, lo qual ymatge portà lo hu dels domers. Y en dita processó se portà lo pali de bordons; y un repich de campanes, y llums. Y pagà lo senyor patriarcha la caritat de les matines y processó, segons tenia acostumat. En lo any 1606, mentres se féu la processó, se tocaren les campanes ab retorn, boltejant-les solemnement. Y lo molt il·lustre capítol, a 6 de X^e 1606 [subratllat], provehí se pagassen als escolans per dit toch cascun any quatre lliures. En lo any 1607, se féu processó dia de Sent Mauro al col·legi de l'excel·lentíssim senyor patriarcha, per aygua. Y pagà la processó dit senyor patriarcha, un sou a cascú, y als senyors canonges, doble. Assistiren les parròchies y 4 órden mendicants, y portà lo senyor bisbe o son assistent lo imatge de Nostra Senyora renovada de argent. En lo any 1608 [subratllat], se féu processó de matí, acabada 6^a, ab lo ymatge de Nostra Senyora de argent renovada, ab los ornaments de papa Alexandre. En lo any 1611 [subratllat], se féu processó ab la reliquia de sent Mauro, posada en lo reliquiari de sent Cosme. Donaren-la los col·legials del col·legi del senyor patriarcha, sens reliquiari.

¹²⁴⁷*JC afegeix als marges esquerre i inferior:* Ara's posa a l'altar lo pali de l'archabisbe don Ernando de la Marcha, y a missa serveixen los vestiments del mateix. Posen les catifes; al cor sis capes, les dos de Casanova, y les dos de brocat blanc [sobreescrit] noves de capítol y dos de domàs o vellut blanch noves; al senyor bisbe la capa de l'arcabisbe [de l'arcabisbe *corregeix per a llegir:* del cosí *que corregeix per a llegir:* de l'archabisbe]; per als assistens, dos capes de brocat blancs velles [dos capes... velles *corregeix per a llegir:* dos de domàs blancs]; per als domés, dos de brocat velles blancs. A missa à-y processó ab lo pali de bordons de brocat carmesí. Lo senyor bisbe porta lo imatge de Nostra Senyora y dexa-lo en lo altar fins que és dita missa major, lo qual torna la hu dels assistens del senyor bisbe, dita missa. *Probablement MJC afegeix al marge inferior:* Ara porten huit capes, les dos de l'archabisbe, etc.

professó ab la creu major a l'altar major; après a la capella de Senta Anna, a la porta dels Apòstols; après a la capella de mestre Climent, al costat del campanar.¹²⁴⁸

E lo sotsagristà té càrrech de la // **(CLXIII Dehembre)** festa¹²⁴⁹ de la Concepció de la capella de mestre Climent, de fer-la empaliar y enramar y posar lo pali de mestre Climent de la Resurrecció a l'altar de la dita capella, y de convidar per al recibir de la professó y de la missa cantada, com appar per lo libre dels *Annuals*.

Ha-y més professó a missa, mas no de capes. Y porten a la professó lo pali dels bordons de brocat carmesí, e lo bisbe porta la Verge Maria de argent.¹²⁵⁰ Ha-y més professó a segones vespres a l'altar major.¹²⁵¹

Lo sotsagristà té càrrech de haver lo sermó, que sia dels millors de la ciutat. Hi ha-li de donar XX sous de charitat de la administració de

¹²⁴⁸ *A.m. sobreescriu*: Y a Sant Lloís.

¹²⁴⁹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: ✱ En lo any 1560, vingué lo cap de octavari de la Concepció disapte ans de la tersera dominica de l'Advent, perquè fon la Concepció diumenge, segona dominica de l'Advent. Y, axí, se agué de fer la dobla del cap de l'octavari en lo dit dissapte, com no pogués celebrar-se en lo 3 diumenge de l'Advent. Avia's de fer enant dissapte, *ut moris est*, la prosessó dels Boryes, que [.]és també bisbal. Fon determinat que se celebràs la prosessó lo dijous, que's feya de *octavis*, y divendres de Santa Lúcia, que tanbé y ha sermó. Y lo disapte, lo bisbal del cap de octavari de la Concepció.

SG afegeix: En lo any 1612 [*subratllat*], se féu processó de matí ab lo reliquiari de sent Mauro, donà lo senyor canonge Joseph Agorreta, prevere.

Y lo any 1613 [*sobreescrit*] y 1614, ab pali, y de provisió del senyor archebisbe, no vol que haja pali en nenguna reliquia, si no és al Santíssim Sacrament y *Lignum Crucis*, a 6 de X^e 1615 [*subratllat*].

Probablement MJC afegeix: E si en estes octaves venia dominica de Advent, fan senyalar les octaves, puix en la missa se fa commemoració d'elles.

A matines. En lo any 1565, vespra de la Concepció de Nostra Senyora, per les matines que's diuen d[it dia] y la salve après, volgué lo reverent capítol se fes lo senyal a vespres a les XII ores y tres quarts, y aquedar a la una, y fer lo darrer poch après, perquè se acabàs el ofici de dia. Y axí fon ben vist se servàs *de setero*.

En lo any 1566 fon provehit per lo reverent capítol que, si la festa de la Concepció vingués en dominica de l'Advent, que tot lo ofici [*continua al marge inferior*:] se fes la dominica, y que de la Concepció no-s fes menzió fins a les vespres de dita dominica, a on entràs ab tota solempnitat, y que lo sermó de la dominica no-s fes menzió de la Concepció, sinó que tot se differís per al [d]jilluns, missa bisbal y sermó.

SG afegeix al marge superior: A 10 de dehembre 1622 [*subratllat*], disapte, se féu procesó de la Concepció al Carmen, y portaren lo pendó de la Puríssima que donà la ciutat de València.

A.m. afegeix al marge dret: En lo any 156[6], 1566, perquè vingué lo Jubileu per la salut de sertes ciutats de Itàlia, so és, Milà y Venèsia, que durà dos semanas –y en la primera se feren tres prosesons per dita rahó y agué-y dejunis dimecres, divendres y dissapte–, se féu la processó de la Concepció lo dimarts a Preicadors.

¹²⁵⁰ *SG afegeix*: No y à pali en lo any 1615 [*subratllat*].

¹²⁵¹ *Afegeix*: Reliqua ut in Nativitate Virginis Marie.

mestre Climent. Y no'ls hi ha de donar fins sia fet lo sermó, perquè si, per via directa o indirecta, deya que la Puríssima Verge Maria, senyora nostra, fos stada concebuda ni maculada del peccat original, [e]n tal cars vol en son testament que no li sia donada creu ni mealla.¹²⁵²

En les octaves, axí com havem dit en les octaves de la Verge Maria de Agost, a cartes CXXXVI, salvo que'n estes octaves, hi pot entrar qualsevol festa y la dominica de l'Advent.

E si venia la Concepció en diumenge, *vide* en les domíniques de l'Advent, a cartes XXI. E més en la solemnitat de la Incarnació, a cartes CXXIII, se pot veure també.

Lo dia de la Concepció, de matí, mentres diuhen sexta, o entre la professó y lo sermó, lo sotsagristà destribuheix davant la capella de mestre Climent dos-centes dinades de pa en pobres, huna dinada a cascú, y si'n sobra, pot-lo enviar a l'Spítal General.

La empaliada se desfà lo dia, après completes, si ja la Concepció no era en divendres, car en tal cars dexa's per a l'endemà a la professó, y desfà's lo disabte après de dinar. // **([CLXIII'] Dehembre)**¹²⁵³

*DE SANCTA LEOCADIA, VIRGINE ET MARTIRE. VIII LECTIONES.
DUPLEX PROPTER OCTAVAS*

A matines posaran lo pali de esses, frontal y tovalloles blanques dominicals per les octaves solemnes; al cor, capa vermella y encens.

A missa major, dos capes vermelles y dos bordons. Los vestiments de cetí carmesí dels dobles; los camís ab paraments, encens al cor; la epístola y evangeli, en les trones.

A segones vespres, capes y bordons, com en missa, si eren de la mateixa sancta; y capa vermella de vellut carmesí, per al domer, ab encens.

*DE SANCTA EULALIA EMERITENSI, VIRGINE ET MARTIRE. DUPLEX V
LAUDATES*

Lo pali, a les primeres vespres, de les esses, frontal y tovalloles blanques dominicals, per les octaves. *Reliqua ut in Sancta Maria Egip-tiaca*, a cartes CXXV.

¹²⁵² *Afegeix:* per ço vol que lo sotsagristà haja de hoir lo sermó.

¹²⁵³ *Probablement SG afegeix al centre del marge superior:* A VIII.

*DE SANCTO PAULO NARBONENSI, EPISCOPO. VIII LECTIONES.
DUPLEX PROPTER OCTAVAS*

A matines posaran lo pali doble de domàs vert, ffrontal y tovalloles blanques de les octaves; al cor, capa verda y encens. A missa major, al cor, dos bordons ab dos capes verdes. Los vestiments dobles de domàs vert, camís ab paraments; encens al cor. La epístola y evangeli en les troncs.

SABBATO INFRA OCTAVAS CONCEPTIONIS VIRGINIS MARIE

Lo pali de l'altar, com en les octaves, quant la professó hix fora la Seu als monestirs. Si torna a la Seu a fer lo offici, lo pali blanch bisbal de les coroncs y de la Anunciació, o lo dels profetes. // **(CLXV Dehembre)**

En¹²⁵⁴ l'any MDXX fon dexada dobla per lo noble don Rodrigo de Borja, devotíssim de la Concepció de Verge Maria, per a la professó de la dita festa, fahedora en lo disabte dins les octaves, en esta manera: que lo hun any se fa lo offici en la Seu, e, dita sexta, hix la professó general ab totes les parròquies, y los quatre órdenes mendicants, y lo bisbe, per la porta del Palau, y dret per casa de don Rodrigo de Borja y per la confraria, e dret per lo carrer de la confraria, y per lo carrer de Sent Thomàs, al cantó de la Frereria; y gira al cap de la plaça Nova del Campanar, y entra per lo portal del Campanar, y fa volta entorn de la Seu. Y cascú adoba sa capella com millor pot. Y, feta la professó, fan lo offici bisbal y molt solepne, ab sermó.

L'altre any va la processó, segons dit és, a Preycadors, après que han dit nona. Y diuhen allí¹²⁵⁵ missa solempne y sermó, com dit és. Y liven Déu a d'aquexa missa, com se acostuma de fer en les letanies.

¹²⁵⁴ *Afegeix al marge esquerre i separat del text central per una línia vertical:* Lo tocar a missa. Lo dia que's fa la professó de la Concepció lo tocar a missa és doble, y no bisbal, si ja no torna a fer lo offici a la Seu. Bé és veritat que tostemp que torna la professó toquen hun repich bisbal, com a les altres professons se acostuma fer. E fan senyal a missa a sis hores y mija, encara que no sia de dia, y aqueden tocant set. Y tantost, sens molt intervall, fan lo segon toch, y après toquen aventat lo Manuel per senyal de la professó. Quant ve Senta Lúcia en disabte, fan la professó lo divendres vespra de Senta Lúcia, per no destorbar la missa y lo sermó de Senta Lúcia, y també perquè lo divendres fan de les octaves de la Concepció; y cau bé. Y axí's féu en l'any MDXXXIII, que anà la professó a Sent Agostí.

JC afegeix al marge inferior: En l'any MDXXXX[V] tornà la processó a la Seu per a fer l'offici. Hi lo reverent capítol provehí que, per més magnificar la dita festa y processó, los scolans, lo divendres al vespre, per al tocar la oració, aguessen [*sobreescriu:* de tocar] un toc de campanes com una vigília bisbal, ab son senyal ab les Morlanes, no res menys que si fos vigília bisbal. Y que asò se agés de fer tostemp que la dita processó tornarà a la Seu per a fer l'offici, que és de cinch en cinch anys. Lo que à de pagar lo sotsobrer per la dita processó trobaran a cartes CLXXXIII.

¹²⁵⁵ *Segueix esborrall de dues lletres.*

L'altre any va a Sent Ffrancés e fa lo mateix.

L'altre any va a Sent Agostí, y axí mateix.

L'altre any va al Carme, y axí mateix. E, axí, va *in círculo* per la Seu y lo«s» dits quatre monestirs.

En l'any DXXVI anà a l'Spital General, mas don Rodrigo de Borja no y prengué plaher.¹²⁵⁶

Al monestir hon va té càrrech de aparellar la esgleya com millor porà. Y fa lo sermó hun frare del mateix monestir, a el·lecció d'ells; y lo monestir té càrrech de amprar-lo a·ltres monestirs. Y lo procurador de dobles y aniversaris dóna al monestir hon va, per al sermó y despeses, dos liures, sous.¹²⁵⁷

Per a les dites professons y missa, sis bordons y sis capes blanques, dos de brocat, y dos de vellut // ([CLXV] **Dehembre**) y¹²⁵⁸ dos de domàs; y los vestiments de brocat blanc. Lo bisbe diu la missa, honsevulla que vaja. Com torna la professó, toquen les campanes, axí com a les altres professons.

En l'any MDXXVI fon instituhit lo cap de l'octavari de la Concepció, bisbal, per la noble dona Hisabel de Ribelles y de Valero. Y ans de prometre-u lo reverent capítol, per lo encontrar que·s poria ab la dita professó, lo sotsagristà consultà ab lo dit don Rodrigo de Borja. Y, axí, ell fon content que tostemp que lo cap de l'octavari fos en disabte, o en diumen-

¹²⁵⁶ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió:* Y, axí, fon determinat que may anàs dita professó sinó a la Seu y als dits quatre monestirs, segons damunt stan ordenats.

¹²⁵⁷ *Entenem: 0 sous. JC afegeix en l'interlineat:* Hi quant se fa l'offici en la Seu, que torna la processó, les dites II liures à-les de aver lo sotsacristà, per a pagar al sermonador X sous, VI [*entenem: VI diners*] y per altres despeses.

¹²⁵⁸ *SG afegeix als marges superior i esquerre:* Nota que en lo any 1619 y 1620 [1619 y 1620 *subratllat*], no·s féu la processó, per pretendre los senyors de jurats que la creu de la Seu no havia de estar en lo cap del banch, a hon se acostumen seure dits senyors jurats. Y en lo any 1621 [*subratllat*], se féu a Sant Agustí, disapte a 11 de dehembre, y es posà la creu en lo dit cap de banch, com se havia acostumat.

En lo any 1623 [*subratllat*], disapte, a 9 de dehembre, se féu la processó a la confraria, y tornà a la Seu. Féu-se lo ofici y sermó en aquella.

En lo any 1624 [*subratllat*], anà a Predicadors.

En lo any 1625 [*subratllat*], no·s féu la processó per los fanchs.

Afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: En lo any 1626 [*subratllat*], a 12 de [he]nbre, anà la processó a Sent Francés, disapte.

PJT afegeix: En lo any 1637, a 12 de dehembre, disapte, anà la processó a Sant Francés. En lo any 1638, anà la processó a Sant Agustí. En lo any 1639, havia de anar al Carme, y per estar la iglésia derrocada, no anà, y es féu lo ofici en la Seu ab sermó. Any 1640, anà a Sant Domingo [1637, 12, 1638, 1639 i 1640 *subratllat*].

ge que's celebràs lo disabte, que'n tal cars la processó se hagués de anticipar en hun dia de la setmana, lo que millor paregués al capítol, avisant-ne a ell o a son hereu, per a que puguen anar a hon lo offici, y axí mateix al monestir, per a que's prepare. Hi en tal cars, la professó se acostuma de mudar en hun dia, que's faça de les octaves de la Concepció.

LO CAP DE L'OCTAVARI DE LA CONCEPCIÓ. BISBAL SOBREDIT

La empaliada de quatre barrades, ço és, en la capella dos de emperials blanchs, y defora dos barrades, totes de brocats, devers lo altar.

Los ornaments blanchs bisbals, segons havem dit a la festa de *Visitacione*, a cartes CXXXVII.

Té vigília bisbal al campanar.¹²⁵⁹

Les barrades dins la capella poden ésser de ras. // **(CLXVI Dehembre)**

Nota que la renda dexada per dona Hisabel de Ribelles y de Valero per a d'aquest cap d'octavari de la Concepció bisbal són huyt liures, cinch sous, quatre diners, les quals ha de rebre lo procurador de dobles y aniversaris. Hi ell se n'atura¹²⁶⁰ IIII liures, sous¹²⁶¹ per a la dobla, y VIII sous per a les capes dels canonges, e VI sous per a les capes dels rectors y sotscabiscols e V sous per son salari, qu'és per tot V liures, sous, e la resta, que són tres liures, cinch sous, quatre diners, ha de donar al sotsagristà lo dia ans de la festa. Y lo sotsagristà destribuheix aquelles, ço és, al senyor bisbe, XV sous; als assistents, III sous; al sermó, X sous, VI diners (ab lo pacte de mestre Climent del sermó de la Concepció); als diaca y sotsdiaca, II sous; als escolans, per lo tocar y empaliar, X sous, VI diners; per a unes matines que ha de fer dir lo sotsagristà après completes en lo altar de la Verge Maria de Touet ab XV preveres, VII sous, VI diners; e a l'escolà, per servir a la capa y encenser al benedictus de dites matines, sis diners, a l'orgue per les dites matines y tot lo offici, IIII sous, e al manchador, hun sou; de rama, nou diners y a l'enramador, tres diners; per a luminària de ciris e caneles per a les dites matines, V sous, IIII diners, e per lo salari del sotsagristà, V sous. Totes les quals coses trobaran especificades en lo libre dels *Annuals*, a cartes CCL.

¹²⁵⁹ *Afegeix en l'interlineat*: No té professó sinó tant solament a primeres vespres a l'altar major y segones.

¹²⁶⁰ *Entenem*: reserva per a si

¹²⁶¹ *Entenem*: 0 sous.

Acabades completes, desempalien lo dia del cap de l'octavari.¹²⁶² //
 ([CLXVI] Dehembre)

COMENCEN LOS NOU DIES DE LA SAPIÈNCIA

{LO PRIMER DIA DE LA SAPIÈNCIA}

Lo¹²⁶³ primer dia, qu'és a XV de dehembre, dia del cap de l'octavari de la Concepció de la Verge Maria, paga lo reverendissimo senyor archabisbe nostre, ço és, al canonge II sous, al beneficiat de la Seu, nou [d]iners; als oficials de la Seu, hun real, qu'és doble porció, al sotsagristà, com a canonge. Y paga's a vespres. En estos dies de la Sapiència cascadun dia té son pali a vespres per la Sapiència; y la capa del domer, y dels deputats y de la creu, si y à professó, y los tapits de l'altar, tot és de la color del pali de l'altar.¹²⁶⁴ E les capes dels bordoners seguixen lo offici que fa la esgleya, y no lo pali de la Sapiència.

A mijanit, lo de l'altar muda lo pali y tapits, segons lo offici del cor.

Et nota que'n estos dies de la Sapiència, tostemps que no serà doble, a vespres, per la solemnitat de la Sapiència, toquen com a dominica, encara que sia fèria.¹²⁶⁵

E, axí, lo primer dia de la Sapiència lo pali de l'altar,¹²⁶⁶ que posa lo campaner a migjorn, és lo de brocat [carmesí de papa Alexandre],¹²⁶⁷ frontal y tovalloles del mateix; los tapits, vermells; la capa, per al senyor

¹²⁶² *Segurament PJT afegeix al marge inferior*: Venint la octava de la Concepció en una de les Tèmpores, no se han de cantar dos misses, sinó que la missa de la fèria es diu rezada, com en lo any 1638 [*subratllat*]. Venint la festa de la Expectació en dimecres, no-s diu la missa de la Tèmpora, per ço que en les dos misses se canta lo mateix evangeli.

¹²⁶³ *JC afegeix a l'angle superior esquerre*: En la dominica que ve en los nou dies de la O, a vespres, en lo altar no se'n fa menzió, sinó sols se posa lo pali de la O, que en tal dia se à de posar.

¹²⁶⁴ *Afegeix al marge esquerre*: E si és fèria o festa simple, al cor no y à capes ni bordons, sinó *tantum* la del domer qui diu la O [*afegeix i cancel·la*: y dels dos deputats], e van a encensar a l'altar y al cor, encara que sia fèria. Y los ciris de l'altar y dels deputats seguixen lo pali de l'altar.

En los dies feriatos de VIII liçons simples los fadrins porten capetes, per amor de la O, encara que no n'i haja al cor.

¹²⁶⁵ *JC afegeix en l'interlineat*: Hi és festa doble. Al darrer toch tostemps hi à Manuel, per la solemnitat de la Sapiència.

¹²⁶⁶ *Afegeix al marge esquerre*: Ara se posa lo pali de l'archabisbe de brocat de pèl blanch, ab una de les sues capes, y una tovallola de les sues, y tapits blanchs y capetes per als deputats y per a l'escolà a la creu, si y à professó [*afegeix i cancel·la*: y t].

¹²⁶⁷ brocat carmesí de papa Alexandre *corregeix JC per a llegir*: brocat de l'archabisbe

bisbe o al domer, és una de les de [papa Alexandre];¹²⁶⁸ les capetes dels deputats, [vermelles],¹²⁶⁹ y la de la creu, si y havia professó; les capes dels bordoners són segons lo offici del cor.

E si les vespres són bisbals, les capes dels assistents són de la color de la capa del bisbe.

Als capellans forasters paga lo archabisbe a sis diners a cascú. Tots los altres huyt dies los paguen a quatre diners; als chichs, hun diner.
// (CLXVII Dehembre)

LO SEGON DIA DE LA SAPIÈNCIA

A XVI de dehembre, segon dia, paga lo artiaça major, segons dit havem en lo primer dia. E a vespres, per causa de la O, posen lo pali de brocat [blanch] de papa [Calixte], frontal y tovalloles del mateix, tapits [blanchs]; la capa per al domer, de brocat [ras blanc, qu'és la millor]; les capetes [blanques],¹²⁷⁰ y la de la creu, si y havia professó. Tot l'aldre seguix lo offici. La tovallola¹²⁷¹ per a la O, una de les de papa Alexandre.

LO TERCER DIA DE LA SAPIÈNCIA

És la vespra de la Verge Maria de Sperança, y après de nona, [encara que sia disabte], empalien quatre barrades, dos en la capella, de emperials blanchs e blaus o de ras, e dos defora la capella, de brocats y emperials blanchs y blaus. A l'altar, per causa de la O y de la festivitat, a migjorn posa lo campaner lo pali de [domàs blanc dels profetes];¹²⁷² tapits blanchs. Al qui diu la O, la capa blanca de¹²⁷³ brocat de capítol bisbal.¹²⁷⁴ E paga la Sapiència lo cabiscol.¹²⁷⁵ Al cor, sis bordons y sis capes blanques, dos de brocat, y dos de vellut y dos de domàs; per als assistents,

¹²⁶⁸ de papa Alexandre *corregeix JC per a llegir*: de l'archabisbe

¹²⁶⁹ *Corregeix JC per a llegir*: blanques

¹²⁷⁰ lo pali de brocat... blanques *corregeix per a llegir*: lo pali de brocat vermell de papa Alexandre, frontal y tovalloles del mateix, tapits vermells; la capa per al domer, de brocat vert de l'artiaça Borja, bisbe de Segorb; les capetes vermelles.

¹²⁷¹ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: La cadira per a posar la tovallola és la que ve après de la del reverendíssimo senyor archebisbe.

¹²⁷² lo pali de... profetes *corregeix per a llegir*: lo pali de papa Calixte de brocat blanc de pèl.

¹²⁷³ capa blanca de *subratllat*. *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: la capa serà ara una de les dos de les medalles.

¹²⁷⁴ *Afegeix al marge dret*: o la de brocat ras

¹²⁷⁵ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: La cadira és la primera, al costat de la porta del cor del cabiscol, a on acostumava de seure lo bisbe de gràcia.

capas blanques. Ha-y professó, après vespres, a l'altar major, y haprés a la Verge Maria de Sperança, quant se fan les primeres de la Sperança, perquè quant ve en diumenge, lo disabte no fan primeres vespres de la Sperança, sinó capitulen de la domínica, [encara que stiga empaliat y lo retaule ubert *ratione populi*].¹²⁷⁶ E lo diumenge diuhen la missa de la domínica ab diaca y sotsdiaca, mentres diuhen tèrcia y sexta en lo altar major.¹²⁷⁷ E la missa conventual és de la Verge Maria, // (**[CLXVII] Dehembre**) ab¹²⁷⁸ lo sermó y la professó, que's fa sense pali, *ratione dominice*, com de si no'n tinga. E lo diumenge après dinar fan primeres vespres ab la professó a l'altar y a la Sperança ab tota la solempnitat de campanes bisbal. Et nota que lo diumenge, a missa, toquen bisbal, puix la missa conventual és bisbal de la Verge Maria, per lo poble, com havem dit en la Concepció.

Aquesta festa de la Sperança de si no té salve, si ja no ve en diumenge, com la salve sua se diga a la Verge Maria de la Sperança; y venint en diumenge, la salve acostumada de la Sperança. Y la vigília bisbal és lo diumenge a vespre.

LA VERGE MARIA DE SPERANÇA. BISBAL Y QUART DIA DE LA SAPIÈNCIA

La empaliada y primeres vespres, segons havem dit en lo dia de hair. La vigília se toqua bisbal y tot(s) los officis. E après de les primeres vespres y completes, entre quatre y cinch, comencen a la Sperança unes completes, ab los chantres, y salve; y après música de sonadors, que dura fins a prop de les sis hores, la qual festa dexà mestre Martí Ènyego, canonge de València.

A matines,¹²⁷⁹ al cor, per al benedictus, porten tres capas blanques per al domer y acompanyants ab encens.

¹²⁷⁶ encara que... populi *cancel·la i afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: y no empalien fins après de completes.

¹²⁷⁷ *Afegeix al marge esquerre*: A matines, lo de l'altar muda lo pali de domàs blanch de les corones, y resta per a la O al quart dia.

¹²⁷⁸ *MJB afegeix al marge esquerre*: Fa advertir que los dies ferials, mentres se cantarà la O, se porta sols capa per al domer qui la entonarà, y no van deputats ab canelobres ni's porta ensens.

PJT afegeix: La imatge de la Verge se ha de traure a l'altar per lo domer qui asisteix al sernyor canonge qui fa lo offici. Y, acabat aquest, la torna.

Afegeix al marge esquerre i en l'interlineat: Venint en una de les Tèmpores la festa de la Esperança, la missa de les Tèmpores se celebra baxa y no es canten dos misses.

¹²⁷⁹ *Afegeix al marge esquerre*: A mijanit, per a matines, lo de l'altar posa lo pali de domàs blanch de les corones, com dit en la precedent plana, y resta per a la O del quart dia.

A missa major no y à professó de si. Los vestiments, de brocat blanch de capítol, camís ab paraments blanchs, y sermó, capes y bordons com a les primeres vespres. // **(CLXVIII Dehembre)**

Nota que, venint en diumenge la Sperança, en la professó que fan lo diumenge de matí a la missa conventual de la Sperança, per rahó del poble, per rahó de la domínica, lo bisbe porta lo himatge de la Verge Maria de argent en les mans, sense pali, y la cleresia porta lum en les mans. Y puix lo sermó de la Sperança se fa lo diumenge, lo dilluns en la solemnitat de la Sperança no y à sermó.

A segones vespres, com en les primeres, y lo mateix pali a la O,¹²⁸⁰ y capa al bisbe o domer qui diu la Ho, com hair. Paga la Sapiència lo sagristà. Acabades vespres, fan professó a l'altar major y après completes desempalien.

LO CINQUÉN DIA DE LA SAPIÈNCIA

Paga aquesta O lo artiacha de Xàtiva. E a migjorn posa lo campaner lo pali de brocat carmesí de Castellví, frontal y tovalloles del mateix; tapits, capetes vermelles, y per al domer la capa de Corella de brocat carmesí. Si la Verge Maria de Sperança ve en diumenge, celebra's en dilluns en aquest cinqué dia; y en tal cars, [lo disabte, y lo diumenge y] lo dilluns, [tostemps] hi ha a la O [hun mateix] pali¹²⁸¹ de domàs blanch dels profetes y la capa de brocat blanch de capítol.¹²⁸²

LO SISÉN DIA DE LA SAPIÈNCIA

Paga la Sapiència lo degà per a la O. A migjorn posa lo campaner lo pali de brocat [carmesí de Castellví,¹²⁸³ fr]ontal y tovalloles del mateix, tapits y capetes ver[melles],¹²⁸⁴ y per al domer, la capa de brocat [carmesí de Vilarrasa].¹²⁸⁵ // **([CLXVIII] Dehembre)**

¹²⁸⁰ *Afegeix al marge esquerre:* La tovallola per a la O, de brocat blanch de capítol. *Probablement MJC afegeix:* La cadira, la darrera del cor del cabiscol, junt a la escal·leta de l'orgue major.

¹²⁸¹ en tal cars, lo disabte... pali *corregeix probablement m.m. per a llegir:* en tal cars lo dilluns hi ha a la O lo pali. *Probablement MJC afegeix al marge esquerre:* La cadira és la que està al costat de la cadira del bisbe, davall lo orgue menor.

¹²⁸² *Afegeix:* o de brocat ras

¹²⁸³ brocat carmesí de Castellví *corregeix per a llegir:* brocat vert

¹²⁸⁴ *Corregeix per a llegir:* verts

¹²⁸⁵ carmesí de Vilarrasa *corregeix per a llegir:* Hi és [Hi és *cancel·lat*] vert de Sart, y tovallola de brocat vert y capetes verdes, y capa per a la creu, si y à professó.

Probablement MJC afegeix al marge esquerre: La cadira, la de fora [la de fora *corregeix a.m. per a llegir:* és la del racó] del cor del cabiscol, anant per la porta major del cor.

La vigília de Sent Thomàs Apòstol, de matí, diuhen la missa de la vigília ab la missa del que farà la esgleya. De la vigília, *vide* a Sent Macià, a CXVIII cartes. E de matí, acabada nona, empalien en la capella dos barrades de ricamarts vermells; y posa lo de l'altar, a mijanit, lo pali de les pinyetes, vermell.

De les Quatre Témpores de Sent Tomàs, com de les altres, tot negre; *vide* a cartes XXIII.

SETÉN DIA DE LA SAPIÈNCIA E DIA DE SENT THOMÀS

Quant¹²⁸⁶ a l'offici y festa de Sent Thomàs, *vide in festo Sancti Mathie, apostoli*, a cartes CXVIII.

Paga la Sapiència lo artiacha de Morvedre. E lo pali de l'altar és lo de les pinyetes, vermell, que servix als apòstols.¹²⁸⁷ La capa per al qui diu la O és la de mossén Genta, de brocat carmesí.¹²⁸⁸ Acabada completa, desempalien.

Si Sent Thomàs ve en diumenge, celebra's lo dilluns; e lo diumenge de matí nenguna memòria se'n fa fins a vespres. En les primeres vespres, que's fan lo diumenge après dinar, fan professó a Sent Pere y après a la capella dels Carsins, davant Sent Miquel. E lo diumenge, a vespra, toquen la vigília de Sent Thomàs.

HUYTÉN DIA DE LA SAPIÈNCIA

Paga la Sapiència lo artiacha de Alzira. A l'altar posen lo pali blau dominical del Jesús ab lo frontal y tovalloles de brocat blau; los tapits verts; per al domer, una capa de brocat blau¹²⁸⁹ y capetes blaves, y una tovallola de brocat blau de capítol per a la O.¹²⁹⁰ // **(CLXVIII Dehembre)**

¹²⁸⁶ *Probablement MJC afegeix al marge esquerre*: La cadira és la del recó del cor del cabiscol [*cancel·la i afegeix*: aʁtʃebisbe].

¹²⁸⁷ *Afegeix al marge esquerre amb signe de remissió*: Per a missa, après dinar, a causa de la O, posen lo pali de brocat carmesí de Castellví, que servi lo cinqué dia de la O, y la tovallola de brocat carmesí de capítol.

¹²⁸⁸ és la de mossén Genta, de brocat carmesí *subratllat*. *Possiblement MJC afegeix al marge dret*: Ara és la capa de brocat de Miedes.

¹²⁸⁹ *Sobreescriu*: de capítol

¹²⁹⁰ *Possiblement MJC afegeix al marge esquerre*: La cadira és del cor del cabiscol, la del recó [del recó *cancel·la a.m. i afegeix*:] sisena al costat de la del racó que és la del degà; [*a.m. continua al marge inferior*:] y la sisena que ve après és de l'artia de Alzira.

SEGUEIX-SE LO NOVÉN Y DARRER DIA DE LA SAPIÈNCIA

Paguen-la tots los pabordres; y après que han pagat, tota la cleresia y fadrins lancen de les trones mig caffis de ametles, y avellanes y castanyes, o de ametles *tantum*. A l'altar posen lo pali blanch del bisbe en Bages, qu'és lo de la Maria seyta en cadira real, frontal y tovalloles del mateix, qu'és lo de les ons,¹²⁹¹ los tapits blanchs y les tovalloles ab huns àngels. Y aquest pali resta per a demà de matí a missa de la vigília de Nadal. Y al vespre, feta la guarda, per causa de la vigília, empalien en la capella dos¹²⁹² barrades de ricamarts blanchs o ab les cortines de ras, y restaran per a la empaliada de Nadal. *Reliqua vide* en la vigília de Nadal en lo principi del sanctoral, a cartes LXXXVIII.

És acabat tot lo discurs de l'any, axí del sanctoral com dominical, a VIII de dehembre any MDXXVII, tret y forjat de alguns libres vells que stan en la lexa, damunt lo caragol del sotsagristà, dalt a la porta de la sala hon dorm, e inseguint la consuetut y pràctica de la present Seu de València, a lahor e glòria de la Sanctíssima Trinitat e de la Reyna dels Àngels, Puríssima Mare de Déu y Senyora Nostra y de tota la cort celestial. // **(CLXVIII')**

¹²⁹¹ *Afegeix al marge esquerre*: La capa per al domer de brocat blanch de capítol. [Tovallola per a la O de brocat blanch de capítol].

Probablement MJC afegeix: Diu-se la O en mig del cor, davant lo faristol.

¹²⁹² *Afegeix i cancel·la*: ricamar

{SEGONA PART}

ORDE PER A LA PROSESSÓ GENERAL¹²⁹³

Quant se celebraran les misses dels goigs y, elles acabades, no s'alcansarà la mersé que's demana, y se auran de continuar prosessions, la primera se à de fer, a voluntat del reverent capítol, o lo dia après de les set misses, si voldran, o dos o tres dies après. Y entretant que no's farà la prosessó general, faran prosessó ans de la missa, acabada sexta, ab la imatge de Nostra Señora y ab llums per la Seu. Y farà el domer ses preses. Y fer-se-à la prosessó general lo dia que li parrà al reverent capítol, y és a la Trinitat.¹²⁹⁴ Y diu la missa lo senyor bisbe. Y así en la Seu restaran preveres per a dir la missa conventual del dia, après sexta, com és lo orde comú. Y¹²⁹⁵ en esta missa se farà lo señal del llevar Déu. Y yra⟨n⟩ a la Trinitat dos escolans y los altres restaran per a servir así. Lo sotcabiscol farà seña dels que an-s⟨e⟩ de restar así. Asò és lo orde comú, emperò alguna vegada en estes prosessions general⟨s⟩ se fa d'esta manera: que diuen así totes les ores, tèrsia, sexta y nona, y va tot lo clero ab lo senyor bisbe a la Trinitat, com se féu en una prosessó de pregàries per lo emperador. Y diu-se la missa del dia baixa, mentres diuen tèrsia, sexta y nona, ab diaca y sotdiaca.

A¹²⁹⁶ XXVI de nohembre 1562, avent-se celebrat les misses dels goigs, per pluja, y, fetes prosessions en lo entorn de la Seu, no donant lo Senyor pluja, se determinà per lo reverent capítol se fes prosessó a la Trinitat, general, com és la pràtica. Y fon determinat así en la sacristia per lo noble don Michel de Vich, vicari general de capítol, congregats ab sa mersé lo reverendíssimo senyor bisbe Segrià, canonge de la Seu, y lo noble don Hieroni Carròs, sacristà, y lo noble don Honorat Joan Pellicer, canonge, y molts altres señors de canonges, que en senblants prosessions se servàs est orde: que así se diguesen tèrsia, sexta y nona, y entretant la

¹²⁹³ *Escrit per MJC.*

¹²⁹⁴ y és a la Trinitat subratllat. *Probablement SG afegeix al marge esquerre: Ara van a Sent Salvador*

¹²⁹⁵ *Afegeix i cancel·la: és*

¹²⁹⁶ *Afegeix al marge esquerre: Correctió de la sobreescrita provissió y molt conforme a rahó.*

missa del dia, per un domer ab diaca y sotdiaca, en lo altar major, y baxa. Y que, puix lo senyor bisbe y tot lo reverent capítol anava en la proressó, y los magnífichs senyors de jurats, per tot lo poble, que tinguessen comte los escolans en lo fer senyal al llevar Déu ab la missa que's celebrava en la Trinitat, perquè pròpiament aquella era la conventual per aquell dia, puix se celebrava *pro toto populo*. Axí que así no y agués missa cantada, sinó sols a[ll]à a la Trinitat. Asò se à de servir d'así avant.¹²⁹⁷ // (CLXX)

LA¹²⁹⁸ PRÀCTICA DE LA PERDONANÇA DE LA VERGE MARIA DE AGOST DE LA PRESENT SEU

En l'any MDXXVIII vingué la Verge Maria de Agost en disabte, y fon any de Perdonança. Enpremtaren-se sis mília butles y cent-cinquanta impetres per a defora València, per a tot lo archabisbat, y cinch-cents cartells per a València y a defora, per a legir per les troncs y posar a les portes de les esgleyes y per cantons, y sis mília butles per a dins València. E per al bisbat de Segorb se empremtaren dos mília cinch-centes butles y cinquanta impetres. Costà tot de empremtar, unes ab altres, a XVIII sous la raigisma del paper. Dos butlistes prengueren càrrech de tot lo de defora València e[n t]ot lo present archabisbat y en lo bisbat de Segorb, ço és, mestre Cuquala y lo bachiller Sanguino; en esta forma: que lo reverent capítol los donà butles, empetres y cartells y hun sou per cas-

¹²⁹⁷ *CF afegeix als marges esquerre i inferior*: A 21 de febrer 1602 [*subratllat*], apres de haver dit les set misses dels goigs, se féu processó general del clero de la Seu y de les parròchies tan solament al monestir de la Santíssima Trinitat, per aygua, per haver-n'í molt gran necessitat. La dita processó se féu de matí. Ixqué de la Seu dita nona, anà dret al dit monestir de monjes de la Santíssima Trinitat, féu stació en la església del dit monestir, acabant de dir allí la litania. Acabada de dir dita litania, se'n tornaren a la Seu. Y lo señor bisbe de gràsia, qui havia anat en la dita processó, arribada a la Seu la processó, se vestí de vestiments de tela de argent, y digué missa cantada de *Sanctissima Trinitate* ab assistència del clero de totes les parròchies. Y d'esta manera se han de fer semblants processons, per determinació dels señors canonjes y capítol de la present església.

SG afegeix: A 28 de janer 1609, feren processó general per aygua a Sent Salvador. Anà lo senyor bisbe, acabada nona, a les 9 hores poch enans, y digueren allà la missa cantada.

A 24 de març 1612 [*subratllat*], acabades les letanies dels goigs, se féu processó general a Sent Salvador, per aygua. Isqué a les 8 hores y mija. Y digué la missa lo senyor bisbe. Y tornaren a la Seu a les 10 hores, y digueren vespres, per ser Quaresma, en la Seu.

Afegeix al marge dret: A 12 de abril 1622 [*subratllat*], se féu processó general per aygua a Sent Salvador. Digué la missa lo senyor canonge Torres, havent preciit les 7 [*subratllat*] misses dels goigs. Començaren a tocar a les 7 hores y dites totes les hores.

¹²⁹⁸ *Continua Pere Martí*.

cuna butla. Enaxí qu'ells se obligaren, ab acte rebut per en Anthoni Pérez, scrivà del capítol, de prehicar-la per totes les viles y lochs de deu cases en amunt; y donar al capítol dos sous nets per cascuna butla, y bon comte de totes les butles que·ls darien y de portar tot lo compliment dels diners tocants al capítol, fins a XV de setembre del dit any D[XX]VIII.

Fon declarat per lo reverent micer Ruvió, bon canoniste, regent de official de València y official de Segorb, vista la butla de papa Calixte y la confirmació de papa Julio, *quod non indigebat confirmacione sumi pontificis*, e que ab contrició y propòsit de confessar-se al temps ordenat per Senta Mare Esgleya, se podia guanyar, concordantment ab los theòlechs. // ((CLXX'))

INDULGÈNCIA DE LA SEU

Los darrers dies de juliol se acomanà als Preyçadors perquè recomanassen en sos sermons. E lo disabte ans de la Verge Maria se posaren cartells per les portes de les esglésies y per los cantons; y se n'enviaren als vicaris per a que·ls legissen en les trones tots los diumenges y festes colents, fin[s] a Sent Loís.

Lo dijous ans de la Verge Maria se féu crida real per tota València de la Indulgència.

A la porta dels Apòstols pararen una taula, de la qual tenia càrrech lo canonge Dassió, ab qua[tre] capellans.

De la porta de l'Archabisbe tenia càrrech lo sagristà Burguerino, qui era obrer en lo present any, en la qual parà una taula ab dos¹²⁹⁹ capellans.

De la porta del Campanar tenia càrrech lo canonge Perellós; y volgué parar dos taules. De la una tenia càrrech ell ab dos¹³⁰⁰ capellans, y de l'altra lo canonge Torrella ab [altres] dos capellans. E alguns altres canonges y hòmens de bé que·ls feyen companyia y favò[s] a estonades.

En tots los dies de la Perdonança no·s tancà la Seu fins al vespre, prop de les deu hores. Y cascuna nit estojaven tots los diners dins la caixa de tres claus.

Lo dia de la Verge Maria prehicà de matí lo sagristà Burguerino. Aprés dinar feren la professó acostumada. Anà dret per lo carrer dels

¹²⁹⁹ Possiblement m.m. corregeix per a llegir: tres

¹³⁰⁰ Possiblement m.m. corregeix per a llegir: tres

Cavallers fins a la Sparteria, y girà per la placeta de don Altabello, y per lo carrer de don // **(CLXXI Indulgència de la Seu)** Francí de Monpalau, y per la Selleria, y per Sent Thomàs y pujà-sse'n per la Avallada del Bisbe a la Seu. Y aquí stigué lo himatge de la Verge Maria tots los dies de la Indulgència, fins al dia de Sent Loís. Y d'aquí avant restà la empaliada y lo cadafal. Y tot a càrrech de la Seu. E los canonges donaren càrrech als escolans de guardar de nit y de dia, y que-ls pagarien sos treballs. Y axí fon fet.

Lo diumenge fon bisbal per la festa de la Coronació de la Verge Maria, com se acostuma.

Dilluns y dimarts, dies fayners, no y hagué corts, ni lonja nova. Les misses y vespres foren bisbals, axí lo offici com lo tocar; tot l'aldre fon doble. E cascun dia hi hagué sermó.

Dimecres fon la solemnitat de Sent Loís, com se acostuma, salvo que, après les segones vespres, no portaren lo cap ab professó a la sagristia, ans restà en lo altar, a causa que fon ordenat que lo cap de sent Loís acompanyàs la Verge Maria a la confraria. E ponent-se lo sol, tiraren hun mascle dalt al Michalet, y desapararen les campanes, y cessà lo Jubileu. E partí la professó ab totes les parròquies y ab capes y ornaments blanchs; lo bisbe ab diaqua y sotsdiaca, com lo dia de la Verge Maria mateix. Anaven en la professó sis bordons ab sis capes y los cantors ab ses dalmàtiques entorn del lit, ab los ministrés y sons del dia de la Verge Maria. E davant lo lit anava lo cap de sent Loís ab son bastiment y quatre // **([CLXXI] Indulgència de la Seu)** preveres que-l portaven, vestits com a diaques, com de matí; e la cleresia ab ses lums, e los ventalls y encensers. Partí la professó per lo portal del Bisbe, dret, y al cap del carrer girà a la confraria, y dexaren lo himatge allí. Y lo cap prengué comiat de la Verge Maria ab ses tres reverències. Y tornà la professó a la Seu per lo carrer de la Confraria, y per lo carrer de Sent Thomàs y per la plaça Nova. Y entrà per la porta del Campanar, ab los ventalls, y encensers y tota la solemnitat de la música que anava ab la Verge Maria entorn del cap de sent Loís, ab tota la luminària, sense pali. Paregué tant bé a tots que los senyors de canonges me manaren posar-ho en recort per a tostemps que y hagués Jubileu.

Aprés completa, lo dia de Sent Loís, lo senyor canonge y sagristà Burguerini féu hun sermó de miya hora fins en tres quarts, lohant les coses de la Asumpció y los qui havien pres lo Jubileu, y animant als qui no n'havien pres per a que-l prenguessen.

Tocaren los escolans tots estos dies de la Indulgència totes les campanes, repicant, ultra lo ordinari dels officis, tres hores cada dia, ço és, una hora a l'alba, y altra a migjorn e altra après de haver tocat la oració del vespre, començant la vespra de la Verge Maria a migjorn. Enaxí que tocaren XVII tochs extraordinaris, e lo darrer durà de la posta del sol fins que fon tornada la professó a la Seu lo dia de Sent Loís. Donarenlos, // **(CLXXII Indulgència de la Seu)** als escolans, los senyors de canonges, per lo dit tocar extraordinari de les campanes y per la guarda de la Seu de nit y de dia, y del lit, començant a guardar lo dia de la Verge Maria après de completa, fins que fon desffeta la empaliada, per tot, díhuyt liures, sous,¹³⁰¹ dich XVIII liures, sous.

Cascun dia de la Indulgència hi hagué salve solempne a la oració del vespre; y los tres dies extraordinaris se pagà de la Indulgència.

E cascun dia d'estos cinch cremaren los ciris del rextat del cor a la missa y al sermó.

Tots estos sermons –que tocaven a la Seu– de la Indulgència se són pagats a mig ducat, per lo acomanar de dita Indulgència.

Los XII capellans que han asestit contínuament en les taules se són pagats a XV sous cascú, dich quinze sous, y los percassos del cor.

Al fiscal de la cort donaren per sos treballs deu sous, dich X sous.

Pagaren a la salve dels tres dies extraordinaris díhuyt sous, dich XVIII sous.

Los sermons tots dels cinch dies de la Indulgència de dematí, se pagaren a mig ducat, e pugà lo extraordinari que's pagà de la Indulgència trenta sous.

La crida real de la Indulgència costà hun ducat.

Al senyor bisbe donaren per la charitat dels dos dies fayners, per lo treball de la missa y vesþres trenta sous, e als dos assistents cinch sous a cascú.

Al sotsagristà donaren per sos treballs, per a pollastres, dos ducats.

Suma tot lo que's féu en la Seu en l'any DXXVIII, DCCCXVI liures, III sous, VII.¹³⁰²

E suma tot lo que's féu defora per lo present archabisbat y bisbat de Segorb, a rahó de dos sous per butla, net de despeses, CII liures, III sous, VII.

¹³⁰¹ *Entenem ací i en les següents: cap sou*

¹³⁰² *Entenem ací i en els següents: diners*

Suma tot DCCCCXVIII liures, VII sous, II. // ([CLXXII'] **Indulgència de la Seu**)

Levades LXI liures, VIII sous, I diner de les despeses fetes dins València, com appar damunt, restaren netes al reverent capítol per a fàbrica y ornaments: DCCCLVI liures, XVIII sous, I.

{FESTIVITAT DE NOSTRA SENYORA DE AGOST}

En¹³⁰³ l'any MDXXXXV vingué la festivitat de Nostra Senyora de Agost en disapte, y agué-y Jubileu, lo acostumat y confirmat per lo nostre sant pare papa Paulo tercer. Féu-se de charitat en lo dit Jubileu del¹³⁰⁴ disapte a primeres vespres fins al dia de Sant Loís, al sol post, en la Seu dos-centes cinquanta-tres lliures, quatorse sous y dos: CCLIII liures, XIII sous, II.

Per tot lo archebisbat se féu de charitat y tingué's est orde: que lo reverent capítol, per evitar despeses, enviaren dos hòmens lechs per tot lo archebisbat, ab ses patents y lettres per als rectors y vicaris, acomanant-los lo dit Jubileu, que-l volguessen cascú d'ells en ses sglésies manifestar-lo a sos parrochians, donant-los per sos trebals a dos dinés per bul·la. Y a cada hun vicari, y segons la població, los dexaren bul·les per compte. Los quals dos hòmens, après de aver spirat lo dit Jubileu, tornaren per tot lo archebisbat per a pendre compte y rebre los dinés que s'erren fets per les sglésies de tot lo archabisbat, y portaren la dessusdita cantitat, pagats los vicaris dels dos dinés per bul·la. // (CLXXIII)

✠

Les despeses fetes en lo dit Jubileu del dit any són les següents:

Primo, per la confirmació del dit Jubileu atorgada per papa Paulo tercer, se donà al senyor artiaça Miyedes, al qual vingué remesa dita confirmació, sis lliures, hun sou; dich, VI lliures, I sou.

Ítem, al thesorer de la Cruada, per lo consentiment que donà y prestà per al dit Jubileu, X corones, que valen VIII lliures, XVI sous, VIII.

Ítem, per tres sermons que's feren del dit Jubileu, extraordinaris, so és, dilluns, y dimarç y dimecres, deprés dinar, dites completes, dia

¹³⁰³ Inicia aci la mà de JC.

¹³⁰⁴ Afegeix i cancel·la: dia de m

de Sant Loís, per la despedida, XXX sous, a cada hu X sous: I lliura, X sous.

Ítem, a nou capellans que stigueren a les taules tots los dies del dit Jubileu, tres en cada taula, a les tres portes, a cada hu cada dia III sous, pren summa per tots los cinch dies, VI lliures, XV sous: VI lliures, XV sous.

Ítem, als scolans, per lo tocar extraordinari en los¹³⁰⁵ cinch dies del dit Jubileu, y per lo guardar la tapiceria y lo lit de Nostra Senyora, de dia y nit, XII lliures, sous; dich: XII lliures, sous.

Ítem, al fiscal de la cort, per lo treball de anar per totes les parròchies per a donar los cartells als vicaris, X sous; dich: lliures,¹³⁰⁶ X sous.

Ítem, als tromp«e»tes de la ciutat, per fer la crida del dit Jubileu, XXXI sous, VI: I lliura, XI sous, VI.

Ítem, al lantier, per posar los canalobres y encendre y apagar los ciris dels dits canelobres tots los cinch dies, X sous; dich: lliura, X sous.

Ítem, al magíster, per sos treballs: I lliura, X sous.

Ítem, al sotzobrer, per sos treballs: I lliura, I sou.

Ítem, al senyor bisbe, per les tres misses: I lliura, X sous.¹³⁰⁷ // **([CLXXIII']¹³⁰⁸ // CLXXIII)**

{ELS ESCOLANS DE LA SEU}

Cinch¹³⁰⁹ són los escolans de la present Seu de València, sense lo escolà de Sent Pere, los quals servixen y administren cinch officis per tota la setmana, començant lo disabte de matí, acabada missa major, fins a l'altre disabte a la mateixa hora. Y, axí, cascuna setmana se muden tots los cinch, exceptant quant entra escolà nou, que servix tres setmanes de campaner, per aprendre la pràctica del campanar, no dexant los altres quatre escolans de mudar-se per ses setmanes. Lo primer offici de tots los cinch és campaner, en lo qual entra qualsevol escolà nou y és obligat a fer lo següent.

¹³⁰⁵ -s *sobreescrit*.

¹³⁰⁶ *Entenem ací i en les següents: cap lliura*

¹³⁰⁷ *Finalitza ací la mà de JC.*

¹³⁰⁸ *Pàgina en blanc.*

¹³⁰⁹ *Continua la mà de PM.*

CAMPANER

Lo principal offici del campaner és tenir en conreu lo campanar y campanes, y tenir tancat aquell. Hi ha d'ésser lo primer al campanar, tostemp que han de tocar les campanes.¹³¹⁰ E si al tocar les campanes no y à mester sinó hu, és ell a soles; si y són mester dos, són ell y lo segon; si y són mester tres, puja-y lo de les chiques; si quatre, puja-y lo guardià, y lo de l'altar guarda fins que són avallats.

Lo modo com ha de tocar ja stà en lo principi del present libre.

Ítem,¹³¹¹ ha de donar hunct a les campanes tostemp que les han de tocar. E ha-y de posar cordes y ligar los batalls, tostemp que serà mester. E com hix de campaner,¹³¹² ha de dexar totes les campanes ben adreçades de cordes, y batalls ben ligats. Hon no, lo qui entra nou campaner adoba-u y marca'l segons lo treball. Tostemp que faltarà al campanar¹³¹³ y altre escolà suplirà per ell, si és de dia, lo pot marcar en hun sou, y si és de nit en hun real, tant de tocar als officis ordinaris com al temp, o qualsevol altre tocar extraordinari. // (**CLXXIII'**) **Campaner**)

De Senta Creu de Veremes fins Senta Creu de Maig,¹³¹⁴ que fan senyal a vespres, tocant una hora, lo campaner ha de venir, tocant dotze hores, a guardar la Seu. Y essent ell vengut, lo guardià va-se'n a dinar, emperò ha de tancar les portes a XI hores y mija, ans que se'n vaja. Y, axí, lo campaner guarda fins a la una hora. Y si se ha de mudar lo pali a l'altar per a vespres, muda'l ell de les dotze a la una; y tocant una hora, fa senyal a vespres, y obre les portes y puja-se'n al campanar per a tocar a vespres. Al vespre ve a tocar la oració del vespre y vigília, si y haurà. E, tocada la oració, avallat del campanar, lo guardià, après que ha tancat les portes, va-se'n a sopar, y lo campaner guarda la Seu fins a la guarda. E si per alguna necessitat la Seu stava uberta més avant de la guarda, lo campaner és tengut de guardar fins a mijanit, que se'n puja a tocar a matines. E, axí, lo Dijous Sanct lo campaner ha de anar per la seu fins a mijanit ab lo sobrepellis.

De Sancta Creu de Maig fins a Senta Creu de Veremes,¹³¹⁵ de matí, ve a guardar a les onze hores, y a XI hores y mija ell ha de tancar les por-

¹³¹⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Tocar campanes.

¹³¹¹ *Afegeix al marge esquerre:* Lo que ha fer en les campanes.

¹³¹² *Afegeix al marge esquerre:* Com té a dexar lo campanar.

¹³¹³ *Afegeix al marge esquerre:* La marcha si altri supleix per ell.

¹³¹⁴ *Afegeix al marge esquerre:* La guarda del campaner en lo hivern.

¹³¹⁵ *Afegeix al marge esquerre:* La guarda del campaner en lo stiu.

tes. Y si és dia de Despertada, guarda fins a dotze hores y tres quartes, y après puja-se'n al campanar a tocar la Despertada. E lo de l'altar ha de venir a guardar ans que se'n puge lo campaner. E si lo pali se ha de mudar a migjorn, ha'l de mudar lo campaner. E quant toquen dos hores, lo de l'altar, qui guarda, fa senyal a vespres y obre les portes. Si no és dia de Despertada, lo campaner guarda fins a les dos hores y fa senyal a vespres, y obres¹³¹⁶ les portes, y après puja-se'n a tocar a vespres. Quins dies hi ha Despertada ni quins no y lo com se toca, *vide* a cartes VI.

Al vespre // **(CLXXV Campaner)** ve a guardar, tocant sis hores, y en ésser vengut lo guardià, se'n pot anar a sopar. E si no és dia de vigília, guarda tostemps fins a la guarda o fins a mijanit per alguna necessitat; y quant és hora de tocar la oració, puja-se'n prest y fa lo senyal curt, y toca la oració, y avalla-se'n y tanca les portes, y no's parteix de la Seu. Si és dia de vigília, ans de pujar a tocar la vigília, ha de venir a guardar lo de l'altar, y guarda fins que han tocat la oració, qu'és avallat lo campaner. Y mentres lo campaner toca la oració, lo de l'altar ha de tancar les portes de la Seu.

E tostemps que lo campaner, per pujar al campanar, no porà guardar, lo de l'altar ha de venir a guardar.

E tostemps que qualsevol escolà que tindrà la guarda y la dexarà, que la Seu resta sense guarda, si és de dia, serà marcat¹³¹⁷ en hun real; si és de nit, en tres sous; si és de mijanit amunt fins a missa, en V sous.¹³¹⁸ E tostemps que lo campaner no ve a guardar a la hora que ha de venir, lo guardià no se'n pot anar fins que l'altre sia vengut; mas lo que ha de fer és a la hora girar-li la quarta y de cascuna hora¹³¹⁹ que tarda, li ha de fer pagar sis diners; emperò no pot pujar la marcha més de hun real; y aqueixa marcha tota és d'ell. E aquesta marcha se serva entre los escolans tostemps que lo hu tarda a venir a guardar. Enaxí que may lo hu pot dexar la guarda fins que l'altre és vengut. Bé és veritat que, si és hora de pujar a tocar al campanar y lo qui ha de guardar no és vengut, ni y a escolà que guarde, *ad evitandum maius escandalum*, tanquen ab clau lo postich del Bisbe, qui acostuma d'estar ubert, y pugen-se'n a tocar al campanar; y al qui havia de venir, marca'l lo sotsagristà, segons dit és, en hun real. // **([CLXXV] Campaner)**

¹³¹⁶ *Per:* obre

¹³¹⁷ *Afegeix al marge esquerre:* La marcha de la guarda.

¹³¹⁸ *JC afegeix en l'interlineat:* O [e] més, si se'n segueix algun scàndel.

¹³¹⁹ *Corregeix possiblement a.m. per a llegir:* quarta

Ítem, és tengut de tancar les portes¹³²⁰ de la Seu en lo stiu, axí de matí com après dinar, y tostemps que y à salve, dita la salve; y les portes del portal dels Apòstols, quant sermonen; y la una de les finestres damunt lo portal del Campanar que donen lum al cor, tostemps que farà fredor hi u requerran los capellans de matines; y a la guarda totes les portes y postichs ab clau, com veurem en lo capítol de la guarda; y les portes de la sagrestia feta la guarda, y la finestra de la sagrestia a la oració del vespre, y les portes del Fossaret a la guarda. Y si y dorm lo armarier, quant va a tocar a matines, ha de obrir los forrellats del Fossaret y ha de tenir tancat tostemps lo campanar, axí de nit com de dia. Hi ha de posar lo bernat en la primera porta de la sagrestia, feta la guarda, y la balda en lo postich. E si no u farà, sia marcat, per lo major treball en quatre diners, y per lo menor en tres diners, y per lo més chich en dos diners.

Ítem, ha de posar lo pali¹³²¹ quant se posa a migjorn. Y si havia de pujar al campanar per tocar a confrare o a d'alguna altra cosa a migjorn, sellavors posa'l lo de l'altar qui guarda, sots pena de sis diners.

Ítem, és tengut de encendre les lànties¹³²² que té en càrrech lo sotsagristà al migjorn y al vespre, a pena de sis diners.

Ítem, és tengut de apagar los ciris de la salve,¹³²³ dita la salve, y estojar-los dins la caxa que stan; y, feta la guarda, apartar la caxa de davant lo altar ab lo guardià, qui li ajuda.

Ítem, és tengut de portar la creu entorn de la Seu¹³²⁴ a les professons dels diumenges y de les festivitats ordenàries, si ja no y havia Morlanes, car en tal cars ha de donar rahó al campanar, y lo guardià porta la creu, sots pena de VIII diners.

Ítem, és tengut de portar la creu a totes les professons ordenàries y extraordinàries que-s fan fora de la¹³²⁵ // **(CLXXVI Campaner)** Seu, a l'anar, ço és, de la Seu fins al loch principal hon va la professó; y també lo dia del Corpus fins a les forques, y a la professó general de la Verge Maria de Agost fins a la confraria. E si és any de Perdonança, fins a la plaça dels Pavesos; y la nit de Sent Loís, passada la Perdonança, fins a la confraria; jatsia que-s toquen les campanes en aquestes tres professons a l'exir de la professó; en lo qual cars, lo segon servix per campaner, y toca

¹³²⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Tancar y obrir portes.

¹³²¹ *Afegeix al marge esquerre:* Posar lo pali.

¹³²² *Afegeix al marge esquerre:* Encendre les lànties.

¹³²³ *Afegeix al marge esquerre:* Apagar los ciris de la salve.

¹³²⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Portar la creu per la Seu.

¹³²⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Portar la creu fora la Seu.

ab los altres escolans y alguns ajudants que·ls ajuden. E també porta la creu lo Diumenge de Rams fins al cadafal o terradet, y té la creu fins que han acabat lo sermó.

Lo restant de la professó, fins tornar-la¹³²⁶ a la Seu y dins la sagrestia, la torna lo de l'altar.

E si en la Quaresma¹³²⁷ se fa alguna professó de pregàries de matí, fora la Seu, lo campaner, per causa de les batallades y de tocar a vespres, no pot portar la creu, mas en tal cars porta-la a l'anar lo de l'altar y torna-la lo guardià; e lo de les chiques servix a l'altar fins qu'és vengut lo de l'altar.

A les professons de pregàries o de gràcies que's fan dins la Seu¹³²⁸ té càrrech de portar la creu lo guardià.

A les professons dels aniversaris té càrrech de portar la creu lo de l'altar, y també als còssors generals¹³²⁹ en la Se[u] o fora la Seu, a l'anar y al tornar.¹³³⁰

A les professons de vespres dins la Seu o davant lo altar, o a les dobles¹³³¹ de les capelles, té càrrech de portar la creu lo segon.

Als cossos, o remembrances o aniversaris que va la creu mijana¹³³² a Sent Pere o fora la Seu, ab XX, o XXV o XXX capellans, porta la creu lo escolà de les chiques. // **([CLXXVI] Campaner)**

Ítem, és tengut de acompanyar lo sermonador,¹³³³ ensemps ab lo segon, de la libreria o sagrestia fins a la trona, a pena de sis diners.

Quant lo campaner està malalt lo segon servix per campaner,¹³³⁴ y han hun ajudant qui toca per segon, y paga'l lo malalt, tostemps que los altres no y volran supplir.¹³³⁵ // **(CLXXVII)**

¹³²⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Tornar la creu.

¹³²⁷ *Afegeix al marge esquerre:* En Quaresma.

¹³²⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Professons per la Seu de pregàries o gràcies.

¹³²⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Aniversaris y cossos generals.

¹³³⁰ *Afegeix en l'interlineat:* y al beneyr de la cendra, *feria quarta cinerum*.

¹³³¹ *Afegeix al marge esquerre:* Dobles.

¹³³² *Afegeix al marge esquerre:* Als cossos ab la creu mijana.

¹³³³ *Afegeix al marge esquerre:* Acompanyar lo sermonador.

¹³³⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Qui suppleix per campaner.

¹³³⁵ *A.m. afegeix i a.m. cancel·la:* Ítem, quant enpalien la capella, à de guardar lo guardià fins que vinga lo campaner de dinar, de modo que té mij·ora de tems.

A.m. afegeix al marge esquerre: Guarda'l des que acaban d'enpalier.

Resta del full, en blanc.

GUARDIÀ

Lo segon offici és de guardià, que té càrrech principalment de guardar la Seu y la sagrestia, ço és, de mijanit fins a les onze hores en lo stiu, y de [acabant] vespres fins a les sis hores; hi en lo hivern de mijanit fins a les dotze hores, y [après]¹³³⁶ vespres fins a la oració del vespre. E de mijanit fins a l'alba ha d'estar ab lo matalafet al postich del Bisbe, que stà ubert per a entrar los capellans a matines. Y quant tots són entrats, tanca lo forellat ab clau per causa de anar a dir la liçó y a fer tocar a laudes.¹³³⁷ E acabades matines, obre als capellans per a que se'n vagen; y essent-se'n anats, tanca lo forellat ab clau, y dorm ab lo matalafet, allí, junct al cantonet de Senta Magdalena. Quant ha ubert les portes¹³³⁸ per a l'alba y ha despertat los del campanar per a que toquen l'alba, retrau-se dins la sagrestia per donar recapte a la missa d'alba¹³³⁹ y ajudar-los de vestir. Si dexa la guarda de nit, té marcha de tres sous, y de més si se'n seguix algun gran escàndel; e de dia hun real o més per algun gran escàndel.¹³⁴⁰ Quant no s'i fa offici, ha de guardar defora la sagrestia, en lo banquet y per la Seu, y quant se fa offici, dins la sagrestia.

Ítem, quant és doble, porta la capa al cor per al benedictus de matines,¹³⁴¹ y lo de l'altar, lo encenser. Quant és simple, ell suppleix en tot, y lo de l'altar, dit que ha lo respons, se'n pot pujar a dormir.

Ítem, és tengut de obrir lo postich del Bisbe a mijanit, per a matines, y a l'alba obrir los postichs de totes les tres portes; y com han dit prima, les portes majors, si no feya fret o ayre. E acabat lo sermó, és tengut de obrir les portes que han tancat per al sermó. E quant ha de exir defora la Seu –lo aniversari, o professó, o entrar algun cors o per algun combregar–, és tengut de obrir les portes majors. E més, ha de obrir a missa les portes de la sagristia.¹³⁴² E per cascuna vegada,¹³⁴³ que sia mar-

¹³³⁶ *Corregeix possiblement a.m. per a llegir: de*

¹³³⁷ *tocar a laudes subratllat. Afegeix al marge esquerre: Guardar.*

¹³³⁸ *ha ubert les portes subratllat.*

¹³³⁹ *Afegeix al marge esquerre: Ajudar a la missa de l'alba.*

¹³⁴⁰ *JC afegeix en l'interlineat i al marge esquerre: Lo com se à de aver, quant lo campaner no ve a guardar a l'ora que li toca a guardar, axí de matí com al vespre, mireu atràs, a cartes C>LXXXV.*

¹³⁴¹ *Afegeix al marge esquerre: Servir a matines.*

¹³⁴² *Afegeix al marge esquerre: Obrir portes.*

¹³⁴³ *Entenem: E per cascuna vegada que no ho faça*

quat en sis diners. E més, ha de obrir¹³⁴⁴ la finestra que dóna lum al cor, que stà damunt lo portal del Campanar, de matí, quant stà tancada, per a que y vegem al cor. // **(CLXXVII' Guardia)**

Ítem, és tengut de tancar les portes¹³⁴⁵ de la Seu en lo hivern de matí, a onze hores y mija, quant han acabat totes les misses y ha buydat la gent, y a la oració del vespre. E més, les portes del cor après qu'és acabat lo offici, axí de matí com après dinar. E les portes de la sagrestia quant no y à nengú. E ha de tancar la una finestra de les que donen lum al cor, tostemps que farà f[r]et hi u requerran los de matines, sots pena de sis diners per cascuna vegada.

Ítem, és tengut de ajudar a vestir en la sagrestia y a plegar¹³⁴⁶ los vestiments, sots pena de tres diners. E si diuhen alguna missa cantada, après tot lo offici, ha de plegar tots los vestiments, y lo de l'altar los stoja quant ve.

Ítem, tostemps que y à bisbe o bisbes al cor per a hoir lo offici, los ha de portar citials¹³⁴⁷ ab coxins, y tornar-los acabat lo offici. E més, és tengut de tornar lo sitial del bisbe qui ha fet lo offici en lo cor a vespres, o a matines, sots pena de sis diners.

Ítem, és tengut de portar lo sitial a la capella per al bisbe, tostemps qu'és bisbal, ço és, la cadira bisbal, axí la de ferro com la de fusta, ab tot son adrés, la qual ha de aparellar en la sagrestia lo de l'altar; y lo de l'altar lo té a tornar a la sagrestia. E lo primer dia de Quaresma, per a la sendra, [y lo Divendres Sant per a la adoració de la creu], lo guardià ha de portar la dita cadira o sitial per al bisbe al cor,¹³⁴⁸ damunt lo tapit que ha aparellat lo armarie[r]. Y, acabada la c[irim]ònia de [do]nar la cendra a tots los canonges [y] capellans, porta-la a l'altar per a la missa, sots pena de sis diners.

Ítem, és tengut de encendre les lànties¹³⁴⁹ de la sagrestia y les tres de la Seu que té càrrech lo sotsagristà, a mijanit, y a migjorn y a la oració del vespre, ans que se'n vaja, en lo hivern. Y, en lo stiu a migjorn y a la oració del vespre encén-les lo campaner, qui té la guarda, sots pena de sis diners. // **(CLXXVIII Guardia)**

¹³⁴⁴ *Afegeix i cancel·la:* de

¹³⁴⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Tancar portes.

¹³⁴⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Vestir y plegar.

¹³⁴⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Sitals als bisbes.

¹³⁴⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Sitial per al bisbe a la capella y al cor per a la cendra.

¹³⁴⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Lànties.

Ítem, és tengut de fer les piques¹³⁵⁰ ab lo de l'altar los disabtes, sots pena de VIII diners.

Ítem, és tengut de obrir les portes¹³⁵¹ a mijanit y a l'alba, sots pena de hun sou.

Ítem, quant los tapits¹³⁵² se muden a mijanit, és tengut de ajudar-li al de l'altar, si request ne serà, sots pena de quatre diners.

Ítem, és tengut de agranar¹³⁵³ la sagrestia tres dies la setmana, y dexar-la neta lo disabte, sots pena de sis diners.

Ítem, és tengut de donar la aygua beneÿta¹³⁵⁴ los diumenges, quant no és bisbal; y també la ha de donar lo primer dia de Quaresma y los tres dies de les letanies,¹³⁵⁵ de matí, ans de missa. Los diumenges bisbals dona-la lo de les chiques, sots pena de hun sou.¹³⁵⁶

Ítem, és tengut de encensar¹³⁵⁷ a les professons bisbals, ab lo de l'altar, sots pena de hun sou.

Ítem,¹³⁵⁸ ha de portar la creu¹³⁵⁹ en les professons que's fan dins la Seu, axí de pregàries com de gràcies, sots pena de hun sou.

Ítem, quant no és bisbal, és tengut de levar lo drap de la trona,¹³⁶⁰ acabada nona, sots pena de sis diners.

Ítem, és tengut de tancar la una de les finestres¹³⁶¹ que donen lum al cor, a pena de quatre diners; y també és tengut de ajudar al de l'altar a tancar les finestres de l'altar major quant és mester, y obrir-les, sots pena de hun sou.

Ítem, és tengut de ajudar al de l'altar a apartar les stores¹³⁶² quant plourà, perquè no's banyen, sots pena de sis diners.

¹³⁵⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Piques.

¹³⁵¹ *Afegeix al marge esquerre*: Obrir portes.

¹³⁵² *Afegeix al marge esquerre*: Posar tapits.

¹³⁵³ *Afegeix al marge esquerre*: Agranar.

¹³⁵⁴ *Afegeix al marge esquerre*: Donar la aygua beneÿta.

¹³⁵⁵ *Segona -e- sobreescrita*.

¹³⁵⁶ *Probablement m.m. afegeix en l'interlineat*: Y lo Diumenge de Rams, dins y defora, lo guardià.

¹³⁵⁷ *Afegeix al marge esquerre*: Encensar.

¹³⁵⁸ *A.m. afegeix al marge dret*: No s'aguada.

¹³⁵⁹ *Afegeix al marge esquerre*: Portar creu.

¹³⁶⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Levar lo drap de la trona.

¹³⁶¹ *Afegeix al marge esquerre*: Tancar finestres.

¹³⁶² *Afegeix al marge esquerre*: Estores.

Ítem, si empresta algun pali per a la Seu per alguna dobla, és tengut de avisar¹³⁶³ al de l'altar y al sotsagristà, a pena de hun real. // **([CLXXVIII] Guardià)**

Ítem, és tengut de pujar al campanar tostemp que los tres del campanar no bastaran a tocar,¹³⁶⁴ com és al segon toch, quant hi ha Manuel, y als confreres de Sent Jaume y de la Verge Maria, y qualsevol altra manera de tocar que y sien menester quatre, a pena de mig real valencià.

Ítem, ha de plegar la capa¹³⁶⁵ que tornà de matines y les dos de l'alba dels disabtes, sots pena de quatre diners; y estoja-u lo de l'altar.

Ítem, ha de obrir les portes de la sagrestia¹³⁶⁶ a missa, sots pena de dos diners.

Ítem, ha de fer senyal¹³⁶⁷ ab la campaneta del sembori a levar Déu, si ja no era fèria o que no y hagués encens al levar Déu a la missa conventual, car en tal cars toca al de l'altar, sots pena de tres sous. E també ha de fer senyal ab la dita campaneta a vespres, en Quaresma, quant diuhen vespres de matí, acabant-se lo evangeli, sots pena de hun real.

Ítem, ha de tancar lo cor,¹³⁶⁸ acabat tot lo offici, sots pena de sis diners.

Ítem, ha de donar l'aigua de la Spina,¹³⁶⁹ y en sa absència lo de l'altar, sots pena de dos diners.

Ítem, és tengut de encendre los ciris de la salve¹³⁷⁰ en lo hivern, si no és bisbal, e, si és bisbal y en lo stiu, ha'ls de encendre lo de l'altar, a pena de sis diners.

Ítem, ha de obrir les portes¹³⁷¹ acabat lo sermó, a pena de sis diners.

Ítem, si serà request per lo de l'altar, ha-li de ajudar a empaliar¹³⁷² lo terradet lo Diumenge de Rams y lo Dimecres Sanct a vespre, a parar la

¹³⁶³ *Afegeix al marge esquerre:* Avisar si empresta res dins la Seu o defora.

¹³⁶⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Tocar campanes.

¹³⁶⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Plegar capes.

¹³⁶⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Obrir la sagrestia.

¹³⁶⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Fer senyal.

¹³⁶⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Tancar lo cor.

¹³⁶⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Aygua de la Spina.

¹³⁷⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Encendre los ciris de la salve.

¹³⁷¹ *Afegeix al marge esquerre:* Obrir portes.

¹³⁷² *Afegeix al marge esquerre:* Ajudar al de l'altar a empaliar.

A.m. afegeix: No se empalia la sagristia, sinó lo [dia de Nadal].

tauleta de la crisma y a les empaliades de la sagrestia a les festes principals que s'acostuma de empaliar, sots pena de hun real.

Ítem, ha de dar l'aygua beneÿta¹³⁷³ los diumenges que no seran bisbals, y lo primer dia de Quaresma, y lo // (**CLXXVIII Guardia**) Diu-menge de Rams, dins y defora, y a les tres professons de les ladànies. Los diumenges bisbals y lo dia de la Verge Maria Canelera, dóna-la lo de les chiques, a pena de nou diners.

Ítem, lo darrer dia de les letanies, per quant lo de l'altar té la creu a tota la missa, ha de servir a tota la missa per lo de l'altar;¹³⁷⁴ y lo de les chiques servix de guardia.

Ítem, ha de encendre lo Ciri de la Fe,¹³⁷⁵ quant, ell guardant, se mou algun temporal y no y és lo de l'altar, sots pena de sis diners; y apagar-lo quant és passat lo temporal.

Ítem, és tengut servir a la missa d'alba,¹³⁷⁶ sots pena de hun sou.

Ítem, tostemps que y haurà pali de bordons,¹³⁷⁷ és tengut de ajudar-lo a posar y a levar-lo, sots pena de sis diners.

Ítem, quant és bisbal, és tengut de ajudar al de l'altar a posar lo drap damunt lo taulell y lo tapit¹³⁷⁸ dels peus, y ajudar-lo a levar, sots pena de sis diners.

Ítem, los diumenges de Quaresma¹³⁷⁹ és tengut de portar la capa per al domer a vespres; y en haver-la vestida, ha de córrer al campanar per ajudar a tocar a completa, a pena de hun sou.

Ítem, ha de apagar les lànties,¹³⁸⁰ quant hi ha benedicció de lum.

Ítem, quant lo sermonador va a sermonar, ha de tancar les portes majors de la sagrestia y fer exir a tots defora, y seure's ell en lo banquet defora la sagrestia, per dar rahó a tots los que demanen res a la sagrestia, y rebre los càlzers emprestats, perquè no toquen ni perturben lo sermonador ni los hoints,¹³⁸¹ a pena de nou diners.

¹³⁷³ *Afegeix al marge esquerre:* Donar aygua beneÿta.

¹³⁷⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Servir, per lo de l'altar, en les letanies.

¹³⁷⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Encendre lo Ciri de la Fe.

¹³⁷⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Missa d'alba.

¹³⁷⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Pali de bordons.

¹³⁷⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Drap y tapit.

¹³⁷⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Diumenges de Quaresma.

¹³⁸⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Apagar les lànties.

¹³⁸¹ *Afegeix al marge esquerre:* Star a la porta de la sagrestia, sermonant.

Quant hi ha professó de capes, ha de ajudar al de l'altar a traure la taula en la primera sagrestia, per a posar les capes, y a traure totes les capes; y per avallar les capes de dalt y los vestiments, y per a portar les capes al cor, y a tot lo que serà request que lo de l'altar no y puga bastar, y per a posar y levar¹³⁸² // ([CLXXVIII] **Guardià**) los banchs de l'altar de les relíquies, a pena de hun sou, tostemps que serà request.

Quant lo pali dels bordons se ha de traure a vespres al rextat de l'altar¹³⁸³ per a la professó del Corpus o per a tornar alguna relíquia, lo han de traure lo guardià y lo de l'altar, chiques y segon.

Quant lo guardià stà malalt o és absent, lo de les chiques servix per guardià, y en lo tocar de les chiques loguen-hi hun ajudant, qui toque per chiques, y paga'l lo guardià; y si lo de les chiques era malalt, suppleix-hi lo segon.¹³⁸⁴ // (**CLXXX**)

LO DE L'ALTAR

Lo tercer offici és lo de l'altar, al qual principalment toca donar recapte a l'altar major y al cor en preparar tots los ornaments que són mes-ter per als officis divinals; y és obligat a tot lo que-s segueix.¹³⁸⁵

Primo, és obligat a posar los tapits¹³⁸⁶ de l'altar a migjorn, quant se muden, y levar y estojar los altres. Emperò, quant se han de mudar a mijanit, ha-li de ajudar lo guardià. Y axí mateix en Quaresma, quant leven los tapits dihent vespres de matí, ha-li de ajudar a levar-los acabant la missa de la fèria y començant vespres.

Ítem, ha de posar lo pali¹³⁸⁷ a l'altar tostemps que-s muda a mijanit. E si a migjorn lo campaner ha de pujar al campanar per a tocar, hi no haurà tengut temps de mudar lo pali, ha'l de posar lo de l'altar, puix toca a ell guardar, sots pena de hun sou.

¹³⁸² *Afegeix al marge esquerre*: Professó de capes y banchs de les relíquies.

¹³⁸³ *Afegeix al marge esquerre*: Traure lo pali dels bordons a l'altar.

¹³⁸⁴ *La resta de la pàgina en blanc*.

¹³⁸⁵ *A.m. afegeix en l'interlineat i al marge inferior amb signe de remissió*: Y és obligat que tostemps que haurà a servir a l'altar o *signanter* en missa o misses cantades en lo altar major, à d'estar al banc de la porta de la sacrestia, tenint sempre ull y mirament a l'altar per a quant à de servir. Y notaran que, axí ell com tots los altres scolans [*afegeix esborrall de dos lletres*], tostemps y quant hauran a servir a l'altar y al cor, de qualsevol servici que scia [*sic*] –com principalment portant la creu–, són obligats de anar desbonetats, sots pena de I sou, excepto quant portaran la creu en procesons o enterroris fora de la Seu.

¹³⁸⁶ *Afegeix al marge esquerre*: Tapits.

¹³⁸⁷ *Afegeix al marge esquerre*: Pali.

Ítem, ha de empaliar la peanya¹³⁸⁸ de l'altar en los bisbals y festes solemmpnes.

Ítem, tostemps qu'és festa solemmpne ab professó de capes, de part de vespre o a mijanit, ha de posar hun de ceda, que sia bo,¹³⁸⁹ a l'altar del Corpus,¹³⁹⁰ de la color de la festa, a pena de nou diners.

Ítem, en les festes anyals que y à reliquies a l'altar ha de posar los banchs de les reliquies,¹³⁹¹ ab lo guardià, y tornar-los ho«n» se staven, sots pena de hun sou.

Ítem, ha de posar roba neta,¹³⁹² ço és, tovalles, tovalloles, línees, caps de altar, camís, amits y camisetes de càlzers, a pena de hun sou.

Ítem, a mijanit, ha de espolsar lo altar¹³⁹³ major y banchs de la capella, cascun dia, a pena de sis diners.

Ítem, ha de agranar¹³⁹⁴ la capella dilluns, dijous y lo disabte, a pena de nou diners.

Ítem, ha de aparellar en la sagrestia tot lo mester¹³⁹⁵ per al cor y a l'altar, sots pena de mig real. // **([CLXXX'] Lo de l'altar)**

Ítem, ha de adobar la cadira bisbal en lo cor¹³⁹⁶ per als bisbals, y posar-hi lo tancaporta dels profetes, a pena de sis diners, per a vespres y matines de Nadal y del Corpus.¹³⁹⁷

Ítem, ha de empaliar les trones,¹³⁹⁸ a pena de sis diners.

Ítem, ha de posar en lo taulell de la sagrestia, en los bisbals, la catifa o drap, y en terra lo tapit chich, ab la cadira per a seure lo senyor bisbe en la sagrestia, y a missa a l'altar. E per a Nadal y les dos Pasquies y a la Verge Maria de Agost, ha de empaliar la sagrestia¹³⁹⁹ lo millor que porà, hi ha-li de ajudar lo guardià, si request ne serà, sots pena arbitrària del sotsagristà.

¹³⁸⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Peanya.

¹³⁸⁹ *Afegeix esborrall d'una lletra.*

¹³⁹⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Pali al Corpus. *A.m. afegeix al marge dret:* ojo

¹³⁹¹ *Afegeix al marge esquerre:* Banchs de les reliquies.

¹³⁹² *Afegeix al marge esquerre:* Posar roba neta.

¹³⁹³ *Afegeix al marge esquerre:* Espolsar lo altar.

¹³⁹⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Agranar.

¹³⁹⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Aparellar lo mester en la sagrestia.

¹³⁹⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Concertar la cadira del cor.

¹³⁹⁷ *A.m. afegeix:* Vera

¹³⁹⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Les trones.

¹³⁹⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Empaliar la sagrestia y concertar-la per als bisbals.

Ítem, lo dia de Rams¹⁴⁰⁰ és tengut de aparellar tot lo qu'és mester en lo terradet, com havem dit en lo mateix dia, excepto los banchs que u ha de fer lo fuster.

Ítem, lo Dimecres Sanct ha de derrocar les cortines,¹⁴⁰¹ y ha-li de ajudar lo guardià, si ja no té a muntar al campanar, sots pena de hun sou.

Ítem, és tengut de estar tota la roba de la sagrestia, de palis, vestiments, ornaments, coxins y sitials bisbals, y posar cascú en son loch.¹⁴⁰² Si són los vestime(n)ts bisbals dels de dalt de la sala, ha-li de ajudar a devallar-los y pujar-los lo guardià, sots pena de nou diners.

Ítem, quant hi ha professó de capes, ha de parar la taula en la primera sagrestia y compondre aquí totes les capes; y quant és hora, portar-les al cor,¹⁴⁰³ ajudant-li lo guardià a tot, si request ne serà, sots pena de hun sou.

Ítem, los disabtes en la vesprada ha de buydar les piques y netejar-les, y tornar-les a omplir; y a mijanit, fer benehir l'aygua;¹⁴⁰⁴ y ha-li de ajudar lo guardià, sots pena de hun sou.

Ítem, quant plou és tengut de ajudar al guardià a apartar les esto-res¹⁴⁰⁵ y tancar les finestres de l'altar major, a pena de sis diners. // **(CLXXXI Lo de l'altar)**

Ítem, en la sua setmana ha de fer espolsar dos tapits,¹⁴⁰⁶ entre tots los escolans, sots pena de sis diners. Y a ell toca haver-los de traure y aparellar tots los tapits que s'han de espolsar.

Ítem, ha de fer senyal a laudes de demorts y¹⁴⁰⁷ a matines, y ha de aquedar¹⁴⁰⁸ al primer toch de missa y de vespres, sots pena de mig real, y ha de fer senyal a la oració del rey.

Ítem, ha de portar les capes al cor y l'aygua beneÿta,¹⁴⁰⁹ sots pena de hun sou.

¹⁴⁰⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Dia de Rams.

¹⁴⁰¹ *Afegeix al marge esquerre:* Derrocar cortines.

¹⁴⁰² *Afegeix al marge esquerre:* Adesar la sagrestia.

¹⁴⁰³ *Afegeix al marge esquerre:* Professó de capes. Traure-les.

¹⁴⁰⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Fer les piques.

¹⁴⁰⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Apartar estoires.

¹⁴⁰⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Espolsar tapits.

¹⁴⁰⁷ *Segueix esborrall de 6-7 lletres.*

¹⁴⁰⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Fer senyal y aquedar.

¹⁴⁰⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Portar capes y aygua beneÿta al cor.

Ítem, és tengut guardar¹⁴¹⁰ tostemps que lo qui té la guarda ha de pujar al campanar a tocar.

Ítem, quant hi ha jornals del caper en la sagrestia, ha de stojar en son loch la roba,¹⁴¹¹ cosida y adobada, que ha plegat lo de les chiques.

Quant lo de l'altar stà malalt, lo de les chiques suppleix; y han qui toca per chiques, y paga-u lo malalt.¹⁴¹² // ([CLXXXI'] // CLXXXII)

LO DE LES CHIQUES

Lo quart offici és lo de les chiques, lo qual és lo tercer del campanar. Enaxí que tostemps que s'hagen a tocar les campanes, o per offici o per qualsevol altra cosa, y no y bastaran lo campaner y segon, ha de pujar, per ajudar-los, al campanar lo de les chiques; y quant repiquen, ha de tocar ell les chiques, repicant; d'on pren la denominació. Y ha de fer lo següent:

Primo, donar aygua beneÿta¹⁴¹³ al cor, quant és bisbal en diumenge, per quant lo guardià se vist a encensar, y no la pot dar.

Ítem, és tengut de anar a-avisar lo sermonador, y de sercar sermonador,¹⁴¹⁴ si y serà tramés.

Ítem, és tengut de acompanyar al sotsagristà¹⁴¹⁵ tostemps que volrà exir fora la Seu y per la Seu.

Ítem, és tengut portar la creu¹⁴¹⁶ chica tostemps que van per algun cors.

Ítem, quant en la Seu se fa algun cors general, és tengut tenir la creu.¹⁴¹⁷

Ítem, quant los capés fan fahena en la sagrestia en adobar y recórrer la roba de la sagrestia, és tengut¹⁴¹⁸ de traure la roba que s'ha de adobar y de guardar la sagrestia, quant lo guardià té quefer, y de tornar-la a plegar après qu'és adobada. E lo de l'altar la ha de stojar en son loch.

¹⁴¹⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Guardar.

¹⁴¹¹ *Afegeix al marge esquerre:* Quant hi ha jornals, estojar la roba.

¹⁴¹² *La resta i el verso del full, en blanc.*

¹⁴¹³ *Afegeix al marge esquerre:* Dar aygua beneÿta.

¹⁴¹⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Secar y avisar lo sermonador.

¹⁴¹⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Acompanyar al sotsagristà.

¹⁴¹⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Portar creu.

¹⁴¹⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Tenir la creu.

¹⁴¹⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Què és tengut, quant hi ha jornals.

Ítem, ha de soplir¹⁴¹⁹ per guardià, y per lo de l'altar y per segon, quant stan malalts o indispos, y per ell posen hu qui toca, y paga-u lo malalt. Quant ell stà malalt, lo segon soplix en tot per ell,¹⁴²⁰ salvo en lo tocar. Y per al tocar serquen¹⁴²¹ algun ajudant qui toca per ell, per lo menys que poden. // **([CLXXXII'])** En los bisbals ha de portar la una capa per a l'hun domer dels qui acompanyen lo senyor bisbe, axí per al magnificat com per al benedictus. Hi ha de ajudar a vestir, y a despullar¹⁴²² y a plegar en la sagrestia, tostemp qu'és bisbal, y a portar les capes y bordons del cor a la sagrestia.¹⁴²³ // **(CLXXXIII)**

LO SEGON

Diu-se segon per quant ha d'ésser tostemp la segona persona al campanar¹⁴²⁴ en ajudar al campaner, tostemp que ell no basta a tocar, axí al primer toch com al segon, y a qualsevol hora que hagen de tocar; y és lo cinqué officí.

Ítem, ha de portar la capa¹⁴²⁵ per al domer per al magnificat y al benedictus, ab lo de l'altar qui porta lo encenser; y en los bisbals, axí mateix, porta la una capa per a l'hun domer, exceptats los diumenges de Quaresma, que la porta lo guardià.

Ítem, ha de portar la creu¹⁴²⁶ a la professó de vespres dins la Seu, y fins a Senta Tecla, lo dia de Sent Vicent Martre, y fins a Sent Vicent o Sent Valero, a casa del cabiscol.

Ítem, ha de ajudar al de l'altar a tornar les capes y bordons del cor a la sagrestia, ara sia bisbal ara sia doble de quatre capes, y ajudar a plegar y ha vestir¹⁴²⁷ quant és bisbal.

Ítem, ha de acompanyar lo sermonador,¹⁴²⁸ ab lo campaner, per la Seu y fins al terradet, lo Diumenge de Rams; y ha de pujar a la libreria a fer-lo avallar.

¹⁴¹⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Per qui ha de soplir.

¹⁴²⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Qui suppleix per ell.

¹⁴²¹ -r- *sobreescrit.*

¹⁴²² *Afegeix al marge esquerre:* Portar capa, tornar, vestir y despullar.

¹⁴²³ *La resta de la pàgina en blanc.*

¹⁴²⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Tocar al campanar.

¹⁴²⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Portar capa.

¹⁴²⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Portar creu.

¹⁴²⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Tornar capes, vestir y plegar.

¹⁴²⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Acompanyar lo sermonador.

Ítem, en los bisbals ha de guardar¹⁴²⁹ la sagrestia mentres fan la professó de missa per entorn de la Seu.

Ítem, ha de soprir per lo campaner,¹⁴³⁰ quant stà malalt; y han hun sostitut qui toca per ell, y paga'l lo malalt.

Quant ell stà malalt, lo de les chiques suplix per ell,¹⁴³¹ y han hun sostitut qui toca per chiques, y paga'l lo malalt. // **([CLXXXIII]'**¹⁴³² // **CLXXXIII)**

SEGUEIXEN-SE LOS SERVICIS DELS CINCH ESCOLANS, PER SES ANTIQUITATS

Primo, lo¹⁴³³ més antich té càrrech de l'armari y calaxos de la roba de lli, ço és, dels camís sense paraments, y amits, y tovalles, y línees, y cordons blanchs, camisetes de càlzers, y tovalloletes y caps d'altar, tota la qual roba blanca està en lo armari baix, dins la sotsagrestia, al costat de l'armari, hon stans les cortines de les trones de ras.¹⁴³⁴ E més, té càrrech de l'armari que stà damunt lo de la roba de lli, hon stan les línees obrades y les tovalloles de l'evangeli de brocat¹⁴³⁵ y algunes de ceda noves. E té càrrech de fer netejar la roba en esta forma: que ell mana al darrer que la traga en la primera sagrestia. Y treta aquí, lo dit antich la tria y la dóna a comte a l'armarier,¹⁴³⁶ qui te càrrech de fer-la netejar, tota la roba de lli,¹⁴³⁷ sense obradures ni paraments. Y contada que la ha, manifesta-la al sotsagristà, lo qual la posa en memòria per escrit. Y com lo armarier, o la lavanera per ell, la torna neta, lo dit antich la cobra a comte ab la memòria del sotsagristà, y la estoja hon ha d'estar.

Los camís ab paraments y línees obrades ho fa netejar la tresoreria,¹⁴³⁸ per quant se han a descosir y tornar a cosir los paraments e listes, lo qual acostuma de fer lo caper pagant-lo.

¹⁴²⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Guardar.

¹⁴³⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Suplir per campaner.

¹⁴³¹ *Afegeix al marge esquerre:* Qui supleix per ell.

¹⁴³² *El verso del full en blanc.*

¹⁴³³ *Sobreescriu:* primer y

¹⁴³⁴ trones de ras *subratllat.*

¹⁴³⁵ evangeli de brocat *subratllat.*

¹⁴³⁶ a comte a l'armarier *subratllat.*

¹⁴³⁷ *A.m. afegeix al marge esquerre:* Li y seda, portar (?) a la lavanera.

¹⁴³⁸ *SG afegeix al marge esquerre:* Totes les bugades toquen a pagar a la thesoreria.

Lo seu caxó és lo mit[...]es armari¹⁴³⁹ baix, al costat de l'armari hon stà lo argent y corporals per al servir de cada dia.

Ítem, quant lo argenter ha de netejar lo retaule¹⁴⁴⁰ // **([CLXXXIII])** de argent, toca a ell ajudar-li; y paga'n lo sotsobrer de la Seu deu sous, cinch sous per a l'argenter y cinch sous per a ell; y si ell no u vol fer, fa-u lo quart.

Ítem, ha de espolsar ab les cohes tots los brocats,¹⁴⁴¹ quant los volen plegar; y los altres quatre escolans los pleguen.

Ítem, he¹⁴⁴² de ordenar les barrades y de afinar-les¹⁴⁴³ y agullar-les; y los altres claven y tiren en la capella e fora la capella; los dos darrés los tiren y avallen, puix no y à sinó dos cordes.¹⁴⁴⁴ // **(CLXXXV)**

LO QUART¹⁴⁴⁵ ESCOLÀ

Lo quart¹⁴⁴⁶ escolà té càrrech de l'armari dins la sotsagrestia, hon stan los camís ab paraments, y de l'armari damunt, hon està lo argent, per al servir de l'altar als bisbals, y diumenges y festes, y les capsas dels corporals y càlzers de l'altar major.

E lo seu propri caxó és lo de la porta de la sotsagrestia, al costat del caxó del vedell.¹⁴⁴⁷ // **([CLXXXV])**

LO TERCER ESCOLÀ

Lo tercer escolà té càrrech dels armaris dels palis, que stan dins la sotsagrestia, damunt l'aygua de la Espina; y de tenir los dits palis, axí com de brocat com de ceda, ben plegats y ben composts y ordenats.

E lo seu propri caxó és lo caxó d'enmig, al costat del caxó del baciner y del segon.¹⁴⁴⁸ // **(CLXXXVI)**

¹⁴³⁹ lo mit... es armari *corregeix probablement m.m. per a llegir*: la mitat de l'armari

¹⁴⁴⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Netejar lo retaule.

¹⁴⁴¹ *Afegeix al marge esquerre*: Espolsar brocats.

¹⁴⁴² *Sic*.

¹⁴⁴³ *Afegeix al marge esquerre*: Ordenar y afinar les barrades.

A.m. afegeix: El afinar toca al más antigo; lo demás toca a todos.

¹⁴⁴⁴ *En blanc la resta de la pàgina*.

¹⁴⁴⁵ *Corregeix per a llegir*: segon

¹⁴⁴⁶ *Corregeix per a llegir*: segon

¹⁴⁴⁷ *En blanc la resta de la pàgina*.

¹⁴⁴⁸ *En blanc la resta de la pàgina*.

LO SEGON¹⁴⁴⁹ ESCOLÀ

Lo segon¹⁴⁵⁰ escolà té càrrech dels armaris y calaxos que stan en tot lo taulell y al costat de l'armari de les creus, davall la caixa de la Verge Maria de la confraria; de tenir-ho ben plegat, y ben concertat y ben plegat.

E lo seu propri caxó és lo que stà al costat del caxó de l'armari.¹⁴⁵¹ // ((CLXXXVI'))

LO PRIMER¹⁴⁵² ESCOLÀ, QUE ÉS LO QUI ÉS ENTRAT DARRER ESCOLÀ¹⁴⁵³

Aquest escolà té càrrech dels armaris dels brocats, y emperials y ricamarts, axí de la primera sagrestia com de totes les altres. E té càrrech de l'armari dels palis vells, que està damunt los tapits. E tostemp que's presta¹⁴⁵⁴ algun drap o draps, o de brocat o de porpra, ell té càrrech de l'avallar-lo y de tornar-lo en son loch.

Quant hi ha empaliada, lo antich li diu quins draps ha de derocar,¹⁴⁵⁵ y ell los derroca; y lo segon los apoma perquè no's guasten ni facen pols, del qual parlarem més larch en les fahenes de comú.

Ítem, és tengut de tornar los draps¹⁴⁵⁶ de la empaliada a la sagrestia. Y açò no u pot fer fins que la empaliada és plegada, a pena de sis diners quant contrafarà.

Ítem, és tengut de tirar les barrades¹⁴⁵⁷ de la empaliada, a pena de tres diners cascuna, ço és, la una corda.

Ítem, és tengut de pujar en la escala¹⁴⁵⁸ tostemp que serà mester, ara sia empaliada de la esgleya o extraordinària, a pena de hun real o de no haver part del guany.

¹⁴⁴⁹ *Corregeix per a llegir:* quart

¹⁴⁵⁰ *Corregeix per a llegir:* quart

¹⁴⁵¹ *En blanc la resta de la pàgina.*

¹⁴⁵² *Corregeix per a llegir:* darrer

¹⁴⁵³ *Afegeix:* o cinqué

¹⁴⁵⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Emprar o cobrar draps.

¹⁴⁵⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Derrocar draps.

¹⁴⁵⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Tornar draps.

¹⁴⁵⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Tirar la barrada.

¹⁴⁵⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Pujar la escala.

Ítem, és tengut de tornar les escales¹⁴⁵⁹ en son loch, après que no seran mester, a pena de sis diners.

Ítem, quant se muda la escala, la ha de portar¹⁴⁶⁰ lo darrer, a pena de sis diners. Y tostemp que'n tot açò ell no y bastarà, li ha de ajudar lo segon.

Ítem, ha de traure, y de tornar y plegar los tapits,¹⁴⁶¹ per a empaliar y desempaliar, y ha-li de ajudar lo segon, a pena de quatre diners, axí en lo ordinari com en lo extraordinari.

Ítem, és tengut de pugar en la escala¹⁴⁶² per a estojar o traure draps de brocat, o emperials o ricamarts, y en les empaliades tostemp que s'haurà a pujar per la escala per a qualsevol causa. Hi lo pugar toqua del dit[...] primer¹⁴⁶³ la mitat de la empaliada y l'altra mitat al quart. // (CLXXXVII)

Ítem, és tengut de tenir ànsia de haver lo pam beneÿt¹⁴⁶⁴ dels escolans y del magíster, quant n'i ha, sots pena de perdre sa part.

Ítem, quant se empalia la capella de ras, ell y lo quart han de traure y stogar los draps,¹⁴⁶⁵ y tots empalien; emperò quant empalien los¹⁴⁶⁶ dos barrades de defora la capella, los dits dos darrés ho fan tot hi u desfan quant empalien ab los draps vells de ras en les octaves solempnes, sots pena de sis diners.

Ítem, quant hi ha professó de capes, ha d'estojar totes les capes¹⁴⁶⁷ que han servit *tantum* a la professó, après que tots les han plegades, de la primera sagrestia fins a la darrera. Y aquí lo antich les hi ordena segons los calaxos, y ell les hi stoja. Les capes riques que stan dedalt, stogen-les lo de l'alltar¹⁴⁶⁸ y guardià, sots pena de hun real.

Ítem, és tengut de obrir y tancar lo retaule,¹⁴⁶⁹ los panys de dalt y lo quart davall, sots pena d'un real.

¹⁴⁵⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Estojar les escales.

¹⁴⁶⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Portar la escala.

¹⁴⁶¹ *Afegeix al marge esquerre:* Traure y stogar los tapits.

¹⁴⁶² *Afegeix al marge esquerre:* Escala.

¹⁴⁶³ del dit [...] primer *corregeix per a llegir:* del dit darrer

¹⁴⁶⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Pam beneÿt.

¹⁴⁶⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Draps de ras.

¹⁴⁶⁶ *Sic.*

¹⁴⁶⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Estojar capes.

¹⁴⁶⁸ *Sic.*

¹⁴⁶⁹ *Afegeix al marge esquerre:* Obrir y tancar lo retaule.

Ítem, és tengut de mudar, l'any cascú, tres cabelleres noves en los salpacers;¹⁴⁷⁰ la una per a Tots Sancts, l'altra per a la Verge Maria Canelera y l'altra per al Diumenge de Rams; y la capellera¹⁴⁷¹ vella muden-la en l'altre salpacer, a pena de sis diners y de comprar-ne a ses despeses de noves.

Ítem, és tengut de levar la sera¹⁴⁷² dels canalobres, a pena de no haver-ne part.

Ítem, té càrrech de guardar totes les camises¹⁴⁷³ dels brocats, a pena de pagar-les.

Ítem, és tengut de guardar tots los lançols, axí del campanar com los lançols dels seus lits, y de fer-los netejar a despeses de tots los escolans; y, axí mateix, de guardar totes las flaçades.¹⁴⁷⁴ // **(CLXXXVII°) Lo escolà darrer)**

Ítem, és tengut de aretglar y tenir ben plegats y ben plans tots los brocats emperials y ricamarts¹⁴⁷⁵ en los armaris o calaxos, hon acostumen de star.

Ítem, és tengut de stojar qualsevulla drap que vaja per la sagrestia en son loch,¹⁴⁷⁶ hon acostuma de star, o capa o pali que n'hauran tret per a mostrar-ho.

Ítem, si no y haurà lantier, és tengut de netejar les lànties¹⁴⁷⁷ de la sagrestia en les festes principals y quant serà mester.

Ítem, és tengut de anar a comprar totes les cordes¹⁴⁷⁸ que són mester per al campanar, y exeringuers per als batals, o demanar-ho a l'armari; y axí mateix, de les cordes per a les cortines de l'altar major.

Ítem, tostemps que s'ha de posar la cortina blanca o negra a l'altar major¹⁴⁷⁹ és tengut de posar-la, y ha-li de ajudar lo quart, si y serà conuocat; y axí mateix, al levar-la y plegar-la.¹⁴⁸⁰ // **(CLXXXVIII¹⁴⁸¹ // CLXXXVIII°)**

¹⁴⁷⁰ *Afegeix al marge esquerre:* Fer salpacers.

¹⁴⁷¹ *Corregeix segurament m.m. per a llegir:* cabellera

¹⁴⁷² *Afegeix al marge esquerre:* Sera. *A.m. afegeix:* Ojo.

¹⁴⁷³ *Afegeix al marge esquerre:* Camises.

¹⁴⁷⁴ *Afegeix al marge esquerre:* Lançols y flaçades.

¹⁴⁷⁵ *Afegeix al marge esquerre:* Draps ben aretglats.

¹⁴⁷⁶ *Afegeix al marge esquerre:* Estojar en son loch.

¹⁴⁷⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Lànties.

¹⁴⁷⁸ *Afegeix al marge esquerre:* Haver cordes.

¹⁴⁷⁹ *Afegeix al marge esquerre:* La cortina de l'altar.

¹⁴⁸⁰ *En blanc la resta de la pàgina.*

¹⁴⁸¹ *Recte i verso del full en blanc.*

SERVICI DELS ESCOLANS DE TOTS ENSEMPES

Les empaliades que fan los escolans és servici de comú, y fa's del modo següent: que lo més antich diu al darrer que tragua draps, mostrant-li d'on los ha de traure ni quins draps, e reb-los ell, si és en loch que y baste. Aprés, tots los tres restants escolans los han a traure fins a la primera sagrestia, y d'aquí lo darrech¹⁴⁸² té càrrech de traure'ls fins al loch hon se han de empaliar, segons lo antich haurà concertat les barrades. Y empalien axí que lo quart clava, y ajuda-li lo primer a les barrades de la capella devers la sagrestia. A les barrades de l'altra part empalien segon y tercer: lo tercer clava, y lo segon li ajuda. E com han acabat de clavar, tots los quatre pugen les barrades, y lo antich les afina; y si és mester, les fa avallar tantes vegades fins que stan bé. Y com stan bé, les agulla, y fa-les pujar de tot y les afina dalt, que stigen dretes.

Quant empalien algunes octaves solempnes, les dos barrades dins la capella les fan tots los escolans y les desfan; y les dos barrades de defora les fan los dos escolans darrés, ab dos draps de ras dels vells, y les desfan.

Quant desempalien, tots los quatre escolans darrers desclaven y pleguen, y lo antich no fa sinó espolsar los brocats ab les cohes de pell y manar. Y lo darrer ha de entrar tots los drap<s> en la primera sagrestia, y d'aquí los quatre darrers e[...]ogen¹⁴⁸³ los emperials y ricamarts dins la sotsagrestia de les relíquies, y los dos darrers tenen // (**CLXXXVIII'**) càrrech d'estojar tots los brocats emperials y ricamarts en esta manera: que lo darrer puja en la escala y lo quart li dóna los draps.

Aprés que la empaliada és desfeta y estojada, los tapits que han servit los dos darrers los han de plegar y stojar.¹⁴⁸⁴ // (**CLXXX**)

LO FER DE LA GUARDA

Lo escolà de les chiques té càrrech de regonéixer ab una lum totes les capelles que stan entorn de la Seu, y lo capítol, y Fossaret y lo cor de davall. E lo de les chiques mateix té càrrech de ajudar a posar les barres de les portes al campaner. E lo segon té càrrech, ab una altra lum, de regonéixer totes les capelles que stan entorn del cor, arriades al cor y dins

¹⁴⁸² *Per:* darrer

¹⁴⁸³ *Corregeix per a llegir:* estogen

¹⁴⁸⁴ *La resta de la pàgina en blanc.*

lo cor, en la una part de les cadires altes ab la una trona. E lo campaner té càrrech de tancar tots los panys de les portes y posar les barres ab lo de les chiques; y al regonéixer del cor, encén una lum y regoneix l'altra part de les cadires altes ab l'altra trona.

Quant la capella stà tancada, no han de fer sinó reguonéixer lo pany, si stà tancat. E si és uberta, han-la de reguonéixer dintre y davall lo altar y caxes. E de la capella que troben uberta, poden-se'n portar les tovalles, o lo cuyro o qualsevol altra cosa, y fer-los pagar als beneficiats o capellà qui la haurà dexada uberta hun real per als escolans.

L'orde¹⁴⁸⁵ de la guarda és aquest:

Primo, lo campaner tanca lo postich de la porta del Bisbe, que stava ubert. E lo de l'altar encén una canel·la en lo altar de Sent Christòfol¹⁴⁸⁶ y seu-se en lo banquet de la sagrestia, perquè nengú puga rodar la Seu, ab lo guardià.

E lo sotsagristà parteix de la porta de la sagrestia ab lo de les chiques, qui porta lum, y reguoneix les capelles, y lo campaner ab les claus. Y van per lo carrer del Corpus fins a la porta dels Apòstols. Y lo campaner // (**CLXXX'** Lo fer de la guarda) tanca ab clau tots los panys, y après ell y lo de les chiques posen les barres. Y lo sotsagristà regoneix ab les mans tots los panys, si són tancats. D'aquí van la volta del carrer de la Esperança, regonexent lo de les chiques la capella de Senta Agnès y totes les altres arreu com vénen. E com volen entrar en lo carrer de la Verge Maria de Sperança, ja és aquí aparellat lo segon ab sa lum, y regoneix les capelles entorn del cor. E lo sotsagristà ab lo de les chiques tiren fins a la porta del Campanar, y tanquen-la dins y defora. D'aquí giren a les fonts y a la porta major, al costat del campanar, y tanquen-la axí mateix com havem dit la dels Apòstols. D'aquí tiren la volta de Sent Bult, y al capítol y tota aqueixa part de Sent Pere. Y tanquen les portes del Fossaret ab los dos forrellats, y arriben a la porta del Bisbe, y tanquen-la axí mateix com les altres. E d'aquí van a reguonéixer lo cor. Lo campaner ab sa lum reguoneix la una trona y la una part alta de les cadires, e lo segon ab sa lum reguoneix l'altra trona y l'altra part alta de les cadires, e lo de les chiques ab sa lum reguoneix tot lo de baix.

E fet açò, si y à nou liçons a matines, lo de l'altar ha de dir la primera liçó de matines, y lo guardià la segona. E si és doble, que no sia

¹⁴⁸⁵ *Afegeix al marge esquerre:* L'orde.

¹⁴⁸⁶ *A.m. afegeix al marge esquerre:* a la pila que está arrimada al púlpito, allí está la vela encendida; allí estava el altar de Sant Cristóval antigamente.

bisbal, los dos han de dir lo quart respon de matines. Si és domínica o VIII liçons simples, lo de l'altar diu a soles lo quart respon. Y perquè u sàpien bé dir // **(CLXXXI Lo fer de la guarda)** y ben legir, feta la guarda del cor, lo sotsacristà fa'ls cantar davant ell les liçons y lo respons. Si és bisbal, o matines de tres liçons o cap de història, com és lo primer diumenge de l'Advent y lo diumenge de Septuagèsima, no diuhen los escolans res. De aquí vénen-se'n a la sagrestia. E lo darrer regoneix lo altar major, y lo penúltim guarda a la porta de la capella, que no rode algú. Hi entren-se'n tots en la sagrestia; y aquí lo sotsagristà diu-los lo que han de fer l'endemà hi a quina hora han de fer senyal a missa y aquedar, perquè no-s descuyden. E fet tot açò, los escolans puguen-se'n a dormir. E lo sotsagristà tanca's ab totes les claus de les portes¹⁴⁸⁷ en la sotsagrestia, perquè algun escolà no tingua atreviment de obrir alguna porta de la Seu per anar a passejar o a fer mal.¹⁴⁸⁸

Si al fer de la guarda lo cor stà tancat, lo de les chiques té càrrech de portar les claus de la sagrestia y de obrir lo cor, y dexa-les en pany. E lo darrer té càrrech de tornar-les. Si al fer de la guarda no y és lo de les chiques, o lo de l'altar o lo segon, lo guardià suplix per lo qui falta. Si falten lo de les chiques y guardià, lo campaner fa la volta per chiques y lo segon li ajuda a posar les barres a les portes y fa sa volta, com dit havem.

Qualsevol escolà que falta a la guarda cau // **([CLXXXI'])** en pena de sis diners, que li pot marcar lo que supleix per ell, y si falta a dormir,¹⁴⁸⁹ ha-y marca de hun sou. Y ultra de la marca, si és guardià, chiques guarda per ell y pot-lo marcar en hun real, e si és de l'altar o del campanar, lo qui servix per ell lo pot marcar en mig real.¹⁴⁹⁰ // **(CLXXXII)**¹⁴⁹¹

¹⁴⁸⁷ ab totes les claus de les portes *subratllat*. *A.m. afegeix al marge esquerre*: Lo guardià resta ab totes les claus.

¹⁴⁸⁸ *Afegeix en l'interlineat*: E una quarta ans de les XII hores lo sotsagristà desperta'ls per a matines.

¹⁴⁸⁹ *SG afegeix al marge esquerre*: Ara és un real valencià per la primera nit, y 3 sous per la segona, y 4 sous, 6 [*entenem: 6 diners*] per la 3^a, y si falten dos, és doble la marca.

¹⁴⁹⁰ *SG afegeix al marge inferior*: A 16 de abril 1617 [*subratllat*], vingueren los frares de Sent Agustí en processó a la Seu per a fer lo ofici ací, per la electió del frare mestre Sentsaloni en provincial. Predicà lo pare mestre Aldovera, provincial passat, y digué la missa lo pare frare mestre Cantó, *ut moris est*. No portaren reliquia lo domer de la Seu, sinó los dits frares solament, y posaren la ymatge de Nostra Senyora en lo altar major ab dos canalobres o blandonets ab dos ciris ensessos.

Afegeix al marge esquerre: Provincial dels agustinos.

La resta de la pàgina en blanc.

¹⁴⁹¹ *Corregit sobre*: CLXXXXV

L'ORDE QUE LOS QUATRE ÓRDENS MENDICANTS TENEN AB LA SEU EN
LOS CAPÍTOLS GENERALS O PROVINCIALS

Primerament, ans del capítol, los frares qui tenen lo capítol vénen als¹⁴⁹² canonges per a demanar-los la jornada y per a sopplificar-los que·ls ajuden. Y, axí, lo reverent capítol de la Seu, a cascun capítol que tenen, los acostuma de socórrer de cent sous, y dóna'ls lo procurador major de la Almoyna.

Lo dia del capítol, si no és bisbal, serva's aquest orde: que los frares, dihent-se tèrcia en la Seu, partixen de son monestir ab creu alta davant sa professó, y canalobres, ab capes y bordons, ab les relíquies del monestir, y a la fi de tot ab prevere, diaca y sotsdiaca, en gremial. Y axí vénen a la Seu ab sa professó concertada. Y exint la professó de la Seu per lo cor, entra la professó dels frares per la porta del Campanar y mescla's ab la de la Seu, ço és, que la creu dels frares va davant la de la Seu, y los frares, entre los capellans, y mestres y canonges, per sos graus, y les capes y bordons dels frares, per mig de la professó, mesclats ab los de la Seu. Y après dels canonges van les relíquies, y après lo prevere, diaca y sotsdiaca dels frares, en gremial, y darrers de tots lo domer de la Seu ab son diaca y sotsdiaca. Y axí fan la professó entorn de la Seu, *ut moris est*. E totes les oracions que han de cantar en la professó les canta lo domer de la Seu. Acabada la professó, tots los frares resten en lo cor en les cadires altes y baxes, mesclats ab los capellans. // ((CLXXXII'))

Y les capes y bordons resten en lo cor mesclats ab los de la Seu. Les relíquies dexten-les en lo altar major. Les creus, ab los dos gremials, van-se'n a la sagrestia. Y despullen-se lo domer de la Seu ab lo diaca y sotsdiaca. E hixen a fer lo offici lo domer, diaca y sotsdiaca dels frares. Lo sermó lo ha de fer hun frare, lo que ells mateixos se elegixen. Acabada la missa, tornen-se'n ab sa professó, axí com són venguts. Los chantres no són obligats de fer lo offici, si ja no·ls paguen. E los frares han de convidar a dinar al domer, diaca y sotsdiaca qui són setmaners, y als dos sotscabiscols, al vedell y al sotsacristà ab los cinch escolans.

Si volran que los escolans los empalien la capella hi·ls obren lo retaule hi·ls facen hun toch a l'entrar en la Seu y altre a l'exir, han-se de avenir ab ells y pagar-los, que axí u feren los frares del Carme en lo capítol que tingueren diumenge a XXVI de maig MDXXVIII, ans del diumenge de les ladànies; y donaren-los una castellana, feta gràcia del restant, per lo bon dinar que·ls donaren de gallines y menjar blanch. Y

¹⁴⁹² *Possiblement a.m. intercala: s(eny)o(r)s*

ultra dels dits ordinaris, lo provincial y prior del Carme convidaren a dinar als reverents mestres Ffrancés Stanya y a mestre Sab[a]ter, l[o] lector de la Seu, y a mestre Thomàs Real, lo corrector de la Seu. Y, axí, acabada nona, nos ne anàrem tots al Carme en una, après d'una bona estona que se'n foren anats los frares; y dinàrem-nos en lo refector, mesclats ab los frares, per sos graus.

Si¹⁴⁹³ és lo capítol en dia de bisbal, serva's tot l'orde sobredit, salvo que diu la missa lo senyor bisbe, o ab lo diaca y sotsdiaca de la Seu, com se féu en lo capítol que tingueren los de Preycadors lo dia de la Verge Maria de Setembre de l'any MDXXV, com appar en lo *Libre de Novitats*.¹⁴⁹⁴ O si volen dir los frares la epístola hi l'evangeli, despullen-se los de la Seu y visten-se ells. E com és bisbal, conviden també a dinar al senyor bisbe ab los dos assistents, ultra dels sobredits ordinaris; y axí u feren los frares de Preycadors en lo dit capítol. // (CLXXXIII)¹⁴⁹⁵

¹⁴⁹³ *JC afegeix al marge esquerre*: A l'altar, quant no és bisbal y los scolans an empaliat la capella, posen-hi hun davantaltar de brocat, segons la festa que celebra la [*afegeix i cancel·la*: festa] sglèsia [*sobreescrit*]. Hi axi-s féu en l'any 1541, diumenge a IIII de setembre, quant celebraren capítol general los frares de Sant Francés [... en la dominica] que s'i posà lo pali de brocat vert ab tovalloles de brocat blau, fent l'offici de la dominica hystòria *Si bona*. Lo encensar en la processó és d'esta manera: que lo scolà à d'estar aparellat per a encensar, y si los frares porten en-*[afegeix i cancel·la*: dos]censés, ells encesen en la processó y a tot lo [o]ffici, y si no porten encensés, sellavòs lo scolà à d'e)n)sensà vestit segons la festa; hi an d'esser dos, per ésser larga la processó.

SG afegeix als marges esquerre i inferior: A 26 de dehembre [*afegeix i cancel·la*: fe] de 1612 [*subratllat*], havent elegit en provincial de l'orde de Sent Francés al pare fra Joan Caban[n]es, aragonés, vingueren a la Seu los frares de Sent Francés ab lo general fra Joan del Yerro, castellà. Ixqueren en processó a rebre'ls, no obstant que no havia processó claustral. Digué la missa lo dit provincial y predicà lo pare Collado.

Possiblement MJC afegeix al marge inferior: En lo any 1560, venint así a València lo general de l'orde de Jesús [*entenem: Predicadors*], venint en professó tots los frares ab dit general, así a la Seu, diumenge a III de febrer [*a.m. sobreescriu*: dit any], fon parer del reverent capítol que donasen los sent sous a dit covent, per gratificació del bon acolliment que dos o tres vegades en les morts de l'any 155[7] y quasi 1558 avien rebut los señors de capítol, ajustant-se en dit monestir de Jesús dels pares; axí que per als altres òrdens no-s pogués *de setero* al·legar. En conseqüència, dix la missa dit dia lo general del dit orde, que-s deya frare Francisco Samora, y predicà lo comisari general, que-s deya frare [*segueix espai en blanc de 7 lletres*] Xarana. En la trona se possà una tovallola de brocat, pensant que sermonaria lo general; y vent o sabent que no predicava y pensant que restaria en lo cor dit general, agué-y controvèrsia, si lo posarien sitial. A un«» dels señors de canonges los paria que no, perquè possar-se sitial en lo cor senyalava càrrech y unció bisbal, y que li aurién tanbé de portar a besar lo evangeli y ensensar-lo, y la pau; a altres senblà que, per ser lo càrrech tan important y que estes cosses no tenien entre si conexió, tenir davant sitial, y ésser ensensat y besar lo evangeli, etc., que bé porien possar-li sitial. Agué-y qui tingué memòria que venint así Fenario, general de l'orde de Predicadors, en una consenblant processó, li havien possat sitial; emperò ab tot axò no-s determinà res, puix se sabé que volia dir la missa lo dit general.

¹⁴⁹⁴ *Referència al Libre de Antiquitats, on apareix, en efecte, la relació d'aquest capítol dels frares predicadors* (cfr. MARTÍ, J., *El Libre de...*, I, 95-96).

¹⁴⁹⁵ *Inicia aquí la mà de JC*.

DE NOMINE MARIE. QUOD FESTUM SEMPER CELEBRATUR DOMINICA INFRA OCTAVAS NATIVITATIS MARIE. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

La empaliada és de quatre barrades, dos dins la capella de emperials blancs i dos defora la capella de brocats blancs.

A l'altar, lo pali [blanch dels profetes o dels coloms].¹⁴⁹⁶ Als graons de l'altar, los tapits blancs. A la trona, lo drap dels graons.

Lo tocar és bisbal i té vigília bisbal. *Vide de hoc* a cartes X i XI.

A primeres vespres, al cor sis capes, *scilicet*, dos de brocat de Casanova per als senyors de canonges, i dos per als rectors, de brocat,¹⁴⁹⁷ noves, de capítol, i dos de ceda blanca, o de vellut o de domàs per als cabiscols. Per al senyor bisbe, la capa del nom de Maria, que és pròpia per a la dita festa; als assistents, dos capes de ceda blanca; per als domés, al magníficat, dos de brocat, usades, de capítol. Lo sitial blanc.

Al cor, una porpra blanca ab ses pertinències, ab la mitra comuna brodada blanca; capetes per als diputats blancs, i la capa de la creu per a la processó, blanca.

À-y processó après vespres a l'altar major, i après a la capella de Sant Joan Evangelista, davall l'orge gran.

A missa, per causa de les¹⁴⁹⁸ òrfenes, fan senyal[es] a les sis [i una quarta], i aqueden lo primer toch [una quarta ans de les set ores, i tocant set, fan lo darer toch].¹⁴⁹⁹ Al cor, les matexes capes i bordons, com a les primeres vespres. Los vestiments de brocat ras, la línia de grana.

Ha-y processó¹⁵⁰⁰ ab lo pali de brocat carmesí de bordons; i lo senyor bisbe porta lo imatge de Nostra Senyora¹⁵⁰¹ renovada en les mans,

¹⁴⁹⁶ emperials blancs... coloms *corregix per a llegir*: emperials blancs o les cortines de Vila-rasa, i dos defora la capella de brocats blancs. A l'altar, lo pali de brocat del nom de Maria ab son frontal i tovalloles.

¹⁴⁹⁷ *Sobreescriu*: blancs

¹⁴⁹⁸ *Afegeix i cancel·la*: of

¹⁴⁹⁹ fan senyales... toch *corregix per a llegir*: fan senyal a les sis ores, i aqueden lo primer toch a sis i mija.

¹⁵⁰⁰ *Afegeix al marge esquerre*: Y si dita festa se celebrava en disapte, per lo diumenge ésser impedit, com fonch en l'any 1544, no y à processó, perquè la processó de les Vèrgens fa's lo diumenge après, encara que en dit diumenge se fes de altra festa, i no de Nostra Senyora.

¹⁵⁰¹ *Sobreescriu*: de argent

ab la capa del [cosí].¹⁵⁰² Tot lo clero porten ciris ensensos. Y, dita missa, torna lo dit itmatge a la sacrestia lo senyor bisbe.¹⁵⁰³

A les segones vespres, com en les primeres vespres.

À-y processó a l'altar major. *De reliquo vide in officio episcopali*, a cartes CXXXXVI. Lo modo de la processó de les Vèrgens trobaran atràs, a cartes CLI.

DE EXALTATIONE SANCTE CRUCIS. DUPLEX MAIUS V LAUDATES

La empaliada, quatre barrades, dos dins la capella, de emperials, verts y vermells, o les cortines de Vila-rasa, y dos defora la capella, de emperials y brocats verts y vermells.

A l'altar, a mitgorn, lo campaner¹⁵⁰⁴ posa lo pali de Cruïlles, ab frontal y tovalloles del mateix. E lo de l'altar posa los tapits verts.

E hui comensen a fer senyal a vespres a la una hora y aqueden a la una y miga, hi cessa la Despertada.

A la trona, lo drap del devallament de la creu.

Lo tocar és // ([CLXXXIII']) ✕ bisbal y té vigília bisbal. *De hoc vide* a cartes X y XI.

A primeres vespres, al cor, sis capes [dos] verdes, ab sis bordons de argent, dos de brocat vert de capítol per als senyors de canonges, y de Martorell y de les steletes per als rectós, y dos de vellutat vert per als sotscabiscols. Per al senyor bisbe, la capa de mossén Jover, ab totes les altres pertinències per al cital; als assistents, dos de vellut vert, usades; als domés, per al magnificat, dos de vellut vert, noves; als diputats, quatre capetes verdes; y per a la creu, a la processó, una capa de domàs vert. Lo cital per al senyor bisbe à d'èsser vert, lo pali de vellutat vert dels dobles, y la mitra vermella, ab totes les altres pertinències.

Ha-y processó¹⁵⁰⁵ ab la creu major, primer a la capella de Sanct Benet,¹⁵⁰⁶ en la qual fonch beneficiat mossén Benet, qui féu la creu ma-

¹⁵⁰² *Corregeix per a llegir:* nom de Maria

¹⁵⁰³ *SG afegeix en l'interlineat:* Acabada la processó, se torna lo ymatge de Nostra Senyora a la sacrestia.

¹⁵⁰⁴ *c- corregeix sobre:* d-

¹⁵⁰⁵ *Afegeix i cancel·la:* primer a la

¹⁵⁰⁶ *Afegeix i cancel·la:* del

jor, y après a la capella del Sanctíssim Crucifixi, per la dobla bisbal que feu mossén Cruïlles.¹⁵⁰⁷

A missa fan senyal una quarta ans de les set, si no y à processó, y si y à processó, per venir en diumenge o per alguna necessitat, fan senyal a sis y miga.

Y en la processó lo senyor bisbe porta lo *Lignum Crucis* que's mostra en los dies *de Passione*, y tot lo clero porta lums enseses.

Y si no y à processó, lo senyor bisbe, quant hix a l'altar per a dir la missa, trau lo dit *Lignum Crucis* y posa'l en lo altar sobre un scabix que lo sotsacristà li te aparellat, tot guarnit de brocat. Y asò se fa perquè estiga alta. Y lo dit sotsacristà fa levar lo crucifixi, puix y està la Veracreu.

Al cor, les sis capes de vespres.

Los vestiments per a la missa, los de les steletes verts.¹⁵⁰⁸

A segones vespres,¹⁵⁰⁹ si n'i avia, com en les primeres.

Reliqua vide in festo episcopali, a cartes LXXXVII. // **(CLXXXIII)**¹⁵¹⁰

LES FESTIVITATS QUE A MATINES A MIJANIT Y À ORGUE

En les festivitats següents, de antiga consuetut de la present sglè-sia, y à orgue en matines a mijanit.

Y de provisió de l'il·lustre capítol, són obligats a venir lo organiste y manchador en les dites festivitats a mijanit a matines. Y són les següents: en la festa de la Circumsió, en la de la Incarnatió, en la de la Resurrectió, en la de la Ascensió y en la del¹⁵¹¹ dia de Pascha de Sperit Sant, en la de la Trinitat, en la de Sant Joan Batiste, en juny, y en la de Tots Sants.¹⁵¹² // **([194']**¹⁵¹³

¹⁵⁰⁷ *Corregeix per a llegir:* Michel Joan Hierònim Cruïlles.

¹⁵⁰⁸ *Afegeix:* y si ve'n diumenge, los tartugats.

¹⁵⁰⁹ *Afegeix i cancel·la:* com en les primeres

¹⁵¹⁰ *Inicia aci la mà de MJB.*

¹⁵¹¹ *Afegeix i cancel·la:* Sperit.

¹⁵¹² *En blanc la resta de la pàgina.*

¹⁵¹³ *Inicia aci una nova mà.*

LES CAPELLES HON HAN DE ESTAR LOS MONESTIRS QUE VÉNEN A LA
PROCESSÓ DEL CORPUS, ANS DE EXIR DITA PROCESSÓ DE LA SEU

Primo, los dominicos En la capella de Sant Luýs.
Los franciscos En lo capítol.
Los descalços En la capella de Sant Sebastià.
Los agostins¹⁵¹⁴ En la capella de Sant Miquel.
Los carmelites En la capella de Tots Sants.
Los mercenaris En la capella de Sant Martí.
Los trinitaris En la capella de Sant Berthomeu.
Los mínimos En la capella de Sant Dionís.¹⁵¹⁵ // **(195)**

LOS PREVERES, DIAQUES Y SUBDIAQUES QUE HAN DE VENIR CASCUN
ANY DE LES PARRÒCHIES A LA SEU LO DIJOUS SANT A LA CONSECRATIÓ
DE LA CHRISMA

Sant Pere Domer més antich de la Seu
Sant Joan Prevere Diaca Subdiaca
Sant Martí Prevere Diaca Subdiaca
Santa Catherina Prevere Diaca Subdiaca
Sant Steve Prevere Diaca Subdiaca
Sant Nicolau Prevere Diaca Subdiaca
Sant Andreu Prevere Diaca
Santa Creu Prevere Diaca
Sant Salvador Prevere Subdiaca
Sant Berthomeu Prevere Subdiaca
Sant Thomàs Prevere
Sant Lorens Prevere

Los quals hajan de venir ab les barbes y corones fetes.¹⁵¹⁶ // **(195'**
// **196)**¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁴ *Afegeix un espai, un punt i després: e*

¹⁵¹⁵ *A.m. afegeix en la línia següent: Gombau. Resta de la pàgina en blanc.*

¹⁵¹⁶ *A.m. afegeix en la línia següent: Gombau. Resta del full en blanc.*

¹⁵¹⁷ *Inicia una nova mà.*

DOBLES INSTITUÏDES EN LO ANY MDCVIII PER DON DIEGO DE
COVARRUVIAS, VICICANCELLER DEL CONSELL SUPREMO DE LA CORONA
DE ARAGÓ

Los dies de la primera celebració¹⁵¹⁸

1. Sant Phelip y Sant Jaume A 21 de agost 1608 [*subratllat*]. 4^a
2. Assensió A 23 de agost 1608 [*subratllat*]. 5^a
3. Pascua de l'Sperit Sant A 25 de agost 1608. 6^a
4. Santíssima Trinitat A 26 de agost 1608. 7^a
5. *Corpus Christi* A 27 de agost 1608. 8^a
6. Sant Jaume Major A 27 juliol 1608. La primera.
7. Assumpció de Nostra Senyora A 18 de agost 1608 [*subratllat*]. 2^a
8. Sant Bernat A 20 de agost 1608 [*subratllat*]. 3^a
9. Nativitat de Nostra Senyora A 9 de setembre 1608. 9
10. Tots Sancts A 5 de nohembre.
11. Commemoració dels diffunts A 6 de nohembre.
12. Lo dia de la mort de l'instituhidor, qu'és a 5 de nohembre 1607,
fa's de Sant Salvador A 8 de nohembre 1608.
13. Presentació de Nostra Senyora A 21 de nohembre 1608 [*subratllat*].
14. Concepsió de Nostra Senyora A 10 de X^e 1608 [*subratllat*].
15. Nadal A 30 de X^e 1608.
16. Circuncisió A 2 janer 1609.
17. Epiphania A 9 de dit.
18. Sant Benet A 20 de març 1609.
19. Anunciatió A 26 de dit.
20. Pasqua de Resurrecció A 22 abril 1609.
21. Sant Jordi A 6 de maig 1609.

Són bisbals. Fa convocar al senyor bisbe per a dir les misses de dites dobles, la caritat de les quals paga la bosa,¹⁵¹⁹ y a cascun beneficiat es paguen 1 sou, 6, y als senyors canonges, doble.¹⁵²⁰ // **(196')**¹⁵²¹

¹⁵¹⁸ Los dies... celebració *subratllat*. Tota la segona columna és de la mà de SG.

¹⁵¹⁹ Probablement SG *afegeix sobreescrit*: a rahó de 13 sous, 8 [*entenen*: 8 diners]

¹⁵²⁰ Probablement SG *afegeix*: Per les campanes, als escolans, 20 sous.

¹⁵²¹ *Continua aquí la mà de SG.*

LES MATEIXES DOBLES PER ALTRE ORDE

Dia de Nadal, a 25 de dehembre.
 Dia de cap d'añy, lo primer de janer.
 Dia de la Epiphania, a 6 de janer.
 Pasqua de Ressurrectió.
 Dia de la Assensió.
 Pasqua de l'Sperit Sant.
 Dia de la Santíssima Trinitat.
 Dia del Corpus.

Les festivitats de Nostra Senyora

Dia de la Incarnació, a 25 de març.
 Dia de la Assumpció, a 15 de agost.
 Dia de la Nativitat, a 8 de setembre.
 Dia de la Presentació, a 21 de nohembre.
 Dia de la Concepció, a 8 de dehembre.
 Dia de Sent Phelip y Sent Jaume, lo primer de maig.
 Dia de Sent Jaume, a 25 de juliol.
 Dia de Sent Benet, a 21 de març.
 Dia de Sent Bernat, a 20 de agost.
 Dia de Sent Jordi, a 23 de abril.
 Dia de Tots Sancts, lo primer de nohembre.
 Dia de partir lo pa, a 2 de nohembre.

A 5 de nohembre, per ser mort lo vicenceller dit dia, se fa lo ofici del dia de la Transfiguració de 6 de agost. // (197)

LA FORMA QUE SE HA DE GUARDAR EN LO TRAURE Y TANCAR LO SANTÍSSIM SACRAMENT EN LO DIA Y SA OCTAVA. ANY 1609

Primo, suposat lo que la *Consueta* ordena aserca de la missa matinal de les sis hores –col·locació del Santíssim Sacrament en la custòdia

major—, per a lo tancar el Santíssim Sacrament en lo sacrari quant torna la processó del dia de Corpus, se ha de fer lo següent:

Primo, que en aplegant la custòdia a la capella major, comence la capella, orgue y ministrils a cantar a versos lo *Pange lingua*, detenint-se en açò sens aplegar al *Tantum ergo*, fins a que se haja posat la custòdia en son lloch y haja lo preste encensat tres voltes, tantost diguen los diputadets lo vers de *Panem de coelo prestitisti eis*, etc., y lo senyor bisbe o preste la oració *Deus qui nobis*. La qual acabada, torne a cantar lo *Pange Lingua* dita capella, orgue, etc., fins a que lo preste estiga en puesto de poder-se girar al poble ab lo Santíssim Sacrament en les mans. Possat lo qual en dit puesto, entone la capella lo *Tantum ergo*, y lo senyor bisbe o preste se gire y sens detenció faça ab ses pauses lo señal de la creu. Y feta, se'n torne a ntrar per la part de la epístola, acompanyat dels diaca, y subdiaca, y ensensers y los que podran anar ab ciris, cantant aquells lo *Pange lingua* a cant pla, fins a que dit Santíssim Sacrament estiga possat dins lo sacrari y ensensat per lo preste tres voltes. Y fet açò, tanque la porta del dit sacrari. // ([197'])

EN LA INFRAOCTAVA SE HA DE GUARDAR LO ORDE SEGÜENT PER A LO TRAURE Y TANCAR LO SANTÍSSIM SACRAMENT

Primo, que acabats de fer los tochs acostumats, ans de començar tèrtia, ixquen de la sacristia un señor canonge, si n'i haurà, per a traure lo Santíssim Sacrament, y si no, un domer, vestit ab amit, camís, y estola y capa blanca; diaca y subdiaca ab sos ordinari ornaments blanchs, acompanyat de la creu, diputats, pertiguer y dos beneficiats o diaques ab ses capes, per als encensers; advertint que la creu se ha de posar enfront de l'altar major. Y lo senyor canonge o domer ab los diaca, y subdiaca, y encensés y assistent, si serà canonge, han de entrar a l'altar major per la porta corresponent a la sacristia. Y en estant enfront del dit altar major, han de fer humiliació acostumada, agenollant-se; han de pujar fins a la grada penúltima, y allí fer humiliació a soles. De ay, per la part de la epístola, ab los sobredits, ha de aplegar al sacrari, obrir-lo, agenollar-se, fer sa humiliació, pendre lo ensenser y ensensar tres voltes al Santíssim Sacrament. Acabades elles, fer sa humiliació, llevar-se y pendre lo vericle, y ab lo sobredit acompanyament, traure'l per la part de l'evangeli, lo Santíssim Sacrament, cantant sellavors los que acompanyen a cant pla, des del sacrari fins a que's descobre al chor y capella, *submissa voce* el *Pange lingua*. Y en descobrir-se al poble, entone la cantoria el *Tantum ergo*, orgue y ministrils. Y entretant pose lo veri-

cle en lo altar, retornant-lo allí, y encontinent lo prenga y, ajudant lo diaca, lo pose en lo doselet. // (198)

✠

Després abaixe lo senyor canonge o domer a la grada immediata, y agenollant-se¹⁵²² y fent ses humiliacions, segons ús y costum, ensense tres voltes al Santíssim Sacrament. Y los diputadets entonen lo vers de *Panem de coelo*, etc., y alsan-se dit senyor canonge, diga la oració *Deus qui nobis*, etc., y ab les acostumades genuflexions y reverències se'n torne a la sacristia.

PER AL TANCAR LO SANTÍSSIM SACRAMENT EN DITA
INFRAOCTAVA SE HAN DE ADVERTIR LES COSSES SEGÜENTS

Primo, que lo senyor canonge o domer que haurà dit la missa aquell dia, sens acompanyament, a la fi de les laudes, entre a la sacristia, y vestint-se, ab lo acompanyament y modo sobredit en lo exir a traure lo Santíssim Sacrament, ixca per a tancar-lo, acabada la salve. Y en lo mateix temps, lo chor, los beneficiats y canonges pugén a la capella major ab ciris; y la capella, orgue, etc., entone lo *Pange lingua*. Lo senyor canonge o domer se posa en la penúltima grada de dalt, fa sa acostumada humiliació y genuflexió, y ensensa tres voltes. Y los diputadets, ans de aplegar al *Tantum ergo* la capella, entonen lo vers de *Panem de coelo*, y el senyor canonge diga la oració *Deus qui nobis*, y torne's a agenollar. Y lo diaca prenga lo vericle y el pose en les mans de dit senyor canonge, lo qual, ajudat del diaca y subdiaca, es gire al poble y faça tantost la creu acostumada, y juntament entone // ([198']) ✠ la capella el *Tantum ergo*. Y ab lo dit acompanyament que tragué dit Santíssim Sacrament, lo torne al sacrari, cantant *submissa voce* el *Pange lingua*. Y aplegat al sacrari, pose en ell lo vericle, faça la reverència y genuflexió acostumada y ensense tres voltes, tanque la porta y se'n torne, segons és dit, per la part de la epístola a la sacristia.

En la octava del Corpus, acabades les segones vespres, feta la processó, si es diu motet, en aplegant a la capella major, acabat ell, se dirà lo vers de *Panem de coelo*, etc., y la oració acostumada; a hon no, se ha de cantar lo *Pange lingua*, segons és dit en los dies *infra octavam*. Y acabats los versos acostumats y oració, se entona el *Tantum ergo*, es fa la creu y tot lo demés, segons és dit en lo primer dia del Corpus y dia *infra octavam*.

¹⁵²² *Afegeix i cancel·la: sego*

Tot lo qual fonch provehit *verbo* per lo molt il·lustre capítol, y se observà en lo any 1609.¹⁵²³ Y per haver-ne memòria, yo, Sebastià Gutèrrich, prevere, sotssacristà de dita Seu, escriguí lo damunt dit, dictant lo senyor canonge Joan Baptiste Pellicer, prevere. // (199)

AYGUA DE LA ESPINA

Disapte, a 4 de juliol 1609,¹⁵²⁴ a les cinch hores del matí, dita misa per mi, Sebastià Gutèrrich, prevere, sotssacristà de la Seu de València, y ab assistència de mossén Sebastià Montanyés, mossén Francés Joan Torrà, preveres beneficiats en dita Seu, Antoni Revull, escolà de dita Seu més antich, y mossén Martí Belda, beneficiat en Bocayrent, mon criat, se digué la letania, y acabada, se pasaren totes les santes relíquies, dient per mi a cascuna sa oració pròpia, fent una creu en la aygua que stava en les dos conques de Manisses, que per a d'açò estan en la present sacristia, en lo armari damunt de l'armari ordinari que stan los papers dels negocis de les administracions de la sacristia,¹⁵²⁵ dient: '*Adiutorium nostrum in nomine Domini. Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum. Oremus*', etc. Y acabades de passar, se digué un *Te Deum laudamus* y es posà en dos ampolles per a d'açò preparades per a donar (com és costum molt antich, que memòria de hòmens no se'n recorden) als malalts per a beure de dita aygua en ses malalties, per medi del qual contacte nostre senyor Déu, quant ell és servit, dóna salut als que ab ferma fe la beuen de que per dita rahó se'ls donava salut. // ([199'])

COMBREGAR DEL SEÑOR PATRIARCA DE ANTIOCHIA Y ARCHEBISBE DE VALÈNCIA, DON JOAN DE RIBERA

A XXVII de dehembre, fi de l'añy 1610,¹⁵²⁶ dia de Sent Joan Evangeliste, a les huyt hores de dematí, estant malalt lo excel·lentíssim

¹⁵²³ *Subratllat.*

¹⁵²⁴ *Subratllat.*

¹⁵²⁵ *Afegeix i, adonant-se que ja ho havia escrit anteriorment, cancel·la:* fent una creu en dita aygua.

¹⁵²⁶ *Subratllat.*

señor don Joan de Ribera, patriarcha de Antiochia y archebisbe de València, en lo col·legi eo seminari construhit per aquell, dit del *Corpus Christi*, li fonch portat lo viàtich¹⁵²⁷ per lo señor Gaspar de Tàpia, doctor en sacra theologia, artiaça major y canonge de la Seu de València, ab presència y assistència del molt il·lustre capítol y de tota la cleresia de dita Seu, portant lo pali los señors canonges més antichs, y darrere lo Santíssim Sacrament. Y dit pali venien acompanyant, ab sos siris enseños, lo señor bisbe de Marruecos, don Miquel¹⁵²⁸ Espinosa; el de Sogorb, don Pere Ginés Casanovas, y el de Coron, Miquel Angulo de Caravajal, y després los titulats del present regne y regent de aquell, sens tocar ni fer señal ab campana alguna, sinó com se acostuma [a] fer per qualsevol señor canonge. // (200)

PROCESSÓ AL COL·LEGI DEL SENYOR PATRIARCHA, DIA DE LA EXPECTACIÓ¹⁵²⁹ DE NOSTRA SENYORA PER LA VICTÒRIA DELS MOROS DE ALAGUAR, INSTITUÏDA Y DOTADA PER AQUELL PERPÈTUAMENT CASCUN ANY, FAHEDORA COM LOS DIES DE SENT JORDI Y SENT STEVE¹⁵³⁰

Diumenge a XXI de nohembre MDCX, se féu processó, instituÿda per lo il·lustríssim y excel·lentíssim senyor don Joan de Ribera, archebisbe de València y patriarcha de Antiochia, ara novament, de la vitòria de la guerra contra los moros estaven en la serra de Alaguar, obtessa a 21 de nohembre 1609,¹⁵³¹ dia de la Expectació¹⁵³² de Nostra Senyora, de la mateixa manera que se acostuma fer les processons dels dies de Sent Dionýs y Sent Jordi, la qual dotà de cinquanta lliures de renda cascun any, pagadores per lo col·legi eo capella del *Corpus Christi*, per aquell fundat en la present ciutat, a la administració de dobles y annyversaris de la present església, per a obs de pagar a cascun beneficiat 1 sou, 6, y a cascun senyor canonge doble, y més 6 sous per la mensa canonical y altres cosses contingudes en lo acte de la dotació. Y yxqué de la present església

¹⁵²⁷ *Afegeix al marge esquerre:* Combregar al senyor patriarcha.

¹⁵²⁸ *Corregeix per a llegir:* Thomàs. Miquel de Espinosa va ser bisbe titular del Marroc des de 1579 fins a 1601, i Tomàs de Espinosa des de 1601 fins a 1631, d'ací la confusió.

¹⁵²⁹ *Corregeix per a llegir:* Presentació

¹⁵³⁰ *Corregeix per a llegir:* Dionýs

¹⁵³¹ *Subratllat.*

¹⁵³² *Corregeix a.m. per a llegir:* Presentació

per la porta dels Àngels, dita del Palau, y per Sent Thomàs al carrer de les Avellanes, dret al carrer de la¹⁵³³ Mar, fins a la plaça de Sent Joseph, òlim de la Olivera, y dret al col·legi damunt dit, entra per la porta gran y ix per la porta chica, y va per lo carrer que ve a la plaça de Villarrasa, per la casa del senyor del Verger al carrer de Ribelles, a Senta Tecla, al carrer del Síndich, a la porta del Campanar. Predicà lo rector de Sent Steve en València, com a sermó de la ciutat. Assistiren lo dit senyor archebisbe ab roba de chor, y lo senyor bisbe don Thomàs d'Espinosa, bisbe de Mar-ruecos, y lo senyor visorrey, marquès de Caracena, y la ciutat ab la bandera del ratpenat, *ut moris est* en dites dos processons de Sent Jordi y Sent Dionýs. // **(200')**

DEL CIRI PASQUAL¹⁵³⁴

Aserca del Cirio Pasqual se advierte que, como dize Paris Crasso, libro 2 capítulo 48, solamente ha de arder en los tres días de Pasqua, y el sábado *in Albis* y todos los domingos que hay hasta la Ascensión, y el mesmo día de la Ascensión hasta acabado el evangelio. Pero en otros días de aquel tiempo, por solemnes que sean, ni desde el sábado después de Penthecostés adelante, no se ha de encender más en todo el año. Y esto tan solamente en la missa conventual.¹⁵³⁵ // **(201)**

PRECES PRO ELECTIONE ARCHIEPISCOPI

Antiphona:

Provideat Dominus Deus hominem, qui sit super multitudinem hanc, ne sit populum Domini sicut oves absque pastore.

Antiphona:

Sub tuum presidium, etc.

Monstrate esse matrem, etc.

V(ersiculum). Tu, Domine, qui corda nosci omnium.

R(esponsum). Ostende quem elegeris.

¹⁵³³ *Afegeix i cancel·la: s(en)t*

¹⁵³⁴ *Titol subratllat.*

¹⁵³⁵ *En blanc la resta de la pàgina.*

Oratio:

Deus, fidelium omnium Pastor et Rector, maiestatem tuam supplices deprecamur, ut ecclesiam hanc, pastore carentem, et benignus custodias et ei fidelem antistitem propitius concedas.

Oratio:

Subveniat quesumus, etc.

A 13 de janer 1611, copii yo, Sebastià Gutèrrich, prevere, sotssacristà de la Seu de València, les damunt escrites preces de un paper imprés està en la present sacristia.

Dimarts, a 22 de febrer 1611,¹⁵³⁶ se féu la primera processó claustral de pregàries per la bona electió de prelat d'esta santa iglésia, enans de la conventual, conforme a les processons de les domíniques, ab vestiments morats, cantant la letania y pregàries que estan ací dalt. // **([201'])**

✠

NO·S PUGUEN TOCAR CAMPANES EN CERTS DIES¹⁵³⁷

A dos de juny 1614,¹⁵³⁸ lo molt il·lustre capítol provehí que los dies en los quals se farà la processó dels dies dels dos sants Vicents, patrons, de Nostra Senyora de Agost y Corpus, per no haver-se pogut fer en sos dies propis, seran treslladats aquells tals dies, no·s puguén tocar campanes de morts per los escolans, sots les penes ben vistes al dit molt il·lustre capítol.

ÓRDENS GENERALS EN LO ALTAR MAJOR DE LA SEU DE VALÈNCIA.
1615¹⁵³⁹

A 13 de juny 1615,¹⁵⁴⁰ lo il·lustríssim y reverendíssim señor don frare Ysidoro Aliaga, archebisbe de València, celebrà órdens generals

¹⁵³⁶ *Subratllat.*

¹⁵³⁷ *Títol en el marge esquerre.*

¹⁵³⁸ *Subratllat.*

¹⁵³⁹ *Subratllat. Títol en el marge esquerre.*

¹⁵⁴⁰ *Subratllat.*

vespra de la Santíssima Trinitat en lo altar major de la Seu de València. Assistiren-li lo senyor artiaça major, Gaspar de Tàpia, y senyor artiaça de Xàtiva, don Baltazar de Borja, y diaca lo senyor canonge don Francisco López de Mendoza, y subdiaca lo senyor canonge don Fedrich de Villarrasa. Y lo evangeli y epístola cantaren los ordenants. Y rebé la offerra lo senyor doctor Grau, sacristà de la capella de dit senyor archebisbe. Donà tot lo recapte de formes y vi la administració de l'almari.

ÓRDENS GENERALS. 1617¹⁵⁴¹

A 20 de maig 1617, lo dit celebrà ordens generals, vespra de la Santíssima Trinitat, en lo altar major, posant les rexes com la tanca de fusta. Assistiren lo senyor artiaça major Tàpia, y degà Frígola, diaca, lo(s) senyors canonges Torres y subdiaca Andreu. Començà en punt de les 5 y acabà a les 4 de la vesprada. Hagué 346 ordenants. Digueren vespres immediatament. Vestí's y despullà's en la sacristia. // (202)

CÒPIA DE UN ACTE DEL SANT CALIS DE LA *COENA* DEL SEÑOR, QUE ESTÀ EN LO ARMARI DE LES SANCTES RELÍQUIES DE LA PRESENT SEU DE VALÈNCIA¹⁵⁴²

In Dei nomine.

Pateat universis quod, cum excellentissimus princeps et dominus, dominus Martinus, Dei gratia rex Aragonum, Valentiae, Maioricarum, Sardiniae, Corsicae comesque Barcinonae, Rosillionis et Ceritaniae, desideraret et affectaret multum habere in capella sua illum calicem lapideum cum quo dominus noster Iesus Christus in sua Sancta Coena sanguinem suum pretiosissimum¹⁵⁴³ consecravít, et quem beatus Laurentius, qui ipsum habuit a sancto Sixto, existente summo pontifice, cuius

¹⁵⁴¹ Subratllat. Títol en el marge esquerre.

¹⁵⁴² Afegeix al marge esquerre i subratlla: Sant Càliz.

Per al dia de Santa Creu, a 14 de setembre.

Per a la processó del Sant Calis dexà 300 lliures, 9 [entenem: 9 sous] de renta lo inquisidor y canonge Figuerola.

¹⁵⁴³ Per: pretiosissimum

discipulus erat ac diaconus Sanctae Mariae in Domnit,¹⁵⁴⁴ misit et dedit cum eius litera monasterio et conventui Sancti Ioannis de la Peña, sito in montaneis Iacae, regni Aragonum, cum quo calice postea abbates, priores et presbiteri dicti monasterii consecrare consueverunt, e pro dicto habendo calice dictus dominus rex reverendum // ([202']) ✕ in Christo Antonium, archiepiscopum Athenarum, consiliarium suum ad dictum monasterium destinasset. Tandem die veneris intitulata vigesima sexta die septembris anno a nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono dictus reverendus archiepiscopus et religiosus frater Bernardus, prior claustrum dicti monasterii fecerunt relationem praedicto domino regi existenti in sua capella minori Aliaferiae civitatis Cesa>ragustae quod explicata credentia per ipsum archiepiscopum ex parte dicti domini regis conventui predicti monasterii omnes priores et monachi ipsius monasterii tenuerant capitulum pro traditione calicis supradicti; et finaliter deliberarent concedere dictum calicem nemine discrepante domino regi praedicto. Quibus recitatis praedictus prior nomine suo et dicti monasterii presentavit dicto domino regi et tradidit in manibus suis calicem lapideum. Et ipse dominus rex recepto in manibus suis calice supra dicto, volens facere dicto monasterio gratiam aliquam pro eodem, dedit et tradidit in manibus dicti prioris ad opus monasterii iam dicti unum calicem aureum capellae suae, ponderantem ad pondus // (203) ✕ Cesaragustae marcos quinque et unciam unam. In quoquidem calice aureo supradicto sunt signa sequentia, videlicet: in pede tres esmalti, duo timbra et unus crucifixus Iesuchristi, et in pomo, qui est in medio, sex esmalti, duo ad signum Aragon, duo regales et duo sancti Georgii cum L,¹⁵⁴⁵ et in patena est unus esmaltus Dei Patris. Quamquidem donationem de predicto calice aureo fecit praedictus dominus rex monasterio supradicto sub tali conditione, videlicet, quod ipsum calicem abbas, maioralis et priores predicti monasterii nec vendere nec inpignorare possint seu valeant ullo modo, quinimo calix ipse serviat dicto monasterio et ad sui servitium sit solum modo deputatus et de predicto calice non vendendo et inpignorando dicti abbas, maioralis et priores qui nunc sunt et pro tempore fuerint, teneantur iuramentum prestare. Qui quidem prior recepto dicto calice aureo cum sua patena predicta a domino rege praedicto, cum gratiarum actione promissit dictum pactum de non vendendo nec inpignorando calicem supradictum servare quantum in eo fuerit et in traditione // ([203']) per ipsum fienda de eodem calice conventui su-

¹⁵⁴⁴ Per: Domicam

¹⁵⁴⁵ També podem llegir 'I'; potser es tracte del punxó dels argenters?

pradicto servari facere dictum pactum predictum conventum, prout superius continetur.

De quibus omnibus et singulis supradictis dominus rex iam dictus mandavit per me, Berengarium Sarta, secretarium suum, presens fieri instrumentum in testimonium¹⁵⁴⁶ premissorum.

Presentibus testibus nobiles Berengario de Crudiliis, Rogerio de Monte Cateno et Olfo de Proxida, militibus, consiliariis et camarlengis dicti domini regis.

Sig ✕ num mei, Berengarii Sarta, secretarii dicti domini regis et audientiae regiae notarii publici per totam terram et dominationem ipsius domini regis, qui predictis, ut continentur superius, interfui et hae scribi feci et clausi.

Sig ✕ num meum¹⁵⁴⁷ Michaelis Ioannis Amar, S.C.R.M.¹⁵⁴⁸ archivarii scribae mandati per totam terram et ditionem suam notarii publici Barchinonae populati, qui huiusmodi exemplum a sua originali carta pergamenea in armario Cathaloniae numero primo pretitulato recondita et custodita per alium in precedentibus duobus foleis¹⁵⁴⁹ scribi feci et clausi die 11 maii 1615.¹⁵⁵⁰ // ([202bis]¹⁵⁵¹)

PRECES PRO ELIGENDO PONTIFICE

Antiphona:

Veni Sancte Spiritus, reple tuorum corda cardinalium et tui amoris in eis ignem acende.

*Versiculum:*¹⁵⁵²

Mitte eis, Domine, auxilium de Sancto.

Responsum:

Et de Sion tuere eos.

¹⁵⁴⁶ *Afegeix al marge dret: in testimonium*

¹⁵⁴⁷ *Per: mei*

¹⁵⁴⁸ *Entenem: Sacrae Catholicae Regiae Maiestatis*

¹⁵⁴⁹ *Afegeix i cancel·la: ri*

¹⁵⁵⁰ *Subratllat.*

¹⁵⁵¹ *Aquest full, de menors dimensions i a.m., està intercalat, solt, entre els fulls 202 i 203.*

¹⁵⁵² *En realitat és un signe inintel·ligible que entenem 'V' de 'versiculum'.*

Oratio:

Adsit quesumus, Domine, famulis tuis cardinalibus virtus Spiritus Sancti, quae et eorum corda in eligendo pontificem dirigat et ecclesiam tuam ab omnibus tueatur adversis.

*Subveniat.*¹⁵⁵³ // **([202bis'])**

{REGLA GENERAL DE LOS DIES DE LA SAPIÈNCIA}

Regla general que los dies de la Sapiència se à de servir este orde en lo servici del portar la capa per a qui diu la O, y altra per al que va a l'altar a encensar, y per a dir la oració en lo faristol. Y lo dia que serà fèria se à de portar huna capa sola per a lo qí à de cantar la O, y encens per a encensar lo altar major per la solenitat de la O. Y los chichs ab capetes de la color del pali qí auran posat en lo altar per rahó de la O. Y lo tocar a vespres se à de tocar lo primer toch feriat, lo segon toch com a dominica, per rahó de la solenitat de la O. // **(204)**¹⁵⁵⁴

{DIJOURS SANT}

Dijous¹⁵⁵⁵ Sant féu lo offici lo senyor archebisbe, y per estar algun tant falt de salud, no donà la comunió; donà-la lo senyor doctor Martí Bellmont, canonge, lo qual li asistí de diaca en la missa. Y posat lo Santíssim Sacrament per dit senyor archebisbe en lo monument, se'n tornà a la secrestia, a on se despullà y es posà sa capa ordinària de chor. Y ixqué ab¹⁵⁵⁶ lo molt il·lustre capítol acompanyat a l'altar major per al mandato y llavar los peus. Y per quant no stava ab salud per a fer dit ministeri, se vestí lo senyor canonge Bellmont, com a canonge més antich. Y féu lo mandato, y llavà los peus als pobres en presència del senyor archebisbe, lo qual estigué asentat en cadira, mentres se féu lo llavapeus, a la part de l'evangeli.¹⁵⁵⁷ Y acabat, se'n tornaren a la segrestia. Y allí els féu la pràctica ordinària y absolució lo dit senyor archebisbe. // **([204'])**

¹⁵⁵³ *A.m. afegeix:* Esta casa es pe

¹⁵⁵⁴ *Inicia ací la mà de VN.*

¹⁵⁵⁵ *Afegeix al marge esquerre:* A 20 [subratllat] de març 1628 [subratllat].

¹⁵⁵⁶ *Afegeix i cancel·la:* tot l

¹⁵⁵⁷ *Sobreescriu:* dalt al costat de l'altar.

SEÑAL DE L'ÀNIMA¹⁵⁵⁸

En 2 de juliol 1657,¹⁵⁵⁹ los molt il·lustres señors capítol y canoges de la Seu de la present Iglésia provehiren que *in eventum* en execussió de un decret de la sínodo del senyor archebisbe de València¹⁵⁶⁰ don fra Pedro de Urbina, en què ordenà que les nits enans dels dies que es trau ànima de purgatori, en virtut de la bul·la de la Santa Crehuada, es toquen après de la oració de les ànimes dotze batallades en una campana en seña de dita Indulgència, se faça dit seña en la campana que es toca la anathema y es toquen dites dotze batallades ab molt espay.¹⁵⁶¹ // **([205])**¹⁵⁶²

{*SALARIA PER FOSSERIOS ECCLESiarUM PAROCHIALIUM CIVITATIS VALENTIE*}

Iesus

Anno a nativitate Domini millessimo quingentesimo decimo, die vero quinta mensis decembris, reverendus dominus Ianfridus Serra, canonicus vicariusque generalis et officialis in civitate et diocesi Valentin., per reverendissimo in Christo patre et domino, domino Lodovico de Borgia, miseratione divina¹⁵⁶³ tituli Sancti Marcelli pre vestro¹⁵⁶⁴ cardinali Sancte Romane Ecclesie, summo penitentiario et archiepiscopo Valentin., volens et intende(n)s –prout ratione dicti officii, quo fungitur, tenetur– nonnullis indebitis exactionibus et salariis per fossorios ecclesiarum parochialium dicte civitatis Valentie factis providere, ita quod de cetero et in futurum dicti focerii, qui nunc sunt et pro tempore fuerint dictarum ecclesiarum parochialium, possint et valeant de cadaveribus per ipsos et quemlibet ipsorum sepelliendis et inhumandis iuste et recte petere et recipere salaria eisdem et cuilibet ipsorum pertinentia, fecit et fieri mandavit tationem et moderationem dictorum salariorum in mo-

¹⁵⁵⁸ Títol al marge. Inicia ací una nova mà.

¹⁵⁵⁹ Subratllat.

¹⁵⁶⁰ Afegeix i cancel·la: en què ordenà

¹⁵⁶¹ La resta de la pàgina en blanc. Segueixen 15 fulls en blanc, no numerats.

¹⁵⁶² Inicia ací una nova mà.

¹⁵⁶³ Per: divina

¹⁵⁶⁴ pre vestro per: presbitero

dum et formam sequentem, quamquidem taxationem dedit et tradidit michi Iacobo de Pratis, notario publico Valentin. et regenti curiam et scribaniam officialatus Valentin., ac iussit et mandavit michi quatenus registrarem apud librum Registrum Obligationum Curie Officialatus, ut de eisdem habeatur memoria in futurum. Que quidem sunt prout infra successive secuntur:

- Primo*, de hobrir un vas, axí de nit com de dia,
 sia pagat III sous, diners.¹⁵⁶⁵
- Ítem, de huna fosa se pague tres sous, axí de
 nit com de dia. E si haurà losa gran, quatre sous III¹⁵⁶⁶ sous.
- Ítem, de fosa de persona chiqua sia pagat dos sous II sous.
- Ítem, de fosa de albat que·l porten al bras,
 sia pagat un real I sou, VI.¹⁵⁶⁷
- Ítem, de albat que·l porten a bras, per lo port,
 un sou I sou.

E si va fora la parròquia,¹⁵⁶⁸ quinze dinés. E si hirà a Preycadors o a Sant Agostí, sia pagat hun real, axí de nit com de dia. // (**205'**)

- Ítem, de portar la caixa del fosar fins a la casa
 del defunt, huyt dinés, e si serà de nit, dotze I sou.
- Ítem, per devallar lo cos e posar-lo en la caixa
 o en lo llit hon ha de anar, per lo treball dotze dinés.
 E si haurà caixa hon vaga lo cos dins clavat, que
 aja lo foser deu diners més I sou.

Ítem, los pobres que portaran la caixa o lo llit, a cascú quatre dinés. E de nit sia pagat sis dinés per hom. E si serà fora ciutat, de nit, nou diners e de dia sis dinés, ço és, prop lo portal.

Ítem, dels pobres de l'Espital, o los que faran soterrar los baciners, no s'entengen en los dits capítols, sinó que·ls hajen a soterrar seguons acostumen los dits fossers.

Ítem, si serà algun pobre que no serà dels baciners ni de l'Espital, que tal com aquell conega lo vicari lo que pagaran als dits fossers.

¹⁵⁶⁵ *Entenem: 0 diners*

¹⁵⁶⁶ *Sic.*

¹⁵⁶⁷ *Entenem: VI diners*

¹⁵⁶⁸ *-r- sobreescrit.*

Ítem, perquè algunes parròquies tenen defora alqueries, com Sant Lorens, e Sant Salvador, e Sant Berthomeu e altres, que del port ajen a pagar nou dinés de dia e hun sou de nit, e si serà a les Tabernes, un real de dia e dos sous de nit; en altre lloch semblant ajen lo semblant desusdit preu.

Ítem, si algú demanarà llit o caixa, que del port ajen de haver la desusdita cantitat. E perquè algunes parròquies no tenen llit y han-ne de aver de altra part, que'ls sia donat un sou més, perquè lo poble sia servit.

E si les dites ordinations no voldran servir los dits fossers y storbaran als altres // **([206])** no hu facen per los dits preus, que lo que¹⁵⁶⁹ té càrech de pagar la dita sepultura puja haver tals persones que facen lo dit ofici, e que al focer li sia llevat lo fossar y sia donat al que voldrà lo senyor rector o vicari de dita parròquia.

E de tot açò vol e mana lo senyor vicari general aja trellat en cada parròquia, e que's publique en la trona perquè sia hoït del poble, e que sàpia cascú que an de pagar com tal cas vinga.

V(isum) Ianfridus Serra, vicarius generalis et officialis.

LO¹⁵⁷⁰ QUE'S PAGA EN LA SEU EN LES FUNERÀRIES DE ALGUN MORT ÉS LO SEGÜENT

Primo,¹⁵⁷¹ al soterrar lo cos, un sou a cada capellà,¹⁵⁷² y si és de matí, que's diga missa presén lo cos, un real a cada capellà; y al domer o capellà que diu-la, II sous, y dos sous als diaca y sotsdiaca.

Ítem, en lo anniversari y cap d'any, se paga al qui diu la missa de l'anniversari dos sous, y al qui diu lo cap d'any, un sou, y als diaca y sotsdiaca, quatre sous, dos a cada hu; als capellans que canten, un sou a cada hu.

Ítem, si's fa remembrança ab alguna confraria en la missa del cos present, a cada capellà se à de donar un sou. La creu¹⁵⁷³ en tot reb com lo capellà que canta.¹⁵⁷⁴ // **([206'])**

¹⁵⁶⁹ *Sobreescrit.*

¹⁵⁷⁰ *Inicia ací novament la mà de JC.*

¹⁵⁷¹ *Probablement m.m. afegeix: si*

¹⁵⁷² *Afegeix i cancel·la: un sou*

¹⁵⁷³ *Entenem: el que porta la creu.*

¹⁵⁷⁴ *En blanc la resta de la pàgina.*

{EMPALIADA EN LOS BISBALS}

A XXIII de abril MDXXXIII, lo reverent capítol provehí que en los bisbals que sse acostumava antigament empaliar la capella de emperials¹⁵⁷⁵ dos barrades, que ara de ací avant se ajen d'enpaliar les dites dos barrades de brocats.

Hi axí se comensà a fer en la festa del Sanct Ladre, que's celebrà en lo dit any lo darrer del dit mes de abril, que fonch la primera festa bisbal après de la sobredita provisió.¹⁵⁷⁶ // **([207])**¹⁵⁷⁷

{ALBARÀ DELS ESCOLANS DE LA SEU}

Està en veritat, com nosaltros, los escolans de la Seu de València, avem rebut del senyor canonge Barcý, tresorer en lo ann present, per mans del reverent mestre Juan Clerà, sotsacristà de la Seu, sis matalafs, sis llançols, tres flaçadas cardadas blancas, per obs de nosaltros de dormir en lo canpanar, de la qual roba nós perferim de donar raó y conte tot[o]ra¹⁵⁷⁸ y quant nos serà demanat.

Y per la veritat fas¹⁵⁷⁹ lo present albarà, de mà mia fet, a XIII de octubre mil sin-sents XXXXI, y sotaescrita¹⁵⁸⁰ mia y tots los altres.

Yo, Johan Batiste, atorch ser veritat tot lo sobredit.

Yo, Melchior Draper, altre dels escolans, fas fe del sobredit, com és veritat.

Yo, Miquel Alòs, fas fe éser veritat lo sobredit.

Yo, Joan Peligero, atorgc lo sobredit.¹⁵⁸¹ // **([207']**¹⁵⁸² // **[208])**

¹⁵⁷⁵ *Afegeix i cancel·la: una bar*

¹⁵⁷⁶ *La resta de la pàgina i els dos fulls següents en blanc.*

¹⁵⁷⁷ *Inicia ací una nova mà.*

¹⁵⁷⁸ *-ra sobreescrit.*

¹⁵⁷⁹ *Fas (o faç) és la primera persona del present d'indicatiu de fer en la llengua antiga, corresponent a l'actual 'faig'.*

¹⁵⁸⁰ *Sobreescrit: Yo, Antoni Asensy*

¹⁵⁸¹ *Les anteriors signatures són autògrafes.*

¹⁵⁸² *Pàgina en blanc. Segueixen dos fulls en blanc.*

ENTRADES¹⁵⁸³ DE ESCOLANS FETES PER MI, PERE MARTÍ, SOTSACRISTÀ

Primo, a V de maig MDXXX, per comissió feta a mi, Pere Martí, sotsacristà, per lo reverent capítol rebuda per Gaspar Abellà, notari, exint-se'n de scolà Anthoni Burgues, rebí per scolà a Andreu Bleda, de Morella. Donà per fermances als reverents mestre Johan Soliva, mestre en sacra theologia, y a mossén Johan Falbre, prevere, rector de Trahiguera, y al magnífic micer¹⁵⁸⁴ Sanç de Morella, nebot de mossén Sanç, lo archiver.

Ítem,¹⁵⁸⁵ disapte a XXII de febrer MDXXXVIII, per mort de Pedro Navarro, scolà, rebí per scolà a Miquel Alòs, natural de Orta. Donà per fermances al(s) reverents mossén Gaspar Samora y mossén Pere Mestre, preveres beneficiats en la Seu, y al discret en Miquel Beneyto, notari, segons consta ab acte rebut per lo discret¹⁵⁸⁶ Alamany, en loch de Gaspar Abellà, notari y scrivà del reverent capítol en sobredit chalendari.

Ítem.

ENTRADES D'ESCOLANS FETES PER MI, JOAN CLERÀ, PREVERE Y SOTSACRISTÀ DE LA SEU

Primo, dimecres¹⁵⁸⁷ a XII de octubre MDXXXI, exint-se'n d'escolà Loís Navarro, rebí per scolà a Joan Peligero,¹⁵⁸⁸ natural de Aragó.¹⁵⁸⁹ Donà per fermances a mossén Ros, rector de,¹⁵⁹⁰ y mestre Fortuny, mestre en sacra theologia, beneficiat en la Seu, y a mossén Anthoni Luxant, prevere y vicari de Sant Pere.

Diumenge, a X de juny 48, exint d'escolà Baptista Coli, rebí per scolà a Pere Benet,¹⁵⁹¹ lo qual lo dia ans lo reverent capítol lo admeté¹⁵⁹² per scolà, ab acte rebut per lo discret en Baltasar Abellà, scrivà del reverent capítol. Donà per fermances al reverent capítol lo venerable

¹⁵⁸³ *Inicia aci novament la mà de PM.*

¹⁵⁸⁴ *Segueix espai en blanc de 8 lletres.*

¹⁵⁸⁵ *Inicia aci novament la mà de JC.*

¹⁵⁸⁶ *Segueix espai en blanc de 8 lletres.*

¹⁵⁸⁷ *Afegeix i cancel·la: an*

¹⁵⁸⁸ *Afegit en espai deixat en blanc.*

¹⁵⁸⁹ *Afegit possiblement per m.m. en espai deixat en blanc.*

¹⁵⁹⁰ *Segueix espai en blanc de 7 lletres.*

¹⁵⁹¹ *Corregeix probablement m.m. per a llegir: Soler*

¹⁵⁹² *Admeté en ms.*

m[ossén] Cherta, [beneficiat en] la Seu, y al noble don Galseran Carròs, ab acte rebut per lo dit notari.

Disapte, lo darrer de maig 1550, exint d'escolà Melchior Draper, entrà per scolà Gaspar Joan, ab acte rebut per lo discret en Baltasar Abellà, notari.

Ítem, a XIII de març 1551, exint d'escolà Michel Alòs, entrà per scolà Pere Alòs, nebot de aquell, ab acte rebut per lo dit Abellà.

Ítem, divendres a X de gener 1556, exint d'escolà Antonio Asenci, lo qual renuncià a la scolania en poder del reverent capítol, entrà per scolà Michel Vila, del loch de Aldaya, segons consta ab acte rebut per lo discret en Baltasar Abellà, notari, scrivà del reverent capítol. Donà per fermances mossén Pere Pujal y mossén Pere Molet, preveres beneficiats en la Seu de València. // ([208'])¹⁵⁹³

Ítem, lo darer de marz 1558 morí Gaspar Durbà, escolà de la Seu, y a XII de abril present any entrà Loís Domingo, fill de mestre Martí Domingo, fuster de la Seu.

A¹⁵⁹⁴ XII de abril any MDLVIII, lo reverent capítol y canonges de la Seu de València, en lo capítol Pasqual que's celebrà en la sglésia del monestir de Sent Vicent, fora los murs de València, ab acte rebut per mi, Joan Alamany, notari, scrivà del reverent capítol, nomenaren en scolà de la Seu a Luýs Domingues¹⁵⁹⁵ en la scolania que vaga per mort de Gaspar Durbà. Donà per fermances als venerables mossén Miquel Cardona y a mossén Miquel Montiel, preveres beneficiats en la Seu de València, y al noble don Jeroni Ribot, *simul et insolidum*.¹⁵⁹⁶ // ([209]¹⁵⁹⁷ // [209'])

{PROVISIÓ DEL CAPÍTOL DE LA SEU SOBRE CANTORS}

Provehí¹⁵⁹⁸ lo reverent capítol que als cantós, per cantar una letania, a cada cantor sia donat sis sous, y per lo cantar la missa, dos sous a

¹⁵⁹³ *Inicia ací una nova mà.*

¹⁵⁹⁴ *Inicia ací una nova mà.*

¹⁵⁹⁵ *Corregeix per a llegir: Domingo*

¹⁵⁹⁶ *La resta de la pàgina en blanc.*

¹⁵⁹⁷ *Pàgina en blanc.*

¹⁵⁹⁸ *Inicia ací novament la mà de JC.*

cada hu, y per acompanyar lo cos portant-lo a soterrar, per luny que sia, quatre sous a cada hu.

LES¹⁵⁹⁹ FESTIVITATS QUE TENEN CAPPA PRÒPRIA PER AL DOMER

Giner

Primo, cap de octavari dels Reys, cappa de brocat blanc ras de mossén Melchior Lorens, diaca de la Seu, quòndam.

Ítem, dia de Sant·Agnés, *et Agnetis, secundo*, cappa de brocat carmesí de Vila-rassa.

Ítem, cap de octavari de Sant Vicent Màrtir, la cappa de Guitart.

Ítem, dia de Sant Elifonso, la de Martorell, de brocat vert.

Ítem, a Sant Valero, cappa de Guitart, a primeres y segones vespres, encara que sien de Sant Valero, juxta la voluntat de qui féu dita cappa, y dobla del cap de octavari de Sant Vicent.

Febrer

Ítem, *chatedra Sancti Petri*, la de mestre Bou, de brocat carmesí.

Març y abril

La dobla de *plagis* en la Semana Santa de *Passione*, la cappa de Figuerola.

Maig

Marie, Iacobi et Salome, la blava de Romeu.

Juny

Ítem, dia de Sant Pere y cap de octavari, la cappa de mestre Bou.

Juliol

Ítem, dia de Santa Margarita y cap de octavari, la cappa de Herèdia.

Ítem, dia de Santa Pràxedes, la cappa de Munyós.

Ítem, a Santa Anna y cap de octavari, la dita cappa de Munyós.

¹⁵⁹⁹ Inicia aci segurament la mà de MJC.

Agost

Ítem, *Vincula Santi Petri, primo et secundo*, la cappa de mestre Bou.

Sant Joan Degollasi, la cappa de Romeu de brocat carmesí.

[Setem]bre

Ítem, la Exaltasió de la Creu, la cappa de mossén Jover.

Oc[t]ubre

Ítem, Sant Guerau, la cappa blava de Romeu.

Ítem, Sant Simó y Judes, la dita blava de Romeu.

Nohembre

Ítem, a Tots Sans y cap de octavari, la de Romeu, de brocat carmesí.

Ítem, a Santa Chatarina, màrtir, la cappa de Genta.

Ítem, a Sant Andreu y cap de octava, la dita cappa de Genta.

Dehenbre

Ítem, a Santa Lúcia, la blanca de Romeu.

Ítem, a San Thomàs de Cantúria,¹⁶⁰⁰ la blava de Romeu; porten-la dia dels Ignoscents, encara que les vespres sien dels Ignoscents.

Sete[m]bre

Ítem, *de Nomine Marie*, la cappa del nom de Maria.

Ítem, *de Exaltatione Crucis* y de *Crux 2º*, la cappa de Jover.¹⁶⁰¹

¹⁶⁰⁰ *Entenem: Canterbury*

¹⁶⁰¹ *Segueixen tres fulls en blanc.*

ÍNDIX VOLUM II

CONSUETA DE LA CATEDRAL DE VALENCIA. AÑO 1527	7
L'ORDE DEL TOCAR DE LES CAMPANES	7
Tocar per a vedar	7
En temps de entredit	8
Per a desvedar	10
Tocar a temporal	10
Tocar a l'arma	11
Tocar a cors general	11
Tocar a cors ab quatre campanes	12
Lo capell ardent	13
Per a tocar a aniversari y a laudes de demorts	14
Tocar a confrare	14
Senyal a demorts	15
Senyal de professó	15
Quant torna la professó	15
Tocar a capítol	16
Tocar per alguna bona nova per a voler cantar tedèum	16
Tocar la despertada	16
Tocar de domínica	17
A vigília	17
A matines	18
A laudes	18
A l'alba tot l'any	19
A prima de domínica	19
A missa major	20
A missa solta	20
A vespres dominicals	20
Senyal per a la oració del vespre	21
Les batallades de levar Déu	21
La oració del rey	21
Senyal de vespres	22
Tocar de la oració del vespre en Quaresma les dominiques	22

Tocar bisbal	22
A vespres	22
A vigília	23
A matines	24
A laudes	24
A l'alba	24
A prima	24
A missa major	24
A missa solta	24
A segones vespres	24
A la oració del vespre	25
A festa doble de V laudates	25
A primeres vespres	25
A vigília	26
A matines	27
A laudes	27
A l'alba	27
A missa major y segones vespres	27
A missa solta	27
Senyal a la oració del vespre	28
A festa de VIII ^o liçons simples	28
A vespres, matines y missa	28
A la oració del vespre	28
A laudes	29
A l'alba	29
A missa solta	29
A prima	29
Tocar feriat	29
A matines	29
A laudes	30
A l'alba	30
A prima	30
A missa major y vespres	30
A la oració del vespre	30
Tocar de semiduplex	30
Tocar a missa quant diuhen los set goigs per alguna necessitat	31
Tocar a l'arma, quant trau València la bandera	32

Tocar a la salve los disaptes y vigílies de Nostra Señora tot l'any	33
Offici de morts los disaptes en la vesprada	33
De Corpore Christi infra annum	33
De plagis infra annum	34
De maiortate Virginis Marie per totum annum diebus sabbatinis	35
De consecratione novi episcopi	35
L'orde de la missa de l'alba per tot l'any	36
COMENÇA LO DOMINICAL DE TOT L'ANY, Y DIES	
FERIATS Y LES FESTES MOVIBLES	37
Dominga primera de l'Advent	37
Domíniques de l'Advent	38
Lo aparell per als órdenes	42
Les fèries de l'Advent	42
Aniversari bisbal	46
La dominica de Septuagèsima	46
Sexagèsima	48
Quinquagèsima	49
Primera setmana de Quaresma	49
Dimecres de la Sendra y primer dia de Quaresma	49
Fèria quinta	52
Fèria sexta	54
Disabte	55
Dominga primera Quadregesime	57
Segona setmana de Quaresma	58
Lo dilluns	58
Disabte	61
Segon diumenge de Quaresma	61
Tercer diumenge de Quaresma	62
Quarta setmana de Quaresma	62
Quart diumenge de Quaresma	63
Lo disabte de dominica in Passione	63
Per al Lignum Crucis	64
Dominga in Passione	67
La sisena setmana de Passione	67
Dilluns	67

Dimarts	68
Dimecres	68
Dijous	68
Divendres	69
Disabte	69
Domínica de Rams	70
La Setmana Sancta	75
Dilluns Sanct	75
Dimarts Sanct	76
Dimecres Sanct	77
Lo Dijous Sanct	79
Aprés dinar	93
Divendres Sanct	98
Lo Disabte Sanct	105
Pascua de Resurrecció	110
Dilluns de Pascua	115
La tercera festa de Pascua	117
Les octaves de Pasqua de Resurrecció	118
Divendres de Pascua	118
Disabte de Pascua y Diumenge, festa de la Apparició	119
Les octaves de octaves de Pascua	120
Domínica post octavas Pasche	121
Les fèries del Pasqüer	122
Les ladànies	123
Lo dimarts de les ladànies	128
Lo tercer dia de les ladànies. Dimecres de les ladànies	129
La vespra de la Assenció	130
La Assenció de Jesuchrist	132
De Corona Domini	133
Les octaves de la Assenció	135
Cap de l'octavari de la Assenció	135
Fèria sexta	135
La vespra de Pasqua Granada	136
Pasqua Granada	137
Pasqua de Pentecostés	138
Segona festa de Pasqua Granada	140
Tercera festa de Pasqua de Pentecostés	141

Dimecres après Pasqua y totes les octaves	142
Les octaves de Pasqua	142
Lo diumenge de la Sanctíssima Trinitat	143
De Corpore Iesu Christi	144
La roba per a la professó del Corpus	150
Per a la custòdia	150
Per als encensers	151
Per als ventalls	151
Per als qui porten lo tabernacle de les relíquies del rey	151
Per al tabernacle de les relíquies de la Seu	151
Per al tabernacle del cap de la Verge Maria	151
Per al tabernacle del cap de sent Jaume	151
Per al tabernacle del cap de sent Loís	152
Per als cantors y sonadors	152
Les capes de brocat per als canonges y dignitats per a la professó	152
E primo les de brocat carmesí	152
De brocat vert	153
E per als doctors y mestres en arts y oficials de la Seu	153
Per als rectors y capellans honrrats	153
Lo cap de l'octavari e per les octaves	155
Les dominiques après Pasqua Granada fins a l'Advent	157
A primeres vespres	158
A matines	158
A missa major	158
A vespres	159
Les fèries	159
Quant les professons de les letanies no-s poden fer per la ciutat per algun impediment de pluja o fanchs	160
Dilluns	160
Lo dimarts	161
Dimecres	161
Retgles generals	162
COMENÇA LO SANCTORAL DE TOTS LOS SANCTS Y FESTES	163
Dels bisbals	163
A vespres primeres	163
A matines	165

A missa major	165
A segones vespres	168
Los dobles de V ^e laudates	168
A primeres vespres	168
A matines	169
A missa major	170
A les segones vespres	171
Los semiduplex	171
A primeres vespres	171
A matines	171
A missa major	172
A segones vespres	172
Nou liçons simples	172
A primeres vespres	172
A missa major	172
A segones vespres	173
Si és nou liçons simples habens proprietatem	173
Si fan professons per pregàries a la missa major	173
Professons de pregàries defora	175
Professó de tedèum per la Seu, per gràcies de alguna cosa impetrada	179
Lo siti de Sent Jaume	180
La vigília de Nadal	181
Alba	182
A missa major	182
Nadal	183
Primeres vespres	183
A matines de Nadal	185
A missa major	187
A segones vespres	188
Octaves de Nadal	189
Sent Steve	189
A matines	189
Sent Johan Evangeliste	190
A matines	190
Los Sancts Innocents	191
A matines	191

A missa major	191
A vespres	191
De Sent Thomàs de Conturberi, bisbe y martre	192
Les nou liçons de Nadal	192
A missa major	192
De Sanct Silvestre, bisbe	192
Giner	193
De Circuncisione Christi	193
Cap d'octavari de Sent Steve	194
Lo cap de l'octavari de Sent Johan	195
Lo cap de l'octavari dels Ignocents	195
Dominica Parvulus in vigilia Epiphania	196
De Epiphania	197
Quant fan de les octaves de Epiphania dobles	200
Lo cap de l'octavari de Epiphania	201
Ffestum Sanctorum martirum Iuliani et Basilice	201
De Nomine Iesu	202
Festum Felicis im Pincis, confessoris non pontificis	203
De Sancto Mauro, abbate, confessore non pontifice	203
De Sancto Honorato, episcopo et confessore	204
De Sancto Anthonio, abbate et confessore, non pontifice	204
De festo Sanctorum Marii, Marthe, etc., martirum	205
De Sanctis Fabiano et Sebastiano, martiribus	205
De Sancta Agnete, virgine et martire	207
De Sancto Vincentio Martire	208
Novem lectiones Sancti Vincentii	209
Anthoni, secundi	210
De Convertione Sancti Pauli	210
En les octaves dobles de Sent Vicent Martre	211
De Sancta Agnete, secunda	211
Cap de octavari de Sent Vicent Martre	211
De Sancto Valerio, episcopo	212
De Sancto Ildefonso, episcopo	212
Dia de la Purificació de Nostra Señora	213
Ffebrer	213
De Sancto Ignatio, episcopo et martire	213

La Verge Maria Canelera	214
De Sancto Blasio, episcopo et martire	219
In octavis Virginis Marie solempnibus	219
In capite octavarum Virginis Marie	220
De Sancta Agata, virgine et martire	220
De Sancta Scolastica	220
De Sancta Apollonia, virgine et martire	221
De Sancta Eulalia, virgine et martire	221
In octavis simplicibus Sancte Eulalie	221
In capite octavarum Sancte Eulalie	221
De Sancto Velentino, martire	221
De Cathedra Sancti Petri	221
De vigilia Sancti Mathie	222
De Sancto Mathia, apostolo	222
Lo cap de l'octavari de Sent Macià	223
De Translatione Sancti Augustini	224
Comença lo mes de març	224
Emeterii et Celedonii, martirum	224
De Sancto Rocho, confessore	224
De Sancto Thoma de Aquino, confessore	225
Sanctarum Perpetue et Ffelicitatis, virginum et martirum	225
De Sancto Gregorio, papa et confessore	225
Lo siti de Sent Jaume	225
Festum V plagarum	227
De Archangelo Gabriele	227
De Sancto patriarcha Iosef, sponso Virginis	228
De Sancto Benedicto, monacho	229
De festo Anuntiationis Virginis Marie	230
Cap d'octavari de la Verge Maria	233
Ací comença lo mes de abril	233
De Sancta Maria Egiptiaca	233
De Sanctis Ambrosio et Ysidoro, episcopis et confessoribus	234
De Sancto Vincentio Ferrer, patró nostro, confessore non pontifice, ordinis Predicatorum	234
De Sancta Engracia et sociis eius martiribus	238

De Sancto Dima, latrone	239
De Sancto Georgio, martire	239
De Sancto Marco, evangelista	242
De Sancto Cleto, papa et martire	242
De Sancto Petro, martire	242
Maig	243
De apostolis Felipo et Iacobo	243
De Sancta Caterina de Senis	243
De Inventione Sancte Crucis	244
De Sancto Athanasio, episcopo et confessore	245
De Sancto Iohanne ante Portam Latinam	246
De Apparitione Sancti Michaelis	246
De Translatione Sancti Nicolai, episcopi et confessoris	247
De Inventione Sancte Crucis, secunde	247
De Consecratione Altaris Sedis Valentie	247
De Sancto Bernardino, confessore non pontifice	248
De Sancta Quiteria, virgine	248
Sanctarum Marie Iacobi et Marie Salome	248
Sancti Guillermi, confessoris non pontificis	248
Sancte Petronille, virginis	248
Juny	249
Sanctorum Marcellini et Petri, martirum	249
Sancti Onofri, confessoris non pontificis	249
De Sancto Barnaba, apostolo	249
De Sancto Anthonio Paduensi, confessore non pontifice	249
Sanctorum Quirici et Iulite, martirum	249
Sanctorum Gervasi et Prothasi, martirum	250
Vigilia Sancti Iohannis Baptiste	250
De Sancto Iohanne Baptista	250
Sanctorum Iohannis et Pauli, martirum	251
Sanctorum Petri et Pauli, apostolorum. Vigilia, in qua fit de Sancto Leone papa	251
In die apostolorum Petri et Pauli	251
De Commemoratione Sancti Pauli	253
Juliol	254
Caput octavarum Sancti Iohannis Baptiste	254

De Visitatione Virginis Marie	254
Caput octavarum Petri et Pauli	255
De Angelo Custode	255
Caput octavarum Visitationis Virginis Marie	256
De Sancto Christoforo, martire	257
De Sancta Margarita, virgine et martire	257
Lo cap de l'octavari de Sancta Margarita	258
De virginibus Iusta et Rufina	258
De patriarcha Iohachim, patre Virginis Marie	258
De Sancta Praxede, virgine et martire	258
Marie Magdalene	258
De Sancto Iacobo	259
De Sancta Anna, matre Virginis Marie	261
De Sancta Martha, virgine	261
De Sanctis martiribus Abdon et Senen	262
Agost	262
De capite octavarum Sancti Iacobi	262
De Vinculis Sancti Petri	263
De capite octavarum Sancte Anne	263
Inventio Sancti Stephani, prothomartiris	263
De Miraculo Nivis	263
De Sancto Dominico, confessore non pontifice	263
De Transfiguratione Domini	264
De Sancto Donato, episcopo et martire	264
De Vinculis Sancti Petri, secundo	264
De Sancto Felice Gerundense, martire	264
De Sancto Laurentio, martire	264
De Sancta Clara, virgine	265
De Sancto Hipolito et sociis eius, martiribus	266
Caput octavarum Sancti Laurentii	266
La Assumpció de la Verge Maria	267
De Sancto Ludovico, episcopo et confessore	271
Coronatio Virginis Marie Salutis	273
Caput octavarum Assumptionis	273
L'orde que ha de tenir la confraria de la Verge Maria en la professó de matí per a portar lo himatge de la confraria a la Seu lo dia de la Verge Maria de Agost	274

De Sancto Bernardo, confessore non pontifice	275
De vigilia Sancti Bartholomei	276
De Sancto Bartholomeo, apostolo	276
De Sancto Genesio, martire	276
De Sancto Augustino, episcopo et confessore	276
Decollacio Sancti Iohannis Baptiste	276
Caput octavarum Sancti Bartholomei	277
Setembre	277
De Sancto Egidio, confessore non pontifice	277
De Sancto Antonino, martire	277
Caput octavarum Sancti Egidii	277
De Nativitate Virginis Marie	277
De Virgine Maria Nivis	279
De Nomine Marie	280
De Exaltatione Sancte Crucis	280
Caput octavarum Virginis Marie	281
Eufemie, virginis	281
De Sancto Iohanne Crisostomo, episcopo et confessore	282
De Beato Raphaelle Archangelo	282
De vigilia Sancti Mathei	282
De les Quatre Témportes	282
De Sancto Matheo, apostolo	282
Mauricii et sociorum eius, martirum	282
De Sancta Tecla, virgine et martire	282
De Sancto Lazaro, episcopo et martire	283
De Sanctis medicis Cosma et Damiano	283
Caput octavarum Beati Mathei, apostoli	283
De Sancto Michaele Archangelo	284
De Sancto Hieronimo, confessore non pontifice	284
Comença lo mes de octubre	285
Les octaves simples de Sent Miquel	285
De Sancto Ffrancisco, confessore non pontifice	285
De capite octavarum Sancti Michaelis	285
De Sancto Marco, papa et confessore	286
De Sancto Simeone, patriarcha	286
De Sancto Dionisio et sociis eius	286

Festum Dedicacionis Ecclesie Valentine	286
De Transfixione Virginis Marie	287
De Sancto Geraldo, confessore non pontifice	287
De Sancto Calixto, papa et martire	287
De Sancto Luca, evangelista	287
De Sancto Capracio, martire	288
De undecim mille Virginibus	288
De Sanctis Nunilone et Alodia, virginibus et martiribus	288
De Sanctis Servando et Germano, martiribus	288
De Sanctis Crispiano et Crispiniano, martiribus	288
De Sancto Lenione, confessore non pontifice	288
De Sanctis Vincentio, Sabina et Christetata, martiribus	289
De apostolis Simone et Iuda	289
De Sancto Narcisso, episcopo et martire	289
De octavis Apostolorum	290
De vigilia Omnium Sanctorum	290
Comença lo mes de noembre	290
De Omnibus Sanctis	290
Lo dia de partir lo pa	293
Les octaves de Tots Sancts	295
De capite octavarum Simonis et Iude	296
De capite octavarum Omnium Sanctorum	296
De Passione Himaginis	296
De Sancto Martino, episcopo et confessore	296
De Sancto Bricio, episcopo et confessorre	298
De Presentatione Virginis Marie in templum	298
De capite octavarum Sancti Martini	298
De Sancta Helizabet	298
De Sancto Columbano, confessore non pontifice	299
De Sancta Cecilia, virgine et martire	299
De Sancta Helizabet	299
De Sancto Clemente, papa et martire	299
De Sancto Grisogono, martire	299
De Sancta Caterina, virginet et martire	300
De Sancto Lino, papa et martire	302
De Sanctis Facundo, Primitivo, etc., martiribus	302

De Sancto Saturnino, martire. Et de vigilia Sancti Andree	302
De Sancto Andrea, apostolo et martire	302
Comença lo mes de dehembre	303
De Sancta Barbara, virgine et martire	303
De Sancto Nicolaho, pontifice et confessore	304
Caput octavarum Sancti Andree	304
De Conceptione Virginis Marie Purissime	304
De Sancta Leocadia, virgine et martire	306
De Sancta Eulalia Emeritensi, virgine et martire	306
De Sancto Paulo Narbonensi, episcopo	307
Sabbato infra octavas Conceptionis Virginis Marie	307
Lo cap de l'octavari de la Concepció	309
Comencen los nou dies de la Sapiència	310
Lo primer dia de la Sapiència	310
Lo segon dia de la Sapiència	311
Lo tercer dia de la Sapiència	311
La Verge Maria de Sperança. Y quart dia de la Sapiència	312
Lo cinqué dia de la Sapiència	313
Lo sisén dia de la Sapiència	313
Setén dia de la Sapiència e dia de Sent Thomàs	314
Huytén dia de la Sapiència	314
Segueix-se lo novén y darrer dia de la Sapiència	315
SEGONA PART	317
Orde per a la prosessó general	317
La pràctica de la Perdonança de la Verge Maria de Agost de la present Seu	318
Indulgència de la Seu	319
Festivitat de Nostra Senyora de Agost	322
Els escolans de la Seu	323
Campaner	324
Guardià	328
Lo de l'altar	333
Lo de les chiques	336
Lo segon	337
Segueixen-se los servicis dels cinch escolans, per ses antiquitats	338
Lo quart escolà	339

Lo tercer escolà	339
Lo segon escolà	340
Lo primer escolà, que és lo qui és entrat darrer escolà	340
Servici dels escolans de tots ensemps	343
Lo fer de la guarda	343
L'orde que los quatre òrdens mendicants tenen ab la Seu en los capítols generals o provincials	346
De Nomine Marie	348
De Exaltatione Sancte Crucis	349
Les festivitats que a matines a mijanit y à orgue	350
Les capelles hon han de estar los monestirs que vénen a la processó del Corpus, ans de exir dita processó de la Seu	351
Los preveres, diaques y subdiaques que han de venir cascun any de les parròchies a la Seu lo Dijous Sant a la consecratió de la chrisma	351
Dobles instituïdes en lo any MDCVIII per don Diego de Covarruvas, vicicancellor del Consell Supremo de la Corona de Aragó	352
Les mateixes dobles per altre orde	353
La forma que se ha de guardar en lo traure y tancar lo Santíssim Sacrament en lo dia y sa octava. Any 1609	353
En la infraoctava se ha de guardar lo orde següent per a lo traure y tancar lo Santíssim Sacrament	354
Per al tancar lo Santíssim Sacrament en dita infraoctava	355
Ayguia de la Espina	356
Combregar del señor patriarca de Antiochia y archebisbe de València, don Joan de Ribera	356
Processó al col·legi del senyor patriarca, dia de la Expectació de Nostra Senyora per la victòria dels moros de Alaguar	357
Del Ciri Pasqual	358
Preces pro electione archiepiscopi	358
No-s puguén tocar campanes en certs dies	359
Òrdens generals en lo altar major de la Seu de València. 1615	359
Òrdens generals. 1617	360
Còpia de un acte del Sant Calis de la Coena del Señor	360
Preces pro eligendo pontifice	362
Regla general de los dies de la Sapiència	363
Dijous Sant	363

Señal de l'ànima	364
Salaria per fossarios ecclesiarum parochialium civitatis Valentie	364
Lo que's paga en la Seu en les funeràries de algun mort	366
Empaliada en los bisbals	367
Albarà dels escolans de la Seu	367
Entrades de escolans fetes per mi, Pere Martí, sotsacristà	368
Entrades d'escolans fetes per mi, Joan Clerà, prevere y sotsacristà de la Seu	368
Provisió del capítol de la Seu sobre cantors	369
Les festivitats que tenen cappa pròpia per al domer	370
Giner	370
Febrer	370
Març y abril	370
Maig	370
Juny	370
Juliol	370
Agost	371
Setembre	371
Octubre	371
Nohembre	371
Dehenbre	371
Setembre	371